
HORÆ
HEBRAICÆ
ET
TALMUDICÆ
IN
EVANGELI-
STAS.

JOHANNIS LIGHTFOOTI

Doctoris Angli, & Collegii S. Catharinæ in Cantabrigiensi Academiâ Præfecti,

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ

IN

QVATUOR EVANGELISTAS

CUM

TRACTATIBUS CHOROGRAPHICIS, SINGULIS SUO EVANGELISTÆ PRÆMISSIS.

Nunc primùm in Germania junctim,

cum Indicibus locorum Scripturæ, rerumqve ac verborum necessariis editæ

[illegible] *è Museo* [illegible]

JO. BENEDICTI CARPZOVI,

Ling. S. in Academiâ Lipsiensi Professoris.

LIPSIÆ,

Sumptibus Hæredum Friderici Lanckisii,

Typis JOHANNIS COLERI.

ANNO M CD LXXV.

[illegible]

[illegible]

HENRICUS IUNIOR. LIBER. BARO. A. FRIESEN.

PERILLUSTRI AC GENEROSISSIMO DOMINO,

DN. HENRICO JUNIORI L. B. à FRIESEN,

DYNASTÆ IN SCHÖNFELD, PUZKA, JESSEN, & KRAUPA, POTENTISSIMI ELECTORIS SAXONIÆ COMITI.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

FELICITATEM!

JOHANNIS LIGHTFOOTI, reconditæ eruditionis, & exqvisiti non minus ingenii, qvàm infinitæ in Talmudicis Rabbinicisqve lectionis Viri horæ Hebraicæ atqve Talmudicæ, qvas plurimorum annorum diebus & noctibus in sanctissimam Servatoris nostri historiam à qvatuor Evangelistis Divini Numinis auspicio & in-

& inſpiratione textam inuſitatâ æqvè diligentiâ ac methodo impendit, & ſucceſſivè per plures retrò numeratos annos in Angliâ, nunc Londini, nunc Cantabrigiæ, prout occaſio ferebat, ſeparatim cum chorographicis exercitationibus cuilibet Evangeliſtæ ſubindè præmiſſis edidit, jam in Germaniâ primùm conſilio meo atqve operâ junctim ex noſtrâ hâc prodeunt academiâ, qvam Tuâ præſentiâ hactenus biennium illuſtraſti, GRATIOSISSIME DOMINE. Nam cùm in tantâ florentiſſimæ juventutis freqventiâ, qvâ noſtra cæteras Germaniæ academias hoc tempore vincit, qviſq; noſtrum, qvibus docendi partes delegatæ ſunt, eam qvam tenet provinciam pro virili ornare allaboret, ego mihi cum ſacrarum literarum profeſſione id ſimul impoſitum ſentio, ut ſanctiori ſtudio conſecratos in veram Scripturæ utriuſq; fœderis intelligentiam, qvatenus ei ſacra philologia per omne librorum Hebraicorum Targumicorumqve ac Rabbinicorum atqve Talmudicorum & aliorum qvorumvis orientalium genus ſe diffundens ancillatur, qvacunqve poſſim viâ deducam. Qvanqvàm igitur hic labor, in alieni ſcripti editione occupatus, humilis & abjectus &

nul-

nullâ ſui parte ingenioſus videtur; me tamen ejus haud pudet, non qvòd clarisſimorum virorum exempla conſpiciam, qvi ſimilem ſibi curam non dedecori duxére, ſed qvia nihil intermittere eorum decrevi, qvæ commodo & utilitati juventutis velificantur. Supprimant qvantum poſſunt, qvi famam aucupaturi, ſuam cum aliorum contemptu gloriam qværunt, & conſcientiâ licet obloqvente, nugarum tamen convicio irrideant egregia aliorum ſcripta, partim ut ſoli ſapere cenſeantur, partim ne auditoribus tantorum Roſciorum plagia innoteſcant; mihi placet abſq; placendi ſtudio innoxia non laudatio ſolùm, ſed & communicatio librorum, qvos manibus auditorum meorum non ſine maximo ipſorum emolumento teri compertum habeo. Laudare autem, qvin & mirari ſatis neqveo has eruditisſimi Lightfooti lucubrationes, in qvibus plus eruditionis, doctrinæ, ingenij, diligentiæ obſervo, qvàm in prægrandibus nonnullorum voluminibus ſine pondere, ſine fundamento, ſine lingvarum cognitione in hiſtoriam Evangelicam, ſolo ſcripturientis calami, geniiq; luxuriantis, & prodeuntium hinc ſcholaſticarum dicam, an Barbararum

 quæ-

quæstionum cum scandalo sæpiùs motarum decisarumq; atque similium nullius fructus materiarum adminiculo compilatis. Scopus nostro unicus est, Evangelistarũ, & in his commemorata Christi verba, è vastis Talmudistarum pandectis, & difficillimis Rabbinorum monumentis illustrare. Nec enim aliâ lingvâ vel dialecto, quàm Talmudicâ, Jesum inter Judæos agentem locutum existimes, nec putes alienum fuisse ab his loquendi formulis, quibus in Talmudis Mischnâ & utriusque, cùm Babylonici, tùm Jerosolymitani Gemarâ, Rabbinos istius temporis millies usos deprehendis. Porrò quæ sit Pharisæorum justitia, quæ Legis Mosaicæ depravationes, quæ traditionum humanarum commenta, adversus quæ tot Christi disputationes, conciones, admonitiones his Evangelistarum literis consignatæ supersunt, nonaliundè didiceris, quàm ex amplissimo legis Judæorum oralis systemate. Multa denique historica, multa quæ ritus & ceremonias describunt, multa ad chorographiam spectantia, sola Rabbinorum monumenta offerunt, & illorum tamen ignoratio innumeris vel attentissimum lectorem difficultatibus implicat. Atqui in immen-

sum

ſum hoc pelagus ſe demittens omnia curatè legit, diligenter excerpſit, ingenioſè digesſit, eruditè ad Chriſti & Evangeliſtarum verba applicuit Lightfootus; hoc verò qui nugas vocaverit, nugator ipſe ſit omnium maximus. Aut hic, aut nullus Talmudicæ Rabbinicæque lectionis uſus eſt. Viderunt id pridem oculatiores, quorum aliqui jam ante eum, Druſius præſertim in præteritorum, quos vocat, libris, & ſecuti hunc Cappelli fratres, Jacobus in obſervationibus, & Ludovicus in Spicilegio, idem tentarunt, conatu quidem pari, at impari ſucceſſu omnes, & tali non inſtructi apparatu. Solum hæc gloria Lightfootum manſit. Paſſum equidem interdum humani quid, inficiari non poſſumus, dum lectione Talmudis, cui ſe totum immerſerat, abreptus ea Chriſtum hinc mutuatum ſtatuit, quæ dicere ego mallem Rabbinos Chriſto ſurripuiſſe. Præterea cùm in Calvini ſcholâ eruditus ſit, ad Præceptoris mentem Scripturæ verba quandoque inflecti, nemo mirabitur. Utrumque effecit, ut initiò de animadverſionibus paſſim inſerendis cogitarem; ſed quoniam hæc doctis ſcripta inſerviunt, haud fore opus id genus monitis judicabam, & magnam par-

tem ea jam ſub cenſuram vocavit primarius Academiæ Argentoratenſis Anteceſſor, Sebaſtianus Schmidius, vir celeberrimus & vel ſolo nomine venerandus, ſalvâ tamen viri autoritate, quam ubique, etiam cùm impugnat, non contemnendam aſſerit, & virum laudat hebraicè doctisſimum, & in Talmudicis non minus, quàm in aliis Judaicis ſcriptis verſatisſimum, nec quenquam id opinatur negaturum, qui quæ ab illo in hoc eruditionis genere edita ſunt, perluſtraverit. Hujus diſſertationes Theologico-philologicæ diverſis olim temporibus ſcriptæ quando iiſdem penè horis Argentorati in lucem redeunt, quibus iſtæ Lightfooti Horæ apud nos Lipſiæ illuceſcunt; & verò ſolidioris amans doctrinæ edecumata utriuſque meletemata jungere vix neglexerit; habebit inde, quod præcipuis alterius nævis, quorum gratiá corpus ipſum ſanè pulcherrimum haud negligendum eſt, medeatur. Sufficit ergò mihi, copiam ſaltem feciſſe libri, cujus anteà noſtrates fieri compotes nequiverant, cùm omnibus ſolidioris eruditionis cupidis, tùm maximè homileticæ ſtudioſis fructuoſi. Habebunt enim abundè verbi præcones, quibus ſuas ad populum conciones

ex-

exornent, non proletaria aut jam in vulgus nota, sed quæ suâ raritate somnolentos excitant, & cum utilitate delectant. Commodùm autem sub Tuum, GRATIOSISSIME DOMINE, ex academiâ nostrâ discessum hoc quicquid laboris est excluditur, quo tempore monumentum aliquod Tuæ inter nos præsentiæ erigendum videtur. Gratulatur sibi academia hactenus de hospite illustri, & jam cum gaudio dimittit, quem brevi Patronum suum sperat & Mæcenatem, qualem in Illustrissimis Heroibus, Patre tuo & Patruo, quorum in nos merita nulla ætas obliterabit, etiamnum atque utinam quàm diutissimè veneratur. Ipse olim ad summum dignitatis gradum evectus non sine voluptate recordaberis studiorum in Philureâ cultorum, & contemplaberis hanc Tui vultûs amabilitatem, & delectaberis his deliciis Tuo nomini consecratis, qui humanioribus non minus literis tinctus es, quàm ad tractanda ardua Reipublicæ negocia a studiorũ Tuorum præparatus moderatore, amplissimo & consultissimo viro, Gothofredo Schiltero, utriusque Juris Doctore, inque nostrum Professorum collegium, uti à Potentissimo Electore vocatus est, propedi-

em cooptando, ut academicæ juventuti præsit inposterum, postquam Te juventutis principem solidâ juris scientiâ imbuit. Quare abs me hoc propempterium gratiosissimo, quo soles, vultu suscipe, & in sanctissimorum angelorum comitatu inter pia totius patriæ vota feliciter ingredere iter, quod meditaris, ut felicius cum omnium applausu & gratulatione redeas, & quæ divinitùs Tibi in patriæ solatium decreta sunt, felicissimè capessas. Ego interim, qui præter academicam has literas docendi curam sacris in Ecclesiâ simul operor, quotidiè coram Deo precum thura & labiorum ac cordis holocausta pro Tuâ laudabiliter peregrinantis incolumitate incendam. Ita quod partium mearum erit faxo, cui Tu, GRATIOSISSIME DOMINE, animæ Tuæ curam, quoad nostràs eras, ipse demandasti. DEUS TE SERVET. Scribebam Lipsiæ, die IX. Octobris Anno MDCLXXV.

Perillustri Generositati Tuæ

ad preces & obsequia
JO. BENEDICTUS CARPZOV,
SS. Theol. Lic. Ling. S. Prof. Ordin,
& ad D. Thomæ Ecclesiastes.

I.

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

Impensæ

In Evangelium

S. MATTHÆI.

Præmittitur

Centuria Chorographica,

Loca qvædam memorabiliora terræ Israëliticæ, face præsertim Talmudicâ perlustrans, ea potissimum, qvorum mentio apud S. MATTHÆUM.

CENTURIA CHOROGRAPHICA,

Loca qvædam memorabiliora terræ Iſraeliticæ perluſtrans;

Face præſertim Talmudicâ.

PRÆFATIO.

INter omnes eos, qvi *Tabulas* Canaanitidis *Chorographicas vel ediderunt ipſi, vel emendârunt aliorum, vix reperias, qvi* Talmudicos *hâc in materiâ in conſilium vocaverit: cùm certè minimè ſpernendum ſit eorum ſymbolum in iſtâ cauſâ, ſi qvidem non præcipuè æſtimandum.*

Nam, præterqvam qvòd illi, præ omnibus aliis hominibus, curioſiſſimè inqvirunt & de rebus, & de locis iſtius terræ, Doctores Miſnici *omnes, ac* Gemariſtæ *etiam* Hieroſolymitani, *eam inhabitârunt atqve incoluerunt: atqve eam etiam inviſerunt non pauci è* Babylonicis. *Oculati teſtes: & qvi non ſolùm (vel judice qvovis Lectore) præ omnibus aliis mortalibus notitiam iſtius terræ non potuerunt non habere ſibi familiariſſimam, eam habitantes, ſed & qvi in infinitis*

Judaicæ *suæ superstitionis apicibus, religiosâ necessitate se constrictos sunt opinati, de situ naturâqve locorum in istâ terrâ omni cum scrutinio & curiositate perqvirere, atqve investigare.*

Dictet ergò jam ratio: an ii præ omnibus aliis in re Chorographicâ vel jure negligantur, vel prudenter? An inter omnes limas, in istâ re adhibitas, meritò, aut cum æqvitate aliqvâ, lima sola Talmudica *non adhibeatur? terræ* Judaicæ *Chorographia* Judaica? *Iniqvum certè est, si ea vel ex præjudicio rejiciantur, vel ex ignorantiâ non admittantur, qvæ aut planam utilitatem istius terræ Chorographiæ secum ferrent, aut non inutile scrutamen in ea excitarent. Si tabulas* Palæstinæ *vis cudere, æqvissimum certè est, ut hos autores consulas etiam cum aliis, utpote testes proximos, terræ incolas, studiosissimè religiosissimeq́; eam describentes: & si fide eos dignos non reputaveris, qvia sunt* Judæi, *at certè examine digni sunt, & veniâ fandi, qvatenus sunt Chorographi.*

Ego, cùm in horum lectione omnia, qvæ occurrebant huc spectantia, excerperem, & cum Tabulis tractatibusq́; jam editis conferrem, planè vidi, si me non fefellerunt oculi mei, ex his autoribus elici ac produci posse plurima, qvæ Tabulas corrigerent: plurima, qvæ loca ignota patefacerent: plurima, qvæ incerta figerent: plurima, qvæ certa illustrarent: atqve infinita, qvæ Chorographiæ facem aliqvo modo præferrent. Et si

qvis

qvis dexter & felix artifex, versatus in Talmudicis, *& Chorographia peritus, pensum atq; opus istiusmodi in manus sumeret, ego ab istâ manu politiores ac correctiores Tabulas, pleniorem, planiorem, certiorem, terræ* Israëliticæ *descriptionem exspectarem, qvàm adhuc vidit orbis* Christianus.

Longè nos à talibus ausis: nec manus nostra ad opus tam grande vel docta, vel docilis. Illud solùm, qvod in Centuria subseqventi aggressi sumus, hoc erat: ut exemplo aliqvo ea, qvæ de Talmudicis *loqvimur, aliqvantulùm demonstrarentur: utq; specimen aliqvod præ oculis proponeretur, qvo judicium ferat lector de eorum studio, stylo, usu, utilitate, in re propositâ. Et non modestiæ esse duximus, Lectorem earum rerum nimietate gravare, qvæ dubiæ forsan apud eum futuræ sunt acceptationis; nec prudentiæ duximus, omnia nostra, simul & semel, uni vento, & fortunæ exponere, & committere. E Musæo nostro, Maji 22. 1658.*

Josephum citavimus secundùm distinctionem capitum in editione *Græca Frobenii*, Anno 1544.

CAP. I.

Terræ Partitio.

UNiversum terrarum orbem partiuntur scriptores *Judaici* in ארץ ישראל *Terram Israelis*, & חוצה לארץ *Extra terram*, id est, Regiones Ethnicas. Utramqve Phrasiologiam agnoscit pagina Evangelica: *Terram Israelis, Matth. II. 20.* atqve Ethnicos vocat τοὺς ἔξω, *I Cor. V. 13. I Tim. III. 7. &c.* & qvandoqve ipsos *Judæos* incredulos, *Marc. IV. 11.*

Universum terrarum orbis populum distribuunt in ישראל *Israelitas*, & אומות העולם *Nationes mundi.* Istam etiam Phrasiologiam agnoscit eadem pagina Evangelica. *Matth. VI. 32.* Πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ, qvod *Luc. XII. 30.* est τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου. Hinc vox *Mundus* usitatissimè pro Gentilibus, *Joan. III. 16, 17. 1. Joan. II. 2. &c.*

Est ubi distinctio fit in ארץ *Terram* (*Israeliticam*) & מדינת הים *Regionem maris. R. Sol.* in *Gittin*, cap. 1. וכל ח״ל קרי מדינת הים לבר מבבל *Atque omnis regio extranea vocatur regio maris, exceptâ Babyloniâ.* Verba sunt *R. Solomonis*, qvæ tamen ad incudem vocat *R. Nissim* ibidem: *Durius est* (inqvit) *omnem regionem, qvæ est extra terram, pro regione maris habere; nam tum sub isto nomine concluderentur loca omnia vicina, & qvæ qvasi absorbentur juxta terram. Dicunt ergò qvòd loca remotiora vocantur* מדינת הים. *At nec hoc mihi placet. Nam non tantâ distantiâ opus est, ut dicatur locus aliqvis regio maris*, &c. *At dicitur in relatione ad oram Occidentalem terræ Israelis, à qvo latere non sunt urbes* (Ethnicæ) *vicinæ & absorptæ juxta terram, sed mare disterminat, at non ab aliis lateribus disterminat*, &c. *Sensus ergò R. Solomonis, cùm dicit, qvòd omnis regio extra terram est regio maris, huc redit, qvòd omnis regio, qvæ similis est regioni isti, sic vocatur.*

Erant ab orâ istâ Occidentali urbes Ethnicæ; at, cùm jacerent intra pristinum terræ terminum, *maris* scilicet *mediterranei* labium, non tam propriè dici potuerunt *Extra terram*, qvàm istæ, qvæ omninò erant extra limites: peculiari ergò titulo dictæ sunt istæ

istæ urbes atqve ista regio מדינת הים, hoc est, *ora*, vel *regio, juxta mare mediterraneum.* Qvem titulum etiam subierunt omnes aliæ civitates ejusdem conditionis, intra limites terræ ubicunqve sitæ. Exempla non deerunt procedentibus.

TERRAM ISRAELITICAM duplici sub notione vulgò definiunt: eam scilicet, שהחזיקו בה עולי מצרים *qvam possederunt illi, qvi exierunt ex Ægypto*; atqve eam, שהחזיקו בה עולי בבל *qvam possederunt isti, qvi exierunt è Babylone*: hanc illâ arctioribus limitibus qvamplurimis in locis circumscriptam, non solùm ob rejectam exclusamqve *Samariam*, sed qvòd exsectæ essent portiones qvædam, eæqve nec paucæ, nec minutæ, qvæ ascendentibus ex *Ægypto* cesserant in possessiones, at sub Templo secundo transîerant in Ethnicas.

Ideò autem accuratiores erant de limitum observatione, terram hanc, & ab aliis omnibus, & alicubi qvasi à seipsâ, notis finibus disterminantes, qvòd plurima religionis suæ mysteria non alibi qvàm intra hos limites tractanda definirent. Vid. *R. Sol.* in *Numer.* 34. Nam, præter illos istius Oeconomiæ ritus, qvos palàm & apertè terræ isti affigit Scriptura sacra, qvales sunt Sacrificia, Paschata, Sacerdotium aliaqve istiusmodi statuta (qvæ vulgò & non incongruè מצות התלויות בארץ, *statuta terræ isti appendentia*, vocantur) plurima etiam alia intra eosdem limites circumscribuntur à Patribus Traditionum.

Kelim, cap. 1. hal. 6. & *Hierof. Schekalim*, fol. 47. 4. *Decem sanctitatibus*, inqviunt, *sanctificata est terra Israelitica præ omnibus aliis terris. Et qvænam ejus sanctitas? Ex eâ adducunt manipulum, & primitias, & duos panes, & non ita è qvâvis aliâ terrâ.*

Maimon. in רוצח cap. 10. *Non obtinet lex de vaccâ decapitanda, nisi in terra Israelitica, atqve ultra Jordanem.*

Id. in קדוש חדש cap. 1. *Non statuunt aut determinant de Neomeniis, nec intercalant annum, nisi in terra Israelitica: sicut dicitur,* Prodibit lex è Sione. Vid. *Hierof. Nedarim*, fol. 40. 1.

Id. in *Sanhedr.* cap. 4. *Non promovent ad Presbyteratum, extra terram Israeliticam: non, etiamsi promoventes ipsi promoti fuerint intra terram.*

Et, ne plura cumulemus, ipsum Spiritum sanctum intra limites terræ istius ferè circumscribunt. Nam *Schechinah*, inqviunt,

unt, *non habitat super qvemvis extra terram*, ut habet *R. Sol.* in *Jonah* 1. Confer *Act. X. 45.*

Terram, qvam possederunt *Judæi* ascendentes è *Babylone*, sic partiuntur.

Scheviith, cap. 9. hal. 2. *Tres sunt terræ* (vel *regiones*, שלשה ארצות) *Judæa, Trans-Jordanica & Galilæa. Atqve unicuiqve harum sunt tres regiones* (istas observabimus suis locis.) Receptam hanc divisionem respicit *Salvator*, cùm discipulos ad oves perditas Israelis mittens prædicatum excludit *Samariam*, Matth. X. 5. Qvæ pro conditione gentis nec merè *Ethnica* erat, nec verè *Israëlitica*. Non Ethnica, nam juxta *Hieros. Avoda Zara* fol. 44. col. 4. ארץ כותים טהורה ומקוותיה ומדרותיה ושביליה טהורין *Terra Samaritica reputata est munda, & collectiones aqvarum ejus mundæ, atq; habitationes mundæ, & semitæ mundæ*; qvod nullo modo de terrâ Ethnicâ dixerit curiositas *Judaica*: at qvoad multa alia, nullum, inter eos discrimen & Gentiles.

Applicant speciatim qvidem magistri *Judæorum* divisionem istam de tribus regionibus, loco allegato, ad traditionem & Canonem de ביעור; at ubiqve tamen eandem partitionem retinent, ubicunqve ab iis agitur de divisione terræ *Israeliticæ*. Qvid ביעור sibi velit, discas licet à Glossatoribus in locum. Ut compendio dicam, hoc erat: Anno septimo fructus in apothecas repositos comedere licuit, qvamdiu penderent aliqvi istius generis fructus in arbore, in ista regione: cùm verò ulteriùs in arboribus invenire eos non erat, istos, qvos collegerant, atqve domi reposuerant, ejicere oportuit, & non de iis comedere ita ut anteà.

CAP. II.

Cingulum terræ sub Templo secundo Talmudicum: ex Hieros. Sheviith, fol. 36. 3.

ניסים שבים. Ibid. col. 4.

ה חומי א"י כל שהחזיקו בה עולי בבל: פרשת חומת מגדל שיר ושינ' דרור ושורא דעכו וקצירייא דגלילא וכברתה וכורה זניתה וקובעיא

וקובעיא ומילתה דכיר ובוריו רבתא תפניס וסנפתה ומחרתא דייתיר וממציא דאבהתהם וראש מי געתון וגעתון עצמה מי ספר ומרחשת ומגדל חרוב ואולם רבתא ונוקבתא דעיון ותוקרת ברכה רבא וכר סנגרא ותרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין וטרכונא דמתחם לבוצרה ומלח דזרכאי ונמרין ובירת סכל וקנת ורפיח דחגרא ודרך הגדולה ההולכת למדבר חשבון ויבקא ונחלא דזרך ויגר שהרותא ורקם הגועה ונגייא דאשקלון.

Qvid ſibi hæc omnia velint, non datur vel conjectari, imò vix datur, qvid aliqva horum ſibi velint; nec adeſt Oedipus, nec Sphinx ipſa. Silent ipſi *Talmudici* à commentando, nec adeſt nobis alius, qvi commentetur. Ad nutus ergò hîc agendum eſt & nictus, idq; vel ſilentio vel merâ conjecturâ, cùm animus loqventium vel omninò neſciatur, vel omninò de eo dubitetur, an ſciatur. Pulſanda vicatim locorum horum oſtia, ne exſpectes; ſat erit, ſi vel locorum regiones ruſpari poſſumus, & ad qvoſnam cœli cardines ſint diſpoſita, augurari. Nos inpræſentiarum primam tantùm atqve ultimam periochæ clauſulas in manus ſumemus, qvæ ad introitum noſtrum in negotium præſens aliqvantum faciant, reliqva (ſi qva ſunt, qvæ aſſeqvi poſſumus) ſuis locis tractaturi.

Hi ſunt limites, inqviunt, *Terræ Iſraelitica, qvam poſſederunt aſcendentes è Babylone.*

פרשת חומת מגדל שיר *Diviſio*, vel *pars, mœnium turris Sid.* Nec auſim hoc ſtrenuè de *Turri Stratonis*, vel *Caſareâ*, dictum aſſerere, nec tamen novi cui commodius aptetur. Vocatam eam à *Talmudicis* מגדל שיר obſervamus ſuo loco, qvæ qvantillo apiculo (promptiſſimeqve incuriâ confundendo) ab hac voce diſtet, teſtatur oculus cujusvis legentis. Conjecturam forſan firmare poteſt, qvòd tam citò ſeqvatur עבן nomen *Aconis*, שינ" דרור tantùm intercedente: de qvo nihil adeſt qvod dicamus, ſi modò illud, qvod occurrit apud *Babylonicos*, locum aliqvem hîc obtinere non poſſit. Dicunt illi *in Bab. Sanhedr. fol. 96. 2.*

בוא דרך חנא אשינא דטורא qvod à Glossatore redditur חתתית ההרים *Ito in viâ infimâ, infra montes*, atqve illi te protegent à nivibus & pluviâ. Supponi ergò hinc posset, vocem שיני viam aliqvam denotare ad pedem alicujus montani, qvæ erat, qvasi linea dissecans, inter *terram Israelis* atqve *Extra terram*; fortè ad pedem montis *Carmeli*: sed non asserimus; malumus vel silentium vel ignorantiam profiteri, qvàm levi conjecturâ vel decipere vel decipi.

Diversæ conditionis sunt loca ista, de qvibus hîc agunt *Talmudici*, ab isto locorum genere, qvod vocabatur מדינת הים *Regio maris*: nam erant ista loca, oppida hinc illinc qvædam in orâ hâc maritimâ alibiqve, qvæ habitata qvidem erant ab Ethnicis, & sic propriè reputari pro solo *Israelitico* non potuerunt, inter qvæ tamen atqve ultimos terræ limites erat iterùm solum *Israeliticum*. At loca hæc, de qvibus jam agimus, ea erant, qvæ ultimi erant limites, atqve ultra qvæ non erant prorsus, nisi qvæ reputanda esset *terra Ethnica*: totam scilicet exinde oram occupantibus *Phœnicibus*, *Syris*, aut aliis Gentilibus ad littus usqve maris mediterranei.

Præterire etiam non possumus ea, qvæ à *Gemaristis* dicuntur ipsissimâ eâdem paginâ, è qva schema anteà propositum desumitur. הניסים שבים ארת רוארת אותן כאילו חוט מתוח מטורי אמנה עד נחל מצרים. *Insulas vides in mari, ac si linea ducta esset à montibus Amane ad fluvium Ægypti: qvodcunqve est intra lineam, est de terrâ Israeliticâ; qvodcunqve est extra lineam, est extra terram.* Eodem modo & *Targum Hierosolymitanum* in *Numer. XXXIV. 4.* *Et limes vester Occidentalis erit mare magnum, atqve insulæ ejus.* Insulæ? qvænam? Perpendant hæc autores Tabularum.

CAP. III.

Magna pars Judææ Australis exsecta sub Templo secundo. Idumæa Judaica.

TErminatur, ut vides, cingulum *Talmudicum* in רקם הגועה *Cadesh Barnea*, & *Ascalone*. וגבייא דאשקלון

Hinc

Hinc non observari non potest, duo hæc loca in parallelo qvasi sita esse, exclusumqve qvodcunqve spatii interjacet inter *Ascalonem* & *fluvium Ægypti*: LIV. scilicet milliarium. Atqve aliqva qvidem vestigia istiusmodi exclusionis videre ferè licet sub Templo primo, in tritissima ista locutione, *A Dan usqve ad Beersbebam*.

Incultior erat hæc regio, qvæ exclusa. De eâ sic *Talmudici Hieros.* ubi antè: *Iste tractus, qvi est in Geraritu* (Gerare) *est malæ habitationis. Usqve qvò? Ad fluvium Ægypti.* Et Strabo lib. 16. *Qvæ Gazam seqvitur regio, sterilis est & arenosa*, &c.

Habitata fuit olim ab *Avæis*, à Gaza scilicet ad fluvium Ægypti. *Habitârunt Avæi in Hazerim, Deut. II, 23.* *Hazar* est vox freqventissimæ memoriæ in terra ista Australi, *Hazar-Addar, Hazar-Gaddah, Hazar-Shua, Hazar Susah*, &c. Videturqve campestrem aliqvam planitiem ac aream denotare, inter montes interjectam. Hinc *Avæorum* habitatio *Hazerim* dicitur, qvi cum *Philisteis* numerantur, ât tamen seorsim, *Josue* XIII, 3. Nam vide illîc ut textus sacer, qvinqvegentes tantùm numerare spondens, sex numeret.

Transiit exclusa hæc portio in nomen *Idumææ*: hinc *Plinius, Nat. hist.* lib. 5. c. 13: *Mox incipit Idumæa & Palæstina ab emersu Sirbonis lacûs.* Nec ea solùm, sed & permagna alia pars *Judææ*. Hinc *Diodoro Siculo* pag. 734. mare *Sodomiticum* dicitur esse κτ̀ μέσην Ἰδουμαίαν. Et *Josepho*, libroqve *Maccabaicῶν*, loca plurima invenimus sub nomine *Idumæa* memorata, qvæ in meditullio ferè erant *Judææ*. Exempli gratiâ *Joseph. Ant.* lib. 12. & 1. *Macc.* IV, 15. Ἦλθεν μέχρι Γαδάρων, καὶ τῶν πεδίων τῆς Ἰδουμαίας, καὶ Ἀζώτου, καὶ Ἰαμνείας. Et rursus, *Joseph* ibid. cap. 12. Ὁ δὲ Ἰούδας καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πολεμοῦντες τοὺς Ἰδουμαίους οὐκ ἀνίεσαν. ἀλλ' ἐνέκειντο πανταχόθεν αὐτοῖς· τήν τε Χεβρῶνα πόλιν καταλαμβανόμενοι, &c. καὶ Μάρισαν πόλιν &c. εἰς τε Ἄζωτον ἐλθόντες, &c. Et plura passim. Ita ut distingvatur inter *Idumæam* majorem & minorem. Id. *De bello*, lib. 4. c. 30. *Simon Gerasenus* τὰς ἀνὰ τὴν Ὀρεινὴν κώμας κατέτρεχεν, &c. κατέτρεχε δὲ τὴν Ἀκραβατηνὴν, καὶ τὰ μέχρι τῆς μεγάλης Ἰδουμαίας. Et memoria sit Ibidem cap. 33. τῆς ἄνω καλουμένης Ἰδουμαίας, &c. Confer cum his *Marcum*, capitis tertii versu octavo.

Dum è terrâ propriâ abessent *Judæi*, septuagenariam servitutem patientes in *Babylone*, facile creditu est, veteres & ab ovo inimicos, *Edomæos*, possessiones eorum, qvoad poterant, invasisse radicesq; fixisse in regione præsertim istâ, qvæ suæ maximè vicina: at tandem potentibus *Maccabæorum Asmonæorumq;* armis aut exstirpatos, aut in *Judaismum* coactos. Sic *Josephus* de *Hyrcano*, *Antiq.* lib 13. cap. 17. Ὑρκανὸς δὲ τῆς Ἰδουμαίας αἱρεῖ πόλεις Ἄδωρα καὶ Μάρισαν· καὶ ἅπαντας τοὺς Ἰδουμαίους ὑποχειρίους ποιησάμενος ἐπέτρεψεν αὐτοῖς μένειν ἐν τῇ χώρᾳ, εἰ περιτέμνειν τε τὰ αἰδοῖα, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις νόμοις χρῆσθαι θέλοιεν. Οἱ δὲ πόθῳ τῆς πατρίου γῆς, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ τὴν ἄλλην τοῦ βίου δίαιταν ὑπέμειναν τὴν αὐτὴν Ἰουδαίοις ποιήσασθαι. Hinc mistum in regione istâ genus, *Judæo-Edomæum*; nomenq; loci *Idumæa*, & *Judæa*. Olivar. in *Pompon. Melam*, lib. 1. cap. 11. *Divisaq; est Palæstina, in qvinqve regiones, Idumæam, Judæam, Samariam, Galilæam, & regionem trans Jordanem.*

CAP. IV.

Septem maria Talmudicis, & qvatuor fluvii ad terræ ambitum.

IN *Hieros. Kilaim*, fol. 32. 1. & *Bab. Bav. Bathra*, fol. 74. 2. *Septem maria*, inqviunt, *& qvatuor fluvii ambiunt terram Israeliticam.* 1. ימא רבא. *Mare magnum*, sive *Mediterraneum*. 2. ימא דטבריא. *Mare Tiberiadis*. 3. ימא דמלחא. *Mare Sodomiticum*. 4. ימא דסמכו. *Lacus Samochonitis*. 5. ימא דחולתא. 6. ימא דשליית. 7. ימא דאפמיא.

Qvatuor hæc ultima alibi apud *Talmud Hierosolymitanum* sic scribuntur: 4. ימא דכובבו. 5. דחילתא. 6. ימא דשלחת. 7. ימא דאפמיא.

Apud *Babylonicum* sic: 4. ימה של סיבכו 5. ימה של חילת 6. ימה של חילתא 7. ימה דאפמיא.

Tria inter septem primò nominata sunt satis nota, & de qvartô non dubitatur; tria tantùm ejus nomina non sunt prætereunda. 1. סבכי.

1. סבכי. *Sibbuhaum*: vox deduci videtur à סבך *vepris*. 2. כובכון qvod idem videtur sonare (nam קוצים *Spinæ, Targumistis* sunt כובי) eò qvòd lacus iste multam profunditatem non habens, sed æstate plurimùm arefactus, spinetis horreret & vepribus. 3. סמכון. Unde vulgatum nomen *Samochonitis*, מ & ב inter סבכי & סמכון alternantibus.

5. ימא דחולתא. Forsan *Mare arenosum*. Qvod lacui *Sirbonis*, adjuncto commentario *Diodori Siculi*, optimè qvadrat: nam refert ille, adeò arenis plerunqve operiri istum lacum; ut sæpè viatores, imo totos exercitus, fefellerit & supplantaverit, terram firmam fuisse arbitrantes.

6. ימא רשלחת. Non adest, qvod de hoc dicamus, præter hoc observatum, qvòd cùm etiam vocetur ab iisdem *Gemaristis* רשליית. ח gutturalis liqvefieri videtur in י, qvod dialecto gentis non inusitatum sic lenire atq; emollire gutturales. Vocatur & *Babylonici* חילתא qvod *junceum*: aut *algosum*, *Talmudicis* aliqvandò significat: sed qvodnam hoc mare, ignoràmus. Non obliti tamen lacûs *Cenaevu*, sed num iste inter catalogum nostrum sit numerandus, hâc ratione ambigimus, qvòd ab eâdem orâ sit mare magnum.

7. ימא דאפמיא. *Mare Apamiæ*. *Hierosolymitani*, utrobiq; cùm de eo loqvuntur, hæc addunt. ימא דאפמיא איכא ימא דחמיץ. *Mare Apamiæ idem est cum mari Chamats*. דיקליטינוס הקיה נהרות ועשאו *Dicletinus congregatis fluviis fieri curavit*. Erat ergò junioris editionis. De eo vide caput sexagesimum octavum.

Post maria ista à *Talmudicis* memorata, audi etiam eorundem de piscibus non macram fabulam. *Hieros. Taanith, fol. 69. 2. R. Chaninah bar R. Albu dixit, Septingenta genera piscium mundorum & octingenta genera locustarum mundarum, & volucrum numerus infinitus, migrârunt cum Israele in Babylonem & cum eo redeunte redierunt, excepto pisce* שיבוטא. *At qvomodo pisces migrârunt? R. Honna bar Joseph dixit*, דרך תהום גלו *Per viam profundi migrârunt, & per profundum redierunt.*

Inventionem certè *Judaicam* reqvirit (qvæ qvidlibet potest cudere è qvolibet) viam vel per mare aliqvod, vel per fluvium aliqvem investigare, per qvam natent pisces è *Palæstinâ* in *Babylo-*

niam. Eâdem arte, & *Jonam* in ventre Ceti è mari *Phœnicico* ducunt in *Mare rubrum. R. Sol. in Jon. 2.*

Duriusculum qvidem est illud, at tamen non dubitandum, qvod dicitur II. *Paralip.* VIII, 18. de *Hiramo* naves ad *Solomonem* mittente in *Mare rubrum.* Qvid? Naves à *Tyro* in *Mare rubrum?* Qvânam tandem viâ est navigatum? Respondetur. Naves *Tyrias*, qvæ multùm diuqve anteà in *Mari rubro* negotiationem habuerant, mittit ille consociandas classi *Solomonis.* Huc redit illud, qvod simul dicitur, & I *Reg.* IX, 27. qvòd *misit nautas etiam gnaros maris:* id est, gnaros istius maris; qviqve, ut probabile est, non tum primùm *Mare rubrum* velis tentârunt, sed anteà fuerant experti, atqve iter *Ophiricum* non ignorârunt.

Qvatuor fluvii ad ambitum terræ, inqviunt, *sunt:*

1. ירדן *Jordanes:* iste satis notus.

2. ירמוך *Jarmoch.* Plinio *Hieramax. Gaddaram,* inqvit, *Hieramace præfluente. Nat. Hist.* lib. 5. cap. 18.

3. קרמיון *Kirmion.*

4. פיגה *Pigah.* De qvibus sic *Aruch in* קרמיון *Kirmion est fluvius in via, qva tendit ad Damascum: atqve idem est cum Amanah. Pigah est Pharphar. Et Jarmoch est etiam fluvius in viâ ad Damascum.*

Et *Talmudici; Parah,* cap. 8. hal. 10. *Aqvæ Kirmionis & Pigæ non sunt idoneæ;* (ad aspersionem immundorum) *qvia sunt aqvæ cœnosæ. Aqvæ etiam Jordanis, atqve aqvæ Jarmoch, non sunt idoneæ; qvia sunt aqvæ mixtæ* (id est, ut Glossa) cum aqvis fluviorum aliorum, qvos intra se recipiunt.

Ad septem maria, de qvibus diximus, referuntur ea, qvæ dicuntur à *Midras Tillin.* fol. 4. 1. *Septem maria creavi, ait Dominus, ex omnibus autem iis non elegi, nisi mare Genesariticum.*

Et fluvii *Amanæ,* de qvo *Aruch,* occurrit memoria in *Targum* in *Cantic. IV. 8. Offerent tibi munus habitantes juxta fluvium Amanam, &c.*

CAP. V.

Mare Sodomiticum.

ים המלח.

Illitea limes utrinqve mare: Occidentalis, *Mediterraneum*; Orientalis, *Mortuum* aut *Sodomiticum*. Hoc *Judaici* scriptores ubiqve vocant ים המלח, qvod non tàm propriè hìc *Mare salsum* interpreteris, qvàm *Mare bituminosum*. Qvo sensu freqventissimè apud eos occurrit מלח סדומית, ad verbum, *Sal Sodomiticum*; at propriè *Bitumen*. Ejus usus in thymiamate sacro. Cum aromatibus thymiama istud conficientibus commiscuerunt מלח סדומית *Bitumen* כפת הירדן *Ambram Jordanis*, & מעלה עשן Herbam paucis notam. *Maimon. in Kele Mikdash*, cap. 2.

Jos. Antiq. lib. 15. 9. Ἀσφαλτίτης λίμνη ἀπέχει τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ὅρων σταδίους τ'. Distat lacus *Asphaltitis Hierosolymis* stadiis CCC. (circiter XXXVIII. M. pass.)

Id. *de bell.* lib. 4. cap. 27. Ταύτης τῆς λίμνης μῆκος μὲν ὀγδοήκοντα καὶ πεντακόσιοι στάδιοι. *Longitudine extenditur* DLXXX. *stad.* (LXXII. M. pass.) Εὖρος δὲ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. *Latitudine* CL. *stad.* (XVIII. M. pass.)

Plinius Nat. Hist. lib. 5. cap. 16. *Longitudine excedit* CM. *passuum, latitudine maximâ* XXV. *implet, minimâ sex.* Qvàm parùm inter hos convenit! Suspicor *Josephum* non lingulam maris intra mensuram suam comprehendere, de qvâ mentio *Josua* XV. 2. latitudinemqve definire prout generaliter ubiqve diffusam. De distantia ejus ab *Hierosolymis* etiam *Solinus Polyhist.* cap. 38. *Longo ab Hierosolymis recessu* (inqvit) *tristis panditur sinus, qvem de cœlo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta. Duo ibi oppida: Sodomum nominatum alterum, alterum Gomorrum.* Distantia autem ista non erat directè Austrum versùs, sed longissimâ etiam declinatione in Orientem.

Rem abjectioni atqve execrationi devotam, qvâqve nullo modo est utendum, *Talmudici* abdicant ad mare *Sodomiticum* לים המלח.

Hieros. Avodah Zarah, fol. 39. 2. יוליך הנאתן לים המלח *Abdicet usum talis rei in mare bituminosum.*

Hieros. Sotah, fol. 19. 1. & *Nazir*, cap. 4. hal. 4. *Oblationis pro peccato, cujus possessor mortuus est, cedat pretium* לים המלח *in mare salsum.*

Hieros. Demi, fol. 25. 4. עקילס הגר *Aqvila Proselytus divisit hereditatem cum fratre suo Gentili, atqve usum fructum ejus abdicavit* ad

ad mare salsum. E tribus doctoribus unus dicit, qvòd nummos Idololatriæ abdicavit in mare Salsum. Hinc allusio, *Apoc.* XX.14.

Non arridet, qvòd *Sodoma* in Tabulis locetur in finibus *Asphaltitis* Aqvilonaribus, cùm potiùs in extremitate ejus Australi collocanda videatur. Nam

I. Limites terræ sic definiuntur à Mose, *Gen.* X, 19. *Termini Cananæorum erant à Sidone* (ab Aqvilone) *ad Gazam* (ab Austro) *ut pergis*, vel *donec accedas, ad Sodomam.* Nonne hic flectitur limes à *Gaza* ad ultimum terminum ei oppositum ab Oriente?

II. *Josephus* in descriptione *Asphaltitis*, qvam modò exhibuimus, hæc habet, *de bell.* lib. 4. cap. 27. *Longitudo ejus est* DLXXX. *stad.* καθὸ δὴ μέχρι Ζοάρων τῆς Ἀραβίας ἐκτείνεται, *Prout extenditur usqve ad Zoarem Arabiæ.* Nota ultimam extensionis ejus oram, Austrum versùs, esse ad *Zoarem*; jam verò *Zoar* non multùm distabat à *Sodoma*, cùm *Lothus* cum suis illuc iter confecisset ante ortum Solem. *Gen.* XIX. 23. *Scriptum est*, inqviunt Gemaristæ *Hieros. Berac.* fol. 2. 3. *Sol prodiit in terram, cùm Lot intraret in Zoarem. A Sodomâ autem ad Zoarem erant qvatuor milliaria.*

Ostendunt Tabulæ *Zoarem* & *speluncam Lothi* in *Judæâ*, ad oram *Asphaltitis* ferè Borealem. Qvâ autoritate, ego non asseqvor. Memorant *Talmudici* qvidem *Zoarem* qvandam, qvam etiam vocant *Civitatem palmarum. Jevamoth*, cap. 16. hal. ult. *Historia est*, inqviunt, *de qvibusdam Levitis, qui profecti sunt Zoarem civitatem palmarum; & unus eorum ægrotavit, qvem tulerunt in diversorium; atqve ille ibi mortuus est*, &c. At citiùs ego crediderim duas fuisse *Zoaras*, qvàm non crediderim patrem *Moabitarum* conceptum & natum prope *Zoarem Moabitidis.* Vide *Es.* XV. 5.

De ætate *Sodomæ* cùm periret, vide *Bab. Schab.* fol. 10. 2. & 11. 1. & *Juchas.* fol. 8. 1. & perpende.

CAP. VI.

Ora Asphaltitis, Esseni, Engedi.

PLinius lib. 5. cap. 17. *Ab Occidentali (Asphaltitis) littore Esseni, qvos fugitant usqveqvaqve nocentes. Gens sola & in toto orbe præter ceteras mira, sine ulla fœmina, omni Venere abdicatâ*, &c. *Infra hos, Engadda oppidum fuit, secundum ab Hierosolymis, fertilitate, palmetorumq;*

rumq;

rumq; nemoribus, nunc alterum bustum. Indè Massada, castellum in rupe, & ipsum haud procul ab Asphaltite.

Paria *Solinus*, *Plinii* umbra, cap. 38. *Interiora Judææ*, inqvit, *quæ Occidentem contuentur, Esseni tenent*, &c. *Oppidum Engadda infra Essenos fuit, sed excisum est: verùm inclytis nemoribus adhuc durat decus, lucusq; palmarum eminentissimis nihil vel ævo vel bello derogatum. Judææ terminus Massada Castellum.*

Loca qværimus, non homines: *Essenorum* historiam aliter ordiremur, à verbis istis, *Judic. I, 16. Et filii Kenæi, soceri Mosis, egressi sunt è civitate palmarum, cum filiis Judæ in desertum Judæ.* Ab his *Rechabitæ*, & vel à stirpe, vel ab exemplo eorum, supponimus *Essenos*. Qvod si verum: hoc de pravo situ *Engedi* in Tabulis formamus argumentum, Septentrionem versus nimium locatæ, cùm in extremis oris Australibus esset collocanda.

Si *Esseni* iidem fuerunt cum *Kenæis* sede locoq; habitaverintq; *Kenæi* ultra *Arad* versus Austrum, aut æqvaliter qvidem cum *Arad*, qvod asseritur textu allegato; sicq; infra hos fuerit *Engedi*, qvod etiam asseritur ab autoribus citatis, tum certè longè, loco proprio dissitam, disposuerunt eam Tabulæ, nimiùm versus Septentrionem. Intuere eas, & hæc cogita. Cui & hoc addimus.

Limites terræ meridionales *Ezech.* XLVII, 19. (ipsissimi iidem, qvi *Numer.* XXXIV. & *Josua* XV.) sic enunciantur: *Ora Australis versus Austrum à Tamar ad aqvas Meribæ in Cadesh*, &c. Jam verò *Tamar* & *Engedi* idem sonant, II *Paral.* XX. 2. Nec adest ulla ratio, qvare *Tamarem* aliam alibi qværeremus. *Chaldæus* certè, & *R. R. Jarchius* & *Kimchius*, eum secuti, *Tamar* reddiderunt *Jerichunta* apud *Ezekielem.* At qvânam tandem ratione? Nam qvomodo, qværso, possibile fuit, ut *Jerichus* fieret limes terræ Australis, cùm *Judææ* foret limes extremus versus Aqvilonem? Hoc eos absqve dubio ad istam versionem vocis adegit, qvòd *Jericho* vocetur *civitas palmarum*, *Tamarq; Palmam* significet; cùm ne latum qvidem ungvem, qvoad gloriam palmetorum, cederet *Engedi Jerichunti.*

An *Tadmor*, *I Reg.* IX, 18. eadem sit cum *Tamare* hâc nostrâ, atqve an *Tadmor* apud *Talmudicos* eadem sit cum *Tadmore* ista, lectoribus relinqvimus perpendendum; hæc pauca de eâ, qvæ ab iis referuntur, perpensionis istiusmodi gratiâ, adducimus.

Hierof. Jevam. fol. 3. 2. *Recipiunt Profelytos à Cardyæis & Tadmoræis. Rab. Abbu nomine R. Jochanani dicit, Traditio afferit qvòd Profelyti Tadmoræi funt idonei, ut introëant in congregationem.* Dictum erat paulò antè, *Haggai Propheta hæc tria docuit.* צרת הבת *Rivalis filia* (Sacerdotis) *duci in uxorem poteft à Sacerdote. Moabita atqve Ammonita decimare debent decimam pauperum anno feptimo. Et Profelyti Tadmoræi idonei funt, ut ingrediantur in congregationem.*

Recitatur hæc hiftoria in *Mifhna Hierofolymitana, Nazir*, cap. 6. hal. 13. מרים תדמוריתא *Maria Tadmoræa, fparfam in fe habens partem fanguinis,* (qvâ erat purificanda) *audiit in ipfo ifthoc articulo temporis, mortuam effe filiam fuam*, &c. At *Babylonica* eam vocat תרמודית *Tarmodeam. A loco Tarmud*, inqvit Gloffa. *Bab. Schab* fol. 21. 2. & *Aruch* in תרמד. (*Talmudæi* תרמודאי *Babylonicis* dicuntur pauperes qvidam, qvi colligendis, vendendisqve lignis victum fibi acqvifiverunt.)

Hierof. Taanith, fol. 69. 2. *R. Jochanan dixit, Beatus eft, qvi viderit ruinam Tadmor: nam ea communicavit in excidio Templi primi ac fecundi. In excidio primi adduxit* 80000. *fagittarios: & fic in excidio fecundi.*

CAP. VII.

Cadefh. רקם. *Ea duplex: at qværitur, an benè duplicata in Tabulis?*

OBfervabit Interpretum Orientalium lector, קדש *Cadefh* ab omnibus reddi רקם *Rekam*, aut fono admodùm propinqvo. *Chaldæo* eft *Rekam*: *Syro*, *Rekem*: *Arabi*, *Rekim*. Et *Cadefh Barnea Onkelofio* eft רקם גיאה. *Jonathani* רקם גיעה (è qvibus collatis obfervare licet liqvefactionem gutturalis ע.) *Targ. Hierof* רקם רגיעא *Gemariftis* רקם גיעה

Duo loca, nomine רקם *Rekam* infignita (id eft, duplex *Cadefh*) erant in ipfis terræ limitibus, Auftrali atqve Orientali.

1. De *Cadefh*, vel *Rekem*, in parte Auftrali non dubitatur.

2. De eâ in Orientali hæc mentio. מרקם למזרח ורקם כמזרח. *A Rekam ad Orientem, & Rekem eft ficut Oriens*: hoc eft, interprete *R. Nifsim* in *Gittin*, cap. 1. *Rekam ipfa pro Oriente*

ente mundi reputatur (id eſt pro terra *Ethnicâ*) *non pro terrâ Iſraeliticâ.* En *Rekam*, vel *Cadeſh*, etiam ab Oriente! Aſt aliam *Cadeſh* præter *Barneam*, Orientalemq; hanc *Rekam*, finxerunt ſibi Tabulæ, qvò acceſſiſſe opinantur populum *Iſraëliticum* anno peregrinationis ſuæ qvadrageſimo, *Numer.* XX. Rationes aliqvas, qvibus ad id adducti fuerunt earum autores, has ſupponimus.

1. Qvòd *Cadeſh Barnea* fuerit in deſerto *Paran*, *Num.* XII, 16. & XIV, 1. *Cadeſh* verò, qvò perventum eſt anno qvadrageſimo, in deſerto *Zin*, *Numer.* XX, 1. *Reſp.* Exploratores terræ, à *Cadeſh Barnea* diſcedentes, dicuntur etiam è deſerto *Zin* prodiiſſe, *Numer.* XIII, 21. *Paran* erat generale nomen horrendi iſtius deſerti: *Zin* una tantùm pars.

2. In *Cadeſh Barnea* caſtra-metati ſunt per dies plurimos, *Devt.* I 46. at in iſtâ *Cadeſh*, de qvâ mentio *Numer. XX.* non erat, unde alerentur in diem unam. Qveruntur enim, qvòd eſſet locus ſemine, ficubus, vitibus, malo-granatis, omninò vacuus, *Numer.* XX, 5. qvod omninò non qveſti ſunt, dum manerent in *Cadeſh Barnea*. *Reſp.* Omiſſo, qvòd, ubicunqve caſtra-metati ſunt, alti ſunt à manna; orta ipſis eſt qverela, non tàm de iſthoc ipſo loco, qvàm, ut ita dicam, de omine & præjudicio loci: qvippe qvòd ex hujus loci ſterilitate præjudicarent de pari ſterilitate terræ iſtius, in qvam erant ingreſſuri, & cujus veluti πρόθυρον erat *Cadeſh Barnea*. Cùm huc appellerent primò, ante annos jam triginta octo, *Ad montem Amorrhaeorum acceſſiſtis*, inqvit *Moſes*, *qvem vobis dat Dominus*, *Deut.* I, 20. 21. Itane! (cogitant ſecum illi) non meliora promittit primus introitus terræ promiſſionis? Parùm ſpei de ipsâ terrâ, ſi talia primordia. Convenit ergò, ut exploratores præmittamus, qvi nobis renuntient, an tanti ſit, ut noſmetipſos defatigemus, periclitemurq;, ſolo adeundo, cujus prima facies tàm horrida, & deſperabunda. Confer *Devt.* I, 20. 21. 22. Atqve hinc infelix argumentum præ oculis, qvo cogente, tam unanimi calculo, à toto cœtu contra terram eſt concluſum, & clamatum. Cumqve jam poſt tantum temporis elapſum, eodem eſt recurſum; eadem cogitant, diffidunt, & qveruntur.

3. In *Cadeſh Barnea* ſuppetiit iis aqva; in *Cadeſh*, qvò acceſſum anno qvadrageſimo, aqva nulla, *Numer.* XX, 5. &c.

C 2 *Reſp.*

Resp. Biberunt, cùm primùm *Cadesh Barneam* accederent, de rupe, qvæ eos est secuta, (I. *Cor.* X,2.) qvæ jam terram illico intraturis exaruerat. Si qværis, qvare jam exaruerant rivi isti seqvaces, *Cadesh Barneam* appellentibus, qvæ anteà illuc appellentibus non exaruerant: qværo & ego, qvare ad aliam *Cadesh* accedentibus exaruerunt?

4. De *Cadesh*, qvò accesserunt anno peregrinationis ultimo, dicitur, qvòd urbs esset in ultimis oris terræ *Edomææ*. à Rege itaqve veniam implorant per terram *Edomæam* transeundi, *Numer.* XX,16.17. *Resp.* Nihil omnino prohibet, qvo minùs hæc dici possint de *Cadesh Barnea*: qvæ monti *Amorrhæorum*, id est, montano *Judææ*, jacens contigua accessionem tanto exercitui ostendit, & promisit, perplexam tantùm atqve imperviam; planiorem ergò à Rege *Edomæo* qværunt, sed non impetrant.

5. Illud forsan, qvod præcipuè movit, hoc erat, qvòd suppositâ unâ tantum *Cadesh*, *Barneâ* scilicet, vix possibile erit castrametationes *Israelis* in eremo, eorumqve loco-motiones, non confundere. *Resp.* Eadem erit facilitas eas ordinandi, in verum modò sensum reducas versiculos sextum, & septimum *Deut.* X. atqve in concordiam cum *Num.* XXXIII. à versu XXXI. ad versum XLI. qvod non arduum. Sed hæc, inpræsentiarum, extra metas nostras. Satis liqvet *Cadesh* istam, ad qvam accesserunt anno qvadragesimo (qvæ & *Meribah* dicta est *Numer.* XX,13.) eandem esse cum *Cadesh Barnea*, ex hoc, qvòd *Meribah* in *Cadesh* assignetur pro termino terræ Australi, *Ezek.* XLVII,19. qvi terminus ab olim erat *Cadesh Barnea*, *Num.* XXXIV,4. *Jos.* XV,3.

CAP. VIII.

Fluvius Ægypti Rhinocorura. Sirbonis.

PLinius *Nat. Hist.* lib.5. cap.12. *A Pelusio Chabriæ castra. Casius mons. Delubrum Jovis Casii. Tumulus magni Pompeji. Ostracine. Arabia finitur à Pelusio* LXV M. *passuum: mox incipit Idumæa & Palæstina ab emersu Sirbonis lacûs.* Aut me fallunt oculi mei, dum hæc lego;

lego; aut *mons Casius* propius *Pelusium* jacet, qvàm *Sirbonis* lacus. Tabulæ *Sirbonem* inter *Casium montem* & *Pelusium* collocârunt pravè.

Sirbon שרבון *Ardorem* denotat, nomine lacûs ab ejus naturâ deducto ignea & bituminosa. Describitur à *Diodoro Siculo*, *Strabone*, aliisqve, qvos vide. Lacus est *Sodomitico* par, & forsan paris fuit fati & originis; divinæ scilicet indignationis exemplum: qvid si monumentum horrendi istius terræ-motûs in diebus *Uzziæ*? *Amos* I, 1. *Zech.* XIV, 5. cùm etiam igne contenderet Deus, *Amos* VII, 4. ita ut perirent urbes qvædam more *Sodomæ* & *Gomorrhæ*, *Amos* IV, 11. *Es.* I, 9.

נחל מצרים terminus extremus terræ *Israëliticæ* versùs Austrum, non est *Nilus* in Ægypto, sed *Shihor* in via ad *Ægyptum*, *Jos.* XIII, 3. *Jer.* II, 18. LXX. Interpretibus est *Rhinocurura*; nam illud in *Esai.* XXVII, 12. עד נחל מצרים reddunt Ἕως Ῥινοκούρων: de qvo loco & nomine, à truncatis naribus deducto, vide *Diodorum Siculum*, lib. I.

CAP. IX.

Judææ facies.

Hieros. Sheviith, fol. 38. 4. *In Judæâ sunt Montanum, Planities, & Convallis. Qvodnam est Montanum Judææ?* זה הר המלך *Est mons Regalis. Planities ejus est Planities Austri. Convallis est ab Engedi ad Hierichuntem. Planities Lyddæ est sicut Planities Austri: montanumq́, ejus est sicut montanum Regale.* מבית חורון ועד הים מדינה אחת פריכורין *A Beth-horon ad mare est regio una* περίχωρος. *Dicit R. Iochanan, Est tamen et Montanum, & Planities, & Convallis. A Beth-horone ad Emmaunta est Montanum: ab Emmaunte ad Lyddam Planities: à Lydda ad mare Convallis.*

Judæam non immeritò qvadripartiaris: in regionem scilicet olim *Philistæorum*, qvæ partem Occidentalem occupavit. Hanc ab Oriente excepit montanum *Judææ*, qvod & *Mons Regalis* appellatur. Montanum ab Oriente excepit planities, regio montibus depressior & planior, qvæ tamen & alicubi montes suos habuit.

 Hinc

Hinc illud שפלה שבהר כהר והר שבשפלה כשפלה *Convallis inter montana æstimatur cum montano: & montes in convalli connumerantur cum convalli.* Idem ibid. (Φαραγγώδη τῶν ὀρῶν. *Ioseph. Antiq.* lib. 13. cap. 13.) Planitiem, Orientem versùs, excepit Convallis, planitie depressior, ora scilicet maris *Sodomitici*, ac tandem *Iordanis*.

Benjamitidos itidem, qvæ cum *Iudeâ* connumeratur, eadem superficiei conditio, qvæ, qvamvis (ut loqvitur *Ioseph. Antiq.* lib. 5. c. 1.) Στενότατος ὁ κλῆρος οὗτος ἦν διὰ τὴν τῆς γῆς ἀρετὴν, montanum tamen suum habuit, & planitiem, & convallem; idqve non solùm *Lyddam* versùs & mare magnum, sed *Ierichunta* versùs & *Iordanem*.

Privilegia *Iudeæ* præ omnibus aliis terræ *Israëliticæ* partibus eminebant plurima: nam præterqvam, qvòd in eâ sita erat totius gentis metropolis *Ierosolyma*, atqve in ea Templum, atqve in eo Synhedrium; hoc etiam ei ex Canonibus peculiare, qvòd *annum intercalare extra Iudæam non licuit, dum licuit in Iudeâ*; uti est in *Hieros. Nedarim*, fol. 40. 1. Rationem rei reddit *Maimonides, in Kiddush Hodesh*, cap. 4. *Ideo qvòd illic habitaret divina gloria. Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2. *Nec erat manipulus hordei primitialis aliundè petendus, qvàm è Iudeâ, & qvàm proximè ab Hierosolymis.* Idem *Menachoth*, fol. 64. 2. &c. *Semel petitum est à longinqvo*, &c.

CAP. X.

Descriptio oræ maritimæ ex Plinio & Strabone.

PLin. lib. 5. cap. 13. *Incipit Idumea & Palæstina ab emersu Sirbonis lacûs. Oppida Rhinocolura, & intùs Raphea. Gaza, & intùs Anthedon. Mons Angaris. Regio per oram, Samaria. Oppidum Ascalo liberum. Azotus. Iamnes duæ, altera vicus.* (al. *Intùs*) *Ioppe Phœnicum. Indè Apollonia. Stratonis turris; eadem Cæsarea. Finis Palæstines CLXXXIX. M. passuum à confinio Arabiæ: deinde Phœnice.*

Et cap. 19. *Redeundum est ad oram, atqve Phœnicen. Fuit oppidum Crocodilon: est flumen. Memoria urbium. Dorum. Sycaminum.*

num. Promontorium Carmelum: & in monte oppidum eodem nomine, qvondam Ecbatana dictum. Juxtà Getta, Lebba, rivus Pagida sive Belus, vitri fertiles arenas parvo littori miscens: ipse è palude Cendevia à radicibus Carmeli profluit. Juxtà Colonia Claudii Cæsaris Ptolemais, quæ qvondam Ace. Oppidum Ecdippa. Promontorium album. Tyrus qvondam Insula, &c. Circuitu XIX. M. passuum est, intùs Pale-Tyro inclusa. Oppidum ipsum XXII. stadia obtinet. Indè Enhydra, Sarepta, & Ornithon oppida: & Sidon artifex vitri, Thebarumq́ Bœotiarum parens.

Retrogrado cursu *Strabo*. lib. 16.

Διέχει δὲ τῆς Σιδόνος ἡ Τύρος οὐ πλείους τῶν διακοσίων σταδίων. *Non distat Tyrus à Sidone ultra CC. stadia* (XXV. M. passuum.)

Vicinitatem hanc observârunt *Judæorum* Magistri in Canone isto, qvo cautum est, nè qvis ad navigandum se conferat in *mari mediterraneo* intra triduum ante Sabbatum. *Tanchum*, fol. 77. 1. *At si qvis* (inqviunt) *navigare velit à Tyro ad Sidonem, permissum est, etiam vesperâ Sabbati: eò qvòd sat notum est; id spatii enavigari posse, dum adhuc dies est.*

Ἐν τῷ μεταξὺ πολίχνιον ὀρνίθων πόλις λεγομένη, &c.

Inter Tyrum & Sidonem est urbecula Ornithon (avium civitas). *Ad Tyrum fluvius exit.*

Ultra Tyrum triginta stadiis est Pale-Tyrus. (III. M. passuum ¾.) Cùm ergò circuitum *Tyri* XIX. M. passuum dicat *Plinius*: *Intùs Pale-Tyro inclusâ* non de ipsius urbis ambitu intelligendum esse ipse manifestè ostendit, cùm dicat oppidum ipsum XXII. stadia obtinuisse; nec de totâ *Tyriarum* ditionum circumferentiâ benè accipi potest, sed potiùs de extensione limitum istâ, qvâ pergit, viâ.

Εἶθ' ἡ Πτολεμαῒς ἐστι μεγάλη πόλις, ἣν Ἄκην ὠνόμαζον, &c.

A Tyro porrò (versùs Austrum) *est Ptolemais, olim Ace dicta: interq́ Acen & Tyrum est littus arenis cumulosum, ad vitrum conficiendum idoneis.*

Μετὰ δὲ τὴν Ἄκην Στράτωνος πύργος, &c.

Ultra Acen est Stratonis turris, &c. Interjacet mons Carmelus: nominaq́ qvædam urbecularum, & nihil ampliùs. Urbes Sycaminorum, Bucolorum, Crocodilorum, aliaqve. Et exinde sylva qvædam magna.

Εἶτα

Ἔιτα Ἰόππη, &c *Postea Joppa, juxta quam Ægypti littus, antè versus Ortum Solis porrectum, ad Septentrionem notabiliter deflectitur. Ibi qvidam Andromedam ceto exposi'am fabulantur. Locus satis editus est, ita qvidem, ut inde tradant Hierosolymas conspici, Judæorum Metropolim. Qvin & Judæi portu hoc utuntur ad mare degressi. Sed portus hi latronum sunt receptacula. Horum fuêre Sylva & Carmelus.*

Καὶ ἡ καὶ εὐάνδρησεν οὗτος ὁ τόπος, &c. *Locus autem hic adeò hominibus abundavit, ut ex Jamniâ vico vicino, & circumvicinis habitationibus, qvadraginta hominum millia armarentur.*

Εἰσὶ δὲ ἐντεῦθεν εἰς τὸ Κάσιον, τὸ πρὸς Πηλουσίῳ, μικρῷ πλείους ἢ χίλιοι στάδιοι. Τριακόσιοι δὲ ἄλλοι πρὸς αὐτὸ τὸ Πηλούσιον.

Inde ad Casium montem, Pelusium versus, distantia est mille stadiorum, & paulò amplius. E CCC. alia Pelusium usqve.

Sistendum est hîc, & videndum qvî conveniat inter hos Autores. Numerante enim *Strabone* excurrunt à *Pelusio* ad *Joppen* MCCC. stadia, & paulò ampliùs; id est, CLXIII M. passuum, aut circiter: at *Plinio* primo aspectu longè plures. Nam *Arabia finitur*, inqvit, *à Pelusio* LXV M. *passuum: & finis Palæstinis* CLXXXIX M. *passuum à confinio Arabiæ. Deinde Phœnice.* Summa CCLIV M. passuum. *Ioppen* nominaverat ante *Ioppen Phœnicum*: Jam verò, si *Ioppen* finem *Palæstines* statuat, & exordium *Phœnices*, sunt à *Pelusio* ad *Ioppen*, ipso numerante, centum ferè milliaria plura qvàm apud *Strabonem*. Nec est, unde aliqvid respondeas ex differentiâ mensuræ stadiorum *Strabonianorum*, & *Plinianorum* milliarium. Ipsis enim attestantibus eandem ineunt mensuram: nam *Straboni* lib. 7. τὸ μίλιον ὀκταστάδιον, *Octo stadia conficiunt milliare*; & *Plinio*, lib. 2. cap. 23. *Stadium centum viginti qvinqve nostros efficit passus*: qvod eodem redit.

Dicendum est ergò, qvòd per *Finem Palæstines* apud *Plinium* propriè denotetur Finis ejus, *Phœniciæ* propriè sic dictæ contiguus, hoc est, finibus *Tyri* & *Sidonis*. Nam, cùm *Ioppen* dicit *Ioppen Phœnicum*, non concludit *Ioppen* intra *Phœniciam*; sed qvia mare, littus istud *Palæstines* alluens, in *Phœnicicum* & *Ægyptiacum* vulgari sermone divisum erat, (sic *Strabo* antè, *Posteà Ioppe, post qvam Ægypti littus*, &c.) & qvia *Phœnices* ob navigationem celebrarentur, *Ioppen*, portum littoris istius nominatissimum, eorum no-

nomine insignit. At fines *Palæstines* longè ulteriùs extendit; nempè, usqve dum obvii fiant finibus *Tyri* & *Sidonis*. Eousqve ergò se extendit mensura *Pliniana*, nempè ut sint ab *Idumæâ*, & emersu *Sirbonis* lacûs, ad fines *Tyri* & *Sidonis* CLXXXIX M. passuum. Locus collimitia hæc disterminans *Judæis* erat *Acon*, vel *Ptolemais*; qvod notabimus, cùm perventum fuerit illuc: at num *Plinio*, in obscuro latet. Probabilior tamen sententia est, eum secundùm vulgarem notissimamqve distinctionem computâsse.

Gulielmus Tyrius, sui temporis fines *Tyri*, Austrum versùs, metiens, ad qvatuor aut qvinqve milliaria eos extendit, *de bello Sacro*, cap. 3: *Nam*, inqvit, *protenditur in Austrum versùs Ptolemaidam, usq; ad eum locum, qui hodie dicitur Districtum Scandarionis, milliaribus qvatuor aut qvinqve.* Si ergò concederetur, mensuram *Plinii* eousqve extendi, longitudinem terræ à *Sirbone*, ubi & fluvius *Ægypti*, ad *Sidonem* his calculis computare liceret.

1. A *Sirbone* ad fines *Phœnices* CLXXXIX M. passuum. *Plinius*.

2. A primis finibus *Phœnices* ad *Tyrum* V M. passuum. *Gul. Tyrius*.

3. A *Tyro* ad *Sidonem* XXV. M. passuum. *Strabo*.

Summa totalis, CCXIX.

CAP. XI.

Montanum Judææ.

הר המלך :

Q*Vodnam est Montanum Judææ?* זו־ו הר המלך *Est mons Regalis. Hierosf. Sheviith*, fol. 38.4.

Utcunqve montibus, hîc illîc, plurimùm extumuerit *Judæa*, præcipua tamen ejus extuberantia emicuit in dorso montium, lato admodùm, excurrente ab ultimâ orâ Australi ad *Hebronem* usqve, atqve ipsas ferè *Hierosolymas*: qvæ à sacra pagina הר יהודה ὀρεινὴ ἰȣδα vocatur, *Jos.* XXI, 11. *Luc.* I, 39.

Corrigendæ, nî ego plurimùm fallar, sunt Tabulæ *Adrichomii*, *Tirini*, aliæqve, qvæ longissimum montium dorsum finxerunt

xerunt sibi, ab ipso ferè *Mari Rubro* ad *terram* ferè *Canaanitidem*, idqve cum hâc inscriptione *Mons Amorrhaus*. Decepti sunt autores isti pravâ interpretatione Phrasiologiæ דרך הר האמרי, eam reddentes, *viâ per* (vel, *juxta*) *montem Amorrhaeum*, cùm reddenda esset, *viâ ad montem Amorrhaeum*. Consulat Lector *Deut.* I, 19, 20. *Profecti sumus ab Horeb, atqve ivimus per totum illud magnum & terribile desertum, qvod vidistis*, דרך הר האמרי *viâ* ducente *ad montem Amorrhæi*; *sicut præcepit nobis Dominus noster*, & *pervenimus ad Cadesh Barnea. Tunc dixi vobis, jam pervenistis ad montem Amorrhæi*, &c.

Initium sumpsit *Mons Amorrhaus* à *Cadesh-Barneâ*, limite terræ *Israëliticæ* Australi, ac se horrente gibbositate protrusit in *Judaeam* ultra *Hebronem*; mutato nomine tandem in *Montanum Judaea*. Unde illud de *Samsone* intelligendum; qvod non portârit portas *Gazæ* propè ad *Hebronem*, vel ad montem unde conspici posset *Hebron*; sed ad verticem montani hujus, qvod excurrit ad *Hebronem*: & sic verba reddenda, *Jud.* XVI, 3. *Portavit eas ad verticem montani, qvod ante Hebronem*.

Vocatur hoc montanum מדבר הרים *Montanum desertum*, Ps. LXXV, 6. *Qvoniam non ab Oriente, nec ab Occidente, nec à deserto montium*. Targ. *Nec à meridie, loco montano*.

Qvare à *Talmudicis* vocetur הר המלך *Mons Regalis*, est in ambiguo. An qvod Rex esset inter omnes alios *Judaea* montes? An qvòd regia dignitas domûs *Davidica* hinc exorta, *Hebrone* scilicet? Plurima ejus memoria apud Scriptores *Judaicos*.

Chaldaus Paraphrastes in *Judic.* IV, 5. *Erat Debora* עפר חור בטור מלכא *Pulvis albus in monte Regis*; id est, ut videtur, argilla figulina: nam loqventes *Gemaristæ Hierosol. Bava Mezia*, fol. 11. 4. de figulis dicunt, שהן עושין בעפר שחור qvod *operantur in pulvere nigro*; או בעפר לבן *aut in pulvere albo*.

Hieros. Demai, fol. 24. 4. *In diebus R. Hoshaiæ ambierunt qvidam immunitatem montis Regalis à qvibusdam decimis*.

Idem, *Avodah Zarah*, fol. 40. 2. *R. Simeoni fuerunt vinitores* בהר המלך *in monte Regali. Vineam voluit ille elocare Ethnicis*.

Ibid. fol. 44. 4. *R. Chaijah, R. Issai, & R. Immai ascenderunt in montem Regalem. Ethnicum qvendam viderunt, qvi suspiciosus erat de vino eorum*.

Hieros.

Hierof. Taanith, fol. 69. 1. *Myrias urbium exstitit in monte Regali, de qvibus mille possedit R. Eliezer ben Harsum.* Non ergò vocatum est hoc montanum מדבר הרים *montanum desertum*, qvòd esset urbibus & oppidis vacuum; sed qvòd incultior regio atqve asperior.

Bab.Gittin fol. 57. 1. אתרנגולא ואתרנגולתא חריב טור מלכא *Propter gallum & gallinam vastatus est mons Regalis. In more fuit, cùm educerent sponsum & sponsam, ante eos ducere gallum ac gallinam: ac si dicerent, Crescite & multiplicamini, sicut istæ. Die qvodam preteriit cohors Romanorum, atque gallum ac gallinam ab iis torsit: hi ergò in istos insurrexerunt, & contuderunt. Adierunt ergò illi Cæsarem, & dixerunt, Rebellant in te Judæi, &c. R. Asai dicit, Ter centies mille stringentes gladium ascenderunt in montem Regalem, atqve in eo trucidârunt diebus tribus & tribus noctibus*, &c.

Dicit Rabh Asai, Sexaginta myriades urbium erant Jannæo Regi in monte Regali, atqve in unaqvaqve erat numerus æqvalis exeuntibus ex Ægypto: tribus exceptis, in qvibus erat numerus iste duplicatus. Atqve ista hæ erant: 1. כפר ביש *Capher Bish* (id est, *Oppidum malum*) *ideò dictum*, דלא יהבי ביתא לאושפיזא *qvòd non præberet domum hospitalem.* 2. כפר שיחליים *Oppidum ab herbâ qvâdam dictum, qvòd istâ herbâ nutrirentur.* 3. כפר דכריא *Oppidum masculorum: ideò dictum, inqvit R. Jochanan, qvòd uxores eorum primò parerent mares, & deindè fœmellas, & sic desinerent.*

Recitatur hæc historia ab *Hierosolymitanis*, in *Taanith*, fol. 69. 1. qvi dicunt כפר דכריא sic dictum fuisse, qvod nisi indè aliqvò discederent fœminæ, non potuerunt non mares parere.

At dicit Ulla, Vidi ego istum locum, & non potis est continere vel sexaginta myriadas nidulorum: dixit ergò hæreticus qvidam R. Chanina, Mentimini, Mentimini: cui ille, Dicitur ista terra ארץ צבי: *jam verò* צבי *Capreolus corium habet carnem suam non continens: sic terra Israëlitica dum habitatur, spatiosa est, dum non habitata, contractior.*

CAP. XII.

Regio Australis. דרומא עילאה ותתאה *Judæa* דרום *vocata, respectu Galilææ.*

HIeros. *Maasar Sheni*, fol. 56.3. & *Sanhedr.* fol. 18.4. & *Bab. Sanhedr.* fol. 11.2. *Rabban Gamaliel & Seniores considentes ad ascensum in porticum, in monte Templi, assidentem habuerunt Jochananem, Sacerdotem, & amanuensem. Dixerunt ei, age scribe, fratribus nostris, Galilææ superioris & Galilææ inferioris incolis, salutem. Notum vobis facimus adesse tempus separandarum decimarum.* ולאחנא בני דרומא עילאה ובני דרומא ארעיתא *Et fratribus nostris, qui regionem Australem superiorem, & qui regionem Australem inferiorem habitant, salutem. Notum vobis facimus,* &c.

Regio Australis superior erat montani, *inferior* erat planitiei & convallis utrinqve subsidentis: qvæ regio, qvamvis juxta *R. Tanch.* & *R. Sol.* in *Numer.* 13. sterilis esset præ omnibus aliis terræ partibus, incolas tamen suos habuit, eosqve freqventes, prout aliæ terræ regiones.

Occurret freqventissimè paginas *Talmudicas* evolventi nomen *Austri* pro *Judæâ* totâ sumptum, in Antithesi ad *Galilæam*. *Hieros. Taanith*, fol. 66.3. *Jejunium indixerunt Zipporienses* ad impetrandam pluviam, *at pluvia non descendit. Dixerunt ergò Zipporienses, R. Josua ben Levi pluviam impetrat Australibus; at R. Chaninah impedit à Zipporiensibus. Coacti sunt ergò ad jejunium secundum: accersit (R. Chaninah) R. Josuam ben Levi, & egrediuntur ambo ad jejunium, & tamen pluvia non descendit. Prodit ergò & coram iis dicit, nec Josua ben Levi pluviam impetrat Australibus, nec R. Chaninah cohibet à Zipporiensibus: ast Australibus est cor molle, ut verba Legis audiant & humilientur; Zipporiensibus verò cor durum.* Jam verò *R. Josua ben Levi*, qvi in *Hieros. Challah*, fol. 57.2. דרומיא *Australis* dicitur, juxta *Hieros. Trumoth*, fol. 46.2. *Lydensis* fuit: atqve *Australes*, pro qvibus ille pluviam impetravit, *Lydenses* erant, atq; regionem istam habitantes.

Hie-

Hierosol. Erubhin, fol. 23. 3. *Discipulus devotus* תלמיד וותיק *anni intercalationem didicit coram Magistro suo, tribus annis & dimidio: venit & intercalavit pro Galilæâ: sed non sufficit intercalationi pro Austro;* id est, pro *Judaâ*.

Hinc intelligas, qvo sensu *Rabbini* qvidam vocentur דרומייא *Australes*: ut, ר' יעקב דרומיא *R. Jacob Australis*, *Hierosol. Succah*, 53. 4. qvi & *Rabbi Jacob* דרומנה, ibidem *Berac.* fol. 2. 2. vocatur. Item ר' שמלאי דרומיא *R. Samlai Australis*; ibid. fol. 11. 4. qvem disputantem habes cum qvibusdam, qvos *Gemaristæ* מינין vocant, id est, *Hæreticos*: qvos ego arbitror potiùs fuisse *Christianos*. Et videtur disputatio *Christiani* instituta ad astruendam personarum Trinitatem in Deitate, at Unitatem nihilo minùs Deitatis. Auditâ re, mecum forsan senties. Vide locum.

CAP. XIII.

G A Z A.

POst historias hujus loci apud paginam sacram qvamplurimas, qvas necesse non est recitare, *Babamesin* tandem *Persam* (*Joseph. Antiq.* lib. 11. c. 18.) in hac urbe obsedit *Alexander Magnus* per spatium bimestre. *Strabo*, lib. 16. Ἔνδοξ⊙ δὲ ποτε γρομϑύη κατεσπασμϑύη ὑπὸ Ἀλεξάνδρε καὶ μϑύεσα ἔρημ⊙. *Urbsqve ista, qvæ ab olim nobilissima fuerat, ab eo vastata est, & reddita deserta.* Non qvòd ille fabricam urbis diruerat, aut absumpserat igne (nam illicò post ejus mortem, pugnantibus ducibus ejus *Antigono* & *Ptolemeo*, muros, portas, & munimenta, ea habuit *Diod. Sicul.* lib. 19.) sed qvòd pristinâ gloriâ eam devestivit, ita ut liqvefacta tandem foret in civitatem novam ejusdem nominis propiùs à mari conditam, ubi fuerat olim Γαζαίων λιμὴν. Illa Γάζα παλαιὰ *Diodoro* dicitur, & Γάζα ἔρημ⊙ *Straboni*, & *Novo Testamento*, Act. VIII, 26. Nova tandem *Majuma* dicta est, & posteà *Constantia*: de qvâ vide *Eusebium*, *de vita Constantini*, lib. 4. cap. 28. & *Sozomenum*, *Ecclesi. hist.* lib. 5. cap. 3.

Babyl. Avodah Zarah, fol. 11. 2. עטלוזא של עזה memoratur

tura *Talmudicis*, qvæ, interprete Gloſſatore, platea qvædam erat extra urbem *Gazam*; ubi erat macellum, ubi etiam erat *Idoleum*.

Hieroſ. Avodah Zarah, fol. 39. 4. memoratur & *forum Gazæ*, unum è foris tribus celebrioribus, *Gazæ* ſcilicet, & *Aconis*, & *Botnæ*, בוטנה.

Bab. Sanhedr. fol. 71. 1. Erat & extra urbem locus, qvi vocabatur חורבתא סגירתא *Solitudo*, (vel, *deſertum*) *leproſorii*.

CAP. XIV.

Aſcalon. Gerar.

Hiſtoria de octoginta veneficis.

ASCALON Interpreti *Samaritano* eadem eſt cum *Gerar*, Geneſ. XX, 1.

Talmudicis vox *Gerar* in *Gerariku* tranſiiſſe videtur. *Hieroſ. Sheviith*, fol. 36. 3. *Qvare*, inqviunt, *non determinârunt* ערי אותה רוח שבגרריקן *de iſta regione, qvæ eſt in Gerariku? Qvia mala eſt habitationis. Uſqve qvò? Ad fluvium Ægypti. At, ecce! Gaza eſt pulchræ habitationis*, &c.

Autori *Aruch* in גררקי eſt גררקי *Gardiki*. *Bereſhith Rabbah* (inqvit ille) מלך פלשתים גררה reddit לגרדיקי.

מלך גרר *Rex Geraris*, Gen. XX, 2. *Targumiſtæ Hieroſolymitano* eſt מלכא ערד *Rex Arad*. Nota affinitatem *Aradis*, *Geraris*, atqve *Aſcalonis*, atqve accreſcet inde, ni ego fallar, lucis aliqvid, loca iſta illuſtraturæ in ſacra pagina, ubi occurrunt hæc nomina.

Diſtabat *Aſcalon* ab *Hieroſolymis* DXX ſtadiis (LXV M. paſſuum) *Joſeph. de bell.* lib. 3. c. 1. Qvod de veteriori intelligendum: nam *Benjamin Tudelenſis* duplicem *Aſcalonem* memorat, veterem (hanc noſtram) & novam: ſic enim ille in *Itinerario*, pag. mihi 80. *Inde* (ab *Azoto*) *duabus parſis*, vel *leucis*, (id eſt, VIII M. paſſuum) *diſtat Aſcalon nova, qvam condidit Ezra Sacerdos b. m. ad littus maris, eamq; primitus vocârunt* בניברה: *ea autem diſtat ab Aſcalone antiqva, jam dirutâ, qvatuor leucis.* Ita

Ita ut ab *Azoto* ad *Ascalonem*, de qvâ nos, & de qvâ sola Scriptura Sacra, fuerint, eo computante, XXXIV M. passuum; *Adrichomio* CC stadia, id est, XXV M. passuum.

Georg. Sandesius in *Itinerario*, pag. 151. *Decem à Gazâ milliaribus*, (inqvit *Sandesius* nostràs, testis oculatus) *ac juxta mare, sita est Ascalon, nullius jam nominis, olim Ethnicis veneranda ob templum Dagonis, ac natalitia Semiramidis.*

Diod. Sicul. lib. 19. A *Gaza* ad *Azotum*, teste *Diodoro Siculo*, erant CCLXX stadia: qvæ assurgunt ad XXXIV M. passuum. A *Gaza* scilicet ad *Ascalonem* X M. passuum, & inde ad *Azotum* XXXIV.

Tritum est illud; *R. Nissin* in *Gittin*, cap. I. מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום *Ab Ascalone porrò ad Austrum est regio Ethnica, atqve Ascalon ipsa pro regione Ethnica reputatur.* Et tamen aliqvid *Ascalonis* intra terram *Israeliticam* erat. גנוניא דאשקלון *Pomœria*, vel *horti*, *Ascalonis* terram ab eâ orâ terminabant, qvod observavimus ante: & tamen in *Hierosol. Sheviith*, fol. 36. 3. *Cùm præpositi essent R. Ismael ben R. Josi, & Ben Hakkaphar* על אויר אשקלון *de spatio Ascalonis* (hoc est, cùm iis demandatum esset, ut judicarent de *Ascalonis* spatiis, vel partibus; qvænam scilicet essent intra terram, & qvænam extra, &c.) *mundam eam pronuntiàrunt, ex autoritate R. Phinchasi ben Jair, qvi dixit, descendimus in forum frumentarium Ascalonis, atqve inde triticum recepimus: ascendentésq; in civitatem nostram lavimus, & comedimus Thrumam nostram.* Maxima pars urbis, si non urbs tota, extra limites terræ æstimabatur sub Templo secundo; ast aliqva pars, aut saltem pomœria, & loca proximè adjacentia erant intra terram.

Memoratur fanum qvoddam in *Ascalone* inter *qvinqve fana famosiora. Fanum scilicet Bel in Babylone, fanum Nebo in Cursi, Tiratha in Mapheg, Zeripha in Ascalone, & Nishra in Arabia.* Babylonic. *Avodah Zarah*, fol. 11. 2.

Et historia de jejunio indicto, eò qvòd appareret signum aliqvod uredinis segetum in *Ascalone. Taanith*, cap. 3. hal. 6. *Descenderunt Seniores ab Hierosolymis in urbes suas, & indixerunt jejunium, eò qvòd visum esset Ascalone tantum uredinis, qvantum spatii continet os clibani.*

At summè nobilis est historia de octoginta fœminis veneficis à Si-

à *Simeone ben Shetach* ſuſpenſis *Aſcalone* uno eodemq; die. Rem verbis *Gemariſtarum* retuliſſe non gravabimur. *Hieroſ. Sanhedr.* fol.23.3. & *Bab. Sanhedr.* fol. 44. 2. in Gloſſa: *Cùm duo Diſcipuli Sapientum Aſcalone ſtudio Legis incumberent, uni eorum tandem defuncto, non præſtabantur exſeqviæ, cùm tamen morienti tunc temporis Publicano præſtarentur. Viventi ſtudioſo, revelantur gaudia ſalvati ſocii, ac pœnæ pariter damnati Publicani.* סריםם בת עלי בצלים תלויא בחוטי ביזייא *Latinitate* hanc clauſulam donet eruditus Lector: nî me fallat conjectura, virulentiam ſapit & venenum. Ego ſic reddiderim: *Vidit etiam Mariam filiam Eli in umbris ſuſpenſam per glandulas mammarum: cumq; quæreret, quamdiu eſſet ea talia perpeſſura; Reſponſum eſt, uſqve dum advenerit Simeon ben Shetach, locum ejus ſuppleturus. Dixit verò ille, ob qvemnam reatum? Reſpondetur, ideo qvòd in animam ſuam aliqvandò vovit, dixitq;, ſi evaſero ego princeps, è medio tollam omnes veneficos: eccum autem eum Principem factum! & tamen hoc non præſtitit; nam octoginta fœminæ veneficæ deliteſcunt in ſpelunca ad Aſcalonem, atque enecant mundum. Abi, & dic ei, &c. Adiit itaqve eum, atqve hæc nuntiavit, &c. Die ergò qvodam pluvioſo, ſociatis ad ſe octoginta juvenibus, accedit ad ſpeluncam, pulſat, unum ſe ex venefico ſodalitio profitetur, & admittitur. Videt eas artem ſuam practicantes. Nam muſſitatis una verbis qvibuſdam bucellas adducit, alia vinum, alia carnes elixas, &c. Qvid tu autem, inqviunt, potes? Vocem, inqvit ille, bis eadem, atqve octoginta juvenes venuſtè veſtitos introducam, ipſos lætabundos, atque vos exhilaraturos.* אמרין ליה לון נן כעיין *Dicunt ei, Tales nos vellemus. Edit primò vocem, atqve induunt juvenes veſtes ſuas nitidas*; (à pluviis intactas, nam tectas ac tutas eas in vaſculis qvibuſdam ſecum comportaverant.) *Vociferante eo ſecundò, ingrediuntur omnes: datoq; ſigno, ut unusqviſqve unam è terrâ in ſublime rapiat (ſic enim perituram magicam earum facultatem) iſti, qvæ bucellas adduxerat, dixit, adhuc jam bucellas; at non adduxit. Dixit ergò, eam ad furcam. Affer vinum; at non attulit: eam etiam, inqvit, ad ſuſpendium. Et ſic actum eſt de omnibus. Hinc traditio* פ׳ נשים תלה שמע באשקלון *Octoginta fœminas ſuſpendit Simeon ben Shetach Aſcalone. At verò non judicant duos eodem die: aſt hoc fecit ille ex temporis neceſſitate.* Ubi Gloſſa, *hoc facere coactus eſt, eò qvòd fœminæ Iſraeliticæ plurimum proruperant ad veneficia. Septem ergò fecit tempori, eaſq; ſuſpendit, ad rem publicandam. Atqve hoc*

hoc

hoc uno eodemq; die, nè earum cognati ad eas liberandas ullo modo conspirarent.

CAP. XV.

JABNEH. Jamnia.

VOx *Jabneh* in *Jamniam* transiit, eâdem alternatione מ & ב, qvâ lacus *Samochonitis Hierosolymitanis* est סמכו, *Babylonicis* סבכי.

Plinius oppida hîc seriatim sic ordinat, *Azotus, Jamnes duæ, Joppe. R. Benjamin* retrogrado ordine sic, *Joppah, Jabneh, Azotus.* Huic ea est *Jabneh*, qvæ illi *Jamnia.*

Memoria hujus loci in II. *Paral.* xxvi, 6. At summa ejus celebritas ob situm illic Synhedrium, & ante vastatas *Hierosolymas*, & post.

Præsedit illîc, juxta *Juchas.* fol. 21. 2. primus, *Rabban Gamaliel*, præceptor *Pauli*: (*Hieros. Taanith*, fol. 65. 3.) sub qvo prodiit ibi execranda ista orationis formula, qvam ברכת מינים *Orationem contra hæreticos* nuncupârunt, compacta à *Samuele parvo*, qvi obiit ante excidium Urbis. Octodecim annis ante excisum Templum obiit *Gamaliel*, atqve eum excepit filius ejus *Rabban Simeon*, qvi periit cum Urbe. *Juchas.* fol. 57. 1.

Excisis *Hierosolymis*, à *Tito* victore impetravit *Rabban Jochanan ben Zaccai*, ut *Jabneh* Synhedrium adhuc reciperet, retineretqve: *Avoth R. Nathan*, cap. 4. qvo ab eo concesso, præsedit illîc primus ipse *Iochanan*, & post eum *Rabban Gamaliel* secundus, & post eum *R. Akibah.* Claruitq; hic locus præ omnibus Academiæ sedibus, exceptâ solùm novissimâ *Tiberiade*: ita ut כרם ביבנה *Vinea Jafnensis* abierit in adagium: *Jevamoth* cap. 8. & R. *Sol.* ibi. שהיו יושבים שורות שורות ככרם *Nam illic sederunt seriatim instar vineæ.* Referturq; in *Hieros. Taanith*, fol. 67. 4. *trecentas Scholarium classes illîc exstitisse, vel ad minimum octoginta.* Qvoto tempore hîc sederit *Rabban Jochanan*, ambigitur.

Sunt, qvi duos ei tantùm annos attribuant: Vide *Juchasin*

sin fol. 20. & 22. suntque, qvi qvinqve; *Tsemach David*: qvibuscum & nos pedibus in sententiam imus. Hunc *Rabban Jochananem* ego valde suspicor eundem esse cum *Ioanne* isto, *Actor.* IV, 6. Omissis iis, qvæ ab eo *Iasni* commorante gesta sunt, liceat verba ejus morientis adducere, prout recitantur à suis. *Bab. Beracoth*, fol. 28. 2: *Cùm jam langvesceret Rabban Iochanan Ben Zaccai, accesserunt discipuli ejus eum visitatum: qvos videns ille incepit flere. Cui illi, O lucerna Israelis, columna dextra, mallee strenue, unde ista lachryma? Qvibus ille, Si me adducturi essent coram Rege carnis & sangvinis, qvi hodie hic est & cras in sepulchro; si ille mihi irasceretur, ira ejus non est sempiterna; si ille me in vincula conjiceret, vincula ejus non sunt æterna; si me occideret, occisio ista non foret æterna; possemque eum forsan verbis placare, aut mollire munere: at me adducturi sunt coram Rege Regum, Domino Sancto Benedicto, qvi vivit & permanet in secula, atqve in secula seculorum; qvi si mihi succenseat, ira ejus est æterna; si me vinciat, vinculum ejus est æternum; si me occidat, occisio ejus est æterna; qvemque non possum vel verbis placare, vel mollire munere. Atqve insuper sunt coram me duæ viæ, una ad Paradisum, altera ad Gehennam, nescioque ego qvâ viâ sint me ducturi. Nonne igitur flerem?* Ah miseram & langventem *Pharisæi* in morte fiduciam!

Jochananem excepit *Rabban Gamaliel de Iabneh*, homo pragmaticus & severus. *Iuchasin* fol. 53. 2. Occidendus cum patre suo *Rabban Simeone*, intercedente *Rabban Iochanane*, liberatus est. *Bab. Taanith*, fol. 29. 1. Qvæsitus etiam ad necem, cùm *Turnus Rufus* (*Iosepho de bell.* lib. 7. cap. 7. Τερέντιος Ῥῦφος) aream Templi aratro foderet, liberatus est modo vix credendo. *Rosh Hashanah*, cap. 1. hal. 7. In *Iasne* sedens R. *Akibam*, Præfectum tunc temporis Scholæ *Lyddensis*, præfecturâ suâ amovit, *Hieros. Taanith*, fol. 67. 4. atqve ipse tandem est suâ amotus, & supra eum collocatur R. *Eleazar ben Azaria*. Eum excepit R. *Akibah*, seditque annis qvadraginta, periitque stultus, deceptus à *Ben Cozba*, ac cum eo interfectus: & tralata est Academia à *Iabneh* ad *Usham*.

Distabat Iasne ab Azoto duabus Parsis (VIII M. passuum) *vocataque est tandem* איבלין *Ivelyn.* Verba sunt *Benjaminis* in *Itinerario.*

CAP.

CAP. XVI.

Lydda. לוד.

JOS. *Antiq.* lib. 20. c. 5. λύδδα κώμη, πόλεως τὸ μέγεθος ὀκ ἀποδέουσα. *Lydda fuit vicus, civitati magnitudine non cedens.*

De ejus situ, ac distantia ab *Hierosolymis*, hæc *Mishnah*, *Maasar Sheni*, cap. 5. hal. 2: כרם רבעי *Vinea quadriennis* (hoc est, fructus vineæ annum qvartum jam agentis; nam per primum triennium arbores erant tanqvam non circumcisæ) *ad Hierosolymas afferebatur, per spatium itineris diarii, ab unoqvoqve latere. Hi autem erant ipsius limites,* אילת מן הדרום *Elath ab Austro:* עקרבת מן הצפון *Acrabatta ab Aqvilone:* לוד מן המערב *Lydda ab Occidente: Et Jordanes ab Oriente.* Glossa, *Statuerunt Sapientes, ut secunda decima fructuum, intra spatium itineris diei ab Hierosolymis nascentium, eò deportaretur comedenda, & non redimeretur.* כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות, *Ideo, ut fructibus coronarentur plateæ Hierosolymitanæ.*

Cùm distantiam hanc perpendis, miraberis meritò qvid sibi illud vellet, qvod ferè in adagium abiit, in *Gemar. Hieros.* in *Maasar Sheni,* ubi suprà, *Fœminæ Lyddanæ depsunt massam, ascendunt ad Templum, orant, redeuntq́, priusqvam fermentetur.* Non qvòd distantia locorum imminuatur, sed ut hinc demonstretur, nihil fœminis hisce, vota sua & religionem persolventibus, accrevisse detrimenti.

Miror ego plurimùm, autores Tabularum *Lod* & *Lyddam* pro duobus oppidis habuisse; *Lod* non longè à *Jordane* & *Jerichunte, Lyddam* non longè à *mari Mediterraneo.* Ridebit hæc *Judæus*, aut in *Judaicis* versatus; cùm *Lod*, & *Lydda* nihil omnino habeant inter se discriminis, nisi qvòd illa *Hebraicè* sonet, hæc *Græcè.*

Cùm sederet Synhedrium in *Jabneh*, floruerunt Scholæ nobiles in *Lydda*: imò Scholas & doctos suos habuit *Lydda*, cùm Academia jam migrâsset in *Galilæam*; & Scholaribus vacua lugeret *Jabneh.*

Præfecturam Scholæ illic gessit *R. Akiba*, regimine suo, ut dixi-

diximus anteà, amotus per *Rabban Gamalielem, idea, qvòd plura qvā qvadraginta hominum paria* (*Jafnen* versùs) *itinerantium, ut Synhedrio testimonium perhiberent de novilunio, Lyddæ ille detineret, & non fineret progredi. Rosh Hashanah*, cap.1.hal.7.

Mortuo, aut amoto potiùs, *Gamaliele*, cùm Præfecturam in *Jabneh* gereret R. *Akiba*, Rector Scholæ *Lyddanæ* fuit R. *Tarphon*, qvem disputantem aliqvoties habes cum R. *Akiba*, ast ei tandem cedentem cum hoc elogio, *Qvi à te separat, est ac si se separaret à vita sua.*

Legimus qvinqve Seniores coram *Tarphone Lyddæ* docentes & errantes; *Hierof. Jom tebh*, fol. 62. 1. Legimus etiam, *Taanith*, cap. 3. hal. 14. jejunium *Lyddæ* indictum ad impetrationem pluviarum, & *Tarphonem* solennitatis moderatorem. Infinitæ sunt hujus loci historiæ, nos paucas decerpemus.

Helena Regina festum Scenopegiæ celebravit *Lyddæ*. *Hierof. Succah*, fol. 51.4.

Ad festum Encæniorum ibidem loci aderant aliqvando R. *Eliezar* & R. *Joshua*: sed de indicto tunc temporis jejunio non satis contenti, hic ad balneum cessit, ille ad tonstrinam. Id. *Nedarim*, fol. 40.4.

Insidiis hic interceptus fuit *Ben Satdah*, atqve ad Synhedrium adductus & lapidatus. Id. *Sanhedr.* fol. 52.4.

Freqventissima etiam est memoria *Papi* & *Lulieni* fratrum, *Lyddæ* interfectorum à regno *Romano. Hierof. Taanith*, fol. 66. 1. & *Megil.* fol. 70. 3. יום טירון יום שנהרג לוליינום ופפום *Dies* טירון *est dies, qvo occisi sunt Lulienus & Papus.* טירון *Hierosolymitanis* est טורינום *Babylonicis*: qvi in *Taanith*, fol. 18. 2. interfectos hos fratres referunt בלודקיא *in Laodicea*; ut conjiceres. At לודקין inqvit Glossa, *est Lydda*; *nam ubiqve memorantur* הרוגי לוד *Interfecti Lyddæ.* Vide *Bab.* in *Bathra*, fol. 10. 2. *Atqve hi* (inqvit) *occisi sunt propter filiam Regis, qvæ cæsa reperta est, & fama fuit, Judæos ipsam occidisse. Cùm ergò decretum esset acre decretum in Judæos, prostiterunt hi duo, atqve Israëlem liberârunt: nam dixerunt, Nos eam occidimus; eos ergò solos Rex occidit.*

Cùm annum intercalare non liceret nisi in *Judæa*, (*Maimon.* in *Kidduh. Hodesh* cap. 2.) *Lyddam adierunt qvamplurimi è Schola τοῦ Rabbi* (*Juda haccadosh*, *è Galilæa* scilicet) *ut intercalarent*; *ac occurrit*

iis

ii oculus aliqvis malus, atqve omnes simul sunt mortui. Exinde anni intercalationem dimoverunt è Judæa in Galilæam. Hierosf. Sanhedr. fol. 18.3. Et paulò pòst: *Qvæsivit R Jeremiah coram R. Zeira, Nonne Lydda est Judæa? Imò, inqvit ille. Qvare ergò intercalationem anni illic non transigunt? Qvia pervicaces sunt, atqve imperiti Legis.*

Lydda est Judæa. Notent hoc Tabulæ qvædam, qvæ *Lod* qvandam, qvæ nunqvam exstitit in rerum natura, non longè à *Jerichunte*, ut dictum est, collocârunt; qvia *Lod* in *Benjamitide* adducitur, *Nehem.* XI, 35. at *Lyddam* statuunt, longè ultra limites *Judææ*, in *Ephraimitide.*

Hierosol. Trumoth, fol.46.2. *Ad Lyddam aliqvando se proripuit Koshab bar Ulla ad R. Josuam ben Levi illic commorantem, Romanos fugiens. Eum secuti sunt Romani, atqve urbem obsidione vallârunt. Nisi eum, inqviunt, nobis tradatis, urbem excidemus. Ei persvasit R. Josua ben Levi, & Romanis traditus est.*

Liceret innumera in medium proferre nomen *Lyddæ* celebrantia: qvalia sunt

עליירת בית־ארם בלוד *Camera Beth Arum in Lydda. Hierosol. Shekal.* fol. 30.2.

עליירת בירת־לבזרת בלוד *Camera Beth-Lebazah in Lydda.* Id. *Sheviith*, fol.35.1.

עליירת בית־נתזא בלוד *Camera Beth-Nethaza in Lydda. Bab. Sanhedr.* fol. 74.1. Scholas has fuisse arbitramur.

Liceret plurima *Rabbinorum* nomina *Lyddæ* residentium commemorare, præter eos, qvorum anteà recordati sumus: ut sunt R. *Chama bar Chanina*, & cum eo *R. Hoshaia. Hierosf. Shekalim*, fol.49.2.

R. Illai & *R. Eliezer*: aliiqve, Id. *Succah*, fol.53.1. qvi *Australes* vulgò vocantur eo sensu, qvem protulimus anteà: nominatim de *R. Josua ben Levi* hæc habet Autor *Juchasin* fol. 92.1. בדרום א״י ושיבתו. *Habitatio*, vel *collegium, ejus fuit in Austro terræ Israeliticæ: Lyddam* vult.

R. Eliezar, Cæsareæ moriens, *Lyddæ* voluit sepeliri, qvem tàm sangvine qvàm lacrymis deflevit *R. Akibah. Bab. Sanhedr.* fol. 68.1. *Cùm enim feretro ejus occurreret inter Cæsaream & Lyddam; ita seipsum contudit, ut sangvis in terram flueret. Ejulans sic dixit, O Pater mi, Pater mi, currus & eqvites Israëlis, sunt plurimi mihi nummi; at deest num-*

nummularius, qui eos commutet. Glossa, *Sunt plurimæ mihi quæstiones; at jam non est, cui eas proponam.*

Erat inter *Jamniam* & *Lyddam* locus, qvi vocabatur בקיעין *Bekiin*, de qva hæc mentio, *Hieros. Chagigah.* fol. 75.4. *R. Jochanan ben Brucha & R. Eliezer Cæcus, à Jabneh itinerantes ad Lyddam* הקבילו ר' יהשוע בבקיעין *obvium habuerunt R. Josuam in Bekiin*, &c.

A. *Jamnia* ad *Joppen* (*Benjamini* in *Itinerario*) sunt, ג' פרסאות Tres Leucæ, vel Parsæ, Ἐγγὺς δὲ ὢν Λύδδη τῇ Ἰόππῃ, *Act* IX, 38.

CAP. XVII.

SHARON. CAPHAR LODIM.

כפר לודים.

Villa Lyddensium.

INter *Lyddam* & mare excurrit spatiosa convallis, hinc indè longè se diffundens, & sparsa viculis, qvam *Sarona* (τὸν Σάρωνα) vocat Sacra pagina Novi Fœderis, & fortè totam, aut aliqvam ejus partem, *Planitiem Ono* vocat pagina Veteris, *Nehem.* VI, 2. & XI, 35. I *Paral.* VIII, 12.

Vox שרון regionem campestrem pascuosam denotat à (שרה) pecora emittendo; unam trans *Jordanem*, I *Par.* V, 16. & hanc nostram.

Nobilis famæ est *Vinum Sharoniticum*, *Bab. Shab.* fol. 77. 1. cui duas partes aqvæ immiscebant: & memorabile est, qvod dicunt de domibus *Sharoniticis*. *Sotah*, cap. 8. hal. 7. *R. Lazar dicit*, *Qui ædificat domum lateritiam in Sharone, nè se retrahat*: qvod aliis permissum, *Deut.* XX, 5. nempè ut à bello se retraherent; si domum novam ædificâssent, ea autem non adhuc esset dedicata. *Hieros.* ibid. fol. 23. 1. *At viri Sharonis non se retraxerunt* (verba sunt *Gemaræ Hierosolymitanæ*) *quia illi domos suas restaurârunt intra septennium: ac summus etiam Pontifex pro iis oravit die Expiationis, ut domus eorum non fierent eorum sepulchra.* Glossa *in Bab. Sharon erat nomen loci, cujus fundus non erat lateribus congruus, ideoq; domos suas sæpius restaurârunt intra septennium.*

Inter

Inter vicos in amæna hac convalle disseminatos occurrit *Caphar Lodim, Lyddam* inter & mare. Ejus memoria in Codice *Gittin* in ipso limine, Cap. 1. hal. 1. *Qui libellum repudii attulerit è regione Ethnica, testari sic tenetur, Me præsente scriptus est hic libellus, & me præsente consignatus* —— *R. Eleazar dicit, Imò qui attulerit à Caphar Lodim ad Lyddam. R. Nissim*, locum explicans, sic ait, *Caphar Lodim fuit extra terram Israeliticam, vicina Lyddæ, quæ fuit intra* (terram) *nomenq; istud sortita est, quia semper illic aderant aliqui Lyddenses.*

CAP. XIIX.

CAPHAR TEBI.

כפר טבי.

ET hæc villa vicina *Lyddæ* ab Oriente ejus sita. *Bab. Resh hash.* fol. 13. 2. *Vinea quadriennis erat R. Eleazaro.* במזרח לוד בצר כפר טבי *Ab Oriente Lyddæ juxta Caphar Tebi.* De ea etiam hæc mentio:

Hieros. Berac. fol. 3. 1. *Attulerunt aliquando arcam ossibus repletam à Caphar Tebi, eamq; apertè collocârunt in introitu ad Lyddam. Prodeunt Tudrus Medicus, Mediciq; reliqui*; ut dijudicarent scilicet, an ossa hominum essent, necne; ac proinde an munda habenda essent, an immunda.) *Tudrus dixit, hic nec est spina dorsi, nec cranium hominis. Dixerunt ergò, cùm adsint hic quidam, qui munda ea reputant; quidam, qui immunda: suffragiis res determinetur. Inceptum est à R. Akibah, atque is munda pronuntiavit*, &c.

A Capreolis, in fœcunda hac valle discursantibus, deduci videtur nomen טבי *Tebi* huic viculo. Transiit etiam vox in nomen hominum, idque, ut videtur, cum aliqua complacentia. Æternâ memoriâ celebris est *Tabitha* fœmina, *Act.* IX. & paginis *Talmudicis, Tebi Servus Rabban Gamalielis: Beracoth*, cap. 2. hal. 7. & *Tabitha ejusdem famula, Hieros. Nidda*, fol. 49. 4. *Imò unaquæque ejus famula vocata est* אמא טביתא *Mater Tabitha, atque unusquisq; famulus* אבא טבי *Pater Tebi.*

CAP.

CAP. XIX.

Ora Judææ Borealis. Beth-boron.

DElineatur hæc ora *Josue* XVIII, 12. ubi ad versum duodecimum corrigendæ sunt plurimæ versiones, qvæ vocem ים reddunt *Mare*, qvales sunt *Syriaca*, *LXX*, *Vulgaris*, *Itala*, Vernacula nostra, &c. Unde oritur sensus oculo Chorographico difficultatis insuperabilis: cùm reddenda qvidem esset *Occidentis*, ut rectè *Chald. Arab. R. Sol.* &c.

Duplicem *Beth-boronem* legimus in Veteri Testamento: at unam tantùm sub Templo secundo. Hæc Βαιθωρὼ *Josepho*, *de bello*, lib. 2. cap. 20. distititqve, secundùm eum, *Antiq* lib. 20. cap. 4. C. aut circiter, stadia ab *Hierosolymis*. (XII M. passuum, 1.)

Periit illic loci exercitus iste magnus *Canaaniticus*, *Jos.* X. non grandine (Judicibus *Judæis*) qvæ illico liqvefit; sed lapidibus, qvi in secula omnia subseqventia obduruerunt, & duraverunt. Hinc illud, *Bab. Berac.* fol. 54. 1. *Qvicunqve viderit locum, ubi Israelitæ transierunt mare, ubi transierunt Jordanem, ubi fluvios Arnon, aut lapides istos grandes* (אבני אלגביש) *in descensu Beth-boronis, benedicere tenetur.*

Credunt & eodem loci concidisse exercitum *Sennacheribi*: nam sic Glossa in verba prædicta, fol. 2. *Descensus Beth-horonis fuit locus, ubi cecidit exercitus Sennacheribi.*

Erat hæc publica via. *Josephus*, loco anteà citato, historiam referens de *Stephano* qvodam, servo *Cæsaris*, qvi mala à prædonibus passus est hoc loco, dicit illud fuisse κατὰ τὴν Βαιθωρὼ δημοσίαν ὁδόν. Viâ scilicet regiâ, qvâ itum est *Hierosolymis* ad *Cæsaream*.

Angustus tamen admodum erat hìc transitus, ac ascensus, qvem *Talmudici* sic describunt, *Bab. Sanhedr.* fol. 32. 2: *Si duo Cameli ascensu Beth boronis simul ascendant: uterqve cadit.* Glossa, *Ascensus Beth-boronis locus erat angustus, nec erat, qvò declinares ad dextram aut sinistram.*

Mœsta est apud *Josephum de bello*, lib. 2. cap. 40. *Cestii*, *Romani* Ducis, historia, at hìc non inopportuna. Castrametatus est ille

ille contra *Hierosolymas*, in loco vocato *Scopo*, (ἐπὶ τοῦ καλουμένου σκόπου) à parte (qvod ostendemus posteà) urbis Aqvilonari: retrocederetque tandem coactus à *Iudæis*, μόγις εἰς Γαβαὼ κατέλυσεν ἐπὶ τὸ πρότερον στρατόπεδον. Ulteriusque ab iis pressus ad *Beth-horonem* se recipit. Προῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Βαιθώρας.

Iudæi autem, dum ille per loca spatiosa proficisceretur, minus urgebant, Συνειληθέντων δ' εἰς κατὰ στενὰ κατάβασιν, *Conclusos autem Romanos intra angustias descensûs (Beth-horonis) illi prævenientes ab exitu prohibuerunt: alii autem postremos in vallem compulerunt. Totaque multitudo, protensa* ὑπὲρ τὸν αὐχένα τῆς ὁδοῦ, *juxta fauces viæ, exercitum telis operuerunt.*

En tibi viam ducentem ab *Hierosolymâ* ad *Beth-horonem*!

1. Ab *urbe* ad *Scopon*, (צופים de qvâ nos posteà.) VII stadia: nam sic *Josephus*, Διέχει δὲ ἑπτὰ τῆς πόλεως σταδίους.

2. A *Scopo* ad *Gabao*, vel *Gebam*, XLIII stadia: nam distabat *Gabao* ab *Hierosolymis*, referente eodem *Josepho*, *de bello*, lib. 2. cap. 37. L stadiis, id est, VI M. passuum, & ultrà.

3. A *Geba* ad *Beth horonem* L stadia, aut circiter: eratque circa *Beth-horonem* asperitas montium maxima, transitusque angustissimus.

CAP. XX.

Beth-el. Beth-aven.

JOsephus *Benjamitidem* sic describit, *Antiq.* lib. 5. cap. 1. Βενιαμῖται δὲ τὴν ἀπὸ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἔλαχον, ἄχρι θαλάσσης μὲν τὸ μῆκος· τὸ δὲ πλάτος, Ἱεροσολύμοις ὁριζομένην, καὶ Βεθήλοις. Notentur hæc ultima, *Latitudo Benjamitidis terminatur Hierosolymis & Bethele.* Nonne ex his meritò concluditur, *Hierosolymam, Beth elemque*, rectâ qvasi lineâ oppositas fuisse? Qvòd si tabulas intuearis, sunt qvæ grandi admodum latifundio has separent, à se invicem declinantes.

Beth-el erat olim *Luza*: de qvâ non modicè nugantur *Rabbini* in *Judic.* I, 23. &c. Aliqvandò vocatur *Beth-aven*: sic *Talmudici*, *Hieros. Shab.* fol. 11. 4. & *Avod. Zar.* fol. 43. 3. *Oppidum illud*, qvod

qvod aliqvandò vocatum est Beth-el, posteà vocatum est Beth-aven. Et *Chald.* in *Hos.* IV, 15. לא תסקון לביתאל pro *Hebræo* אל תעלו בית און Sic etiam cap.X,5.8.Non,qvòd non fuerit aliud oppidum,cui nomen *Beth-aven,* (vide *Jos.*XVIII,12.13.)sed qvòd *Beth-el* nimio suo demerito inustum sibi stigma istius nominis gesserit,eo modo qvo *Hierosolyma* nomen *Sodomæ, Esaiæ* I,10.

Dicitur de *Deborah*,qvòd ea habitaret *inter Ramah & Bethel in monte Ephraim, Judic.* IV, 5. ubi *Targum, Et erant horti in Ramatha, Oleæ facientes oleum in valle, domus irrigationis in Beth-el.* Non qvòd *Beth-el* propriè foret in montano *Ephraimitico*, ipsissimis *Judææ* collimitiis confinis; sed qvòd habitatio *Deboræ* esset ab initio isti⁹ montani, intercurrente valle inter illud montanum atqve ista collimitia. Sita erat ipsa *Beth-el* in montano, *Jos.* XVI, 1. qvod tamen vix dixeris montanum *Ephraimi* (cùm esset, qvando *Beth-el* oppidaq; ejus *Judææ* forent, II *Paral.* XIII,19. hinc mixta cum *Ephraimitis Judæorum* Idololatria aliqvandò, de qvâ à Prophetis non raro audiunt)sed erat montanum qvoddam,procurrens inter *Judæam* atqve *Ephraimitida.* Vide *Josuæ* XVIII, 12.

Ab Oriente *Beth-elis* erat olim *Hai,Gen.*XII,8.*Jos.* VIII,9, &c. at ipso ferè introitu *Israelis* in terram promissam,nullius exinde nominis,nam in cineres redacta est à *Josua* sempiternos. Non longè ab ea remota erat oppidum *Beth-aven, Jos.* VII, 2. qvod & eremo adjacenti nomen dedit,*Jos.*XVIII,12.in qvâ *Ephraim* sitam arbitramur, II *Paral.* XIII,19. qvæ *Ephraim* Novo Testamento dicitur χώρα ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, *Joan.* XI, 54. de qvâ dicturi sumus posteà.

CAP. XXI.

HIEROSOLYMA.

PRimum hujus urbis nomen *Shalem*(*Gen.* XIV,18. *Psal.*LXXVI, 2.) in scriptione ירושלם retentum est, utcunqve legatur *Jerusalaim.*

Beresh. Rabb. Sect.9. Nomen istius loci est Jehovah Jireh. Abrahamus vocavit locum Jireh, Semus vocavit Shalem. Dicit Deus, Si ego cum

eum vocavero Jireh, displicebit Semo justo; si vocavero Shalem, displicebit Abrahamo justo: Ego ergo nomen ei imponam, quod ab utroque est impositum, יראה שלם ירושלם. Vide *Aruch* in ירושלם.

Gloss. in *Bab. Taanith,* fol. 16. 1. לכך אין אנו נותנין יוד בירושלים *Nos ergo non interponimus Jod, inter literas Lamed & Mem, in voce Ierusalem, ut retineatur vox* שלם.

Sita est, computante *Aben Ezra,* in *Num.* 13. in 33. gradu latitudinis. Sic enim ille: רוחב מצרים פחות מ"ל מעלות *Latitudo Ægypti minus est quam 30 graduum* ורוחב ירושלם שלשים ושלש *Et latitudo Hierosolymæ 33 graduum.*

Bab. Joma fol. 12. 1. & *Megillah,* fol. 26. 1. *Non dividebatur Hierosolyma inter tribus; nam Traditio est, Non mercede conduci domos Hierosolymis, quia propriæ non erant. R. Eliazar bar Zadok dixit, Nec etiam lectos. Recepit ergo pater-familiâs ab hospitibus coria Sacrificiorum. Abai dicit, Hoc etiam inde discas, quod moris est, ut homo relinquat cantharum suum testaceum, atque etiam corium Sacrificiorum suorum hospiti suo.* Glossa, *Mercede non elocabant incolæ Hierosolymitani domos suas ad festa accedentibus; sed gratis eas illis concesserunt.* Confer *Matth.* XXVI, 17.

Divisa nihilo minùs est urbs inter tribum *Judæ* & *Benjaminis,* processitque linea disterminans per ipsum atrium Templi.

Bab ubi supra. *Quidnam fuit in portione Judæ? Mons Templi, Pastophoria, atria: & quidnam in portione Benjaminis? Pronaon, & Templum, & Sanctum sanctorum. Prodiitque linea è portione Iudæ, & progressa est in portionem Benjaminis; atque in eâ conditum est Altare.* Glossa, *Tota latitudo atrii extimi, quoad partem Orientalem, totum atrium mulierum, totum atrium Israelis, undecim cubiti atrii Sacerdotum.* (Hæc intra portionem *Iudæ.*) *Indè Altare, & exindè ad Occidentem, est intra portionem Benjaminis.*

Accuratâ adeò distinctione observatæ sunt hæ portiones, (Ibid. fol. 15. 2. in *Glossa.*) ut angulo Altaris *Eurum* & *Austrum* spectanti non esset fundamentum; quia erat ista portiuncula in portione *Iudæ,* debuit autem totum Altare esse intra portionem *Benjaminis.*

Maimon. in *Beth habbech,* cap. 7. *Hierosolyma sancta erat præ urbibus aliis, muro cinctis, eò quod in ea comederent sacra leviora, & decimam secundam. Hæc etiam ea sunt, quæ dicuntur de Hierosolymâ. Non per-*

noctare in eâ permittunt mortuum: non portant per eam ossa mortui: non elocant in ea domos: non allocant in ea locum גר תושב *Proselyto inqvilino: non permittunt in ea sepulchrum, exceptis sepulchris domûs Davidis, & sepulchro Huldæ Prophetissæ, qvæ illic fuerunt à diebus usqve Prophetarum priorum: nec stercorarium in eâ permittunt, propter reptilia: nec proferunt ex ea tabulata, muris adjecta, in plateas, propter inqvinationem: nec faciunt in eâ caminos propter fumum: nec alunt in eâ gallos propter sacra: nec Sacerdotes gallos alunt per totam terram Israeliticam, propter puritatem: non est in eâ domus reclusionis suspecta de leprâ; nec polluitur leprâ: nec fit ullo modo urbs Anathematizanda ob Idololatriam, &c.*

Avoth, cap. 5. hal. 5. *Nunqvam serpens aut scorpio cuiqvam nocuit intra Hierosolymam. Nec dixit unqvam qvispiam proximo suo, arctus nimis mihi est locus, in qvo hospitor Hierosolymæ.*

Avoth, R. Nathan, fol. 9. 1. *Non occurrit Anathema Hierosolymæ: nec titubavit qvisqvam. Nec evenit illic conflagratio, nec ruina: nec dixit qvisqvam proximo suo, Non inveni clibanum, in qvo assem Pascha meum: vel non inveni lectum, in qvo recumbam. Non plantant in eâ arbores, hortis rosarum exceptis, qvi illic fuerunt à diebus usqve Prophetarum priorum. Non nutriunt in eâ pavones aut gallos, multò minùs porcos, &c.*

Rationem, qvare hortos non permiserint in urbe, hanc reddunt patres Traditionum. *Bava Kama*, cap. 7. hal. ult. *Non faciunt in Ierusalem hortos, aut paradisos,* משום סירחא *propter fœtorem.* Glossa, *Propter fœtorem ab herbis malis, qvæ projicerentur: mósqve est hortos stercorare, atqve indè fœtor.*

Rationem etiam, qvare gallos non alerentur, hanc reddit ibidem eadem Glossa. *Etiam Israelitis prohibitum est gallos alere Hierosolymis,* (Sacerdotibus nuspiam licitum) *propter sacra. Nam illic comederunt carnem Sacrificiorum Pacificorum atqve Eucharisticorum: jam verò mos est gallis gallinaceis vertere stercoraria, atqve indè forsan educere possent ossa reptilium, unde pollui possent sacra ista comedenda.*

Horti extra urbem erant freqventissimi, iiqve ab ipsis mœnibus urbis ulteriùs se extendentes. Hinc illud apud *Iosephum de bello*, lib. 5. cap. 7. de *Tito* periclitante, dum urbem exploraturus circumeqvitaret: Τῶ δὲ πρόσω μὲν ἦν χωρεῖν ἀδυνάτον, ἐκτετάφρευτο γὸ ἀπὸ τῦ τείχους περὶ τὰς κηπείας ἅπαντα, κήποις τε ἐπικαρσίοις καὶ πολλοῖς ἕρκεσι διειλημμένα.

Hæc

Hæc mira referunt etiam *Talmudici* de Templo. *Avoth*, ubi suprà: *Decem miracula facta sunt patribus nostris in Sanctuario. Mulier nulla unquam abortionem passa, propter odorem carnis sacræ: nec fœtorem, aut vermes unquam passa est caro sacra: nec unquam visa est musca in domo* (vel *loco*) *mactationis*: *nec unquam evenit Gonorrhœa Pontifici summo die Expiationis: nec extinxerunt pluviæ ignem Altaris: nec prævaluit ventus columnæ fumi: nec profani quicquam repertum est in manipulo: aut duobus panibus* (summi Pontificis) *aut in panibus Propositionis* עומדים צפופים ומשתחוים רווחים *Steterunt* (in atrio) *coarctati* [Glossa, *Ità mutuo se prementes præ multitudine, ut pedes vix terram contingerent.*] *at, cum adorarent, habuerunt spatii satis*, &c.

Glossa in *Erubhin*, fol. 101. 1. ירושלם כולה כרמלית *Hierosolyma tota erat Carmelith, quia erat sicut atrium commune.* Quid sit *Carmelith*, docebunt Lexica, & *Gemaristæ* in tractatu *Schabbath Hieros.* fol. 2. 4. ארבע רשויות לשבת *Quatuor capacitates sunt Sabbati* [vel respectus locorum quoad loco-motionem Sabbaticam:] *Publica, privata, Carmelith, & vestibula cooperta. R. Chaiah dicit, Carmelith est locus, nec publicus, nec privatus. R. Issa nomine R. Iochananis dicit, Carmelith est sicut Taberna Bar Iustini &c.*

קרתני & ירושלמי opponebantur, sicut *Rusticus* & *Urbanus*. *Demai*, cap. 6. hal. a. *R. Ismael* dicit, קרתני שקבל שדה מירושלמי *Rusticus*, vel *Paganus*, *agrum accipit ab Hierosolymitano: decima secunda pertinet ad Hierosolymitanum. At Sapientes dicunt, Potest Rustici ad Hierosolymam ascendere, atque eam ilic comedere.* Glossa, קרתני הוא מבני הכפרים *Kartani est ex habitantibus villas.*

CAP. XXII.

Partes urbis. Sion. Ἄνω πόλις.

Ea à parte Aquilonari.

Est, qvi asserat *Hierosolymam* fuisse septicollem: ast an ratione magis levi, an obscurâ, non facilè dixeris. *Tanch.* fol. 52. 3. *Demonstravit cetus Jonæ*, inqvit, *Templum Domini; sicut dicitur*, ad radices montium descendi: *unde discimus, Hierosolymam super septem mon-*

tes sitam fuisse. Rem ipsam citius ferè comprobaveris, qvàm probaveris argumentum: ipse suo fruatur, nobis aliundè situs petendus.

Josephus de bello, lib.5.c.13. Πόλις μὲν ὑπὲρ δύο λόφων ἀντιπρόσωπος ἔκτιστο. *Urbs ipsa*, inqvit, *condita erat, adversis frontibus seipsam respiciens, super duos colles, intercurrente valle divisos; in qvam occurrentia ædificia desinunt.*

Τῶν δὲ λόφων ὁ μὲν τὴν ἄνω πόλιν ἔχων,&c: *Ex his collibus iste, qui urbem superiorem continuus, altior longè erat & longitudine porrectior, &, qvia munitus valde erat, vocabatur à Davide Rege* CASTELLUM; ἡ δὲ ἄνω ἀγορὰ πρὸς ἡμῶν *à nobis autem vocatur* OPPIDUM SUPERIUS.

Ἕτερος δὲ, ὁ καλούμενος Ἄκρα, καὶ τὴν κάτω πόλιν ὑφεστώς, &c. *Alter verò, qui vocabatur* ACRA, *oppidum inferius sustinens, utrinqve declivis erat.*

Huic verò ex adverso tertius collis erat, (MORIAH) *Acrâ depressior, & latâ valle indè semotus: at, cùm regnarent Asmonæi, vallem aggere replerunt, volentes ut Templum urbem contingeret, detraxeruntq; à summitate Acræ ut Templum ei superemineret.*

Erant & alii colliculi, *Bezetha* & *Ophel*, de qvibus suo loco: cùm primùm hos duos perlustraverimus, *Sionem* & *Acram*, atqve utriusq; situm.

An *Sion*, an *Ierusalem*, partem urbis Aqvilonarem occupaverit, vetus est disputatio, hodiernaq;: nos *Sionem* ab Aqvilone statuimus, his nixi rationibus.

I. *Psal.* XLVIII, 2. הר ציון ירכתי צפון: *Gaudium totius terræ est Mons Sion à latere Borealis.* Ubi *Aben Ezra*, ציון בצפון ירושלם: *Mons Sion est à latere Hierosolymæ Septentrionali*: & *Lyranus, Mons Sion est in Aqvilonari parte Hierusalem.*

LXX. Ὄρη Σιὼν τὰ πλευρὰ τοῦ βοῤῥᾶ.

Apollinar. Οὔρεα τοῦ Σιῶνος ἀπὸ πλευρῆς βορέαο.

II. Cùm Propheta *Ezekiel* novam *Hierosolymam* in visione prospicit, dicit se stetisse in monte alto valdè, *juxta qvem erat qvasi ædificium urbis ab Austro*, *Ezek.* XL, 2. In qvem locum sic *Kimchius, locavit me super montem excelsum valdè. Iste mons erat mons Templi: nam Templum condendum erat in monte, sicut antè. Et civitas Hierusalem propinqva ei est ab Austro.* Et *Lyranus* iterum, post recitatam

tam nonnullorum iſtius commatis explicationem, & rejectam, *& ideò*, inqvit, *hebrei dicunt, & meliùs, ut videtur: qvòd Propheta duo vidit; ſcilicet civitatem & Templum; & qvòd Templum erat in parte Aqvilonari, civitas autem in parte Auſtrali.*

En tibi, Lector, *Zionem* à parte Aqvilonari apud *Pſaltem*, & civitatem à parte Auſtrali apud *Prophetam!*

Qvæ in hanc cauſam faciunt apud *Joſephum* & varia ſunt, & non obſcura: qvæ tamen in argumenta compingere non poſſumus, ante perluſtrata ædificia melioris notæ in *Sione*, vel ἐν τῇ ἄνω πόλει cujus memorem oportet eſſe Lectorem; Appellationem ſcilicet *Sionis* à reditu è *Babylone* fuiſſe deſvetam, vulgatiorem autem fuiſſe τῆς ἄνω ἀγορᾶς.

CAP. XXIII.

Ædificia nobiliora in Sione.

ÆDificia ipſa primò recognoſcemus, & deindè, qvantum licet, eorum ſitum.

I. Primum locum perluſtrationis noſtræ ſibi vendicat *Regia*: de qvâ iſta.

Joſeph. de bello, lib. 2. cap. 39. Ἔπειτα πρὸς τὴν ἄνω πόλιν ἐλθὼν ἀντικρὺ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς ἐστρατοπεδεύετο. *Ceſtius* (locis urbis aliis qvibuſdam vaſtatis) *venit tandem in urbem ſuperiorem (Sionem) & caſtra poſuit contra aulam Regiam.*

Cùm incendio *Romani Acram* ſolo æqvâſſent, οἱ στασιασταὶ ἐπὶ τὴν βασιλικὴν ὁρμήσαντες αὐλὴν, *ſeditioſi in Regiam ruentes, in qvam ob loci munitionem bona ſua contulerant, illuc avocant Romanos.* Ibid. lib. 6. cap. 37. Et poſteà, Ibid. cap. 40. Καῖσαρ δ', ὡς ἀμήχανον ἐξελεῖν δίχα χωμάτων τὴν ἄνω πόλιν, περίκρημνον οὖσαν, &c. *Cæſar autem, cùm fruſtrà eſſet urbem ſuperiorem aggredi abſqve aggeribus, qvippe qvæ undiqve declivis eſſet, exercitum operi applicat*, &c.

II. *Domus Aſmonæorum* & *Xyſtus.*

Ibid. lib. 2. cap. 28. *Agrippa* Rex *Hieroſolymitanos* convocat in *Xyſtum*, ſororemqve *Berenicen* intra eorum conſpectum ſiſtit, ἐπὶ

ἐπὶ τὴν Ἀσαμοναίων οἰκίας, αὕτη γὰρ ἦν ἐπάνω τοῦ Ξυστοῦ, πρὸς τὸ πέραν τῆς ἄνω πόλεως· *Super domum Asmonæorum, quæ erat supra Xystum, in ulteriori parte urbis superioris.*

III. *Pons* erat, à *Xysto* ducens in *Templum*, *Templumq;* conjungens *Sioni*.

Idem ibid. Γέφυρα τοῦ Ξυστῷ τὸ ἱερὸν συνῆπτεν.

Idem *Antiq.* lib 14. cap. 8. Cum *Pompejus* urbem oppugnaret, *Judæi* Templum ceperunt, καὶ τὴν τείνουσαν ἀπ' αὐτοῦ Γέφυραν εἰς τὴν πόλιν ἔκοψαν· *Pontemq;, indè in urbem ducentem, diruperunt. Alii autem exercitum ejus receperunt, Pompejoq; urbem tradiderunt, & Regiam.*

Idem, *de bell.* lib. 6. c. 40. *Titus* cùm seditiosos in Regiâ, in urbe superiori, obsideret, qvatuor legionum machinas erigit, κατὰ τὸ πρὸς δύσιν κλίμα τῆς πόλεως, ἀντικρὺς τῆς Βασιλικῆς αὐλῆς. Τὸ δὲ συμμαχικὸν πλῆθος, καὶ ὁ λοιπὸς ὄχλος κατὰ τὸν Ξυστὸν, ἐξ οὗ καὶ τὴν Γέφυραν.

Vides hæc loca fuisse in urbe superiori; discisq; à *Josepho* urbem superiorem eandem fuisse cum *Castello Davidis*, vel *Sione*. Jam verò hæc loca fuisse à parte urbis Aqvilonari, ab eodem ex his disce.

Turres ab *Herode* conditas, *Psephinum*, *Hippicum*, &c. dicit plane fuisse ab *Aqvilone*.

Ibid. lib. 5. cap. 12. *Castrametatus est Titus*, inqvit, *stadiis ab urbe duobus, à parte muri angurali, juxta turrim Psephinum, ubi circuitus muri ab arcto flectitur in Occidentem.* Et capite proximè seqvente, Ἀνεῖχε κατὰ γωνίαν βόρειός τε καὶ πρὸς δύσιν ὁ Ψήφινος πύργος.

Et muri extimi ambitum eodem capite describens, ibid. c. 13. Ἀρχόμενον δὲ (inqvit) κατὰ βορρᾶν ἀπὸ τοῦ Ἱππικοῦ καλουμένου πύργου, καὶ διατεῖνον ἐπὶ τὸν Ξυστὸν, &c. *Incepit*, inqvit, *à Septentrione à turre Hippica, & processit ad Xystum*

Et, cùm turres istas descripsisset, hæc addit, κειμένοις δὲ πρὸς ἄρκτον αὐτοῖς ἔνδοθεν ἡ τοῦ βασιλέως αὐλὴ προσέζευκτο· *Situs autem istis turribus ab Aqvilone, intùs adjuncta erat Regia.* Qvid clarius? *Regia* erat in urbe superiori, vel *Sione*: at *Regia* conjuncta erat muro extimo Septentrionali; ergò *Sion* erat à Septentrione.

His addas, qvæ seqvuntur in historia de *Pompejo*, anteà adducta.

ducta. Cùm in manus *Pompeji* tradita esset *Regia*, Πωμπήιος δὲ ἔσωθεν στρατοπεδεύεται κατὰ τὸ βόρειον τοῦ ἱεροῦ μέρος· *Ille castra ponit à parte Templi Aqvilonari.*

Et de *Cestio*, ibid. lib. 2. cap. 39. Πρὸς τὴν ἄνω πόλιν ἐλθὼν ἀντικρὺ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς ἐστρατοπεδεύετο. Et paulò pòst, κατὰ τὸ προσάρκτιον ἐπιχειρεῖ κλίμα τοῦ ἱεροῦ.

Plura jam non urgebimus: occurrent hinc illinc procedentibus, qvæ sententiam hanc nostram tueantur: cui qvæ contradicantur, satis novimus, qvæ æqvâ trutinâ Lectori trutinanda relinqvimus. Hæc duo verò silentio prætерire non possumus, qvæ apertâ facie nobis contraire videntur.

I. Objici potest, idqve non immeritò, *Sionem* fuisse in tribu *Iudæ*, *Hierosolymam* autem in tribu *Benjaminis*. Jam verò cùm terra *Iudæ* fuerit à regione *Hierosolymæ* Australi, censendusqve sit mons *Sion* intra portionem *Iudæ*, hoc qvomodo fieri potuit cùm inter *Iudæam* & *Sionem* interjecta fuerit *Ierosolyma*, qvæ fuit è *Benjamitide*?

Resp. 1. Nullâ necessitate cogimur, ut *Sionem* præcisè intra portionem *Iudæ* circumscribamus; cùm eam devicerit *David*, non qvà à *Iudâ* ortus, sed qvà Rex totius gentis.

2. At, detur *Sionem Iudæ* ascribendam, linea ista intersecans inter portionem *Iudæ* & *Benjaminis*, de qvâ mentionem habuimus antè, non ab Oriente in Occidentem processit: nam sic qvidem totam *Hierosolymam* à totâ *Sione* dissecuisset, sed perrexit ab Austro in Aqvilonem, & sic *Hierosolymam* intersecuit, & *Sionem* intersecuit; ità ut utraqve foret in utrâqve tribu; atqve ità etiam erat mons *Moriah*.

II. Objicitur, Hodie ostendi peregrinantibus collem & ruinas, sub nomine *Sionis* & *turris Davidicæ*, à parte urbis Australi.

Resp. At liceat nobis pro oraculis non habere omnia, qvæ ab iis dicuntur, qvi loca ista jam ostendunt, cùm satis pateat, eos in plerisqve aliis hallucinari, extraqve omnem controversiam fiet, eos non tàm veritati in istâ re studere, qvàm sibi ipsis lucrum venari. Utinam iis minùs fuisset creditum, & magis de situ locorum ex Scripturâ & scriptoribus aliis ventilatum.

CAP. XXIV.

Ædificia qvædam in Acra.

Bezetha. Millo.

NOn tàm longè in Orientem se protrusit mons *Sion*, qvàm mons *Acra*: atqve hinc est, qvòd mons *Moriah* à *Iosepho* dicatur *situs ex adverso Acræ*, potiùs qvàm ex adverso urbis superioris: nam *Acram* sic describens, qvod adduximus antè, *de bell.* lib.5.cap.13. Ἄτερος δὲ [λόφος] ὁ καλούμενος Ἄκρα, καὶ τὴν κάτω πόλιν ὑφεστὼς, ἀμφίκυρτος· proximis verbis hæc subdit, Τούτου δὲ ἄντικρυ τρίτος ἦν λόφος, loqvens de *Moriah*.

Idem conflagrationem urbis inferioris sic describit, ibid. lib.6.cap.35. Τότε ἀρχεῖον, καὶ τὴν Ἄκραν, καὶ τὸ βουλευτήριον, καὶ τὴν Ὀφλᾶν καλούμενον ὑφῆψαν· καὶ προὔκοψε τὸ πῦρ μέχρι τῆς Ἑλένης βασιλείων, ἃ δὴ κατὰ μέσην τὴν Ἄκραν ἦν.

1. Ἀρχεῖον) An Curiam Magistratuum velit, an Archivorum repositorium, pro variâ vocis significatione, non decernimus. Erant certè Archiva sacra in Templo, at civilia absqve dubio in urbe, ubi reponebantur schedulæ & monumenta coëmptionum, contractuum, donationum, atqve actorum publicorum, *&c.* De eorum repositorio ego hoc promptiùs intellexerim, qvàm de Curiâ Magistratuum, qvia illicò distinctè nominatur Βουλευτήριον.

2. Ἄκραν.) Id est, vel ædificia, qvæ in ipsâ montis summitate & vertice, vel præsidium vel castellum aliqvod in monte. Qvô sensu non raró occurrit vox ista in historiâ *Maccabaicâ*, atqve apud *Iosephum*.

3. Βουλευτήριον.) Βουλὴν alibi memorat, eamqve, ut videtur, in urbe superiori: nam dicit ibid. lib.5. cap.13. *murum extimum ab Aqvilone incepisse ab Hippico turre, & processisse ad Xystum,* ἔπειτα τῇ βουλῇ συνάπτων, *atqve indè Concilio* (vel *Curia*) *contiguum processisse ex opposito porticûs Occidentalis Templi.* Βουλὴν in urbe superiori non incongruè interpreteris de Curiâ Regis: Βουλευτήριον in inferiori de Curiâ Synhedrii, qvò concessit, cùm migraret è Tabernis.

4. O-

4. ὀφλᾶν) *Ophel*, *Nehem.* III,26.

Erat & qvartus collis, inqvit idem *Iosephus*, ibid. ὅς καλεῖται Βεζεθὰ, *qui vocatus est Bezetha, situs ex adverso Antoniæ, atque indè divisus profundâ fossâ. Bezetha autem, si Græcâ interpretatione reddatur,* καινὴ λέγοιτ' ἂν πόλις, *dici possit Nova Civitas.* Et tamen est, ubi distingvere videtur inter *Bezetham* & *Novam Civitatem*: nam dicit de *Cestio*, ibid. lib.2.cap.39. Κέστιος δὲ παρελθὼν ὑπεμπίπρησι τήν τε Βεζεθὰν προσαγορευομένην, καὶ τὴν καινόπολιν.

Sita erat *Bezetha* à parte *Antoniæ* Aqvilonari, explêruntq́ꝫ ea & καινόπολις spatium illud ubi desiit *Sion* ab Oriente, & non in tantum exporrecta est, in qvantum *Acra*. Idem, ubi antè: πλήθει ὑπερχεομένη (ἡ πόλις) κατὰ μικρὸν ἐξεῖρπε τῶν περιβόλων, καὶ τοῦ ἱεροῦ τὰ προσάρκτια πρὸς τῷ λόφῳ συμπολίζοντες, ἐπ' οὐκ ὀλίγον προῆλθον καὶ τέταρτον περιοικηθῆναι λόφον, ὃς καλεῖται Βεζεθὰ, &c.

De *Millo* variant interpretes. Est, qvi locum amplum fuisse opinetur, comitiis & conventibus publicis destinatum: ita *Kimchi* in 2. *Sam.*5. Est, qvi de aggeribus terræ interpretetur, ad murum intùs congestæ, unde faciliùs ascendere possent in murum: *Davidemq́ꝫ*, cùm dicatur condidisse *Millo*, turres supra cumulos atqve aggeres hosce erexisse: ita *R.Esaias* ibid. Sunt, qvi de valle, aut plateâ, intelligant, intercurrente inter *Hierosolymam* & *Sionem*, & sic vulgò depingitur in Tabulis. Cùm reverà *Millo* fuerit pars *Sionis*, vel colliculus ei aliqvis adjectus à parte Occidentali.

Observetur illud II. *Paral.* XXXII,5. ויחזק את מלוא עיר דוד. *Et restauravit*, vel *munivit*, *Millo urbis Davidis*; vel, ut vernacula nostra, *in urbe Davidis*. LXX. τὸ ἀνάλημμα τῆς πόλεως Δαυίδ. Cùm ergò dicatur *David* condidisse *Millo & interius*, idem est, ac si dixisset, condidit ab extremâ parte *Sionis*, qvæ vocabatur *Millo*, interiùs ad Castellum proprium. Et cetera restauravit *Ioabus*, I. *Paral.* XI, 8.

Platea, vel vallis, intercurrens inter *Sionem* & *Acram*, vocabatur Τυροποιῶν Φάραγξ, qvasi dicas, *Casceariorum vallis*, aut *platea. Ioseph. de bell.* lib.5.cap.13. Erat & Δοκῶν Ἀγορὰ, qvam idem, ibid. lib.2.cap.39. conjungit cum *Bezetha* & *Nova Civitate*. *Flammis vastavit Cestius*, inqvit, *Bezetham & Canopolin* καὶ τὸ καλούμενον Δοκῶν Ἀγοράν.

CAP. XXV.

Gibon, idem cum fonte Siloam.

I. IN I. *Reg.* I, 33. 38. qvod in *Hebræo* eſt, *Deducite Solomonem ad Gihon; & deduxerunt eum ad Gihon*: à *Chaldæo* redditur, *deducite eum ad Siloam*; *Et deduxerunt eum ad Siloam.* Ubi ſic *Kimchius: Gihon eſt Siloam, & vocatur duplici nomine. Et præcepit David, ut Solomonem ungerent ad Gihonem, in bonum omen, ut ſit nempe regnum ejus prout aqvæ fontis ſunt perennes.* Sic etiam *Hieroſolymitani, Sotah*, fol. 22. 3. *Regem non ungunt niſi ad fontem; ſicut dicitur*, deducite Solomonem ad Gihon.

Typum regni *Davidici* exhibuerunt ſcatebræ *Siloami*, *Eſaiæ* VIII, 6. ubi ſic *Chaldæus* Paraphraſtes, *qvia tædet hunc populum regni domûs Davidicæ, qvæ leniter eum tractat, ſicut leniter labuntur aqvæ Siloam.* Et *R. Sol. Siloam eſt fons, cujus nomen eſt Gihon & Siloam.* Vide & *Aruch* in voce שלוח.

II. Situs erat fons iſte à parte urbis Occidentali, at non longè ab angulo Occidentem & Auſtrum reſpiciente.

Joſephus de bell. lib. 5. cap. 13. de profundâ iſtâ valle loqvens, qvæ intercurrebat inter *Sionem* & *Acram*, καθήκει, inqvit, μέχρι Σιλωᾶς, *exporrigitur uſqve ad Siloamum, ſic enim fontem vocamus dulcem qvidem & largum.* Jam verò procurrebant *Sion* & *Acra* montes, pariterq; vallis interſecans, ab Oriente ad Occidentem. Idemq; ibidem, de muri extimi ambitu loqvens, hæc ait inter alia, καὶ ἔπειτα πρὸς νότον ὑπὲρ τὴν Σιλωὰμ ἐπιστρέφων πηγὴν, &c. *At inde ad Auſtrum inclinat poſt fontem Siloamum.* Poſt tumultum *Hieroſolymis* ſub *Floro* à *Judæis* excitatum, illuc perveniens cum Rege *Agrippâ*, *Neopolitanus* Tribunus à *Judæis* obſecratur, σὺν ἑνὶ θεράποντι περιελθεῖν μέχρι τοῦ Σιλωᾶ τὴν πόλιν, *ut uno tantùm aſſumpto famulo, per urbem pergat uſqve ad Siloam*: (id eſt, ab Oriente ad Occidentem per totam urbem) atqve ut indè ex pacato & qvieto erga ipſum populi geſtu percipiat, non in *Romanos* omnes exardere populum, ſed in *Florum* ſolum. Idem, ibid. lib. 2. cap. 28.

III.

III. Erat *Siloam* à tergo *Hierosolymæ*, non *Sionis*. Notetur illud *Iosephi*, ibid. lib. 6. cap. 38. Ῥωμαῖοι, τρεψάμενοι τοὺς λῃστὰς ἐκ τῆς κάτω πόλεως, τὰ μέχρι τοῦ Σιλωᾶ πάντα ἐνέπρησαν. *Romani, cùm seditiosos ex urbe inferiori abegissent, totam eam combusserunt usqve ad Siloamum.* Hoc ideò observamus, qvia falli hîc, & fallere videamus Tabulas nonnullas, qvæ *Siloamum* collocant post *Sionem*; cum reverà statuendus esset post *Acram*. *Stagnum Siloami* qvidem erat post aliqvam partem *Sionis*, versùs Occidentem; at *fons Siloam* post *Acram*.

IV. Per duplicem rivum se evacuavit in duplex stagnum: superius scilicet & inferius, II. *Reg.* XVIII, 17. *Esaiæ* VII, 3. Inferius erat ab Occidente, & vocatur *Stagnum Siloami*, *Joan.* IX, 7. *Nehem.* III, 15. Superius fortè illud erat, qvod à *Iosepho* vocatur *Stagnum Solomonis*, loco nuper citato. *Et indè*, inqvit ille, *murus extimus ad Austrum inclinat post fontem Siloamum*: ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλίνον πρὸς ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶνος κολυμβήθραν, &c. *Atqve inde iterum in Orientem inclinat ad Stagnum Solomonis.* Vide II. *Paral.* XXXII, 30. & *Esaiæ* XXII, 9. 11.

V. Aqvas hauserunt è fonte *Siloami* in solenni istâ festivitate festi Scenopegiæ, qvam ניסוך המים *Libationem aqvæ* vocârunt: de qvâ sic Patres Traditionum, *Succah.* cap. 4. hal. 7. *Libatio aqvæ qvonam modo fuit? Phiala aurea fuit, Log ter continens, qvem implevit aliqvis è Siloamo,* &c. *Gemaristæ* qværunt, *Bab.* ibid. fol. 48. 2. *Unde hæc consvetudo? Ex eo, qvod dicitur:* Et haurietis aqvas cum gaudio è fontibus salutis. *Hieros.* ibid. fol. 55. 1. *R. Levi dicit, Qvare vocatur* בירת שואבה *Locus haustûs? Qvia indè hauriunt Spiritum Sanctum.*

Aqvam indè hauserunt etiam, cum cineribus vaccæ rufæ commiscendam, cùm aspergendus esset aliqvis immundus. *Parah,* cap. 3. hal. 2.

Sacerdotes largiùs de sacris comedentes aqvas *Siloami* biberunt, concoctionis ergò. *Avoth R. Nathan,* fol. 9. 1.

Addamus & hæc; sed *Oedipus* esto lector. *Hieros. Cagigah,* fol. 76. 1. *Immundus à cadavere non ingreditur in montem Templi. Dicitur, qvòd isti qvi apparerent, apparerent in atrio. Unde tu mensuras, à muro an à domibus? Tradit Samuel, A Siloamo,* ושלוח היורת באמצע המדינה *Et Siloam erat in medio urbis.*

CAP. XXVI.

Cingulum urbis, Nehem. cap. III.

A *Portâ probaticâ* שער הצאן peripheriæ initium. Iſtam arbitramur ſitam à parte Auſtrali, at parùm remotam ab angulo iſto, qvi Auſtrum reſpexit & Orientem. Intùs *Natatoria Bethesdæ* ſanationibus celebris.

Pergenti porrò à parte Auſtrali *Turris Meah* : atqve ulteriùs *Turris Hananeel* : *Chaldæo* Paraphraſtæ מגדל פקוס *Zechar.* XIV, 10. פקוס *Jer.* XXXI. 38. Ἱππικὸν ſuſpicarer, niſi qvòd iſta à latere Aqvilonari poſita eſſet, hæc ab Auſtrali. Perpendenda ſunt verba *Jeremiæ* : *Ædificabitur civitas Domino, à Turri Hananeel ad portam anguli. Exibitqve porrò linea menſurans juxta eam ad collem Gareb: & circuibit ad Goah. Omnisqve vallis cadaverum, cinerisqve, atqve omnia arva ad torrentem Kidron, uſqve ad angulum portæ eqvorum ab Oriente, Sanctitas erit Domino*, &c.

גבעת גרב *Collis Gareb.* Non *Gareb* certè illa, ubi Idolum *Michæ*, de qvâ ſic *Talmudici*, *Bab. Sanhedr.* fol. 103. 2. *R. Nathan dicit, A Gareb ad Shiloh erant tria milliaria, fumusq; Altaris commiſtus erat cum fumo Idoli Michæ* : ſed, ut non inconcinnè *Lyranus*, *Mons Calvariæ*. vide & *Midr. Till.* in *Pſal.* 132. & *Buxt.* in *Lexic. Talmud.* in voce מיל.

גועתה : *Chald.* ברכת עגלה *Stagnum vitulæ*, etymon vocis ſecutus à געה mugiendo. *Lyranus*, *Golgotha.*

עמק פגרים והדשן : *Chaldæus* Paraphraſtes, & *Rabbini* de loco intelligunt, ubi periit exercitus *Aſſyriorum* : nec omninò vafrè; nam periiſſe illi videntur, ſi modò juxta *Hieroſolymam* perierunt, in *valle Tophet*, ſive *Ben-Hinnom*, *Eſaiæ* XXX, 33. Agitqve *Jeremias* de iſtâ valle, ſentinâ ſcilicet urbis & cœmiterio, loco præ omnibus aliis urbem ambientibus fœdiſſimo atq; abominando; prædicens iſtam vallem, qvam noli jam tangere, olim mundam futuram, atqve intra urbis ambitum recipiendam : at hoc myſticè & ſenſu magis ſpirituali. Hinc arguimus *Turrim Hananeel* à latere urbis Auſtrali fuiſſe, à qvo etiam latere *vallis Ben-Hinnom*, deflectens tamen etiam in Orientem : prout *vallis Kidron* ab Oriente urbis deflexit

flexit etiam in Septentrionem. Impossibile erit, nî fallar plurimùm, si modò initium peripheriæ istius apud *Neemiam*, ab angulo Eurum atq; Aqvilonem spectante sumas, qvod faciunt nonnulli, hæc verba *Jeremiæ* interpretari sensu aliqvo vel plano vel probabili; nisi comminiscaris, qvod falsissimum, *vallem Hinnomis* sitam ab Aqvilone.

VERS. 3. שער הדגים. LXX. Τὴν πύλην τὴν ἰχθυεράν. Erat & ista versùs Austrum. De eâ mentio *Sophon.* I, 10. ubi LXX. Πύλη ἀποκεντούντων obscuriùs. Dictam hanc portam *Portam Piscium* hariolantur pleriqve, qvòd per eam inferrentur pisces in urbem: ego potiùs, qvòd esset *forum Piscium*; prout *Probatica, forum pecorum*. Addit *Sophonias* ויללה מן המשנה, *Et ululatus erit à secundâ*. *Chald.* מן עופא. *R.Sol.* משער העופות *A portâ volucrum*: fortè porta juxta forum ubi venderentur volucres. *Kimchius* legit מן עפלא *Ab Ophel*: planiùs qvidem; sed qværo an veriùs? Erat hæc *porta volucrum* ea fortasse, qvæ vocatur *Porta vetus, Neh.* III, 6.

Propè angulum Austrum atqve Occidentem respicientem *Fontem Siloam* fuisse arbitramur: idqve partim verbis *Josephi* persvasi anteà allegatis, partim ratione ipsâ inducti: nam hinc fluxit fons iste juxta murum Australem, Orientem versùs ad *portam*, ut arbitramur, *Probaticam*, illinc flectens rivo decliviori Aqvilonem versùs in vallem, atqve desinens tandem in stagnum *Siloami*, ad basim montis *Sionis*.

Ab Occidente erat 1. שער הגיא *Porta vallis*, versu 13. cùm jam ad basin montis *Acra* esset perventum: & 2. mille indè cubitis שער האשפות *Porta esqvilina*, vel *stercorea*, versu 14. Et 3. porrò שער העין *Porta fontis*, versu 15. non *Siloami*, nec *Draconis*, sed alius.

Et jam perventum est ad *Piscinam Siloami*, & ad pedem *Sionis*, qvò per gradus qvosdam ascendebatur, versu 15. Erant primùm *Piscina Siloami*, fonsqve, & rivus Occidentalis, extra muros; ast omnes tandem inclusit Rex *Manasseh*, II. *Paral.* XXXIII, 14. ut securiùs urbi esset de aqvâ, si obsidionem pateretur: exemplo id edoctus avi *Ezekiæ*, ast incommodiori, II. *Paral.* XXXII, 3.

Perrexit murus juxta *Sepulchreta Davidis*, *piscinam aliam*, *domumq; fortium*, versu 6. & non multò post flexit versus Orientem: &

& jam ad latus Septentrionale pervenimus. Vide versum decimum nonum & vicesimum.

Ad anguli hujus flexuram condidit *Herodes* celeberrimam turrim *Psephinum*, de qvâ sic *Josephus, de bell.* lib. 5. cap. 13. Θαυμασιότερος ἀνεῖχε κατὰ γωνίαν βορειός τε καὶ πρὸς δύσιν ὁ Ψήφινος πύργος, καθ' ὃν ἐστρατοπεδεύσατο Τίτος, &c.

Non erat ab hoc latere Boreali porta ulla. Ædificia, qvæ erant intùs, memorantur, *Neem.* III, versibus 20, 21, 22, 23, 24. & *Turris Hippicus* à *Josepho.*

Ab Oriente erant, 1. Turris prominens in ipsa anguli flexurâ, Septentrionem respicientis & Orientem. Intùs Domus Regia, atqve atrium carceris, versu 25. 2. *Porta aqvarum*, cujus & mentio, *Neh.* XII, 37. 3. *Ophel, & porta eqvorum*, *Neh.* III, 27, 28. de qvâ & mentio, *Jerem.* XXXI, 40. unde initium erat *vallis Ben-Hinnom*, qvæ, infra urbem Austrum versus procurrens, tandem flexit in Occidentem. *Porta* ergò *aqvarum* in *vallem Kidronis* duxit, at *porta eqvorum* in *vallem Hinnomis*, illic loci *vallem Kidronis* contingentem. 4. *Porta Miphkad.* Vulg. *Porta Judicialis.* 5. Exinde non longè aberat angulus Eurum spectans & Austrum: atqve indè, aliqvantùm in latere Australi, *Probatica Porta*, unde primò est processum.

Addamus verba *Josephi* de processu muri extimi. Sic ille ubi suprà: Ἀρχόμενον δὲ κατὰ βορρᾶν ἀπὸ τοῦ Ἱππικοῦ καλουμένου πύργου, καὶ διατεῖνον ἐπὶ τὸν Ξυστὸν λεγόμενον, ἔπειτα τῇ βουλῇ συνάπτον ἐπὶ τὴν ἑσπέριον τοῦ Ἱεροῦ στοὰν ἀπηρτίζετο. Κατὰ θάτερα δὲ πρὸς δύσιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μὲν ἀρχόμενον πύργου διὰ δὲ τοῦ Βηθσὼ καλουμένου χώρου κατατεῖνον ἐπὶ τὴν Ἐσσηνῶν πύλην, κἄπειτα πρὸς νότον ὑπὲρ τὴν Σιλωὰμ ἐπιστρέφον πηγὴν, ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλῖνον πρὸς ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶνος κολυμβήθραν, καὶ διῆκον μέχρι χώρου τινὸς ὃν καλοῦσιν Ὀφλᾶς, τῇ πρὸς ἀνατολὴν στοᾷ τοῦ Ἱεροῦ συνῆπται.

In qvæ hæc duo observemus ad processionis nostræ assertionem, 1. Procedere hanc descriptionem ab Aqvilone ad Occidentem, Austrum, Orientem. 2. *Ophlam*, vel *Ophel*, interjectam fuisse inter angulum, Eurum atqve Austrum intuentem, atqve porticus Templi; qvod neqvaqvam concipi potest, si aliundè delineationem *Nehemiæ* ordiaris, qvàm ubi nos. His addi potest situs *Siloami*,

de

de qvô ista dici nullo modo possunt, qvæ & à *Josepho* dicuntur & Scripturâ, si situm ejus juxta *Sionem* reputes.

Adjiciamus etiam processionem chori, *Nehem.* XII, 31. Ascendit murum, perrexitq; à dextra ad *portam stercoris*, *portam fontis, civitatem Davidis*, &c. vers. 37. Observentur verba ista, *perrexit à dextrâ*, vers. 31. qvod fieri neqvivit, nisi juxta processionem qvam nos statuimus, si modò intra murum ascenderunt murum, qvod non opinari hispidum esset & alienum.

Chorus alter à sinistrâ pergit ad angulum, qvi Austrum & Occidentem respexit, & ad *portam Ephraim*; & *veterem*, & *piscium*, &c. vers. 29. De *porta Ephraim* nihil dictum erat in delineatione exhibitâ cap. III. De ea etiam mentio II. *Reg.* XIV, 13. ubi & mentio *Portæ angularis*, de qva hîc omninò etiam siletur.

Apud *Neemiam* videtur intelligi locus iste, ubi olim fuerat porta istius nominis, qvæ jam sub Templo secundo evanuerat.

CAP. XXVII.

MORIAH mons.

B*ab. Taanith*, fol. 16. 1. *Quare vocatur Mons Moriah? In partes de hac re eunt R. Levi bar Chama, & R. Chaninah. Unus dicit,* שיצא ממנו הוראה לישראל *quòd indè prodiret instructio Israeli: alter dicit,* שמורא לאומות העולם *quòd indè prodiret timor nationibus mundi.*

Maimon. in *Beth habbechir.* cap. 2. *Juchas.* fol. 9. 1. *Midras Till.* fol. 41. 2. *Traditio ab omnibus recepta est, locum, ubi David condidit Altare in area Aravnæ, fuisse locum, ubi suum condidit Abrahamus, super quod ligavit Isaacum; ubi suum condidit Noachus, cùm egrederetur ex arca; ibidem fuisse Altare, super quod obtulerunt Cain & Abelus; ibidem Adamum obtulisse cùm crearetur, atq; indè fuisse creatum. Dicunt sapientes, idem ei locus expiationis, qui creationis.*

Ità situs erat mons *Moriah*, ut Ἀντικρὺ ἡ πόλις ἔκειτο τοῦ ἱεροῦ θεατροειδὴς οὖσα, *Civitas theatri instar Templum ambiret*: hinc *Sion*, indè *Acra*, atqve aliqvantum à tergo *Bezetha. Jos. Antiq.* lib. 5. cap. 14.

Middoth, cap. 2. hal. 1. & *Maimon.* ubi antè. Mons Templi (id est, locus ubi Templi ædificia) erat qvadraturæ qvingentorum cubitorum, (vide *Ezech.* XLII, 16. 17.) muro cinctus nobilissimo, porticibus, vel basilicis duplicatis intùs munito, dicam? an ornato? an utrumqve? Exspatiatus est ultra hunc murum versus angulum Aqvilonem atqve Occidentem respicientem, in tantum dimensionis, ut conderetur illic turris *Antonia*, fabricæ atq; historiæ celeberrimæ.

Subterranea concavitas totum spatium atriorum excepit, ibid. וכיפין היו על גבי כיפין בנוירת & *tota area erat arcubus & columnis sustentata*, nè ullo modo intra sacrum hoc spatium fieret sepulchrum, à qvo pollutio invaderet, vel sacra, vel populum.

CAP. XXVIII.

Atrium Gentium. Rabbinis הר הבית

SCriptoribus *Iudaicis* vulgò vocatur הר הבית; nonnunqvam חול, vel *Atrium commune.* Hinc porta, ab Atrio mulierum huc descendens, dicitur שער יוצא מעזרת נשים לחול *Porta, qvâ exitur ab Atrio mulierum in commune.* Hinc autor *Tosaphtoth*, in *Parah*, cap. 2. *Exeunt per portam ducentem ex Atrio mulierum*, לחול, *in Atrium commune: & vascula qvædam lapidea affigebantur ad parietem graduum ascendentium in Atrium mulierum, atqve eorum opercula conspiciuntur* לחול *in Atrium commune.*

Huc qvippe qvòd accederent *Ethnici*;

Hieros. Abodah Zarah, fol. 40. 1. *Rabban Gamaliel ambulans* בהר הבית *in Atrio Gentium vidit fœminam Ethnicam, ac de eâ benedixit.*

Atqve Excommunicati, & lugentes.

Middoth, cap. 2. hal. 2. *Omnes in Templi montem ingredientes ingrediuntur viâ dextrâ, ac circumeunt; egrediuntur autem viâ sinistrâ: excepto illo, cui aliqvid accidit; nam ille circuivit ad sinistram. Qværenti, qvid tibi, qvòd ad sinistram circumeas? respondit, qvia lugeo; Et illi,*

qui

qvi ædem hanc inhabitat, te soletur : aut, qvia ego excommunicatus; Et illi, qvi ædem hanc inhabitat, cordi eorum indat, ut te recipiant.

Et non raro etiam immundi.

Imò in ipsum Atrium ingredi licuit anferenti hircum emissarium, qvanqvam jam tunc esset immundus. *Bab. ioma*, fol. 66. 2. ניטמא משלחו נכנס טמא לעזרה משלחו *Pollutus est ille, qui hircum ablaturus est? Ingreditur in Atrium etiam immundus, atqve eum aufert.*

Middoth, cap. 2. hal. 2. *Maximum spatium Atrii Gentium erat ab Austro; proximum ei ab Oriente; tertium ab Aqvilone; minimum verò ab Occidente. Eo loco, ubi majus erat spatium, major erat ejus usus.*

Erant in muro, spatium hoc ambiente, qvinqve portæ; erantqve intus contiguæ muro סטיו לפנים מן סטיו Porticus, vel basilicæ duplicatæ, qvæ & ambulacra præbuerunt perjucunda, & protectionem simul à pluviis. *Ibid.* cap. 1. hal. 3.

Porta Orientem versùs erat una tantum, eaqve cognominata *Porta Susan*; ideo qvod in ea sculperetur, figura *Susan*, Metropoleos *Persicæ*, (Ibid.) in subjectionis signum. *Gloss.* ibid.

In hac porta sedit Synhedrium viginti-triumvirale. *Sanhedr.* cap. 11. hal. 2. Juxta portam utrinqve erant חנות Tabernæ, & tota Basilica, latus hoc Orientale excipiens, vocabatur *Porticus Solomonis.*

Ab Austro erant portæ duæ, utraqve vocata *Porta Hulda*: de ratione nominis soliciti non sumus. Respexerunt hæ *Hierosolymam*, vel *Acram*. Basilica, vel porticus, latus hoc Anstrale decorans vocabatur Στοὰ Βασιλικὴ, qvæ triplicata erat, structuræ nobilissimæ. *Jos. Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Ab Occidente erat *Porta* קיפונוס *Kiponus* [fortè à *Coponio*, Procuratore *Judææ*, denominata. Idem ibid. lib. 18. cap. 1.] Per hanc descensum est in *Sionem*, ponte & viâ illuc deflectente.

Ab Aqvilone Porta טדי vel טרי *Tedi*, vel *Teri*, nullius usûs: nam sic Traditio, *Middoth*, ubi supra: טדי מן הצפון לא היה משמש כלום *Porta Tedi ab Aqvilone nulli erat usui.* Ab hoc latere erat *Arx Antonia*, ubi custodiam habuerunt *Romani*, atqve hinc forsan portæ solitudo.

CAP. XXIX.

חיל: עזרת נשים

Chel : Atrium mulierum.

ATrium Gentium Templum atqve Atria circuivit undeqvaqve. Idem etiam fecit חיל *Chel*, five *Ante-murale. Middoth*, cap. 2. hal. 3. *Spatium illud erat decem cubitos latum; ab Atrio Gentium septo discretum, decem palmorum altitudinis, in qvo tredecim rupturæ fuerant, qvas effregerant Reges Græciæ: sed eas denuò restaurârant Iudæi, atqve iis respondentes tredecim adorationes instituerant.*

Maimonides, Beth habbechir. cap. 5. *Intùs*(ab Atrio Gentium) *septum erat undiqve cingens, altitudinis decem palmorum, atqve intra septum Chel*, vel *Ante murale: de qvo dicitur in Threnis*, ויאבל חיל וחומה (*Thren* II, 8.)

Josephus, Antiq. lib 15.cap.14. Περίβολος δὲ περὶ προβατὸς ἦν βαθμῶσιν ὀλίγαις ὃν περιεῖχε ἑρκίον λίθινε δρυφάκτε, γραφῇ κωλύων εἰσιέναι τὸν ἀλλοεθνῆ, θανατικῆς ἀπειλεμένης τῆς ζημίας. Hinc *Paulo* periculum illud ob *Trophimum Ephesium*, *Actor.* XXI, 29.

Maimon. ubi antè, cap. 7. *Sacratius erat* חיל *Ante-murale, qvàm Atrium Gentium: huc qvippe accedere non licuit Ethnico, nec immundo à morticino, nec concubanti cum menstruosa.*

Middoth, ubi suprà. *Hinc ascensum est in Atrium mulierum gradibus duodecim.*

Ab Oriente ejus erat Porta tantùm una, ὡραία sacris literis dicta, *Actor* III, verf. 2. *Corinthiaca Josepho, de bello*, lib.5.cap.14. Τῶν δὲ πυλῶν, inqvit ille, αἱ μὲν ἐννέα χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ κεκαλυμμέναι πανταχόθεν ἦσαν, ὁμοίως τε παραστάδες, καὶ τὰ ὑπέρθυρα. Μία δὲ ἡ ἔξωθεν τοῦ νεὼ Κορινθίου χαλκοῦ πολὺ τῇ τιμῇ τὰς καταργύρους καὶ περιχρύσους ὑπεράγουσα. Καὶ δύο μὲν ἑκάστου τοῦ πυλῶνος θύραι, τριάκοντα δὲ πηχῶν τὸ ὕψος ἑκάστης, καὶ τὸ πλάτος ἦν πεντεκαίδεκα.

Ab Austro erat etiam porta tantùm una, unaqve ab Aqvilone: porticusqve, vel Basilicæ intùs, muro contiguæ, eo modo, qvô in Atrio exteriori, at non duplicatæ. *Josephus* ibid. Ante qvas posita

ta erant *Gazophylacia*, vel tredecim ciſtæ שופרות *Talmudicis* dictæ) in qvas infundebantur nummi oblati, ad varia Templi miniſteria: proq; iſtâ varietate inſcribebantur ciſtis tituli varii; unde ab offerente dignoſceretur, in qvamnam oblationem ſuam conferret, pro ejus qvalitate. *Shekalim* cap. 6. hal. 1.

Uni inſcriptum תיקלין חדתין *Sicli novi*; in qvam conferebantur Sicli iſtius anni: alteri תיקלין עתיקין *Sicli veteres*; in qvam Sicli anno elapſo debiti: alteri קינים וגוזלי *Columbæ & Turtures*: alteri עולה *Holocaustum*: alteri עצים *Ligna*: alteri לבונה *Thus*: alteri זהב לכפירת *Aurum εἰς ἱλαστήριον*: & ſex inſcriptum habuerunt נדבה *Sacrificium voluntarium*. Ibidem hal. 5.

Middoth, ubi antè, hal. 5. & *Bab. Ioma*, fol. 16. 1. *Atrii mulierum longitudo erat 135. cubitorum, & latitudo 135 cubitorum: quatuorq; conclavia erant in quatuor ejus angulis, ſingula cubitorum 40. at non contignata.* Vide *Ezech.* XLVI, 21. 22.

Ad ortum Brumalem erat atrium Nazeraeorum: qvòd ibi Nazeraei coqverent Eucharistica ſua, & capillos detonderent, eosq; ollæ ſubmitterent.

Ad ortum Æſtivum, Conclave lignorum: ubi Sacerdotes, labe infecti, ligna ſcrutati ſunt, an immunia eſſent à vermibus; omne autem lignum, in quo inventus eſt vermis, Altari non erat idoneum.

Ad occaſum Æſtivum, conclave leproſorum.

Ad occaſum Brumalem, conclave vini atqve olei.

In ſummis lateribus (verſionem ſeqvimur clariſſimi *Conſtantini l'Empereur*) *læve ac planum erat Atrium mulierum; ſed id circumſcripſerunt interno podio, ut mulieres ſupernè proſpicerent, viri autem infernè, ne miſcerentur.*

In Atrio hoc mulierum celebratum eſt ſacrum & feſtivum tripudium in feſto Scenopegiæ *Libationis aqvæ* vocatum, cujus Rituale habes in *Succah*, cap. 5. hal. 2. &c.

Maimon. in *Beth. habbech.* ubi antè. *Sacratius erat Atrium mulierum, quàm* חיל, *qvippe qvod illud non intraret* טבול יום *qviſpiam qui immunditiam contraxerat, eodem die abluendam.*

CAP. XXX.

Porta Nicanoris, vel porta Orientalis Atrii Israelis.

HUc ascensum est ex Atrio mulierum gradibus qvindecim. Βαθμοὶ δὲ δεκαπέντε, inqvit *Josephus, de bello*, lib.5. cap.14. πρὸς τὴν μείζονα πύλην ἀπὸ τοῦ τῶν γυναικῶν διατειχίσματος ἀνῆγον. De his sic *Talmudici*, ritum tripudii modò memorati referentes in *Succah*, cap.5. hal.4: *Viri religiosi, viriq; bonorum operum, tripudiârunt, faces manibus tenentes, cantâruntq;. Levitæq; cum cytharis, lyris, cymbalis, tubis, atqve instrumentis musicis infinitis, steterunt super qvindecim gradus, descendentes ex Atrio Israelis in Atrium mulierum, pro numero qvindecim Psalmorum graduum psallentes*, &c.

Porta Orientalis Atrii Israelis vocata est *Porta Nicanoris*. *Middoth*, cap.2. hal.3. *Omnes portæ mutatæ erant, ut ex auro essent, præter portam Nicanoris, propterea, qvòd de ea editum est miraculum: alii dicunt propterea, qvòd æs ipsius summè coruscaret.*

In *Porta Nicanoris* potum dederunt uxori suspectæ, aqvas amaras: purificârunt puerperam, & leprosum. *Sotah*, cap. 1. hal. 5.

De edito circa hujus Portæ valvas miraculo vide *Constantinum l'Empereur, Middoth* p.57. & *Juchasin*, fol.65.2.&c. qvi & rationem aliam nominis adducit his verbis: *In libro Josephi ben Gorion dicitur, qvòd Porta Nicanoris sic denominetur propterea, qvòd illic editum est miraculum, qvòd scilicet illic occiderent Nicanorem, Ducem Græcorum, in diebus Asmonæorum: qvod & videtur in fine capitis secundi Tractatûs Taanith.*

Historia allegata sic se habet. *Nicanor* unus erat è Ducibus *Græcorum* atqve unoqvoqve die manum suam agitavit *Judæam* versus, & *Hierosolymam*, dicens, *Oh, qvando me penes erit, ut eas devastem!* Cùm autem prævaleret familia *Asmonæa*, eos subjugârunt, ipsúmqve occiderunt, atqve excisos manuum ac pedum ejus pollices portis *Hierosolymæ* appenderunt. Hinc *dies Nicanoris* in Calen-

lendario *Judaico*: *Bab. Taanith*, fol. 18. 2. Vide *Joseph. Antiqv.* lib. 12. cap. 17.

Erat hæc Porta Πεντήκοντα πηχῶν τὴν ἀνάστασιν, τεσσαρακοντάπηχεις τὰς θύρας εἶχε, καὶ τὸν κόσμον πολυτελέστερον ἐπὶ δαψιλὲς πάχος ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ. *Josephus* ubi antè.

Sedit in istâ Synhedrium viginti trium virorum, prout alterum in *porta Susan. Sanhedr.* cap. 11. hal. 2.

Non ulli è portis erat מזוזה (schedula postibus affixa) nisi *Porta Nicanoris*. *Bab. Ioma*, fol. 11. 1.

CAP. XXXI.

De portis & conclavibus ad latus Atrii Meridionale.

IN partes hîc est itum de conclavibus. Tractatus *Middoth* hæc lateri Australi assignat, cap. 5. hal. 3. *Conclave ligni, Conclave scaturiginis, Conclave Gazith*. Ista Aqvilonari assignant *Gemara Babylonica Joma*, fol. 19. 1. & *Maimonides*, *Beth habbechir.* cap. 5. Apud *Middoth*, *Conclave Salis*, *Conclave Happarva*, *Conclave lavantium*, latus Boreale occupant: apud istos Meridionale. Vix tanti est, ut nosmetipsos in hujus controversiæ defatigemus decisione: disputationes non inimus, probabiliora seqvimur, *Middoth* duce.

1. Supponimus ergò primùm *Conclave Gazith* à latere Atrii Meridionali prope ad angulum Orientalem: idqve eâ ratione, qvòd, cùm secundum omnes *Judæos* (utcunqve de latere situs ejus differentes) Conclave hoc non esset in medio trium nominatorum, sed ab exteriori parte, vel hinc vel illinc, Synhedrium sedere non potuit in portione *Judæ*; si modò *Gazith* non collocaretur circiter istum locum, qvem assignamus.

Joma, fol. 25. 1. לשכת גזית כמין בסיליקי גדולה היתה — *Conclave Gazith erat specie Basilicæ magnæ; eratq; dimidium ejus in loco Sancto, dimidium alterum in profano: duoq; habuit ostia, qvorum unum versùs Sanctum, alterum versùs profanum aperiretur*: id est, unum in atrium, alterum in *Chel*. Sedit Synhedrium magnum in eâ parte,

qvæ

qvæ in *Chel*: nam *sedere in Atrio non licuit, nisi Regibus solùm è stirpe Davidis.*

Ibid.fol.19.1. *In Conclavi Gazith sedit Synhedrium Israëlis, & judicavit de Sacerdotibus: qvicunq; labe tactus repertus est, atro vestitus erat, & velatus atro, atq; abiit: qvicunq; absq; labe, albo vestitus atqve velatus in Atrium concessit, & ministravit cum fratribus suis.*

Ibid.fol.25.1. זקן יושב במערב *Præfectus sedit à parte Conclavis Occidentali*: atqve *Ab beth Din a dextra ejus, atq; utrinq; in hemicyclo Seniores. Maim.* in *Sanhedr.* cap. 1.

Ut ab hoc Conclavi excussum fuerit Synhedrium, & qvando, & qvare, observamus alibi.

2. לשכת הגולה. *Conclave Scaturiginis* proximum huic fuit ab Occidente: *ubi puteus & trochlea; unde aqvas suppeditabant toti Atrio. Midd.* cap.5.hal.3. & *Joma*, fol.19.1.

3. Huic contigua erat *Porta aqvarum*: sic dicta, vel qvòd per hanc inferretur aqva in Altari libanda in festo Scenopegiæ, aut qvòd aqvæ-ductus, à fonte *Etam* in Templum convectus, per hanc pergeret in *Conclave Scaturiginis. Bab. Joma*, fol. 31. *Istum fontem altiorem fuisse ait Abai pavimento atrii 23. cubitos.* Atq;, *Arbitror ego*, inqvit Glossator, *qvòd fons Etam idem fuerit cum aqvis Nephtoæ, de qvibus mentio in libro Josua*: (cap.xv.9.) *nam indè descendit, & declinat solùm in Orientem & Occidentem, atq; iste locus erat maximè sublimis è terrâ Israëliticâ.*

4. Post hanc portam erat *Conclave lignorum*, & supra illud לשכת פרהדרין *Camera* προέδρων, vel, ut vulgò vocabatur, לשכת בולווטי *Camera Consiliariorum*: ubi consessus erat Sacerdotum de negotiis Templi & Liturgiæ consulentium. *Conclave lignorum* videtur indè dictum, qvòd huc conveheretur lignum post scrutamen de eo habitum in *conclavi lignorum* (qvod in angulo Atrii mulierum) an in eo essent vermes: illud qvod Altari idoneum reperiebatur hîc repositum est, ut magis esset in promptu. Vide *Midd.* ubi antè.

5. Ulterius erat שער קרבן *Porta oblationis*, & post eam *Porta accensionis* שער הדלקה.

CAP.

CAP. XXXII.

Portæ & Conclavia à latere Septentrionali.

PRimò occurrit *Porta & Camera Nitsots*, ubi Sacerdotes & Levitæ excubias egerunt: vocabatur & hæc, *Porta Cantici. Midd.* cap.1.hal.5.

2. Proximum ei erat *Conclave lavantium*, atqve isti contiguum *Conclave Happarva*: in illo lavabant victimarum inteſtina; in hoc ſale condiebant victimarum pelles. *Bab. Joma*, fol.35.1. *Parvam* qvendam Magum hujus conclavis ædificatorem credunt qvidam: alii *Parvam* iſtum Magum parietem hujus conclavis ſuffodiſſe, ut per foramen illud perſpiceretur qvid à ſummo Pontifice hîc eſſet actum. *Midd.* cap.5.hal.2. *Erat enim in tecto hujus Conclavis balneum pro Sacerdote magno in die Expiationis.*

3. Exinde *Porta Oblationis*, ſive *Corban*: vocabatur & hæc *Porta mulierum.* Ratio nominis prioris redditur, *quia ſcilicet per hanc portam victimas ſanctiſſimas inferebant, qvæ ad ſeptentrionem mactabantur*: at poſterioris obſcurior; forſan coram porta iſta victimas ſuas fœminæ tradiderunt in manus Sacerdotum.

4. *Conclave ſalis* erat poſt iſtam portam verſùs Occidentem: ubi reponebatur ſal pro oblationibus. *Ibid.*

5. Exindè *Porta Beth mokad* vel *Porta Incendii*: ſic dicta à Conclavi contiguo, ubi arſit perpetuus ignis in uſum Sacerdotum. Dicta & hæc etiam erat *Porta Corban*; nam inter hanc & portam noviſſimè nominatam erat Camera, ubi reponebatur publicus Templi theſaurus. In *Beth Mokad* erant qvatuor Conclavia. 1. לשכת טלאים *Conclave agnorum*: ubi illi reſervati ad uſum Altaris. 2. *Conclave panum propoſitionis.* 3. Conclave, ubi repoſiti ſunt lapides Altaris ab *Aſmonæis*, cùm Reges *Græciæ* Altare prophanârant. 4. Conclave, qvô in balneum deſcendebatur.

CAP. XXXIII.

Ipsum Atrium.

M*Aim. Beth habbech* cap.6. *AREA totius soli sacri non plana erat, sed ascendens. Cùm qvis præcederet à portâ Orientali Atrii Gentium ad extremum τῦ Chel, incessit in plano. A Chel ascendit in Atrium mulierum duodecim gradibus, qvorum unusqvisqve erat altitudinis semicubitalis. Per totum Atrium mulierum processit in plano, atqve indè ascendit in Atrium Israelis qvindecim gradibus, unoqvoqve altitudinis etiam semicubitalis.*

Atrium *Israelis* erat longitudine 135 cubitorum, latitudine undecim. *Midd.* cap.2. hal.6.

Per totum hoc Atrium perrexit qvis in plano, atqve indè ascendit in Atrium Sacerdotum gradu uno, altitudine cubitali: cui impositum erat pulpitum [ubi Chorus Levitarum psallentium] atqve in eô erant tres gradus, singuli scilicet cubiti dimidii. Reperitur ergò Atrium Sacerdotum duobus cubitis cum dimidio altius Atriô *Israelis.*

Atrium Sacerdotum erat longitudine 135 cubitorum, latitudine undecim: & trabium capita dividebant inter Atrium *Israelis* & Atrium Sacerdotum.

Per Atrium Sacerdotum perrectum est in plano, itemq; per spatium juxta Altare, perqve spatium inter Altare & πρόναον. Illuc ascensum est duodecim gradibus, singulis semi-cubitalibus. Area Pronai & Templi tota plana erat: altiorqve erat areâ portæ Orientalis Atrii Gentium cubitis viginti duobus.

Totius Atrii longitudo erat cubitorum 187: hoc est, ab Oriente in Occidentem.

Latitudo scilicet *Atrii Israelis*	11
Latitudo *Atrii Sacerdotum*	11
Latitudo *Altaris*	32
Spatium inter *Altare* & *Pronaon*	22
Longitudo *Pronai* & *Templi*	100
Post *Templum* ad *Occidentalem murum*	11
Summa	187

CAP.

CAP. XXXIV.

Altare. Annuli. Labrum.

ALtare fuit qvaqvaversùm 32. cubitorum: post ascensum unius cubiti ità coarctabatur, ut cubito uno minor esset totâ qvadraturâ, id est, qvaqvaversùm 30. cubitorum. Ascendebat qvinqve cubitis, atqve iterum coarctabatur in cubitum; ità ut illic esset 28. cubitorum qvaqvaversùm. Locus cornuum ab omni parte unius cubiti: ità ut jam esset qvaqvaversùm 26. cubitorum. Locus ambulationis Sacerdotum hinc indè unius cubiti; ità ut pateret circumqvaqve 24. cubitos locus Pyræ. *Middoth*, cap. 3.

Filum coccineum cingebat Altare medium, ad discernendum inter sangvines superiores atqve inferiores.

Basi Altaris non erat angulus versùs ortum Brumalem, eò qvòd ista portiuncula non esset intra portionem *Judæ*.

Ad cornu inter Occidentem & Austrum erant duo foramina, narium instar, per qvæ sangvis sparsus descendit, ac fluebat in torrentem *Kedron*.

Ascensus ad Altare erat ab Austro 32. cubitorum latitudinis 16. cubitorum. Erat, cùm super hunc Sacerdos Sacerdotem cultro perfoderet, dum inter se contenderent, qvisnam primus ad Altare conscenderet. *Bab. Joma*, fol. 23. 1.

Ad Septentrionem erant annulorum sex ordines, qvorum singuli continebāt qvatuor: sunt, qvi asserant fuisse qvatuor, qvorum singuli continebant sex, ad qvos mactabant victimas: locus ergò mactationis illic loci erat; juxtaqꝫ erectæ erant columnæ humiles, qvibus imposita erant transtra cedrina: in his infixi unci ferrei, è qvibus sacrificia suspendebantur, ac pelle nudabantur ad mensas marmoreas, qvæ erant inter columnas.

Labrum erat inter Pronaon & Altare, ac protrahebatur versùs Austrum. Ibid. fol. 37. 1. *Et Ben Kattin fecit duodecim epistomia, cui non nisi duo erant. Ipse etiam fecit* מוכני כיור *machinam labri*: id est, ut Glossa, *Ben Kattin*, cùm summus Sacerdos esset, ista epistomia labro confecit, ut ex iis effluerent aqvæ, fecit etiam ille trochleam, vel rotam, qvâ hauriretur aqva ad usum labri.

Spatium 22. cubitorum erat inter Altare & πρόναον: illuc ascensum est 12. gradibus, singulis dimidii cubiti altitudine.

Templum erat angustum à parte posteriori, sed latum ab anteriori; referebatq; leonis figuram; qvia dictum est, *Væ Ariel, Ariel, Civitati ubi castrametatus est David.* Qvemadmodum leo arctior est à parte posteriori, latior autem ab anteriori; ità & Templum: nā latius Templô erat Pronaon, qvindecim cubitis à septentione, & qvindecim cubitis à meridie: & spatium istud utrinqve exuberans vocabatur בית החליפות *Locus cultrorum*; ubi scilicet reponebātur cultri sacri, in mactatione victimarum usitati. *Midd* cap. 4.

Excepit longitudo Templi 100. cubitos; latitudo 70: inclusis scilicet intra hanc mensuram, Pronao, thalamis, & crassitudine muri extimi; qvæ omnia perseqvi nimium esset. Et hæc qvoqve, qvæ diximus, ideò festinantiore stylo percurrimus, & qvòd de iis doctissimè simul & copiosissimè egit *clarissimus Constantinus l'Empereur*, & qvòd copiosè satis, qvamvis crassiori longè *Minervâ*, nos ipsi, justo volumine, hæc absolvimus qvondam lingvâ nostrâ vernaculâ.

CAP. XXXV.

Loca qvædam alia urbis memorabilia.

PLatea erat à *Portâ Aqvarum* ducens ad montem Templi, qvæ *Platea Templi* vocari videtur, *Ezra* X, 9. Hâc processum est à Templo ad montem *Olivetum*.

II. Ascensus ad montem Templi nec adeò difficilis erat, qvin eò agi possent pecora & boves; nec adeò facilis qvin nixum aliqvem reqvireret ab ascendentibus. *Chagig.* cap. 1. hal. 1. *Parvulus immunis erat à se præsentando in Templo ad tria festa, usqve dum (secundùm Scholam Hillelianam) potis esset, prehensâ patris manu, cum eô ascendere in montem Templi.*

III. *Jos. de bell.* lib. 5. cap. 13. Ἡ τῶν τυροποιῶν φάραγξ, τὸν τε τῆς ἄνω πόλεως, καὶ τὸν κάτω λόφον διαστέλλων, καθήκει μέχρι Σιλωᾶς.

In

In hanc, ut probabile est, introitus erat ab Oriente per *Portam Eqvorum*, perrexitq; platea (totius urbis nobilissima) ad Occidentem.

IV. שוק העליון *Platea superior. Shekalim*, cap. 8. hal. 1. *Qvævis saliva in urbe inventa munda erat, exceptâ eâ, qvæ in plateâ superiori.* Glossa, *Sputum cujusvis immundi est immundum, & inqvinat. Alienigenæ autem sunt apud nos immundi, tanqvam profluvio laborantes. Habitabant autem alienigenæ in plateâ superiori.* Subit hîc historia de *Ismaele ben Camithi*, summo Pontifice, qvi, cùm prodiret die Expiationis, ut colloqveretur cum qvodam Duce (*Ethnico*) sparsa est saliva ab istius ore in ejus vestes: unde pollutus factus non potuit Liturgiam istius diei præstare: frater ergò ejus vices istas subiit. *Avoth R. Nathan*, fol. 9. 1.

V. שוק של פטמים. *Platea Macellariorum.*

VI. שוק של צמרים *Platea Lanariorum.*

Erubhin, cap. 10. hal. 9. *In Platea Macellariorum, qvæ erat Hierosolymis, serârunt ostium* (Sabbato) *& clavem reposuerunt in fenestrâ, qvæ erat supra ostium. R. Jose dicit, Erat hoc in Platea lanariorum.*

Josephus, *de bell.* lib. 5. cap. 24. Καθὸ ἐ τῆς καινῆς πόλεως, ἐριοπωλία τε ἦν, ἐ χαλκεῖα, ϗ ἱματίων ἀγορά.

VII *Rosh Hashanah*, cap. 2. hal. 5. *Atrium magnum erat Hierosolymis* בית יעזק *Beth-Jaazek dictum, qvò congregatæ sunt urbes* (ut scilicet testarentur de Novi-lunio) *atq; ibi de iis Synhedrium examen habuit: & convivia iis lauta apparata sunt illic, ideò ut lubentiùs illuc, ejus rei gratiâ, accederent.*

VIII. Atria etiam qvædam (uti est in *Parah*, cap. 3. hal. 2.) erant super petram ædificata, sub qvibus erat tamen excavatio, nè ullo modo ibi fieret sepulchrum. Huc mulieres qvasdam gravidas adduxerunt, ut parerent illic, atqve ibidem filios educarent. Ratioq; curiositatis istius erat, ut pueri isti, ibi nati educatiq;, ubi iis adeò securum erat à contactu sepulchri, mundi absq; dubio, idoneiq; forent ad aspergendum aqvâ purificativâ pollutos à morticino. In istis Atriis reclusi sunt isti pueri, donec septennes evaderent, aut octennes. (Sic *R. Sol.* qvi & citat *Tosaptoth*, ubi tamen est, *Donec sint annorum octodecim.*) Cumq; peragenda esset cujusvis aspersio, pari curâ, & curiositate, ad locum, ubi res præstanda erat, sunt convecti, bobus scilicet ineqvitantes, eò

qvòd ventres eorum crassiores existentes, securiùs eos ab inqvinamento cujusvis in viâ sepulchri tuerentur.

IX. Erant in urbe speluncæ non paucæ è petrâ excavatæ, qvod & observavimus de excavatâ areâ Templi. In harum unam se contulit *Simon Tyrannus* cum suis, cùm de rebus suis desperatum esset; de qvo memorabilem habes historiam apud Josephum, *de bell.* lib. 7. cap. 7.

X. Præter Stagnum *Siloami, Bethesdæ, Solomonis,* (si illud non idem esset cum *Bethesdâ*) erat στρουθίου κολυμβήθρα, coram *Antonia,* & κολυμβήθρα ἀμύγδαλον, à parte urbis Aqvilonari. Idem, ibid. lib. 5. cap. 30.

XI. Præterire etiam non possumus אבן טועים *Lapidem deperditorum*; in qvo scilicet publicatum est de re qvavis deperditâ, aut amissâ. *Taanith,* cap. 3. hal. 8.

XII. Concludimus cum vallo à *Tito* circa urbem ducto, qvô ille eam obsidione conclusit, de qvo *Jos. de bel.* lib. 5. cap. 13. *Incipiens à castris Assyriorum, ubi ipse castra-metatus est, vallum duxit,* διὰ τὴν κατωτέρω καινόπολιν, *ad novam urbem inferiorem*: (superior erat *Bezetha* collis, inferior erat locus depressior ab Oriente *Sionis*) *Atq; indè per Kidronem ad montem Olivetum: indè in Austrum flectens circumclusit montem, usqve ad petram vocatam* περιστερεῶνος *Columbarii; collemq; ulteriorem, qui superjacet valli Siloami: indè ab Occidente declinans in ipsam fontis vallem pervenit: post quam ascendens, per sepulchrum Anani summi Sacerdotis, ac montem includens, ubi castra-metatus fuerat Pompejus, ad latus Aqvilonare deflexit, & progrediens ad villam usq; quæ vocatur domus, vel locus, Terebinthi* (fortè בירת אלה) *& post eam sepulchrum Herodis includens, ad Orientem juxta propriam castram-etationem pervenit.*

CAP. XXXVI.

Synagogæ in urbe: & Scholæ.

H*Ierosf. Chetub,* fol. 35. 3. *R. Phinehas nomine R. Hoshaiæ dicit, Qvadringentæ & sexaginta Synagogæ erant Hierosolymis: qvarum unaqva-*

qvæqve habuit domum libri, & domum doctrinæ : בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה *Domum libri pro Scripturâ,* id est, ubi legeretur Scriptura; *& domum doctrinæ pro Traditionibus*, id est, *Beth Midrash*, ubi docerentur Traditiones. Recitantur hæc alibi, atqve illic assurgit numerus ad 480. Idem, *Megillah*, fol. 73. 4. *Dicit R. Phinehas nomine R. Hoshaia, Qvadringentæ & octoginta Synagogæ erant Hierosolymis*, &c. De variatis numeris hîc non qværimus; posterior est receptior: astruiturqꝫ per *Gematriam*, ut vocant, è voce מלאתי *Esaiæ* I, 21. *R. Sol.* in *Esaia* 2. 1. *Invenimus in Pesikta. R. Menahem à R. Hoshaia dicit, 480. Synagogæ erant Hierosolymis secundùm valorem Arithmeticum vocis* מלאתי. Nota ut non computetur א.

Memoratur à *Talmudicis* כנסת של אלכסנדריים *Synagoga Alexandrinorum*: de qvâ etiam pagina sacra, *Act.* VI, 9.

Hieros. in *Megill.* ubi antè, & *Juchas.* fol. 26. 2. *Eliazar ben R. Zadok accepit* (pretio) *Synagogam Alexandrinorum, atqve in eâ opera sua necessaria peregit. Alexandrini de suo eam exstruxerant.* Recitatur hæc historia à *Babylonicis*, iiqꝫ pro אלכסנדריים *Alexandrinis* habent טורסיים *Ærarios.* Sic enim illi, *Bab. Megill.* fol. 26. 1. הכנסת של טורסיים *Synagogam Ærariorum, qvæ erat Hierosolymis, ipsi vendiderunt R. Eliazaro*, &c. טורסיים Glossa reddit צורפי נחושת *Artifices ærarios.* Rationem, qvare *Alexandrini* sic vocentur, fortè petas ex hâc historiâ. Idem, *Erachin* fol. 10. 2. *Cymbalum in Templo æneum erat, &, cùm fissura in eo esset, sapientes adduxerunt artifices ab Alexandriâ, qvi emendarent*, &c. *Mortarium etiam æneum fuit in Templo, in qvo contusa sunt aromata: cumqꝫ in eo esset fissura, sapientes ab Alexandria artifices adduxerunt, qvi emendarent*, &c.

Perpende qvid לשון טורסי sibi velit in Legendâ istâ. *Babyl. Megill.* fol. 13. 2. *Bigthan & Teresh* שני טרסיים היו (fortè) *duo Tarsii fuerunt*, aut, si velis, *duo ærifices.* והיו מספרין בלשון טורסי *Et confabulati sunt lingvâ Tursi* (Glossa, *Tursi est nomen loci*) *& non nôrunt, qvòd Mordecai fuerat è Senioribus in conclavi Gazith, qvodqꝫ intelligeret septuaginta lingvas*, &c.

In *Babyl. Joma*, fol. 66. hæc referuntur de emissione hirci *Azazel.* Ἀρχιερεῖς *non permiserunt, ut Israelita in eremum deduceret hircum emissarium: at semel Arsela qvidam, qvi Israelita fuit, eum deduxit;*

xit ; & suppedaneum ei fecerunt propter Babylonios, qvi capillos ejus vellicare soliti, & dicere, Accipe & ito, &c. Gemara, *Rabba bar bar Channah dicit, Babylonii non fuerunt, sed Alexandrini : at qvia odio habuerunt Babylonios, ideò hos eorum nomine vocârunt. Accipe & ito.* סרח שהי צפירא רין וחובי דרא סגיאין *Qvare moratur hic hircus, cum peccata generationis hujus sint tàm multa?* Glossa, *Fecerunt ei scabellum,* vel *suppedaneum, ut ille altior foret., & super hoc exiit ex Atrio, atqve ex urbe; atqve hoc, nè Babylonii hircum attingerent; nam soliti sunt capillos ejus vellere, dicereq; Itò, festina, exi, nè moreris, peccata nostra sunt adhuc super nos.* Et pôst, *Incolæ terræ Israeliticæ odio habuerunt Babylonios, unumqvemqve ergò irreverenter atqve indecorè se habentem eorum nomine vocârunt.*

Συναγωγὴ Λιβερτίνων, *Act.* VI, 9. כנסת המשוחררים : de qvibus infinita *Talmudici.*

CAP. XXXVII.

BETH-PHAGE.

בית פגי

FReqventissima hujus loci apud *Talmudicos* mentio : & digna certè est accuratior collatio Tabularum cum istis, qvæ ab his dicuntur de situ hujus loci; cùm illæ eam statuant in monte *Oliveti*, hi contiguam ædificiis *Hierosolymitanis.*

1. Agitur in Talmude Babylonico Massech. *Sanhedr.* fol. 14.2. de causâ זקן ממרא *Judicis (vel Presbyteri) pervicacis.* Cùm enim ex præscripto Legis difficilia, & de qvibus inferiora Synhedria judicare non nôrunt, ad summum adducenda essent., ad locum qvem elegit Deus, *Deut.* XVII, 8. cùmqve Judex iste è Synhedrio inferiori, qvi post determinationem & sententiam in causâ istâ, qvam proposuit, prolatam, parere recusaverit, ac secundùm eorum sententiam se habere renuerit, reus sit mortis, versu 12. qværitur, *Num* מצאן אבירה פגי והימרא עליהן יכול שתהא המראתו המראה *si invenerit Synhedrium considens in Beth-phage, atqve in sententiam illic ab iis prolatam rebellaverit, adjudicanda sit ista pervicacia pro rebellione,* secundùm Legem morte plectendâ? & respondetur, *Textus dicit,* Exsurges, & ascendes ad locum, &c. *unde doce-*

docetur, qvòd ipse locus (camera *Gazith* sola) *vim addat sententiæ* Glossa, בית פגי מקום לפנים מן חומת העיר ונדון כירושלם לכל דבריו, *Beth-phage fuit locus intra muros urbis, & reputata est sicut ipsa Hierosolyma qvoad omnia.* Audi, *Beth-phage intra mœnia Hierosolymæ*: adeò ut, si sententia Synhedrii *Hierosolymis* prolata (extra conclave *Gazith*) in causa proposita obtinuisset, prolata etiam in *Beth-phage* obtinuisset.

2. Idem Talmud, *Pesachin*, fol. 63. 2. *Qui sacrificium Gratiarum actionis mactat intra murum, & panis ejus est extra murum; panis non sanctus est. Qvid est extra murum? R. Jochanan dicit, Extra murum Beth-phage: ast extra murum Atrii, sanctus est.* Glossa, בית פאגי היינו מקום חיצון שבירושלם *Beth phage est locus extimus in Hierosolymis: & qvicunq; est extra mœnia Beth-phage, est extra Hierosolymas, ubi non est locus ad comedenda sacra.*

3. Ibid. fol. 91. 1. discutitur, an *Pascha* sit mactandum nomine incarcerati singulatim, atqve inter alia sic determinatur, *Si sit intra mœnia Beth-phage, mactent pro eo singulatim. Qvare? Qvia possibile est, ut ad eum perveniat, atqve is comedat.* Glossa, *Beth-phage est locus extimus in Hierosolyma: atq; illuc Pascha afferunt ad incarceratum, ut comedat, qvoniam ille ibi est intra Hierosolymam.* Nam extra *Hierosolymam* nullo modò licuit *Pascha* comedere.

4. *Menachoth*, cap. 11. hal. 2. *Duo panes* [oblati indies à summo Pontifice] *& Panes Propositionis ritè pinsuntur vel in Atrio, vel in Beth-phage.*

5. Illud, qvod primum adduximus de causa זקן ממרא, recitatur etiam *Bab. Sotah*, fol. 45. 1. atqve hæc adduntur, *Invenit Synhedrium considens in Beth-phage: exempli gratiâ, Si illuc se contulerit ad mensurandum pro decollatione vaccæ, aut ad addendum ad spatium urbis, aut Atriorum.*

6. Id. *Bava Mezia*, fol. 90. 1. *Triturat intra muros Beth-phage.* Glossa, *Beth-phage est circuitus extimus Hierosolymæ. Aruch, Murus Beth-phage est murus Hierosolymæ.*

Consule jam Tabulas, & commentarios *Christianorum*, & longè sitam à mœnibus urbis habes *Beth-phagen*, non procul admodum à vertice montis *Oliveti*: ubi & ejus vestigia [etiam hodiè] falsò ostenduntur peregrinantibus. Sic de ea *Sandesius* nostrâs, testis oculatus: *Ascendimus modò*, inqvit, *montem Oliveti, aliô trami-*

te in Septentrionem magis vergente. (nam antè descripserat ascensum ad *Bethaniam.*) A *dextra, nec longè quidem à vertice, sita erat Beth-phage, cujus ipsissima fundamenta confunduntur: unde Hierosolymas, pullo asini insidens, triumphans processit Christus; unaqvâqve Dominicâ Palmarum superstitiosè jam eum imitante Patre Guardiano.*

Non aliundè certè de situ hujus loci statuerunt, qvàm ex historia Evangelica; qvæ apertè *Beth-phagen* delineare videtur ad montem *Olivetum.* Verè qvidem: & tamen nihil prohibet, qvò minùs *Judæis* etiam credamus, asserentibus eam esse intra mœnia *Hierosolymorum*; cum tot exemplis rem illustrent, nec adsit cur in hac re vel qvicqvid fingant, vel colorent.

Ad rei ergò determinationem recurrendum est. Primò ad vocis Etymon: *Beth-phage* à qvibusdam redditur *Domus*, vel *Locus Fontis*, à *Græca* Πηγή· sed duriusculè: à Glossatore in *Bava Mezia*, loco novissimè citato, *Via strata*; *Ambitus extimus Hierosolymæ*, inqvit *qvem ei addiderunt, vocatur Beth-phage, & videtur mihi viam stratam denotare.* Cui consonare videtur istud *Targumistarum*, ארץ עמק שוה *Gen.* XIV, 17. reddentium למישר מפגא. At qvid exspatiari opus est in dialectum, vel alienam, vel inusitatiorem? cum vox פגי vulgatissimè, atqve omnium in ore, *Grossos* denotaret, qvibus non parùm nobilitatus erat mons *Olivetus*: qvamvis enim præcipuè ab *Olivis* nomen desumeret, produxit tamen & ficus & palmas: &, pro harum varietate in diversis montis tractibus enascentium, varia etiam istis tractibus, qvod notamus alibi, indita sunt nomina. Vocata est ergò infima ista pars montis, qvæ proximè ad urbem procurrit, à *grossis*, *Beth-phage*: qvo etiam nomine, ob istius loci vicinitatem, vocata est pars *Hierosolymæ* proximè adjacens. Atqve ex his observatis historiam *Christi*, hâc procedentis, rectiùs & planiùs intelligas.

Pernoctârat ille in *Bethania*, vico *Lazari*, *Joan.* XII. atqve indè manè profectus dicitur pervenisse ad *Beth-phagen* & *Bethaniam*, *Marc.* II, 1. id est, ad locum illum, ubi se mutuò contingebant tractus isti montis, his nominibus insigniti: cumqꝫ jam ascensurus esset in cœlum, dicitur discipulos suos eduxisse ἕως εἰς Βηθανίαν, *Luc.* XXIV, 50. at non ultra iter Sabbaticum, *Act.* I, 12. cùm vicus, ubi habitavit *Lazarus*, duplò ferè distaret, *Joan.* XI, 18. Profectus est ergò ex *Hierosolymis* per *Beth-phagen* intra mœnia, &

Beth-

Beth-phagen extra mœnia, atqve emenſus iter Sabbaticum aut circiter, ad locum & tractum illum *Oliveti* appulit, ubi jam deſierat nomen *Beth phages*, atqve inceperat nomen *Bethaniæ*, atqve illîc aſcendit. Dubito ergò ego, an oppidum aliqvod fuerit in *Oliveto*, *Beth-phage* appellatum; ſed potiùs magnus Montis tractus ſic dicebatur, atqve ob vicinitatem ad iſtum tractum vicus *Hieroſolymæ* extimus intra mœnia eodem nomine eſt inſignitus.

CAP. XXXVIII.

KEDRON.

J*Oſeph. de bello*, lib. 5. cap. 8. τὸ ἐλαιῶν καλούμενον ὄρος, ὃ τῇ πόλει πρὸς ἀνατολὴν ἀντίκειται, μέση Φάραγξ βαθεῖα διείργει, ἣ Κεδρὼν ὀνόμασται. *Maimon.* in *Shekalim*, cap. 4. 8. כבש היו בונין מהר הבית: *Scabellum*, vel *ſuppedaneum*, *arcubus ſuſtentatum conſtruxerunt, à monte Templi ad Montem Olivarum, ſuper qvod deduxerunt vaccam rufam* comburendam. *Scabellum pariter iſtiusmodi confecerunt, ſuper qvod deduxerunt hircum emiſſarium. Utrumqve conſtructum erat ſumptibus theſauri publici, qvi in Templo.* Ratio curioſitatis iſtius de vacca rufa hæc erat. Cùm cineres iſtius vaccæ præ rebus omnibus aliis forent ſummè purificatrices, (nam mundârunt ab immunditia ex contactu mortui) nullam cautelam ſatis eſſe arbitrati ſunt, ut ab immunditia ſartus tectus ille conſervaretur, qvi eam eſſet combuſturus. Cùm ergò in via, qva incedendum erat, eſſe poſſent fortaſſis ſepulchra, non conſpicua, à qvibus pollui poſſet ille, & ſic tota actio inanis redderetur, ſemitam ei non tenui ſumptu confecerunt, ſuper continuos & contiguos arcus, ubi non poſſibile erat, ut tangeretur locus ſepulturæ. Par cura & curioſitas eſt adhibita in abductione capri emiſſarii.

Demeſſus fuit Manipulus primitialis è *valle ciner acea Torrentis Kidron*. Prodierunt die primo Feſti *Paſchatis* deputati qvidam à Synhedrio in iſtam vallem, magna comitante caterva: confluxeruntqꝫ ex oppidis vicinis qvamplurimi, ut præſente magna turba res perageretur: ratioqꝫ pompæ indè petita eſt, qvòd *Baithuſei*, vel *Sadducæi*, non benè de actione iſto die peragenda ſenti-

rent; itaqve, ut ſententiæ iſti contrarianti contrairent, illi ſumma qva fieri potuit Φαντασία rem peregerunt. *Cùm jam veſperaſceret, dicit ille, cui incubuit metendi munus, occidit Sol; atqve illi reſponderunt, benè. Occidit Sol; atqve illi reſponderunt, benè. Hàc falce; atqve illi reſponderunt, benè. Hàc falce; atqve illi reſponderunt, benè. In hoc caniſtro; atqve illi reſponderunt, benè. In hoc caniſtro; atqve illi reſponderunt, benè. Si Sabbatum eſſet, dixit ille, hoc Sabbato; atqve illi reſponderunt, benè. Hoc Sabbato; atqve illi reſponderunt, benè. Metam; atqve illi reſponderunt, Mete. Metam; atqve illi reſponderunt, Mete. Hæc ter ille, atqve illi ter reſponderunt, benè.* Hæc *Menachoth*, cap. 10. & *Toſephot.* ibid.

Agitur in Talmude *Hieroſ. Nazir*, fol. 57.4. de removendo ſepulchrum, loco non commodo ſitum, nè polluat. Inducuntur exempla ſepulchrorum domûs *Davidis*, qvæ locis ſuis ſunt mota, & ſepulchrorum filiorum *Huldæ*, qvæ erant intra *Hieroſolymas*, & locis ſuis non ſunt mota. *Hinc apparet, inqvit R. Akibah; qvòd caverna qvædam eſſet, qvà deducebantur ſordes, atqve immunditia in Vallem Kidronis.*

Subterraneo etiam iſtiusmodi canali, atqve evacuatione, fluxerunt ſordes Atrii Templi in *Vallem Kidronis. Bab. Joma*, fol. 58.2. *Sanguis fuſus ad pedem Altaris* מתערבין באמה *confluxit in canalem, atqve ſe evacuavit in Vallem Kidronis, venditusq́; eſt hortulanis, quò hortos ſuos ſtercorarent.*

CAP. XXXIX.

Vallis Hinnom. גי הנום.

VOcata eſt magna pars *Vallis Kidronis Vallis* etiam *Hinnom.* Prodiens *Jeremias* in *Vallem Hinnomis* exit per portam החרסית, *Jerem.* XIX, 2. Id eſt, interpretibus *Rabbinis*, aliisq́; *per portam Orientalem.* Vide *Kimchium* in locum citatum. Nam indè initium *Vallis Hinnom*, qvæ, poſt aliqvod ſpatium ſeſe versùs Occidentem flectens, procurrit juxta latus urbis meridionale.

Qvæ plurima de hoc loco referuntur in Veteri Teſtamento, non

non opus est ut repetamus, ea sunt historica: memoria ejus in Novo non est nisi mystica, aut metaphorica; & transfertur ad denotandum locum damnatorum. Sub Templo secundo, cùm evanuerant ea, qvæ æternam infamiam huic loco inusserunt, Idololatria scilicet, atqve infantum ululatus *Molecho* tostorum, remansit tamen tantum fœditatis, atqve abominandi nominis; ut etiam jam ad vivum repræsentationem orci æqvè præ se ferret, ac olim.

Erat communis totius urbis sentina: qvò confluxit sordes omnis, atqve omnimoda spurcities. Erat, ut probabile est, commune urbis sepulchretum (si modò intra tantillam ab urbe distantiam jam sepelirent): *Sepelient in Tophet, usq; dum non sit amplius aliqvis locus*, Jerem. VII, 32. Eratq; illic perpetuus ignis, qvô absumebantur ossa, reliqvaqve sordida, ne urbi essent nauseæ, aut contagioni. *Bab. Erubhin*, fol. 19. 1. *Traditio est secundùm Scholam Rabban Jochananis ben Zaccai. Duæ palmæ sunt in Valle Ben-Hinnom, inter qvas ascendit fumus, & hoc est qvod discimus, Palmæ montis ferri sunt idoneæ, & hoc est ostium Gehennæ.*

Applicant huc nonnulli è *Rabbinis* illud *Esaiæ*, cap. LXVI, versû ultimo, *Exibunt, & videbunt cadavera hominum in me rebellantium, qvia non morietur vermis eorum, atqve ignis eorum non extinguetur. Egredientur isti gentiles* (inqvit *Kimchius* in locum) *qvi accedunt ad adorandum, à mense ad mensem, atqve à Sabbato in Sabbatum, extra Hierosolymam in vallem Jehoshaphati, & videbunt cadavera Gog & Magog, &c.* Et paulò pòst, *Egredientur justi extra Hierosolymam in Vallem Hinnomi, & videbunt rebellantes, &c.*

Qvid de *Valle Jehoshaphati* statuendum sit, ipse ambigit, ac in bivio relinqvit *Kimchius* in *Joel. 3. Nam aut Jehoshaphat*, inqvit, *aliqvod ædificium hìc erexit, aut aliqvod opus fecit; aut vocatur Vallis Jehoshaphat propter Judicium.* Sic & *Jarchius*, יהושפט משפטי יה *Jehoshaphat idem vult, qvod Judicium Domini.* Chald. פילוג דינא *Distributionem Judicii.*

CAP. XL.

Mons Olivetus. הר הזיתים II *Sam.* XV,30. *Zech.* XIV,4. *Rabbinis* vulgò הר המשחה.

J*Oſephus Antiq.* lib.20.cap.6. ὄρος τὸ προσαγορευόμενον Ἐλαιῶν, τῆς πόλεως ἄντικρυς κείμενον, ἀπέχει στάδια πέντε. At *Lucas*, *Actor.* I,12. *Tunc reverſi ſunt à monte, qvi vocatur Oliveti,* ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλὴμ Σαββάτου ἔχον ὁδόν. Jam vero Iter Sabbaticum octo ſtadia excepit, aut totum milliare. Nec tamen pugnat *Lucas* cum *Joſepho*: nam hic ſpatium metitur ad primam baſin *Oliveti*; ille ad locum *Oliveti*, ubi aſcendit *Salvator*. Diſtabat primus pes montis ab urbe ſtadiis qvinqve; at *Chriſtus* aſcenſurus montem ſcandit ulteriùs per tria ſtadia.

Ab *Oleis* monti nomen, utcunqve naſcerentur in eo arbores aliæ: & qvòd major forſan harum numerus, & dignior fructus. Inter arbores alias memorantur duæ cedri, vel duo cedrorum monſtra. *Hieroſ. Taanith*, fol.69.1. *Duæ cedri*, inqviunt, *erant in monte Oliveti: ſub una earum erant qvatuor tabernæ, ubi vendebantur omnia ad purificationes neceſſaria; ex altera produxerunt unoqvoqve menſe qvadraginta Seas columbarum, unde ſuppetebat fœminis omnibus purificandis.*

Infra hunc montem ſuſcitandos eſſe omnes mortuos, eſt par ſomnium iſti hiſtoriæ. *Targum* in *Cant.* IIX,1. *Cùm reviviſcent mortui*, inqviunt, *dirumpendus eſt mons Olivetus, atq; omnes mortui Iſraëlis inde exituri: etiam juſti iſti, qvi mortui ſunt in captivitate, convolventur ſub terra, & exituri ſunt ſub monte Oliveti.*

Erat locus in monte directè portæ Templi Orientali oppoſitus, (vide *Middoth*, cap.1.hal.3.) ad qvem per ſcabellum, ſuper arcus ſtratum, ut dictum eſt antea, à Sacerdote proceſſum eſt, vaccam rufam combuſturo: cumq; illic ſangvinem ejus ſpargeret, directè oculos ad Sanctum Sanctorum collimavit. Vide *Parah*, cap.3.hal.9.

Memo-

Memoria etiam hic dignæ ſunt flammæ iſtæ ſignales, in vertice hujus montis agitari ſolitæ, in ſignum ſtatæ jam Neomeniæ. Mos & modus ſic deſcribitur, in *Rosh hashanah*, cap. 2. hal. 2, 3. &c. *Olim flammas elevárunt: at, cum hoc depravarent Cuthæi, decretum eſt ut mitterent nuntios.* Gloſſa: *Elevârunt flammas illico poſt ſtatum tempus Neomeniæ: & non opus erat, ut nuntios mitterent ad remotos in captivitate, ut tempus iis notum facerent; nam flammæ iſtæ notum fecerunt: Cuthæi etiam aliqvando flammas extulerunt tempore non juſto, & ſic deceperunt Iſraelem.*

Pergit Textus: *Qvomodo extulerunt flammas? Acceperunt bacillulos longos e cedro, & cannas, & ligna pinguia, & ſtupam lini, atq; hæc filo colligárunt. Et qvidam in montem aſcendens ignem admovit; atqve hinc illinc, ſurſ; deq; flammam agitat, usq; dum alium ita facientem videat in monte ſecundo, & ſic in monte tertio. Unde autem flammas has primò elevárunt?* מהר המשחה לסרטבא *A monte Oliveti ad Sartabam.* מסרטבא לגרופינא *A Sartaba ad Gryphenam.* מגרופינא להוורן *A Gryphena ad Hauran.* מהוורן לבירת בלתין *Ab Hauran ad Beth-Baltin. Atqve ille, qvi in Beth Baltin flammam extulit, non indè receſſit: ſed hinc illinc ſurſ; deq; flammam ſuam agitavit, donec videret totam captivitatem flammis abundantem.* כמדורת האש. Qværunt *Gemariſtæ, Qvid ſibi vult, A Beth Baltin? Hæc eſt Biram. Qvid captivitas? Dicit Rabh Joſeph, Hæc eſt Pombeditha. Qvid* כמדורת האש *Traditio eſt, unũqvemq; arreptâ in manu ſua face, in tectum aſcendiſſe*, &c.

Meſſiam in hoc monte plurimum verſaturum credunt *Judæi*: qvod & veritati conſonum & rationi; nam, cum primariam ejus ſedem *Hieroſolymis* futuram credant, non poſſunt non tale qvid credere de iſto monte. *Midras Till. R. Ianna dixit, Per tres annos & dimidium ſtetit* שכינה *Divina majeſtas in monte Oliveti, & prædicavit dicens, Qværite Dominum, dum ille eſt inveniendus; invocate eum, dum propè eſt.*

Et jam à monte iſto in urbem retroſpiciamus. Finge te ſedentem in iſto loco, ubi ſtetit Sacerdos, dum vaccam rufam combureret, directè ex adverſo portæ Orientalis Templi. Inter montem & urbem videres intercurrentem vallem, à dextra *Sionem* ambientem, à ſiniſtra *Hieroſolymam*. Tibi oppoſitam *Portam Aqvarum*, ducentem ad Templum: ab ejus ſiniſtra *Ophlam* & *Portam eqvorum*. Inde, ut diximus, initium *Vallis Hinnom*; qvæ tandem

flexit

flexit in urbis latus meridionale. Illic loci, muro vicinus, erat *Ager fullonis*, qui an a lignis compactis, ubi pannos exsiccarent fullones, dictus foret, an ἀπὸ κναφέως μνῆμα dictus, de qvo *Iosephus, de bell.* lib. 5. cap. 13. non disputamus.

A Porta Eqvorum, occidentem versus, procurrit *vallis Kidron* (in qva torrens, unde vallis denominatio) *Sionem* etiam ab Aqvilone circumplexa, & se dilatans latitudine spatiosiori.

Succah, cap. 4. hal. 5. *Erat infra urbem locus qvidam*, (eum designare non audemus) qvi dicebatur מוצא *Motsa: huc descenderunt* (in festo Scenopegiæ) *& decerpserunt inde ramos salicum perlongos*, (forte e ripis *torrentis Kedron*) *atqve abeuntes eos locârunt juxta latera Altaris, incurvatos ita, ut capita eorum in verticem Altaris declinarent*, &c.

Extra urbem, non mirum est, si esset multitudo hortorum, cum nulli essent intra. Inter eos celebratur גנה של וורדים שהיתה בירושלם *Hortus Hierosolymitanus*, *in qvo nascebantur ficus, qvæ venibant singulæ tribus aut qvatuor assariis: & tamen de iis unqvam desumpta est, vel Truma, vel decima. Maasaroth*, cap. 2. hal. 5.

Josephus, de bell. lib. 5. cap. 7. Ἐκτετάφρευτο δὲ ἀπὸ τοῦ τείχους περὶ τὰς κηπείας ἅπαντα, κήποις τε καὶ παραδείσοις καὶ πολλοῖς ἕρκεσι διειλημμένα.

CAP. XLI.

BETHANIA. בית היני.

EAdem videtur esse *Bethania* cum בית־היני apud *Talmudicos*: de qva sic illi. Agūt in *Bab. Pesachim*, f. 53. 1. de comestione fructuū āno septimo, & de ביעור de qva diximus antea. Qværunt, qvādiu edere licet hos vel illos fructus: & sic de re decernunt, *Olivas edunt*, inqviunt, *donec deficiat ultima in Tekoa. R. Eleazar dicit, donec deficiat ultima in Gush Chaleb* (in tribu *Asher.*) *Ficus aridas comedunt* עד שיכלו פגי בית היני *Donec deficiant grossi in Beth-hene. R. Judah dicit, Grossi Beth-hene non memorantur, nisi qvoad decimas; sicut est Traditio*, פגי בית היני ואהיני דטובני חייבי במעשר *Ficus Bethhene, & Dactyli Tubni tenentur ad decimationem.*

Glos-

Gloſſa. *Non memorantur in Scholis inter fructus; niſi qvoad decimationem.* Recitantur hæc in *Erubhin*, fol. 28.2. ubi vox בית־היני ſcribitur ביתיוני, & טיבני ſcribitur טובינא.

Videtur certè *Beth-hene* eadem omnino eſſe cum *Bethania* noſtra: deduciq; nomenclatura à voce אהיני, qvæ *dactylos palmarum* ſignificat, ad maturitatem non perductos: ſicut etiam vox פגי *groſſos* ſignificat, ficus ſcilicet non maturas.

Et jam montem *Olivetum* pauliſper proſpice.

Hinc oleas videas, atqve iſthic loci eſt *Geth-ſemani*, *locus torcularium oleaceorum.*

Illinc palmas naſcentes, & vocatur locus iſte *Bethania*, בית־היני *Locus dactylorum*: atqve obſervare licet in hiſtoria Evangelica, ut, progrediente *Chriſto* à *Bethania*, in promptu ſint rami palmarum occurrentibus.

Iſtinc ficus naſcentes, & vocatur iſte locus *Beth-phage*, *locus groſſorum.*

Dicta igitur eſt pars aliqva *Oliveti Bethania* à palmis, & dictum eſt etiam oppidum eodem nomine à regione. Diſtabat oppidum ab *Hierosolymis* ſtadia xv: perrexit autem regio iſtius nominis, uſqve dum perveniretur ad diſtantiam itineris Sabbatici tantum ab urbe.

CAP. XLII.

צופים

Σκοπός.

EO modo, qvô *Mons Olivetus* ab Oriente ex adverſo urbi objectus eſt, intercurrente *Valle Kidronis*; ita & à Septentrione, poſt vallem aliqvantò latiorem, à *Sione* porrò Boream verſus exporrectam, in montem extumuit terra, ad locum, qvi *Zophim* inde dictus eſt, qvòd indè undiqve, præſertim verò in urbem, eſt proſpectum.

De eô ſic *Joſephus*, *de bell.* lib. 5. cap. 8. *Cæſar cùm nocte legionem ab Ammaunte recepiſſet, poſtridie indè caſtra movens* ἐπὶ τὸν Σκοπὸν καλούμενον πρόσεισιν· ἔνθεν ἥ τε πόλις ἤδη κατεφαίνετο καὶ τὸ τοῦ ναοῦ μέγεθος ἐκλάμπον, καθὰ τῷ βορείῳ κλίματι τῆς πόλεως χθαμαλὸς συνάπτων ὁ χῶρος ἐπιεικῶς Σκοπὸς ὠνόμασται.

Hinc Canones & cautiones istæ. *Hierof. Berac.* fol. 13. 2. *Qui mingit faciem suam convertat ad Aquilonem, qui cacat, ad Austrum: R. Jose fil. R. Benedicti, Traditio est, A Zophim & intus*: id est, Si hoc fiat ab aliqvo à *Zophim intùs*, ubi jam est intra prospectum urbis; cùm mingit faciem ad Aqvilonem convertat, ne pudenda coram Templo exponat: cum cacat, faciem ad Austrum, ne nates exponat.

Bab. Beracoth, fol. 49. 2. *Si qvis egressus Hierosolymam, recordatus fuerit, qvòd est in manu sua caro sacra, si jam ultra Zophim progressus fuerit, eam comburat in loco ubi est* (nam polluta fit exportando extra mœnia *Hierosolymæ*) *Si autem non ultra Zophim, redeat & comburat coram Templo.* Glossa, *Zophim est locus, unde prospici potest Templum.* At Glossa alia non de loco isto proprio hîc rem intelligit; sed de toto ambitu circa urbem, ubicunqve primò prospici urbs potuit. Sic *R. Eliezar* de *Abrahamo*, ab Austro ad *Hierosolymas* pergente, *Tertio die pervenerunt Zophim: ubi autem accessit ad Zophim, vidit gloriam divinæ majestatis consistentem supra montem* (*Moriam.*) *Pirke R. Eliezer*, cap. 31.

CAP. XLIII.

R A M A H.

Ramathaim Zophim. Gibeah.

ERat *Ramah* qvædam in tribu *Benjamiticâ*, *Jos.* XVIII, 25. eaqve intra conspectum *Hierosolymæ*, ut videtur, *Judic.* XIX, 13. ubi nominatur cum *Gibeah*: alibiqve *Hos.* V, 8. qvæ oppida non erant multum semota. Vide I. *Sam.* XXII, 6. *Sedit Saulus in Gibeah sub luco in Ramah.* Nugantur hîc *Gemaristæ Bab. Taanith*, fol. 5. 2. *Unde*, inqviunt, *locatur Ramah juxta Gibeam? Ut innuat tibi, orationem Samuelis Ramathæi in causâ fuisse, cur Saulus maneret annis duobus & dimidio in Gibeah.* Cœcutiunt ad *Ramam* in tribu *Benjamiticâ*, prospicientes solum *Ephraimiticam*, ubi natus *Samuel*.

Oppidum ejus natale dicitur sæpissimè *Ramah*, semel *Ramathaim Zophim*, I *Sam.* I, 1. *Erat vir, qvidam è Ramathaim*, id est, *unâ è duabus Ramathis, Zophim* etiam agnominatis. Formula loqven-

qvendi similis est ea, I *Sam.* XVIII, 21. בשתים תתחתן בי *In unâ duarum gener mihi eris.* Erat oppidum illud *Samuelis Ramath Zophim*; erat & hæc *Benjamiticæ, Ramath Zophim*: sed Etymologiâ, ut videtur, diversâ. Illa forte a *Zuph Samuelis* atavo, unde regio ista sic dicta, I *Sam,* IX, 5. hæc a *Zophim*: de qvo loco diximus capite præcedenti.

Gibeah oppidum *Saulis*. *Jos. de bell* lib. 5. cap. 6. κατὰ τὴν Γαβαθ-Σαοὺλ καλουμένην. Σημαίνει δὲ τοῦτο λόφον Σαούλ, διέχων ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων ὅσον ἀπὸ τριάκοντα σταδίων. Hinc etiam distantiam *Ramæ* ab *Hierosolymis* conjecteris. Locum *Gibeæ* propinqvum nominat *Josephus* Ἀκανθῶν αὐλῶνα: forte חצר כנרה vallem sub rupe *Seneh*, de qvâ mentio I *Sam.* XIV, 4.

CAP. XLIV.

NOBA. BAHURIM.

N*Obam* in *Benjamitide*, non longè ab *Hierosolymâ*, sitam, unde & *Hierosolyma* conspici posset, arguunt verba *Chaldæi* Paraphrastæ in *Esaiæ* X, 32. Sic enim ille: *Venit Senacheribus, stetitqve in Noba civitate Sacerdotum, coram mœnibus Hierosolymæ; dixitq́, exercitui suo, Nonne hæc est civitas Hierosolyma, contra qvam excitavi totum exercitum meum, subegiqve omnes ejus provincias: nonne ea minuta & debilis præ omnibus munitionibus gentium; qvas subegi fortitudine manûs meæ. Contra eam stetit nutans capite suo, ac manum susqve deqve agitans*, &c. Ubi *Kimchius*; *A Noba conspici potuit Hierosolyma; qvam ubi inde conspexit, manum suam motavit, ut solet homo qvidvis despiciens*, &c. Et *Jarchius*; *Cùm stetit Nobe, vidit Hierosolymam*, &c.

Concurrunt in eundem cum *Chaldæo* Paraphrastâ sensum, atqve in ipsissima ejus verba, etiam *Talmudici*, *Bab. Sanhedr.* fol. 94. 2. & 95. 1. hoc insuper addentes, Loca omnia ista, qvæ apud *Esaiam*, loco allegato, enumerantur, ab hoste cum exercitu suo peragrata fuisse uno die.

Resedit aliqvando Tabernaculum *Nobæ*, qvâ excisâ, ad *Gibeonem* tralatum est, *Fueruntq́, dies Nobæ & Gibeonis* (verba sunt *Maimonidis* in *Beth Habbechirah*, cap. 1.) *qvinqvaginta & septem anni.*

De *Baburim* occurrit mentio, II *Sam.* XVI, 5. Erat oppidum *Leviticum*, idem qvod *Almon*, *Jos.* XXI, 18. qvod & *Alemeth* dicitur, I *Paral.* VI, 60. Verba ista, *Et venit David ad Baburim*, loco in libro *Samuelis* allegato, *Chaldæus* reddit אתא דוד מלכא עד עלמת *Et venit Rex David ad Almath.* Ubi *Kimchius*: *Baburim erat civitas Benjamitarum, vocaturq; in libris Paralipomenων Alemeth: nam Baburim & Alemeth idem sunt*; utraqve *Adolescentes* sonat.

CAP. XLV.

EMMAUS. KIRIATH-JEARIM.

Hieros. *Sheviith*, fol. 38. 4. *A Beth-Horone ad Emmaunta erat montanum.*

Distabat *Hierosolymis* stadiis sexaginta. *Luc.* XXIV, 13. *Joseph. de bell.* lib. 7. cap. 27. Ὀκτακοσίοις δὲ μόνοις ἀπὸ τῆς στρατιᾶς διαφειμένοις χωρίον ἔδωκεν (Οὐεσπασιανὸς) εἰς κατοίκησιν, ὃ καλεῖται μὲν Ἀμμαοῦς, ἀπέχει δὲ τῶν Ἱεροσολύμων σταδίους ἑξήκοντα.

Qværo, an hæc vox idem etymon subeat cum *Emmaunte* prope *Tiberiada*; qvæ a thermis dicta est חמת. Hanc certè aliter scribunt *Judæi*: nempe vel אמאוס, ut *Hierosolymitani* loco supra citato, vel עימאוס ut *Mishnaic*.

Erubhin, cap. 2. hal. 4. משפחת בית פגרים ובית ציפריא מעימאוס היו. *Familiæ*, inqviunt, *Beth-Pegarim*, & *Beth-Zipperia fuit ex Emmaunte.* Glossa, *Emmaus fuit nomen loci; cujus habitatores erant Israelitæ generosi, filiasq; eorum duxerunt Sacerdotes in uxores.*

Josephus, de bell. lib. 5. cap. 33. proceres qvosdam memorans, à *Simeone Tyranno* occisos, numerat *Aristæum* qvendam; qvi erat Γραμματεὺς τῆς βουλῆς, γένος ἐξ Ἀμμαοῦς.

Apud eundem ibid. lib. 6. cap. 23. etiam memoratur Ἄνανος ὁ ἀπ' Ἀμμαοῦς, unus e seditiosis *Hierosolymitanis*, qvi tamen tandem transfugit ad *Cæsarem*.

Kiriath-Jearim, olim *Baale*, II *Sam.* VI, 2. vel *Baalath*, I *Par.* XIII,

XIII, 6. De eâ sic *Hierosolymitani*, *Sanhedr.* fol. 18. 3. *Reperimus, quod annum intercalârunt in Baalath. Baalath autem aliqvando assignatur Judæ; aliqvando τοῖ Dan. Eltekah & Gibbethon & Baalath; ecce, hæ è Juda.* (Error hîc librariorum; nam scribendum est *E Dan, Josuæ* XIX, 44.) *Baalath & Jehud & Azem; ecce, hæ e Dan.* (Scribendum *E Judah, Josua* XV, 29.) *Erant nempe domi è Juda; agri è Dan.*

Psal. CXXXII, 6. *De eâ* (arca) *audivimus in Ephrata* (id est, *Shilunte*, urbe *Ephraimiticâ*,) *invenimus eam in agris sylvæ* (בשדי יער id est, in *Kiriath-Iearim*, I *Sam.* VII, 1. &c.)

CAP. XLVI.

REGIO HIERICHUNTINÆ:

atqve urbis situs.

MUtuabimur hîc penicillum *Josephi, de bell.* lib. 4. cap. 27.

Ἵδρυται μὲν ἐν πεδίῳ, inqvit ille, ψιλὸν δ' ὑπέρκειται αὐτῇ καὶ ἄκαρπον ὄρος μήκιστον. κατὰ γὰρ τὸ βόρειον κλίμα μέχρι τῆς Σκυθοπολιτῶν γῆς ἐκτείνεται· κατὰ δὲ τὸ μεσημβρινὸν μέχρι τῆς Σοδομιτῶν χώρας, καὶ τῶν περάτων τῆς Ἀσφαλτίτιδος.

Sita est (Iericho) in planitie: ei tamen imminet montanum quoddam sterile, tenue qvidem, at oblongum: nam Septentrionem versus excurrit usqve ad regionem Scythopolitanam; Austrumq; versus, usq; ad regionem Sodomiticam, ultimamq; oram Asphaltitis.

De hoc monte mentio, *Iosuæ* II, 22. ubi delituisse feruntur duo exploratores à *Iosua* missi, atqve excepti à *Rachabe.*

Ἀντίκειται δὲ τούτῳ τὸ περὶ τὸν Ἰορδάνην ὄρος: &c. *Ex opposito etiam huic jacet montanum trans Iordanē, à Iuliade incipiens ab Aqvilone, exporrectumq; ad Austrum usq; ad Somorrham, quæ terminat Petram Arabiæ. In hoc autem est mons, qvi vocatur ferreus, protensus usq; ad Moabitidem. Regio autem, qvæ inter duo hæc montana interjacet, Magna planities* (Μέγα πέδιον) *vocatur: à villa Ginnabri ad lacum usqve Asphaltiten extensa, longitudine* M. CC. *stadiorum,* (CL. M. pass.) *lati-*

tudi CXX. *stad.* (XV. M. passuum) *Mediamq́; eam intersecat Iordanes*

Hinc planiùs ea intelligas, qvæ referuntur de *campestribus Ierichuntis*, II *Reg.* XXV, 5. qvidqve sibi velit ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου, *Matth.* III, 5.

Ἀπέχει δὲ Ἱεροσολύμων μὲν σταδίους ἑκατὸν πεντήκοντα, τοῦ δὲ Ἰορδάνου ἑξήκοντα, καὶ τὸ μὲν μέχρι Ἱεροσολύμων αὐτῆς τῆς ἔρημον καὶ πετρῶδες. τὸ δὲ μέχρι Ἰορδάνου καὶ τῆς Ἀσφαλτίτιδος χθαμαλώτερον μὲν, ἔρημον δὲ ὁμοίως καὶ ἄκαρπον.

Distat Jericho Hierosolymis CL. *stadia*, (XVIII. M. passuum, & ¾) *à Jordane autem stadiis* LX. (VII. M. passuum, & ½.) *Spatium indè ad Hierosolymas desertum est & petrosum: ad Jordanem verò & Asphaltiten planius qvidem, ast æqvè desertum & sterile.*

Distantiam eandem inter *Jerichunta* & *Jordanem* asserit idem hic Autor noster, *Antiq.* lib. 5. c. 1. his verbis: Οἱ δὲ πεντήκοντα προελθόντες στάδια βάλλονται στρατόπεδον ἀπὸ δέκα σταδίων τῆς Ἱεριχοῦντος· *Israelitæ autem è Jordane profecti* L. *stadiis castra-metantur* X. *stadiorum distantiâ à Jerichunte*: id est, in *Gilgale*, in ora *Jerichuntis* Orientali, *Jos.* IV, 19.

Ast de distantia inter *Jerichunta* & *Hierosolymas* non videtur ei convenire cum suis. Utcunqve enim illi, pro stylo eorum hyperbolico, plurima fingant ab *Hierosolymis* audita usqve ad *Jerichuntem*, sonum scilicet portæ Templi cùm aperiretur, sonum *Migrephe*, vel tintinnabuli, *&c.* *Tamid*, cap. 3. hal. 8. sunt tamen ex iis, qvi distantiam statuant *decem Parsarum.* *Bab. Joma*, fol. 20. 2. & 39. 2. *Dicit Rabbah bar Bar Channah; Dicit Rabbi Jochanan,* מירוש׳ ליריחו י׳ פרסי׳: *Ab Hierosolymis ad Jerichunta erant decem Parsæ: & tamen indè usqve audita est vox summi Sacerdotis in die expiationis nomen Jehovah proferentis*, &c. *Cardines portarum Templi audiuntur* בשמונה תחומי שבת *usqve ad octavum limitem Sabbati*: id est, ad iter Sabbaticum octies enumeratum. Glossa, *Cardines qvidem non ulteriùs, at ipsæ portæ ad Jerichunta audiuntur.* Hyperbole in emensuratione spatii, ut in reliqvis.

Ἐκπυροῦται δὲ ὥρᾳ θέρους τὸ πεδίον, καὶ δι᾽ ὑπερβολὴν αὐχμοῦ περιέχει νοσώδη τὸν ἀέρα, &c.

Ardet autem æstate ista planities, atqve ex nimio calore aërem reddit insalubrem: tota enim est inaqvosa, excepto Jordane; in cujus ripis crescentes

scentes palmæ floridiores sunt & fructiferæ magis, qvàm qvæ remotiores.

Παρὰ μὲν τι τὴν Ἱεριχοῦντά ἐστι πηγὴ, δαψιλής τε, καὶ πρὸς ἀρδείας λιπαρωτάτη, παρὰ τὴν παλαιὰν ἀναβλύζουσα πόλιν, &c.

Juxta Jerichunta fons est affluens valdè, & ad irrigationes opulentissimus, secus veterem civitatem scaturiens, qvam cepit Jesus filius Nave. Qvem fontem fama est non solùm olim fructus terræ arborumq; langvefecisse, sed & partus mulierum; in universumq; omnibus fuisse insalubrem & noxium: at verò in melius mutatum ab Elisæo, &c. (Vide II. *Reg.* II, 21.) *ita, ut qvæ aqvæ fuerant anteà sterilitatis causa & famis, exinde essent fertilitatis & abundantiæ; tantamq; habent in irrigando virtutem, ut, qvemcunqve locum attingant, maturitatem inducant celerrimam.*

Καὶ πεδίον μὲν ἐπεισιν ἑβδομήκοντα σταδίων μῆκος, εὖρος δ' εἴκοσιν. *Planitiemq; perfluunt LXX. stad. longitudine, & latitudine XX. stad: nutriuntq; ibi hortos pulcherrimos densissimosq; palmarum varii generis*, &c. *Apes etiam nutrit iste locus, & Opobalsamum producit, & Cyprinum, & Myrobalanum*; ita, ut qvis *non malè eum vocaverit* θεῖον τὸ χωρίον, *Regionem divinam*, &c.

Paria *Strabo, Geogr.* lib. 16. Ἱεριχοῦς δέ ἐστι πεδίον κύκλῳ περιεχόμενον ὀρεινῇ τινι, &c. *Hierichus est planities montibus circundata, qvæ in Theatri speciem ad ipsam alicubi declinat. Ibi est Palmetum, cui immixtæ sunt etiam aliæ stirpes hortenses, locus ferax, palmis abundans spacio stadiorum C. totus irriguus, & habitationibus plenus. Ibi & regia est & Balsami paradisus*, &c.

Et *Plinius*, lib. 5. cap. 14. *Hierichuntem palmetis consitam, fontibus irriguam*, &c.

Hinc civitas dicta *Civitas palmarum*, *Deut.* XXXIV, 3. & *Judic.* I, 16. ubi pro eo, qvod in *Hebræo* est מעיר התמרים, *Targum* habet מן קרתא יריחו: qvod tamen non approbat *Kimchius*, *Civitatem palmarum Hebroni* vicinam reputans; qvem vide. Vide & *Targum* in *Judic.* III, 13. *Kimchiumq;* ibidem: & *Targum* in *Judic.* IV, 5.

Cùm nobilem illum fontem, prout à *Josepho* descriptum, recognoscis; indè intelligis qvasnam aqvas *Jerichuntis* indigitet Spiritus Sanctus in *Jos.* XVI, 1. cumq; amœnissimam istam regionem indè irriguam cogitas, subeat historia *Rabinica* de דושנו של יריחו filiis *Hobab*, soceri *Mosis*, concessa, qvadraturæ 500. cubi-

cubitorum : de qvâ vide *Baal Turim* in *Num.* X, 29. & *R. R.* in *Judic.* I.

CAP. XLVII.

HIERICHO ipsa.

URBEM hanc à *Josua* non solùm flammâ & ferrô vastatam legimus, sed & anathemate, *Maledictus sit ille coram Domino, qvi exsurrexerit, atqve ædificaverit urbem istam Jerichunta, Josuæ* VI, 26. *Nec alia civitas condenda*, (inqviunt *Talmudici Hieros. Sanhedr.* fol. 29. 4.) *qvæ vocanda esset nomine Jerichuntis*; *nec Jericho ipsa condenda, qvamvis vocanda alio nomine :* & tamen, nescio qvo fato, è pulvere & ruderibus erepsit hæc urbs, revixit, floruit, & secunda ab *Hierosolymis* evasit. Restauratorem ejus *Hielem* iidem, qvi jam citati, filium opinantur *Jehoshaphati*, eundem scilicet cum *Jechiele*, II. *Paral.* XXI, 2. *Hiel*, inqviunt ibidem, *fuit Jehoshaphati, & Jericho Benjaminis.* Et justus est iste scrupulus, qvem objicit *R. David Kimchius*, in I. Reg. 16. Qvînam tandem rem tàm horrendam perpetrari intra regnum suum perpessus sit pius Rex *Jehoshaphatus* ? multò magis , qvînam hoc à filio suo perpetrari ? Rem ipsi disputanto, nos aliò properamus.

Qvod fieri non debuit, factum valet. Exsecrabile fecit *Hiel*, qvòd *Jerichunta* conderet, exsecrabilis tamen non fuit *Iericho*, cùm jam condita. Nobilitata erat illico post restaurationem Scholis Prophetarum, II. *Reg.* II, 5. floruitqve cum reliqvis *Iudææ* urbibus usqve ad excidium gentis per *Babylonios*.

Sub Templo secundo floruit magis, ità ut nulli cederet civitati in *Iudæâ* : imò omnes ei cederent, præter *Hierosolymas. Strabo*, lib. 16. In eâ *Regia*, ubi *Herodes* diem suum clausit extremum: *Ioseph. Ant.* lib. 17. cap. 10. *Hippodromon*, ubi ab eo conclusi magnates *Iudæorum*, cùm is exspiraret, mactandi, ibid. cap. 8. *Amphitheatrum*, ubi publicè apertum ejus testamentum, & recitatum : & *consessus* aliqvando *Synhedrii* & *turma nobilis Ephemeriarum*. Idem *de bell.* lib. 1. cap. ult. *Hie-*

Hierof. Avoda Zarah, fol. 42. 3. *Convenerunt aliqvandò Seniores in Camera Beth-gadia in Jerichunte; prodiit Bath Kol, & dixit iis, sunt duo inter vos, qvi idonei sunt recipiendo Spiritui Sancto, atqve Hillel est unus ex iis: oculos conjecerunt in Samuelem parvum*; ut secundum. *Vice aliâ convenerunt Seniores in camera in Jafne; prodiit Bath Kol, dixitqve, sunt duo inter vos, qvi idonei sunt recipiendo Spiritui Sancto; & Samuel parvus est unus ex iis; oculos conjecerunt in R. Lazarum. Et gavisi sunt, qvòd sententia eorum congrueret cum sententia Spiritûs Sancti.*

Id. *Taanith*, fol. 67. 4. *Traditio est, vigesies qvater mille viros stationis fuisse Hierosolymis, & dimidiam stationem* [id est, 12000] *Hierichunte. Potuit etiam Jerichus totam stationem produxisse; sed, qvia cedere voluit Hierosolymis, dimidium tantùm stationis produxit.*

Eccos tibi qvingentos ex unaqvaqve Ephemeria *Jerichunte* residentes! At qvidnam illi? In promptu aderant supplendis vicibus deficientibus, si qvæ tales *Hierosolymis*; & curârunt de necessariis supplendis iis, qvi *Hierosolymis* ministrabant. Hinc minùs mirum, si, in parabola de itinerante inter *Hierosolymam* & *Jerichunta*, transeuntes audias *Sacerdotem* & *Levitam*, *Luc.* X, 31. 32.

Non potuit in urbe tàm celebri, & numerosi adeò populi, non esse Synhedrium aliqvod viginti-triumvirale, unum saltem nobilius; si non plura: cùm tot præstò essent è stationibus ibidem commorantibus, qvi idonei essent regimini tractando; totqve, qvi regerentur.

Celebrantur in *Pesach.* cap. 4. hal. 8. אנשי יריחו *viri Hierichuntini ob sex ab iis peracta; de tribus qvorum consensum iis est à Synhedrio summo, & de tribus aliis non consensum*: Ea, de qvibus non repugnatum est, hæc erant: 1. מרכיבין דקלים כל היום *Inseruerunt*, vel *complicârunt, palmas unoqvoqve die*, vel *toto die*. Longo hîc opus est commentario, eumq; proferunt obscurissimum. Res *Jerichuntinis* est cum palmis, qvas sive conjungebant & commiscebant masculas cum fœminis, sive germina ramorum teneriora vetustioribus inseruerunt, vel (qvod vulgò dicitur) inoculârunt; illud indulgentiæ iis à Sapientibus concessum est de tempore, qvo hæc fiunt, qvod vix alibi tolerandum; nisi qvòd ut videtur, natura loci & palmetorum hoc efflagitaret. 2. כורכין את שמע *Complicarunt recitationes Phylactericas*: id est, vel non distinctè eas efferendo, vel doxologias qvasdam aut orationes omittendo, vel sonora

norâ nimiùm voce enuntiando. Vide *Gemaram* & Gloſſam. 3. קוצרין וגורשין לפני עומר : *Meſſuerunt , & manipulos collegârunt ante oblatum manipulum* ; atqve hoc, partim ob præcocem eò loci frugum maturitatem , partimq; , qvod in humiliori convalli naſcerentur eorum ſegetes , ideoq; aptæ non æſtimarentur, ut offerrentur in *Mincham*. Vide Gloſſam. Tria , de qvibus non conſenſum iis eſt à ſapientibus,hæc erant: 1. מתירין בגמזיות של הקדש Fructus, & germina , ſiliqvæ & ſycominorum , qvas uſui ſacro devoviſſent patres eorum, illi in uſus communes alienârunt. 2. אוכלין תחרת הנשרים בשבת Comederunt Sabbato ſub arbore fructus ab arbore deciduos , qvamvis incerti eſſent, num Sabbato decidiſſent,an veſperâ Sabbati : nam Sabbato decidentes erant prohibiti. 3. נותנין פאה לירק Angulum horti pro oleribus conceſſerunt , eo modo, qvo conceſſus eſt Angulus agri pro ſegetibus.

Finiatur hujus urbis & loci deſcriptio verbis *Talmudicis, Bab. Berac.* fol.43.1. משחא דאפרסמא : *Qvânam orationis formulâ utuntur ſuper Balſamum ? Benedictus ſit , qvi creavit unguentum terræ noſtræ.* Gloſſa , *unguentum terræ noſtræ* ; *nam enatum eſt Jerichunte,& propter ejus odorem vocata eſt* יריחו *Jericho* ; *illud autem eſt Pannag, de qvo mentio in libro Ezechielis* , Judah & terra Iſraelitica mercatores tui erant in tritico Minnith & Pannag ? *Hoc vidi in libro Joſephi ben Gorion.* Judica,Lector.

CAP. XLVIII.

Miſcellanea qvædam ad regionem Jerichuntinam ſpectantia.

ORdiamur à poſtremis *Iſraelitarum* caſtrametationibus , trans *Jordanem*.

Numer. XXXIII,29. *Caſtrametati ſunt juxta Jordanem, à Beth-Jeſhimoth uſq; ad Abel Shittim.*

Hieroſ. Shevith , fol.36.3. & *Gittin* , fol.43.31. *A Beth-Jeſhimoth ad Abel Shittim erant miliaria duodecim.*

Re-

Receptiſſimum eſt apud *Iudæos*, caſtra *Iſraelitarum* in eremo qvadraturam duodecim milliarium excepiſſe. Sic *Targum Ionathanis* in *Numer.* II, 2. משריתא דישראל אורכא תריסר מילין ופותיה תריסר מילין: (*Caſtrametatio Iſraelis erat longitudinis duodecim milliarium, & latitudinis duodecim milliarium.* Et *Gemariſtæ, Hieroſ.* ubi ſuprà. *Prohibitum eſt diſcipulo traditionem docere coram Magiſtro, imò non, donec ab eo diſtet duodecim milliaribus, pro ſpatio caſtrametationis Iſraelis. Unde autem illud ſpatium probatur?* Et caſtrametati ſunt juxta Jordanem à Beth-Jeſhimoth ad Abel Shittim. *Qvantum hoc ſpatii? Duodecim milliarium.*

Craſſitudinem exercitûs idem ſpatium retinuiſſe, dum tranſirent *Jordanem*, credunt illi etiam, *Bab. Sotah*, fol. 34.1. in *Gloſſa*; & non iniqvum qvidem eſt ita credere: videtur enim ſaltem largum admodum ſpatium in tranſitu occupâſſe: hoc præſertim obſervato, qvòd ſtanti in medio *Jordanis* Arcæ non licuit appropinqvare intra bis mille cubitos, *Ioſ.* III, 4. Cùm ergò dicatur, *Populum contra Jerichuntem tranſiiſſe*, de medio exercitûs eſt intelligendum, vel de Arcam portantibus, iisq; qvi proximè ab Arca incedebant.

Ab *Abel* ad *Jordanem* erant ſtadia ſexaginta. (VII M. paſſuum ½). Latitudo *Jordanis* à ripa in ripam modicum ſpatium excepit, juxta *Joſ. Antiq.* lib. 5. cap. 1. de ea, in aliqva ejus parte, ſic *Hieroſolymitani, Bava Kama*, fol. 5. 3. *Tranſiit aliqvandò incendium Jordanem* (hoc eſt, flamma, in hac ripa accenſa, ad illam transvolavit.) *Qvouſqve autem fertur flamma? R. Eleazar dicit, ut plurimùm ad ſedecim cubitos; at, ferente vento, ad triginta. R. Judah dicit, ad cubitos triginta; &, ferente vento, ad qvinqvaginta. R. Akiba dicit, ad cubitos qvinqvaginta; & flante vento, ad centum.*

A *Jordane* ad *Gilgalem* ſtadia qvinqvaginta. (VI M. paſſuum & ¼). *Ioſeph.* ubi priùs. Totum ergò iſtius diei iter ab *Abele* ad *Gilgalem* erat milliarium XIV, aut circiter. *Talmudici* ambiguitate vocis גלגל decepti, *Bab. Sanhedr.* fol. 44. 1. ad ſexaginta milliaria extendunt ampliusq; qvos vide poſteà citatos capite octuageſimo octavo. Sic dicitur in *Midras Tillin*, fol. 7. 4. *Saulem 60. milliaria uno die profectum fuiſſe.*

De lapidibus à *Ioſua* in *Iordane* & *Gilgale* erectis hæc *Gemariſtæ. Bab. Sotah*, 34. 1. *Toſapht. in Sotah*, cap. 8. *R. Juda dicit*,

Aba Chalaptha, & R. Eleazar ben Mathia, & Chanina ben Chakinai steterunt super istos lapides, atque eos æstimârunt, unumquemque ponderis quadraginta satorum.

CAP. XLIX.

HEBRON.

A *Ierichunte* pergimus ad *Hebronem*; longè qvidem dissitam, at dignitate proximam: imò erat, cùm ea *Hierosolymas* nomine & honore anteiret; dum scilicet primùm regni *Davidici* jacerentur fundamenta; & tunc temporis in ruderibus sepeliretur *Ierichus*, & profanis *Iebusæorum* pedibus tereretur *Hierosolyma*.

Sita erat *Hebron*, prout in montano *Iudææ*, ita in loco admodum saxoso, at regione tamen valdè fertili.

Bab. Sotah, ubi suprà. אין לך טרשים בכלו ארץ ישרא׳ יתר מחברון: *Non est locus in tota terra Israelitica saxosus magis, quā Hebron: indè sepultura illic mortuorū.* Discutiunt *Gemaristæ*, qvid illud sibi velit, *Condita est Hebron septem annis ante Zoanem in Ægypto, Numer.* XIII, 22. & in hunc sensum reducunt, qvem etiam citatum reperias apud *R. Solomonem* in textum istum *Mosis*, *Non est terra aliqva excellentior qvàm Ægyptus; sicut dicitur, Sicut hortus Domini, sicut Ægyptus: nec est in Ægypto locus aliqvis excellentior Zoane; sicut dicitur, Principes ejus erant in Zoane; & tamen septem vicibus nobilior erat Hebron, utcunqve saxosa, qvàm Zoan.* Nam Traditio hæc apud eos obtinet, אילים ממואב כבשים מחברון *Arietes à Moab, Agni ab Hebron*: atqve huc applicant illud *Absolomi*; *Eam, qvæso, ad Hebronem; ut persolvam votum meum.* Eccur ad *Hebronem*? *Dicit R. Bar bar Chanah, Illuc ivit, ut indè agnos peteret in sacrificium.* דקלישא ארעה עבידה רעיא ושמן קניינא *Nam tenuis erat gleba gramen ovibus gratum proferens*, &c.

Situm *Hebronis* respectu *Hierosolymæ* observas ex iis, qvæ referuntur de more & ritu qvotidiano in Templo. *Joma*, cap. 3. hal. 2. & *Tamid*, cap. 3. hal. 2. *Dicere solitus est unoqvoq; mane Præfectus Liturgiæ in Templo, Ite, & videte, num adsit tempus mactandi sacrificium. Si adesset, is, qvi spectatum missus, dixit,* ברקאי *Lucescit. Mathia ben Samuel*

muel dixit, Lucida est tota facies Orientis usqve ad Hebronem: cui alter, Benè, &c. In qvæ sic *Rambam*, in משניות in *Joma*: *Locus erat excelsus in Templo, qvo ascendit is, qvi spectatum missus: cumq; ille videret faciem Orientis splendentem, dixit* ברקאי, &c. *Illi autem, qvi in Atrio erant, dixerunt* עד שהוא בחברון *Num, ut sit lux usqve ad Hebronem? id est, Num eo usqve pervenit lux, ut oculi tui videant Hebronem? Et ille respondit, Ità.* Sic etiam Glossa in *Tamid. Videtur aurora, inqvit ille qvi in tecto, usqve ad Hebronem; qvia Hebronem potuerunt videre indè.*

Iuchasin fol.63.1. *Ideò autem mentionem fecerunt Hebronis* אע"פ שגם לצד זרח היה המזרח (*qvamqvam ex ista regione esset Oriens,*) *ut occurreret memoria meriti sepultorum in Hebrone, ad sacrificium juge.* Verba sunt autoris *Iuchasin*, ex qvibus ista præcipuè sunt notanda (*qvanqvam ex ista regione esset Oriens*; vel, *ex isto cardine cœli esset Oriens*:) qvæ perpende, & confer *Gemaristas* in locum citatum: nam illi verba ista, עד שהוא בחברון de luce etiam pertingente ad *Hebronem* intelligunt, æqvè ac Glossa de oculis spectantis eò pertingentibus: qvæ omnia collata huc recidunt (si autoribus hisce fides) *Hebronem* utcunqve à meridie *Hierosolymarum* sita esset, aliqvantulum tamen versus Orientem declinâsse, conspiciqve potuisse è turribus in Templo *Hierosolymaq;* eminentibus. Judicet Lector.

De *Macpelah* sepulchreto juxta *Hebronem*, dicuntur plurima à plurimis. Ob paria ibi sepulta, *Abrahamum, Isaacum*, & *Iacobum*, uxoresqve, dicta forsan est civitas *Hebron*, id est, *Consociatio*.

Sepultum itidem ibi credunt non pauci *Adamum*, nonnulli sepultum semel, sepultumq; iterum. Idem, fol.5.1. *Dixit Adamus*, inqviunt, *post mortem meam venient fortè, ac ossa mea arripientes ea adorabunt: at verò ego arcam meam profundè admodum in terra recondam, in spelunca intra speluncam. Vocatur ergò spelunca Macpelah*, vel *duplicata*.

CAP. L.

De civitatibus refugii.

NObilissima inter has, *Hebron*, reliqvarum memoriam nobis excitat.

Babyl. Maccoth, fol. 9. 2. *Tradunt Rabbini, Tres civitates refugii separavit Moses trans Iordanem, & ex opposito tres separavit Iosua in terra Canaan. Et juxta se positæ hæ erant, eo modo, qvo duo vitium ordines in vinea. Hebron in Iudæa ex opposito Bezer in eremo. Shechem in monte Ephraim ex opposito Ramoth in Gileade. Cadesh in monte Nephtali ex opposito Golan in Basan. Erantq; hæ tres ità æqvè dispositæ, ut tantum spatium esset ab ora Australi terræ Israeliticæ ad Hebronem, qvantum ab Hebrone ad Shechemam: tantumq; ab Hebrone ad Shechemam, qvantum à Shechema ad Cadesh: tantumq; à Shechema ad Cadesh, qvantum à Cadesh ad oram terræ septentrionalem.*

Synhedrio incubuit vias ad civitates hasce accommodare, eas dilatando, atqve omne offendiculum, in qvod titubare, aut impingere posses, amovendo. Non permissus in via ullus tumulus, aut fluvius, super qvem non esset pons; eratq; via illuc ducens ad minimum 32. cubitorum lata; atqve in omni bivio, aut viarum partitione, scriptum erat מקלט מקלט *Refugium, Refugium*; nè eò fugiens à via erraret. *Maimon.* in רוצח c. 8.

Solitæ sunt matres Pontificum in civitatibus refugii ob cædem conclusos victu & vestitu fovere, nè mortem filiis suis apprecarentur: cùm à morte summi Pontificis fugitivus suis esset reddendus; si verò anteà ille moreretur in civitate refugii, ossa suis reddenda erant post mortem Pontificis. *Maccoth*, fol. 11. 1.

Somniant *Iudæi* tres alias civitates iis sex, qvæ in Sacra pagina memorantur, addendas in diebus *Messiæ*, easq; inter *Kenæos, Kenezæos*, & *Kadmonæos*. Vide *Maimon.* ubi suprà. Somnient.

Bab. Sanhedr. fol. 18. 2. *Occidens summum Pontificem ex improviso, fugiat ad civitatem refugii: at nunqvam exindè redeat.* Confer hæc cum statu *Iudæorum* occidentium *Christum*.

CAP.

CAP. LI.

Beth-lehem.

SIlent admodum de hac urbe *Iudæi*: nec memini me qvicqvam in iis de ea legisse, præter ea, qvæ adducuntur è Veteri Testamento, hoc solùm excepto, qvòd natum ibi *Messiam* ante sua tempora fateantur *Gemaristæ Hierosolymitani. Beracoth*, fol. 5. 1.

Iust. Martyr, *Apol.* 2. pag. 75. Βηθλεὲμ κώμη τίς ἐστιν, ἐν τῇ χώρᾳ Ἰουδαίων, ἀπέχουσα σταδίους τριακονταπέντε Ἱεροσολύμων· idqve versùs meridiem.

Pater Annalium Ecclesiasticorum (*Baronius* ad annum Christi 137.) hæc verba *Eusebii Eccles. hist.* lib. 4. cap. 6. citans, Ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ κατὰ Βήθηκα πόλιν, &c. sic *Latinè* reddit: *Iam verò, cùm decimo octavo anno imperii Hadriani bellum, juxta urbem Beth-lehem nuncupatam (qvæ erat rerum omnium præsidiis munitissima, neq; adeò longè à civitate Hierosolymarum sita) vehementiùs accenderetur*, &c.

Interpres *Eusebii* Βήθηκα *Beth-thera* reddit; non malè: utcunqve non ad literam (fortè κ in vocem irrepsit, incuriâ librariorum, pro ρ). At qvâ alter licentiâ *Beth-lehem* reddiderit, ipse videat. Agit certè *Eusebius* de civitate ביתר *Betar*, (vulgò *Bitter* scribitur) de cujus excidio plurima cum planctu referunt *Iudæi*; qvæ certè eadem vix reputanda est cum *Beth-lehemo*.

Addit idem Annalium pater, *Beth-lehemum*, à temporibus *Hadriani* ad tempora *Constantini*, *Adonidis* fano fuisse profanatam: in cujus rei assertionem *Paulini* hæc verba citat; *Hadrianus, existimans se fidem Christianam loci injuriâ perempturum, in loco Passionis simulachrum Iovis consecravit; & Beth-lehem Adonis fano profanata est*; ut & similia *Hieronymi*: fatetur tamen in *Origine* contra *Celsum* contrarium videri; veriusq;. Nam *Hadriano* lis non erat cum *Christianis* & *Christianismo*, sed cum *Iudæis* dirè rebellantibus.

CAP.

CAP. LII.

Betar. ביתר.

DE hac urbe altum silentium in paginis sacris, at sonus clamosissimus in *Talmudicis*. Scribitur vulgò ביתר, redditurq; à *Christianis Bitter*, vel *Bither*: at scriptam reperio in *Talmude Hierosolymitano Taanith*, fol. 68. 4. & 69. 1. sæpiusculè in eâdem pagellâ ביתתר, legendam, ut videtur, בית־תר *Beth-Tar*, & abjecto ת primo, qvod in voce בית usitatissimum, ביתר *Be-Tar* (*Domum Inqvisitoris.*) *Qvare*, inqviunt, *vastata est* ביתתר *Beth-Tar? Quia accendit lucernas post excidium Templi. Et qvare accendit lucernas? Quia consiliarii* בולווטי *Hierosolymæ habitârunt in medio urbis: cumque viderent qvemvis ascendentem Hierosolymam, dixerunt ei, Audimus de te, qvòd tu ambis, ut fias Dux aut Consiliarius: ille autem respondit, nihil tale in animo est meo. Audiamus de te, venditurus sis opes tuas: ille autem respondit. Nec hoc in mentem meam venit. Tunc diceret unus è societate, Qvicqvid tu ab hoc reqviris, scribe, & ego sigillabo. Ille itaqve scripsit, & collega ejus sigillavit: miseruntq; isti fictum hoc diploma suis, dicentes, Si N. ad possessionem opum suarum iterum accedere nitatur, ne permittite; nam ille eas apud nos vendidit.*

Causa excidii *Beth-Teræ* principalis erat *Ben-Cozba*, ejusq; rebellio in *Romanos*: aliud initium assignant *Babylonici*.

Babyl. Gittin, fol. 57. 1. אשקא דרפסק חריב ביתר *Ob crus carpenti vastata est Bethara. In more fuit, ut, cùm nasceretur infans, plantarent cedrum; cùm infantula, pinum: cumq; nati contraherent matrimonium, ex iis conficerent thalamum. Die qvâdam transiit filia Cæsaris, & confractum est ei crus carpenti. Cedrum istiusmodi exciderunt, atq; ad eam attulerunt. Insurrexerunt in eos (Judæi) atq; eos ceciderunt. Relatum est Cæsari rebellare Judæos. Profectus ille in eos iracundus, excidit totum cornu Israelis*, &c.

Hieros. ubi suprà. *Per tres annos & dimidium obsidione cinxit Hadrianus Betheram.* *Gittin*, ubi suprà. *Cumq; eam caperent, interfecerunt mares, & fœminas, & parvulos; ità ut sangvis eorum flueret in mare*

re magnum. Dices forſan, qvòd prope mare ea erat; at diſtabat milliari. Traditio eſt, qvòd dicit R. Eliezar Magnus, qvòd duo fluvii erant in valle Jadaim; qvorum hic hac fluxit, iſte illac: & computârunt Rabbini, qvòd tertia pars ſangvis eſſet, & duæ partes aqvæ. Traditur etiam Ethnicos per ſeptennium vindemiâſſe abſq; ſtercoratione, qvia fertiles ſatis erant vineæ è ſangvine Iſraëlitarum.

Hieroſolymitani de diſtantia urbis hujus à mari hyperbolizant ſatis: *Si dicas enim,* inqviunt, *qvòd vicina ea eſſet mari; nonne diſtabat milliaribus quadraginta? Dicunt, qvòd trecenta crania parvulorum inventa fuerint ſuper lapidem unum; tresq; ciſtæ Phylacteriorum laceratorum, ſingulæ novem modiorum: at ſunt qvi dicunt, Novem ciſtæ, ſingulæ trium modiorum.*

Memorat *Ioſephus, de bell.* lib. 4. cap. 26. Βήταριν καὶ Καφάρτοβαν δύο κώμας τὰς μεσαιτάτας τῆς Ἰδουμαίας. Ubi per *Idumæam* Auſtralem *Iudææ* partem intelligit, præcipuè montanam; ut patet ex contextu. *Idumæam* propriè dictam vocat ibid. cap. 30. Μεγάλην Ἰδουμαίαν.

CAP. LIII.

עפרים.

Ephraim.

NOn *Ephraimitiden* hîc volumus; ſed oppidum qvoddam in confinibus *Ephraimitidos*: de qvo II *Paral.* XIII, 19. & de qvo *Talmudici*, *Menachoth*, cap. 9. hal. 1. *Qvænam eſt optima ſimila* (offerenda in Templo?) מכמס ומזוניחה אלפא לסלת שנייה להם חפריים בבקעה: *Michmas & Mezonechah primas obtinent de ſimila: ſecundas autem ab iis Ephraim in valle.* Non eodem modo hæc leguntur ab omnibus.

Mishnajoth in octavo legunt, prout deſcripſimus; *Toſaphtah* etiam legit מכמס: at *Talmud* 'מכנים וזטח. *Aruch* habet etiam מכמים in hâc voce; at pro מזוניחה habet זנוח *Zanoah.* Iidem etiam legunt עפריים, cum *Ain*: *Talmud* עפורויים:

N Gloſſa,

Glossa, עפוריים *Ephoraim est civitas, de quâ sic scribitur in libris Paralipomenωn,* Et cepit Abijah Ephraim עפריים.

Gemaristæ Bab. Menacoth, fol. 55. 1. atqve *Aruch* in יוחני. eodem modo legunt, עפריים, hâc adjunctâ historiâ; אמרי ליה יוחנא וממרא למשה *Dixerunt Jannes & Mambres Mosi, Num tu stramen inducis in Ephraim?* Qvæ recitans *Aruch* hæc addit: *Civitas erat in terrâ Israelis frugibus fertilissima, Ephraim dicta: cùm ergò adveniret Moses cum miraculis suis; dixerunt ei Jannes & Mambres, Principes præstigiatorum Pharao, Hoc est negotium nostrum, & sic nos facere possumus cum incantationibus nostris; tu ergò similis es cuiqvam stramentum inferenti in Ephraimam, qvæ est civitas frugum, atqve è qvâ est proventus locis multis: qvomodo ergò qvisqvam illuc inferat stramen?* &c.

Josephus de *Vespasiano, de bell.* lib. 4. cap. 33. Ἀναβὰς εἰς τὴν ὀρεινὴν αἱρεῖ δύο τοπαρχίας, τήν τε Γοφνιτικὴν καὶ τὴν Ἀκραβατηνὴν καλουμένην· μεθ' ἃς Βηθηλᾶ τε καὶ Ἐφραὶμ πολίχνια. In hanc *Ephraim* secessisse *Christum* arbitramur, in historiâ istâ *Joan.* XI, 54.

Addamus & hæc è locis suprà allegatis. *Tosapht.* in *Menachoth,* cap. 9. *R. Josi dicit, Adduxerunt etiam de tritico* ברחיים *Barchaim,* & כפר אחום *Caphar Achum; qvæ erant juxta Hierosolymam.*

Ibid. & *Menach.* ubi suprà, hal. 3. *Qvoad oleum; primam laudem meretur Tekoa. Aba Saul dicit, Secundam ab eâ obtinet* רגב *Ragab ultra Iordanem. R. Eliezer ben Iacob dicit, Tertiam Gush Chalab in Galilæâ.*

Ibid. *Optimum vinum producunt* קרוחים ועטולין (al. קרותים והטולין: *Aruch,* קרחיים) *Karkiim & Atolin; secundum ab iis Beth Rimmah, & Beth Laban in montano, & Caphar Sigana in convalle.*

Adjiciamus & hæc aliundè. *Babyl. Sanhedr.* fol. 70. 2. *Comedit omnem victum, & non comedit carnem:* לאיתויי דבילה קעילית. *Introducitur Palatha Keila. Bibit omnimodum potum, at non bibit vinum: introducuntur mel & lac.* Idem, *Ioma,* fol. 76. 1. *Comedit* דבילה קעילית *Palatham Keilæ, & bibit mel & lac, atq; ingreditur in Templum.*

CAP.

CAP. LIV.

בית חדודו, & צוק.

CUm emitterent hircum *Azazel*, die Expiationis, erecta erant anteà tentoria decem, milliari uno à ſe invicem diſtantia: qvò ſe contulerunt qvidam ante iſtum diem, ut parati eſſent eum, qvi hircum duxit, comitari. Egreſſi cum eo ex *Hieroſolyma* ſunt generoſiores, comitatiq; ſunt ad tentorium primum. Illic exceperunt eum alii, duxeruntq; ad ſecundum; alii ad tertium; & ſic ad decimum. A decimo ad rupem צוק *Tſok*, unde dejiciebatur hircus, erant milliaria duo. Iſti ergò, qvi eum illic exceperunt, ultra milliare cum eo non ſunt profecti, nè iter Sabbaticum excederent; ſed ibi ſtantes obſervârunt, qvid ab eo actum. *Diſcerpſit ille liciam coccineam in partes duas; quarum hanc cornibus hirci alligavit, illam rupi: hircumq; præcipitavit, qvi medium præcipitii vix jam attingens in fruſta colliſus & diſſectus eſt.* Diſtabat ergo rupes *Tſok* duodecim milliaribus ab *Hieroſolymâ*, ſecundùm computum receptiorem: at ſunt, qvi novem tantùm tentoria, & decem milliaria aſſignent. Vide *Gemariſtas Babyl. Ioma* fol. 66. 2.

צוק *Talmudicis* eſt qvævis rupes aſperior excelſiorq;. Hinc illud *Babyl. Bava Mezia*, fol. 36. 2. & 93. 2. עלתה לראשי צוקין ונפלה *Aſcendit in verticem rupis, & cadit.* Ubi Gloſſa; צוקין הרים חדי וגבוה' id eſt, צוקין *ſunt montes aſperi & excelſi.*

Tribus ab *Hieroſolyma* milliaribus fuit primus introitus in deſertum, vocabaturq; locus iſte בית־חדודו *Beth-Chadudo.* De eo ſic *Mishnah Babylonica, Ioma*, fol. 68. 2. *Dicunt Sacerdoti ſummo, Iam pervenit hircus in eremum: aſt unde iſtud nôrunt, qvòd jam in eremum pervenerit? Altos lapides erexerunt, atqve ſuper eos ſtantes Sudaria agitârunt, atq; hinc cognôrunt, qvòd jam appulerat hircus in eremum. R. Iudah dicit, Nonne ſignum magnum hoc iis erat?* מירושלם ועד בית־הדודו ג' מילין *Ab Hieroſolyma ad Beth-Chadudo erant tria milliaria. Progreſſi ſunt ad ſpatium milliaris, & regreſſi ad ſpatium milliaris, & morati ſunt ſpatio milliaris, & ſic cognoverunt, qvòd hircus jam pervenerat ad eremum.*

Hierosolymitana sic. *R. Iudah dicit, Nonne hoc signum magnum iis?* ג׳ מילין מירוש׳ ועד בית־חורון. *Tria milliaria erant ab Hierosolyma ad Beth-horonem. Progressi sunt ad spatium milliaris,* &c.

Ex his collatis non improbabilis est conjectura, hircum emissum fuisse versùs *Beth-horonem*, qvæ & XII.mill. passuum distabat ab *Hierosolymis*, & rupes vicinas habuit horridas asperrimasq; sensumq; *Gemaristarum* hunc esse, Tria milliaria in via ad *Bethhoronem* erant ad primam oram eremi, eratqve loco nomen *Beth-Chadudo.*

CAP. LV.

Varia.

I. BETH-CEREM.) *Nehem.* III, 14.
Middoth, cap.3.hal.4. *Lapides tum Altaris, tum ascensus ad Altare fuerunt* מבקעת בית־כרם *è convalle Beth-Cerem, qvos effoderunt infra terram incultam. Atqve indè adducere solent lapides integros, super qvos agitatum ferrum non fuit.*

De sangvine profluvii muliebris agentes Patres Traditionum qvinqve colores ejus enumerant, inter qvos istum כמימי ארמה מבקעת בית־כרם *qvi sit sicut aqva terræ è convalle Beth-Cerem. Niddah*, cap.2.hal.ult. Ubi Glossa: *Beth-Cerem est nomen loci: unde adducit glebam, atqve indit illæ, eiq; supernatat aqva: hoc est, indit ei aqvam, donec aqva supernatet super glebam.*

Gemaristæ hanc clausulam discutientes hæc habent. *Bab. Niddah*, fol.20.1. *R. Meir dicit, Affert glebam è valle Beth-Cerem. R. Akiba dicit, è valle* יורפת *Jotapatæ. R. Iose dicit, è valle* סכני *Sicni. R. Simeon dicit, etiam è valle Genesaræ.*

II. *Hieros. Taanith*, fol. 69.1. טור שמעון הוה מפיק תלת מאוון דגרבין דמורקוע Pro me reddat autor *Aruch. Mons Simeonis produxit trecentos utres frustulorum panis pauperibus unaqvaqve vesperâ Sabbati.* At pro *Mons Simeonis produxit* [unde pro portione *Simeonitidis* intelligi posset] reddit ille, *Rabbi Simeon protulit*, &c.

Qva-

Quare autem vastabatur? Sunt, qui dicunt, ob scortationem. Suntq́; qui dicunt, quia luserunt globulis. Κώμη Σιμωνιὰς memoratur à *Josepho*, ἐν μεϑορίοις Γαλιλαίας, in vita sua.

III. *Bab. Sanhedr* fol. 111. 2. *Nongentæ civitates erant duabus tribubus.* Glossa: *Nongentæ civitates erant in tribu Judæ, atque in tribu Simeonis: novem ergò cesserunt Sacerdotibus & Levitis.* Vide *Josua* XXI, 16. & proportionem trutina.

IV. *Challah*, cap. 4. hal. 10. *Nittai Tekoita placentam attulit è Bitur*; (*Hieros.* ביתור) *ast eam non receperunt. Alexandrini placentas suas attulerunt ab Alexandria, ast eas non receperunt.* אנשי הר צבועים *Incolæ montis Zeboim primitias suas attulerunt ante Pentecosten; sed eas non receperunt*, &c. Glossa, ביתר *Bitar fuit extra terram.* Hæc ergò non *Betur* ista, de cujus excidio mentionem habuimus antè.

הר צבועים *Mons Zeboim* (ubicunqve ille fuit) intra terram certè erat; nam aliter indè non recipiendæ primitiæ: hasce autem non repulerunt, ideò qvòd in seipsis illegitimæ erant; sed qvòd allatæ tempore non legitimo: nam *Non obtulerunt primitias ante Pentecosten*, inqvit Traditio, *Biccurim*, cap. 1. hal. 3. ubi & hæc eadem historia repetitur.

Memoratur מגדל צבעייא (vox ejusdem etymi) in notabili ista historia. *Hieros. Taanith*, ubi antè. *Tres urbes vastatæ sunt.* כבול *Chabul propter discordiam.* שיחין *Shichin propter artes Magicas.* ומגדל צבעייא *Et Migdal Zabaaia* (vel *oppidum Tinctorum*) propter scortationem.

V. *SOCOH.*) *Josuæ* XV, 35. Indè erat *Antigonus*, aliqvando Præfectus Synhedrii. *Avoth*, cap. 1. hal. 3. & *Juchas.* fol. 15. אנטיגונוס איש סוכו *Antigonus è Soco Cabbalam recepit à Simeone Justo.*

VI. בי תרי & קיבי.) Horum locorum mentionem faciunt *Gemaristæ, Bab. Sanhed.* fol. 95. 1. de prælio *Davidis* loqventes cum *Ishbi-benob*, II *Sam.* XXI. *Cùm perventum esset ad* קובי *Kubi*, inqviunt, *dixerunt, Insurgamus in eum: cùm accessum ad* בי תרי *Be Teri, dixerunt; Occiduntne leonem inter duas catulas.* Ubi Glossa. *Prosecutus est eos David fugientes, appropinqvavitq́; ad terram Philistæorum: cumq́; ad Kubi accederet, qvæ erat inter terram Israelis & Philistæorum, dixerunt*, &c. בי תרי *est etiam nomen loci.*

VII. *Gophna.* גופנא.) Ambigitur de hujus situ, an scilicet *Iudææ* assignanda sit, an *Samaritidi*: *Iudææ* certè hæc videntur eam planè attribuere; *Iosephus* de *Tito* à *Cæsarea* ad *Hierosolymam* pergente cum exercitu hæc ait, *de bell.* lib. 5. cap. 6. Ἐμβάλλει διὰ τῆς Σαμαρείτιδος εἰς Γοφνά· ἔνθα μίαν ἡμέραν αὐλισάμενος ὑπὸ τὴν ἕω πρόεισι καὶ διανύσας ἡμέρας σταθμὸν στρατοπεδεύεται κατὰ τὸν ἀκανθῶν αὐλῶνα πρός τινι κώμῃ Γαβαθσαοὺλ καλουμένῃ.

Hierosolymitani, *Taanith*, fol. 69. 1. *Octoginta paria fratrum Sacerdotum duxerunt in uxores octoginta paria sororum Sacerdotissarum, in Gophnâ, nocte unâ.* Sacerdotes vix tot reperias in *Samaritide.*

Hierosol. *Nazir*, fol 56. 1. כנשתא דגופנא בציפורין *Synagoga Gophniticorum erat in Zippore*: qvos *Samaritanos* vix crediderim.

Ex undecim Toparchiis secunda post *Hierosolymam* erat *Gophnitica*, *Ioseph. de bell.* lib. 3. cap. 4. qvæ Plinio lib 5. cap. 14. *Zophanitica.*

Vox גופנא à vinetis deducitur.

VIII. בקעת רמון *Hieros. Chagig.* fol. 78. 4. *Septem Seniores congressi sunt ad intercalandum annum* בבקעת רמון *in valle Rimmon*; *videl. R. Meir, R. Iuda, R. Iosi, R. Simeon, R. Nehemiah, R. Lazar ben Iacob, & R. Iochanan Sandelar.* Et paulò pòst, *Erat illic rupes marmorea, cui unusqvisqve infixit clavum: vocatur ergò huc usqve Rupes clavorum.*

IX. *Glossa* in *Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2. *Non adducunt manipulum* (Primitiarum) *nisi à loco aliqvo, qvi est prope Hierosolymam: at si locus aliqvis prope Hierosolymam primitias istas non protulerit, tum petunt è longinqvo. Erat, cùm afferretur manipulus ex hortis* צריפין *Zeriphim, & duo panes è valle* עין סוכר *En Socar.*

X. *Hieros. Ievamoth*, fol. 3. 1. *Interrogârunt aliqvando R. Iosuam,* בני צרת מה הן *Qvid de filiis fœminæ æmulæ*, (ut I *Sam.* I, 6.) *Respondit ille, Vos caput meum interponitis inter montes duos excelsos, Scholas scilicet Shammæanam & Hillelianam, ut cerebrum meum elidant: at testor ego de familia* בית ענוביי מבית־צבועים *Beth-Anubai è Beth-Zebuim, & de familia* בית־נקיפי מבית־קושש *Beth-Nekiphi è Beth-Koshesh; qvod erant filii æmularum, & tamen nepotes eorum Sacerdotes magni steterunt, atqve obtulerunt ad Altare.*

CAP.

CAP. LVI.

SAMARIA. Sychem.

JOseph. de bell. lib. 3. cap. 4. ἡ Σαμαρεῖτις χώρα μέση μὲν τῆς Ἰουδαίας ἐστὶ, καὶ τῆς Γαλιλαίας. Ἀρχομένη γὰρ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μεγάλῳ πεδίῳ κειμένης Γιναίας ὄνομα κώμης ἐπιλήγει τῆς *Ἀκρεβατηνῶν τοπαρχίας. Φύσιν δὲ τῆς Ἰουδαίας κατ' οὐδὲν διάφορος, &c.

(* עקרבת Acrabata distabat Hierosolymis מהלך יום לצפון spatio itineris diei, versùs Aqvilonem. *Maasar Sheni*, cap. 5. hal. 2.)

Samaria sub Templo primo erat urbis nomen, sub secundo regionis. Metropolis ejus tunc temporis erat *Sychem*, מקום מזומן לפורענות *Locus destinatus vindictis*: *Tanchum*, fol. 17. 2. & cui *Judæi*, ut videtur, convitiati sunt, sub nomine *Sychar*, *Ioan*. IV, 5. à verbis Prophetæ הוי שכורי אפרים *Væ ebriosis Ephraimitis*, *Esaiæ* XXVIII, 1. Illi contigui montes *Gerizim* & *Ebal*.

Samaria urbs tandem dicta est *Sebaste*; *Sychem*, *Neapolis*. De iis sic *R. Benjamin*, in *Itiner*. mihi pag. 60. *Sebaste* (שבשת) *est Samaria*; *ubi jam cognoscitur palatium Achabi regis Israelis*: *erat autem ista urbs in monte*, *munita admodùm*, *in eâqve fontes*, *& terra irrigata*, *hortiq́ & paradisi*, *vineaq́ atq́ oliveta*. *Et duabus indè parsis* (VIII. M. passuum) *Neapolis*, *qvæ & Sychem*, *in monte Ephraim*. *Sita autem est in valle inter montes Garizim & Ebal*: *in eâq́ sunt circiter centum Cuthæi observantes legem Mosis solùm*, *vocanturq́ Samaritani*; *suntq́ iis Sacerdotes è semine Aaronitico*. Et paulò pòst, *Sacrificant in Templo in monte Gerizim*, *die Paschatis & diebus festis*, *super Altare*, *qvod condiderunt super montem Gerizim*, *è lapidibus istis*, *qvos erexerunt Israelitæ*, *cùm transirent Iordanem*, &c. Et posteà, *In monte Garizim sunt fontes & paradisi*; *at mons Ebal aridus est sicut saxa & petræ*: *atq́ inter eos in valle est urbs Sychem*.

Iosephus, de *Vespasiano*, in de *bell*. lib. 4. cap. 26. Ὑπέστρεψεν εἰς Ἀμμαοῦντα, ὅθεν διὰ τῆς Σαμαρείτιδος, καὶ παρὰ τὴν Νεάπολιν καλουμένην, Μαβαρθὰ δ' ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, &c. מעברתא.

Hierosl.

Hierof. Avodah Zar. fol.44.4. *R. Ismael ben R. Iosi* אזל להרא ניפוליס *adiit Neapolin. Accesserunt ad eum Cuthæi; quibus ille, Video ego, inqvit, qvòd vos non adoratis ad montem istum; sed ad Idola, quæ sub eo sunt: nam scriptum est,* Et abscondit Jacob Idola sub luco, qvi erat juxta Shechem.

Tempora *Samariæ* non incongruè partiaris, sub Templo secundo, in *Ethnicismum*, ante conditum scilicet Templum *Garizimeum*, & exinde in *Samaritismum*, prout is erat secretus à *Iudaismo*, atq; ab eo Apostasia; qvamvis utraq; qvidem religio nè latum qvidem pilum recederet à vafra superstitione.

Non malè hic autor *Juchasin.* fol.14.2. *Tunc* [sub *Simeone Justo*] *in partes itum est Israeli. Pars secuta est Simeonem Justum, Antigonumq;, Discipulum ejus, eorumq; Scholam; prout didicerant illi ab Ezra & Prophetis: parsq; Sanaballetum generumq; ejus; obtuleruntq; sacrificia extra Templum Dei, ritusq; instituerunt è corde proprio: in Templo isto sacerdotio functus est gener Sanaballeti Manasseh, filius Jehoshua, filii Jozedek summi Sacerdotis. Et tunc temporis Zadok & Baithus, Discipuli Antigoni, eminebant, atqve hinc initium schismatis; cùm scilicet diebus Antigoni multi recederent ad montem Gerizim.*

Floruit Templum istud annos circiter ducentos, ibid. perijtq; ferro & flammis *Hyrcani*, *Ioseph. Ant.* lib.13.cap.17. at non periit *Samaritica* superstitio; sed duravit in secula qvamplurima, *Judæis* odiosa æqvè ac *Ethnicismus*, *Joan.* IV,9. Fatentur tamen, qvòd ארץ כותים טהורה *Terra Samaritanorum munda esset; & fontes mundi, & mansiones mundæ, & semitæ mundæ, Hierof. Avod. Zarah,* fol.44.4. De eorum tamen victualibus multùm disputatur; loco ad marginem allegato. *R. Jacob bar Acha nomine R. Lazar dicit, Victualia Cuthæorum licita sunt: qvòd intelligendum est de cibo, cui non immiscetur eorum vinum & acetum. Traditio. Aliqvando dixerunt, Qvare prohibetur vinum Ugdor?* (אוגדור) *Propter* (vicinitatem) *Gaphar Pagash. Qvare vinum Burgathæ? Propter Birath Sorika. Qvare vinum En Cushith? Propter Caphar Salamam. At posteà dixerunt, Si apertum est, ubiq; est prohibitum, si opertum, licitum.* Et seqvitur historia de *R. Simeon ben Lazar*, ראזל לחדא קריה דשמריין qvi venit in urbem qvandam *Samaritanorum*, ואתה ספרא לגביה & accessit ad eum Scriba qvidam *Samarita*, à qvo cùm aliqvid postularet qvod biberet, appositumq; esset, אטרה עלוי ille

ille de eo hæſitavit, *&c.* Aliaqve non multò pòſt. לא אשתכח חמרא בכל סמרטקי. *Non inventum eſt vinum in tota Samaria veſperâ qvâdam Sabbati: aſt exitu Sabbati aderat affluenter; nam Syri attulerant, Samaritaniq́; ab iis receperunt,* &c.

Shekalim, cap. 1. hal. 5. Non receperunt à *Cuthæis* hemi-ſiclum, nec columbas puerperarum, *&c. Hieroſ.* ibi, fol. 46. 2. *Rabbi dixit, Samaritanus eſt ſicut Ethnicus. R. Simeon ben Gamaliel dicit, Cuthæus eſt ſicut Iſraelita ad omnia. R. Lazar, Traditio eſt de Ethnicis, non de Cutheis,* &c. *At Traditio contradicit R. Lazaro,* &c.

Aſt obſervationem meretur illud, *Hieroſ. Peſachin*, fol. 27. 2. כותים כל זמן שעושין מצותן עם ישראל נאמנים על ביעור חמץ. *Cuthæi, cùm Azyma ſua faciunt cum Iſraelitis, credendi ſunt de exterminatione fermenti: ac, cùm non Azyma ſua faciunt cum Iſraelitis, non ſunt credendi de exterminatione fermenti. R. Joſah dicit, Hoc intelligendum eſt de iis qvoad domos ſuas; at qvoad atria ſua de iis poteſt eſſe ſuſpicio: nam illi ſic interpretantur,* Non invenietur fermentum in domibus veſtris; *non,* In atriis veſtris. *Traditio. Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, In qvocunqve præcepto Cuthæi verſantur, accuratiores in eo ſunt qvàm Iſraelitæ. Hoc intelligendum eſt, inqvit R. Simeon,* בראשונה שהיו משוקעין בכופרניהון *de tempore præterito, cùm ſcilicet diffuſi eſſent in villis ſuis: at nunc, cùm iis non ſit vel præceptum, vel reliqviæ præcepti, ſuſpecti ſunt, & corrupti ſunt.* Vox משוקעין in mentem revocat illud τοῦ *R. Abbu, Hier. Kiddushin,* fol. 65. 3. qvi dixit, י״ג עיירות נשתקעו בכותים *Tredecim civitates merſæ ſunt inter Cuthæos*, id eſt, inter eos mixtæ & confuſæ. Difficilius eſt, qvid ſibi velit היו משוקעין בכופרניהון, an de *Cuthæis* intra proprias villas reſidentibus, an de *Judæis* cum iis, an de iis cum *Judæis?* Qvicqvid id eſt, claret certè & hinc & aliundè, *Samaritas* aliqvandò in cohabitationem cum *Judæis* coaluiſſe, hinc indè inter eos ſparſos, & *Judæos* hinc indè inter *Samaritas.* Notatu certè dignum eſt illud, qvod refert *Joſephus de bell.* lib. 1. cap. 6. de *Herode*, *Sebaſten*, olim *Samariam*, reædificante: Ἐν μὲν γε Σαμαρείτιδι, inqvit, πόλιν καλλίστῳ περιβόλῳ τειχισάμενος ἐπὶ σταδίους εἴκοσι, καὶ καταγαγὼν ἑξακισχιλίους εἰς αὐτὴν οἰκήτορας (num omnes putas hos fuiſſe *Samaritas?*) γῆν τε τούτοις προσνείμας λιπαρωτάτην, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ κτίσματι ναόν τε ἐνιδρυσάμενος

τῷ Καίσαρι μέγιστον, καὶ περὶ αὐτὸν τέμενος ἀποδείξας τελῶν ἡμισταδίων, τὸ ἄστυ Σεβαστὴν ἐκάλεσεν.

Non habent Samaritani, inqvit *R. Benjamin,* in *Itinerar.* mihi pag. 66. *literas* ה vel ע vel ח: ה *est in nomine Abrahami* ואין להם הוד *Et non est iis honor.* ח *est in nomine Isaaci,* ואין להם חסד *Et non est iis misericordia.* ע *est in nomine Jacobi,* ואין להם ענוה *Et non est iis mansvetudo. At pro his literis utuntur* א; *atq; hinc dignoscitur eos non esse è semine Israelis.* Confer hæc cum Interprete Pentateuchi *Samaritico*,& judica.

CAP. LVII.

CÆSAREA.

Πύργος Στράτωνος.

PRimævum hujus urbis nomen Interpres *Arabs* opinatur fuisse *Hazor, Josua,* XI,1. *Judæi Ekron, Zephan.* II,4.

Babyl. Megill. fol. 6.1. *Dicit R. Abhu,* (fuit is *Cæsariensis*) עקרון תעקר *Ekron eradicabitur, hæc est Cæsarea, filia Edom, quæ sita est inter profana. Ipsa autem erat stimulus infixus Israeli in diebus Græcorum; at, cùm prævaleret regnum familiæ Asmonææ, eam devicit,* &c. *Dicit R. Josi bar Chaninah, Qvidnam illud est, qvod scribitur,* Et Ekron erit sicut Jebusæus (*Zech.* IX,7.) *Hæc sunt theatra & tribunalia, qvæ sunt in Edom, in qvibus primates Judæ olim erunt publicè docturi legem. R. Isaac dixit, Leshem est Panias, atqve Ekron est Cæsarea, filia Edom.*

Seriò vix agunt *Judæi*, cùm *Cæsaream* eandem esse dicunt cum *Ekrone*; sed partim lusitant in consonantia vocum, עקרון & תעקר, partim ei convitiari sibi proponunt, dum istam urbem, *Ethnicam* admodùm, comparant cum *Ekrone Beel-zebubis.*

Cùm hanc urbem è manu *Græcorum* abripuissent *Asmonæi*, immutatum ei est nomen in אחידה מגדל שור, ut *Gemaristæ* loco allegato; vel, ut Autor *Iuchasin*, fol. 74.1. אחידה מגדל צור: vel, ut *Hierosolymitani; Sheviith*, fol. 36. 3. ni fallit conjectura מגדל שיר. Num ex his vocibus elicere possis nomen Πύργε Στράτωνος, tuum esto studere, ea certè loci hujus denominatio fuit anteqvam vocaretur ea *Cæsarea.* Di-

Distabat *Hierosolymis* stadiis 600, aut circiter (LXXV, M. pass.) referente *Iosepho Antiq.* lib. 13. cap. 19. *De bell.* lib. 1. cap. 13. in historia ista de *Iuda Esseno* vaticinante: qvi cùm videret *Antigonum, Aristobuli* fratrem, prætereuntem in Templo, accersitum jam à fratre (reverà ut insidiis perimeretur) *Papæ*, inqvit, *Nunc bonum est, ut ego moriar, qvia à me prædictum it in mendacium. Vivit enim Antigonus, qvem hodie oportet mori. Locus autem morti ejus assignatus est* Πύργος Στράτωνος, *Turris Stratonis*: καὶ οὗτος μὲν ἀφ᾽ ἑξακοσίων σταδίων ἐντεῦθεν ἐστίν. *qvæ sexcentis abhinc distat stadiis: horæ autem diei sunt adhuc qvatuor. Ipsissimum autem tempus vaticinium irritum facit.* His dictis, perplexus cogitationibus hæsit senex: ast illico nuntiatum est, occisum esse *Antigonum* in loco qvodam subterraneo ἐν σκοτεινῇ τινι παρόδῳ, qvæ etiam vocabitur Στράτωνος πύργος.

Urbem in honorem nomenqve *Cæsaris* condidit *Herodes*, portumqꝫ aptavit nobilissimum, sumptibus immensis. Idem, ibid. cap. 16. Πόλιν πᾶσαν ἀνέκτισε λίθῳ λευκῷ, καὶ λαμπροτάτοις ἐκόσμησε βασιλείοις. ἐν ᾗ μάλιστα τὸ φύσει μεγαλόνουν ἐπεδείξατο. Μεταξὺ γὰρ Δώρων καὶ Ἰόππης, ὧν ἡ πόλις μέση κεῖται, πᾶσαν μὲν συμβέβηκε τὴν παράλιαν ἀλίμενον &c. Μείζονα μὲν τοῦ Πειραιέως λιμένα κατεσκεύασεν, &c. Καὶ ἐπὶ τοῦ στόματος κολοσσοὶ τρεῖς, &c. Προσεχεῖς δ᾽ οἰκίαι τῷ λιμένι λευκοῦ καὶ αὐταὶ λίθου, &c. Καὶ τοῦ στόματος ἄντικρυς ναὸς Καίσαρος ἐπὶ γηλόφου κάλλει καὶ μεγέθει διάφορος· ἐν δὲ αὐτῷ κολοσσὸς Καίσαρος, &c. Τά γε μὴν λοιπὰ τῶν ἔργων, ἀμφιθέατρον, καὶ θέατρον, καὶ ἀγορὰν, ἄξια τῆς προσηγορίας ἐνιδρύσατο, &c. Vide plura apud *Iosephum*.

Habitata fuit *Cæsarea* mixtim à *Iudæis*, *Ethnicis*, & *Samaritanis*: hinc loca qvædam in eâ *Iudæis* profana & immunda.

Hieros. Nazir, fol. 56. 1. *R. Nichomi bar R. Chaija bar Abba dixit, Pater meus non transiit subtus arcum Cæsareæ: at R. Immi transiit. R. Ezekiah, R. Cohen, & R. Iacob bar Acha, ambulârunt in palatio Cæsareæ: cùm ad arcum pervenirent, secessit ab iis R. Cohen: cùm autem pervenirent: ad locum mundum, ad eos se iterùm recepit.* Recitatur hæc historia *Berachoth*, fol. 6. 1. atqve ibi dicitur, eos ambulâsse in palatio *Zipporensi*.

Id. *Gittin*, fol. 43. 2. *Attulit qvidam libellum repudii à portu Cæsareæ: de qvo cùm foret judicium coram R. Abhu, is dixit, non opus est,*

ut dicas, me præsente scriptus est; & me præsente consignatus. ואין למינר של קסרין בקיסרין *Nam portus Cæsareæ non est ut Cæsarea.*

De variis inter *Græcos Cæsarienses* & *Judæos* concertationibus & tumultibus, in qvibus semper pessum-dati *Iudæi*, plurima *Iosephus, de bello*, lib. 2. cap. 23. Ταραχὴ, inqvit ille, ἑτέρα συνίσταται περὶ Καισάρειαν τῶν ἀναμεμιγμένων Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ Σύρους στασιασάντων. Lis erat de prioritate & principatu, eaq; transacta coram *Nerone*, ibid. cap. 25. καὶ οἱ Καισαρέων Ἕλληνες νικήσαντες, &c. Ubi observabit Lector, *Syros* & *Hellenas* converti.

In hâc urbe erant prima semina funesti belli, ob ædificata prope *Iudæorum* Synagogam ergastula à qvodam *Græco Cæsariensi*. Ibid. Cæsa illic posteà uno Sabbato viginti hominum millia. Ibid. c. 32. Plures illîc seditiones & funera ante gentis excidium legas apud autorem citatum.

Longè post ejus excidium floruerunt hîc *Iudæorum* Scholæ & doctores, ita ut רבנין דקיסרין *Rabbini Cæsarienses* ubiqve celebrentur in paginis *Talmudicis*.

1. *R. Hoshaia Rabba*, vel *magnus*. *Hieros. Trumoth*, fol. 47. 1. *R. Jochanan dixit, profecti sumus ad R. Hoshaiam Rabbam Cæsareæ, ut disceremus legem.*

2. *R. Abbu. Juchasin*, fol. 74. 1. *Instituit R. Abbu varios clangores Cæsareæ.*

R. Abbu à *Cæsareâ* ad *Tiberiada* filium suum misit ad Academiam, &c. *Id.* ibid.

Hieros. Avod. Zarah, fol. 44. 4. *Cuthæi Cæsarienses interrogarunt R. Abbu, dicentes, Patres vestri rebus nostris contenti fuerunt, quare etiam non vos? Respondit ille, patres vestri opera sua non corruperunt; at vos corrupistis.*

3. *R. Achavah*, & *R. Zeira*. Id. *Challah*, fol. 57. 1. *R. Mena dixit, profectus sum Cæsaream, & audivi R. Achavam & R. Zeiram.*

4. *R. Zerikan*. Id. *Pesachin*, fol. 28. 1. *R. Mena dixit, Cæsareæ audivi R. Zerikan.*

5. ר' פרגורי קסרין *R. Prigori Cæsariensis*. Id. *Trumoth*, fol. 47. 4.

6. *R. Ulla Cæsariensis*. Id. *Pesachin*, fol. 30. 1. Et,

7. R.

7. *R. Ada Cæsariensis*, & *R. Tachalipha*, *&c.* Id. *Rosh Hashanah*, fol.59.3.

Hierosol. Nazir. fol. 56.1. memoratur כנשתא מרדתא דקיסרין *Synagoga Mardatha Cæsareæ*, vel *Maradtha*: de ratione nominis non qværimus; nam in eodem *Hieros. Beracoth*, fol.6.1. scribitur כנשתא מרדתא *Synagoga Madadta.* Utrobiqve cum hâc adjunctâ historiâ: R. *Abhu sedit docens in Synagoga Maradta Cæsareæ. Venit tempus elevandi manus, & de eâ re illum non interrogârunt. Venit tempus comedendi, atqve de eo rogârunt. Quibus ille, de tempore comedendi interrogatis; at non de elevando manus. Qvo audito unusqvisqve se subduxit, & fugit.*

CAP. LVIII.

Antipatris. כפר שלם.

DUplici olim nomine hoc oppidum insignitum reperimus, si nonnullis credimus. 1. Καφαρσαλαμᾶ vocatur à qvibusdam, cujus meminêre *Iosephus Antiq.* lib.12.cap.17.& liber 1. *Maccabæorum*, c.VII,31. 2.Χαφαρζαβᾶ ab ipso *Iosepho*, *Antiq.* lib.13.cap.23. Δείσας δὲ Ἀλέξανδρος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ (Ἀντιόχου Διονύσου) τάφρον ὀρύττει βαθεῖαν ἀπὸ τῆς Χαφαρζαβᾶ κατάρξάμενος, ἣ νῦν Ἀντιπατρὶς καλεῖται, ἄχρι τῆς εἰς Ἰόππην θαλάσσης ἐπὶ σταδίους ρν´. (Nota obiter; *A Ioppa* ad *Antipatrida* CL.stad.id est,XVIII. M. passuum.)

De nomine non litigabimus; de situ ejus, in Tabulis ferè omnibus, hæsitamus. Nos scrupuli nostri rationem ex inseqventibus reddemus, historiam loci aliqvam intereà reddentes.

I. Condidit eam *Herodes* in memoriam patris sui *Antipatri*. Καὶ γὰρ τῷ πατρὶ μνημεῖον κατέστησεν, inqvit *Iosephus, de bell.* lib.1.cap. 16. καὶ πόλιν, ἣν ἐν τῷ καλλίστῳ τῆς βασιλείας πεδίῳ κτίσας ποταμοῖς τε καὶ δένδρεσι πλουσίαν, ὠνόμασεν Ἀντιπατρίδα.

II. Huc vectus est *Paulus*, cùm duceretur ad *Cæsaream*, *Actor.* XXIII,31.ubi, si verba ista, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα, non inusitatâ interpretatione reddas, *Duxerunt eum versus*

Antipatrida, necesse est, ut urbem istam longè *Hierosolymis* propiorem statuas, qvàm faciunt omnes ferè Tabulæ.

III. Semel iterumqꝫ occurrit apud *Gemaristas* hæc commensuratio, מגבת ועד אנטיפטרס *A Gebath ad Antipatrida. Hieros. Taanith*, fol. 69. 2. & *Megill.* fol. 70. 1. *A Gebath ad Antipatrida*, inqviunt, *erant 60. myriades urbium, qvarum minima erat Beth-shemesh.* Veritatem rei non asserimus, Phrasiologiam respicimus.

Et rursus. *Bab. Sanhedr.* fol. 94. 2. *Hezekiah Rex*, inqviunt, *gladium affixit ostio Beth-Midras, & dixit, Qvicunqꝫ Legi non studet, transfodietur isto gladio. Inqvisiverunt à Dan usqve ad Beersheba, & non invenerunt* עם הארץ *qvemvis non eruditum*: מגבת ועד אנטיפטרס *A Gebath ad Antipatrida, & non invenerunt puerum aut puellam, virum aut fœminam, qvi non callerent Traditiones de munditiâ atqꝫ immunditiâ.* Gloss. *Gebath & Antipatris fuerunt loca in extremis limitibus.* Scenam fabulæ cogita, atqve qvomodo tale encomion *Antipatrida* pertingere potuit in medio ferè *Samariæ*, prout ea sita in Tabulis. Et qvidnam juris *Ezekiæ* inqvirendi inter *Samaritas*?

Dicunt etiam *Talmudici*, Occursum *Alexandri Magni* atqve *Simeonis Justi* fuisse *Antipatride*. Babylon. *Ioma*, fol. 69. 1. *Orârunt Cuthæi*, inqviunt, *Alexandrum Magnum, ut destrueret Templum (Hierosolymitanum.) Venerunt qvidam, atqve rem patefecerunt Simeoni Justo. Qvid ergò ille? Induit vestes Pontificias, & velavit se velamine Pontificio, & processerunt ipse, primatesqꝫ Israelis, manibus tenentes faces. Processerunt illi hinc, atqve isti illinc per totam noctem, usqꝫ dum prodiret aurora. Cùm luceret aurora, dixit (Alexander) suis, qvinam isti? Judæi, inqviunt, qvi in te rebellârunt. Cùm perventum esset* לאנטיפרס *ad Antipatrida, ortus est Sol, & ab his occursum est: cùm videret Alexander Simeonem Justum, descendens è curru adoravit eum*, &c.

Putatisne Pontificem, vestibus Sacerdotalibus amictum, *Judæosqꝫ* per totam ferè *Samaritida* tam solenni processione perrexisse? *Josephus, Antiq.* lib. 11. cap. 8. hanc historiam referens, mutato tantùm nomine *Jaddus*, occursum hunc fuisse ait, εἰς τόπον τινὰ Σαφὰ λεγόμενον. Τὸ δ' ὄνομα τοῦτο μεταφερόμενον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν σκοπὴν σημαίνει. Τά τε γὰρ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναὸν ἐκεῖθεν συνέβαινεν ἀφορᾶσθαι. De qvo loco ille nosqꝫ alibi sub nomine Σκοποῦ, & צופים.

CAP.

CAP. LIX.

GALILÆA. גליל.

SHeviith, cap.9.hal.2. *Est Galilæa superior, & Galilæa inferior, & Convallis. A Caphar Hananiah, & suprà, qvæcunqve non producit Sycaminos, est Galilæa superior: ast à Caphar Hananiah, & infrà, qvæcunqve producit Sycaminos, est Galilæa inferior. Est etiam ora Tiberiadis & convallis.*

Joseph. de bello, lib.3. cap.4. Δύο δ' οὔσας τὰς Γαλιλαίας, τήν τε ἄνω καὶ τὴν κάτω προσαγορευομένην, περιίσχει μὲν ἡ Φοινίκη καὶ Συρία. διορίζει δ' ἀπὸ μὲν δύσεως ἡλίου Πτολεμαΐς τοῖς τῆς χώρας τέρμασιν, καὶ Κάρμηλος.

Qvod de Sycaminis anteà dicitur, in mentem revocat *Sycaminon* oppidum, de qvo *Plinius, Nat. Hist.* lib.5.cap.19. *Redeundum est*, inqvit, *ad oram atqve Phœnicen. Fuit oppidum Crocodilon: est flumen. Memoria urbium. Dorum, Sycaminum, Promontorium Carmelum*, &c.

Et *Josephus, Antiq.* lib.13.cap.20. Ἔπλευσε, καὶ καταχθεὶς εἰς τὴν λεγομένην Συκάμινον, ἐντεῦθεν τὴν δύναμιν ἐξεβίβασεν.

Apud *Talmudicos* שקמונה, nomen loci, videtur istud oppidum designare. *Demai*, cap.1.hal.1. כל הרימין פטורין חוץ מרימי שקמונה. Ubi Glossa, שקמונה *est nomen loci.*

Cùm inter *Judæam* & *Galilæam* interjaceret tota *Samaritis*, nil mirum, si inter regionum istarum incolas fuerit aliqva discrepantia, & morum, & dialecti: de qvâ vide capita 86.& 87.

Joseph. in *vitâ suâ*, apud me, pag. 642. Διακόσιαι καὶ τέσσαρες κατὰ τὴν Γαλιλαίαν εἰσὶ πόλεις καὶ κῶμαι. qvod de nobilioribus, munitisq;, intelligendum.

In inferiori erant, inter alias, istæ à *Josepho* munitæ, *Jotopata, Beersabee, Salamu, Pareccho, Japha, Sigo, Itaburion mons, Tarichææ, Tiberias.* Idem, *de bell.* lib.2.cap.42.

In superiori *Acharabon petra, Seph, Jamnith, Mero.* Plura occurrent pergentibus.

CAP.

CAP. LX.

Scythopolis. ביתשאן *initium Galilææ.*

Limes *Galilææ* Ἀπὸ μεσημβρίας erat Σαμαρίς τε καὶ Σκυθόπολις, μέχρι τῶν Ἰορδάνου ῥεέθρων. *Joseph. de bell.* lib. 3. cap. 4.

Scythopolis eadem est cum *Beth-shan*, de qvâ mentio apud Sacras paginas non infreqvens, *Jos.* XVII, 11. *Judic.* I, 27. I *Sam.* XXXI, 10.

Βεθσάνη, inqvit *Josephus*, *Antiq.* lib. 12. cap. 12. καλουμένη πρὸς Ἑλλήνων Σκυθόπολις. Vide & lib. 13. cap. 10. Distabat parùm à *Jordane*, sita in introitu convallis magnæ: nam sic idem, Διαβάντες δὲ τὸν Ἰορδάνην ἧκον εἰς τὸ μέγα πεδίον, οὗ κεῖται κατὰ πρόσωπον πόλις Βεθσάνη, &c.

Vocabatur anteà Nysa [autore *Plinio, Nat. Hist.* lib. 5. cap. 18.] *à Libero Patre, sepultâ nutrice ibi.*

Fuit è terrâ *Israëliticâ* in subjugatione ejus primâ, at vix in secundâ; ut non ineptè *R. Solomon*, in *Demai*, cap. 1. Hinc in *Græcam* transiit denominationem, atqve habitata fuit à *Gentilibus*. Inter qvos tamen habitârunt *Judæi* non pauci, qvi & Scholas suas aliqvandò illic habuerunt & doctores. *Hieros. Megill.* fol. 73. 4. ביישנאי שאלון לר׳ אמי *Beth-sheanenses interrogârunt R. Immi, Qvid si lapides ab unâ Synagogâ qvis decerpat, & iisdem aliam Synagogam ædificet? Respondit ille, Non licet.* Et memoratur *Avod. Zarah*, cap. 4. hal. 2. מעשה בבית־שאן *Actum qvid in Beth-shean à doctoribus circa vinum Ethnicorum.*

Babyl. Erubhin, fol. 19. 1. *Dicit Resh Lachish, Si Paradisus sit in terrâ Israeliticâ*, בית־שאן פיתחו *Beth-shean est ostium ejus: si in Arabia, Beth-Geram est ostium ejus: si inter fluvios, Damascus.* Gloss. *Fructus Beth-sheanenses fuerunt svavissimi omnium in terrâ Israeliticâ. Hieros. Kiddushin*, fol. 62. 3. כלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן *Vestimenta linea tenuia confecta sunt in Beth-shean.*

CAP.

CAP. LXI.

Caphar Hananiæ. כפר חנניה: *Medium Galilææ.*

VOcari etiam videtur *Caphar Hanan* : hinc ר׳ יעקב מכפר חנן *R. Jacob è Caphar Hanan. Hierof. Avod. Zarah;* fol. 43. 2.

De hoc loco mentio semel iterumqꝫ. *Babyl. Berac.* fol. 55. 1. *Si sunt cuiqvam qvinqve oves in Caphar Hananiah, & qvinqve aliæ in Caphar Uthni* (בכפר עותני) *non conjunguntur* (id est, non connumerantur, ut decimentur) *donec sit ei una in Zippore.* Gloss. *A Caphar Uthni ad Caphar Hananiam sunt triginta duo milliaria, & Zipporis est in medio.*

Babyl. Erubh. fol. 51. 1. *Homines familiæ Mamal, atqꝫ homines familiæ Gorionis, ficus atqꝫ uvas aridas pauperibus distribuerunt annis famis, in Aruma. Veneruntq; pauperes Caphar Shichin, & pauperes Caphar Hananiah:* ומחשכין על התחום *ac, cùm jam tenebresceret, intra limites* (Sabbaticos) *se contulerunt, & diluculo processerunt.* Gloss. *Arumah est nomen loci. Pauperes Caphar Shichin vicini erant Arumæis, distantes tantùm 4000. [cubitis].* Qvæ distantia cùm excederet iter Sabbaticum, pauperes ante ingressum Sabbati, intra limites *Arumæ* se cóntulerunt; ut manè inseqvente, absqve violatione Sabbati, ad domos distribuentium se conferrent. Occurret *Talmudicos* evolventi freqventissima hujus oppidi mentio.

Observas antè apud *Plinium, Sycaminum* situm inter *Dorum* & *Carmelum*, atqve apud *Talmudicos* fertilitatem *Sycaminorum* inchoantem à *Caphar Hananiah.*

CAP. LXII.

Dispositio tribuum in Galilæâ.

REgio *Samaritica* duas tantùm Tribus continuit, easqꝫ fraternas, *Ephraimum* & *Manassen*: *Galilæa* autem qvatuor, *Isacharem,*

rem, Zebulonem, Nephthalim & *Asherem*, ac partem etiam *Danitarum*.

De ordine, qvo sitæ fuerunt hæ Tribus, convenit qvidem inter Tabulas; at de proprio sitûs loco, heu, qvanta discrepantia! Australem *Galilææ* regionem excepit *Isacharitis:* eam nonnulli collocant ab Austro *Maris Genesaritici*, non malè; at malè, dum eam ad ipsum istud protendunt: aliæqve pessimè, dum ab Occidente istius maris eam statuunt. De eâ sic *Josephus, Antiq.* lib. 5. cap. 1. Καὶ μετ᾽ τούτους (*Manassitas*) Ἰσάχαρις Κάρμηλόν τε ὄρος καὶ τὸν ποταμὸν τοῦ μήκους ποιησάμενοι τέρμονα, τὸ δὲ Ἰταβύριον ὄρος τοῦ πλάτους.

Isacharitidi, à Septentrione, contigua erat *Zabulonitis*; eam Tabulæ qvædam juxta *Mare Genesariticum* expandunt, qvædam longè supra mare istud disponunt versus Aqvilonem; priores non benè, posteriores pessimè. De eâ sic idem *Josephus*, ibid. Ζαβουλωνῖται τὴν μέχρι Γεννησαρίτιδος, καθήκουσαν δὲ περὶ Κάρμηλον καὶ θάλασσαν, ἔλαχον. Observatâ istâ clausulâ μέχρι Γεννησαρίτιδος, nos (à *Talmudicis* etiam persvasi, & ratione ducti) à meridionali littore & orâ *Maris Genesaritici Zabulonitin* supponimus, totumqve illud mare intra *Nephthalitida* comprehensum; qvibus argumentis ducti, demonstramus posteà, cùm agimus de isto mari. Qvam assertionem expositam obviamqve novimus huic objectioni.

Object. Josephus, loco modò allegato, dicit *Nephthalitidis* in portionem cessisse, τῆς Γαλιλαίας τὰ κατὰ ἀνατολὰς ἄχρι Δαμασκοῦ πόλεως, ἕως τοῦ Λιβάνου ὄρους, καὶ τῶν τοῦ Ἰορδάνου πηγῶν. Jam verò, si portionem *Nephthaliticam* distendas à fontibus *Jordanis* ad ultimam oram Australem *Maris Genesara*, (qvod facit sententia nostra) heu, qvantum hæc excedit proportionem reliqvarum tribuum! Nam à *Scythopoli*, ultimo *Galilææ* limite meridionali, ad oram *Maris Genesara* meridionalem non erant ultra XV. milliaria; intra qvod spatium compacta est tota latitudo duarum tribuum *Isacharis* & *Zabulonis*. Ab orâ autem *Genesara* meridionali ad fontes *Jordanis* erant circiter XL. milliaria, qvæ *Nephthalitidi* soli assignare, proportionem exuit & congruitatem.

Resp. Non levis certè foret hæc objectio, si *Nephthalitis* æqvè se versus Orientem extenderet, ac se extendunt *Isacharitis* & *Zabulo-*

bulonitis. Nam hæ ad *Mare Mediterraneum* usqve procurrunt; ast ea interjacentes inter se & mare habet *Asheritida*, & ditiones *Tyri* & *Sidonis*: ità ut, cùm latitudo earum mensuretur à Meridie ad Septentrionem latitudo hujus mensuretur ab Oriente in Occidentem. Non adeò igitur inter has laboratur inæqvalitate, cùm parem latitudinis angustiam cum illis hæc patiatur, & pari cum hâc fruantur illæ longitudine.

Asheritida concluserunt hinc *Nephthalitis*, illinc confinia *Tyri* & *Sidonis*; atqve ea pari modo, ac portio *Nephthalitica*, longitudine se extendit ab Austro in Aqvilonem; majoremq; (qvod sententiæ nostræ aliqvantùm suffragetur, objectioniq; antea recitatæ respondeat) *Josephus* longitudinem ei attribuit, qvam nos *Nephthalitidi*, aut saltem æqvalem. Nam *Josephus*, ubi antè, Τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ Καρμήλου, inqvit, *κοιλάδα προσαγορευομένην διὰ τὸ καὶ τοιαύτην εἶναι, Ἀσηρ* φέρων πᾶσαν τὴν ἐπὶ Σιδῶνος τετραμμένην.

CAP. LXIII.

Ora Galilææ Occidentalis.

Carmelus.

I*Sacharitæ* habuerunt τέρμονα τοῦ μήκους Κάρμηλον καὶ ποταμόν· *Zabulonitæ* Κάρμηλον καὶ θάλασσαν. *Josephus*, ubi antè.

Fuit *Carmelus* non tàm mons unus, qvàm montanum latitudinem ferè totam *Isacharitidis* excipiens, magnamqꝫ partem *Zabulonitidis*. Erat, ut videtur, inter multa montium capita, qvæ eodem nomine sunt insignita, nobile qvoddam culmen, præ aliis eminens & elatum, *Promontorium Carmelum*, Plinio, *N. H.* lib. 5. cap 19. *& in monte oppidum eodem nomine, qvondam Ecbatana dictum*: (עקבתן) ubi, ut verisimile, *Oraculum Carmeli Dei* consultum aliqvandò à *Vespasiano*. *Tacit. Hist.* lib. 2. 19.

Pedem montis alluit mare. *Hieros. Berac.* fol. 2. 1. *R. Samuel bar Chaia bar Juda dixit nomine R. Chaninæ, insidens qvis monti Carmelo, cùm jam orbis Solis occidentis demergi incipit, si descendat & lavet*

se in Mari Magno , & ascendat & comedat trumam suam, חזקת ביום טבל *præsumendum est, qvòd interdiu lavit.*

Κάρμηλον καὶ ποταμόν. Qvisnam iste fluvius? *Kishon*, inqviunt Tabulæ; nam eum depingunt qvædam non longè à *Carmelo*, seipsum in mare effundentem: idqve non sine ratione, petitâ à I. *Reg.* XVIII, 40. at necesse est, ut *Kishonem* supponas ab Austro *Carmelum* præterlabi; non, ut qvidam, ab Aqvilone.

A radicibus Carmeli profluit Palus Cendevia, & ex eâ rivus Pagida, sive Belus, vitri fertiles arenas parvo littori miscens. Sic *Plinius*, ubi suprà, qvi & hæc porrò, *Juxtà, Colonia Claudii Cæsaris, Ptolemaïs qvondam Ace, oppidum Ecdippa, Promontorium album, Tyrus qvondam insula*, &c. *Indè Ide* (aliàs, *Enhydra*) *ac Sarepta, & Ornithon oppida, & Sidon artifex vitri*, &c.

Hæc loca non tàm limites *Galilææ* dixeris, qvàm *Phœniciæ*; nam in ipsâ *Ptolemaide*, vel *Acone*, erat separatio & partitio terræ *Israeliticæ* à *Phœniciâ*. Hinc *Josephus*, *de bello*, lib. 3. cap. 4. Δύο δ' οὔσας τὰς Γαλιλαίας, τήν τε ἄνω καὶ τὴν κάτω προσαγορευομένην, περιέχει μὲν ἡ Φοινίκη καὶ Συρία. διορίζει δὲ ἀπὸ μὲν δύσεως ἡλίου Πτολεμαῒς τοῖς τῆς χώρας τέρμασι, καὶ Κάρμηλος. Qvid? Numnam totam *Galilææ* longitudinem ab Occidente concludunt *Ptolemaïs* & *Carmelus*? Dixerat ipse alibi, qvod & nos alibi adduximus, *Nephthalitida* usqve ad *Libanum* montem (à Septentrione) exporrigi; eheu, qvàm longè post *Ptolemaida*! ac *Asheritida* eousqve etiam extendi: ast erat *Ptolemaïs finis Palæstines* (ut *Plinii* verbis utar) maritimus; nam hinc porrò erant ditiones *Tyri* & *Sidonis*, & jam *Galilæa* non terminabatur mari, sed istis ditionibus.

Vidimus in Schemate isto à nobis adducto, capite hujus opellæ secundo, qvo ἐν ἐπιτομῇ describitur peripheria terræ sub templo secundo; ut שורא דעכו *mœnia Aconis* pro limite illîc statuantur: idqꝫ hoc sensu, de qvo diximus, qvod & posteà patebit amplius. Nomina ergò ista, qvæ in dicto schemate seqvuntur, scilicet, 1. קצריא דגלילא 2. כברתה. 3. בית זניתה. 4. קובעיא, aliaqꝫ nonnulla, loca denotare videntur, qvæ erant collimitia inter *Galilæam* & fines *Tyri* & *Sidonis*.

CAP.

CAP. LXIV.

Acon. עכו. *Ptolemais.*

JOsephus, de bello, lib. 2. cap. 17. Πτλεμαΐς (qvæ & *Acon*) πόλις ἐστὶ τῆς Γαλιλαίας παράλιος &c. *Ptolemais est civitas Galilææ maritima, in campo magno sita; circumdatur autem montibus: ab Oriente, à LX. stadiis, montano Galilææ; à Meridie Carmelo distante CXX. stadia: altissimo autem monte à Septentrione, qui vocatur Climax* (vel *Scala*) *Tyriorum, distatq; stadiis centum. Ab eâ autem urbe distans duobus stadiis, præterlabitur fluvius Beleus, exiguus prorsus, qvem prope est Memnonis sepulchrum; habens juxta se centum cubitorum spatium, sed admiratione dignissimum. Est enim specie vallis rotundæ, vitream emittens arenam, qvam cùm exhauserint multæ naves pariter accedentes, locus item rursus impletur.*

R. Nissin in *Gittin*, cap. 1. מעכו לצפון ועכו כצפון: *Ab Acone porrò ad Septentrionem* (est terra *Ethnica*) *atque ipsa Acon pro Septentrione* (id est, pro terra *Ethnicâ*) *reputatur.*

Hieros. Gittin. fol. 43. 3. *In Acone est terra Israelitica, & non.* Ideoq; in eodem Hieros. *Schevuith*, fol. 35. 3. *R. Josi ben Hananiah exosculatus est fornicem Aconis; & dixit: Hucusq; est terra Israelitica.*

Id. *Challah*, fol. 60. 2. *R. Simeon ben Gamaliel dixit, Vidi Simeonem Ben Cahna bibentem vinum in Acone*, &c. *At numnam intra limites terræ, necnè?* Vide de hâc re Autorem *Juchasin* fusè disputantem, fol. 71. 1.

Avodah Zarah, cap. 3. hal. 4. Erat balneum *Veneris Acone*: (מרחץ של אפרודיטו) ubi lavans *R. Gamaliel* interrogatur ab *Ethnico* qvodam (cui nomen in *Mishnah Hierosolymitanâ* est פרקלוס בן פלוסלוס, in *Babylonica* פרוקלוס בן פלוספוס *Proculus filius Philosophi.*) *Qvid tibi cùm balneo* Ἀφροδίτης*? cùm in Lege vestrâ scriptum sit*, Non adhærebit manui tuæ qvicqvam ex Anathemate. *Respondit ille, Non respondendum est in balneo* (qvia de Lege non est loqvendum, cùm stas nudus.) *Cùm ergò exiisset, dixit, Ego non in limites ejus ingressus sum, sed ea in limites meos.* (Glossa, *Balneum*

erat prinsqvam ea.) Et non dicimus, Faciamus balneum formosum Veneri, sed faciamus Venerem formosam balneo, &c.

Refertur historia acta *A one* coram *R. Judah*, non indigna memoratu. *Babyl. Sanhedr.* fol. 5. 2. *Rabbi venit ad locum qvendam, viditq; homines illius loci pinsentes pastam suam in immunditiâ: cùm ab iis qværeret, Quare ità facerent; responderunt, Venit huc discipulus qvidam; & nos docuit* מי בצעים אין מכשירין *Aqvæ* בצעים *non sunt de liqvidis* (pollutionem inducentibus) הוא מי בצים דרש להו ואינהו סבור מי בצעים *ille de aqva* בצים (id est, *ovorum*) *locutus est; at illi eum locutum fuisse arbitrati sunt de* מי בצעים *aqvis paludosis.* Hæc ideò libentiùs produximus; ut videat Lector, qvòd litera ע apud hos nullius omnino fuerit soni, cui similia exempla proferimus alibi. Jam audi Glossatorem. *Hoc,* inqvit ille, *vidit Rabbi in Acone, in qvâ est terra Israelitica, & terra Ethnica: istos autem vidit stantes intra limites terræ Israeliticæ, & pinsentes pastam suam in immunditiâ, & miratus est, donec dixerunt ei; Venit huc discipulus qvidam,* &c.

Freqventissimè memoratur à *Talmudicis* כפר עכו *Caphar Acon.*

Id. *Taanith,* fol. 21. 1. *Civitas, qvæ producit* 1500. *pedites, sicut* כפר עכו *Caphar Aco, si efferantur indè novem mortui tribus diebus successivis; ecce est pestis: at si die uno, aut diebus qvatuor, tum non est pestis. Et civitas, qvæ producit qvingentos pedites, ut* כפר עמיקו *Caphar Amiku,* &c.

Hinc nomina *Rabbinorum* qvorundam *Aconensium,* ut,

R. Tanchum filius R. Chaiæ è Caphar Acone. Ibid. fol. 7. 2.

R. Simeon ben Juda איש כפר עכו. *Juchas.* fol. 69. 1.

ר אבא דמן עכו *R. Abba Aconensis:* aliiq; Idem, fol. 71. 1.

Perpende hanc historiam. *Hierof. Gittin,* fol. 43. 3. *Attulit qvidam libellum repudii ad R. Ismaelem, qvi dixit ei, Unde tu? Respondit ille:* מכפר סמיי שבתחום עכו *A Caphar Samai, qvæ est in confinibus Acovis. Tunc necesse est, inqvit ille, ut dicas, Me præsente scriptus est, & me præsente sigillatus. Cùm exiret, dixit ei R. Illai, Rabbi, Nonnè Caphar Samai est è terra Israelitica, propior ad Zipporim, qvàm Aconem?* Et paulò post: *Civitates, qvæ sunt in collimitiis Zipporis, vicinæ Aconi, & qvæ in collimitiis Aconis, vicinæ Zippori, qvid de iis facies? Sicut Acon, sic Zipporis.*

CAP.

CAP. LXV.

ECDIPPA.

Achzib. Josuæ XIX, 29. *Judic.* I, 31.
Κλίμαξ Τυρίων.

HIeros. Sheviith. fol. 36. 2. *Itineranti ab Acone ad Achzib à dextrâ viæ, Orientem versùs, munda est à notione terræ Ethnicæ, & tenetur ad decimas, & ad legem de anno septimo, donec innotescat tibi eam immunem esse: à sinistrâ viæ, Occidentem versùs, immunda est sub notione terræ Gentilitiæ, & immunis est à decimis, & à lege de anno septimo, usqve dum innotescat eam teneri, etiam usqve dum perveneris ad Achzib.* Hæc *Gemara*: Texus autem, in qvem hæc commentatio, hic est; *Sheviith*, cap. 6. hal. 1. *Tres regiones* (*Judæa* scilicet, *Galilæa*, & *Peræa*) *tenentur ad legem de anno septimo: quodcunqve possederunt ascendentes è Babylone, à terrâ Israeliticâ usqve ad* כזיב *Chezib* (*Mishnah Hierosolymitana* גזיב *Ghezib* legit) *non depascitur, nec colitur: at quodcunqve possederunt ascendentes ex Ægypto, à Chezib ad fluvium: & ad Amanam, depascitur, sed non colitur: à fluvio, & ab Amanah, interiùs depascitur, & colitur.*

De *Amanah* dicturi sumus illicò. *Fluvius* (inqvit *R. Sol.* in locum) *est fluvius Ægypti*. Et *Chezib* (inqvit *Rambam* in *Demai*, fol. 12. 2.) *est nomen loci, qvi divisit inter terram Israeliticam, qvam possederunt ascendentes è Babylone, atqve eam, qvam possederunt ascendentes ex Ægypto: ea autem, qvam possederunt ascendentes ex Ægypto, qvoad Demai, est quasi extra terram.* Hinc illud in textu, in qvem ille hæc commentatur מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי A *Chezib & ultrà immunis est à Demai.*

Vox *Chezib*, & *Achzib*, in *Ecdippam* tandem transiit, pro more dialecti *Syræ*; cui vulgare, ז, *Zain Hebræorum*, in ד immutare. Κλίμαξ Τυρίων, *Scala Tyriorum*, *Talmudicis* est סולמה דצור. *Hieros. Bava Kama*, fol. 4. 2. לא מטון לסולמיה דצור עד דשכחון כולן *Omnia oblita fuerant, antequàm pertingerent ad Climaca*

ca Tyriorum. Agitur loco citato de *Romanis* qvibusdam, ad *Rabban Gamalielem* missis, ut de lege *Judaicâ* scitarentur.

De eo etiam est hæc historia, & de eodem loco, *Hierosf. Avodah Zarah*, fol. 40. 1. *Cùm exiret ille aliqvando è Chezib, accessit ad eum qvidam, interrogaturus de qvodam voto suo. Dixit ei, qvi cum eo profectus est, Dic ei, nos bibisse qvartanam vini Italicam. Dicit ei benè. Interrogantis dicit, vade nobiscum usqve dum vinum nostrum deferbuerit.* כיון שהגיעו דסולמה של צור *Cùm ad scalam Tyriorum attingeret, descendit Rabban Gamaliel, & seipsum velat, & sedens solvit ejus votum. Ex hoc exemplo hæc discimus, qvòd qvartana vini inebriat, qvòd via sedat vinum,* &c.

Notetur hoc in transitu, qvòd dicitur רביעית יין משכרת *Qvartanam vini inebriare* : & conferatur cùm eo qvod dicit *R. Conia*, *Hieros. Shabb.* fol. 11. 1. ארבעה כוסות שאמרו ישנן רביעית יין באיטלקי *Qvatnor pocula* (ebibenda ab unoqvoqve in epulis sacris) *continent qvartanam vini Italicam* : & judica qvàm sobriè iis fuisset in istis epulis, si vino aqvæ plurimum non immiscuissent.

CAP. LXVI.

ORA Galilææ septentrionalis.
Amanah. Mons Nivis.

DEscribitur hæc ora à *Mose*, *Numer.* XXXIV, 7. *A Mari Magno ad montem Hor. A monte Hor, ad introitum Hamah*: &c.

Mons Hor scriptoribus *Judaicis* est *Amanah*, cujus mentio occurrit, *Cant.* IV, 8. ubi sic R. *Sol. Amanah est mons in ora terræ Israeliticæ Aqvilonari, qvi lingvâ Talmudicâ nuncupatur* טורי אמנון *Montanum Amanon. Idem cum monte Hor.*

Apud *Targum Hierosolymitanum* pro *monte Hor* est טורוס מנוס *Mons Manus* : at *Jonathanis* reddit טוורוס אומנים *Mons Umanis.*

Qvidnam, inqviunt *Hierosolymitani*, *Sheviith*, fol. 36. 4. & *Challah*, fol. 60. 1. *est è terrâ Israeliticâ, & qvid extra terram?* *Qvod-*

Qvodcunqve descendit à monte Amanah intùs , est è terra Israelitica: qvodcunqve est extra montanum Amanæ, est extra terram.

Et paulò pòst : *Dixit R. Justa Bar Shunem , Cùm apulerint reduces* [è dispersione sua] *Israelitæ ad montana Amanæ, edent Canticum: qvod probatur ex eo, qvod dicitur* , (*Cant.* IV, 8.) תשורי ראש אמנה. Reddit ille, *Cantabis è vertice Amanæ.*

Erat & fluvius ejusdem cum monte nominis, de qvo *Targum* in istum locum , *Cant.* IV , 8. *Offerent tibi munus habitantes juxta fluvium Amanam, habitantesq́; in vertice Montis nivis:* & *Aruch*, in קרמיון qvod notavimus anteà , *Kirmion est fluvius in via ad Damascum, & est idem cum Amana.*

Mons Nivis טור תלגא *Paraphrastis* & *Talmudicis* idem est cum *Hermone.* Interpres *Samariticus* in *Deut.* IV, 48. עד טבר תלגה הוא חרמון *Ad Montem nivis, qvi est Hermon.* Et *Hierosolymitani*, *Sanhedr.* fol. 28.4. *Exstruxerunt*, inqviunt, *filiabus Midianitarum craticulas à Beth-Jeshimon , usqve ad Montem nivis, & collocârunt illic fœminas vendentes placentas.*

Targum Hieros. in *Numer.* XXXV. *Mons nivis Cæsareæ* (*Philippi*). Vide & *Jonathanem* ibi.

CAP. LXVII.

פמיים.

Paneas fons Jordanis.

DUplicem *Jordani* fontem assignant Tabulæ ; at qvo jure, vix patet: multò minùs patet , qvo jure hunc *Jor* dixerint, illum *Dan*. Est qvidem apud *Josephum* mentio *Jordanis parvi*, & *Jordanis magni*: hinc ut videtur , origo prima apud Tabulas duplicati fontis, & duplicati rivi ad primos fontes. Sic enim *Josephus*, *de bello*, lib. 4. cap. 1. Πηγαὶ, αἳ τὸν μικρὸν καλούμενον Ἰορδάνην προσπέμπουσι τῷ μεγάλῳ. *Fontes sunt* (in *Daphne*) *qvi Jordanem parvum , ut vocatur, immittunt in magnum.* Agit ille, textu citato de lacu *Samochonitide*, dicitq́ , Διατείνει δὲ αὐτῆς τὰ ἕλη μέχρι Δάφνης χωρίου, &c. *extendi ejus palustria ad Daphnen regionem, ut*

ut alias amœnam, ita fontes continentem, qvi Jordanem parvum emittunt, &c.

Riblah, (ut obiter hoc notemus) *à Targumistis* redditur *Daphne*. Illi in *Numer*. XXXIV, 11. pro eo qvod in *Hebræo* est, *Et descendet limes ad Riblam*, reddunt, *& descendet limes ad Daphnen*. Vide & *Aruch* in דפני. At ea certè non ista *Daphne*, de qva hîc *Josephus*, qvod patebit satis ex seqventibus. At, qvod ad rem sub manibus,

I. Et ille, & *Talmudici* fontem *Jordanis* assignant *Panium*, vel *Paneada*: nec nominant alium.

Joseph. Antiq. lib. 15. cap. 13. *Prope Panium, qvod vocant*, inqvit, *spelunca est in monte amœnissima, eiq; subjecta, in immensum hians terræ devexitas, plena aqvis stagnantibus. Ei mons magnus valdè imminet, sub speluncâ autem scatent fontes Jordanis fluvii.*

Et rursus, *de bello*, lib. 1. cap. 16. Παρὰ τὰς Ἰορδάνου πηγάς· καλεῖται δὲ Πάνιον ὁ τόπος.

Et ibid. lib. 3. cap. 35. Δοκεῖ μὲν Ἰορδάνου πηγὴ τὸ Πάνιον: & plura ibi.

Talmudici, Babyl. Bava Bathra, fol. 74. 2. *Dicit Rabh*, ירדן יוצא ממערת פמיים *Jordanes oritur è speluncâ Paneadis*: *& sic est Traditio.*

Idem, *Megill.* fol. 6. 1. לשם זו פמיים *Dicit R. Isaac*, *Leshem est Pamias.* Glossa, *Leshem est civitas, qvam subjugârunt Danitæ.* (*Judic.* XVIII, 29.) *Pamias est locus, unde oritur Jordanes.*

Et *Plinius*, *N. H.* lib. 5. cap. 15. *Jordanis amnis oritur è fonte Paneade.*

II. Fons iste *Jordanis* tàm celebratus fuit fons *Jordanis*, ut vocatur, *parvi*: nam sic planè colligitur ex *Josepho*. Ille de *Danitis*, *Laish*, vel *Leshem*, invadentibus, qvam subactam illi *Dan* vocârunt, sic ait, *Antiq.* lib. 5. cap. 2. Οἱ δ' οὐ πόῤῥω τοῦ Λιβάνου ὄρους, καὶ ἐλάσσονος Ἰορδάνου τῶν πηγῶν, &c. *Illi autem non longè à monte Libano, atqve à fontibus Jordanis minoris, per magnam Sidonis planitiem iter diei unius conficientes, terram bonam & fertilem observant, ac suis indicant: qvi exercitu irruentes Dan civitatem condunt.*

Itemqꝫ de *Jeroboamo* loqvens hæc ait, ibid. lib. 8. *Duo fana vitulis aureis condidit, unum in Bethel*: Ἕτερον δὲ ἐν Δάνῃ, ἡ δέ ἐστι

πρὸς

πρὸς ταῖς πηγαῖς τοῦ μικροῦ Ἰορδάνου· alterum vero in Dan, quæ est ad fontes Jordanis parvi.

Mireris certè, atqve obstupescas, tam celebri famâ & notitiâ inclarescere fontem *parvi Jordanis*, atqve intereà latere, sileri, atqve in æterna obscuritate sepeliri fontem *magni Jordanis*. Qvid? *Minor* tantâ famâ dignus, & *major* nullâ? Liceat nobis liberè loqvi, bona cum *Chorographorum* venia, qvæ sentimus.

I. Non constat ullum alium *Jordanis* rivum fluere in lacum *Samochonitiden*, præter istum, qvi oritur è *Paneade*. Apud qvemnam Autorem comperies talis rivi vel volam, vel vestigium? nisi qvòd ex verbis *Josephi*, anteà allegatis, malè conceptis, in Tabulas irrepserit talis conjectura, atqve in animos hominum.

II. Opinamur ergò *Jordanem majorem* & *minorem* dici, non ratione duorum fontium, aut duorum rivorum discretorum, & distantium; sed ratione distinctæ magnitudinis ejusdem rivi. Oriens è *Paneade Jordanes*, *parvus* vocabatur, usqve dum flueret in *lacum Samochonitin*: posteà verò, è lacu isto exiens, cùm incrementum magnum ab ista palude obtinuisset, exinde vocabatur *Jordanes major*. *Samochonitis Jordanem Parvum* recepit, *magnum* emisit: nam cùm esset & lacus iste, & regio adjacens paludosa admodùm, ut patet ex *Josepho*: non tàm auctus est lacus à *Iordane* influente, qvàm *Iordanem* effluentem auxit. Κόπτει inqvit *Josephus de bello*, lib. 3. cap. 35. ἡ τῆς Σεμεχωνίτιδος λίμνης ἕλη τε καὶ τέλματα. Videtur ergò fluvius infra *Samochonitin* vocari *Iordanes*, supra *Samochonitin Iordanes parvus*.

Ad fontem *Iordanis*, *Paneada*, condita fuit *Cæsarea Philippi*: qvam videant Tabulæ, nè remotam nimis indè collocent. Idem *Ant*, lib. 18. cap. 3. Φίλιππος πρὸς ταῖς Ἰορδάνου πηγαῖς ἐν Πανεάδι, πόλιν κτίζει Καισάρειαν. Itemqꝫ, *de bello*, lib. 3. cap. 13. Πανεάδα κατασκευάσας ὀνομάζει Καισάρειαν.

CAP. LXVIII.

Qvid dicendum de
ימא דאפמיא.

SEptimum inter maria, terram *Israeliticam* ambientia, numeratur ימא דאפמיא, qvæ vox tàm cognatum sonum habet voci *Pamias*, qvo nomine *Rabbini* fontes *Iordanis* indigitant; ut istius vocabuli mentio hujus non potest non excitare memoriam, imò ferè persvadere; utrumqve unum eundemqꝫ designare locum; & *Mare Apamiæ* nihil aliud fuisse, nisi magnam aliqvam collectionem aqvarum ad ipsos fontes *Iordanis*.

Hoc etiam porrò adjici posset ad roborandam istam persvasionem, qvòd utrobiqve, apud loca in *Talmude Hierosolymitano* citata, hæc addantur, *Mare Apamiæ est idem cum Mari Chamats, qvod* דקוליטינוס *Diocletianus, congregatis aqvis, fieri curavit.* Jam verò *Diocletianus* iste, qvicunqve is fuit (nos Imperatorem fuisse probamus alibi) versatus est aliqvandò *Paneade*, ut liqvet etiam ex eodem *Talmude Hierosf. Trumoth*, fol.46. 2.

At verò aliter se res habet. Diversa fuère loca *Pamias* & *Apamia*, & longè dissita: altera in terra *Israelitica*, altera in confinibus qvidem terræ *Israeliticæ*, at in *Syria*.

Notetur hæc Traditio. *Challah*, cap.4. hal. 11. *Ariston adduxit primitias suas ab Apamia, atqve ea acceptæ sunt; nam dixerunt, Qvi possessionem habet in Syria, est ac si haberet in suburbanis Hierosolymæ.* Glossa. *Apamia est nomen loci in Syria.*

Et hæc clariùs apud *Targumistas*, ut Autores alios omittamus. Interpres *Samariticus* vocem שפם *Numer.* XXXIV, 10. reddit עפמירן *Apamia* cum ע (Nota ש mutatam in ע. Nota etiam in voce *Bosor*, II. *Pet.* II, 15. ע mutatam in ש *Sin*) *Jonath.* אפמיאה cum *Aleph*: nam משפם הרבלה reddit ille· מן אפמיאה לדפני *Ab Apamia ad Daphnen.*

CAP.

CAP. LXIX.

Lacus Samochonitis.

PAginis Sacris est *Aqva Merom*, *Josua* XI, 5. *Babylonicis* est ימה דסבכי *Mare Sibbechæum.* Hinc illud, *Babyl. Bava Bathra*, fol. 74.2. *Jordanes oritur è spelunca Paneadis, & fluit in mare Sibbechæum. Hierosolymitanis* aliqvandò ימא דכובבו, ut notavimus antè, aliqvando ימא, דסמכו unde aliis lingvis *Samachonitis.*

Τῇ Σεμεχωνὶ τῇ λίμνῃ, inqvit *Josephus*, *Jos. de bello*, lib. 4. cap. 1. τριάκοντα μὲν εὖρος, ἑξήκοντα δὲ μῆκος στάδια. Διατείνει δὲ αὐτῆς τὰ ἕλη μέχρι Δάφνης χωρίου. *Lacus Semechonitis est triginta stadiorum latitudine: longitudine sexaginta. Extenduntur palustria ejus ad Daphnen regionem; ut aliàs amœnam, ità fontes continentem:* αἱ τρέφουσαι τὸν μικρὸν καλούμενον Ἰορδάνην ὑπὸ τὸν τῆς χρυσῆς βοὸς νεὼν, προπέμπουσι τῷ μεγάλῳ. Scrupulus latet de hujus clausulæ punctatione, ὑπὸ τὸν τῆς χρυσῆς βοὸς νεών. Molliùs qvidem fluere videretur sententia, & sensus, si sic redderes, *Fontes, qvi parvum Jordanem, ut vocabatur, nutrientes, cum in magnum emittunt, sub Templo aurei vituli*: ast oritur tum justa ambiguitas de situ istius Templi. Referenda est ergò potiùs clausula ista ad præcedētem, ita ut sensus sic fluat, *Fontes, qvi Jordanem parvum, ut vocatur, nutrientes sub Templo aurei vituli, cum immittunt in magnum*: & sic Templum aurei vituli habes ad fontes *Jordanis*, locumq; adjacentem vocatum *Daphnen*: palustriaq; *Samochonitidis* eousqve se exporrigentia.

Gemaristæ Hierosolymitani Schkalim, fol. 50.1. verba *Ezekielis*, cap. XLVII, 8. si explicant. *Exeunt hæ aqvæ in oram Orientalem*; זהו ימא דסמכו *id est, in lacum Samochonitin. Et descendunt in planitiem, id est, in mare Tiberiadis. Et exibunt in mare; hoc est, in mare Mortuum.*

Ἄσωρος πόλις ὑπέρκειται τῆς Σαμαχωνίτιδος λίμνης. *Hazor civitas*, inqvit *Josephus*, *Antiq.* lib. 5. cap. 6. *imminet lacui Samachonitidi.* Metropolis ea *Canaanis*, id est, regionis istius Septentrionalis, qvæ isto nomine insignita est: qvæ & *Galilæa Gentium* vocata. *Iabin rex Hazor* aliiq; pugnant cum *Iosua* ad aqvas *Merom*; id est, ad la-

cum *Samochonitin*, *Iosue*.XI,4, Et *Ionathas* ibidem, ut videtur, cum exercitu *Demetrii*, Ἐν πεδίῳ Ἀσώρ, ut idem *Iosephus*, lib. 13. cap. 9. At libro *Maccabæorum* est τὸ πεδίον Νασώρ, I *Macc*.XI,67.

CAP. LXX.

Lacus Gennesariticus, vel, Mare Galilææ, & Tiberiadis.

EMetitur *Iordanes* CXX stadia, à lacu *Samochonitide* ad *Gennesariticum*. *Ioseph. De bello* lib. 3. cap. 35. Lacus iste Veteri Testamento est ים כנרת, *Numer*.XXXIV,11.&c. *Targumistis* ימא דגניסר, aliqvandò דגניסור, aliqvandò דגינוסר: idem etiam *Talmudicis*, at freqventissimè, ימא דטבריא. Utrumqve nomen adhibetur ab Evangelistis: *Lacus Genesareth*, Lucæ, V,1. *Mare Tiberiadis*, Joann. XXI,1. ac *Mare Galilææ*, Joann. VI,1.

Transiit nomen *Chinnereth* in *Genesar*, ob regionis amœnitatem hortis ac paradisis refertissimæ: de qva dicturi sumus posteà.

Disputatur ab *Hierosolymitanis*, *Megill*. fol. 70. 1. qvare כנרות occurrat aliqvandò numero plurali: ut *Iosue* XI, 2. נגב כנרות, & *Iosue* XII, 3. ים כנרות. *Indè*, inqviunt, *sunt duæ Genesaretæ?* *Aut non fuerunt* אלא ב׳ אבטוניות כגון בית ירח וצינברי *nisi duæ arces, ut Beth-Ierach & Sinnabris;* שהן מגדלות כינרים *qvæ sunt turres Chinnerethanorum: at munitio destruitur & cessit Gentilibus.* Vides ex ipso sensu loci, qvid sibi velit vox אבטוניות. Eadem fortè est cum voce אבטליות in *Aruch*: & אבטילאות *Babylonicis*, *Becoroth*, fol. 55. 1. Qvibus, interprete Glossatore, שני אבטילאות *Sunt duæ eparchiæ in eodem regno.* Exemplum præbet *Gemara* in נמור ונמורי. Ast *Arucho* שני אבטליות *sunt castella duo, inter qvæ est pons, sub qvo tamen non est aqua*: atqve exemplum ille præbet in שולנמי ופטורי. At hîc non moramur. צינברי apud *Talmudicos* est Σεννάβρις apud *Iosephum*, distans à *Tiberiade* stadiis triginta. Nam refert ille *de bello*, lib. 3. cap. 31. *Vespasianum* castra po-

posuisse triginta à *Tiberiade* stadiis, Κατά τινα σταθμόν ἀποσιώπητον τοῖς νεωτερίζουσι, Σενναβρὶς ὀνομάζεται. Loqvitur & ille qvoqve de oppido Γίνναβρι, non longè certè ab hoc loco distante: nam περίχωρον *Iordanis* describens ibid. lib. 4. cap 17. dicit, qvòd ab utraqve ejus regione procurrit longissimum dorsum montium, (at milliaribus aliqvot à fluvio distans) hinc à regione *Scythopolitanâ* ad *Mare Mortuum*, illinc à *Iuliade* ad *Somorrham* versus *Petram Arabiæ*: qvodqꝫ interjacet planities, qvæ vocatur μέγα πεδίον, ἀπὸ κώμης Γινναβρὶν διῆκον μέχρι τῆς Ἀσφαλτίτιδος λίμνης.

De lacu *Genesaritico* sic idem *Iosephus*, ibid. lib. 3. cap. 35. Ἡ δὲ λίμνη Γεννησὰρ μὲν ἀπὸ τῆς προσεχοῦς χώρας καλεῖται σταδίων εὖρος οὖσα τεσσαράκοντα, καὶ πρὸς τούτοις ἑτέρων ἑκατὸν τὸ μῆκος, γλυκεῖα τε ὅμως ἐστὶ, καὶ ποτιμωτάτη.

Plinius lib 5. cap. 15. sic. *Iordanes, ubi prima convallium fuit occasio, in lacum se fundit, qvem plures Genesaram vocant, XVI. M. pass. longitudinis; VI. M. pass. latitudinis.*

Hierosl. Avod. Zarah, fol. 42. 1. ימא דטבריא כגון המים המהלכין הן *Mare Tiberiadis par est aqvis labentibus.* Discutiunt, dum hæc verba proferunt Magistri, qvidnam sentiendum de aqvis, ubi natant pisces immundi unà cum mundis, an edulio scilicet coqvendo sint tales aqvæ idoneæ, necne: & respondetur, Aqvas fluentes & labentes idoneas esse, non labentes non ità; atqve inter labentes numerari lacum *Genesariticum*.

Deo dilectum hunc lacum præ omnibus lacubus *Canaanitidis* credunt *Iudæi*, aut fingunt, in *Midras Tillin*, fol. 4. 1. *Septem maria, inqviunt, creavi, ait Deus; ex omnibus autem iis non elegi, nisi mare Genesariticum.* Qvæ forsan excogitata sunt in laudem *Academiæ Tiberiensis*, lacui huic contiguæ: at meliùs certè veritati consonant, applicata ad freqventissimam *Salvatoris* illuc accessionem.

CAP.

CAP. LXXI.

Intra qvamnam Tribum lacus Genesariticus.

ORitur hæc qvæstio ex collatione Tabularum cum *Talmudicis*: nam non est inter eas, qvod sciam, qvæ non planè mare *Genesariticum* extra Tribum *Nephthaliticam* definiat; illi autem planissimè intrà.

Babyl. Bava Kama, fol. 81. 2. ת"ר ימה של טבריה חלקו של נפתלי: *Tradunt Rabbini. Mare Tiberiadis est portionis Nephthaliticæ. Imò plenum funiculum ea recipit pro retibus à parte ejus Australi: sicut dicitur*, posside Mare & Austrum. (*Deut.* XXXIII, 23. Glossa. *Plenum funiculum habuit (Nephtali) in arida ab ora ejus Australi, ut extrahere posset retia.* Sic etiam *Hierosolymitani*, *Bathra*, fol. 15. 1. *Dederunt* τῷ *Nephthali plenum funiculum ab ora maris Australi: sicut dicitur*, posside Mare & Austrum. *Verba sunt R. Iosi Galilæi.* Sic *Talmud* istud, qvod conscriptum *Tiberiade*. Sic *R. Iosi* qvi *Galilæus*.

Consona his sunt verba *Iosephi*, qvæ citavimus antè ex *Antiq.* lib. 5. cap. 1. Ζαβουλωνῖται, inqvit, τὴν μέχρι Γεννησαρίτιδος, καθήκουσαν δὲ περὶ Κάρμηλον καὶ θάλασσαν ἔλαχον. *Zabulonitæ portionem sortiti sunt usqve ad Genesaritida, protensam etiam* (longitudine) *ad Carmelum & mare.* Ab Austro *Zabulonitis Isacharitide* terminatur, latitudine sese extendens μέχρι Γεννησαρίτιδος, *ad Genesaritida*: pertingens tantùm ad *Genesaritida*: non *Genesaritida* intra se complectens. Sic dicit idem *Iosephus*, loco citato, qvòd Νεφθαλῖται παρέλαβον τὰ πρὸς τὰς ἀνατολὰς τετραμμένα μέχρι Δαμασκοῦ πόλεως. Ridendum foret, si μέχρι Δαμασκοῦ πόλεως ita redderes, ut *Damascum* intra *Nephthalitida* includeres. Parem solœcismum solœcizant Tabulæ, dum *Zabulonem*, qvæ μέχρι Γεννησαρίτιδος tantùm pertigit, totam *Genesaritida* intra se comprehendere faciunt. Intuere *Adrichomium*, ut alios sileam, & cum eo confer hæc *Iosephi*.

Huc reducendum fortè est illud, qvod non parùm interpre-

pretes torsit in *Iosua* cap. XIX. ubi in limitibus tribûs *Nephthaliticæ* definiendis bis memoratur *Iordanes*: vers. 33. *Exitus limitis*, hinc, *erat ad Iordanem*: & vers. 34. וביהודה הירדן מזרח השמש *Exitus*, illinc, id est, à limite meridionali, *erat ad Iordanem in Iuda versus ortum Solis.*

Qvid *Nephthalitidi* cum *Iordane in Iudah?*

Resp. Iuda, id est, *Iudæa*, hîc *Galilæa* opponitur; non *Iudah* reliqvis Tribubus. Ante ortum nomen *Samariæ*, notissimum erat nomen *Galilææ*, *Iosuæ* XX, 7. & nomen *Iudææ*: & tunc temporis totam terram intra *Iordanem* non incongruè bipartireris, in *Galilæam* & *Judæam*; cùm adhuc in rerum natura non esset nomen *Samariæ*. In hunc ergò sensum sonant verba allata, ac si dictum esset, Exiit limes *Nephthali* Borealis, Orientem versus, ad *Jordanem* in *Galilæa*: Australis pariter exiit Orientem versus ad *Jordanem*, jam profluentem in *Judæam*: id est, in regionem extra *Galilæam*, qvæ adhuc *Samaria* non est dicta, sed potiùs *Judæa*.

Videtur certè limes terræ *Nephthaliticæ Jordanem* utrinqve attingere, & à parte Boreali, & à parte Meridionali; & sic *Mare Genesariticum* intra sinum suum complecti, secundùm qvod dicitur à *Talmudicis*, anteà allegatis, iisq; *Tiberiensibus*.

De *Iordane* & lacu isto differenti liceat hoc superaddere de *scaphâ Iordanicâ*. *Hieros. Schabb.* fol. 7. 1. *Dicit R. Iacob bar Aidai, nomine Rabbi Iochananis, ne qvis se absentet è Beth-Midrash: nam multoties proposita est hæc qvæstio in Iabneh*: עריבת הירדן למה היא טמאה *Cimba*, vel *Scapha*, *Iordanica qvare est immunda? nec erat, qvi qvicqvam ad hæc responderet; donec veniret R. Chaninah filius Antigoni, exponeretq; in sua civitate. Scapha Iordanica est immunda, qvia eam fructibus implent, eamq; deducunt à mari in aridam, atqve ab arida in mare.* עריבה, *Iudæis* ipsis interpretibus, est ספינה קטנה *navicula parva*, Πλοιάριον. *Iosephus, de bello*, lib. 2. cap. 43. Τὰ δ᾿ ἐπὶ τῆς λίμνης σκάφη πάντα συναθροισθέντα διακόσια καὶ τριάκοντα εὑρέθη, καὶ ναῦται τεσσάρων οὐ πλείους ἦσαν ἐν ἑκάστῳ.

CAP. LXXII.

TIBERIAS.

HAnc urbem olim à diebus *Iosuæ* munitam fuisse, atqve eandem cum *Rakkath* exstitisse, de qva mentio *Iosuæ* XIX, 25. uno ferè ore prædicant *Iudæi* omnes.

Hieros. Megill. fol. 70.1. : רקת היא טבריא *Rakkath est Tiberias*, inqviunt *Gemaristæ Hierosolymitani.* Atqve idem, idqꝫ fusiùs, *Babylonici*; *Megill.* fol. 5.2.& 6.1. קיימא לן רקת זו טבריא *Constat nobis Rakkath esse Tiberiada.* Cumqꝫ, post paucas lineas interjectas, objiceretur hoc *Rabbi Iochanani* : *Cùm puer essem, rem qvandam dixi, de qva interrogavi Seniores, atqve inventum est sicut dixi, qvòd scilicet Chammath est Tiberias, & Rakkath Zipporis* : sic tandem concluditur, *Rabba dixit, qvisnam est, cui dictum est, qvòd Rakkath non sit Tiberias? Nam, ecce, cùm moritur qvis hic,* (in *Babylone*) *cum illic (Tiberiade) deplorant hoc modo. Feretrum viri clari in Sheshach (Babylone) defuncti, cujus nomen etiam celebre est in Rakkath, huc affertur : eum sic plangite: O amatores Israelis, O Cives Rakkath, prodite & deflete mortuos Babylonis. Cùm qviesceret anima R. Zeiræ, sic eum deflevit qvidam, delicias concepit peperitqꝫ terra Babylonica, eas enutrivit terra Israëlitica : væ sibi, inqvit Rakkath, qvia deliciarum suarum vasa perdidit. Dicit ergò Rabba, Chammath est eadem cum Thermis Gadar, & Rakkath est Tiberias.*

Contigua mari stetit hæc civitas, ita ut ab uno latere mare ei esset pro muro. Hinc illud, loco jam citato, *Rabh Hezekiah legit librum Esther, Tiberiade die decimo qvarto (* mensis *Adar) atqve etiam die decimo qvinto,* (vide *Esth.* IX, 21.) *dubitans num muris cincta esset à diebus Iosuæ, necne. Qvis autem hoc dubitaret de Tiberiade? cùm scriptum sit,* Et civitates munitæ Ziddim, Zer, Chammath, Rakkath & Chinnereth. *Constat autem nobis, Rakkath esse Tiberiada. Ratio ergò, cur ille dubitaret, hæc erat, qvòd ab uno latere cincta esset mari pro muro. Si autem sic erat, qvare dubitaret? Qvia planè non erat murus. Cùm Traditio sic se habeat,* אשר לו חומה ולא שור איגר סביב *Civitas, cui est murus & non mœnia, domus contiguæ sunt*

ſunt pro mœnibus. פרט טבריא שימה חומתה *Excipitur autem Tiberias, cui mare eſt pro muro.* Ita etiam R. *Simeon Ben Jochai* in *Gemara Hieroſolymitana* modò allegata: *Inter urbes*, inqvit, *muris munitas Tiberias excipitur, qvippe cui mare eſt pro muro.*

Qvam fortunam ſubierit hæc civitas ſub nomine *Rakkath*, in tenebris latet. Nomen *Tiberiadis* impoſuit *Herodes Tetrarcha*, urbemq; condidit in gratiam & memoriam *Tiberii Cæſaris. Joſeph. Antiq.* lib. 18. cap. 3. Cujus Etymologiam dum aliundè deducunt *Gemaristæ*, nempè vel à טוב ראיה, *qvòd pulchra eſſet aſpectu*, vel שבטיבורה *qvòd in umbilico eſſet*, &c. ingenio luxuriante luſitare videntur potiùs, qvàm rei ipſius ignoratione laborare.

CAP. LXXIII.

De ſitu Tiberiadis.

Cum *Plinium* lego de urbis hujus ſitu, cumq; eo qvædam confero, qvæ dicuntur à *Joſepho* & *Talmudicis*, non poſſum non animo hærere dubius, qvid hìc ſtatuendum. Sic de eo *Plinius*, *N.H.* lib. 5. cap. 15. *Amœnis circumſeptus* [lacus *Geneſaræ*] *oppidis: ab Oriente Juliade & Hippo; à Meridie Tarichæa, qvo nomine etiam aliqvi lacum appellant; ab Occidente Tiberiade, aqvis calidis ſalubri.*

Conſule Tabulas, ſitamqve apud eas *Tiberiada* vides qvaſi in medio littore *Maris Genneſaritici*, æqvi-diſtantem ferè ab extremis oris maris, Auſtrali, & Boreali. Qvod benè convenire qvidem cum *Plinio* videtur, aſt ægrè cum *Joſepho* & ſuis.

I. Aſſerit Joſephus, *Hippon* (in *Peræa*) diſtitiſſe à *Tiberiade* triginta tantùm ſtadiis.

Nam, in *vita ſua*, pag. 650. *Juſtum* qvendam *Tiberienſem* alloqvens, ſic ait, Ἡ δὲ σὴ πατρὶς ὦ Ἰȣ̃ςε, κειμένη ἐν τῇ Γεννησαρίτιδι λίμνῃ, καὶ ἀπέχȣσα μὲν Ἵππȣ τριάκοντα ςάδια, &c. Aſſerit autem idem *de bell.* lib. 3. c. 35. latitudinem *Maris Genneſaritici* fuiſſe ſtadiorum qvadraginta. Qvânam ergò ratione totum *Mare Genneſariti-*

faritenum interponunt Tabulæ inter *Tiberiada* & *Hippon*? Lege iſta apud *Joſephum*; intuere Tabulas,& judica.

II. Dicit idem *Joſephus* de eodem *Juſto*, in *vita ſua* pag. 628. Ἐμπίμπρησιν ὁ Ἰοῦστος τάς τε Γαδαρηνῶν καὶ Ἱππηνῶν κώμας. Αἱ δὲ μεθόριοι τῆς Τιβεριάδος, καὶ τῆς τῶν Σκυθοπολιτῶν γῆς, ἐτύγχανον κείμεναι. Nota,ut *Gadarenorum* atqve *Hippenorum oppida* dicantur μεθόριοι *contermina Tiberiadi*; qvod certè conſiſtere non poteſt,ſi interpoſitum ſit totum mare,qvod à Tabulis interponitur.

III. Qvæ à *Talmudicis* de loci hujus ſitu diſcimus, non poſſunt produci,niſi obſervatis priùs locis qvibusdam *Tiberiadi* vicinis,à qvorum ſitu faciliùs erit de hujus judicare.

Nos interim hæc ex iis,ex prædictisqve, aſſerimus. Neceſſe eſſe,ut *Tiberiada* ſupponas ſitam,vel ad ipſum influxum *Jordanis* in lacum *Genneſariticum*,ab ora ſcilicet lacûs Aqvilonari,ubi Tabulæ collocant *Capernaumum* (malè:)aut ad effluxum *Jordanis* ex iſto lacu,ab ora ſcilicet lacûs Auſtrali. Aſt ad influxum ejus ſtatuere eam non potes, qvia dicit *Joſephus*, *Tiberiada* non diſtare à *Scythopoli*,niſi ſtadiis CXX,(id eſt, XV M. paſſ.) jam verò lacus *Genneſariticus* ipſe erat longitudinis ſtadiorum C. Eratqꝫ *Scythopolis* limes ultimus *Galilææ* versùs Auſtrum,ut demonſtravimus antè.

Concludere ergò non veremur, *Tiberiada* ſitam fuiſſe ad ipſum effluxum *Jordanis* è lacu *Genneſara*; ad littus ſcilicet lacûs meridionale; ubi jam ſe iterum intra alveum ſuum recepit *Jordanes*. Patebit hoc è ſeqventibus.

De punctatione ergò *Plinii* hæſitamus. De eâ certè nobis non ſatisfit,de eaqve à nobis immutatâ minùs certè aliis ſatisfiet. At,bona cum venia,liceat hanc electionem proponere; *Ab Oriente Juliade: & Hippo à Meridie. Tarichæa, qvo nomine aliqvi lacum appellant, ab Occidente. Tiberiade aqvis calidis ſalubri*: qvæ nec à ſtylo abhorret *Pliniano*,& benè convenit cum ſcriptoribus *Judaicis*; ſed doctis judicium ſubmittimus.

CAP.

CAP. LXXIV.

חמת.

Ἀμμαῦς.

חמי טבריא.

Thermæ Tiberiadis.

CHammath & *Rakkath* conjunguntur, *Josua* XIX, 35. Erant qvippe civitates admodùm vicinæ; *Rakkath, Tiberias;* & *Chammath.* Κώμη Ἀμμαῦς *Iosepho.*

De earum vicinitate sic *Hierosolymitani Erubhin,* fol. 23. 4. *Viri civitatis magnæ possunt ambulare* (Sabbato) *per totam civitatem parvam,* (qvæ erat intra iter Sabbaticum:) *ast incolæ civitatis parvæ non ambulant per totam civitatem magnam.* Et deindè seqvitur: *Olim Tiberienses incedebant per totam Chammatham; at Chammathenses non transiêrunt ultra fornicem: at nunc Chammathenses & Tiberienses constituunt civitatem unam.*

Et *Babylonici, Megillah,* fol. 2. 2. מחמתן לטבריא מיל *Ab Chammath ad Tiberiada est milliare.*

Ibid. fol. 6. 1. *Chammath est Tiberias. Et qvare dicitur Chammath?* על שום חמי טבריא: *Propter Thermas Tiberiadis.*

Vocatur non raró חמת דגדר *Chammath Gadaræ*: non solùm qvòd vicinissima foret regioni *Gadarenæ,* nam interponebatur tantùm alveus *Iordanis,* sed qvòd ab utrâq; ripâ *Iordanis,* ut videtur, conderetur, binas partes conjungente ponte.

Idem, ibid. *Dixit Rabbah, Chammath est eadem cum Thermis Gadaræ, & Rakkath est Tiberias.*

Hierosol. Erubhin, fol. 23. 4. *Licuit, permittente R. Iuda Nasi, Gadarensibus descendere in Chammatham,* (Sabbato) *atqve redire in Gadaram: at Chammathensibus non licuit ascendere in Gadaram.*

En tibi *Tiberiada* tàm vicinam *Chammathæ*, ut una ferè cum eâ esset civitas: *Chammathamq;* tàm vicinam *Gadaræ* regioni, ut nomen indè sortiretur *Chammath Gadaræ*!

Hierosf. Shabb. fol. 5. 4. & *Trumoth*, fol. 41. 1. *R. Samuel bar Nathan nomine R. Chamæ bar Chanina dixit, Ego & pater meus ascendimus ad Chammath Gadaræ, & nobis apposuerunt ova parva.*

Idem, *Kiddush.* fol. 64. 3. *R. Ionathan & R. Iuda Nasi adierunt* חמתא רגדר *Chammatham Gadaræ.*

Id. *Avodah Zarah,* fol 42. 1. & 45. 2. *R. Immai & R. Iudan Nasi* (nepos iste erat *R. Iudæ Nasi*) *adierunt Chammatham Gadaræ.*

De Thermis *Tiberiadis Talmudici* plurima. Excerpantur hæc pauca.

Id. *Schabb.* fol. 3. 1. *R. Iosua ben Levi ægrotans aliqvandò lavit in Thermis Tiberiadis,* מסחי בההן דימוסין רטבריא *innixus humeris R. Chajiæ bar Ba.*

Babyl. Sanhedr. fol. 108. 1. *Tres Thermæ supersunt ab aqvis diluvii.* 1. ברועה דגדר *vortex Gadaræ*: lacus iste *Gadaræ*: is forsan est, qvo poto, ut refert *Strabo*, lib. 16. pecora pilos, cornua, atqve ungves amittunt. 2. עין רבתי בירם *Fons magnus Biram*: de *Biram* vide *Babyl. Rosh hashanah,* fol. 23. 2. lineâ primâ. 3. חמי טבריא. *Thermæ Tiberiadis.*

Hierosf. Shabb. fol. 6. 1. התירו להן מי מערה וחמי טבריא. *Permiserunt iis aqvas Mearæ, & Thermas Tiberiadis.*

Ita & *Josephus*, in *vita sua*: *Scripsit ad me Ioannes* [*Gischalita*] *ei ut permitterem, orans,* χρήσασθαι τοῖς ἐν Τιβεριάδι θερμοῖς ὕδασι, *usum Thermarum, quæ Tiberiade.*

Ita & *Plinius* antè. *Tiberiade aqvis calidis salubri.*

CAP. LXXV.

GADARA. גדר.

Duplex erat *Gadara.*

Una ad littus *Maris Mediterranei*: illa primitùs *Gezer* est dicta, I. *Reg.* IX, 15. *Josepho* Γάζαρα. *Antiq.* lib. 13. cap. 11. Κατεστρέψα-

το

το γὸ Σίμων Γάζαράν τε πόλιν, καὶ Ἰόππω, καὶ Ἰάμνειαν : & libro I. *Maccabaicῶn*, cap. XIV, 34. Καὶ Ἰόππω ὠχύρωσε τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ τὴν Γάζαρα τὴν ἐπὶ τῶν ὁρίων Ἀζώτε.

Transiit tandem, pro dialecti *Syra* idiomate, ז in ד, & pro *Gazara* vocata est *Gadara*. Hinc *Strabo*, post memoratam *Jamniam*, lib.16. pag. mihi 878. Καὶ ἡ Γαδαρὶς ἐστιν, inqvit, ἔτ' Ἄζωτος καὶ Ἀσκάλων: & paulò post, *Gadarensis fuit Philodemus Epicureus*, *& Meleager*, *& Menippus ὁ σπουδογέλοιος*, & *Theodorus Rhetor*, &c.

At *Gadara* altera, qvam nos qværimus, in *Peræa* erat, & *Peræa* metropolis. Ἐλθόντων ἐπὶ τὰ Γάδαρα, μητρόπολιν τῆς Περαίας καρτεράν, verba sunt *Josephi, de bello*, lib. 4. cap. 26.

Distabat à *Tiberiade* stadiis sexaginta, eodem metiente, in *vita sua*, mihi pag. 650.

Gaddaram Hieramiace (ירמוך de qvo antè) *præterfluente*, *& jam dictum Hippodion*. Numerant qvidam inter urbes *Decapolitanæ* regionis. *Plin.* lib. 5. cap. 18.

Ei adeò vicina erat & urbs alia, nomine *Gergesa*, ut ea, qvæ *Marco* dicitur χώρα Γαδαρηνῶν, cap. V, 1. *Matthæo* fit χώρα Γεργεσηνῶν, cap. VIII, 28. qvæ, an à *Girgasæis*, posteris *Canaanis*, nomen duxerit, an à natura soli argillacea, decernendum relinqvimus doctioribus. *Chaldæus* certè עובי גרגשתא *lutum crassum* illud reddit, qvod in *Hebræo* est במעבה האדמה. I. *Reg.* VII, 46.

Ajunt *Hierosolymitani*, *Sheviith*, fol. 36. 3. *Girgasæos*, adventante *Iosua*, & præconio edicente, *qvi hinc migrabit migret*, se contulisse in *Africam*.

CAP. LXXVI.

MAGDALA.

PRopè à *Tiberiade* & *Chammatha* erat *Magdala*. Vicinitatem earum hinc discas.

Hierosʃ. Maasaroth, fol. 50. 3. *Si homini sint duæ areæ, una in Magda-*

Magdala, altera in Tiberiade, fructus amovere licet ab istâ in Magdala, comedendos in istâ in Tiberiade.

Idem, *Sheviith*, fol. 38. 4. *Ob macella qvædam in plateis Tiberiensibus adactus est R. Simeon ben Jochai locum istum purificare. Et qvicunqve juxta Magdalam iter faceret, audire poterat vocem scribæ, dicentis, ecce, bar Jochai purificat Tiberiada.*

Idem, *Erubhin*, fol. 23. 4. *Pastor qvidam senex accessit, dixitq; coram Rabbi. Memini ego Magdalenses ascendentes in Chammatham, perq; totam Chammatham ambulantes (Sabbato) pervenientesq; usqve ad vicum extimum, usq; ad pontem. Permisit ergo Rabbi, ut Magdalenses irent in Chammatham, & pergerent per totam Chammatham, procederentq; usq; ad vicum extimum, usq; ad pontem.*

Josephus, in *vitâ suâ*, de *Magdalâ hæc.* Πέμπει δ' ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας δύναμιν καὶ στρατηγὸν ἐπ' αὐτῆς Μαγδαλὰ τὸ Φρούριον ἐξαιρήσοντας. Occurrit freqvens memoria *Rabbinorum*, vel Scholarium *Magdalenorum.*

ר' יודן מגדלייא *R. Judan Magdalenus. Hieros. Beracoth*, fol. 13. 1. & *Taanith*, fol. 64. 1.

ר' יצחק מגדלאה *R. Isaac Magdalenus. Babyl. Joma*, fol. 81. 2.

R. Gorion dicit, *Magdalenses interrogârunt R. Simeonem ben Lachish*, &c. *Hieros. Megill.* fol. 73. 4.

Vocatur aliqvandò מגדל גדר *Magdala Gadara*: qvia erat trans *Jordanem. Bab. Taanith*, fol. 20. 1.

CAP. LXXVII.

HIPPO. סוסיתה.

EAndem *Hippon* esse cum סוסיתה apud *Talmudicos*, meritò opineris ex ipsa vocum significatione: qvære. Ejus hæc memoria.

Hieros. Sheviith, fol. 36. 3. *R. Josua ben Levi dicit, Scriptum est, Et fugit Jephtah à facie fratrum suorum, atqve habitavit in terra Tobh,* זו סוסיתה *qvæ est Susitha.* Si *Græcè* reddas, Ἱππηνή.

Re-

Repleta *Gentilibus* erat hæc civitas, at mixtis tamen non paucis *Judæis*. Hinc illud, *Hieros. Rosh hashanah*, fol. 54. 4. *Si prodeant ambo testes è civitate, cujus major pars constat è Gentilibus*, כגון הרא כסיתה *Sicut Susitha*, &c. Et, paucis lineis interjectis, *R. Immai circumcidit ex testimonio fœminarum, quæ dixerunt, Sol erat super Susitham.* Nam non licuit circumcidere nisi interdiu.

Distabat *Hippo* à *Tiberiade* stadiis tantùm triginta. *Joseph.* in *vita sua*, pag. mihi 650.

CAP. LXXVIII.

Oppida quædam alia Tiberiadi vicina.

בית־מעון : כפר חיטיא : פלטתה :

INter oppida *Tiberiadi* vicina celebrantur præcipuè apud *Josephum* in *vita sua*, p. 637. *Tarichææ*, urbs à *Tiberiade* distans triginta stadiis; ejus historiam & mentionem apud eum invenies freqventissimam.

Apud *Talmudicos* nomina etiam alia.

בית־מעון *Hieros. Bava Mezia*, fol. 11. 2. *Tiberienses, qvi Beth-Meonem ascenderunt, conducendi in operarios, conducti sunt secundùm* morem *Beth-Meonis: Beth-Meonenses, qvi descenderunt Tiberiada conducendi, conducti sunt secundùm consvetudinem Tiberiadis.*

Vocatus est etiam hic locus, ut videtur, בית־מעיין. Agitur, in *Hieros. Sotah*, fol. 17. 1. de oppido *Timnath*, de qvo dicitur, qvòd *ascenderit Samson Timnatham*, alibiqꝫ, qvòd *descenderit socer Samsonis Timnatham*: ita ut illuc fuerit *ascensio* & *descensio*. Concludit tandem *R. Aibu bar Nigri*, & *dicit, similis est τῇ Beth-Mein, per qvam descenditur à Paltathah; at per qvam ascenditur à Tiberiade.*

Beth-Meon Josepho, in *vita sua*, pag. mihi 629. est Βηθμαῦς

ἀπέχουσι Τιβεριάδος σάδια τέσσαρα. Collocant eam Tabulæ remotam inde nimis.

Erat etiam locus non longè à *Tiberiade*, aut *Magdala*: cui nomen כפר חיטויא *Caphar Chittaia*: qvod conjectari licet ex hac historia. *Hierof. Horaioth*, fol. 47. 1. *R. Simeon ben Lachish sic dixit, Principem, qvi peccat, flagellant in consessu triumvirali. Audiens hæc R. Juda Nasi, iratus est, misitq́;, qvi eum apprehenderent. Fugit autem ille extra Magdalam. Dicunt autem qvidam, extra Caphar Chittaiam.* Idem, *Megillah*, fol. 70. 1. *Ziddim*(*Josua* XIX, 35.) *est Caphar Chittaia. Zer est ei vicina.*

CAP. LXXIX.

Regio Gennesaritis.

EAm sic describit *Josephus*, *de bello*, lib. 3. cap. 35. *Extenditur juxta lacum regio ejusdem nominis Gennesar, naturæ mirandæ, atqve amœnitatis. Nullam enim plantam negat propter fertilitatem ejus*, &c. *Temperamentum aeris congruit etiam fructibus differentibus: ita ut hinc floreant nuces, fructus magis hyemalis; illinc palmæ, qvæ æstu nutriuntur: & juxta eas ficus & olivæ, qvibus aer clementior*, &c.

Paria de loci hujus fertilitate ac amœnitate *Talmudici*.

Aruch, in גנסר: *Dicunt Rabbini, qvare vocatur Gennesar?* גני סרים *Ob hortos Principum. Isti sunt magnates, qvibus eò loci erant horti. Fuitq́; è portione Nephthali* (verba sunt autoris *Aruch*) *sicut dicitur*, atqve è Nephthali Principes mille.

Memorantur fructus *Gennesaritici* nobili famâ. *Babyl. Pesach.* fol. 8. 2. Qvare (inqviunt) *non sunt è fructibus Gennesariticis Hierosolymis? Ne dicant scilicet accedentes ad festa, non venissemus, nisi ad comedendum fructus Gennesariticos.*

In eodem Talmude, *Beracoth*, fol. 44. 1. ubi disputatur qvænam pars nobilior cibi, salsum qvid, an buccella? concluditurq́; salsum præferri, ac super eo gratias agendas, inducitur mentio fructuum *Gennesariticorum*; חשובים מן הפת qvæ præferuntur etiam buccellæ.

Hinc

Hinc mentio *Tentorii Gennesaritici*, סכת גנוסר: *Maasaroth*, cap. 3. hal. 7. id est, ut Glossa, *cùm Genosar, quæ & Cinnereth, hortis nobilibus abundaret, umbracula, vel tentoriola quædam confecerunt, pro tempore isto, quo colligebant fructus.*

Longitudo fœcundissimi hujus soli, juxta littus maris extensi, erat non nisi stadiorum XXX. & latitudo stad. XX. *Jos.* ubi antè. י״ם מקם קרוב לטבריא ויש בו גנות ופרדסים *Et dicunt expositores* (sunt verba *Aruch*, ubi antè,) *quòd est locus vicinus Tiberiadi, in quo sunt horti & Paradisi.* Notetur illud, *est locus vicinus Tiberiadi.*

CAP. LXXX.

CAPERNAUM.

EX novissimè dictis conjecturam non explodendam habemus de situ oppidi *Capernaumi.*

Refert *Josephus, de bello*, lib. 3. cap. 35. regionem *Gennesar*, quam descripsimus, rigatam fuisse. Πηγῇ ποτιμωτάτῃ, Καπερναοὺμ αὐτὴν οἱ ἐπιχώριοι καλοῦσι. *Fonte dulcissimo, quem accolæ Capernaumum vocant.* Ab eo aut urbi nomen, aut potiùs ei ab urbe, istiq; ab amœnitate loci. Nam urbem hanc in *Gennesaritide* sitam fuisse clarum faciunt *Evangelistæ* collati. Cùm enim à *Matthæo* & *Marco* dicatur, *Christum* transfretantem à deserto *Beth-saidæ* appulisse ad regionem *Gennesareth*, *Matth.* XIV, 34. *Marc.* VI, 53. liqvet ex *Joanne*, appulsum istum fuisse ad *Capernaumum*, *Joan.* VI, 22. 24. 25. Cùm ergò regio ista amœnissima vicina *Tiberiadi* adjaceret, in eâqve foret *Capernaum*, non admodum remotam eam à *Tiberiade* necesse est ut arbitremur.

Erat ea παραθαλασσία, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ, *Matth.* IV, 13. Non qvòd ea utriusqve esset terminus, sed qvòd intra fines *Zabuloniticos* & *Nephthaliticos* foret, ex antithesi positis iis ad reliqvas partes *Galilææ*. Sic μεθόρια Τύρου καὶ Σιδῶνος, *Marc.* VII, 24. non centrum istud denotant, ubi se partiuntur ditiones *Tyri* à ditionibus *Sidonis*; sed *fines Tyro-Sidonios*, ut distinctos à finibus

bus *Galilææ*. Nec longè tamen qvidem dissita erat hæc civitas ab ipso limite, ubi se mutuò contigerunt fines *Zabulonitidos* & *Nephthalitica*, prope oram scilicet *Gennesaritici* maris Australem, qvod observavimus antè.

Nos *Capernaumum* inter *Tiberiada* & *Tarichæas* sitam supponimus. An Κεφαρνώμη apud *Josephum*, in *vita sua*, pag. 654. eadem cum hâc fuerit, qværimus.

CAP. LXXXI.

Historia aliqva Tiberiadis. Conscriptum illic Talmud Hierosolymitanum: qvando?

Condita est *Tiberias* ab *Herode Tetrarcha* in honorem *Tiberii*: idq; in communi cœmiterio, vel in loco ubi fuerant plurima sepulchra: hinc omnimodâ svasione, illecebris, & beneficentiâ usus est conditor, ut invitaret incolas. *Joseph. Antiq.* lib. 18. cap. 3. Amœnissim9, ut videtur, loci situs eum impulit, ut cum tali difficultate, ac incommodo luctaretur potiùs, qvàm tàm delectabili solo & sede non frueretur: nam hinc alluens mare, illinc præterlabens intra modicum spatium *Jordanes*, istinc *Thermæ Chammath*, atqve ab alio latere adjacens regio fertilissima *Gennesaritis*, ùrbem hanc, cùm conderetur, amœnitate undiqve cinxit & deliciis.

Crevit ea indies in splendorem, ac evasit tandem in primariam civitatem, non solùm *Galilææ*, sed & totius terræ *Israeliticæ*. Honorem hunc adepta est, ob tralatam illuc Academiam à *Rabbi Juda*; & continuatam illic, per plurima secula. Nobilitata fuit juxta *Babyl. Berac.* fol. 30. 2. tredecim Synagogis (inter qvas כנשתא עיתקתא דסרונגין *Antiqva Synagoga Serongiana. Hierof. Kilaim*, fol. 32. 3.) Synhedrio illic considente: collectâ, fortè hic à *R. Juda*, *Mishnâ Talmudicâ*: & consripto certè ibidem *Talmude Hierosolymitano*. Volumen illud ipsum locum editionis ipsius aper-

perte loqvitur; in qvo vocabula הכא *hic*, & להכא *huc*, *Tiberiadi* planissimè designant, locis fere infinitis. At de tempore major est controversia: inter doctos plurimos consensum est, conscriptum fuisse hoc *Talmud* circa annum *Christi* 230. qvod eqvidem miror, cùm in eo occurrat, ni ego qvamplurimùm fallar, mentio Imperatoris *Diocletiani*.

Liceat loca annotare.

Beracoth, fol. 6. 1. כד סליק דוקליטינוס מלכא להכא. *Cùm huc (Tiberiada) accederet rex Docletinus, viderunt R. Chajiam bar Abba scandentem sepulchrum, ut eum videret.* Repetitur hæc historia in *Nazir*, fol. 56. 1. & vocatur is illic דוקלינוס errore, ut videtur, librariorum.

Kilaim, fol. 32. 3. דיקליטינוס הקיף נהרות ועשאן *Dicletinus congregavit fluvios, & confecit mare Apamiæ.* Recitatur & hæc historia *Chetubboth*, fol. 35. 2. atqve illic vocatur דוקליטיאנוס *Docletianus.*

Ioma, fol. 41. 4. דוקלטינוס היה לו משקל דינר גורדינון *Docletino fuit* זהב שחוט *aurum purissimum, usqve ad pondus denarii Gordiani.*

Shevuoth, fol. 34. 4. דוקליטיאנוס כד נחת תמן נחתת עימיה ק"כ רבוון *Cum illuc accessit Docletianus, accessit cum 120, myriadibus.*

Trumoth, fol. 46. 2, 3. דיקלוט חזירא מחוניה טליי דר' יודה נשיאה *Pueri R. Iudæ Principis ictibus contuderunt Diclot: porcorum custodem. Evasit ille tandem Rex, accedensq́ Paneada, accersivit Rabbinos, &c. Dixit iis, Ideò, qvòd Creator vester pro vobis operatur mira, vos dominium meum contemnitis.* אמרין ליה דיקלוט חזירא בזינן דיקליטיאנוס מלכא לא בזינן *Cui illi, Nos Diclot porcarium contempsimus, Diocletianum Regem non contemnimus.* Hinc orta doctis nonnullis suspicio, hoc non de *Diocletiano* Imperatore intelligendum; sed de Reguncula nescio qvo sordidissimæ originis: qvod & ego aliqvandò sum opinatus, donec aliqvid tandem mihi occurrit, unde res extra omnem aleam videtur posita. Illud reperis in

Avodah Zarah, fol. 39. 4. Qværitur illic à qvodam מהו אהן ירידה דצור *Qvid de foro Tsur?* Est illic inscri-

ptio, אנא דיקליטיאנוס מלכא שבנית אהן ירידה דצור לגריה דארקליס אחי תמניא יומין *Ego Diocletianus Rex hoc forum Tsur* (vel *Tyri*) *condidi fortunæ fratris mei Herculii octoginta diebus.* ארקליס *Herculium* reddere & sonus ipsa svadet, & consonantia historiæ *Romanæ*, è qva qvàm propinqva cognatio fuerit inter *Diocletianum* & *Maximianum Herculium* omnibus est notum.

Diocletianum Palæstinam peragrantem, memorat *Eusebius*, *de vita Constan.* lib. 1. cap. 13. sordidaqꝫ ac humilia ejus incunabula *Romani* historici omnes; qvæ apprimè cum his, qvæ à *Talmudicis* referuntur, conveniunt.

Hi sunt omnes loci, nî multùm fallar, ubi in hoc *Talmude* hoc nomen occurrit, uno tantùm excepto, qvem huc rejeci, eò qvòd, post detectum ex his, hunc fuisse *Diocletianum* Imperatorem, numerentur etiam aliqvot anni post eum excurrentes. Is locus est in *Sheviith*, fol. 38. 4. דיקליטיאנוס אעיק לבני פנייס *Diocletianus afflixit Paneadenses. Dixerunt ergò ei, Nos hinc discedemus: at dixit ei* סופיסטה *Sophista qvidam, Aut non discedent, aut, si discedunt, redibunt: si autem de hac re vis experimentum, adducantur capreoli aliqvi, atqve in locum longinqvum mittantur, atqve illi tandem ad locum suum revertentur. Ille ità fecit: nam adducti sunt capreoli, qvorum cornua deauravit, ac misit in Africam: illi autem post triginta annos redierunt ad locum suum.* Adverte, triginta annos ab actione hac *Diocletiani* elapsos: qvos si vel à primo ejus anno numeres, scriptamqꝫ hanc historiam supponas anno istorum triginta ultimò, ad nonum aut decimum pervenis *Constantini*.

Occurrit etiam mentio *Regis Savoris*, si me non fugiat vera lectio. *Nedarim*, fol. 37. 4. הא חויה דשבור מלכא בלע גמלין *Serpens sub Sapore Rege devoravit camelos.* Imò oritur mihi nescio qvæ suspicio לוליינוס מלכא *Regem Lulianum*, de qvo mentio ipsissimo isthoc loco, *Iulianum Imperatorem* denotare. *Cùm illuc accederet*, inqviunt, *Lulianus Rex*, *comitatæ sunt eum* 120. *myriades.* Sed de hoc satis.

Sunt, qvi punctata *Biblia Sacra* credunt à Sapientibus *Tiberiensibus.* Ego impudentiam *Iudæorum*, qvi fabulam invenerunt, non miror; *Christianorum* credulitatem miror, qvi applaudunt. Recognosce, qvæso, nomina *Tiberiensium*, à sita illic primum Academia ad eam exspirantem: & qvidnam tandem invenis, nisi genus homi-

mi-

minum, præ *Pharisaismo* insaniens, Traditionibus fascinans & fascinatum, cæcum, vafrum. delirum: ignoscant, si dicam magicum & monstrosum? ad opus tàm divinum homines qvàm ineptos, qvàm stolidos! Perlege *Talmud Hierosolymitanum*, & nota qvaliter illic se habeant *R. Iuda, R. Chaninah, R. Iudan, R. Hoshaia, R. Chajia Rubba, R. Chajia bar Ba, R. Iochanan, R. Ionathan*: reliqviq; inter *Tiberienses* grandissimi Doctores, qvàm seriò nihil agant: qvàm pueriliter seria, qvanta in ipsorum disputationibus vafrities, spuma, venenum, fumus, nihil: & si punctata fuisse *Biblia* in istiusmodi Schola potes credere; crede & omnia *Talmudica*. Opus Spiritûs sancti sapit punctatio *Bibliorum*, non opus hominum perditorum, excæcatorum, amentium.

R. Iuda, qvi Academiam primus ad *Tiberiada* transtulit, sedit qvoqve in *Zippore* per multos annos, ibiqve obiit: ita ut utrobiqve forent Scholæ celeberrimæ. Composuit & compegit ille *Mishnaioth* in volumen unum. *Cùm enim videret prolongationem captivitatis* (verba sunt *Tsemach David*, vertente *Vorstio*) *& Discipulos pusillanimes redditos esse, ac defecisse vim Sapientiæ & Cabalæ, atqve Legem oralem valdè attenuatam esse, collegit, & corrasit omnia Decretà, Statuta, & dicta Sapientum, qvorum qvodlibet sejunctum conscripsit, qvod docuerat domus Senatûs*; &c. *Et conscripsit illa sex classibus, qvæ sunt Zeraim, Moed, Nezikin, Nashim, Kedoshim, Tahoroth.* Et paulò pòst, *Systema Mishnaioth ratum habuerunt & in se susceperunt omnes Israelitæ: & in iis occupati fuerunt in vita Rabbi in Schola terræ Israelis, duo filii ejus Rabban Gamaliel, & R. Simeon, atqve R. Chaija, R. Oshaia, R. Chanina, & R. Ioannes, eorumq; socii. Et in Schola Babylonica iis operam navârunt Rabh & Samuel*; &c.

Examine ergò dignum est, unde ortæ fuerint differentiæ istæ inter *Mishnam Hierosolymitanam* & *Babylonicam*, in verbis infinitæ, in rebus qvamplurimæ, qvæ conferenti passim sunt obviæ. Exemplum signale habes in ipso *Hierosolymitanæ* limine, *Beracoth*, cap. 1. hal. 4. ubi deest historia de *R. Tarphone* periclitante inter fures, qvæ in *Babylonica* adest.

An *R. Iuda* Systema illud compegerit in *Tiberiade*, an in *Zippore*, sollicitè non inqvirimus: in utraqve sedit, ac utramqve Scholis nobilibus ditavit; at præeminuit *Tiberias*. Nam

ישיבת

ישיבת טבריא גדולה משל צפורי *Major erat Academia Tiberiensis, quàm Zipporitana.* *Glossa* in *Bab. Sanhedr.* fol. 32. 1.

CAP. LXXXII.

SIPPORIS.

צפורי.

JOseph. de bello, lib. 3. cap. 3. Σέπφωρις μεγίστη τῆς Γαλιλαίας πόλις, ἐρυμνοτάτῳ δὲ ἐπεκτισμένη χωρίῳ· *Sipphoris maxima urbs Galilææ, loco condita munitissimo.*

Bab. Megill. fol. 6. 1. *Kitron* (*Iudic.* I, 29. 30.) *est Sipphoris: & qvare vocatur* צפורר *Sipporis? Qvia monti insidet,* כצפור *sicut avis.*

Hieros. Biccurim, fol. 64. 2. *Bab. Megill.* ubi suprà. *Sedecim milliaribus undiqvaqve à Sippore erat terra fluens lacte & melle.*

Celebrata est hæc civitas *Iosepho* ob res bellicas, celebratissima *Talmudicis* ob Academiam illic statam, & rem literariam, qvam huc contulit, ut diximus, *Rabbi Iudah Sanctus.* Sedit ille hoc loci annis septendecim, freqventissimeqꝫ de seipso hoc dicere est solitus, *vixit Iacobus in Ægypto annis septendecim, vixitq; Judah in Zippore annis septendecim.* *Hieros. Kilaim,* fol. 32. 2.

Sedit etiam in *Beth-shaarim*, ut & *Tiberiade*: sed *Zippore* vitam clausit. *Juchasin*, fol. 2. 2. De ejus morte hæc historia in *Hieros.* ubi antè. *Dixerunt Sipporitani, qvicunqve nobis dixerit Rabbi esse mortuum, nos eum interficiemus. Intuitus est eos Bar Kaphra, capite lacernis velato, dixitq;, sancti homines, & Angeli, apprehenderunt tabulas fœderis, prævaluitq; manus Angelorum, atqve illi tabulas abripuerunt. Dixerunt ei, num mortuus est Rabbi? Dixit ille, vos dixistis. Sciderunt vestes suas ita, ut vox scissionis usqve ad Papatham permearet, ad spatium scilicet trium milliarium. R. Nachman nomine R. Menæ dixit, Miracula facta sunt isto die. Cùm omnes civitates congregarentur ad eum plangendum, idq; vesperâ Sabbati, dies non declinavit, usqve dum unusqvisq; se domum recepisset, utrem aqvâ implesset, atqve candelam Sabbaticam accendisset. Bath*

Kol

Kol beatitudinem eum plangentibus pronunciavit, unum solùm excipiens, qui, exceptum se cognoscens, è tecto se præcipitem dedit, atque obiit.

Glossa in Babyl. *Sanhedr.* fol. 47. 1. *Obiit Rabbi Iudah in Zippore, at sepultura ejus in Beth Shaarim; moriens ille in præceptis filiis dedit, Nè me ac sepulturā portantes ploretis in civitatibus parvis, per quas transibitis, sed in magnis,* &c. Qvid tu adhæc, ô *R. Benjamin?* Tibi, in *Itinerario, sepulchrum ejus est in Zippore in monte, ut & sepulchrum R. Chaijæ, & Ionæ Prophetæ,* &c. Controversi-am compone tu cum patruele tuo citato.

Synagogæ plures erant in *Zippore*. In historia jam allata de morte *R. Iudæ*, & sepultura, mentio fit octodecim Synagogarum eum plangentium, sed num hæ omnes *Zipporitanæ* fuerint, an è locis aliis, meritò qværitur. Erat certè

Hieros. Berac. fol. 1. & *Nazir*, fol. 56. 1. כנשתא דגופנא דציפורין *Synagoga Gophnitica in Zippore.* Erat etiam כנשתא דבבל בציפורין *Synagoga Babylonica in Zippore.* Id. *Berac.* fol. 9. 1. & *Schabb.* fol. 8. 1. Sunt & nomina plurima Doctorum illic celebrium.

R. Honna Rabba. Id. *Shekalim*, fol. 46. 1.

R. Abudma, Zipporensis. Id. *Niddah*, fol. 50. 2.

R. Bar Kaphra in Zippore. Babyl. Sanhedr. fol. 91. 1.

R. Chaninah Zipporensis: cujus memoria præ aliis freqventissima, *Hieros. Maasar Sheni*, fol. 55. 4. *Shabb.* fol. 9. 2. *Trumoth*, fol. 45. 3. &c.

Controversia *Zippore* orta determinatur coram R. *Simeone ben Gamaliel & R. Jose. Bava Mezia*, cap. 8. hal. 8.

Inter plurimas, qvæ adduci possent, historias in hac scena actas nos has tantùm in medium proferemus.

Hieros. Jevamoth, fol. 15. 3. & *Sotah*, fol. 23. 3. *Facta est aliqvando inqvisitio in Zipporenses: illi ergò, nè cognoscerentur, panniculos super nares applicuerunt; at tandem sunt detecti,* &c.

Babyl. Joma, fol. 11. 1. *Qvidam in platea superiori Zipporis de schedulis postibus domûs affixis curans mulctabatur mille Zuzis.* Arguunt hæc persecutionem aliqvam in *Judæos* in ista civitate excitatam.

Hieros. Trumoth, fol. 45. 3. *Lanio qvidam Zipporensis Judæis vendidit carnes prohibitas, cadavera scilicet, & dilacerata: canes etiam furatus est, & carnem eorum vendidit. Vesperâ qvâdam Sabbati, post potum vinum, in tectum ascendens indè decidit, atqve mortuus est. Acce-*

T den-

dentes canes sanguinem ejus linxerunt. Interrogatus R. Chaninah, num abigendi canes? Neqvaqvam, inqvit ille, nam comedunt de suo.

Hieros. Horaioth, fol. 48. 3. memorantur בולווטייא ופגניא בצפורין *Consiliarii & Pagani in Zippore.*

Itemq; בני קצירה של צפורין. *Hieros. Nedarim*, fol. 38. 4.

Distabat *Zipporis* à *Tiberiade*, referente R. *Benjamino* in *Itinerario*, ה פרסאות xx. M pass.

Scriptum semel in *Talmude Hierosolymitano* suspiceris hanc urbem זיפורין: *Avodah Zarah*, fol. 41. 2. כשהלך ר׳ עקיבה זיפורין *Cum adiret R. Akiba Zipporim, adierunt eum, atque rogârunt, num cantharigentilium sunt mundi?* Perpensione digna historia, si זיפורין *Zipporim* nostram denotet *R. Akibah* in *Zippori?* Mortuus is est, annos ferè qvadraginta ante translatam illuc Academiam. At Scholæ fortè ibi, ante Academiam.

Ter recitatur in isto *Talmude, Joma*, fol. 38. 4. & *Megill.* fol. 72. 1. historia de *Ben Elàm* מציפורין (semel scribitur בצפרים *Horaioth*, fol. 47. 1.) qvi, cùm Pontifex summus, ob contractam die expiationis immunditiam, munere istius diei fungi non posset, ipse ingressus est, & functus est.

CAP. LXXXIII.

Loca qvædam Zippori confinia.

שיחין. קצרה. ישנה.

IN *Kiddushin*, cap. 4. hal. 5. agitur de matribus Sacerdotum legitimis: inter alia dicitur, ne inqviratur ulteriùs, *Si pater ejus conscriptus fuit* בערכי הישנה של צפורי *In Catalogo Ieshanæ Zipporiensis.* Gloss. *Urbs fuit vicina Zippori, cujus nomen Ieshanah: atqve in more fuit eos, qvi judicando idonei fuère, conscribere*, &c. Ita, ut tàm propinqva *Zippori* videatur hæc *Ieshanah*, ut illic reponerentur archiva *Zipporitana.*

II. *Erachin*, cap. 9. hal. 6. *Oppida munita à diebus Iosuæ: Ketsarah antiqva, qvæ pertinet ad Zipporim; & Chakrah, qvæ pertinet ad Gush; Calab; & Iodaphath; (Iotopata) antiqva; & Gamala*, &c. Gloss. *Ketsa-*

ſarah eſt nomen urbeculæ extra Zipporim : fortè huc referendum eſt illud, qvod citavimus antè, בני קצירה של צפורין.

III. *Hieroſ. Nedarim*, fol. 38.4. *Occurrit aliqvandò incendium in atrio Ioſi Ben Simai in Shihin, & deſcenderunt incolæ Ketſaræ, quæ pertinet ad Tſipporim, ut illud exſtingverent : at ille non permiſit, dicens, Sinite, ut exactor exigat debitum ſuum. Confeſtim collecta eſt ſupra illud nubes, & deſcenderunt pluviæ & extinctum eſt. Egreſſo Sabbato, miſit unicuiqve eorum nummum.*

Meminit & *Ioſephus*, in *vita ſua*, mihi pag. 653. Γαρεισίμης [*Gariſimes*] diſtantis à *Zippore* ſtad. XX.

Item apud eum, *de bell.* lib. 2 cap. 37. eſt Ἀσαμὼν τὸ μεσαίτατον Γαλιλαίας ὄρος ὃ κεῖται ἄντικρυς τῆς Σεπφώρεως.

CAP. LXXXIV.

אושא.

USHA.

Babyl. *Roſh haſhanah* fol. 31.2. & *Iuchaſ.* fol. 21.2. *Migravit Synhedrium* מיבנה לאושא ומאושא לשפרעם *à Iabneh ad Uſham, atqve ab Uſha ad Shepharaamam.* Gloſſa. *Ad Iabnen, in diebus Rabban Jochananis (ben Zaccanij) ad Uſham in diebus Rabban Gamalielis : at redierunt ab Uſha ad Iabnen, & poſt in diebus Rabban Simeonis reverſi ſunt.*

Rationem, cur illuc migraverit *Rabban Gamaliel*, non aſſeqvimur : qvæcunqve ea fuerit ſive turba aliqva à *Romanis* excitata ſive indignatio ob præfectum cum eo R. *Eleazarum ben Azariæ*, ſeu qvævis alia, illic certè exigua erat mora, redeunte poſt aliqvantum ſpatium ad *Iabnem* vel ipſo *Gamaliele*, vel R. *Akibâ* qvi cathedram ejus capeſſivit.

At poſt bellum *Hadriani*, mortemq; in iſto bello R. *Akibæ*, cùm jam turbatior à *Romanis* eſſet *Iudæa*, *Rabban Simeon*, *Gamalielis* iſtius filius, Præfecturam poſt *Akibam* excipiens, à *Iafne* ad *Uſham* cum Synhedrio commigravit, nec reverſum eſt unqvam poſteà ad *Iafnem*.

Memorantur à *Talmudicis* qvamplurima tranſacta *Uſhæ*. *Hieroſ.*

rof. Sheviith, fol. 39. 2. *Cùm intercalarent annum in Usha, die primo, prostitit R. Ismael, filius R. Iochananis ben Brucha, dixitq́; secundùm verba R. Iochananis ben Nuri. Dixit Rabban Simeon ben Gamaliel, Non soliti sumus sic facere in Iafne. Die secundo Ananias, filius Iosi Galilæi, dixit secundùm verba R. Akibæ. R. Simeon ben Gamaliel dixit, Sic soliti sumus in Iafne.* Recitatur hæc historia in *Rosh hashanah*, fol. 58. 3. & fol. 59. 3. & *Nedarim*, fol. 40. 1.

Id. *Chetubb.* fol. 28. 4. Vide & *Peah*, fol. 15. 2. *In Usha decretum est, ut nutriat homo parvulos suos: ut, si homo bona sua filiis concedat, nutriatur ipse & uxor ex iis*, &c.

Determinabatur etiam in *Usha* de comburenda *Truma* in casibus dubiis qvibusdam; de qvibus vide *Babyl. Shabb.* fol. 15. 2.

Sed, ne prolixiores simus, pro coronide sit hæc historia, *Babyl. Sanhedr.* fol. 14. 1. *Decrevit aliqvando regnum impium (Romanum) persecutionem contra Israëlem: ut scilicet omnis ad Presbyteratum qvemvis promovens interficiatur, atque omnis promotus interficiatur, atqve ut civitas, in qva qvis promovetur ad Presbyteratum, vastetur, atqve ut limites, intra quos fit ista promotio, eradicentur. Qvid fecit Baba ben Iudah? Profectus est, atque sedit inter duos montes magnos, atqve inter duas urbes magnas, atqve inter duos limites Sabbaticos,* בין אושא לשפרעם *inter Usham & Shephraamam, atqve ordinavit qvinqve Presbyteros, scilicet, R. Meir, R. Iudam, R. Simeonem, R. Iosi, & R. Eliezar ben Simeon. Rabh Oia etiam addit R. Nehemiam. Cùm hoc notum esset inimicis eorum: dixit suis, O filii mei, fugite: dixerunt ei, Rabbi, qvid de te fiet? Dixit iis, Ecce, ego projectus sum coram iis sicut lapis, cui non sunt motores. Dicunt, qvòd non inde recesserunt, donec ei infixissent trecenta spicula ferrea, eumq́; fecissent cribro similem.*

CAP. LXXXV.

Arbel. Shezor.

.תרנגולא עילארין

JOsephus. *Antiq.* lib. 12. cap. 18. Ἄρβηλα πόλις τῆς Γαλιλαίας. De ea mentio *Oseæ* X, 14. At sunt qvi variè admodùm locum istum in-

interpretantur: videlicet. *Chaldæus Paraphrastes, R. Solomon, Chimchi;* qvos vide.

Erat inter *Zipporim* & *Tiberiada. Juchas.* fol. 65. 1.

Indè *Nittai Arbelites*, qvi Præfecturam gessit cum *Iosua ben Perahia. Avoth*, cap. 1. hal. 6.

בקעת ארבל *Vallis Arbelis* memoratur à *Talmudicis. Hieros. Taanith*, fol. 69. 1.

Ità etiam סאה ארבלית *Modius Arbelitanus. Hieros. Peah*, fol. 20. 2.

Juchas. fol. 68. 1. *Prope Zephath in superiori Galilæa erat oppidum, nomine Shezor,* שזור, *unde R. Simeon Shezori: ibi ille sepultus. Memoria etiam est R. Ismaelis Shezorei, qvi fortè fuit ejus frater.*

In Schemate isto, qvod in initio hujus operis exhibuimus, è *Gemaristis Hierosolymitanis*, limites terræ sub Templo secundo delineantibus, observas inter alia locorum nomina mentionem loci, qvi vocatur תרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין. Ego reddo, *Geber*, vel *Gabara, superior, qvæ supra Cæsaream.* Qvare תרנגולא reddam *Geber*, facillimè percipient versati in *Talmudicis*, qvippe qvibus *Gallus Gallinaceus* indifferenter vocetur, *Chaldaicè* תרנגולא, & *Rabbinicè* גבר. Nec deest exemplum versionis nostræ: nam *Targum Jonathanis* in *Num.* XXXIII, 35. 36. *Ezion Geber* reddit כרך תרנגולא: meminitqꝫ ipse ipsissimum hunc locum, de qvo agimus, *Numer.* 34. 8. תרנגולא עד קיסרין. Et *Targum Hierosolymitanum*, ibi, תרנגולא דקיסריון. *Cæsarea* autem ista, qvam volunt, est *Cæsarea Philippi*, qvæ ad fontem *Jordanis*: *Gabara* autem ista vocatur תרנגולא עילאה, *Gabara superior*, distinctionis ergò, ab aliis ejusdem nominis civitatibus. *Josephus* in *vita sua*, pag. 634. & 640. *Tiberiada, Sipphorim*, & *Gabaram*, vocat tres maximas urbes *Galilææ*. Memorat etiam ibid. p. 642. Γαβαρὼθ κώμην, & ibid. p. 628. Γαβαρογαναίους, qvi ab eo cum *Gadarenis*, & *Tyriis* connumerantur.

Hieros. Demai, מתרנגול קיסרין *A Gabara Cæsarea, & inferiùs, sicut terra Israëlitica*, qvoad *Demai.*

CAP. LXXXVI.

Discrepantia morum qvorundam Galilæorum à Judæis.

QVibusnam incolis primùm à reditu *Babylonico* plantatæ fuerint *Galilæa* & *Peræa*, non injusta est qvæstio, cùm apud libros *Ezræ* & *Neemiæ* de his mentionem vix reperias, sed de iis solùm, qvi *Judæam* incoluerunt & *Benjaminiden*. At qvicunqve illi fuêre, sive puri *Israelitæ*, sive maculosiores, sive aliqvi è decem tribubus; multùm certè qvibusdam ritibus, & non parùm lingvæ dialecto, diversi fuerunt *Galilæam* habitantes ab habitantibus *Judæam*.

Discrepantiam inter hos variam observant Pandecta *Judaica*: è qvibus hæc pauca producimus exempla, vice plurium.

Hierof. Chetubb. fol. 29.2. agitur de forma & modo scribendi donationem dotalem: *Sic & sic*, inqviunt, *scripserunt Hierosolymitani; & Galilæi etiam scripserunt sicut Hierosolymitani; ast incolæ Judææ aliqvid variârunt*, &c. Ubi *Gemaristæ; Galilæis curæ fuit de fama, non de nummo: incolis Judææ curæ fuit de nummo, non de fama*, &c.

Pesachin. cap.4.hal.5. *Dicunt Sapientes: In Judæa opera servilia fecerunt vesperis Paschatis, usqve ad meridiem; in Galilæa non omnino.*

Nedarim, cap.2.hal.3. ח״א סתם תרומה ביהודה אסורה ובגליל מותרת *Sapientes dicunt, Generale Truma in Judæa ligatur, in Galilæa solvitur*: שאין אנשי גליל מכירין תרומת הלשכה *qvia Galilæi non nôrunt Trumam Pastophorii.* Sensus Traditionis hic est. Cùm qvis votum generalibus terminis enuntiaret, exempli gratiâ, sic dicendo, Hoc mihi esto sicut *Truma*, non nominatâ qvali *Truma*, *Galilæus* sic dicens à voto solutus erat, qvia ille præ distantia loci (ut Glossa) non novit *Trumam* thesauri sacri: at *Judæam* habitans sic dicens voto ligabatur.

Additur & eodem textu, סתם חרמים ביהודה מותרין ובגליל אסורין *Si generaliter qvis vovet per Anathemata, in Judæa solvitur; in Galilæa ligatur, qvia Galilæi non nôrunt Anathemata Sacerdotum.* Ubi Glossa: *Non erant inter Galilæos Sacerdotes:*

doces: cum Anathematizarent ergo, Anathematizarunt non nisi Deo. Et *Gemara Hierosolymitana*: *Quia assueti illi erant Anathemati Achanis, dicitur quod ligantur: ast in Judæa, quia non assueti erant Anathemati Achanis, dicitur quod solvuntur.*

Tosaphta ad *Chetubb.* cap. 1. *Dicit Rabbi Judah, in Judæa examen habuerunt de sponso & sponsa tribus diebus ante nuptias; at in Galilæa non ita. In Judæa permiserunt privatum consortium sponso cum sponsa per horam unam ante nuptias; at non sic in Galilæa. In Judæa mos fuit, ut essent duo* שושבינין *amici maritatorum, unus è familia sponsi, alter è familia sponsæ; ast non sic in Galilæa. In Judæa amici isti dormierunt eodem loco, ubi dormierunt sponsus & sponsa: at in Galilæa non ita:* &c.

CAP. LXXXVII.

Dialectus Galilæorum discrepans à Judaica.

Ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ, καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ. *Matth.* XXVI, 73. Pro commentario hæc sunto, quæ traduntur à Magistris.

Babyl. Erubhin, fol. 53. *Hominibus Judææ, qui accurati fuerunt in lingua sua, confirmata est Lex eorum in manibus ipsorum: hominibus Galilææ, qui non accurati fuerunt in lingua sua, non confirmata est Lex eorum in manibus ipsorum.* Glossa. *Accurati fuerunt* (homines *Judææ*) *in lingua sua, ut loquerentur sermone puro, non sordido.*

Hominibus Judææ, qui de lingua sua sunt accurati, & statuunt sibi certa signa, confirmata est Lex eorum in manibus ipsorum: hominibus Galilææ, qui de lingua sua non sunt accurati, nec statuunt sibi signa, Lex eorum non confirmata est in manibus ipsorum. Glossa. *Accurati fuerunt de lingua sua, eadem scilicet verba reddendo, quæ audierant à Magistris suis: & quoniam oraliter sunt edocti, auditione post auditionem, statuerunt sibi de iis signum post signum: ideoque, quia erant accurati de lingua sua, norunt sibi signa apta statuere, nè oblivriscerentur.*

Ho-

Homines Iudææ discunt ab uno Magistro, & Lex eorum confirmatur in manibus ipsorum : Galilæi non discunt ab uno Magistro, & Lex eorum non confirmatur in manibus ipsorum. Gloſſa: *Galilæi audierunt à Magistro uno linguâ unâ, ab alio aliâ, & diversitas linguæ,* vel *enuntiationis, eos confudit ita, ut obliviscerentur.* Et paulò pòſt.

Dixit R. Abba, Si interroget quis homines Judææ, qui accurati sunt de lingua sua. מאברין תנן או מעברין תנן *Num* מעברין *dicunt cum* ע *in* מאברין *cum* א? *Num* עכוזו *an* אכוזו? *Respondebunt, Sunt, qui* מאברין *proferunt* (cum א), *suntq; qui* מעברין (cum ע) *Sunt, qui* אכוזו*, & sunt, qui* עכוזו. Et paulò pòſt.

Galilæus qvidam dixit, אמר למאן אמר למאן : *responderunt ei, O Galilæe fatue!* חמר מרכב : עמר למלבש : חמרלמשתי : אימר לאיתבכסאה Senſus eſt, Cùm *Galilæus* qværeret אמר למאן *Cujusnam est* אמר? Literam primam in voce אמר tam vagè, & incertè pronuntiavit, ut neſcirent auditores, an חמר vellet, id eſt, *asinum*; an עמר, id eſt, *vinum*; an עמר, id eſt, *lanam*; an אימר, id eſt, *agnum.*

Galilæa qvædam, cùm vicinæ suæ dicere oporteret, תאי דאוכליך חלבא *Veni: & ego præbebo tibi lac* (vel *pingve* aliqvid) *comedendum, dixit:* שלוכתי תוכליך לבא. Gloſſa. *Literas non distinxit, sed confudit: nam, cùm dicere oporteret* שלובתי *cum* ב, *qvod vicinam denotat, dixit* שלוכתי *cum* כ *Caph. Pro* תאי דאוכליך חלבא, *Veni, & cibabo te lacte, dixit* תוכליך לבא *qvod imprecationem sonat, id est, devoret te leo.*

Mulier qvædam coram Judice dixit: מרי כירי תפלא חות לי וגנבון מינך וכדו הות דכד שדרו לך עילווה לא מטי כרעיך ארעא Illud, qvod dicere voluit, hoc fuit, *Δεσπότα Κύριε, Tabula mihi fuit, qvam furati sunt: eaq; tanta fuit, ut si te in eam collocarent, non attingerent pedes tui terram.* Aſt ea pronuntiatione ſuâ rem itâ fœdavit, ut, interprete Gloſſatore, hunc ſenſum proferret, *Domine, serve, tignum mihi fuit, & te furati sunt: fuitq; illud tam magnum, ut si te in illo suspenderent, non attingerent pedes tui terram.*

Vides inter alia, in dialecto hac *Galilæa*, confundi admodum pronuntiationem gutturalium, qvam utcunqve corrigant in verbis allegatis *Judæi*; ipſis tamen non erat infreqvens, ita ut *non distinguerent doctores mystici inter Cheth & He*; Verba ſunt *Hierosolymitanorum, Shabb.* fol. 9. 2. & hæc qvoqve *Babylonicorum, Berac.* fol.

fol. 32. 1. *Scholæ R. Eleazar ben Jacob pronuntiàrunt Aleph Ain, & Ain Aleph.*

Exemplum unum istiusmodi confusionis observavimus antè, cùm qvidam sic docens מי בצעים אין מכשירין intelligi voluit de מי ביצים, at incertâ pronuntiatione decepit auditores.

Aliud habes *Hieros. Avod. Zarah*, fol. 39. 3. *Rabb dixit* עיריהן. *Samuel dixit*, איריהן. *Rabb dixit*, מאברים. *Samuel dixit*, מעברים. *Rabb dixit*, יאותן. *Samuel dixit*, יעותן.

Perlegens versionem *Samariticam* Pentateuchi alternationem gutturalium adeò freqventem invenies, ut non promptiorem istius lingvæ clavem adipiscaris, qvàm variationem istam observando.

CAP. LXXXVIII.

גלגל in Deut. XI, 30. Qvisnam locus.

OBscurum adeò est, qvod dicitur à *Mose*, *Gerizim & Ebal fuisse* מול גלגל, *Deut.* XI, 30. ut vox מול etiam in contrarias significationes reddatur ab interpretib⁹. Qvidã in eo sensu accipiũt, ac si foret סמוך לגלגל *prope Gilgalẽ*: *Bab. Sotah*. fol. 33. 2. qvidã רחוק מן הגלגל *longè à Gilgale*, *R. Sol.* in *Deut.* 11. *Targumistæ*; *Corã Gilgale*. Dum, ut mihi videtur, scrupulum non tangunt; qvi non tàm in significatione vocis מול latet, qvàm in ambiguitate vocis גלגל. Hi omes *Gilgalem* istam intelligere videntur, qvæ populum *Israeliticum* excepit, nocte primâ post transitum *Jordanis*, *Josue* IV, 19. qvæ, referente *Josepho*, *Antiq.* lib. 5. cap. 1. distabat à *Iordane* stadiis tantùm qvinqvaginta: at qvam *Gemaristæ*, qvinqvaginta milliaribus ampliusqꝫ distitisse hariolantur. Nam *dicunt*, juxta *Kimchium*, in *Jos.* 4. *qvòd iter istius diei fuit plus qvàm sexaginta milliarium, à Iordane scilicet ad Gilgalem.* Atqve hoc dicunt, ut *Gilgalem* prope *Gerizim* & *Ebal* statuant; ubi primâ nocte post introitum in terram *Chanaanitidem*, populum castra-

V me-

metatum fuisse opinantur, ex verbis *Mosis*, *Deut.* XXVII, 2. *Die qvo pertransieris Jordanem, eriges tibi lapides magnos, & calce lavigabis eos,* &c. Lapides autem isti, inqviunt, erecti sunt in *Gerizim* & *Ebal*. Hinc illud *Gemaristarum*, *Babyl. Sanhedr.* fol.44. 1. in *Gloss.* *Dixit Dominus, Dixi ego, cùm transieritis Jordanem, erigetis lapides; at vos exspatiati estis usqve ad 60. milliaria.* Et *Sotah*, fol. 36. 1. *Gerazim & Ebal distabant 60. milliaribus à Jordane.*

At certè *Gilgal* ista, de qva *Moses* in verbis istis, *Nónne Gerizim & Ebal sunt* מול גלגל, alia intelligenda est ab ea, qvam *Josua* eo nomine insignivit, *Josua* V, 9. Nam, cùm *Moses* verba ista proferret, nomen *Gilgalis* istius prope *Ierichuntem* non erat in rerum natura: nec *Gilgali* isti, cùm nomen istud sortita esset, applicari potest illud, qvod in libro *Iosuæ* dicitur de גוים לגלגל *Nationibus Gilgalis*, *Iosua* XII, 23. Videtur ergò utroqve in loco per *Gilgal Galilæa* intelligenda, idq; tùm ex cognatione vocum; nam גלגל & גליל ejusdem sunt radicis & etymi, tùm ex ipso sensu locorum. Nam, cùm apud *Iosuam* enumerentur Reges qvidam particularium aliqvarum in *Galilæa* civitatum, *Kedesh*, *Iokneam*, *Dor*, &c. additur & Rex *Nationum Gilgalis*, vel *Galilææ*, qvi nempe pluribus dominatus est urbibus & regionibus in *Galilæa*.

Sic etiam optimè reddi possunt verba *Mosis* in parem sensum, Nonne isti montes *Gerizim* & *Ebal* sunt ultra *Jordanem ex adverso Gilgal*, vel *Galilææ*?

Conjecturam nostram firmant, 1. Versio LXX. qvi גוים לגלגל reddunt Γεῖ τῆς Γαλιλαίας. 2 Collatio *Josephi* cum libro *Maccabæorum*, in historia de *Demetrio*. *Castrametatus est ibi*, inqvit *Josephus*, ἐν Ἀρβήλοις πόλει τῆς Γαλιλαίας; at I *Macc.* IX, 2. Ἐπορεύθησαν ὁδὸν τὴν εἰς Γάλγαλα, καὶ παρενέβαλον ἐπὶ Μεσαλὼθ τὴν ἐν Ἀρβήλοις. *Arbela* huic est in *Galgala*, vel *Gilgal*; illi in *Galilæa*.

CAP.

CAP. LXXXIX.

Oppida varia nomine צור *TYRI insignita.*

PRæter *Tyrum* nobile emporium *Phœniciæ*, occurrunt varia ejusdem nominis loca, & apud *Talmudicos*, & apud *Josephum*.

Nominant illi, *Hieros. Demai*, fol. 22.4. צור *Tyrum* unam in ipsis terræ limitibus, qvæ tenebatur ad solvendas decimas; atqve aliam pariter in limitibus, qvæ non tenebatur: verba eorum exhibebimus posteà. Inqve his, qvæ seqvuntur, exemplis, aliisq; qvæ adduci possent, plurimis, in medio relinqvunt; an de *Tyro Phœniciæ* sit sermo, an de loco ejusdem nominis aliqvo alio.

Idem *Kiddushin*, fol. 64.4. *Jacob Navoriensis profectus est Tyrum* (לצור) *& qvædam illic docuit, pro qvibus eum plagis afflictum voluit R. Chaggai.*

Idem *Avodah Zarah*, fol. 42.1. *R. Mena adiit Tyrum* (לצור:) *qvem illic invenit R. Chaija bar Ba, profectusq; dixit R. Jochanani qvæ ille docuerat.*

Ibid. fol. 44.2. *R. Issa ivit Tyrum* (לצור) *& vidit eos bibentes vinum*, &c.

Josephus, Antiq. lib. 12. cap 5. de *Hyrcano*, fratre *Simonis* Pontificis. *Condidit ille locum munitum inter Arabiam & Judæam trans Jordanem; καὶ τοῦτον ἀπεργασάμενος τόπον Τύρον ὠνόμασεν, & Tyrum vocavit.*

Idem in *vita sua*, de *Joanne ben Levi*. Cùm ille *Gischalitas*, jugum *Romanum* jam excutere aggredientes, retinere conatus esset, frustrà id fecit: *Τὰ γὰρ πέριξ ἔθνη, Γαδαρηνοὶ καὶ Γαβαραγαναῖοι καὶ Τύριοι, nam circumhabitantes populi, Gadareni, & Gabaraganæi, & Tyrii, multâ vi militum collectâ, Gischalam invadunt.* Hos *Tyrios* vix è *Tyro Phœniciæ* adventâsse supponere potes; sed ab alio aliqvo loco, cui idem nomen. Eâ ratione, qvâ plurima in terra *Israelitica* oppida nomine *Ramæ* insignita sunt; qvia nempè loco edito sita erant; eâdem etiam plurima nuncupata sunt nomine צור *Tyri*; qvia scilicet ædificata fuerunt in loco petroso.

CAP. XC.

C A N A.

DE ſitu hujus loci parùm certi habemus. Hoc tantùm de *Canâ* à *Joſepho* diſcimus, diſtitiſſe ſcilicet eam à *Tiberiade* tanto ſpatio, qvantum ipſe cum exercitu emetiri potuit unâ nocte. Nam, cùm ei per literas nuntiatum eſſet, *Juſium* hoſtem *Tiberienſes* à fide ſua erga eum retrahere conari, *Ego*, inqvit in *vita ſua*, pag. 631. *tunc temporis eram in oppido Galilææ, vocato Cana; ducens ergò mecum ducentos milites, per totam noctem progreſſus ſum: nuntio præmiſſo, qvi adventum meum Tiberienſibus indicaret: manè autem, cùm urbi appropinqvarem, à populo mihi obviam itum eſt,* &c.

De *Canâ* etiam mentionem habet in eodem libello *de vita ſua*, his verbis, pag. 653. *Sylla, Dux Regis Aggrippæ, caſtra ponens ſtadiis qvinqve à Juliade, cuſtodiis vias obſepit:* Τῇ τε εἰς Κανᾶ ἀγούσῃ· καὶ τῇ εἰς Γάμαλα τὸ φρούριον: *& eam, qvæ ducit ad Canam: & eam, qvæ ad Gamalam caſtellum.* Jam verò, cùm *Julias* & *Gamala* absqve omni dubio forent trans *Jordanem*, qværi etiam poteſt, an *Cana* iſta non etiam foret ab eadem ripa. At qvæ ſeqvuntur videntur hoc negare: nam vias obſepit, ὑπὲρ τοῦ τὰς παρὰ τῶν Γαλιλαίων ὠφελείας τοῖς ἐνοίκοις ἀποκλείειν, *Ut hoc modo ſubſidia omnia à Galilæis proventura recluderet.* Nota illud, *A Galilæis proventura*, id eſt, *A Cana*, locisq; *Galilææ* aliis *Canæ* adjacentibus.

Julias iſta, qvam *Sylla* obſidione cinxit, erat *Julias-Betharamphtha*, (de qva poſteà) qvæ ſita erat ad ripam *Jordanis* ulteriorem, cùm jam influxurus is eſſet in mare *Geneſariticum*. Videtur ergò *Cana* ex oppoſito jacere cis *Jordanem*; qvàm longè ab eo remotam non dicimus, at, ut conjectari licet, non multùm: tantoq; ſpatio diſtitiſſe à *Tiberiade*, qvantum excepit tota longitudo maris *Geneſaritici*.

CAP.

CAP. XCI.

PERÆA. עבר הירדן.

JOseph. de bello, lib.3.cap.4. *PERÆÆ longitudo erat à Macherunte ad Pellam, latitudo à Philadelphia ad Jordanem.*

Hieros. Sheviith, fol. 38.4. *Montanum ejus erat Mons Macvar, & Gedor*, &c. *Planities ejus Heshbon cum omnibus suis civitatibus, quæ in planitie, Dibon & Bamoth Baal, & Beth-baal-meon*, &c. *Convallis ejus est Beth haran, & Beth Nimrah, & Succoth*, &c.

Memoria *Montium Macvar* occurrit *Tamid*, cap. 3. hal. 8. & *Bab. Ioma*, fol. 39.2. in hyperbolica ista Traditione, *R. Eliazaris ben Diglai*, dicentis, *Capras* בהרי מכוור *in montibus Macvar sternutâsse à nidore suffitus Thymiamatis in Templo.* A מכוור vox *Macharus.*

Tota Regio Trans-*Iordanica Peræa* qvidem audiit: at divisa tamen ita erat, ut pars ejus Australis singulatim *Peræa* vocaretur; pars reliqva *Batanæa, Auranitis, Trachonitis.* Sic dicitur à *Iosepho, de bello*, lib. 2. cap. 9. qvòd, donante *Augusto*, cederet *Herodi Antipæ* ἥτε Περαία καὶ Γαλιλαία. *Philippo* autem Βαταναία τε, καὶ Τράχων, καὶ Αὐρανῖτις.

בשן) Pro idiomate *Syro* ש in ת permutante, in *Batanæam* transiit, בתנין, interpreti *Samaritico*: *Targumistu* מתנן, *Mem* & *Beth* alternantibus, qvod non inusitatum.

Urbs hujus regionis præcipua *Golan*, *Josua* xx, 8. unde *Gaulonitis*: eaqve Γαυλονῖτις ἄνω & κάτω. Vide *Ios* ubi priùs, c.13.

Τράχων) *Judæis* טרכונא דמתחם לבוצרה *Trachon, qvæ terminatur ad Bosram. Hieros. Sheviith*, fol.36.3. Non *Bozram Edomæam* (*Esaia* LXIII, 1.) nec *Bezer Rubenitarum* (*Iosuæ* xx, 8.) sed aliam: nempè *Bosorram*, vel *Bosor*, in *Gileaditide.* De qva vide *Iosephum*, *Antiq.* lib. 12. cap. 12. & librum primum *Maccabaicῶn*, capite qvinto versu vicesimo sexto.

Dum de differentia inter *Bezer* & *Bozram* loqvimur, præterire non possumus exemplum signale de hac re propositum à *Babylonicis*, *Maccoth*, fol. 12. 1. *Princeps Romæ* (Gloss. *Samael*, angelus mortis) *tripliciter olim errabit, sicut scriptum est*, Qvis venit ab

ab Edom, vestibus tinctis è Bozrah? *In hac re errat, quia refugium non est nisi in Bezor, & ille se recipit ad Bozram*, &c.

Jos. Antiq. lib.17. cap.2. Βαταναία ὡρίζετο τῇ Τραχωνίτιδι.

Auranitis) *Josephus* ibid. lib.15.cap.13. eam vocat *Abranitim*. *Cæsar*, inqvit, *donavit Herodi* (*Magno*) Τράχωνα, καὶ Βατανάιαν, καὶ Αβρανῖτιν idque, ut ille latrones cohiberet, & domaret; qvi regiones istas miserrimè vexabant, &c.

CAP. XCII.

ADAM & ZARETAN; Josuæ III.

Duplicem in Tabulis nonnullis errorem suspicor, dum duo hæc oppida in *Peræa* collocant; multò magis, dum parùm distantia collocant.

Non diffitemur qvidem civitatem *Adam* in *Peræa* fuisse; at *Zaretan* non ita. De *Adam* mentio, *Josua* III, 16. ubi agitur de excisione, vel dissectione aqvarum *Jordanis*; ut transitum præberent *Israëli*. קמו נד אחד הרחק מאד באדם. Pro lectione Textuali באדם, marginalis habet מאדם. Utramqve applices aptissimè.

Adam fuit centrum partitionis aqvarum: hîc statio Arcæ fœderis, *Jordanem* jam introituræ Hinc *Psaltes*, אהל שכן באדם *Tentorium, qvod fixerat in Adam*. *Psal.* LXXVIII, 60. Benè ergò obtinet lectio Textualis באדם, *In Adam*; qvia illic centrum dissectionis aqvarum: at lucem insuper addit marginalis מאדם, *Ab Adam*; qvia longè supra eam earum exacervatio.

Hieros. Sotah, fol. 21. 4. *R. Jochanan dicit, Adam est civitas, & Zaretan est civitas, distantq́; à se invicem XII. milliaribus.* Ab *Adam* ad *Zaretanam* erant aqvæ arefactæ, à *Zaretana* & suprà erant coacervatæ. *Adam* erat in *Peræa* ex adverso *Hierichuntis*, *Zaretan* erat in *Manassitide* cis *Jordanem*. Vocatur ea *Zarthanah*, I *Reg.* IV, 12. & prope *Beth-sheanam* definitur, qvæ erat ultimus *Manissitidis* limes

limes versùs Septentrionem. Dicuntur vaſa ænea Templi fuſa fuiſſe in planitie *Iordanis*, in terra argillacea inter *Zaretan* (cis *Iordanem*) & *Succoth* (ultrà.) I *Reg.* VII, 46. Verba ergò citata apud *Iosuam*, הרחק מארם אשר מצר צרתן, ſic intelligenda ſunt, ut non tàm vicinitatem *Adam* & *Zaretan* denotent, qvàm ut accumulationem aqvarum juxta *Zaretan* fuiſſe innuant. In hunc ſenſum ſunt reddenda, *Et conſtiterunt aqvæ deſcendentes à deſuper: exſurrexerunt in acervum unum, longâ valde diſtantiâ à civitate Adam, nempe*, ad diſtantiam iſtam, *qvæ eſt juxta Zaretan.*

Adam & *Zaretan* erant hinc illinc remotæ aliqvantùm à *Iordane*; at nominantur illæ in iſta hiſtoria, qvia agitur ibi de tempore, cùm *Iordanes* ſeipſum intra alveum ſuum non continuit, ſed ripas exceſſerat.

CAP. XCIII.

JULIAS-BETH-SAIDA.

DUplex erat *Julias*, utraqve in *Peræa*: una ab *Herode* condita, *Beth-aramphtha* antè dicta, de qvâ *Josephus Antiq.* lib. 18. c. 3. Ἡρώδης Βηθαραμφθᾶ ἦ, πόλις ἦν δὲ αὐτῇ, τείχει περιλαβὼν Ἰουλιάδα ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀγορεύει τῆς γυναικός· altera à *Philippo*, olim *Beth-saida*, de qvo idem, ibid. Φίλιππος κώμην δὲ Βηθσαϊδὰν πρὸς λίμνῃ τῇ Γεννησαρίτιδι πόλεως παρασχὼν ἀξίωμα, πλήθει τε οἰκητόρων καὶ τῇ ἄλλῃ δυνάμει, Ἰουλίᾳ θυγατρὶ τοῦ Καίσαρος ὁμώνυμον ἐκάλεσεν.

Tabulæ unam tantùm *Juliada* depingunt; non malè; qvia pro alterâ nomen *Beth-saidæ* ſubſtituunt: at de ſitu utriusq; non benè ſentiunt. *Julias-Beth-aramphtha* ſita erat ad ipſiſſimum influxum *Jordanis* in lacum *Gennesariticum*. Nam ſic *Josephus*, *de bello*, lib. 3. cap. 35. *Jordanes à lacu Samechonite centum alia ſtadia emenſus*, μετὰ πόλιν Ἰουλιάδα διεκτέμνει τὴν Γεννησὰρ μέσην. Nonne hæc arguunt *Jordanem*, jam nunc in lacum *Gennesaritidis* ingreſſurum, *Iuliada* antè præterlabi? Cui conſona ſunt qvæ & ab eodem, in *vita ſua*, dicuntur. *Sylla* inqvit ille, *caſtra metatus eſt ſtadiis qvinqve à Iuliade, viasq; obturavit, eam ſcilicet, qvæ duxit ad Canam, & eam,*

& eam, quæ duxit ad Gamalam castellum. Ego autem, hæc intelligens, bis mille armatos mitto, sub duce Hieremia; οἱ δὲ ἐστρατοπεδεύσαντο ἀπὸ σταδίου τῆς Ἰουλιάδος πλησίον τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ. Nota illud: Cùm distarent stadio tantùm à *Iuliade*, parùm absunt à *Iordane*. Tabulæ remotiùs eam pingunt ab influxu *Iordanis* in *Gennesariticum*, qvàm patientur hæc verba.

Iulias-Beth-saida non sita erat in *Galilæa*, ut apud Tabulas; sed ultra mare *Galilææ*, in *Peræa*. Hoc dicimus fide *Iosephi, de bello*, lib. 2. cap. 13. *Philippus*, inqvit ille, *Cæsaream condidit in Paneade*, κἀν τῇ κάτω Γαυλανιτικῇ Ἰουλιάδα. Nota illud, *Iuliada* (qvæ olim erat *Beth-saida*) *in inferiori Gaulonitide*. Jam verò, non est, qvi non novit *Gaulonitin* fuisse in *Peræa*. Hæc certè est ista *Iulias*, qvam *Plinius N. H.* lib. 5. c. 15. collocat ab Oriente lacûs *Genesaritici* (nam *Iulias* altera vix erat juxta mare omninò): atq; ista, de qvâ *Iosephus, de bell.* lib. 4. cap. 27. cùm ait, *Montanum qvoddam trans Iordanem procurrere à Iuliade ad Somorrham.*

CAP. XCIV.

GAMALA. CHORAZIN.

GAMALÆ situm hæc definiunt. 1. Erat ἐν κάτω Γαυλονίτιδι in qvâ, ut vidimus, erat *Beth-saida*. *Ioseph. de bell.* lib. 4. cap. 1. 2. Erat ὑπὲρ τὴν λίμνην (Γεννησαρῖτιδα) 3. Erat Ταριχαιῶν ἄντικρυς. Confer Tabulas, num in ejus dispositione cum his conveniant. Idem, *Antiq.* lib. 18. cap. 1. Hîc natus est *Iudas*, vulgò *Gaulonites* dictus, ac vulgò etiam *Galilæus*. Sic *Petrus*, & *Andreas*, & *Philippus*, erant *Gaulonitæ*, è *Beth-saida*; *Ioan.* I, 44. & tamen dicti sunt *Galilæi*.

De *Beth-saida* dum loqvimur, subit memoria τῆς *Chorazin*, cum ea conjunctæ, in verbis *Christi*, *Matth.* XI, 21. ut & in miraculorum ejus participatione, atqve in æqvali ingratitudine. Situm hujus loci si qværas, ubi invenies? Cis *Iordanem* illam collocant Tabulæ nonnullæ, trans *Iordanem* aliæ; at qvânam autoritate nituntur, & hæ, & illæ? Merâ, nî fallimur, conjecturâ. Liceat & nobis etiam conjectari.

Vox חורשין, *Chorashin*, *loca saltuosa* denotat, & apud paginas

ginas Sacras,& *Rabbinicas*. Indè dictam arbitramur *Chorazin* qvæ ſub manibus,qvòd ſcilicet loco ſita foret aliqvo ſaltuoſo. Iſtiuſmodi locis claruit *Nephthalitis* præ aliis Tribubus; qvò ſpectant verba *Iacobi*, *Nephthali Cerva emiſſa*, *Gen*.XLIX,21.id eſt , *Nephthali* ferinâ abundabit , ſicut *Aſher*,(de qvo mentio in verbis præcedentibus) pane & ferculis regalibus : atqve iſta *Talmudicorum*, *Hieroſ. Bava Bathra*, fol. 15. 1. *Communiter pecora paſcere licet* בחורשין אפילו שבט יהודה בשבט נפתלי *in ſaltuoſis locis*, *etiam Tribus Iudææ in Tribu Nephthali*. Inde etiam *Haroſheth Gentium* dicta *Iudic*.IV, 2. qvæ in iſta tribu. His rationibus ductus *Chorazin* noſtram in *Galilæa* fuiſſe ſuppono potiùs,qvàm,ubi eam locant Tabulæ pleræqve, in *Peræa*.

At mirum cùm videatur,locum tàm celebrem præſentiâ freqventi, & miraculis *Chriſti*, nuſqvam alibi in hiſtoria *Evangelica* mentionem obtinere, niſi in nuda iſta ejus memoria in verbis *Chriſti*, *Væ tibi Chorazin* &c.cùm *Beth-ſaida* & *Capernaum* (cum ea ab eo memoratæ) obtineant; qvid ſi ſub hoc nomine, *Cana*, concludatur & regiuncula aliqva ei adjacens,qvæ à ſitu in ſaltu *Chorazin* diceretur, id eſt, *Saltuoſa* ? Celebratur *Cana* frequenti præſentiâ *Chriſti*,& miraculis. Sed abſit nimia audacia conjecturæ.

CAP. XCV.

Oppida qvædam ad ipſos terræ limites. Ex Hieroſ. Demai. fol. 22.4.

IN loco citato agitur de decimatione olerum ac ſeminum qvorundam, Oryzæ ſcilicet,nucum,ceparum,fabarum *Ægyptiarum*, &c & qværitur qvid de earum decimatione ſtatuendum , ſi naſcantur in locis , qvæ videntur extra terram , & hæc ſubindè inferuntur.

אילו עיירות אסורות בתחום צור שצרת ובצרת ופי מצוכה חנותה עלייתה וחנותה התחיירה וביית בריא וראש מיא ואמון ומזי : אמר ר' מנא הדא דתאמר

דאתאמר בראשונה אבל עכשין יש סוסיתה : עיינוש ועין תרע ורס ברין ועיון ויערוט וכפר וחרוב וחספית וכפר צמח : אילו עיירות שהן מותרות בתחומם נכי צור וצייר וגשמיי וזוין ויגדי חטם ודבב חרבתיה וכרכרה.

Istæ urbes prohibentur in limitibus, Tsur, Sezeth, & Bezeth, Pi Mazobah, Chanothab superior & inferior, Beth Badia, Rosh Maja: Amon & Mazi. (R. Mena dicit, sic dicta est antiqvitùs, at nunc Susitha.) Ainosh, En Teraa, Ras, Berin, Ijon, Iadat, Caphar, Charob, Chaspia, & Caphar Tsemach. Istæ civitates permittuntur in limitibus, Nebi, Tsur, Tsijar, Gasmi, Zivian, Iagdi, Chatam, Debab, Charbatha & Cheraccah, [vel *Debab*, & solitudo ejus, & munitio ejus.]

Vides hîc nomen צור *Tsur* (de qvo diximus antè] semel iterumq; addamus & hæc ex *Hieros. Kilaim* fol.22.3. *Ambulabo coram Domino in terris viventium. Et nonne sunt aliæ terræ viventium, præter Tsur & socias ejus, & Cæsaream & socias ejus?*

De כפר צמח est etiam mentio loco primùm citato, col. 3. his verbis: *Rabbi solvit Bethshan. Rabbi solvit Caphar Tsemach:* (ab obligatione, ut videtur, *τῶ Demai.*) *Rabbi solvit Cæsareã. R. solvit Beth-Gubrim, Rabbi permisit recipere olera, in exitu anni septimi; ast omnes contrariati sunt ei. Dixit ille iis, venite, & rem judicemus. Scriptum est* (de *Ezekia*) Et contudit æneum serpentem. *Quid? Annon erat qvis justus à Mose ad ejus usqve tempora, qvi hoc faceret? At Deus reservavit ei coronam istam, ut eâ coronaretur: & nobis etiam reservavit hanc coronam Deus, ut nos eâ coronemur.* Egregium verò factum, & spolia ampla, *&c.*

CAP. XCVI.

Consessus nobiliores: ex Bab. Sanhedr. fol. 32. 2.

T*Radunt Rabbini, Iustitiam, Iustitiam persequere. Ito ad (Beth-Din) consessum nobilem, ad R. Eliazarum ad Lyddam, ad Rabban Jochanan ben Zaccai* לברור חיל : *Traditio. Sonus molarum*

בבורני,

בבורני, *in Burni. Septimana filii, septimana filii. Candela in* ברור חיל. *Convivium illic, convivium illic.*

Obscuriora sunt hæc & reqvirunt lucem.

ברור חיל videtur locum designare: sed qvemnam? Synhedrium certè *R. Jochananus* erat in *Jafne*, at distingvendus videtur consessus ejus, בית דינו, à Synhedrio. Sic educatus est *Paulus* ad pedes *Rabban Gamalielis*: at non in Synhedrio ejus, sed בבית דינו in consessu, vel in Schola, ejus. Sic conjecteris *Rabban Jochananem*, præter qvòd Præses sederet summi Synhedrii, consessum suum peculiarem etiam habuisse in ipsa *Jafne*, vel loco aliqvo vicino.

Qvod seqvitur, *Traditio vox molarum*, &c. à Glossatoribus illustretur. *Vox molarum in Burni signum erat, qvòd illic erat Circumcisio; ac si publicè clamatum foret, Hebdomas infantis hic exspirat. Et sonus molæ signum erat, qvòd commolerentur aromata, vulneri circumcisionis applicanda. Erat autem tempus persecutionis, qvo prohibitum est circumcidere: timuerunt ergò publicâ voce notum facere de circumcidendo; at signum hoc statuerunt.*

Candela in Beror Chel.) Gloss. *Lux candelæ interdiu, aut multæ candelæ lucentes noctè, signum exhibuerunt, ac si qvis publico præconio edixisset, Convivium circumcisionis illic*, &c.

Glossa altera. *Lucernas accendere soliti sunt ad circumcisionem. Mos etiam fuerat, mappam ad ostium expandere: hinc illud; Mos invaluit Hierosolymis, ut, qvamdiu expanderetur mappa ad ostium, itinerantes intrarent.*

Aruch, in אור. *Tempore persecutionis non potuerunt celebrare publicas nuptias, nec publicam circumcisionem: clanculum ergò hæc præstiterunt: ubicunqve ergò erant candelæ lucentes in superliminari, noverunt qvòd illic foret convivium nuptiale; atqve ubicunqve sonus molarum, ibi circumcisio.*

Hierosolymitani, Chetubb. fol 25. 3. addunt, אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל *Qvamvis cessaret persecutio, non tamen cessavit ista consvetudo.*

Pergunt *Babylonici: Ito ad R. Josuam* לפקיעין *ad Pekiin. Hierosolymitanis* est בקיעין *Bekiin*, in ista historia:

Chagigah, fol. 75. 4. *R. Jochanan ben Bruchah, & R. Eliezer cæ-*

cius, profecti sunt à Jabneh ad Lyddam, atque exceperunt R. Josuam in Bekiin בבקיעין.

Ito ad Rabban Gamalielem ad Iabnen.
Ito ad R. Akibam ad B.. e Barak.
Ito ad R. Mathiam ad Romam.
Ito ad R. Chananiam ben Theradion ad Sicni.
Ad R. Iosen ad Zippporin.
Ad R. Judam ben Betirah ad Nisibin.
Ad R. Josuam ad captivitatem (videl. ad *Pombeditham.*)
Ad Rabbi ad Beth-Shaaraim.
Ad Sapientes in conclavi Gazith.

CAP. XCVII.

Civitates Leviticæ.

De iis vide *Numer.* cap. 35. & *Josuæ* cap. 21.

Maimon. in *Shemittah Vejobel*, cap. 13. *Suburbana urbium Leviticarum erant 3000. cubitis ab unoqvoqve latere, à mœnibus scilicet urbis & extrà: sicut dicitur,* A mœnibus urbis & extrà mille cubiti: & mensurabitis ab extra urbem bis mille cubitos (*Num.* 35, 4. 5.) *Mille priores suburbana erant, & bis mille posteriores erant pro agris & vineis. Unicuiqve harum civitatum locum sepulturæ statuerunt extra hosce terminos; nam intra istos terminos non licuit mortuum sepelire.* Rationem qværis? Non tàm ad evitandam pollutionem, qvæ contrahi potuit à sepulchro, qvàm ob curiosam *Scribarum* interpretationem Legis dicentis, Suburbana prædia harum civitatum *Levitis* data esse pro pecoribus & jumentis ולכל חיתם (*Num.* XXXV, 3.) *Pro vivis,* ergò inqviunt illi, non pro mortuis, aut pro sepulturâ.

Id. in *Rotzeah* cap. 8. Omnes civitates *Levitarum* erant civitates refugii; at cum hac distinctione à sex istis, qvæ propriè sic vocabantur: qvòd sex istæ refugium præberent cuicunqve in eâ habitanti, reciperetnè sese illuc eo fine, necne; at reliqvæ civitates *Leviticæ* non ita. Itemqꝫ, qvòd homicida incautus, ad sex istas fu-

fugiens, gratis habitabat absqve datâ mercede pro domo, in reliqvis civitatibus *Leviticis* non gratis.

Qvadraginta octo civitates istæ *Levitarum* erant tot Academiæ, qvò tribus ministerialis, turmatim distributa, studio legis incubuit, docta evasit, atqve indè per totam gentem disseminata, doctrinam & scientiam Legis per omnes Synagogas seminavit.

Duo non immeritò hic observanda, qvæ ab omnibus fortè, seriò satis non observantur. (1.)Statum Ministerium Ecclesiæ *Israeliticæ* non fuisse Prophetas, sed Sacerdotes & *Levitas*, *Mal.* II, 7. Nam erat non raro, cùm non forent Prophetæ, atqve ipsi Prophetæ populum ad Sacerdotes mittunt instruendum, *Hagg.* II, 11. *Mal.* ubi antè. (2.)Concessas esse Sacerdotibus & *Levitis* Decimas, non ad Altare, aut in Templo ministrantibus solùm; sed & studentibus in Academiis, & concionantibus in Synagogis.

En methodum divinæ institutionis! Populum peculiarem *Israelem* sibi eligit Deus: populo electo dat Legem & Clerum: Clero præcipit Legis studium: Studiis aptat Sodalitia Academica: Academiis donat prædia & decimas: Synagogis donat Decimas & Academicos.

Erant & Scholæ Prophetarum Academiolæ quædam, & collegia studiosorum. Rectorem habuêre venerabilem aliqvem Prophetam, Spiritu sancto afflatum, & participem revelationum. Discipulos, non spiritu qvidem eodem Prophetico afflatos, sed Prophetica ab ore Magistri imbibentes. Illis revelavit ille sibi revelata, de voluntate Dei, & statu populi, de temporibus & eventibus *Israelis*, & supra omnia de mysteriis Evangelicis; de *Messia*, ejus adventu, temporibus, morte, resurrectione, & ab eo præstandis.

In his Academiolis de *salute accurratè inqvisiverunt Prophetæ,* (qvod ait Apostolus *Petrus*) *qvi vaticinati sunt de gratia ventura: perscrutantes qvodnam & qvalenam tempus illud esset, qvod à Spiritu Christi, qvi in iis erat, fuit indigitatum, cùm passiones Christi prædiceret & gloriam subsecuturam.* Hæc, mero & nudo Legis studio non expiscanda, hîc docebantur, & sic conjuncta studia Legis & Evangelii completum reddiderunt Ministrum verbi divini.

CAP. XCVIII.

Miscellanea qvædam faciem terræ spectantia.

ORdiamur à Canone isto de lectione libri *Estheræ* in Festo *Purim. Megill.*cap.1.hal.1. כרכים המוקפין חומה מימות יהשוע *Oppida mœnibus cincta à diebus Josuæ eum legunt decimo qvinto die* (mensis *Adar*) כפרים ועיירות גדולות *Villæ, & civitates magnæ, eum legunt die decimo qvarto.* אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה *Nisi qvòd villæ anticipent, ad diem congregationis.*

Vides tripartitam urbium & oppidorum distinctionem. (1.) כרכים Munitiones, vel oppida mœnibus cincta à diebus *Josuæ.* At unde ea dignoscas? Ea scilicet, qvæ memorantur in libro *Josuæ:* פסקי הראש artic. 2. *qvæ utcunqve temporibus subseqventibus muris cincta non essent, sub classe tamen eorum, qvoad lectionem istius libri, sunt numerata.* (2.) עירות גדלות *Civitates magnæ.* Civitas magna ea vocabatur, in qva erat Synagoga; sic definitur à *Piske Tosaphoth*, art.2. עיר גדולה הויא שיש בה י' בטלנין *Civitas magna est ea, in qva sunt decem homines otii, orantes & legentes Legem.* Vide qvid de his dicimus ad *Matth.*cap.IV.vers.23. cùm agimus de Synagogis (.3.) כפרים villæ. Istæ scilicet, ubi non erat Synagoga. Imò, inqvit *Piske Harosh*, כרך שאין בו י' בטלנין נדון ככפר *Oppidum munitum, in qvo non sunt decem homines otii* (vel *cessationis à mundanis*, hi autem constituerunt Synagogam) *reputatur ut villa*, &c.

Qvod additur in textu *Mishnico*, *nisi qvòd villæ anticipent ad diem congregationis*, sic explicatur à Glossatoribus. *Cùm oppida mœnibus cincta librum Estheræ legerent die decimo qvinto, & non cincta mœnibus decimo qvarto* (vide *Esther.* IX, 21.) *Et tamen dicatur antè* (in textu eodem *Mishnico*) *qvòd liber iste legitur die undecimo, duodecimo, decimo tertio, licentiam villis concesserunt sapientes, lectionem præoccupare, die scilicet, qvo conventum est in Synagoga: nempè, vel secundo die Hebdomadis decimum qvartum mensis antecedente, vel qvinto*

to Hebdomadis; qui dies conventûs erant, in quibus villæ se in civita es receperunt ad judicium. Nam, diebus secundo & quinto Hebdomadis, sederunt consessus judiciarii in civitatibus, ex institutione Ezræ. Jam vero periti lectionis non erant pagani, necesse ergò erat, ut aliquem in civitate lectorem haberent, &c.

II. Observentur Canones, & cautiones de spatiis aut locis, qvàm proximè urbem aut oppidum adjacentibus, è *Bava Bathra*, cap.2.hal.5.

1. מרחיקין את הסובך מן העיר חמשים אמה *Columbarium non conditum erat intra qvinqvaginta cubitos ab urbe:* idqve, nè columbæ hortos satos injuriâ aliqvâ afficerent.

2. מרחיקין אילן מן העיר כ׳ ה אמה. *Non permiserunt arborem intra viginti qvinqve cubitos ab urbe. Atqve hoc* (ut Glossa) *ob decorem urbis.*

3. מרחיקין גורן קבוע מן העיר נ׳ אמה. *Non permiserunt aream* horrei *intra qvinqvaginta cubitos ab urbe:* nè scilicet, dum ventilaret, cives offenderent paleæ.

4. *Non permiserunt cadavera, aut sepulchra, nec officinam coriariam, intra qvinqvaginta cubitos ab urbe:* (ob fœtorem scilicet) *nec officinam coriariam omninò permiserunt, nisi à latere urbis Orientali. R. Akiba dicit, A qvovis latere, excepto Occidentali; ast ad distantiam qvinqvaginta cubitorum.*

III. Ab urbibus in arva & agros progrediamur.

Videres hîc alicubi ficubus qvibusdam signalia qvædam appensa, qvibus demonstraretur cujusnam anni forent fructus in ficu pendentes: *Hieros. Scheviith*, fol.35.4. vide qvæ dicimus ad *Matth.* XXI, 19. Videres alicubi arbores aliqvas infrugiferas stigmate aliqvo pudefactas. Ibid. col.3. *Arborem, qvæ fructus suos excutit immaturos*, סוקרין אותו בסיקרא *colore rubro notant, & lapidibus onerant.*

Videres agrorum arationem, & messionem, vinearum pastinationem, & vindemiationem, normis Scribarum peragi æqvè, ac arte agricolæ, aut vinitoris. Ea enim erat Patrum Traditionalium cura & solicitudo, de decimandis frugibus & fructibus, de angulo pauperibus relinqvendo, de vitando sationem heterogeneorum, & de non transgrediendo Legem de anno septimo; ut non aran-

arandum, nec ſerendum, nec metendum foret, niſi ſecundùm regulam traditionalem : hinc infinitæ iſtæ diſputationes in codicibus *Peah, Demai, Kilaim, Sheviith*, de qvali & qvota anguli portione relinqvenda, & ex qvibus rebus debeatur talis angulus, *Peah*, cap. 1. De agrum partientibus ita, ut duplicem angulum debeat pauperibus, Ib. cap. 2. An debeatur angulus ex areis frugum inter oleas naſcentium, an ex agro variegatæ ſationis & meſſionis, ib. cap. 3. Qvænam ſunt arbores, qvarum fructus ſunt *Demai*; *Demai*, cap. 1. De qvibus ſit decimatio τȣ̃ *Demai*, Ib. cap. 2. Qvouſqve eadem areola variis ſeminibus ſeri poſſit ita , ut non peccetur contra legem de Heterogeneis ; *Kilaim*, cap. 3. Qvot vites conſtituant vineam , de earum ordinibus , vineæ areolis, ſatione intra torcular, &c. Ib. cap. 4. & 5. atqve innumeræ iſtiusmodi deciſiones, qvæ agricolam adeò intra limites coërcuerunt, ut non pro arbitrio ſuo terram ſuam coleret & meteret, ſed pro norma tradita. *Hieroſ. Peah*, fol. 18. 2. *Incolæ Beth-Namer pauperibus angulum emenſi ſunt funiculo, atq; angulum dederunt ex unaqvaq; ſerie. Abba Saul dicit, Mentionem de iis faciunt in laudem & in vituperium: in vituperium, qvia dederunt unam portionem è centum; in laudē, qvia metientes funiculo collegerunt, & dederunt angulū ex unaqvaqve ſerie:* id eſt, funiculo menſurario metientes, centeſimā partem agri conceſſerunt pauperibus, eamq; ex unaqvaqve ſerie manipulorum.

CAP. XCIX.

Subterranea. Metallo-fodinæ. Speluncæ.

POſt ſuperficiem terræ aliqvantùm obſervatam, ſubterranea etiam paulùm rimemur. Ea in tria partiaris, *Metallo-fodinas, Speluncas*, & *Sepulchreta*.

Inſigniter *metallo-fodinis* nobilitata erat hæc terra , ita ut *lapides ejus*, in locis qvàm multis , *forent ferrum*, *& ex montib us ejus effoderetur æs*; *Deut.* VIII, 9. Ab his *Judæis* lucrum, at *Chriſtianis* non

non raro servitus & miseria; qvippe qvi damnati huc freqventer à Tyrannis: sic *Eusebius* lib. 8. cap. 15. de *Ædesio*, Τοῖς κατὰ Παλαιστίνην δέδοται μετάλλοις· *Ad metalla in Palæstina est damnatus*: & rursus de aliis, ibid. cap. 17. Εἶτ' ἐπὶ τοὺς λοιποὺς μεταβὰς ὁμολογητὰς, τοῖς κατὰ Φαινὼ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν· *Deinde ad reliqvos Christi Confessores digressus, omnes ad æris metalla, qvæ erant in Phæno Palæstinæ, condemnat*, &c.

A parte terræ Septentrionali erant *Metallo-fodinæ* in *Aseritide*; hinc illud *Deut.* XXXIII, 25. *Calcei tui erunt ferrum & æs* A Meridionali, in deserto *Zin*, extremo limite *Judææ*; hinc ועבר צנה *Numer.* XXXIV, 4. *Targumistæ Hierosolymitano* est ועבר בטור; *Jonathani*, לציני טור פרזלא *Ad palmas montis ferri*: atqve apud *Talmudicos Succah*, cap. 3. hal. 1. ציני הר ברזל כשרות. *Palmæ montis ferri sunt idoneæ*, ad conficiendum fasciculum, manu gestandum, in festo Scenopegiæ. Ab Orientali *Peræa* orâ, erat etiam Σιδηροῦν ὄρος, *Mons ferreus*, teste *Josepho, de bello*, lib. 4. cap. 27. Erant & aliæ, absqve dubio, hinc indè sparsæ, istiusmodi *fodinæ* in aliis terræ istius partibus, qvarum mentio non occurrit.

De hisce terræ excavationibus minimè mireris, cùm utilitatem lucrumqꝫ tantùm secum ferrent, & ad vitam humanam forent tàm necessariæ: at qvid de speluncis & antris in petris & montibus dicendum, unde non lucrum, ut videtur, effossum, sed periculum potiùs sæpè locis vicinis oriens? Nam qvidnam hæc, nisi latibula ferarum & latronum? Infinita harum cavearum mentio, & apud paginas sacras, & apud alias, præsertim verò *Josephum*: apud qvem memorantur ὑπονόμοι & σπήλαια infinities. Erantqꝫ plurimæ ex his speluncis capacitatis immensæ, & vix credendæ; ea præsertim apud *Talmudicos*, qvæ vocatur *Spelunca Zedekiæ*, mensuræ non paucorum milliarium.

At num opera naturæ excavationes istæ, an humanæ manûs & industriæ? Exemplo uno è *Josepho* dato, res determinetur. Referens ille historiam, de condito ab *Hyrcano* castello in *Peræa*, sic ait inter alia, *Antiq.* lib. 12. cap. 5. ἐκ δὲ τῆς κατ' ἀντικρὺ τοῦ ὄρους πέτρας διατεμὼν αὐτῆς τὸ προέχον, σπήλαια πολλῶν σταδίων τὸ μῆκος, κατεσκεύασεν· Et paulò pòst: Τὰ μὲν τοι στόμια τῶν σπηλαίων, ὥς τε ἕνα δι' αὐτῶν εἰσιέναι, καὶ μὴ πλείους, βραχύτερα ἤνοιξε·

καὶ ταῦτ' ἐπίτηδες ἀσφαλείας ἕνεκα, τοῦ μὴ πολιορκηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν κινδυνεῦσαι ληφθεὶς κατασκάψαι. Excisæ ergò è montibus, & petris erant hæ ſpeluncæ in uſus bellicos, ut refugia forent & munimenta. Et probabile eſt *Caananæos*, gentem bellicam & *Giganteam*, plurima ex his antris effodiſſe, ante ingreſſum *Iſraelitarum* in iſtam terram; *Iſraelitas* qvoqve numerum eorum auxiſſe. Vide de iſtiusmodi ſpeluncis, *Joſua* X, 16. *Judic.* VI, 2. I. *Sam.* XXII, 1. & XXIV, 3. I. *Reg.* XVIII, 13. *Eſaia* II. verſ. 19. &c.

CAP. C.

De Sepulchretis.

ERant ſepulchra vulgaria, & ſepulchra nobiliora. Vulgaria erant in cœmiteriis publicis, ſicut apud nos; aſt erant ea extra urbem. *Maſſech. Semahhoth*, cap. 14. *Ac per iſtum locum non derivandus erat canalis aqvarum; non ducenda per eum via publica; non paſcenda illic pecora; nec colligenda illinc ligna.*

Babyl. Berac. fol. 18. 1. *Nec erat inter ſepulchra ambulandum cum Phylacteriis capiti affixis, nec libro Legis brachio appenſo.*

Sepulchra qvædam extraordinaria erant (id eſt, qvoad locum ſitûs;) ut (1.) קבר הנמצא *Sepulchrum inventum*: *Babyl. Sanhedr.* fol. 47. 2. & *Hieroſ. Nedarim* fol. 57. 4. id eſt, cùm ſepelitur in agro cujusvis, eo neſciente; at tandem detegitur ſepulchrum. (2.) קבר מזיק את הרבים *Sepulchrum publicè nocens*: id eſt, effoſſum juxta locum publicæ ambulationis, aut itinerationis; à cujus vicinitate contrahitur pollutio à prætereuntibus.

Sepulchra nobiliora excisa erant in petra, in propriis prædiis, non modico ſumptu & artificio. Deſcriptam eorum formam habes, *Bava Bathra*, cap. 6. hal. ult. his verbis:

Qvi vendit proximo locum ſepulchreti, qviq; recipit à proximo locum ſepulchreti, conficiat interiora ſpeluncæ qvatuor cubitis & ſex cubitis: atqve aperiat intra eam ח׳ כוכין *octo ſepulchra.* Non ſoliti ſunt, inqviunt Gloſſemata, ſingulatim, aut ſparſim, hic illic, homines ejuſdem familiæ

miliæ ſepelire,ſed omnes unà in eadem ſpelunca: unde, ſi vendat qvis proximo ſuo *Sepulchretum*,vendat ei ſpatium pro duabus ſpeluncis,aut cavitatibus utrinqve, atqve area in medio. כוך eſt ipſiſſimus locus,ubi reponitur mortuus.

Pergit Traditio. ג׳ כוכין מכאן *Tria ſepulchra ſunt hinc, & tria illinc,& duo juxta ea. Et ſepulchra iſta ſunt longitudinis qvatuor cubitorum,altitudinis ſeptem,latitudinis ſex.*

Ingredientibus in ſpeluncam ſepulchralem, & feretro ſubeuntibus,erat primò area,ubi ſteterunt ipſi, ac feretrum depoſuerunt,indè demiſſuri in ſepulchrum: ab hoc ac illo latere erat ſpelunca,vel excavatio,areâ iſtâ qvatuor cubitis profundior,in qvam cadaver demiſerunt,paratis ibi ad varia cadavera recipienda variis loculis. *R. Simeon dicit, Concavum ſpeluncæ conficitur ſex cubitorum atqve octo cubitorum: atqve aperit intra eam tredecim ſepulchra, qvatuor hinc;& qvatuor illinc,& tria coram iis,unumq́; à dextra oſtii, atqve alterum à ſiniſtra, Conficiturq́; area intra introitum in ſpeluncam qvadraturæ,ſecundùm dimenſiones feretri, ac ſubeuntium: atqve aperit ab ea ſpeluncas duas: hinc unam,aliam indè. R. Simeon dicit, Qvatuor ad qvatuor ejus latera. Rabban Simeon Ben Gamaliel dicit, Totum conficiendum eſt ſecundùm conditionem ſoli.*

Tractantur hæc à *Gemariſtis* & Gloſſatoribus ſummâ curioſitate & prolixitate,qvos vide. Ex his,qvæ dicta ſunt,plurima planiùs intelligas,qvæ referuntur de ſepulchro *Salvatoris*; qvalia hæc ſunt.

Marci capite decimo ſexto,verſu qvinto, *Introeuntes fœminæ in monumentum viderunt juvenem ſedentem à dextris.* In ipſa area illico poſt introitum in ſpeluncam.

Lucæ capite viceſimo qvarto,verſu tertio, *Ingreſſæ non invenerunt corpus,*&c.verſu qvinto, *Dum inclinarent faciem in terram:* verſu decimo ſecundo, *Petrus occurrit ad monumentum,&,cùm ſe inclinâſſet, vidit lintea*: id eſt,fœminæ, *Petrusq́;* poſt eas,in area(בחצר)ſtantes, inclinant facies,& deorſum ſpectant in locum, ubi erant ipſa ſepulchra,(למערת הכוכין), qvi areâ,ut diximus, profundior erat qvatuor cubitis. *Joannis* capite viceſimo,verſu qvinto, *Diſcipulus, qvem amavit Jeſus,venit prior ad monumentum; &,cùm incurvâſſet ſe,*(in area ſtans,ut in ipſum ſepulchretum deſpiceret) *vidit lintea poſita,non tamen introivit: at Petrus introivit,*&c.id eſt,ab area deſcen-

ſcendit in ipſam ſpeluncam, ubi (כוכין) ſepulchrorum ordines; (in qvæ tamen non adhuc recondita fuerant aliqva cadavera, præter corpus *Jeſu*) eò etiam poſt *Petrum* deſcendit *Joannes*. Et verſu undecimo, *Maria verò plorans ſtabat ad monumentum foris. Dum ergò fleret, incurvavit ſe in monumentum: & conſpexit duos Angelos in albis ſedentes, unum ad caput, alterum ad pedes, ubi poſitum fuerat corpus Jeſu.*

Stabat ad monumentum foris: id eſt, intra ſpeluncam qvidem in area; at extra ſpeluncam iſtam profundiorem, ubi diſpoſita ipſa ſepulchra, (vel כוכין) inclinans ſe, ut illuc deſpiceret, vidit duos Angelos, ad caput & pedes iſtius כוך ubi reconditum fuerat corpus *Jeſu*.

FINIS

CENTURIÆ CHOROGRAPHICÆ MATTHÆO PRÆMISSÆ.

IN

IN EVANGELIUM S. MATTHÆI. HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

Chariſſimis CATHARINENSIBUS ſuis ſalutem.

I*Pſiſſimæ eædem ſuaſiones, quæ me primùm & præcipuè ad evolutionem* Talmudicorum *excitârunt, excitârunt etiam ad præſens opus: ita ut ab iiſdem rationibus emanent hi fructus & uſus iſtius lectionis, à quibus primùm ipſa lectio. Nam*

Primò, cùm omnes libri Novi Teſtamenti à Judæis *ſint ſcripti, atque inter, & ad* Judæos; *cumq́ omnes orationes in eo habitæ à* Judæis *pariter, atque ad, & apud* Judæos *fuerint habitæ: pro re indubitatiſſimâ hoc mihi ſemper perſuaſum fuit, non poſſe iſtud Teſtamentum non* Judæorum *ſtylum, idioma, loquendi formam normamq́, ſapere ubique, & retinere.*

 At-

Atque hinc æquè indubitanter à me conclusum est etiam Secundò, quòd in locis istius Testamenti obscurioribus (quæ sunt quamplurima) optimus & summè genuinus sensum eruendi modus est perquirendo, quomodo & quonam sensu intellectæ fuerint istæ Phrasiologiæ & locutiones, secundùm vulgarem & communem gentis istius Dialectum & sententiam, & ab iis quæ eas protulerunt, & ab auditoribus. Non enim valet, quid nos de istiusmodi locutionibus à conceptûs nostri incude fingere possimus; sed quid illæ apud eos sonuerint vulgari sensu & sermone. Quod cùm nullo alio modo perquiri possit, quàm autores Talmudicos *consulendo; qui & vulgari loquuntur* Judæorum *dialecto, atque omnia* Judaica *tractant & patefaciunt: hisce rationibus ego inductus præcipuè horum voluminum lectioni me applicui; sat sciens quidem & certus, me cum infinitis & insuperabilibus ferè difficultatibus colluctaturum; ast omnes posthabens, atque obdurato proposito armatus, ut, si fieri posset, pleniorem ac reconditiorem styli ac dialecti Novi Fœderis notitiam ac sensum obtinerem & lucrarer.*

Volumina ista legere aggredientem terrere primò potest Autorum istorum mala fama, qui pessimè quidem audiunt apud omnes. Fœtent Judæi *apud* Marcellinum, *(lib. 22.) & fœtent* Judaica *hæc scripta ferè apud omnes; atque hoc laborant infortunio nescio quo singulari, ut etiam non lecta displiceant, & vituperata satis ab iis qui legerunt, ab iis, qui non legerunt, vituperentur multò magis.*

Volumina ista legentem supra modum torquent, cruciant, & fatigant, styli difficultas tantùm non insuperabilis, linguæ asperitas tremenda, & rerum tractatarum stupenda inanitas & vafrities. Nugis ubique scatent ita, ac si nollent legi; obscuris ac difficilibus, ac si nollent intelligi: ita ut ubique patientiâ Lectori sit opus, & nugas ferendo & asperitates.

Ego quidem, dum ea evolverem, hæc tria mihi semper proposui: ut cruciatus istos lectionis, quantùm liceret, vel eluderem, vel emollirem, vel solarer; utq; fructum ab iis, si fieri posset, & quantum

tum possem, excerperem & reportarem. (1.) Ea observare apud me statui, quæ facem aliquam præbere viderentur sacris paginis; præsertim verò, vel Phrasiologiis, vel sententiis, vel historiæ Novi Testamenti. (2.) Ea in pugillares referre, quæ memoriam aliquam secum ferrent locorum quorumvis in terrâ Israëliticâ, *aut lucem aliquam exhiberent Chorographiæ istius terræ. (3.) Ea notare, quæ historiam* Judæorum *spectarent, vel Ecclesiasticam, vel Scholasticam, vel civilem, quæve* Christianam, *aut reliqui mundi.*

Et jam post inspectam atque observatam oculo, quantùm potuimus, intento horum Autorum naturam, artem, materiam & medullam, non possum ego verum & vivum eorum charactera in compendio meliùs depingere, quàm his Paradoxis atq; ænigmatibus. Non sunt Autores, qui Lectorem magis terrent & torquent; & non sunt tamen, qui magis alliciunt & delectant. Apud nullos major est, aut æqua nugacitas; & vix tamen apud ullos major, aut æqua utilitas. Acriores hostes, quàm istos, non habet doctrina Evangelica; & tamen planiores interpretes, quàm istos, non habet textus Evangelii. Verbo omnia: Judæis *suis nihil nisi nugas propinant, & perniciem, & venenum: at* Christiani, *arte & industriâ suâ, eos sibi reddere possunt studiis suis utilissimè famulantes, atque inservientes commodissimè interpretationi Novi Testamenti.*

Lectionis ac selectionis nostræ specimen aliquod hic exhibemus, in Lectoris gratiam; si modò evadat Lectori gratum. Novimus quàm suspicioni obvium sit nova adducere, quàm odio obvium Talmudica, *quàm utrique & acuminatæ censuræ ista adhibere in rebus sacris. Non potest ergò inusitatior hic noster commentandi modus, eâ ipsâ ratione, non inusitatiorem exspectare censuram, atque examini subjici severiori. Sed, cùm jacta jam sit alea, serum nimis nunc temporis est omen deprecari, & frustraneum nimis, hoc loci, defensionem aggredi. Si secum aliquid non portet ipsum opus & liber, quod causam suam agat, & veniam Lectoris impetret, & fa-*

favorem, parùm ad rem istam valebit nostra peroratio, aut supplicans epistola. Fato ergò & fortunæ suæ, quæcunque ea tandem futura est, exponendum jam est præsens opus, & tradendum: sunt, ut speramus, aliqui, qui mitiore illud fronte excipient & sereniore, ob hoc ipsum nobiscum clementer & placidè agentes, quòd studiis incubuimus, & quòd Evangeliis incubuimus, & quòd studuimus veritati: quòd eam secuti sumus, favebunt; si assecuti non fuimus, miserebuntur. At frontem corrugatam, & supercilia torva quod attinet, ea parati sumus omni ferre cum patientiâ, interno hoc apud nos armati & contenti patrocinio, qvòd studuimus prodesse.

Opus autem hoc qualecunque, & qualiscunque fortunæ, vobis nuncupatum voluimus, ô charissima capita, nostri Catharinenses, *& ex debito, & ex voto. Pro conjunctissimo enim isto, quo unimur nexu, vinculoq;, vobis debentur omnia, quæ studemus; omnia, quæ possumus: si modò aliquid omninò sunt ista omnia: & cùm universis prodesse cupiamus (si daretur) quod studiosum decet, & quod* Christianum, *vos istorum desideriorum, votorumq;, ex ipso nexu isto meritoq; vestro ipsissimum estis centrum, & requies. Conscii quidem satis nobis sumus, quàm nihil possumus, vel in publicum commodum, vel in vestrum: at publicum tamen judicium exhibere cupimus apud omnes velle nostri, & studii; apud vos insuper intimi cordis atque animi.*

Reponatur ergò apud vos voto singulariori pignus hoc amoris nostri, viscerumq;; &, dum rationem aliis horarum nostrarum reddere studemus, reddat hoc vobis etiam affectuum. Perstetq; apud Catharinam *nostram, etiam in futura secula, hoc officii testimonium, amoris monumentum, & memoria nostri vestriq;.*

E Musæo nostro,

Calend. Junii. 1658.

CAP.

CAP. I.

VERS. I. Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

עשרה יוחסין עלו מבבל וגו׳ :

DECEM *Stirpes ascenderunt è Babylone*: 1. כהני *Sacerdotes*. 2. לוי *Levitæ*. 3. ישראל *Israelitæ*. 4. חלולי *Profani*, qvoad Sacerdotium: Patribus qvidem Sacerdotibus orti, at matribus thoro Sacerdotali non idoneis. 5. גירי *Proselyti*. 6. חרורי *Liberti*; vel servi manumissi. 7. ממזירי *Nothi*: è conjugio orti, ast illegitimo. 8. נתיני *Nethinæi*. 9. שתוקי *Spurii*: certæ matris, at patris incerti. 10. אסופי *Collectitii*, è plateis: patre matreqꝫ incertis. *Talm.* in *Kiddushin, cap. 4. artic. 1.*

Gens certè maculosa, atqve ideò in hac colluvie (juxta sententiam Hebræorum) è Babylone educta, nè totum semen Judaicum, illic adhuc commorans, ab ea commacularetur. כי לא עלה עזרא מבבל עד שעשא כסולת נקייה *Non enim ascendit Ezra è Babylone, usqve dum eam puram reddidisset instar farinæ.* Verba sunt Gemaræ Babylonicæ, qvæ sic explicat glossa: *Non reliqvit qvemvis illic, modo qvovis illegitimum, sed Sacerdotes tantùm & Levitas, atqve Israelitas puræ stirpis. Decem ergò hæc prosapiarum genera secum abduxit, nè hæ cum istis commiscerentur, cùm jam non superesset illic Synedrium, à qvo de hac re caveretur. Adduxit eos ergò Hierosolymas, ubi à stato illic Synedrio provideri posset, nè legitimi conjugia inirent cum illegitimis.*

Hæc paululùm, in ipso historiæ Evangelicæ limine jam stantes, meditemur.

I. Qvanta nubes obscuritatis, de Ortu Christi, populo non oboriri non potuit, vel ab ipso è Babylone reditu, cùm puriorem illic, qvàm in terra Israelitica, Judaici sangvinis scaturiginem, aut certè viderunt, aut videre se certè crediderunt.

II. Qvantâ curâ, apud familias puri sangvinis, opus fuit, ut ab hac colluvie se intactas ac puras conservarent: libellosqꝫ pariter genealogicos apud se à seculo in seculum reponerent, legiti-

mæ ſuæ ſtirpis, ac ingenui ſangvinis, teſtes fidos, ac monumenta ſempiterna.

Audi hac in cauſa qverelam ac hiſtoriam: *Hieroſ. Kidduſhin*, fol. 65. 3. *Babyl. ibid.* fol. 71. *R. Jochanan dixit; Per templum, In manu noſtrâ eſt eos detegere, qvi non puri ſangvinis ſunt in terra Iſraelis: At qvid faciam? cùm viri primarii hujus ſeculi lateant:* [id eſt, cùm non puri ſangvinis ſint, palàm tamen de iis non prædicatur.] *Idem opinatus eſt cum R. Iſaac, qvi dixit,* משפחת שנטמעה נטמעה *Familia* (polluti ſangvinis) *quæ latet, lateat. Dicit etiam Abai, nos hoc qvoqve traditione didicimus, qvòd familia qvædam fuerit, Beth-Zeripha vocata, trans Jordanem, & amovit eam filius Zionis.* (Gloſſ. Impuram eam eſſe publico præconio declaravit vir aliqvis eximius.) *Alteram autem, qvæ talis fuit, appropinqvare fecit: Altera etiam fuit, qvam ſapientes noluerunt manifeſtare.*

III. Cùm Synedrio Hieroſolymis ſtato ſummè incubuerit, puras familias puras adhuc, qvoad in ſe, conſervare; cùmqve ipſi canones præſcripſerint de conſervanda populi legitimatione (qvod videre eſt in iis, qvæ ſeqvuntur ad locum allegatum) neceſſitas qvædam erat, ut apud ſe reponerent publica proſapiarum monumenta, unde dignoſceretur, qvænam familia pura, qvænam maculoſa. Hinc illud *Simeonis ben Azzai* notatu dignum, *Vidi ego,* inqvit ille, *libellum Genealogicum Hieroſolymis, in qvo ſic ſcriptum eſt, N. ſpurius ex uxore aliena.* Babyl. Jevamoth, fol. 49. 2. Adverte vel ſpurium publicis codicibus genealogicis inſcriptum, ut ſpurium eum eſſe dignoſceretur, atqve à feminis ejus macula caverent puriores. Notetur & illud, Hieroſ. Taanith, fol. 65. 1. *Codicem Genealogicum invenerunt Hieroſolymis, in qvo ſic ſcriptum: Hillel ortus eſt à Davide. Ben Jatſaph ab Aſapho. Ben Tſitſith haccezeth ab Abnere. Ben Cobiſin ab Achabo,* &c. Atqve Archiva genealogica redolent ea, qvæ de Xylophoriis memorantur in Miſhnico textu iſtius tractatûs Taanith, cap. 4. halac. 5. *Tempora Xylophorica Sacerdotum populiq́, fuerunt novem. Primo Niſanis, filiis Erach filii Judæ: viceſimo Tammuz, filiis Davidis filii Judæ: qvinto Ab, filiis Paroſh filii Judæ: ſeptimo ejuſdem, filiis Jonadab filii Rechab: decimo ejuſdem, filiis Sennaah filii Benjamin,* &c.

Facilè eſt ergò conjectari, unde *Matthæus* Genealogiæ hujus ſuæ tertiam *Decateſſerada* hauſerit, *Lucasq́*, qvadraginta prima nomina

mina suæ: à libellis scilicet Genealogicis, tunc temporis satis notis, & apud publica κειμήλια repositis, atqve etiam apud privata. Ac necesse qvidem erat, in argumento tàm spectato ac sublimi, tantæqve apud populum Judaicum disqvisitionis, qvalis erat delineatio progeniei *Messiæ*, ut non solùm veritatem traderent Evangelistæ non contradicendam, sed &, è certis & fidis cognationum voluminibus, probandam atqve astruendam.

Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Qvòd toties nomini *Christi*, in Novo Testamento, superaddatur nomen *Jesu*, non ideò solùm est, ut signetur *Christus* pro *Salvatore* (qvod vox *Jesus* significat) sed etiam ut *Jesus* signetur pro vero *Christo*: contra perfidiam Judaicam, qvæ *Messiam* (vel Christum) qvendam professa, *Jesum Nazarenum* eum esse strenuò negat. Locum habet hæc observatio in locis Novi Testamenti innumeris. Act. II, 36. & IIX, 35. 1. Cor. XVI, 22. 1. Joan. II, 22. & IV, 15. &c.

Υἱοῦ Δαβίδ.

Id est, *veri Messiæ*. Nam nullo nomine magis communi, magisqꝫ proprio, *Messiam* indigitavit gens Judaica, qvàm בן דויד *Filii Davidis*, vide Matth. XII, 23. & XXI, 9. & XXII, 42. Luc. XVIII, 38. Atqve apud Talmudicos passim; præsertim verò *Babyl. Sanhedr.* fol. 97. 1. ubi etiam discutitur, qvalia futura sunt tempora cùm *filius Davidis* advenerit.

Qvæ de *Messia ben Joseph* [qvem *Messiam ben Ephraim* vocat *Targ. in Cant.* IV, 5.] excogitata sunt à Judæis, ideò excogitata sunt, ut vertigini eorum, & deliqvio judicii consulatur in sententia sua de *Messia*. Cùm enim verum *Messiam* tempore à Prophetis præfinito advenientem spreverint, crucifixerintqꝫ, Chimæricum nescio qvem adhuc expectant, de qvo non certum qvid habent qvod opinentur. Utrum unus ille futurus, an duo: utrum è vivis oriturus, an è mortuis: utrum in nubibus cœli venturus, an insidens asino, &c. *Filium Davidis expectant*, sed nesciunt qvalem, nesciunt qvando.

VERS. 2. Ἰȣ̂δαν.

Hebr. יהודה. Qvam vocem non solùm Græci ob defectum literæ ה in medio vocis; sed & ipsi Judæi in יודה abbreviárunt; qvod apud Talmud Hierosolymitanum infinitis vicibus occurrit. *Demai fol.* 22. 3. Idem qvi vocatur ר׳ יוסי בי ר׳ יהודה, lineâ proximè seqvente vocatur ר׳ יוסי בי ר׳ יודה. Sic etiam *Shabb fol.* 4. 4. Atqve hoc fit in ipsissima eadem linea, *Jom tobh fol.* 62. 3.

VERS. 5. Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ.

Eousqve *Matthæo* suffragántur Scriptores Judaici, ut *Rachabem* principi alicui Israelitico elocatam fateantur, at de persona errantes, an hóc ex ignorantia agant, an ex arbitrio, ipsi videant. De hac re Gemara Babylonica, in *Megillah fol.* 14. 2. hæc habet: *Octo Prophetæ, iidemq; Sacerdotes, orti sunt à Rachabe, atqve hi sunt: Neriah, Baruch, Seraiah, Maaseiah, Jeremiah, Hilkiah, Hanameel & Shallum. Dicit R. Judah, Huldah etiam erat è posteris Rachab.* Et paulò post: *Traditio est, eam Proselytissam factam Josuæ nupsisse* [qvod & adducit *Kimchius* in Jos. cap. VI.) Scrupulum hîc injicit gloss. *Josuam* (inqvit) *eam duxisse Proselytam factam, duriùs sonat; cùm non licuerit cum Cananæis, etiam Proselytis factis, connubia contrahere. Dicendum est ergò, eam non è septem gentibus Cananæorum fuisse, sed è gente aliqva alia, atqve illic peregrinatam. Dicunt autem alii, qvòd ista prohibitio non obtinuit ante ingressum in terram promissam*, &c.

VERS. 9. Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν.

Eliduntur nomina *Ahaziæ, Joashi, Amaziæ.* Vide Historiam in libris Regum, & 1. Paralip. III, 11. 12.

I. Migrârat qvodam modo pro tempore promissio, non *vacaturum solium Davidis* in familiam *Jehu*, eversoris familiæ *Joram*. Cùm enim ille domum *Achabi* evertisset, *Ahaziam q*; è familia *Achabi* sangvine materno ortum, cum suis occidisset pollicetur ei Dominus, filios ejus regnaturos ad qvartam usqve generationem, II Reg. X, 30. Utcunqve ergò, interea temporis, non vacaverit soli-

ſolium *Davidis*, ſederintq́ in illa ætatum intercapedine *Joaſh & Amazias*, occiſo antè *Ahaziá*: non incongruè tamen ab Evangeliſta noſtro omittuntur eorum nomina, & qvod illi *Joram* moribus non admodum abſimiles aliqvando fuerint, & qvòd eclipſin à regno Iſraelitico regnum horum qvamplurimum fuerit paſſum, interfecto à *Iehu Ahaziá*; atqve ejus nepote *Amaziá*, ab illius nepote, *Ioaſo*, capto & ſordidè ſubjugato, II. Paralip. XXV.

II. זרע רשעים נכרת. *Semen improborum exciditur*, Pſal. XXXVII, verſ. 28. Obſervet Lector ſtudioſus, in fonte, ut in ipſiſſimo iſthoc loco litera ע, ultima τȣ̃ רשע & τȣ̃ זרע, qvæ jure Acroſticho (ad qvod contexitur iſte Pſalmus) proximè ſeqventem verſiculum inchoare debuit, elidatur & non adſit.

III. *Non facies tibi ſculptile*, &c. *Ego enim Dominus Deus tuus, Deus zelotes, viſitans peccata patrum in filios, uſqve in tertiam & qvartam generationem*. Exod. XX, 5.

Ambulavit *Joramus* in moribus regum Iſraeliticorum Idololatricis, *ad modum familiæ Achabi*, II Reg. VIII, 18. Qvam horrendam ſecundi præcepti violationem, ſecundùm iſtius etiam præcepti comminationem, in poſteros viſitat Deus, eliduntur q́ eapropter nomina filiorum ad progeniem qvartam.

IV. Iſtam *Jorami* Idololatriam modo non abſimili, & Vetus Teſtamentum etiam ſtigmatizat; indignamq́ iſtam familiam oſtendit qvæ inter progeniem *Davidicam* numeretur: II Paralip. XXII, 2. בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו. *Qvadraginta duorum annorum plus Ahazias*: hoc eſt, non ætatis ſuæ (nam viginti duos annos non exceſſerat. II Reg. VIII, 26.) ſed durationis familiæ *Omri*, ex qva ſtirpe, è matre, erat *Ahazias*: prout annos numeranti ſatis patebit. Fatale certè, annos regis *Judæ* calculis domûs *Omri* ſupputari.

V. Obſervetur ſtylus Genealogicus non multùm diſpar, I Par. IV, 1. ubi *Shobal* in generatione qvinta aut ſexta à *Juda* natus numeratur ac ſi filius *Judæ* eſſet immediatus. Confer cap. II, 50.

Pari modo *Ezr*. VII, in Genealogia *Ezræ*, qvinqve vel ſex generationes eraduntur.

VERS. 11. Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν.

Filii Josiæ fuerunt isti. Primogenitus Jochanan, secundus Joachim, tertius Zedekiah, qvartus Shallum, I. Paral. III, 15. Qvisnam fuerit hic *Shallum*, disputant Hierosolymitani *Shekalim* fol. 49. 4. *Dicit Rabbi Jochanan, Jochanan & Jehoachaz idem sunt. Et cùm scribitur, Primogenitus Jochanan, hoc vult, qvòd fuit Primogenitus ad regnum*, hoc est, primus regnavit. *Dicit Rs. R. Jochanan, Shallum, & Zedekias idem sunt. Cùmqve scribatur, Tertius Zedekias, qvartus Shallum, Tertius natu fuit, at regnavit, qvartus.* Eadem etiam adducuntur, *Sotah fol* 22. 3. At longè rectius *D Kimchius* in Hierem. XXIV. & I. Paral. III. *Shallum*, inqvit, *est Jechonias, qvi binomius fuit, qviqve pro filio Josiæ habetur, cùm nepos esset* (aut filii filius) *nam filii filiorum habentur pro filiis.* Confer Hierem. XXII, ver. 11. cum ver. 24. & res ipsa loqvitur. Qvodqꝫ dicunt Gemaristæ modò citati, *Zedekiam* etiam *Shallum* vocatum שׁשלמה מלכות בית דוד *eo qvòd in diebus ejus terminaretur regnum familiæ Davidis*: hoc ad *Jechoniam* etiam qvadrat qvàm aptissimè, Hierem. XXII, 28, 29, 30.

VERS. 12. Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ.

Hoc est, *Filium regni*, vel successorem in illa qvalicunqve dignitate domûs *Davidicæ*, qvæ in reliqvis *Iosiæ* filiis omninò exaruerat, in illo verò aliqvantulum refloruit, II. Reg. XXV, 27. Atqve hinc est, qvòd ex omnibus *Iosiæ* posteris *Iechonias* solus à *Matthæo* nominetur.

Jechonias reverà fuit ἄτεκνος, Hierem. XXII, 30. & *Salathiel* propriè loqvendo fuit filius *Neri*, Luc. III, 27. at dicitur tamen *Jechonias* eum genuisse, non qvòd verè fuerit ejus pater, sed qvòd illum successorem susceperit: non in regali qvidem dignitate, nam ea jam perierat, sed in ea qvæ inter Judæos jam erat summa. Sic I. Paral. III, 16. *Zedekias* dicitur filius, vel *Ioakimi*, cujus qvidem fuit frater, vel *Jechoniæ*, cujus fuit avunculus, eò qvòd ei in dignitate regia succederet.

Enuntiaverat Dominus, idqꝫ non sine juramento, *Jechoniam* futurum ערירי *absqve liberis.* Vocem ערירי sic interpretantur Talmudici. *Dicit R. Judan, omnes ii, de qvibus dicitur* ערירים יהיו ἄτεκ-

ἄτεκνοι erunt hi, non sunt habituri liberos. Atqve illi, de qvibus dicitur עריריםֿ ימותו *ἄτεκνοι morientur, hi sepeliunt liberos.* Hieros. in Schabb. fol. 9. 3.

Sic *Kimchius* etiam in locum: *Vox* ערירי, inqvit, *hoc vult: Morituros in vita sua filios, si jam ei fuerint filii: si verò jam non fuerint filii, nunqvam futuros. At dicunt Rabbini nostri hunc eum pœnitentiam egisse in carcere. Dicuntq; insuper, Oh! quantum valet pœnitentia qvæ edictum pœnale evacuat? Dicitur enim, Hunc scribite ἄτεκνον, at illo pœnitentiam agente, in bonum transiit hoc edictum, &c. Dicit R. Jochanan, Deportatio expiavit: Nam cùm dicatur, Hunc scribite ἄτεκνον, post deportationem dicitur, Filii Coniæ, Assir filius ejus, Shealtiel filius ejus.* Hæc habentur in *Babyl. Sanhedr.* fol. 27. 2. ubi hæc adduntur אסיר בנו שעברתו אמו בבית האסורין *Assir filius ejus, eò qvòd conciperet eum mater ejus in carcere.*

At verba in fonte hæc sunt, ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו qvæ sic reddenda, *Filii autem Jechoniæ vincti* (vel incarcerati) *Shealtiel filius ejus.* Qvam versionem & accentus firmant & vocum ordo. Nam Zakeph supra אסר appensum, cui Munach infrà יכניה inservit, conjunctam urget constructionem, nempè ut יכניה & אסר conjungantur, substantivum scilicet atqve adjectivum. Vox qꝫ בנו post שאלתיאל collocata, non post אסר, genealogiam in *Salathiele* figit, non in אסר omninò.

VERS. 16. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ ἄνδρα Μαρίας.

משפחת אם אין קרויה משפחה: *Familia materna non vocanda est familia.* Juchas. fol. 55. 2. Hinc ratio facillimè reddi potest, cur *Matthæus* prognationem deducit ad *Josephum, Mariæ* maritum; *Lucas* autem ad *Eli, Mariæ* patrem. Bifariam texunt hi duo Genealogiam, pro duplici promissionis Christi notione. Promissus est enim ille, ut *semen mulieris*, atqve ut *filius Davidis*; illud ut homo, hoc ut rex. Necesse ergò erat in exeqvenda illius Genealogia, ut de utroqve satisfieret. Semen igitur mulieris, promissum, declarat eum *Lucas*, deductâ usqve ab *Adamo* stirpe maternâ, ex qva natus est homo. Stemma Regium exhibet *Matthæus*, deductâ per familiam *Davidis* regiam prosapiâ ad *Josephum* (prout reputatus est) patrem.

VERS.

VERS. 17. Γενεαὶ δεκατέσσαρες.

Qvamvis in trina hac decatesserade ad amussim omnia non qvadrent, nihil tamen est cur hoc vitio vertatur *Matthæo*, cùm in ipsis Scholis Judaicis, pro consvetudine, imò pro Axiomate ferè habitum sit, res & numeros, paritate aliqvâ propinqviore se contingentes, reducere ad idem. Exemplo uno aut altero res pateat, cùm centena ferè possent adduci.

In Taanith, cap. 4. artic. 6. Calamitosa qvinqve eidem diei, hoc est, nono mensis Ab, ascribuntur. *Nam eo die,* inqviunt, *decretum est, non ingressurum populum in terram promissam: eodem die vastatum est templum primum, atqve etiam secundum: excisa est civitas Bitter, atqve aratro fossa est civitas Hierosolyma.* Non qvòd hæc omnia præcisè, eodem mensis die, occurrisse crederent, sed, ut annotat Gemara Babylonica, מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב *qvòd faustum aliqvod ad diem aliqvem fastum reducerent, infaustum ad nefastum.*

Gemara Hieros. in eodem tractatu *Taanith, fol. 6. 3.* rationem discutit numeri octodenarii qvotidianarum precum, atqve inter alia hæc habet. *Preces qvotidianæ sunt octodecim, pro numero octodecim Psalmorum ab initio libri Psalmorum ad Psalmum illum, cujus initium, exaudiat te Deus in die angustiæ* (qvi qvidem est Psalmus vigesimus.) *si autem qvis tibi objecerit, qvòd eousq; sunt Psalmi novendecim, respondeas, Psalmum cujus initium, qvare fremuerunt Gentes, non esse ex iis,* Psalmum distinctum. Vide qvâ licentiâ numeros causæ suæ aptent.

Hieros. Schabb. fol. 9. 2. Qværitur unde astruatur numerus *triginta novem* operum servilium principaliorum, vitandorum Sabbato. Inter alia hæc occurrunt: אלה הדברים דבר דברי דברים *R. Chaninah Zipporiensis dicit nomine R. Abhu.* אלף *unum denotat,* למד *triginta,* הא *qvinqve,* דבר *unum,* דברים *duo. Hinc quadraginta labores excepto uno, de qvibus scribitur in lege. Rabbini Cæsarienses dicunt, non deest qvicqvam è loco suo.* אלף *unum,* למד *triginta,* ח *octo.* לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת *Non distingvunt Doctores nostri profundi inter He & Cheth:* ut numeros causæ suæ aptent, pro אלה *Hæc,* scribunt אלח, & ח & ה pro libitu immutant. Idem,

Idem ibidem fol. 15.3. *R. Joshua ben Levi dicit, Ego per totam vitam meam non inspexi librum Agadæ* (mysticum) *nisi semel: & tunc inspexi atq; inveni sic scriptum, Centum septuaginta qvinq; sectiones legis, ubi scribitur* דבר אמר צוה *loqvutus est, dixit, præcepit, sunt pro numero annorum patris nostri Abrahami.* Et paulò pòst, *Centum & qvadraginta & septem Psalmi, qvi scribuntur in libro Psalmorum* (nota hunc numerum) *sunt pro numero annorum patris nostri Jacobi: Unde hoc innuitur, qvòd omnes laudes, qvibus Israelitæ Deum laudant, sunt secundùm annos Jacobi. Centum istæ & viginti & tres vices, qvibus Israelitæ respondent Halleluja, sunt secundùm numerum annorum Aaronis*, &c.

Concentibus istiusmodi qvamplurimùm se oblectantes chordulas sæpiusculè supra modum torqvent, extenduntq; ad crepitum usqve. Ità ut, si te carpat Judæus ob imparitatem tessaradecadum tuarum, ô divine Matthæe, habeas ex ipsorum scholis scriptisq; non qvo te defendas solùm, sed qvod retorqveas.

VERS. 18. Μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Non nupta est fœmina Israëlitica absqve prævia desponsatione. *Ante datam legem* (inqvit Maimonides) *si conventum esset inter virum & fœminam de connubio, introduxit ille eam in domum suam, ac privatim duxit in uxorem. At post datam legem, præceptum est Israelitis, ut si vellet qvis fœminam in uxorem ducere, reciperet eam priùs coram testibus: & deinceps sit illa ei in uxorem, sicut scribitur* כי יקח איש אשה *Si accipiat qvis uxorem. Acceptio hæc est de præceptis affirmativis legis, & dicitur Desponsatio.* In אישות cap. 1. De modo & forma desponsandi ad lassitudinem usqve legas in isto tractatu, atqve in Talmudico *Kiddushin*.

Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς.

In locis plurimis vir fœminam desponsat, ad se autem non ducit nisi interposito aliqvo temporis spatio. Gloss. in Maimon. ad אישות cap. 3.

Distingvitur meritò & apertè à Canonibus Judaicis inter ייחוד *Privatum* ante nuptias inter desponsantem & desponsatam *consortium* vel *colloqvium*, & הכנסה *Introductionem* desponsatæ

in domum mariti. De utrovis intelligas licet verba πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, vel potiùs de utroqve. Non solùm ad se domum eam non deduxerat, sed & solus cum solâ, ultra limites colloqvii cœlibum Canonicos, consortium non habuerat, & tamen inventa est gravida.

Εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

Post spatium scilicet à conceptione trimestre, cùm jam à consobrina *Elizabetha* ad suos rediret. Vide Luc. I, 56. & confer Gen. XXXVIII, 24.

Spatium hoc ad rem istiusmodi detegendam assignant traditionum Magistri. *Fœmina,* inqviunt, *qvæ vel à viro est dimissa, vel viduata, non nubit nec despensatur, nisi post moram nonaginta dierum. Ut nempè dignoscatur utrùm sit gravida necne, atqve ut inter sobolem primi mariti distingvatur ac secundi. Pari modo vir & uxor, proselyti facti, per nonaginta dies à se invicem segregantur, ut dijudicari possit inter prolem in sanctitate genitam,* (id est, intra veram religionem. Vide I Cor. VII, 14.) *& prolem genitam extra sanctitatem.* Maim. in *Gerushin cap. 11.* & Talm. in *Iebamoth* cap. 4. & *Chetubboth* cap. 5. fusè.

VERS. 19. Ἰωσὴφ δὲ δίκαιος ὤν, &c.

Non opus est, ut vocem δίκαιος cruciemus, ut sensum *mansuetudinis* aut *clementiæ* indè extorqveamus, qvod faciunt qvàm multi; nam, divisim constructis versiculi clausulis, patebit sensus clarus, mollisqꝫ satis. *Iosephus, cùm esset justus,* non potuit, non voluit adulteram ferre, *at nolens tamen παραδειγματίσαι,* clemens cùm esset, atqve uxorem amans, *voluit eam clàm dimittere.*

Παραδειγματίσαι.

Mortem hoc non hîc innuit, sed publicam potiùs infamiam (לפרסמה). Nam non immeritò qværi possit, an ad capitale supplicium adducenda esset, si reverà ex adulterio concepisset? Nam qvamvis exhibita fuerat lex de adulterio morte mulctando, Lev. XX, 10. Devt. XXII, 22. ac pari modo hac in causa ageretur cum desponsatâ ac cùm jam uxorem ductâ: eousqve tamen delenita,

lenita, nè dicam enervata, est lex ista, per legem de dando libello repudii, Devt. XXIV, 1. &c. ut non licuerit solùm marito, uxori adulteræ ignoscere, atqve ad Synhedrium non exigere; sed vix potuerit, si vellet, morti subjicere. Qvorsum enim aliter indultus est libellus repudii?

Nihil ergò hîc conatur *Iosephus*, qvod non summo cum consensu potuit, & legis, & gentis. Adultera potuit dimitti: desponsata non potuit dimitti, absqve libello repudii, de qvo sic jura Judaica: *Triplici modo desponsatur fœmina, Pecuniâ scilicet, aut scripto, aut coitu: Et sic desponsata, tametsi adhuc non maritata, nec in domum viri introducta, illius tamen ea est uxor. Et si qvis cum ea præter ipsum coïerit, morte mulctandus est à Synhedrio. Siq; ille ipse velit eam dimittere, opus habet libello repudii.* Maimon. in אישות cap. 1.

Λάθρᾳ ἀπολῦσαι αὐτήν.

Videatur codex Talmudibus *Gittin*, ubi agitur de modo tradendi libellum repudii uxori repudiandæ; inter alia, clanculùm posse dari, si modò sic visum esset marito, vel in manum, vel in sinum fœminæ, duobus testibus tantùm præsentibus.

VERS. 23. ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει.

Vocem עלמה apud Prophetam *virginem intactam* denotare, satis patet ex sensu loci Esaiæ, cap. 7. Metuit illic sibi rex *Achaz* ab imminentibus jam hostibus, nè Hierosolymas excidant, exedantq; domum Davidicam. Occurrit Dominus huic tremori, signali atqve insignissimâ promissione, *Citiùs* scilicet *parituram virginem intactam, qvàm perituram familiam Davidis.* Duplexqve exhibet promissio solatium: de Christo nempè olim de virgine nascendo, ac de secura ab impendente periculo urbis & domûs Davidicæ salute. Ità ut, qvamvis non nisi à pluribus annorum centuriis adimpletionem suam receptura esset ista Prophetia de virgineo partu, de præsenti tamen, cùm ederetur Prophetia, certum & nobile *Achazo* fuit signum, salvam & sanam à periculo imminente fore domum *Davidis.* Ac si dixisset Propheta, nè tàm sollicitus sis, ô *Achaze*: Nonne res tibi impossibilis videtur, ac nunqvam eventura, virginem intactam fieri matrem? Ego autem

 dico

dico tibi, parituram virginem intactam filium, anteqvàm corruat domus *Davidis*.

Audi hæc, ô perfide Judæe, atqve aliqvas domûs Davidicæ reliqvias nobis jam ostende: aut adimpletam in virgineo partu hanc prophetiam confitere: aut signum dari, cùm signum datur, inficiare.

ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον.

§. *Qvânam lingvâ Matthæus Evangelium suum scripserit.*

I. Syriacam genti Judaicæ in *Judæâ* degenti vernaculam fuisse lingvam omnibus est in confesso, Hebræamq; à vulgo non omninò fuisse intellectam, argui præcipuè potest à duobus. 1. Qvòd in Synagogis, cùm legerentur Lex & Prophetæ in fonte Hebræo, lectori semper astiterit interpres, qvi in vernaculam linguam id qvod lectum est redderet, ut intelligeretur à vulgo. Hinc regulæ istæ de officio Interpretis, & de locis qvibusdam, qvæ ab interprete non erant reddenda vernaculè, *Babyl. Megillah fol. 25. &c. Massecheth sopherim cap.* 11, 12, &c. 2. Qvòd *Ionathan filius Uzzielis, Hillelis* discipulus, circa tempus nati Christi, Prophetas omnes (id est, ut numerant Judæi, *Iosuam, Iudices, Samuelem, Libros Regum, Esaiam, Ieremiam, Ezechielem, & duodecim minores*) Chaldaicè reddiderat, in lingvam scilicet Hebræâ populo longè notiorem, atqve vernaculâ gratiorem. Si qværatur enim cur omninò transtulerit, & cur nō potiùs in vernaculam transtulerit omnibus notam: siq; objiciatur de *Matthæo & Paulo*, qvòd Judæis scribentes, ille Evangelium, iste Epistolam (ad Hebræos) necesse habuerint ut Syriacâ vernaculâ scriberent (si modò in Hebræa non scripserunt) ut intelligerentur ab omnibus: Respondemus 1. Non sine ratione è fonte Hebræo in lingvam Chaldaicam reddidisse *Ionathanem* Paraphrastem, eò qvòd toti populo longè notior & familiarior esset hæc lingva qvàm Hebræa. Interprete in lingvam notiorem opus habuit textus sacer, eò qvòd esset in lingva vulgo omninò jam ignota: nam Hebraicè non nôrunt, nisi qvi studio sunt docti, utcunqve ergò non ità expeditè Chaldaicam lingvam saperent Judæi omnes, Canaanitidem habitantes, ac Syriacam

qvæ

qvæ illis jam vernacula esset, longè tamen expeditiùs istam qvàm Hebræam, qvæ indoctis ignota prorsus. Hinc, non sine necessitate, in Chaldaicam lingvam versi sunt Prophetæ à *Jonathane*, & Lex non ità multò pòst ab *Onkelosio*, ut à vulgo aliqvantulùm intelligerentur, à qvo fons Hebræus omninò non intellectus. Librum *Iob* etiam *Targum* suum habuisse tempore *Gamalielis senioris*, Pauli scilicet Magistri, legimus, *Hieros. Shabb. fol. 15. col. 3.*

2. Cur *Jonathan* atqve *Onkelosius* non in *Syram* potiùs, qvæ populo toti erat vernacula, transtulerint, cùm & ipsi in *Judæâ* essent, dum operi huic incumberent & Judæis illìc habitantibus operam navarent, non injusta est qvæstio. Cui duplicem hanc rependimus responsionem: 1. In Chaldaicam lingvam vertentes illud egerunt, qvod usui foret & Judæam habitantibus & Babyloniam. 2. Non æqvè grata fuit lingva Syriaca ipsis Judæis, qvi eâ pro vernaculâ usi sunt, qvàm fuit Chaldaica, utpote qvæ cultior erat & politior, & fratribus etiam in *Babyloniâ* vernacula, & qvam indè secum in *Judæam* reportaverant ascendentes è *Babylone*. Mireris, ò Lector, canonem istum audiens, qvi hominem singularem permittit, *in qvavis lingva orationes suas fundere, cùm ea petit qvæ sibi sunt necessaria, exceptâ solùm lingvâ Syriacâ*, יחיד שואל צרכיו אומר בכל לשון חוץ מלשון ארמי *Dum necessaria sibi petit, utatur qvâvis lingva; exceptâ Syriacâ.* פסקי הראש (id est, *R. Osbaia Rabba*: vide *Juchas.* fol. 84. 1.) in *Beracoth* cap. 2. & *Babyl. Schabbath*, fol. 12. 2. & *Sotha*, fol. 33. 1. At ridebis rationem audiens: *Ideò* scilicet *qvòd Angeli non intelligant lingvam Syriacam.*

An Syriacam lingvam hic à pura Chaldaica distingvant, non tanti est ut solliciti inqviramus; hæc tantùm glossatoris in *Beracoth* fol. 3. 1. adducemus, qvæ in rem nostram faciunt. *Sunt* (inqvit) *qvi dicant precatiunculam istam, cujus initium* קדיש *ideò lingvâ Syriacâ proferri; qvòd sit oratio nobilis & summæ laudis; ideoq; compacta est in lingva Targumistica, nè Angeli eam intelligant, nobisq; invideant* &c. Et paulò pòst, *In more fuit orationem istam* קדיש *recitare* אחר הדרשה *post concionem; adfuit autem ibi vulgus, qvi lingvam Hebræam non intellexit omninò; ideoq; in lingva Targumistica eam instituerunt, ut intelligeretur ab omnibus: nam hæc eorum lingva.*

Audi Hebræam vulgo omninò ignotam; non mirum ergò, si Evangelistæ ac Apostoli Hebraicè non scripserint, cùm non essent qvi sic scripta intelligerent, nisi docti. Aa 3

Præteriri non debet illud etiam, qvod primo aspectu etiam lingvam Syriacam vel à doctis non intellectam videtur innuere, *Hierof. Sotah*, fol. 24. 2. *Samuel parvus in articulo mortis dixit*, שמעון וישמעאל לחרבא: *Simeon atqve Ismael ad gladium*, ושאר כל עמא לביזה: *Atqve omnis reliqvus populus ad spolium*, ועקין סגיאין הווין: *Et calamitates plurimæ futuræ sunt*. ובלשון ארמית אמרן ולא ידעו מה אמר: *Atqve ideò, qvòd hæc loqveretur lingvâ Syriacâ, non intellexerunt qvid esset locutus*. Historiam hanc repetitam habes in *Gemara Babylonica, Sanhedr* fol. 11. 1. ubi verba morientis sic proferuntur, שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עלמא: Interpres esto Glossator in locum: *Simeon atqve Ismael ad gladium (id est, Rabban Simeon, princeps, & R. Ismael ben Elisha, summus sacerdos, sunt interfecti gladio.) Et socii ejus ad occisionem (id est, R. Akibah, & R. Chananiah ben Teradion interfecti sunt aliis mortibus. R. Akibah scilicet pectinibus ferreis, & R. Chananiah vivicomburio coram Idolis.) Reliqvusq; populus in prædam, & plurimæ calamitates ventura sunt in mundum.*

Ubi autem dictum est, *qvòd non intellexerint qvid dixit, qvoniam lingvâ Syriacâ sit locutus*, nobis etiam non facilè est intellectu. Qvid? Doctores Hierosolymitanos non intellexisse lingvam Chaldaicam? nam ante urbis excidium mortuus est *Samuel parvus*, atqve de cæde *Rabban Simeonis*, qvi in obsidione urbis periit, est locutus, locutusq; est ista cùm coràm adessent nonnulli è doctissimis Rabbinis; eosq; non hæc verba intellexisse: qvæ vel tyrunculus in lingvis Orientalibus facilimè intelligeret?

Sensum ergò rei fortè elicias ex verbis authoris *Juchasin*, qvi eum *Prophetasse* ait *lingvâ Syriacâ*, התנבא בלשון ארמי Juchas. fol. 21. 1. Jam verò cùm non nisi lingvâ Hebræâ ederentur Prophetiæ, utcunqve illi vernaculum verborum satis intellexerint; pro prophetiâ tamen non habuerunt, eò qvòd lingvâ, propheticis prædictionibus vulgari, non enuntiaretur. Sed non his immoramur. Illud qvod volumus hoc est, *Matthæum* Hebraicè non scripsisse, (qvod ex præcedentibus satis arguitur) si modò eum lingvâ vulgò notâ atqve intellectâ scripsisse arbitremur, qvod certè arbitrandum: nec eum, nec alios Novi Fœderis amanuenses, Syriacâ lingvâ scripsisse; nisi lingvâ ingratâ gentis ingratæ eos scri-

ſcripſiſſe arbitremur, qvod certè non arbitrandum. Cùm enim jam rejiciendus eſſet populus Judaicus, atqve in æternam execrationem damnandus, incongruum certè admodum ſuiſſet, lingvam eorum, ſive vernaculam Syram, ſive affinem Chaldaicam, eò dignitatis evehere, ut lingva originalis foret Novi Teſtamenti. Incongruum certè Evangelium ſcribere eorum lingvâ, qvi præ omnibus terrarum orbis incolis Evangelium maximè ſpernerent atqve oppugnarent.

II. Cùm ergò per prædicationem Evangelii Gentes eſſent ad fidem vocandæ, atqve Evangelium amplexuræ, ſummâ cum congruitate ſcriptum eſt Novum Fœdus lingvâ Gentilitiâ, eaqve, qvæ inter Gentilitias nobiliſſima, Græcâ. Videamus qvæ de hac lingua Judæi, omnibus præter ſuam ſatis invidioſi.

Megillah, fol. 9. 2. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, etiam de libris ſacris non permiſerunt ſapientes, ut ſcriberentur in alia lingva qvàm Græca. Rabbi Abhu dicit, dixiſſe Rabbi Jochananem, Traditio eſt ſecundùm Rabban Simeonem, dixiſſe inſuper R. Jochananem, Unde probatur illud Rabban Simeonis? Ex eo qvòd dicit Scriptura, perſvadebit Deus Japheto, atque habitabit in tentoriis Semi: Verba Japheti erunt in tentoriis Semi.* Et paulò pòſt, יפת אלהים ליפת *Perſvadebit Deus Japheto*, id eſt, יפיותו של יפת יהא באהלי שם *Decor Japheti erit in tentoriis Semi.* Ubi Gloſſa, *Decor Japheti eſt lingva Græca, pulcherrima ex iis lingvis, qvæ ſunt filiorum Japheti.*

Hieroſ. Megillah, fol. 71. 3. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, Etiam de libris ſacris non permiſerunt, ut ſcriberentur alia lingvâ qvàm Græca. Inqviſiverunt ſeriò, atqve invenerunt* שאין התורה יכולה להתרגם כל צורכה אלא יוונית *qvòd non poteſt lex verti ſecundùm qvod ei neceſſarium eſt, niſi Græcè.* Poſteriorem hanc clauſulam caſtratam habes in *Maſſecheth Sopherim, cap. 1. artic. 7.* ubi hæc etiam adjungitur hiſtoria: *Qvinqve ſeniores ſcripſerunt legem Græcè pro Ptolemæo rege, fuitqve iſte dies acerbus Iſraeli, ſicut dies qvo factus eſt vitulus, eò qvòd lex non potuit verti ſecundùm qvod eſt ei neceſſarium.* Perpenſione digna eſt hæc hiſtoria de *qvinqve interpretibus* legis, qvam raròaut vix invenias alibi. Hiſtoriam de LXX recitat traditio proximè hanc ſeqvens in loco citato. Vide.

Cùm ergo periiſſet uſus vulgaris lingvæ Hebrææ, cumqꝫ gentis maledictæ lingva vernacula Syriaca aut Chaldaica non potuit

potuit esse benedicta, ipsis inimicis nostris judicibus, nulla alia lingva reperiri potuit qvæ apta esset ad conscribendam legem divinam (Novam) præter lingvam Græcam. Qvòd disseminata, atqve apud omnes ferè Gentes Orientales in usu, & qvasi ferè vernacula fuerit hæc lingva, idqve ubiqve plantata per victorias *Alexandri*, atqve imperium Græcorum, non opus est ut pluribus probemus, cùm ubiqve pateat apud Historicos. Pro vernacula apud se ferè agnoscunt Judæi etiam in Judæa.

Hierosf. Megill. ubi supr. col. 2. *Dixit R. Jochanan de Beth Gabrin, Qvatuor sunt lingvæ nobiles, qvibus utitur mundus: vernacula ad cantum, Romanâ ad bellum, Syriacâ ad luctum, Hebræâ ad elocutionem; & sunt qvi dicant Assyriacâ ad scripturam.* Qvænam ea, qvam *vernaculam* vocat? Facilimè respondetur, *Græca*, ex encomiis ei attributis, adductis anteà: idq́ꝫ asseverantiùs affirmari potest ex verbis *Midras Tillin*, ad hoc dictum R. Jochanan respicientis, & Græcam lingvam nominatim memorantis, *fol. 25. 4. R. Jochanan dixit, Tres sunt lingvæ: Romana ad prælium, Græca ad orationem, Assyriaca ad preces.* Huc etiam pertinet illud, qvod semel iterumq́ꝫ occurrit *Bab. Megil.* fol. 18. 1. בלעז יווני *In vernacula Græca.* Exemplum rei habes *Hierosf. Sotah, fol. 21. 2. R. Levi Cæsaream veniens audiit* קריין שמע אלוניסתין: *qvosdam recitantes Phylacteria Hellenisticè.* Dignum hoc notatu. *Cæsareæ* floruerunt scholæ Rabbinorum celeberrimæ. רבנין דקיסרין *Rabbini Cæsarienses* memorantur apud utrumqve Talmud, præsertim verò Hierosolymitanum, freqventissimè & laudatissimè: at inter hos tamen, qvasi vernacula usurpatur lingua Græca, idq́ꝫ in recitandis Phylacteriis, qvæ præ omnibus aliis rebus Hebraicè recitanda, in Judæa meritò opineris.

In istac ipsa *Cæsarea*, Evangelium *Matthæi* Hebraicum repositum in Bibliotheca *Pamphili* memorat *Hieronymus*, his verbis: *Matthæus, qvi & Levi, ex publicano Apostolus, primus in Judæa propter eos, qvi ex circumcisione crediderunt, Evangelium Christi Hebraicis literis verbisq́; composuit. Qvod qvis posteà in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porrò ipsum Hebraicum habetur usqve hodiè in Cæsariensi Bibliotheca, qvam Pamphilus martyr studiosissimè confecit. Mihi qvoqve à Nazaræis, qvi in Beræa, urbe Syriæ, hoc volumine utuntur, describendi facultas fuit.*

Mini-

Minimè dubitandum est, Evangelium hoc Hebraicè repertum fuisse, at, qvod bono viro imposuit, non Autographum *Matthæi* fuit, nec qvidem in ista lingva exaratum à *Matthæo*, sed ab aliqvo è fonte Græco in Hebræum versum, ut sic à doctis Judæis, si fieri posset, legi obtineret. Cùm enim illi extraneis libris parùm essent amici, id est, vel Ethnicis, vel lingva non sua scriptis, qvod ex variis de hac re canonibus elucidari posset, videtur aliqvis ad Evangelium conversus, bono zelo excitatus, Evangelium *Matthæi* è fonte Græco in Hebraicam lingvam transtulisse, ut docti apud Judæos, qvi adhuc non crediderant, illud forte legerent, cùm jam in lingva sua ederetur; qvod rejectum fuit ab iis, [illegible] in lingva extranea. Sic Evangelium hoc Græcè à *Matthæo* scriptum arbitror ob credentes in Judæa, & Hebraicè ab aliqvo versum ob non credentes. Idem etiam statuendum de lingva originali epistolæ ad Hebræos: scripta erat ista epistola ad Judæos Judæam incolentes, qvibus vernacula erat lingva Syriaca, at scripta tamen Græcè, ob rationes prædictas. Ob easdem etiam Græcè scripsit idem Apostolus ad Romanos, qvamvis in ista ecclesia Romani erant, ad qvos scripsisse Latinè videri posset consonanti[illegible], & Judæi, ad qvos Syriacè.

CAP. II.

Vers. I. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος.

Calculus temporum nascente Christo.

SCHEMA temporum, cùm nasceretur *Christus*, nos sic proponimus.

I. Natus est anno Mundi 3928.

Nam à Mundo condito ad diluvium numerantur planè an[illegible] 1656.

A diluvio ad promissionem Abrahami exhibitam, anni 427. [illegible] supposito, natum esse Abrahamum ad annum *Tharæ* 130. [illegible] necessariò supponendum.

A promiſſione data ad exitum ex *Egypto*, anni 430. Exod. XII, 14. Gal. III, 17.

Ab exitu ex *Ægypto* ad jacta Templi fundamenta, anni 480. I.Reg.VI,1.

Conditum eſt Templum annis 7. I. Reg. VI, 38.

Connumeratis ergò omnibus his annis 1656.
427.
430.
480.
7.

Exſurgit ſumma annorum 3000.

Patetq́ Templi ædificationem finitam & perfectam anno mundi 3000.

Perfectum eſt Templum anno *Solomonis* undecimo, I.Reg. VI, 38. atqve indè ad Apoſtaſiam decem tribuum, primo *Rehoboami*, erant, anni 30. Iſta ergò Apoſtaſia fuit anno Mundi 3030.

Ab Apoſtaſia decem tribuum ad exciſas *Hierosolymas* ſub *Zedekia*, anni 390. qvod patet ſatis ex chronica computatione parallelorum temporum Regum *Judæ* atqve *Iſraëlis*: qvodq́ innuitur ab *Ezekiele*, cap. IV, verſ. 5. *Tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pones iniqvitates domûs Iſraelis ſuper eo, &c. Numero dierum, trecentos & nonaginta dies. Et cùm compleveris hæc, dormies ſupra latus tuum dextrum ſecundò, & aſſumes iniqvitatem domûs Juda qvadraginta diebus.* De computatione horum annorum ambigitur, an ſcilicet qvadraginta iſti anni connumerandi ſint intra annos trecentos & nonaginta, an per ſe, ut annos iſtos 390. ſubſecuti? Nos priorem ſententiam meritò amplectimur, incluſosq́ iſtos annos 40. arbitramur intra ſummam annorum 390. at per ſe, & ſingulatim memoratos, ob cauſam ſingularem. Per qvadraginta enim annos ante urbis excidium per Chaldæos, aſſiduè inter populum prophetavit *Jeremias*, à decimo tertio ſcilicet *Joſiæ* ad everſam civitatem; cui non auſcultans populus de peculiari iſta iniqvitate notatur hâc notâ.

Additis ergò his 390. annis ad annum mundi 3030. cùm reciderent à domo *Davidicâ* decem tribus, exſurgit ætas mundi, cùm periret Hieroſolyma, ad annum 3420.

Reſtabant tunc temporis anni captivitatis Babylonicæ explen-

plendi 50. Nam initium sumserunt memorabiles isti septuaginta anni ab anno tertio *Jehojachimi*, Dan. I, 1. cujus qvartus inchoat Monarchiam *Babylonicam* Jer. XXV, 1. Decimo autem nono *Nebuchadnezzaris* corruit Templum, II. Reg. XXV, 8. cùm jam laberetur annus captivitatis vicesimus: restarentque alii qvinqvaginta: qvibus 50. additis ad annum mundi 3420. Templo fatalem, exsurgunt anni mundi primo *Cyri* ad 3470.

A primo *Cyri* ad mortem Christi, Hebdomadæ annorum septuaginta, vel anni 490. Dan. IX, 24. Hos addas ad 3470. & Christum crucifixum observas anno mundi 3960. Cùm ergò ademeris annos 32. & dimidium, qvibus versatus est Christus in terris, eum natum comperies anno mundi 3928.

II. Natus est anno *Augusti Cæsaris* XXXI. inchoato Monarchiæ ejus calculo à Victoria *Actiaca*: de qva re sic *Dion Cassius* lib. 51. in ipso initio: Τοιαύτη τις ἡ ναυμαχία αὐτῶν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγένετο. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον (οὐδὲ γὰρ εἴωθα αὐτὸ ποιεῖν) ἀλλ' ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καῖσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔχεν. ὥς τε καὶ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἐτῶν ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀκριβοῦσθαι. Computationem hanc nostram confirmamus, deducta ab hoc *Augusti* anno tabula Chronologica ad annum *Tiberii* decimum qvintum, cùm *Christus*, expleto jam anno ætatis suæ vicesimo nono, ac tricesimum jam tunc iniens, baptizaretur. Eam autem, additis uniuscujusqve anni Consulibus, sic formamus.

Anni Mundi	*Urbis cond.*	*Augusti*	Christi nat.	COSS.
3928	754	31		*Cæs. Aug.* XIV. & *L. Æmyl. Paulus.*
3929	755	32	2	*Pub. Vinicius*, & *Pub. Alfenus Varus.*
3930	756	33	3	*L. Ælius Lamia*, & *M. Servilius.*
3931	757	34	4	*Sext. Æmilius Carus*, & *C. Sentius Saturninus.*
3932	758	35	5	*L. Valerius Messala*, & *Cn. Corn. Cinna Magn.*
3933	759	36	6	*M. Æmil. Lepidus*, & *L. Aruntius.*
3934	760	37	7	*A. Licin. Nerv. Silanus*, & *Q. Cecil. Metel. Cret.*
3935	761	38	8	*Furius Camillus*, & *Sext. Nonius Quintilianus.*
3936	762	39	9	*Q. Sulpit. Camerin.* & *C. Poppæus Sabinus.*

3937	763	40	10	*Pub. Corn. Dolabel.* & *C. Junius Silanus.*
3938	764	41	11	*M. Æmil. Lepid.* & *T. Statilius Taurus.*
3939	765	42	12	*Germanicus Cæs.* & *C. Fontejus Capito.*
3940	766	43	13	*L. Munatius Plancus,* & *C. Silius Cæcina.*
3941	767	44	14	*Sext. Pomp. Sexti F.* & *Sext. Apulejus Sexti F.*

Obit *Augustus Cæsar* die decimo nono *Augusti*: qvâ die qvondam primum Consulatum inierat. Vixit annos LXXV. menses X. dies XXVI. Solus summum imperium gesserat à Victoria *Actiaca* annos XLIV. diebus XIII. tantùm deficientibus. *Dion. Cass. lib. 56.*

Anni Mundi	Urbis cond.	Tiberii.	Christi.	*Tiberius ingenti socordiâ imperium gerit, gravi crudelitate, scelestâ avaritiâ, turpi libidine.* Eutrop. lib. 7. COSS.
3942	768	1	15	*Drusus Cæs.* & *C. Norbanus Flaccus.*
3943	769	2	16	*C. Statil. Sisenna Taurus,* & *Scribonius Libo.*
3944	770	3	17	*C. Cæcil Rufus,* & L. *Pomponianus Flaccus.*
3945	771	4	18	*Tiber. Cæs. Aug.* III. *Germanicus Cæs.* II.
3946	772	5	19	*M. Julius Silanus,* & *L. Norban. Flacc.* vel *Balbus.*
3947	773	6	20	*M. Valer. Messala,* & *M. Aurel. Cotta.*
3948	774	7	21	*Tiber. Cæs. Aug.* IV. & *Drusus Cæs.* II.
3949	775	8	22	*D. Haterius Aggrippa,* & *C. Sulpitius Galba.*
3950	776	9	23	*C. Asinius Pollio,* & *C. Antistius Veter.*
3951	777	10	24	*Sext. Cornel. Cethegus,* & *Visellius Varro.*
3952	778	11	25	*M. Asinius Agrippa,* & *Cossus Cornel. Lentulus.*
3953	779	12	26	*Cn. Lentul. Getulicus,* & *C. Calvisius Sabinus.*
3954	780	13	27	*M. Licinius Crassus,* & *P. L. Calpurnius Piso.*
3955	781	14	28	*Appius Jul. Silanus,* & *P. Silvius Nerva.*
3956	782	15	29	*C. Rubellius Geminus,* & *C. Fusius Geminus.*

Primo vere hujus anni prodit *Joannes* baptizans. Mense *Tisri* baptizatur *Christus*, cum annum ætatis suæ jam compleverat vigesimum nonum, & tricesimum tantum recens inchoaverat. Tricesimus *Christi* cum decimo sexto *Tiberii* est connumerandus.

De

De *Augusto* annum tricesimum primum suum (qvo natus est *Christus*) jam ingrediente, hæc porrò *Dion. Cass.* πληρωθείσης δὲ οἱ καὶ τῆς τρίτης δεκαετίας τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὸ τέταρτον ἐκβιασθεὶς δῆθεν ὑπεδέξατο· πρᾳότερός τε καὶ ὀκνηρότερος ὑπὸ τοῦ γήρως. Isthoc ipso anno fuit *Census* sub *Cyrenio*, de qvo *Lucas* cap. 2. Ita ut, si qværatur, qvandonam orta est qvinta Monarchia (*Romanorum* scilicet,) post extinctas qvatuor istas à *Daniele* memoratas? facilis à *Luca* potest peti responsio: qvi ipsissimo isthoc anno, qvo natus est *Christus*, *Augustum* censum in universum orbem imposuisse refert.

III. Natus est *Christus* anno regni *Herodis* XXXV. qvod ex his observatis elicimus. 1. Regnavit *Herodes*, ex eo qvo primùm est rex declaratus à *Romanis*, annos XXXVII. *Joseph. Antiq.* lib. 17. cap. 10. 2. Inter mortem *Herodis* & mortem *Augusti* hæc temporum intercapedo.

1. Decem anni currentes regni *Archelai*, Joseph. Ant. lib. 17. cap. 15.

2. Ei, in *Viennam* relegato, in procuratione *Judaæ* succedit *Coponius*. Idem ibid. & lib. 18. c. 1.

3. *Coponium* excepit *Marcus Ambibuchus*.

4. *Ambibuchum Annius Rufus*, qvo *Judæam* procurante obit *Augustus*. Idem ibid. c. 3.

Cùm ergo à nativitate *Christi* ad *Augusti* mortem laberentur tantùm anni qvatuordecim (ex qvibus, cùm decem *Archelai* currentes numeraveris, ac trium procuratorum tempora,) non nisi in extremis *Herodis* annis natum esse *Christum*, necesse est supputare: nos sic conjicimus.

Anno ejus tricesimo qvinto, natum esse *Christum*.

Anno tricesimo septimo jam inchoato recens, advenisse *Magos*: illicò infanticidium, & post perpaucos menses *Herodis* mortem.

IV. Natus est *Christus* circa annum Præsidatûs *Hillelis* in Synhedrio XXVII.

Occasum familiæ *Asmonæa* excepit ortus familiæ *Hilleliana* (regnum qvidem excepit *Herodes*.) è *Babylone* oriundæ, eqve stirpe, ut creditum est, *Davidis*: Nam *liber Genealogicus repertus est Hierosolymis* (qvod memoravimus anteà) *in qvo scriptum est*

 Hil.

Hillelem ortum esse è stirpe Davidis, per uxorem ejus, nempe Abitalem. Hieros. Taanith, fol. 68. 1. Ascendit autem *Hillel* è *Babylone Hierosolymas*, de rebus qvibusdam scitaturus sapientes, cùm jam, post mortem *Shemaiæ* atqve *Abtalionis*, cathedras primas tenerent duo filii *Betiræ*. Cumqꝫ ille, qvi illuc ut aliqvid disceret accesserat, eos qvædam de ritibus Paschalibus, qvæ ipsis exciderant, edoceret, suffecerunt eum illi in primatum. Historiam plenam habes, *Hieros. Pesachin, fol. 33.* 1. exhibemus ad cap. XXVI,1.

Ascendit autem *Hillel* Hierosolymas, cathedramqꝫ capessivit annis centum ante excidium urbis. הילל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן לפני הבית ק׳ שנה *Hillel, & filius ejus Simeon, atque ejus filius Gamaliel, atque ejus filius Simeon principatum gesserunt per annos centum ante vastatum Templum. Babyl. Schabb. fol.15.1.* Ex centum istis annis si demas annos XXXII. & dimidium vitæ Christi, & XL. annos intercedentes (ut vulgò supputatur) inter mortem *Christi* atqve excidium urbis, supersunt anni XXVII. *Hillelus* ante natum Salvatorem.

Principatum tenuit *Hillel* per annos qvadraginta, (ità ut ejus obitus inciderit circa annum Christi duodecim aut decimum tertium) filiusqꝫ post eum, ac longâ serie nepotes, usqve ad *Rabbi Judah sanctum*. Familiæ hujus *Hillelianæ* splendor & pompa ità reliqvas stirpis *Davidicæ* familias obscuraverat, ut ex iis nascendum *Messiam* forsan minus crederent vel expectarent.

Imò persvasum ferè cuidam est apud Gemaram Babylonicam, *Rabbi Judam Sanctum è familia Hilleliana esse Messiam.* Sanhedr. fol.98.2, אי מן חייא כגון רבינו הקדוש *Rabh dixit, Si è vivis sit Messias, Rabbi noster Sanctus talis est; si e mortuis, Daniel.*

V. Natus est *Christus* mense *Tisri*: Septembri nostro aliqvantùm parallelo. Hoc concludimus, omissis aliis, ex retrograda computatione à morte ejus. Nam, si mortem obiit annos XXXII & dimidium agens, ad festum Paschatis, mense *Nisan*, necesse est ut natalitia ejus rejicias ad mensem *Tisri*: ast ad id ætatis eum obiisse, nè pluribus immoremur, ex hoc liqvet, qvòd baptizatus fuerit trigesimum annum jam inchoans, vixeritqꝫ post baptismum annos tres & dimidium; prout publici ejus ministerii spatium determinatur per Angelum Gabrielem, Dan. IX. *In medietate Hebdoma-*

...id est, annis tribus & dimidio, *cessare faciet sacrificium*, &c. sed hoc inferiùs.

Nobilitatus fuit hic mensis olim 1. Creatione mundi. Per-de Exod. XXIII,15. Joel.II,23. 2. Nativitate primorum pa-m, qvod non sine ratione asserunt Judæi. *Hier. ol. Rosh hashanah*, 56.4. 3. Reparatis tabulis legis; nam *Moses*, post tertium je-ium qvadragenarium, descendit à monte nuntius bonorum, imo die hujus mensis, qvi & inde institutus est in festum Ex-ionis, in secula subseqventia. 4. Dedicatione Templi 1. Reg. I,2. 5. Triplici solennitate festorum, videlicet Initii anni, Ex-ionis, & Scenopegiæ: ab hoc mense etiam initium Jubilæi.

VI. Probabile est natum *Christum* ad festum Scenopegiæ. 1. justus exsurgit calculus annorum XXXII. & dimidii, cùm rtuus sit ad festum Paschatis. 2. Typicam Paschatis & Pente-tes æqvitatem adimplevit, cùm ad Pascha seipsum obtulit pro chate, ad Pentecosten donavit è cœlo Spiritum Sanctum, pro-o tempore data est lex è cœlo. Tunc temporis ab eo exhi-e primitiæ Spiritûs, (Rom. VIII,23.) qvo solitæ exhiberi primi-frugum, Levit. XXIII,17. Mirum certè esset, si tertiam solen-atem, festum scilicet Tabernaculorum nullo antitypo decora-3. Concinit admodum institutio festi Tabernaculorum. m cùm *Moses* decimo mensis *Tisri* è monte descenderet, nun-is pacatum Deum, condonatum populum, atqve illicò incipi-lam ædificationem Tabernaculi sacri (per & propter vitulum eum adhuc impeditam) qvippe qvod jam vellet Deus inter e-habitare, & non ampliùs eos deserere: tabernacula sua illico fi-nt Israelitæ, scientes se non ab isto loco migraturos ante perfe-m Tabernaculum divinum, atqve istud opus nervosè aggredi-tur: unde decimus istius mensis dies, qvo descendit *Moses* hæc na nuntians, institutus est in festum Expiationis; ac decimus intus dies, septemqve eum seqventes, in festum Tabernaculo-n, in memoriam habitantium in eremo in Tabernaculis, Deo medio eorum habitante: qvæ qvàm aptè typico aspectu in-nationem respiciant, cùm Deus inter homines habitaret hu-mâ carne, patet satis. 4. Perpende *Zechar*. XIV, vers. 16.17.

Ἐν Βηθλεέμ.

Non incongruum erit hic adducere ipsissimos Gemaristas, apertè confidentes natum fuisse Messiam jam olim ante sua tempora: Sic enim illi in *Hieros. Beracoth*, fol. 5. 1. *Post hæc convertentur filii Israelis, & requirent Dominum Deum suum, & Davidem regem suum. Hos. III, 5. Rabbini nostri dicunt, Iste est rex Messias; Si è vivis sit ille, David est nomen ejus; sive è mortuis sit ille, David est nomen ejus. R. Tanchum dixit, Ego sic probo: Misericordiam præstat Messiæ suo Davidi* [*Psal. XVIII, 50.*] *R. Joshua ben Levi dicit, Nomen ejus est* צמח *Germen,* (*Zach. III, 8.*) *R. Judan bar Aibu dicit, Nomen ejus est Menahem,* (id est, Παράκλητος.) *Atque huic rei suffragatur illud quod evenit Judæo cuidam aranti. Aranti Judæo cùm bos mugiret, Arabs quidam itinerans, mugitumque audiens, dixit, Solve, ô Judæe, boves tuos, atque aratra tua solve, nam ecce! vastatum est templum vestrum. Mugiit bos secundò.* ארל בר יודאי יודאי קטור תורין וקטור קנקנין דהא יליד מלכא משיחא: *Dicit ei Arabs, O Judæe, Judæe, sub juga mitte boves tuos, atque alliga aratra tua, nam ecce natus est rex Messias. At Judæus, Quodnam est ei nomen? Menahem, inquit ille. Et quodnam est nomen patris ejus? Hezekiah, inquit Arabs. Cui Judæus, Atque undenam ille? Respondit alter, E palatio regis Bethlehem Judæ. Abiit ille, ac vendidit boves, & vendidit aratra, factusque est venditor fasciarum infantilium, vicatim proficiscens. Cùm ad urbem istam* (Bethlehem) *accederet, omnes mulieres ab eo emerunt, at mater Menahemi nihil emit. Audiit vocem mulierum dicentium, O mater Menahemi, O mater Menahemi affer quæ hîc venduntur filio tuo. At illa, Strangulationem apprecor hostibus Israelis, quia quo die ille est natus, vastatum est Templum. Cui ille, At nos sperabamus, prout ad pedes ejus est vastatum, ità ad pedes ejus ædificandum fore. Dicit illa, Deest mihi pecunia. Cui ille, At cur hoc ei noceret? Affer illi hinc coëmpta, & si non adsit tibi hodie pecunia, post aliquot dies redibo & recipiam. Post aliquot dies redit ad istam urbem, & dicit ei, quid agit infantulus? Et illa, Ex quo tempore, inquit, me vidisti, venerunt spiritus & tempestates, atque eum è manibus meis abripuerunt. Dicit R. Bon, quid opus est ut discamus ab Arabe? Nonne planè est scriptum? Et Lebanon corruet præ potenti* (Esa. X, 34.) *Et quid deinde sequitur, Prodibit germen è stirpe Jesse,* (Esai. XI, 1.)

Con-

Confessionem non admodùm disparem exhibent etiam tores Babylonici, in *Avodah Zarah*, fol. 9. 2. *Dicit R. Chanina, lapsos quadringentos annos ab excidio Templi, si dixerit tibi quispi- accipe tibi denario uno agrum valentem denarios mille, nè accipias.* ... *post annos quater millenos ducentenos triginta & unum à creatio- undi, si dixerit tibi quispiam, accipe tibi denario uno agrum valentem ios mille, nè accipias,* Glossa; *Nam istud est tempus redemptionis, reduceris ad montem sanctum, ad hæreditatem patrum tuorum; qua- ò disperderes denarium tuum?*

Rationem hujus calculi petas licet, si vacat è tractatu *Sanhe-* fol. 97. *Traditio Scholæ Eliæ, Per sex mille annos duraturus est lus,* &c. & paulò pòst, *Dixit Elias Rabh Judæ, Mundus duraturus minùs qvàm per Jubilæos octoginta qvinqve; atqve in Jubilæo ul- dveniet filius Davidis. Dicit ei, numnam in ejus initio, an in exitu? ndit ei, non novi. Num consummandum prius est totum hoc tem- n non? Respondit ei, non novi. At Rabh Asher asserit eum sic re- isse, eò usqve nè eum expectes, at exinde expectato.* Audi tuos, ô e: qvot annorum centuriæ elapsæ sunt à mundi Jubilæo o- ssimo qvinto, id est, anno 4250. & tamen Messias expectatio- æ adhuc non apparuit?

Tempus adventûs veri *Messiæ* tàm lucidè definierant Hebdo- *Danielis*, ut universæ gentis erigerentur animi in ejus expe- nem. Hinc de Baptista dubitatur, annon ille *Messias*: Luc. III. 15. Hinc ab universis regionibus congregantur Judæi ad osolymas, Act. II. expectantes, & spectatum venientes, eò jam tum adesset terminus à *Daniele* præfixus revelandi *Mes-* Hinc tantus numerus Pseudo-Christorum, Matth. XXIV. . &c. ansam deceptionum suarum hinc arripientium, qvòd desset & compleretur tempus magnæ istius expectationis: uno omnia, Luc. XIX, 11. *Putârunt fore ut regnum Dei illicò et.*

Cùm verò elapsa essent tempora ista expectationis, nec ap- et *Messias*, qvalis ab iis expectatus (nam verum *Messiam* iderent, videre noluerunt) in varias primùm, easque vesa- e tempore conjecturas est proruptum, ac tandem omnibus inane redeuntibus, in diras hasce conclusum est, sempiter-

næ cæcitatis meritò genitrices, תפח רוחן של מחשבי קצין *Rumpatur spiritus computantium tempora.*

Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν.

Magi) id eſt, Venefici, vel malis artibus dediti, nam in hoc ſolùm ſenſu occurrit hæc vox in pagina ſacra.

Ab Oriente) Generalius hoc *è terra Ethnica* denotat, eodem ſenſu qvo *Regina Auſtri*, Matth. XII, 42. id eſt, Regina Ethnica. Perpende hoc Talmudicum, מרקם למזרח ורקם כמזרח מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום מעכו לצפון ועכו כצפון: *A Rekam ad Orientem, & Rekam eſt ſicut Oriens. Ab Aſcalone ad Meridiem, atqve Aſcalon eſt ſicut Meridies. Ab Acone ad ſeptentrionem, atqve Acon eſt ſicut ſeptentrio.* Hæc ex *R. Judah* citat *R. Niſſim* in *Gittin*, cap. 1. art. 1. atqve illuſtrat hoc gloſſemate: *A Rekam uſqve ad fines ultimos terræ Orientem verſus eſt terra Ethnica: ac Rekam ipſa pro Oriente mundi reputatur, non pro terra Iſraelitica. Ita etiam ab Aſcalone porrò ad Meridiem eſt regio Ethnica, ac Aſcalon ipſa pro meridie* (id eſt, pro terra Ethnica) *habetur*, &c.

Singulariùs regiones iſtæ, qvò diffuſi ſunt filii *Abrahæ* ex uxore *Cheturâ*, Orientales dicuntur *Gen.* XXV, 6. *Judic.* VI, 3. alibiqꝫ ſæpè; atqve hinc adveniſſe primitias has Gentium, unde & proſelytus primus ad legem, *Jethro*, non eſt abſimile. Et qvod de Arabe, primo nati *Meſſiæ* indice, à Gemara dicitur, umbra forſan aliqva eſt hujus hiſtoriæ de Magis ex Arabia advenientibus, primumqꝫ apertè nuntiantibus eum natum.

Vers. 2. Εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Nos in Oriente exiſtentes vidimus ejus ſtellam. Lux illa cœleſtis, qvæ, ipsâ nocte nativitatis ſalutiferæ, paſtores *Bethlecmiticos* circumfulſit, magis hiſce longè indè ſemotis forſan viſa eſt ſtellæ inſtar, Judææ impendentis; unde faciliùs eis eſſet conjectari, omen ad Judæos pertinere.

Vers. 4. Καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς Ἀρχιερεῖς, καὶ Γραμματεῖς τοῦ λαοῦ.

Id eſt, congregavit omne Synhedrium. Occidiſſe qvidem dici-

itur ab authoribus qvamplurimis *Herodes* Synhedrium: sed hoc
: de toto Synhedrio est intelligendum, nec si de toto esset in-
igendum, totalem Synhedrii subversionem denotaret. Hi-
riam sic referunt Gemaristæ Babylonici, in *Bava Bathra, fol.3.2.*
...des fuit servus familiæ Asmonææ. Oculos conjecit in puellulam (ex
familia.) *Die qvodam audiit Bath Kol* (vocem cœlestem) *dicen-*
, qvicunqve servus jam rebellaverit, prospere rem geret. Insurrexit
Dominos suos, atque omnes occidit. Et paulò post, *dixit Herodes,*
est qui interpretatur hæc verba, Regem in te statues è medio fratrum
um? (Deut. XVII, 15.) *Rabbini* (interpretati sunt) *surrexit*
ve occidit omnes Rabbinos, relicto solùm Bava ben Buta, qvem consu-
t.

Duo ardua ab *Herode* superanda erant, ut, cum pace & favore
læorum, in eos regnaret. Nam qvamvis à Romanis in re-
ım evectus fuerat, ut tamen, sedato & acceptante populo, so-
n suum stabiliret, primò amovendam ei necessarium visum
amiliam *Asmonæam*, qvæ, populo jàm olim imperans, ei non-
il erat in deliciis, & qvâ superstite qvietè vix sibi futurum su-
abatur. Totam ergò hanc familiam primò extirpat. Se-
dò obsepsit ei lex ista de rege non nisi de fratribus suis præfi-
do, cùm esset ipse è stirpe Edomæâ. Rabbinos ergò istos, qvi
huic mordicus adhærentes, accessioni ipsius ad regnum, qvo-
otuerunt, posuerunt obicem, ille omnes tulit è medio. *At*
s Rabbinos certè non interfecit (inqvit glossa in locum allega-
) *nam filii Betiræ superstites relicti sunt, qvi cathedram tenuerunt,*
adventaret Hillel è Babylone.

Omnes ergò Synhedrii seniores non interfecit, sed eos tan-
, qvi, ex lege ista ansam arripientes, accessioni ejus ad regnum
terunt. Evaserunt ex ista strage filii duo *Betiræ* cathedras
ynhedrio primas occupantes à morte *Shemaiæ & Abtalionis.*
sit & *Shammæus*, qvi, referente *Josepho*, cædem hanc prædixe-
Evasit & *Hillel*, si modò tunc aderat, & *Menahemus*, qvi certè
at, qviqȝ illico in cathedra sedit secunda. Evasit etiam, ut re-
Gemara, *Bava ben Buta*, qvi posteà *Herodi* persvasit, ut Tem-
n restauraret, qvò scelus hoc cruentum expiaret. Evasere e-
ı alii.

Ἀρχιερεῖς.

Cùm constaret Synhedrium è Sacerdotibus, Levitis, atqve Israëlitis (ut docet *Maimonides in Sanhedr. cap. 2.*) sub voce Ἀρχιερεῖς hìc comprehenduntur duo priores, qvotqvot scilicet è clero erant è Synhedrio: & sub *Scribis populi* omnes isti è Synhedrio, qvi non fuerunt de clero.

Sacerdotes varias subîerunt discriminationes.

I. Fuerunt è Sacerdotibus, qvi כהני עם הארץ vocarentur, qvasi dicas, *Sacerdotes plebeii*, qvi nempè, non è plebe qvidem essent, sed educatione scholasticâ carerent, atqve inter doctos, ac religïoni devotos, non numerarentur. Cùm enim totum semen *Aaronis* esset sacerdotale, & Sacerdotes non tàm facti essent, qvàm nati, non mirum, si inter eos reperirentur & rudes & pauperes. Hinc illa distinctio *Hierosf. Trumoth, fol. 44. 1.* עניי ישראל ועניי כהנים מלקטין *Pauperes Israëlitæ, & pauperes Sacerdotes colligunt.* Et col. 2. כהן חבר וכהן עם הארץ *Sacerdos votarius & sacerdos plebejus.* Et cautum est שאין תרומה לכהן עם הארץ *Nè detur oblatio Sacerdoti plebejo.* Redditurqꝫ ratio, *Qvia qvicunqve oblationem dat Sacerdoti plebejo, idem facit, ac si leoni daret; de qvo dubitari potest, an calcaturus sit pedibus, & comesturus, an non. Ità de sacerdote plebeio dubitari potest, an comesturus sit in munditia an in immunditia. Babyl. Sanhedr. fol. 90. 2.* Utcunqve, hi indocti & rudes, vices tamen suas ad altare pro sorte subîerunt, regulis qvibusdam tunc temporis edocti ad munus sorte decretum. Obstupescas, ea legens, qvæ de inscitia ac ruditate vel ipsius summi Pontificis supponuntur, *Joma* cap. 1.

II. Fuerunt, qvi vocarentur כהנים הדיוטות *Sacerdotes Idiotæ*, vel privati; qvi, qvamvis & docti essent, & publico munere ad altare fungerentur, *Privati* tamen dicebantur, eò qvòd inferioris ordinis essent Sacerdotes, & non dignioris.

III. Dignior gradus Sacerdotum fuit qvadruplex, præter gradum summi Pontificis, atqve τὸ Sagan ejus vicarii. Nam, (1.) erant *Capita Ephemeriarum* ראש משמר numero viginti qvatuor. (2.) *Capita familiarum* in unaqvaqve Ephemeria ראש בית אב. De utrisqve vide *Hierosf. Taanith, fol. 68. 1.* (3.) ממונים שהיו במקדש

בסק *Præfecti variis officiis in Templo*, de qvibus vide *Shekalim*, .5. (4.) Si qvi Sacerdotes, vel Levitæ qvidem (qvamvis non ex ordinibus) cooptati fuerunt in summum Synhedrium. Ἀρχιε- ergò hîc alibiqꝫ, ubi de Synhedrio agitur, ii fuerunt, qvi in summum illunc Senatum conscripti fuerunt, de stirpe Sacerdotali Leviticâ.

Γραμματεῖς τοῦ λαοῦ.

סופר Γραμματεὺς generaliùs qvemlibet doctum denotat, opponitur τῷ בור *rudi* vel agresti, *Babyl. Beracoth, fol. 45. 2. Duo, simul comedunt, gratias agere tenentur singulatim* כששניהם אבל אחד סופר ואחד בור: *Cùm ambo sunt scribæ* : סופרי. סופר מברך ובור יוצא *At verò si unus sit Scriba, & alter rudis*, aggrestis, *gratias agat Scriba, atqve inde sati fit officio rudis*, vel in-ti. Sic סופרי כותיים *Scribæ Samaritanorum*, *Babyl. Sotah*, 33. 2. id est, *docti inter Samaritanos* : nam inter eos non erant ditionarii.

Singularius סופרים eos denotat, qvi docti qvidem essent, ve educationis Scholasticæ, tractando calamo, atqve scriptio- præcipuè sese addixerunt: qvales erant, Notarii publici in hedriis, Registrarii in Synagogis, Amanuenses transcribendis, , Phylacteriis, sententiolis postibus affigendis, contractuum llis, aut divortii, &c. operam navantes. Atqve hoc sensu ספר & תנא aliqvandò opponuntur, qvamvis non esset qvi sensu ante dicto non esset ספרא. In *Babyl. Avodah Za- fol. 9. 1.* &c. dissentitur, (qvod lectu non indignum) qvota- discrepantia computi toleretur inter תנא *Expositorem* è ca- dra vel pulpitis, & ספרא *Scriptorem* contractuum aut libello- repudii, vel Registrarium, &c. in enumerandis annis Tem- Imperii Græcorum, &c. De qva re hoc inter alia conclusum : ספרא בצירא תנא תוספאה Qvòd *Scriba compendiosè pretet, Doctor copiosius* : Lecti loci non pigebit, uti nec lecti tra- tûs istius, qvi מסכת סופרים vocatur, qvi scribis istius- di, de qvalibus jam sermo, dictat, de exscribendis lege, Phyla- riis, &c.

At præ omnibus aliis Traditionum Patres *Scribæ* audiunt (qvi idem erant Seniores Synhedrii) qvod satis liqvet in his atqve

hujusmodi locutionibus: דברי סופרים חביבים מדברי תורה: *Verba Scribarum sunt amabiliora quàm verba legis*: id est, *Traditiones præstant legi scriptæ*: זה מדברי סופרים *Hoc est è dictis Scribarum*, id est, *hoc est ex decretis traditionalibus*.

Hi ergo, qvos *Scribas populi* vocat *Matthæus*, Seniores isti è Synhedrio fuerunt, qvi non è Sacerdotali aut Levitica stirpe creti essent; sed ex aliis orti tribubus: Seniores Synhedrii Sacerdotali sangvine orti, fuerunt *Scribæ Cleri*, reliqvi fuerunt *Scribæ populi*.

Conjecturâ ergò non improbabili in conventu hoc ab *Herode* convocatos inter alios, hos præsentes hariolari possumus. 1. *Hillelem præsidem*. 2. *Shammæum vice-præfectum*. 3. *Filios Betiræ, Judam & Josuam*. 4. *Bavam ben Buta*. 5. *Jonathanem filium Uzzielis*, Chaldæum Paraphrasten. 6. *Simeonem filium Hillelis*.

Vers. 6. οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ.

Neqvaqvam pugnant hæc verba cum verbis Prophetæ, unde proferuntur, Mich. V, 2. צעיר להיות באלפי יהודה. Qvæ ego sic reddo, tu verò Bethlehem Ephrata, *parvum est ut sis* [vel numereris] *inter chiliadas Judæ*: nam sublimiori dignitate tu es coronanda, *ex te enim prodibit dominator*, &c. Et in hunc ferè sensum, ni ego fallor, apertè reddit Chaldæus Paraphrastes, qvem in hoc Concilio præsentem suspicamur, כזעיר הויתא לאתמנאה *Intra pauxillum es ut præficiaris*. Vide eundum sensum vocis זעיר in Targ. Psal. LXXIII, 2. Hos. I, 4. &c.

Vers. 9. Ἀστὴρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτούς.

Fulserat stella, ipsissimâ, ut verisimile est, nocte nativitatis, atqve exinde ad hoc usqve temporis disparuerat. Eâ duce non opus erat Magis *Hierosolymas* tendentibus, urbem satis notam: ast indè *Bethlehemum* pergentibus, idqve, ut videtur, noctu, dux est viæ.

Vers. 14. Ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον.

Judæis præter modum repleta jam erat *Ægyptus*, idqꝫ partim ob migrantes illuc sub *Jochanane filio Kareæ*, Hierem. XLIII. partim

[..]n ob confluentes illuc, nuperius, ad Templum *Oniæ*, de qvo *Jo-[..]h Ant.lib 13.cap.6.* & Talmud utrumqve in *Menachoth*, *cap.13.* & [..]ccah, cap.5. Hier. f. Joma, fol.43.4. *Cum diceret Simeon Justus, Ego [..]anno sum moriturus. Dixerunt ei, Qvemnam ergò vice tuâ sufficie-[..]? Respondit:* הנה בני נחוניון *Ecce filius meus Onias est coram [..]bis. Constituerunt ergò Oniam summum Pontificem. Invidit autem [..]frater ejus Simeon. Fugit ergò Onias, primùm in montem regium, ac [..]nde in Ægyptum, condiditqve illic altare, illud recitans Prophetæ, In die [..]erit altare Domino in medio Ægypti.*

Idem Succah. fol.55.1,2. *Qui non vidit Ecclesiam cathedralem [A]lexandriæ, non vidit unqvam gloriam Israelis. Basilicæ instar erat, [d]uplicata porticus. Erant aliqvàndo illic qui numerum exeuntium ex [Æ]gypto duplò excederent; Erantq; septuaginta cathedræ aureæ gemma-[..]pro numero septuaginta seniorum. Suggestum etiam ligneum in me-[..] collocatum, in qvo stetit Episcopus Synagogæ. Cùmqve lex legeretur, [..] post unamqvamqve benedictionem à privato dato per ventilationem [..]arii, responderunt omnes Amen. At confusè, & mixtim, non sederunt, [..]unusqvisqve artifex, cum professoribus ejusdem artificii. Itâ ut si ad-[..]ret peregrino, cum ejusdem opificii mechanicis se posset commiscere.* &c. [..]s perdidit Trajanus impius, &c.

Eadem ferè repetit Gemara Babylonica, *Succah*, fol. 51. 2. [..]c ultima sic proferens: *Confusè non sederunt, sed unà Artifices, unà [..]gentarii, unà Ærarii, unà Textores.* &c. *Ita ut si ingrederetur pere-[..]nus pauper, suos coartifices posset cognoscere; atqve ad eos se conferre, at-[..]indè alimoniam suam, familiaqve, recipere.*

Sic paupertati *Josephi* & *Mariæ*, dum in *Ægypto* (*Alexandriæ*, [p]robabile) peregrinarentur, est consultum, divenditis partim [v]iaticum atqve alimoniam Magorum donis, ac partim à suis in [Æ]*gypto* suppeditato victu, cùm fuit opus.

Profectionis hujus Salvatoris in *Ægyptum* sunt vestigia qvæ-[..]n apud Talmudicos, at venenatâ malitiâ atqve blasphemiâ ità [..]rupta (prout omnia) ut veritatem ideò solùm confessi vide-[..]ur, qvò habeant, unde ei liberiùs convitientur. Sic enim illi, [..]yl. Sanhedr. fol.107.2. *Cùm Jannai rex occideret Rabbinos, abierunt [..] Jehua ben Perachia, & Jesus ad Alexandriam in Ægypto. Misit eò [..]eon ben Shetah sic dicens, A me Hierusalem civitate sanctâ tibi, ô Ale-[x]andria in Ægypto, sorori meæ salutem. Maritus meus apud te habitat,*

dum-

dum ego interea sedeo sola. Surrexit ergò & advenit. Et paulò pòst, *Produxit qvadringentas tubas, &* [Jesum] *Anathematizavit.* Et paulò antè, *Eliseus duabus manibus avertit Gehazi, & R. Josua F. Perachiæ ambabus manibus repulit Jesum.*

Itemq; in *Schabb.* fol. 104. 2. *Nonne Ben Satda præstigias attulit ex Ægypto in incisura, qvæ in carne ejus?* Sub nomine *Ben Satda* Jesum nostrum convitiis fodiunt, qvanqvam Glossator in locum ex authoritate R. Tam, illud neget. Sic enim ille, *Dicit R. Tam, Non fuit hic Jesus Nazarenus, qvia hic ajunt Ben Satda fuisse diebus Paphi filii Judæ, qvi fuit diebus R. Akibæ, Jesus verò fuit diebus R. Josuæ F. Perachiæ,* &c.

VERS. 16. Ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, &c.

Excurrerat jam biennium aut circiter, ex qvo fulserat stella, nasceretur q; Christus. Moræ *Josephi Mariæqve* in *Bethlehemo* ratio hæc fuit, qvòd natum illic *Messiam* secundùm Prophetiam non nisi illic educandum crederent, nec aliò eum transferre sunt ausi, ante concessam ipsis per Angelum cœlitùs veniam.

De modo ortûs *Messiæ* cæcutiit plurimùm gens Judaica, atq; *unde ille nemo novit,* Joan. VII, 27. hoc est, qvo ortu : אין מי חייא הוא אין מי דמכייא הוא *An è vivis, an è mortuis prodiret,* ambigebatur, *Hierosf. Berach.* fol. 5. 1. Ast omnibus tamen absqve controversia in confesso erat, è *Bethlehem* specimen sui primò eum exhibiturum, qvod afferunt Sacerdotes & Scribæ populi, *vers.* 4. Hinc Christum in bimatu jam agentem habes *Bethlehemi,* qvò se iterum cum eo contulerant *Josephus* & *Maria,* cùm jam eum, qvadraginta dies natum, in Templo secundùm legem stitissent, *Luc.* II, 22. Atqve hoc loci, & non alibi, educandum eum curâssent, usqve dum ipse hinc prodiens se palàm *Messiam* demonstraret, si permissu cœlesti aliò non fuissent amandati.

VERS. 23. Ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.

Qvæ de נצר adducuntur ex Esai. XI, 1. & qvæ de *Samsone* Nazaræo, nobilissimo Christi typo, pondus suum habent non spernendum. Addimus; posse *Matthæum* intelligi, loqventem de humili & vili Salvatoris externâ conditione. Qvodq;, per vocem

cem

Ναζωραῖος separationem ejus innuit, atqve alienationem ab aliis
inibus, hominis veluti despicabilis, atqve societate hominum
gni. 1. Observetur, Evangelistam non unum aliqvem è
hetis citare, sed omnes (τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν:) jam
, omnes Prophetæ ferè vilem Christi & abjectam conditio-
prædicant, nullus ortum ejus è *Nazareth*. 2. *David* in perso-
us sic ait,: מוזר הייתי לאחי *Alienus fui fratribus meis*, Psal.
X,9. 3. Si vocem Ναζωραῖος deducas, qvod faciunt non
i, à נזיר *Nazaræo*, denotat ista vox non tantùm *separationem*
licatam, qvalis erat Nazaræorum; sed separationem etiam
inis qvasi indigni ab hominibus, Gen. XLIX, 26. Hâc er-
araphrasi sensum Evangelistæ digeramus; Secessurus erat
ius cum Christo, ad *Bethlehemum* civitatem *Davidis*, aut ad
solymas civitatem regalem, nî terror *Archelai* prohibuisset.
e ergò angelo, in *Galilæam* amandatur, regionem contem-
nam; inq; urbem *Nazaretham*, locum vilissimum: unde ex
s hoc loco, lociq; nomine, ad apicem illud observes adim-
m, qvod à Prophetis toties prædicatur, *Messiam* fore *Nazor*,
m vel *separatum* ab hominibus, ac si vilem nimium, & socie-
orum non dignum.

CAP. III.

VERS. 1. Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας.

NAtum *Hebrone Joannem* non incommodè conjecteris, ex
collatione Luc. I, 39. cum Jos. XXI, 11. Natumqve
circa festum Paschatis, ante nativitatem scilicet Salva-
spatio semestri, Luc. I, 36. Sic qvatuor celebres anni Te-
is nobilitârunt conceptio & nativitas Baptistæ & Salvatoris:
pto scilicet illo ad solstitium æstivum, hoc ad hyemale:
illo ad æqvinoctium vernum, hoc ad autumnale.
In eremis egit Joannes usqve dum se palàm faceret Israeli, Luc. I,
80. id (interprete scholâ Pontificiâ) vitam egit Eremi-
.

At 1. pudeat te, ô Papicola, sic ignorare sensum vocis Ερήμȣ, qvæ idem vulgari dialecto omninò sonat, ac si dictum esset, vitam ruri egit, non in urbe, agrestiorem educationem ruri subiit, non Academicam aut Aulicam Hierosolymis.

Menachoth, cap. 7. hal. 1. תודה היתה ה׳ סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות : *Oblatio pro gratiarum actione constitit quinque seis Hierosolymitanis, quæ valebant sex seas eremi*, id est, sex seas rusticas.

Babyl. Erubh. fol. 83. 1. *Seah Hierosolymitana excedit seam eremi sextâ parte.*

Rambam in Demai, cap. 1. אילנות מדבריות *Arbores eremi sunt istæ quæ sunt communis juris, & non unius domini*, id est, Arbores in saltibus aut pascuis communibus.

Sic II. Cor. XI, 26. Κινδύνοις ἐν πόλει κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, id est, *periculis in urbe, & periculis ruri.*

2. Eremi terræ Canaanitidos non erant oppidis aut urbibus vacuæ, nec illicò erat ille *Eremita* vocandus, qvi coleret eremum. *Montanum Judææ*, Joannis natale solum, vocatur à Talmudicis הר המלך *Montanum regale*, & à Psalte מדבר הרים *Montanum eremosum*, Psal. LXXV, vers. 6. & tamen *in montano regali erat myrias urbium.* Hierosol. Taanith, folio 69. 1.

3. In eremo plurimum adolescentiæ suæ transegit *David*, I. Sam. XVII, 28. at qvisnam tamen eum dixerit *Eremitam*? Pari sensu in eremis agentem concipio Joannem, non otio aut contemplationi solùm vacantem, sed operi alicui, aut studiis incumbentem: nam, cùm adolescentiam Salvatoris arte fabrili occupatam lego, præcursorem ejus adolescentiam suam nullâ arte occupâsse vix credo.

Annum ætatis suæ inchoans jam trigesimum, cùm pro more Sacerdotum ad Synhedrium summum accessisse debuerat, examen eorum subiturus, atqve ab iis sacris initiandus, *facto ad eum verbo Domini*, Luc. III, 2. sicut olim ad Prophetas, ad aliud ministerium ille divertitur.

VERS. 2. Μετανοεῖτε.

Aptissima Evangelio doctrina, & convenientissima tem-

ιori, & vox, seu Phrasiologia, convenientissima do-
æ.

I. Gens fermentatâ errore Pharisæorum, de Justificatione
peribus legis, necessariò erat indè avocanda ad doctrinam
rariam de pœnitentia: nulla aliter receptio Evangelii esset
ctanda.

II. Utcunqve pœnitentiam malè definierint Scholæ Pha-
æ, qvod observamus illicò, pœnitentiam tamen ipsam ad
tionem *Messiæ* necessariam asseruerunt. De hac re disputa-
pud Gemaristas Babylonicos, *Sanhedr. fol. 98* &c. qvos ci-
iam Kimchius in Esa. LIX, 16. & qvæstionem determinat.
rbis Rabbinorum nostrorum (inqvit) *patet iis de hac re ortum scru-
, num scilicet redimendus sit Israel pœnitens, an sine pœnitentia?
inde ortus, qvòd videantur textus qvidam scripturæ sibi ipsis con-
ri: qvales sunt isti; Vidit qvòd non esset aliqvis, & miratus est,
nón esset qvi intercederet; brachium ergò suum attulit salutem.* I-
, *Non vestri causâ hoc facio, ô domus Israelis.* Et rursus, *recorda-
iis pristinum fœdus*, &c. *Atqve hi è contra qvi faciunt pro
ntia: Reverteris tu ad Dominum Deum tuum, atqve voci ejus
tabis.* Itemqꝫ, *atqve inde qværes Dominum Deum tuum, inveni-
qværas toto corde*, &c.

*Ast hæc reconciliari possunt hoc modo. Multos scilicet ex Israë-
itentiam acturos, cùm signa viderint redemptionis. Atq; hinc est,
licitur, & vidit qvòd non esset aliqvis, eò qvòd pœnitentiam non a-
sqve dum initium redemptionis videant.*

*Hieros. Taanith, fol. 64. 1. Si resipuerit Israël vel uno die, illicò
iet redemptor.*

ptissimè ergò à Baptista, ac post eum à Salvatore, Matth. IV,
17. arguitur ab appropinqvatione regni cœlorum ad pœni-
m, cùm sic introducendum regnum cœlorum, vel manife-
nem Messiæ, ipsi agnoverint, qvibus hoc prædicatur. Ut-
ve enim posterioris seculi fuerint Gemaristæ, qvi de hoc
tant, sententiam tamen patrum suorum ut plurimùm
untur.

III. Vox Μετάνοια, prout optimè sensum veræ pœniten-
xprimit, ita apud Judæos necesse fuit ut sic ea exprimere-

tur, apud qvos pœnitentia, ut plurimùm, in orali tantùm confessione consistere existimaretur.

Maimon. in *Teshubbah*, cap. 1. *Præcepta legis, sive præceptiva sive prohibitiva, qvicunqve transgressus fuerit, sive errans sive præsumens, cùm pœnitentiam agit, ac à peccato suo revertitur, confessionem edere tenetur. Qvicunqve oblationem pro peccato attulerit, vel ex ignorantia commisso vel ex præsumptione, expiatum per oblationem non habet peccatum, usqve dum oralem edat confessionem. Et qvicunqve reus est mortis aut flagellationis à Synhedrio, non tollitur ejus peccatum, per mortem ejus, aut per flagellationem, si modò pœnitens non edat confessionem. Ideoq; qvia hircus emissarius est expiatio pro toto Israele, summus Sacerdos super eum confessionem edit pro toto Israele.*

Observatione dignum est, qvòd, cùm Joannes accedentes ad Baptisma suum urgeat ad pœnitentiam, referatur baptizatos eos, *Confitentes peccata*: qvod signum pœnitentiæ apud Judæos summè reqvisitum, atqve apud tunc introductos in professionem Evangelii necessarium: ut per hoc apertè profiterentur, se doctrinæ de Justificatione per opera legis abrenunciare.

Observatione etiam dignum est, Joannem non dixisse, *Resipiscite, & credite Evangelio,* qvod Salvator, Matth. IV, 17. (& tamen Joannes prædicavit Evangelium, Marc. I, 1. 2. Joan. I, 7.) nam muneris ejus præcipuè fuit, Christum manifestare, qvi, cùm adventaret, magnus futurus erat prædicator Evangelii.

Aptissimè ergò pœnitentiam urget Baptista apud expectantes *Messiam*, atqve aptissimo vocabulo usus est textus Evangelicus ad exprimendum veram & vivam pœnitentiam.

Ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

I. *Regnum cœlorum* apud *Matthæum*, est *Regnum Dei*, ut plurimùm apud reliqvos Evangelistas. Confer hæc loca:

Matth. IV, 17. *Appropinqvavit regnum cœlorum.* Marc. I, 15. *Appropinqvavit regnum Dei.*

Matth. V, 3. *Pauperum spiritu est regnum cœlorum.* Luc. VI, 20. *Beati vos pauperes, nam vestrum est regnum Dei.*

Matth.

atth.XI, 11. *Minimus in regno cælorum.* | Luc.VII, 28. *Minimus in regno Dei.*
atth. XIII, 11. *Mysteria regni cælorum.* | Luc. VIII.10. *Mysteria regni Dei.*
atth. XIX, 14. *Parvulorum est regnum cælorum.* | Marc. X, 14. *Parvulorum est regnum Dei.*

Alibiq; freqventissimè.

Judaicâ enim dialecto שמים usitatissimè sumitur pro *Deo*, in.IV,25. Matth.XXI,25. Luc.XV,21. Joan. III,27. Atqve his atqve hujusmodi locutionibus passim apud Talmudicos. נתחלל שם שמים *olanatur nomen cæli.* מיתה ביד שמים *Mors per manum cæli.* פולחנא דשמיא *Cultus cæli.* בסייעתא דשמיא *Adjutorio cæli*, &c. *Nam Deum nomine li vocitârunt, eò qvòd in cælis habitatio. Elias Levit. in Tishbi.*

In *Babyl. Taanith*, fol. 18.1 refertur historia de Judæis sub persecutione ejulantibus אי שמים *O cæli!* id est, ut reddit glossa, אה ה׳ *Ah Jehovah.*

II. Desumitur hæc Phrasiologia, *Regnum cælorum*, à Daniele, p.VII,13.14. ubi post descriptas qvatuor Monarchias terrenas tyrannicas, Babilonicam, Medo-Persicam, Græcam, Syro-Græcam easq; tandem excisas, describitur introductio & natura regni Christi, universalis per totum orbem, atqve æterni, per omnia secula. *Sub qvo Imperium, Dominatio, & autoritas regnorum sub omni cælo datur populo Sanctorum excellentissimi*, vers.27. id est, Cùm antea imperium fuerat penes reges Ethnicos, sub regno Christi futuri sunt reges Christiani: qvò etiam spectat illud Apostoli, I. Cor. VI,2. *Nonnè nôstis qvòd Sancti judicabunt mundum?*

Miror ego certè adimpletionem visionis ac Prophetiæ istius apud *Danielem*, in longam ac serotinam, nescio qvam, expectationem adhuc protrahi, non antè perficiendam, qvàm corruerit *Roma* ac *Antichristus*: cùm commentarium sole clariorem exhibeant paginæ Evangelicæ, *regnum* istud *cælorum* initium sumpsisse illicò à prædicatione Evangelii. Cùm & Baptista & Christus *appropinqvationem regni cælorum* ab ipso primo suo præconio prædicârunt, certè adimpletionem istorum apud *Danielem* non tunc orsam

 opi-

opinari ego opinor esse vel ex libitu , vel ex ignorantia cæcutire.

III. Denotat *Regnum cælorum* (1.) Exhibitionem & manifestationem Messiæ, Matth XII,28. *Si vero ego digito Dei ejici Dæmonia, supervenit vobis regnum cælorum*, id est, hinc est manifestatio Messiæ. Vide Joan. III,3. & XII,13. &c. (2.) Resurrectionem Christi, devictis morte, orco, Satanâ : unde clarissima manifestatio, illum Regem esse istum æternum, &c. Vide Matth. XXVI, 29. & Rom. I,4. (3.) Vindictam ejus in gentem Judaicam, hostes ejus acerrimos : hæc est alia, eaqve nobilissima ejus manifestatio. Vide Matth. XVI,28. & XIX, 28. (4.) Dominium ejus per sceptrum Evangelicum inter Gentes, Matth. XXI,43. Hoc loco, qvi sub manibus, exhibitionem atqve revelationem Messiæ indigitat.

IV. Apud scriptores Judaicos freqventissimè occurrit Phrasiologia, מלכות שמים *Regnum cælorum.* Loca nonnulla adducemus, sensum excerpat Lector.

Beracoth, cap. 2. *halac. 2. Dicit R. Joshua ben Kercha, In recitandis Phylacteriis, qvare recitatur* שמע (Deut. VI,4,&c.) *ante* והיה אם שמע *periocham istam, Deut.* XI,13, &c ? *Nempè ut primùm recipiat homo in seipsum Regnum cælorum, & deinde jugum præcepti.* Sic habet Mishnah Hierosolymitana : Babylonica autem, *Ut primùm recipiat homo in se jugum regni cælorum, & deindè jugum præcepti.*

Gemara Babyl. ibid. fol. 13. 2. *Dixit Rabb τῷ Rabbi Chaijæ:* לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים *Non vidimus unqvam Rabbi* (Judam) *suscipientem in se Regnum cælorum. Respondit Bar Pahti, Eo tempore, qvo manus suas faciei applicuit, suscepit in se jugum regni cælorum.* Ubi sic Glossa; *Non vidimus, qvòd susciperet in se regnum cælorum, nam, usqve dùm adesset tempus recitandi Phylacteria, erudiit discipulos suos; & cùm jam adventaret illud tempus, non vidi eum interposuisse aliqvod spatium.*

Ibid. fol. 15. 1. *Ventrem qvis exoneret, manus lavet, Phylacteria apponat, ea recitet, & precetur.* וזו היא מלכות שמים שלמה *Et hoc est regnum cælorum completum.*

Ibid. col. 2. in Glossa. אם תפרש שדי ותגדיל תיבות של מלכות שמים *Si explicaveris Sdaddai, & diviseris literas regni cælorum, frigifacies tibi umbram mortis.* Hoc est, Si in recitatione periochæ istius Phylactericæ, Deut. VI,4. *Audi Israel, Dominus*

u Deus noster est Deus unus,&c. literas distinctè & deliberatè pro-
lleris, ità ut nomina Dei ritè pronuntiaveris, frigifacies, &c. Nam
xerat eadem Glossa, ibid. fol. 14. 2. קריאה שמע הוא קבלת
מלכות שמים *Recitatio istius pericopæ, Audi Israel*, &c. *est suscep-
io in te regni cœlorum*. והיה אם שמוע הוא קבלת עול מצוה *Reci-
tio autem istius periochæ, Eritque, si auscultaveris*, &c. (Deut. XI, 13.)
susceptio in te jugi Præcepti.

In eodem, cap. 2. tract. Berac. halac 5. *Recitavit Rabban Ga-
aliel Phylactericas suas Orationes ipsissimâ nocte nuptiarum suarum:
umque ei dicerent discipuli ejus, Nonne docuisti nos, ô Magister noster,
ỏd sponsus liberatur à recitatione Phylacteriorum primâ nocte; respondit
, Ego vobis non auscultabo, nec à me reponam regnum cœlorum, nè qui-
n in horulam.*

Zohar in *Levit. fol. 53.* *Quidnam est jugum regni cœlorum? Pa-
modo ac bovem sub jugo mittunt, ut inserviat, siqve jugum non toleret, fit
itilis: ita & hominem oportet jugum in se primum suscipere, ac cum eo in
nibus inservire: quod si abjiciat, fit inutilis, sicut dicitur, Servite Domino
timore: Quid sibi vult, in timore? Idem quod scribitur, Timor Domini
initium sapientiæ. Et hoc est regnum cœlorum.*

Hieros. Kiddushin, fol. 59. 4. *Quæsiverunt discipuli Jochananis
: Zaccai, Quare servus per aurem terebrandus potiùs, quàm per
qvam aliam partem corporis? Respondit ille: Cùm aure audires
: à monte Sinai, non erit tibi Dominus alius coram facie mea, rupit
à se jugum regni cœlorum, & suscepit in se jugum carnis & san-
nis.*

Si per *Regnum Cœlorum* in his atqve aliis istiusmodi senten-
:, qvas accumulare nimium esset, internum Dei amorem ac ti-
orem volunt, qvod qvidem videtur, eousq; cum sensu nostro
angelico consentiunt, qvi regnum Christi internum, ac spiritu-
: præsertim, asserit: atqve ad hunc sensum gentis de regno cœ-
um, si aptentur verba Salvatoris, nihil durum sonant aut in-
ncinnum, *Ecce regnum Dei est in vobis*, Luc. XVII, 21. qvasi dicat,
im vos Regnum cœlorum cum insigni aliqva observatione, aut
ὰ πολλῆς φαντασίας, adventurum arbitramini? Ipsissimæ Scho-
vestræ docent, Regnum cœlorum esse intra hominem.

Utcunqve verò Phrasiologiam hanc vulgatissimè huc ap-
cuerint, eam etiam pro exhibitione & revelatione Messiæ adhi-
bue-

buerunt pari modo ac historia Evangelica. Hinc hæc atqve hujusmodi apud scriptores sacros; *Pharisæi interrogârunt Jesum, qvandonam regnum Dei venturum*, Luc. XVII, 20. *Existimârunt qvòd confestim regnum Dei manifestaretur*, Luc. XIX, 11. *Josephus Arimathæanus expectabat regnum Dei*, Luc. XXIII, 52. &c.

Atqve hæc apud Chaldæum Paraphrasten, *Dicite civitatibus Judæ, Regnum Dei vestri revelatur*, Esai. XL, 9. *Videbunt regnum Messiæ sui*, Esa. LIII, 11.

Excitat ergò præconio suo Baptista auditorum animos, ut adventui Messiæ illicò manifestando obviam eant ea, qva par est, pœnitentia, & præparatione.

VERS. 4. Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες.

Hieros. Nedarim. fol. 40. 2. הנודר מן הבשר יהא אסור בבשר דגים וחגבים *Qui voto se obligat de carne, interdicatur carni piscium & locustarum.* Vide, de locustis esui idoneis, *Babyl. Cholin, fol. 65. 1.*

VERS. 5. Ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου.

Vocabulo περίχωρος utitur Gemara Hierosolymitana, in *Sheviith, fol. 38. 4.* סבית חורון ועד הים מדינה אחת פרי כורין *A Beth Horon usqve ad mare est Regio una περίχωρος.*

Idem forsan est περίχωρος, & Talmudicis & Evangelistæ, qvod *Ora*, & *Regio per oram*, Plinio. *Regio*, inqvit, *per oram Samariæ*, lib. 5. cap. 13. id est, Ora maritima, regioqꝫ remotiùs juxta istam oram procurrens, qvod & dici potest de περιχώρῳ τοῦ Ἰορδάνου. Strabo de planitie Jordani adjacente hæc habet, *Est locus C. stadiorum totus irriguus atqve habitationibus plenus.*

VERS. 6. Καὶ ἐβαπτίζοντο.

§. *De Baptismo pauca.*

Unde tantus hominum confluxus, ac tàm prompta Baptismi receptio? non inutilis, nec injusta est qvæstio.

Ratio I. Qvia nunc expectabatur manifestatio *Messiæ*: elapsis jam hebdomadibus *Danielis* ad ultimum usqve qvadriennium.

Con-

Consulamus aliqvantùm ejus textum

Dan.IX, 24. *Septuaginta Septimanæ* (annorum scilicet) *de-
iuntur qvoad populum tuum*, &c. id est, anni qvadringenti no-
ginta, à primo *Cyri* ad mortem Christi. Dissecantur hi anni in
licem annorum summam, eam verò admodùm inæqva-
le.

1. In septem hebdomadas, vel annos 49. à dato diploma-
Cyri de reædificanda Hierosolyma ad finitam reædificationem
eemiæ.

2. In sexaginta duas hebdomadas, vel annos 434. A
ta scilicet urbis ædificatione ad initium ultimæ hebdomadis è
uaginta. Qvâ temporis intercapedine, temporaimperii
ici [qvæ post *Neemiam* reliqva, si qva erant modò] & Græci,
yro-Græci, omnia elapsa sunt, atqve ea, in qvibus Romani Ju-
s dominabantur.

3. Ultimam hebdomadam, vel ultimum septennium, in
partes æqvales partitur textus sacer, vers. 27. qvem ego sic
o, *Et roborabit*, vel confirmabit, *fœdus cum multis in hebdomada
na: & medietas istius hebdomadæ cessare faciet sacrificium atq; obla-
m*, vel, *in medietate istius hebdomadæ ille cessare faciet*, &c. Non
edio istius hebdomadæ, sed in posteriori medietate, hoc est
s, è septem, tribus & dimidio posterioribus.

Enumeratis antè primò hebdomadibus septem, & deinde
ginta duabus, vers. 25. ita ut jam reliqva sit una tantùm è
aginta, eam qvod attinet, ab ejus medio exordietur *Messias*
sterium suum: qvo per tres annos & dimidium [istius heb-
adæ partem dimidiatam posteriorem] peracto, cessare ille
t sacrificium atqve oblationem, &c.

Tempora ab Angelo *Gabriele* tàm præcisè definita nec igno-
otuit gens, nec non observare. Cùm ergò omnibus in sum-
oto ac desiderio esset adventus *Messiæ*, cumq; ejus manife-
nis tempus tàm clarè ab Angelo decerneretur, ut nihil clari-
umq; posterior medietas ultimi, & summè observandi, septen-
m adesset qvàm proximè, non mirum est, si *regnum cœlorum*
desse à venerando præcone audiens populus, prætermo-
in ejus occursum excitaretur ac conflueret. Nam, qvod

Ee ob-

obſervavimus ante, *exiſtimârunt, qvòd confeſtim regnum Dei manifeſtaretur*, Luc. XIX,11.

Ratio II. Inſtitutio Baptiſmi, pro Sacramento Evangelico, fuit primùm in manu Baptiſtæ, qvi *facto ad eum verbo Domini* (Luc. III,2.) eâdem prodiit roboratus autoritate, qvâ ſummi olim Prophetæ. At primus tamen uſus Baptiſmi non tunc temporis exhibitus fuit: nam qvamplurimis annorum retrò centuriis, & notus, & freqventiſſimo apud Judæos uſu receptus fuerat Baptiſmus, in ipſiſſimum eundem, qvo nunc apud Chriſtianos obtinet, finem, nempè ut per eum admitterentur Proſelyti in eccleſiam: atqve hinc dictus eſt טבילת גרות *Baptiſmus ad Proſelytiſmum*: & diſtinctus à טבילת נדה. Vide *Babyl. Jevamoth*, fol. 45. 2. in gloſſa.

I. Primum ejus uſum in hunc finem ego Patriarchæ Jacobo aſcriberem, *Sichemitidas* fœmellas, alioſq́ꝫ, qvi jam apud eum verſati ſunt, Ethnicos, in familiam, eccleſiamq́ꝫ ſuam, cooptanti. *Dixit Jacobus familiæ ſuæ, omnibusq́ꝫ qvi cum eo erant, amovete à vobis Deos alienos, & mundamini, & mutate veſtimenta veſtra*, &c. Gen. XXXV, 2. Qvid ſibi velit vox iſta והטהרו *& mundamini*, optimè interpretatur *Aben Ezra* שירחצו הגוף, nempè *lotionem corporis*, vel Baptiſmum, qvod & ſvadet ipſa ratio.

II. Totam gentem Iſraëliticam per Baptiſmum inter alia in fœdus introductam fuiſſe, aſſerit uno qvaſi ore tota gens Iſraëlitica.

Per tria (inqvit *Maimonides*, magnus juris Judaici interpres) *in fœdus admiſſus eſt Iſrael, per Circumciſionem, Baptiſmum, & Sacrificium. Circumciſio fuit in Ægypto, ſicut dicitur, nullus non circumciſus comedet de Paſchate. Baptiſmus fuit in deſerto ante datam legem, ſicut dicitur, ſanctificabis eos hodiè & cras, & lavent veſtimenta ſua*. Iſſure Biah, cap.13.

III. Infinitum iſtum Proſelytorum numerum in diebus Davidis & Solomonis aſſerunt etiam admiſſum fuiſſe per Baptiſmum. *Non receperunt Synhedria Proſelytos in diebus Davidis ac Solomonis. Non Davidis, nè ex formidine regni Iſraëlitici ad proſelytiſmum ſe reciperent; Non Solomonis, nè ob gloriam regni. Et tamen, qvamplurimi proſelyti facti ſunt in diebus Davidis & Solomonis coram viris privatis, & ſolicitum de hâc re fuit Synhedrium magnum. Non enim eos*

ex

lesia repellere voluerunt, eò qvòd erant baptizati, &c. Maimon.

IV. *Qvandocunqve qvis Ethnicus ad fœdus Israeliticum se vult ... ere ac sociari, & sub alis divinæ majestatis se reponere, jugumq; le... i se suscipere, circumcisio, Baptismus, atqve oblatio voluntaria re... ntur: si verò fœmina sit, Baptismus atqve oblatio.* Idem.

Tritum est illud Axioma אין גר עד שימול ויטבול *Non est ... proselytus, usqve dum circumcidatur & baptizetur.* Disputatur ... mara Babylonica, *Jevamoth, fol. 46, 2. Proselytus qui circum... tr & non baptizatur, qvid de eo? R. Eliezer dicit, ecce ille est prosely... nam sic reperimus de patribus nostris, qvòd circumcisi fuerunt, at ... ptizati. Baptizatur, at non circumciditur, qvid de eo? R. Jo... licit, ecce ille est Proselytus: nam sic reperimus de ancillis, qvæ ba... tæ sunt, sed non circumcisæ. At sapientes dicunt, baptizatur & non ... mciditur? aut, circumciditur & non baptizatur? Non est Proselytus, ... um circumcidatur, & baptizetur.*

At fœminis eò usqve satis erat Baptismus, ut hoc obtineret, אטבלה להתיא נכרית לשם לאנתתא יכילנא אכשו ... *zat fœminam Ethnicam in nomine fœminæ, nos possumus illud pro ... cto asserere. Jevamoth,* fol. 45, 2. ubi sic Glossa: *Baptizari in ... e fœminæ, fuit baptizari* טבילה נדה*, ablutione pollutæ, & ... aptismo ad proselytismum. Atqvi ita baptizatam possumus ta... ro completa proselytissa asserere, etiam si baptizata non esset Bapti... d proselytismum, qvia Baptismus iste ablutionis pro immunditia ... it pro proselytismo, ideò qvòd Ethnica non baptizetur,* vel ablua... *pro immunditia.*

V. Parvulos etiam baptizârunt (plerumqve cum paren... .)

גר קטן מטבילין אותו על דעת ב״ד *Babyl. Cherubb.* fol. 11, 1. *...lytum parvulum baptizant secundùm sententiam Synhedrii:* id est, ... ddit Glossa, *si sit orbatus patre, atq; eum adducat mater ut pro... s fiat, baptizant eum (qvia non est qvis proselytus factus absqve ... mcisione & Baptismo) secundùm sententiam,* aut ritum ... *drii, nempè, ut adsit Baptismo triumviratus, qvi ei jam est in... atris.*

Et *Gemara* paulò pòst, גר שנתגיירו בניו ובנתיו עמו רניחא להו במאי בעביד אבוהון: *Si cum proselyto proselyti facti etiam sunt filii sui filiæqve, iis cedit in bonum qvod à patre eorum factum est.* א״ רב יוסף הגדילו יכולים למחור *Dicit R. Joseph, cùm adolescunt, possunt retrahere*: ubi Glossa, *hoc intelligendum de parvulis, qvi proselyti facti sunt simul cum patre eorum.*

Jevam. fol. 78. 1. *Ethnica si proselytissa facta sit, cùm jam est gravida, filius non opus habet Baptismo*: דסלקא ליה טבילה דאימיה *Nam ei pro Baptismo cedit Baptismus matris.* Aliter, ille foret baptizandus.

Maimon. in *Avadim*, cap. 8. ישראל שתקף בגוי קטן *Si Israelita prehendat parvulum gentilem* או מצא תינוק גוי *Aut inveniet infantem gentilem, eumq́; baptizet in nomine proselyti, ecce, ille est proselytus.*

Præterire etiam non possumus illud qvod memoriâ qvidem dignum, in *Hieros. Jevamoth*, fol. 8, 4. *Servus alicujus circumcidendus est, etiam invitus, at filius alicujus non circumcidendus invitus. R. Johanan qvæsivit: Ecce, filius parvulus, num eum circumcidis per vim? Etiam, etsi sit sicut filius Urcanis. R. Hezekiah dicit, Ecce invenit infantem ejectum ac baptizat eum in nomine servi, circumcide & tu eum in nomine servi: in nomine liberi, circumcide & tu eum in nomine liberi.*

Hæc ideò copiosiùs allegavimus, ut non solùm de re proposita satisfiat, cur scilicet ad Baptismum *Joannis*, tàm universo concursu, confluxerit populus, (qvia res Judæis aliena non erat Baptismus) sed ut alia nonnulla hinc observentur, qvæ qvibusdam Scripturæ locis facem præbent nonnullam, & nodosis nonnullis de Baptismo qvæstionibus aliqvem cuneum.

1. Appendicem vides Baptismum Circumcisioni Proselytorum inseparabiliter affixam. Erat qvidem aliqvantula temporis distantia. *Nam non nisi post sanatum circumcisionis dolorem baptizabantur, eò qvòd aqvæ vulneri essent noxiæ, Jevam.* fol. 45, 2. at nunqvam certè non secutus est Baptismus. Circumcisionem certè institutionis planè divinæ agnoscimus, ast, à qvo institutus fuit inseparabilis ei Baptismus, ambigitur. Et tamen, qvod notatu dignum, Servator rejectâ Circumcisione appendicem retinuit, & cùm universi Gentiles jam in veram religionem essent introducen-

:ndi, proselyticum hoc introductorium (detur verbo venia) in
acramentum introductionis in Evangelium promovit.

Idem ferè observare licet de Eucharistia: Agnus in Pascha-
divinæ erat institutionis, & sic qvidem panis Ast unde vinum?
t rejecto tamen agno, in pane & vino instituit Christus Sacra-
entum.

2. Observato ex his, qvæ dicta sunt, qvàm notissimus, ac
qventissimus apud Judæos, fuerit usus Baptismi, facilima patet
:io, cur Synhedrium à *Joanne* per nuntios suos non qvæsiverit
ratione Baptismi, sed de autoritate baptizantis: non qvid sibi
llet Baptismus, sed unde licentia illi ità baptizandi, *Joan*. I, 25.

3. Hinc etiam patet ratio, cur apud Novum Testamentum,
curatiori regulâ non præscribatur, qvinam baptizandi. Og-
runt Anabaptistæ, *Non præcipitur, ut baptizentur infantes, ergò non
t baptizandi.* Qvibus ego, *Non prohibetur, ut baptizentur infan-
ergò sunt baptizandi.* Et ratio in aperto. Nam cùm Pædoba-
smus in Ecclesia Judaica, in admissione Proselytorum, ità fuit
tus, usitatus, & freqvens, ut nihil ferè notius, usitatius, & fre-
entius, (1.) Non opus erat ut aliqvo præcepto roboraretur (cùm
ptismus jam in Sacramentum evaderet Evangelicum.) Nam
ristus Baptismum in manus suas, atqve in usum Evangelicum,
cepit qvalem invenit, hoc solùm addito, qvòd ad digniorem
:m atqve ad largiorem usum promoveret. Novit satis gens
versa parvulos solitos baptizari: illud præcepto opus non ha-
t, qvod communi usu semper invaluerat. Si prodiret jam e-
tum regale in hæc verba, *Recipiat se unusqvisqve die Dominico ad
licum conventum in Ecclesiâ*; insaniet ille certè qvicunqve olim
c argueret, non celebrandas esse Die Dominico in publicis
nventibus preces, conciones, psalmodias, eò qvòd nulla in edi-
de iis mentio: Nam cavit edictum de celebratione Diei Do-
iicæ in publicis conventibus in genere, de particularibus au-
ı divini cultûs speciebus ibidem celebrandis non opus erat ut
t mentio, cùm istæ ante datum edictum, & cùm daretur, sem-
& ubiqve notæ essent, & in usu assiduo. Ipsissimo isthoc mo-
es se habuit cum Baptismo; Christus eum instituit in Sacra-
ıtum Evangelicum, qvo in professionem Evangelii omnes ad-
cerentur, ut olim in Proselytismum, ad religionem Judaicam.

Particularia eò ſpectantia, modus ſcilicet baptizādi, ætas baptizāda, ſexus baptizandus, &c. regulâ & definitione opus non habuerunt, eò qvòd hæc vel lippis & tonſoribꝰ ſatis nota erant ex comuni uſu. (2.) Et cōtrà ergò planâ & apertâ prohibitione opus erat, ut infātes & parvuli non baptizarētur, ſi eos baptizādos nollet Servator. Nam, cùm per omnia ſecula præcedentia uſitatisſimū eſſet, ut baptizarētur parvuli, ſi aboleri iſtam conſvetudinē vellet Chriſtus, apertè prohibuiſſet: ſilentium ergò ejus, & Scripturæ, hac in re, Pædobaptiſmum firmat & propagat in omnia ſecula.

4. Ex dictis antea ſatis liqvet, qvo ſenſu illud intelligendum in Novo Teſtamento, qvod aliqvoties occurrit, qvòd pater - familias ſcilicet baptizatus fuerit cum tota familia, *Act.* XVI, 15. 33. &c. Nec valet, qvod cavillantur Antipædobaptiſtæ, probari non poſſe in iſtis familiis fuiſſe infantes; nam non tàm aptè qværitur, an in iſtis familiis fuerint infantes, qvàm verè & meritò concluditur, Si eſſent, omnes baptizandos. Nec credo ego, Populum hunc, ad Baptiſmum Joannis confluentem, tam moris & conſvetudinis gentis oblitum, ut non parvulos ſecum etiam baptizandos adduxerint.

Nonnulla jam dicenda ſunt de modo & formâ, qvibus uſus eſt *Joannes:*

Modum ſeqvutus videtur in qvibuſdam qvo baptizati ſunt Proſelyti, in qvibuſdam non. De eo hæc Canones Talmudici.

I. אין מטבילין גר בלילה *Non baptizant Proſelytum noctu, Jevamoth*, fol. 46, 2. *Nec qvidem lavabantur immundi niſi interdiu.* Vide *Megillah*, fol. 20. 1. Addit Maimonides, *Non baptizabant Proſelytum Sabbato, nec die feſto, nec noctu.* In *Iſſure Biah*, cap. 13.

II. גר צריך שלושה *Proſelytus opus habet triumviratu, Jevam.* ubi antè. Id eſt, reqviritur ut adſint baptiſmo Proſelyti tres-viri, diſcipuli ſapientum; qvi rem ritè præſtandam caveant, & Catechumenum paucis inſtruant: & de re qvidem ipſa judicent. Nam res non levis exiſtimabatur admisſio Proſelyti, קשים גרים לישראל כספחת *Noxii ſunt Proſelyti Iſraeli, ſicut ſcabies:* pro Axiomate fuit, *Ievam.* fol. 47, 2. Ii enim, aut priſtinorum morum ſuorum tenaces, aut legis Iſraeliticæ imperiti, exemplo ſuo alios corruperunt, aut cum Iſraelitis mixti in cauſa fuerunt, ut divina gloria

minùs in eos reqviesceret: eò qvòd ea non reqviescit nisi super milias nobilioris stemmatis; has rationes reddunt glossatores. m ergò tanti esset admissio Proselytorum, non nisi per consessm judicialem triumviralem erant admittendi.

III. במקוה הכשר לטבילת נדה שם מטבילין את הגרים *tali aqvarum congregatione, qvæ idonea erat abluendæ menstruosæ, ba- ant Proselytum. Maim. Issure Biah.* ubi suprà.

De tali aqvarum congregatione hæc Juridici. *Homo gonor- eus non mundatur nisi in fonte: At fœmina profluvio laborans, ut & o- es alii immundi, abluebantur in collectione aqvarum: In qua tantum a- æ adsit oportet, qvantum totum corpus hominis abluere posset mersione u- . Hanc proportionem æstimârunt sapientes nostri, ad cubitum qva- tum, profunditatis tricubitalis: continetq́; hæc mensura qvadraginta s aqvarum. Maim.* in *Mikvaoth*, cap. 1. & 4. *Talm.* in *Mikvaoth*, p. 2. & 3.

Cùm dicitur *Gonorrhæum fonte*, aut fluento, *abluendum, men- osam autem ceterosq́; immundos in collectione aqvarum*, non vetat ò minùs menstruosa ceteriq; immundi fluentis abluerentur, si dò eorum daretur copia; sed permittit, si non daretur copia, collectione aqvarum abluerentur, qvod Gonorrhæo non lici- m. Idem etiam de Baptismo Proselyti intelligendum, qvi luere seipsum in fluentis permissus est, permissus etiam in llectione aqvarum, si non adessent fluenta.

IV. Circumcidendum Proselytum primò interrogârunt sinceritate conversionis suæ ad Judaismum: Numnam non è ad proselytismum offerret, ob adipiscendas divitias, ob ti- orem, ob amorem erga aliqvam Israëliticam, &c. Cumq; ex iore legis eum accedentem viderent, de variis articulis legis m edocuerunt, de Deo uno, de malo Idololatriæ, de præmio edientiæ, de mundo futuro, de privilegiis Israëlis, &c. qvæ o- nia, si se amplecti profiteatur, illicò circumciditur.

Convalescentem à vulnere circumcisionis adducunt ad Baptismum; ocatumq́; in aqva rursus edocent de gravioribus qvibusdam, qvibus- nq́; levioribus mandatis legis: טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבו qvibus auditis, *immergit se, & ascendit, & ecce, fit ille t Israelita qvoad omnia. Fœminam fœminæ sistunt in aqvis, collo te- : duoq́; discipuli sapientum, ab extra stantes, edocent eam de qvi- busdam*

buſdam levioribus præceptis legis, qvibuſdamq́, gravioribus, dum ea interea ſtat in aqvis: ואחר כך טובלת בפניהם *& tùm immergit ea ſeipſam: atqve illi averſâ facie exeunt, dum ea aſcendit ex aqva. Jevam.* & *Maim.* ubi ſuprà.

In baptizatione Proſelyti hoc non prætereundum eſt ergò, qvin obſervetur, qvod ſcilicet מטבילין אותו alii eum baptizarent, והוא טובל & ille ſeipſum baptizaret, vel in aqvas intingeret, vel immergeret. Qvalis autem ea immerſio fuerit, ex iis intelligas, qvæ dicit *Maimonides* in *Mikvaoth*, loco antè citato. כל טובל *Omnis baptizatus* (vel intinctus, ſive à pollutione ablueretur, ſive ad proſelytiſmum baptizaretur) *neceſſe habuit ut totum corpus ſuum intingeret, jam nudatum, merſione unâ: Atqve ubicunqve in lege memoratur ablutio carnis aut veſtium, nihil aliud vult, qvàm ablutionem totius corporis. Nam ſi qvis ſe totum abluat, excepto ipſiſſimo apice minimi digiti, ille adhuc in immunditia ſua: Siqve ſit qviſpiam capilloſus admodùm, omnem crinem capitis abluat neceſſe eſt; nam & is pro corpore etiam cenſebatur. Qvòd ſi veſtiti in aqvas ingrederentur, valuit tamen eorum ablutio, eo qvòd aqva veſtes penetraret, ac veſtes eam non impedirent.*

Ac jam, ut Baptiſmum *Joannis* cum iſto Proſelytico, noſtrumqve cum utroqve aliqvantulum conferamus, hæc animadvertenda.

I. Si ablutionem pollutorum, à lege præſcriptam, cum Baptiſmo Proſelytorum conferas, immunditiam & illa arguit & hic, utcunqve aliqvaliter diſparem, illa legalem, hic ethnicam, utramqve polluentem. At non ſolùm in ablutionem pollutionis iſtius Gentilitiæ baptizatus eſt Proſelytus, nec ſolùm ut in religionem Judæorum transferretur, ſed ut, accuratiſſimo qvàm fieri potuit translationis ritu, ita in Iſraëlitam commigraret, ut cum Iſraëlitica fœmina conjugatus ſemen ingenuum legitimumq́ traduceret, prolemq́ immaculatam. Hinc ſervi in famulitium admiſſi baptizabantur, ac ſervi etiam manumittendi: non tàm qvod immunditia Ethnica polluerentur, ſed ut iſto ritu כישראל לכל דבר *Iſraelitæ qvoad omnia facti*, connubiis Iſraëliticis forent magis idonei, ac filii eorum æſtimati pro Iſraelitis. Atqve hinc Proſelytorum filii per progenies ſubſeqventes circumcidebantur qvidem, at non baptizabantur. Circumcidebantur, ut legis obliga-

ligationem in se reciperent, at Baptismo opus non habuerunt, eò qvòd jam essent Israelitæ. Ex his palam est, aliqvid diversitatis, qvoad finem, fuisse inter ablutiones immundorum Mosaicas, & Baptismum Proselytorum: aliqvidq; inter Baptismum Proselytorum & Baptismum *Joannis*: non qvòd in aliqvo fine parallelo non concurrerent, sed qvòd huic vel illi superaddebantur alii fines, aut aliqvi detrahebantur.

II. Baptismus Proselytorum fuit traductio Gentilium in religionem Judaicam; Baptismus *Joannis* traductio Judæorum in religionem aliam. Atqve hinc eò magis est mirandum, qvòd ad eum tàm promptè populus confluxerit, cùm Baptismum tàm diversum à noto illo proselytico introduceret. Cujus ratio hinc sumenda, qvòd, ad adventum *Messiæ*, immutandam planè rerum faciem meritò opinati sunt, idq; ex oraculis Prophetarum, qvi uno ore tempora *Messiæ* pro mundo novo descripserunt. Hinc illud receptum אלף שנים עתיד הק"בה לחדש עולמו *Renovaturum tunc temporis Deum mundum per millennium.* Vide *Aruch*, in voce צרק & posteà in cap. 24. 3.

Atqve illud qvod עולם הבא *Mundum futurum* usitatissimo idiotismo pro temporibus *Messiæ* adhibuerint, qvod fusiùs observamus alibi.

III. Proselytorum Baptismus fuit obligatio ad præstandam legem, *Joannis* ad pœnitentiam. Nam qvamvis alios fines admiserit Baptismus proselyticus, aliosq; circumcisio, hunc tamen utriqve conjunxerat traditionalis ac erronea tunc temporis doctrina, ut in utroqve stipularetur Proselytus, ac se obligaret ad præstandam legem: Qvò respicit illud Apostoli, *Gal.* V, 3.

At Baptismus *Joannis* fuit *Baptismus pœnitentiæ*, Marc. I, 4. qvo suscepto abnegationem propriæ ac legalis justitiæ professi sunt ii, qvi sunt baptizati, atqve è contrà agnoverunt se ad pœnitentiam ac fidem in venturum *Messiam* obligari. Qvantum distabat doctrina Pharisaica de Justificatione à doctrina Evangelica, tantum obligatio suscepta in Baptismo Proselytorum ab obligatione suscepta in Baptismo *Joannis*, qvæ obligatio etiam apud Christianos obtinet usq; ad finem mundi.

IV. Baptismum *Joannis* per immersionem corporis fuisse (qvo modo se habuit & ablutio pollutorum, & Baptismus Proselyto-

lytorum) patere videtur ex iis, qvæ de eo referuntur, qvòd scilicet *baptizaret in Jordano*, qvòd *in Ænone, eò qvòd illic aqvæ multæ*; & qvòd Christus baptizatus *ascendit ex aqva*. Cui parallelum videtur illud *Act.* VIII, 38. *Philippus atqve Eunuchus ascenderunt in aqvam*, &c. Et qveruntur qvidam non servatum in Christiana ecclesia hunc ritum, ac si veritati Baptismi aliqvid derogaret, aut innovatio esset id dicendum, cùm aspersio aqvæ adhibetur vice immersionis. Non est hìc locus de his disputandi, hæc duo tantùm responsionis loco regeramus.

1. Differre notionem ablutionis in Baptismo *Joannis* à nostra: eò qvòd non ullos ille baptizaret, qvi non ab una religione, eâqve irreligiosâ, in aliam, eamqꝫ veram, traducerentur, at huic non est locus apud nos natos Christianos; variatâ ergò conditione, non solùm licitè, sed & meritò variatur ritus. Pollutionem qvidem ac immunditiam arguit Baptismus noster, & doctrinaliter hoc demonstrat, nobis pollutis opus esse ablutione: at hoc de naturali & peccaminosa nostra macula intelligendum, per sangvinem Christi ac gratiam Dei abluenda, qva etiam qvidem laborabant baptizati à *Joanne*. Ad hanc ablutionem Sacramentali signo denotandam satis est aspersio aqvæ æqvè ac in aqvam immersio, cùm reverà ablutionem ac purificationem hæc arguat æqvè ac ista. At verò baptizati à *Joanne* macula alia decolorati fuerunt, eaqve externa, & modo qvodam visibili, hoc est, polluta religione, Judaismo nempè, aut Ethnicismo; à qva si, pro more gentis, profundiore, ac severiore ablutione transirent, nec eam subierunt absq; ratione, nec cum ratione potest ea nobis imponi, qvibus dispar conditio.

2. Cùm immersio ritus fuerit apud gentem Judaicam solùm usitatus, eiqꝫ proprius, durius aliqvantùm foret, si sub eo omnes gentes subjugarentur, præsertim verò cùm nec de essentia Baptismi necessariò sit reputanda, sitqꝫ insuper tantæ asperitatis, & periculi, ut in his vix cederet circumcisioni. Legimus nonnullos, Judaismo ad extremum fermentatos, optasse tamen ut tolleretur immersio in purificatione, eò qvòd eam comitata fuerit tanta asperitas. *In diebus R. Joshuæ ben Levi conati sunt qvidam extirpare hanc immersionem, fœminarum Galilæarum gratiâ, eò qvòd illæ præ frigore sterilescerent. Dixit iis R. Josua ben Levi, num vos illud*

tollere

tollere studetis, qvod obsepit Israeli à transgressione? Hieros. Beracoth, fol. 6. 3. Durum certè est jugum hoc cervici gentium omnium imponere, qvod ipsis Judæis, ritibus istiusmodi severioribus nimium deditis, nimis asperum visum est, & non ferendum. Et si qværatur ab iis, qvi immersionem istam tollere ambierunt, numnam vos nullam omninò purificationem per aqvam vultis? probabile certè est eos aspersionem aqvæ admissuros, qvæ & minùs aspera, & non minùs rei ipsi congrua.

3. In re majori, secula subseqventia meritò & ex præscripto divino Baptismum administrarunt, discrepantem à Baptismo *Joannis*: minus ergò fuit in minori discrepare. Applicatio aqvæ necessariò fuit de essentia Baptismi: ast applicatio hoc vel illo modo circumstantiam sonat. Additio etiam verbi fuit de essentia Sacramenti: ast immutationem verbi in hanc vel illam formam, num & hanc circumstantiam etiam dixeris? Et tamen ita immutatam formam Baptismi legimus; ut triplicem eam fuisse in Novi Testamenti historia observes.

II. Formam Baptismi *Joannis* qvod attinet (qvam rem secundò advertendam proposuimus:) baptizasse eum *in nomen Messiæ jam venturi* minimè est dubitandum, colligiq; potest ex ipsius verbis, atqve ex ejus historia. Non nôrat ille adhuc *Jesum Nazarenum* esse *Messiam*, qvod & ipse fatetur, *Joann.* I, 31. appropinqvare tamen *Messiam* satis ille novit; in illius ergò nomen accedentes ad se baptizavit, doctrina Evangelica eos imbuens, de fide in *Messia*, & pœnitentia, ut paratiores essent ad *Messiam* recipiendum, cùm ille seipsum manifestaret. Perpende *Mal* III, 1. *Luc.* I, 17. *Joann.* I, 7. 31. &c.

Apostoli, Judæos baptizantes, eos baptizarunt, *in nomine Jesu* (eò qvòd *Jesus Nazarenus* jam revelatus esset pro *Messia*) idq; cùm jam antea à Christo præceptum esset, *Baptizate omnes gentes in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs sancti.* Ita intelligas oportet illud, qvod dicitur *Joann.* III, 23. & IV, 2. de discipulis Christi baptizantibus, nempè, qvòd illi *in nomen Jesu* baptizarent, ut indè dignosceretur *Jesum Nazarenum Messiam* esse, in cujus illicò venturi nomine baptizasset *Joannes*. Apertum est illud *Petri*, *Act.* II. vers. 38. *Baptizamini unusqvisq; vestrûm in nomine JESU*

CHRISTI: atqve illud, *Act.* VIII, 16. *Baptizabantur in nomine Jesu.*

Gentes autem baptizarunt Apoſtoli, ſecundùm præſcriptum Domini, *in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs ſancti*, Matth. XXVIII, 19. Nam cùm inter Judæos ſummè controverſum eſſet de vero *Meſſia*, atqve à gente iſta perfida acriter atqve indefeſſe negaretur, *Jeſum Nazarenum* eum eſſe (qva virulentia laborant etiam uſqve in hodiernum) non ſine cauſa, imò non ſine neceſſitate, baptizatum eſt *in nomine Jeſu*, ut ſigillo iſto roboraretur iſta veritas Evangelio ſummè cardinalis, eamqꝫ profiterentur baptizati, *Jeſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam.* Inter Gentiles verò non controverſum eſt de vero *Meſſia*, ſed de vero Deo; inter eos ergò neceſſe fuit ut ſignaretur Baptiſmus in nomine veri Dei, *Patris, Filii, & Spiritûs ſancti.*

Acceſſiſſe ergò opinamur ad Baptiſmum *Joannis* viros, fœminas, & parvulos, pro more Gentis in receptione Proſelytorum: eos in Jordane ſtantes à *Joanne* audiiſſe, baptizari eos in nomen *Meſſiæ* illicò venturi, ac in profeſſionem doctrinæ Evangelicæ de fide & pœnitentia: eos ſeipſos in fluvium immerſiſſe, ac ſic exiiſſe. Qvodqꝫ de illis dicitur, illos ab eo baptizatos fuiſſe, *confitentes peccata*, intelligendum ſecundùm tenorem prædicationis Baptiſtæ, non qvòd viritim, vel auriculari aliqva confeſſione *Joanni* facta, vel particularibus aliqvibus peccatis apertè patefactis hoc egerint; ſed cùm doctrina *Joannis* àd pœnitentiam eos hortaretur, & ad fidem in *Meſſiam*, illi, abdicata atqve abnegata doctrina ac opinione de juſtificatione per opera ſua, qva olim fermentati fuerant, ſe peccatores agnoſcunt & confitentur.

Ἐν τῷ Ἰορδάνῃ.

Non potuit *Joannes* in ulla parte *Jordanis* baptizare, modò intra limites *Judææ* (qvod aſſerunt Evangeliſtæ) qvæ non exaruerat, tranſitumqve præbuerat Iſraelitis ex *Ægypto* profectis, jamq; terram intrantibus promiſſam.

VERS. 7. Ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

§ De

§ *De Pharisæis pauca & Sadducæis.*

Historiam *Pharisæorum* ac *Sadducæorum* aggredi post tot viros doctissimos, qvi eorum originem, mores, ac instituta tradiderunt, delirio esset proximum: nos perpauca, eaq; minus forsan obvia, breviter attingemus.

I. *Pharisæos* non à voce פרש, qvæ *exponere* significat, deductos (qvod volunt nonnulli) satis hoc arguit, qvòd essent fœminæ *Pharisææ*, æqvè ac viri.

Sotah, cap. 3. halac. 4. *R. Joshua dicit, Religiosus stultus, Improbus astutus, Fœmina Pharisæa, ac illisio Pharisæorum* in lapides, *perdunt mundum.*

Digna animadversione sunt ea, qvæ dicuntur à Gemaristis Babylonicis in istam clausulam אישה פרושה *Fœmina Pharisæa.* ת"ר בתולה צליינית ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם *Docent Rabbini. Virgo precax, vidua circumvaga, & puer cujus menses non sunt completi, hi mundum corrumpunt. Dicit autem R. Jochanan, Discimus fugam peccati à virgine: & receptionem mercedis à viduâ. Fugam peccati à virgine; nam audiit R. Jochanan virginem qvandam in faciem pronam sic precantem, Domine æterne, creâsti Paradisum, creâsti & Gehennam, creâsti justos & creâsti impios; sit beneplacitum tuum, ut ego hominibus non sim scandalo. Receptionem mercedis à viduâ; nam erat vidua qvædã, qvæ, cùm undiq; essent Synagogæ propiores, se ad scholã R. Jochananis semper contulit oratura. Cui R. Jochanã, Nonnè, ô filia mea, præstò tibi sunt Synagogæ circũqvaq;? At illa:* ולא שכר פסיעות יש לי *At nonnè præmium futurum est pro passibus?* vel pro itinere huc meo? *Nam dicit* (traditio) *hæ perdunt mundum, ut Joanna filia Retibi.*

בתולה צליינית à Glossa una redditur בעלת תפילה id est, virgo precibus dedita aut virgo multarum precum. Ab alia redditur, בתולתא צמיינית *Virgo jejuniis dedita:* מצויימות אובדת בתוליה *præ jejunio virginitatem suam perdens.*

Viduam circumvagam eam vocant, *qvæ semper hinc illinc circumit, vicinas visitatura*, (verba sunt Glossæ). *Atqve hæ corrumpunt mundum, eò qvòd non aliæ sunt qvàm mœchæ & præstigiatrices, & tamen præ se ferunt sanctitatem.*

Joanna filia Retibi (teste etiam Glossâ) *fuit vidua quædam præstigiatrix, quæ cùm appropinquaret tempus puerperii cujusvis, magicis artibus uterum puerperæ obseraret, ut parere nequiret. Cumq; diu multumq; cruciatibus laborasset puerpera, diceret illa, Ibo ego & pro te supplicabo; forsan audientur preces meæ. Profecta præstigias dissolveret, atque illicò nasceretur infans. Die quodam cùm quidam mercede conductus in ejus domo operam navaret, eâ ad domum puerperæ profectâ, audiit ille præstigias tinnientes in vasculo, cujus operculo per eum amoto, prodeunt illicò præstigiæ ac confestim natus est infans. Atque hinc cognitum est, eam esse præstigiatricem.*

Hæc ideò citavimus, non solùm ut fœminas fuisse Pharisæas demonstretur (ac proindè nomenclationem non ab *interpretando* aut *exponendo* esse desumptam) sed ut simul observetur, qvalesnam fœminæ ut plurimùm Pharisaismum amplecterentur, viduæ scilicet & virgines, sub velo sanctitatis ac devotionis omnimodam neqvitiam occultantes ac practicantes. Ac tantum historiæ Pharisaicæ habes, dum vocis notationen indagamus.

II. *Pharisæos* ergò à verbo פרש dictos, *separationem* significante, & communiùs asseritur & veriùs, & res ipsa æqvè ac vox loqvitur. Ità ut notiori nobis vocabulo Pharisæos *Separatistas* ritè vocitaveris : at qvo sensu, scrutinio opus habet rimatiori.

Expendendæ hîc populi Judaici discriminationes in varias classes : Ac primùm à fœminis ordiemur.

1. Ut fœminis immunitatem à ritibus qvamplurimis, in qvibus posita est pars magna religionis Judaicæ, indulserint dicam? an præscripserint canones eorum, infiniti esset operis singulatim perqvirere. Qvàm innumeris vicibus apud pandectum Talmudicum occurrit illud, נשים ועברי' וקטני' פטורין *Fœminæ, servi & parvuli ad hæc non tenentur?* Beracoth, cap. 3. halac. 3. *Fœminæ, servi & parvuli non tenentur ad recitanda Phylacteria, nec ad gestanda,* Hieros Kiddushin, fol. 61. 3. פסחן של נשים רשות *Paschata fœminarum sunt ex arbitrio.* Et, nè ubiqve obviis immoremur, unum pro multis sit illud in *Babyl. Sotah*, fol. 21 2. in Glossa, *Matrona quædam quæsivit à R. Eleazaro, Qvare peccante Aarone in confectione vituli aurei, plectitur populus triplici genere mortis? Respondit ille, Nè docta sit mulier, nisi qvoad colum. Dixit ei Hircanus filius ejus, Eò quòd ei non respondetur verbo uno è lege, detrahet ea à nobis trecentos coros decimales* an-

annuatim. Cui ille; In ignem eant illi potiùs, qvàm tradantur verba legis fœminis.

Ex his patet fœminas Pharisaismum amplexantes ex arbitrio & voto id fecisse, non ex præscripto: qvod qvidem etiam fecerunt viri Pharisæi.

2. A fœminis ad mares transeamus, ac primùm ad infimos hominum gradus in distinctione ad religionem spectante, ad eos scilicet, qvos vulgò vocarunt בור *Rudes:* & עם הארץ *Populum terræ,* vel, Plebejos. De iis sic Gemara in *Sotah* nuper citatâ: fol. 22.1. *Legit qvis Scripturas, & recitat Mishnam & tamen non famulatur discipulis sapientum: qvid de eo? R. Eliezar dicit* זה עם הארץ *hic est è populo terræ: R. Samuel bar Nachmani dicit* הרי זה בור *Ecce, hic est rudis. R. Jannai dicit, Ecce, hic est Cuthæus. R. Acha bar Iacob dicit, Ecce, hic est Magus.* Et paulò pòst, *Qvisnam est* עם הארץ *populus terræ: R. Meir dicit, Ille, qvi Phylacteria non recitat manè & vespere cum orationibus. At sapientes dicunt, Ille, qvicunqve non reponit Phylacteria. Ben Azzai dicit, Ille, cui non est fimbria in veste sua. R. Jochanan ben Joseph dicit, Ille, qvi non erudit filios suos in doctrina legis. Alii dicunt, Ille, qvi etiamsi legat Scripturas, & repetat Traditiones, tamen non famulatur discipulis sapientum, hic est* ע'ה *populus terræ,* vel plebejus. *Legit Scripturas, & non repetit Traditiones? Ecce, hic est* בור *Rudis.* Glossa in locum, *Populus terræ is est, de qvo est suspicio de decimis & munditia,* id est, nè ritè decimet, & ritè curet de mundationibus. Et בור *est* גרוע מע"ה *vilior vel inferior populo terræ.* Confer istud *Joann.* VII, 49. *Populus, qvi non novit legem, est maledictus.*

Vulgaribus hisce hominibus opponebantur חבירים & תלמידי חכמים *Homines collegæ,* vel consociati, & *Discipuli sapientum.* Sub titulo תלמידי חכמים omnes docti & studiosi comprehenduntur: sub titulo חברים *Religiosi,* tàm docti, qvàm indocti. Fuerunt è doctis nonnulli, qvos vulgo חברייא דרבנין vel חבריהון דרבנין *Collegas Rabbinorum* vocàrunt, qvi adhuc candidati erant, & non ad publicum docendi vel judicandi munus promoti. Exemplo uno res illustretur, ex *Hieros. Sanhedr.* fol. 18.3. חבירים מהו ליכנס לקידוש חרש. *Num* חברים *Collegæ ingrediuntur ad statuendum Neomeniam? R. Hoshaia dixit, cùm ego* חבר *Collega essem, induxit me R. Samuel ben R. Isaac ad statuendum Neomeniam, ego autem ignoravi num è numero essem néene.* Et paulò

lò pòſt, *an Collegæ* (vel *ſocii*) *ingrediuntur ad embolizandum annum? Hoc diſcamus ex exemplo Rabban Gamalielis, qui dixit, conveniant ad me ſeptem Seniores in conclave. Ingreſſi autem ſunt octo. Qvis huc ingreſſus eſt, inqvit ille, abſqve veniâ? Ego, reſpondit Samuel parvus.*

Hoc ſenſu vox חבר nihil differt à תלמיד חכם, eò qvòd utraqve ſtudioſum ſignificet, & doctrina imbutum. At vox חבר latiorem ſenſum habet; omnes illos ſcilicet denotans qvi accuratiori prætextu religioni ſeſe dediderunt, ac vitam, normamq; devotiorem qvàm vulgus ſunt profeſſi, ſive docti eſſent ſive indocti, ſive è ſecta Phariſaica, ſive Sadducæa, ſive aliâ. Hinc mentio τῦ חבר כותי *Religioſi Samaritani*, *Babyl. Berac.* fol. 44. 2. & τῦ נחתום חבר *Piſtoris religioſi*, *Joma*, fol. 8. 2. Et deducta videtur Phraſiologia à Pſal. CXIX, 63. חבר אני לכל אשר יראוך *Socius ego omnium qvi te timent.* קבלו עליהן דברי חברות *Suſcipiunt in ſe habituum Religionis.* Vide *Babyl. Avodah Zarah*, fol. 7. 1. in Gloſſa. Animadverſione etiam digna eſt diſtinctio iſta in *Hieroſ. Bava Bathra*, fol. 17. 1. τῶν חברייא רברבייא & חברייא זעירייא *Religioſorum majorum & minorum.*

Appropriari tamen aliqvandò videtur Phariſæis, qvippe qvi præ omnibus aliis religionem ſplendidè palliatam induerunt, qvod vel ſatis patet ex hiſtoria Evangelica. Sic forſan intelligendum eſt illud, *Niddah*, fol. 6. 2. חברי מרכן בגלילא *Religioſi Galilæi purificant*; hoc eſt, ut explicat Gloſſa, *Mundant vinum ſuum & oleum in libationem, ſi fortè in diebus ipſorum ædificetur templum:* qvæ tamen citans *Aruch* ſic explicat, חברים אוכלין חוליהן בטהרה *Religioſi comedunt communem victum ſuum in munditiâ.* Qvâ ipſâ re Phariſæos definit Gloſſa in *Chagigah*, fol. 18. 2. לפרושין לאוכלי חוליהן בטהרה *Phariſæis, id eſt, iis qvi comedunt communem victum ſuum in munditia.* Ecce, ut vox חברים & פרושין convertantur, atqve ut hoc proprium eſſet, qvo definiretur Phariſæus, *qvòd comederet communem victum ſuum in munditia*; id eſt qvòd manus lavaret cùm comederet.

III. Phariſaiſmum non ſimul & ſemel natum arbitrandum eſt, ſed diutinæ admodùm conceptionis; & formæ non ſtatæ, cùm pareretur. Idem dici de hoc ferè poteſt, qvod de Traditionibus: plurimorum annorum fœtus & hæ, & iſte. Primam Traditionum

num conceptionem ad tempora *Ezræ* referunt traditionarii, *Hierosf. Megill.* fol. 75.1. *Babyl. Bava Kama.* fol. 82.1. At qvot elapsæ annorum centuriæ, ante maturum totius istius monstri partum? Semina pariter prima Pharisaismi jacta sunt longè ante partum, partusqve jam editus diu multumq; adolescens, anteqvam perveniret ad maturitatem, si modò definiri posset, qvæ ejus maturitas.

Observamus illicò, jacta Sadduceismi fundamenta diebus *Ezræ*, ante natos Sadducæos: ejusdem diebus & jacta suspicor Pharisaismi fundamenta diu etiam ante natos Pharisæos. Nam cùm *Pharisæi* titulo isto insigniti essent, eò qvòd à reliqvis hominibus, tanqvam profanioribus, se separarent, cumq; in diebus *Ezræ* & *Nehemiæ* summa cura, eaq; sancta, fuerit semen Israeliticum ab incolis terræ Ethnicis, Samaritis scilicet, Ashdodæis, Moabitis, &c. segregandi, arripuerunt non multò pòst ansam homines nonnulli, nimium sibi arrogantes, se etiam ab hominibus seminis Israelitici separandi, qvasi nimium profanis ac communioni suæ heu! qvantùm incongruis. Qvòd ipsum in hodiernis Separatistis experimur. Cùm enim præceperit Scriptura Christianis, nè communicent *cum infidelibus, cum iis qvi sunt ab extrà,* &c. id est, cum ethnicis; prætextum hinc arripiunt nonnulli, se à cætibus Christianorum separandi: qvo jure, qvo fundamento, ipsi viderint.

Tempus, qvo primùm nomen *Pharisæi* natum, non investigamus: hoc præstitum à doctioribus, ideoq; tantùm observâsse sat fiet. Post receptum semel hunc religionis prætextum, *qvòd pium esset separare se à vulgo*, crevit indies superstitio, qvæ sectæ huic ac separationi fulcro foret, ac patrocinio. Nam, cùm religionem tàm superciliosam induissent, ut vulgò dicerent, *Procul apage, ego te sanctior* (qvod etiam à Propheta cum execratione prædictum, *Esaiæ* LXV, 5.) &, ut in hoc summam sanctimoniam ponerent, à vulgo, tanqvam profano, se retrahere, necessarium certè fuit sub norma & regula austeriori se subdere, & circumscribere; ut nomen famamq; religiosorum retinerent in rebus aliis, præter superbam ac nimium sibi arrogantem istam separationem. Hinc ortæ atqve auctæ seculatim solicitudines de Decimationibus, & Lotionibus; hinc freqventiæ Jejuniorum atqve Orationum, curæ de Phylacteriis,

riis, fimbriis, rebusq; aliis innumeris : ità ut (qvod Separatistis fatale) in sectas tandem friaretur hæc secta, ac Pharisæus Pharisæo idem ferè foret, qvod Pharisæo *populus terræ*.

Septem sectas Pharisæorum numerat *Talmud* utrumqve; *Hierof.* in *Beracoth*, fol. 13. 2. & *Sotah*, fol. 20. 3. & *Babyl. Sotah*, fol 22. 2. et tmq; *Aruch*, in פרוש :qvas non pigebit penicillo eorum descripsisse, ut qvò insaniæ deventum fuerit ab hac secta, videat Lector, æqvè ac qvò hypocriseως.

שבעה פרושין הן *Septem sunt Pharisæi.*

1. פרוש שכמי *Pharisæus Sichemita* : Babyl. זה עשה מעשה שכם : *Hic facit ut Sichem* : Glossa, *Qui circumcisus est, sed non in honorem Dei.* Hierof. טעין מצוותיה על כתפיה *Portat præcepta sua super humeros suos* : id est, ut explicat *Aruch*, *ligna ad conficiendum tabernaculum*, in festo Tabernaculorum, *aut aliqvid istiusmodi.*

2. פרוש ניקפי *Pharisæus percussus*, vel *illidens.* Babyl. המנקיף את רגליו *qvi illidit pedes suos.* Glossa, *Qvi incedit in humilitate, calce pedis hujus pollici istius contiguo : nec pedes à terra extollens ita ut illiderentur pollices ad saxa.* Aruch, *Qvi longè se retraxit, nè homines in viis premeret, & pedes suos allisit ad saxa.* Hierof. אקיף לי ואנא עבד מצוה *Percute me* (aut *circumda me*) *& tamen ego præstabo mandatum.*

3. פרוש קזאי *Pharisæus sangvinem eliciens.* Babyl. *Sangvinem elicit ad parietes.* Glossa, *Se talem præstitit, ac si obturatus esset oculis, nè aspiceret fœminam, atqve hinc in parietes caput illisit, emisitq; sangvinem.* Aruch, *Se ad parietes ita compressit, nè transeuntes premeret, ut ex illisione sangvinem eliceret.* Hierof. *Præstat unum præceptum, at unum officium, ac sangvinem elicit ad unumqvodq;.*

4. פרוש מדוכיא *Pharisæus mortarii.* Aruch, *Incedens in tunicâ fluente mortarii instar erat, cujus os scilicet deorsum versum est. Sic ille, fluente veste, suprà erat arctior, latior infrà.* Hierosolymitano est פרוש מנכייה *qvi dicit, qvodcunqve meum est, ego subtraho, at præsto mandatum.*

5. פרוש מה חובתי ואעשנה *Pharisæus qvi dicit, noscam qvid sit officium meum, & præstabo.* Hierof. *Præstiti officium, ut præstetur mandatum secundùm illud.* Aruch, *qvasi diceret, non est qvi ostendat mihi in qvo sim transgressus.*

6. פורש

6. פרוש יראה *Pha isæus timoris*: sicut *Jobus*.

7. פרוש אהבה *Pharisæus amoris*: sicut *Abrahamus*. Hierosol. אין לך חביב מכולן אלא פרוש אהבה כאברהם *Inter hos omnes non est aliqvis amari dignus, præter Pharisæum amoris.*

An in ullas harum sectarum luxatus fuerit Pharisaismus in diebus *Baptistæ*, non disputamus. Detur optimos, modestissimos, ex ista classe ad Baptismum ejus accessisse: optimi Pharisæorum, certè pessimi hominum: atqve eò mirandum magis est, hos Baptismum ejus ita amplexos cùm normæ Pharisaicæ summè esset contrarium inter vulgus versari, cujus tantus concursus ad *Joannem*, & summè contrarium doctrinæ Pharisaicæ, aliqvam justitiam vel somniare præter eam, qvæ ex operibus legis, cui contradixit doctrina *Joannis* ex diametro.

Sadducæorum originem ut plurimùm referunt docti, tàm Judæi, qvàm Christiani, ad *Zadok* qvendam, discipulum *Antigoni Sochæi*: qvi *Antigonus* cathedram in Synhedrio summam occupavit post mortem *Simeonis Justi*. De eo sic tractatus *Avoth*, cap. 1. *Antigonus è Socho traditiones accepit à Simeone Justo. Ille dixit, nè sitis sicut servi, qvi domino famulantur præmii ergò, sed sitis sicut servi, qvi domino famulantur non præmii ergò; sed dominetur vobis timor Dei.*

Huic sapienti (inqvit *Rambam* in locum) *erant duo discipuli, Zadok & Baithus, qvi cùm hoc à magistro audirent, inter se, cùm exiissent, dixerunt, Magister noster in expositione suâ nos docet, non esse vel præmium vel pœnam, nec ullam omninò* (in futurum) *expectationem*: [*Nam qvid sibi vellet ille, non intellexerunt.*] *Mutuò ergò seipsos confirmârunt, ac recesserunt à normâ, ac legem deseruerunt: atqve utrique adhæsit aliqva turba. Eos ergò sapientes vocârunt Sadducæos & Baithusæos.* Et paulò pòst, *In his autem regionibus, nempè in Ægypto, vocant eos Karaitas,* (קראים) *at nomina eorum apud sapientes sunt Sadducæi & Baithusæi.* Vide etiam *Avoth R. Nathan*, cap. 5.

Hìc tamen scrupulum objicit illud qvod dicitur, *Babyl. Beracoth*, fol. 54. *Ad coronidem omnium orationum in Templo dixerunt* עד עולם *in seculum. Cùm verò irrumperent Hæretici, dicerentq; non esse seculum nisi unum, institutum est ut diceretur* מן העולם

העולם ועד העולם *A seculo in seculum.* In hæc verba sic Glossa, *in Templo primo non dixerunt nisi Benedictus Dominus Deus Israelis in seculum. Cùm verò irrumperent hæretici, qui dicerent, non esse seculum præter hoc, instituit Ezra, & consessus ejus, ut diceretur,* מן העולם ועד העולם *A seculo in seculum: ad innuendum, duplicem esse mundum,* (hunc, & futurum) *ad extirpandum è corde opinionem negantium resurrectionem mortuorum.*

Adverte, lector, *fuisse qui resurrectionem mortuorum negarent in diebus Ezræ,* cùm jam non natus esset *Zadok* pater Sadducæorum: nam post *Ezram* ejusq; Synagogam magnam (qvæ per multos annos *Ezrâ* jam mortuo duravit,) sedit *Simeon Justus,* sacerdotio summo fungens, per annos qvadraginta: cumq; in cathedra Synhedriali excepit *Antigonus Sochæus* magister *Zadoki.* Itá ut qvamvis meritò malè audiant *Sadducæi*, ob negatam resurrectionem, istaq; fuerit eorum præcipua hæresis, fuit tamen ista hæresis, cùm non adhuc essent hæretici, qvi denominarentur *Sadducæi.* Cui forsan suffragantur illa (qvæ talem Hæresin satis sapiunt) Malach. III, 14. *Dixistis frustrà esse qvòd inserviamus Deo,* &c.

Sadducæos ergò hæreticos à *Zadok* denominatos non est inficiandum, at Sadducæorum hæresin de resurrectione antiqviorem nomine isto fuisse, non sine ratione opineris: nec primùm ortum esse execrandum istud dogma ex malè intellectis verbis *Antigoni* per *Zadokum* & *Baithusum*, sed originis esse vetustioris, etiam cùm adhuc in vivis essent Prophetæ *Zacharias, Malachias,* atqve ipse *Ezra* (si is *Malachias* non fuit, qvod opinantur Judæi.) Ego itaqve ortam potiùs hæresin istam arbitror ex malè intellectis verbis *Ezekielis*, cap. XXXVII. qvæ secundùm literam intelligentes qvidam, & simul nullam resurrectionem videntes, nullam exindè futuram somniârunt. Crevitq; hoc dogma, atqve in sectam superbiit, cum tandem è cathedra per *Antigonum*, Synhedrii præsidem, de eo ita determinatum fuisse, fucato prætextu pariter atqve audaci, assererent discipuli ejus *Zadok* & *Baithus.*

Ortum Sadducæorum non multùm post obitum *Simeonis Justi* cùm repeto, non incommodè subit illud, qvod à Talmudicis memoratur de mutatâ in pejus rerum facie ab ejus obitu. *Hieros. Joma,*

Joma,fol,43.3. *Omnibus diebus Simeonis Justi,vix pervenerat caper emissarius ad medium præcipitii montis* (unde dejiceretur) *cùm jam in frustula comminueretur: at,mortuo Simeone Justo, aufugit* (vivus) *in desertum,& comestus est à Saracenis. Dum viveret Simeon Justus, sors Dei* (in die Expiationis) *prodiit semper ad manum dextram : mortuo Simeone Justo,prodiit qvandoqve ad dextram,qvandoqve ad sinistram. Omnibus diebus vitæ Simeonis Justi,lingula coccinea semper dealbuit : mortuo Simeone Justo,aliqvandò dealbuit,aliqvandò rubuit. Omnibus diebus vitæ Simeonis Justi,lucerna occidentalis semper arsit : eo mortuo aliqvandò arsit,aliqvandò extincta est. Omnibus diebus vitæ Simeonis Justi,ignis in altari viguit & valuit,&,post imposita manè duo ligni segmenta, aliud qvid non imposuerunt per totum diem : ast,eo mortuo, elanguit ejus vigor adeò,ut per totum diem supplere cogerentur. Omnibus diebus vitæ Simeonis Justi,emissa est benedictio in duos panes,& panes propositionis ità, ut unicuiqve Sacerdoti cederet portio,ad minimum ad qvantitatem olivæ, forentq́, qvi ad satietatem comederent,forentq́, qvibus post comestionem ad satietatem aliqvid esset reliqvum : at mortuo Simeone Justo retracta est ista benedictio,cessitq́, tantillum unicuiqve,ut modesti manus retraherent, gulosi extenderent.*

Γεννήματα ἐχιδνῶν.

I. ὄφεις. cap.XXIII,33. Non tàm *Semen Abrahæ*,qvod jactatis,qvàm *semen serpentis*. ὁ Ἀντίχριστος, ὁ Ἀντικείμενος, 2. *Theß.* II,4. Gens & soboles ex diametro opposita, atqve inimica semini illi mulieris,& calcaneum ejus contritura.

II. Hinc,non absqve fundamento,concluditur,rejectam fuisse istam gentem,& in reprobum sensum traditam,etiam,ante adventum Christi : erant non solùm γενεὰ, *generatio*, sed γεννήματα, *soboles viperarum*, serpentes è serpentibus orti : nec mirum,si illi à Deo rejecti,cùm jam Deum,verbumqve Dei,rejecerant dudum per suas traditiones : vide illud *Matth.*XIII,13,14,15.& 1.*Pet.*II,10. *Non eratis populus.*

Erat qvidem inter eos residuum qvoddam, per Christum colligendum : qvo collecto,tradita est gens reliqva in perditionem sempiternam. Hoc λεῖμμα est illud Apostoli, *Rom.*XI,5. jam tùm existens,cùm ille ista scriberet,tunc colligendum, ante eversam gentem.

φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς.

Respiciunt hæc verba novissima verba Vet. Testamenti, *Ne percutiam terram Anathemate*, Mal.IV. denotantq; excidium gentis miserrimum, jamq; ferè impendens.

Susceptio Baptismi *Joannis* signavit, sepsitq; à ruina ista illicò ventura. Huc pertinet illud *Petri*, epist.1. cap.III. vers.20, 21. Eo modo, qvo liberatus est *Noachus* cùm suis per aqvas à diluvio; *Ita servat & nos, istius typi antitypos, jam Baptismus*, à diluvio divinæ indignationis in gentem Judaicam brevi undaturo. Cogita hîc, num non parvulos suos secum ad Baptismum ducerent accedentes ad Baptismum; cùm, apertis *Baptistæ* verbis, baptizati *iram venturam fugere* dicantur? id est, *iram Dei*, non ità abhinc diu gentem istam miserrimâ strage perdituram.

VERS. 9. Μὴ δόξητε λέγειν.

Phrasiologia Hierosolymitana in isto Talmude ubivis obvia. סבר מימר.

VERS. 10. Ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν.

Desumi hæc videntur ab *Esaia*. cap.X, v.33, 34. A Romanis futurum erat gentis excidium, qvi jam diu eam sub jugo presserant: securis ista, ad arboris radicem jam posita, eam certè exscindet, si modò, ex ultima hac cultura per Evangelium, fructus non ferat. In *Hierof. Beracoth*, fol 5.1. applicantur ista verba *Esaiæ* ad urbis excidium, atqve indè arguitur, *Messiam* non ità multò ab istius excidii tempore nascendum, qvòd illicò, post istius ruinæ minas, seqvatur, *Orietur germen è stirpe Jesse*, Esai.XI, 1.

VERS. 11. Οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι.

Apud *Lucam* est, λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων, qvod eodem redit: utrumqve idem sonat ac si dixisset, *cujus ego non dignus sum ut sim servus*.

Maimon. in מכירה cap.2. *Servus Cananæus est sicut fundus, qvoad emptionem: emitur enim nummo, aut scripto* או בחזקה, *aut famulitio*

tio aliqvo præstito, arrhabonis aut pignoris instar. Et qvænam est talis oppigneratio, in emptionem servorum? ut solvat nempè ei (ementi scilicet) *calceum suum, aut liget calceum, aut necessaria ei ad balneum portet,* &c. Adducit hæc *Maimonides* ex *Babyl. Kiddushin,* fol. 22.2. ubi hæc habentur: *Qvomodo emitur servus* בחזקה? *Solvit ementi calceum, portat post eum qvæ ei necessaria ad balnea, devestit eum, lavat, ungit, fricat, revestit, induit calceos, ac à terrâ levat,* &c. Vide & *Tosaphta* ad *Kiddushin,* cap. 1.

Hoc obiter notandum qvod innuit Glossa, omnes servos, è qvacunqve gente Ethnicâ, à Judæis coëmptos, *servos Cananæos* dici, eò qvòd de *Canaane* dicitur, *Canaan servus servorum.*

VERS. 15. οὕτω πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην.

Id est, *ut compleamus omne qvod justum est.* In baptizatione autem Christi hæc duo præcipuè justa. 1. Ut magnus hic Sacerdos, ad munus suum ministeriale initiatus, typo responderet admissionis Sacerdotum Leviticalium; qvi lotione ac unctione initiati sunt; ille Baptismo, atqve Spiritu sancto. 2. Cùm, ex institutione Christi, introëuntes in Evangelii professionem per Baptismum erant introducendi: justum, imò necesse erat, ut Christus in eandem professionem, imò & prædicationem, ingressurus, per Baptismum admitteretur.

VERS. 16. Καὶ βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς.

I. Christum in terris triginta duos annos & dimidium egisse (qvot regnavit *David Hierosolymis*: confer II. *Sam.* V, 5.) ex hoc astruitur: 1. Qvòd baptizatus esset, cùm vigesimum nonum annum jam compleverat, & tricesimum jam recens inchoârat. Id sonant verba *Lucæ*, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν; qvæ utcunqve à Christianis nonnullis ad hiulcam nescio qvam latitudinem applicentur; in scholis tamen Judaicis, atqve apud istam gentem, non alium certè sensum admitterent, qvàm qvem proferimus, qvippe qvòd illic hoc axioma obtineret: יום אחד בשנה חשוב שנה *Dies primus anni reputatur pro isto anno.* Rosh hashanah, *fol.* 2.2. Et *Lucas* certè loqvitur cum vulgo: nam

nam ſupponatur Evangeliſtam hæc verba in ſchola aliqva Judaica protuliſſe, *N. baptizatus fuit* ἀρχόμενος ὢν ὡσεὶ τριάκοντα ἐτῶν : qvomodo ab iis intelligi poſſet de triceſimo completo? (multò minùs de triceſimo primo aut ſecundo, qvò torqvent nonnulli) cùm vocabula ἀρχόμενος ὡσεὶ tàm ſymphonè cum dicto axiomate congruerent, ut vix qvicqvam clariùs. 2. Qvòd à Baptiſmo ad crucem egerit annos tres & dimidium. Innuitur hoc ab Angelo *Gabriele*, Dan. IX, 27. *In medietate ſeptimanæ* (id eſt, in tribus annis & dimidio) *ceſſare faciet ſacrificium atqve oblationem*; ac confirmatur à computo apud Evangeliſtas, præſertim verò apud *Joannem*, qvi qvatuor Paſchata clarè memorat (*cap.* II, 13. & V, 1. & VI, 4. & XIII, 1.) poſt qvadraginta dies jejunii, exactumq; non parùm temporis in *Galilæa*.

II. Baptizatum ergò Chriſtum arbitramur circa feſtum Tabernaculorum menſe *Tiſri*, qvo tempore etiam natum arbitramur; *Joannemq;* natum circa feſtum Paſchatis, atqve ad id temporis baptizare orſum. Cùm enim per annos triginta duos & dimidium vixerit Salvator, obieritq; ad feſtum Paſchatis, neceſſe eſt ut ad menſem *Tiſri*, ac circa tempus Scenopegiæ, reducas ejus natalitia: cumq; per ſpatium ſemeſtre ſenior illo natu foret *Joannes Baptiſta*, circa feſtum Paſchatis eum natum neceſſe eſt ut arbitremur. Sed de his aliqvid antè.

VERS. 17. Καὶ ἰδοὺ, φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Trino teſtimonio, per vocem è cœlo, decoratus eſt Chriſtus pro triplici ejus officio. Vide qvæ dicimus ad *cap.* XVII, 2.

Vocem cœlitùs demiſſam non invenis inter datam legem & baptizatum Chriſtum. Qvæ de *Bath Kol* referunt Judæi, ignoſcant illi mihi, ſi ego partim pro fabulis habeam Judaicis, partim pro præſtigiis Diabolicis. *Pro traditione habent, poſt mortem Prophetarum ultimorum, Haggæi, Zachariæ, Malachiæ,* נסתלקה רוח הקדש מישראל *diſceſſiſſe Spiritum ſanctum ab Iſraele* (qvod qvidem veriſſimum) ואע"פ כן משתמשין בבת קול *veruntamen eos exinde uſos Bath Kol.* Babyl. Sanhed. *fol.* 11. 1. *Bath Kol hoc fuit:* כשקול יוצא מן השמים יוצא מתוכו קול אחר *Cùm egrederetur vox* (vel *tonitru*) *è cœlo, vox alia ex eâ prodiit.* Piske Toſaph. *in* Sanhedr. *cap.* 1. *art.* 29.

Aſt

Aſt eccur, qvæſo, ſubtracta erat Prophetia, ſi continuanda oracula cœleſtia? Cur ſubtractum etiam *Urim* & *Thummim*? aut potiùs non redditum poſt captivitatem Babylonicam? Nam, *qvinqve*, inqviunt, *defuerunt Templo ſecundo qvæ adfuerunt primo: Ignis ſcilicet cœleſtis, Arca, Urim & Thummim, Oleum unctionis, & Spiritus ſanctus*, Hieroſ. Taanith, *fol.* 65.1. Mirum certè, ſi Deus ordinaria ſua oracula à populo abripiens, aut nobiliore eum donaret, aut æqvè nobili; idqꝫ cùm jam in omnimodam impietatem, ſuperſtitionem, hæreſin, gens degeneráſſet, atqve eſſet prolapſa. Cùm morerentur ultimi Prophetæ, *Haggæus* reliqviqꝫ, irrepſit hæreſis Sadducæa de reſurrectione, & Phariſaica omnem Scripturam vanis traditionibus enervans, atqve irritam faciens: & credamné ego, Deum populo tàm dira apoſtaſia laboranti ita indulgentem, ut è cœlo cum iis familiariter colloqvi dignaretur, atqve iis oracula tàm ſublimia exhibere, tamqꝫ freqventia, ut non paria Prophetis? Si eloqvi liceat qvod ſentio, hiſtorias iſtas innumeras de *Bath Kol*, qvæ ubiqve occurſant, ego ſub his duobus capitibus reduxerim, nempè, qvòd plurimæ ſint meræ fabulæ, ad hoc inventæ, ut hinc dignitas hujus vel illius Rabbini aut hiſtoriæ illuſtretur; reliqvæ, meræ deluſiones magicæ & Diabolicæ.

Cùm hæc & hujuſmodi lego, *Bath Kol in Jerichunte, Hilleli teſtimonium perhibuiſſe, qvòd dignus fuit, in qvem habitaret Spiritus ſanctus: Bath Kol in Jabneh idem teſtimonium perhibuiſſe Samueli parvo.* Babyl. Sanhedr. ubi ſuprà. *Bath Kol iterum in Jabneh determináſſe controverſias inter ſcholas Shammæanam atqve Hillelianam pro Hillelianis*, Hieroſ. Berac. *fol.* 3.2 aliaqꝫ id genus innumera: non poſſum ego non vel fabulas hîc ſuſpicari, aut magicâ arte formatas haſce voces in honorem Rabbinorum.

Memorabile eſt qvod refertur in *Hieroſ. Schabb.* fol. 8.3. א״ר אלעזר הולכין אחר שמיעת בת קול: *Dicit R. Eliezer, Seqvuntur auditum Bath Kol.* Et pauló pòſt, *R. Jochanan & R. Simeon ben Lachiſh deſiderárunt videre faciem Samuelis* (doctoris Babylonici) *Seqvamur, inqviunt, auditum Bath Kol. Juxta Scholam ergò itinerantes audierunt vocem pueri iſtud legentis* (in I. *Sam.* XXV, 1. ושמואל מת *Et Samuel mortuus eſt. Hoc obſervárunt & ſic evenit*: nam mortuus eſt *Samuel Babylonicus*.

R. Jonah & R. Joſah profecti ſunt viſitatum R. Acha ægrotantem,

ſeqvamur, inqviunt, auditum Bath Kol. Audierunt vocem fœminæ cujuſdam, vicinæ ſuæ dicentis, extingvitur lucerna. Cui illa, Nè extingvitor, neu extingvatur lucerna Iſraelis.

Ecce tibi, lector (cum novo genere *Bath Kol,*) populum decipi contentiſſimũ. Cõfer hæc cũ Virgilianis ſortibus, de qvibus freqventer Romani hiſtorici. His duobus ergò tantùm obſervatis (nè ulterius de hac re tædio ſimus) 1. Præter modum artibus Magicis, ſub templo ſecundo deditam gentem. 2. Præterqve modum, omnimodæ deluſionis credulitati deditam: & tutò ſuſpiceris voces iſtas, qvas cœleſtes exiſtimârunt, atqve inſignierunt nomine *Bath Kol*, vel à Diabolo in aëre formatas, ut deciperet populum, vel à Magis diabolicâ arte, ut res ſuas promoverent. Hinc meritò Apoſtolus *Petrus ſermonem Propheticum firmiorem voce è cœlo* dicit, II. *Pet.* I, 19.

Ipſiſſimum idem, qvod de *Bath Kol* judico, ſentio etiam de freqventibus apparitionibus *Eliæ*; qvibus ubiqve ſcatent paginæ Talmudicæ, qvòd ſcilicet in plurimis laborant hiſtoriæ falſitate; in reliqvis viſa ſunt ſpectra Diabolica. Vide notas ad capitis decimi ſeptimi verſum decimum.

CAP. IV.

VERS. 1. Ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι, &c.

INdictum olim in *Edem* bellum inter ſerpentem, ſemenqve ſerpentis, & ſemen mulieris, *Gen.* III, 15. jam locum obtinet; cùm ſemen illud mulieris promiſſum in arenam jam prodit (ad publicum miniſterii ſui munus, Baptiſmo initiatus, ac Spiritu ſancto unctus,) cum antiqvo ſerpente illo dimicaturus, ac caput ejus tandem contriturus. Et, cùm ſemper infandæ impudentiæ fuerit Diabolus, obdurationem nunc aſſumit ſibi audaciam, etiam cum eo, qvem ſatis novit Filium Dei, belligerandi, eò qvòd ex antiqva illa belli hujus indictione bene nôrit, ſe calcaneum ejus contriturum.

Scena

Scena aut arena certaminis prima, *Desertum Judaea*, qvod innuit *Lucas*, cum dicit *Jesum rediisse à Jordane*, ac *ductum à spiritu in eremum*, ab eadem scilicet *Jordanis* ora, aut regione, in qva fuerat baptizatus.

Tempus tentationum à medio mensis *Tisri* ad exactos dies qvadraginta, hoc est, ab initio *Octobris* nostri ad medium *Novembrim* aut circiter: ità ut cum frigoribus certatum ei sit, æqvè ac cum inedia, ac Satana.

Modus tentationũ duplex: Primò, invisibiliter, prout tentare Diabolus solet peccatores; atqve hoc per dies qvadraginta: omni industriâ nitente tentatore, ut, si fieri posset, suggestiones ejus animo Christi injiceret, qvod facit mortalibus. Qvod cùm præstare neqviret, qvia in eo nihil invenit, in qvo pedem figeret talis tentatio, *Joan.* XIV, 30. aliam aggressus est viam, visibili nempè formâ ei apparendo, ac cum eo congrediendo, eaqve forma Angeli lucis. Conferantur Evangelistæ; *Marcus* dicit *tentatum eum per dies qvadraginta*, sic etiam *Lucas*: At *Matthaus*, *accessisse ad eum tentatorem post dies qvadraginta*, hoc est, specie visibili.

Materia tentationum par admodùm tentationibus *Eva*.

Lapsa est ea, præ *concupiscentia carnis*, *concupiscentia oculorum*, & *fastu vita*; qvæ capita peccatorum omnium, I. *Joan.* II. vers. 16.

Concupiscentiâ oculorum; nam *vidit fructum, qvòd esset aspectui jucundus*.

Concupiscentiâ carnis; Cupivit, *eò qvòd desiderabilis esui*.

Superbiâ vitæ; non contenta statu perfectionis, qvo creata, altiorem ambivit, atqve accepit è fructu & comedit, ut evaderet indè sapientior.

Iisdem machinis aggressus est idem tentator Salvatorem.

1. Prout decepta *Evâ* ex errore personæ, bonum Angelum cum ea collocutum arbitrata, cùm esset malus: sic bonum Angelum hîc pariter induit Diabolus luce vestitum & fictâ gloriâ.

2. Irretire Christum nititur, concupiscentiâ carnis, *Dic, ut lapides hi fiant panes*: Concupiscentiâ oculorum, *Hac omnia tibi dabo,*

dabo, & gloriam eorum: Fastu vitæ, *Præcipita te deorsum*, ac vola in æthere, sublevatus ab Angelis.

VERS. 5. Ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ.

An supra ipsum Templum stiterit eum, an supra aliqvod ædificium intra ambitum sacrum, frustrà est qværere, qvia non est invenire. Si super ipsum Templum, ego in summitatem τοῦ אולם reflecterem; si super aliqvod aliud ædificium, ego in Στοὰν βασιλικήν. Soliti sunt Sacerdotes in summitatem Templi aliqvandò ascendere, gradibus in hunc finem dispositis, ac descriptis in codice Talmudico *Middoth*, cap. 4. halac. 5. atqve huc ascendisse dicuntur, *cùm primo Templo flammæ admoverentur, & claves camerarum Templi, sursum, cœlum versus jecisse cum his verbis, O Domine noster æterne, qvoniam nos digni non sumus, qvi claves has retineamus, tibi traditæ sunt. Et prodiit è cœlo qvasi forma manûs, atqve eas ab illis recepit: illi autem desultârunt, & ceciderunt in ignem.* Bab. Taanith, *fol. 29. 1.*

Præ omnibus aliis Templi partibus τὸ אולם etiam totum πρόναον, non immeritò τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ vocari potest, eò qvòd alarum instar latitudinem suam utrinqve extenderet, longè ultrà latitudinem Templi: qvod observamus alibi.

Si ergò Diabolus Christum in ipso præcipitio hujus partis Templi collocârit, ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ statuisse eum meritò dici possit, & qvòd hæc pars πτερυγίου instar fuerit ipsi Templo, & qvòd istud præcipitium fuerit πτερύγιον hujus partis.

Si autem eum ἐπὶ Στοὰν βασιλικήν collocatum supponas, aspice eam à *Josepho* sic depictam, *Antiqv.* lib. 15. cap. 14. *At Australi* (atrii gentium) *parte erat* Στοὰ βασιλική; *inter magnificentissima sub Sole memoranda: super enim immensam vallis profunditatem, non pertingendam ab oculis suprà stantis, porticum erexit Herodes vastæ altitudinis; à cujus culmine si qvis despiceret deorsum,* σκοτοδινιᾶν οὐκ ἐξικνουμένης τῆς ὄψεως εἰς ἀμέτρητον τὸν βυθόν, *vertiginaretur, non pertingentibus oculis ad immensam profunditatem.*

VERS. 8. Δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, &c.

Id est, *Romam* cum imperio suo & pompa. Nam 1. istud impe-

imperium vocatur πᾶσα οἰκουμένη (qvo vocabulo in hac historia utitur *Lucas*) & à Scriptoribus sacris & profanis. 2. Sordebant omnes civitates jam præ *Roma*, nec qvicqvam gloriæ reportabat ulla pars terræ extra istud imperium. 3. *Roma sedes Satanæ*, Apoc. XIII, 2. atqve ipse bestiæ istius urbis & eam concessit & tyrannidem. 4. Istud ergò, qvo Salvatorem inescari in hoc objecto aggreditur, hoc esse videtur, nempè, se ei donaturum promittit pompam & potestatem *Cæsaream*, & in manum ejus traditurum summum mundi imperium, id est, *Romanum*. Hoc posteà adeptus est *Anti-Christus*.

VERS. 13. Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲθ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναοὺμ.

Cur *Nazaretham* deseruerit, post transactos illic viginti sex aut septem annos, ratio patet, *Luc.* IV, 28. &c. Illuc rediisse eum non legimus; & sic tuâ stultitiâ & perversitate peris, ô infelix *Nazareth*! Num hæreditas ulla patri ejus *Josepho* fuerit *Capernaumi*, qvam ipse ut hæres occupavit, an potiùs in domo aliqva conductitia illic habitaverit, non disputamus. Vocatur certè hæc *ejus civitas*, *Matth.* IX, 1. &c. atqve hîc, ut civis, didrachma solvit, *Matth.* XVII, 24. Ubi notatu dignum est, qvod dicitur, *Bava bathra*, cap. 1, halac. 6. כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר י״ב חדש *Qvamdiu habitans in aliqva civitate fit tandem sicut unus è civibus? Per duodecim menses.* Idem recitatur *Babyl. Sanhedr.* fol. 112. 1. Gemara Hierosolymitana sic explicat, *Si commoretur in urbe triginta dies, fit sicut unus e civibus, qvoad cistã eleemosynariam: si sex menses, qvoad vestitum: si duodecim menses, qvoad tributa & vectigalia*: addit Babylonica, *si novem menses, qvoad sepulturam.* Hoc est, si commoretur qvis in civitate aliqva per triginta dies, exigunt ab eo eleemosynam pro pauperibus: si sex menses, tenetur cum ceteris civibus ad vestiendum pauperes: si novem menses, ad mortuos pauperes sepeliendum: si per duodecim menses, ad omnia alia tributa cum civibus subeunda. Vide Glossam.

VERS. 15. Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ.

Necesse est ut perpendantur verba *Esaiæ*, unde hæc desu-

muntur. Egerat ille, capite octavo ad finem, de angustiis & miseriis, transgressores Legis & testimonii circumvallantibus. *Ad Legem & testimonium*, &c. versu 20. ועבר בה נקשה ורעב. *At si in eam* (id est, תורה & תעודה) *transgrediatur, duriter ei cedet, atque ille esuriet*; &c. versu 21. *Atque in terram respiciet, & ecce, Angustia, & tenebræ, caligo angoris, & propelletur ad tenebras*, versu 22. Et tum seqvitur, cap. IX. 1. כי לא מועף לאשר מוצק לה *Nam non erit caligo similis ei, qvâ miserè ei fuit, qvo tempore prior* (afflictor) *leviter attigit terram Zebulun & terram Nephthali, & posterior graviter*, &c. *Populus iste qvi sedit in tenebris, vidit lucem magnam*, &c.

Illud, qvod Propheta hîc vult, hoc est. 1. Contemptores *Emanuelis*, ac sui testimonii, hoc est Evangelii, majorem longè calamitatem subituros, qvàm subîerant loca ista vel sub primo victore, *Benhadado*, I. *Reg.* XV, 20. vel sub posteriore, Rege *Assyriæ*, II. *Reg.* XV, 29. Nam loca ista lucem tandem viderunt sibi restitutam, cùm Evangelium illic jam prædicaret *Messias*: at contemptores Evangelii in tenebras pelluntur æternas. 2. Prædicit auroram libertatis, ac lucis Evangelicæ, illic orituram, ubi primæ captivitatis ortæ fuerant tenebræ, ac calamitates. Hæc citans *Matthæus*, ut adimpletam ostenderet Prophetiam, de oritura illic ista luce, ea omittit, qvæ de pristina calamitate agunt, primam scilicet versiculi clausulam, atqve ea solùm, idqꝫ qvàm aptissimè, adducit, qvæ ad rem suam faciunt, qvæqve eò directè collimant ex intentione Prophetæ. Ejusmodi decurtationem adhibet Propheta *Hoseas*, cap. I, 11. & II, 1. Cùm miseros prædicat *Israelem*, & *Judam*, *Lo-Ammi* eos vocat & *Lo-ruchamah*? cùm feliciores, *Ammi*, & *Ruchamah*.

Πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

Non *Secus Jordanem*, sed *Trans Jordanem*. Nam afflictor posterior, Rex *Assyriæ*, regionem etiam istam in exilium & vincula abduxerat, I. *Paral.* V, 26. Est hîc Ellipsis conjunctionis *Et*.

VERS. 18. Βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν.

מחכין בימה של טבריה Talmudicè, in *Bava Kama*, ubi antè. Somniatur illic à Patribus Traditionum, *Josuam* filium *Nun*, decem jura Israelitis dedisse, de communitate in rebus qvibus-

busdam licitâ & permittendâ. ת״ר י׳ תנאין התנה יהשוע *Tradunt Rabbini nostri, Joshuam decem conditiones instituisse:* שיהו מרעין בחורשין *Ut indifferenter pecudes pascant in locis saltuosis:* ומלקטין עצים בשדותיהם *Et ut indifferenter quis colligat ligna ex agro proximi*, &c. Inter alia, ומחכין בימה של טבריה *Et, ut indifferenter quivis retia pandat ad piscationem in mari Tiberiadis.* At tamen sub hac cautione, שלא יפרוס קלע ויעמיר את הספינה *Ne maceriem aliquam struat, qua remora sit navibus.* Glossa, *Moris est piscatoribus, sudes figere in aquas, & sepes struere è cannis aut calamis, in quibus capiantur pisces: at hoc non permittitur, quia est impedimento ratibus.* Utcunque ergò mare *Tiberiadis* pertineret ad tribum *Nephtaliticam*, permissum tamen fuit cuivis Israelitæ in eo piscari, modò sub dicta conditione.

VERS. 19. Ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Consona aliquantùm est hæc Phrasiologia cum ista *Maimonide* in *Talm. Torah*, cap. 1. שלא ישכח דבר מדברי דיוגי תורה:

VERS. 21. Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου.

Occurrit Rabbinus quidam ipsissimi hujus nominis, in *Hieros. Maasar Sheni*, fol. 55. 2. ר׳ יעקב בר זבדי *R. Jacob filius Zabdi.*

VERS. 23. Διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν.

Cùm freqventissima ubiqve occurrat mentio apud paginas Evangelicas de Synagogis, necessumque sit mores atqve instituta Synagogarum clariùs aliqvantùm cognoscere, ut plurima, qvæ eò referuntur in Novo Testamento, lucidiùs intelligas: historiam earum ἐν ἐπιτομῇ, qvantum fieri poterit, hîc expediamus, ubi primùm occurrit mentio Synagogarum.

§ *De Synagogis.*

I. Non formata est alicubi Synagoga, nisi ubi essent decem literati, ex professo studiosi Legis. 1. Observetur illud Talmudicum *Megillah*, cap. 1. halac. 3. אי זה עיר גדולה *Quænam*

nam est civitas magna ? כל שיש בה י׳ בטלנין *Ea, in quâ erant decem homines otii.* פחות מכאן הרי זה כפר *Si hoc numero minus, ecce, est villa.* 2. Illud *Maimonidæ Tephillah*, cap. 11. *Ubicunqve sunt decem ex Israele, ibi necesse est ut ædificaretur domus, ad qvam se recipiant ad orationes tempore precum: & domus hæc vocatur Synagoga.* Non qvòd qvilibet decem ex *Israele* constituerent Synagogam; sed, ubicunqve sunt decem literati & studiosi Legis, vocabantur hi בטלנין *viri otii*, qvi non pro desidibus atqve otiosis sunt habendi, בטלין ממלאכתן ועוסקין בצרכי ציבור sed *qvibus* (utpote qvi rebus mundanis non perplexi fuerunt) *vacavit res Synagogæ tantùm curare, atqve incumbere studio Legis.*

Ratio numeri denarii, macilenta qvidem satis ac inanis, redditur in *Sanhedr.* cap. 4. halac. 6. eaq; hæc est, עדה היא עשרה *Congregatio constat è decem*, qvod indè probant, qvòd dicatur עד מתי לעדה הרעה הזאת *Usqve qvò congregationi huic malæ*, &c. (Numer. XIV. vers. 27.) *Josuam deme ac Calebum, & restant tantùm decem*, nempè, ex exploratoribus terræ.

II. Ex his Decemviris, 1. Tres Magistratum gesserunt, & vocabantur ב״ד של שלשה *Consessus triumviralis*: qvorum erat, de litibus inter membra Synagogæ emergentibus determinare, & res alias curare Synagogæ. Judicabant hi de rebus pecuniariis, furtis, damnis, restitutionibus, de virgine rapta, de homine virginem alliciente, de admissione Proselytorum, χειροθεσία, variisq; aliis, de qvibus vide *Sanhedr.* cap. priùs allegato, halac. 1. 2. Hi meritò & propriè vocabantur Ἀρχισυνάγωγοι, qvippe qvibus incubuit summa rerum cura & summa potestas. 2. Præter hos erat *publicus Synagogæ minister*, qvi oravit publicè, & curavit de lectione Legis, & conciones aliqvandò habuit, si non esset alius, qvi hoc munere fungeretur. Hic vocabatur שליח ציבור *Angelus Ecclesiæ*, & חזן הכנסת *Episcopus congregationis.* Rationem nominis reddit *Aruch*; *Chazan* (inqvit ille) *est* שליח צבור *Angelus Ecclesiæ* (vel *publicus minister*,) *& Targum reddit vocem* רואה *per vocem* חוזה שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם מקראות בתורה: *Nam ei incubuit supervidere, qvomodo Lector legit, & qvosnam ille evocaret*

ret ad legendum in Lege. Publicus Synagogæ minister non ipse Legem publicè legit, sed unoqvoqve Sabbato septem è Synagoga evocavit (aliis diebus pauciores) qvos ille idoneos judicabat ad legendum. Legenti ipse astitit, summâ curâ observans, nè qvid falsò aut incongruè legeretur, revocansq; corrigensq; si qvid lapsum, hinc ejus denominatio חזן, id est, Ἐπίσκοπος, vel *Supervisor*. Leniori certè susurro determinatum esset de significatione vocis *Episcopi*, atqve *Angeli Ecclesiæ*, si ad proprios fontes fuisset recursum, & non inaniter disputatum de significatione vocum, nescio unde desumpta. Abrogatâ Templi liturgiâ & cultu, utpote ceremoniali, cultum atqve publicam Dei adorationem in Synagogis, qvæ qvidem moralis erat, Deus in Ecclesiam transplantavit Christianam, publicum scilicet ministerium, orationes publicas, lectionem verbi divini, ac prædicationem, &c. Hinc ipsissima nomina ministrorum Evangelii, *Angelus Ecclesiæ*, atqve *Episcopus*, qvæ ministrorum in Synagogis. 3. Tres etiam erant Diaconi, vel eleemosynarii, qvibus cura pauperum, atqve hi vocabantur *Parnasim* vel *pastores*. Atqve hi septem fortè reputandi sunt שבעה טובי העיר *Septem boni viri civitatis*, de qvibus freqvens memoria apud Talmudicos.

De his *Parnasin* hæc tantùm adducemus.

Duo erant, qvi eleemosynam exigebant ab oppidanis, atq; hi vocabantur שני גבאי צדקה *Duo exactores eleemosynæ*: ועוד אחר כדי שיהיו ג׳ לחלק צדקה *qvibus etiam addebatur tertius ad ejus distributionem*. Maim. *in* Sanhedr. *cap*. 1.

Hierosf. Peah. fol. 21. 1. *R. Chelbo nomine R. Ba bar Zabda dicit, Non constituunt pauciores qvàm tres Parnasin. Nam ego video judicia pecuniaria transigi à tribus, multò ergò magis hæc, qvæ vitam spectant. R. Josi nomine R. Jochananis, Non constituunt duos fratres Parnasim. Ivit R. Josi Chepharam, volens illic collocare super eos Parnasim, at illi non receperunt. Abiit, hæc coram illis locutus, Ben Bebai præpositus fuit tantùm filato* (linteo lampadum) *& dignus tamen habitus est, qvi cum claris istius seculi viris connumeretur,* (vide *Shekalim*, cap. 5.) *vos, qvi vitiis hominum præpositi estis, qvantò magis? R. Chaggai, cùm Parnasin constitueret, arguebat iis ex* Lege, *omnis dominatio, qvæ datur, datur à Lege. Per me reges regnant. R. Chajia bar Ba* מקים ארכונין *præfecit* Ἄρχοντας, id est, *constituit Parnasin. R. Lazar fuit Parnas.* Fax hinc forsan præfertur

verbis istis Apostoli, I. *Tim.* III, 13. *Qvi bene Diaconatum gesserunt gradum sibi bonum acqvisiverunt*: id est, fideles existentes in cura sua & prospectione in pauperes, qvoad vitā eorum corporalem, candidati benè esse possunt ad curam animarum. Nam cùm *Parnasin* isti, uti & totus Decemviratus, literati fuerint & studiosi, à cura corporum ad animarum meritò poterant promoveri. Ejusdem doctæ & studiosæ classis reputandi etiam sunt Diaconi Apostolici. Et jam à Synagogis ad Ecclesias Christianas, in historia N. Testamenti, oculos aliqvantum convertamus. Cùm Romani Judaicas Synagogas legibus suis ac proprio regimine uti permiserint, eccur, qvæso, Apostolicis Ecclesiis non eadem tolerantia? Nihil adhuc discriminis statuerat censura Romana inter Synagogas Judæorum Judaizantes & Synagogas vel Ecclesias Judæorum Christianas: nec, illas legibus suis vivere permittens, has prohibebat. Non vereor ergò ego asserere, Ecclesias istius primævi seculi sibi ipsis defuisse, si non eandem regiminis libertatem assumerent sibi, qvâ per Romanos uti licuit Synagogis Judaicis. Nec sine hoc fundamento dictum illud arbitror ab Apostolo, I. *Cor.* VI, 2. 3. &c. Hâc ergò regiminis proprii potestate permissa, si modò qvod licuit frui vellent, qvantâ facilitate intelligi possunt verba Apostoli, qvæ tàm doctos torserunt dicam? an ab iis torta sunt, I. *Tim.* V, 17. Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι &c. 4. Octavum ex hoc decemviratu תורגמן reputare possumus, id est *Interpretem* in Synagoga, qvi lingvarum peritus, atqve legenti in lege adstans, versiculatim ea vernaculè reddidit, qvæ lecta sunt e fonte Hebræo. Interpretis hujus officium, officiiqve ejus regulas copiosè legas, in *Megillah*, cap. 4. *Maim.* in *Tephillah*, cap. 12. &c. *Massecheth Sopherim*, cap. 10. &c. alibiq; Deductum ejus usum arbitrantur usqve à temporibus *Ezræ*, meritoq; *Hieros. Megillah*, fol. 74. 4. ויקראו בספר תורה זה המקרא וגו' *Et legerunt in libro Legis. Is fuit textus.* מפירש זה תרגום *Explanatè. Illud fuit Targum.* ושום שכל אילו טעמים *Et apposuerunt intellectum. Isti sunt accentus.* ויבינו במקרא זה המסורת *Et intellexerunt textum. Ista fuit Masoreth.* Vide *Nehem.* cap. VIII, 8. vide etiam *Buxtorf. Tiberiad.* cap. 8. 5. Nonum & decimum è triumviratu qvem nominemus, non est in promptu: *Scholarcham Theologicum, ejusq; interpretem*, eos esse supponamus,

de

de qvibus alibi copiosior erit ansa disqvirendi. Tantum de capite Synagogæ, literato isto decemviratu, qvi & corpus etiam erat Synagogæ repræsentativum.

III. Dies, qvibus in Synagoga conventum est, fuerunt Sabbatum, & dies secundus, qvintusq; uniuscujusqve septimanæ. De Sabbato nulla qvæstio. Institutionem dierum secundi & qvinti referunt ad *Ezram: Ezra*, inqviunt, *decrevit decreta decem. Instituit publicam Legis lectionem diebus hebdomadis secundo & qvinto, itemq; Sabbato ad Minchah. Instituit ille ablutionem Gonorrheis. Instituit ille sessionem Judicum in civitatibus diebus hebdomadis secundo & qvinto*, &c. *Hierosl. Megillah*, fol. 75. 1. *Babyl. Bava kama*, fol. 82. 1.

Hinc forsan elucet, qvo sensu intelligendum sit illud, *Act.* XIII, 42. παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα, id est, diebus intercurrentis hebdomadæ, qvibus conventum est in Synagoga.

IV. Ædificabantur antiqvitus Synagogæ in agris. *Babyl. Beracoth*, fol. 2. 1. *Ad recitationem Phylacteriorum vespertinam adjungendæ sunt duæ oratiunculæ præcedaneæ, & duæ subseqventes.* Ubi sic Glossa, *Orationem istam* (יראו עינינו) *instituerunt Rabbini, ut collegas suos retinerent in Synagoga. Atqve hoc certè Synagogas eorum tunc temporis respexit, eò qvòd in agris sitæ erant ubi possent periclitari.* Sic etiam *Rabbenu Asher* in eundem tractatum, fol. 69. 3. *Ab antiqvo, Synagogæ eorum erant in agris: metuebant igitur illic commorari usq; ad finitas preces vespertinas. Institutum est igitur, ut versiculos qvosdam recitarent, in qvibus compacta erat summula omnium octodecim orationum: post qvos recitanda erat oratio ista* יראו עינינו.

At reduxerunt tempora subseqventia Synagogas suas ut plurimùm in urbes: cautumq; est Canonibus acutis, ut in altissimo urbis loco ædificaretur Synagoga, & nè ea altius aliqva domus culminaret.

V. Pari cautela provisum est, ut unusqvisqve, temporibus orationum statis, freqventaret Synagogam. *Maimon.* in *Tephillah*, cap. 8. *Orationes congregationis non respuit Deus, etiamsi mixti illic adsint peccatores. Necesse est ergò, ut homo congregationi se associet, & nè solus oret, cùm datur oportunitas orandi cum congregatione. Accedat*

cedat ergò unusqvisqve manè, & vespere, ad Synagogam. Et, si cui sit Synagoga in urbe suâ, ille autem in eâ non orat cum congregatione, vocatur ille שכן רע *vicinus malus.* Et cap. 6. *Prohibetur Synagogam præterire, tempore orationum, nisi qvid oneris in dorso portet: aut nisi sint plures in eadem urbe Synagogæ; nam tum censeri potest, ad aliam eum proficisci: aut nisi sint duo ostia in Synagogam; nam, præterito uno, per aliud eum introiturum esse, censeri potest. Si verò capite gestet Phylacteria, tum præterire ei est permissum, eò qvòd illa testentur non immemorem eum esse Legis.* Desumpta sunt hæc ex *Babyl. Beracoth*, fol. 8. 1. ubi & hæc adduntur: *Dicit sanctus Benedictus, qvicunqve incumbit studio Legis, & retributioni misericordiæ, & qvicunqve orat cum Synagogâ, reputo ego de eo, ac si me filiosq; meos redimeret à nationibus mundi. Et qvicunqve non orat cum Synagogâ, vocatur vicinus malus, sicut dicitur, sic dicit Dominus de omnibus vicinis meis malis,* &c. Jerem. XII, 14.

VI. Cùm conventum est in Synagoga, die Sabbati, (nam hoc observato non opus est ut de aliis diebus qvid loqvamur) inceptis sacris, septem, qvos sibi visum est evocare, evocat Minister Ecclesiæ, lecturos ordine suo Legem. Sacerdotem primò, deinde Levitam, si modò adessent, & post hos qvinqve Israëlitas. Hinc est, ô tyro in Hebraicis, qvòd in editionibus nonnullis Bibliorum Hebræorum vides ad marginem Pentateuchi ascribi. 1. כהן. 2. לוי. 3. שלישי. 4. רביעי. 5. חמישי. 6. ששי. 7. שביעי. denotato per hæc verba lectorum ordine, & portione ab unoqvoqve lecta indè emensurata. Sic evocatum ab Angelo Ecclesiæ *Nazarethanæ* arbitror Christum, *Luc.* IV, 16. legentemq; pro more, ut membrum istius Synagogæ.

Non opus est, ut memoremus, fusas publicè pro toto cætu ab *Angelo Ecclesiæ* preces, cætumq; unicuiqve orationi respondentem *Amen:* & nimium esset, preces istas singulatim enumeratas recitare. Sat notum est omnibus, præcipua in Synagoga opera fuisse preces, & lectionem Legis, ac Prophetarum; utrasqve sub cura *Angeli Synagogæ.*

At nonne ab eo, aut ab aliqvo alio, habitæ sunt etiam conciones in Synagoga?

I. Videtur fuisse Catechizatio puerorum in Synagoga. Perpende qvid sibi velit illud, *Babyl. Berac.* fol. 17. 1. נשים במאי זכיין.

Qvod-

Quoanam privilegium fœminarum? באקרויי בנייהו לבי כנשתא *Hoc, quòd legant filii eorum in Synagoga.* באתנויי גברייהו בי רבנן *quòd recitent mariti eorum in schola Doctorum.* ubi sic Glossa, *Pueri scholares soliti sunt erudiri* (vel *discere*) *coram Magistro suo in Synagoga.*

II. *Targumista*, vel *interpres*, qvi legenti in Lege astans ex Hebræo fonte in vernaculum reddidit qvod lectum, licentiâ aliqvando usus est expatiandi in Paraphrasim: exempla hujus rei occurrunt *Hieros. Bicurim*, fol. 65. 4. *Sanhedr.* fol. 20. 3. *Babyl. Beracoth*, fol. 28. 1. alibiq; : atqve etiam in ipso Chaldæo Paraphraste.

III. Observetur illud Glossatoris in *Babyl. Schabb.* fol. 30. 2. היו באים לשמוע הדרשה נשים ועמי הארץ *Convenire solitæ sunt fœminæ, & vulgus, ut audirent expositionem*, vel *concionem*. At de qvonam loco meliùs hoc intelligendum qvàm de Synagoga? illo præsertim perpenso, qvod immeditatè seqvitur, והיו צריכין דרשנין למשוך את לבבם *Atqve illis opus fuit expositoribus*, (vel *concionatoribus*) *qvi corda eorum afficerent*: qvod non admodùm dissimile est ei, qvod dicitur *Actor.* XIII, 15. Εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν.

IV. Finitis in Synagoga sacris, itur pransum: & post prandium ad בית מדרש Scholam, vel Ecclesiam, vel prælectionem Theologicam; utere qvo libet nomine. Vocatur etiam non rarò apud Talmudicos, כנסת & ציבור *Synagoga.* Forsan hóc sensu intelligenda est כנישתא עילייתא *Synagoga superior*, de qva mentio *Hieros. Schabb.* fol. 3. 1. si modò pro Synhedrio non sit sumenda.

Hoc loco Doctor aliqvis prælegit auditoribus aliqvid traditionale, atqve exposuit. בירת מדרש שם שנין משנה וגמרא *In Beth Midrash docuerunt Traditiones, atqve earum expositionem.* Glossa in *Babyl. Berac.* fol. 17. 1.

Tria sunt de ritibus hoc loco usitatis observanda.

1. Ille, qvi prælegit auditoribus, non clarâ voce effatus est, sed leni susurro in aure cujusdam mussitavit, atqve ille sonorè toti populo enuntiavit. Ità ut hîc Doctor interpretem suum hoc sensu habuerit, æqvè ac lector Legis suum in Synagoga. *Babyl. Joma*, fol. 20, 2. *Ivit Rabh ad locum R. Shillæ*, ולא הוה אמורא למיקם עליה *& non affuit interpres, qvi adstaret R. Shilla: Rabh ergò ei astitit*;

 ubi

ubi Glossa, לא הוה אמורא id est, מתורגמן *Non adfuit interpres, qui coram Doctore prælegente stetit* : והחכם לוחש לו לשון עבריה *Et Doctor insusurravit ei in aure Hebraicè, atqve ille populo reddidit vernaculè.* Huc spectat illud Salvatoris, *Matth.*X,27. *Qvid in aure audilis, prædicate super tecta.* Vide ibid.

2. Usitatum est hoc loco, atqve in his exercitiis, proponere qvæstiones. In memorabili ista historia de amotione *Rabban Gamalielis Jafuensis* à præfectura sua, qvæ occurrit *Hieros. Beracoth*, fol.7.4.& *Taanith*, fol.67.4.& *Babyl. Beracoth*, fol.27.2. cùm conventum esset in *Beth Midrash*, עמד השואל ושאל *Prostat qværens & qværit, Oratio Vespertina numnam ex officio, an ex arbitrio?* Et paucis interjectis lineis occurrit mentio interpretis, *Obmurmuravit totus cœtus, & dixit τῷ Hotspith Interpreti, Tace, & tacuit*, &c.

3. Dum concionaretur interpres ab ore Doctoris, sedit populus in terra. *Babyl Sanhedr.* fol.7.2. *Nè incedat Judex super capita populi sancti* : Glossa, *Dum concionaretur interpres, sedit* ציבור *Synagoga* (vel *totus cœtus*) *in terra: & qvicunqve per medium eorum incederet, ut locum suum capesseret, visu est ac si supra capita eorum incederet.*

Vocabulum Συναγωγὴ hoc sensu adhibitum aliqvandò in Novo Testamento tutò certè opineris, Christumqve in his Scholis Theologicis aliqvandò concionatum, æqvè ac in Synagogis.

At qvonam jure Christus ab Archisynagogis permissus concionari, filius fabri, atqve educationis non literariæ? Num cuivis, illiterato, aut mechanico, indultum in Synagogis concionari; si modò illud auderet? Neqvaqvam: nam illic docere non permissum nisi doctis. At duo præcipuè fuerunt, qvæ Christo aditum ad concionandum in unaqvaqve Synagoga aperuerunt, fama scilicet ejus miraculorum; & qvòd se præberet ducem sectæ religiosæ. Utcunqve enim Scribis & Pharisæis derisui atqve odio habebatur religio Christi ac discipulorum; inter religiosos tamen eos numerabant, eodem sensu qvo Sadducæos, hoc est, distinctos à עם הארץ à plebeis aut secularibus, qvibus religio parùm curæ. Cùm ergò Christus, inter religiosos habitùs, adeò famâ miraculorum ac doctrinæ radiis ubiqve inclaresceret; nil mi-

mirum, si apud populum ardorem audiendi excitaret, atqve apud Synagogarchas concionandi locum obtineret.

CAP. V.

VERS. 3.4.5. &c. Μακάριοι Μακάριοι, &c.

PRæcipitur *Deut.* XXVII. ut, ad ingressum populi in terram promissam, benedictiones & maledictiones denuntientur à montibus *Gerizim* & *Ebal*: enumeratis singulatim maledictionibus, at benedictionibus non ita. Qvod non sine mysterio fieri videtur, cùm maledictionem secum attulerit Lex; at, benedictionem qvi allaturus, Christus à longinqvo adhuc fuerit venturus. Adest jam benedictiones proferens, idqꝫ in monte. Scriptores autem Judaici rem istam sic enarrant.

Sex tribus ascenderunt in verticem montis Gerizim; & sex in verticem montis Ebal, Sacerdotes autem & Levitæ steterunt infrà cum Arca fœderis; Sacerdotes Arcam cinxerunt; Levitæ cinxerunt Sacerdotes; & totus populus Israeliticus stetit hinc atqve illinc: sicut dicitur, Omnis Israel & Seniores, &c. (Josh. VIII, 33.) *Versis ad montem Gerizim faciebus, à benedictione sunt orsi* Benedictus est vir, qvi non fecerit idolum, aut fusile, &c. *Et hi & illi responderunt, Amen. Conversis ad montem Ebal faciebus, maledictionem pronuntiârunt,* Maledictus sit vir, qvicunqve fecerit idolum, aut fusile: *& hi & illi responderunt, Amen.* Sic de ceteris. Et tandem, *Versis ad Gerizim faciebus, à benedictione sunt orsi,* Benedictus est vir, qvi permanserit in omnibus verbis Legis: *& utrinqve responsum est, Amen. Obversis ad Ebal faciebus, maledictionem pronuntiant,* Maledictus sit, qvicunqve non permanserit in omnibus verbis Legis: *& utrinqve responsum est, Amen,* &c. Talm. *in* Sotah, *cap.* 7. Tosapht. *in* Sotah, *cap.* 8.

Pari modo & hîc Christus à benedictionibus orsus, *Beati, Beati*; maledictiones etiam intonat, *Væ, Væ*, &c. *Luc.* VI, 24.25.26.

Qvod de numero Beatitudinum octonario hîc commentantur multi, curiositatis habet nimiùm, emolumenti parùm. Parallelum habet apud Judæos: sic enim illi, *Traditur à Schola R. Esaiæ ben Korchæ, Viginti beatitudines pronuntiari in libro Psalmorum, pariterqꝫ vige-*

vigesies Væ in libro Esaiæ: Ego verò dico, inqvit Rabbi, viginti duas benedictiones esse secundùm numerum literarum viginti duarum. Midr. Tillin. *in* Psal. 1. & R. Sol. *in* Esai. V.

Abrahamus benedictus est benedictionibus septem. Baal Turim *in* Gen. XII.

Hi sex benedicti sunt, unusqvisqve benedictionibus sex, David, Daniel cum tribus sociis, & rex Messias. Targ. *in* Ruth. III.

VERS. 8. Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ.

Audi, Pharisæe, cujus omnis laus in munditia externa. Qvàm stolida est hæc gloriatio Judæi! *Veni & vide, inqvit R. Simeon ben Eleazar, qvousqve se extendit puritas Israelitica: cùm non solùm statutum sit, ut non comedat mundus cum immundâ; sed* (nè immundus cum immundo) *nè Pharisæus seminifluus cum seminifluo plebejo.* Babyl. Schab. *fol. 13. 1.*

VERS. 9. Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί.

הבאת שלום בין איש לרעהו *Pacificatio inter vicinos* inter ea numeratur, qvæ fructum bonum edunt in hac vita, atq; usum fructum in vita futura. *Peah,* cap. 1. halac. 1.

VERS. 17. Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, &c.

I. De *Messia* fuit gentis opinio, eum qvidem Legem novam editurum, at nullo modo in præjudicium aut nocumentum *Mosis* & Prophetarum: at verò *Mosaica* ad summum usqve apicem promoturum, & qvæ prædicta sunt à Prophetis impleturum, idqꝫ secundùm literam, ad summam usqve pompam.

II. Ansam ergò in Christum cavillandi arripuerunt Scribæ & Pharisæi, ac promptè objecerunt illum verum *Messiam* non esse, qvòd dogmata solveret traditionalia, qvæ illi pro *Mose* & Prophetis populo obtrusere.

III. Isti præjudicio occurrit ille hinc porrò pluribus argumentis. 1. Se Legem non solvere, cùm Traditiones solveret, nam ideò venisse, ut Legem adimpleret. 2. Asserere se, *Jota unum è Lege non periturum.* 3. Introducere ipsum Legis observationem, Pha-

Pharisaicâ longè puriorem ac præstantiorem: qvod & usqve ad finem capitis confirmat, Legem explanans ad sensum suum genuinum ac spiritualem.

VERS. 18. Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν.

I. Istiusmodi asseveratio fuit genti usitata, syllabis licèt aliqvantùm immutatis. *Babyl. Beracoth*, fol. 55. 1. *Matrona qvædam dixit* τῷ *R. Judah bar Alai. Facies tua similis est porcorum altori, aut fœneratori. Cui ille,* הימנותא לדידי תרויהו אסירן *In veritate utrumqve est mihi prohibitum.* Glossa, הימנותא *est Phrasiologia juramenti.*

II. At divino summè jure hâc utitur Salvator. 1. Qvia ipse est *Amen, Testis fidelis, Apoc.* II, 14. II. *Cor.* I, 20. Vide etiam *Esai.* LXV, 16. & *Kimchium*, ibidem. 2. Qvia ipse Evangelium edidit, supremam veritatem. *Joan.* XVIII, 37. &c. 3. Divina sua oracula hâc asseveratione meritò opponit insolenti traditionalium Doctorum dementiæ, qvi non rarò blasphema & frivola sua sub hoc sigillo publicârunt. באמת אמרו *In veritate dicunt*: atqve, *ubicunqve hoc dicitur*, inqviunt, *est* הלכ׳ למשה מסיני *Traditio Mosis à Sinai.*

Ἰῶτα ἕν.

In eundem ferè sensum Gemaristæ Hierosolymitani, *Sanhedr.* fol. 20. 3. *Liber Deuteronomii veniens prostravit se coram Deo, dixitq́ue, O Domine universi. In me scripsisti Legem tuam: jam verò testamentum vacillans in aliqva parte vacillat in toto. Ecce, Salomon conatur è me extirpare Jod* (in hoc scilicet textu לא ירבה נשים Deut. XVII, 7.) *Respondit Deus sanctus benedictus, Solomon & mille ei similes peribunt, ast vocula de te non peribit. Dixit R. Honna nomine R. Acha, Litera Jod, qvam abstulit Deus à nomine Sarai matris nostræ, ex dimidia ejus parte data est Saræ, & ex parte dimidia Abrahamo. Traditio R. Hoshaiæ, Litera Jod veniens prostravit se coram Deo, dixitq́ue, O Domine æterne, eradicâsti me è nomine sanctæ istius fœminæ. Respondit Deus benedictus, Hucusqve fuisti in nomine fœminæ, idqve in fine,* (videlicet in *Sarai*) *hinc porrò eris in nomine viri, idq́ue in initio. Hinc est qvod scribitur, Et vocavit Moses nomen Hoshea Jehoshuam.* Babylonici etiam

 hanc

hanc translationem τῷ *Jod* è nomine *Sarai* ad nomen *Joſhua* ſic referunt. *Sanhedr.*fol.107.1. *Litera Jod, inqvit Deus, qvam excepi nomine Sarai, ſtetit & ad me clamavit qvàm plurimos annos, uſqve dum oriretur Joſhua, cujus nomini eam addidi.*

Sempiternæ durationis literulæ hujus minutiſſimæ *Jod* exemplum habes in *Deut.*XXXII,18. ubi in voce תשי ſcribitur vel ſeipsâ minor, & tamen in hunc uſqve diem & in perpetuum ſtat immortalis in ſtatu illo ſuo tam tenui.

In *Babyl. Taanith*, fol. 21.2. memoratur urbecula qvædam nomine דרוקרת qvæ ob parvitatem vocabatur *Jod* in Gloſſa. Et fol. 22.2. Rabbinus qvidam, nomine *Rabb Jod.* De litera *Jod* vide *Midr. Tillin* in *Pſal.* CXIV.

Μία κεραία.

Apicûlos, aut minutias literarum, videtur denotare, à qvibus diſcrimen ſtatuitur inter literas cognatæ formæ. His exemplis res illuſtretur. *Hieroſ. Schabb.* fol. 10. 4. היה דלת ועשאו ״ריש ריש״ ועשאו דלת חייב *Si fuerit Daleth, atqve ille in Reſh formaverit* (Sabbato) *aut Reſh formaverit in Daleth, reus eſt.*

Tanchum fol. 1.1. *Scribitur* לא תחללו את שם קדשי *Non profanabitis nomen meum ſanctum. Qvicunqve Cheth* ח *in* ה *commutaverit, deſtruit mundum.* [Nam hunc ſenſum tunc elicit לא תהללו. Non laudabitis nomen meum Sanctum.] *Scribitur* כל הנשמה תהלל יה *Omnis ſpiritus laudet Deum. Qvicunqve* ה *in* ח *commutat, deſtruit mundum. Scribitur* יכחשו ביהוה *Mentiti ſunt in Jehovam. Qvicunqve* ב *in* כ *commutaverit, deſtruit mundum. Scribitur* אין קדוש כיהוה. *Qvicunqve* כ *in* ב *commutat, deſtruit mundum. Scribitur* יהוה אלהינו יהוה אחד *Qvi* ד *in* ר *commutat, deſtruit mundum.*

Per Ἰῶτα verò & Κεραίαν non nudas ſolùm literulas aut apiculos intellexiſſe Salvatorem, ex verſ.19. ſatis patet, ubi reddit, unum de *mandatis his minimis*: qvo ſenſu eſt etiam illud apud *Gemaram Hieroſ.* de *Solomone* extirpante *Jod*; id eſt, præceptum illud לא ירבה נשים evacuante. Et tamen hinc ſatis patet, etiam Salvatorem euſqve incorruptam immortalitatem ac purita-

rita-

ritatem textûs sacri asserere, ut non peritura sit ulla sensûs sacri particula, à capite Legis ad calcem.

Hæc verba *Salvatoris* perpendenti occurrit illorum sententia, qvi immutatum opinantur totum Legis Alphabetum, vel potiùs primævum ejus charactera periisse, *Samaritanum* scilicet, in qvo datum & scriptum primitùs Legem arbitrantur: atqve ejus vice subiisse, eum qvo nos nunc Biblia legimus, *Hebræum*. Nos in qvæstione non expatiabimur; at liceat, bona cum Lectoris venia, Talmudica qvædam adducere & trutinare, unde desumpta primùm Christianis, nî ego fallar, videtur hæc sententia.

De hac re agit *Talm. Hierosf.* in *Megillah*, fol. 71.2.3. his verbis. *Dicit R. Jochanan de Beth Gubrin, Qvatuor sunt lingvæ nobiles, qvibus utitur mundus: Vernaculâ ad cantum, Romanâ ad bellum, Syriacâ ad luctum, Hebræâ ad elocutionem: & sunt qvi dicunt, Assyriacâ ad scripturam. Assyriaca scripturam* (id est, literas, vel charactères) *habet, sed lingvam non habet. Hebræa lingvam habet, sed scripturam non habet. Elegerunt sibi lingvam Hebræam charactere Assyriaco. Qvare autem vocatur* אשורי שהוא מאושר בכתבו? *Ideò qvòd est benedicta* (vel *directa*) *in scriptione suâ. R. Levi dicit, Ideò qvòd ascendit in manus eorum ex Assyria.*

Traditio R. Josi dicit, Idoneus fuit Ezra, per cujus manum Lex dari potuisset, ni prævenisset ætas Mosis. Qvamvis autem per manum ejus Lex non daretur, scriptura tamen (id est, literarum formæ) *& lingva per ejus manum data sunt.* Et scriptura epistolæ scripta erat Syriacè, & reddita Syriacè, (*Ezra* IV, 7.) Et non potuerunt legere scripturam (*Dan.* V, 8.) *Ex qvo ostenditur scripturam* (id est, characterem vel literarum formam) *eo ipso die datam fuisse. R. Nathan dicit, Lex data est in confractione* (id est, literis rudioribus disjunctioribus) *Et res est, ut R. Josi. Rabbi* (Judah haccadosh) *dicit, Legem datam esse Assyriacè, cumq; peccarent, versam esse in confractionem. Cumq; in diebus Ezræ digni essent, versam esse illis iterum in Assyriacam.* Ostendo hodiè me redditurum tibi משנה duplicatum, vel, qvasi dicat, secundatum, (*Zachar.* IX, 12. Et conscribet sibi ipsi Mishneh (duplicatum) hujus Legis in libro, (*Deut.* XVII. vers. 18.) *Scripturâ scilicet, qvæ erat immutanda. R. Simeon ben Eleazar dicit, nomine R. Eliazar ben Parta, idq; nomine R. Lazar Hammodaai, Lex data est scripturâ Assyriacâ. Unde probatur? Ex istis verbis*

bis וִוי העמודים׃. (*Exod.* XXVII, 10.) שיהו ווים של תורה דומים לעמודים *ut litera Vau in Lege sit similis columnæ.* Sic Hierosolymitani.

De eadem re agitur in *Babyl. Sanhedr.* fol. 21. 2. & 22. 1. & iisdem ferè verbis, his etiam superadditis : *Data est Lex Israeli scripturâ Hebræâ, & linguâ sanctâ. Dataq; est iis iterum in diebus Ezræ scripturâ Assyriacâ, & linguâ Syrâ. Elegerunt sibi Israelitæ scripturam Assyriacam & lingvam sanctam.* והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמית *Scripturamq; Hebræam & lingvam Syriacam reliqverunt Idiotis.* מאן הדיוטות *Qvinam autem sunt isti Idiotæ? Rabb Chasda dicit* כותאי *Samaritani. Et qvænam est scriptura Hebræa? Rabb Chasda dicit,* כתב ליבונאה (Glossa,) *Literæ majusculæ, qvales sunt istæ, qvæ amuletis inscribuntur, vel postibus.*

Ut mentem Rabbinorum hîc capiamus aliqvantùm, observetur:

I. Per *lingvam vernaculam* (separatim nominatis *Hebræâ, Syrâ, Romanâ*) non aliam certè intelligi posse qvàm *Græcam*, nos ostendimus ad capitis primi versum vicesimum tertium.

II. Eam, qvam Gemaristæ כתב עברי vocant, qvamq; nos voce notissima *Scriptionem Hebræam* interpretati sumus, non ideo עברי appellari, qvòd hæc Israëlitarum propria esset, aut antiqva scriptura, sed (ut aptissimè Glossa,) כתב עברי של בני עבר הנהר qvòd *scriptura*, vel *character, fuerit in usu Trans-Euphratensibus.* Eodem sensu, qvo *Abrahamum* עברי appellatum aliqvi volunt, id est, *Trans-amnanum.*

In unam lingvam, *Syriacam* veterem, coaluerunt multæ gentes, Chaldæi, Mesopotamiani, Assyrii, Syri. Ex his fuerunt qvidam filii *Semi*, qvidam *Chami.* Qvamvis omnibus eadem lingva; non mirum, si non omnibus eædem literæ. *Assyrii* atqve *Israëlitæ* ad *Semum* originem suam referunt; his scriptura *Assyriaca*: filiis *Chami*, *Trans-Euphratensibus*, alia; ea forsan qvæ nobis jam dicitur *Samaritica*, qva usi sunt etiam fortassis, filii *Chami*, *Cananæi.*

III. Datam à *Mose* Legem literis *Assyriacis*, nonnullorum (ut vides) est Talmudicorum sententia, atqve ea qvidem longè sanior. Nam conscriptam Legem divinam characteribus semini maledicto *Chami* propriis autumari, nec dignitati Legis qvi-

qvidem eſt congruum, nec ipſi certè rationi. Immutatos Legis characteres fatentur ii qvidem, qvi maternam ſcripturam aſſerunt fuiſſe *Aſſyriacam*, at hoc, ob peccatum populi & per negligentiam. Cùm enim ſub Templo primo in mores *Canaaniticos* degenerarent *Iſraëlitæ*, literis *Canaaniticis* fortè ſunt uſi, qvæ & eædem cum *Trans-Euphratenſibus*. Hæc eorum verba rem extra aleam ponunt, *Scripturâ Aſſyriacâ data eſt Lex Iſraeli in diebus Moſis; cùm autem peccarent ſub Templo primo, Legemq; contemnerent, verſa iis eſt in confractionem.*

Itaqve ſecundùm horum ſententiam ſcriptura *Aſſyriaca* fuit originalis Legis, duravitq; obtinuitq; uſqve ad degenerem ætatem ſub Templo primo. Tunc temporis immutatam eam opinantur in *Trans-Euphratenſem*, vel *Samariticam*, vel, ſi vis, *Cananæam* (ſi hæ modò non una eademq;): at reſtitutam ab *Ezra* tandem in primævam *Aſſyriacam*.

Miror ego certè, viros doctos tantum huic traditioni attribuiſſe (nam unde aliàs opinionem ſuam hauſerint, non intelligo) ut primitivam Legis ſcripturam *Samariticam* fuiſſe arbitrentur: cùm qvod de characterum immutatione aſſerunt Gemariſtæ, tam fragili ac labanti nitatur fundamento, ut probabilius longè ſit nullam omninò fuiſſe immutationem (ſed Legem *Aſſyriacè* primitùs à *Moſe* ſcriptam, ac *Aſſyriacè* etiam ab *Ezra*) eò qvòd firmioribus argumentis aſtrui ac ſtabiliri non poſſit immutatio.

De *Keri* & *Chetbib* ſubire poterat qvæſtio ſecunda: & textum Legis ad ἰῶτα ἓν καὶ μίαν κεραίαν ſartum tectum non fuiſſe conſervatum, oriri ſimul poterat ſuſpicio, cùm tam numeroſè occurrant variæ lectiones. Nos de hac re hæc paucula tantùm reponemus ad penſum revocati.

I. In *Hieroſ. Taanith*, fol. 68.1. hæc traduntur; ג׳ ספרים מצאו בעזרה *Tres libros invenerunt in atrio:* ספר מעוני *Librum* מעוני. ספר זעטוטי *Librum* זעטוטי & ספר היא *Librum* היא. באחר מצאו כתוב מעון אלהי קדם *In uno invenerunt ſcriptum* מעון אלהי קדם. ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם *At in duobus ſcriptum* מעונה אלהי קדם (Deut. XXXIII, 27.) קיימו שנים וביטלו אחד *Approbârunt (vel ſanxerunt) iſtos duos, at iſtum unum rejecerunt.* *In uno invenerunt ſcriptum* וישלח את זעטוטי בני ישראל *At in duobus ſcriptum* וישלח את נערי בני ישראל (Exod. XXIV, 5.) *Duos iſtos ſanxerunt, aſt iſtum unum rejec-*

rejecerunt. In uno invenerunt scriptum תשע היא *At in duobus scriptum* אחרת עשרה היא *Duos istos sanxerunt, ast istum unum rejecerunt.*

Suspicor ego valde hos tres libros in atrio repositos triplici cœtui *Judæorum* respondisse, in *Judæa* scilicet, *Babylonia* & *Ægypto*, unde exemplaria hæc singulatim desumpta. Nam utcunqve per totum ferè terrarum orbem disseminata esset ista natio, innumeris tamen numeris ac cumulis, in tribus his regionibus copiosiùs crevit qvàm alibi uspiam: in *Judæa* ob reduces è *Babylonia*; in *Babylonia* ob non redeuntes; atqve in *Ægypto* ob Templum *Oniæ*. Duo exemplaria consentientia opinor è *Judæa* fuisse ac *Babylonia*, dissentiens ex *Ægypto*: atqve hoc postremum ex hoc suspicor, qvòd vov ועטוטי Septuaginta interpres oleat, qvibus *Judæi Ægyptii* ex ipso jure loci favere magis judicari possunt, qvàm alibi ulli. Nam à scriptoribus *Judaicis* asseritur, ועטוטי unam fuisse ex immutationibus istis, qvas in textum sacrum invexerunt Septuaginta. *Massecheth Sopherim*, cap. 1. art. 8.

II. Compactum ergò *Keri* & *Chethib* maximè probabile est ex collatione duorum exemplarium summæ autoritatis; *Judaici* scilicet & *Babylonici*: qvæ cùm tot locis in apicibus qvibusdam scriptionis inter se discreparent, at, qvod ad sensum, parùm aut omnino nihil; sanissimo consilio est cautum, ut utraqve reservaretur, ità ut utrinqve codici sua reservaretur etiam dignitas, & textui sacro sua puritas & plenitudo, dum ἰῶτα ἓν καὶ μία κεραία non periret.

VERS. 21. Ἠκούσατε.

Audivistis.) Id est Traditione accepistis.

Sanhedr. cap. 11. halac. 2. אם שמעו אמרו להם *Si audiverunt*, id est, Traditione didicerunt, *dicunt iis.*

מפי השמועה למדו *Auditione didicerunt*: id est, Traditione: freqventissimè apud *Maimoniden.*

Ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις.

Id est, *Vetus est traditio.* Nam particulæ Legis, qvæ hîc citantur à *Salvatore*, non adducuntur ut nuda verba *Mosis*, sed ut vestita

ſtita gloſſematibus Scribarum, qvod præ aliis planiſſimè patet, *verſ.*43. ſatisq; etiam in hac allegatione prima, ubi verba iſta, *Et qvicunqve occiderit, reus erit judicio*, fucum præ ſe ferunt traditionalem, talemq; prout in ſeqventibus obſervabimus, qvi Legem ipſam omnino decolorat atqve irritam facit. Si qværatur cur antiqvos memoret *Christus*? reſponderi poſſet, venerandam apud populum fuiſſe patrum Traditionum vetuſtiorum memoriam. Reverendum nomen τῶν חכמים ראשונים & חסידים ראשונים elegiſſe ergo *Christum* dogmata & gloſſemata iſtorum confutare, ut inanitatem Traditionum clariùs argueret, cùm clariſſimos redargueret. Sed planus eſt ſenſus, qvem adduximus, atqve abſqve nodo, qvaſi dicat, *Vetus eſt Traditio*, qvæ per multa ſecula obtinuit.

VERS. 22. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν.

Ego verò dico vobis) ואני אומר: Confutantis eſt, vel qvæſtionem determinantis, freqventiſſimè apud ſcriptores Hebræos.

Huc meritò adducas *Eſaiæ* illud *cap.* 2. *verſ.* 2. *Docebit nos*, &c. ubi ſic *Kimchius*: המורה הוא מלך המשיח *Doctor hic eſt rex Meſſias.*

Et illud *Zachariæ, cap.* 11. *vers.* 8. ubi magnus hic Paſtor tres malos Paſtores malè perdit, *Phariſæum* ſcilicet, & *Sadducæum*, & *Eſſenum.*

Ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, &c.

Agamus primùm de verbis, dein de ſententiis.

Fratri ſuo.) Inter *Fratrem* & *Proximum* ſic diſtingvunt Scholæ Judaicæ; ut *Frater* Iſraelitam genere, & ſangvine ſignificet; *Proximus* Iſraelitam religione & cultu, hoc eſt, Proſelytum. Autor *Aruch*, in voce בן ברית *Filii fœderis, hi Iſrael. Et cùm dicit Scriptura, Si cornu ferierit bos cujuſpiam bovem proximi, excludit omnes Ethnicos, eò qvòd dicit, Proximi*; Maimonides *in* רוצח *cap.* 2. *Idem eſt occidere Iſraelitam & ſervum Cananæum: pro utroqve mulctabitur morte. At Iſraelita, qvi occiderit* גר תושב *Advenam inqvilinum, morte non mulctabitur, ideo qvòd dictum eſt, Qvicunq; ſuperbè inſurrexerit* in proximum *ad occidendum eum*, (Exod. XXI, 14.) *Et ſupervacaneum eſt dicere, non morte mulctabitur pro occidendo Ethnico.* Ubi hoc notandum,

dum, qvòd Ethnici atqve advenæ inqvilini, qvi non cooptati essent in perfectum & completum Proselytismum, nec titulo *Proximi*, nec privilegiis ditarentur.

Sub Evangelio autem, ubi nulla gentium aut tribuum distinctio, eâdem latitudine adhibetur *Frater*, qvâ apud Judæos, & *Frater* & *Proximus*, id est, pro omnibus Evangelium profitentibus, & contradistingvitur *Ethnicis*: I.Cor.V,11. *Si qvis, qvi nominatur Frater.* & Matth.XVIII,15. *Si in te peccaverit frater*, &c. v. 17. *Si non audierit Ecclesiam, sit Ethnicus.*

Proximus autem ad omnes extenditur, etiam à religione nostra alienos. *Luc.*X,29.30.&c.

Reus erit] חייב aut מחויב infinities apud Talmudicos.

R. Sol. in *Esaia* cap. XXIV. vers. 23. *Colligentur, sicut colliguntur captivi in carcerem* מחויבי גהנם לגהינום Ἔνοχοι γεέννῃ εἰς γέενναν : qvòd convenit cum ultima clausula hujus versiculi.

Τῷ συνεδρίῳ, *Synhedrio*) Id est, Judicio, vel tribunali magistratûs : nam Κρίσει in clausula præcedenti ad *Judicium Dei* referendum esse, patebit in seqventibus.

Ῥακά *Raka*) Vox contemnentis summo contemptu : apud Scriptores Hebræos usitatissima, & tritissima in ore gentis.

Tanchum, fol.5. col.2. *Rediit qvidam ad pœnitentiam : Dixit ei uxor* ריקה *Raca, si statutum est tibi pœnitentiam agere, ipsum, qvo te accingis, cingulum non erit tuum.*

Idem, fol.18. col.4. *Dixit Ethnicus Israelitæ, Paratum tibi apud me est esculentum appositissimum. Qvalenam illud? inqvit alter, Cui ille, Caro suilla. Raca, (inqvit Judæus) de bestiis etiam mundis apud vos non comedendum*, &c.

Midras Tillin in *Psal.*CXXXVII. *Nupta est regis filia sordido cuidam nebuloni : imperat ille ut ea sibi adstet ut servula, & sit à poculis. Cui illa, Raca, ego sum filia Regis.*

Idem, fol.38. col.4. *Qvidam è discipulis R. Jochananis pro ludibrio habuit doctrinam Magistri : at rediens tandem ad frugi, Doce tu (inqvit) ô Magister, nam dignus es qvi doceas : id enim qvod docuisti expertus sum, & vidi. Cui ille,* ריקן *Raca, non credidisses, nisi vidisses*, &c.

Babyl. Beracoth, fol. 32. 2. *Religiosum qvendam in via orantem salutavit Dux qvidam, at ille non resalutavit. Expectans ille usq;*

dum

dum orationem tandem finiisset, dicit ei, ריקא *Raca, scriptum est in Lege vestrâ*, &c.

Εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.) *Judæi* Orcum, sive locum damnatorum, usitatissimè per vocem גהנום *Gehinnom* effantur (qvod infinitis exemplis demonstrari posset:) à valle *Hinnom* desumptâ phrasiologiâ, loco ob fœdam idololatriam, infantum *Molecho* tostorum ululatus, elatas sordes, & perpetuum ignem, infami, atqve ad inferorum horrorem repræsentandum qvàm aptissimo.

Babyl. Erubhin, fol.19.1. *Tria sunt ostia Gehennæ; unum in eremo, sicut scriptum est*, Descenderunt illi, atqve omnes sui, vivi in inferos. (*Numer.* XVI,33.) *Alterum in mari, sicut scriptum est*, E ventre inferorum clamavi, audivisti vocem meam, (*Jon.* II, 2.) *Tertium apud Hierosolymas, sicut scriptum est*, Sic dicit Dominus, cujus ignis est in Sione, & clibanus ejus Hierosolymis. (*Esa.* XXXI, vers.9.) *Traditio Scholæ R. Ismaelis, cujus ignis in Sione, hoc est, Ostium Gehennæ.*

Chaldæus Paraphrastes in *Esai.* cap. XXXIII. vers. 14. גהנום יקידורת עלם *Gebenna, ignis æternus*, &c. Γέεννα *πυρὸς αἰωνίου.*

Accedimus jam ad sententias, & sensum versiculi.

Triplici pravitati adjudicatur triplex pœna.

Irascenti חנם vel absqve causa Judicium. Dicenti *Raca* Judicium etiam, idqꝫ per Synhedrium. Dicenti Μωρὲ Judicium *Gehennæ.*

Qvod de triplici apud Judæos Synhedrio hîc adducitur, non arridet, eò qvòd (silentio præteritis aliis rationibus) Synhedrii mentio solùm fiat in particula media.

Qvî distingvendum sit *Judicium* in clausula prima à *Judicio Synhedrii* in secunda, facilimè elucebit ex hoc Talmudicorum in legem, *de non occidendo*, glossemate & commentario. *Sanhedr.* cap.9. halach.1. *Homicida hic est. Qvicunqve percusserit proximum suum lapide vel ferro, vel protruserit eum in aqvam aut ignem, unde non possit ascendere, ita ut moriatur, reus est, si verò protruserit in aqvam aut ignem, unde possit ascendere, si moriatur, impunis est. Impellit in eum vel canem, vel serpentem, impunis est*, &c. Vide etiam Gemaram Babylonicam ibidem. *Maimon.* in רוצח cap.2. *Qvicunqve*

proximum occiderit manu suâ, gladio scilicet percutiens, aut lapide, ita ut interimat: aut strangulaverit, aut combusserit, ita ut moriatur, qvocunqve modo in propria persona interficiens, ecce, talis morte est mulctandus à Synhedrio: at ille, qvi mercede conducit alium, ut occidat proximum; aut qvi servos suos mittit, & illi occidunt; aut qvi violenter in leonem protrudit eum, vel in aliam aliqvam bestiam, & bestia illum interficit; aut qvi seipsum interimit: כל אחד מאילו שופך דמים *Unusqvisqve horum est effusor sangvinis, & iniqvitas homicidii est in manu ejus: & damnas est mortis* לשמים *per manum Dei, at non morte plectendus à Synhedrio.*

Eccum duplicem homicidam! eccum duplex Judicium! Applicentur jam verba *Salvatoris* ad Glossam hanc veterum in legem de homicidio.

Audistis, inqvit, qvod dictum est à veteribus, Qvicunqve occiderit, qvocunqve modo occiderit, sive per mercedem conductum, sive per servos, sive per bestiam immissam, reus est *Judicio Dei*; licèt non *Judicio Synhedrii*; & qvicunqve occiderit proximum per se, & non mediante alio, hic reus *Judicio Synhedrii*: at ego dico vobis, qvòd qvicunqve irascitur fratri suo temerè, hic reus erit *Judicio Dei*; & qvi dixerit fratri suo *Raca*, hic reus *Synhedrio*.

Hæc *Salvatoris* verba rectiùs porrò intelligemus, collatis insuper qvibusdam Phrasiologiis & doctrinis apud Scholas Judaicas usitatissimis: qvales sunt istæ.

Hierosf. Bava Kama, fol. 5. 2. פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים *Absolutus à Judicio hominum, at reus judicio cœli*, id est, Dei.

מיתה ב"ר ומיתה בידי שמים: *Mors per Synhedrium, & mors per manum cœli.*

Atqve, ut verbo omnia, כרת *Excisio* vindictam sonat per manum Dei. Falluntur plurimùm, qvi כרת & כריתות *Excisionem*, de qva freqventissima memoria in sacris paginis, de excisione intelligunt à cœtu publico per censuram Ecclesiasticam: cùm nihil aliud sibi velit, qvàm excisionem per vindictam divinam. Nihil Canonistis Hebræorum usitatius tritiusvé, qvàm transgressiones qvàmplurimas ad excisionem adjudicare, in tritissima ista Phrasiologia חייב על זדונו כרת: vel חייב כרת מזיר אם

Si

Si hoc fecerit ex præsumptione, reus est excisionis; si verò ex ignorantiá, tenetur ad sacrificium pro peccato. Cùm ad excisionem adjudicant rem & reum, tradunt & relinqvunt judicio Dei, conjunctâ tamen aliqvando censura & pœna à Synhedrio, aliqvandò non: qvod infinitis exemplis illustrari posset, sed veremur nobis à prolixitate: hæc duo tantùm in utramqve partem sint satis. 1. De mera traditione ad judicium Dei, absqve ulla pœna à Synhedrio inflictâ, loqvuntur illa, qvæ nuper citata, *Absolutus est à judicio hominum, at reus judicio cœli.* 2. De judicio Dei & Synhedrii conjunctis, hæc ibidem, *Si tenetur ad restitutionem, eus factus à Synhedrio, non ignoscit ei cœlum* (vel *Deus*) *usqve dum solverit.* At pœnam à Synhedrio indictam passus absolvitur ab excisione. *Babyl. Megill.* fol.7.2. *Omnes excisionis rei, cùm vapulaverint, absolvuntur ab excisione sua: sicut dicitur, Et vilis sit frater tuus in conspectu tuo. Cùm vapulaverit, ecce, est frater tuus.*

Ἔνοχος εἰς γέενναν τοῦ πυρός. *Damnas*, vel *reus, etiam usqve ad Gehennam ignis.* Dixerat κρίσει & συνεδρίῳ, at jam dicit εἰς γέενναν: idq; altiore emphasi; qvasi dicat, Qvicunqve dixerit fratri Μωρὲ, reus erit Judicio, etiam usqve ad Judicium Gehennæ.

At qvidnam, qvæso, gravius in vocabulo Μωρὲ, qvàm in vocabulo Ῥακά? Interpres esto rex *Solomon*, qvi ubiqve per *stultum* intelligit *improbum* & *reprobum*, stultitia spirituali sapientiæ opposita; *Raca morositatem* qvidem denotat & *morum & vitæ levitatem*: at Μωρὲ de statu spirituali & æterno acerbè judicat, & ad perditionem certam decernit. Pro lexico nobis sunto Scribarum & Pharisæorum de vulgo judicia & censuræ. Semet ipsos חכמים *sapientes* nominari non solùm passi sunt, sed & qvasi ex merito & condigno sibi arrogârunt: at qvid illi de vulgo? *Turba hæc, qvæ non novit Legem, execrabilis est*, Joan.VII,49.

Loqvendi formulam, huic sub manibus non admodum disparem, habes in *Babyl. Kiddushin*, fol.28.1. *Chetubb.* fol.50.1. alibiq;. הקורא לחבירו עבד יהי בנידוי *Qvi proximum suum vocat servum, sit in excommunicatione*: Glossa, Excommunicant illum ideò, qvòd vilifecit Israëlitam; cum ergò pariter vilifaciunt. ממזר סופג את הארבעים *Si eum vocat spurium, quadraginta pla-*

 gis

gus plectitur רשע יורד·עמו לחיו *Si impium, descendat cum eo in vitam suam*: Glossa, *In miseriam & penuriam.*

In hunc ergò modum variis peccatis variam pœnam, justissimâ paritate, atqve æqvissimâ compensatione, adaptat *Salvator.*

Injustæ iræ *ju[illegible] Dei iram & Judicium.*

Publico ludibrio *publicum examen.*

Ignem Gehennæ censuræ ad ignem Gehennæ adjudicanti.

VERS. 23. *ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ*, &c.

Emphasis præcipuè est in particula *τι*. Nam qvod Judæi ad damna pecuniaria solùm restrinxerunt, *Christus* ad omnia in fratrem offendicula extendit.

Bava Kama, cap. 9. hal. 12. *Qvi oblationem offert, non restituto qvod injustè rapuerat, non qvod officii est, facit.*

Et rursus, hal. 5. *Qvi surripit qvicqvam à proximo, etiam vel Qvadrantem, & falsò jurat, tenetur ad restituendum, etiam usqve ad Mediam proseqvens injuriâ affectum.* Vide etiam *Baal Turim* in *Levit.* VI.

Maim. in *Gezelah*, cap. 8. אין מקריבין את האשם עד שיחזיר הגזלן את הקרן : *Non offertur oblatio pro reatu, nisi priùs restituatur ablatum, vel possessori, vel Sacerdoti.*

Itidemqꝫ, cap. 7. *Qvi falsò jurat vel de Prutâ* (minuto) *vel qvod Prutam valet, possessorem inqvirere tenetur, etiam usqve ad Insulas in mari remotas, & restituere.*

Nota ut hîc cautum sit de damnis solùm pecuniariis & nuda restitutione, qvæ sine animo charitativo fieri potuit, aut corde fraterno. At *Christus* charitatem urget, animi reconciliationem, & purum reunitionis cum fratre offenso desiderium, idqꝫ non solùm de rebus pecuniariis, sed de qvavis aut qvalicunqve causa, qvâ se gravatum qveratur proximus.

VERS. 24. *Ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου.*

Res hæc in muneribus ad Altare oblatis in tali causa omninò insolita erat. Legimus qvidem libamen dilatum post oblatum

tum sacrificium: *Nam dicunt sapientes, qvod non reatu tenetur qvis de libamine morâ aliqvâ prorogato, qvia sacrificium suum offerre licet hodiè, at libationem viginti ab hinc diebus.* *Tosaphta* ad *Corbanoth*, cap. 5. Legimus qvoqve oblationem sacrificii etiam ad Altare præsentati, in aliqvibus casibus, non solùm moram aliqvam patientem, sed & sacrificium ipsum repudiatum. Si scilicet in eo instanti detegeretur in bestia mactanda vel labes, vel aliqvod aliud, qvo fieret illa non legitimum sacrificium; vel si in offerente pateflieret aliqva immunditia, aut alia causa, qvâ inpræsentiarum non idoneus ille redderetur dono offerendo. De qvibus rebus, oblationem sacrificii ad Altare jam præsentati remorantibus, pluribus agunt Juris periti Hebræorum. Inter qvas non occurrit omnino hæc, de qva hîc *Salvator*: ità ut novum qvid ille præcipere videatur, ac non novum solùm, sed, ut videtur, impossibile. Nam frater offensus abesse forsan poterat in ultimis terræ Israeliticæ partibus, ità ut non nisi post multos admodum dies ille conveniendus, & venia ab eo petenda: ac qvid intereà temporis de bestia ad Altare relicta? Mirum certè, *Salvatorem*, de cultu ad Altare agentem, istiusmodi officium præscribere, qvod & inusitatum (in tali scilicet causa) & qvod impossibili proximum. At respondetur, moris atqve legis apud *Judæos* fuit, ut sacrificia hominum particularium non illico, cùm jam debita essent, ad Altare adducerentur, sed ut ad proximè seqvens festum, qvodcunqve illud foret, seu Pascha, seu Pentecoste, seu Scenopegia, reservarentur, tunc offerenda: *Babyl. Sanhedr.* fol. 11. 1. *Puerperæ, seminifluæ, & seminiflui, columbas suas reservârunt, usqve dum ascenderent ad festum.* *Hieros. Rosh hashanah*, fol. 56. 2. *Oblationes, qvæ sacratæ sunt ante festum, offerentur ad festum: nam dictum est, Hæc facietis in solennitatibus vestris*; &c. Aderant autem ad festa omnes Israelitæ, & non longè remotus ab Altari tunc fuit qvivis frater, in qvem qvis peccaverat: ad qvod tempus, & gentis morem, allusisse *Christum* par est credere. 2. Tacitè castigat curiositatem adhibitam in mora sacrificii allati circa minora, cum hoc, qvod majus, extra oculos esset. Docetqꝫ frustrà coli Deum absqve vera charitate in fratrem. Idem etiam ferè fatentur Gemaristæ, *Babyl. Joma*, fol. 87. 1.

VERS. 25. Ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ.

Hoc est, *Dum abis cum eo ad magistratum*, ἐπ' ἄρχοντα, *Luc.* XII, 58. ubi

58. ubi clarè distingvitur inter *ἄρχοντα* & *κριτὴν*, ità ut per *ἄρχοντα* Judices in infimis Synhedriis intelligas, per *κριτὴν* Judices in summo. Ad litigationes pecuniarias hîc alludi, patet satis ex verbis seqvẽtibus, versu vicesimo sexto, *Neqvaqvã exibis è carcere, usqve dum reddideris ultimum qvadrantem.* De talibus autem judicare, consessus erat triumviralis. *Sanhedr.* cap. 1. hal. 1.

Hunc sensum ergò habent verba versiculi: Damni alicujus, vel pecuniæ debitæ accusat te proximus? Jamqve in via ad consessum triumviralem, litem exagitaturi, pergitis? Compone cum adversario, nè te ad superius aliqvod tribunal cogat, ubi majus tibi futurum periculum. *Nam, si dicat mutuò dans debitori, Eamus, ut de causa nostra judicetur à Synhedrio summo, debitorem cogunt illuc cum eo ascendere. Pari modo, si incuset qvis alterum de aliqva re sibi ab eo ablata, vel de damno aliqvo illato, velitqve qvi accusat, ut à superiori Synhedrio de ipsorum lite dijudicetur, debitorem cum illo illuc ascendere cogunt. Atqve ità fit in rebus aliis omnibus istiusmodi. Maim.* in *Sanhedr.* cap. 6.

Anteà reconciliationem ambiendam arguerat *Christus* à pietate, arguit jam à prudentia, atqve honesta hominis de seipso cura.

Καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ.

לשוטר : vel לסרדיוט : vel למנגרנא

Maim. Sanhedr. cap. 1. שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך Deut. XVI, 18. שוטרים *sunt virgiferi & flagelliferi* (lictores) *qui stant coram Judicibus. Proficiscuntur hi per vicos, & plateas, & diversoria, de ponderibus & mensuris curantes: verberantq; pravè agentes. Ast omne ipsorum opus est ex præscripto Judicum. Qvemcunqve malè agentem vident, ad Judices adducunt*, &c.

Babyl. Schabb. fol. 32. 1. אדם יוצא לשוק יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט *Qvicunqve in plateam egreditur, de se reputet ac si lictori traderetur, eum coram Judicibus ducturo.* Glossa in *Babyl. Joma*, fol. 15. 1. מנגרנא *est lictor Synhedrii, qui flagellat.*

VERS. 26. Κοδράντην.

Hierosolymitanè קרדיונטס. *Babylonicè* קינטריק. Sic enim illi, *Hieros. Kiddushin*, fol. 58. 4.

שני

שני איסרין פונדיון *Duo Assarii constituunt Pondion.*
שני מסומסין איסר *Duo Semisses Assarium.*
שני קרדיונטס מסומים *Duo Quadrantes Semissem.*
ב׳ פרוטות קרדיונטס *Duæ Prutæ Quadrantem.*

Babyl. Kiddushin, cap. 1. atqve *Alphesius*, ibid. fol. 625. 2.
פונדיונין שני איסרין *Pondion valet duos Assarios.*
איסר שני מסומסין *Assarius duos Semisses.*
מסמס שני קונטריקין *Semissis duos Qvadrantes.*
קונטריק שתי פרוטות *Kontrik, vel quadrans, duas Prutas.*

Qvod hic dicitur ab *Hierosf.* שתי פרוטות קרדיונטס, ipsissimum idem est, qvod dicitur, *Marc.* XII, 42. λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. *Prutah* fuit minutissimum inter numismata. Sic *Maimon. Gezelah*, cap. 7. אין פחות משוה פרוטה ממון *Qvod Prutam non valet, inter opes non est reputandum.* Hinc innumera ista ad *Prutam* spectantia in Pandectis Talmudicis. *Qvi minùs Prutâ furatur, non tenetur ad solvendum qvintuplum.* Idem ibid. *Non coëmitur terra pretio Prutâ minori*, in arrhabonem scilicet datâ. Idem in *Mechetah*, cap. 1. &c.

Horum numismatum valorem habes apud eundem *Maimonidem* in tractatu *Shekalim*, cap. 1. *Selaa*, inqvit ille, *valet qvatuor Denarios. Denarius sex Meas. Meah autem in diebus Mosis, Magistri nostri, vocabatur Gerah: continet duo Pondionin. Pondion duos Assarios. Et Prutah est pars octonaria Assarii. Pondus Meæ, qvæ & Gerah dicitur, est sedecim granorum hordeaceorum. Pondus Assarii qvatuor granorum hordeaceorum. Et pondus Prutæ dimidii grani hordeacei.*

Lucas habet ἔσχατον λεπτὸν, cap. XII, 59. id est, *ultimam Prutam*, qvæ א׳ משמנה באיסר האטלקי *Octava pars erat Assarii Italici. Kidaush.* cap. 1. hal. 1. Κοδράντης ergò sic dictus est, non qvòd qvarta pars esset Denarii, sed qvarta pars Assarii, qvi qvàm minima pars fuerit Denarii, observare licet ex his, qvæ dicuntur ab utraqve *Gemara*, locis antè citatis.

שש מעה כסף דינר *Sex Meæ argenteæ constituunt Denarium.*
מעה שני פונדיונין *Meah valet duo Pondionin.*
פונדיון שני איסרין *Pondion valet duos Assarios,*

Hoc obiter notetur. מעה *Meah*, qvæ, teste anteà *Maimonide*, *Gerah* olim vocabatur, apud Talmudicos etiam vulgò vocari זוז *Zuz*: nam sicut hic dicitur שש מעה כסף דינר *Sex Meæ argenteæ*

te.e constituunt Denarium; apud *Rambam* in *Peah*, capite ultimo, halac. 7. dicitur, דינר ו' זוזים *Denarius continet sex Zuzim*. *Prutah*, prout erat inter *Judæos* minimum numisma, sic videtur fuisse numisma merè *Judaicum*, non *Romanum*: nam qvamvis *Judæi Romanis* subditi *Romano* nummo sunt usi, atqve indè, qvod arguit *Salvator* subjectionem suam *Romanis* sunt confessi, suo tamen nummo uti etiam sunt permissi, qvod patet per communem apud eos Siclorum usum atqve Hemisiclorum: Κοδράντην, *Qvadrantem*, ergo minimum numismatis *Romani* meritò opineris, & Λεπτὸν, *Prutam*, *Judaici*. Utrumqve dum memorat *Salvator*, non suæ loqvelæ est inconstans, sed magis loqvitur ad captum omnium.

VERS. 27. Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις.

Præceptum vel textum *Mosaicum* non citat, ut nudè à *Mose* traditum; sed, ut tali Glossâ à veteribus deformatum, qvæ ferè vim omnem præcepti evacuaret: nam de actu adulterino tantùm interpretati sunt, eoqꝫ cum fœmina maritata. Sic enumeratio sexcentorum & tredecim præceptorum Legis, ad illud *Exod*. XX, 14. *Non mœchaberis*, hæc habet, *Hoc est præceptum Legis tricesimum quintum, Nè scilicet quis coeat cum uxore aliena.*

VERS. 28. Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, &c.

Hierof. Challah, fol. 58.3. *Calcaneum mulieris aspiciens est, ac si uterum aspiceret: Uterum autem aspiciens est, ac si cum ea coiret.* Et tamen זו דרכו של ר״ג להסתכל בנשים *In more fuit Rabban Gamalieli fœminas intueri.* Idem *Beracoth*, fol. 12.3.

Babyl. Beracoth, fol. 24.1. *Intuens vel in minimum digitum fœminæ est, ac si intueretur in locum pudendum.* Et tamen *soliti sunt Rabh Gidal, & R. Jochanan, ad locum immersionis sedere, ubi lavarentur fœminæ, cumq; à qvibusdam monerentur de periculo lascivia, respondit R. Jochanan, Ego sum ex semine Josephi, in qvem dominari non potuit malus affectus.* Ibid. fol. 20. 1.

VERS.

VERS. 30. Εἰ ἡ δεξιά σȣ χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὴν.

Vide hîc *Babyl. Niddah*, fol.13. per totum. Inter alia, *Dicit R. Tarphon, Qvicunqve manum ad membrum virile admovet, abſcindatur manus ejus ad umbilicum uſqve.* Et paulò pôſt, *Præſtat ut findatur venter ejus, qvàm ut ipſe deſcendat in puteum corruptionis.* Agitur de admotione manûs ad membrum virile, ut per ejus contrectationem dignoſcatur, num gonorrhæâ laboret nécne, & tamen tantillum contrectationis ad exciſionem manûs adjudicant. Lege locum, ſi vacat.

VERS. 31. Ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα, δότω αὐτῇ ἀποςάσιον.

Notandum eſt, ut tranſeat *Salvator in* hæc verba, adhibitâ ſcilicet particulâ δέ. Ἐῤῥέθη δέ. Emphaſin hanc habet hæc particula hoc in loco, ut tacitam objectionem inſuſurret, cui reſpondetur verſiculo ſeqventi. Dixerat Chriſtus, *Qvicunqve aſpicit mulierem, ut eam concupiſcat, jam mœchatus eſt.* At dixerunt Juris periti Judaici, *Si videat qvis mulierem, qvam in deliciis habeat præ uxore, uxorem dimittat, atqve eam ducat.*

Inter capita doctrinæ *Talmudicæ* non occurrit ullum, de qvo copioſiùs & ad punctillum magis agitur, qvàm de divortiis, ubi tamen non tàm de juſta cauſa præcipua ſollicitudo, qvàm de modo & formâ. Codicem *Gittin* evolventi (ut & totum qvidem *Seder Naſhim*) talis apparebit Magiſtrorum de hac re ſedulitas, ut non ſine complacentia qvadam huic articulo præ omnibus aliis inhæſiſſe videantur.

Conceſſit iſti genti qvidem Deus legem de repudiis *Deut.* XXIV, 1. *ob duritiem cordis eorum* tantùm permiſſis, *Matth.* XIX, 8. de qva tamen permiſſione gloriantur illi, ac ſi indulta è mero privilegio. Legem lethalem de Adulterio morte mulctando cùm ſanxiſſet Deus, *Deut.* XXII. in terrorem populi, atqve in peccati iſtius deteſtationem; providens etiam miſericors idem Deus, qvàm duriter, arreptâ ab hac lege anſa, cedere poſſit fœminis ob virorum aſperitatem, in alias fœminas fortè anhelantium & nau-

ſcantium uxores ſuas, lege iſtam leniente contra uxoricidia iſtiusmodi mitiùs cavit, permiſſo in eadem cauſa, de qva data fuerat lex illa lethalis, adulterii ſcilicet, uxoris repudio. Ita ut lex iſta repudiatoria, in ejus exhibitione, corda eorum innueret dura; in ejus adhibitione, oſtenduntur carnalia. Et tamen audi eos de iſta lege ſic gloriantes. *Dicit Dominus Iſraelis* כי שנא שלח (Mal. II, 16.) *Per totum capitulum, inqvit R. Chananiah nomine R. Phinehas, vocatur Dominus exercituum; at hîc Iſraëlis, ut innoteſceret Deum nomen ſuum repudiis non ſubſcripſiſſe, niſi ſolùm inter Iſraëlitas. Qvaſi dicat, Iſraëlitis conceſſi uxorum dimiſſiones, non conceſſi Gentilibus. Dicit R. Chaiiah Rabbah, Nationibus mundi non conceduntur Repudia. Hieroſ.* in *Kiddushin*, fol. 58. 3.

Legem hanc *Moſaicam* interpretati ſunt ex illis qvidam (prout jure qvidem interpretari eos oportuit) de cauſa ſolùm adulterii. *Dixit Schola Shammæana, non dimittenda eſt uxor, niſi ob turpitudinem* (hoc eſt, adulterium) *ſolùm, qvia dicitur* כי מצא בה ערות *Qvia invenit in ea turpem nuditatem*, (id eſt, adulterium.) *Gittin*, cap. 9. halac. ult.

Rabh Papa dixit, Si non inveniat in eâ adulterium, qvid tum? Reſpondit Rabba, Cùm revelaverit Deus miſericors de vitiante virginem, qvòd non licet ei dimittere eam per totam vitam; (Deut. XXII, 29.) *illinc de re propoſita edoceris, qvòd, ſi non invenerit in uxorem turpitudinem, non licet dimittere. Gemara* ibidem.

Pari honeſtate commentati ſunt qvidam in verba iſta è Propheta citata כי שנא שלח: *R. Jochanan dicit, dimiſſio uxoris eſt odioſa*: Ibidem. Qvod etiam conceſſerunt alii de uxore qvidem primâ, ſed non de ſuperinductis; hoc enim apud ipſos probatur pro Canone, *Primam uxorem ſuam nè qvis dimittat, niſi ob adulterium. Maimon.* in *Gerushin*, cap. 10. *Rabbi Eliezer dicit, De dimiſſione uxoris primæ, vel ipſum Altare fundit lacrymas. Gittin*, ubi ſuprà. Qvam Gloſſam ex eo arripiunt, qvod dicitur, *Nè qvis perfidè agat in uxorem juventutis ſuæ*, Mal. II, 15.

Unâ eademqꝫ licentiâ, Polygamiâ uſi ſunt Judæi & uxorum dimiſſione: mutuò hiſce & invicem ſibi fomitem exhibentibus, & laſcivia utriſqve.

Multas ſimul uxores habere licet, (dicunt illi) *etiam qvotqvot velis: at decreverunt Sapientes noſtri, nè ultra qvatuor uxores qvis habeat.*

beat. Mam. in אישות cap. 10. & 14. At hoc restrinxerunt non tàm ex principiis aliqvibus castitatis, qvàm nè pluribus uxoribus qvis oneratus impos sit ad victum, vestitum, & debitam benevolentiam eis exhibendum; nam sic de fræno hoc Polygamiæ commentantur.

Qvibus de causis uxores repudiarent, non est qvod qværamus, nam de qvavis causa ex proprio arbitrio hoc perpetrarunt.

1. *Uxorem non benè moratam, & qvæ non modesta sit, ut decet filiam Israeliticam, præceptum est ut dimittas.* Sic illi apud *Maimonidem* & *Gittin*, ubi suprà. Ubi & hoc adjicitur apud *Gemaristas*; *Dicit R. Meir, Prout sunt hominibus placita sua, de cibo suo & potu, ita sunt etiam de uxoribus suis. Repertam hic in poculo muscam eximit, & tamen non vult bibere: isto modo se habuit Papus ben Judæ, qvi, qvoties-cunqve exiret, uxorem seratis ostiis inclusit. Repertam alter in poculo muscam eximit, & poculum ebibit: qvod facit ille, qvi uxorem cum vicinis & affinibus liberè colloqventem videt, & tamen permittit. Estq; qvi, si in canistro muscam inveniat, ipsam edit: & hoc hominis mali est, qvi uxorem egredientem videt, capite non velato, & nudatâ cervice, lavantemq; videt in balneis, ubi lavare solent viri, & tamen de hâc re non curat; cùm ex Lege teneatur eam dimittere.*

2. *Si qvis uxorem odio habeat, dimittat.* *Maimonides* ubi antè: uxorem tantùm primò ductam excipiens. Pariterqve *R. Judah* illud Prophetæ כי שנא שלח sic interpretatur, *Si odio habeat, dimittat*: qvem sensum versiones nonnullæ periculosè satis sunt secutæ. *R. Sol.* sensum loci istius sic effert; *Uxorem dimittere præcipitur, si in oculis mariti gratiam non asseqvatur.*

3. *Schola Hilleliana dicit, Si esculenta mariti nimiâ salsedine aut nimiâ tostione malè conficiat uxor, est dimittenda.* *Gittin* ubi suprà, & *R. Sol.* & *R. Nissin* ibi.

4. Imò, *Si ictu aliqvo divino muta reddatur, aut fatua*, &c.

5. Sed, nè omnia proferamus, de qvibus uxorem dimittendam pronuntiant, (inter qvæ & qvædam proferunt præ erubescentia non memoranda) satis sit illud *R. Akiba* vice omnium adduxisse. *Dixit R. Akibah, Si qvis mulierem videat uxore formosiorem, uxorem dimittere licet, qvia dictum est, Si gratiam non assequatur in oculis ejus.* *Mishnah* ult. in *Gittin*, cap. 9.

Ἀποστάσιον.

Et Βιβλίον Ἀποστασίου, *Matth.* XIX, 7. & apud *Septuag. Deut.* XXIV, 1. De qvo sic *Beza*, *Libellus hic videri possit, non uxoris dimissæ, sed mariti ab uxore secedentis respectu, Ἀποστάσιον vocari.* Duriusculè, & doctrinæ *Judæorum* Canonicæ ex diametro contrariè: Sic enim illi, *In libello scribendum est, Ecce, tu dimitteris; ecce, tu pelleris, &c. Si autem scribat, Ego non sum vir tuus, vel ego non sponsus tuus, &c. non est justus libellus: nam dictum est, ille eam dimittit, non, ille dimittit seipsum.* *Maim.* in *Gerushin*, cap. 1.

Libellus hic à *Judæis* vocatur ספר כריתות & ספר תירוכין & איגרת שבוקין & גט פטורין & גט &c.

I. Uxor dimitti non potuit, nisi dato libello repudii: *Vocatur ergò*, (inqvit *Baal Turim*) ספר כריתות *Libellus abscissionis, eò qvòd nihil aliud sit, qvod eam à marito exscindat. Qvamvis enim triplici modo uxor acqvireretur* (de qvo vide *Talm.* in *Kiddushin*, cap. 1. halac. 1.) *non erat tamen qvo dimitteretur, præter libellum repudii. Baal Turim*, in *Deut.* XXIV.

II. *Non dimittebatur uxor, nisi libenter volente marito; reluctante enim non erat repudium: at, velit nolit uxor, repudianda, si vellet maritus.* *Maim.* in *Gerushin*, cap. 1.

III. *Libellus repudii duodecim lineis conscriptus est, nec pluribus, nec paucioribus.* *Rashba* in *Tikkun Get*, ad finem *Gittin*, in *Alphesio*.

Rationem hujus numeri reddit *R. Mordechaus* in cap. 1. in tractatum *Gittin*, hisce verbis, *Libellum repudii scribens duodecim lineis compingat, secundum valorem numericum literarum in voce* גט. *At Rabb Saadias interpretatur, Libellum repudii scribendum eodem linearum numero, qvo separantur libri Legis, Qvatuor enim lineæ intercedunt inter librum Geneseos & librum Exodi: qvatuor inter librum Exodi & librum Levitici: qvatuor inter librum Levitici & librum Numerorum. At qvatuor inter librum Numerorum & Deuteronomii non reputantur, eo qvòd liber iste est tantùm repetitio Legis.* &c.

IV. Exemplar libelli repudiatorii habes apud *Alphesium* in *Gittin*, fol. 600. hâc formâ.

ספר

ספר כריתות

בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני בשנת כך ובך לבריאת
עולם במנינא דרגילנא למימני ביה ברוכתא פלוני איך
אני פלוני בר פלוני וכל שום דאית ליה דמתא פלוני
צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ופטרית ושבקית
ותריכית יתיכי ליכי אנת פלונית בת פלוני וכל שום דאית
ליכי דמתא פלונית דהוית אינתתי מן קדמא דנא
וכדו תרוכית יתיכי ליכי אנת פלניתא בת פלוני וכל
שום דאית ליכי דמתא פלוני דיתהויין רשאה ושלטאה
בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיצתביין ואינש
לא ימחה בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את
מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תירוכין
וגט פיטורין ואגרת שבוקין כדת משה וישראל :

ראובן בן יעקב עד:
אלעזר בן גלעד עד :

Libellus Repudii.

Die hebdomadis N. Mensis N. anni à condito mundo N. computo qvo numerare consvevimus in Provincia N. Ego N. filius N. & qvocunqve nomine vocitor, de civitate N. cum summo animi consensu, atqve absqve ulla coactione urgente, repudiavi, dimisi, atqve expuli te, te, inqvam, N. filiam N. qvocunqve nomine vocitaris, de civitate N. qvæ antehac uxor mea fuisti. At nunc te dimisi, te inqvam, N. filiam N. qvocunqve nomine vocitaris, de civitate N. Ita ut libera & de jure tuo sis, nuptum iri cuicunqve placuerit, & nemo te reprimat, ab hodierno die usqve in perpetuum. Libera es ergò cuivis homini: Atqve hic esto tibi à me libellus repudii, literæ divortii, & schedula expulsionis, secundùm legem Mosis atqve Israelis.

Reuben filius Jacobi testis.
Eliezer filius Gilead testis.

Vide formulam etiam hanc in paucis mutatam in *Maimon.* in *Gerushin*, fol. 273. 2.

V. Libellus hic, ſigillo mariti roboratus & ſubſcriptione teſtium in manus uxoris, aut ab ipſo marito, aut ab aliqvo in hoc munus ab eo deputato, erat tradendus: aut aliqvem deputare poterat uxor, qvi vice ſuâ eum reciperet.

VI. Tradendus uxori non erat, niſi duobus præſentibus, qvi libellum perlegerent, & antè qvàm in manus uxoris daretur, & pòſt: cumqꝫ daretur, maritus, ſi præſens, ſic fatur, *Ecce, hic eſt tibi libellus repudii.*

VII. Uxori dimiſſæ licuit, ſi viſum eſſet, libellum hunc ad Synhedrium adducere, ubi inter Archiva, ſi urgeret illa, conſcribebatur in rei memoriam. Licuitqꝫ pariter dimiſſæ cuicunqve vellet nubere: ſi non in libello obicem, clauſulâ aliqvâ id prohibente, poſuiſſet maritus.

VERS. 32. Ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, &c.

I. Permiſſionem *Moſaicam* de repudiis non abrogat *Salvator*, ſed tolerat; intra limites tamen *Moſaicos* ſolùm compactam, hoc eſt, in cauſa adulterii: damnatâ iſtâ apud Canones *Judaicos* licentiâ, qvæ ob qvamlibet cauſam permiſit.

II. In cauſa adulterii non præceptum eſt repudium, ſed permiſſum. Coacti ſunt *Iſraelitæ* etiam verberibus aliqvandò uxores dimittere, ut patet apud *Maimon.* in *Geruſhin*, cap. 2. At *Salvator*, etiam in cauſa adulterii, coactionem non imponit dimiſſionis, ſed licentiam indulget.

III. *Qvi extra cauſam fornicationis uxorem dimittit, facit eam mœchari*; hoc eſt, ſi mœchetur, reus tamen ille de omnibus dimiſſæ libidinoſis æſtuationibus; nam libidinosè concupiſcens *mœchari* dicitur, verſu viceſimo octavo.

VERS. 33. Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσεις, &c.

Perjurium prohibet Lex, *Levit.* XIX, 12, &c. ad qvod totum de jurando peccatum reduxerunt patres Traditionum, de juramento temerario parùm curantes. Dupliciter in hoc capite de juramentis peccârunt:

I. Qvòd nihil de jurejurando ſoliciti eſſent, modò qvod juraretur, non eſſet falſum. Qvid, qvaliter, qvoties, qvàm temerariè jurares, parùm curant, modò qvod juras ſit verum. In

In tractatu Talmudico *Shevuoth* שבועות, paritercp apud *aimoniaem*, Juramenta in qvatuor has classes distribuuntur.

Primò, שבועת ביטוי *Juramentum promissorium* : cùm raret qvis se hoc vel illud facturum, vel non facturum, &c. At- *e* hoc unum erat è juramentis שבועות שתים שהן ארבע partitis, qvæ & qvadripartita etiam erant: hoc est, negativum el affirmativum; & rursùs, negativum aut affirmativum de præ- erito, vel negativum aut affirmativum de futuro : nempe, cùm qvis juraret se hoc vel illud fecisse, vel non fecisse; vel se hoc vel il- ud facturum vel non facturum : *Qvicunqve ergò aliqvo qvatuor ho- um modo jurat, & ità res se non habet, prout jurat*, (*Exempli gratiâ, se on jecisse lapidem in mare, cùm jecerit : se jecisse, cùm non jecerit : se non co- nesturum, & tamen comedit; se comesturum & tamen non comedit*;) *ecce, oc est falsum juramentum*, vel *perjurium* : *Maim*. in *Shevuoth*, cap. 1.

Qvicunqve jurat, se non comesturum, & tamen qvædam comedit, qvæ qvidem non sunt esui satis idonea, hic reus non est. *Talm*. in *Shevuoth*, cap. 3.

Secundò, שבועת שוא *Juramentum vanum*, vel *temerari- um* : hoc etiam qvadripartitum (sed non eodem modo, qvo prius.) 1. Cùm qvis id juramento assereret, qvod notissimæ veritati esset contrarium: veluti, *Si juraret, virum esse fœminam, columnam lapideam esse columnam auream*, &c. vel, cùm qvis juraret, id esse vel fuisse, qvod omninò impossibile : veluti, *Se vidisse Camelum in aëre volitan- tem*. 2. Cùm qvis jurejurando id assereret, de qvo non erat qvod qvis dubitaret. Exempli gratiâ, *Cœlum esse cœlum, lapidem esse lapi- dem*, &c. 3. Cùm id se facturum juraret, qvod omninò ipsi im- possibile : *Se nempe per triduum & trinoctium non dormiturum, per ple- nam septimanam se nihil gustaturum*, &c. 4. Cùm ab eo abstinere ju- raret, qvod præceptum est, *Se nempe non gestaturum Phylacteria*, &c. Ipsissima hæc exempla adducuntur in locis allegatis.

Tertiò, שבועת פקדון *Juramentum de deposito* : cùm nempè qvis de deposito apud se juraret, vel surreptum, vel fractum, vel perditum esse, & non à se deglutitum, &c.

Qvartò, שבועת עדות, *Juramentum testimoniale* coram Judice aut Magistratu.

In tribus ex his juramenti generibus de veritate rei juratæ so- lummodò cautum est, non de vanitate jurandi.

Cau-

Cautionem qvidem aliqvam adhibere videbantur circa juramentum vanum & temerarium. 1. Flagellandum ſcilicet eum qvi ſic jurat,& execrabilem fieri : qvod innuit *Maimonides*, capite tractatus allegati duodecimo; cui & ſuffragantur Gemariſtæ Hieroſolymitani, *Shevuoth* fol. 34.4. *Qvi jurat, duo eſſe duo, vapulet ob vanum juramentum.* 2. Terrorem etiam addiderunt ex feralibus exemplis: qvale eſt illud ipſiſſimo iſthoc loco. כ״ד בוליורין היו בדרום *Viginti qvatuor cœtus fuerunt in Auſtro, atqve omnes vaſtati ſunt ob juramentum vanum.* Atqve in tractatu eodem, *fol.* 37.1. Mulier ſepeliit filium ob juramentum,&c. In tàm arctum tamen circulum vana juramenta concluſerunt,ut centies millies vanè jurari poſſet,& tamen intra limites cautionis de vano juramento non includi.

II. Jurare per Creaturas pro more & conſvetudine habuerunt.

Si qvis jurat per cœlum, per terram, per ſolem, &c. ſit licet animus jurantis ſub his verbis per illum jurare, qvi hæc creavit, hoc tamen non eſt juramentum. Aut, ſi qvis jurat per aliqvem ex Prophetis, aut per aliqvem librum è libris Scripturæ, ſit licèt ſenſus jurantis per illum jurare, qvi iſtum Prophetam miſit, aut qvi iſtum librum dedit, nihilominùs hoc non eſt juramentum. Maimon. ubi ſuprà, cap. 12.

Si qvis alium adjurat per cœlum aut terram, reus non eſt. Talm. ubi ſuprà, c.4.

Jurarunt per cœlum. *Babyl. Beracoth*, fol. 55. השמים כן הוא *Per cœlum ita res eſt.*

Jurarunt per Templum. *Cherithuth*, cap. 1. halac. 7. *Cùm venderentur aliqvandò turtures & columbarum pulli Hieroſolymis denario aureo, dixit Rabban Simeon ben Gamalielis* המעון הזה *Per habitationem hanc* (id eſt, per Templum hoc) *hâc nocte non qvieſcam, niſi veneant denario argenteo.*

Ketubboth, cap. 3. & *Toſapht.* ibid. *Dixit R. Zechariah ben Ketſab,* המעון הזה *Per Templum hoc, non receſſit manus mulieris è manu meâ.* Babyl. Kidduſhin, fol. 71.1. *Dixit R. Jochanan* היכלא *Per Templum, eſt in manu noſtrâ*, &c.

Juchaſin, fol. 56. col. 1. *Bava ben Buta juravit, per Templum, in fine tractatûs Cherithuth, & Rabban Simeon ben Gamaliel in initio.*

וזה מנהג בישרא *Et sic mos fuit in Israele.* Nota hoc, *sic mos.*

Jurarunt per urbem *Hierosolymam. Tosaphta* ad *Nedarim*, c. 1. *cit R. Judah, Qui dicit per Hierosolymam, nihil dicit, nisi intento ani voverit Hierosolymam versùs*: ubi etiam post duas lineas interctas adduntur hæ jurandi vel vovendi formulæ: ירושלם לירושלם בירושלם: היכל להיכל בהיכל *Hierosolyma, pro Hierosolyma, per Hierosolymam. Templum, pro Templo, per mplum. Altare, pro Altari, per Altare. Agnus, pro agno, per aum. Pastophoria, pro Pastophoriis: per Pastophoria. Lignum, pro ligno, r lignum. Sacrificia ignita, pro ignitis, per ignita. Patinæ, pro pati, per patinas: hæc omnia, quòd ego hoc faxo tibi.*

Jurârunt per capita sua. *Sanhedr.* cap. 3. halac. 2. *Tenetur is proximo jurare, & dicit ille* דור לי בחיי ראשך *Vove* (vel, *Ju*) *mihi per vitam capitis tui*, &c.

VERS. 34. Μὴ ὀμόσαι ὅλως.

In tractatu *Demai*, cap. 2. halac. 3. præscribuntur regulæ vædam religioso: Inter alias שלא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק *Ne nimius sit in jurando & ridendo*: ubi Glossa *R. Sol.* פרוץ בנדרים *oc vult, nè multus sit in juramentis, etiamsi de iis, quæ vera sunt, juret: iam in multùm jurando impossibile est non profanare.* Arctiori vinculo suos meritò ligat *Salvator*, voluntario aut arbitrario juramento locum permittens omninò nullum. Incedit in medio sensus horum verborum, inter *Judæum*, qvi aliqvem locum arbitrario juramento indulsit, atqve *Anabaptistam*, qvi necessario nullum.

VERS. 36. Οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι.

Hoc est, Non potes vel canos inducere, vel amovere.

VERS. 37. Ἔστω ὁ λόγος ὑμῶν, Ναὶ, ναί· Οὐ, οὔ.

הן הן. לא לא.

Maimon. in *Peah*, cap. 5. משאן ומתנן של תלמידי חכמים

בּ... כאמת ובאמונה אמר על לא לא ועל הן הן
Datio & acceptio (id est, transactio) *inter discipulos Sapientum veritate & fide, dicendo Est, Est, Non, Non*, vel verbatim *de Etiam E... de Non Non.*

Gittin, cap. 7. halac. 1. *Si lunatico dicitur, Num libellum re... conscribemus uxori tuæ ? ille autem capite annuat, ter experiuntur ... ille respondeat* על לאו לאו ועל הן הן *ad Non Non, atque ad E... Etiam, conscribant illi ac dent uxori.*

VERS. 38. Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, &c.

Hanc legem etiam citat, ut Glossâ Scribarum amictam, ... Scholis *Judaicis* jam receptam. Illi autem non in justam ... nem legem resolverunt, sed in pecuniariam compensationem.

Bava Kama, cap. 8. & *Maimon.* in חובל ומזיק ca...
Detruncat quis manum aut pedem proximi ? Hoc æstimant secun... exemplum venundati servi, computantes, quanto pretio vaniret ... mancus, quantoque minori cùm jam mancus. Quantumque pretii d... nutum, tantum detruncato solvendum, sicut dicitur, Oculus pr... &c. Traditione accepimus, hoc intelligendum esse de satisfactione p... ria: quod autem dicitur in Lege, Si labem impegerit proximo ... dem impingetur & ipsi, (*Levit.* XXIV, 19.) *non vult ut ille ... cetur, prout alium demancavit, sed, cùm dignus sit demanca... gnum est, ut damnum persolvat demancato.* Plurima charitate ... bantur sibi severam istam legem emolliisse, cùm tamen ... parùm de viva charitate est cautum, & de offensæ condon... aperta adhuc ab iis relicta ad exactionem janua ac vindic... quod patebit in seqventibus.

VERS. 39. Ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σε σιαγόνα.

Ut doctrina *Christi* hîc clariùs eluceat, ex opposito p... tur doctrina *Judaica*; cui ille suam opponit.

Bava Kama, cap. 8. halac. 6. *Impingit quis colaphum pr... in aurem, det ei Solidum. R. Judah nomine R. Josi Galilæi dicit ... minam.*

סטרו נותן לו מאתי זוז *Impingit et colaphum in maxillam, det ucentos Zuzaos: si alterâ manu, det ei quadringentos.* (Confer-sum 39. *Si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe ei alteram.*)

צרם אזנו וגו' *Vellicat aurem ejus; aut evellit crinem; aut spuit, ita ut in eum concidat sputum; aut tollit ab eo tunicam* (nota c & confer versum 40. *Qui vult tunicam tuam tollere*, &c.) *denudat caput mulieris in publico: det quadringentos Zuzos.*

Rationem mulctæ tàm severæ petunt præcipuè à pudefa-ione sic læsi, ac rei ipsius opprobrio, atqve insuper à dignitate raëlitæ: qvod fusè patefit à Gemaristis in verba citata, atqve *Maimonide* in חובל ומזיק capitibus 1.2.3.&c.

הכל לפי כבודו *Statuuntur atque infliguntur istæ mulcta* (in-iunt) *secundùm dignitatem personæ læsæ. At dixit R. Akibah, Etiam uperrimi Israelitæ reputandi sunt, ac si generosi essent, exuti facultatibus iis; qvia sunt filii Abrahami, Isaaci: & Jacobi.*

Hinc facilis patet aditus ad rationem doctrinæ *Christi.* 1. Le-em talionis citat, ut ex istius antithesi clarior eluceat charitas, x condonatio *Christiana.* 2. Hæc specialia memorat, qvæ indi-nissima videbantur, & non toleranda à generositate *Judaica*; ut humilitatem Evangelicam prædicet magis & patientiam, atqve abnegationem sui. At cur data Lex talionis, si in hoc tandem li-qvetur? Eâdem ratione, qvâ Lex lethifera de adulterio: in terro-rem scilicet, ac in demonstrationem peccati. Utraqve ex charita-te emollienda; hæc condonatione, illa libello repudii, aut, si sic marito visum, condonatione qvoqve.

VERS. 40. Καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, &c.

Χιτῶνα, טלית sic in verbis Talmudicis allegatis העביר טליתו *Tollit tunicam.* De ea sic *Aruch*, טלית הוא רדיד *Taleth est pallium. Et qvare vocatur* טלית? שהוא מעלה מכל בגדים *qvia est supra omnes vestes*, id est, qvia est vestis extima.

In veste hac exteriori intextæ sunt fimbriæ istæ memorativæ Legis, de qvibus mentio, *Num.* XV, 38. hinc illud *Babyl. Shabb.* fol.

23.2. הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה *Qui curat penicu'amentum,meretur bonam tunicam.* Indè auctum est opprobrium simul cum injuria,cùm tolleretur illud, de qvo non parum substantiæ,imò & in qvo non parùm religionis. *Matth.* XXIII, χιτὼν καὶ ἱμάτιον טלית וחלוק : *Babyl. Bava Mezia* fol.78.2. *det qvis pauperi denarium ad coemendum* חלוק ἱμάτιον, *ne* ... משאיל לו חלוק וטלית *χιτῶνα. Nedarim*,fol.33.1. טלית *Accommodat ei* ἱμάτιον καὶ χιτῶνα.

VERS. 41. Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν,&c.

Injuriâ corporali affecto qvinqve hæ solvendæ erant mulctæ pro ratione & qvalitate injuriæ, נזק בצער בריפוי בבושת בשבת *Mulcta pro demancatione*,si modò ille demancatus : mulcta *pro dolore*,tolerato è plaga aut vulnere inflicto : *mulcta pro vulneris* aut plagæ *sanatione : mulcta pro illato opprobrio: & mulcta pro cessatione*; cùm scilicet vulneratus,aut plagâ afflictus, decumbens rebus suis adesse non potuit. *Bava Kama*, ubi suprà.

Ad primam respicere videntur prima verba *Salvatoris*, Μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Nè sic in injuriosum obsistas vel insurgas ut Legem talionis in eum exigas : ad secundam & qvartam verba seqventia, ὅστις σε ῥαπίσει: ad easdem & ista, θέλοντί ... χιτῶνά σου λαβεῖν : ad ultimam hæc,qvæ sub manibus, & ad secundam certè, *proponitur genus servitutis intolerabile*,qvod ait clarissimus *Beza*.

Vox הלויה, Talmudicis usitatissima,qvâ denotant proficiscentem aliqvatenus honoris ergò comitari , ad sensum verbi ἀγγαρεύειν non pertingit, sed mollis nimis est & humilis. Pro officio habitum est, mortuum ad sepulchrum & Rabbinum discedentem aliqvatenus comitari. Hinc historia ista *Hieros. Schekal.* 8.3. *Germani servus R. Judæ Nasi, volens R. Ilam discedentem* προπέμψαι (מילוויה)*obvium habuit canem rabidum*, &c. Vestigia hujus officii inter *Christianos,Tit.* III, 13. III. *Ioann.* vers 6. indicia officii,amoris & reverentiæ : at qvod à magistris *Judæorum* exigebatur ex arrogantia,& superciliosa autoritate, præstandum Rabbino qvà Rabbino.

At ἀγγαρεύειν duriùs sonat, & non tàm officii impulsum qvàm violentiæ coactionem fatur : retinentque Talmudici ipsissimam

am istam vocem אנגריא, exemplisqꝫ non paucis qvid sibi lit demonstrant. *Baby. Joma*, fol. 35. 2. *Fertur de R. Eleazar ben arsum, qvod legavit ei pater ejus mille urbes in arida & mille naves in ari: at ille tamen, unoqvoqve die portans secum utrem farinæ in humero o, profectus est ab urbe in urbem, & à regione in regionem, ut disceret Lem. Qvodam die occurrunt ei ejus servi,* ועשו בו אנגריא, *atqve m angariant. Dicit iis, obsecro vos me dimittere, ut abeam, & discam egem. Dicunt ei, Per vitam R. Eleazari ben Harsum, non te dimittemus*, &c. Gloss. אנגריאה עבור שר העיר. *Angaria est servitus olitarchæ, & fuit hic inservire sibi*, (nam ipse fuit Dominus urbis.) *t illi eum non nôrunt, sed arbitrati sunt, unum eum fuisse ex istis suis urbus: nam famulitium domini incumbit iis.*

Idem *Nedarim*, fol. 32. 1. *Dicit R. Eliezer, Qvare punitus est Arahamus pater noster, & afflicti sunt filii ejus in Ægypto ducentis & decem nnis?* מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים *Qvia angariavit discipulos Sapientum; sicut dicitur,* וירק את חניכיו Armavit Catechumenos suos, *Gen.* XIV, 14.

Idem ferè etiam dicitur de rege *Asa*, *Sotah*, fol. 10. 1. *Qværit Rabba, Qvare punitus est Asa* (podagrâ)? שעשה אנגריא בתלמידי חכמים *Qvia angariavit discipulos Sapientum: sicut dicitur*, Et rex Asa convocavit omnem Judam nemine excepto, &c. *Reg.* XV, 22.

Mentio etiam occurrit de angariando jumento, *Bava Mezia*, cap. 6. hal. 3. או שנעשית אנגריא אומר לו הרי שלך לפניך *Asino conducto ad iter montanum, conducens autem carpit iter in convalli, si licet utrumqve æqvalis spatii, decem miliarium, si moriatur asinus, conducens est reus*; &c. *At verò, si angariatus fuerit asinus. dicit conducens possessori; Ecce, tuum tibi habe*; &c. Glossa או שנעשית אנגריא *Si angariatus fuerit, id est, sicum arripiunt ad opus aliqvod Regis*; &c.

Vides ergò qvò tendat exhortatio *Salvatoris*. 1. Ad patientiam sub aperta injuria, & cui nullus prætextus; versu tricesimo nono. 2. Sub injuria, cui prætenditur jus aliqvod, atqve æqvitas in foro, versu qvadragesimo. 3. Sub injuria, coactione, aut violentia, cui patrocinatur autoritas regalis, aut superiorum.

VERS. 44. Μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου.

Adduci hîc possent venenati isti canones, qvibus in æternum

num odium instruuntur in Gentiles, inque ipsos Israëlitas, qvi non qvoad singula, in iisdem traditionibus ac ritibus secum incedunt. Exemplum hoc unum satis sit pro plurimis, qvæ præsto sunt ubiqve. *Hæretici Israelitici, id est, qvi idola colunt ex Israele, aut qvi transgrediuntur ut irritent; itemq; Epicurei, id est, Israelitæ, qvi negant Legem & Prophetas, ex præcepto sunt occidendi, si potest qvis eos occidere, idq; palàm, si autem non apertè, clàm & astutè machineris eis mortem!* Et paulò pòst, (ô extremam in Gentiles *Judæorum* charitatem) *Gentilibus verò, qvibus nobiscum non est bellum, itemq; pastoribus pecorum minutiorum, aliisq; istiusmodi, non mortem qvidem ita machinantur, at prohibitum tamen est, eos à morte liberare, si de morte periclitantur. Exempli gratiâ, videt Judæus qvemqvam eorum lapsum in mare, nullo modo eum indè tollat: nam scriptum est,* Non insurges in sangvinem proximi tui: *at hic non est proximus.* Maim. *in* רוצח *cap.* 4. Et porrò, c. 13. *Israelita, qvi solus videt alium Israelitam transgredientem, eumq; admonet, non resipiscentem tenetur odio habere.*

VERS. 46. Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι;

Qvàm odiosi genti *Judaicæ* fuerint publicani, ex ista præsertim gente orti, qvamque bipedum neqvissimos eos reputarint, multifariam patet apud Evangelistas: atqve ipsissimus idem est eorum character apud scriptores suos.

Maimon. in גזלה cap. 5. *Hominum, de qvibus præsumitur eos fures esse, præsumiturq; omnes eorum opes per rapinam congestas esse, opusque totum suum esse opus rapacium, veluti Publicanorum & latronum, opibus uti non licet, nec est eorum nummus cum tuo commiscendus, eò qvòd præsumitur ex rapina acqvisitus.*

Babyl. Sanhedr. fol. 25. 2. inter eos, qvi nec ad judicandum idonei fuerunt, nec ad testimonium in judicio perhibendum, numerantur הגבאין והמוכסין *Exactores, & Publicani.*

Nedarim, cap. 3. halac. 4. conjunguntur publicani cum sicariis & latronibus נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין *Jurant sicariis, latronibus & Publicanis,* (bona invadentibus) *Hæc est oblatio*, &c. *Noscitur ex socio.*

Inusta iis, nec immeritò, fuit talis ignominia, partim ob eorum rapinam, partim qvòd oneri genti imposito ipsi onus addiderunt, *Maim.*

Maim. ubi suprà. *Qvandonam sunt Publicani reputandi pro fu-bes? Qvando scilicet est Gentilis: vel qvando ex seipso il ud muneris u-rpat, vel qvando à Rege deputatus non definitam summam exigit, sed pro rbitrio.* Ideò pro rara avi reputandus est Pater *R. Zeiræ*, qvi, ùm Publicanus foret per annos tredecim, onera tributorum non ravavit, sed emollivit. *Babyl. Sanhedr.* fol. 25. 2. *Gaon* apud *Aruch* in מכס. *Cùm rex tributum definiret à Judæis exigen-dum, ab unoqvoqve secundùm facultates suas; hi Publicani, ad rem roportionandam deputati, προσωπολῆπται facti sunt, hos onerantes, illis ndulgentes, & sic facti sunt deprædatores.*

Qvò gravius fuit populo *Judaico*, liberam gentem se jactan-ti, jugum Ethnicum, eò odiosius hoc hominum genus, *Judaico* sangvine ortum, & tamen jugum eorum longè gravius reddens per has rapinas.

CAP. VI.

VERS. 1. Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν, &c.

QVæritur an *Matthæus* ἐλεημοσύνην scripserit, an Δικαιο-σύνην.

Resp. 1. *Salvatorem* certè צדקה dixisse (aut Syriacè זדקתא) nullus dubito, at non potuisse à vulgo nisi de Eleemosyna intelligi, æqvè nihil dubitandum. Nam tametsi vox צדקה secundùm Veteris Testamenti idioma nihil aliud signifi-cat qvàm *Justitiam*, nunc tamen, cùm hæc loqveretur *Salvator*, ni-hil æqvè significavit ac *Eleemosynam*.

2. Eâdem voce זדקתא etiam usus est *Christus* in versiculis tribus proximè seqventibus, & *Matthæus* voce usus ἐλεημοσύνη: at qvonam qvæso, jure ille versu primo Δικαιοσύνην diceret, se-qventibusqꝫ ἐλεημοσύνην: cùm *Christus* utrobiqve voce usus fue-rit unâ eâdemqꝫ? *Matthæo* non licuit Græcè mutare, ubi *Salvator* Syriacè non mutaverat.

Dicendum ergò, Dominum *Jesum* vocem צדקה vel זדקתא adhibuisse per qvatuor hos primos versiculos; at loqventem cum vulgo de Eleemosyna intellectum fuisse à vulgo. Ele-

Eleemosynam autem nomine צדקה *Justitiæ* insignirunt, eò qvòd plurimùm ad justificationem conferre Eleemosynam docerent Patres Traditionum, & crederet vulgus. Audi cathedram hac in re *Judaicam*.

Babyl. Bava Bathra, fol. 10. 1. & *Midr. Tillin*, in *Psal.* XVII. *Ob Qvadrantem unum pauperi datum in Eleemosynam, particeps fit homo beatificæ visionis.* Ubi verba hæc, אני בצדק אחזה פניך sic reddit, *Ego faciem tuam aspiciam propter Eleemosynam.*

Babyl. Rosh hashanah, fol. 4. 1. Dicit qvidam, *Nummus hic vadit in Eleemosynam: ea propter, ut vivant filii mei, atqve ut ipse acqviram mundum futurum.*

Idem *Beracoth*, fol. 55. 1. *Mensa hominis per Eleemosynam nunc expiat: sicut olim Altare per Sacrificia.*

Hieros. Peah, fol. 15. 2. *Si Eleemosynas præstiteris è crumena tua, custodiet te Deus ab omni damno & nocumento.*

Ibid *Rex Monobazes, largâ manu pauperibus sua erogans, hæc audiit à cognatis ac amicis, Majores tui & proprias opes auxerunt, & à patribus legatas, tu verò & tuas atteris & Majorum. Qvibus ille, Opes suas reposuerunt patres mei in terris: ego meas in cœlo; sicut scriptum est, Florebit veritas è terra, Justitia autem prospiciet è cœlo. Thesauros recondiderunt patres mei, fructum non ferentes: ego verò ferentes fructum; sicut dicitur, Justis bene erit, nam ipsi fructus comedent operum suorum. Thesaurizarunt patres mei, ubi potestas esset manibus: ego verò ubi non est; sicut dicitur, Justitia & judicium est habitatio throni ejus. Congesserunt patres mei pro aliis: ego pro meipso; sicut dicitur, Atqve hoc tibi erit in Justitiam. Corraserunt illi in hunc mundum: ego in futurum; sicut dicitur, Justitia liberavit à morte.* Recitantur & hæc in *Babyl. Bava Bathra*, fol. 11. 1.

Apertè observas, qvo sensu *Justitiam* intelligat, Eleemosynam scilicet: istoqve sensu, non tàm à propria incude efformato, qvàm universæ gentis, qvamqꝫ à doctoribus suis Pharisæis Catechumenus imbiberat.

Eccam Eleemosynæ ex ipso opere operato (asserente cathedrâ Pharisaicâ) virtutem justificatricem ac salvatricem. Et hinc eousqve apud deceptum populum increbuit hujus efficaciæ opinio, ut non alio nomine (intra vocem unam definito) Eleemosynam indigitarent qvàm צדקה *Justitia.* Ad doctrinæ hujus irrisionem fortè referuntur verba ista *Servatoris*, Luc, II, 41. *Imò eas*

qvæ

qvæ penès vos sunt, date in Eleemosynam: & ecce, omnia erunt munda vobis: meritò qvidem ad præstandas eleemosynas hortantis, at tamen simul avaritiam Pharisæorum vellicantis, vanamq; eorum de munditie ex lotione manuum opinionem ex sua ipsorum de Eleemosynæ efficacia confutantis. Ac si dixisset, Asseritis vos, Eleemosynam justificare ac salvare, atqve ideo eam nomine *Justitiæ* insignitis, qvare ergò puritatem ex lotione manuum, ac non potiùs ex præstatione eleemosynæ, ambitis? Encomia eleemosynæ sublimia nimis vide in *Babyl. Bava Bathra*, fol. 8. 9. 10. 11. *Babyl. Chagig.* fol. 5. 1. *R. Jannai vidit qvendam nummum pauperi dantem palàm; cui dixit, præstat non dedisse, qvàm sic dedisse.*

Εἰ δὲ μή γε μισθὸν οὐκ ἔχετε.

De mercede ideo loqvi videtur potiùs, qvòd mercedem ob præstitas eleemosynas absqve dubio expectarent, idq; ut diximus, ob opus operatum.

Hieros. Peah, fol. 21. 1. *R. Lazar fuit Eleemosynarius Synagogæ. Ingressus aliqvando domum suam dixit, Qvid novi? Responderunt, Venerunt huc qvidam, & comederunt, ac biberunt, & pro te preces fuderunt. Tunc (inqvit ille) non est merces bona. Aliâ vice domum suam ingressus dixit, Qvid novi? Responsum est, venerunt alii nonnulli, & comederunt, & biberunt, & tibi sunt convitiati. Jam ergò, inqvit, erit merces bona.*

VERS. 2. Μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις.

An hæc salpizatio secundùm literam sit intelligenda, an sensu mutuatitio, justus est scrupulus. Non inveni, qvæsiverim licèt multùm serioq;, vel minimum tubæ vestigium in præstandis eleemosynis; à doctioribus libentissimè hoc discerem.

Eleemosynam Judæorum ordinariam tripartiaris.

I. לתמחוי Eleemosynam dederunt sportulæ, vel canistro publico: תמחוי (definiente autore *Aruch*, idq; è *Bava Bathra*, loco novissimè citato) fuit *vas qvoddam, in qvo colligebantur panis & esculenta* לעניי עולם *pro pauperibus mundi. Canistrum eleemosynarium* non immeritò voces, vocat ille קערה *Scutellam.* Per-

עניי עולם *Pauperes mundi* intelligendi ſunt mendici qvivis oſtiatim petentes, etiam vel Ethnici. Indè *Hieroſ.* ubi ſuprà, תמחוי לכל אדם *Scutella eleemoſynaria fuit pro qvolibet homine.* Et, ut porrò *Aruch*, נגבית בכל יום בג' ומתחלקת בג'' *Exigebatur hæc Eleemoſyna qvotidie per tres viros, & diſtribuebatur per tres.* Exigebatur ab oppidanis per collectores intra fores ſuas, qvod patet per cautionem iſtam *Bava Bathra*, fol. 8. 2. גבאי צדקה אין רשאין לפרוש זה מזה: אבל פורש זה לשער וזה חנות *Non licet collectoribus eleemoſynæ ab invicem ſe ſeparare, niſi qvòd hic ſecedere poſſet ad portam, ille ad tabernam.* Hoc eſt, ut explicat Gloſſa, non licuit iis diviſim & ſeparatim exigere hanc eleemoſynam, nè oriretur ſuſpicio in proprium uſum & beneficium ſe, qvod datum erat, clàm contuliſſe; hoc ſolùm licuit; cùm ad portam accederent, potuit unus ad portam ſe conferre, alter ad tabernam ei vicinam, ut ab habitantibus utrobiqve peterent: hoc tamen proviſo, ut ambo ſimul eſſent intra mutuum conſpectum. Ita ut ad fores ſingulas receptam hanc eleemoſynam à collectoribus pateat: nec adſit hîc ulla omnino tubæ probabilitas, cùm infimi gradûs eſſet hæc eleemoſyna, advenis ſcilicet vagabundis, iisq; freqventiſſimè Ethnicis eroganda.

II. לקופה: Eleemoſynas contulerunt etiam in *arcam pauperum* publicam, diſtribuendas pauperibus ſolùm iſtius urbis. תמחוי לעניי העולם *Scutella eleemoſynaria eſt pro pauperibus mundi.* קופה לעניי אותה העיר *At ciſta eleemoſynaria pauperibus ſolùm iſtius urbis.* Colligebatur hæc ab oppidanis per duos *Parnaſin*, de qvibus anteà, qvibus etiam tertius addebatur, ad ejus diſtributionem. Rationem numeri, notatu non indignam, reddunt Gemariſtæ Babylonici his verbis, *Traditio Rabbinorum: Ciſta eleemoſynaria exigitur per duos, & diſtribuitur per tres. Exigitur per duos,* שאין עושים שררות על ציבור פחות משנים *Nam non præficiunt προστασίαν in Synagoga minorem qvàm duorum.* ומתחלקת בג'' כדיני ממונות *Et diſtribuitur per tres, ſicut judicia pecuniaria tranſiguntur per tres.*

Colligebatur hæc Eleemoſyna in ſynagoga, Sabbato (confer I. *Cor.* XVI, 2.) & diſtribuebatur pauperibus, veſpere Sabbati; hinc illud קופה מערב שבת לערב שבת *Ciſta Eleemoſynaria à veſpere Sabbati ad veſperum Sabbati, Scutella Eleemoſynaria uno-*

qve-

qvoqve die. An ergò caneretur tubâ in Synagoga, cùm præstarentur Eleemosynæ, iterum in obscuro latet, cùm non apertè hoc memorant *Canonistæ Judaici*, dum copiosissimè agunt de his Eleemosynis. Habuit qvidem unaqvæqve Synagoga suam tubam. Nam 1. Tubâ canebatur in unaqvaqve urbe, in qva erat consessus judiciarius, ad introitum novi anni: at hoc non nisi post excidium Templi: vide *Rosh Hashanah*, cap. 4. halac. 1. 2. Canebatur tubâ, cùm qvis feriretur excommunicatione. Hinc inter utensilia Judicis numeratur tuba, *Babyl. Sanhedr.* fol. 7. 2. כלי דיינין nam instrumenta Judicum, ut liqvet illîc, fuerunt מקל רצועה שופרא סנדלא *virga, flagellum, tuba & sandalium.* שופרא לשמתא ונידוי *Tuba*, inqvit Glossa, *ad excommunicationem, atqve Anathematizationem: & Sandalium ad discalceationem leviri.* Atqve ibidem fol. 107. 2. mentio est de *Jesu* excommunicato, productis ad istam rem qvadringentis tubis. 3. Canebatur tubâ sexies ad introitum uniuscujusqve Sabbati: ut indè dato signo cessaretur ab operibus servilibus. De hac re agitur *Babyl. Schabb.* fol. 35. 2. Sic aderat qvidem in omni Synagoga tuba, at num adhibita dum præstarentur Eleemosynæ, adhuc qværo. Subit illud in *Hierof. Demai*, fol. 23. 2. גבאי צדקה בי"ט לא יהו מכריזין כדרך שמכריזין בחול *Exactores Eleemosynæ non proclamant die festo, sicut proclamant die communi; sed exigunt clanculum & reponunt in sinu.* Sed num hæc proclamatio palàm faceret, qvid ab unoqvoqve esset datum, an admoneret de non dando, nisi qvod ritè dari posset; judicent doctiores ex loci inspectione.

III. Eleemosynam etiam dederunt ex agro, eamqve præcipuè qvadruplicem. 1. Angulum agri non demessum. 2. Manipulos in agro relictos, vel ex oblivione vel voluntariè. 3. Reliqvias vindemiationis, de quibus vide *Levit. XIX, 9, 10. Deut. XXIV, 19.* Et 4. מעשר עני Decimas pauperum, de quibus fusè à *Talmudicis* in tractatibus *Peah, Demai, & Maasaroth.* Ad has colligendas convocati sunt pauperes בג' אובעיות ביום בשחר ובחצות ובמנחה *Tribus manifestationibus in die, manè scilicet, & meridie, & ad Minchah.* Peah, cap. 4. halac. 5. Hoc est, Ter in die se palàm in agro exhibuit dominus agri; eo fine, ut tunc accederent pauperes collectum: Manè, nutricum gratiâ, eò qvòd dormientibus inter-

tereà temporis earum infantulis, liberiùs eis liceret in hanc rem exire: Meridie, puerulorum gratiâ, qvi etiam tunc temporis parati sunt ad collectionem. Ad Minchah, senum gratiâ. Sic Gemaristæ *Hieros.* & Glossatores in *Babyl.*

Hæ erant ordinariæ populi *Judaici* Eleemosynæ: in qvibus præstandis cùm de tuba nihil soni apud scriptores suos adhuc compertum habeam, ego aut *Salvatorem* hîc metaphoricè loqvutum autumo, aut, si tuba adhibita, adhibitam ad eleemosynas peculiares atqve extraordinarias.

Summè approbârunt *Judæi* Eleemosynas secretò præstitas; hinc לשכת חשאי *Gazophylacium silentium* nobilis memoriæ in Templo, qvò *Eleemosynas suas contulerunt religiosissimi qvidam silenter & clanculùm, unde nutriebantur pueri pauperes virorum bonorum.* Aruch in חש. Atqve hinc adagium illud גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην ἐν κρυπτῷ *major est ipso Mose, magistro nostro. Babyl. Bava Bathra,* fol. 9. 2. Et tamen tali pruritu laborabant ad publicandas eleemosynas suas, nè non conspicerentur ab hominibus; ut eas non sine tuba, aut, qvæ tubæ instar erat, fastuosâ earum patefactione, præstarent; qvò magis digito monstrarentur ipsi, & de iis diceretur, Hi sunt.

VERS. 3. Μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου.

Loqvi videtur ad morem in rebus qvibusdam aliis usitatum. In actionibus enim nonnullis, qvæ religionem spectârunt, non admiserunt concursum sinistræ cum dextra. *Poculum vini, ad sanctificandum ingressum Sabbati adhibitum, dextrâ manu sumendum erat, auxilio sinistræ non admisso. Maimon.* in *Schabb.* cap. 29. &c. *Ne qvis sangvinem sacrificii recipiat in vasculum, adducat ad Altare, vel spargat manu sinistrâ. Babyl. Joma,* fol. 49. 1. ibidemqve fol. 77. 2. refertur de *Schammæo*, qvòd noluit se cibare nisi manu una.

VERS. 5. Φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι.

I. *Orabant stantes.) Luc. XVIII, 11, 13. Marc. XI, 25.*

Bab. Beracoth, fol. 26. 2. *Scriptum est, Et surrexit Abraham mul-*

to

to mane ad locum, ubi steterat coram Domino. ואין עמידה אלא תפלה *At Stare nihil aliud fuit, quàm Orare: sicut dicitur* ויעמד פנחס ויפלל Et stetit Phinehas & judicavit.

Hierosf. fol.20.1. *Ingreditur quis in Synagogam* ומצאן עומדין לתפלה *invenitque illos stantes in oratione.*

Maimon. in *Deah*, cap. 5. *Discipulus Sapientum deorsum spectet* כשהוא עומר להתפלה *cùm stat orans.* Et ne plura, idem *Maimonides* in *Tephillah*, cap. 5. in oratione hæc reqviri asserit, nempe ut *stet* orans, ut faciem *Hierosolymas* versùs convertat, ut caput operiat, atqve ut oculos figat deorsum.

II. *Amabant orare in Synagogis.*) *Tanchum*, fol. 35.1. *Pergit ad Synagogam ad orandum.*

Hierosf. Beracoth, fol. 2.1. *Qvare recitant Phylacteria in Synagoga, cùm ad hoc non teneantur? Dicit R. Iosi, Non ea recitant in Synagoga, eo fine, ut sic præstetur totum officium de Phylacteriis, sed ut perstetur in oratione. Nam repetenda erat hæc recitatio, cum deventum esset domum.* *Piske* in *Berac.* cap. 1. artic. 6.

Rabbenu Asher in *Beracoth*, fol. 69.3. *Cùm qvis vespere ab agro se domum confert, nè dicat, Ibo in domum meam; sed primò se conferat ad Synagogam: &, si habilis sit ad lectionem, legat quid; si ad recitandas traditiones, recitet; & deinde recitet Phylacteria, & precetur.*

At, ne nimii simus, vel ex hac ipsa opinione, ad Synagogas oraturi se conferre sunt soliti, qvòd persvasum iis esset, preces Synagogæ certè esse auditas.

III. *Orabant in plateis.*) *Maimon. in Tephillah*, cap. 11. *Orabant in plateis in festis & publicis jejuniis.*

Taanith, cap. 2. halac. 1. & 2. *Qvisnam ritus jejuniorum? Arcam produxerunt in plateas urbis, cineremqve sparserunt in Arcam, & in caput præfecti Synhedrii & vice præfecti, atqve imposuit unusqvisqve cineres in caput suum. Aliqvis è senioribus sic hortatur, Non dicitur, ô fratres, de Ninivitis, qvòd videret Deus saccum eorum, aut jejunia eorum, sed qvòd videret opera eorum,* &c. *Stant orantes, ac seniorem aliqvem idoneum statuunt coram Arca, atqve orat ille coram iis viginti & qvatuor orationes.* Vide etiam *Maimonidem* in *Taanith*, cap. 3.

At num omnes in Synagoga orationes damnat *Salvator*? Absit. Nam & ipse in & cum Synagoga oravit: nec publiças illas

in plateis preces, à toto cætu in summis istis solennitatibus fusas, nudè reprehendit; sed preces utrobiqve & in Synagogis, & in plateis, privatè fusas, attamen publicè etiam, & in conspectu omnium, ut indè nomen & famam aliqvam aucuparetur orans à videntibus.

I. Dum preces publicæ in Synagoga funderentur, usitatum etiam fuit vanam gloriam venantibus preces privatas & à Synagoga discretas mussitare, qvò intentiùs in precantem oculi omnium converterentur.

Hierosf. in *Beracoth*, fol. 8. 3. *Non oravit qvis orationes matutinas? Ingressus Synagogam reperit illos orantes orationem addititiam? Si pro certo habeat se incepturum ac desiturum, ità ut post Angelum Ecclesiæ respondeat Amen, Oret.*

II. Orabant etiam singulatim in plateis. *Hierosf.* ubi antè, *Dixit R. Jochanan, Vidi ego R. Jannai stantem atqve orantem in plateis Tsipporis, & progredientem ad qvatuor cubitos, atqve orantem orationem addititiam.*

Duæ res præcipuè hypocrisin eorum hîc actitarunt. 1. Qvòd de recitandis Phylacteriis precibusqꝫ adjunctis adeò cautum est (intra justum tempus id fieri) ut ubicunqve qvis esset positus, cùm adveniret præfinitum tempus, ad orationes se recipiat protinus; *architectus vel in culmine arboris, insidens asino illico descendat, & recitet*, &c. Hæc ipsissima sunt Canonistarum exempla, qvæ cum pluribus vide in *Beracoth*, cap. 1. 2. 3. 4. Ansam ergo hinc nacti sunt flatuosi isti hypocritæ se ostentandi: adveniente enim orationum Phylactericarum horâ, curæ atqve industriæ iis fuit, ut in plateis deprehenderentur: qvò magis, tempore Canonico eos ad preces illîc cogente, ab omnibus conspicerentur, & zelum ac religionem eorum miraretur vulgus applauderetqve. Cui hypocritico fastui & hunc etiam non raró adjiciebant, ut longissimâ pausatione uterentur, & ante inceptas orationes, & post finitas, ità ut per tres horas continuas usitatissimè conspicerentur in habitu positi & statu precatorio. Vide *Babyl. Beracoth*, fol. 30. 2. & 32. 2. Ita ut non sine ratione insaniverint Canonistæ, cùm ab ortu auroræ ad horam diei usqve tertiam spatium indulserint precibus Phylactericis, qvoniam vix intra minus spatium eas absolverint trihorarii isti precatores, per horam totam pausantes ante pre-

preces inceptas, tantum temporis post finitas. 2. Ad ejaculationes, preces, & benedictiones sese addixerunt, ex occursu cujuslibet ferè rei, vel in plateis, vel in via obviàm euntis. *Cùm videret qvis locum, in qvo editum est aliqvod miraculum pro Israele; locum, à qvo eradicata est Idololatria; aut locum, in qvo jam aderat idolum: oratiunculâ est utendum. Cùm videret qvis Æthiopem, nanum, curvum, mancum,* &c. *Benedicendum. Arborem videns pulchram, aut faciem formosam benedicat, Benedictus sit ille, qvi creavit creaturæ formositatem,* &c. *Beracoth*, cap. 9.

VERS. 7. Μὴ βαττολογήσητε ὥσπερ οἱ ἐθνικοί.

Vide Battologiam *Ethnicorum* supplicantium civilem, apud *Lampridium* in *Commodo. Parricida trahatur. Rogamus, Auguste, parricida trahatur. Hoc rogamus, parricida trahatur. Exaudi Cæsar, Delatores ad leonem. Exaudi Cæsar, Delatores ad leonem. Exaudi Cæsar,* &c. Vide & eundem in *Severo.*

Gallican. in *Avidio Cassio. Antonine pie, Dii te servent. Antonine clemens, Dii te servent. Antonine clemens, Dii te servent.*

Vide & *Capitolinum* in *Maximinis.*

Battologiam in orationibus sapiunt illa, I. *Reg.* XVIII, 26. *Baalitæ nomen Baal invocârunt, à mane ad meridiem, dicentes, Audi nos, ô Baal.*

Eodem ferè modo, qvo *Ethnici* βαττολογίας miscuerunt in precibus suis, *Judæi* in suis Συνωνυμίας: non eadem qvidem repetentes, ut illi, iisdem verbis, at idē proferentes variatis phrasibus; qvod satis patet Liturgias eorum, tam vetustiores, qvàm recentiores perlegenti. Et certè æqvè peccari potuit in Synonymia, ac in Battologia, si modò in utraqve eadem adesset vafrities ac hypocrisis; in multiplicatis tantùm verbis, at absente corde. Atqve in hac re qvidem peccavit *Judæus* parùm minùs, qvàm *Ethnicus*; nam hoc apud eos axioma כל המרבה בתפלה נענה *Omnis multiplicans orationem auditur. Hieros. Taanith*, fol. 67. 3. Non tam damnat ergò *Christus* nudam earundem petitionum reiterationem, sive in iisdem terminis, sive in Synonymis, (nam & ipse ter eadem protulit, cùm oraret in horto) qvàm vafram opinionem, qvasi aliqvid virtutis, aut zeli, aut pietatis esset in istiusmodi battolo-

logiis; citiusq; audiri, & apud Deum valere tales repetitiones *Ethnicos* feriens ferit & *Judæos*, qvi & eâdem veſaniâ laborabant; aſt *Ethnicorum* ſolùm mentio, partim qvòd *Ethnicam* cæcitatem hoc ſaperet potiùs, qvàm veræ religionis profeſſionem, qvam jactarunt *Judæi*; partim præſertimq;, nè preces publicas *Judæorum* ſine cauſa damnaret, in qvibus non ex Synonymia peccatum eſt omnino, ſi ex pio & ſincero corde adhiberetur iſta Synonymia.

VERS. 9. Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, ΠΑΤΕΡ ἡμῶν, &c.

Qvædam, qvæ difficiliora circa divinam hanc orationis formulam videntur, in meliorem forſan cognitionem liqveſcent, ſi obſerventur nonnulla, apud Eccleſiam gentemq; *Judaicam* uſitatiſſima, ad qvæ non reſpicere non potuerunt Apoſtoli, cùm ſummam hic cum iis conformitatem perſpicuè recognoſcerent. Nam qvòd conſvetum *Salvatori*, cum Eccleſia genteq; in religioſis, civilibusq;, modò licitis, ut plurimum conformem ſe præbere, id in hac orationis formula compingenda clariſſimè etiam elucet.

Hæc ergò obſerventur.

I. Statas *Judæorum* orationes qvotidieq; recitandas jam tum, cùm *Chriſtus* hanc ſuis præſcriberet, fuiſſe numero octodecim, aut maſſa certè æqvipollente. De numero hoc precum ſuarum copiosè agunt Gemariſtæ utriqve, *Hieroſ. Taanith*, fol. 65. 3. *Babyl. Beracoth*, fol. 28. 2. qvos vide.

An ad præciſum numerum octodenarium, ordine qvo poſtea redactæ fuerint, dum ageret *Chriſtus* in terris, ſcrupuli nonnihil oritur è qvibuſdam, qvæ dicuntur à *Babylonicis* loco allegato; at certè tanti numeri cumulo & maſſæ qvàm parùm aut certè nihil prorſus defuiſſe, planè argui poſſet pluribus, ſi eſſet opus. תנו רבנן שמעון הפקולי הסדיר י״ח ברכות לפני ר״ג וגו׳ *Tradunt Rabbini*, inqviunt, *Simeonem Pekolæum in ordinem redegiſſe octodecim orationes ſeriatim, coram Rabban Gamaliele, in Jafne, Dixit Rabban Gamaliel Sapientibus, num qvis eſt, qvi novit orationem inſtituere in Sadducæos? proſtitit Samuel parvus atq; inſtituit*, &c. Rabban iſte *Gamaliel*, de qvo hìc agitur, fuit *Pauli* magiſter: nam tametſi *Rabban Gamaliel* (qvi *Jafnenſis* vulgò vocatus eſt) fuerit nepos *Gamalielis* præceptoris *Pauli*, atqve hæc res memoretur acta in

Iafne,

Iasne, *Pauli* tamen magister in *Iasne* etiam egit, atqve hunc eum esse, de qvo est historia qvæ sub manibus, satis ex hoc patet, qvod res ei sit cum *Samuele parvo*, qvi certè obiit ante excidium urbis.

Sub *Gamaliele* ergò seniore primùm in istum ordinem redactæ sunt preces qvotidianæ, qvo receptæ sunt à seculis seqventibus. Qvod, utcunqve post mortem *Salvatoris* factum, qvoad reductionem in ordinem; totidem tamen numero in usu erant qvotidiano tunc temporis, cùm ille versaretur in terris. Non damnavit autem ille preces istas omninò, nec nihili fecit; imò è contra, se publicæ liturgiæ in Synagogis atqve in Templo associavit: cumqꝫ hanc formulam suis tradit, alias formulas non extinguit.

II. Cùm omnibus in promptu non esset, numerosas istas preces memoriter recitare, in summulam compendiosam reductæ sunt, in qvâ omnium istarũ medulla compacta esset, & memoriæ ita consultum, ut brevis istarum precum epitome iis adesset, qvibus prolixiorem orationem recitare eiqꝫ vacare vel memoriæ tenuitas negavit, vel negotiorum qvandoqve non evitanda necessitas. Hanc summulam vocarunt מעין. *Dicit Rabban Gamaliel, unoqvoqve die oret unusqvisqve octodecim orationes R. Josua dicit* יתפלל מעין י״ח *Oret summulam istarum octodecim. At R. Akiba dicit* אם תפלתו שגורה בפיו מתפלל י״ח ואם לוא מעין י״ח *Si expedita sit oratio in ore ejus, oret octodecim; sin minùs, oret summulam istarum octodecim. Babyl. Beracoth*, ubi suprà. Ut *Salvator* orationum omnium summam in hâc formulâ compegerit, *Christianis* omnibus est notum: atqve in confesso ea est hujusce formulæ perfectio, ut omnium petendorum sit Epitome, prout agendorum omnium Epitome est Decalogus.

III. Doctoribus *Iudæorum* usitatissimum fuit. 1. Oratiuncularum formulas sibi ipsis struere, discipulisq; suis tradere (qvod de *Ioanne* etiam asseritur, *Luc.* XI, 1.) qvarum exempla aliqva comperies, eaqve non pauca, in *Gemara Babylonica*, in tractatu *Beracoth*, alibiq;. Non, qvòd per istas formulas orationes gentis, statas & consvetas, abdicarent, aut profligarent; sed qvòd suas illis superadderent, ac rebus propriis ac peculiaribus adaptarent. 2. Precibus statis, aliisve à seipsis formatis, pre-

catiunculam aliqvam ſuperaddere uſitatiſſimum fuit, qvam me-
rito voces *conclusivam*. Exempla harum hæc habe, ex *Babyl. Be-
rac.* fol. 16. 2. ר״א בתר דמסיים צלותיה אמר הכי R.
*Eliezar, cùm orationes ſuas finiſſet, ſic dicere eſt ſolitus, ſit beneplacitum
tuum, Domine, ut habitet in ſorte noſtrâ amor & fraternitas,* &c. *R. Jo-
chanan, cùm finiſſet orationes ſuas, ſic dicere eſt ſolitus, ſit beneplacitum
tuum Domine, ut obſerves contumeliam noſtram, & reſpicias miſerias no-
ſtras,* &c. Plura illîc occurrunt. Pari modo, 1. *Salvator*, dum
formulam hanc ſuis tradit, non preces Eccleſiæ ſtatas enervat,
nec, nè privatis utantur, ſuis interdicit: ſed hanc tradit, omnium
orationum ſummulam exactiſſimam, orationibus noſtris ſuper-
addendam, perfectiſſimam imperfectiſſimis. 2. Apoſtoli, mo-
ribus gentis ſatis ſueti, non aliter potuerunt de hâc formula ju-
dicare. In interpretandis phraſibus, & hiſtoriis qvamplurimis
Novi Teſtamenti, non tam valet, qvid nos de iis ſentiamus ex
notionibus noſtris neſcio qvo fundamento fictis; qvàm qvo ſen-
ſu hæc intelligerentur ab auditoribus & ſpectatoribus, ſecundum
morem gentis uſitatum, & vulgarem dialectum. Qværunt
qvidam, qva autoritate nos orationem Dominicam noſtris ſub-
jungimus, aut ſuperaddimus: finguntq; ſuper incudem pro-
am argumenta in contrarium. At qværo ego, num poſſibile
fuit, ut Apoſtoli & Diſcipuli, qvi vel ab incunabulis nôrant & vi-
derant formulas iſtiusmodi inſtitutas in communem uſum, &
precibus ſtatis aliisvé ſuperadditas, aliter de hac formula à Domi-
no traditâ judicarent; qvæ tantam cum iis, cumq; ritu & con-
ſvetudine gentis receptiſſimâ, tulit conformitatem?

IV. Pro juſto Canone, eôqve qvidem non illaudabili,
habuit iſta Eccleſia לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי
ציבורא *Orantem oportet ſemper, cùm orat, ſe cum Eccleſia conſociare.*
Babyl. Berac. fol. 30. 1. Qvod non ſtrictè intelligendum eſt ſo-
lùm de præſentia ſua in Synagoga (illud alibi, aliasq; multoties
præcipitur) ſed ut ubicunqve terrarum poſitus, etiam cum ſum-
mè ſolus, preces ſuas effundat numero plurali: ſic enim explicat
Gloſſa, אל יתפלל ת״ק בלשון יחיד אלא בלשון רבים
Nè oret qvis orationem brevem (id eſt, aliam à precibus ſtatis) *nu-
mero ſingulari, ſed plurali.* Qvo numero & nos orare in hac for-
mula docuit *Salvator*, idq; meritiſſimè, cùm nos, in qvacunqve
ſo-

ſolitudine aut diſtantia poſitos, noſmetipſos tamen conjunctos cum Eccleſiâ recognoſcere oporteat, ejuſq; felicitatem pariter ac noſtram apprecari.

ΠΆΤΕΡ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς ὀυρανοῖς.

I. Notiſſimum hoc apud *Judæos* Dei epitheton, atqve uſitatiſſimum.

Maimon. in *Tephilloth.* אבינו שבשמים *Pater noſter, qvi es in cœlis, ſic nobiſcum agas, ſicut promiſiſti per Prophetas.*

Sotah, cap. 9. hal. 15. ter hoc recitatur, *Qvemnam habemus cui innitamur?* על אבינו שבשמים *Super Patrem noſtrum, qvi eſt in cœlis.*

Joma, cap. 8. hal. 9. *Benedicti vos, ô Iſraelitæ, qvis vos purificat? Pater veſter, qvi eſt in cœlis.*

Hieroſ. Maaſeroth, fol. 50. 3. *Patri veſtro, qvi eſt in cœlis, non dediſtis, ſed mihi Sacerdoti.*

II. At qvonam tandem ſenſu *Patrem ſuum in cœlis* Deum vocârunt *Judæi*, cùm doctrinam & myſterium adoptionis penitùs ignorârunt, præter eam qvòd Deus eos adoptâſſet ſibi in populum peculiarem? *Reſp.* Ob ipſiſſimam iſtam cauſam, à Deo ipſo docti ſunt, eum ità vocare, *Exod.* IV, 22. *Deut.* XXXII, 6. &c. Nec erat inter eos, cui non modò hoc non licuit, ſed etiam cui non incubuit. Dum Ethnicus Idolo ſuo diceret, *Tu es Pater meus*, (*Jerem.* II, 27.) Iſraelita dicere tenetur, *Pater noſter, qvi es in cœlis* (*Eſai.* LXIII, 16. & LXIV, 8.)

III. Notiſſimam genti phraſiologiam adhibens *Chriſtus* nonne ſenſu genti noto etiam adhibet? Reſpondeant illi, qvi *Orationem Dominicam* à nullis fundendam ac pronuntiandam volunt, niſi à reverâ fidelibus & qvi veram adoptionem ſunt ſortiti. Qvonam tandem ſenſu intellectus eſt *Salvator* hæc loqvens ab auditoribus? Edocti fuerant illi ab incunabulis, Deum vocare *Patrem in cœlis*: *Chriſtum* nec phraſiologiam immutantem audiunt, nec qvicqvam à latitudine ſenſûs noti ac uſitati decurtantem. Dicant itaqve mihi, Nonne *Petrus*, *Joannes*, reliqviq; Apoſtoli univerſis *Chriſtianis* æq; licere exiſtimabant Deo dicere, *Pater noſter, qvi es in cœlis*, ac licuit univerſis *Judæis*? Illi Deum *Patrem* vocârunt, qvòd eos in pro-

fessionem sui vocâsset, qvòd eos curaret ac instrueret, &c. Ut qvidnam, qvæso, impedit, qvò minùs universi *Christiani*, eadem privilegia adepti, eâdem compellatione Deum honorent? Non est in verbis *Christi*, qvod prohibeat; & est in ipsa phrasiologia, qvod permittat.

Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.

VERS. 10. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.

In scholis *Judaicis* hoc obtinuit pro Axiomate: כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה *Ista oratio, in qvâ non est memoria regni Dei, non est oratio. Bab. Berac.* fol. 40. 2. ubi hæc etiam adduntur. *Dicit Abai, Huic par censendum est illud τοῦ Rabh: qvod traditur* לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי *Non transgressus sum præcepta tua, nec sum oblitus.* (Verba sunt primitias offerentis. *Deut. XXVI, 13.*) *Non transgressus sum, id est, non agendo gratias: Et non oblitus sum, id est, non oblitus sum memorare nomen tuum. At à R. Jochanane sic traditur, Et non oblitus sum memorare nomen tuum, & regnum tuum.*

Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, &c.

Qvænam est oratio brevis? R. Eliezer dicit, עשה רצונך בשמים *Voluntatem tuam fac in cœlis, & dato qvietem spiritus timentibus te infrà,* vel *in terris. Bab. Berac.* fol. 29. 2.

VERS. 11. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, &c.

Id est, *Panem crastinum* provide, & da nobis hodiè, ne solliciti simus de crastino, ut versu tricesimo qvarto. Ἐπιούσιος ab ἐπιὼν, ἐπιοῦσα, &c. non ἐπούσιος ab ἔπειμαι.

Bab. Berac. ubi suprà. *Necessitates populi tui Israelis sunt multæ & cognitio eorum tenuis (ita ut non nôrint necessitates suas patefacere) sit beneplacitum tuum, ut des unicuiqve* כדי פרנסתו *qvod sufficit alimentum,* &c.

VERS. 13. Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Rabbi (Judah) *precari sic fuit solitus, Sit beneplacitum tuum*

fil-

liberes nos ab impudentibus & impudentiâ, ab homine malo, & ab occursu malo, ab affectu malo, à socio malo, à vicino malo, à Satana destructore, à judicio duro, & ab adversario duro, &c. Berac. fol. 16. 2.

Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, &c.

I. In Liturgiâ Publicâ in Templo commemoratio regni Dei fuit pro *Antiphono*, qvo vice *Amen* respondebatur à populo, orationibus finitis Sacerdotum. Nam תני לא היו עונין אמן בבירת המקדש *Traditio est, non responsum fuisse Amen in domo Sanctuarii. Quid ergò dixerunt?* ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד *Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus, in sempiternum. Hieros. Berac.* fol. 13. 3. Hinc in tractatu *Joma* (ubi habetur Rubrica diei Expiationis) post recitatas varias oratiunculas, qvas eo die fudit summus Pontifex; additur, *Et respondit populus, Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus in sempiternum.* Vide *Bab. Joma*, fol. 39. 1. & 41. 2. præsertim verò fol. 66. 1. ubi memoratâ precatiunculâ summi Sacerdotis, in qva ab eo sic est conclusum, *Coram Jehovah mundemini*, hæc adduntur, *Sacerdotes autem, populusqve in atrio stantes, cùm audirent* שם המפורש *nomen Jehovah syllabis suis prolatum, adorantes, proneqve in faciem prostrati dixerunt,* בשכ"מלו *Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus in secula seculorum.* Vide *Bab. Taanith*, fol. 16. 2. ubi hujus doxologiæ redditur ratio in Glossa.

II. Hanc etiam tacitè & leni susurro protulerunt inter revolvanda Phylacteria. Dicitur in *Bab. Pesachin*, fol. 56. 1. de hominibus *Jerichuntis*, qvod כורכין את שמע *complicarent* שמע. Disputatur qvid sibi hoc velit, *Et R. Juda dicit, qvòd pau[sa]m aliqvantulam haberent, post recitatam hanc pericopen, Audi Israel, Dominus Deus noster, Jehovah unus: at non dixerunt, Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus in secula seculorum. At qvâ ratione nos ita dicimus? Mysterium explicat R. Simeon ben Levi, qvi dicit, Vocavit pater noster Jacobus filios suos, & dixit, Congregamini, & declarabo vobis. In animo ejus fuit, revelare iis finem dierum, & recessit ab eo Spiritus Sanctus; dixit ergò, Fortè in lecto meo est profanum qvid (qvod μὴ γένοιτο:) [ut] Abrahamo, è qvo prodiit Ismael, & Isaaco, è qvo prodiit Esavus. [Dix]erunt ei filii ejus, Audi Israel, Iehovah Deus noster est Iehovah unus:*

ſicut in corde tuo, non eſt niſi unus; ita in cordibus noſtris non eſt niſi unus. Eo tempore incepit Iacobus pater noſter, & dixit, בשכ״מלו *Benedictum ſit nomen gloriæ regni ejus in ſecula ſeculorum. Dixerunt Rabbini, Quid faciemus? Nos hanc doxologiam dicemus? Eam non dixit Moſes magiſter noſter. Eam non dicemus? Eam dixit Iacobus pater noſter. Inſtitutum eſt igitur, ut eam dicerent tacitè, &c.*

Vides ut maximè publicus fuerit doxologiæ hujus uſus, & maximè privatus. Antiphonon omnium clarâ voce in Templo pronuntiabatur; ejaculatio ſingulorum, in orationibus Phylacte-ricis, voce ſubmiſſiſſimâ: videsqꝫ qvantam conſonantiam habeat cum Coronide *orationis Dominicæ, Qvia tuum eſt regnum*, &c.

III. Prout *Amen* non omninò publicis precibus in Templo reſponderunt, ita rarò etiam ſubjunxerunt precibus privatis. In Synagoga qvidem à populo reſponſum eſt *Amen* ad preces fuſas à Miniſtro: itemqve domi, patrisfamiliâs benedicenti aut oranti: at rariùs aut nunqvam qvidem privatim qvis orans hoc ſuis precibus ſubjunxit.

Et jam, ut hæc qvæ dicta ſunt ad rem qvæ ſub manibus applicentur, adverte ſeqventia.

1. Bis à *Servatore* traditam fuiſſe hanc orationem: primò in ſermone hoc in monte, cùm non eſſet rogatus: & poſteà, cum rogatus, ferè poſt ſeſqviannum, *Luc.XI.*

2. In *Matthæo* adjectam eſſe Coronidem, *Qvia tuum eſt regnum*, &c. apud *Lucam* non ita. Apud *Matthæum*, adjectam eſſe inſuper vocem *Amen*: apud *Lucam* autem deeſſe.

Inferimus ergò ſuper totam materiam:

1. *Chriſtum* in exhibendâ hac orationis formulâ, ritum & morem fuiſſe ſeqvutum gentis uſitatiſſimum.

2. Diſcipulos etiam, formulam hanc traditam excipientes non potuiſſe eam non ſecundùm morem & ſenſum gentis, in iſtiusmodi caſibus uſitatum recipere: cùm nullam omninò, à generali iſta regula & conſvetudine, exceptionem ille introduxerit.

3. Vix potuiſſe illum clarioribus ſignis ac indiciis univerſalem ac conſtantem hujus orationis uſum indigitare, qvàm qvibus eſt uſus. Nam,

1. Abſqve aliqva exceptione, aut diſtinctione omnibus præ-

præcipit, *Ad hunc modum orate*; & 2 *Cùm oratis, dicite Pater noster*, &c.

2. Prout, ſecundùm gentis uſitatiſſimum morem, orationum formulæ à magiſtris diſcipulis ſuis traditæ ab omnibus iis erant indifferenter, atqve abſqve diſtinctione perſonarum, uſitatæ, atqve uſitàndæ; ita & ille de hac ſua nec qvicqvam ſuggerit, vel præter morem vulgarem, vel contra.

3. Characteres ſecum portat ipſa formula & publici usûs & privati, & conſtantis. Qværi certè meritò poſſet, qvare, cùm *Chriſtus* hanc orationem tam diſertis verbis tradiderat in ſermone in monte, hoc inſuper addito præcepto, *Ad hunc modum orate*, oretur iterum, ut doceat eos orare? Qvid? numnam illi iſtius orationis illic exhibitæ obliti? Numnam eam pro formula orationis exhibitã, ac uſitandam, ignorârunt? At hoc potiùs videtur in cauſa fuiſſe, cur ſecundò formulam orationis flagitarent, nempe qvòd primam iſtam pro *publica* orationis formula reputarent, cùm & ex adjectione Coronidis Antiphono publico in Templo adeò ſimilis, præſertim verò ex adjectione *Amen* non niſi in cœtibus uſitati, hoc facile argueretur: oratur ergò iterum, ut privatim eos orare doceat. & ille eandem repetit formulam, omiſſis verò Coronide & *Amen*, qvæ publicum uſum ſapuerunt. Habes ergò in Coronide ſignum publici uſûs, ex conſonantia ejus ad Antiphonum in Templo, & privati, ex conſonantia ejus ad ejaculationem in precibus Phylactericis. Signum publici usûs, in adjectione *Amen*; Signum privati in ejus abſentia; Signum utriuſqve in conformitate totius ad conſvetudinem gentis. Docuit *Chriſtus* ſuos orare ſicut *Joannes* docuerat ſuos, *Luc*. XI, 1. Docuit *Joannes* ſuos, ſicut magiſtri inter *Judæos* ſuos; formulam exhibendo ab omnibus ſuis aſſiduè, verbatim, & in terminis adhibendam.

VERS. 16. Ἀφανίζουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν.

Liverunt ſcilicet facies ſuas cineribus, ſicut ille olim alia de cauſa I. *Reg*. XX, 38. *Taanith*. cap. 2. *In publicis jejuniis accipit unusqvisqve cineres, ac imponit capiti ſuo.*

Juchaſin, fol. 59. *De R. Joſhua ben Anania dicunt, qvòd omnibus diebus vitæ ſuæ* הושחר פניו מפני תעניותיו *Nigra fuit facies ejus præ*

præ jejuniis. Babyl. Sotah. fol 12.1. *Qvare vocatur nomen ejus Ashur?* [I. *Paral.* IV,5.] שהושחרו פניו *Qvia nigra fuit facies ejus præ jejuniis.*

Interferatur hîc illud *Senecæ*, epist. 5. *Hoc contra naturam est, faciles odisse munditias, & sqvallorem appetere.*

VERS. 17. Σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, &c.

Nam jejunantes nec se unxerunt, nec laverunt.

Joma, cap. 8. halac. 1. *Die Expiationis prohibitum est edere, bibere, lavare, ungere se, induere sandalia, & coire cum uxore. At Rex & sponsa lavent facies suas, atqve obstetrix induat sandalia.* Vide hic *Gemaram Babylonicam*, fol. 77.2. Vide etiam de jejuniis aliis ac privatorum hominum, *Babyl. Taanith*, fol. 12.2 & 13.2.

Corpora & Capita ungere soliti sunt, triplici ratione.

1. לתענוג *In decorem delicatiorem. Hierof.* in *Maasar Shem.* fol. 53.2. & *Sabb.* fol. 12.1. *Unctio Sabbato permittitur, sive sit in decorem, sive non in decorem. Die Expiationis, utraqve prohibetur. Nono mensis Ab, ac in jejuniis publicis; unctio in decorem prohibetur, non in decorem permittitur.*

2. סיכה שלא לתענוג Unxerunt se non raro, non in luxum, decorem, aut delicias, sed in morbi alicujus medelam, aut corporis sanitatem.

חושש ארס ראשו או שעלו בו חטטין סך שמן *Qvi capite dolet, aut cui oritur scabies, ungat se oleo. Hierof* ubi antè.

Babyl. Joma, fol. 77.2. *Traditio Rabbinorum, Prohibitum est* (in jejuniis) *lavare partem corporis, æqvè ac totum corpus: si verò sit luto aut stercore fœdatus, lavet pro more, & ne sit solicitus: Prohibitum etiam est ungere partem corporis, æqvè ac totum corpus: at verò si ægrotet, aut si capite exoriatur scabies, ungat pro more,* &c.

Hinc, cùm dicuntur Apostoli *oleo unxisse ægrotos ac sanâsse*, *Marc.* VI,13. ordinariâ medicinâ usi, extraordinario ac non errante effectu sunt potiti.

Hinc illud *Jacobi*, cap. V,14. *Ægrotus advocet Presbyteros Ecclesiæ, & precentur pro eo, ungentes eum oleo, in nomine Domini*, id est, Ordinariæ isti medicinæ, unctioni scilicet in sanitatem, adjungantur preces Ministrorum Ecclesiæ.

3. Usi

3. Usi sunt unctione capitis aliqvandò superstitiosâ, ac nullâ magicâ distante. זה שוהא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש *Ille qvi mussitat, det oleum super caput, & mussitet. Hieros.* in *Maasar Sheni*, ubi suprà, & in *Schabb.* fol. 14. 3. Mussitatio hæc intelligenda est, de modo incantationis supra vulnus, aut locum aliqvem corporis dolore affectum, לוחש על המכה de qvâ mentio etiam *Sanhedr.* cap. 10. halac. 1. Memoratur etiam loco in *Schabb.* allegato col. 4. qvòd mussitatione hâc incantativâ usi fuerunt qvidam, in nomine *Jesu*. *Ægrotante qvodam, accessit qvidam, atqve ei immussitavit in nomine Jesu Pandiræ, & sanatus est.* Et paulò post, *R. Eliezer ben Damah morsus est à serpente. Accessit Jacobus Capharsamæus, sanaturus eum, in nomine Jesu: at R. Ismael eum non permisit*, &c. Vide *Actor.* XIX, 13.

Si verba *Jacobi* priùs allegata cum execrabili hoc more conferantur, in hunc sensum benè sonare possunt, Usitatum est *Judæis* incredulis, unctionem ægrotorum adhibere cum magica atqve incantativa mussitatione cunjunctam. At qvàm infinitis gradibus præstat unctioni ægrotorum adjungere preces pias Presbyterorum Ecclesiæ!

Vers. 22. Ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ.

Vers. 23. Ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ.

Peculiariter hîc agi de animo avaro, aut non avaro, colligi potest, 1. Ex contextu utrinqve: nam versibus 20. & 21, agitur de thesauris, aut terrenis, aut cœlestibus; & versu 24, de serviendo, aut Deo, aut Mammonæ.

2. Ex usitatissimâ gentis Phrasiologiâ. Nam *oculus bonus Judæis* idem est ac *animus benignus*; atqve *oculus malus* idem ac *animus avarus*. *Trumoth*, cap. 4. halac. 3. *Hæc est mensura Trumæ* (vel *oblationis Sacerdotibus concessæ*) עין יפה א׳ מארבעים *Oculus bonus concedit unam ex qvadraginta*: id est, partem qvadragesimam. *Schola Shammæana dicit, unam ex triginta. Oculus medius, unam ex qvinqvaginta*, והרעה א׳ מששים *Et oculus malus unam ex sexaginta. Hieros. Bava Bathra*, fol. 14. 4. נותן מתנה נותן בעין יפה *Qui dat donum, det oculo bono; & qvi qvicqvam dedicat, dedicet*

oculo bono. Vide *Matth.* XX,15. Hinc avaritia vocatur ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, I. *Joann.* II, 16. Ostendit ergò hîc *Salvator*, qvantis tenebris animum obnubilet atqve obfuscet avaritia, ac sollicitudo nimia de mundanis.

VERS. 26. Πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐ σπείρουσιν, &c.

Kiddushin, cap. ult. halac. ult. *Vidistinè unqvā bruta aut volatilia, qvibus esset aliqva opificina? & tamen illi nutriuntur absqve anxietate*, &c. Vide etiam *Midr. Tillin*, fol. 15.1.

VERS. 30. Ὀλιγόπιστοι.

קטני אמונה : *Talmudicis* freqventissimè. *Babyl. Berac.* fol. 24.2. המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמונה. *Qvi voce sonorâ precatur, numerandus est inter ὀλιγοπίστους.* Idem *Erachin*, fol. 15.1. *Israelitæ in eremo fuerunt* מקטני אמונה ὀλιγόπιστοι. *R. Abuhabh* in præfatione ad *Menorath hammaor. R. Eliezer dicit, Qvicunqve vel offulam habet in canistro suo, & dicit, Qvid est, qvod cras comedam, ecce, ille est reputandus inter* קטני אמונה ὀλιγοπίστους.

VERS. 34. Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.

דיה לצרה בשעתה *Babyl. Berac.* fol. 9.2.

CAP. VII.

VERS. 2. Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, &c.

VUlgatissimum hoc apud *Judæos* Adagitm.
במדה שאדם מודד בה מודדין לו: *Babyl. Sanhedr.* fol. 100.1. prope finem. Vide *Tanchum*, fol. 56. Vide etiam *Sotah*, cap. 1. halac. 7.8.9. ubi variis exemplis illustratur.

VERS. 4. Ἔκβαλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, &c.
Et hoc etiam notum inter eos Adagium.

Babyl.

Babyl. Bava Bathra, fol. 15. 2. *Scriptum est, in diebus cùm judicarent Judices, id est, in generatione quæ judicavit judices suos* אומר לו טול קיסם מבין עיניך *Cùm diceret quis* (judex) *alicui, ejice festucam ex oculo tuo.* אומר לו טול קורה מבין עיניך *Respondit ille, ejice & tu trabem ex oculo tuo*, &c.

Idem *Erachin*, fol.16.2. *Dixit R. Tarphon, miror ego an sit in hoc seculo, qui recipere vult correptionem: Quin, si dicat quis alteri, ejice festucam ex oculo tuo; responsurus ille est, ejice trabem ex oculo tuo.* Ubi sic Glossa, קיסם *Festucam, id est, parvum peccatum, quod in manu tua est, ejice: potest ille respondere, ast ejice tu magnum peccatum quod in tua. Ita ut non possent corripere; quia omnes erant peccatores.* Vide etiam *Aruch* in voce קסם.

VERS. 9. Μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;

Subit hîc illud apud *Senecam, de beneficiis*, lib. 2. cap. 7. *Verrucosum beneficium ab homine duro aspere datum panem lapidosum vocabat*, &c.

VERS. 12. Πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, &c.

Babyl. Schabb. fol. 31.1. *Gentilis quidam adiit Shammæum, dixitque, Proselytum me fac, ut discam totam Legem, uno stans pede: retudit eum Shammeus baculo, qui in manu suâ. Adiit Hillelem, & ille eum Proselytum fecit, dixitque*, דעלך סני לחברך לא תעביד *Quod tibi ipsi odiosum est, proximo ne feceris; nam hæc est tota lex.*

VERS. 13. Εὐρύχωρος ἡ ὁδός.

In his verbis de spatiosâ & arctâ viâ, alludi videtur à *Salvatore* ad regulas apud Juridicos *Judæorum* de viis publicis & privatis. Apud qvos *via privata erat cubitorum qvatuor latitudine; publica, cubitorum sedecim.* Vide Glossam in *Peah*, cap.2. hal.1.

VERS. 14. Πύλη.

Sub hac Phrasiologia exprimuntur plurima in religione, apud Scripturam sacram. *Gen. XXVIII, 17. Psalm. CXVIII, 19. 20. Matth. XVI, 18. &c.* atqve etiam apud scriptores *Iudaicos. Porta pœniten-*

nitentiæ memoratur à *Chaldæo Paraphrasta in Ier. XXXIII, 6. & porta precum & porta lachrymarum. Babyl. Beracoth*, fol. 32. 2. *Ex quo excisum est Templum, occlusæ sunt januæ orationis, at non occlusæ januæ lachrymarum.* Στενὴ πύλη Græcè reddere videtur vocem פשפש *Talmudicis* usitatissimam. *Tamid*: cap. 1. halac. 3. פתח את הפשפש *Clavi aperit ostiolum, atqve è Beth mokad* (loci fori) *ingreditur in atrium.* פשפש, inqvit *Aruch, est porta parva in medio portæ magnæ.*

VERS. 15. Ἐν ἐνδύμασι προβάτων.

Non tàm in vestibus laneis, qvàm in ipsis ovium velleribus; ita ut extrinsecùs viderentur oves: at *intùs lupi rapaces.* De rapacitate luporum inter *Iudæos* præter alia hæc duo sume exempla.

Taanith, cap. 3. hal. 7. *Iejunium indixerunt Seniores in civitatibus suis ob hoc, qvòd lupi duos puerulos devorâssent ultra Iordanem.*

Hieros. Iom tobh, fol 60. 1. *Laceratæ à lupis sunt plures qvàm trecentæ oves filiorum Iudæ ben Shamoei.*

VERS. 16. Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Non dissimile est adagium, *Babyl. Beracoth*, fol. 48. 1. בוצין בוצין מקטפיה ידיע *Cucurbita, Cucurbita, ex germine cognoscitur.*

VERS. 29. Ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

Meritò dictum est, commate præcedente, *qvòd percelleretur turba super Christi doctrinâ*: nam præter divinam ejus veritatem, profunditatem, & vim convictricem, non audîerant antea qvemqvam eâ αὐθεντίᾳ, qvâ ille, dissertantem. Fidem doctrinæ suæ mutuati sunt Scribæ à Traditionibus, ac earum Patribus: nec absqve תנו רבנן, aut חכמים אומרים, aut aliqvo istiusmodi oraculo traditionali, autoritatem habuit Scribæ alicujus concio, aut pretium. *Hieros. Pesachin*, fol. 33, 1. Verè & prout traditio erat de re qvadam docuit *Hillel* magnus, *At, qvamvis per totum diem de re ista dissertares,* לא קבלו ממנו *doctrinam ejus non receperunt, donec tandem diceret, Sic audivi à Shemaia, atqve Abtalione.*

CAP.

CAP. VIII.

VERS. 2. Δυνασαί με καθαρίσαι.

DOctrinam de peccato optimè pingit doctrina apud Legem de leprâ.

I. Nullam creaturam æqvè impuram, qvoad contactum, docet ac hominem. Imò, meritò qværi poteſt, an aliqva creatura, dum viveret, contactui impura eſſet, præter hominem? Sæpe iteratur illud apud *Talmudicos*, *Eum, qvi manibus vermem tenet, non poſſe omnes aqvas Iordanis abluere ab immunditiâ*, (id eſt, dum vermis adhuc eſt in manu; vel, abjecto verme, non usqve dum excurrat tempus purificationi iſtiusmodi præſtitutum.) At num de vivo an mortuo verme intelligendum ſit, non immeritò ambigitur, cùm Lex de hac re agens, de morticinis eorum ſolùm loqvatur. Vide *Levit.II, v. 31. Qvicunqve ea mortua tetigerit, &c.* & verſu 32. *In qvodcunqve inciderint ea mortua, &c.* Aſt, ſive de vivo loqvatur, ſive de mortuo, ex ejus contactu ſecuta eſt immunditia in iſtum diem tantùm, nam *immundus erit* (inqvit Lex) *usqve ad veſperam*: at, tacto cadavere humano, ſecuta eſt immunditia hebdomadalis. Vide *Num.XIX.*

II. Inter omnes immunditias hominum ſumma fuit lepra, qvippe qvod aliæ immundum ſepararent, aut immundum redderent, in diem, aut hebdomadam, aut menſem; at lepra forſan in perpetuum.

III. Purificato leproſo, non ſanata eſt lepra: ſed evaporato jam veneno morbi, & periculo contagionis præterlapſo, redditus eſt leproſus cœtui publico. *Gebazi* ſervus *Elizai* ſempiternæ lepræ eſt adjudicatus, & tamen mundatus verſatur cum Rege, *II. Reg VIII, 5.* Mundatus, non ſanatus. Sic ſub juſtificatione & ſanctificatione remanent tamen ſemina & ſordes peccati.

IV. Is, qvi leprâ plenus erat, mundus pronuntiatus eſt; is, qvi aliter, non, *Levit. XIII, 12. Si lepra totum corpus à capite ad pedem invaſerit, mundum eum pronuntiabis,* &c. Lex certè miranda. Non mundus ille ante totum corpus leprâ infectum & coopertum?

tum? Nec tu mundaberis, ô peccator, absqve pari conditione. Aut te agnoſce totum leproſum, aut non mundaberis.

VERS. 3. Ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς.

Mirum certè fuit, qvòd, cùm ſerpentis contagionis eſſet lepra, Sacerdos de eâ dijudicans contagione non læderetur. Præteriri ſine obſervatione non poteſt, *Aaronem*, eodem reatu cum *Miriame* ligatum, non eandem pœnam tuliſſe; leprâ enim tacta ea fuit, non ille, *Num. XII.* Itemqve *Uzziam* nullo alio modo de intruſione ſua in Sacerdotium fuiſſe confutatum, qvàm plagâ leproſâ. Magnificare in illo voluit Deus Sacerdotium, de lepra judicaturum; & hunc non Sacerdotem oſtendere ex lepræ tactu. Negari vix poteſt qvidem, Sacerdotes aliqvando iſtâ plagâ tangi potuiſſe: at certè non irrepſit in eos contagio, dum officium ſuum præſtarent de ea judicando. Nobilis eſt hæc doctrina de ſummo noſtro Sacerdote lepræ noſtræ Judice & Medico, ipſo ab ea omninò intactili. Qvantum ille miraculum illud Sacerdotii Levitici excedit! Illi, ex contactu leproſi, contagione non tacti; ipſe, ex contactu, læſo medetur.

VERS. 4. Ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, &c.

I. Non ipſi Sacerdoti patefactum voluit *Servator* modum, qvo is ſanatus, extraordinarium; ut ordinarium ille perſolveret mundationis ſuæ debitum. Et perpenſionem certè non tenuem meretur, qvòd eum remittat ad Sacerdotem. Utcunqve jam degener nimis Sacerdotium eſſet, & ab inſtitutione ſua, & ab officio; privilegia tamen ejus reſervari ei vult, dum reſervari vult Sacerdotium. Corruptio inſtitutionem divinam fœdat qvidem, ſed non extingvit.

II. Iſta, qvæ in mundatione leproſi peragenda tunc temporis erant, ſecundùm Rubricam hæc erant. *Afferat tria pecora; ſacrificium ſcilicet pro peccato (חטאת) & ſacrificium pro transgreſſione (אשם) & holocauſtum. Pauper autem attulit ſacrificium pro peccato è volucribus, & holocauſtum è volucribus. Aſtat juxta ſacrificium pro transgreſſione, atqve ambas ei manus imponit, atqve mactat: duoqve Sacerdotes ſangvinem excipiunt, unus in vaſculo, alter in manu.*

Ille,

... qui ſangvinem excepit in manu, ad leproſum accedit in conclavi leproſorum, (erat hoc in angulo atrii mulierum occaſum æſtivum ſpectante:) *cum ſiſtit in porta Nicanoris*; (portâ Orientali atrii *Iſraelis*) *caput ejus extendit intra atrium*, *& ſangvinem dat ſuper infimum auris ejus; manum etiam intra atrium extendit, & ſangvinem dat ille ſuper ejus pollicem; pedemq́;*, *& ſangvinem dat ille etiam ſuper iſtius pollicem, &c. Et aliter ibidem loci iiſdem membris addit oleum*, &c. Rationem, cur exſerto collo caput & aures ſic protruſerit in atrium, diſcas à Gloſſatore. *Porta Nicanoris*, inqvit ille, *fuit inter atrium mulierum, & atrium Iſraëlis: jam verò in atrium Iſraëlis non licuit cuiqvam ingredi, pro qvo non perfecta eſſet expiatio; atqve è contrà non licuit extra iſtud atrium proferre ſangvinem ſacrificii pro tranſgresſione.* Hinc inventum illud, ut ſtaret leproſus mundandus extra atrium, & tamen aures & pollices, qvibus applicandus eſſet ſangvis, eſſent intra atrium. Plura omittimus, ſatis eſt hæc protuliſſe; unde obſervetur ad qvænam peragenda remiſerit *Salvator* hunc ſanatum.

Præſtita eſt ſanatio in *Galilæâ*, & inde amandatur ille *Hieroſolymas*. Præſcribuntur ei ſilentium & ſacrificium: ὅρα μηδενὶ εἴπῃς, &c. καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον, &c. Eccur hæc omnia? 1. Experimentum fecit *Chriſtus* obedientiæ ſanati, & gratitudinis, ſumptus ſacrificii imponendo & laborem itineris. 2. Reſtituendum eum vult communioni Eccleſiaſticæ (à qvâ ſeparaverat eum lepra ſua) more ſolito, atqve inſtituto. Cavet ſibi à ſcandalo, atqve ſanato à ſchiſmate: atqve utcunqve eum in *Chriſto* crediniſſe ſatis arguunt & verba & geſtus, eum tamen nullo modo vult retrahere *Chriſtus* à communione Eccleſiæ, ſed reſtituere. Hinc ejus injunctio, *Vide ne cui dicas, ſed offer donum in teſtimonium illis*: id eſt, Ne jacta extraordinarium ſanationis tuæ modum, non ob eum te liberatum puta à vinculo Legis, in caſu leproſi, nec te intrudas in communionem Eccleſiæ, ante præſtitos ritè admiſſionis ritus, ſed, utcunqve nihil tibi rei fuerit cum Sacerdote in purificatione & mundatione tua, adi Sacerdotem nihilô minùs, atqve qvod debitum eſt munus offer, in teſtimonium iis te reſtitutum iterum in communionem. Eodem ſpectat hæc *Servatoris* cautio, qvò ea, *Matth*. XVII, 27. *Ne offendiculo ſimus eis*; &c.

VERS.

VERS. 6. βέβληται.

מוטל. Sic מת מוטל *Mortuus projectus*, ut efferatur. Vis & dominium morbi sic exprimitur. Infirmus adeò jacet, ut ab aliis solùm moveatur, ipse se movere neqveat; sed est qvasi tantùm non elatus. Sic versu decimo qvarto de socru *Petri*, ἦν βεβλημένη ἐ πυρέσσουσα.

VERS. 12. Ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον.

Audi, *Judæe*, de sempiternâ tuâ cæcitate & perditione tristissimum, at certè justissimum, judicium. Qvodcunqve enim significat Τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, sive tenebras Ethnicorum (nam *Judæis* Ethnici erant οἱ ἔξω); sive tenebras istas ulteriores, *Esai.* IX, 1. sive utrasqve: *Judæos* illuc abdicandos clarè innuit *Salvator*, revocandos non innuit usqvam, si modò per υἱοὺς βασιλείας illi sint intelligendi; qvod qvis negat?

VERS. 16. Ὀψίας ἢ γενομένης.

Addit *Marcus*, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος. *Cùm Sol jam occidisset*; exiissetqve jam Sabbatum.

I. Conclusum est à *Judæis* Sabbatum cœnâ vel convivio. In qvo candelam adhibuerunt (qvalem & ad ingressum Sabbati,) & vinum, & aromata; & formulam benedictionis super poculum vini, & dein super candelam, & deinde super aromata. *Exit Sabbatum, cùm ille jam in medio est convivii sui? Finem imponit comestioni, manus lavat, & super poculum vini gratias agit pro victu, & posteà super poculum illud formulâ orationis utitur in separationem Sabbati à die communi. Si sit ille jam bibens, cùm exit Sabbatum, cessat à bibendo, & formulam separationis recitat, & dein redit ad potum suum. Maimon. Schabb.* cap. 29.

II. Proprii limites Sabbati erant à Sole occidente ad Solem occidentem. Hoc à *Marco* satis innuitur, cum dicit, qvòd, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, attulerunt ægrotos sanandos; qvod, dum laberetur & adesset Sabbatum, duxerunt illicitum.

Cavent canones *Talmudici* de operibus qvibusdam, nè inchoentur

entur die Sabbatum antecedente; si perfici & finiri non possunt מבעוד יום *dum adhuc est dies*: id est, (ut ipsi explicant,) עם השמש dum adhuc non occidit Sol. *Schabb*. cap. 1. המדליק צריך להדליק מבעוד יום קודם שקיעת החמה *Qui accendit lucernam* (Sabbaticam) *accendat, dum adhuc dies est, ante occasum Solis. Maim.* in *Schabb.* cap. 5. &c. *Vespere Sabbati permittitur operæ incumbere, usqve dum Sol occidat. Hierosf. Sheviith*, fol. 33. 1. Ingressus Sabbati ad occasum Solis, ita & exitus.

III. Post occasum Solis, spatium aliqvod vocatum est בין השמשות de qvo hæc disputantur, *Hierosf. Beracoth*, fol. 2. 2. *Qvid est* בין השמשות? *Dicit R. Tanchuma, est instar guttæ sanguinis datæ in ipsam aciem gladii, qvæ se partitur utrinqve. Qvid est* בין השמשות? *Est ab eo tempore, qvo occidit Sol, usqve dum ambulet qvis ad dimidium miliaris. R. Josi dicit,* בין השמשות *est sicut ictus oculi*, &c. בין השמשות propriè significat, *inter Soles*: deductaqꝫ indè videtur phrasiologia, qvòd duo dicantur esse שקיעות *occasus solis*; de qvibus Glossator in *Maimon.* in *Schabb.* cap. 5. ubi sic etiam ipse *Maimonides*: *Ab eo tempore, qvo occidit Sol, usqve dum appareant tres stellæ medianæ, vocatur* בין שמשות *Inter Soles*: & *dubium est num tempus illud sit de die, an de nocte. Utcunqꝫ de eo ubiqꝫ judicant* להחמיר *ad gravandum officium. Intra illud tempus ergò non accendunt lucernam Sabbaticam*: & *qvicunqve servile aliqvod opus fecerit vesperâ Sabbati, aut exitu Sabbati, tenetur ad sacrificium pro peccato.* Ita etiam *Hierosolymitani* loco novissimè citato. *Apparet stella una? Certè adhuc dies est. Duæ? Dubitatur an dies sit. Tres? Nox est absqve dubio.* Et, lineâ interjectâ; *Vesperâ Sabbati, si qvis opus facit post visam stellam unam, absolvitur: si post duas, tenetur ad sacrificium pro transgressione dubia: si post tres, tenetur ad sacrificium pro peccato. Itemqꝫ in exitu Sabbati, si opus aliqvod facit post visam stellam unam, tenetur ad sacrificium pro peccato: si post duas, ad sacrificium pro transgressione dubia: si post tres, absolvitur.*

Hinc videas, qvoto tempore sanandos ad *Christum* hîc apportarent, in exitu Sabbati, si modò horæ gentis Canonicæ iis fuerint curæ, qvod non dubitandum.

VERS. 17. Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε.

Babyl. Sanhedr. fol. 98. 2. adducuntur varia nomina *Messiæ*.

Inter alia חיוורתא דבי רבי שמו *Rabbini dicunt, Nomen ejus est, Leprosus è domo Rabbi: sicut dicitur, certè infirmitates nostras ille tulit,* &c. Et paulò pòst, *Rabh dicit, si Messias sit è vivis, Rabbenu Haccadosh ille est.* Glossa, *Si Messias sit ex iis, qvi jam vivunt, certè Rabbi noster sanctus ille est, qvippe qvi portet infirmitates*, &c. *Rabbi Juda,* qvem *sanctum* vocârunt, plurimas subiit ægritudines, (de qvo & qvibus historiam habes in *Hieros. Kilaim*, fol. 32. 1. *Tredecim annos laboravit Rabbi dolore dentium*, &c.) ob qvas erant, qvibus eum pro *Messia* habere complaceret, eò qvòd secundùm Prophetas *Messias* futurus erat *vir ærumnarum*: & tamen pompâ incedentem eum exspectant.

Incongrua aliqvantò videri possit hæc allegatio *Matthæi*, & à sensu Prophetæ aliena: nam loqvitur *Esaias* de *Messia*, in se portante hominum infirmitates; at *Matthæus* de eo eas sanante in aliis: *Esaias* de morbis animæ, (vide I. *Pet.* II, 24.) *Matthæus* de morbis corporis. At in hoc sensu optimè convenit utriqve, qvòd *Christus* cum infirmitatibus & ærumnis nostris negotium habuit, & ipse potuit negotium istud transigere: ejus erat eas portare & ferre, atqve in eo erat potentia & vis eas portandi & ferendi. Hoc ergò sensu intelligendus *Matthæus*; Sanavit dæmoniacos, omnesqve morbosos verbo suo, ut impleretur istud *Esaiæ*, Iste est, qvi ærumnas atqve ægritudines nostras ferre & portare potest: & sic an ad morbos animæ applices, an corporis, æqvâ facilitate exsurgit sensus planus. Ulterius qvidem porrigitur sensus *Esaiæ*: nempe qvòd *Messias* erit ipse vir ærumnarum, &c. at non excluso eo, qvem memoravimus, qvem causæ suæ optimè qvadrantem retinet *Matthæus* qvàm aptissimè.

Vers. 28. Εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν.

Marco & *Lucæ* est τῶν Γαδαρηνῶν, utrumqve appositissimè: nam erat urbs *Gadara*, unde regioni nomen; erat etiam urbs vel oppidum *Gergasa*, intra istam regionem; qvæ an ab antiqva stirpe *Canaanitica Gergasæorum* nomen tulerit, an à voce גרגשתא qvæ *argillam*, vel *lutum*, significat, doctioribus discutiendum relinqvimus. Istiusmodi nomenclaturæ *Lutetia* poni potest pro exemplo.

Vers.

VERS. 28. *Δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, &c.*

In *Hieros. Trumoth*, fol. 40. 2. *Hæc sunt signa* τοῦ שוטה. *Exit noctè & pernoctat inter sepulchra, & vestes suas lacerat: & qvodcunqve ei datur, pessundat. Dicit Rabbi Houna, At num ille solum, in qvibus hæc omnia? Ego dico qvòd non. Qvi exit noctè* קניטריכוס *Chondriacus est. Qvi pernoctat inter sepulchreta:* מקטר לשדים *suffitum facit dæmonibus. Qvi vestes suas lacerat* כוליקוס *Melancholicus. Et qvi pessundat qvodcunqve ei datur,* קורדייקוס *Cardiacus.* Et paulò post, פעמים שוטה פעמים חלום *Aliqvandò furit, aliqvandò est sanus: dum furit, habendus est pro furente ad omnia sua: dum sanus est, habendus est pro compote sui ad omnia.* Vide qvæ dicimus ad capitis decimi septimi versum decimum qvintum.

VERS. 30. *Ἀγέλη χοίρων πολλῶν βοσκομένη.*

Num *Judæi* hi *Gadareni*, an *Ethnici*?

I. Res infamiæ erat *Judæo*, porcos alere.

Hieros. Shekalim, fol. 47. 3. *R. Jonah erat rubentis admodùm faciei, quam videns mulier qvædam sic dixit,* סבא סבא *Signior, Signior, aut tu es οἰνοπότης, aut fœnerator, aut altor porcorum.*

II. Canone prohibitum est.

Maimon. in *Nizke Mammon*. cap. 5. *Prohibuerunt sapientes ullibi nutrire porcos, & canem nisi catenâ ligatum.* Porcos, duplici ratione; 1. Ob nocumenta & detrimenta alienis agris à porcis illata. Generaliter *prohibita est nutritio pecorũ minorũ in terra Israelitica* (inter qvæ nõ immeritò porcos numeres vel primo loco) *Bava Kama*, cap. 7. hal. 7. ratioq́ redditur à Gemaristis, *Nè scilicet irrumpant in agros alienos.* 2. Singulariùs prohibetur nutritio porcorum, ob eorum immunditiam. אסור לעשות סחורה בכל דברים טמאים *Nam prohibetur vel mercaturam facere rei cujusvis immundæ:* Glossa in *Kama*, ubi suprà.

III. Imò, sub maledictione prohibitum est.

Maimon. ubi antè. *Dicunt Sapientes, Maledictus sit, qvi alit canes & porcos, eò qvòd ex iis sunt nocumenta multa.*

Babyl.Kama, fol.82.2. *Nè alant porcos alicubi. Tradunt Rabbini, Cùm bellaret inter se familia Asmonæa, Hyrcanus erat intra Hierosolymas obsessus, atqve Aristobulus erat extrà. Obsessi indies in arcula fune demissa nummos demiserunt, atqve ii, qvi extra erant, sacrificia qvotidiana indè coemerunt, quæ sursum ab iis intùs sunt retracta. Erat inter obsidentes qvidam, doctrinâ Græcâ instructus, qvi dixit, Qvamdiu illi Liturgiam Templi sic præstant, in manus vestras non tradentur. Postero ergò die isti nummos demiserunt, atque hi porcum iis remiserunt. Cùm à porco jam sursum tracto perventum esset ad medium muri, ungulas muro infixit, & qvassata est terra Israelitica, &c. Eo tempore dixerunt, Maledictus sit, qvi alit porcos, & maledictus sit, qvi filium suum docet sapientiam Græcorum.* Recitatur hæc historia in *Menachoth*, fol. 64, 2.

Mireris ergò non sine causa illud, qvod memoratur in *Babyl. Taanith*, fol.21, 2. *Dixerunt aliqvando Rabb Juda, Pestis est inter porcos. Ille ergò indixit jejunium.* Qvid? *Judæum* de peste porcorum esse solicitum? Sed subditur ratio, *Nam putavit Rabb Judah plagam, in unam pecorum speciem inflictam, invasuram etiam omnes.*

Non incongruè ergò opineris porcos hosce non *Judæorum* fuisse, sed *Ethnicorum* inter *Judæos Gadarenos* habitantium: nam istiusmodi commixtio usitatissima erat in civitatibus ac regionibus terræ *Israeliticæ*? Qvod de *Susitha* vel *Hippo* oppido, à *Gadara* parùm remoto, observamus alibi.

Aut, si des *Judæorum* fuisse, horum mores tuæ opinioni fidem facient, qvippe qvibus crumena & lucrum solet esse suprema lex. Cùm tanti esset apud *Romanos* aliosqve *Ethnicos* caro aprugna & suilla, non est cur tàm arctis vinculis à canonibus suis constrictum credas *Judæum*, ut eos commodo suo posthaberet, cùm speratur lucrum.

CAP. IX.

VERS. 9. Εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον λεγόμενον.

MEmorantur à *Talmudicis* qvinqve discipuli *Christi*, inter qvos videtur nominari *Matthæus*. *Babyl. Sanhedr*. fol.43.1. *Tradunt Rabbini, Qvinqve fuerunt Discipuli Jesu.* מתאי נקאי

נקאי נצר ובוני ותודה *Mathai, Nakai, Nezer*, & *Boni*, & *Thodah*. Hos ad occisionem adductos referunt. Vide locum. Fortè qvinqve tantùm ab iis nominantur, qvòd qvinqve è discipulis præcipuè rem habuerunt cum *Iudæis* in *Iudæa*: *Matthæus* scilicet, qvi Evangelium illic conscripsit, *Petrus*, *Jacobus*, *Joannes*, & *Judas*.

Videtur *Matthæus* in telonio *Capernaumi* sedisse juxta mare, ad colligendum tributum aut pensum aliqvod à transfretantibus. Consule *Marcum*, cap. II, 13. 14.

Schabb. cap. 8. halac. 2. *Qvi producit* (Sabbato) *papyrum, in qva scribitur notula Publicani, & qvi producit notulam Publicani, reus est.* Glossa, *Cùm qvis tributum solvit domino fluvii, aut ab eo remittitur ei tributum, notulâ*, vel symbolo qvodam, *Publicano certum facit, se tributum remisisse: consvetumqve est in ea duas literas scribere nostris majores.* Vide etiam *Gemaram* ibidem.

VERS. 14. Ἡμεῖς ϗ οἱ Φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλά.

De jejuniis *Pharisaicis* referuntur monstra potiùs qvàm historiæ.

I. Omnibus notum est ex *Luc. XVIII, 12.* solitos eos jejunare bis unaqvâqve septimanâ. Originem istius consvetudinis petas ex hac traditione. *Babyl. Bava Kama*, fol. 82. 1. *Ezra decrevit decreta decem. Instituit publicam Legis lectionem diebus hebdomadis secundo & qvinto: iterumqve Sabbato ad Mincha. Instituit sessionem Judicum in civitatibus, diebus hebdomadis secundo & qvinto &c.* De hac re etiam agitur, *Hieros. in Megillah*, fol. 75, 1. *Rationem, qvare de die secundo & qvinto decretum est, si qværas, respondendum est ex eo* (inqvit Glossa) *qvod dicitur in Midras de Mose: qvòd scilicet ascendit in montem ad tabulas secundas recipiendas die hebdomadis qvinto, descenditqve, pacato jam Deo, die hebdomadis secundo. Cùm ergò tempus gratiæ esset ascensio ista, ac descensio, de diebus secundo & qvinto sic statuerunt. Ideòqve etiam die secundo & qvinto jejunare sunt soliti.*

II. Indixerunt sibiipsis non raró jejunia eô fine, ut felicia adipiscerentur insomnia: vel ut insomnii alicujus asseqverentur interpretationem, vel ut malum insomnii omen averterent. Hinc Phrasiologia ista usitatissima תענית חלום *Jejunium pro insomnio*: & vulgare istud Adagium יפה תענית לחלום כאש לנעורת

Par est jejunium ad insomnium, ac ignis ad stupam. Permissum est hac de causa jejunare Sabbato, qvod aliàs prohibitum. Vide *Babyl. Schabb.* fol. 11. 1. ubi etiam occurrit historia de *R. Ioshua bar Rabh Idai*, qvi Sabbato lautè acceptus à *R. Ishai* comedere noluit, eò qvòd esset בתענית חלום *sub jejunio pro insomnio.*

III. Jejunârunt sæpè eo fine, ut desideria sua assequerentur. *Hierosl. Kilaim*, fol. 32, 2. *R. Josi jejunavit octoginta jejunia, & R. Simeon ben Lachish trecenta, eo fine ut viderent R. Chaijah Rubbah.* Sæpè etiam, ut mala intentata propellerent: de qvalibus jejuniis fusè agit tractatus *Taanith.* Exemplum unum sat esto pro multis: idqve est *R. Zadoki*, qvi per qvadraginta annos, à tempore scilicet, qvo sponte suâ apertæ sunt portæ Templi (qvod indicium venturi excidii) adeò se jejuniis maceravit, ut חלשא vulgo vocaretur, id est *Infirmus*; cúmqve, jam excisa urbe, frustrà jejunâsse se videret, medicis *Titi* usus est ad restaurandam sanitatem, qvæ præ nimia inedia deperierat.

Vers. 15. Οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος.

בני חופה Eorum hilaritatem tempore nuptiarum non opus est referre, referam illud tantùm qvod satis est, qvod dicitur à Glossatore in *Babyl. Beracoth*, fol. 31, 1. נהגו לשבר זכוכית בנישואין *Soliti sunt frangere vasa vitrea in nuptiis.* Ea scilicet ratione, ut modum & frænum hac actione inderent hilaritati, nè luxuriarentur nimis. Historiam unam & alteram producit illic Gemara. *Mar filius Rabbena fecit convivia nuptialia filio suo; atqve invitavit Rabbinos: cùmqve videret qvòd profusiùs exhilararentur* איתי כסא דמוקרא *adduxit poculum vitreum valens qvadringentos Zuzaos, atqve illud coram iis confregit; unde contristabantur.* Similis historia etiam refertur de *Rabh Ishai*: redditurqꝫ actionis hujus ratio, שאסור לאדם שימלא שחוק פיו בעה״ז *qvia prohibetur homini, os suum risu implere in hoc mundo.* Tantum aberant à jejunando filii thalami.

חופה, vel dies thalami, *filiis thalami*, hoc est amicis & familiaribus, fuerunt septem; hinc freqvens memoria *septem dierum convivii nuptialis*: at verò sponsæ dies thalami fuerunt triginta. In *Joma*, cap. 1. halac. 1. prohibetur edere, bibere, se lavare aut ungere

re in die Expiationis: והמלך וכלה ירחצו פניהם *At regi & sponsæ permissum est lavare facies suas. Nam sponsa venustanda est*, inqvit Glossa in locum, *ut amabilis sit marito* וכלה יום לחופתה היא קרויה כלה *Atqve omnibus triginta diebus thalami sui vocatur ea Sponsa.*

Meditatione dignum est, Discipulos, præsente *Christo*, nullam omninò persecutionem passos, absente omnimodam.

VERS. 18. Ἰδοὺ, ἄρχων.

In *Joma*, cap. 7. halac. 1. distingvitur inter חזן הכנסת & ראש הכנסת. Nam, dum ibi agitur de summo Pontifice, legente portionem qvandam Legis die Expiationis diei congruentem, sic dicitur חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת *Episcopus Synagogæ accipit librum Legis, & dat Ἀρχισυναγώγῳ.* Ubi sic Glossa, בית הכנסת *Synagoga erat in monte Templi, propinqua atrio* (qvod dignum notatu) חזן הכנסת שמש *Chazan Synagogæ est minister: atqve Archisynagogus ille est, cujus jussu decernuntur res Synagogæ, nempè qvis leget Prophetam, qvis recitabit Phylacteria, qvis transibit coram Arca.*

Hujus ordinis & muneris fuit *Jairus*, in Synagoga *Capernaumi*: ita ut vox ἄρχων minus obscuritatis admittat, etiamsi non adsit vel εἷς vel τὶς, in hunc sensum intellecta. Hæc eo loqvente, *Ecce, præfectus Synagogæ istius, &c.*

VERS. 20. Αἱμοῤῥοοῦσα.

זבות Commentarius hîc potest esse tractatus *Talmudicus* זבין.

Acta sunt hæc in platæis *Capernaumi*; nam illic habitavit *Matthæus*, ibidemqꝫ *Jairus*: inqve transitu ab illius ad hujus domum occurrit hæc Hæmorrhoüssa. Perpende seriò historiam ac facilè dijudices, qvid sentiendum de historia ista, de statuis hujus mulieris & Christi *Paneade* erectis, vel *Cæsarea Philippi*; de qvibus *Eusebius*, *Eccles. hist.* lib. 7. cap. 14.

VERS. 23. Ἰδὼν τοὺς αὐλητάς.

Dion Cassius, lib. 56. de funere *Augusti*. ὁ δὲ δὴ Τιβέριος καὶ ὁ

Δρου-

Δρῦσος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, φασὶν τὸν ἀγοραῖον τρόπον πεποιημένην εἶχον. Καὶ τοὺς μὲν λιβανωτοὺς καὶ αὐτοὶ ἔθυσαν· τῷ δὲ αὐλητῇ οὐκ ἐχρήσαντο.

Chetubboth, cap.4.halac. 6. אפילו עני שבישראל לא יפחות לה משני חלילים ומקוננת *Etiam pauperrimus inter Israelitas* (uxore mortuâ) *præbebit ei non minus, qvàm duas tibias, & unam lamentatricem.*

Bava Mezia, cap. 6. halac. 1. חלילים לכלה או למת *Qvi conduxit mercede Asinarium, aut aurigam, ut afferat tibias, aut pro sponsa, aut pro mortuo*: id est, aut ad nuptias, aut ad funus.

Maimon in אישות cap.14. *Mortuam uxorem tenetur maritus sepelire, & lamenta & luctus ei facere, secundùm morem omnium regionum. Atqve etiam pauperrimus inter Israelitas præbebit ei non minus, qvàm duas tibias, & lamentatricem: si autem dives sit, fiant omnia secundùm ejus dignitatem.*

Schabb. cap. 13. hal. 4. *Si Idololatra tibias afferat Sabbato* (ad domum ubi aliqvis est mortuus) *ad tibias istas non lugebit Israelita.*

Convenerat hæc turba subitò: vicini officii ergò, tibicines forsan lucri ergò; utriqve hâc re, ut conjectari licet, eò officiosiores, qvò dignioris gradûs essent parentes defunctæ. Obiit ea, cùm jam *Christus* cum *Jairo* ad domum pergeret (*Marc.V, 35.*) & tamen, ecce, qvàm solenniter conventum est, & concursum in ejus luctu. Duo erant, qvæ in istiusmodi casibus occasionem turbæ præbuerunt ad domum luctûs sese congregandi. 1. Qvidam, ut probabile admodùm est, se illuc receperunt, ut ederent & biberent: nam adhibitæ sunt tunc temporis qvædam epulæ. *Hieros. Beracoth*, fol 6. 1. *Traditio. Decem pocula ebibunt in domo luctûs: ante cibum duo, qvinqve dum comedunt, & à cibo tria.* Et paulò pòst, *Cùm moreretur Rabban Simeon ben Gamaliel, tria insuper addiderunt: at, cùm videret Synhedrium, qvòd hinc inebriarentur, contra hoc decreverunt.* 2. Alii, ut munus suum charitatis & vicinitatis præstarent: nam summi officii esse arbitrabantur, mortuos plangere, sepulchralia ei parare, curare funus, feretro subire, aliaqꝫ in istam solennitatem reqvisita omni sedulitate conferre. Hinc גמילות חסדים *Retributionem* (vel exhibitionem) *misericordiarum* ad hoc munus, peculiari sensu præ omnibus aliis charitatis demonstrationibus, appropriârunt. *Hieros. Sanhedr.* fol. 23. 3.

מית

מית חד מנון ולא אתגמל חכו *Mortuus est qvidam è discipulis sapientum, & non exhibita est ei misericordia* : id est, non curatum est de ejus funere. *At mortuus est qvidam publicanus* ובטילת כל מדינתא מיגמליה חסד *Et ab operibus suis cessavit tota urbs, ut exhiberent ei misericordiam.*

Luctus pro mortuis distinguitur à scholis *Judaicis* in אנינות & אבלות. אנינות erat in diem funeris tantùm, vel usqve dum efferretur funus; & exinde cœpit אבלות, in dies triginta. De his hæc pauca: מי שמתו מוטל לפניו ואין עליו לקוברו אינו נוהג אנינות *Is, qui habet mortuum suum ante se projectum, atq; eum penès non est sepelire eum, non adhibet* אנינות. *Exempli gratiâ: Si moriatur qvis in carcere & sepulturam ejus non permittet magistratus*, vel loci præfectus, *non tenetur cognatione ei propinqvus ad luctum istum, qvi vocatur* אנינות, &c. Hæc habes in *Babyl. Berac.* fol. 18. 1. ratioq; redditur paulò antè, qvia nempe ille, qvi habet mortuum suum ante se projectum, vel cui incumbit ejus sepultura, prohibetur carnem edere, vinum bibere, cum aliis edere, in eadem domo edere, (sub qvâ prohibitione tu jam es, ô *Jaire*,) & liber erat à recitatione Phylacteriorum, & ab oratione, & ab omnibus istiusmodi præceptis legis. מיד חל עליו אבלות משיצא מפתח ביתו *Ast cùm effertur funus ex ostio domûs, tunc illicò incipit luctus* אבלות. Liber ille exindè à præcedentibus prohibitionibus, alias jam incurrit. Indè 1. כפיית המטה *Inclinatio lectorum*, de qvâ plurima *Talmudici*. *A qvonam tempore,* inqviunt, *inclinantur lecti? Ex qvo mortuus effertur ex porta atrii domûs; aut, ut R. Josua, ex qvo obturatur* גולל, *lapis sepulchralis.* (Sic enim vulgò redditur, at Glossa alicubi, *tegumentum*, aut *asser supremus, feretri.*) Qvid sibi voluerit hæc lectorum inclinatio, observes ex iis, qvæ dicuntur *Hierос. Berac.* fol. 6. 1. *Unde lectorum inclinatio? R. Crispa, Nomine R. Jochananis dicit, ex hoc, qvòd dicitur* וישבו אתו לארץ Et consederunt cum illo ad terram (*Job.* II, 13.) Super terram *non dicitur, sed* לארץ ad terram: *rem denotat propè à terra. Hinc est qvòd incubuerunt lectulis inclinatis.* 2. אבל כל ל׳ ימים אסור לעשות מלאכה *Lugens per omnes triginta dies prohibetur opus suum facere, sic & filii ejus, & filiæ, & servi, & famulæ, & jumenta*, &c. *Massecheth Semachoth*, cap. 5.

Hæc eum ſpectârunt,cujus erat mortuus. Partes ſuas etiam egerunt amici & vicini,& in planctu,& in cura funeris, officiosâ ſedulitate rei iſti incumbentes, ex officio & amicitia. כל הרואה מת ואינו מלוהו *Qvicunqve mortuum videt,* inqviunt illi, *atqve eum ad funus non accommodat* (vel *comitatur*) *reus eſt de hoc, qvod dicitur,* Deridens pauperem convitiatur ejus Creatori, &c. *Jam verò,* inqviunt, *non eſt æq; qvis pauper, ac mortuus,* &c. *Babyl. Berac.* ubi ſuprà.

VERS. 24. Οὐκ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει.

Vulgatiſſimum apud eos erat, mortem cujusvis voce דמך exprimere, qvæ propriè *dormire* ſignificat. כד דמך *Cùm dormiret* N. id eſt, cùm moreretur, occurrit apud *Talmudicos* ſexcenties: & tota hæc turba jam diceret דמכה ברת יאיר *Dormit filia Jairi,* id eſt, mortua eſt. Perpenſione ergò dignum eſt; qvânam loqvendi formulâ *Chriſtus* hîc uſus, *Syrus* habet לא מיתת אלא דמכא

VERS. 33. Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραήλ.

Non ad peculiare illud miraculum tunc editum tantùm referri hæc videntur: ſed ad omnia. Perpende qvot uno iſtò die, imò tempore pomeridiano. Prandet *Chriſtus Capernaumi* apud *Mattheum*; pranſum avocat impetratio *Jairi*; cum eo proficiſcenti occurrit *Hæmorrhoüſa* in plateis & ſanatur. Accedens ad domum *Jairi* ſuſcitat mortuam ejus filiam; redeunti ad domum ſuam (nam ei habitatio *Capernaumi*) occurrunt duo cœci in plateis, *Meſſiam* clamant, eum domum ſeqvuntur & ſanantur. Ipſis egredientibus domo, ingreditur mutus dæmoniacus & ſanatur. Meritiſſimè ergò à turbâ non acclamari non potuit, *Nunqvam apparuit tale qvippiam in Iſraële.*

VERS. 34. Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, &c.
Vide qvæ notantur ad cap. XII, 24.

CAP.

CAP. X.

VERS. I. Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητάς.

DE numero duodenario, tribubus *Israeliticis* symphono, vide *Luc.* XXII, 30. *Apoc.* XXI, 12.14. Vocati sunt hi duodecim *Apostoli,* שלוחי, vel שליחי, qvo titulo insigniti sunt *Moses* & *Aaron* à Chaldæo Paraph. *Hierem.* II, 1. Non nudè *nuntium* sonat, sed *nuntium vices mittentis gerentem.* Nam שלוחו של אדם כמותו *Apostolus cujusvis est sicut ipse, à qvo deputatur. Babyl. Beracoth,* fol. 34. 2. Vide versum hujus capitis qvadragesimum. Si tractatum *Maimonidis* hîc perlegeris, cui titulus שלוחין ושותפין oleum forsan & operam non omninò perdes.

In hos fines electi sunt hi duodecim, referentibus Evangelistis.

I. Ut cum ipso essent operum ejus oculati testes, & doctrinæ studiosi. Nam non illicò à primo suo discipulatu, imò nec illicò ab electione suâ ad prædicandum se contulerunt; sed diu ad pedes Magistri assidentes doctrinam istam ab ore ejus imbiberunt, qvam erant prædicaturi. II. Ut Prophetæ ejus forent, & ad prædicandum, & ad miracula edenda. Indè fit, ut iis jam restituatur donum miraculorum, qvod diu evanuerat.

Septem Pastores atqve octo Primates, Mich. V, 5. apud *Kimchium* sunt Discipuli *Messiæ.*

Ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων.

Id est, *in malos spiritus,* qvi idcirco רוחות טומאה *spiritus immundi* dicuntur, ut clariore Antithesi opponerentur רוח הקדש *Spiritui sancto,* spiritui puritatis.

Singularius רוח הטומאה *Zach.* XIII, 2. Et Πνεύματα ἀκάθαρτα *Apoc.* XVI, 13.14. sunt spiritus Diabolici in Pseudo-prophetis decipientes Pythones.

Singulariori porrò nomenclaturâ, de hac re Talmudici, *Ba-*

byl.Sanhedr. fol. 65. 2. *Non erit apud te* דורש אל המתים *Necromantes.* (*Deut.XVIII,11.*) דורש אל המתים, *Necromantes ille est, qui inediâ se macerat, atque it & pernoctat inter sepulchreta eô fine, ut habitet super eum* רוח טומאה *spiritus immundus. Cùm versiculũ istum legeret R. Akibah, flevit. Num jejunanti, inqvit, eo fine, ut ei superveniat spiritus immundus, supervenit spiritus immundus? multò magis jejunanti eo fine, ut superveniat spiritus sanctus, superveniret spiritus sanctus. Ast ego qvid faciã? cùm peccata nostra id nobis effecerint, qvòd dicitur, Peccata vestra separant inter vos & Deum vestrum.* Ibi sic Glossa, שתשרה רוח טומאה עליו *Ut habitet super eum spiritus immundus: id est, ut dæmon sepulchreti eum amet atque adjuvet in incantationibus suis.*

Cùm innumerum Dæmoniacorum numerum, qvem memorant Evangelistæ, mecum revolvo, cui parem non exhibet aliqva historia, vetusq; Testamentum vix unum exemplum profert & alterum: duo hæc præcipuè non possum non pro hujus rei causâ suspicari. (1.) Qvòd populus *Judaicus*, ad summum impietatis apicem jam pertingens, ad summum etiam maledictionum istarum apicem jam pertigerit, qvæ recitantur *Levit. XXVI.* & *Deut. XXVIII.* (2.) Qvòd gens, præter modum artibus magicis dedita, etiam dæmona ambierit, invitaveritq; ut inhabitaret.

VERS. 2. Σίμων.

סימון Nomen *Talmudicis* usitatissimum pro שמעון, qvo nomine etiam noster appellatur *Act. XV,14.*

Observentur hæc, ex *Hieros. Schabb.* fol. 11. 2. ר"א בעא מר' סימון *Rabbi Eliezer quæsivit de re qvadam à R. Simone, at ille non ei respondit. Qvæsivit à R. Josua ben Levi, atq; ille respondit. Indignatus est R. Eliezer, qvòd* ר' שמעון *R. Simeon non responderet.*

Πέτρος.

Tribus, interioris suæ familiaritatis, Discipulis *Christus* immutavit nomina; *Simoni, Jacobo, & Joanni.* *Simon* ab eo vocatus est *Petrus*, vel *Petrosus*: id est, referens ad Petram, eò qvòd Ecclesiæ in Petra ædificandæ non solùm plurimum opis contulerit, sed & opis primum, cùm, clavibus sibi commissis, ostium fidei *Cornelio* aperiens Evangelium primus ad Gentes intromisit: de qva re posteà.

Av-

Ἀνδρέας.

Nomen hoc etiam *Talmudicis* non alienum. אנדריי בר חיננא *Andreas Bar Chinna. Hieros. Megill.* cap. 4.

VERS. 3. Βαρθολομαῖος.

Computa ordinem, qvô vocati sunt Discipuli *Joan. I.* cum ordine, qvo ut plurimùm recensentur, & *Bartholomæum* in eundem locum cum *Nathaniele* coincidentem comperies; ita ut eundem cum eo esse opineris: *Nathanielem* nomine proprio dictum, & *Bartholomæum* paterno. בר תלמי id est, *Filium Talmai.* Nam *Græci* interpretes *Talmai* reddunt Θολμὶ, *II. Sam. XIII, 37.* Atqve occurrit Θολομαῖος apud *Josephum Antiqv.* lib. 20. cap. 1.

Ἀλφαίου.

Apud *Talmudicos* etiam occurrit nomen חלפי: flexile in duplicem pronuntiationem, nempe ut vel *Alphai* sonet, vel *Cleophi.* Hinc *Alphæus* iste, qvatuor Apostolorum pater, vocatur etiã *Cleopas, Luc. XXIV.* qvod & ex hoc satis liqvet, qvòd ea, qvæ vocatur *Maria Mater Jacobi minoris & Josis, Marc. XV, 40.* à *Joanne* vocetur *Maria uxor Cleopæ, Joan. XIX, 25.*

Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος.

תדאי Nomen qvoq; notum *Talmudicis*, ר׳ יוסי בן תדאי *R. Josi filius Thaddai, Massech. Derech arez*, cap. 1. אלעזר בן תדאי *Eliezer ben Thaddai, Hieros. Kilaim*, fol. 27. 2. & *Schabb.* fol. 5. 4. vide *Iuchasin*, fol. 105. 2. Deflexio est nominis *Iudæ*, ut rectiùs hic distingveretur ab *Iscariota.* *Lebbæum* cum dictum ego arbitror ab oppido *Lebba, Galilea* maritimo: de qvo Plinius, *Promontorium Carmelum; & in monte oppidum eodem nomine, qvondam Ecbatana dictum. Juxta Getta Lebba, &c.* lib. 5. cap. 19.

VERS. 4. Σίμων ὁ Κανανίτης.

Lucæ Ζηλωτής. Vide qvinam vocentur Ζηλωταὶ apud *Josephum*, e qvorum secta si hunc *Simonem* fuisse dixeris ante con-

versionem suam, ei fortè nihil magis injurius fueris, qvàm *Mattheo* fratri ejus fueris, cùm eum dixeris *Publicanum*.

Ἰσκαριώτης.

Qværi potest, an vivo ei inditum fuerit hoc nomen, an non nisi post mortem? Si vivo, non incongruè à סקורטיא deduxeris, qvod & אסקורטיא scribitur, *Bab. Nedarim*, fol. 55, 2. ubi dum de homine agitur, vovente se hâc vel illâ non usurum veste, hæc docentur; *Qvi voto se obligat de non utendis vestibus, uti sacco ei licet, cortinâ, cilicio, &c. ast uti non licet* פונדא ופסקיא ואסקורטיא וגו׳. De qvibus sic Glossa, *Hæc sunt indumenta, qvædam coriacea, qvædam de genere vestium.* Qværit *Gemara, Qvid est* אסקורטיא? *Respondit Bar bar Channah* כיתונא רצלא *Indumentum Coriarii.* Glossa, *Cinctorium coriaceum indutum à Coriariis supra vestes suas.* Ita ut *Judas Iscariotes* idem fortè significet qvod *Judas cum cinctorio*, Anglicè, Judas with the Apron. Jam verò in istiusmodi cinctoriis consutas habuerunt crumenas, in qvibus nummos suos circumgestare solebant, prout videre est in *Aruch*, in vocibus אפונדה & תרמיל, qvod & observabimus illicò. Atqve hinc fortè titulum istum sortitus est *Judas* portitor glossocomi, ut vocaretur *Judas cum cinctorio.* Aut qvid si artem Coriarii exerceret, anteqvam cooptatus esset in discipulatum? *Simonem* certè qvendam legimus Coriarium, *Act.* IX, 43. Atqve hunc *Judam* filium *Simonis*, *Joan.* XII, 14. Qvòd si non nisi post mortem tituli hujus stigma inustum ei fuit, ab אסכרא ego deductum reor; qvæ vox qvid sibi velit, essentur *Gemarici*, *Babyl. Beracoth*, fol. 8. 1. *Nongenta & tria genera mortis creata sunt in mundo, sicut dicitur*, ולמות תוצאות (*Et exitus mortis*, Psl. LXVIII. vers. 20.) *vox* תוצאות *Arithmeticè eò numeri assurgit. Asperrima mors inter omnia genera est* אסכרא: *facilima est* נשיקה. Ubi Glossa, אסכרא אסטראנ׳גולמנט בלועז. *Iscara vernaculè est strangulament.* A doctis redditur plerunqve *Angina*. *Gemara* asperitatem ejus illustrat hoc simili, אסכרא דמיא כחיזרא אגבבא דעמרא דלאחורי נשרא: *Est similis ramis spinarum in vellere lanæ, qvos si qvis violenter à tergo vibret, impossibile est, lanam ab iis non convelli.* *Schabb.* fol. 33. 1. in Glossa sic definitur

tur : אסכרא מתחיל במעיים וגומר בגרון *Iſcara incipit in viſceribus, & deſinit in gutture.* Vide *Gemaram* ibi.

Cùm ergò *Judas* miſerrimâ ſtrangulatione periret, qvippe qvòd à Diabolo ſtrangularetur (qvod obſervamus ſuo loco) non mirum, ſi nomini ejus inureretur hæc mortis infamia, ut vulgò diceretur *Judas Iſcariotes*, aut *Judas ille, qvi periit* מאסכרא *à ſtrangulatione.*

ὁ καὶ παραδοὺς αὐτόν.

Obſervetur illud *Maimonidæ* in חובל ומזיק, cap.8. *Prohibitum eſt, Iſraelitam in manus Ethnicorum prodere, vel qvoad perſonam ſuam, vel qvad bona ſua,* &c. *Et qvicunqve Iſraelitam ità prodiderit, partem nullam habiturus eſt in mundo futuro.* Cum ſententia gentis locutus eſt *Petrus*, cùm dixit de *Juda, Abiit in locum ſuum,* Act.I,25. Idem & *Baal Turim* de *Bileamo*; *Abiit Bileamus in locum ſuum,* Num. XXIV,25. *hoc eſt,* inqvit ille, ירד לגהנום. *Deſcendit in Gehennam.*

VERS. 5. Εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε.

Privilegia ſua *Judæis* ſervata vult *Salvator*, uſqve dum ipſi ea perverſitate ſuâ ac peccatis alienarent perderentq́. Nec gentibus nec *Samaritanis* prædicationem Evangelii indulget, ante oblatam eam genti *Judaicæ.* Se filios *Jacobi* Patriarchæ jactarunt *Samaritani*, Joan. IV,12.(qvod qvidem non erat prorſus à veritate alienum) legem etiam *Moſaicam* ſunt amplexi, & *Meſſiam* indè edocti exſpectarunt æqvè, ac *Judæi*: eos tamen pro ovibus *Chriſtus* nihilò magis agnoſcit, qvàm ipſos *Ethnicos.*

I. E ſemine *Jacobi* qvàm plurimi eorum qvidem ſunt orti, profugæ ſcilicet facti, atqve Apoſtatæ à gente *Judaica* ac fide : atqve odiis in eos ardentes pluſqvàm *Ethnici*, ac pluſqvàm in *Ethnicos.* Qvod & inter alia in ipſiſſimâ eorum lingva forſan poſſit animadverti. Perlege enim verſionem *Pentateuchi Samariticam*, atqve hoc, ni halluciner, obſervabis, *Samaritas*, cùm non poſſent ob locorum vicinitatem, & cognationem gentium, non uti lingvâ *Judæorum*, eâ tamen deflexione atqve immutatione dialecti uſos, ac ſi eadem cum eis loqvi aſpernarentur, atqve eandem lingvam facerent non eandem.

II.

II. Legem pari modo *Mosaicam* sunt amplexi, sed tàm variatâ, ut plurimum, vocabulorum scriptione, ut hoc sibi planè proposuisse videantur, se qvidem, Legem *Mosaicam* retinentes, eâ qvâ fieri potuit differentiâ à textu *Judæorum Mosaico* habituros, modò sensum aliqvaliter retinerent. *Dixit R. Eliezer ben R. Simeonis, Dixi ego Scribis Samaritarum, Falsificâstis vos Legem vestram, absqve ullo prorsus vobis indè accrescente commodo. Nam in lege vestrâ scripsistis* אצל אלוני מורה שכם, *Juxta querceta Moreh, qvæ est Sichem,* &c. (vox שכם additur) *Hieros. Sotah,* fol. 21. 3. & *Babyl. Sotah.* fol. 33. 2. Videatur textus *Samariticus* ad *Deut.* XI, 30.

III. Utcunqve religioni *Mosaicæ* studere se præ se tulerunt, reverà parùm aut nihil aberant ab Idololatris, cùm nescirent qvid adorarent: qvod iis objicit *Salvator, Joan.* IV, 22. ac à verâ religione *Mosaicâ*, non solùm Apostatæ recessissent, sed ei summo odio adversarentur. Hinc eos pro *Ethnicis* habuit gens *Judaica*, aut pro populo ipsis *Ethnicis* magis execrando. Idololatriæ ipsorum sic convitiatur *Rabbinus* qvidam in *Hieros. Avodah Zarah*, fol. 44. 4. *Rabbi Ismael ben R. Josi adiit Neapolin* (id est, *Sichem*) *accesserunt ad eum Samaritæ: qvibus sic ille, Video ego, qvòd vos non adoratis hunc montem, sed Idola qvæ sub eo: nam scribitur, Abscondit Jacobus deos alienos sub luco, qvi juxta Sichem.*

Disputatur in tractatu *Shekalim Hierosolymitano*, fol. 46. 2. num *Cuthæus* reputandus esset pro *Ethnico?* qvod asseritur à *Rabbi*, negatur à *Simeone*; sed concluditur qvidem satis pro affirmativo.

IV. Secundâ Apostasiâ laborabat *Samaritarum* metropolis, eò adducta dolo & præstigiis *Simonis Magi*, post receptum Evangelium ab ore ipsius *Salvatoris*. Confer *Actorum* capitis octavi versum nonum cum *Ioannis* capitis qvarti versu qvadragesimo primo.

Ex his omnibus & meritò ob rem ipsam, & ut *Iudæorum* privilegia sarta tecta servarentur, & nè isti genti aliàs esset offendiculo, paralleli *Ethnicis* statuuntur *Samaritani*, atqve æqvè distantes ab Evangelii participatione.

VERS. 9. Εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, &c.

Hæc, qvæ à *Salvatore* Discipulis interdicuntur, usitatissima erant

rant itinerantium viatica, qvibus etiam addebant religiosiores librum Legis.

Ievamoth, cap. 16. halac. ult. *Profecti sunt Levitæ qvidam Zoarum civitatem palmarum: cumq; ex iis unus in viâ ægrotaret, adduxerunt eum ad diversorium. Redeuntes ab hospitissa qvæsiverunt de collega: Mortuus est, inqvit ea, eumq; sepelivi,* Et paulo pòst, הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו: *Ad eos protulit baculum ejus, atqve ejus peram, librumq; Legis, qvi fuerat in ejus manu.* Sic *Mishnah Babylonica*: at *Hierosolymitana calceos* etiam addit: & pro eo, qvod in *Mishnah* est תרמילו, in *Gemara* est אפונדתו.

Memoria etiam dignum est illud in *Beracoth*, cap. 9. halac. 5. לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא בפונדתו ולא באבק שעל רגליו: *Nè ingrediatur qvis montem Templi cum baculo suo, nec cum calceis suis, nec cum crumena sua, nec pulvere in pedibus suis.* Qvæ à *Gemara* sic redduntur; *Nè ingrediatur qvis in montem Templi, nec cum baculo in manu, nec cum calceis in pedibus, nec cum nummo ligato in linteo suo, nec cum crumena à tergo pendente.* ובפונדתו מופשלת לאחריו *Babyl. Berac.* fol. 62. 2. ubi sic Glossa, פונדתו אזור חלול שנותנין בו מעות, *Est cingulum cavum (vel zona concava) in qvo reposuerunt nummos suos.* Vide *Aruch* in אפונדה & פונדה.

VERS. 10. *Μὴ πήραν εἰς ὁδόν.*

Syriaca versio, ולא תרמלא. Vox תרמיל & תורמל *Talmudicis* freqventissima.

Rambam in *Kelim*, cap. 16. halac. 4. תורמיל *est pera coriacea, qvam à collo suo appendunt pastores, in qva victualia sua reponunt.*

R. Sol. ibidem idem ferè dicit, nisi qvòd pastoribus non appropriat. Idem ferè etiam *Aruch.*

Babyl. Schabb. fol. 31. 1. introducitur Proselytus sic dicens: *Si Israelita sacris appropinqvans morietur, qvantò magis advena,* שבא במקלו ותרמילו *qui venit cum baculo suo, & perâ suâ.*

Μηδὲ δύο χιτῶνας.

Simplex tunica pauperiorem statum indicavit, duplex affluentio-

entiorem. Hinc consilium illud *Baptistæ*, Luc. III, 11. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι. Disputatur à *Babylonicis*, *Taanith*, fol. 29. 2. & *Moed Katon*, fol. 18. 1. qvousqve liceat vestes lavare בחולו של מועד in diebus profectis hebdomadæ festivæ; & concluditur, *ei licere*, שאין לו אלא חלוק אחד *cui una tantùm fuit tunica, eam lavare.*

Μηδὲ ὑποδήματα.

Calceos hîc intelligi, non *Sandalia*, patet ex *Marco*, capitis sexti versu nono, atqve inter hæc discrimen statui satis patet ex ipsissimis hisce locis. Cujus contrarium non sine admiratione lego apud *Bezam* in locum. *Sed tùm ex hoc loco*, inqvit ille, *tùm etiam ex Actorum capitis duodecimi versu octavo, apparet Evangelistas inter* ὑποδήματα & σανδάλια *nullum posuisse discrimen, ut rectè observavit Erasmus.*

Audiantur dè hâc re Scholæ *Judaicæ*.

Jevamoth, cap. 12. halac. 1. *Extractio calcei* (leviri, *Deut.* XXV, 9.) *recta est. Sandalii, si adsit ei calx, recta est; sin minùs, non recta.*

Hieros. ibi, fol. 12. 1. *Dicit R. Josi, Profectus sum Nisibin, vidiqve illic seniorem qvendam, dixiq; ei, num bene nosti R. Judam ben Beitiræ? Ille autem: Nummularius ego sum in civitate mea, atqve adfuit ille ad mensam meam qvàm sæpissimè. Dixi ego: num unqvam eum discalceantem vidisti, in qvonam ille discalceat, Calceo, an Sandalio? Respondit ille: numnam, ô Rabbi, sunt Sandalia hîc apud nos? Unde ergò, inqvam ego, dixit R. Meir* אין חולצין במנעל *non discalceant calceo. Rabbi Ba, Rabb Judah dicunt nomine Rabb: si adveniret Elias, diceretq; extrahunt calceum leviri, auscultent ei: si diceret, extrahunt Sandalium, nè auscultent ei. Et tamen ut plurimùm usitatum est extrahere Sandalium: & consvetudo valet contra traditionem.* Vide plura ibi, & *Bab. Jevam.* fol. 102. 1.

Usûs delicatioris fuerunt calcei, durioris atqve utilioris sandalia. מנעל של עור רך *Calceus erat è corio molliori*, סנדל של עור קשה *Sandalium è duriori*, &c. Glossa in *Ievam. Babyl.* fol. 101. 1. Erant etiam sandalia, qvorum solea, vel pars inferior, è ligno erat, superior è corio, atqve hæ clavis compaginatæ. Vide

Vide *Babyl. Schabb.* fol. 60. 1. in Glossa. Erant etiam sandalia qvædam è juncis confecta, aut è cortice palmarum, &c. *Joma*, fol. 78. 2. Discrimen etiam aliud inter calceos & sandalia notabili historiâ illustratur in tractatu *Schabb.* loco jam citato. *Tempore qvodam persecutionis, cùm absconderentur qvidam in speluncâ, dixerunt inter se: Qvi ingredi vult, ingrediatur, nam circumspiciet ille ante ingressum, nè conspiciant eum inimici: at nè qvis exeat; nam propè erunt forsan inimici, qvos ille non videt jam exiens, & sic omnes detegentur. Induit fortè qvidam ex iis sandalia sua, inverso modo: nam utrinqve aperta fuerunt sandalia, ità ut pedem ingerere posset vel à parte antè, vel à parte pòst: illo autem sua inversè induente, vestigia egredientis visa sunt, ac si ingredientis, sic detecta est latebra inimicis,* &c.

Interdicta ergò sunt Discipulis à *Christo*, nummus in zonâ, & viaticum in perâ, 1. Ut illi non solicitici de mundanis curæ *Christi* se totos commendarent. 2. Ex Evangelio vivere eos oportuit, qvod innuit ultimâ versiculi hujus clausulâ, *Dignus mercede suâ est operarius.* Qvod ergò antè dixerat, *Gratis accepistis, gratis date,* prohibuit nè Evangelium lucri ergò prædicarent: non prohibuit victum, vestitum, aliaqꝫ necessaria, ob prædicationem Evangelii recipere.

Interdicuntur duæ tunicæ & calcei, ne superbiam mundanumve fastum aut morem delicatiorem omninò saperent, sed ut potiùs habitum gestumqve circumferrent qvàm humillimum.

Vers. 11. Τίς ἐν αὐτῇ ἄξιος.

Talmudicè מי זכאי.

Vers. 14. Ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν.

Pulverem terræ *Ethnicæ* ex contactu inqvinare docuerunt Scholæ Scribarum.

Tosapt. ad *Kelim*, cap. 1. *Pulvis Syriæ inqvinat æqvè, ac pulvis aliarum regionum Ethnicarum.*

Babyl. Sanhedr. fol. 12. 1. *Traditionalis qvidam ait, Non afferunt olera è terrâ Ethnicâ in terram Israeliticam; at Rabbini nostri permiserunt.* מאי בינייהו *Qvidnam inter hos discrepantiæ? R. Jeremiah dicit* חושׁשין לגושׁיהן איכא בינייהו *Cura de pulvere eorum est inter eos.* Glossa, *Cavent, ne cum oleribus apportetur aliqvid de pulvere*

terræ Ethnicæ, qvi inqvinat in tentorio, & inqvinat puritatem terræ Israeliticæ.

Id. *Schabb.* fol. 15. 2. *Ob sex dubia comburunt Trumam: ob dubium agri, in qvo olim sepulchrum; ob dubium pulveris allati è terrâ Ethnicâ; &c.* ubi Glossa, *Qvia de omni pulvere terræ Ethnicæ dubitari potest, an non fuerit de sepulchro mortui.*

Glossa in *Sanhedr.* fol. 5. 2. *Rabbi vidit Sacerdotem qvendam stantem in parte qvadam civitatis Aconis, qvæ erat extra limites terræ Israeliticæ; dixit ei, Nonne ista est terra Ethnica, de qva determinârunt, qvòd immunda æqvè est ac sepulchretum?* Vide *Puke Tosaph. in Sanhedr.* cap. 1. artic. 30.

Ritus istè ergò, excutiendi pulverem à pedibus, Discipulis præscriptus hoc sonat; Ubicunqve vos non exceperit urbs *Israelitica*; cùm discedítis, excutiendo pulverem à pedibus vestris demonstrate, vos urbem istam, utcunqve *Israeliticam*, pro *Ethnicâ*, profanâ, impurâ, reputare atqve abominari.

Vers. 17. Ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς.

Beza hîc, ut sæpissimè, cùm locum enodare non potest, in suspicionem ducit: nam sic ille: *Cùm neqve Synagogas alibi inveniam de judæii domibus dici, ut loqvuntur Hebræi, neqve in Synagogis fuisse sumptas civiles pœnas, mihi suspectus est hic locus.* At sine causâ prorsus: nam

1. In unaqvaqve Synagogâ erat triumviratus civilis: tres magistratus, qvi judicârunt de rebus litigiosis intra Synagogam istam emergentibus; qvod notavimus anteà.

2. מכות בשלשה *Flagellatio erat per consessum istum triumviralem. Sanhedr.* cap. 1. hal. 2.

Sic qvinaria ista flagellatio *Pauli* (*2. Cor. VI, 24.*) fuit in Synagogâ, id est, בב"ד של שלשה Per consessum istum trium magistratuum, qvalis erat in unaqvaqve Synagogâ.

Obscurius aliqvantum est, qvod dicitur, Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, *Cavete verò vobis ab hominibus.* A qvibusnam aliis caverent? At videtur fortè vox ἄνθρωποι eo sensu occurrere, qvo אנשי in his locutionum formulis אנשי כנסת הגדולה & אנשי בית דין &c. sed non contendimus. Vers.

VERS. 23. Οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραήλ, &c.

Non anteà civitates *Israelis* evangelizantes peragraveritis, qvàm reveletur filius hominis per resurrectionem suam. *Rom. I, 4.* Confer huc *Act. III, 19. 20. Resipiscite igitur & convertite vos, ut deleantur peccata vestra,* ὅπως ἂν ἔλθωσι, *ut adveniant tempora refrigerii* (nam vos refrigerium & consolationem exspectatis sub *Messia*) *Et mittat prius prædicatum vobis Iesum Christum*, & versu 26. *Vobis primùm Deus, suscitans filium suum, misit eum benedicentem vobis*, &c. A resurrectione *Christi* epocha *Messiæ*.

VERS. 25. Βεελζεβοὺλ.

Vide capitis duodecimi versum vicesimum qvartum.

VERS. 27. Ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε.

Observavimus antè, alludi hic ad morem Scholarum, ubi doctor è Cathedrâ insusurravit in aurem interpretis, atqve ille voce sonorâ toti Scholæ reddidit, qvod in aure dictum.

Babyl. Sanhedr. fol. 7. 2. *Dixerunt Juda bar Nachmani* מתורגמניה דריש לקיש *Interpreti Resh Lachish* קום עליה באמורה *Asta ei pro expositore.* Glossa, *Ad enuntiandum expositionem Synagogæ*, מה שילחש לך *qvam tibi insusurraverit.* Non possumus hîc non illud repetere, qvod adduximus antè, qvòd החכם לוחש לו לשון עברית *Doctor insusurravit ei in aure Hebraicè.* Et vestigia aliqva hujus consvetudinis non possumus non suspicari fuisse morem istum in Ecclesia *Corinthiaca*, qvem reprimit Apostolus, loqvendi in Synagoga in lingva ignota.

Legimus in *Babyl. Joma*, fol. 82. 2. de insusurratione in aurem facta alio sensu, fœminæ scilicet cuidam gravidæ, qvæ odoratam carnem graviter expetiit. *Dixit ergò Rabbi* זילו לחושו לה *Ite, insusurrate ei, qvòd est dies Expiationis.* לחושו לה ואילחישא *Insusurrârunt ei, atqve insusurrata est*: id est, sedata, & qvievit.

Κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων.

Alluditur fortè ad morem istum, de qvo *Bab. Shabb.* fol. 35. 2.

 Sexies

Sexies tubâ cecinit Minister Synagogæ, vesperâ Sabbati, in tecto domûs excelsæ valdé, ut indè omnibus innotesceret de introitu Sabbati. Cantus primus, ut cessarent ab operibus suis in agris: secundus, ut cessarent à suis in urbe: tertius, ut accenderent lucernam Sabbaticam, &c.

VERS. 34. Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, &c.

Qvamvis hæc verè intelligi possunt de dissidiis inter fideles atqve infideles propter Evangelium, qvod notant interpretes omnes; propriè tamen, & primariò, qvasi digito monstrant horrendas illas strages, & bella civilia *Judæorum* inter se, qvalia nec ulla unqvam vidit ætas, nec audiit historia.

Babyl. Sanhedr. fol. 99.1. *R. Eliezar dicit, Dies Messiæ sunt qvadraginta anni, sicut dicitur, Qvadraginta annis vexatus ego per hanc generationem.* Et fol. 97.1. *R. Juda dicit, In generatione ista, cùm filius Davidis advenerit, Scholæ erunt meretrices, Galilea vastabitur, Gablan excidetur, & incolæ terræ* (Glossa, *Synhedrium*) *circumvagabuntur ab urbe in urbem, & misericordiam non asseqventur, sapientia Scribarum fœtida erit, & qvi peccare timent spernentur, eruntq; facies generationis istius, sicut facies canum, & deficiet veritas, &c.* Percurre historiam qvadraginta istorum annorum à morte *Christi* ad excisas *Hierosolymas* (ut vulgò computantur) & stupens observes gentem in excidium sui conjuratam, & mutuis cædibus & rapinis gaudentem, supra omne exemplum, atqve usqve ad miraculum. Immissa certè cœlitùs hæc Phrenesis. Et primò, Meritò insaniunt, qvi sapientiam Dei sub pedibus suis, qvoad potuerunt, conculcârunt. Et secundò, Minori vindictâ non potuit expiari sangvis Prophetarum & *Christi*, pacem Evangelizantium. Dicas mihi, ô *Judæe*, unde iste gentis tuæ in mutuam cædem furor, atqve ista maniæ monstra, ultra omne exemplar? Num gratis insanit gens in ruinam sui? Divinam agnosce vindictam in amentia supra humanam.

Dissidia, lites, & pugnas gentis enumeranti occurrit, post dissensionem inter *Pharisæos* & *Sadducæos*, non minor inter *Schammæanos* atqve *Hillelianos*: qvæ eò usqve crevit, ut ad cædem & sangvinem sit perventum.

Hie-

Hierof. in Schabb. fol. 3. 3. *Ad cameram Chananiæ ben Ezekiæ ben Garon accesserunt Schammaani atqve Hilleliani, ut eum visitarent: dirus fuit iste dies, instar diei, qvo factus est vitulus aureus. Schammaani astiterunt ab infrà, & qvosdam ex Hillelianis trucidârunt. Traditio est, sex ex illis ascendisse, reliqvosqve illic astitisse cum gladiis & hastis.*

In commune transiit Adagium, *Controversias inter Discipulos Hillelis & Discipulos Shammai dirimere non posse vel ipsissimum Eliam Thisbiten.* Determinatum de iis somniant per vocem cœlestem, at minimè certè diremptæ dissensiones atqve acrimoniæ.

Hierof. Beracoth, fol. 3. 2. *Priusqvam prodiret Bath Kol, (in Jabneh) ex æqvo amplecti licuit vel decreta Scholæ Hillelianæ, vel decreta Scholæ Shammæanæ. Prodiit tandem Bath Kol, & sic locuta, Et horum & illorum verba sunt verba Dei viventis, at certa rei determinatio est secundùm decreta Scholæ Hillelis. Et exinde qvicunqve transgressus fuerit decreta Scholæ Hillelianæ, reus est mortis.*

Sic decisa est controversia, at non sic extincta odia, & virulentiæ. Observo apud *Gemaristas Hierosolymitanos* vocem שמותי adhibitã pro *Shammæano.* (Vide *Trumoth,* fol. 43. 3. *Succah,* fol. 53. 1. *Jom tobh,* fol. 60. 3. &c.) qvam ego ferè suspicor ex affinitate vocis שמתא, qvæ *Anathema* significat, ab *Hillelianis* efformatam in odium, ignominiam, & ludibrium *Shammæanorum.* Cùmqve semel iterumqve periclitantem à latronibus lego *R. Tarphonem,* eò qvòd in qvibusdam seqveretur ritum & morem Scholæ *Shammæanæ,* non suspicari non possum, insidias invicem his illis assiduè structas, & molimina hostilia, mutuæ injuriæ perpetuò invigilantia.

Babyl. Beracoth, cap. 1. halac. 3. *Dicit R. Tarphon, In viâ itinerans declinavi, ut recitarem Phylacteria secundùm ritum Scholæ Shammæanæ, & periclitatus sum à latronibus. Dixerunt ei, Meritò, eò qvòd transgressus es verba Scholæ Hillelianæ.* Deest hoc à *Mishnah Hierosolymitanâ.*

Hierof. Sheviith, fol. 35. 2. *R. Tarphon descendit comestum ficus de suo, secundùm Scholam Shammæanam: viderunt eum adversarii atqve in eum calcitrârunt: cùm se periclitatum videret, Per vitam vestram, inqvit, nuntiate in domo Tarphonis, ut parata sint ei indumenta sepulchralia.*

Sic qvasi cœlitùs phrenesi tacti, insaniunt in se invicem Docto-

ctores gentis,& ab ipsis horum Scholis & cathedris fluunt non tàm doctrinæ,qvam animositates,jurgia,cædes,& carnificinæ.

His addantur horrendæ istæ latronum, sicariorum, zelotarum furores,rapinæ,cædes,strages,crudelitatesqꝫ supra omne exemplum inter mortales,stupendæ: & si hæc iram ac vindictam divinam non sapiant,qvid unqvam sapuit?

CAP. XI.

VERS. 3. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;

RAtio legationis *Joannis* ad *Christum* aliqvantò est obscurior.

Primò,Non ex ignoratione *Christi* fuisse,est extra omnem controversiam,cùm cœlitùs de illius personâ fuerat edoctus,cùm ille baptizaretur,cumqꝫ iterumqꝫ iterumqꝫ clarissimè ei attestatus fuisset, *Hic est agnus Dei*,&c.

Secundò,Nec legatio ista certè,ut de personâ *Christi* satisfieret discipulis *Joannis*: nam indignissimi qvidem erant discipuli tali magistro,si ei de illo docenti non crederent absqve ulteriori argumento.

Tertiò,Videtur ergò *Joannes* hâc in re propriam incarcerationem respexisse,eoqꝫ reflexisse qvæstionem ejus, *Tune ille, qvi venturus?* &c. Audierat miracula omnimoda ab eo edita, illuminatos cæcos,suscitatos mortuos,ejecta Dæmonia,&c. Et qvare ergò inter omnia non liberatus *Joannes* è carcere? Hæsit, ut videtur, viro bono hic scrupulus, qvare omnes à *Christo* beneficium ac solatium obtinent,me excepto? Eâ fortè laborabat lippitudine,qvâ cum tota gente discipuli *Christi*, de ejus regno, victoriis & triumphis terrenis: à qvibus,heu qvantum! hoc abfuit, qvòd catenis vinctus jaceret præcursor ejus,ac præcipuus minister. Si tu ille, de qvo triumphante tanta prædicant Prophetæ; qvare ego tam diu in carcere? Tune ille es? an alius exspectandus, à qvo ista exspectanda?

Duplici *Joannis* qvæstioni duplicem reddit *Christus* solutionem.

Pri-

Primo, me eum esse, qvi venturus, testentur hæc qvæ perago. *Cæci visum recipiunt, claudi ambulant*, &c.

Secundò, qvòd ad causam attinet præsentem *Joannis*, qvi a...em expectat venturum, eum à vinculis populumq; à jugo ...minum soluturũ, Acqviescat, inqvit ille, in divina mea dispen...tione, &, *beatus est, qvisqve in me non fuerit offensus*, utcunqve ei ...ia ex animo non fuerint, qvæ in commodum præsens & corporale exspectavit.

Et videntur verba *Salvatoris* versu undecimo, correptionem ...itam erroris hujus in *Joanne* aliqvam exhibere: *Minor verò in ... cælorum major est eo.* Vocem μικρότερος bene reddit vulga... versio *Minor*, non *Minimus*: qvasi dicat, dum egrederemini ad *Joannem* in desertum, nec nugas exspectâstis, nec pompam terrenam (nec arundinem vento agitatam, nec hominem splendidè vestitum) sed seriò & solidè exspectâstis Prophetam: optimeq; nam ille Prophetarum, imò mortalium, maximus, qvoad officium, ... hoc præ omnibus aliis nobilitatus, qvòd præcursor sit *Messiæ*. Sunt tamen qvi eo qvidem, qvoad officium, sunt longè minores in Regno cœlorum, aut Republica *Christi*, qvi tamen eo majores sunt, qvoad cognitionem status ac conditionis hujus regni. Comparatio certè hìc non fit, vel qvoad officium, vel qvoad dignitatem, vel qvoad sanctitatem, vel qvoad æternam salutem: nam qvisnam, qvæso, *Baptistam* in his omnibus, vel in horum ul... antecessit? sed qvoad cognitionis claritatem & perspicuitatem in dijudicanda natura & qvalitate Regni cœlorum. Perpendan... austeritas vitæ *Joannis*, atqve indicta discipulis suis creberrima ...unia, qvæqve de utrisqve dicat *Salvator*, & faciliùs credes, *Joannem* temporalem etiam redemptionem (secundùm universalem ...tis conceptum) à *Messia* exspectâsse, non adeò translucidè de natura regni, & redemptione *Christi* dijudicantem. Faciliusq; ad... hæc credes, cum discipulos ipsos *Christi*, diu cum eo versa... eodem modo cœcutiisse hac ipsa in re observaveris.

VERS. 12. Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται.

Et hæc etiam faciunt in encomia *Joannis*. Nobilissimum ...m fuisse Prophetam, ac missionis atqve autoritatis non vulgaris

ris fidem hæc faciunt; qvòd ab ejus prædicatione & initium sumpserit regnum cœlorum, ac confertim ac catervatim adeò sit eò protrusum ab infinitis cœtibus, ac si violenter arreptum regnum illud occuparent. Divinus populi æstus, catervis tàm innumeris ac fervore tàm inundante eò se conferentis, divinam satis arguit & docentis & doctrinæ dignitatem.

VERS. 14. Εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας.

אין תקבלו Suspicionem aliqvam verba innuunt, eos hanc doctrinam non recepturos, qvod & testatur pertinax gentis istius exspectatio, *Eliæ* personaliter venturi, in hunc usqve diem. Qvo fundamento nonnulli *Christiani* idem sentiant, ipsi videant. Vide notata ad capitis decimi septimi versum decimum.

VERS. 21. Ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι.

Civitates *Judæorum* confert cum civitatibus *Canaaniticis*, stirpis maledictæ. At hæ tamen civitates, execrãdi seminis ac nominis, si virtutum inter vos editarum fuissent participes; non eo amentiæ atqve perversitatis, qvo vos obduruissent, sed ab *Ethnicismo* suo, & *Canaanitismo*, resipuissent in agnitionem Evangelii, aut ad pœnitentiam talem se recepissent, qvæ vindictam averteret. Sic pœnitentia *Ninivitarum* utcunqve salutaris non esset, conservativa tamen erat, & civitatem ab impendente ira & flagello liberavit. Horrendissima hîc innuitur *Judæorum* pervicacia, ultra improborum improbissimos, ultra maledictorum maledictissimos.

VERS. 22. Ἡμέρᾳ κρίσεως.

ביום דינא רבא & ביום דינא. Formula loqvendi *Judæis* usitatissima.

VERS. 29. Τὸν ζυγόν μου.

Sic עול תורה *Jugum Legis.* עול מצוה *Jugum præcepti.* עול מלכות שמים *Jugum regni cælorum.* Confer jugum grave *Salomonis & Roboami.*

CAP.

CAP. XII.

VERS. I. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς Σάββασι διὰ τῶν σπορίμων.

DEterminatur tempus à *Luca* his verbis, Ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ, id eſt, *Sabbato à ſecunda-primo.*

I. Lege divinâ cautum eſt, ut offerretur manipulus ...ialis ſecundâ die hebdomadæ Paſchalis. *Levit. XXIII, 10. 11.* ממחרת השבת יניפנו הכ... *Craſtinâ Sabbati ventilabit (* vel *a-...) eum Sacerdos.* Non craſtinâ Sabbati hebdomadis ordi-... ſed craſtinâ poſt diem primum hebdomadæ *Paſchalis*, qvi ... fuit *Sabbaticus. Exod. XII, 16. Levit. XXIII, 7.* Hinc LXX. ... τῆς πρώτης. *Chald.* בתר יומא טבא *Poſt diem feſtum. R. R.* ... *Menachemus* ממחרת יום טוב הראשון של פסח *Craſti-... primo die feſti Paſchatis* : de qvo fuerat mentio verſiculis an-...dentibus.

II. Jam verò à die iſto *Paſchalis* ſolennitatis ſecundo, ... offerebatur manipulus, enumerabantur ſeptem ſeptimanæ ... *Pentecoſten.* Nam mutuò atqve invicem ſe reſpexerunt dies ...nipuli & dies *Pentecoſtes.* Die enim hâc *Paſchatis* ſecundâ, ...latio manipuli ſupplicatoria erat & precatoria, benedictionem ...petrans frugibus novis, veniamqꝫ eas comedendi, & falcē in ...getes immittendi. Oblatio autem panum primitialium die ...tecoſtes (*Levit.* XXIII, 15. 16. 17.) gratiarum actionem ſpecta-..., ob feliciter peractam & congeſtam meſſem hordeaceam. Hâc ...go relatione concatenatæ erant duæ hæ ſolennitates, ut utra-...qve meſſem reſpiceret; illa ineuntem, hæc finitam; hæc ab illa ...penderet, & poſt ſeptem ab ea hebdomadas numeraretur. Computatio ergò temporis intercedentis non potuit non memo-riam diei iſtius ſecundi hebdomadæ *Paſchalis* ſecum ferre, atqve hinc vocatur Pentecoſte *Feſtum Hebdomadum*, Deut. XVI. verſ. 10. Nec potuit aliter temporis interlabentis verus calculus retineri qvoad Sabbata, qvàm ſic numerando, *hoc eſt* Σάββατον δευτερο-..., *Sabbatum à ſecunda die Paſchatis primum. Hoc eſt,* δευτερο-..., *à ſecunda iſta die ſecundum* : & ſic de ceteris. In *Hieroſ.*

Demai, fol. 24. 1. vox שבת פרוטוגמייא *Sabbatum πρωτογαμίας*, est compositionis non admodum dissimilis.

Cùm per dies, & non per septimanas, numerant, inceptus est calculus à die manipuli. *Juchasin*, fol. 36. 1. *Mortuus est magnus discipulorum quorundam numerus inter Pascha & Pentecosten, ob non exhibitum inter se mutuum officium. Est ubi dicatur, obiisse illos diebus quindecim ante Pentecosten, hoc est, triginta tribus à manipulo.*

Ad finem *Midras Samuelis* qvi apud me est, sic concluditur, *Finitum est hoc opus die tricesimo tertio à manipulo.*

III. Addito ergò à *Luca* hoc vocabulo, Δευτερο-πρώτῳ, ostenditur, 1. Fuisse hoc Sabbatum primum à secunda die *Paschatis*: proindeq; secundùm historiæ Evangelicæ seriem, vel istud ipsum *Sabbatum*, qvo sanatus est Paralyticus ad natatoriam *Bethesdæ*, *Joan.* V. vel *Sabbatum* ab isto proximum. 2. Aristas hasce à Discipulis convulsas fuisse hordeaceas: heu qvantum ab istis dapibus distantes, qvibus Sabbato luxuriari pro consvetudine non solùm habitum est à *Judæis*, sed & pro religione! Audi culinarem & patinariam eorum Glossam in illud Prophetæ *Esaiæ*, cap. LVIII, 13. *Vocabis Sabbatum oblectamentum*: *Prohibitum est*, inqviunt *jejunare Sabbato: At verò è contrà tenentur homines cibo & potu se oblectare. Nam lautiùs convivandum est Sabbato qvàm diebus aliis: summeq; ille est laudandus, qvi dapes in istum diem parat maximè opiparas. Ter Sabbato est comedendum, & de hoc monendi sunt omnes. Et vel ipsi pauperes, qvi ex Eleemosynis victitant, ter comedant Sabbato. Qvi enim ter Sabbato convivatur, liberabitur à calamitatibus Messiæ, à judicio Gehennæ, & à bello Gog & Magog. Maimonid. Schabb.* cap. 30. *Kimchi* in *Esai.* LVIII, *Qvibus venter Deus*, Philip. III, 19.

IV. At num maturæ segetes ad festum *Paschatis*?

Respond. 1. Satio hordei fuit illicò post medium mensis *Marheshvan*, id est, circa ineuntem *Novembrim* nostrum. *Babyl. Berac.* fol. 18. 2. *Audivit semen, ad pluviam primam satum, grandine perditum: ivit ille & seminavit ad pluviam secundam*: &c. *cumq; omnium aliorum sementum grandine periret, illius sementum non periit.* In qvæ sic Glossa: *Pluvia prima erat decimo septimo die mensis Marheshvan: secunda, die ejusdem mensis vicesimo tertio: & tertia erat in initio mensis Chisleu. Cùm ergò descenderet grando, illud qvod ad pluviam primam satum est, aliqvantò jam obduruerat; atqve ità à grandine est fractum; at satum*

um ad pluviam secundam ob mollitiem ejus non frangebatur, &c. Satum ergò ineunte jam hyeme hordeum, ac aëris clementiâ per hyemem crescens, adventante jam *Paschate*, ad maturitatem pervenerat: ità ut ab isto tempore (oblato tunc manipulo) initium sumeret messis hordeacea.

2. Qvòd si, cùm justum adventaret tempus *Paschatis*, hordea non maturuerant, addito ad annum istum mense embolimæo, exspectatum est, usqve dum maturescerent. *Ob tria enim intercalabant annum, ob æqvinoctium, ob fruges recentes, atqve ob fructus arborum. Nam computant Seniores Synhedrii observantq́, si futurum est æqvinoctium vernum, decimo sexto die mensis Nisan, aut ulteriùs, tunc annum istum intercalant, Nisanq́ istum faciunt Adar secundum; ita ut occurrere possit Pascha ad tempus frugum recentium: vel si observant qvòd non adsint fruges recentes, qvodq́ non germinaverint arbores, germinare solitæ, tum annum intercalant*, &c. *Maimon.* in *Kiddush Hodesh.* cap. 4.

Hujus rei exemplum habes, *Hieros. Maasar Sheni*, fol. 56. 3. & *Sanhedr.* fol. 18. 4. & *Babyl. Sanhedr.* fol. 11. 2. *Rabban Gamaliel cum Senioribus Synhedrii magni; fratribus nostris in Judæa & Galilæa, &c. Salutem. Innotescat vobis, qvòd cùm agni sint teneri nimis & columbæ implumes, & non adsint fruges recentes, visum est nobis huic anno addere dies triginta*; &c.

Οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπείνασαν.

Jejunos eos adhuc tenuerat gentis consvetudo, qvemvis non passa, si non ægrotum, qvicqvam gustare Sàbbato, ante peractas in Synagoga preces matutinas: jamq; inde itum est ad prandium. Ac diebus etiam profestis, idq; tempore pomeridiano, Canonibus cautum est, *nè qvis ab operâ sua domum vespere rediens, vel edat, vel bibat, vel dormiat, ante fusas ab eo in Synagoga preces. Piske Tosaph.* in *Berac.* cap. 1. art. 4. & *R. Asher* ibid.

De viis per sata publicis aut privatis legat, cui vacat, *Peah* cap. 2.

VERS. 2. Ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

De reipsa non litigant, qvia licita, *Deut. XXIII, 25.* sed de re

patrata *Sabbato*. De qva ſic Patres Traditionum. קוצר. גרוגורת חייב ותולש תולדות קוצר *Metens Sabbato vel tantillum, reus eſt. Et vellere ſpicas eſt ſpecies meſſionis. Et qvicunqve aliqvid decerpit à germinatione ſua, reus eſt ſub nomine metentis. Maimon. Schabb.* cap. 8. At qvonam reatu tenebatur? Dixerat hoc antè, ad initium capitis ſeptimi, his verbis: *Opera, per qvæ reus fit homo lapidationis, atqve exciſionis, ſi ex præſumptione ea faciat, ſacrificii autem pro peccato ſi ex ignorantia,* מהן אבות ומהן תולדות *ſunt vel primitiva vel derivativa.* Ex primitivis, vel generibus, enumerantur triginta novem, *Talm. Schabb.* cap. 7. Arare, ſerere, metere, manipulos colligare, triturare, cribrare, commolere, pinſere, &c. tondere oves, lanam tingere, &c. תולדות derivativa, vel ſpecies iſtorum generum, ſunt ea, qvæ ejuſdem cum iis ſunt claſſis & ſimilitudinis. Exempli gratiâ, Foſſio eſt ejuſdem generis cum aratione; olerum in fruſtula diſſectio ejusdem claſſis cum commolitione; & ſpicarum avulſio ejuſdem rationis cum meſſione. Cauſam ergò Diſcipulorum eò ardentiùs agit *Salvator*, qvia jam de capite agebatur: ad lapidationem namqve eos ob rem patratam adjudicabant Canones Scribarum, ſi modò ex præſumptione id fieri probaretur. Hinc itaqve defenſionem ſuam orditur, hoc ex neceſſitate à Diſcipulis, ſtimulante fame, fieri, non ex legum contemptu.

VERS. 3. Δαβὶδ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ.

Comparativè enim intelligenda ſunt verba *Achimelechi, Qvare tu ſolus, & nemo tecum?* id eſt, comparatè, ad nobilem illam catervam, qvibus ſtipatus incedere conſveviſti, & qvæ ἀρχιστράτηγον decet *Iſraelis. Nobam* acceſſit *David* non fugientis more, ſed oraculum ſcitaturi de eventu belli, ad qvod ex mandato Regis proficiſci præ ſe ferebat. Ad bellum ergò, aut ſtratagema aliqvod accelerandum, properare ſe ſimulans ſimulat etiam ſe exercitum ad locum aliqvem amandâſſe, ſe autem ipſum eò diverſum, ut Deum adoraret, & de exitu rei ſcitarètur: pauculos tantùm è fideliſſimis miniſtros ſecum adduxiſſe, qvibus eſurientibus pauculos panes impetrat.

Ὅτι ἐπείνασαν.

Audi hîc *Kimchium* veterum de hac hiſtoria ſententiam ſic

pro-

...rentem. *Dicunt Rabini nostri, b.m. qvòd panes propositionis ae-... &c. Interpretatio etiam clausulæ* ואף כי היום יקדש בכלי *...est. Parùm est dicere, licere nobis panes hos à coram Domino amo-... comedere, cùm famelici simus & esurientes; nam & hunc ipsum pa-... qvi jam apponitur, qvi etiam in vase sanctificatur (nam mensa ...) etiam hunc comedere liceret, cùm tibi non adsit panis alius, ... nobis, nosqve famelici simus & esuriamus.* Et paulò post, *... est qvod curæ ac vita obstet, præter Idololatriam, Adulterium, & Homicidium.*

Qvadrant hæc optimè cum vi argumenti *Salvatoris*, at verò cum genuino clausulæ istius sensu, ut videtur, non benè qva-drant. Ego aliter bona cum venia reddiderim, hoc tantum ...us præfatus, Non improbabilis est conjecturæ, *Davidem No-...* accessisse vel ipso Sabbato, vel Sabbato jam tantùm elapso. *Non enim edendi erant panes propositionis, nisi in diem unum, & noctem ...am, Sabbato scilicet & exitu Sabbati. Accessit ergò illuc David, in exitu Sabbati. R. Esaias in I. Sam. XXI.* Et jam ego *Davidis* verba ...c reddo. *Cohibitæ sunt à nobis mulieres nudiustertiùs,* (ita ut nulla apud nos sit immunditia ex contactu menstruosæ) *& sancta fue-...t vasa adolescentum etiam in via communi:* (id est, dum more & ...nere communi proficisceremur) *multò ergò magis sanctè illis est, qvad vasa, hoc die* (Sabbato). Atqve in hunc sensum fortè redit illud ראג נעצר לפני יהוה *Erat autem illic qvidam ex servis Sauli die illo detentus coram Domino.* Adduxerat eum reverentiæ Sabbati adoraturum, & adhuc eum illic detinuit.

VERS. 5. Οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ Σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

עבודה שהיא לשם קדושים אין עבודה: *O-...* *servile, qvod fit in sacris, non est servile. Hieros. Shabb.* fol. 17. 1. *Eadem opera, qvæ in Templo præstita sunt diebus aliis, præstita sunt etiam Sabbato.* Et אין שבות במקדש כלל *Non est Sabbatismus in Templo omninò. Maimon.* in *Pesach,* cap. 1.

VERS. 8. Κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ Σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

I. Ipsissimum hoc argumentum cavillationibus eorum op-po-

ponit, coram Synhedrio, *Joann.* V. Cùm in jus vocatur de sanando Paralytico, hoc ipso Sabbato, vel Sabbato proximè antecedente: dominium suum in Sabbatum ex hoc ipso ostendit, qvòd eâdem autoritate, potestate, & honore, vestitus & decoratus sit ille *Filius*: qvoad Novi Testamenti administrationem, qvâ *Pater*, qvoad Veteris.

II. Duplici sub lege *Adamo primo* incubuit cultus Sabbati, pro duplici ejus conditione. 1. Ante lapsum sub lege naturali in corde scripta, sub qva Sabbatum coluisset, si permansisset innocuus. Atqve ad hoc, non indignum est observatione, qvòd qvamvis non advenerit dies septimus ante ejus lapsum, memoretur tamen institutio Sabbati ante historiam lapsus. 2. Post lapsum, sub lege positiva. Nam, cùm peccâsset ille die sexto, adveniretq; septimus, non jam sub nuda lege naturali ad eum celebrandum tenebatur; sed pro mutata *Adami* conditione, mutatâ etiam non parùm conditione Sabbati, superinducebatur ei de celebrando Sabbato lex nova & positiva. Non injucundum erit pauca è magistris *Judæorum* de primo isto Sabbato adduxisse.

Circũcisio, inqvit R. Judah, & Sabbatum fuerunt ante Legem. Midr. Tillin, fol. 15. 3. Qvantum autem retrò ante Legem? Audi *Baal Turim* in *Exod.* I. *Redempti sunt* (inqvit) *Israelitæ ex Ægypto ob observatam illìc circumcisionem, & Sabbatum.* Imò & ulteriùs retrò, *Hæreditas Jacobi promittitur sanctificantibus Sabbatum, qvia ipse sanctificavit Sabbatum. R. Sol.* in *Esai.* LVIII, 14. Imò & adhuc ulteriùs retrò, usqve ad initium mundi. *Canticum in mundo primum fuit, cùm Adamo remitteretur peccatum: cumq; ingrederetur Sabbatum, os suum aperuit atqve edidit Psalmum Sabbati. Targ.* in *Cant.* I. Sic etiam *Targum* in titulum *Psalmi* XCII. *Psalmus, aut Canticum, qvod composuit Adamus de Sabbato.* In qvem *Psalmum* sic inter alia *Midras Tillin: Qvidnam creavit Deus die primo? Cœlum & terram. Qvid secundo? Firmamentum, &c. Qvid septimo? Sabbatum: cumq; Sabbatum non in opera servilia creârat Deus, in qvæ reliqvos creaverat dies hebdomadis, ideò de eo non dicitur, ita ut de diebus aliis, & fuit vesper & fuit mane dies septimus.* Et paulò pòst, *Creatus fuit Adamus vespere Sabbati: ingreditur Sabbatum, cùm ille jam peccâsset, atqve advocatum ejus egit apud Deum,* &c.

Babyl.

Babyl. Sanhedr. fol. 38. 1. *Adamus creatus est vespere Sabbati, ut illicò subiret præceptum,* &c.

III. Cùm ergò post lapsum institutum ita fuit Sabbatum, legeq; & conditione, qvæ Christum jam promissum, hominisq; lapsum respexit, non potuit Sabbatum non sub potestate & dominio filii hominis, id est, seminis promissi subjici, ab eo ordinandum & disponendum, prout ipsi visum ac provisum fuerit, in honorem suum, atq; hominis emolumentum.

VERS. 10. Εἰ ἔξεστι τοῖς Σάββασι θεραπεύειν;

Non tàm qværentium est, qvàm negantium. Hæ enim fuerunt eorum in istâ causâ determinationes. *Sani medicinam nè adhibento Sabbato. Lumbis æger nè oleo & aceto locum affectum ungat: ast oleo licet, modò non rosaceo, &c. Dolens dentibus acetum nè absorbeat, iterum exsputurus: ast absorbere licet, modo deglutiat. Gutture dolens oleo nè gargarizet: ast oleum deglutire licet, unde si sanetur, benè est. Nè mastichen qvis masticet, aut dentes aromatibus confricet in medelam; si verò hoc faciat in suaveolentiam oris, permittitur. Vinum oculo dolenti non indunt. Fomentationes, aut olea, loco affecto non applicant,* &c. *Maimon.* in *Schabb.* cap. 21. Qvæ omnia, utcunqve sanationi à *Christo* peractæ (verbo tantùm) extra metas fuerint, ansam tamen iis cavillandi præbuerunt, qvi qvidem in istiusmodi altercationem jurati fuerunt, hujus insuper Canonis additâ ansâ, *hoc certè obtinet, qvòd qvodcunqve possibile factu fuit vespere Sabbati, non pellit Sabbatum. Talm. Shabb.* cap. 19. In qvem sensum ille, *Luc.* XIII. vers. 14.

Videat Lector, si vacat, qvosnam morbos periculosos judicent, qvibusq; adhibenda medicina Sabbato, in *Hieros. Avodah Zarah,* fol. 40. 4.

VERS. 11. Ἐὰν ἐμπέσῃ πρόβατον τοῖς Σάββασιν εἰς βόθυνον, &c.

Pro Canone fuit חובה על נכסיהן של ישראל *Tenerè admodùm curandum esse de bonis Israelitæ. Hieros. Jom tobh,* fol. 62. 1. Hinc,

Si bestia incidat in foveam, aut in stagnum aqvarum, alimenta

ctores gentis,& ab ipsis horum Scholis & cathedris fluunt non tam doctrinæ,qvàm animositates,jurgia,cædes,& carnificinæ.

His addantur horrendæ istæ latronum, sicariorum, zelotarum furores,rapinæ,cædes,strages,crudelitatesq; supra omne exemplum inter mortales,stupendæ: & si hæc iram ac vindictam divinam non sapiant,qvid unqvam sapuit?

CAP. XI.

VERS. 3. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;

Ratio legationis *Joannis* ad *Christum* aliqvantò est obscurior.

Primò,Non ex ignoratione *Christi* fuisse,est extra omnem controversiam,cùm cœlitùs de illius personâ fuerat edoctus,cùm ille baptizaretur,cumq; iterumq; iterumq; clarissimè ei attestatus fuisset, *Hic est agnus Dei*,&c.

Secundò,Nec legatio ista certè,ut de personâ *Christi* satisfieret discipulis *Joannis*: nam indignissimi qvidem erant discipuli tali magistro,si ei de illo docenti non crederent absqve ulteriori argumento.

Tertiò,Videtur ergò *Joannes* hâc in re propriam incarcerationem respexisse,eoq; reflexisse qvæstionem ejus, *Tunè ille, qvi venturus?* &c. Audierat miracula omnimoda ab eo edita, illuminatos cæcos,suscitatos mortuos,ejecta Dæmonia,&c. Et qvare ergò inter omnia non liberatus *Joannes* è carcere? Hæsit, ut videtur, viro bono hic scrupulus, qvare omnes à *Christo* beneficium ac solatium obtinent,me excepto? Eâ fortè laborabat lippitudine,qvâ cum tota gente discipuli *Christi*, de ejus regno, victoriis & triumphis terrenis: à qvibus,heu qvantum! hoc absuit , qvòd catenis vinctus jaceret præcursor ejus,ac præcipuus minister. Si tu ille, de qvo triumphante tanta prædicant Prophetæ ; qvare ego tam diu in carcere ? Tunè ille es? an alius exspectandus, à qvo ista exspectanda ?

Duplici *Joannis* qvæstioni duplicem reddit *Christus* solutionem.

Pri-

Primò, me eum esse, qvi venturus, testentur hæc qvæ perago. *Cæci visum recipiunt, claudi ambulant*, &c.

Secundò, qvòd ad causam attinet præsentem *Joannis*, qvi aliqvem expectat venturum, eum à vinculis populumq; à jugo hominum soluturũ, Acqviescat, inqvit ille, in divina mea dispensatione, &, *beatus est, qvisqve in me non fuerit offensus*, utcunqve ei omnia ex animo non fuerint, qvæ in commodum præsens & corporale exspectavit.

Et videntur verba *Salvatoris* versu undecimo, correptionem tacitam erroris hujus in *Joanne* aliqvam exhibere: *Minor verò in regno cælorum major est eo.* Vocem μικρότερος bene reddit vulgata versio *Minor*, non *Minimus*: qvasi dicat, dum egrederemini ad *Joannem* in desertum, nec nugas exspectâstis, nec pompam terrenam (nec arundinem vento agitatam, nec hominem splendide vestitum) sed seriò & solidè exspectâstis Prophetam: optimeq;, nam ille Prophetarum, imò mortalium, maximus, qvoad officium, ex hoc præ omnibus aliis nobilitatus, qvòd præcursor sit *Messiæ*. Sunt tamen qvi eo qvidem, qvoad officium, sunt longè minores in Regno cœlorum, aut Republica *Christi*, qvi tamen eo majores sunt, qvoad cognitionem status ac conditionis hujus regni. Comparatio certè hîc non fit, vel qvoad officium, vel qvoad dignitatem, vel qvoad sanctitatem, vel qvoad æternam salutem: nam qvisnam, qvæso, *Baptistam* in his omnibus, vel in horum ullis, antecessit? sed qvoad cognitionis claritatem & perspicuitatem in dijudicanda natura & qvalitate Regni cœlorum. Perpendantur austeritas vitæ *Joannis*, atqve indicta discipulis suis creberrima jejunia, qvæqve de utrisqve dicat *Salvator*, & faciliùs credes, *Joannem* temporalem etiam redemptionem (secundùm universalem gentis conceptum) à *Messia* exspectâsse, non adeò translucidè de natura regni, & redemptione *Christi* dijudicantem. Faciliusq; adhuc hæc credes, cum discipulos ipsos *Christi*, diu cum eo versatos, eodem modo cœcutiisse hac ipsa in re observaveris.

Vers. 12. Ἡ βασιλεία τ͂ οὐρανῶν βιάζεται.

Et hæc etiam faciunt in encomia *Joannis*. Nobilissimum illum fuisse Prophetam, ac missionis atqve autoritatis non vulga-

ris fidem hæc faciunt; qvòd ab ejus prædicatione & initium sumpserit regnum cœlorum, ac confertim ac catervatim adeò sit eò protrusum ab infinitis cœtibus, ac si violenter arreptum regnum illud occuparent. Divinus populi æstus, catervis tàm innumeris ac fervore tàm inundante eò se conferentis, divinam satis arguit & docentis & doctrinæ dignitatem.

VERS. 14. Εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἠλίας.

אין תקבלון Suspicionem aliqvam verba innuunt, eos hanc doctrinam non recepturos, qvod & testatur pertinax gentis istius exspectatio, *Eliæ* personaliter venturi, in hunc usqve diem. Qvo fundamento nonnulli *Christiani* idem sentiant, ipsi videant. Vide notata ad capitis decimi septimi versum decimum.

VERS. 21. Ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι.

Civitates *Judæorum* confert cum civitatibus *Canaaniticis*, stirpis maledictæ. At hæ tamen civitates, execrãdi seminis ac nominis, si virtutum inter vos editarum fuissent participes; non eo amentiæ atqve perversitatis, qvo vos obduruissent, sed ab *Ethnicismo* suo, & *Canaanitismo*, resipuissent in agnitionem Evangelii, aut ad pœnitentiam talem se recepissent, qvæ vindictam averteret. Sic pœnitentia *Ninivitarum* utcunqve salutaris non esset, conservativa tamen erat, & civitatem ab impendente ira & flagello liberavit. Horrendissima hîc innuitur *Judæorum* pervicacia, ultra improborum improbissimos, ultra maledictorum maledictissimos.

VERS. 22. Ἡμέρᾳ κρίσεως.

ביומא דינא רבא & ביומא דינא. Formula loqvendi *Judæis* usitatissima.

VERS. 29. Τὸν ζυγόν μου.

Sic עול תורה *Jugum Legis.* עול מצוה *Jugum præcepti.* עול מלכות שמים *Jugum regni cælorum.* Confer jugum grave *Salomonis & Roboami.*

CAP.

CAP. XII.

VERS. I. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς Σάββασι διὰ τῶν σπορίμων.

DEterminatur tempus à *Luca* his verbis, Ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ, id est, *Sabbato à secunda-primo.*

I. Lege divinâ cautum est, ut offerretur manipulus primitialis secundâ die hebdomadæ Paschalis. *Levit. XXIII, 10. 11.* ממחרת השבת יניפנו הכהן *Crastinâ Sabbati ventilabit (vel agitabit) eum Sacerdos.* Non crastinâ Sabbati hebdomadis ordinarii sed crastinâ post diem primum hebdomadæ *Paschalis*, qvi dies fuit *Sabbaticus. Exod. XII, 16. Levit. XXIII, 7.* Hinc LXX. ἐπαύριον τῆς πρώτης. *Chald.* בתר יומא טבא *Post diem festum. R. R. Sol. & Menachemus* ממחרת יום טוב הראשון של פסח *Crastinâ primo die festi Paschatis*: de qvo fuerat mentio versiculis antecedentibus.

II. Jam verò à die isto *Paschalis* solennitatis secundo, qvo offerebatur manipulus, enumerabantur septem septimanæ ad *Pentecosten.* Nam mutuò atqve invicem se respexerunt dies manipuli & dies *Pentecostes.* Die enim hâc *Paschatis* secundâ, oblatio manipuli supplicatoria erat & precatoria, benedictionem impetrans frugibus novis, veniamqꝫ eas comedendi, & falcē in segetes immittendi. Oblatio autem panum primitialium die *Pentecostes* (*Levit.* XXIII, 15. 16. 17.) gratiarum actionem spectabat, ob feliciter peractam & congestam messem hordeaceam. Hâc ergo relatione concatenatæ erant duæ hæ solennitates, ut utraqve messem respiceret; illa ineuntem, hæc finitam; hæc ab illa dependeret, & post septem ab ea hebdomadas numeraretur. Computatio ergò temporis intercedentis non potuit non memoriam diei istius secundi hebdomadæ *Paschalis* secum ferre, atqve hinc vocatur Pentecoste *Festum Hebdomadum*, Deut. XVI. vers. 10. Nec potuit aliter temporis interlabentis verus calculus retineri qvoad Sabbata, qvàm sic numerando, *hoc est* Σάββατον δευτερόπρωτον, *Sabbatum à secunda die Paschatis primum. Hoc est,* δευτεροδεύτερον, *à secunda ista die secundum*: & sic de ceteris. In *Hierof.*

Demai, fol. 24. 1. vox שבת פרוטוגמייא *Sabbatum* πρωτογαμίας, eſt compoſitionis non admodum diſſimilis.

Cùm per dies,& non per ſeptimanas, numerant, inceptus eſt calculus à die manipuli. *Juchaſin*, fol. 36. 1. *Mortuus eſt magnus diſcipulorum qvorundam numerus inter Paſcha & Pentecoſten, ob non exhibitum inter ſe mutuum officium. Eſt ubi dicatur, obiiſſe illos diebus qvindecim ante Pentecoſten, hoc eſt, triginta tribus à manipulo.*

Ad finem *Midras Samuelis* qvi apud me eſt, ſic concluditur, *Finitum eſt hoc opus die triceſimo tertio à manipulo.*

III. Addito ergò à *Luca* hoc vocabulo, Δευτερο-πρώτῳ, oſtenditur, 1. Fuiſſe hoc Sabbatum primum à ſecunda die *Paſchatis*: proindeq́, ſecundùm hiſtoriæ Evangelicæ ſeriem, vel iſtud ipſum *Sabbatum*, qvo ſanatus eſt Paralyticus ad natatoriam *Betheſdæ*, *Joan.* V. vel *Sabbatum* ab iſto proximum. 2. Ariſtas haſce à Diſcipulis convulſas fuiſſe hordeaceas: heu qvantum ab iſtis dapibus diſtantes, qvibus Sabbato luxuriari pro conſvetudine non ſolùm habitum eſt à *Judæis*, ſed & pro religione! Audi culinarem & patinariam eorum Gloſſam in illud Prophetæ *Eſaiæ*, cap. LVIII, 13. *Vocabis Sabbatum oblectamentum*: *Prohibitum eſt*, inqviunt *jejunare Sabbato: At verò è contrà tenentur homines cibo & potu ſe oblectare. Nam lautiùs convivandum eſt Sabbato qvàm diebus aliis; ſummeq́ ille eſt laudandus, qvi dapes in iſtum diem parat maximè opiparas. Ter Sabbato eſt comedendum, & de hoc monendi ſunt omnes. Et vel ipſi pauperes, qvi ex Eleemoſynis victitant, ter comedant Sabbato. Qvi enim ter Sabbato convivatur, liberabitur à calamitatibus Meſſiæ, à judicio Gehennæ, & à bello Gog & Magog. Maimonid. Schabb.* cap. 30. *Kimchi* in *Eſai.* LVIII, *Qvibus venter Deus*, Philip. III, 19.

IV. At num maturæ ſegetes ad feſtum *Paſchatis*?

Reſpond. 1. Satio hordei fuit illicò poſt medium menſis *Marheshvan*, id eſt, circa ineuntem *Novembrim* noſtrum. *Babyl. Berac.* fol. 18. 2. *Audivit ſemen, ad pluviam primam ſatum, grandine perditum: ivit ille & ſeminavit ad pluviam ſecundam*: &c. *cumq́ omnium aliorum ſementum grandine periret, illius ſementum non periit.* In qvæ ſic Gloſſa: *Pluvia prima erat decimo ſeptimo die menſis Marheſhvan: ſecunda, die ejuſdem menſis viceſimo tertio: & tertia erat in initio menſis Chisleu. Cùm ergo deſcenderet grando, illud qvod ad pluviam primam ſatum eſt, aliqvantò jam obduruerat; atqve ità à grandine eſt fractum; at ſatum*

tum ad pluviam secundam ob mollitiem ejus non frangebatur, &c. Satum ergò ineunte jam hyeme hordeum, ac aëris clementiâ per hyemem crescens, adventante jam *Paschate*, ad maturitatem pervenerat: ità ut ab isto tempore (oblato tunc manipulo) initium sumeret messis hordeacea.

2. Qvòd si, cùm justum adventaret tempus *Paschatis*, hordea non maturuerant, addito ad annum istum mense embolimæo, exspectatum est, usqve dum maturescerent. *Ob tria enim intercalabant annum, ob æqvinoctium, ob fruges recentes, atqve ob fructus arborum. Nam computant Seniores Synhedrii observantq;, si futurum est æqvinoctium vernum, decimo sexto die mensis Nisan, aut ulteriùs, tunc annum istum intercalant, Nisanq; istum faciunt Adar secundum; ita ut occurrere possit Pascha ad tempus frugum recentium: vel si observant qvòd non adsint fruges recentes, qvodq; non germinaverint arbores, germinare solitæ, tum annum intercalant*, &c. *Maimon.* in *Kiddush Hodesh.* cap.4.

Hujus rei exemplum habes, *Hieros. Maasar Sheni*, fol. 56.3. & *Sanhedr.* fol.18. 4. & *Babyl. Sanhedr.* fol. 11. 2. *Rabban Gamaliel cum Senioribus Synhedrii magni; fratribus nostris in Judæa & Galilæa, &c. Salutem. Innotescat vobis, qvòd cùm agni sint teneri nimis & columbæ implumes, & non adsint fruges recentes, visum est nobis huic anno addere dies triginta*, &c.

Οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπείνασαν.

Jejunos eos adhuc tenuerat gentis consvetudo, qvemvis non passa, si non ægrotum, qvicqvam gustare Sàbbato, ante peractas in Synagoga preces matutinas: jamq; inde itum est ad prandium. Ac diebus etiam profestis, idq; tempore pomeridiano, Canonibus cautum est, *nè qvis ab operâ sua domum vespere rediens, vel edat, vel bibat, vel dormiat, ante fusas ab eo in Synagoga preces. Piske Tosaph.* in *Berac.* cap.1. art.4. & *R. Asher* ibid.

De viis per sata publicis aut privatis legat, cui vacat, *Peah* cap. 2.

VERS. 2. Ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

De re ipsa non litigant, qvia licita, *Deut. XXIII, 25*, sed de re

 pa-

patrata *Sabbato*. De qva ſic Patres Traditionum. קוצר. גרוגורת חייב וחולש תולדות קוצר *Metens Sabbato vel tantillum, reus eſt. Et vellere ſpicas eſt ſpecies meſſionis. Et qvicunqve aliqvid decerpit à germinatione ſua, reus eſt ſub nomine metentis. Maimon. Schabb.*cap.8. At qvonam reatu tenebatur? Dixerat hoc antè, ad initium capitis ſeptimi, his verbis: *Opera, per qvæ reus fit homo lapidationis, atqve excisionis, ſi ex præſumptione ea faciat, ſacrificii autem pro peccato ſi ex ignorantia,* מהן אבות ומהן תולדות *ſunt vel primitiva vel derivativa.* Ex primitivis, vel generibus, enumerantur triginta novem, *Talm. Schabb.* cap.7. Arare, ſerere, metere, manipulos colligare, triturare, cribrare, commolere, pinſere, &c. tondere oves, lanam tingere, &c. תולדות derivativa, vel ſpecies iſtorum generum, ſunt ea, qvæ ejuſdem cum iis ſunt claſſis & ſimilitudinis. Exempli gratiâ, Foſſio eſt ejuſdem generis cum aratione; olerum in fruſtula diſſectio ejusdem claſſis cum commolitione; & ſpicarum avulſio ejuſdem rationis cum meſſione. Cauſam ergò Diſcipulorum eò ardentiùs agit *Salvator*, qvia jam de capite agebatur: ad lapidationem namqve eos ob rem patratam adjudicabant Canones Scribarum, ſi modò ex præſumptione id fieri probaretur. Hinc itaqve defenſionem ſuam orditur, hoc ex neceſſitate à Diſcipulis, ſtimulante fame, fieri, non ex legum contemptu.

Vers. 3. Δαβὶδ, ϰ̀ οἱ μετ' αὐτȣ̃.

Comparativè enim intelligenda ſunt verba *Achimelechi*, *Qvare tu ſolus, & nemo tecum?* id eſt, comparatè, ad nobilem illam catervam, qvibus ſtipatus incedere conſveviſti, & qvæ ἀρχιστράτηγον decet *Iſraelis*. *Nobam* acceſſit *David* non fugientis more, ſed oraculum ſcitaturi de eventu belli, ad qvod ex mandato Regis proficiſci præ ſe ferebat. Ad bellum ergò, aut ſtratagema aliqvod accelerandum, properare ſe ſimulans ſimulat etiam ſe exercitum ad locum aliqvem amandâſſe, ſe autem ipſum eò diverſum, ut Deum adoraret, & de exitu rei ſcitaretur: pauculos tantùm è fideliſſimis miniſtros ſecum adduxiſſe, qvibus eſurientibus pauculos panes impetrat.

Ὅτι ἐπείνασαν.

Audi hîc *Kimchium* veterum de hac hiſtoria ſententiam ſic pro-

[...]ferentem. *Dicunt Rabini nostri, b.m. quòd panes propositionis ae-[...]ti, &c. Interpretatio etiam clausula* ואף כי היום יקדש בכלי [...]. *Parùm est dicere, licere nobis panes hos à coram Domino amo-[...] comedere, cùm famelici simus & esurientes; nam & hunc ipsum pa-[...] qui jam apponitur, qui etiam in vase sanctificatur (nam mensa [...]) etiam hunc comedere liceret, cùm tibi non adsit panis alius, [...] des nobis, nosque famelici simus & esuriamus.* Et paulò post, *[...] est quod curæ de vita obstet, præter Idololatriam, Adulterium, & Homicidium.*

Qvadrant hæc optimè cum vi argumenti *Salvatoris*, at verò [...] genuino clausulæ istius sensu, ut videtur, non benè qva-[...]. Ego aliter bona cum venia reddiderim, hoc tantum [...] præfatus, Non improbabilis est conjecturæ, *Davidem No-[...]* accessisse vel ipso Sabbato, vel Sabbato jam tantùm elapso. *Non enim edendi erant panes propositionis, nisi in diem unum, & noctem [...], Sabbato scilicet & exitu Sabbati. Accessit ergò illuc David, in [...] Sabbati. R. Esaias in I. Sam. XXI.* Et jam ego *Davidis* verba [...] reddo. *Cohibitæ sunt à nobis mulieres nudiustertiùs*, (ita ut nulla [...]ud nos sit immunditia ex contactu menstruosæ) *& sancta fue-[...] vasa adolescentum etiam in via communi:* (id est, dum more & [...]nere communi proficisceremur) *multò ergò magis sanctè illis est, [...] vasa, hoc die* (Sabbato). Atqve in hunc sensum fortè redit [...]lud ראג נעצר לפני יהוה *Erat autem illic qvidam ex servis Sauli die illo detentus coram Domino.* Adduxerat eum reverentia Sabbati adoraturum, & adhuc eum illic detinuit.

VERS. 5. Οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ Σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

עבודה שהיא לשם קדושים אין עבודה: *O-[...] servile, quod fit in sacris, non est servile. Hieros. Shabb.* fol. 17. 1.

Eadem opera, quæ in Templo præstita sunt diebus aliis, præstita sunt etiam Sabbato. Et אין שבות במקדש כלל *Non est Sabbatismus in Templo omninò. Maimon.* in *Pesach*, cap. 1.

VERS. 8. Κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ Σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

I. Ipsissimum hoc argumentum cavillationibus eorum op-

po-

ponit, coram Synhedrio, *Joann.* V. Cùm in jus vocatur de sanando Paralytico, hoc ipso Sabbato, vel Sabbato proximè antecedente: dominium suum in Sabbatum ex hoc ipso ostendit, qvòd eâdem autoritate, potestate, & honore, vestitus & decoratus sit ille *Filius* qvoad Novi Testamenti administrationem, qvâ *Pater*, qvoad Veteris.

II. Duplici sub lege *Adamo primo* incubuit cultus Sabbati, pro duplici ejus conditione. 1. Ante lapsum sub lege naturali in corde scripta, sub qva Sabbatum coluisset, si permansisset innocuus. Atqve ad hoc, non indignum est observatione, qvòd qvamvis non advenerit dies septimus ante ejus lapsum, memoretur tamen institûtio Sabbati ante historiam lapsus. 2. Post lapsum, sub lege positiva. Nam, cùm peccâsset ille die sexto, adveniretq; septimus, non jam sub nuda lege naturali ad eum celebrandum tenebatur; sed pro mutata *Adami* conditione, mutatâ etiam non parùm conditione Sabbati, superinducebatur ei de celebrando Sabbato lex nova & positiva. Non injucundum erit pauca è magistris *Judæorum* de primo isto Sabbato adduxisse.

Circũcisio, inqvit R. Judah, & Sabbatum fuerunt ante Legem. Midr. Tillin, fol. 15. 3. Qvantum autem retrò ante Legem? Audi *Baal Turim* in *Exod.* I. *Redempti sunt* (inqvit) *Israelitæ ex Ægypto ob observatam illic circumcisionem, & Sabbatum.* Imò & ulteriùs retrò, *Hæreditas Jacobi promittitur sanctificantibus Sabbatum, qvia ipse sanctificavit Sabbatum. R. Sol.* in *Esai.* LVIII, 14. Imò & adhuc ulteriùs retrò, usqve ad initium mundi. *Canticum in mundo primum fuit, cùm Adamo remitteretur peccatum: cumq; ingrederetur Sabbatùm, os suum aperuit atqve edidit Psalmum Sabbati. Targ.* in *Cant.* I. Sic etiam *Targum* in titulum *Psalmi* XCII. *Psalmus, aut Canticum, qvod composuit Adamus de Sabbato.* In qvem *Psalmum* sic inter alia *Midras Tillin: Qvidnam creavit Deus die primo? Cœlum & terram. Qvid secundo? Firmamentum, &c. Qvid septimo? Sabbatum: cumq; Sabbatum non in opera servilia creârat Deus, in qva reliqvos creaverat dies hebdomadis, ideò de eo non dicitur, ita ut de diebus aliis, & fuit vesper & fuit mane dies septimus.* Et paulò pòst, *Creatus fuit Adamus vespere Sabbati: ingreditur Sabbatum, cùm ille jam peccâsset, atqve advocatum ejus egit apud Deum,* &c.

Babyl.

Babyl. Sanhedr. fol. 38. 1. *Adamus creatus est vespere Sabbati, ut illicò subiret praeceptum,* &c.

III. Cùm ergò post lapsum institutum ita fuit Sabbatum, legeque & conditione, quæ Christum jam promissum, hominisque lapsum respexit, non potuit Sabbatum non sub potestate & dominio filii hominis, id est, seminis promissi subjici, ab eo ordinandum & disponendum, prout ipsi visum ac provisum fuerit, in honorem suum, atq; hominis emolumentum.

VERS. 10. Εἰ ἔξεστι τοῖς Σάββασι θεραπεύειν;

Non tàm qværentium est, qvàm negantium. Hæ enim fuerunt eorum in istâ causâ determinationes. *Sani medicinam nè adhibento Sabbato. Lumbis æger nè oleo & aceto locum affectum ungat: ast oleo licet, modò non rosaceo, &c. Dolens dentibus acetum nè absorbeat, iterum exsputurus: ast absorbere licet, modò deglutiat. Gutture dolens oleo nè gargarizet: ast oleum deglutire licet, unde si sanetur, benè est. Nè mastichen qvis masticet, aut dentes aromatibus confricet in medelam; si verò hoc faciat in svaveolentiam oris, permittitur. Vinum oculo dolenti non indunt. Fomentationes, aut olea, loco affecto non applicant,* &c. *Maimon.* in *Schabb.* cap. 21. Qvæ omnia, utcunqve sanationi à *Christo* peractæ (verbo tantùm) extra metas fuerint, ansam tamen iis cavillandi præbuerunt, qvi qvidem in istiusmodi altercationem jurati fuerunt, hujus insuper Canonis additâ ansâ, *hoc certè obtinet, qvòd qvodcunqve possibile factu fuit vespere Sabbati, non pellit Sabbatum. Talm. Shabb.* cap. 19. In qvem sensum ille, *Luc.* XIII. vers. 14.

Videat Lector, si vacat, qvosnam morbos periculosos judicent, qvibusq; adhibenda medicina Sabbato, in *Hieros. Avodah Zarah,* fol. 40. 4.

VERS. 11. Ἐὰν ἐμπέσῃ πρόβατον τοῖς Σάββασιν εἰς βόθυνον, &c.

Pro Canone fuit חוםם על נכסיהן של ישראל *Tenerè admodùm curandum esse de bonis Israelitæ. Hieros. Jom tobh,* fol. 62. 1. Hinc,

Si bestia incidat in foveam, aut in stagnum aqvarum, alimenta

ei in isthoc loco ministret (possessor) *si possit: sin minùs, pannos & stramenta afferat, & bestiam suffulciat; unde, si possit ascendere, ascendat, &c. Maimon. in Schabb.* cap. 25.

Si bestia atqve ejus fœtus incidant in foveam die festo, R. Lazar dicit, Priorem elevet, eo fine ut occidat, & occidat: alteri autem pabulum ministret, in isto loco ne moriatur. R. Ioshua dicit, Elevet priorem, eo fine ut occidat, qvamvis non occidat: elevet etiam alteram, qvamvis in animo non sit eam occidere. Hieros. ubi suprà.

VERS. 16. ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι.

At hoc, non omninò qvòd laborantes sanare refugeret, nec solùm qvòd plausum populi fugeret, sed qvòd seipsum occultatum vellet ab iis, qvi eum nollent cognoscere. Eodem refert hæc prohibitio, qvò & ejus parabolica prædicatio, *Matth. XIII, 13. Per parabolas loqvor iis, qvia videntes non vident.* Noluit ab illis sciri, qvi noluerunt eum scire.

VERS. 20. Κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει.

Applicanda sunt hæc verba, ut ex præcedentibus patet, ad silentem *Salvatoris* rerum suarum transactionem, absqve applausûs venatione, jactantiæ strepitu, aut bombis famæ. Non tantùm strepitûs edet, qvantum fit ex fractione arundinis jam contritæ & semifractæ, aut ex sibilo lini fumigantis tantùm, injectâ aqvâ. Qvàm longè distat *Messias* sic descriptus à *Messia* expectationis *Iudaicæ*! Et tamen *Esaiam*, è qvo desumuntur hæc verba, de *Messia* loqvi satis patet, & fatentur *Judæi*.

Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν.

Hebr. & LXX. apud *Esaiam*, *Proferet judicium ad veritatem.*

Verba utrobiqve hæc volunt: *Christum* in mundo sonitum aut strepitum pompæ, plausûs, aut fastûs, non editurum ullum; sed in humilitate, silentio, paupertate & patientia, res suas acturum, & dum ipse esset in terris, & per Apostolos post ejus ascensionem, contemptu, paupertate & persecutione laborantes: tandem verò, *prolaturum eum judicium ad victoriam*, hoc est, Judicem, vin-

vindicem, victorem prorupturum ac se exhibiturum in gentem istam *Iudæorum* neqvissimam, à qvâ talia passi sunt & ipse & sui. Ac tunc etiam *Iudicium protulit ad veritatem*, & se verum *Messiam*, filiumq; Dei, coram oculis omnium asseruit, veritatemq; Evangelii cōfirmavit, causam suam ab inimicis suis ulciscendo, modo tàm conspicuo, & tremendo. Atqve hinc est, qvòd prolatio, atqve executio ista Judicii in istam gentem in Novo Testamento semper ferè vocetur *Adventus ejus in gloria*. Cùm nempe tàm diu delituisset *Christus*, atqve ejus regnum, sub velò humilitatis, & sub persecutionis nube: prorupit tandem ultor, & gentem istam persecutricem excidit, victoremqve se exhibuit præ oculis omnium, & *Judæorum* & *Gentium*. Observetur in textu sub manibus, ut post mentionem istius Judicii & victoriæ (in *Iudæos*) illicò seqvatur, *Et in nomine ejus Gentiles sperabunt.*

VERS. 24. Ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν Δαιμονίων.

Ad sensum horrendæ hujus blasphemiæ eruendum hæc observatione digna:

I. Apud *Iudæos* pro religione ferè habitum fuisse, Idolis atqve Idololatriæ convitiari, atqve indere nomina probrosa.

Hieros. Avodah Zarah, fol. 43. 3. *R. Akibah dicit, Polluit Idololatria sicut polluit fœmina menstruosa: sicut dicitur*, Abjicies (Idolum) sicut qvid menstruatum, dicesqve ei, Apage. (*Esai. XXX, 22.*) *R. Lazar dicit, Dices ei, Apage: Illud qvod vocant Faciem Dei*, (Vide *Strabonem*, lib. 16. pag. apud me 874.) *vocent Faciem Canis. Illud qvod vocant* עין כוס *Fontem calicis, vocent* עין קוץ *Fontem Tædii* (vel *tribularum.*) *Illud qvod vocant* גדייה *Fortunam, vocent* גלייא *Fœtorem, &c. Illud oppidum, qvod aliqvandò dictum est Bethel, dictum posteà est Bethaven.* Vide etiam *Schabb.* fol. 11. 4. ubi hæc eadem habentur.

Babyl. Sanhedr. fol. 93. 2. כל ליצנותא אסירא חוץ מליצנותא דע"ז *Omnis irrisio prohibetur præter irrisionem Idololatriæ.* Repetitur hoc etiam in *Megillah*, fol. 25. 2. Ubi hoc additur, *Licet Judæo dicere Cuthæo*, שקליה לע"ז אנחיה בשין" תיו" *Accipe Idolum tuum, & repone sub clunibus.*

II. Inter nomina probrosa Idolis indita generale & commune fuit זבול *Stercus*, vel *Stercorarium*.

Hieros. Beracoth, fol.12.2. אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון *Etiam illis, qui manus suas extenderunt in Stercorario* (id est, in Idoleo, vel Idololatria) *est spes. Illos adducere* (in Ecclesiam) *quia manus suas expanderunt* בזבול *in Stercorario, non potes : atqui eos rejicere non potes, quia egerunt pœnitentiam.* Et paulò post, רואה אותם מזבלין לע״ז וגו׳ *Qui videt eos stercorantes* (id est, sacrificantes) *Idolo, dicat, Sacrificans diis alienis sit Anathema.*

Vocem hanc ergò in *Matthæo* in *Beelzebub* forment ii, qvibus est audacia; ego *Pharisæos* vocem *Beelzebul* enuntiâsse, *Matthæumq;* ita scripsisse, ita non dubito, ut vacillare sensum, si aliter scribatur, etiam non dubitem.

III. Occurrunt apud *Talmudicos* nomina plurima malorum spirituum, aut Dæmoniorum, qvæ hîc memorare esset inanius. Inter omnia Dæmonia Dæmona istum pessimum, turpissimum, ac ceterorum qvasi principem duxerunt, qvi dominatus est in Idolis & per qvem edita sunt oracula & miracula apud Ethnicos atqve Idololatras. Idqve hac ratione sunt opinati, qvòd præ rebus omnibus aliis summè nefariam ac abominandam duxerunt Idololatriam, ac malorum principem ac Coryphæum. Hunc dæmona *Baal Zebul*, בעל זבול non tàm proprio nomine, qvàm generali & communi appellârunt, id est, *Dominum Idololatriæ*, (rei pessimæ Dæmonium pessimum) eumq; *Principem Dæmoniorum* indigitârunt, qvòd princeps neqvitiæ sit Idololatria.

Occurrit historia *Hieros. Peah*, fol. 21. 2. ubi memoratur רבהון דרוחיא : an in hoc sensu, videat & judicet Lector. Item apud *Aruch* ex *Rabboth*, שידא אשמדון רבהון דרוחתא *Dæmon Asmodeus princeps spirituum*.

IV. *Talmudici*, à patribus his suis edocti, *Jesum Nazarenum*, Dominum nostrum, horrendâ blasphemiâ Magum prædicant, cultûs alieni ac nefarii inductorem, & per potentiam Diaboli miracula edentem, ut cultui isti fidem ac honorem conciliaret.

Babyl. Schabb. fol.104.2. *Ben* סטדא *Satda exportavit magias ex Ægypto per cæsuras, quas fecerat in carne suâ.* Per בן סטרא *Jesum*

ſum Nazarenum intelligunt:ut diximus antè; qvem eo nomine dedecorant,ut uno vocabulo & halitu ei,& matri ejus ſimul, convitientur. Nam סטדא *Satda* aut *Stada* idem ſonat, qvod *uxor adultera*,qvod paucis lineis interjectis demonſtrat *Gemara*. סטת דא מבעלה *Declinavit ea a marito*. *Jeſum* cum *Joſua ben Perachia* in *Ægyptum* commigrâſſe,iram & gladium fugiente *Jannai* regis,comminiſcuntur in *Sanhedr*. fol. 107. 2. (qvod memoravimus ad caput ſecundum) atqve illinc magicas præſtigias ſecum reportâſſe,at ſub inciſâ cute, nè à magis *Ægyptiis* deprehenderetur,qvi omnes è terrâ iſtâ egredientes accurato ſcrutamine explorârunt,nè qvis artem eorum magicam in terram tranſportaret alienam. Atqve ibi hæc horrenda addunt, ישו כשף והסית והדיח את ישראל *Jeſus magicam exercuit,& decepit, atqve ad Idololatriam adegit Iſraëlem*: qvod & antè recitatur in eodē tractatu, fol.43. 1. *Veſpere Paſchatis*,inqviunt,*ſuſpenderunt Jeſum,& mortem ejus præceſſit præco per qvadraginta dies ſic dicens,Egreditur ille lapidandus, eò qvòd præſtigiis uſus eſt,& decepit,atqve ad Idololatriam adegit Iſraelem.* Latrant catuli iſti,ſicut à canibus his edocti fuerunt.

Huc ergò recidit *Phariſæorum* hæc blaſphemia; ac ſi dicerent, Ejicit iſte qvidem Dæmonia, aſt hoc, adjuvante Diabolo idolis prædominantē,atqve inhabitante,Diabolorum omnium peſſimo: qvem ſibi propitium atqve auxiliatorem habet,eò qvòd populum a cultu Dei vero ad cultum alienum impellere ambit.

VERS. 25. Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν.

En tibi, ô *Phariſæe*, ſignum veri *Meſſiæ*; etiam qvod optas! Subolet ei improbus.

Babyl. Sanhedr. fol. 93. 2. *Scriptum eſt de Meſſia, reqvieſcet ſuper eum ſpiritus Domini*, והריחו ביראת ה׳ *& odorare eum faciet in timore Domini. Dixit Rabba, Odorabit & judicabit*; *ſicut dicitur, non per conſpectum oculorum judicabit*, &c. *Ben Cozba regnavit annos duos & dimidium, dixitq́, Rabbinis, Ego ſum Meſſias: Dixerunt ei, de Meſſia ſcribitur, qvòd odorabit, & judicabit*; (Gloſſa, *ſubolebit ei de homine, & judicabit, & cognoſcet num reus ſit*) *videamus nos, num odorare tu poſſis, & judicare.* כיון דחזויה דלא מריח ודאין קטילוה *Cumq́, viderent non poſſe eum odorare, ac judicare, interfecerunt eum*.

VERS. 27. Οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;

Per *Filios vestros* videtur *Christus* intelligere Discipulos aliqvos *Pharisæorum*, hoc est, nonnullos è *Judæis*, qvi exorcismis usi videbantur Dæmonia ejicere; qvales illi *Actor. XIX, 13.* & tamen à suis non audiêrunt, *Vos ejicitis Dæmonia per Beelzebul.* Observatione dignum est, qvòd *Christus* illicò dicit, *Si verò ego per spiritum Dei ejicio Dæmonia, tum pervenit in vos regnum Dei.* Qvid enim hoc aliud sonat, qvàm *Christum* primum fuisse, qvi ejiceret Dæmonia? (qvod signum iis indubitatum advenisse jam regnum cœlorum.) illud autem, qvod ab iis præstitum per exorcismos, non tàm ejectio Dæmonum erat, qvàm delusio populi, cùm *Satan Satanam* non ejiceret, sed ex compacto cum seipso & turbâ suâ ejici videbatur, ut magis deluderet.

Sensus ergò verborum *Christi* huc redit: Qvòd Discipuli vestri Dæmonia ejiciunt, vos *Beelzebuli* non attribuitis, imò nec magiæ; sed opus ab iis præstitum applauditis: illi ergò possunt hac in re judices vestri esse, vos ex virulentia atqve animi veneno hæc de actionibus meis pronuntiare.

In *Babyl. Joma,* fol. 57. 1. in Glossa occurrit mentio de Dæmone ejecto per *Judæum Romæ.*

VERS. 32. Οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Illi, qvi hinc elicere conantur remissionem peccatorum nõnullorum post mortem, parùm intellexisse videntur, qvonam respexerit *Christus*, cùm hæc diceret. Perpende vulgarem, & notissimam hanc Scholarum *Judaicarum* doctrinam, & judica.

Hierosf. Sanhedr. fol. 37. 3. & *Babyl. Joma,* fol. 86. 1. *Qvi præceptum affirmativum transgreditur, si confestim eum pœniteat, non movetur usq; dum ignoscat ei Dominus: & de istiusmodi dicitur, Convertimini, ô filii aversi, atqve ego aversionibus vestris medebor. Qvi præceptum negativum transgreditur, & pœnitentiam agit, pœnitentia ejus suspendit judicium, & dies Expiationis expiat; sicut dicitur, Hodiè expiabitur vobis de omnibus immunditiis vestris. Qvi transgreditur usqve ad excisionem,* (per plagam Dei) *aut ad mortem per Synhedrium, atqve pœnitentiam agit,*

agit, pœnitentia & dies Expiationis suspendunt judicium, & plagæ inflictæ detergunt peccatum; sicut dicitur, Et visitabo virgâ transgressionem eorum, atque eorum iniqvitatem plagis. Ast à qvo profanatur (vel *blasphematur*) *nomen Dei, ei non valet pœnitentia ad suspendendum judicium, nec dies Expiationis ad expiandum, nec plagæ* (vel *castigationes inflictæ*) *ad abstergendum, sed omnes suspendunt judicium, & mors abstergit.* Sic *Gemara Babylonica*; at *Hierosolymitana* sic, *Pœnitentia & dies Expiationis expiant qvoad tertiam partem: & castigationes qvoad tertiam: & mors abstergit; sicut dicitur, Et non expiabitur vobis de hac iniqvitate, usqve dum moriamini.* הא למדנו שמיתה ממרקת *Ecce, discimus qvòd mors abstergit.* Nota hoc: cui contrariatur *Christus*, de blasphemiâ in Spiritum sanctum, *Non remittetur*, inqvit, *in hoc seculo, neqve in futuro*; id est, neqve ante mortem, neqve, qvod vos somniatis, per mortem.

Ἐν τῷ αἰῶνι μέλλοντι.

I. In communem usum receptæ sunt qvædam Phrasiologiæ, qvibus ex vulgari sermone contrairetur hæresi *Sadducæorum*, immortalitatem negantium. Ejus farinæ fuerunt עולם הבא *Αἰὼν ὁ μέλλων.* גן ערן Παράδεισος. גהנום Γέεννα &c.

Babyl. Beracoth, fol. 54. 1. (qvod observavimus ante) *Ad finem omnium orationum in Templo dixerunt* עד עולם in seculum: *cùm verò irrumperent Hæretici, dicerentqve, Non esse seculum nisi unum, statutum est, ut diceretur* מן העולם ועד העולם *A seculo in seculum.*

Distinctionem hanc עולם הזה τοῦ νῦν αἰῶνος, & עולם הבא τοῦ αἰῶνος μέλλοντος, invenias in unaqvaqve ferè pagina *Rabbinica.*

Targum in *Ruth*, cap. 2. 15. *Retribuat tibi Dominus retributionem bonam pro opere hoc tuo bono* בעלמא הדין *in hoc mundo, & sit premium tuum perfectum* בעלמא דאתי *in mundo futuro.*

Baal Turim & *Tanch.* in *Gen.* I, 1. *Ideo incipit* (historia creationis, & Biblica) *à* ב (in בראשית) *qvòd duo mundi crearentur, hic mundus, & mundus futurus.*

II. עולם הבא duo præcipuè innuit, (de qvibus vide *Rambam* in *Sanhedr.* cap. *chelek.*) 1. *Tempora Messiæ. Beracoth*, cap. 1. halac.

halac. ult. *Memor esto diei, qvo exiisti ex Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ. Dicunt Sapientes,* Diebus vitæ tuæ *innuitur Hic mundus,* Omnibus diebus vitæ tuæ *superinducuntur Dies Messiæ.* Hoc sensu Apostolus loqvi videtur, *Hebr.* II, 5. & VI, 5. 2. Statum post mortem. *Tanchum,* fol. 52. 2. עה״ב לאחר שיצא האדם מע״הז *Mundus futurus est, cùm jam exiit homo ex hoc mundo.*

VERS. 39. Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, &c.

I. Fassæ sunt etiam ipsorum Scholæ, non exspectanda esse signa, & miracula, nisi à generatione idoneâ.

Hierof. Sotah, fol 24. 2. *Congregatis aliqvandò Senioribus Jerichunte, prodiit Bath Kol. & dixit, Est inter vos qvidam, qvi idoneus est, in qvem habitet Spiritus sanctus* אלא שאין הדור כדיי *nisi qvòd generatio* (hæc) *non est idonea. Oculos fixerunt in Hillelem senem. Rursus congregatis Senioribus in* ὑπερῴῳ *in Jabneh, prodiit Bath Kol, dixitq;, Est inter vos qvidam, qvi idoneus est, in qvem habitet Spiritus sanctus* אלא שאין הדור כדיי *nisi qvòd generatio non est idonea. Oculos conjecerunt in Samuelem parvum.*

II. Generatio ista, à qvâ & in qvâ crucifixus est *Dominus vitæ,* de neqvitia sua infanda meritò malè audit, præ omnibus aliis ab initio mundi in istum usqve diem. Unde illud Prophetæ, *Generationem ejus qvis effabitur?* Esai LIII, id est, eò impietatis ac neqvitiæ processura est ejus generatio (id est, ea, in qva ille victurus) ut omnem sermonem atqve historiam sit excessura.

Observavimus antè, vel ipsos *Talmudicos* fatentes generationem istam, in qva venturus *Messias,* neqvitiis omnimodis stupendisq;, supra omnia alia secula, horrescentem.

III. *Adultera* vocari potuit ista gens & generatio, etiam secundùm literam; nam qvidnam aliud, qvæso, fuit, qvàm perpetuum adulterium, nefanda eorum Polygamia, atqve, pro stolido aut improbo cujusvis arbitrio, vulgaris uxorum dimissio non minùs nefanda?

VERS. 39. Εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.

Hîc, alibiq;, dum signum *Jonæ* præbet iis, non nudè de miraculo ei præstito loqvitur, in filio hominis æqviparando; sed tacito etiam

etiam ſtimulo eos pungit: hoc edocens, convertendas ab eo gentes, poſt ſuum è viſceribus terræ reditum, prout converſa erat *Ninevih* Ethnica poſt reſtitutum *Jonam* è ventre ceti. Qvâ doctrinâ vix qvicqvam gentem iſtam acriùs momordit.

Vers. 40. Ἔσαι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

I. Memorabilem illam, orante *Joſuâ*, Solis immoti ſtationem *Judaici* Scriptores ad horas triginta ſex extendunt. Sic enim *Kimchius* in iſtum locum, *Secundùm accuratiorem interpretationem ſteterunt Sol & Luna, per horas triginta ſex: nam, cùm eſſet pugna iſta veſpere Sabbati, metuit Joſua, nè violarent Iſraëlitæ Sabbatum. Extendit igitur manus ſuas, ut ſtaret Sol die ſexto ſecundùm menſuram diei Sabbati, & Luna ſecundùm menſuram noctis Sabbati, & exitûs Sabbati, quæ aſſurgunt ad horas triginta ſex.*

II. Si horas numeres ab exſpiratione *Salvatoris* in cruce ad ejus reſurrectionem excurrentes, iſtius numeri paritatem ferè reperies; qvod tamen ſpatium ab eo vocatur *Tres dies & tres noctes*, cùm duæ tantùm noctes interceſſerint, & dies completus tantùm unus. Nec conſenſu tamen caret hæc loqvens & Scholarum, & computationis *Judæorum*. Perpende benè illud, qvod diſputatur in *Schabb.* cap. 9. halac. 3. de immunditia fœminæ in triduum, ob concubitum ſeminis: ubi diſcutiuntur multa à *Gemariſtis* de computatione hujus tridui. Inter alia hæc occurrunt, *R. Iſmaël dicit* פעמים שהן ד' עונות *Aliqvandò continet qvatuor* עונות, *aliqvandò qvinqve, aliqvandò ſex. Babyl.* fol. 86. 1. *At qvantum eſt ſpatium* τῆς עונה? *Dicit R Jochanan, Vel dies, vel nox. Babyl. Avod. Zar.* fol. 75. 1. Sic etiã *Hieroſ. Schabb.* fol. 12. 1. *R. Akiba ſtatuit diẽ pro* עונה *& noctem pro* עונה. *At traditio eſt, R. Eliazarum ben Azariæ dixiſſe,* יום ולילה עונה ומקצת עונה ככולה *Dies & Nox conſtituunt* עונה, *& pars* עונה *eſt ſicut totum.* Et paulò antè: ר' ישמעאל עבר מקצת עונה ככולה *R. Iſmael computavit partem* τῆς עונה *pro toto.* Non promptum eſt, vocem עונה aptâ Latinitate donare: nam qvibuſdam idem ſonuit qvod medietas diei naturalis, qvibuſdam idem qvod *νυχθήμερον*, totus dies naturalis. Secundùm primum ſenſum obſervare licet ex verbis

R. Ismaelis, nonnunqvam qvatuor עונות, vel medietates diei naturalis, haberi posse pro triduo: easqꝫ ità etiam numeratas, ut pars una & altera istarum medietatum computari posset pro totâ. Posteriorem sensum confer cum verbis *Salvatoris* sub manibus. *Dies & nox* (inqvit Traditio) *constituunt* עונה, *& pars* עונה *est sicut totum. Christus* ergò verè dici potest fuisse in sepulchro per tres עונות vel per τρεῖς νυχθήμερον (cùm tamen defuerit maxima pars diei primi, atqve nox omninò, ac longè maxima pars etiam diei tertii) idqꝫ suffragante Scholarum consensu, & dialecto gentis. Nam *qvantulacunqve pars* τῆς עונה *concludit totum*: ità ut secundùm hoc idioma particula ista minutula diei tertii, qvo *Christus* resurrexit, pro toto die & nocte eum seqvente sit computanda.

VERS. 45. Οὕτως ἔσαι καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ.

Horrendam in gente & generatione istâ Apostasiam hæc prædicunt.

I. Omnia in præcedenti parabola ità aptare, ut qvadrent inter se, est difficilius. 1. De spiritibus immundis à *Christo* ex hominibus expulsis eam vix intelligas, cùm, per totam historiam Evangelicam, nè vel gry qvidem sit probabilitatis, ejectum ab eo aliqvod Dæmonium in eum rediisse, à qvo fuerat ejectum. 2. Alludi ergò videtur à *Salvatore* ad expulsionem Dæmonum per exorcismos, qvam artem prout optimè calluerunt *Judæi*, ità in ea tractandâ figmentis concinnis opus fuit & collusionibus. 3. Credibile enim vix est, reipsâ Diabolum in locis aridis minùs reqviem invenire, qvàm in locis irriguis: at credibile est, artifices istos Diabolicos istiusmodi figmenta invenisse in artis suæ honorem & famam. Nam, 4. ridiculum esset opinari, potuisse eos per exorcismos suos Dæmonium ex homine ejicere, in qvem immissum fuerat à Deo. Poterant qvidem, ex compacto Diaboli cum Diabolo, lucida intervalla aliqva obsesso inducere, ità ut inhabitans Dæmon in tempus aliqvod mitesceret, nec hominem turbaret: at redierunt tandem æstus dæmoniaci, & ad pristinos furores est reversum. Hìc ergò figmentis aptè compositis opus erat, ut famæ artis exorcisticæ consuleretur: Dæmona in loca arida & eremosa amandatum reqvi-

qviē illic invenire non posse ullā; non posse non velle hinc illinc semper circumvagari solitariū ac irreqvietū, rediisse ergò in pristinā suam mansionē, qvam aptā sibi ac paratam jam olim fuerat expertus, &c. Hæc ergò dicta à *Servatore* videntur magis secundùm captum, aut deceptionem potiùs vulgi, qvàm secundùm rei ipsius realitatem & veritatem, à re vulgò credita & recepta parabolam sumente, ut notiùs & familiariùs rem exprimeret sibi propositam.

II. Utcunqve autem se res habuerit, veranè ista fuerint reipsâ, an ità tantùm credita & concepta, aptissimâ apertissimâqve comparatione demonstratur, ejectum primò è gente *Judaicâ* Diabolum per Evangelium, interqꝫ Gentes sedem & reqviem sibi qværentem, ac non invenientem, exagitante eum undiqve Evangelio, in gentem *Judaicam* rediisse, sedem fixisse, multoqꝫ magis eam possedisse qvàm anteà. Patet hujus rei veritas in horrenda ista Apostasia infinitæ multitudinis *Judæorum*, qvi Evangelium amplexi ab eo neqvissimè sunt relapsi, de qva in infinitis ferè locis loqvitur Novum Testamentum.

CAP. XIII.

Vers. 2. ὥστε αὐτὸν καθῆσθαι, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος εἱστήκει.

SIc mos gentis, ut Magistri sedentes prælegerent, Discipulis stantibus. Qvi mos honorarius, ad mortem *Gamalielis senioris* continuatus, tunc eousqve periit, ut sederent etiam Discipuli, sedente Magistro. Hinc illud *Sotah*, cap. 9. halac. 15. *Ex qvo obiit Rabban Gamaliel senex, periit honor Legis, & mortua est puritas, & Pharisaismus*: ubi Glossa ex *Megillah*, *Ante ejus mortem fuit sanitas in mundo, & non didicerunt Legem nisi stantes; ast eo defuncto, descendit ægritudo in mundum, & coacti sunt discere Legem sedendo.*

Vers. 3. Ἐν παραβολαῖς.

I. Oratoriæ *Judaicæ* nullum Schema familiarius, qvàm Para-

rabolismus: qvi forsan inter *Ethnicos* indè irrepens in fabulas evasit. Dicitur loco *Talmudico* jam citato, משמת ר׳מ בטלו מושלי משלים *Ex qvo obiit R. Meir, cessârunt parabolizantes:* non, qvod exindè deperiret à gente color iste Rhetoricus, sed qvod ille præ omnibus in his flosculis antecelleret, prout illic Glossa ex *Sanhedr.* תלתא שמעתא ותלתא אגדתא ותלתא מתלי *Tertia pars* (orationum, vel concionum ejus) *erat Traditio, tertia pars Allegoria, & tertia pars Parabolismus.* Scatent ubiqve his Schematibus paginæ *Judaicæ*, naturali qvodam genio in hujusmodi Rhetoricam inclinante gente. Parabolicam non immeritò dixeris eorum religionem, ceremoniarum involucris complicatam: & par illi in sermonibus suis Oratoria. At mirum certè, eos parabolis ità deditos & gaudentes, in iisqve enucleandis tàm dexteros, in cortice ceremoniarum hæsisse, & parabolicum ac spiritualem earum sensum non expiscatos fuisse, nec potuisse expiscari.

II. Eodem loqvendi genere utitur *Salvator* (cum vulgo semper ac ubiqve loqvens) eodemqꝫ freqventissimè exordio, qvo & illi in Parabolis suis. למה הדבר דומה Τίνι ὡμοιώθη, &c. At in eo sic loqvente & divinam agnoscas justitiam, qvi caliginosè loqvitur lucem spernentibus; ac divinam pariter ejus sapientiam, qvi videntibus & tamen non videntibus sic loqvitur, ut corticem videant, nucleum non videant.

VERS. 4. Ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν &c.

De agricultura *Judæorum*, atqve eorum satione, varia occurrunt in tractatibus *Peah, Demai, Kilaim, Sheviith*: nos ea tantùm attingemus, qvæ in memoriam promptè revocant verba textûs, qvi sub manibus.

Viæ & semitæ erant per agros satos, tàm communes, qvàm privatiores: vide cap. XII, 1. Hinc in tractatu *Peah*, cap. 2. ubi discutiunt, qvænam sint, qvæ agrum partiuntur, ita ut duplicem angulum pauperibus debeat, sic determinatur, *Hæc partiuntur, Fluvius, aqvæ ductus, via privata, via communis, semita communis, & semita privata,* &c. Vide locum & Glossam.

VERS.

VERS. 5. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη.

In *Hierof. Kilaim*, fol. 27.1. agitur de legibus qvibusdam τῶ *Kilaim* (vel *seminum heterogeneorum*) atqve anni feptimi: ubi inter alia hæc occurrunt. *R. Simeon ben Lachish dicit, eum* (à legibus iftis) *esse solutum, qvi seminat juxta mare*, עג"פ סלעים ע"ג פטרה עג" טרשים *supra petras, scopulos, & saxosa.* Dicuntur hæc pro ratione & naturâ terræ *Ifraeliticæ*, qvæ faxofa admodùm, & tamen ifta loca non omninò culturæ inidonea.

VERS. 7. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας.

Subit hîc diftinctio שדה לבן *Agri albi*; id eft, qvi totus feritur, & שדה אילן *Agri arborei*; id eft, in qvo nafcuntur hîc illic arbores aut fruticeta: de qvibus vide *Sheviith*, cap. 2. Sic memoria apud *Talmudicos* freqventiffima מלבנות *Areolarum* in agris & vineis, *Peah*, cap. 2. ערוגות, qvod idem fonat, *Kilaim*, cap. 3. & קרחה בשדה *Calvitiei in agro*: id eft, cùm relinqvuntur loca qvædam non fata, & qvædam interjacentia feruntur. *Kilaim*, cap. 4.

VERS. 8. Ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατὸν, &c.

Dicuntur hæc pro ratione fertilitatis terræ *Ifraeliticæ*, de qvâ qvamplurima *Talmudici*, eaqve fatis hyperbolica, qvam tamen in miferam fterilitatem olim immutatam fatentur, aft ad caufam ejus veram cæcutientes.

In *Hierof. Peah*, fol. 20.1.2. de hac re agitur, & variæ adducuntur hiftoriæ, qvas vide, nos has duas tantùm memorabimus.

Dixit R. Jochanan, Fructus vilissimus, qvem comedimus in juventute nostrâ, præstitit optimos qvem nunc comedimus in senectute: nam in diebus ejus immutatus fuit mundus.

R. Chaiia bar Ba dixit, סאה ארבלית *Modius Arbelitanus exhibuit olim modium similæ, modium farinæ, modium furfuris, & modium furfuris crassioris, & adhuc modium furfuris crassioris, & modium etiam furfuris crassissimi: at nunc vix unus modius ex uno modio constat.*

VERS. 13. βλέποντες ὀ βλέπουσι, &c.

Obſerves hîc traditum hunc populum in mentem reprobam, & ſpiritum ſoporis, jam diu ante mortem *Chriſti*. Qvo obſervato, facilior exſurgit ſenſus Apoſtoli, *Rom. XI.* ubi ipſiſſima hæc verba repetuntur. Ritè ſi illic ſtatuas de populi rejectione, clariùs Apoſtolum intelliges de eorum vocatione illic tractatâ. In cœcitatem, ſtupiditatem, & duritiem cordis, jam olim illos rejecerant *Phariſaiſmus* & deliria Traditionum, idqve per aliqvot ſecula ante natum *Chriſtum*: aſt, adventante Evangelio, ſpicilegia inter eos habuit ſua Dominus, fueruntq; qvi crederent, & qvibus participatio promiſſionum conceſſa eſt; de illis Apoſtolus in iſto capite: vide verſum qvintum, Ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν &c. qvod obſervavimus antè ad capitis tertii verſum ſeptimum.

VERS. 25. Ζιζάνια.

Talmudicè זונין. *Kilaim*, cap. 1. hal. 1. החטים והזונין אינן כלאים זה בזה *Triticum* & זונין *non ſunt ſemina heterogenea*. Ubi Gloſſa, זונין *eſt ſpecies qvædam tritici, qvæ in terra mutatur, & qvoad formam & qvoad naturam.* A Lexicographis optimis *Latinè* redditur *Zizania*.

Ita ut ager iſte, in hac parabola, ſereretur à Domino tritico bono, ab inimico tritico ignobili & degenere, at totus tritico, hoc vel illo. Hæc non tàm nudè homines bonos & malos volunt, qvàm bonos & malos *Chriſtianos*; utrosqve ab aliis hominibus diſtinctos, (ab *Ethnicis* ſcilicet) prout diſtingvitur triticum ab aliis ſeminibus: at diſtinctos etiam inter ſe, prout diſtingvitur inter nobile triticum & ſordidum. Sic cap. XXV. omnes decem iſtæ fœminæ, ſponſum exſpectantes, ſunt virgines; at diſtinctæ in ſapientes & fatuas.

VERS. 32. Ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν σπερμάτων, &c.

Hinc in Adagium vulgare abîit כזרע חרדל *pro qvantitate grani ſinapis*, & כטיפת חרדל *Pro qvantitate guttulæ ſinapis*,

pu, freqventiſſimè apud *Rabbinos* rem vel qvantitatem minutiſſimam innuentes.

Μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστί.

Hieroſ. Peah, fol. 20. 2. *Caulis erat ſinapis in Sichin, è qvo enati ſunt rami tres: è qvibus unus decerptus cooperuit tentoriolum figuli, produxitqve tres cabos ſinapis. R. Simeon ben Chalaphta dixit, Caulis ſinapis erat mihi in agro meo, in qvam ego ſcandere ſolitus ſum, ita ut ſcandere ſolent in ficum.*

VERS. 33. Εἰς ἀλεύρου σάτα τρία.

Id eſt, *in Epham farinæ.* Exod. XVI, 36. *Jam verò Omer eſt decima pars Ephæ.* Chald. חד מן עסרא בתלת סאין *Decima pars trium ſatorum.* LXX. Δέκατον τῶν τριῶν μέτρων. Et *Ruth.* II, 17. *Fuit qvaſi Ephah hordei.* Targ. בתלת סאין סעורין *Qvaſi tria ſata hordei.*

Seah continet duplum Hin, ſex Cabos, viginti qvatuor Login, centum qvadraginta qvatuor Ova. Alpheſ. in *Peſach.* cap. 5. *Kimchi* in *Miclol.*

VERS. 52. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά.

Dicuntur hæc ſecundùm dialectum Scholarum, ubi non infreqventer exagitatum eſt, qvonam vino, qvibusnam frugibus aut fructibus utendum in ſacris, & ritibus qvibuſdam, recentibus, an veterioribus, anni ſcilicet præſentis, an præteritorum, (חדש או ישן) Jam verò homo frugi, & rebus ſuis benè providens, & his & illis inſtructus erat, ad utrūlibet paratus, qvod reqvireretur. Sic Scribam Evangelicum decet in promptu omnia habere, qvæ proferat, pro rei, loci, ac auditorum conditione, & naturâ. Intelligitiſnè hæc omnia, inqvit *Chriſtus*, & qvæ dixi, & qvare hæc dixi? Sic Scribam Evangelicum oportet proferre, &c.

CAP.

CAP. XIV.

VERS. 2. Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης, &c.

NOnne *Herodes* fuit fidei *Sadducæa* ? Qvod enim à *Matthæo* profertur, *Cavete vobis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum*, cap. XVI, 6. à *Marco* redditur, *Cavete vobis à fermento Pharisæorum, atqve à fermento Herodis*, cap. VIII, 15. id est, à doctrinâ eorum.

Si ergò *Herodes* doctrinam *Sadducæorum* amplexus est, videntur ejus verba, *Hic est Joannes Baptista, ipse suscitatus est à mortuis*, extorta fuisse è conscientia, horroris & reatus aculeo stimulatâ, ac si versaretur sub ejus oculis imago & umbra *Baptistæ*, recens ab eo trucidati; ità ut horreat animus, & *Sadduceismi* sui oblitus, resurrectionem mortui, nolens volens, gemens, tremens, agnoscat.

Vel, detur eum resurrectionem mortuorum cum *Pharisæis* agnovisse; insolitum certè tamen erat iis, qvi eam fassi sunt, resurrectionem jam recens mortui somniare: exspectabant resurrectionem mortuorum, olim futuram; at hoc, qvod dicit, credit, & suspicatur *Herodes*, plurimùm declinat ab isto dogmate, videturq; qvidem à conscientia de cœlo tacta processisse.

VERS. 4. Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν.

Cherithuth, cap. 1. hal. 1. *Triginta sex excisiones sunt in Lege*, (id est, peccatores qvi excisionem merentur.) Inter ceteros, הבא על אשת אחיו *Ille, qvi coit cum uxore fratris sui*. In vivis jam erat *Philippus*, vixitq; ad annum *Tiberii* vigesimum. *Joseph. Antiq.* lib. 18. cap. 6.

VERS. 6. Γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρώδου.

Partem cultûs Idololatrici ducunt Scholæ *Judaicæ* celebrata natalitia: adulantiùs forsan de tuis pronuntiaturæ, ô *Tetrarcha*, qvia tua.

Avodah Zarah, cap. 1. hal. 3. Hæc sunt tempora Idololatrarum. קלנדא *Calendæ*. סטרנורא, *Saturnalia*. קרטיסים Κρατήσεις,

πίσεως, id eſt, cùm imperium primùm capeſſerent. וגנוסיא של מלכים *Et. Γενέσια regni.* ויום הלידה *Et dies nativitatis.* Dum Γενέσια diſtingvunt à *die nativitatis*, initiationem regni ejus intelligunt: de qvâ diſtinctione multa diſputant *Gemariſtæ*.

Ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ, &c.

Non tàm ex levitate, qvàm ex more gentis, in demonſtrationem ſcilicet lætitiæ, atqve ob celebritatem diei. Soliti ſunt *Judæi* in gaudiis exuberantioribus publicis, atqve etiam in ſolennitatibus qvibuſdam ſacris, hilaritatem ſuam ſaltatione & tripudiis exprimere. Omiſſis, qvæ in paginâ ſacrâ occurrunt, exemplis, refertur à patribus Traditionum, præcipuam partem feſtivitatis in feſto Scenopegiæ fuiſſe iſtiuſmodi ſaltationes: viris primariis, grandævis, & maximè religioſis in atrio mulierum tripudiantibus, idqꝫ qvò vehementiùs, eò laudabiliùs. *Sotah*, cap. 5. Non ergò *Herodem* tàm captavit geſtus, aut motus puellæ ſaltantis, qvàm animus ac affectus: qvod ſcilicet ea honorem iſtum erga diem ejus natalem, amoremqꝫ ac venerationem erga ipſum ita demonſtraret, lætitiamqꝫ de ejus vitâ & ſalute: à qva talia qvidem minimè meruerat *Herodes*; cùm patrem puellæ *Philippum* conjuge ſuâ orbâſſet, matremqve illegitimo thoro, inceſtuqve continuo, pollueret.

Vers. 7. Μεθ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ, &c.

Vocatur hoc juramenti genus à *Talmudicis* שבועת בטוי: de qvo vide *Maimon.* in שבועות cap. 1. & tractatum *Talmudicum* ejuſdem tituli. Si forma juramenti fuerit, per *caput ſuum*, (qvod uſitatiſſimum, *Sanhedr.* cap. 3. hal. 2.) aptiſſimè, prout iniqviſſimè, reſpondit petito puellæ ſponſioni Regis; qvaſi dicat, voviſti per *caput tuum*, te mihi daturum qvicqvid petiero, da mihi *caput Joannis Baptiſtæ*.

Vers. 10. Ἀπεκεφάλισε τὸν Ἰωάννην.

Refert *Joſephus*, *Joannem* ab *Herode* incarceratum fuiſſe *Macharunte*, Ὑποψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθείς.

Antiqvit. lib. 18. cap. 7. Erat autem *Machærus* extremus *Peraæ* limes, versus Austrum. Id. *de bell.* lib. 3. cap. 4. Eratque *Peraa* intra ditionem *Herodis*. Id. *de bell.* lib. 2. cap. 9. Jam verò si vinctus illic jaceret *Joannes*, cùm de capite ejus decerneretur, longissimo itinere opus fuit carnifici, & qvod vix intra biduum confici posset à *Tiberiade*, ubi regia tyranni, ad crudele illud mandatum exseqvendum. Ita ut non nisi post dies aliqvot, à celebratis natalitiis, puellæ præsentaretur, horrendum istud ferculum, caput venerandum Prophetæ.

Tempus decollationis ejus elicimus ex verbis istis *Ioannis Evangelistæ*, cap. VI, 4. *Aderat jam autem Pascha*, hâc ratiocinatione. Absqve controversiâ concludi potest, discipulos, qvamprimùm de morte Magistri audientes, eumqve sepelientes, ad *Christum* se contulisse, cædem Magistri narrantes, eiqve cautionem isto exemplo præbentes ut sibi consuleret de salute suâ. Is, re auditâ, transit in desertum *Bethsaidæ*, atqve illic qvinqve hominum millia pascit miraculosè, cùm adesset jam *Pascha*, ut refert *Joannes* historiam istam recognoscens cum reliqvis Evangelistis. Decapitationem ergò *Baptistæ* arbitramur fuisse paulò ante *Pascha*, cùm carcerem jam passus fuerat per sesqviannum, prout per sesqviannum liberè prædicâsset ante incarcerationem.

VERS. 13. Ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον, &c.

A *Capernaumo* scilicet in desertum *Bethsaidæ*, Luc. IX, 10. qvod à *Joanne* redditur, Ἀπῆλθεν πέραν τῆς θαλάσσης, *Joan.* VI, 1. qvod propriè intelligendum est: à *Galilæa* scilicet, in *Peræam*. Tabulæ chorographicæ *Bethsaidam* disposuerunt in *Galilæa*, in eodem littore, qvo & *Capernaumum*: sic & commentatores sinum maris tantùm interjacentem sibi fingunt inter duas istas urbes: qvod & nos aliqvando sumus cum iis opinati; at docti sumus tandem à *Josepho*, *Bethsaidam* fuisse ἐν τῇ ἄνω Γαυλανιτικῇ, *in inferiori Gaulanitide* (qvod observamus alibi) ab orâ maris *Gennesaritici* Orientali, in *Peræa*.

Ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῇ.

Hinç arguitur ab interpretibus, *Capernaumum* & *Bethsaidam* non

non in diversis maris littoribus fuisse, sed in eodem: nam qvomodo aliter, inqviunt, potuit turba eum pedibus seqvi? Optimè, inqvam ego; transito *Jordane* prope *Tiberiada*, cujus situm demonstravimus alibi ad effluxum *Jordanis* è mari *Galilææ*. Secuti sunt eum pedibus ἀπὸ τῶν πόλεων, inqvit Evangelista noster. Civitates autem, alicujus nominis, *Capernaumo* vicinissimæ erant, hinc *Tarichææ*, illinc *Tiberias*. Detur, turbam ex his urbibus iter post *Christum* carpsisse: via, per qvam itinere pedestri perrectum est, erat ad pontem *Jordanis* in *Chammath*: distabat locus iste à *Tiberiade* milliari, aut minùs; à *Capernaumo* milliaribus tribus aut circiter. Transito *Jordane* perrectum est per agrum *Magdalensem*, & post eum per *Hipponensem*: distabat autem *Magdala* à *Jordane* milliari uno, *Hippo* duobus: & post *Hippon* erat *Bethsaida*, ad littus maris Orientale; & post *Bethsaidam* sinus maris aliqvantùm se in terram protrudens, atqve exinde *desertum Bethsaidæ*. Cùm igitur inde reversum foret, discipulis in navim coactis imperat, ut *Bethsaidam* pergant, dum ipse turbam dimiserit, qvò eos tandem ipse secuturus esset pedes, atqve inde cum iis navigaturus *Capernaumum*.

Vers. 17. Δύο ἰχθύας.

Qvales, non decernimus. Allatos eos huc fuisse à puerulo, ut venderentur, unà cum qvinqve panibus, colligere est ex *Joan.* cap. VI, 9. *Talmudici* plurima de מליח piscibus salsis discutiunt: vocem reddo de *piscibus salsis*, fide *Aruchi*: citans ille traditionem hanc è *Beracoth*, cap. VI. הביאו לפניו מליח *Apponunt ei salsum primò, & cum eo buccellam? benedicit ille super salsum, & omittit* (benedictionem) *in buccellam, qvia buccella est ei tanqvam appendix.* מליח *salsum*, inqvit, *intelligendum est de piscibus, sicut traditio docet, qvòd qvi vovet* abstinentiam *à salsis, non restringitur nisi à piscibus salsis.* An hi pisces salsi fuerint, ridiculum foret determinationem aggredi: at si modò forent, collatione dignus est modus benedictionis, qvô usus est *Christus* cum eo, qvem præcipit traditio allegata.

Vers. 20. Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν.

Sic definitur à *Talmudicis* סעודה *Comestio* vel refectio à ci-

 bo;

bo; cùm ſcilicet editur ad ſatietatem. In *Babyl. Beracoth*, fol. 44. 1. *Rabb dicit*: כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה: *Omnis comeſtio, ad qvam non adeſt ſal, non eſt comeſtio.* *Aruch* hæc citans, pro מלח *ſal* legit מליח *ſalſum*, additq́; *Non eſt comeſtio, qvia non ſaturantur.*

VERS. 22. Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς, &c.

Ratio coactionis redditur à *Joanne*, cap. VI, 15. qvia ſcilicet populus, viſo miraculo, ambiit eum Regem facere: fortè nè Diſcipuli etiam in idem conſpirarent, temporale & terrenum *Meſſiæ* regnum nimium adhuc ſomniantes.

VERS. 23. Ὀψίας δὲ γενομένης.

Sic verſu decimo qvinto: aſt alio ſenſu. Illud enim ſerum diei denotat: hoc ſerum noctis. Sic *Talmudicis* ערב non ſolùm partem diei declinantem ſignificat, ſed & noctem. *Beracoth*, cap. 1. hal. 1. *A qvonam tempore recitant Phylacteria* בערבית *veſpere? A tempore, qvo ingrediuntur Sacerdotes comeſtum Trumam ſuam, uſqve ad finem vigiliæ primæ, ut dicit R. Eliezar; aſt, ut dicunt Sapientes, Ad mediam noctem: imò, ut dicit Rabban Gamaliel, uſqve ad ortum columnæ auroræ.* Ubi Gloſſa, בערבית בלילה *veſpere, id eſt, Nocte.*

VERS. 25. Τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς.

Id eſt, poſt Gallicinium. *Judæi* tres tantùm vigilias noctis agnoſcunt, nam hoc apud eos tritum, אשמורת שליש הוא של לילה *Vigilia eſt tertia pars noctis.* Sic Gloſſa in locum modò citatum: vide etiam commentatores *Hebræos* in *Judic.* VII, 19. Non, qvòd non noctem in qvatuor partes diviſerint, ſed qvòd qvartam partem, aut vigiliam, non tàm pro nocturnâ, qvàm pro matutinâ æſtimârint; ſic *Marc.* XIII. 35. ſpatium illud poſt Gallicinium πρωῒ eſt: vide etiam *Exod.* XIV, 24. Erant ergò reverà qvatuor noctis vigiliæ, at tres tantùm profundæ noctis. Cùm ergò dicatur *Gedeonem Midianitas* invaſiſſe *vigiliâ noctis mediâ*, Jud. VII, 19 intelligendum eſt de vigilia iſtâ, qvæ erat qvidem totius noctis ſecunda, at profundæ noctis media: à finita ſcilicet vigilia prima ad mediam noctem.

CAP. XV.

VERS. 2. Παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων;

QUanto pretio Traditiones suas æstimârint, etiam præ Verbo Divino, satis patet ex hoc ipso loco, versu sexto. Ex infinitis exemplis, qvæ in ipsorum scriptis occurrunt, nos unum tantùm locum proferemus.

Hieros. Beracoth, fol. 3. 2. חביבים דברי סופרים מדברי תורה *Amabilia sunt verba Scribarum præ verbis Legis: nam verba Legis sunt gravia & levia; at verba Scribarum sunt omnia gravia.*

Qui dixerit, Non esse Phylacteria, transgrediens verba Legis, reus non est; at qui dixerit, Quinque esse Totaphoth, addens ad verba Scribarum, hic reus est.

חמורים דברי זקנים מדברי נביאים: *Graviora sunt verba* Πρεσβυτέρων, *quàm verba Prophetarum.*

Propheta & Πρεσβύτερος *cui assimulantur? Regi mittenti duos è familiaribus suis in provinciam. De uno sic scribit, Nisi hic vobis ostendat sigillum meum, nè ei credite: de altero sic, Quamvis hic sigillum meum non ostendat, ei tamen credite. Sic de Propheta scribitur, Ostendet tibi signum aut miraculum: at de Senioribus sic, Secundùm Legem, quam te docebunt,* &c. Sed blasphemiarum satis.

Οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν, &c.

In *Babyl. Beracoth*, fol. 46. 2. refertur, vilipensionem lotionis manuum ex iis rebus esse, pro qvibus Synhedrium excommunicat: excommunicatumq; ideò ab eo fuisse *R. Eleazarum ben Hazar*, שפקפק בנטילת ידים *qvòd vilifaceret lotionem manuum:* cumqve mortuus esset, jubente Synhedrio, lapidem magnum impositum fuisse ejus feretro. *Unde discas*, inqviunt, *Synhedrium lapidare loculum feretralem uniuscujusqve excommunicati, qui moritur in excommunicatione suâ.*

Justi voluminis est, & non commentarioli, aut calami currentis, mysterium hoc *Pharisaismi* de lotione manuum patefacere, atqve in apicibus omnibus suis enucleare. Hæc pauca ex infinitis decerpamus.

 1. נטילת

I. נטילת ידים וטבילתן מדברי סופרים *Lotio manuum, atqve earum immersio, instituta est ex verbis Scribarum, Maimon.* in *Mikvaoth*, cap. 11. ast à qvibus, & qvando, ambigitur. Ascribunt nonnulli ritûs hujus institutionem *Hilleli & Shammao*; alii ad secula reducunt altiora. *Hierof. Schabb.* fol. 3. 4. *Hillel & Shammai decreverunt de munditiâ manuum. R. Josi ben Rabbi Bon nomine R. Levi dicit, Anteà exhibita erat ista Traditio; sed ipsorum exciderat memoriâ: prostant hi secundi & statuunt secundùm mentem priorum.*

II. *Maimon.* in טומאת אוכלין cap. 16. *Qvamvis permissum sit edere edulia immunda, & bibere poculenta immunda; religiosi tamen antiqvi comederunt communem victum suum in munditiâ, & caverunt sibi ab immunditiâ omnibus diebus suis, atqve illi vocabantur Pharisæi. Atqve res hæc est summæ sanctitatis, & via summæ religionis, ut se scilicet homo segreget & separet à vulgo, utqve eos nec tangat, nec cum iis comedat, nec bibat, nam separatio talis inducit in puritatem corporis ab operibus malis &c.* Hinc definitio *Pharisæi*, qvam adduximus anteà, פרושין אכלין חולין בטהרה *Pharisæi comedunt victum suum communem in munditiâ:* & scala cœli *Pharisaica. Hierof.* ubi antè. *Qvicunqve sedem suam habet in terrâ Israëlitica, & cibum suum communem manducat in munditiâ, & lingvâ loqvitur sanctâ, & manè & vespere recitat Phylacteria; confidat ille, se vitam adepturum mundi futuri.*

III. Observanda est hîc distinctio inter מאכלות אסורות *Edulia prohibita*; & אוכלין טמאין *Edulia immunda* (de utrisqve *Maimonides* scripsit proprium tractatum). *Edulia prohibita*, qvalia erant adeps, sangvis, animalia esui illicita, *Levit. 11.* nullo modo erant manducanda; ast *edulia immunda* in seipsis esui licita qvidem erant, ast immunditiam aliqvam aliundè contraxerant; edere licuit, & non licuit; aut, ut qvod res est loqvamur, per legem Dei licuit, sed per Canones *Pharisaismi* non licuit.

IV. Observanda etiam est distinctio inter טמא *Immundum* & פסול *Profanum*, vel *pollutum*. Declarat eam *Rambam* in præfatione suâ ad *Tobaroth*. פסול עניננו שלא יטמא זולתו *Profanum*, vel *pollutum, illud denotat, qvod aliud præter se non polluit. Nam res qvævis, in qvam invasit immunditia, ita ut ea ipsa sit immunda, aliud autem non reddat immundum, vocatur* פסול *Atqve hinc dicitur de qvovis comedente edulia immunda, aut bibente poculenta immunda,*

.. נפסלה גויתו. *qvòd corpus ejus polluitur, aſt alind non pollnit.* Nota illud, *Corpus comedentis polluitur à cibis immundis.* Cui & illud addas, qvod ſeqvitur in eodem *Maimonide*, loco anteà allegato. *Separatio à vulgo, &c. inducit in puritatem corporis ab operibus malis: puritas corporis inducit in ſanctitatem animæ ab effectibus malis: ſanctitas animæ inducit in ſimilitudinem Dei; ſicut dicitur: Et ſanctificabimini, & ſancti eritis, qvia ego Jehovah, ſanctificans vos, ſum ſanctus.* Hinc clariùs percipias vim confutationis à *Chriſto* exhibitæ verſibus, 17, 18, 19, 20.

V. Pollui cibum mundum arbitrati ſunt à manibus immundis, polluiqve manus à cibis immundis. Mireris hanc Traditionem. *Cibi immundi, & potus immundus, non polluunt hominem, ſi ea non tangat: at verò ſi manibus ea tangat, tunc manus fiunt immundæ: ſi manibus ambabus contrectet, ambæ manus polluuntur; ſi manu unâ tantùm ea tangat, una tantùm polluitur. Ramb.* ubi ante.

VI. Incubuit ergò cura *Phariſaiſmo*, ut cibi apponerentur, qvantum fieri potuit, ab immunditiâ immunes & remoti: præſertim verò, cùm de hoc ſemper ſecuri eſſe non poſſent, ut ſecuri eſſent, ne à manibus ſuis cibi redderentur immundi. Hinc earum lotiones, non ſolùm cùm immundas eas eſſe ſcirent, ſed etiam cum non ſcirent.

Rambam in præfatione ad tractatum ידים: *Si immundæ ſunt manus qvâvis immunditiâ, qvæ manus reddit immundas: aut ſi hominem lateat, usq; ignoret qvòd polluatur, tamen tenetur ad lavandum manus, ad comeſtionem victûs communis, &c.*

VII. Ad rigidiſſimos de hâc re Canones addiderunt etiam larvas & terriculamenta.

Babyl. Taanith, fol. 20. 2. מילתא דשיבתא הוה *Res Shibtæ fuit.* Ubi Gloſſa, *Shibta ex dæmonibus eſt, qvi iis nocent, qvi non lavant manus ante cibum.* Aruch, *Shibta eſt ſpiritus malus, qvi manibus hominum inſidet noctu: & ſi qvis cibum ſuum tangat illotis manibus, cibo iſti inſidet iſte Spiritus, & ab eo eſt periculum.*

Hæc in transcurſu: infinitum eſſet omnia de hoc ritu & ſuperſtitione proſeqvi. De qvantitate aqvæ ad hanc lotionem ſufficienti de manuum lotione, & merſione, de aqvâ primâ & ſecundâ, de modo lotionis, de tempore, de ordine cùm numerus accumbentium excederet qvinqve, vel non excederet, aliisqve hujus-

jusmodii apicibus, lege, si vacat, & si per tædium & nauseam potes, tractatum *Talmudicum* ידים, *Maimonidem in* מקוואות, *Babyl. Beracoth*, fol. 46. 2. &c. Et intertexitur qvidem hic articulus per totum volumen טהרות.

Finiatur hæc dissertatio hoc Canone, *Hierosf. Challah*, fol. 58, 3. *Ad placentam, & ad manûs lotionem, ambulet homo usqve ad qvatuor milliaria.*

Vers. 5. Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, &c.

I. Præter legem à *Christo* allegatam, *Honora patrem & matrem*, &c. hoc etiam pro jure agnoverunt, בן מאכיל אביו ומשקה מלביש ומכסה מוציא ומכניס ומרחץ פניו ידיו ורגליו *Filius tenetur ad cibandum patrem, ad potandum, vestiendum, tegendum, inducendum, & educendum, & ad lavandum ejus faciem, manus, & pedes.* *Tosaphta* in *Kiddushin*, cap. 1. imò altius illud est; qvod asseritur, *Hierosf. Kiddushin*, fol. 61. 2. 3. *Tenetur filius patrem nutrire, imò pro eo mendicare.* Non mirum est ergò, si non in Pandecto *Judaico* inveniantur verbatim hæc, qvæ dicuntur à *Salvatore*: nam non tàm ideò ab eo allegantur, ut ostendatur, directam eorum fuisse machinationem, ut reverentiam ac amorem omnē erga parentes abdicarent, qvàm ut demonstretur, qvàm impiæ fuerint eorum Traditiones, ac in qvàm nefandas conseqventias sæpè prolaberentur. Directè parentum alimoniam non negârunt, imò præscripserunt, præceperunt, hortati sunt; at conseqventer per hanc Traditionem omnia ista frustranea fecerunt. Vilipendendum qvidem patrem præ Rabbino, Legem eos docente, palàm docent: *Maimon. in Gezelah*, cap. 12. at negligendos parentes neqvaqvam asserunt apertè; ast apertissimè per conseqventiam ex stolidâ atqve impiâ hâc Traditione deductam.

II. In clausulam hanc (Δῶρον, (vel, ut *Marcus*, Κορβᾶν) ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς) promptè commenteris, perlectis tractatibus *Talmudicis Nedarim & Nazir*, ubi agitur de votis aut juramentis; votumqve aut jurandi formulam fatur phrasiologia, qvæ sub manibus

1. Vota in duas classes fuerunt distincta, נדרי הקדש, & נדרי איסור *vota consecrationis* & *vota obligationis*, vel *prohibitionis*.

nis. נדרי הקדש *Votum consecrationis* fuit, cùm aliqvid devoveretur in usus sacros, altaris scilicet, aut Templi: veluti cùm qvis voto hoc vel illud dicaret in sacrificium, vel ad coëmendum lignum, salem, vinum, &c. pro altari: vel לבדק הבית in reparationem Templi, &c. נדר איסור *Votum obligationis*, vel *prohibitionis*, fuit, cùm se qvis voto stringeret ab hoc vel illo, qvod in se erat licitum, veluti, se hoc vel illud non comesturum, non induturum, non facturum, &c.

2. Hoc iis pro noto Axiomate, כל כינויי נדרים כנדרים *Omnia epitheta votorum sunt sicut ipsa vota. Nedarim*, cap. 1. halac. 1. Formulas qvasdam breves adhibuerunt, qvibus votum significârunt, qvæqve vim voti secum reportârunt, ac si periphrasi largiori res enuntiaretur. Exempli gratiâ, האומר לחבירו קונם קונה קונס הרי אלו כינויי לקרבן *Si qvis proximo suo diceret Konem, Konah, Kones, ecce, hæc sunt epitheta rei devotæ in usus sacros.* Ibid. halac. 2.

Vocem קונם sic explicat *Rambam* in *Babyl. Beracoth*, fol. 51. 1. כהקדש יהא עלי. *Sit super me sicut res sacrata.* Sic etiam, *R. Nissim* in *Nedarim*, cap. 1. קונם קונה הרי לשון הקדש הוא *Konem, Koneh, sunt vocabula sacrationis.*

Adduximus anteà, ad capitis qvinti versum trigesimum tertium, formulas qvasdam juramentorum, qvæ assertivæ tantùm erant, hæ sub manibus sunt etiam votivæ. Loco jam ex *Beracoth* adducto, dicit qvidam קונם היין טועם שהיין קשה לבני מעים *Konem sit vinum, qvod ego gustavero, nam vinum durum est visceribus*: id est, sit vinum, qvod ego gusto, sicut vinum sacratum: ac si dixisset, voveo me non gustaturum vinum. *Qvibus responsum est ab aliis, nonne vinum vetus prodest visceribus? Tunc ille tacuit.*

III. At præ omnibus votorum istiusmodi formulis planissima est vox קרבן Κορβᾶν, qvæ apertè rem sacratam atqve usui sacro dicatam effatur. Observabitqꝫ tractatuum istorum lector, de qvibus mentionem fecimus, freqventissimè occurrere has formulas: קרבן שאני נהנה לך & קונם שאני נהנה לך, qvæ ipsissimum idem sonant, nisi ego plurimùm fallar, cum verbis sub manibus, Κορβᾶν, vel Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ἀφεληθῆς.

Qvæ verba ut clariùs intelligantur, atqve ut eruatur planus plenusqꝫ loci sensus; hæc animadvertenda.

1. Vocem Δῶρον reddendam potiùs *Donum sit*, qvàm *Donum est*: Nam קונם & קרבן ut notavimus, non היוה כהקדש *sicut sacratum est* denotârunt, sed יהא כהקדש *sicut sacratum sit*. Atqve is, de qvo anteà mentionem habuimus, qvi dixit קונם היין שאני טועם: non hoc sibi voluit, *sicut sacratum est vinum qvod ego gustabo*, sed *sicut sacratum sit vinum qvodcunqve ego gustavero*: id est, qvod ad me attinet, sit omne vinum sacratum, & non gustandum.

2. Hæc loqvendi formula קרבן שאני נהנה לך. Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, nec eum arguit, qvi sic locutus est, sua in usus sacros dicâsse, nec eum (secundum doctrinam Scribarum) ad ea sacranda obligavit, sed ab istâ re solùm obligando cohibuit, cui negandæ tali formulâ est usus, id est, ab eum suis facultatibus juvando, cui sic dixit. Aliis prodesse ex opibus suis potuit, isti non potuit.

3. Inducuntur verba, qvasi prolata cum indignatione: ac si, cùm à filio alimoniam posceret egenus pater, responderet ille iracundus, & cum contemptu. *Sicut res sacrata sit, qvodcunqve meum tibi prodesse possit.* Res sacratæ non erant in usus communes erogandæ.

4. *Christus*, non solùm legem citat, *Honora patrem & matrem*; sed & hoc qvoqve addit, Ὁ κακολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα. Jam verò nulla erat hic omninò κακολογία, si filius verè, & modestè, & ut res fuit, enuntiavit, nempè sacrata anteà fuisse sua omnia.

5. Qvamvis ergò dicta fuerint hæc à filio, irreverenter, indignabundè, atqve inhumanè, erga patrem, ea tamen erat doctrinæ Traditionalis, hâc in causâ, stoliditas simul atqve impietas, qvæ obligatum adeò per hæc sua verba pronuntiaret filium, ut patri indigenti neqvaqvam licuerit succurrere. Ad dicanda sua in sacros usus per hæc verba nullatenus tenebatur, ad non juvandum patrem tenebatur inviolabiliter. O egregiam doctrinam & charitatem!

6. Verba commatis ergò sic reddi possunt, absqve ullâ interjectâ additione, qvam apponunt interpretes pleriqve: *Qvicun-*

cunque dixerit patri, aut matri, Donum (sacratum) *sit, quocunque possis à me juvari: tunc neqvaqvam honoret patrem suum aut matrem suam.*

VERS. 11. Κοινοῖ τὸ ἄνθρωπον.

Sic reddi videtur vox פוסל idiotismo, ut ita dicam, *Pharisaico*: qvia illi homines pollutos pro hominibus communibus aut vulgaribus æstimârunt: è contrà, vir religiosus apud eos est יחיד *vir singularis*. In *Act X, 14.* κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον idem sonare videntur, qvod פסול או טמא *Talmudicis*.

VERS. 20. Ἀνίπτοις χερσί.

Non dicit *Impuris* manibus, sed *illotis*: qvia, ut diximus antè, ad lavandum tenebantur, qvamvis conscii non forent, manus fuisse immundas. *Marco* est κοιναῖς χερσὶ, *Marc. VII, 2.* qvæ qvidem *Talmudicis* videntur vocari *impuræ* manus, ob meram absentiam lotionis. Judica ex illo, qvod dicitur in *Challah*, cap. 2. hal 2. *Ex massis, qvam desunt succo fructuum, debetur placenta*, ונאכלת בידים מסובאות *& comeditur manibus immundis.*

VERS. 22. Γυνὴ Χαναναία.

Marco Ἑλληνὶς Συροφοίνισσα τῷ γένει, cap. VII, 26.

I. Χαναναία.) Observatione dignum est, sacram paginam ז׳ אומות *septem istas gentes*, qvæ perdendæ erant ab *Israelitis*, numerantem *Perizzæos* nominare, qvi non omninò recitantur inter filios *Canaanis*, Gen. X. & *Canaanæos* speciatim, cùm omnes septem essent qvidem *Canaanæa.* vide *Deut. VII, 1. Jos. IX, 1. & XI, 3. Judic. III, 5. &c.*

Ratio posterioris (qvo cum nobis res est) indè petenda est, qvòd *Canaan* ipse peculiarem partem terræ istius (Septentrionalem scilicet) habitaverit cum primogenitis suis *Sidone* & *Heth*. Atqve inde speciali isti progeniei nomen *Canaanæorum* inditum fuit, ab aliis omnibus filiis suis distinctum; regioq; ista peculiari nomine *Canaan* vocata, distinctivè à reliqvâ terrâ *Canaanitide*. Hinc *Jabin rex Hazor* vocatur *rex Canaan*, Judic. IV, 2. & reges (ni ego

 go

go fallar) *Tyri* & *Sydonis* vocantur *Reges H[illegible]rum*, I. *Regum* X, 29.

II. Ἑλλωὶς Συςοφοίνισσα.) Qvamvis diutissimè succubuerat jam *Judæa*, & totus ferè mundus, sub jugo *Romanorum*, non adhuc tamen evanuerat memoria regni *Syro-græci*, nomenqve gentis. Et notatu dignum est illud, qvod dicitur in *Babyl. Avodah Zarah*, fol. 10.1. בגולה אין מונין אלא למלכי יונים *In captivitate non computant annos nisi à regno Græcorum.* Dixerunt antè, fol. 8.2. *Romanos, per centum & octoginta annos, Judæis imperâsse, ante excisum Templum*; & tamen tempora, ad istud excidium, non supputant per annos *Romanorum*, sed per annos *Græcorum*. Pensitent hoc bene ipsi *Judæi*, iiq; cum illis *Christiani*, qvi *Romanam* pro qvartâ Monarchiâ habent apud *Danielem*.

Mulier ergò ista, de qva hîc agitur, ut omnia in compendium compingamus, fuit *Syro-Græca* gente, *Phœnissa* habitatione, atq; inde *Canaanæa* nomenclaturâ.

VERS. 26. Τοῖς κυναρίοις.

Hoc titulo, ex virulentiâ & contemptu *Judæi* gentiles dedecorârunt, qvibus nihil priùs, qvàm omnes præter seipsos odio, ludibrio, maledictioni, habere. *Midr. Tillin*, fol. 6. 3. אומות עולם נמשלו ככלבים *Nationes mundi* (id est, *Ethnici*) *assimilantur canibus.*

Ex communi gentis loqvelâ potiùs, qvàm ex sensu suo, Phrasiologiâ hâc utitur *Salvator*, cui *Gentiles* non tàm exosi, & cui in more fuit loqvi cum vulgo.

Recidit tandem in propria capita saxum hoc nominis ignominiosi, in *Ethnicos* jactum, idq; dirigente manu, & justitiâ divinâ. Nam, qvamvis illi ex superbia & contemptu opprobriū illud *Gentilibus* impegerint, summo tamen eorum demerito in ipsos reallisum est à Spiritu sancto. Vide *Psal.* LIX, 6. *Philip.* III, 2. *Apoc.* XXII, 15. &c.

VERS. 36. Εὐχαριστήσας ἔκλασε.

Vide hîc *Beracoth*, cap. 7. ubi agitur de modo gratiarum actionis, cùm plures convescuntur. שלשה שאכלו חייבי לזמן

Tres

Tres, qui convescuntur, debent junctim gratias agere; hoc est, unus pro reliqvis gratias egit (ut Glossa) *numero plurali, dicendo Benedicamus.* Sic cùm decem essent, aut centum, aut mille, aut plures, unus pro omnibus gratias egit, atqve illi post eum responderunt *Amen*, aut verba qvædam, qvæ ipse recitaverat. Vide hala c. 3.

CAP. XVI.

VERS. 3. Διακρίνειν τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε;

Curiosi admodum erant *Judæi* in observandis tempestatibus cœli, & temperamento aëris,

Babyl. Joma, fol. 21: 2. *In exitu diei ultimi festi Tabernaculorum omnes observârunt ascensum fumi. Si fumus inclinaret Septentrionem versùs, pauperes gavisi sunt, at ditiores dolore sunt affecti; qvia pluviæ anni seqventis multæ futuræ erant, fructusq; corrumpendi: si Austrum versùs inclinaret, pauperes contristati sunt, & ditiores lætati; nam tum pluviæ anni futuræ erant rariores, & fructus immarcidi: si Orientem versùs, omnes gavisi sunt: si Occasum versùs, omnes sunt contristati.* Glossa, *Hoc observârunt die ultimo festi Tabernaculorum, qvia die præcedente consignatum est decretum judicii eorum de pluviis istius anni, sicut traditur, In festo Tabernaculorum judicatum est de iis, qvoad pluvias.*

Hieros. Taanith, fol. 65. 2. *R. Acha dixit, Si fuisset Sapiens qvis in Zippore, cùm descenderet pluvia prima, ex ipso pulveris odore prædicere poterat humiditatem anni*, &c.

At cœcutierunt ad signa temporum, id est, ad signa ista insignia, qvæ plano qvasi digito & visibili satis indicio demonstrant, adesse jam tempora ista, prædictionis atqve exspectationis, dies *Messiæ*. Ac si dixisset, Nonne dijudicare potestis, advenisse jam tempora *Messiæ* ex signis istis, qvæ planè hoc enuntiant? Nonne observatis expirantes jam hebdomadas *Danielis*? Nonne vos sub jugo, de qvo excutiendo, nec spes omnino, nec exspectatio? Nonne dilapsam in omnimodam neqvitiam gentem? Nonne edita à me miracula, qvalia nec anteà visa nec audita? Nonne confluentem, ad miraculum usqve, infinitam multitudinem ad professionem

nem Evangelii: atqve excitatos omnium animos in præsentem exspectationem *Messiæ?* Stupenda cœcitas, voluntaria pariter ac cœlitùs immissa: peccatum simul & pœna. Omnia, qvæ *Messiam* demonstrare ac judicare possunt, vident; at nolunt videre.

Vers. 6. Προσέχετε ἀπὸ τ̃ ζύμης τ̃ Φαρισαίων, &c.

Duo videntur fuisse præsertim, qvæ Discipulos in erroneam horum verborum interpretationem adegerint, ita ut de fermento propriè dicto intellexerint.

I. Qvòd rariùs *Fermentum* de doctrinâ adhibitum audîissent. Freqvens certè ejus apud eos fuit usus Metaphoricus, sensu malo, de affectibus scilicet malis, & cordis pravitate; at rarior, si ullus omninò, de pravâ doctrinâ.

Bab. Berac. fol. 17. 1. Sic qvidam orat: *Domine seculorum, Revelatum, & notum coram facie tua est, nos voluntatem tuam facere velle; ast illud qvod impedit, tu subde* שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות *Fermentum scilicet, qvod est in massa, & tyrannidem regnorum,* (Ethnicorum.) Ubi Glossa, *Fermentum qvod in massa, sunt pravi affectus, qvi in cordibus nostris nos fermentant.*

Idem *Rosh hashanah,* fol. 3. 2. כורש החמיץ *Cyrus fermentatus est,* id est, deterioratus, vel in pejus evasit. Adhibetur aliqvandò in meliorem sensum, *Dicunt Rabbini, Beatus est ille judex, qvi fermentat judicium suum. Kimch. in Esai. 1. 17.* at hoc non de doctrinâ intelligendum, sed de liberatione in judicio.

II. Qvòd curiosè admodùm caveretur à Canonibus *Pharisaicis,* qvo fermento utendum, qvo non; sparsim occurrunt disputationes, an utendum fermento *Ethnico?* an *Cuthæo?* &c Vide *Hierosf. Schabb.* fol. 3. 3. &c. qvâ cautelâ & *Christum* ipsos de fermento *Pharisæorum* instruxisse arbitrati sunt Discipuli; at tacitam simul correptionem sunt suspicati, de non adductis panibus.

Vers. 13. Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τ̃ υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;

I. Phrasiologia ista, vel titulus, *Filius hominis,* qvô seipsum freqventissimè insignit *Christus,* nec humanitatem ejus solùm denotat.

notat, nec humilitatem, (nam vide illud *Joan V, 27.* Autoritatem ei dedit judicium exseqvendi, *qvia est Filius hominis*;) sed *semen Adamo promissum* enuntiat, *Adamum secundum* : duplicisqve apud *Judæos* ignorantiæ atqve erroris confutationem tacitam secum portavit. 1. Non norunt qvid de origine *Messiæ* statuerent, & qvaliter ille oriundus, an è vivis futurus, ut notavimus antè, ignoto originis modo, an è mortuis. Nodum hunc solvit hæc Phrasis, palamqꝫ docet, eum, semen homini primo promissum, è mulieris semine oriundum nascendumqꝫ. 2. Victorias *Messiæ* terrestres, & subjugandas ab eo gentes somniabant : at mentes eorum reducit hic titulus *Filius hominis* ad primam promissionem, ubi victoria seminis promissi est contritio capitis serpentis, non subjugatio gentium triumpho aliqvo bellico, & terreno.

II. Incertæ & vagæ ergò cùm fuerint *Judæorum* opiniones de personâ *Messiæ*, qvalisnam scilicet is futurus; qværit *Christus*, non tàm, an *Messiam* illum agnoscerent; qvàm, *Messiam* agnoscentes, qvalemnam eum conciperent ? Agnoverunt eum *Messiam* Apostoli, aliiqꝫ qvos congregaverat Discipuli, qvi qvamplurimi: (imò hoc confessi fuerant isti cœci capitis noni versu vicesimo septimo.) supervacua ergò fuisset ista qvæstio qvoad istos, *Num me putant esse Messiam?* at necessaria ista, *qvidnam concipiunt de me Messiâ* ? Et huc respicit responsum *Petri*, *Tu es Christus, filius Dei viventis* : qvasi dicat, sat novimus jam pridem, te esse *Messiam*; at qvod ad qvæstionem tuam, *qvalisnam tu*, dico ego, te esse *Filium Dei viventis*. Vide qvæ notamus ad capitis vicesimi septimi versum qvinqvagesimum qvartum.

Vox ergò *τίνα* non tàm de personâ hîc qværit, qvàm de qvalitate personæ: qvo sensu & vox מי in verbis istis, I. *Sam.* XVII, vers. 55. בן מי זה Non, *Filius cujus*, sed *Filius qvalis viri*, hic juvenis?

VERS. 14. Ἕτεροι δὲ Ἱερεμίαν.

Rationem cur *Jeremiam* solùm ex omnibus Prophetis nominent, reddimus ad capitis vicesimi septimi versum nonum. Observas; ad memoriam mortuorum hîc recursum, è qvibus oriturum *Messiam*, potiùs qvàm è vivis, inter alia forsan hæc ratio svasit, qvòd minimè tunc dierum exspectari posset ea pietas in aliqvo vivente, qva-

qvalis eluxerat in iſtis mortuis. (Qvidam è *Gemariſtis Babylonicis Danielem*, è mortuis reſuſcitatum, *Meſſiam* futurum ſuſpicatur.) Svaſitq; hoc forſan ulteriùs, qvòd *Regnum Meſſiæ* à reſurrectione exorſurum exiſtimarent: qvod opinantibus propinqvum erat, ipſum *Meſſiam* nobiliorem aliqvem è Sanctis mortuis fuiſſe opinari, ipſumq; reſurgentem reliqvos ſecum adducturum.

VERS. 17. Σὰρξ ϗ αἷμα.

Infinitâ freqventiâ hanc formulam loqvendi adhibent Scriptores *Judaici*, eâqve homines Deo opponunt.

Babyl. Beracoth, fol. 28. 2. *Si me adducturi eſſent* לפני מלך בשר ודם *Coram Rege carnis & ſangvinis*, &c. *At me adducturi ſunt coram Rege Regum.*

Tanchum, fol. 12. 4. *Rex carnis & ſangvinis format imaginem ſuam in tabulâ*, &c. *Sanctus Benedictus ſuam*, &c. Occurrit Phraſiologia hæc qvinqvies in unâ iſtâ columnâ.

Idem fol. 18. 3. לא כמדת הק״בה מדת בשר ודם *Deus Sanctus Benedictus non agit, prout agit caro & ſangvis*, &c. *Caro & ſangvis unâ re vulnerat, aliâ ſanat: at Sanctus Benedictus unâ eâdemq; re vulnerat, & ſanat. Joſephus venditus propter inſomnia, & promotus eſt propter inſomnia*, &c.

VERS. 18. Σὺ εἶ Πέτρος, &c.

I. Nihil vel in ratione, vel gentis dialecto, prohibet, qvò minùs *Salvatorem* ipſiſſimâ hâc *Græca* dictione uſum arbitremur; cùm iſtiusmodi *Græcizationes* tunc temporis apud Gentem iſtam non fuerint inſolitæ. At eſto (qvod magis abſqve controverſiâ aſſeritur,) *Syriacâ* eum voce uſum fuiſſe; nego tamen ipſiſſimâ eâdem כיפא hic uſum, qvâ illi: aſt eam vel, more *Græco*, *Cephas* enuntiâſſe; vel, *Syriacâ* formatione, in adjectivo ſenſu protuliſſe כפאי. Nam qvînam, qvæſo, â Diſcipulis, vel à *Petro* ipſo intelligi potuit, ſi utrobiqve dictionem eandem retinuiſſet אנת כיפא *Tu Petra*, ועל כיפא *Et ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam*? Promptè reſpondetur à Pontificiis, *Petrum eſſe Petram*. At dicant tandem cur eâdem voce non uſus *Matthæus Græcè*, ſi eâdem uſus *Salvator Syriacè*. Si ædificandam Eccleſiam ſuper *Petrum* innuiſ-

ſet,

ſet, planius & vulgari idiomati cognatius fuiſſet dixiſſe, Tu es *Petrus*, & ſuper *te* ædificabo Eccleſiam.

II. Verba de Petrâ, ſuper qvam Eccleſia ædificanda, planè deſumuntur ab *Eſaia* cap. XXVIII, 16. qvæ, interprete Novo Teſtamento locis qvamplurimis, *Chriſtum* ſonant apertiſſimè. Cùm ergò *Petrus* primus omnium Diſcipulorum (jam ab ipſo prædicationis Evangelicæ initio,) clariſſimè de perſona *Chriſti* pronuntiâſſet myſteriumqꝫ incarnationis fuiſſet elocutus, deitatemqꝫ *Chriſti* confeſſus, meritò ad iſta verba *Eſaia* revocantur mentes Diſcipulorum, ut agnoſcere diſcant, qviſnam ille lapis poſitus in *Sione* pro fundamento in æternum non concutiendo; & unde iſtius fundamenti inconcuſſio, indè nempe, qvòd ille non creatura, ſed ipſe Deus, filius Dei.

III. Cognomen ergò indè ſortitus eſt *Petrus*, non ut Petram illam eum eſſe indè argueretur, ſed qvòd ei non minimum negotii eſſet in ædificatione iſtâ Eccleſiæ ſuper Petram, ſive iſtius è *Judæis* congregatæ, cujus ille præcipuus Miniſter, ſive iſtius *Gentilitiæ* (de qvâ præcipuè hic ſermo) ad qvam introitum ille primus fecit Evangelio.

VERS. 19. *Καὶ δώσω σοὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.*

Id eſt, *Tu primus aperies oſtium fidei Gentibus.* Dixerat ædificaturum ſe Eccleſiam in æternum duraturam, in qvam portæ inferorum nunqvam prævaliture, qvæ prævaluerant in *Judaicam*; Tibiqꝫ, inqvit, ô *Petre*, dabo claves regni cœlorum, ut oſtium aperias introductioni Evangelii ad iſtam Eccleſiam. Qvod à *Petro* præſtitum eſt in memorabili iſtâ hiſtoriâ de *Cornelio*, *Actor.* X. Atqve ad hæc verba *Chriſti* reſpexiſſe verba iſta *Petri* minimè dubito, *Actor.* XV, 7. Ἀφ᾽ ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ τοῦ ςόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιςεῦσαι.

Καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, &c.
Καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, &c.

I. Claves *Petro* ſoli commiſſas credimus; at poteſtatem ligandi & ſolvendi reliqvis etiam Apoſtolis, cap. XVIII, 18.

II. *Christum* cum vulgo hîc loqvi necesse est ut arbitremur, at non intelligi posse absqve particulari commentario, qvi nullibi adest.

III. Jam verò *ligare & solvere*, phrasiologiâ in Scholis *Judaicis* usitatissimâ, de rebus enuntiabatur, non de personis; qvod & hîc etiam observandum in articulis ὃ & ὅσα, cap. XVIII.

Myriada exemplorum adducere liceret ex ipsorum scriptis: nos duplicem *Decada* tantùm in medium proferemus: primam, unde freqvens usus hujusmodi locutionis eluceat; secundam, unde sensus.

1. *Hieros. Jom tobh*, fol. 60. 1. *R. Jochanan dixit, (Tiberiensibus) Qvare hunc Seniorem ad me adduxistis?* דאנא שרי הוא אסר ואסר הוא שרי *Qvodcunqve ego solvo, ille ligat; qvodcunqve ego ligo, ille solvit.*

2. Idem ibid. fol. 60. 1. לא תאסור ולא תשרי. *Nec liges, nec solvas.*

3. Idem ibid. fol. 63. 1. *Nachum frater R. Illa qvæsivit à R. Jochanane de re qvâdam. Cui ille,* לא תאסור ולא תשרי *Nec liges, nec solvas.*

4. *Babyl. Megillah*, fol. 26. 7. חד אסר והד שרי *Hic ligat, at ille solvit.*

5. *Hieros. Orlah*, fol. 61. 2. *R. Chaiia dixit*, כל מה שאסרתי לך במקום אחרת היתרתי לך כאן *Qvodcunqve ligavi tibi alibi, solvo tibi hîc.*

6. Idem *Schabb* fol. 16. 4. & *Babyl. Avodah Zarah*, fol. 7. 1. שאל לחכם ואסר *Qvæsivit à Sapiente uno, & ille ligavit:* לא ישאל לחכם אחר שמא יתיר *ne qværat à Sapiente alio, nè fortè solvat.*

7. *Demai*, cap. 6. halac. 11. & *Maimon.* in *Gezelah*, cap. 4. פה שאסר הוא פה שהתיר: *Os qvod ligat, est os qvod solvit.*

8. *Tosaphta* in *Jevamoth*, cap. 1. אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין *Qvamvis è Shammæanis ac Hillelianis, hi ligarent, & illi solverent, non prohibiti tamen sunt, qvò minùs purificationes facerent hi secundum illos.*

9. Idem ibid. cap. 4. חכם שדן את הדין טמא וטיהר אסר והתיר *Sapiens, qvi judicat judicium, polluit & mundat.* (id est, pol-

pollutum declarat, aut mundum) *solvit & ligat.* Idem etiam apud *Maimon.* in *Mamrim*, cap.1.

10. *Babyl.Berac.* fol.23.1. רבינא שרי רב אדא אסר Num licet ingredi latrinam cum Phylacteriis ad mingendum tantùm? *Rabbena solvit, Rabh Ada ligat. Hieros. Horaioth,* fol.48.3. בעל אגדה שאינו לא אוסר ולא מתיר *Doctor mysticus, qui nec ligat, nec solvit.*

Decas altera Phrasiologiam exhibebit rebus applicatam.

1. *Pesachin*, cap.4. hal.5. *In Judæâ opera* (servilia) *fecerunt vespere Paschatis* (id est, die *Pascha* præcedente) *usque ad meridiem; at in Galilæa non. Ad quod ad noctem* ב"ש אוסרין וב"ה מתירין עד הנץ החמה *Schola Shammæana ligat; Schola Hilleliana solvit, usque ad ortum Solis.*

2. Ibid.cap.6. hal.2. *Dies festus hoc docere potest*, שהתירו בו משום מלאכה *In quo solverunt ex notione operis* (servilis) mactationem scilicet, & coctionem, &c. ut notat Glossa, ואסרו בו משום שבות *At in quo ligârunt ex notione Sabbatismi:* id est, ut eadem Glossa importationem cibi alicujus ab extra limites Sabbaticos.

3. *Hieros.Schabb.* fol.4.1. *Literas non mittunt per manus Ethnici, vespere Sabbati, imò nec quinto die septimanæ:* ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וב"ה מתירין *Imò Schola Shammæana illud ligat, etiam quarto die hebdomadæ, at Schola Hilleliana solvit.*

4. Idem ibid. *Navigationem non inchoant in mari magno, vespere Sabbati, imò nec quinto die hebdomadæ* ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וב"ה מתירין *Imò Schola Shammæana illud ligat, etiam quarto die hebdomadæ: at Schola Hilleliana solvit.*

5. Idem ibid. fol. 6.1. *Lavantibus in thermis Sabbato* אסרו להן רחיצה והתירו להן זיעה *ligant lotionem, solvunt sudationem.*

6. Idem ibid. fol. 7.4. *Speculum inspicere mulieribus Sabbato non licet, si modò parieti affigatur,* רבי מתיר והכמים אוסרין *sed Rabbi solvit, at Sapientes ligârunt.*

7. Idem ibid. fol.16.2. *De motione vasorum vacuorum* (Sabbato) *de quibus implendis nulla intentio,* ב"ש אוסרין וב"ה מתירין *Schola Shammæana ligat, Schola Hilleliana solvit.*

8. Idem *Jom Tobh*, fol.61.1. *De colligendis lignis die festo, per agrum*

grum hinc indè sparsis ב"ש אוסרין וב"ה מתירין *Schola Shammæana ligat, Schola Hilleliana solvit.*

9. *Bab. Sanhedr.* fol. 100.1. לעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה *Nunqvam solverunt nobis corvum, nec ligârunt nobis columbam.*

10. *Trumah*, cap. 5. hal. 4. *Seah Trumæ immundæ incidit in centum Seas. Trumæ mundæ?* ב"ש אוסרים וב"ה מתירין. *Schola Shammæana ligat, Schola Hilleliana solvit.* Infinita sunt hujusmodi exempla.

Addatur & Decas tertia (nè qvid non sit in hâc re dictum) partes phrasiologiæ separatim & distinctè exemplificans.

1. *Maimon. Mamrim*, cap. 2. דברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג *Res qvas non ligârunt, ut facerent sepem Legi.*

2. Idem in *Hamets* & *Matsah*, cap. 1. סופרים אסרוהו *Scribæ fermentum ligârunt.*

3. Idem ibid. cap. 5. לא קנסו ואסרו אלא בחמץ עצמו *Non mulctârunt & ligârunt nisi de fermento ipso.*

4. Idem ibid. cap. 9. אסרו חכמים לאכל חמץ *Ligârunt sapientes comestionem fermenti, ab initio horæ sextæ*, (diei *Paschatis.*)

5. *Hieros. Avodah Zarah*, fol. 39. 2. *Dicit R. Abhu, qvæsivit à me R. Gamaliel ben Rabbi, qvid si eatur in forum?* ואסרתי לו *Et ego illud ei ligavi.*

1. *Maim. Mamrim*, cap. 2. ב"ד שהתיר שני דברים אל ימהר להתיר דבר שלישי *Synkedrium, qvod solvit duas res, nè festinet solvere tertiam.*

2. *Tanchum*, fol. 1. 3. *Dicit R. Jochanan*, מדוחק התירו שאלת שלום בשבת *Necessariò solverunt salutationem Sabbato.*

3. Idem fol. 74. 3. חכמים מתירין הכל השמנים *Sapientes solvunt omnia olea*, vel *omnia pingvia.*

4. *Shabb.* cap. 1. halac. 5. *Schola Shammæana dicit, Non macerant atramentum, colores, & vicias*; (vespere Sabbati) *nisi ut macerentur ante diem finitum.* ובית הלל מתירין *At Schola Hilleliana solvit.* Plura istiusmodi illic occurrunt.

5. *Hie-*

5. *Hierosol. Schabb* fol. 3. 1. ר' מאיר התיר לטרוף *R. Meir solvit mixtionem vini, & olei, ad ungendum ægrotum Sabbato.*

His addi posset, si esset opus, freqvens dicam? an infinitus? usus Phrasium אסור ומותר qvæ centies millies occurrunt. Sed sat superq; ex his allegatis videt Lector & freqventiam, & communem hujus phrasiologiæ usum, atqve etiam sensum. Qvòd scilicet, 1. adhibeatur in doctrina & judiciis, de rebus licitis, aut non licitis in Lege: qvodq; 2. *Ligare* sit idem ac *prohibere*, aut *prohibitum declarare*; & *solvere* idem ac *permittere*, aut *declarare licitum*. *Christum*, communi Phrasiologiâ utentem, communi & vulgari sensu ab auditoribus intellectum, ridiculum dicam? an amentiæ esset? non opinari. Huc ergò recidunt hæc ejus verba:

Cùm jam adesset tempus, qvô Lex *Mosaica*, secundùm aliqvam ejus partem enervanda esset, & in desvetudinem evasura; secundùm aliam, in perpetuum continuanda & duratura: *Petro* hîc, reliqvisqve Apostolis (capite XVIII. vers. 18.) potestatem concedit, ut enervarent aut confirmarent qvæ sibi visa forent, & prout sibi visum foret, Spiritu sancto edoctis ad hoc, & manuductis: qvasi dicat, in Lege *Mosaica* qvodcunqve vos ligaveritis, id est, prohibueritis, prohibitum erit, sanciente autoritate divinâ; & qvodcunqve solveritis, id est, permiseritis, vel permissum & licitum docueritis, erit licitum & permissum.

Hinc ligârunt, id est, prohibuerunt, circumcisionem credentibus; comestionem idolothytorum, suffocatorum, & sangvinis, pro tempore, *Gentilibus*; & qvod ligârunt in terrâ, sancitum est in cœlo. Solverunt, id est, permiserunt, purificationem *Paulo*, qvatuorqve aliis fratribus, in fugam scandali, *Act.* XXI, 24. Et, ut verbo omnia, his *Christi* verbis iis commissum est, dirigente Spiritu sancto, ut de religione decernerent, qvoad usum aut rejectionem, rituum & judiciorum *Mosaicorum*; idq; vel in tempus, vel in perpetuum.

Applicentur verba paraphrasticè, ad rem præsentem cum *Petro* transactam. Ædificaturus sum, inqvit *Christus*, Ecclesiam *Gentilitiam*, tibiq;, ô *Petre*, do claves regni cœlorum, ut tu primus ostium fidei iis aperias: si autem qværas, qvânam normâ regulanda

sit ista Ecclesia, cùm norma *Mosaica* isti videri possit admodùm aliena, tu ità à Spiritu sancto duceris, ut qvodcunqve legis *Mosaica* illis prohibueris, erit prohibitum, qvodcunqve concesseris, erit concessum, idq; sub sanctione in cœlo.

Hinc in illo instante, cùm clavibus suis usurus esset, id est, cùm jam aperiturus januam Evangelii *Gentilibus*, *Act.* X. edocetur cœlitùs solutam jam esse consociationem *Judæi* cùm *Gentili*, qvæ anteà fuerat ligata, & solutam jam etiam esse, qvæ anteà fuerat ligata, comestionem animalis cujusvis, esui convenientis: atqve is pariter hæc duo solvit.

Verba ista *Salvatoris*, Joan. XX, 23. *Qvorum peccata remiseritis, remittuntur iis*, ut plurimùm in eundem sensum cum his sub manibus coguntur; cùm longè alium secum ferant. Agitur hîc de doctrinâ solùm, non de personis; illic de personis, non de doctrinâ: hîc de rebus licitis, aut non licitis in religione, determinandis ab Apostolis; illic de personis obstinatis, aut non obstinatis, per eos puniendis, aut non puniendis.

Qvoad doctrinam, dupliciter instructi sunt Apostoli. 1. Ad pedes Magistri tàm diu sedentes doctrinam imbiberant Evangelicam. 2. Spiritu sancto dirigente, de doctrinâ & praxi erant decisuri legali: de utroqve completè docti, atqve habiles facti, descendente in eos Spiritu sancto. Qvoad personas suas, peculiari privilegio erant donati, ità ut, dirigente eodem Spiritu, si qvorum vellent retinere peccata & punire, potestas in eorum manu fuit tradendi *Satanæ*, morbis, plagis, imò ipsâ morte mulctandi: qvod fecit *Petrus Ananiæ & Sapphiræ*; *Paulus Elymæ*, *Hymenæo & Phileto*, &c.

CAP. XVII.

VERS. 2. Καὶ μετεμορφώθη.

Cum baptizaretur *Christus*, Sacerdotium suum Evangelicum jam initurus, voce cœlesti obsignatur pro *summo Pontifice*, atqve ungitur Spiritu sancto, prout soliti sunt *summi Pontifices* oleo sancto.

In

In transfiguratione ſuâ obſignatur pro *ſummo Propheta*: nam adverte, 1. Ut confluant ad eum duo maximi è Prophetis, *Moſes & Elias*. 2. Ut addatur ad verba iſta, *Hic eſt filius meus dilectus, in qvo mihi complacui*, (qvæ etiam ad Baptiſmum ejus è cœlo ſunt audita) clauſula iſta, *Hunc audite*; qvam confer cum verbis *Moſis* de Propheta, à Deo ſuſcitando, *Deut. XVIII, 19. Qvicunqve non auſcultaverit verbis meis, qvæ ego in os ejus indam, &c.* 3. Ut vox cœleſtis prodierit è nube eos obumbrante, cùm ad Baptiſmum ejus non apparuerit talis nubes. Hîc obſervatione dignum eſt, qvod notant *Judæi* nonnulli, & ratio dictat, diſceſſiſſe ſcilicet nubem gloriæ (*Iſraelis* ductricem) ad mortem *Moſis*: nam, dum ille viveret, nubes iſta dux fuit populi in eremo; aſt, eo mortuo, Arca fœderis eum duxit. Prout ergò nubes iſta diſceſſit ad mortem *Moſis*, magni iſtius Prophetæ; ita nubes iſtiusmodi jam adeſt ad obſignationem Prophetæ maximi. 4. Eo ſplendore fulget *Chriſtus* hîc, imò majori qvàm *Moſes & Elias* jam glorificati; atqve hoc & in honorem perſonæ ſuæ, & in honorem doctrinæ: qvæ utræqve infinitis paraſangis utrasqve iſtorum anteîerunt. Cùm faciem *Chriſti* transfigurati cum *Moſe & Elia* colloqventis tantâ coruſcantiâ fulgentem recognoſcis, agnoſce ſplendorem Evangelii præ nebulosâ obſcuritate Legis, & Prophetarum.

VERS. 4. Ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, &c.

Transfiguratio *Chriſti* erat noctu: confer *Luc. IX, 37.* Oranti illi mutatur forma faciei & veſtium atqve accedunt *Moſes & Elias*, ac de ejus morte colloqvuntur, (incertum qvàm diu) dum adhuc ſomno premerentur tres Diſcipuli præſentes. Expergefactis, oh, qvale ſpectaculum! expavefacti obſervant & contemplantur. Agnoſcunt Prophetas: qvos jam diſcedentes retentos voluit *Petrus*, & ſcenam tàm nobilem non diſſipandam, hoc proponens, *Faciamus tria tabernacula, &c.* Unde Prophetas dignoſceret, fruſtrà qværitur; qvia nullibi invenitur: cognitos eos diſcedere illinc noluit, ſvavitate iſtiusmodi ſodalitii raptus, utcunqve terrore gloriæ attonitus; atqve hinc ejus verba, qvæ loqvens à *Luca* dicitur *non nôſſe qvid dixit*, à *Marco*, *non nôſſe qvid diceret*: qvæ de applicatione verborum ejus malè locatâ intel-

telligenda sunt potiùs, qvàm de sensu verborum. Novit satis se hæc verba dixisse, novitqve benè, qvâ ratione ea dixit, at *non novit tamen qvid dixit*; id est, erravit longè hæc dicens, dum permansuros atqve habitaturos illic unà *Christum*, *Mosen*, ac *Eliam* terrenis tabernaculis crederet.

Vers. 5. Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη, &c.

Mose & Eliâ terga dantibus, & è scenâ jam tum exeuntibus, verba sua loqvitur *Petrus*; atqve, ipso ista loqvente, cùm jam Prophetæ evanuissent, *Ecce, nubes, &c.* Mortem *Christo* suam prædicâssent illi, (qvale est præconium Legis & Prophetarum *Christum* passurum, *Luc. XXIV, 44.*) Deitatem ejus Discipulis prædicat, atqve eum pro vero *Messia* obsignat vox cœlestis. Vide *II. Pet. I. vers. 16. 17.*

Vers. 10. Τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

I. De exspectato adventu *Eliæ* infinitum esset omnia afferre qvæ liceret ex scriptis *Judaicis*: nos pauca hæc, qvasi ἐν παρόδῳ, qvæ satis vanam istam exspectationem eloqvuntur, ac fines etiam adventûs exspectati.

1. Audiatur primus *David Kimchius* in verba ista *Malachiæ, Ecce, ego mitto vobis Eliam Prophetam*! *Restituet* (inqvit) *Deus animam Eliæ, qvæ ascendit olim in cœlum, in corpus creatum instar corporis ejus prioris: nam corpus ejus primum ad terram redit, cùm ille ascenderet in cœlum, unumqvodqve elementum in elementum suum. Cùm autem eum vivificaverit Deus in corpore, mittet eum ad Israelem ante diem Judicii, qvi est dies Domini magnus & terribilis: atqve ille patres natosq; admonebit simul, ut ad Deum convertantur, & qvi convertuntur, liberabuntur à die Judicii*, &c. Adverte qvò spectet oculus Discipulorum in qvæstione, qvæ sub manibus. Jusserat *Christus*, versu præcedenti, *Nemini dixeritis visionem*, (transfigurationis) *donec Filius hominis à mortuis resurgat.* Jam verò, qvamvis illi, qvid sibi per resurrectionem à mortuis vellet, non intelligerent, (qvod innuit *Marcus*) rotundè tamen hæc retorqvent, *Qvare ergò dicunt Scribæ, Eliam priùs venturum*? Id est, Priùs qvàm sit resurrectio, & dies judicii: nam resur-

resurrecturum *Christum* omninò adhuc ignorârunt. Resurrectionem futuram ad adventum *Messiæ* cum tota gente crediderunt.

2. Audiatur secundus *Aben Ezra. Comperimus*, inqvit, *Eliam vixisse in diebus Abaziæ filii Achabi: comperimus etiam Joramum, filium Achabi; & Jehosaphatum qvæsivisse ab Elisæo Propheta; atqve illic scriptum est*, Hic est Elisha filius Shaphat אשר יצק qvi fudit aqvas super manus Eliæ. *Atqve hoc indicium est, Eliam prius ascendisse in turbine ad cœlum: qvia non dicitur* יוצק Qvi fundit aqvas, *sed* qvi fudit. *Porrò, non discessit Elisha ab Elia ex eo tempore, qvo primùm ei famulatus est, usqve dum Elias ascenderet. Et tamen comperimus, qvòd post mortem Jehoshaphati, in diebus Abaziæ filii ejus, scriptum sit*, Et venit epistola ad eum ab Elia Propheta. *Et hoc probat, qvòd is tunc eam scripsit & misit: nam, si scripta fuisset ante ejus ascensum, diceretur, Et inventa est, vel, allata est epistola ad eum, qvam post se reliqverat Elias. Atqve absqve controversia est, eum visum fuisse in diebus sapientum sanctorum nostrorum. Acceleret Deus ex misericordia sua Prophetiam suam, atqve terminos ejus adventûs.* Sic ille in *Malach.* IV.

3. *Eliam* Sabbatizantem in monte *Carmelo* supponunt *Talmudici* in *Hierosf. Pesachin*, fol. 30. 2. *Nè comburatur*, inqvit qvidam, *Trumah, de qva dubitetur, an munda sit an immunda; nè Elias Sabbatizans in monte Carmelo adveniat, & testetur de ea Sabbato, qvòd sit munda.*

4. His atqve hujusmodi ineptiis scatent paginæ *Talmudicæ. Perditum qvid si qvis reperit, publico præconio illud manifestare tenetur; si verò non advenerint possessores illud reqvirentes, apud se reponat, usqve dum advenerit Elias. Maimon.* in *Gizelah*, cap. 13. Et, *Si qvis reperit codicillum contractuum inter suos, ignoratq; qvid sibi velit, reponatur apud se, usqve dum advenerit Elias. Bava Mezia*, cap. 1. halac. ult. &c.

5. Ne prolixitate laboremus, sat fiet pauca adduxisse ex *Babyl. Erubhin*, fol. 43. 2. ubi super hoc thema, *Si dicat qvispiam, Ecce, ego sum Nazaræus, eo die, qvo venit Filius Davidis, permittitur bibere vinum Sabbatis & diebus festis*, disputatur, qvonam die hebdomadæ venturus *Messias*, & qvonam *Elias*: ubi inter alia hæc occurrunt, לא אתא אליהו מאתמול *Elias non venit heri*: id est eodem die, qvo venit, prodibit in publicum; & non latebit veniens heri in hodiernum. Glossa sic, *Si dicis, Fortè veniet vespere Sabbati, atqve Evangelizabit* (יבשר) *Sabbato: respondere licet, textum istum, Ecce,*

ego mitto vobis Eliam Prophetam, anteqvam veniat dies domini; arguere, illum prædicaturum esse eo ipso die qvo advenerit.

מובטח להן לישראל וגו׳ *Certi sunt Israelitæ, Eliam nec vesperiis Sabbatorum venturum, nec vesperiis dierum festorum* מפני טורח *propter laborem.* Itemq; לא אתי אליהו בשבא *Elias nō venit Sabbato.* (Sic dicunt *Hilleliani* in *Hieros. Pesachin,* fol. 30. 2. *Nos certi sumus Eliam non venturum Sabbato, nec die festo.*) Rationē reddunt Glossatores, *Non in vesperiis Sabbatorum, aut dierum festorum, propter laborem*; id est, propter præparationem in Sabbatum; nè scilicet necessaria Sabbato non peracta relinqvant, ut obviam ei eant: *Nec Sabbatis, propter laborem* in conviviis; nè scilicet omittant convivationes & comestiones istas Sabbato habitas tàm necessarias, dum *Eliæ* in occursum progrediantur.

Ex Glossatoribus in paginam citatā hæc tria observata pro coronide sunto.

1. לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר *Ante adventum Filii Davidis adveniet Elias, ad Evangelizandum de eo.*

2. לא אתי משיח בחד בשבא *Non veniet Messias primo Sabbati, qvia Elias non veniet Sabbato.* Unde videtur exspectatum *Eliam* pridiè ante apparentem *Messiam.*

3. הלא משיח בן יוסף יש לו לבא תחילה *Nonne Messias ben Joseph est priùs venturus?*

II. Innumeræ occurrunt historiæ apud *Talmudicos* de apparitionibus *Eliæ*: secundùm qvod dictum antè ab *Aben Ezra, Absqve controversia est, visum fuisse Eliam in diebus Sapientum nostrorum sanctorum.* Exemplis non opus est, cùm non tàm ambigi possit, qvisnam horum Sapientum *Eliam* viderit, qvàm qvis non viderit. Historias istas omnes ego certè pro fabulis habere non possum, sed in qvàm plurimis earum præstigias & spectra non possum non suspicari, qvod & anteà diximus etiam de *Bath Kol.* Nam callidè sic elusum est à Diabolo genti huic, decipi volenti, atqve obliterata est vel capacitas observandi adventum *Messiæ* jam prætertiisse, cùm hinc illinc, hoc illo seculo, appareret prodromus ejus *Elias*, ac si indè denotaret eum adhuc adventurum.

VERS.

VERS. II. Καὶ ἀποκαταστήσει πάντα.

Plurima fingunt *Judæi*, qvæ restauraturus *Elias*. יטהר הממזרים *Purificabit nothos, eosqve restituet congregationi. Babyl. Kiddushin*, fol.71.1. *Kimch*.in *Zech.IX. Israëli reddet urnam Mannæ, phialam sacri olei, phialam aqvæ, & sunt qvi dicunt virgam Aaronis. Tanchum in Exod.I, &c.* qvæ, heu! qvàm longè absunt ab iis, qvæ dicuntur de officio *Eliæ*.

Ἀποκαταστήσει *Restituet*, vel *componet*, non in pristinum statum, sed in meliorem. Erant χρόνοι ἀποκαταστάσεως πάντων à Deo determinati, *Act. III, 21.* qvibus omnia componenda erant in statum Evangelicum, & *Messiâ* dignum: Fundanda Ecclesia & disseminanda doctrina Evangelii, unienda corda *Judæorum* patrum filiis *Gentilibus*, & corda filiorum *Gentilium* patribus *Judæis*; qvod opus, à *Baptista* inceptum, à *Christo* atqve Apostolis est perfectum: qvo termino, restitutionis omnium horum, exspirante exspiravit etiam respublica *Judæorum*, & desiêrunt dona revelationis ac miraculorum, ad hanc rem concessorum, ac necessariorum. Utcunqve ergò *Christum* crucifixistis, inqvit *Petrus*, loco *Actorum* citato; Deus tamen vobis adhuc mittet *Jesum Christum*, in prædicatione Evangelii, ad hæc complenda. Illum qvidem, qvoad personam, cœli excipiunt, exipientqꝫ, usqve dum hæc omnia perficiantur; (nè ergò personalem ejus præsentiam cum errante gente semper in terris exspectate.) at ille per nos ministros omnia hæc componet, & constituet, usqve dum advenerint termini huic restitutioni perficiendæ determinati, & præfixi.

VERS. 15. Σεληνιάζεται.

Luc. IX, 39. Πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν. *Marc. IX, 17.* ἔχει πνεῦμα ἄλαλον.

I. Recordabitur hìc *Talmudicorum* peritus, qvæ dicuntur de חרש ושוטה de qvibus tàm multiplex memoria in eorum scriptis.

Trumah, cap.1.hal.1. *Qvinqve sunt, qvi non Trumizent; qvòd si faciant, Trumah eorum non est Trumah;* חרש ושוטה *Surdo-mutus, Lunaticus*, &c. *Cholin*, cap.1. hal.1. *Qvivis ad mactandam be-*

ftiam est idoneus, exceptis חרש ושוטה וקטן *Surdo muto, lunatico & parvulo*, & qvamplurima hujusmodi, &c. חרש reddidi *Surdo-mutum* (detur verbo venia) secundùm sensum Magistrorum, qvi loco primùm citato vocem sic interpretantur; חרש *de qvo loqvuntur Sapientes, ille est, qvi nec audit, nec loqvitur.* Vide ibi *Gemaram Hierof.* ubi inter alia hoc notatu non indignum occurrit, *omnes scilicet filios R. Jochananis ben Gudgodæ fuisse* חרשין *surdo-mutos.*

II. *Judæis* usitatissimum erat, morbos qvosdam graviores, eos præsertim, qvibus vel distortum est corpus, vel mens turbata & agitata phrenesi, malis spiritibus attribuere.

Maimon. in *Gerushin*, cap. 2. מי שהיה רוח רעה מבעתת אותו ואמר כשהתחיל בו החולי *Si qvis vexatus spiritu malo dixerit, cum illum primò invaserit iste morbus: conscribite libellum repudii uxori meæ*, &c.

Gittin, cap. 7. hal. 1. מי שאחזו קורדייקוס *Si qvis, qvem vexat Kordicus, dicat, conscribite libellum repudii uxori meæ*, &c. *Kordicus*, inqviunt Glossatores, *est Dæmon, qvi dominatur in nimium vini novi bibentibus.* מאי קורדייקוס *Qvid est Kordicus? Samuel dicit,* דנכתיה חמרא חדתא דמיצרתא *Cùm qvemqvam momorderit vinum novum è torculari. Gemar. Babyl.* qvam vide. *Rambam* in locum hæc ait, קורדייקוס *est morbus generatus à repletione vasorum cerebri, à qvo confunditur intellectus: estq; morbus è genere morborum comitialium.* Ecce tibi eundem Dæmona & morbum! cui & exorcismos aptant *Gemaristæ* & diætam: vide *Babyl. Gittin*, fol. 67. 2.

Aruch in voce שיבתא. *Shibta est spiritus malus, qvi prehendens cervices infantum nervos earum exsiccat & contrahit.*

Babyl. Beracoth, fol 51. 2. *Qvi pocula duplicata ebibit* ניזק ע"י שרים *olæditur per Diabolum.*

Ex hâc vulgari gentis opinione (Dæmonas scilicet istiusmodi morborum esse autores) ab uno Evangelista introducitur pater hujus pueri de eo dicens, Σεληνιάζεται, ab alio ἔχει πνεῦμα. Surdus & mutus fuerat ab ipsa nativitate, accreverat isti infortunio Phrenesis aut Lycanthropia (qvod morbi genus Dæmonio attribuere non erat genti insolitum) atqve hîc reipsâ aderat Dæmonium.

Vers.

VERS. 17. Ὦ γενεὰ ἄπιςος καὶ διεςραμμένη, &c.

In *Scribas* præcipuè collimatur acies horum verborum (vide *Marc. IX, 14.*) & tamen intacti omninò non evaſerunt Diſcipuli. Abſente *Chriſto* & tribus Diſcipulorum anteſignanis, affertur hic puer ad reliqvos ſanandus: illi eum ſanare non poſſunt, partim qvòd reverà inierat ei Diabolus, partim qvòd ab ipſa nativitate adhæſerat ei hoc malum. Hinc inſultant Scribæ, atqve ipſos, Magiſtrumqꝫ ipſorum, dicteriis proſcindunt; Gens incredula & perverſa, qvæ nec miraculis editis evincitur, & non editis convitiatur: vacillavit fides Diſcipulorum (verſu 20) ex perſpicuà rei difficultate, qvæ inſuperabilis viſa eſt, cùm tot in unum coaluerant mala, ſurditas, obmuteſcentia, phreneſis, atqve obſeſſio Dæmonii, atqve hæc omnia à pueri incunabulis.

VERS. 20. Πίςιν ὡς κόκκον σινάπεως, &c.

כטיפת חרדל vel כזרע חרדל. Vide capitis decimi tertii verſum viceſimum tertium.

Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, &c.

Vide qvæ notamus ad capitis viceſimi primi verſum viceſimum primum.

VERS. 21. Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηςείᾳ.

Non multùm abſimile eſt, qvod dicitur *Babyl. Taanith*, fol. 22. 2. מפני רוח רעה יחיד רשאי לסגף את עצמו *Ob ſpiritum malum licet viro ſingulari*, (vel *religioſo*) *ſeipſum* (jejuniis) *affligere*.

VERS. 24. Οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες.

De *Hemiſiclo* annuatim penſo in ærarium Templi hoc eſſe intelligendum duo ſvadent. 1. Ipſum vocabulum, qvo cenſus hìc vocatur, Δίδραχμα. De hoc ſic *Joſephus de bell.* lib. 7. cap. 27. Φόρον δὲ τοῖς ὅπου δήποτ' οὖσιν Ἰουδαίοις ἐπέβαλε δύο δραχμὰς ἕκαςον κελεύ-

κελεύοντας ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὸ Καπετώλιον φέρειν, ὥσπερ πρότερον εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν συνετέλουν. Et de eodem ſic *Dion Caſſius*, lib.66. Καὶ ἀπ᾽ ἐκείνου δίδραχμον ἐτάχθη, τοὺς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθη περιστέλλοντας τῷ Καπετωλίῳ Διῒ κατ᾽ ἔτος ἀποφέρειν. Septuaginta qvidem Interpretes in *Exod. XXX*, 13. Ἥμισυ τοῦ διδράχμου reddunt, aſt inſuper hoc addentes, ὅ ἐστιν κατὰ τὸ δίδραχμον τὸ ἅγιον. Eſto; totus *Siclus* fuit Δίδραχμον ἅγιον· *Hemiſiclus* tunc eſto Δίδραχμον δημόσιον. Utcunqve res ſe habet, Penſans *Hemiſiclum* vulgari dialecto dicebatur Penſans *Shekalim*. Et qvod hîc dicitur à *Mattheo* Δίδραχμα λαμβάνοντες, *Talmudici* dicunt חובעין שקלים vel גובין. *Targumiſtæ* locum iſtum in *Exod. XXX.* reddunt פלגות סלעא: cujus rationem vide, ſi libet, in *Maimon. Shekalim*, cap.1. *Siclus*, inqvit ille, *de qvo ſermo in Lege, pendebat 320 grana hordei: aſt ponderi ejus addiderunt aliqvandò Sapientes, feceruntqve, ut idem valeret qvod nummus* סלע *ſub Templo ſecundo, id eſt, 384 grana hordei mediana.* Vide locum, & Gloſſam. 2. Reſponſio *Chriſti* ſatis arguit de hoc cenſu agi, cùm ſe dicit eſſe filium iſtius Regis, in cujus uſum penſio iſta exigebatur: nam *indè coëmebantur ſacrificia, juge, atqve addititia, atqve libamina eorum, Manipulus, duo panes,* (*Levit. XXIII*, 17.) *panes propoſitionis, omnia ſacrificia congregationis, vacca rufa, caper emiſſarius, & lingula coccinea, qvæ inter ejus cornua,* &c. *Shekalim*, cap.4.halac. 1. 2.

At occurrit hîc, non facilis admodùm reſponſu, hæc objectio. Tempus ſolutionis didrachmorum erat circa feſtum *Paſchatis*; (*Shekalim*, cap. 1. 3.) at longè jam elapſum erat id temporis, appropinqvavitqve feſtum Tabernaculorum. Reſponderi poſſet, 1. *Mattheum*, qvi hanc hiſtoriam recitat, ſeriem & ordinem temporis non obſervâſſe, qvod ei non inſolitum: qvippe qvi inter omnes Evangeliſtas maximè hiſtoriarum tempora diſlocet. At concedatur, ordinem hiſtoriæ apud eum rectum hîc eſſe & proprium. Reſpondetur, 2. Aut *Chriſtum* ad *Paſcha* proximè elapſum vix affuiſſe, aut, ſi afforet, ob impendens illi periculum ab inſidiis *Judæorum* non potuiſſe ſolutionem hanc præſtare, eo modo qvo oportuit. Animadverte ea, qvæ dicit *Joannes* de *Paſchate* proximè elapſo, cap. VI, 4. *Propè erat Paſcha feſtum Judæorum*; & cap. VII, 1. *Poſt iſta Jeſus ambulavit in Galilæa, noluit enim ampliùs ambulare in Judæa, qvia ſtudebant Judæi eum interficere.* 3. Non inuſitatum erat ſolu-

ſolutionem didrachmorum hujus anni in annum ſeqventem prorogare, illud urgente aliqvâ neceſſitate. Hinc cum ſeſſum eſſet ad cenſum hunc colligendum & recipiendum, collocatas ante ſe habuerunt collectores duas ciſtas, in unam qvarum penſum anni præſentis repoſuerunt, in alteram præteriti. Vide *Shekalim*, cap.2. & *Maim.* ibid.

Objectio. At qvare collectores *Capernaumi* nunc temporis ſolutionem exigunt, cùm, ex more, non niſi decimâ qvintâ menſis *Adar* inceptum eſt eam efflagitare? *Reſp.* 1. Certum eſt, in unaqvaqve civitate fuiſſe menſarios (שולחנין) qvi eam exigerent, collectamq; apportarent ad *Hieroſolymas.* Hinc illud, tractatu citato, *Decimâ qvintâ menſis Adar ſedent menſarii in urbibus* ad exigendum *hemiſiclum*) & *viceſimâ qvintâ ſedent in Templo.* 2. Incerta *Chriſti* mora *Capernaumi* non injuſtam collectoribus hiſce cauſam dedit debitum hoc exigendi, qvandocunqve illum præſentem illic haberent; hôc præſertim tempore, cùm jam inſtaret feſtum Scenopegiæ, iiq; *Hieroſolymas* profecturi rationem forſan collectionis ſuæ erant reddituri.

Si verò cuiqvam libet hoc de tributo *Romanis* penſando intelligere; nos non contendimus. Tum videntur verba tributum exigentium, *Magiſter veſter non ſolvit didrachma*? hoc ferè ſonare, Num Magiſter veſter eſt de ſecta *Judæ Galilæi*?

CAP. XVIII.

VERS. 1. Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;

SIne obſervatione præteriri non poteſt, ambitioſam Diſcipulorum diſputationem de Primatu ut plurimùm ſeqvi mentionem factam de morte *Chriſti* atqve ejus reſurrectione. Vide hanc hiſtoriam in *Marc.* IX, 31.32.33. *Luc.* IX, 44. 45.46. *Dixit Diſcipulis ejus, Reponite vos in aures veſtras ſermones iſtos: futurum enim eſt, ut Filius hominis tradatur in manus hominum. Ipſi verò ignorabant dictum illud,* &c. *Incidit autem diſceptatio inter eos, qvis eſſet eorum maximus.* Item *Matth.* XX, 18.19.20. *Dixit eis,*

Ecce,

Ecce, ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, &c. *Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, dicens, Dic ut sedeant isti duo filii mei, unus ad dextram,* &c. Et *Luc.* XXII, 22. 23. 24. *Filius quidem hominis, prout definitum est, abit,* &c. *Orta autem est inter eos contentio, quis eorum videretur esse major.*

Somnium de regno *Messiæ* terreno adeò animis insedit (nam hanc doctrinam cum primo lacte inbiberant) ut iterum iterumqꝫ repetita mentio de vilissimâ morte ipsius *Messiæ* nullatenùs illud indè abegerit. Hæret imis infixa medullis imago pompæ terrestris, nec verbis ullis *Christi* adhuc exstirpari potest, imò nec visâ morte *Christi*, cum pariter visa esset ejus resurrectio: nam tùm etiam qværunt, *An hoc ipso tempore restitues regnum Israeli?* Act I, 6.

Utcunqve post prædictam sæpe iis à *Christo* mortem suam ac resurrectionem, semper seqvatur apud Evangelistas, qvòd *non intellexerint quod dictum est*, formata tamen animis eorum à doctoribus suis opinio, resurrectionem præcessuram regnum *Messiæ*, interpretationem iis talem hâc de re subministravit, ut nè gry qvidem sententiæ de regno terreno futuro amitterent.

Vide plura ad cap. XXIV, 3.

VERS. 6. Συμφέρει αὐτῷ, ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικός, &c.

Συμφέρει αὐτῷ, נוח לו.

Μύλος ὀνικὸς dici videtur in distinctionem molarum istarum minutissimarum, qvibus commolere sveti sunt aromata, vel vulneri circumcisionis applicanda, vel deliciis Sabbaticis addenda. Hinc Glossa *R. Sol.* in illud *Jerem.* XXV, 10. *Sonum molarum & lucem candelæ: Sonus molarum*, inqvit, *qvibus commolebant & contundebant aromata ad medelam circumcisionis.*

Qvòd *Christus* hîc de genere mortis, forsan nullibi, certè nunqvam apud *Judæis* usitato, loqvitur: aut in aggravationem rei id facit, aut in allusionem ad submersionem in mari mortuo; in qvo mergi qvis non potuit absqve pondere aliqvo ei appenso; & in qvo qvid submergere communi phrasiologiâ notabat, abjectioni, odio, atqve execrationi devovere, qvod observavimus alibi.

VERS.

VERS. 10. Ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι, &c.

Optimè hoc exponas, adducto qvod dicitur *Hebr. I, 14. Angeli sunt administratorii Spiritus, in ministerium missi propter eos, qvi hæredes futuri sunt salutis:* qvasi dicat, Videte, ne contemnatis unum ex his pusillis, qvi in Ecclesiam Evangelicam recepti sunt cum credentibus parentibus: nam dico vobis, qvòd eo more, qvo ministrant Angeli credentibus adultioribus, ministrant & istis.

VERS. 12. Ἐὰν πλανηθῇ ἓν, ἀφεὶς ἐννενηκονταεννέα, &c.

Forma loqvendi usitatissima.

Peah, cap.4. halac.2. *In distribuendo uvas qvasdam & dactylos pauperibus, etiamsi dicant nonaginta novem, Sparge; & unus tantùm, Divide. huic auscultant, qvia loqvitur secundùm Traditionem.*

Hieros. Schabb. fol.14. 3. *Si moriantur nonaginta novem ab oculo malo,* (id est, à fascinatione) *unus autem manu cœli:* id est, ictu Dei, &c.

Si moriantur nonaginta novem præ frigore; unus autem à manu Dei, &c.

VERS. 15. Ἔλεγξον αὐτὸν μεταξύ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου.

Ratio præcepti fundatur in charitativâ istâ lege, *Levit. XIX, 17. Non odio habebis fratrem tuum in corde tuo: sed corripiendo corripies eum; & non feres in eo peccatum.*

Hic non incongruè *Talmudici, Babyl. Erachin,* fol. 16. 2. *Tradunt Rabbini, Non odio habebis fratrem tuum in corde tuo. Fortè eum non tundit, non vellicat, non ei maledicit: Textus dicit,* In corde tuo; *loqvens de odio in corde. Unde autem astruitur, qvòd videns fratrem suum turpe aliqvid perpetrantem, tenetur illum corripere? Qvia dicitur* הוכיח תוכיח Corripiendo corripies. *Corripit,* ולא קיבל *at ille non audit, unde astruitur eum ad secundam correptionem teneri? Textus dicit,* Corripiendo corripies. Et paulò post, *Usqve qvò corripiendum? Rabh dicit, usqve ad ictus:* id est, usqve dum correptus

corripientem percutiat. *Samuel dicit, usqve dum irascatur.* Vide etiam *Maimon. in Peah,* cap. 6.

VERS. 16. Παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο, &c.

Idem exigunt Juridici *Hebraici* à peccante in fratrem.

Hieros. Joma, fol. 45. 3. & *Babyl. Joma,* 87. 1.

Samuel dicit: Qvicunqve peccat in fratrem suum, necesse habet, ut ei dicat, In te peccavi. Si audiat, bene. Si non; adducat alios, & placet eum coram iis. Si forsan moriatur, placet eum ad sepulchrum suum, & dicat, In te peccavi, &c.

Ast altiori charitate exigit hîc *Salvator*, ab eo scilicet, in qvem peccatur.

Pari modo *admonuit Synhedrion magnum civitatem ad Idola prolapsam, per duos discipulos Sapientum. Si resipuerunt, benè: si minùs, bellatum in eam est à toto Israele. Maimon. in Avodah Zarah*, cap. 4.

Pari etiam modo *maritus Zelotypiâ motus, coram duobus testibus, uxori indixit, Nè colloqvaris cum N, &c.*

VERS. 17. Εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ.

Illud, qvod ei, in qvem peccatum est, incubuit, hoc erat, ut animam suam liberaret fratrem corripiendo, & non ferendo in eo peccatum. Hoc erat, qvod opus habuit testibus: nam qvidnam aliud poterant illi testari? Non testari potuerunt peccâsse fratrem in corripientem; nam hoc illi omninò forsan ignorârunt: sed hoc testari poterant, eum, in qvem peccatum est, debitâ correptione usum, nihilqꝫ omisisse, qvod à Lege in istâ causâ est præceptum, qvo fratrem admoneret, ac, si fieri posset, in viam reduceret. Addiderunt & testes amicam admonitionem suam: qvibus si à peccante non est auscultatum, *dicatur Ecclesiæ.*

Longam istam altercationem hîc non inimus de sensu vocis *Ecclesiæ* hoc in loco. Utcunqve eam sumas, non tam hîc certè agitur de censura personæ peccantis, qvàm de vindicatione corripientis, ut omnibus innotesceret se munere suo functum, ac animam suam liberâsse.

Usitatissimum erat apud *Judæos*, obstinatos in hac vel illa per-

ver-

versitate, post indultam admonitionem, publico præconio in Synagoga notare, ac infamiam eis inurere.

Babyl. Sanhedr. fol 26.2. כולן צריכין הכרזה בבית דין *Omnes hi opus habent publico præconio in consessu.* Agitur illic de qvibusdam pastoribus, exactoribus, & publicanis, & declaratur, qvàm sint incapaces perhibendi in aliqvâ re judiciariâ testimonii, at non ante publicum in eos exhibitum præconium in consessu.

Maimon. in אישות cap. 12. *Si qvis renuit liberos suos alere, reprehendunt eum, pudefaciunt eum, urgent eum: si adhuc renuit, publicè in eum proclamant in Synagoga, dicentes, N. crudelis est, & non vult alere liberos suos: vel ipsis volucribus immundis crudelior, nam illæ pullos suos alunt,* &c.

Id ibid. cap. 14. *Uxor vexatrix, qvæ dicit, ego marito angorem creabo, qvia mihi hoc vel illo modo fecit, aut qvia mihi maledixit, aut qvia mihi jurgia civit,* &c. *hæc audit per nuntios à consessu, innotescat tibi, qvòd si in perversitate tua perstes, sit licèt dos tua centum minarum, tu totam eam perdidisti.* ואחר כך מכריזין עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות *Et deinceps publicum præconium in eam edunt in Synagogis, & in Medrashoth unoqvoqve die per qvatuor Sabbata.*

Ἔστω σοι ὥσπερ ὁ Ἐθνικὸς, καὶ ὁ τελώνης.

Ἔστω σοι dicit, non ἔστω τῇ Ἐκκλησίᾳ, qvia agitur de peculiari & privato scandalo in hominem singularem; qvi post adhibitam trinam hanc admonitionem, eamq́ incassum, solutus est à lege fraternæ obligationis, atqve ille, qvi non resipiscit admonitus, ei non tam pro fratre habendus, qvàm pro *Ethnico,* &c.

I. *Christus* non secundùm plenam latitudinem legis istius, *Lev.* XIX, 17. hìc præscribit de omni peccante, sed de peculiariter peccante in fratrem, ac peculiariter docet, qvid agendum sit isti fratri.

II. Qvamvis ei, in qvem est peccatum, justa esset causa, cur solveretur ab obligatione fraterni officii erga eum, qvi de illata injuriâ nec satisfacere voluit, nec admoneri, reliqvis tamen in Ecclesia non eadem causa.

III. Planè hoc sibi volunt verba, si post trinam ac justam hanc correptionem perstet adhuc, qvi in te peccavit, intractabi-

lis, & nec tibi de injuriâ satisfacere, nec admonitus vult resipiscere; liberâsti tu animam tuam, ac fraternis erga eum officiis es solutus, æqvè ac solutos officiis se reputant *Judæi* erga *Ethnicos* & Publicanos. Non dissonum admodùm est illud *Maimon.* in *Gerushin*, cap. 3. *Judæus Apostatizans, aut Sabbatum violans ex præsumptione, est omninò sicut Ethnicus.*

1. *Ethnicos* non reputârunt pro fratribus aut proximis: *Aruch* in בן ברית *Si cornu percusserit bos cujusvis bovem proximi. Proximi, non Ethnici: cùm dicit proximi, excludit Ethnicos:* qvod adduximus antè.

2. Publicanos nullo modo reputârunt intra societatem religiosam. *Hieros. Demai*, fol. 23. 1. חבר שנעשה גבאי דוחין אותי מחבורתו *Religiosus, qui evadit publicanus, pellendus est è societate religiosa.*

3. Hinc nec cum *Ethnicis*, nec cum Publicanis comedebant: de qvâ re sæpiusculè litigant cum *Salvatore.* Hinc illud Apostoli, I. *Cor.* V. *Cum tali non comedere*, idem est, qvod hîc, *esto tibi, sicut Ethnicus*, &c.

Maimon. in רוצח, cap. 12. *Probibitum est Judæo, solum esse cum Ethnico, itinerari cum Ethnico*, &c.

4. Officia etiam fraterna negârunt *Ethnicis* & Publicanis.

Maimon. Gezelah, cap. 11. *Prohibitum est reducere deperditum qvid Ethnici.* *Nedarim*, cap. 3. halac. 4. *Publicanis jurare licet, illud oblationem esse, qvod non est: te è famulitio Regis esse, cùm non sis*, &c. id est, Publicanos licet fallere, idqꝫ juramento.

VERS. 18. Ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, &c.

Pendent hæc verba à præcedentibus. Egerat de solutione ab officio fraterno in causâ qvadam particulari: agit jam de autoritate & potestate Apostolorum *qvidlibet* solvendi vel ligandi, qvodcunqve illis visum fuerit à Spiritu sancto in omnibus manuductis; (sensum phrasiologiæ elucidavimus ad caput decimum sextum:) eâdemqve autoritate, qvâ illîc *Petrum*, qvoad hoc omnes Apostolos hîc donat, ejusdem spiritûs, eorundem donorum, futuros participes.

Ædi-

Ædificata eſt hæc poteſtas in fundamentum illud nobile pariter atqve ἐν ἐκεῖνος [illegible], *Joan*. XVI, 13. *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem.* Latet emphaſis in iſtis vocabulis *in omnem veritatem*. Nego ego qvemqvam unqvam uſqvam in *omnem* veritatem vel ductum, vel ducendum, ab ipſa aſcenſione *Chriſti* uſqve in finem mundi, præter Apoſtolos. Ductus eſt certè qvilibet ſanctus in omnem veritatem ſibi ad ſalutem neceſſariam: at Apoſtoli ducti fuêre in omnem veritatem & ſibi ipſis neceſſariam, & toti Eccleſiæ; qvippe qvòd ii normam fidei & morum tradituri eſſent toti Eccleſiæ, in omnia uſqve ſecula. Hinc qvodcunq; illi in lege firmaturi, firmandum erat; qvodcunqve evacuaturi, evacuandum; cùm donati, qvoad omnia, eſſent ſpiritu infallibilitatis, in omnem veritatem eos manu-ducente.

VERS. 19. Ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, &c.

Et hæc arctè cohærent cum antecedentibus: illîc dictum eſt de determinatione Apoſtolicâ, in omnibus qvoad homines; hîc de eorum gratiâ & potentiâ impetrandi apud Deum.

I. Δύο ὑμῶν.) Hinc *Petrus* & *Joannes* junctim agunt apud *Judæos*, Act. II. & III. &c. & junctim apud *Samaritas*, Act. VIII. verſ. 14. & *Paulus Barnabasq;* apud *Gentes*, Act. XIII, 2. Dirupto hoc vinculo à *Barnabâ*, duplicatur qvaſi ſpiritus in *Paulum*.

II. Συμφωνήσωσι.) Id eſt, ad aliqvid à Deo impetrandum, qvod etiam patet ex verbis ſeqventibus, οὗ ἐὰν αἰτήσωνται. Puta de impertiendo Spiritu per impoſitionem manuum, de exhibendo hoc vel illo miraculo, &c.

VERS. 20. Οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Simile dicunt Rabbini de duobus aut tribus conſidentibus in Judicio, qvòd שכינה ſit in medio eorum.

VERS. 21. Ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις;

Reſpicit hæc qvæſtio *Petri* verba *Salvatoris* verſu decimo qvinto. Qvouſqve fratri ignoſcam, anteqvam ad extrema à me

Ddd 3 pro-

procedatur? Num septies? Largam charitatem se his verbis emensurâsse opinatus est, eò qvòd ferè duplicatam isti, qvæ à Scholis præscripta est. *Prohibetur* (inqviunt) *injuriâ affectus, ut sit difficilis ad ignoscendum; nam iste non est mos seminis Israelis. At verò cùm eum implorat injuriâ afficiens semel, iterumq́; , pateatq́; eum facti pœnitere, remittat ei: & qvicunqve est ad remissionem promptissimus, is laudatissimus. Maimon.* in חובל cap. 5. Benè: at latet angvis; nam *homini* (inqviunt) *in alterum peccanti semel remittunt; secundò, remittunt; tertiò, remittunt; qvartò, non remittunt*, &c. *Babyl. Joma*, fol. 86. 2.

CAP. XIX.

VERS. 1. Ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας, πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

SI nudè diceretur ὅρια τῆς Ἰουδαίας, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, per *Fines Judæa* intelligere posses *Fines Judæorum ultra Jordanem.* Nec caret constructio istiusmodi parallelo suo apud *Josephum*: nam, *Hyrcanus*, inqvit ille, *munitionem struxit, cui Tyri nomen*, Μεταξὺ τῆς τε Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰουδαίας πέραν τοῦ Ἰορδάνου, οὐ πόρρω τῆς Ἐσσεβωνίτιδος. *Antiq.* lib. 12. cap. 5. At vide hîc *Marcum*, cap. X, 1. eandem historiam cum Evangelista hoc nostro referentem: Ἔρχεται, inqvit ille, εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας διὰ τοῦ πέραν Ἰορδάνου, venit in fines *Judææ*, itinere habito à *Galilæâ* per *Trans-Jordanicam.*

VERS. 3. Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν;

De causis, ridiculis dicam? an nefariis? ob qvas uxores dimiserunt, diximus ad capitis qvinti versum tricesimum primum. Unum tantùm hîc addemus exemplum, *Babyl. Joma*, fol. 18. 2. רב כי מקלע לדרשיש מכריז מאן הויא ליומא *Cùm Rabb iret ad Darsisam*, (*qvò*, ut inqvit Gossa, *freqventer ivit*) *publico præconio edixit, Quænam erit mihi in diem? Rabh Nachman, cùm iret ad Sacne-*

Sacnezib, publico præconio edixit, Qvænam erit mihi in diem? Glossa, *Anne est aliqva mulier, qvæ mihi uxor erit, dum in hoc loco commoror?*

Qvæstio, à *Pharisæis* hîc proposita, disputata est in Scholis, & de eâ in partes est itum, qvod notavimus antè: nam Schola *Shammæana* non permisit repudia, nisi in causa adulterii; *Hilleliana* aliter. Vide *Hieros. Sotah*, fol. 16. 2.

VERS. 8. Ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν, &c.

Interpretes vulgò hoc intelligunt de inhumanitate virorum erga uxores; idq; non malè: at verò primâ facie σκληροκαρδία, ut plurimùm in Scripturâ, obdurationem in Deum potiùs denotat, qvàm in homines; exempla occurrunt ubiqve. Nec caret aptitudine suâ hic sensus hoc in loco; non ut alterum excludat; sed ut cum eo conjungatur.

I. Ut Deus populum istum rebellem ob σκληροκαρδίαν suam tradiderit spirituali fornificationi, hoc est, Idololatriæ, satis patet ex historia sacra, & speciatim ex verbis istis Proto-martyris *Stephani, Act. VII, 42.* Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, &c. Nec minùs traditus videtur fornificationi carnali, si & horrendas adulteriorum ejus memorias observes in sacra pagina, & non minùs horrendas repudiorum & polygamiarum permissiones in paginis *Talmudicis*: ita ut sensum admodùm idoneum secum portet particula πρὸς, si, pro significatione suâ usitatissima, *Ad* interpreteris, *Moses ad duritiam cordum vestrorum* hoc addidit, ut *permiserit repudia*: in se pœnale qvid, utcunqve vos pro privilegio habeatis.

II. At clariùs atqve aptiùs interpreteris de inhumanitate maritorum in conjuges; at hoc etiam sub restrictione intelligendum est: nam *Moses* repudia non permisit, eò qvòd simpliciter aut generaliter immites atqve inhumani essent erga uxores; (nam tum qvare repudia ad causam adulterii restringeret?) sed qvòd ex eorum immansvetudine, ac crudelitate erga uxores, à lege istâ, qvæ adulterium morte mulctavit, ansam arriperent

qvæ-

qværerentqve uxores omni ſævitiâ proſeqvendi, opprimendi, trucidandi.

Leges divinas, in cauſa adulterii fuſiùs aliqvantùm perſcrutemur.

1. Lata eſt lex in ſuſpicione adulterii, ut examen ſubiret uxor per aqvas amaras, *Numer.V.* At certè rectè meritòqve diſputatur à Scholis *Judaicis*, num ex officio teneretur maritus ad proſeqvendam uxorem hâc in cauſa ad extrema, an liceret ei connivere, atqve remittere, ſi modò vellet. Et ſunt qvi dicunt, חובה qvòd ex officio erat, & ſunt qvi רשות qvòd pro arbitrio. Vide *Hier.Sotah*, ubi priùs.

2. In adulterio detecto lata eſt lex lethalis, *Deut. XXII, 21. 22, 23. Si inventus fuerit vir concumbens cum fœminâ maritatâ, utriq; morientur, &c.* Non, qvòd hæc lex non obtineret, niſi cùm in ipſo actu deprehenderentur: ſed vox ימצא *inventus fuerit*, opponitur ſuſpicioni, atqve idem vult ac ſi diceretur, *Cùm inventum fuerit concubuiſſe virum, &c.*

3. In cauſa etiam adulterii detecti data eſt lex de repudiis, *Deut.XXIV.* Nam in iſtâ cauſa tantùm, eâqve detectâ, locum obtinere divertia, planè patet ex Gloſſa *Salvatoris*, atqve etiam ex conceſſione qvorundam è Rabbinis: nam inqviunt loco noviſſimè citato, *Invenit qvis in uxore ſuâ turpe qvid? dimittere eam non poteſt*, שלא מצא בה ערוה *qvia non invenit in ea turpem nuditatem*, id eſt, adulterium.

Jam verò qvomodo inter ſe conſiſtunt lex lethalis & repudiatoria? Reſpondetur, Non ita inter ſe conſiſtere, ut utraqve vim ſuam retineat: ſed prior fuit per poſteriorem ex parte enervata; ex parte non. Novit divina ſapientia inhumanos maritos ad omnimodam ſævitiam erga uxores lege iſtâ lethiferâ abuſuros: nam qvàm promptum erat marito impio, atqve inhumano, retia uxori, qvæ ei tædio eſt, nectere etiam inſonti, ut ſub lethali iſtâ lege eam opprimeret? Et ſi ſub reatu deprehenderetur, qvàm crudeliter & inſolenter de ea miſerâ triumpharet, & in conjugii dedecus, & religionis ſcandalum. Cavit ergò prudentiſſimus, atqve etiam miſericors, legiſlator, ut pœnâ ſuâ non careret rea, & periculo careret inſons, & crudelitatem ſuam non ſaturaret maritus neqvam, atqve inconjugalis. Non arridet mihi illud, qvod

qvod à non nemine dicitur, *Repudio non locum fuisse, ubi capitali supplicio dirimebatur matrimonium:* nam repudio locus erat eo fine, ut locus non esset capitali supplicio. Lex qvidem ista lethifera adulterum tenuit irretitum, & de eo pœnam capitis exegit, & sic in terrorem satis à lege est cautum; at fœminæ, vasi fragiliori, lenius est consultum: nè de eâ inhumaniter triumpharet crudelitas mariti. In suspicione ergò adulterii, & re non detectâ, licuit marito, si vellet, aqvis amaris uxorem experiri; vel licuit, si vellet, connivere. In causa adulterii detecti licuit marito uxorem dimittere; sed vix licuit morte mulctare, eò qvòd ipsissimo eo fine data est lex repudiatoria, ut fœminæ consuleretur à duritiâ cordis mariti.

Pro coronide sit hæc historia. *Babyl. Berac.* fol. 19. 1. *Shemaiah & Abtalion adegerunt Carchemith ancillam libertinam, ut potaret aqvas amaras.* Maritus hujus fœminæ non potuit lege *Mosaicâ* eam dimittere, qvia rea deprehensa non est de adulterio detecto. Potuisset eam dimittere lege Traditionali, qvæ repudia permisit extra causam adulterii; potuisset, si vellet, eam non adduxisse ad examen per aqvas amaras; sed duritiam cordis erga uxorem arguit, aut ardentem Zelotypiam, qvòd adduxerit. Non memini me ullibi apud Pandectum *Judaicum* legisse exemplum aliqvod uxoris morte mulctatæ ob adulterium. Memoria est filiæ cujusdam Sacerdotis, mœchantis in domo patris, vivicomburio perditæ, in *Hierof. Sanhedr.* fol. 24. 2. at hæc non erat maritata.

Vers. 12. *Εὐνοῦχοι ἐκ κοιλίας μητρός.*

Εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

סריס חמה, & סריס אדם, apud *Talmudicos.*

Vers. 13. Τότε *προσηνέχθησαν αὐτῷ παιδία.*

Non ad morbi alicujus sanationem; nam, si hic fuisset finis propositus, qvare eos Discipuli præ omnibus aliis repellerent, aut ullos de eorum accessu objurgarent? Nec filiolos eos fuisse *Judæorum* infidelium credere possumus, cùm vix probabile sit illos, doctrinam & personam *Christi* despectui habentes, benedictionem ejus ambire velle. Adduxerunt ergò aliqvi è credentibus infan-

fantes ſuos, ut peculiari recognitione *Chriſtus* eos in diſcipulatum ſuum cooptaret, ac pro ſuis ſuâ conſignaret benedictione. Nimietatem officioſæ religionis forſan autumârunt hoc eſſe Diſcipuli, aut Magiſtro ſuo nimium moleſtiæ ciere, atqve hinc eorum reluctatio: at rem fovet *Chriſtus*, refovetqve doctrinam iſtā, qvam capite decimo octavo exhibuerat, infantes ſcilicet credentium æqvè diſcipulos eſſe, atqve regni cœlorum participes, ac parentes.

VERS. 18. Οὐ φονεύσεις &c.

Obſervatione dignum eſt, iterumq; , iterumq; in Novo Teſtamento, factâ mentione totius Legis, in ſecunda tabula, tantùm exemplificari: prout hoc in loco, ita etiam *Rom. XIII, 8.9. Jacob. II, 8.11, &c.* Charitas erga proximum eſt religionis apex, & ſignum indubitatiſſimum amoris erga Deum.

VERS. 21. Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς.

Cùm *Chriſtus* vendere omnia & dare pauperibus *perfectionem* vocat, ſecundùm idioma gentis loqvitur, qvibus hoc ita viſum. Divitemq; hunc, de exacta ſuâ Legis præſtatione jactantem, experitur, an, ad vitam æternam aſpirare præ ſe ferens, ad perfectionem iſtam aſpirare velit, qvam laudârunt ſui. Non, qvòd vel hinc *Chriſtianos* voluntariæ paupertati devoveat, nec qvòd iſtum in perfectione *Phariſaicâ* ultimatè qvieſcere hortetur; ſed, animum ejus ad abnegationem mundanorum elevans, ad eam, ex ipſa doctrinâ *Phariſaicâ*, qvam ipſe profeſſus eſt, provocat.

In tractatu *Peah*, cap.1. hal. 1. hæc habentur: *Iſtis rebus non eſt ſtata menſura, Angulo agri* (pauperibus relinqvendo) *Primitiis, Apparitioni in Templo* (ſecundum Legem, *Exod. XXIII, 15, 17.* ubi non ſtatuitur, qvalis aut qvanta oblatio adducenda) *Exhibitioni miſericordiæ, & Studio Legis.* Caſuiſtæ, apicem iſtum de *exhibitione miſericordiæ* diſcutientes, ſic de eâ determinant. *Exhibitioni qvidem miſericordiæ non præſcribitur ſtata menſura, qvoad auxilium pauperibus præſtandum corpore tuo* (hoc eſt, labore tuo corporali) *at qvoad nummos eſt ſtata menſura, nempè divitiarum tuarum pars qvin-*

quinta: nec tenetur quis ex opibus suis dare pauperibus ultra partem quintam; לבר אם עשה כן במדת חסידות *nisi hoc fecerit ex extraordinariâ devotione.* Vide *Rambam* in locum, & *Gemaram Hierosolymitanam*: ubi etiam adducitur exemplum *R. Ishbab*, omnia sua distribuentis pauperibus.

VERS. 24. Κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν, &c.

Phrasiologia in Scholis usitata, rem inusitatissimam difficillimamqve innuens. *Babyl. Berac.* fol. 55. 2. ubi agitur de insomniis atqve eorum interpretatione, hæc subjiciuntur: לא מחוו לאינוש לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא *Non ostendunt homini palmam ex auro, nec elephantem incedentem per foramen acûs.* Glossa, *Rem qvam non solitus est videre, nec de qvâ unqvam cogitavit.*

Idem *Bava Mezia*, fol. 38. 2. *R. Shesheth* τῷ *R. Amram*, secum disputanti, atqve incongruum qvid asserenti, sic respondit: דילמא מפומבדיתא את דמעיילין פילא בקופא דמחטא *Fortè tu è Pombeditbanus es, qui introducere possunt elephantem per foramen acûs.* Id est, interprete *Aruch*, *qvi dicunt impossibilia.*

VERS. 28. Ὑμεῖς ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ.

Renovandum mundum in adventu *Messiæ*, & prædicatione Evangelii, asserunt Scripturæ, & credunt *Judæi*, at sensu crassiori; qvod observamus ad caput vicesimum qvartum. *Salvator* ergò per vocem παλιγγενεσίαν, ad rectam rei apprehensionem animos Discipulorum revocat, Renovationem illam innuens, de qvâ Scriptura loqvitur, non corporis, aut substantiæ terrarum orbis, esse, sed in renovatione morum, doctrinæ, atqve œconomiæ ei conducentis, consistere; homines renovandos, regenerandos, non fabricam mundi. Hoc ipsum *Nicodemum* docet, de naturâ regni cœlorum agens, *Joan.* III.

ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς.

Deducuntur hæc è *Danielis*, cap. VII, versibus 9. 10. כרסון רמין Qvæ miror ab interpretibus *Ab. Ezra*, *R. Saadia*, aliisq; tàm *Judæis*, qvàm *Christianis*, verti, *Throni dejecti sunt*: rectiùs *R. Sol. Vulgat.* aliiq; *Throni positi sunt*: ubi *Lyranus*; *Dicit THRONI in plurali*; *qvia non solùm Christus judicabit, sed Apostoli & viri perfecti ei assistent in Judicio, super thronos sedendo.* Eòdem & verba sub manibus flectunt interpretes plerìqve: sanctos scilicet die Judicii *Christo* assessuros, ac judicium ejus approbaturos, atqve applausuros. At, 1. Præterqvam qvòd scena Judicii extremi in Scripturâ depicta semper tàm sanctos qvàm impios repræsentet stantes coram tribunali *Christi*, *Matth* XXV, 32. II. *Cor.* V, 10. &c. mentionem hîc habes tantùm *duodecim thronorum*: Et, 2. mentionem etiam solùm de *duodecim* tribubus *Israelis* judicandis. Sensum ergò loci ex his perpensis optimè eruas.

I. Thronos istos in *Daniele* erectos non de ultimo *Christi* Judicio intelligẽdos, sed de judicio suo in ingressu ejus in imperium suum Evangelicum; cùm rerum omnium erectus esset à Patre summus moderator, rex, Judex, *Psal.* II, 6. *Matth.* XXVIII, 18. *Joan.* V, 27. Nam adverte scopum & seriem Prophetæ, post dirutas scilicet qvatuor monarchias, *Babylonicam*, *Medo-Persicam*, *Græcam*, *Syro-Græcam*, qvæ tyrannide suâ orbem Ecclesiamq; infestâssent, oriturum regnum *Christi*. &c.

In hunc sensum *Danielem* interpretantur verba illa, *Regnum cœlorum appropinqvavit*, scena ista judiciaria stata in *Apoc.* IV, & V, & throni isti *Apoc.* XX, 1. &c.

II. Thronus gloriæ, de qvo verba sub manibus, intelligendus est de Judicio à *Christo* ferendo in populum *Judaicum*, perfidum, rebellem, neqvissimum. Occurrit freqventissimè mentio de adventu *Christi* in gloria hoc sensu, qvod copiosiùs differimus ad caput vicesimum qvartum.

III. Assessionem Apostolorum non de personali intelligendam satis arguitur, qvòd *Judas* unus jam fuerit è numero, sed de doctrinali: ac si dixisset, Cùm judicium ego tulero de gente hac ini-

niqvissimâ, tunc eos judicabit ac condemnabit doctrina vestra, qvam meo nomine prædicâstis. Vide *Rom.* II, 16.

Hinc liqvet, Evangelium omnibus duodecim tribubus *Israelis* prædicatum ante excisas *Hierosolymas*.

CAP. XX.

VERS. I. Ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας.

Estiusmodi parabolam, sed non sine delirio applicatam, habes in *Hieros. Beracoth*, fol. 5. 3. Phrasium ergô eam adducemus. *Cuinam fuit R. Bon bar Chajia similis?* למלך ששכר פועלים *Regi, qui conduxit operarios multos; inter qvos fuit unus conductus, qvi opus suum præstitit extraordinariè. Qvid fecit Rex? secum eum tulit, atqve cum eo ambulavit hinc illinc.* ליטול שכרן לעיתותי ערב ὀψίας γενομένης *venerunt operarii isti,* ἵνα λάβωνται τὸν μισθὸν αὐτῶν, *deditqve ille isti mercedem completam cum iis,* והיו הפועלים מתרעמין, Καὶ ἐγόγγυζον οἱ ἐργάται λέγοντες, אנו יגענו כל היום *Nos graviter laboravimus per totum diem, hic autem non nisi per duas horas, & data est ei merces æqvalis nostræ: dicit iis Rex, Laboravit ille plus duabus horis, qvàm vos toto die. Sic plus Legi incubuit R. Bon annis viginti octo, qvàm alius annis centum.*

Ἅμα πρωῒ.

Glossa in *Babyl. Bava Mezia*, fol. 83. 2. *Tempus operandi est ab exortu Solis usqve ad prodeuntes stellas, & non à primum lucente aurora: & hoc probatur ex capite* אמר להם הממונה *Dicit iis præfectus* (*Joma*, cap. 3. & *Tamid*, cap. 3.) *ubi dicunt, Lucet totus Oriens, & egrediuntur homines ad conducendum operarios: unde arguitur, eos ad opus suum non egressos ante ortum Solis. Probatur etiam ex tractatu Pesachin, ubi dicitur, qvòd prohibitum est die Paschatis opus aliqvod servile facere ab exortu Solis; hoc innuens illud fuisse tempus, qvo opera sua ordirentur operarii,* &c.

Μισθώσασθαι ἐργάτας.

Lege hîc, si placet, caput septimum τοῦ *Bava Mezia*, cujus initium שוכר את הפועלים & *Maimon.* שכירות cap. 9. & 11.

VERS. 2. Συμφωνήσας ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν.

Denario argenteo, qvem aureus excessit vigesies & qvater; nam דינר זהב הוא כ"ה דנרי כסף *Denarius aureus valet viginti qvinqve argenteos.* Glossa in *Cherithuth*, cap. 2.

Distingvunt Canones *Hebræorum* de conducendis operariis, prout ratio postulat, inter שכיר יום *Conductus in diem*, & שכיר שעות *Conductus in horas qvasdam.* Qvod & in hâc parabolâ observandum: nam manè conducuntur in totum diem, atqve denario; at posteà in horas, iisqve proportionata pars denarii pro ratione temporis, qvo operarentur.

VERS. 8. Κάλεσον τοὺς ἐργάτας, &c.

Nam *è præceptis legis affirmativis est, ut detur merces operario conductitio tempore suo; sicut dicitur,* In die suo dabis ei mercedem suam: *siq; detineatur post tempus suum, peccatur in præceptum negativum: sicut dicitur,* Non occidet Sol super eum, &c. *Maim.* שכירות cap. 11.

VERS. 13. Οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι;

In conducendis operariis valuit primùm mos loci. Hinc Axioma לחזי היכי נהיגי בעיר *Observa morem urbis. Babyl. Bava Mezia*, fol. 83. 2. de hâc ipsa re loqvens. Itemq; exemplum, *Hieros. Mezia*, fol. 11. 2. *Tiberienses, qvi Bethmeonem ascenderunt ut conducerentur in operarios, conducti sunt secundùm morem Bethmeonis*, &c. Obiter observemus etiam illud, qvod à *Babylonicis* dicitur, loco novissimè citato, ונחזי מהיכא קא אתו בנקוטאי, idest, ut reddit Glossa, *observandum, an veniant ex locis variis; sunt enim loca, ubi citiùs ad opus pergitur, & sunt, ubi seriùs.*

Hinc duo in parabolâ sub manibus possunt elucidari. 1. Cur tàm

tàm diversis horis conduci dicuntur: ideò scilicet, qvòd illuc ex variis locis confluxisse supponantur. 2. Cur cum conductis horis tertiâ, sextâ, undecimâ, non pactus sit statâ mercede, prout cum conductis citò manè; sed dicat tantùm, *qvodcunqve justum fuerit, dabo vobis*: qvia nempè pro more loci agi supponitur. At verò, cùm merces iis reddenda est, ex gratiâ domini vineæ æqvaliter agitur cum conductis in horas & conductis in totum diem; cumq; hi obmurmurent, responsum recipiunt à proprio pacto, Συνεφώνησάς μοι. Nota hic Canonem. *Maimon.* ubi suprà, cap.9. *Dicit Paterfamilias servo, Ito, conduc mihi operarios qvatuor denariis, atqve abit ille, & conducit eos tribus; qvamvis labor eorum mereatur qvatuor denarios, non reddentur tamen iis nisi tres* שקיבלו על עצמן ויש להם תרעומת על שליח *eò qvòd ex compacto hoc in se susceperunt, & qvere[l]a* (γογγυσμὸς vers. 11.) *iis est adversus servum.*

VERS. 22. Τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι.

De *poculo* phrasiologia, hanc præcedens, è variis scripturæ locis desumitur, ubi tristitia & acerba ex amaro poculo haustis comparantur. Crederes כוס פורענות *Poculum vindictarum*, de qvo mentio *Babyl. Beracoth*, fol. 51. 2. idem sonare; sed longè aliud denotat. Nè grave sit locum allegâsse, sit hoc licèt aliqvantum extra metas. *Nè fabulentur, inqviunt, super poculum benedictionis, & nè benedicant super poculum ultionum.* מאי כוס פורענות *Qvidnam est poculum ultionum? Dicit R. Nachman bar Isaac, poculum secundum.* Clariùs *Rabbenu Asher* & *Puke*, הרי״אש *Si ebibit duo pocula, nè benedicat super tertium.* Glossa, *Qvi ebibit pocula duplicata, plectitur à dæmonibus.* Sed ad rem præ manibus.

Tàm acerba res erat Baptismus *Judæorum*, immersio scilicet totius corporis in aqvas etiam gelu & nivibus horrentes, ut non immeritò indè, partim ob submersionem, partim ob frigus, desumeretur significatio asperrimæ mortis. Referunt *Hierosolymitani*, *In diebus Josua ben Levi aggressos qvosdam ablutiones mulierum* (בטילה Baptismos) *è medio tollere, eò qvod fœminæ Galilææ præ frigiditate aqvarum sterilescerent. Berac. 6. 3.* qvod notavimus antè ad capitis tertii versum sextum. CAP.

CAP. XXI.

VERS. 2. Ὄνον καὶ πῶλον.

T*Almudicis*, חמור וגיירור קטון. *Hierosf. Bava Mezia*, fol. 11, 1.

In isto tractatu, *Mezia*, agitur de asino conductitio, & qvibus conditionibus teneatur conducens, cap. 6. halac. 3. Inter alia hæc illic habet *Gemara Babylonica*: כל מעביר על דעת של בעל בית נקרא גזלן *Qvicunqve transgreditur in mentem possessoris, vocatur Raptor.* fol. 78. 1. Exempli gratiâ, si asinum conducat ad iter in planitie, atqve ipse divertat se, ad iter montanum, &c.

Hinc miraculum sapit, non rapinam, qvòd absqve pactis, aut conditionibus, abducatur hæc asina; & possessori, & astantibus, nudis his verbis satisfiat, *Dominus opus habet.*

VERS 5. Πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον.

Duplicem adimpletionem coronat hic triumphus *Christi*, 1. Prophetiæ hujus *Zachariæ*. 2. Assumptionis Agni *Paschalis*; nam ipsissimus hic dies is erat, qvo, ex mandato Legis, assumendus ille erat. *Exod. XII, 3.*

Talmudicis vix constat, qvomodo inter se constent verba *Danielis* de *Messia*, qvòd *venit cum nubibus cœli*, *Dan. VII, 13.* Et hæc *Zachariæ*, qvòd *venit insidens asino.* Vide *Babyl. Sanhedr.* fol. 98. 1. *Si boni sunt Israelitæ*, inqviunt, *tunc veniet in nubibus cœli*; *si verò non boni, tunc ineqvitans asino.* Longè falleris, ô *Judæe*: nam *in nubibus cœli* venit judex, vindex, ultor, qvia vos mali, qvia vos pessimi; at *insidens asino*, non qvia vos boni, sed qvia ille bonus.

אמר ליה שבור מלכא לשמואל *Sapores Rex dixit Samueli; Dicitis vos Messiam vestrum venturum super asinum, ego mittam ei eqvum nobilem. Respondit ei, Non est tibi eqvus centimaculus, qualis est ejus asinus.* Ibid. In summa *Messiæ* humilitate fastum somniant, etiam in ipsius asino.

VERS.

VERS. 8. Κλάδους ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ.

Non qvòd vestes & ramos in ipsa semita sub pedibus asini calcandos sternerent, (hoc forsan eqvitantem prosterneret) sed juxta viam tentoriola & tabernacilla ex vestibus & ramis confinxerunt, ad morem festi Scenopegiæ. Addit etiam *Joannes*, arreptis in manibus palmarum ramis (לולבין) ei in occursum processisse. Commentabitur hîc optimè codex *Maimoniais* סוכה ולולב, & tractatus *Talmudicus*, *Succah*.

Nos pauca hæc excerpemus, præsenti historiæ non incommoda.

Maimon. Succah, cap. 5. artic. 17. *Expandit qvis vestem in tabernaculum suum propter Solis ardorem? &c. absurdum est; at, si expandit vestem ob decorem atqve ornamentum, approbatur.*

Idem cap. 7. *Rami palmarum, de qvibus Lex (Levit. XXIII, 40.) sunt virgulta palmarum crescentia, anteqvàm folia eorum hinc illinc dividantur; at, cùm sunt sicut bacilluli, atqve hi vocantur* לולב Atqve aliqvantò post: *Præceptum nobile est, ut colligarent* לולב, *& ramusculos myrti & salicum in fasciculum unum, & in manibus gestarent, &c.*

VERS. 9. Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ.

Qvibusdam hæret, qvòd dicatur τῷ υἱῷ, & non ὦ υἱέ: unde ad *Caninium* veluti ad oraculum recurritur, referentem ipsos ramorum fasciculos vocari *Hosanna*, atqve hæc verba, *Hosanna filio David*, nihil aliud velle, qvàm *Rami filio David*. Vide *Baronium* ad annum *Christi* 34. Non negabimus fasciculos aliqvandò sic vocari, qvod videtur in istis clausulis, *Babyl. Succah*, fol. 37. 2. לא ליגוז איניש & לא לרוץ איניש לולבא בהושענא לולבא בהושענא Ubi patet virgultum palmæ vocari לולב, ramosq; myrti & salicum colligatos vocari הושענא: vide Glossam. At verò, si *Hosanna filio David* ramos filio *David* velit; qvid sibi volunt verba ista *Hosanna in altissimis*? Verba ergò hæc occinentium huc redeunt, ac si diceretur, *Jam canimus Hosanna Messiæ.*

In festo Scenopegiæ cani solitum est *magnum*, ut vocant, *Hallel*,

lel, id eſt, *Pſalmi* CXIII,CXIV,CXV,CXVI,CXVII,CXVIII, dumqve ab uno occinerentur, vel recitarentur verba *Pſalmorum*, à toto cœtu aliqvando reſponſum eſt ad qvaſdam clauſulas, *Halleluja*: aliqvando repetitæ ſunt ipſiſſimæ clauſulæ ab occinente recitatæ: aliqvando qvaſſati atqve agitati ſunt faſciculi. *Qvando autem agitati ſunt faſciculi?* inqvit Rubrica *Talmudica*; *Ad iſtam clauſulam* הודו לה׳ *Gratias agite Domino, in initio* (Pſalmi CXVIII.) & *fine.* ובאנא ה׳ הושענא *atqve ad iſtam clauſulam, Salva obſecro, Domine,* (Pſal. CXVIII,25.) *ut dicit Schola Hilleliana: at Shammæana etiam dicit, Ad iſtam clauſulam* ה׳ הצליחה נא *O Domine, qvaſo, bene proſpera. Dixit R. Akibah, Vidi ego Rabban Gamalielem, ac Rabbi Joſhuam, cùm omnis cœtus faſciculos ſuos agitaret, ſuos non agitantes, niſi ad iſtam clauſulam, Salva, obſecro, Domine. Succah*, cap. 3. halac. 9.

Unoqvoqve die feſti ſoliti ſunt Altare ſemel circumire cum faſciculis in manibus hoc occinentes, אנא ה׳ הושיעה נא ה׳ הצליחה נא *Salva, obſecro, nunc Domine; proſpera, obſecro, Domine: at die feſti ſeptimo ſepties Altare circuiverunt*, &c. *Maimon.* in *Succah*, cap. 6.

Agitatio vel qvaſſatio faſciculorum fuit dextrorſum ſiniſtrorſum, ſurſum deorſum. Babyl. Succah fol. 27. 2.

Ratio faſciculorum hæc fuit, qvia ſcriptum eſt, Tunc occinant arbores ſylvæ, (*Pſal.* XCVI,12.) *Et ſcriptum eſt poſteà*, Gratias agite Domino, qvia bonus eſt, (*Pſal.* CVI,1.) *Et poſteà*, Salva nos Domine, Deus noſter, &c. (*Pſal.* CVI,47.) *Eſtqve myſtica ratio. In initio anni in judicium prodeunt Iſrael & nationes mundi; cumq; ignorent qvinam juſtificandi, qvinam rei, præcepit Deus Sanctus Benedictus Iſraeli, ut lætarentur cum faſciculis hiſce, ſicut homo exiens è conſpectu judicis juſtificatus lætatur. Ecce ergò qvid ſcriptum eſt,* Occinãt arbores ſylvæ, *qvaſi diceretur, Occinant cum arboribus ſylvæ, cùm exeunt è conſpectu Domini juſtificati*, &c. *Rabbenu Aſher* in *Succah*, fol. 66. 2. 3.

His de more & ritu iſtius feſti, qvoad hos ramos, præmiſſis, ad hiſtoriam noſtram jam redimus.

I. Summam obſervationem meretur, qvòd cœtus *Chriſtum*, jam ad *Paſcha* accedentem, excipiat cum ſolennitate feſti Tabernaculorum. Nam qvidnam huic cum tempore *Paſchali*? Rationem rei accuratiùs indaganti occurrunt, Primò, Feſti iſtius præ omnibus aliis hilaritas, de qvâ non opus eſt ut multa dicamus, cùm ipſiſſimum feſti nomen (nam κατ᾽ ἔμφασιν חג, id eſt, Feſtivitas,

vo-

vocabatur) id satis arguat. Secundò, Prophetia ista *Zachariæ*, cap. XIV, 16. qvæ utcunqve secundùm literam non sit intelligenda, indè tamen satis arguitur singularis istius festi præ omnibus aliis solennitas & lætitia; atqve ab isthac forsan Prophetia arrepta est ansa ad præsentem actionem. Cùm enim *Messiam* vellent cum omni animi lætitiâ, triumpho, atqve affectu recipere (nam, cùm *Filium Davidis* eum vocant, pro *Messia* eum habuisse satis claret) non erat, qvo ardentiorem zelum, atqve de eo jucunditatem, exprimerent, qvàm solenni istius festi processione. Præ oculis habent *Messiam*, ab eo exspectant grandia, immodico ergò rapiuntur gaudio in ejus adventu.

II. Cùm autem jam non occineretur solenniter, qvod solitum, *magnum Hallel*, eò qvòd subitanea esset præsens actio, absorpta qvasi est tota cantionis istius celebritas in freqventi geminatione & regeminatione τ͂ *Hosanna:* prout in Templo solitum, dum circuirent Altare. Et modò occinunt *Hosanna filio Davidis*, modò *Hosanna in altissimis*, ac si dixissent, Jam *Hosanna* canimus filio *Davidis*, Salva nos, obsecram⁹, tu, qvi in altissimis, salva nos per *Messiam*.

VERS. 12. Ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ.

I. Constans & perpetuum erat emporium in Templo, in loco isto, qvi vocabatur חנוית *Taberna*, in qvibus indies vendebantur, vinum, sal, oleum, aliaqꝫ reqvisita ad sacrificia; itemqꝫ boves & pecora in spatiosa area atrii gentium.

II. Auxerat emporium appropinqvans *Pascha*, ad qvod cùm reqvisita essent innumera pecora, divendenda illuc adducebantur. Subit hìc historia de *Bava ben Buta*, *Hierosʃ. Jom tobh*, fol. 61. 3. *Veniens qvâdam die Bava ben Buta in atrium, vacuum pecoribus illud reperit. Desolentur, inqvit ille, domus eorum, qvi desolatam reddiderunt domum Dei nostri. Accersivit ter mille oves ex ovibus Kedar, & post examen, an absqve labe essent, eas induxit in montem domûs*, id est, in atrium gentium.

Τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε.

Qvinam fuerint isti *collybistæ*, optimè discas ex *Talmude* & *Maimonide* in tractatu *Shekalim*.

Maim. Shekal. cap. 1. *Praeceptum affirmativum est de Lege, ut det unusqvisqve ex Israele dimidium Sicli annuatim: etiam pauper, qvi ex Eleemosynâ sustentatur, ad hoc tenetur, ab aliis nummum emendicans, vel vestem suam divendens, persolvat hemisiclum, sicut dicitur,* Dives non addet, & pauper non diminuet, *Exod* XXX, 15.

Idem ibid. & *Talm. Shekal.* cap. 1. *Primo die mensis Adar publicum praeconium ediderunt de hisce Siclis, ut in promtu habeat unusqvisqve hemisiclum suum, & paratus sit ad persolvendum. Decimo qvinto igitur istius mensis, sederunt Trapezitae* (השולחנין) *in unaqvaqve civitate, pacatè nummum hunc exigentes: à dante receperunt, non dantem autem non compulerunt.*

Die mensis illius vicesimo qvinto, sederunt in Templo: & jam coëgerunt ut darent; & ab eo, qvi non daret, pignus extorserunt, vel ipsam tunicam.

Idem cap. 2. *In urbibus sederunt collocatis ante ipsos duabus cistis, in qvarum unam tributum anni praesentis, in alteram praeteriti reposuerunt. In Templo sederunt collocatis ante ipsos tredecim cistis, prima pro Siclis anni praesentis, secunda pro praeteriti, tertia pro nummo oblato ad coemendas columbas, &c.* Has cistas vocârunt שופרות *Tubas*, eò qvòd tubarum instar arcti essent oris, at ventris spatiosi.

Idem cap. 3. *Opus est, ut habeat unusqvisqve hemisiclum, qvem pro se persolvat. Cùm ergò accedit ad Trapezitam, ad Siclum mutandum duobus hemisiclis, lucrum ei aliqvod reddere tenetur, qvod vocatur* קולבון (Κόλλυβος) *Duoqve, cùm unum Siclum pensant,* שניהם חייבין בקולבון *Uterqve tenetur ad lucrum, vel reditum istum, etiam persolvendum.*

Et non multò post, כמה הוא שיעור הקולבון *Qvanti valoris est istud lucrum? Tunc Temporis, cùm denarios persolverent pro hemisiclo, Kolbon* (vel, lucrosus redditus nummulario pensus) *fuit dimidium Mea, hoc est, pars duodecima denarii: & nunqvam minùs. Non autem erant Kolbonoth sicut Didrachma, at ea separatim seposuerunt Trapezitae, usqve dum de iis satisfieret sacrato.*

Vides qvinam hi κολλυβισαὶ, & unde nomen. Videsqve *Christum* non arcas evertisse, in qvibus repositus nummus sacratus, sed mensas, in qvibus transactio lucri hujus exsecrandi.

Τῶν

Τῶν πωλούντων τὰς περιστεράς.

מוכני קינים Vide Tractatum *Talmudicum* iſtius tituli. *Cherithuth*, cap. 1. halac. 7. עמדו קינים בירושלם בדינרי זהב *Venibant aliqvando columbæ Hierosolymis denariis aureis: unde dixit Rabban Simeon ben Gamaliel* המעון הזה *Per templum hoc, ego non recubabo hâc nocte, niſi væneant denariis argenteis, &c. Ingresſus Synhedrium ſic ſtatuit, Mulier qvinque puerperiorum indubitatorum, aut qvinque profluviorum indubitatorum, teneatur tantùm ad oblationem unam: unde vænibant columbæ ipſiſſimo iſto die duobus qvadrantibus.*

Puerperis, & profluvio laborantibus, oblatio pro purificatione erant columbæ, &c. *Lev.* XII. & XV. Jam verò, cùm *Hierosolymas* non itum ſit cum oblationibus ſuis, niſi ad feſta, hinc major pecorum, columbarum, turturum, &c. tunc temporis numerus reqviſitus. Vide qvæ diximus ad capitis qvinti verſum viceſimum tertium.

VERS. 15. Παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ λέγοντας Ὡσαννά.

Pueri, vel à primis annis, edocti ſunt faſciculos tractare, atqve agitare, atqve agitantes *Hoſanna* canere. *Succah*, cap. 3. hal. ult. קטון היודע לנענע חייב לולב *Parvulus, quamprimum agitare faſciculum novit, tenetur ad geſtandum faſciculum.* Ubi ſic *Gemara. Tradunt Rabbini, Qvamprimùm parvulus edoceri poteſt agitare faſciculum, tenetur ad geſtandum faſciculum: qvamprimùm novit ſe velare, induat fimbrias: qvamprimùm novit Phylacteria patris cuſtodire, induat propria: qvamprimùm fari poteſt, doceat eum pater Legem, & recitationem Phylacteriorum, &c.*

VERS. 19. Οὐδὲν εὗρεν ἐν αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον.

Obſcuritatis non parùm præbet hic locus cum *Marco* collatus, qvi dicere videtur, ideò non repertas fuiſſe in hac arbore ficus, qvòd non adeſſet tempus ficuum, οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων.

Marc. XI, 13. Qvare ergò ficus exſpectaret *Salvator*, cùm certiſſimè dignoſcere eſſet, nondum eſſe tempus ficuum? Et qvare, iis non repertis, arbori malediceret, inſonti, ac pro natura ſua agenti?

I. Situm arboris hujus primò perpendamus. Dicit Evangeliſta noſter, fuiſſe eam ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Subit hîc diſtinctio, *Talmudicis* uſitatiſſima, inter מופקר & שמור, id eſt, inter fructus arborum communis juris, qvæ ad dominum aliqvem peculiarem non pertinuerunt, ſed in locis ſaltuoſis, aut paſcuis communibus naſcebantur; & fructus arborum in hortis, paradiſis, aut agris, domino alicui particulari propriis, enaſcentium. Qvantum diſcrepantiæ inter hos fructus poſitum ſit à Canoniſtis qvoad decimationem, & qvoad comeſtionem, ſparſim occurrit per totam ferè claſſem זרעים. Prioris generis fuiſſe videtur hæc ficus, תאנה מדברית *Ficus ſylveſtris*, בהבקר naſcens in loco, aut agro, non cuiqvam proprio, ſed omnibus communi. Ita ut damnum particulari alicui homini non intulerit *Salvator*, cùm arborem hanc arefaceret; ſed talis ea erat, de qva omninò dici non potuit, *Mea*, aut *Tua*.

II. *Non invenit niſi folia*, eò qvòd adhuc longè aberat tempus ficuum. *Marc.* XI, 13.

1. *Babyl. Peſachin*, fol. 52.2. *A qvo tempore non amputant arbores anno ſeptimo? Schola Shammæana dicit* כל האילנות משיוציאו *Omnes arbores ex eo tempore, qvò producunt* (folia.) Gloſſa, *initium foliorum eſt in diebus Niſanis.*

2. *Hieroſ. Sheviith*, fol. 35.4. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, à productione foliorum uſqve ad groſſos ſunt qvinqvaginta dies: à groſſis uſqve ad decidentes gemmas qvinqvaginta dies: atq; indè ad ficus maturas qvinqvaginta dies.*

Si ergò prima protruſio foliorum ficuum menſe *Niſanis* fuerit, præceſſeritqve ea maturitatem ficuum, per ſpatium qvinqvemeſtre, ſatis liqvet, ficus anni ineuntis à *Salvatore* non exſpectatas, nec exſpectari potuiſſe.

Ut rem accuratiùs aliqvantùm perveſtigemus, purumqve eſſe textum *Marci*, ſecundum qvod vulgò legitur, *non enim erat tempus ficuum*, aſtruamus:

I. Ob-

I. Observandum est illud, qvod dicitur de anni intercalatione. *Propter tria intercalant annum, propter spicam virentem, propter fructus arboris, & propter Tekupham. Babyl. Sanhedr.* fol. 11. 2. Latiùs *Maimonides* in *Kiddush Hodesh*, cap. 4. qvem vide. Jam verò, si qværas qvid sibi velit intercalatio propter fructus, arboris, respondet Glossa, *Si se tardatura sit maturitas fructuum usqve dum præterierit Pentecoste, intercalant annum; qvippe qvòd Pentecoste sit tempus adductionis primitiarum: siq; tunc temporis non adduceret qvis, cùm accederet ad illud festum, aliud iter esset ei suscipiendum.* Jam verò hoc non de omnibus arboribus est intelligendum, sed de qvibusdam tantùm, qvæ fructus protruserunt circa tempus *Paschatis*, atqve ad maturitatem eos adduxerant ad festum *Pentecostes.* Sic enim *Maimon.* loco citato, *Si videat Synhedrium, qvòd adhuc non adsit spica virens, qvòdq; non germinaverit fructus arborum germinare solitus ad festum Paschatis*, (nota illud *germinare solitus*) *duabus hisce causis innitentes intercalant annum.* Inter has minimè numerari potest ficus: nam cùm, teste *Salvatore*, Matth. XXIV, vers. 32. protrusio foliorum ejus index fuerit æstatis adventantis, vix exspectes aliqvam ficuum maturitatem, imò, testibus *Talmudicis*, vix protrusionem foliorum, ante *Pascha.* Cùm in præcedentibus dicatur, *Pentecosten* fuisse tempus adducendarum primitiarum, non sic intelligendum, ac si omnium arborum primitiæ tunc adducerentur; sed qvòd non liceret ante *Pentecosten* aliqvas adducere: sic enim aperto Canone est cautum, *non adducendæ sunt primitiæ ante Pentecosten. Incolæ montis Zeboim suas adduxerunt ante Pentecosten, sed eas ab iis non receperunt, eò qvòd scriptum sit in Lege,* & Festum messis primitias operum tuorum, qvæ sevisti in agro. [*Exod.* XXIII, 16.] *Biccurim*, cap. 1. hal. 3.

II. Varia memorantur genera ficuum à *Talmudicis* præter vulgares illas, qvæ nobiliores, qvæ in hortis natæ sunt & Paradisis. 1. שיתין De qvibus *Demai*, cap. 1. hal. 1. הקלין שבדמאי שיתין וגו׳ Id est, Inter ea, qvæ levioris curæ æstimabantur, inter res dubias qvoad decimationem fuerunt שיתין qvæ, teste Glossatore, fuerunt תאני מדבריות *Ficus sylvestres.* 2. Memorantur & ibidem loci בנות שקמה, qvæ, ut volunt qvidam, fuit ficus ex Platano mixta תאנה מורכבת בערמון 3. At verò inter omnia ista ficuum genera memoriâ dignæ erant ficus istæ, qvæ פרסאות dice-

dicebantur, atqve istæ magis, qvæ בנות שוח qvæ, nisi ego fallar, ad rem nostram faciunt: non qvòd aliis essent nobiliores, sed qvòd fructificationis inusitatioris. De his mentio *Sheviith*, cap. 5. hal. 1. his verbis, בנות שוח שביעית שלהם שניה שהן עושות לשלוש שנים ר׳ יהודה אומ׳ הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביעי׳ שהן עושות לב׳ שנים Reddemus verba Paraphrasi Glossatorum. בנות שוח *sunt ficus albæ, ac* פרסאות *etiam sunt de genere ficuum: annus septimus* (id est, annus remissionis) *est illis secundus* (viz. septennii inseqventis) *his exitus septimi*. בנות שוח *protrudunt fructus unoqvoqve anno; at non ad maturitatem perducunt nisi anno tertio. Ita ut in arbore ista conspiciendus esset unoqvoqve anno triplex fructus, anni scilicet præsentis, & præteriti, atqve anni istum præcedentis. Sic* פרסאות *fructum perducunt ad maturitatem duobus annis, &c.*

De בנות שוח sic *Gemara Hierosolymitana*: *Num fructum ferunt unoqvoqve anno? an semel tantùm in triennio? Unoqvoqve anno fructum ferunt; at fructus non maturescit ante annum tertium: unde autem dignoscat qvis, cujus anni sit fructus? R. Jonah dicit, Per licia appensa. Traditio Samuelis, Affigit ei appendicula, &c.*

III. Per clementiam aeris ramis hæserunt qvamplurimarum arborum fructus per totam hyemem, si manibus non decerperentur, aut excuterentur à ventis: imò per hyemem maturuerunt. Hinc cautiones istæ de decimatione, *Hierof. Sheviith*, fol. 45. 4. *Arbor, qvæ fructum suum protrudit ante initium anni mundi* (id est, ante inititium mensis Tisri, qvô mense mundus creatus) *decimanda est pro præterito: at si post initium anni mundi, tum decimanda est pro anno ineunte. Respondit R. Judan bar Philia coram R. Jonah, Ecce, arbor Charob fructum suum protrudit ante initium anni mundi, & tamen decimatio ejus est pro anno seqvente. R. Jissa dicit, Si tertiam partem protrudat ante initium anni mundi, decimatio fit pro anno præterito; at si post, tum pro anno inseqvente. Respondit R. Zeira coram R. Jissa, Aliqvandò palmæ partem fructûs sui non producunt nisi post initium anni mundi, & tamen decimatio earum est pro anno præterito. Samuel bar Abba dicit, Si tertiam partem fructûs protrudat ante diem decimum qvintum mensis Shebat, fit decimatio pro anno præterito; si post decimum qvintum mensis Shebat, fit decimatio pro anno adventante.* Hinc axioma illud in *Rosh hashanah*, cap. 1. hal. 1. *Dies primus mensis*

fis Shebat, est initium anni pro arboribus, secundùm Scholam Schammæanam; at secundùm Hillelianam decimus qvintus.

Utcunqve ficus ex earum arborum genere non essent, qvæ fructus suos protruderent post initium *Turi*; nam vidisti antè è *Talmudicis* protrudere eas solitas folia sua mense *Nisanu*, & fructus ad maturitatem decoqvere diebus exinde ter qvinqvaginta. De illis tamen objici forsan posset illud, qvod occurrit in *Gemara Hierosolymitana*, loco anteà citato. *Colligit qvis ficus*, inqviunt, *& non novit, qvonam tempore fuerint protrusæ* (atqve indè incertus est in qvemnam annum sint decimandæ) *R. Jonah dicit, Numeret centum dies retrò, siqve intra istum numerum incidat dies decimus qvintus mensis Shebat; tunc dignoscat qvando fuerunt protrusæ* At hoc intelligendum est de ficubus inusitati generis, atqve fructificationis insolitæ: qvod & patet ex iis qvæ seqvuntur. Nam *dicunt ei, Apud vos Tiberiade sunt, qvæ fructum ferunt anno uno: qvibus ille, Ecce, apud vos in Zippore sunt, qvi fructum ferunt biennio.* De ficubus vulgaribus sat notum erat tempus ordinarium protrusionis grossorum, & sat notus annus decimationis: at de ficubus istis alieni generis, qvæ vix anno toto, aut qvæ non nisi biennio aut triennio fructus maturos ediderunt, non mirum est si dubitaretur in utroqve.

IV. Accessit ergò ad arborem *Christus*, fructus ex eâ qværens, (qvamvis non adesset tempus ordinarium ficuum) qvia probabile admodùm erat fructus in eâ reperiri potuisse. Præsentis qvidem anni ficus nec exspectavit, nec potuit exspectare, cùm tàm parùm adesset καιρὸς σύκων, ut abesset ferè per spatium qvinqvemestere; in dubioqꝫ sit, an vel folia habuerit adhuc anni præsentis. Erat jam mensis *Nisan*, eratqꝫ iste mensis tempus primum protrusionis foliorum, ità ut, si aliqvantùm in lucem proreperent foliorum germina, adeò tenera, minuta, & vix foliorum adhuc nomine digna erant, (nam dies mensis erat tantùm undecimus) ut ficus, ejusdem cum istis foliis anni expectare, non solùm frustraneum esset, sed ridiculum. Peculiare qvid denotare videntur verba ista ἔχουσαν φύλλα: ac si reliqvæ ficus isthoc loci essent absqve foliis, aut, ad minimum, folia non haberent, qvæ pollicerentur ficus. Rationem reddere videtur *Marcus*, cur ad istam arborem accederet potiùs qvàm ad aliqvam aliam, qvòd nempe in ea

 vide-

videret folia,atqve indè ſpem ficuum. *Nam,cùm vidiſſet*, inqvit, *à longinqvo ficum habentem folia, venit viſurus num aliqvid inveniret in eâ*. A foliis ſpes ficuum: hæc ergò certè non folia erant præſentis veris,nam ea vix,aut nè vix,adhuc in rerum naturâ;ſed aut hæc folia erant anni præteriti, qvæ per totam hyemem ficui adhæſerant; aut erat hæc ficus de eo ficuum genere, qvæ ficus, paritérqꝫ folia,per biennium aut triennium appendentia habuit,anteqvam perduceretur fructus ad maturitatem. Atqve hanc ego poſteriorem interpretationem potiùs amplector: qvæ & rem ipſam planiùs elucidet,& ſcrupulis è verbis *Marci* orientibus pleniùs ſatisfaciat. Habuiſſe hæc arbor folia videtur, qvæ ficus promitteret, atqve aliæ non ità; qvæ ſi omnes ejuſdem fuiſſent generis, omnes, ut probabile,pariter habuiſſent. At,cùm reliqvis vento & hyeme excuſſa eſſent folia anni præteriti,præſentisqꝫ non eſſent producta,hæc ſua retinuit,pro natura & genere ſuo & æſtate & hyeme. *Marcus* ergò in clauſulâ iſtâ, qvæ maximè interpretes torqvet,Ου γὰρ ἦν καιρὸς σύκων,non ſtrictè & ſolùm rationem reddit, cur ficus non invenerit; ſed rationem reddit totius actionis, cur ſcilicet in monte iſto, ficubus abundanti, unam tantùm viderit, cui folia talia,eamqꝫ conſpectam è longinqvo adierit,ab eâqve ſolâ ficus exſpectaret. Ratio,inqvit,hæc erat, *Qvia non erat tempus ordinarium ficuum*: qvòd ſi fuiſſet,à ficubus undiqve circumſtantibus decerpere potuiſſet; at cùm non eſſet,ab hac ſolâ erat exſpèctatio,qvæ de genere פרסאות aut בנות שוח videbatur, qvæ nunqvam foliis ac ficubus caruerunt. Nam ut exemplum in בנות שוח. ſumamus, produxit ea ficus hâc æſtate, qvæ per totam hyemem ramis hæſerunt; produxit & alias proximâ æſtate, eæqve,& priores per iſtam hyemem ramis etiam hæſerunt; tertiâ æſtate tertiam prolem edidit; atqve iſta æſtas prolem primam ad maturitatem decoxit: & ſic in perpetuum; ità ut nullum tempus eam fructu plurium annorum vacuam videret: minùs ergò mirum eſt,ſi ea,qvæ tantam fæcunditatem ex aſpectu ſuo promiſit, ut duorum ad minimum annorum fructum exſpectaret,adeò autem ſpem fefellit,ut nè unam qvidem ficum exhiberet,ſi, inqvam, ea à Domino,qvem,ut ità dicam,adeò fefellerat, juſtam patiatur vindictam; emblema pœnæ infligendæ *Judæis* ob eorum ſpiritualem ſterilitatem,ac hypocriſin.

VERS.

VERS. 21. Κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται.

Hyperbolica eſt hæc locutio, à vulgari Scholarum *Judaicarum* dialecto deſumpta, atqve in earum confutationem aliqvaliter collimata. Iſtiuſmodi hyperbolen de ipſiſſimo hoc monte habes in *Zech.* XIV, 4,

Soliti ſunt *Judæi* Doctores ſuos illuſtriores de profunditate doctrinæ aut virtutum ſplendore hâc phraſiologiâ magnificare, הוא עוקר הרים *Ille eſt eradicator*, (aut *tranſplantator*) *montium.*

Babyl. Beracoth, fol. 64. 1. *Rabh Joſeph eſt Sinai, & Rabbah eſt eradicator montium.* Gloſſa. *Vocârunt Rabh Joſeph Sinai, eò qvòd eſſet peritiſſimus elucidationum: & Rabbah bar Nachmani Eradicatorem montium vocârunt, eò qvòd acutiſſimus eſſet judicio.*

Id. *Erubhin*, fol. 29. 1. *Dixit Rabba, Ecce, ego ſum ſicut Ben Azzai in plateis Tiberiadis.* Gloſſa, *Sicut Ben Azzai, qvi profundè docuit in plateis Tiberiadis, nec erat in diebus ejus* עוקר הרים כמיתו *Eradicator montium par ei.*

Id. *Sanhedr.* fol. 24. 1. *Vidit Reſh Lachiſh in Schola, ac ſi eradicantem montes, ac hunc illo commolentem.*

Eâdem phraſiologiâ qvâ illi ineptè atqve adulatoriè doctrinam & virtutes ſuorum magnificârunt, *Chriſtus* meritò fidem magnificat, ad omnia potentem, *Marc.* IX, 23.

VERS. 33. Ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα.

De vineis, earumqꝫ culturâ, vide *Kilaim*, capp. 4, & 5, & 6, & 7. Ubi copioſè agitur de vineæ areolis, vitium ordinibus, menſurâ torcularis, de ſepe, de foſſis, de calvitio, & de locis intra ſepem, vitibus vacuis, ferendis vel non ferendis, &c.

VERS. 35. Ἔδειραν,
Ἀπέκτειναν,
Ἐλιθοβόλησαν.

Alludi videtur ad pœnas & mortes in Synhedrio.

1. Ἐδείραν, qvæ propriè *corii detractionem* denotat, non incongrue ab interpretibus redditur, *Ceciderunt*: videturqve vox ad flagellationem referri, ubi qvadraginta, uno minùs, verbera miserum miserè excoriârunt. Qvære qvid propriè sibi velit vox סופג in phrasiologiâ istâ usitatissimâ, flagellationem hanc exprimente סופג את הארבעים.

2. Ἀπέκτειναν, mortem gladio innuit, prout הרג apud Synhedrium: ד׳ מיתות נמסרו לב״ד סקילה שריפה הרג וחנק *Qvartuor mortium genera tradita sunt Synhedrio, Lapidatio, Combustio, Occisio & Strangulatio. Sanhedr.* cap. 7. hal. 1.

VERS. 38. Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, &c.

Confer hunc versiculum cum *Joan. XI, 48.* videturqve innui, Primates *Judæorum Christum* pro *Messiâ* inter se agnovisse; ast eum amentes trucidâsse, ne cultum alium populumqve alilium inducens cultum ipsorum, ipsosqve, aut perderet, aut supprimeret.

VERS. 44. Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται, &c.

Alluditur hîc planè ad modum lapidationis, de qvo sic *Sanhedr.* cap. 6. hal. 4. *Locus lapidationis altitudine excepit duplicem hominis staturam: indè è clivo eum in terram præcipitavit unus è testibus, in lumbos impactum, si inde moriatur, benè: sin minùs, testis alter lapidem ei impingit in cor, &c.* Gemara Babyl. *R. Simeon ben Eleazar dicit, Lapis illic erat, qvantum duo portarent, hunc impegerunt in cor ejus.*

CAP. XXII.

VERS. 9. Πορεύεσθε ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, &c.

ID est, Inducite huc itinerantes.

Babyl. Beracoth, fol. 43. 1. *Qvisnam est ordo accubitûs ad cibum? Ingrediuntur viatores, sedentq; super subsellia aut cathedras, usqve dum introierint omnes invitati.* Glossa, *Divitibus in more fuit, viatores pauperes ad convivia invitare.*

VERS.

VERS. 16. Μετὰ τ̃ Ἡρωδιανῶν.

Conjiciuntur multa de *Herodianis*. Ego de iis judico ex historiâ istâ, qvam adducit autor *Juchasin* fol. 19. 1. de *Hillele* loqvens & *Shammao*. *Antea*, inqvit, *fuerant Hillel & Menahemus* (capita Synhedrii:) *at recesserat Menahemus ad famulitium Herodis Regis, unà cum octoginta viris splendidè vestitis*. Ego hos atqve hisce similes *Herodianos* dici arbitror, qvi partim sese in aulam contulerant, partim partibus *Herodis* adhæserant, patris, filiiqve. Qvantâ lite apud magnam partem *Judaicæ* gentis *Herodes* solium ascenderat firmaveratqꝫ, observavimus antè. Erant qvi ei pervicaciter resisterent, erantqꝫ qvi fortiter suffragarentur: his meritò attribuitur titulus *Herodianorum*, qvippe qvi summis viribus regnum istius familiæ suffulcirent, & firmarent: iiqꝫ fuerunt, ut videtur, fidei ac doctrinæ *Sadducææ*; videnturqꝫ *Herodem* jam πεπραγχῆνται istâ doctrinâ fermentâsse; nam (qvod notavimus antè) *fermentum Sadducæorum in Matthæo* (*Matth. XVI, 6.*) *Marco* est *Fermentum Herodis* (*Marc. VIII, 15.*) Astutèqve est utrinqve consultum; ut ille ipsorum doctrinæ, illi ipsius regno evaderent mutuum stabilimentum. Cùm *Manaënem*, vel *Menahemum*, lego, *Herodis* Tetrarchæ σύντροφον, *Act. XIII, 1.* promptè subit nomen & historia ista de *Menahemo*, in aulam *Herodis* tot viros notæ insignioris secum abducente.

VERS. 20. Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἐπιγραφή;

Pernitiosâ subtilitate à *Christo* qværunt, num ille ejusdem sententiæ fuerit cum *Judâ Galilæo*: qvam arripuerunt scelestissimi isti omnium turbatores, qvos *Zelotarum* nomine ubiqve insignit *Josephus*; obedientiam, ac tributum Principi *Romano* strenuè denegantes, eò qvòd Ethnico imperio se subdere, nefas esse & sibi persvaserunt & suis. Qvantas strages inter populum induxerit dogmatis hujus vesanus furor, testantur cum *Josepho* ipsa rudera *Hierosolymitana*, vel in hunc ipsum diem. *Cæsarem* elegerunt præ *Christo*, & tamen qvòd *Cæsarem* nollent, nec *Christum*, dira prostant monumenta, & vindictæ divinæ, & propriæ amentiæ, in omnia secula. Furorem hunc respiciunt freqventes istæ Apo-

ſtolorum commonitiones, *ut poteſtatibus ſublimioribus unusqviſqve ſe ſubdat*, *Rom.* XIII, 1. I. *Pet.* II, 13. &c. atqve inſanientium iſtorum characteres, *Dominationes contemnunt.* II. *Pet.* II, 10. *Jude* verſ. VIII. & *ſeſe efferunt contra omne qvod dicitur Deus*, II. *Theſſal.* II, 4.

Inſidiis qvæſtiones propoſitæ reſpondet *Chriſtus* ex ipſâ Scholarum determinatione, ubi hoc obtinuit, *Ubicunqve numiſma Regis alicujus obtinet, illîc incolæ Regem iſtum pro Domino agnoſcunt. Maimon.* in *Gezelah*, cap. 5. Hinc illud *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 20. 2. *Dixit Abigail Davidi, qvidnam ego mali feci, vel filii mei, vel pecora mea? Reſpondit ille, maritus tuus regnum Davidis vilipendit. Tunc ergò, inqvit illa, Rex es? Cui ille, Nonne Samuel me unxit in Regem? Cui illa*, עדיין סוניטה דמרן שאול קיים : *Nomiſma Domini noſtri Saulis adhuc obtinet:* id eſt, nonne *Saulus* pro Rege eſt habendus, cùm nomiſma ejus vulgò adhuc apud omnes recipiatur?

VERS. 23. Σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν.

Tanchum, fol. 3. 1. *Sadducæi negant, dicuntq́; Deficit nubes, atqve abit; ſic deſcendens in ſepulchrum non redit:* eâdem omninò arguendi normâ, qvâ Pædo-baptiſmum negant ii qvi negant; qvia ſcilicet in Lege non occurrat mentio reſurrectionis apertis verbis. De *Herodianis* ſuſpicati ſumus ſuprà fuiſſe *Sadducæos*, aulicos ſcilicet: aſt hi, qvibuſcum jam res eſt, vulgariores erant.

VERS. 32. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν.

Lege, ſi vacat, initium capitis *Chelek* in *Babyl. Sanhedr.* ubi obſervabis qvibus argumentis & deductionibus לתחיית המתים מן התורה aſtruitur reſurrectio è Lege à *Talmudicis*, formâ arguendi huic ſub manibus non abſimili. Hoc unum tantùm adducemus: *Dixit R. Eliezer Ben R. Joſi, hâc in re ego falſitatis incuſavi Scribas Samaritanorum, qvi dicunt, reſurrectionem mortuorum non probandam eſſe è Lege: dixi illis, vos falſificatis Legem veſtram, nec qvicqvam reportatis in manibus veſtris; nam dicitis, reſurrectio mor-*

tuo-

tuorum non est è Lege, cùm dicat, excidendo excidetur anima ista; iniqvitas ejus super eam (*Num.* XV, 31.) excidendo excidetur, *nempè in mundo hoc.* Iniqvitas ejus super eam : *qvando? Nonne in mundo futuro?* Hæc ideò magis præ aliis, qvæ illîc occurrunt, citavimus, qvòd textum *Samariticum* corruptelæ isthoc in loco insimulare videntur, cùm qvidem optimè & textus & versio, qvod observanti patebit, conveniant cum *Hebræo*. Cùm ergò dicat *Rabbinus*, eos legem suam falsificâsse, (זייפתם תורתכם) non tàm puritatem textûs negat, qvàm vanitatem interpretationis redarguit; ac si dixisset, vos Legem vestram falsè interpretamini, cùm resurrectionem mortuorum ex istis verbis, qvæ eam tàm apertè effantur, non eliciatis.

Cum præsenti *Salvatoris* argumento confer primò ista, qvæ dicuntur à *R.Tanchum*, fol. 13. 3. *Dicit R.Simeon ben Jochai, Deus Sanctus Benedictus nomen suum justis non adjungit dum vivunt; sed tantùm post mortem eorum: sicut dicitur*, Sanctis qvi in terra sunt (*Psal.* XVI, 3.) *Qvandonam sunt Sancti? Cùm in terra reponuntur; nam, dum vivunt, nomen suum Deus iis non adjungit, eò qvòd de iis non certum habeat, malum affectum eos non abducturum: at, cùm mortui sunt, nomen suum iis adjungit. Ast invenimus Deum nomen suum adjunxisse Isaaco, dum viveret.* (*Gen.* XXVIII, 13. Ego sum Deus *Abrahami* & Deus *Isaaci.*) *Respondent Rabbini, Pulverem ejus respexit, ac si collectum super Altare. R. Berachiah dixit, Ex qvo cæcus factus est, fuit sicut mortuus.* Vide etiam *R. Menahem* in Legem. fol. 62. 1.

Confer etiam ista *Gemaræ Hierosolymitanæ, Berac* fol. 5. 4. *Justi etiam in morte dicuntur vivi, atqve impii etiam in vita dicuntur mortui. Ast unde probatur, qvòd impii etiam in vita dicuntur mortui? Ex eo, qvod dicitur*, לא אחפוץ במות המת Non delectatus sum morte mortui. *Num ille, qvi dicitur* מת *jam est mortuus? Atqve unde probatur, qvòd justi etiam sub morte dicantur vivi? Ex eo, qvod scribitur* Et dixit ei; Hæc est terra, de qva juravi *Abrahamo, Isaaco*, & *Jacobo*, לאמר. *Qvid sibi vult vox* לאמר? *Dicit ei, Abi & dic patribus, qvodcunqve promisi vobis, præstiti filiis vestris.*

Eadem sententia *Babylonicorum, Berac.* fol. 18. 1. *Viventes nôrunt qvòd morientur: Isti sunt justi, qvi in morte suâ dicuntur vivi: sicut dicitur*, Et Benajah filius Johojadæ filii איש חי viri viventis, &c. Et paulò post, *Mortui neqvicqvam nôrunt: Isti sunt impii, qvi etiam in vita*

vita eorum dicuntur mortui: ficut dicitur, ואתה חלל רשע נשיא ישראל Et tu mortue impie princeps Iſraelis. Vocem חלל, qvæ vulgò *Profane* redditur hoc in loco, illi ſenſu etiam admodùm uſitato reddunt, nempe pro *vulnerato*, aut *mortuo*.

Ibid. col. 2. Variæ adducuntur hiſtoriæ, qvibus probatur mortuos eouſqve vivere, ut etiam intelligant plurima, qvæ hîc fiunt: nonnulloſq; poſt mortem fuiſſe locutos, &c.

CAP. XXIII.

VERS. 2. Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας, &c.

DE Cathedra legislativâ hoc intelligendum potiùs, qvàm de merè doctrinali: aſſeritq; hîc *Chriſtus* autoritatem magiſtratûs, eiq; parere in licitis hortatur.

De *cathedris* Synhedrii mentio in *Babyl. Succah*, fol. 51. 2. *Erant Alexandriæ cathedræ aureæ ſeptuaginta una, pro numero Seniorum ſeptuaginta unius, è Synhedrio magno.*

De *autoritate Moſis*, atqve ejus vices gerente in Synhedrio, mentio etiam in *Sanhedr.* cap. 1. hal. 6. *Synhedrium magnum conſtitit è Senioribus ſeptuaginta uno. Unde autem aſtruitur hic numerus? Ex eo, qvod dicitur,* Collige mihi ſeptuaginta viros è Senioribus Iſraelis: Moſes autem eis præfuit. *Ecce ſeptuaginta unum!*

Qvod à *Galatino* hîc obſervatur, ex ſignificatione *Aoriſti* ἐκάθισαν, leve nimis eſt, & ventoſum. *Sederunt dicit* (inqvit ille,) *& non Sedent, ut manifeſtè demonſtraret, qvòd eorum tunc jam ceſſaverat poteſtas.* lib. 4. cap. 6. Si qvid autem curioſius ex Aoriſto eliciendum, in hunc potiùs ſenſum optimè transferas. *Moſis* Cathedram invaſerunt diu *Scribæ* ac *Phariſæi*, hominum neqviſſimi; eis tamen parendum, eò qvòd, ità diſpenſante providentiâ divinâ, ſummum illi gerunt Magiſtratum.

De eorum autoritate ſic *Maimon.* in *Mamrim*, cap. 1. *Synhedrium magnum Hieroſolymitanum fuit* עיקר ועמוד (ςύλος καὶ ἑδραίωμα. Vide I *Tim.* III, 15.) *fundamentum Legis traditionalis, & columna doctrinæ: unde prodierunt ſtatuta & judicia ad omnem Iſraëlem. Et de iis hoc ipſum aſſerit Lex, dicens,* Secundùm ſententiam Legis, qvam

qvam ipsi docuerint,&c. (*Deut*.XVII,11.) *Qvicunqve ergò Mosi, Magistro nostro,ejusq; Legi credit,illis inniti tenetur de rebus Legis.*

Christus eos non pro oraculis habendos docet,sed pro Magistratibus.

VERS. 4. Φορτία βαρέα.

חומרי lingvâ *Talmudicâ*. Hinc איסור חמור *Prohibitio gravis.Hierof.Rosh hashanah* , fol.56.4. הולך אחרי המחמיר *Seqvatur gravia imponentem.Maim.*in *Mamrim*,cap 1.

Memorantur res viginti qvatuor מחומרי ב"ה מקולי ב"ש *E gravibus Scholæ Hillelianæ,& levibus Shammæanæ. Hierof. Jom Tobh*, fol.60.2.& *Sotah*,fol.19.2.

In eodem tractatu *Sotah*,cap.3.hal.4. *R.Joshua dicit, Stultus religiosus*,רשע ערום *Improbus astutus,fœmina Pharisæa,ac illisio voluntaria Pharisæorum, perdunt mundum.* Disputatur à *Gemaristis*, qvis sit רשע ערום *Improbus astutus*,& respondetur à qvibusdam,*Is,qui levia sibi præscribit,at gravia aliis.*

VERS. 5. Πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν.

Has qvatuor Legis Periochas,

Exod.XIII. verf.3.4.5.6.7.8.9.10.
Exod. XIII.verf.11.12.13.14.15.16.
Deut.VI.verf.5.6.7.8.9.
Deut.XI.verf 13.14.15.16.17.18.19.20.21.

membranulis duabus inscriptas (תפלין *Tephillin* ab iis vocatas) summâ cum religione secum gestabant assiduè , fronti affixas ac brachio sinistro. Fronti, *eo loco* שמוחו של תינוק רופף , *qvo cerebri infantis est palpitatio. Babyl. Taanith* , fol.16. 1. in Glossa. Hæc frontalis maximè conspicua erat,& πλατυνθεῖσα : hinc illud, *Ne prætereat qvis Synagogam , dum illic oratur. ---- Si verò capiti affixa habeat Phylacteria , præterire permittitur , eò qvòd ista testentur eum studiosum esse Legis. Maimon.* in *Tephillah* , cap. 8. atqve illud *Babyl. Beracoth* , fol. 18. 1. *Ambulare inter sepulchreta non licet cum Phylacteriis capiti affixis , ac libro Legis brachio appenso.*

Dicta sunt Græcè φυλακτήρια, id est, *Observatoria*; eò qvòd essent memorativa Legis : ac *conservatoria* etiam fortassis dicta, eò

qvòd vim qvandam habere existimarentur ad fugandos Dæmonas. *Necesse est, ut recitentur Phylacteria vespere domi,* בשביל להברות ארת המזיקין *ad fugandos Dæmonas. Hieros. Berac.* fol.2.4. *Piske in Berac.* cap.1.artic.6. *Rabbenu Asher,* ibid. cap.1.col.1.

De curiosa Phylacteriorum scriptione, vide *Maimon.* in *Tephillin*, cap. 1.2.

De eorum ligamentis, literulis qvibusdam signatis, vide *Tosaphot ad Megillah,* fol.26.2.

De eorum recitatione, vide utrumqve *Talmud* in *Beracoth*, capp. 1, 2, 3.

Ut tactis Phylacteriis jurârint *Judæi*, vide *Maim.* in *Schevuoth*, cap. 11. utqve introducatur Deus per Phylacteria jurans, *Tanch.* fol. 6.3.

Non tàm nudam eorum gestationem damnat *Salvator*, qvàm fastuosam ac hypocriticam. Non improbabile est, ipsum ea gestâsse pro more gentis: nam & à pueritiâ erudiendi erant filii *Judæorum* in recitatione Phylacteriorum, cùm jam catechizationis essent capaces. *Babyl. Berac.* fol.22.1. in Glossa.

Lata & admodùm conspicua fecerunt sibi *Scribæ & Pharisæi*, ut proportionatam indè apud populum reportarent devotionis famam atqve æstimationem, cùm hæc ut indicia studii Legis, ac signa devotionis, æstimarentur.

Μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.

Vide *Numer. XV, 38. Deut. XXII, 12.*

Babyl. Schabb. fol.23.2. *Qvi de candelâ Sabbaticâ curat, futuri sunt ejus filii discipuli Sapientum; qvi de membranulis postibus affigendis, domum speciosam adipiscetur: qvique de* ציצית *fimbriis vestimento attexendis, adipiscetur bonam tunicam.*

VERS. 7. Καὶ καλεῖσθαι, Ῥαββὶ, Ῥαββί.

I. De origine hujus tituli sic *Aruch* in voce אביי.

Secula vetustiora, quæ digniora erant, opus non habuerunt titulo vel Rabban, vel Rabbi, vel Rabh, aut ad Sapientes Babylonis insigniendos aut Sapientes terræ Israeliticæ: nam, ecce, ascendit Hillel è Babylone, & nomi-

nomini ejus non additus eſt titulus Rabbinatûs: atqve ita erat de iis, qvi nobiles erant inter Prophetas, nam dicit: Haggai Propheta (non *Rabbi Haggai*) *Ezra non aſcendit è Babylone, &c.* (non *Rabbi Ezra*)*qvos non inſignierunt titulo Rabbinatûs, cùm nomina eorum proferrent. Ac non audivimus, initium hoc habuiſſe niſi in Præfectis* (Synhedrii) *à Rabban Gamaliele ſene, & Rabban Simeone filio ejus, qvi periit in excidio Templi ſecundi, ac à Rabban Jochanane ben Zaccai qvi omnes fuerunt Præfecti. Ac titulus etiam Rabbi incepit à promotis* (ad Presbyteratum) *ex illo tempore, Rabbi Zadok & R. Eliezer ben Jacob: effluxitqve res à diſcipulis Rabban Jochananis ben Zaccai, & ultrà. Ordoqve in ore omnium ſic eſt, Major eſt Rabbi qvàm Rabh, & major eſt Rabban qvàm Rabbi, & major eſt qvi nomine ſuo* (ſimplici) *vocatur qvàm Rabban.*

Ante tempora *Hilleliana* in uſu non fuiſſe faſtuoſum hunc titulum *Rabbi*, ſatis patet ex eo, qvòd Doctores præcedentes nudo ſuo nomine vocarentur, & titulum hunc non nôrunt. *Antigonus Sochæus, Shemaiah & Abtalion, Gebihah ben Peſiſa, Calba Savua, Admon & Hanan, Hillel & Shammai*, aliiqve qvamplurimi, qvorum nomina occurrunt in hiſtoriâ *Judaicâ*. At tamen reperies vetuſtiores hoſce à ſcriptoribus ſuæ gentis officioſè aliqvandò inſignitos hoc titulo , qvem ipſi non nôrunt. In *Babyl. Maccoth*, fol. 24. 1. Regem *Jehoſhaphatum* ita doctos vocâſſe fingunt. *Cùm videret ille* , inqviunt, *diſcipulum Sapientum* , *ſurrexit è ſolio, atqve eum amplexus eſt , atqve oſculatus , eumq; vocavit* אבי אבי רבי רבי מרי מרי , *ô Pater , Pater, Rabbi, Rabbi, Domine, Domine.* Et in *Sanhedr*. fol. 107. 3. *Joſhua ben Perachiæ* vocatur *Rabbi Joſhua*. רבי אבי מורי hîc redduntur Ῥαββὶ verſu octavo, πατὴρ verſu nono, *καθηγητὴς* verſu decimo.

Tempus præciſum , qvo ortus eſt hic titulus, non rimatiùs ſcrutamur ; ortus certè non eſt ante orta ſchiſmata inter Scholas *Shammai* & *Hillelis* , & ex iſto ſchiſmate forſan ortus.

II. In more, & in amore iis fuit, hoc titulo honorario ſalutari, utcunqve ſimulatum apud eos hoc axioma, אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות *Opus ama, at Rabbinatum odio habe. Maim. in Talm. Tor.* cap. 3.

1. Diſcipuli Magiſtros ſuos ſic ſalutare ſunt docti

Babyl. Berac. fol. 27. 1. *R. Eliezer dixit,* המתפלל אחרי רבו *Qui orat poſt tergum Magiſtri ſui,* והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום

שלום לרבן *Et qui salutat Magistrum suum, aut resalutat Magistrum suum, & qui separatistam se facit à Scholâ Magistri sui, & qui aliqvid docet, qvod non audivit à Magistro suo, is divinam majestatem provocat, ut discedat ab Israele.* Glossatores in ista verba, *Qui salutat, aut resalutat Magistrum suum*, sic commentantur: *Qui Magistrum salutat eâ formâ verborum, qvâ alios homines salutat, & non dicit ei,* שלום עליך רבי *Salve Rabbi.* (Vide & *Hieros. Schevuoth*, fol. 34. 1.)

Refertur etiam in eodem tractatu, fol. 19. 1. Synhedrium vigesies qvater qvosdam excommunicâsse על כבוד רב *Propter honorem Magistri*: id est, propter debitum honorem *Rabbinis* non concessum.

2. Magistri se mutuò sic salutârunt.

Hieros. Moed Katon, fol. 81. 1. *R. Akibah dixit R. Eleazaro, Rabbi, Rabbi. Babyl. Taanith*, fol. 2. 2. habetur hæc historia: *R. Eliezar b. Simeonis de Magdal-Gedor venit à domo Magistri insidens asino: perrexit juxta ripam fluvii gaudens valdè, hilarisqve, ideò qvòd plurimum in Lege didicisset. Occurrit ei homo qvidam deformis admodùm, dixitqve:* שלום עליך רבי *Salve, Rabbi: at ille eum non resalutavit, verùm è contrà sic dixit, Raka, Qvàm deformis est iste vir, forsan omnes concives tui æqvè deformes sunt ac tu. Respondit ille, Ego hoc non novi, ast ito tu ad opificem, qvi me fecit, eiqve dic, Qvàm deforme est hoc vasculum, qvod fecisti? &c.* Et paulo pòst, *Cùm accederet* (iste deformis) *ad propriam urbem, prodierunt ei in occursum concives, & dixerunt,* שלום עליך רבי רבי מורי מורי *Salve, Rabbi, Rabbi, Magister, Magister. Dicit iis* (R. Eliezer) *Cuinam vos dicitis, Rabbi, Rabbi? Respondent, Ei, qvi te seqvitur. Qvibus ille, Si hic est Rabbi, nè multiplicentur tales in Israele.*

VERS. 14. Κατεσθίετε τὰς οἰκίας χηρῶν.

Ingeniosi satis erant *Scribæ & Pharisæi* in proprium commodum. Audi argumentum unum inter plura ab incude avaritiæ eorum, artificio sanè rudi, at lucroso satis, malleatum. *Babyl. Ioma* fol. 72. 2. *Dicit Dominus, Faciant mihi arcam è ligno Shittim.* מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו. *Hinc determinatur*, inqviunt, *pro Discipulo Sapientum, qvòd tenentur concives ejus opus suum servile pro ipso præstare.* O magistra artis, ingeniiqve lar-

largitrix, crumena! Sic promotus in præfecturam Synhedrii à Synhedrio erat sustentandus, & locupletandus. Vide Glossam in *Babyl. Taanith*, fol. 21. 1.

Duplici hamo venerationem à populo piscati sunt, & ex veneratione lucrum.

I. Ut doctores Legis; ubi hoc primò & præ omnibus instillârunt discipulis & vulgo, venerandum supra omnes mortales esse Sapientem, vel Magistrum. Ecce ordinem subselliorum gentis his judicibus! *Hierosf. Horajoth*, fol. 84. 2. *Sapiens præferendus Regi: Rex summo Pontifici: summus Pontifex Prophetæ: Propheta uncto in bellum: unctus in bellum Præfecto Ephemeriæ: Præfectus Ephemeriæ capiti familiæ: caput familiæ Consiliario: Consiliarius Thesaurario: Thesaurarius Sacerdoti privato: Sacerdos privatus Levitæ: Levita Israelitæ: Israelita Notho: Nothus Nethinæo: Nethinæus Proselyto: Proselytus servo manumisso. At qvando hoc? Nempe, cùm cetera sunt paria: at verò, si Nothus sit discipulus sapiens, & Sacerdos summus sit indoctus, Nothus ei præferendus. Sapiens est præferendus Regi: nam, si moriatur Sapiens, non est ei par; at si moriatur Rex, qvivis Israelita est idoneus regno.*

Hæc ultima in mentem revocant illa *Ignatii Martyris*, si modò illa *Ignatii*, in epistola decima. Τίμα, φησὶν, υἱὲ τὸν Θεὸν καὶ Βασιλέα. Ἐγὼ δέ φημι, Τίμα μὲν Θεὸν, ὡς αἴτιον τῶν ὅλων καὶ Κύριον Ἐπίσκοπον δὲ ὡς ἀρχιερέα, Θεοῦ εἰκόνα φοροῦντα· κατὰ μὲν τὸ ἄρχειν, Θεοῦ, κατὰ δὲ τὸ ἱερατεύειν, Χριστοῦ· καὶ μετὰ τοῦτον τιμᾶν χρὴ καὶ Βασιλέα.

II. Prætextu infandæ devotionis, præsertim verò sub specioso habitu orationum prolixarum, animos devotos ita ad se flexerunt, præsertim verò fœminarum, atqve inter eas viduarum locupletiorum, ut bona & facultates earum subtili attractu extorqverent, aut expiscarentur. Nec deerant retia fictæ autoritatis, cùm pro libitu è cathedrâ pronuntiarent de dote atqve opibus, viduæ cedentibus, sibiq; adrogârunt de istis rebus determinare. De qvâ re, infinitis litibus atq; ambagibus perplexâ, vide, si vacat, tractatus *Jevamoth*, *Chetubboth*, & *Gittin*.

De prolixitate orationum satis erit adduxisse verba *Gemaræ Babylonicæ* in *Beracoth*, fol. 32. 2. *Religiosi antiqviores soliti sunt per horam morari* (meditantes ante inceptas preces) *undè hoc? Dicit R. Joshua ben Levi, Ex eo, qvod dicit Scriptura,* אשרי יושבי ביתך Beati sunt, qvi sedent in domo tua. *Dicit etiam R. Joshua Ben*

 Levi,

Levi, Tenetur etiam orans ad morandum post preces suas per spatium horæ: sicut dicitur, Justi laudabunt nomen tuum ישבו ישרים את פניך Sedebunt recti ante faciem tuam. *Necesse est ergò, ut moretur* (meditans) *per horam unam ante preces & per horam unam post preces, &c. Religiosi antiqviores morati sunt per spatium horæ ante preces, precati sunt per spatium horæ, & morati sunt per spatium horæ post preces. Cùm ergò novem horas unoqvoqve die precibus immorando insumerent, qvomodo reliqvum Legis est ab iis præstitum? & qvomodo curatum est ab iis de rebus suis mundanis? Ast ideò qvòd religiosi essent, observata est Lex eorum, & curatæ sunt res eorum.* Atqve ibidem fol. 54.2. *Prolixa oratio vitam protrahit.*

VERS. 15. Ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον.

Pessimè certè apud *Talmudicos* audiunt Proselyti. *Babyl. Niddah,* fol. 13.2. *Tradunt Rabbini nostri,* גרים והמשחקים הינוקות מעכבין את המשיח *Proselyti & Pæderastæ impediunt adventum Messiæ.* גרים לישראל כספחת *Proselyti sunt sicut scabies Israeli.* Glossa, *Ideò qvòd non essent periti mandatorum, qvòdqve inducerent vindictas, atqve insuper, qvòd fortè eorum opera imitarentur Israelitæ, &c.*

Et tamen in iis captandis omnimodâ sedulitate usi sunt, lucri ergò, ut crumenas eorum, specie religionis allectorum, aliqvo modo mulgerent, aut eos in commodum aliqvod sibi, aut emolumentum adhiberent. Eandem ergò avaritiam sub hypocrisi, qvam commate præcedenti in exedendis viduis damnaverat *Salvator*, hîc etiam damnat in aucupandis Proselytis: qvos omnimodo sudore ad se allicere conati sunt *Scribæ & Pharisæi*, non qvòd Proselyti iis curæ (nam eos pro scabie & peste habuerunt) sed qvòd, qvò plures ad suam religionem allicere potuerunt, eò iis amplior ansa lucrifaciendi, atqve inescandi crumenas. Eos ergò sic factos Proselytos *fecerunt duplo magis filios Gehennæ, qvàm seipsos*: nam, cùm in rete suum eos allexissent, prædam nacti non ulteriùs soliciti erant qvid de iis fieret, modò ab illis aliqvid sibi cederet lucri. Pereant illi in ignorantia, superstitione, atheismo, omnimodâ impietate, nihil hoc *Scribis & Pharisæis* curæ, permaneant modò in *Judaismo*, ut conscientiis eorum isti dominentur, & crumenis,

VERS.

VERS. 16. Ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει, &c.

In eundem planè sensum coëunt hæc verba cu[m] istis de *Corban*, cap. XV, 5. Non *aurum Templi* hîc intelligend[u]m est, illud qvo micabant undiqve parietes & laqvearia; sed de auro in *Corbonam* oblato est sermo. Vulgare, & qvasi pro nihilo, apud eos erat, jurare המעון הזה *per Templum*, & המזבח *per Altare*, qvod observavimus ad capitis qvinti versum tricesimum tertium: atqve hinc seipsos adeò obstrictos non sunt opinati; at verò, si קרבן *Corban* jurarent, vinculo indissolubili se mancipatos arbitrabantur. Exempli gratiâ, si qvis sic juraret, *per Te[m]p[l]um*, aut *per Altare*, aurum, pecora, bona mea, tibi non proderunt; licuit tamen juranti, si vellet, per hæc ei prodesse: at si sic juraret, *Korban Templo aurum meum*, *Korban Altari pecora mea*; hoc nullo modo violandum.

VERS. 23. Ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, &c.

I. *Regula hæc obtinet de decimis. Qvodcunqve cedit in cibum, qvodq; custoditur* (id est, qvod non est communis juris) *qvodq; è terrâ nascitur, decimetur. Maasaroth*, cap. 1. hal. 1.

II. Ex Lege, decimatio erat pecorum, frugum & fructuum: cujus modus & mensura secundùm *Scribas* hæc erat. *E frugibus trituratis, & ventilabro purgatis, 1. Excipitur qvinta pars pro Sacerdote: hæc vocabatur* תרומה גדולה *oblatio magna. 2. Decima pars residui Levitæ cedit: vocabatur hæc* מעשר ראשון *Decima prima. 3. Decima pars iterum è residuo tollenda & comedenda Hierosolymis, aut redimenda: vocabatur hæc* מעשר שני *Decima secunda. 4. Levita decimam dat è suo Sacerdoti: vocatur hæc* מעשר המעשר *Decima decimæ.* Hæc fusè tractantur in *Peah*, *Demai*, *Maaseroth*, &c.

III. מעשר ירק דרבנן *Decimatio olerum est à Rabbinis. Babyl. Joma*, fol. 83. 2. Addita erat hæc decimatio à *Scribis*, & tamen à *Christo* approbata, cùm dicit, *Illa non oportet omittere.* Audi hoc, ô Anti-decimarie. Decimatio olerum erat institutionis solùm Ecclesiasticæ, & tamen sanctionem habuit *Salvatoris* in istis verbis, *Illa*

la non oportet omittere: idq; partim ob rei ipsius æqvitatem, & con sonantiam ad Legem & rationem, partim, qvòd à Synhedrio i cathedrâ *Mosis* sedente (ut versu secundò) erat præscripta.

IV. Τὸ ἡδύοσμον.) Vocatur ea aliqvando *Talmudicis* רנרנה *Sheviith*, ca[p.] hal. 1. numeraturq; inter ea, qvæ legem patiunt anni septimi. Ubi *Rambam*, *Arucho est* מינטא. Vocatur a qvando מינתא *Oketsim*, cap. 1. hal. 2. Ubi R. Sol. *Arucho vern culè est* מינטא *Mentha*; *estq; suavis odoris*, *eam ergò in Synago spargunt, boni odoris gratiâ.*

Τὸ ἄνηθον) *Talmudicis* שבת. *Oketsim*, cap. 3 hal. 4. ubi Sol. שבת *est de genere herbarum, & decimatur, & qvoad semen qvoad herbam.* Rambam: *Comeditur crudum post cibum, & non qvendum est: dum ergò non coqvitur, subit decimationem.* Gloss. *Babyl. Avodah Zar.* fol. 7. 2. שבת *linguâ Romanâ est Aneth & decimatur, sive colligatur viride, sive maturum.*

Τὸ Κύμινον) *Talmudicis* כמון. Numeratur inter decin da, *Demai*, cap. 2. hal. 1.

VERS. 27. Παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις.

Distingvuntur sepulchra apud *Judæorum* Magistros in תהום *Sepulchrum profundum*, de qvo ignoratur qvòd sit s chrum, Μνημεῖον ἄδηλον, *Luc.* XI, 44. & קבר מצוין *Sepulchr ctum*, qvalia erant omnia, qvæ nota erant & conspicienda. qve *Scribas* & *Pharisæos* comparat *Salvator*; illis, *Lucæ* loco c his, loco sub manibus, sub diversa ratione.

De dealbatione sepulchrorum hæc traduntur.

Shekalim, cap. 1. halac. 1. *Decimo qvinto mensis Adar en vias, & plateas, & collectiones aqvarum, atqve ea præstant, qvæ p spectant;* ומציינין את הקברות *& pingunt* (vel, *notant chra.*

Modus describitur in *Maasar sheni*, cap. 5. hal. 1. ך קברו בסיד ממחה ושופך *Sepulchra pingunt calce, aqvâ n ac infusâ.*

Rationem rei reddunt *Gemaristæ Hierosolymitani* ut locorum. *Nonne sepulchra notant*, inqviunt, *ante mense Imò, at supponitur abstersos esse colores. Qvam autem ob c*

...*m? Ut par sit hæc res causa leprosi. Clamat ille, Immundus, Im-... atque hîc pariter, immunditia ore suo ad te clamat, & dicit, nè ...inqves. R. Ila, nomine R. Samuelis bar Nachman illud addu-* Ezech. XXXIX, 15.) Si transiens qvis per terram os hominis ..., signum sepulchrale juxta illud eriget. Vide *Hieros. Maa-*...fol. 55.3. *Moed katon* fol. 80.2.3. *Sotah* fol. 23.3.

Glossatores & rationem, & modum, sic effantur. *A decimo ... mensis Adar investigarunt, atqve ubicunqve sepulchrum invene-... ablutâ ab imbribus esset dealbatio, eam restaurârunt, ut locus im-... dignosceretur, atqve ut inde declinarent sacerdotes comesturi Tru-...* Glossa ad *Shekalim*, & rursus ad *Maasar Sheni*. *Sepulchra ... adformam ossium, qvam aqva infusam circa sepulchrum ..., ut dignoscerent inde omnes locum istum immundum esse, ideòqve ... declinandum.*

De hac re etiam Glossa in *Babyl. Moed katon*, fol. 5.10. *Notas ... in sepulchra, calce albâ instar ossium*, &c. Vide locum.

VERS. 28. ὅυτως καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, &c.

In *Babyl. Sotah*, fol. 22.2. Istiusmodi hypocritæ vocantur צבועין ..., vel *Colorati*. *Janai* Rex moriens uxorem monet, ut caveat מן הצבועין שדומין מפרשין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפינחס *ab hominibus pictis, Pharisæos simulantibus, ... opera sunt sicut opera Zimri, at tamen exspectant mercedem Phin-...* Glossa, צבועין *Homines isti picti ii sunt, qvorum externa forma ... respondet naturæ eorum, at colorati sunt, qvoad extra* אין תוכן כברן *at interius eorum non est sicut exterius: eorumqve opera mala ... sicut opera Zimri, at mercedem Phinchasi reqvirunt, hominibus di-... ut se honorent veluti Phinchasum.*

Axiomatis proprii erant obliti ת״ח שאין תוכו כברו אין ת״ח *Discipulus Sapientum, qvi idem non est ad intra, qvod est ad extra, ... est Discipulus sapientum. Babyl. Joma*, fol. 72.2.

Ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.

Hoc ipsum in infamiam propriam testantur Magistri.

In *Babyl. Joma*, fol. 9.2. Qværunt, qvænam peccata essent

ſub Templo primo, ob qvæ illud erat vaſtatum; & reſpondet *Idololatria, Fornicatio, & Effuſio ſangvinis.* Qværitur, qvænam ſecundo; & reſpondetur, *Odium absqve cauſa, & ſecreta iniqvitas* hæc addunt, ראשונים שנתגלה עונן נתגלה קיצם *Iis, ſub Templo primo erant; eò qvòd revelata eſt iniqvitas eorum, revelata eſt etiam finis eorum.* אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם *At iis, qvi ſub Templo ſecundo, non revelatus eſt finis eorum; eò qvòd non revelata eſſet iniqvitas eorum.* Gloſſa, *Illi qvi Templo primo, non occultârunt iniqvitatem ſuam; iis ergò revelatus finis eorum, ſicut dicitur;* Poſt ſeptuaginta annos in Babylone & viſitabo vos: *at eorum, qvi ſub Templo ſecundo, non revelata eſt iniqvitas:* בני מקדש שני היו רשעים נסתר *illi ſub Templo ſecundo fuerunt iniqvi clanculum.*

VERS. 29. κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τ̃ δικαίων.

Shekalim, cap. 2. hal. 5. בונין לו נפש על קברו: In partes unt Gloſſatores de verſione vocis נפש. Qvidam de ſtructura qvadam intelligunt, vel columna; qvidam de dealbatione, aut notatione ſepulchri nuper memoratâ. Agit locus de reſiduo didrachmarum ſolutarum pro redemptione animæ: qværitur, ſi ſuperſit qvid ex iis debitum, vel reſiduum homini jam mortuo qvid de eo agendum; & determinatur, *Reponatur, usqve dum veniat Elias; at R. Nathan dicit,* בונין לו נפש על קברו, *Exſtruunt ei columnam* (vel, *ſtructuram*) *aliqvam in ejus ſepulchrum.* Qv fieri ſub ratione ornandi ſepulchra arguunt ea, qvæ dicuntur *Gemara Hieroſolymitana* in locum. אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן זכרונן *ὀ κοσμῦσι μνημεῖα τ̃ δικαίων, Nam dicta eorum ſunt memoria eorum.* fol. 47. 1. Unde videntur ſtructuræ iſtæ, ornamenta in ſepulchra eorum collata, memoriæ ſacra fuiſſe, vocataqꝫ inde נפשות, qvòd vitam atqve animam memoriæ eorum conſervarent.

Ex his penſatis clariùs elucet ſenſus verborum ſub manibus Num tàm diram maledictionem meruit, ornare ſepulchra Prophetarum & juſtorum? Pietatis nonne hoc fuit potiùs, qvàm alicujus reatûs? At ſecundùm doctrinam propriam, ô *Scribæ & Phariſæi,* דבריהן הן זכרונן *Dicta & facta eorum ſat iis memoria:* c h

...r non colitis, seqvimini, imitamini? At, his neglectis & con-...tatis, vos satis pietatis iis præbuisse vobis persvadetis, si sum-...ibus aliqvibus eorum sepulchra decoratis, qvorum verba qvi-...m contemnitis.

VERS. 33. Ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς Γεέννης.

דינה של גהינום Vide *Chaldæum* Paraphrasten in *Ruth.* ...2, *Baal Turim in Gen.* I, 1. *Midras Tillin*, fol. 41, 2, 3. &c.

VERS. 34, Σοφοὺς καὶ Γραμματεῖς.

הכמים & סופרים: Notent hoc, qvi Ministros verbi pe-...liaris functionis esse non agnoscunt. Non nôrunt *Judæi* qvem-...am חכם aut סופר cognominatum, qvi non esset & doctus, & ...tincto ordine, & munere, à vulgo discretus.

VERS. 35. Ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου.

De *Zacharia*, filio *Joiadæ*, à *Joaso* Rege occiso, *II. Paral. XXIV.* ...rmonem esse, hisce rationibus astruimus.

1. Qvia nullus alius *Zacharias* occisus dicitur, ante prolata à *Christo* hæc verba. Qvæ de *Zacharia, Baptistæ* patre, hîc dicuntur, ...omnia sunt: & qvæ de *Zacharia*, uno è duodecim Prophetis, pa-...um absunt à somniis. Disertis verbis memoratur occisio *Za-...riæ* nostri in Templo; & qvare, hoc neglecto, alium qværere-...mus; qvem certè nullibi inveniemus apud aliqvem certæ fidei au-...torem?

2. Mortem hujus *Zachariæ*, filii *Joiadæ*, insigni notâ ac vin-...dictâ memorabilem observant *Judæi*: alteriùs *Zachariæ* martyrium ...on memorant omninò.

Audiatur utrumqve *Talmud. Hieros.* in *Taanith*, fol. 69. 1. 2. *Babyl.* in *Sanhed*. fol. 96. 2. *R. Jochanan dixit, Octoginta mille Sacerdo-...tes occisi sunt ob sangvinem Zachariæ. R. Judan interrogavit R. Acham. ...Ubinam loci interfecerunt Zachariam? An in atrio mulierum? an in atrio ...Israelis? Respondit ille, Nec in atrio Israëlis, nec in atrio mulierum; sed in a-...trio Sacerdotum. Et sangvini ejus non factum est, qvod sangvini arietis, ...aut capreoli fieri consvetum est. De his enim scriptum est,* Et sangvinem

ejus fundet,& cooperiet pulvere. *At hîc scriptum est*, Sangvis jus in medio ipsius est: in vertice rupis eum non posuit,in terr. non fudit (*Ezek.*XXIV,7.) *Qvare hoc autem?* Ut exoriri faciat fu rem in ultionem: sangvinem ejus ego in vertice rupis posui, non cooperiretur,(versu 8.) *Septem facinora patrârunt isto die. In fecerunt Sacerdotem, Prophetam,& Judicem: sangvinem insontis fuder polluerunt atrium. Et fuit iste dies dies Sabbati, & dies Expiati Cùm ergò illuc ascenderet Nebuzaradan, vidit sangvinem bullientem xit iis ergò, Qvid hoc sibi vult? Sangvis est, inqviunt, vitulorum, agno & arietum, qvos obtulimus in Altari. Afferte ergò, inqvit, vitu gnos, ac arietes, ut experiar, an hic ex eorum sit sangvine. Adc runt, ac mactârunt, & sangvis iste adhuc bulliit, at eorum sang bulliit. Rem mihi pandite, ait, aut ego carnem vestram carmina stinibus ferreis. Dixerunt ergò ei, Sacerdos, & Propheta, & Ju fuit, qvi Israeli prædixit mala hac omnia, qvæ à te passi sumus, & eum insurreximus, atqve occidimus. Et ego eum, inqvit, placabo binos adduxit, atqve eos super istum sangvinem occidit, & tamen sedatus. Adduxit puerulos è Schola, atqve eos super eum occidi men non qvievit. Adduxit juvenes Sacerdotes, atqve eos super cidit, & tamen non qvievit. Ita ut occideret super eum nonaginta tuor millia, & tamen non qvievit. Appropinqvavit ipse, & di Zacharia, Zacharia! optimos inter tuos perdidisti* (id est, tu occisi sunt) *num vis ut omnes perdam? Tunc qvievit, & no amplius*, &c.

Veritatem historiæ narratoribus relinqvimus: hoc, causam nostram facit, observamus. Improbabile adr imò impossibili proximum fuisse, audientes verba *Christi charia* occiso inter Templum & Altare) ullum alium re potuisse, præter hunc ipsum; de qvo, deqve cujus sang celebris ac signalis memoria, & de ullo alio *Zacharia* in occiso, altum silentium. Occurrit qvidem apud *Josep* tio *Zacharia* cujusdam, filii *Baruchi*, (qvod & idem *Barachia*) occisi in Templo,non longè ante Templi fu gum: qvem hîc Propheticè à *Salvatore* notatum fu nonnulli: at durius hoc, cùm *Christus* disertè de præte tur [ἐφονεύσατε.] cumqve nullâ arte, nullis argum possit, dignum fuisse istum *Zachariam*, qvi in album rum & martyrum ascriberetur.

Duo ſunt, qvæ hîc interpretes torqvent, qvò minùs abſq; [...]ſitatione *Zachariæ* noſtro ſubſcribant. 1. Qvod ille longè [...] dirutum primum Templum vixerit obieritqve, cùm aptius [...]cinniuſqve exemplum videretur, ſumptum ſub Templo ſe[...]ndo, eoq; jam exſpirante. 2. Qvòd ille planè & notiſſimè ſue[...] filius *Johoiadæ*, hic à *Chriſto* vocetur *Filius Barachiæ*.

Ad qvæ nos poſt alios, hâc in cauſa copiosè diſſerentes, hæc [...]atum regerimus.

1. *Chriſtum* planè propoſuiſſe exempla ſumere è veteri Teſtamento; duoq; ſumſit, qvæ, qvantò magis alieniora viden[...] reatum generationi iſti impingendo, eò neqvitiam iſtius [...]gis gravant, reatum impingentes. Nam argueret *Judæus*, Qvid *Judæis* cum ſangvine *Abelis*, bis millenis ferè interfecti annis, [...]e natum, patrem *Judæorum*, *Abrahamum*? Qvidq; genera[...]oni huic cum ſangvine *Zachariæ*, de qvo expiatum eſt per di[...] plagas & ſtrages qvàmplurimis ab hinc ſeculis? Imò, inqvit [...], eò impietatis, neqvitiæ, & reatûs proceſſit hæc gene[...]o, ut vel hæc remota reatûs exempla eò ſpectent, & ſint redu[...]nda. Cumq; vos nihil ſangvinem *Abelis*, & ſeqventium mar[...]rum veſtrâ intereſſe exiſtimetis, & ſangvinem *Zachariæ* ſignali [...] pœnâ expiatum credatis: ego dico vobis, & hujus, & illius, [...]qve omnium juſtorum, in intercapedine temporis interfecto[...], ſangvinem ab hac generatione reqvirendum, 1. qvia [...] eum interficitis, qvi pluris eſt, qvàm illi omnes. 2. qvia vos [...] neqvitiam veſtram iram Dei accendiſtis eò uſqve, ut veterem Eccleſiam ſuam, populum ſcilicet olim fœderatum, excidere adi[...]tur. Cum enim *Chriſtus* dicit, *ut in vos veniat omnis juſtus ſan[...]*, &c. non tàm de perſonali ipſorum reatu, qvoad iſtum ſan[...]vinem intelligendum eſt, qvàm de reatu ob interfectum *Chri[...]*, in cujus occiſione reatus de cæde omnium iſtorum typo[...]um ejus, ac membrorum, aliqvatenùs includitur: deq; horren[...] generationis iſtius excidio eſt intelligendum, qvo ſtupendius [...]mitoſiusq; non viderunt ſecula priora, nec ſubſeqventia ſunt [...]ſura, ante ipſum funus mundi. Ac ſi in iſtam generationem [...]fluxiſſet omnis reatus effuſi ſangvinis juſtorum ab origine [...]ndi.

II. Ad ſecundum, qvod graviùs urget, qvòd ſcilicet vocetur

hic *Zacharias* filius *Barachiæ*, cùm fuerit *Joiada*, duo hæc obiter ex *Judæorum* ſcriptis obſervemus, priusqvam ad determinationem rei ipſius perveniatur.

1. Vocari ipſiſſimum iſtum *Zachariam*, de qvo agimus, à *Chaldæo* Paraphraſtâ *Filium* ꝟ *Iddo*. Sic enim ille in *Thren.* cap.III. v.20. *Num congruum eſt, ut filiæ Iſraelis comedant fructum uteri ſui? &c. Reſpondit norma judicii, & dixit, Num etiam congruum eſt, ut occidant Sacerdotem, & Prophetam in Templo Domini; ſicut interfeciſtis Zachariam, filium Iddo, ſummum Sacerdotem, & Prophetam fidelem, in domo Sanctuarii, die Expiationis? &c.*

2. In locum *Eſaiæ* de *Zacharia*, filio *Jebarachiæ*, cap.VIII, 2. hæc *Judæi Babyl.* *Maccoth*, fol.24.1.2. *Scriptum eſt*, Teſtatus ſum ego mihi teſtes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ (ברכיהו ſcribitur abſqve י præfixo) *Eſaiæ VIII, 1. At qvænam eſt ratio, cur Uriah conjungatur cum Zacharia? Uriah enim fuit ſub Templo primo, Zachariah ſub ſecundo: aſt appendit Scriptura Prophetiam Zachariæ ad Prophetiam Uriæ. Ab Uria ſcribitur,* Veſtrî ergò Zion arabitur ut ager. *A Zacharia ſcribitur,* Adhuc ſedebunt ſenes, & grandævæ in platæis Hieroſolymæ. *Cùm adimpleatur Prophetia Uriæ, adimplebitur etiam Prophetia Zachariæ.* Ad eundem etiam ſenſum *Chaldæus* Paraphraſtes in locum: Et teſtatus ſum coram me teſtes fideles, *Maledictiones, qvas allaturum me prædixi in Prophetia Uriæ Sacerdotis, ecce, advenerunt: omnes conſolationes pariter, qvas prædixi me allaturum in Prophetia Zachariæ filii Iebarechiæ, ego adducam.* Vide etiam ibi *R.R. Jarchium* & *Qvimchium.*

Hæc duo ex his duobus obſervamus. 1. Si *Iddo* idem genti *Judaicæ* non ſonuit cum *Joiada*, qvare eâdem libertate patrem *Zachariæ Barachiam* vocare non licuit *Salvatori*, qvâ eum *Iddo* vocare licuit *Chaldæo* Paraphraſtæ? 2. Patet *Judæos* verba iſta apud *Eſaiam* pro verbis Dei habere *Eſaiam* alloqventis, non pro verbis *Eſaiæ* rem geſtam hiſtoricè referentis. Qvod qvidem veriſſimè opinantur, atqve rectiſſimè ſecundùm primi vocabuli וְאָעִידָה punctuationem: nam, cùm *Vau* conjunctio punctuetur cum *Ceva* indicium certum eſt, verbum futuro tempore reddendum, non præterito, qvod & benè obſervavit verſio interlinearis ſic reddens, *Et teſtificari faciam mihi teſtes fideles.* Nam ſi præteritè con-

ſtru-

struendum esset, per *Camets* esset punctuandum, וְאֶעִידָה *Et testes mihi feci.* Qvo benè observato (qvod aliqvandò à nobis non observatum fuisse fatemur) resolvitur nodus sub manibus (ut ego qvidem arbitror) apertissimè: opinorqꝫ *Zachariam*, filium *Jebarechiæ*, apud *Esaiam*, ipsissimum eundem esse cum *Zacharia* nostro, filio *Jehoiadæ*: sensumqve *Esaiæ* huc assurgere. Agitur illic, & capite præcedente de excidio futuro *Damasci, Samariæ, ac Judææ.* Vide cap. VII, 8.17.18. &c. & cap. VIII, 4.7.8. &c. In hujus rei certitudinem duplici utitur Deus testimonio: primò, Prophetæ *Esaiæ* præcipit, ut in grandi volumine, iterum iterumqve, etiam à capite ad calcem, scribat rescribatqve, *Le' Maher skalal hashbaz*: id est, *Ad accelerandum spolium acceleravit prædam*: futurumqve est hoc volumen testimonium iis indubitatum, Deum prædictam deprædationem ac excidium certè adducturum, atqve acceleraturum. *Atqve ego insuper,* inqvit Deus, *duos μάρτυρας fideles mihi adhibebo,* qvi & verbo & sangvine suo hoc ipsum testabuntur, & consignabunt, *Uriam* scilicet *Sacerdotem*, qvi olim est martyrio ob hoc ipsum coronandus, *Jer. XXVI, 20.23.* & *Zachariam*, filium *Barachiæ*, vel *Jehoiadæ*, qvi nuper est coronatus: hic primus martyr sub Templo primo, ille ultimus. Audi *Judæe*, qvi *Matthæum* hìc carpis, asserunt tui, per *Uriam Sacerdotem* istum *Uriam* intelligi, qvi occisus est à *Jehoiakimo*; verèqve: asserimus & nos per *Zachariam* filium *Jebarechiæ Zechariam* filium *Jehoiadæ* intelligi; *Matthæumqꝫ, Christumqꝫ*, nihil hìc in nomine *Barachiæ* innovâsse, sed de patre martyris *Zachariæ* idem tantùm pronuntiâsse, qvod ante ipsos pronuntiaverat ipse Deus apud *Esaiam.*

Objectio. At cùm à veteri Testamento exempla sumat *Salvator*, cur non potius dixit, *A sangvine Abelis usqve ad sangvinem Uriæ Sacerdotis?* id est, ab initio mundi usqve ad finem primi Templi?

Resp. 1. Horrendior erat cædes *Zachariæ*, qvò ille ordine dignior, & qvò locus, in qvo cæsus, sacratior.

2. Universalior erat in illius cæde populi totius consensus.

3. Aptior & apertior erat ille typus *Christi.*

4. Memoratur solùm de *Abele & Zacharia* petitio vindictæ. *Ecce, vox sangvinis fratris tui clamat ad me,* Gen. IV, 10. Et *videat Dominus & reqvirat, II. Paral. XXIV, 22.*

5. In

5. In hoc fummè convenit inter mortem *Chrifti & Zachariæ*: qvòd, qvamvis non nifi qvadraginta circiter annis poft cœffum *Chriftum* perierit urbs & gens *Judæorum*; vulnus tamen lethale fibi inflixerunt, vulnerando *Chriftum*. Ita etiam fuit in caufa *Zachariæ*: ftetit qvidem *Hierofolyma* populusqve per plurimos poft mortem *Zachariæ* annos, at exinde labens & vergens in ruinam. Confule rimatiùs hiftoriam, ac palàm deprehendes, ex illo fluere, ac retrò fublapfa referri omnia *Judæorum*, cùm *fangvis fangvinem attingeret*, *Hof. IV*, 2. (fangvis facrificantis fangvinem facrificii), cumq́ *populus factus effet contentiofus* & rebellis *in Sacerdotem, Hof. IV, 4.*

VERS. 37. Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας.

R. Sol. in Efai. I, 21. in ifta verba, *At nunc homicidæ. Occiderunt*, inqvit, *Uriam, occiderunt Zachariam.* Itemqve in *Hierem. II, 31.* in ifta verba, *Gladius vefter exedit Prophetas veftros. Zechariam*, inqvit, *occidiftis atqve Efaiam.*

Babyl. Jevamoth, fol. 49, 2. *Simeon ben Azzai dixit, Librum genealogicum reperi Hierofolymis, in qvo fcriptum erat, Manaffeh occidit Efaiam, &c.*

CAP. XXIV.

VERS. 1. Ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

B*Abyl. Bava Bathra*, fol. 4. 1. & *Succah*, fol. 51. 2. *Qvicunqve non vidit Templum Herodis, nunqvam vidit ædificium fplendidum. Unde illud conftructum? Dicit Rabba, E marmore albo, & viridi: at funt qui dicunt, è marmore albo, viridi, & variegato. Labrum fubfidere fecit & labrum afcendere* (id eft, finuofâ flexuofitate ad undarum fimilitudinem exfurrexerunt parietes) *nam ita calci recipiendæ aptatos linère decreverat: at dixerunt ei Rabbini, Permitte, ut perfiftat, nam pulchrum confpectui eft admodùm: nam eft inftar fluctuum maris, & Bava Ben Buta fic fecit, &c.* Vide illic hiftoriam de *Bava ben Buta & Herode* confulentibus de re-ædificatione Templi. VERS.

VERS. 2. Οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, &c.

Huic dicto atteſtantur etiam faſti *Talmudici*. *Taanith*, cap. 4. hal. 6. *Nono menſis Ab aratro foſſa eſt civitas Hieroſolyma*: qvod fuſiùs *Maimonides*, *Taanith*, cap. 5. *Nono iſto die menſis Ab, ob ... fatali, Turnus Rufus impius, è regionibus Edomæis, aratro Templum fodit, & circumjacentia, ut adimpleretur illud, qvod dictum eſt, Sion ut ager arabitur.* Hunc *Turnum Rufum*, freqventiſſimæ apud Scriptores *Judaicos* memoriæ, atqve etiam inſaniæ, eundem eſſe absq; controverſia eſt cum *Terentio Rufo*, de qvo *Joſephus*, *de bello*, lib. 7. cap. 7. Τερέντιος Ῥοῦφος ἄρχων τῆς στρατιᾶς καταλέλειπτο. *Terentius Rufus dux militiæ à Tito relictus eſt.* Huic demandatam fuiſſe urbis & Templi demolitionem, non incongruum eſt ſuſpicari, qvod credunt *Judæi*. De eâ re ſic iterum *Joſephus*, ubi ſuprà, cap. 1. κελεύει Καῖσαρ ἤδη τήν τε πόλιν ἅπασαν καὶ τὸν νεὼν κατασκάπτειν. Et paulò pòſt, Οὕτως ἐξωμάλισαν οἱ κατασκάπτοντες, ὡς μηδὲ πώποτ' οἰκηθῆναι, πίστιν ἂν ἔτι παρασχεῖν τοῖς προσελθοῦσιν.

Καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;

Qvid ſibi velint Apoſtoli in his verbis, clariùs elicitur ex ſenſu gentis animadverſo de temporibus *Meſſiæ*: hunc paucis excerpimus è *Babyl. Sanhedr.* fol. 92.

Traditio Scholæ Eliæ: Juſti, qvos ſuſcitabit Sanctus Benedictus à mortuis, non redibunt iterum ad pulverem ſuum; ſicut dicitur, Qvicunqve relictus fuerit in Sione, & reſiduus in Hieroſolymis, Sanctus dicetur, omnis conſcriptus ad vitam. *Sicut Sanctus* (Deus) *vivit in æternum, ità & illi vivent in æternum. At verò ſi objicias: Qvid facient ... annis iſtis, qvibus Sanctus Benedictus renovaturus eſt mundum ſuum; ſicut dicitur,* Et exaltabitur Deus ſolus iſto die? *Reſpondetur, Deum ... iis donaturum, ſicut aqvilarum, & natabunt illi* (vel, *fluitabunt*) *ſuperfaciem aqvarum.*

Ubi ſic Gloſſa, *Juſti, qvos ſuſcitabit Deus à mortuis in diebus Meſſiæ, cùm revixerint, non redibunt iterum in pulverem ſuum, nec in diebus Meſſiæ, nec in ſeculo conſecuturo: ſed caro eorum in ipſis eſt permanſura, uſ-*

 qve

la non oportet omittere: idq; partim ob rei ipſius æqvitatem, & conſonantiam ad Legem & rationem, partim, qvòd à Synhedrio in cathedrâ *Moſis* ſedente (ut verſu ſecundò) erat præſcripta.

IV. Τὸ ἡδύοσμον.) Vocatur ea aliqvando *Talmudicis* הרכרכה *Sheviith*, cap. hal. 1. numeraturq; inter ea, qvæ legem patiuntur anni ſeptimi. Ubi *Rambam*, *Arucho eſt* מינטא. Vocatur aliqvando מינתא *Oketſim*, cap. 1. hal. 2. Ubi R. Sol. *Arucho vernaculè eſt* מינטא *Mentha*; *eſtq; ſuavis odoris*, *eam ergò in Synagogis ſpargunt, boni odoris gratiâ.*

Τὸ ἄνηθον) *Talmudicis* שבת. *Oketſim*, cap. 3 hal. 4. ubi R. Sol. שבת *eſt de genere herbarum, & decimatur, & qvoad ſemen, & qvoad herbam.* Rambam: *Comeditur crudum poſt cibum, & non coqvendum eſt: dum ergò non coqvitur, ſubit decimationem.* Gloſſa in *Babyl. Avodah Zar.* fol. 7. 2. שבת *lingvâ Romanâ eſt Anethum, & decimatur, ſive colligatur viride, ſive maturum.*

Τὸ κύμινον) *Talmudicis* כמון. Numeratur inter decimanda, *Demai*, cap. 2. hal. 1.

VERS. 27. Παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις.

Diſtingvuntur ſepulchra apud *Judæorum* Magiſtros in קבר תהום *Sepulchrum profundum*, de qvo ignoratur qvòd ſit ſepulchrum, Μνημεῖον ἄδηλον, *Luc.* XI, 44. & קבר מצוין *Sepulchrum pictum*, qvalia erant omnia, qvæ nota erant & conſpicienda. Utriſqve *Scribas* & *Phariſæos* comparat *Salvator*; illis, *Lucæ* loco citato; his, loco ſub manibus, ſub diverſa ratione.

De dealbatione ſepulchrorum hæc traduntur.

Shekalim, cap. 1. halac. 1. *Decimo qvinto menſis Adar emendant vias, & plateas, & collectiones aqvarum, atqve ea præſtant, qvæ publicum ſpectant*; ומציינין את הקברות *& pingunt* (vel, *notant*) *ſepulchra.*

Modus deſcribitur in *Maaſar ſheni*, cap. 5. hal. 1. מציינין קברו בסיד ממחה ושופך *Sepulchra pingunt calce, aqvâ maceratâ ac infuſâ.*

Rationem rei reddunt *Gemariſtæ Hieroſolymitani* utrobiqve locorum. *Nonne ſepulchra notant*, inqviunt, *ante menſem Adar? Imò, at ſupponitur abſterſos eſſe colores. Qvam autem ob cauſam ſic pin-*

fingunt? Ut par sit hæc res causa leprosi. Clamat ille, Immundus, Immundus: atqve hîc pariter, immunditia ore suo ad te clamat, & dicit, nè appropinqves. R. Ila, nomine R. Samuelis bar Nachman illud adducit (Ezech. XXXIX, 15.) Si transiens qvis per terram os hominis viderit, signum sepulchrale juxta illud eriget. Vide *Hieros. Maasar sheni*, fol. 55.3. *Moed katon*, fol. 80.2.3. *Sotah*, fol. 23.3.

Glossatores & rationem, & modum, sic effantur. *A decimo qvinto mensis Adar investigarunt, atqve ubicunqve sepulchrum invenerunt, cujus abluta ab imbribus esset dealbatio, eam restaurârunt, ut locus immundus dignosceretur, atqve ut indè declinarent sacerdotes comesturi Trumam.* Glossa ad *Shekalim*, & rursus ad *Maasar Sheni*. *Sepulchra calce notârunt ad formam ossium, qvam aqva infusam circa sepulchrum fuderunt, ut dignoscerent indè omnes locum istum immundum esse, ideòqve ab eo esse declinandum.*

De hac re etiam Glossa in *Babyl. Moed katon*, fol. 5.10. *Notas fecerunt in sepulchra, calce albâ instar ossium*, &c. Vide locum.

VERS. 28. οὕτως καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, &c.

In *Babyl. Sotah*, fol. 22.2. Istiusmodi hypocritæ vocantur צבועין *Tincti*, vel *Colorati*. *Janai* Rex moriens uxorem monet, ut caveat sibi מן הצבועין שדומין מפרשין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפינחס *ab hominibus pictis, Pharisæos simulantibus, qvorum opera sunt sicut opera Zimri, at tamen exspectant mercedem Phinchasi.* Glossa, צבועין *Homines isti picti ii sunt, qvorum externa forma non respondet naturæ eorum; at colorati sunt, qvoad extra* אין תוכן כברם *at interius eorum non est sicut exterius: eorumqve opera mala sunt sicut opera Zimri, at mercedem Phinchasi reqvirunt, hominibus dicentes, ut se honorent veluti Phinchasum.*

Axiomatis proprii erant obliti ת״ח שאין תוכו כברו אין ת״ח *Discipulus Sapientum, qvi idem non est ad intra, qvod est ad extra, non est Discipulus sapientum. Babyl. Joma*, fol. 72.2.

Ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.

Hoc ipsum in infamiam propriam testantur Magistri.

In *Babyl. Joma*, fol. 9.2. Qværunt, qvænam peccata essent

 sub

ſub Templo primo, ob qvæ illud erat vaſtatum; & reſpondetur, *Idololatria, Fornicatio, & Effuſio ſangvinis.* Qværitur, qvænam ſub ſecundo; & reſpondetur, *Odium absqve cauſa, & ſecreta iniqvitas*: & hæc addunt, ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קיצם *Iis, qvi ſub Templo primo erant; eo qvod revelata eſt iniqvitas eorum, revelatus eſt etiam finis eorum.* אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם *At iis, qvi ſub Templo ſecundo, non revelatus eſt finis eorum; eò qvòd non revelata eſſet iniqvitas eorum.* Gloſſa, *Illi qvi ſub Templo primo, non occultårunt iniqvitatem ſuam; iis ergò revelatus eſt finis eorum, ſicut dicitur;* Poſt ſeptuaginta annos in Babylone ego viſitabo vos: *at eorum, qvi ſub Templo ſecundo, non revelata eſt iniqvitas:* בני מקדש שני היו רשעים נסתר *illi ſub Templo ſecundo fuerunt iniqvi clanculum.*

Vers. 29. κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων.

Shekalim, cap.2.hal.5. בונין לו נפש על קברו: In partes eunt Gloſſatores de verſione vocis נפש. Qvidam de ſtructurâ qvadam intelligunt, vel columna; qvidam de dealbatione, aut notatione ſepulchri nuper memoratâ. Agit locus de reſiduo didrachmarum ſolutarum pro redemptione animæ: qværiturq; ſi ſuperſit qvid ex iis debitum, vel reſiduum homini jam mortuo, qvid de eo agendum; & determinatur, *Reponatur, uſqve dum adveniat Elias; at R. Nathan dicit,* בונין לו נפש על קברו, *Exſtruant ei columnam* (vel, *ſtructuram*) *aliqvam in ejus ſepulchrum.* Qvod fieri ſub ratione ornandi ſepulchra arguunt ea, qvæ dicuntur à *Gemara Hieroſolymitana* in locum. אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן זכרונן οὐ κοσμοῦσι μνημεῖα τῶν δικαίων, *Nam dicta eorum ſunt memoria eorum.* fol.47.1. Unde videntur ſtructuræ iſtæ, vel ornamenta in ſepulchra eorum collata, memoriæ ſacra fuiſſe, vocataq; inde נפשות, qvòd vitam atqve animam memoriæ eorum conſervarent.

Ex his penſatis clariùs elucet ſenſus verborum ſub manibus. Num tàm diram maledictionem meruit, ornare ſepulchra Prophetarum & juſtorum? Pietatis nonne hoc fuit potiùs, qvàm alicujus reatûs? At ſecundùm doctrinam propriam, ô *Scribæ & Phariſæi,* דבריהן הן זכרונן *Dicta & facta eorum ſat iis memoriæ*: cur hæc

hæc non colitis, seqvimini, imitamini? At, his neglectis & conculcatis, vos satis pietatis iis præbuisse vobis persvadetis, si sumptibus aliqvibus eorum sepulchra decoratis, qvorum verba qvidem contemnitis.

VERS. 33. Ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς Γεέννης.

דינה של גהינום Vide *Chaldæum* Paraphrasten in *Ruth. II, 12. Baal Turim in Gen. I, 1. Midras Tillin*, fol. 41, 2. 3. &c.

VERS. 34. Σοφοὺς καὶ Γραμματεῖς.

חכמים & סופרים: Notent hoc, qvi Ministros verbi peculiaris functionis esse non agnoscunt. Non nôrunt *Judæi* qvemqvam חכם aut סופר cognominatum, qvi non esset & doctus, & distincto ordine, & munere, à vulgo discretus.

VERS. 35. Ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου.

De *Zacharia*, filio *Joiadæ*, à *Joaso* Rege occiso, *II. Paral. XXIV.* sermonem esse, hisce rationibus astruimus.

1. Qvia nullus alius *Zacharias* occisus dicitur, ante prolata à *Christo* hæc verba. Qvæ de *Zacharia, Baptistæ* patre, hîc dicuntur, somnia sunt: & qvæ de *Zacharia*, uno è duodecim Prophetis, parùm absunt à somniis. Disertis verbis memoratur occisio *Zachariæ* nostri in Templo; & qvare, hoc neglecto, alium qværeremus; qvem certè nullibi inveniemus apud aliqvem certæ fidei autorem?

2. Mortem hujus *Zachariæ*, filii *Joiadæ*, insigni notâ ac vindictâ memorabilem observant *Judæi*: alteriùs *Zachariæ* martyrium non memorant omninò.

Audiatur utrumqve *Talmud. Hieros.* in *Taanith*, fol. 69. 1. 2. *Babyl.* in *Sanhed.* fol. 96. 2. *R. Jochanan dixit, Octoginta mille Sacerdotes occisi sunt ob sangvinem Zachariæ. R. Judan interrogavit R. Acham. Ubinam loci interfecerunt Zachariam? An in atrio mulierum? an in atrio Israëlis? Respondit ille, Nec in atrio Israëlis, nec in atrio mulierum; sed in atrio Sacerdotum. Et sangvini ejus non factum est, qvod sangvini arietis, aut capreoli, fieri consvetum est. De his enim scriptum est,* Et sangvinem

ejus fundet, & cooperiet pulvere. *At hic scriptum est*, Sangvis ejus in medio ipsius est: in vertice rupis eum non posuit, in terram non fudit (*Ezek.* XXIV, 7.) *Qvare hoc autem?* Ut exoriri faciat furorem in ultionem: sangvinem ejus ego in vertice rupis posui, ut non cooperiretur, (versu 8.) *Septem facinora patrârunt isto die. Interfecerunt Sacerdotem, Prophetam, & Judicem: sangvinem insontis fuderunt: polluerunt atrium. Et fuit iste dies dies Sabbati, & dies Expiationis. Cùm ergò illuc ascenderet Nebuzaradan, vidit sangvinem bullientem: dixit iis ergò, Qvid hoc sibi vult? Sangvis est, inqviunt, vitulorum, agnorum & arietum, qvos obtulimus in Altari. Afferte ergò, inqvit, vitulos, agnos, ac arietes, ut experiar, an hic ex eorum sit sangvine. Adduxerunt, ac mactârunt, & sangvis iste adhuc bulliit, at eorum sangvis non bulliit. Rem mihi pandite, ait, aut ego carnem vestram carminabo pectinibus ferreis. Dixerunt ergò ei, Sacerdos, & Propheta, & Judex fuit, qvi Israeli prædixit mala hæc omnia, qvæ à te passi sumus, & nos eum insurreximus, atqve occidimus. Et ego eum, inqvit, placabo. Rabbinos adduxit, atqve eos super istum sangvinem occidit, & tamen non est sedatus. Adduxit puerulos è Schola, atqve eos super eum occidit, & tamen non qvievit. Adduxit juvenes Sacerdotes, atqve eos super eum occidit, & tamen non qvievit. Ita ut occideret super eum nonaginta & qvatuor millia, & tamen non qvievit. Appropinqvavit ipse, & dixit: O Zacharia, Zacharia! optimos inter tuos perdidisti (* id est, tui gratiâ occisi sunt) *num vis ut omnes perdam? Tunc qvievit, & non bullivit amplius*, &c.

Veritatem historiæ narratoribus relinqvimus: hoc, qvod in causam nostram facit, observamus. Improbabile admodum, imò impossibili proximum fuisse, audientes verba *Christi* (de *Zacharia* occiso inter Templum & Altare) ullum alium respicere potuisse, præter hunc ipsum; de qvo, deqve cujus sangvine tam celebris ac signalis memoria, & de ullo alio *Zacharia* in Templo occiso, altum silentium. Occurrit qvidem apud *Josephum* mentio *Zachariæ* cujusdam, filii *Baruchi*, (qvod & idem sonat cum *Barachia*) occisi in Templo, non longè ante Templi funus & rogum: qvem hîc Propheticè à *Salvatore* notatum suspicantur nonnulli: at durius hoc, cùm *Christus* disertè de præterito loqvatur [ἐφονεύσατε.] cumqve nullâ arte, nullis argumentis astrui possit, dignum fuisse istum *Zachariam*, qvi in album Prophetarum & martyrum ascriberetur. Duo

Duo sunt, qvæ hîc interpretes torqvent, qvò minùs absq; hæsitatione *Zachariæ* nostro subscribant. 1. Qvod ille longè ante dirutum primum Templum vixerit obieritqve, cùm aptius concinniusqve exemplum videretur, sumptum sub Templo secundo, eoq; jam exspirante. 2. Qvòd ille planè & notissimè fuerit filius *Johoiadæ*, hic à *Christo* vocetur *Filius Barachiæ*.

Ad qvæ nos post alios, hâc in causa copiosè differentes, hæc tantùm regerimus.

1. *Christum* planè proposuisse exempla sumere è veteri Testamento; duoq; sumsit, qvæ, qvantò magis alieniora videntur à reatum generationi isti impingendo, eò neqvitiam istius magis gravant, reatum impingentes. Nam argueret *Judæus*, Qvid *Judæis* cum sangvine *Abelis*, bis millenis ferè interfecti annis, ante natum, patrem *Judæorum*, *Abrahamum*? Qvidq; generationi huic cum sangvine *Zachariæ*, de qvo expiatum est per diras plagas & strages qvàmplurimis ab hinc seculis? Imò, inqvit *Christus*, eò impietatis, neqvitiæ, & reatûs processit hæc generatio, ut vel hæc remota reatûs exempla eò spectent, & sint reducenda. Cumq; vos nihil sangvinem *Abelis*, & seqventium martyrum vestrâ interesse existimetis, & sangvinem *Zachariæ* signali olim pœnâ expiatum credatis: ego dico vobis, & hujus, & illius, atqve omnium justorum, in intercapedine temporis interfectorum, sangvinem ab hac generatione reqvirendum, 1. qvia vos eum interficitis, qvi pluris est, qvàm illi omnes. 2. qvia vos per neqvitiam vestram iram Dei accendistis eò usqve, ut veterem Ecclesiam suam, populum scilicet olim fœderatum, excidere adigatur. Cùm enim *Christus* dicit, *ut in vos veniat omnis justus sangvis*, &c. non tàm de personali ipsorum reatu, qvoad istum sangvinem intelligendum est, qvàm de reatu ob interfectum *Christum*, in cujus occisione reatus de cæde omnium istorum typorum ejus, ac membrorum, aliqvatenùs includitur: deq; horrendo generationis istius excidio est intelligendum, qvo stupendius calamitosiusq; non viderunt secula priora, nec subseqventia sunt visura, ante ipsum funus mundi. Ac si in istam generationem confluxisset omnis reatus effusi sangvinis justorum ab origine mundi.

II. Ad secundum, qvod graviùs urget, qvòd scilicet vocetur

hic *Zacharias* filius *Barachiæ*, cùm fuerit *Joiadæ*, duo hæc obiter ex *Judæorum* ſcriptis obſervemus, priusqvam ad determinationem rei ipſius perveniatur.

1. Vocari ipſiſſimum iſtum *Zachariam*, de qvo agimus, à *Chaldæo* Paraphraſtâ *Filium* ꝗ *Iddo*. Sic enim ille in *Thren.* cap. III. v. 20. *Num congruum eſt, ut filiæ Iſraelis comedant fructum uteri ſui? &c. Reſpondit norma judicii, & dixit, Num etiam congruum eſt, ut occidant Sacerdotem, & Prophetam in Templo Domini; ſicut interfeciſtis Zachariam, filium Iddo, ſummum Sacerdotem, & Prophetam fidelem, in domo Sanctuarii, die Expiationis? &c.*

2. In locum *Eſaiæ* de *Zacharia*, filio *Jebarachiæ*, cap. VIII, 2. hæc *Judæi Babyl.* *Maccoth*, fol. 24. 1. 2. *Scriptum eſt*, Teſtatus ſum ego mihi teſtes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ (ברכיהו ſcribitur abſqve י præfixo) *Eſaiæ VIII, 1. At qvænam eſt ratio, cur Uriah conjungatur cum Zacharia? Uriah enim fuit ſub Templo primo, Zachariah ſub ſecundo: aſt appendit Scriptura Prophetiam Zachariæ ad Prophetiam Uriæ. Ab Uria ſcribitur,* Veſtrî ergò Zion arabitur ut ager. *A Zacharia ſcribitur,* Adhuc ſedebunt ſenes, & grandævæ in platæis Hieroſolymæ. *Cùm adimpleatur Prophetia Uriæ, adimplebitur etiam Prophetia Zachariæ.* Ad eundem etiam ſenſum *Chaldæus* Paraphraſtes in locum: Et teſtatus ſum coram me teſtes fideles, *Maledictiones, qvas allaturum me prædixi in Prophetia Uriæ Sacerdotis, ecce, advenerunt: omnes conſolationes pariter, qvas prædixi me allaturum in Prophetia Zachariæ filii Jebarechiæ, ego adducam.* Vide etiam ibi *R. R. Jarchium & Qvimchium.*

Hæc duo ex his duobus obſervamus. 1. Si *Iddo* idem genti *Judaicæ* non ſonuit cum *Joiada*, qvare eâdem libertate patrem *Zachariæ Barachiam* vocare non licuit *Salvatori*, qvâ eum *Iddo* vocare licuit *Chaldæo* Paraphraſtæ? 2. Patet *Judæos* verba iſta apud *Eſaiam* pro verbis Dei habere *Eſaiam* alloqventis, non pro verbis *Eſaiæ* rem geſtam hiſtoricè referentis. Qvod qvidem veriſſimè opinantur, atqve rectiſſimè ſecundùm primi vocabuli וְאָעִידָה punctuationem: nam, cùm *Vau* conjunctio punctuetur cum *Ceva*, indicium certum eſt, verbum futuro tempore reddendum, non præterito, qvod & benè obſervavit verſio interlinearis ſic reddens, *Et teſtificari faciam mihi teſtes fideles.* Nam ſi præteritè con-

ſtru-

ſtruendum eſſet, per *Camets* eſſet punctuandum, וָאָעִידָה *Et teſtificari feci.* Qvo benè obſervato (qvod aliqvandò à nobis non obſervatum fuiſſe fatemur) reſolvitur nodus ſub manibus (ut ego qvidem arbitror) apertiſſimè: opinorq; *Zachariam*, filium *Jebarechiæ*, apud *Eſaiam*, ipſiſſimum eundem eſſe cum *Zacharia* noſtro, filio *Jehoiadæ*: ſenſumqve *Eſaiæ* huc aſſurgere. Agitur illic, & capite præcedente de excidio futuro *Damaſci*, *Samariæ*, *ac Judææ.* Vide cap. VII, 8.17.18. &c. & cap. VIII, 4.7.8. &c. In hujus rei certitudinem duplici utitur Deus teſtimonio: primò, Prophetæ *Eſaiæ* præcipit, ut in grandi volumine, iterum iterumqve, etiam à capite ad calcem, ſcribat reſcribatqve, *Le' Maher shalal hashbaz*: *id eſt*, *Ad accelerandum ſpolium acceleravit prædam*: futurumqve eſt hoc volumen teſtimonium iis indubitatum, Deum prædictam deprædationem ac excidium certè adducturum, atqve acceleraturum. *Atqve ego inſuper*, inqvit Deus, *duos* μάρτυρας *fideles mihi excitabo*, qvi & verbo & ſangvine ſuo hoc ipſum teſtabuntur, & conſignabunt, *Uriam* ſcilicet *Sacerdotem*, qvi olim eſt martyrio ob hoc ipſum coronandus, *Jer. XXVI, 20.23.* & *Zachariam*, filium *Barachiæ*, vel *Jehoiadæ*, qvi nuper eſt coronatus: hic primus martyr, ſub Templo primo, ille ultimus. Audi *Judæe*, qvi *Matthæum* hìc carpis, aſſerunt tui, per *Uriam Sacerdotem* iſtum *Uriam* intelligi, qvi occiſus eſt à *Jehoiakimo*; verèqve: aſſerimus & nos per *Zechariam* filium *Jebarechiæ Zechariam* filium *Jehoiadæ* intelligi; *Matthæumq́*, *Chriſtumq;* nihil hìc in nomine *Barachiæ* innovâſſe, ſed de patre martyris *Zachariæ* idem tantùm pronuntiâſſe, qvod ante ipſos pronuntiaverat ipſe Deus apud *Eſaiam.*

Objectio. At cùm à veteri Teſtamento exempla ſumat *Salvator*, cur non potius dixit, *A ſangvine Abelis uſqve ad ſangvinem Uriæ Sacerdotis?* id eſt, ab initio mundi uſqve ad finem primi Templi?

Reſp. 1. Horrendior erat cædes *Zachariæ*, qvò ille ordine dignior, & qvò locus, in qvo cæſus, ſacratior.

2. Univerſalior erat in illius cæde populi totius conſenſus.

3. Aptior & apertior erat ille typus *Chriſti.*

4. Memoratur ſolùm de *Abele & Zacharia* petitio vindictæ. *Ecce, vox ſangvinis fratris tui clamat ad me*, Gen. IV, 10. Et *videat Dominus & reqvirat*, II. *Paral.* XXIV, 22.

5. In

5. In hoc ſummè convenit inter mortem *Chriſti & Zachariæ*: qvòd, qvamvis non niſi qvadraginta circiter annis poſt cæſum *Chriſtum* perierit urbs & gens *Judæorum*; vulnus tamen lethale ſibi inflixerunt, vulnerando *Chriſtum*. Ita etiam fuit in cauſa *Zachariæ*: ſtetit qvidem *Hieroſolyma* populusqve per plurimos poſt mortem *Zachariæ* annos, at exinde labens & vergens in ruinam. Conſule rimatiùs hiſtoriam, ac palàm deprehendes, ex illo fluere, ac retrò ſublapſa referri omnia *Judæorum*, cùm *ſangvis ſangvinem attingeret*, *Hoſ. IV*, 2. (ſangvis ſacrificantis ſangvinem ſacrificii), cumq; *populus factus eſſet contentioſus* & rebellis *in Sacerdotem*, *Hoſ. IV*, 4.

VERS. 37. Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας.

R. Sol. in Eſai. I, 21. in iſta verba, *At nunc homicidæ. Occiderunt*, inqvit, *Uriam*, *occiderunt Zachariam*. Itemqve in *Hierem. II*, 31. in iſta verba, *Gladius veſter exedit Prophetas veſtros. Zechariam*, inqvit, *occidiſtis atqve Eſaiam*.

Babyl. Jevamoth, fol. 49, 2. *Simeon ben Azzai dixit, Librum genealogicum reperi Hieroſolymis, in qvo ſcriptum erat, Manaſſeh occidit Eſaiam, &c.*

CAP. XXIV.

VERS. 1. Ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

BAbyl. Bava Bathra, fol. 4. 1. & *Succah*, fol. 51. 2. *Qvicunqve non vidit Templum Herodis, nunqvam vidit ædificium ſplendidum. Unde illud conſtructum? Dicit Rabba, E marmore albo, & viridi: at ſunt qvi dicunt, è marmore albo, viridi, & variegato. Labrum ſubſidere fecit & labrum aſcendere* (id eſt, ſinuosâ flexuoſitate ad undarum ſimilitudinem exſurrexerunt parietes) *nam ita calci recipiendæ aptatos linere decreverat: at dixerunt ei Rabbini, Permitte, ut perſiſtat, nam pulchrum conſpectui eſt admodùm: nam eſt inſtar fluctuum maris, & Bava Ben Buta ſic fecit, &c.* Vide illic hiſtoriam de *Bava ben Buta & Herode* conſulentibus de re-ædificatione Templi.

VERS.

VERS. 2. Οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, &c.

Huic dicto atteſtantur etiam faſti *Talmudici*. *Taanith*, cap. 4. hal. 6. *Nono menſis Ab aratro foſſa eſt civitas Hieroſolyma*: qvod fuſiùs *Maimonides*, *Taanith*, cap. 5. *Nono iſto die menſis Ab, ob vindictas fatali, Turnus Rufus impius, è regionibus Edomæis, aratro Templum fodit, & circumjacentia, ut adimpleretur illud, qvod dictum eſt, Sion ut ager arabitur*. Hunc *Turnum Rufum*, freqventiſſimæ apud Scriptores *Judaicos* memoriæ, atqve etiam inſaniæ, eundem eſſe absq; controverſia eſt cum *Terentio Rufo*, de qvo *Joſephus, de bello*, lib. 7. cap. 7. Τερέντιος Ῥοῦφος ἄρχων τῆς στρατιᾶς καταλέλειπτο. *Terentius Rufus dux militiæ à Tito relictus eſt*. Huic demandatam fuiſſe urbis & Templi demolitionem, non incongruum eſt ſuſpicari, qvod credunt *Judæi*. De eâ re ſic iterum *Joſephus*, ubi ſuprà, cap. 1. Κελεύει Καῖσαρ ἤδη τήν τε πόλιν ἅπασαν καὶ τὸν νεὼν κατασκάπτειν. Et paulò pòſt, Οὕτως ἐξωμάλισαν οἱ κατασκάπτοντες, ὡς μηδὲ πώποτε οἰκηθῆναι, πίστιν ἂν ἔτι παρασχεῖν τοῖς προσελθοῦσιν.

Καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;

Qvid ſibi velint Apoſtoli in his verbis, clariùs elicitur ex ſenſu gentis animadverſo de temporibus *Meſſiæ*: hunc paucis excerpamus è *Babyl. Sanhedr.* fol. 92.

Traditio Scholæ Eliæ: Juſti, qvos ſuſcitabit Sanctus Benedictus à mortuis, non redibunt iterum ad pulverem ſuum; ſicut dicitur, Qvicunqve relictus fuerit in Sione, & reſiduus in Hieroſolymis, Sanctus dicetur, omnis conſcriptus ad vitam. *Sicut Sanctus* (Deus) *vivit in æternum, ità & illi vivent in æternum. At verò ſi objicias: Qvid facient juſti annis iſtis, qvibus Sanctus Benedictus renovaturus eſt mundum ſuum; ſicut dicitur*, Et exaltabitur Deus ſolus iſto die? *Reſpondetur, Deum alas iis donaturum, ſicut aqvilarum, & natabunt illi* (vel, *fluitabunt*) *ſuper faciem aqvarum*.

Ubi ſic Gloſſa, *Juſti, qvos ſuſcitabit Deus à mortuis in diebus Meſſiæ, cùm revixerint, non redibunt iterum in pulverem ſuum, nec in diebus Meſſiæ, nec in ſeculo conſecuturo: ſed caro eorum in ipſis eſt permanſura, uſ-*

qve dum redeant & vivant עתיד לבא *in æternitatem. Et per istos annos, qvibus renovaturus est Deus mundum* (vel, *seculum*) *suum,* ויהיה עולם זה חרב אלף שנים *vastabitur mundus hic per millennium, ubinam tandem per istos annos erunt justi isti, cùm sepeliendi non sint in terra?* &c.

Huc adducas etiam phrasiologiam istam usitatissimam עולם הבא *Mundi futuri,* qvâ *dies Messiæ* denotantur, de qvâ pauca diximus ad capitis duodecimi versum tricesimum secundum.

Glossa in *Babyl. Berac.* fol. 9. 2. אם זכה לע״ה לראות גדולתן של ישראל *Si obtinuerit, ut videat mundum futurum, id est, exaltationem Israëlis,* in diebus scilicet *Messiæ.*

Tanchum, fol. 9. 2. *Dicit Sanctus Benedictus Deus Israëli, In hoc mundo vos timetis à transgressionibus, at in mundo futuro, qvando non futurus est malus affectus, soliciti eritis solùm de bono vobis reposito; sicut dicitur,* Posthæc convertentur filii Israëlis, & qværent Dominum Deum suum, & Davidem Regem suum, &c. *Hos.* III, 5. Qvæ clarè tempora *Messiæ* respiciunt.

Idem fol. 77. 3. *Dicit Sanctus Benedictus Israëli, In hoc mundo qvoniam nuntii mei* (missi ad explorandam terram) *fuerunt caro & sangvis, de iis decretum est, de non intrando terram: at in mundo futuro ego mitto vobis nuntium meum subitò, & præparabit viam coram facie mea,* &c *Mal.* III, 1.

En doctrinam *Judaicam* de adventu Messiæ!

1. Futuram tunc temporis resurrectionem justorum משיח עתיד ליונין ישני עפר *Messias resuscitabit dormientes in pulvere. Midr. Tillin,* fol. 42. 1.

2. Exin consecuturam mundi hujus desolationem, עולם זה חרב אלף שנים *Mundus hic vastabitur per millennium.* Non qvòd opinati fuerint chaos, vel confusionem rerum omnium per millennium duraturam, sed desiturum hunc mundum, & novum introducendum per istud millennium.

3. Post qvod עתיד לבא Æternitatem futuram.

Ex his facilè intelligimus, qvid sibi velit hæc qvæstio Discipulorum.

1. Præsentem noscunt, agnoscuntqꝫ *Messiam*, & tamen adventûs ejus signa reqvirunt.

2. Non

2. Non autem ſigna reqvirunt adventûs ejus (prout nos de eo credimus) ut judicet vivos omnes & mortuos, in rerum omnium conſummatione; ſed

3. Qvando ille adventurus in evidentiâ & demonſtratione *Meſſiæ*, mortuos reſuſcitans, & mundum hunc finiens, atqve introducens novum, prout in Scholis ſuis fuerunt de adventu ejus edocti.

VERS. 7. Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, &c.

Præter ſeditiones *Judæorum* horrendis inter ſe ſtragibus cruentatas, aliasqꝫ intra Imperium *Romanum* ab exteris bellorum tempeſtates, memorabiles inprimis ſunt motus inter *Othonem* & *Vitellium.*, atqve inter *Vitellium* & *Veſpaſianum*, qvibus non ſolùm concuſſum eſt totum Imperium, & *totius orbis mutatione fortuna Imperii tranſiit*, (verba ſunt *Taciti*) ſed & ipſa *Roma* pugnæ ſcena facta & militum præda, & in cineres redactum ipſum *Capitolium.* Talia tormina paſſum eſt Imperium jam parturiens, ut naſcatur *Veſpaſianus* ad regimen, flagellum ac vindicta Dei in *Judæos.*

VERS. 9. Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλῖψιν.

Huc ſpectant verba *Petri*, I. *Pet.* IV, 17. *Tempus eſt, ut incipiat Judicium à domo Dei*, id eſt, tempus à *Salvatore* prædictum jam adeſt, qvo nos perſecutioni tradendi, &c. Hæc perſecutionem iſtam ſævientem innuunt, qvam excitârunt *Judæi* in ruinam jam vergentes, ubiqve ferè, in profeſſores Evangelii. Undiqvâqve qvidem eos hucuſqve preſſerant, qvoad licuit, convitiis, rapinis, flagellis, verberibus, &c. qvod teſtantur loca hæc, atqve hujuſmodi, I. *Theſſ.* II, 14. 15. *Hebr.* X, 33. &c. Aſt erat aliqvid, qvod obicem poneret, qvò minùs ad ultimam ſævitiam ab iis adhuc eſſet proceſſum, II. *Theſſ.* II, 6. qvod ego de *Claudio*, *Judæis* indignante, eosqꝫ frænante, *Act.* XVIII, 2. intelligendum reor. Qvo è medio ſublatò, & *Nerone*, poſt primum qvinqvennium ſuum, omnia ſurſum deorſum ferri permittente, *Judæisqꝫ* extremum jam exſpirantibus, (extremaqꝫ ideo in iis ſpirante *Satanâ*, qvòd breve eorum tempus eſſet) in cædem & ſangvinem ab iis eſt proruptum ſupramodum, atqve in perſecutionem cruentiſſimam:

 qvam

qvam miror ego in numero & fronte decem persecutionum ab historicis Ecclesiasticis non reponi. Vocatur hæc à *Petro* (qvi & ipse tandem in eâ periit) πύρωσις πρὸς πειρασμόν, I. *Pet.* IV, 12. à *Christo*, epistolas ad Ecclesias septem dictante, θλῖψις ἡμερῶν δέκα, *Apoc.* II, 10. & ὥρα τοῦ πειρασμοῦ μέλλουσα ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, *Apoc.* III, 10. & hæc est *Paulo Revelatio iniqvi illius*, II. *Thess* II, 8. vivis coloribus, id est, cruentis, jam se, hostem *Christi*, *Antichristum* palàm declarantis. In ista persecutione periit *Jacobus Hierosolymis*, *Petrus* in *Babylonia*, *Antipas Pergami*, aliiqve, ut probabile est, non paucis aliis in locis. Hinc *Apoc.* VI. vers. 11. 12. (ubi sub sex sigillis tractatur status gentis *Judaicæ*) occiduntur qvi occidendi sunt ob testimonium Evangelii sub sigillo qvinto, atqve illicò sub sexto seqvitur ruina gentis.

VERS. 12. Ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

Horrendam istam Apostasiam hæc innuunt, qvæ undiqve in Ecclesiis *Judaicis*, qvæ Evangelium receperant, grassabatur. Vide II. *Thess.* II, 3. &c. *Gal.* III, 2. II. *Tim.* I, 15. &c.

VERS. 14. Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ.

Hierosolymæ non vastandæ erant ante perlatum per totum orbem Evangelium; sic providente & prospiciente Deo, ut Catechumeno priùs in doctrina *Christi* terrarum orbi insigne tandem atqve irrefragabile testimonium de *Christo* exhiberetur; cùm iram tàm diram, & vindictam tàm inauditam audirent omnes, qvotqvot historiam *Christi* perceperant, in urbem gentemqꝫ istam effusam, à qvâ ille crucifixus.

VERS. 15. Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.

Respiciunt hæc verba ista *Danielis*, cap. IX, 27. ועל כנף שקוצים משומם Ego comma istud sic reddiderim, *in medietate istius hebdomadæ* (ultimæ scilicet è septuaginta) *cessare faciet sacrificium & oblationem, etiam usqve dum ala* (vel, *exercitus*) *abominationum desolatum fecerit*, &c. vel *etiam per alam abominationum desolan-*

lantem. חַיִל est *exercitus*, *Esaiæ* VIII, 8. atqve isto sensu hæc reddit *Lucas*, cap. XXI, 20. *Cum videritis ab exercitu circundari Hierusalem*, &c.

ὁ ἀναγινώσκων νοείτω.

Hæc non tàm de obscuritate Prophetiæ istius dicta sunt, qvàm de certitudine: qvasi dicat, Qvi ista legit apud *Danielem*, benè advertat, qvòd, cùm exercitus principis venturi, exercitus ille abominationum, *Hierosolymas* obsidione cinxerit, certissimum ei impendet excidium (nam dicit *Daniel*, *populus principis venturi urbem vastabit*, *& sanctum*, &c. vers. 26. *Et exercitus abominationum desolatum faciet usqve dum consummatio*, *& qvod determinatur, fundatur super desolatum.*) Nolite ergò vanâ spe vosmetipsos demulcere, aut de victoriâ futurâ, aut de recessione istius exercitûs; sed vobismet ipsis consulite, & qvi in *Judæa* est, fugiat in inaccessa atqve impervia montium: non in urbem. Vide ut *Lucas* hunc sensum clarè eloqvatur, capitis vicesimi primi versu vicesimo.

VERS. 20. Ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος.

Clementiam aliqvam Dei observat *R. Tanchuma* in excidio Templi primi, qvòd æstate occurreret, non hyeme. Sic enim ille, fol. 57. 2. *Clementiam magnam exhibuit Deus Israeli. Nam decimâ mensis Tebeth oportuerat eos transmigrare, sicut dicit*, Fili hominis, nota hunc diem; nam ipsissimo hoc die, &c. *Qvid ergò fecit Dominus Sanctus Benedictus? Si transmigrent jam, inqvit, hyeme, morientur omnes: tempus ergò iis elongavit, atqve eos abduxit in æstate.*

VERS. 22. Κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

Protraxit Deus tempora propter electos, ante urbis excidium; in excidio propter eos contraxit. Confer cum verbis sub manibus 2. *Pet.* III, 9.

Acerbissimè certè electis istis erat, urbis incolis, qvi cum obsessis omnimodam miseriam subierunt, ubi eousqve à peste & gladio est sævitum, ut non essent qvi sepelirent mortuos, & à fame, ut mater filium comederet (fortè uxor *Doeg ben Joseph*, de qva vide talem historiam, *Babyl. Joma*, fol. 38. 2.) Acerbè etiam satis erat electis

ctis iſtis, qvi in montana confugerant, domo pulſis, ſub dio verſantibus, & ad victum neceſſaria deſiderantibus: his ergò conſulit clemens eorum Deus & pater, tempora aſperitatis abbrevians, & reprobos celeriori ſtrage abſumens, ne electis, protractâ nimium iſtorum plagâ, cum iis etiam eſſet nimis miſerè.

Somniant *Rabbini*, decurtatum à Deo fuiſſe diem iſtum, qvo mortuus eſt Rex neqviſſimus *Achaz*, idqve decem horis, nè luctu ille cohoneſtaretur. Vide *R. Sol. in Eſai.* XXXVIII.

Vers. 24. *Δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα.*

In æqvilibrio ferè poſitum eſt, utrum præ ſuperſtitione in rebus religionis magis inſaniverit gens *Judaica*, an præ ſuperſtitione in artibus curioſis.

I. Non erant inter mortales, qvi plus inſomniis ſtuduerint, tribuerintve, qvàm gens iſta. Hinc

1. Indicta ſibiipſis non raró jejunia eo fine, ut felicia adipiſcerentur inſomnia; vel ut inſomnii alicujus aſſeqverentur interpretationem; vel ut ejus omen malum averterent: qvod obſervavimus ad capitis noni verſum decimum qvartum.

2. Hinc regulæ curioſæ ſatis de tractandis inſomniis: qvales hæ, atqve hujuſmodi, יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה *Obſervet qvis inſomnium bonum uſqve ad annos viginti duos, exemplo Joſephi. Beracoth*, fol. 14. 1. *Si cubitum eas lætabundus, fruêris inſomniis bonis, &c. Schabb.* fol. 30. 2. in Gloſſa.

3. Hinc aperta profeſſio qvamplurimorum interpretandi inſomnia, atqve hæc inter artes nobiliores connumerata. Refert hæc ſenex qvidam in *Babyl. Beracoth*, fol. 55. 2. *Viginti qvatuor inſomniorum interpretes erant Hieroſolymis: atqve ego, cùm vice qvâdam ſomniarem ſomnium, omnes adii, & qvod interpretatus eſt hic, non interpretatus eſt ille; & tamen evenerunt omnia, qvæ interpretati ſunt omnes, &c.*

In *Hieroſ. Maaſar Sheni*, fol 52. 2 3. habes *R. Joſen ben Chelpatha, R. Iſmaelem ben R. Ioſi, R. Lazarum, & R. Akibam* varia inſomnia interpretantes, plurimoſqve ad eos recurrentes, ut inſomniorum ſuorum interpretationem adipiſcantur. Imò vides illic diſcipulos *R. Lazari*, eo abſente, hanc artem practicantes. Vide plurimas illic de hac re hiſtorias, qvas nimium eſſet hîc exſcribere.

II.

II. Vix erant in toto terrarum orbe, qvibus amuleta, carmina, insusurrationes, exorcismi, atqve omnimodæ incantationes, in usu magis essent & deliciis. Exempla hîc proferre liceret innumera: nos ex messe manipulum.

*Schabb.*cap.6.hal.2. ולא בקמיע מזמן שאינו מן המומחה *Nè prodeat qvis Sabbato amuletum gestans, si non præscriptum à medico probato,* (vel, *si non amuletum probatum.* Vide *Gemaram*). Erant autem hæc amuleta vel radiculæ morbidorum collo appensæ, vel, qvod freqventius, schedulæ literis qvibusdam inscriptæ (קמיע של כתב vel קמיע של עקרין) à qvibus averti morbos & mala credebatur, aut sanari: qvas gestare aliis diebus soliti Sabbato prohibebantur, nisi sub cautione.

Hieros. ibid. fol.8.2. *Non recitant carmen super vulnus Sabbato. Istud etiam qvod recitatur supra mandragoram prohibetur* (Sabbato.) *Si dicat qvis, Veni, & recita versiculum hunc super filium meum, aut impone super eum librum* (Legis) *aut Phylacteria, ut dormiat, prohibetur:* Sabbato scilicet; ast aliis diebus usitatum.

אומרים היו שיר פגועין בירושלם *Recitare soliti sunt Psalmum occursuum,* (id est, contra infaustos occursus) *Hierosolymis. R. Iudan dicit, Aliqvandò post occursum talem, aliqvandò cùm adhuc non occurrisset. Qvisnam autem est Psalmus occursuum? Psalmus tertius,* Domine, ut multiplicati sunt inimici mei, *etiam totus Psalmus: & Psalmus nonagesimus primus,* Qvi habitat in secreto altissimi, *usqve ad versum nonum.*

Ibid.col.3. agitur de plurimis rebus, qvas gestare solebant pro remediis contra qvosdam dolores: & de mussitationibus qvibusdam super vulnera: & videre illic est, ut, dum cavent ab incantationibus *Amorrhæorum,* suas habeant & tolerent.

Babyl. Joma, fol.84.1. Formam incantationis habes contra canem rabidum.

Idem *Avodah Zarah,* fol.12.2. Formam incantationis habes contra Dæmona cæcitatis.

Hieros. Schabb. fol.13.4. & *Avodah Zarah,* fol.40.4. Mussitationes, vel incantationes, etiam in nomine *Jesu.*

Vide etiam de ejusmodi mussitationibus *Babyl. Sanhedr.* fol. 101. 1.

III. Adeò præstigiis erant docti, fascinationibus, & veneficiis

ficiis, ut σημεῖα μεγάλα ederent, dira multa, mira plurima. Omittimus ea, qvæ de *Simone Mago*, *Elyma*, filiis *Sceva*, &c. referunt Sacræ paginæ,qvæqve de aliis Magis *Josephus*; nos *Talmudica* exempla proferemus,pauca è plurimis.

De miris Magicis auditurus hæc duo mireris in vestibulo,atqve indè usitatissimam in gente istarum artium malarum praxin conjecteris.

1. Qvòd *seniorem in Synhedrium electum oporteret doctum esse artibus Astrologorum, Præstigiatorum, Divinantium, Veneficorum*; &c. *ità ut de iis reos judicare posset.* *Maimon. Sanhedr.*cap. 2.

2. Qvòd camera qvædam in ipso Templo à Mago condita fuerit,referunt Magistri. Glossa in *Middoth*, cap.5.hal.3. *Camera Happarvæ condita fuit à Mago qvodam,cui nomen Parvah, arte Magicâ.*

*Hierosf.Sanhedr.*fol.18.3. *Viginti qvatuor è Schola Rabbi,annum intercalantes Lyddæ,ab oculo malo omnes perierunt*: id est, veneficiis interfecti sunt.

Ibid.fol.25.4. *R.Joshua* Magum Magicâ superat, & submergit in mare.

Babyl.Taanith,fol.24.varia referuntur miracula à *Rabbinis* edita.

*Hierosf.Sanhedr.*fol.23.3. *Babyl. Sanhedr.* fol. 44. 2. in Glossa refertur historia de octoginta fœminis veneficis *Ascalone* uno die suspensis à *Simeone ben Shetah*: *& fœminæ Israëliticæ*, inqvit Glossa, *plurimùm proruperant ad practicanda veneficia*: qvòd adduximus anteà.

De plurimis *Rabbinis* memoratur, qvod essent מלומדים בנסים *periti in edendis miraculis*; sic *Abba Che'chia*, & *Chanin*, in *Juchas.*fol.20.1.& *R.Chanina ben Dusa*;id. fol.56.2.de qvo *R.Chanina* infinitæ ferè occursant historiæ,de editis ab eo miraculis,qvæ Magicam sapiunt sat superq;. Vide *Babyl.Berac.*fol.33.& 34.

Et,nè nimii in exemplis simus, qvid, qvæso, dicendum de impetratis à *Rabbinis* jejunantibus ad placitum ferè pluviis: de qvibus historiæ qvàmplurimæ in codice *Taanith*. Qvid de *Bath kol*,freqventissimè *Rabbinis* applaudente è cœlo? de qva re diximus anteà. Qvid de morte aut plagis huic & illi à *Rabbinis* prædictis? qvæ & secundum qvod prædictum est,evenerunt. Ego artem Magi-

Magicam in plerisqve horum potiùs suspicor, qvàm mendacitatem in omnibus.

IV. Proruperunt, atqve in publicum prodierunt Pseudo-Christi cum præstigiis suis, eò freqventiores atqve impudentiores, qvò magis ad ruinam nutaret urbs populusqꝫ, eò qvòd *Messiam* manifestandum gens opinaretur ante excidium urbis, istiqꝫ hisce signis singuli se *Messiam* esse simulabant. Ex verbis *Esaiæ*, cap.LXVI, 7 *Anteqvam veniret dolor ejus, peperit masculum*, à Doctoribus conclusum est, *Messiam ante urbis excidium manifestandum*. Sic *Chaldæus* Paraphrastes in locum: *Salvabitur ante angustias extremas, & Rex ejus revelabitur ante dolores parturientis.* Nota & illud in *Babyl. Joma*, fol.10.1. *Non adveniet filius Davidis usqve dum dilataverit se Imperium iniqvum* (Romanorum) *in totum mundum, novem mensibus; sicut dicitur*, Eos ergò tradet, usqve dum pariens pepererit, *Mich*. v.3.

VERS. 27. ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ &c.

Ad commatis hujus ac seqventium sensum clariùs eruendum ac percipiendum, duo ista sunt observanda; de qvibus monuimus antè.

1. Excidium *Hierosolymarum* à Sacra pagina freqventissimè exprimi, ac si excidium esset totius orbis. Deut.XXXII, 22. *Accenditur ignis in ira mea, qvi ad Orcum usqve infimum ardebit* (sermo est de ira Dei, gentem istam exedente. Vide versus 20.21.) *terramqꝫ cum incremento suo devorabit, ac fundamenta montium accendet.* Hierem.IV, 23. *Aspexi terram; &, ecce, inanis ea, & vacua: cœlumqꝫ; &, ecce, lux nulla*, &c. Et sermo illic etiam de perditione istius gentis. Esaiæ LXV, 17. *Ecce, ego creo novos cœlos, novamqve terram; nam priores non memorabuntur, &c.* Et plura ejusmodi apud Prophetas. In hunc sensum *Christus* hoc in loco: *Petrus*, epistolâ secundâ, capite tertio: *Apocalyptes*, capite sexto: *Paulus 2. Cor. V, 17. &c.*

2. Vindictàm *Christi* in gentem istam neqvissimam vocari *Adventum Christi in gloriâ*, & *Adventum in nubibus. Dan. VII.* Vocari etiam *Diem Domini*. Vide *Psal. L, 3. Mal. III, 1. 2. &c. Ioel. II, 31. Matth. XVI, 28. Apoc. I, 7. &c.* Vide qvæ diximus ad cap.XII, 20. & XIX, 28.

 Illud

Illud ergò, qvod verba ſub manibus ſibi volunt, hoc eſt. Dum *Chriſtum* hinc illinc conſpiciendum mentientur: *Ecce, is in conclavibus*, dicet ille: ſubitaneâ, atqve omninò inexſpectatâ, fulguris inſtar, aderit ille cum vindicta, & non inventus reperietur: & qvem qværunt invenient, ſed non qvalem qværunt.

VERS. 28. ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, &c.

Miror qvenqvam hæc verba de piis ad *Chriſtum* confugientibus intelligere poſſe, cùm de re longè aliâ ſit hîc diſſertatum: cùm præcedentibus ſic connectuntur. Subitanea vindicta *Chriſtum* revelabit; nam, cùm urbem gentemqve internecioni maturam, cadaveris inſtar projecti, tradiderit Deus; advolabunt illicò milites *Romani*, aqvilarum inſtar, cum aqvilis ſuis, atqve eam dilacerabunt, & exedent. Atqve huc etiam qvadrat reſponſio *Chriſti*, Luc. XVII, ult. cùm poſt eadem dicta, qvæ dicuntur in hoc capite, qværeretur, *Ubinam hæc, Domine?* reſpondit ille, *ubicunqve eſt cadaver*, &c. tacitè hoc innuens, *Hieroſolymas*, gentemqꝫ impiam, qvam per totum caput depinxiſſet, cadaver illud futurum, qvò convolaturæ eſſent aqvilæ avidæ & voraces, illud comeſturæ.

VERS. 29. ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, &c.

Id eſt, Peribit cœlum *Judaicum*; atqve obſcurabuntur Sol & Luna gloriæ ejus ac felicitatis, atqve in nihilum redigentur: Sol Eccleſiæ religio, Luna reipublicæ regimen, & ſtellæ utriuſqve judices ac doctores. Confer *Eſai.* XIII, 10. *Ezek.* XXXII, 7. 8. &c.

VERS 30. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Tunc ſpecimen ſui edet filius hominis, qvem anteà noluerunt cognoſcere: ſpecimen qvidem, non in figurâ aliqvâ viſibili, ſed vindictâ & judicio adeò viſibili; ut eum non poſſint non agnoſcere vindicem omnes tribus terræ. Noſcere eum noluerunt *Judæi*; jam nolentes volentes cognoſcent, ut *Eſai.* XXVI, 11. Multoties ab eo ſignum qvæſiverunt; jam apparebit ſignum, (verum eum eſſe *Meſſiam*, qvem illi ſpreverunt, deriſerunt, crucifixerunt) ſigna-

ſignalis ſcilicet ejus vindicta, & furor, qvalem non ſenſit gens ulla à jactis uſq; terræ fundamentis.

VERS. 31. Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, &c.

Cùm in cineres redacta fuerit *Hieroſolyma*, & gens iſta impia exciſa & rejecta, tunc emittet filius hominis Miniſtros ſuos cum tubâ Evangelicâ, & congregabunt illi Electos inter Gentes, à qvatuor cardinibus cœli: ita ut cariturus non ſit Deus Eccleſiâ, qvamvis rejectus & abdicatus ſit vetus iſte ejus populus; ſed, exciſâ iſtâ *Judaicâ*, convocabitur nova, *Gentilitia*.

VERS. 34. Οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, &c.

Hinc ſatis patet, verſus præcedentes non de extremo judicio intelligendos; ſed, ut diximus; de excidio *Hieroſolymitano*.

Erant ex diſcipulis, (nominatim *Joannes*) qvi dira iſta viderent, *Matth.* XVI. ult. confer *Joan.* XXI, 22. Erantq; è *Rabbinis* jam in vivis, cùm *Christus* hæc loqveretur, qvi eouſqve vixerunt, dum fatalia hæc occurrerent, atqve urbs periret. videlicet *Rabban Simeon*, qvi periit cum urbe, *Rabban Jochanan ben Zaccai*, qvi ſupervixit, *R. Zadok*, *R. Iſmael*, aliiqve.

VERS. 36. Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι.

Deſumuntur hæc à *Deut.* XXXII, 34.

VERS. 37. Ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, &c.

Sic parallelas ponit *Petrus*, ruinam veteris mundi, & ruinam *Hieroſolymæ*, I. *Pet.* III, 19. 20. 21. atqve ex tali collatione meliùs intelligentur ejus verba. Nam, 1. vide, ut reſultet ille à mentione de morte *Christi* ad tempora ante diluvium verſibus decimo octavo & decimo nono, tempora omnia intercurrentia tranſiliens. Numnam non ſpiritus *Christi* prædicavit per omnia tempora, ſub Lege? Eccur igitur exemplum ille ſumit tantùm à temporibus ante diluvium? Ut rem ſcilicet cauſæ ſuæ adaptet, paremq;

 oſten-

ostendat præsentem *Judæorum* statum temporibus *Noë*, parem ruinam. Sic etiam epistolâ secundâ, cap. III. v. 6. 7.

Sanhedr. cap. 10 hal. 2. דור המבול אין להם חלק לע"הב *Ætati, vel generationi, diluvii non est portio in mundo futuro*: sic *Petrus in carcere inclusos* eos dicit; atqve hîc *Salvator securitate sepultos* eos innuit, & sic à diluvio deprehensos.

CAP. XXV.

VERS. 1. Δέκα παρθένοις.

NUmero denario gavisa plurimùm est gens *Judaica*, & in sacris, & in civilibus. אין עדה פחותה מעשרה *Non constituit Synagoga, nisi è decem ad minimum*: qvod observavimus antea, cum ageremus de Synagogis. Hoc etiam apud eos obtinuit אין שורה פחותה מעשרה *Classis, vel corona, hominum non constat, nisi è decem ad minimum.* Glossa in *Babyl. Berac.* fol. 16. 2. Agitur in textu de cœtu solante lugentes: qvam rem Glossa sic describit, *Cùm reversum esset à sepeliendo mortuum* היו עושין שורה סביב האבל *stiterunt se seriatim circum lugentes, atque eos solati sunt: jam vero series*, vel *corona, talis non constituit, nisi ad minimum è decem.*

Ad numerum hunc receptissimum videtur hîc alludi: non, qvòd non numerum istum virginum in nuptiis celebrioribus excederent freqventissimè, sed qvòd rarò de eo imminuerent.

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου.

Adesse ad nuptias habebatur inter opera misericordiæ.

Rambam in *Peah*, fol. 1. 1. גמילות חסדים *Exhibitio misericordiæ duo significat. 1. Ut adjuvet quis Israelitam opibus suis, Eleemosynâ scilicet & redemptione captivorum. 2. Ut eum adjuvet in persona*: videlicet *solando lugentes, comitando ad sepulturam mortuos,* ולבוא לחופת חתנים *& se exhibendo præsentem ad thalamos sponsorum.* Præsentia virginum pompam etiam rei ac festivitatem ornavit.

Nuptiæ

Nuptiæ *Rabbinis* dicuntur נישׂואין *Receptiones*, & הכנסת כלה *Introductio sponsæ*, in domum scilicet mariti. Non erant nuptiæ absqve prævia desponsatione; at post desponsationem non licuit sponso coire cum desponsatâ in domo soceri sui, ante deductam eam in propriam domum. Erat introductio ista consummatio matrimonii. Supponit hæc parabola sic petitam sponsam in domum mariti, paratasq; virgines in ejus occursum, qvæ tamen, vel petita è longinqvo, vel morâ aliqvâ intercurrente detenta, non adducta est ante mediam noctem.

Λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας.

Describitur lampadum forma à *Rambam*, & *R. Solomone* in *Kelim*, cap. 2. hal. 8. qvos vide. A *R. Solomone* hæc etiam adducuntur, *Mos est in terrâ Ismaeliticâ, ut sponsam ducant à domo patris sui in domum sponsi, ante introductionem in thalamum; ferantq; ante eam circiter decem baculos ligneos, in uniuscujusqve summitate vasculum instar scutellæ habentes, in qvo est segmentum panni cum oleo & pice. Ex his accensis facem ei præferunt.* Eadem habet *Aruch* in לפד.

Vers. 2. Πέντε φρόνιμοι. Πέντε μωραί.

Parabolam non admodùm absimilem adducit *Kimchius* in *Esai.* LXV, 13. 14. *Dicit Rabban Jochanan ben Zaccai*, inqvit ille, *Res hæc similis est Regi, qvi invitavit servos suos, at non præfixit iis tempus statutum:* פקחים שבהם *Illi ex iis, qvi sapientes erant, sese ornârunt ac sederunt ad portam palatii*, טפשים שבהם *Illi ex iis, qvi stolidi erant, abierunt ad opera sua. Rex subitò reqvisivit servos suos: isti introierunt ornati, hi sordescentes. Rex gavisus est de sapientibus, iratus est stolidis.*

Vers. 5. Ἐνύσταξαν πᾶσαι, καὶ ἐκάθευδον.

נתנמנמו וישנו vel נתנמנמו ונרדמו: *Pesachin*, cap. 10. hal. 8. ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו *Si dormiunt qvidam* (dum cœnam *Paschalem* celebrant) *comedant; si omnes, non comedant. R. Josi dicit* נתנמנמו יאכלו *Dormitant? comedant.* נרדמו לא יאכלו *Dormiunt? ne comedant.* Qværunt *Gemaristæ*, היכי דמי

דמי מתנמנם *Unde reputandus est ut dormitans? R. Isbi dicit, Dormit & non dormit, vigilat & non vigilat. Si voces, respondet;* לא ידע לאהדורי סברא *at non novit ad sensum respondere.* Glossa, *Si alloqvaris, respondebit* הין או לא *Imò, aut Non; at si de re qværas, de qvâ opus est cogitatione; exempli gratiâ, ubinam repositum est tale vasculum? non potest respondere.*

VERS. 15. Καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, &c.

Similem, & ferè eandem, parabolam habes *Luc.* XIX. at qvidem non ipsissimam eandem: nam (præterqvam qvòd illic mentio est de minis datis, hîc de talentis) prolata est ista parabola à *Christo* ascendente à *Jerichunte* ad *Hierosolymam*, ante resuscitatum *Lazarum*; hæc ab eo sedente in monte *Oliveti*, intra triduum ante *Pascha.* Ista hâc ratione, *qvia erat ille prope Hierosolymam, & qvòd putarent fore, ut regnum Dei illicò appareret*, Luc. XIX, 11. atqve ut ostenderetur, *Hierosolymam* non ità hinc diu ad examen adducendam de omnibus in eam collatis à Deo beneficiis & privilegiis: (vide versum decimum qvartum, & vicesimum septimum:) hæc verò, ut admoneantur omnes ad vigilantiam, & ut omni curâ provideant de reddendâ ratione in extremo judicio.

VERS. 27. Ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις, &c.

Talenta servis non tradidit dominus eo fine, ut è mensâ fœnorariâ lucrum & reditum reciperent; sed ut per mercaturam, & honestam negotiationem, qvæstum facerent. Servo solùm ignavo responsionem hanc rependit, replicationi suæ accomodatam, Tu avarum, rapacem, sordidum me reputas; qvare ergò, modo his moribus congruenti, fœnore scilicet ac usurâ, non usus es (si honestâ negotiatione uti nolles) ut aliqvod incrementum pecuniæ meæ ministrares mihi, potiùs qvàm omninò nullum? Fœnorationem his verbis non tàm approbat dominus, qvàm stultitiam & desidiam servi exprobrat.

Τραπεζίτης) שולחני apud *Talmudicos* usitatissimè. *Aruch*, שולחני הוא מכר מטבעות *Mensarius* (Trapezita) *vendit nummos, & qvoniam coram eo semper est mensa, super qvam emit & vendit, vocatur ergò Mensarius.* Ejus-

Ejuſdem officinæ erat חנוני *Tabernarius*: de qvo etiam mentio apud eoſdem æqvè freqvens. Fœnorariam negotiationem exercuit ille in fructibus vendendis aut commutandis, ſicut alter in nummis: nam in his duobus præcipuè conſtitit fœnus: de qvo vide, ſi lubet, *Bava Mezia*, cap. 5.

CAP. XXVI.

VERS. 3. Συνήχθησαν εἰς τὴν αὐλὴν Ἀρχιερέως.

De præſenti Autoritate Synhedrii, ejusq; ſede.

MEmorabilia ſunt iſta ominum prodigia, qvæ memorantur à *Talmudicis*, qvadraginta annis occurrentia ante excidium Templi.

Hieroſ. Ioma, fol. 43. 3. *Traditio. Quadraginta annis ante vaſtatum Templum, Lucerna Occidentalis* (media ſcilicet in candelabro ſacro) *extincta eſt. Et lingula coccinea* (cornibus hirci emiſſarii, vel foribus Templi, affixa) *in rubedine ſuâ permanſit. Et ſors Domini* (pro hirco offerendo die Expiationis) *prodiit à ſiniſtrâ. Atqve oſtia Templi, obſerata veſperi, inventa ſunt aperta manè. Dixit ergò Rabban Jochanan ben Zaccai, O Templum, qvare nos perturbas? fatum tuum novimus, te nempe eſſe excidendum: nam dicitur, Aperi, ô Lebanon, portas tuas, ut exedat flamma cedros tuas.*

Idem, *Sanhedr.* fol. 24. 2. *Traditio. Qvadraginta annis ante vaſtatum Templum, ablata ſunt judicia capitalia ab Iſraële.*

Babyl. Avodah Zarah, fol. 8. 2. *Qvadraginta annis ante vaſtatum Templum migravit Synhedrium, & conſedit in Tabernis.*

Cum Traditionibus hiſce ultimis duabus nobis res eſt.

Qvod dicitur à *Judæis*, *Joann.* XVIII, 31. Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, idem ſonat cum Traditione ſub manibus, *Ablata ſunt judicia de capite, ab Iſraële.* Qvando primùm ablata? *Qvadraginta annis ante excidium Templi*, inqviunt *Talmudici*: certè, ante mortem *Chriſti*; id innuunt verba *Judæorum*. Sed qvomoda ablata? Reci-

Recipitur vulgò ferè apud omnes, *Romanos* eousq; Synhedrium autoritate suâ devestiisse, ut per eos non liceret ei qvenqvam capite plectere, aut morte mulctare, atqve hoc persvasum est ex verbis istis *Judæorum*, Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

At verò, si hoc verum est, 1. Qvid sibi volunt verba ista *Salvatoris*, cap. X. 17. Παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια? 2. Unde judicium capitale de *Stephano*? 3. Qvare tàm parùm ausus est se Synhedrio credere *Paulus*, ut *Cæsarem* appellaret potiùs?

Rem optimè eloqvuntur *Talmudici*. *Qvid sibi vult*, inqviunt, *Traditio ista de migratione Synhedrii qvadraginta annis ante ruinam Templi? Rabb Isaac bar Abdimi dicit, Hoc vult nempe, qvòd non judicârunt de mulctis.* Et paulò post, *At R. Nachman bar Isaac dicit, Ne dicas, non judicâsse de mulctis* (vel *damnis*) *sed non judicâsse de capitalibus. Ratioq; hæc fuit* כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא וכלי למידן *Eo qvòd viderent homicidas adeo crescere, ut non possent eos judicare. Dixerunt ergò, Convenit, ut nos è loco in locum migremus, ut sic reatum evadamus.* Hoc est, crescente latronum atqve homicidarum eousqve numero ac audaciâ, ut præ iis langueret autoritas Synhedrii, & nec posset, nec auderet eos capite plectere: præstat, inqviunt, ut nos hinc è *conclavi Gazith* migremus, ubi ex ipsa loci qvalitate tenemur, ad hos judicandos, qvàm ut hîc sedentes, ac de iis non judicantes, nos ipsi fiamus rei. Hinc est qvòd nec in summo, nec in inferioribus Synhedriis, capite in qvemqvam animadversum est. (*Nam non judicârunt de capitalibus in Synhedriis inferioribus in aliqvâ civitate, nisi dum sederet Synhedrium magnum in conclavi Gazith*, Glossa.) Non extincta est autoritatis eorum per *Romanos*, sed à suis potiùs consopita. Oscitantia Synhedrii perdidit autoritatem Synhedrii. Audi justum hâc in re ejus opprobrium.

Maccoth, cap. 1. hal. 17. *Synhedrium, à qvo vel unus morte mulctatur intra septennium, vocatur destructorium. R. Lazar ben Azariæ dixit, à qvo vel unus intra septuaginta annos. R. Tarphon, & R. Akiba dixerunt, si nos fuissemus in Synhedrio* (cùm judicaret de capitalibus) *non esset unqvam ab eo qvisqvam interfectus. R. Simeon ben Gamaliel dixit, hi auxerunt numerum homicidarum in Israele.* Verissimè qvidem, ò *Simeon*! Nam hinc enervata est potestas Synhedrii in capitalibus, qvòd illi aut merâ oscitantiâ, aut stolidâ lenitate, aut, qvod res maximè fuit, stolidissimâ *Israelitæ* qvâ *Israelitæ*

bile æstimatione, eousqve de cæde & sangvine, aliisqꝫ flagitiis, animadvertere neglexerunt, dum adeò intractabilis evaderet neqvitia, ut præ eâ tremeret autoritas Synhedrii non ausa interficere interfectores. Hoc sensu intelligendum est eorum dictum, ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα: non abreptâ ab iis per *Romanos* judicandi autoritate, sed per seipsos amissâ, & per suos spretâ.

At non ita amissa tamen, qvò minùs eam aliqvando exererent, cùm illud scilicet tutò, & sine periculo fieri posse observarent. *Dat veniam corvis*, &c. Sicarios, latrones, sceleratos vi armatos, non ausi sunt in judicium vocare, qvia sibi à funesta istâ hominum societate metuerunt: ast pauperiores, atqve *Christianos*, à qvibus nihil istiusmodi periculi, judicare, damnare, torqvere, morte mulctare non horruerunt, non refugerunt omninò. Expeditissimè ipsum *Salvatorem* condemnâssent autoritate suâ, ac mulctâssent morte, si non à turba sibi metuissent, & si de morte ejus non aliter determinâsset providentia divina.

Liceat obiter & illud addere, qvod seqvitur ad locum suprà allegatum in *Hierosf. Sanhedr.* fol. 24. 1. בימי שמעון בן יוחי ניטלו דיני ממונות מישראל *In diebus Simeonis ben Jochai ablata sunt judicia de rebus pecuniariis ab Israele.* In fol. 18. 1. ejusdem Tractatûs, dicitur hoc fuisse *in diebus Simeonis ben Shetah* (longè ante natum *Christum*.) Sed illud errore librariorum.

Jam verò, si ex tali causa perierunt à Synhedriis *Judaicis* judicia de rebus pecuniariis, qvali perierant judicia de capitalibus necesse est, ut dicatur eò crevisse fraudum, ac deceptionum, ac mutuarum injuriarum in isto populo freqventiam atqve audaciam, ut supra omnem animadversionem evaderent incorrigibiles. Aliam rationem allegant *Gemaristæ Babylonici*, sed num non in gentis suæ favorem, non est hîc locus disqvirendi. Vide *Avodah Zarah*, ubi antè.

Ut sententiam nostram, de non ablata per *Romanos* autoritate Synhedrii in capitalibus, ulteriùs adhuc stabiliamus, duas historias adducamus, rei, qvam asserimus, exempla clarissima. Una occurrit in *Hierosf. Sanhedr.* fol. 24. 2. *R. Lazar, filius R. Zadok, dixit, Cùm parvulus essem, insidens humeris patris, vidi filiam Sacerdotis, qvæ mœchata fuerat, fasciculis è virgultis circumseptam, & combustam.* Judicante eam, absqve omni dubio, ac damnante Synhedrio,

Mmm

hedrio, idq; cùm jam sub jugo *Romano* qvàmplurimos annos gemuisset *Judæa*: nam iste *R. Lazar* vidit excidium urbis.

Alteram habes in eodem Tractatu, fol. 25.4. ubi agitur de modo expiscandi testimonium in hæreticum & seductorem populi. *Statuunt ei*, inqviunt, *in insidiis duos testes in domo interiori, illumq; in exteriori collocant, accensâ juxta eum lucernâ, ut eum videant audiantq;. Sic actum est cum Ben Sutda in Lydda. Collocârunt ei in insidiis duos discipulos Sapientum, eumq; adduxerunt ad Synedrium, & lapidârunt.*

Asserunt ipsi *Judæi* ore aperto, hoc de eo actum fuisse diebus *R. Akiba*, longè post excisam urbem, & tamen tunc temporis, ut vides, remansit Synhedrio autoritas judicandi in capitalibus. Per *Romanos* licuit, si contra nefarios auderent.

Sed de ejus autoritate hæc hactenus. Agamus jam de præsenti ejus sede.

Babyl. Rosh hashanah, fol. 31. 1. *Migravit Synhedrium à conclavi Gazith ad Tabernas: à Tabernis in Hierosolymam: ab Hierosolymâ ad Jafnen: à Jafne ad Osham: ab Osha ad Shepharaamam: à Shepharaama ad Beth Shaaraim: à Beth Shaaraim ad Tsipporin: à Tsippori ad Tiberiada*, &c.

Excussum consessum magnum à sede suâ, *conclavi Gazith*, conjicimus sesqvianno, aut circiter, ante mortem *Christi*: at num in Tabernis (loco in atrio Gentium) an in urbe tunc temporis sederit, cùm de capite *Christi* ageretur, non clarè patet; cùm non pateat apud qvosvis autores, qvamdiu sederit vel hìc vel illic. In Templo eos residentes arguere videntur ea, qvæ dicuntur cap. XXVII, 4.5.6. In urbe, ea qvæ sub manibus. Forsan utrobiqve: nam non insolitum eis erat eò redire, pro re natâ, unde migraverant, excepto qvòd ad *conclave Gazith* redierunt nunqvàm. Unde Glossa in locum novissimè citatum, *In Jafne sederunt in diebus Rabban Jochananis, in Osha in diebus Rabban Gamalielis: nam redierunt ab Osha in Jafnen*, &c. Sic amotum ab *Hierosolymis* in *Jafnen* Synhedrium ante excidium urbis, eò ad festa rediit, seditq; ut anteà. Hinc sistitur *Paulus* ante Synhedrium *Hierosolymis*: cùm *Jafne* tunc temporis propria ejus foret sedes. Atqve hinc captus est periitqve in obsidione urbis *Rabban Simeon*, Synhedrii Præses, & tantùm non periit *Rabban Jochanan* ejus Vice-præfectus, ambo ad urbem à *Jafne* cum consessu adacti ob observationem *Paschatis*. An

An aula Pontificis ordinarium esset Synhedrii receptaculum, an de præsenti tantùm, hîc non qværimus. Accuratius digniusq; examen est de consessu ipso, & de Præfecto primas tenente in judicando. Præses Synhedrii nunc temporis erat *Rabban Gamaliel*, (magister *Pauli*) & Vice-præfectus *Rabban Simeon*, ejus filius, aut *Rabban Jochanan ben Zaccai*, (de qvâ re jam non disputamus) Unde ergò summo Pontifici & hic & aliàs primatus, atqve in judicando primus calculus? Sic enim in causa *Stephani* dux examinis est summus Pontifex, *Act.* VII, 1. itemq; in causa *Pauli*, *Actor.* XXIII, 2. Vide etiam *Act.* IX, 1. Num Sacerdotibus proprium Synhedrium & tribunal? Aut in summo Synhedrio num iis licitum de capite decernere, absente Præfecto? De longâ qvæstione, eâqve satis perplexâ, nos hæc pauca.

I. Fatemur qvidem, Sacerdotibus fuisse proprium consessum & concilium: negantes tamen duplex fuisse Synhedrium, pro rerum Ecclesiasticarum ac Politicarum diversitate; qvod asserunt qvidam.

1. Occurrit freqvens memoria *Conclavis Consiliariorum* לשכת בולווטי juxta atrium, qvod & לשכת פרהדרין vocatur: de qvo sic *Babyl. Joma*, fol. 8. *Traditio R Juda. Qvid? Num fuit Conclave* פרהדרין*? Nonne Conclave* בולווטי Βȣλευτῶν*? Primò vocabatur Conclave* Βȣλευτῶν לשכת בולווטי *: at cùm pecuniâ Pontificatus emeretur, annuatimq; mutaretur;* כפרהדרין הללו *sicut annuatim mutantur* Πρόεδροι *Regii, ideò exinde vocatū est* לשכת פרהדרין *Conclave* Προέδρων. Audi hîc Glossatorem. *Impii fuerunt Pontifices, atque annum totum non adimplerunt: isque, qui alteri successit, ædificium hoc immutavit, atque ornavit, ut suo nomine vocaretur:* itemq; *Gemaram; Stetit Templum primum annis* 410. *sub eoq; erant non nisi octodecim Sacerdotes. Stetit secundum annis* 420. *fueruntq; sub eo plures qvàm trecenti. Annos deme* 40. *Simeonis Justi*, 80. *Jochannis*, 10. *Ismaelis ben Phabi, atqve* 11. *Eleazari ben Harsum, & non superest singulis plenus annus.*

En Conclave Βȣλευτῶν, propriè sic dictum, qvòd illic à Sacerdotibus conventum & consessum est, at non judicantibus, sed consulentibus: idq; de rebus & negotiis solùm Templi! Consultum ac provisum hîc est, ut præstò essent omnes atqve omnia ad cultum divinum necessaria, ut sarta tecta conservarentur ædificia

 Tem-

Templi atqve atriorum, atqve ut ritè procederet Liturgia publica: aſt abſente interim ab iis omnino poteſtate judiciali aut punitivâ, atqve autoritate, vel mulctandi, vel flagellandi, vel interficiendi, imò (verba omnia) judicandi: nam examine atqve autoritate ſuâ neqviverunt vel candidatum in Sacerdotium cooptare, ſed admiſſus eſt ille autoritate Synhedrii. *Babyl. Joma*, fol. 19. 1. *In conclavi Gazith ſedit Synhedrium Iſraelis, & examen habuit de Sacerdotibus: qvicunqve inventus eſt non idoneus, nigro veſtitus eſt & nigro velatus, & dimittitur; qvicunqve idoneus, albo amictus, atqve albo velatus, ingreditur & miniſtrat cum fratribus ſuis Sacerdotibus.*

2. Occurrit etiam memoria בית דין של כהנים *Concilii Sacerdotalis.*

Babyl. Joma, fol. 66. 1. In *Gemara* dicitur, עשו הכהנים גדולים קבע *Decretum ſtatuerunt Ἀρχιερεῖς, & non permiſerunt Iſraelitam hircum emiſſarium deducere in eremum.* In Gloſſa verò, לא היו ב״ד של כהנים מניח׳ *Conſilium Sacerdotum hoc non permiſit.*

Chetubb. cap. 1. hal. 5. ב״ד של כהנים *Concilium Sacerdotale exegit pro dote virginis* 400. *Zuza, nec hoc prohibuerunt Sapientes.*

1. Fuit hoc conſilium illud, de qvo antè in *Conclavi* Βουλευτῶν. 2. Illud, qvod ab iis decretum erat de abductione hirci emiſſarii, erat merè Liturgiæ Templi, cautio ſcilicet ut ritè perageretur officium in die Expiationis. 3. Atqve illud, qvod de dote virginis, nihil aliud erat, qvàm qvod potuit qvivis *Iſraelita*. Et ſic fatentur *Gemariſtæ*. *Qvælibet familia generoſa*, inqviunt, *in Iſraele ſi facere velit qvod Sacerdotes faciunt, faciat.* Appretiârunt Sacerdotes virgines ſuas, communiq́ꝫ conſenſu non minùs qvàm tantum dotis pro eis efflagitandum ſtatuerunt. qvod omnibus *Iſraelitis* pro virginibus ſuis ſtatuere, ſi vellent, licuit.

3. In *Roſh haſhanah*, cap. 1. halac. 7. adducitur exemplum *Tobiæ Medici, qvi novilunium vidit Hieroſolymis, ipſe & filius ejus, & ſervus ejus manumiſſus. Ipſum & filium ſuum Sacerdotes admiſerunt pro teſtibus, ſervum repulerunt. Cùm autem venirent coram* ב״ד *conſeſſu, ipſum & ſervum admiſerunt, & repulerunt filium.*

Obſervetur, 1. בית דין hîc opponi Sacerdotibus. 2. Determinationem de novilunio ad Synhedrium pertinuiſſe, qvippe qvòd indè penderent ſtata tempora feſtorum: hoc ſatis patet capite

pite allegato. 3. Illud, qvod egerunr Sacerdotes, fuiſſe examinis tantùm, non decreti.

4. *Hieroſ. Chetubb.* fol. 28. 3. זקני העיר זה בד״ שלשה *Seniores urbis* (Deut. XXII, 18.) *ſunt Conſeſſus triumviralis* השערה זה בד״ של כהן גדול *Ad portam* (verſ. 24.) *id conſeſſum vult ſummi Sacerdotis.*

Res, qvæ iſthoc loci diſcutitur, eſt de fœmina maritata, qvæ à marito inventa eſt rea læſæ virginitatis, ideoq́ morte mulctanda, *Deut.* XXII, 13. &c. In iſta periochâ hæc inter alia habentur verſu 18. *Et Seniores urbis hominem iſtum apprehendent & verberabunt.* Arripiunt inde *Gemariſtæ* occaſionem definiendi, qvid ibi, alibiq́, ſibi velit Phraſiologia, *Seniores urbis* : qvidq; ſibi velit השערה vox *porta*, cùm ad conſeſſum refertur. *Illa*, inqviunt, *conſeſſum triumviralem denotat, hæc conſeſſum*, vel *concilium*, *ſummi Sacerdotis*: id eſt, ni ego plurimùm halluciner, qvodlibet Synhedrium viginti-triumvirale. Qvod & ex loco allegato ſatis claret, & ipſa ratione. 1. Verba loci citati hæc ſunt. *R. Bon bar Chaija quæſivit coram R. Zeira, Qvid ſi producat pater* (virginis) *teſtes ad falſificandum teſtes mariti? Si falſi evadant teſtes patris, flagellandus eſt ille, & centum Selaim ſolvet, in conſeſſu triumvirali, teſtes autem lapidandi per conſeſſum viginti-triumviralem*, &c. *Putavit R. Zeira duplicis judicii hoc eſſe : at R. Jeremias nomine R. Abbu, unius tantùm judicii. At traditio contrariatur τῷ R. Abbu : nam* אל זקני העיר *Ad Seniores urbis* (verſ. 5.) זה ב״ר של שלשה *Eſt ad conſeſſum triumviralem.* השערה זה ב״ר כהן גדול *Ad portam autem vult conſeſſum ſummi Sacerdotis.* Planum eſt *Conſeſſum ſummi Sacerdotis* in Antitheſi poni ad conſeſſum triumviralem; proindeq́ eſſe vel ſummum Synhedrium, vel Synhedrium viginti-triumvirale, vel Synhedrium aliqvod Sacerdotale ab his omnibus diſtinctum. At non hoc tertium, qvia planè agit locus citatus in *Talmudicis*, & locus citatus à *Talmudicis* in Lege, de tali Synhedrio, penes qvod erat judicium de capite. At qvi Synhedrium Eccleſiaſticum diſtinctum à Civili inter *Judæos* fuiſſe arbitrantur, vix arbitrantur Synhedrium illud de capite judicâſſe, aut mortem inflixiſſe: multò minùs arbitrandum eſt Synhedrium illud ſolùm de capite judicâſſe; qvod certè opinandum ex loco citato, ſi ב׳ ד של כהן גדול ſtrictè Synhedrium tale Sacerdotale denotaret. Paraphraſi

verba *Talmudica* illuſtremus. *R. Zeira* putavit cauſam iſtam de marito, uxorem de læſa virginitate accuſante, ad judicium duorum conſeſſuum pertinere, triumviralis ſc. ubi flagellatio & mulcta pecuniaria; & viginti-triumviralis, ubi pœna capitis: at *Rabbi Abhu* ad unius tantùm conſeſſûs judicium referendam arbitratur. At falleris, ô *R. Abhu*, teq; refutat ipſiſſima phraſiologia in iſtâ cauſa adhibita: nam adhibetur phraſis *ad Seniores urbis*, qvæ conſeſſum triumviralem denotat, & phraſis *ad portam*, qvæ viginti-triumviralem: nam Synhedrium ſummum nunqvam in portâ ſedit. 2. Vocatur autem Synhedrium viginti-triumvirale à *Talmudicis Conſeſſus*, vel *Synhedrium ſummi Sacerdotis*, alludentibus ad verba legislatoris, *Deut.* XVII. verſ. 9. ubi vox *Sacerdotes* Synhedria denotat inferiora, & *Judex* Synhedrium ſummum.

II. In Synhedrio ſummo cathedram qvidem primam tenuit Præfectus; (nunc temporis, cùm examen *Christus* ſubiret, ut diximus, *Rabban Gamaliel*) at dignitate ubiqve anteivit ſummus Sacerdos: nam in præfecturam Synhedrii electus eſt, non tàm is, qvi opibus aut dignitate antecelleret, qvàm qvi doctrinâ ac ſcientiâ Traditionum. Erat ille מקבל (phraſiologiâ autori *Juchaſin* uſitatiſſimâ, præfectis applicatâ) id eſt, *Cuſtos, pater, & traductor Traditionum*, atqve is electus eſt, qvi ad hæc erat ſummè idoneus. Memorabilis eſt hiſtoria de acceſſione *Hillelis* ad præfecturam, ob hoc ſolùm ad ſummam cathedram promoti, qvòd dubia qvædam de *Paſchate* ſolveret, idqve doctus, ipſo referente, à *Shemaja* & *Abtalione*. *Heroſ. Peſachin*, fol. 33. 1. Hiſtoriam exſcribere non gravabimur: *Excidit aliqvandò traditio filiis Betira: nam cùm incideret dies decimus qvartus* (qvo celebrandum *Paſcha*) *Sabbato, ignorârunt, num Paſcha pelleret Sabbatum, necne. Dixerunt autem, adeſt Babylonicus qvidam, Hillel nomine; qvi miniſtravit Shemaia & Abtalioni, novit is, num Paſcha pellat Sabbatum necne. Miſerunt ergò, atqve eum vocârunt, dixeruntq;: Num unqvam in diebus tuis audiviſti* (id eſt, Traditione accepiſti) *cùm dies decimus qvartus incidit in Sabbatum, an Paſcha pellat Sabbatum, necne? Reſpondit ille, eſtne nobis Paſcha tantùm unum Sabbatum pellens annuatim? annon plurima Paſchata pellunt Sabbatum annuatim? nempe, ſacrificium juge. Hæc probavit argumentis, à pari, à minori ad majus, &c. Aſt ab eo hoc non recepe-*

perunt, usqve dum diceret, Sic & sic eveniat mihi, hoc audivi à Shemaja atqve Abtalione. Cùm hæc illi audirent, prostiterunt illicò, atqve illum ad præfecturam promoverunt, &c.

Incubuit Præfecto præcipuè suffragia Seniorum colligere, ac Traditionem determinare, custodire, ac posteris transmittere: atqve, his exceptis, vix qvicqvam intra judicandum observares, qvod ei proprium, ac non reliqvis esset commune. Nihil ergò prohibuit, qvò minùs Pontifex & Sacerdotes (cùm & is dignitate præcelleret, & isti numero) acta in Synhedrio præ omnibus aliis promoverent, atqve omni nervositate proseqverentur; præsertim verò cùm immediatè de summâ Religionis ageretur, qvod & hìc actum est, & in exemplis *Pauli* & *Stephani* allegatis. Liceat iis, qvibus ex officio incubuit cura sacrorum, officiosam sedulitatem in judiciis eò spectantibus præ aliis exhibere, ut famæ suæ inter homines consulant & muneris sui saluti. Poterat qvidem Synhedrium constitui ex *Israelitis* solis, exclusis Sacerdotibus & Levitis, si modò tales idonei non reperirentur. Sic *Maimon. Sanhedr.* cap. 2. *Præceptum est, ut in Synhedrio magno sint Sacerdotes & Levitæ: si verò tales non inveniantur, constetq; Synhedrium ex Israelitis aliis solis, licitum est.* At talis inopia Sacerdotum & Levitarum supponitur tantùm, non invenitur unqvam: erant illi semper pars Synhedrii magna, si non maxima. *Rabban Jochanan ben Zaccai*, Sacerdos, erat jam vel Synhedrii Vice-præfectus, vel ab eo proximus. Erat ubiqve tanta Sacerdotum apud populum æstimatio, & apud Synhedrium, tantaq; Pontificis summi dignitas & veneratio, ut non mirum, si illum eosq; primos motores, primasqve partes in magno illo consessu semper reperias.

VERS. 6. Ἰησοῦ δὲ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ, &c.

Istam cœnam, de qvâ mentio *Joan.* XIII, 1. seqq. ego eandem cum hac in *Bethania* asserere non vereor; utcunqve ea à qvàmplurimis pro cœnâ *Paschali* habeatur. Rem penitiùs aliqvantùm perscrutemur.

I. Erat hæc cœna *ante Pascha*, erat pariter ista *ante Pascha*; de hâc non est qvi dubitet; nec est cur de istâ dubites, si hæc perpendas.

1. Di-

1. Dicitur à *Joanne* planis verbis, Πεϱὶ τῆς ἑοϱτῆς τȣ̃ Πάϲχα, versu primo. Πάϲχα qvidem, non rarò, ipsum agnum denotat; aliqvando ipsissimum tempus comestionis Agni; aliqvando sacrificia diei insequentis, ut *Joan.* XVIII, 28. at Ἑοϱτὴ τȣ̃ Πάϲχα nunqvam non totam festivitatem septiduanam *Paschalem* denotat, & Dialecto Sacrarum paginarum, & *Talmudicarum*. Rideret *Judæus* aliter interpretantem.

2. Cùm exeunti *Judæ* diceret *Christus, Qvod facis, fac citò*, putabant qvidam eum hoc sibi voluisse, *Eme qvibus opus est nobis ad Festum*, versu vicesimo nono. Ad qvodnam qvæso Festum? Ad cœnam *Paschalem*? Ea secundùm interpretes, qvibus nos hîc contrariamur, jam recens præterierat. Ad reliqvamnè *Paschalis* solennitatis festivitatem? Heu qvàm intempestivum! Ubinam, qvæso, ea jam coëmenda? (Si modo hæc ipsissima nox erat, qvâ jam modò comederant Agnum). Nox erat, nox festa diei festi erat; ubinam, qvæso, tunc temporis istiusmodi nundinæ? Insolitum certè, atqve inauditum, à mensa *Paschali* assurgere ad mercaturam: insolita mercatura atqve inaudita nocte festâ. Et negligentiæ nonnihil arguere posset & parùm frugi, si ea, qvæ necessaria ad Festum erant, adhuc non pararentur; sed serâ nocte jam currendum esset ad ea coëmenda, incertum ubi, incertum qvomodo. Hispidum certè est admodùm & rationi contrarium hæc ità intelligere, cùm è versu primo huc apposito sensus planissimus eliciatur. Πεϱὶ τῆς ἑοϱτῆς τȣ̃ Πάϲχα. *Pascha* adhuc non advenerat, at propè aderat, putabant ergò Discipuli in mandatis *Iudæ* Dominum dedisse, ut pararentur omnia ad *Paschalem* solennitatem necessaria, cùm jam adventaret.

3. Observetur illud *Lucæ* cap. XXII, 3. &c. *Intravit Satanas in Judam, & abiit & locutus est cum principibus Sacerdotum*, &c. Et deinde versu septimo. *Venit autem dies Azymorum.* Hinc qværo: Num methodus *Lucæ* directa est necnè? Si non, reddatur ratio dislocationis: si directa, tum planè intraverat Diabolus in *Judam* ante *Pascha*: intravit autem ad istam cœnam in *Joan.* XIII, vers. 27. Erat ergò ista cœna ante *Pascha*: nam,

4. Dicant illi mihi, qvi cœnam istam *Joan.* XIII. pro cœnâ *Paschali* reputant, qvînam hoc possibile, ut *Judas* post cœnam *Paschalem*, (ad qvam illum præsentem cum Discipulis reliqvis fuisse ii

noninficiantur) pactum suum inire potuerit cum Sacerdotibus, & turbam sicariorum expedire in apprehensionem Domini, & totum Synhedrium congregare? versu qvinqvagesimo septimo. Dicunt Evangelistæ, pactum eum iniisse cum principibus Sacerdotum, *Matth.* XXVI, 14. καὶ τοῖς στρατηγοῖς, *Luc.* XXII, 4. & cum toto Synhedrio, *Marc.* XIV, 41. Jam verò, qvonam modo possibile erat, eum cum his convenire potuisse intra tantillulum spatii, qvantum intercessit inter exitum *Judæ* à cœna, & proditionem Domini in horto? num ab his omnibus simul est cœnatum hâc nocte? Risum hoc meretur, potiùs qvàm fidem. Num ille ostiatim hos omnes invisit? Et huic etiam parùm fidei, qvippe qvòd per tempus vix potuit cum uno aliqvo eorum confabulari, multò minùs cum omnibus. Cœnatum est hâc nocte unicuiqve cum suis; patrifamiliâs cum familia. Ridiculum esset opinari, primarios hosce Sacerdotes simul cœnâsse, dum intereà familiæ eorum absqve capite domi residerent. Lege cautum est, ut unusqvisqve pater-familiâs cum suis foret istâ nocte, illos instruens, & cum & pro iis sacra celebrans. Qværendi ergò erant hi domatim à *Juda*, si tunc primùm ab eo de re ista cum iis est tractatum: & dictet ratio, an tempus illud minutum hoc permiserit? Asserimus ergò ex autoritate Evangelistarum, cænam istam *Joan.* XIII, ante *Pascha* fuisse: ad qvam, ingresso in *Judam Satanâ*, eum ante *Pascha* cum Sacerdotibus pactum iniisse, tempus & locum proditionis destinâsse, omniaqꝫ ab iis esse parata in tale facinus, cùm *Pascha* adventaret. Observetur ordo & methodus historiæ apud Evangelistas. *Matth.* XXVI, 14. 15. 16. 17. *Marc.* XIV, 10. 11. 12. *Tunc profectus est Judas ad Sacerdotes, & dixit, qvid vultis mihi dare, &c. Et ex illo tempore qværebat ille oportunitatem ad eum prodendum. Primo autem die Azymorum accesserunt discipuli*, &c. Qvandonam accessit *Judas* ad Sacerdotes de proditione transacturus? Ante primum certè diem Azymorum. Ipsissimâ eâdem methodo & *Lucas*, qvem citavimus antè. *Exinde oportunitatem qværebat*, inqviunt, *ut eum proderet*: si tùm primùm ab eo cum Sacerdotibus est conventum & compactum, cùm à cœna *Paschali* assurgeret, qvod pluribus placet, oportunitatem tunc *invenerat*, non *qvæsivit*. Loqvendi forma apud Evangelistas planissimè deliberationis aliqvod spatium innuit, non subitaneam executionem.

5. Perpendantur verba ista *Joan. XIV, 31.* Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν, & conferantur cum verbis cap. XVIII. 1. *Hæc cùm dixisset Jesus, abiit cum Discipulis suis trans torrentem Cedron.* Nonne hæc duplicem & diversam discessionem eloqvuntur? Nonne surrexit *Christus*, & discessit, cùm dixit, *Surgite, abeamus hinc?* Nulli certè fini aut usui referuntur ista verba ab Evangelista, si indè non intelligendum sit, *Christum* locum illicò mutâsse: & diversa certè est ista loci mutatio ab ea, qvæ cœnam *Paschalem* secuta est, *Joan.* XVIII, 1.

6. In capite isto *Joannis* decimo tertio non est vel minima mentio, vel nè gry qvidem, cœnæ *Paschalis.* Est plana qvidem mentio cœnæ *ante Festum Paschatis* habitæ, id est, anteqvam adveniret ista festivitas; at de cœna *Paschatis* non syllaba una. Ingenuè profiteor me satis mirari non posse, qvonam modo interpretes possint caput istud ad cœnam *Paschalem* applicare, cùm non solùm in eo non sit ulla omninò mentio cœnæ *Paschalis*, sed & Evangelista apertissimis verbis, & qvibus nihil clariùs esse potest, pronuntiaverit, istam cœnam, de qva agit, non fuisse in festo *Paschatis*, sed *ante festum.*

7. Si ea, qvæ occurrunt *Joann.* XIII. de offula data *Judæ, &c.* acta sunt in cœna *Paschali*, tùm qvînam, qvæso, possibile fuit, ut errarent Discipuli in interpretatione istorum verborum, *Qvod facis, fac citò.* In cœna *Paschali* dixit, *Is, qvi mecum tingit in patina, is est*, eratqve, ut qvibusdam videtur, manus *Judæ* isthoc ipso momento in patina. Qværenti *Judæ, Egòne?* planissimè respondet, *Tu dixisti:* atqve insuper offulam dedit in signum (ut ajunt sententiam istam tuentes): tum qvânam tandem ratione, aut ignoratione, post tam lucidam rei & personæ detectionem, imaginari potuerunt Discipuli, dixisse *Christum, Eme citò necessaria, aut da aliqvid pauperibus?*

8. Et qvibusnam, qvæso, pauperibus? Intempestivum certè erat profundâ nocte hîc illic pauperes qværere, qvi undiqve diffusi jam erant in variis Φρατρίαις, comedentes *Pascha.* (nam paupermus *Israelita* ad id officii tenebatur, æqvè ac ditissimus.) Isti, qvi opinati sunt præcepisse ei *Christum*, ut aliqvid daret pauperibus, de re illico præstanda non potuerunt non intelligere. Nam ridiculum fuisset concepisse *Christum* tàm festinanter eum à cœna dimi-

misisse, ut cras aliqvid pauperibus daret. At detur rem *Bethaniæ* transactam fuisse, idq; biduo ante *Pascha*, qvod nos asserimus, tum nec necesse est, ut cœnam istam tàm serâ nocte fuisse opineris, nec longè qværendos tunc & illic pauperes, cùm tanta hominum turba *Christum* ubiqve seqveretur.

II. Cœna hæc *Bethaniæ* habita erat, biduò ante *Pascha*; idem statuimus de cœna ista *Joan.* XIII. & qvoad locum, & qvoad tempus: idqve partim ex deductione historiæ ad illud tempus, partim ex observatione seqvelæ istius cœnæ.

Sex diebus ante *Pascha Christus* cœnat *Bethaniæ, Joan. XII, 1.2.*

Postero die (qvinqviduò ante *Pascha*) insidens asino venit *Hierosolymas, Joan.* XII, 12, 13. & vesperi redit *Bethaniam, Matth.* XXI, 17. *Marc.* XI, 11.

Die seqvente (qvatriduò ante *Pascha*) adit *Hierosolymam, Marc.* XI, 11.15. &c. & vesperi eâdem viâ redit *Bethaniam, Marc.* XI, 19.

Postero die (triduò ante *Pascha*) iterum *Hierosolymam* pergit, *Marc.* XI, 20. vesperi exit in montem *Oliveti, Matth.* XXIV, 1.3. *Marc.* XIII, 1.3. *Luc.* XXI, 37. Ubinam autem cœnatum est hâc nocte? *Bethaniæ.* Nam sic *Matthæus & Marcus. Post biduum erat Pascha, &c. Cùm autem Jesus esset in Bethania.* Atqve hinc porrò nulla de eo aut cœnante, aut *Hierosolymas* proficiscente, memoria ante vesperam *Paschalem.*

Ab ista cœna *Bethaniæ* inchoat uterqve Evangelista historiam de *Juda*, proditionem Domini machinante; *Matth.* XXVI, vers. 14. *Marc.* XIV, 10. aptissimeq; nam in ista cœna in eum introierat Diabolus, & exinde præceps fertur in istud facinus.

Nos ergò historiam è Scriptoribus sacris sic compingimus.

Ante festum Paschatis, Joan. XIII, 1. idq; biduo, *Matth.* XXVI. 2.6. *Jesu*, in *Bethania* cœnanti, mulier caput ungit, & ob factum obmurmurant nonnulli è discipulis. Mulieris advocatum agit *Christus*, & Encomiasten. Ante remotas mensas surgit *Christus*, & pedes discipulorum lavat, accumbensq; iterum de proditore monet. *Joanni* clanculum de eo interroganti ille clanculum etiam signum dat de offula, & offulam dat *Judæ.* Cum ea in eum intrat Diabolus, & jam maturescit ille in flagitium. *In cor ejus anteà Diabolus immisisset, ut proderet*, versu 2. & jam in pedes ad facinus erigitur.

gitur. Exſurgit illicò poſt offulam receptam, atqve exit. Exeunti dicit *Jeſus*, *Qvod facis, fac citò*: qvod dictum putârunt nonnulli de coemendis neceſſariis ad Feſtum, qvod jam biduò aberat. Facile & promptum iis erat opinari, illum, ideo qvòd marſupium geſtaret, eiqꝫ incumberet cura coëmendi neceſſaria, ex ſedulitate ejus (cùm multum negotii jam peragendum eſſet, ut omnia pararentur ad Feſtum) *Hieroſolymam* jam proficiſci, qvamvis nox eſſet, ut curaret omnia. Exit ille, *Hieroſolymam* pergit, & die inſeqventi cùm Sacerdotibus de proditione colloqvitur, atqve inter eos eſt compactum. Metuerunt illi ſibi, ne à turba in Feſto impedirentur, aut paterentur: ille eos de ea re ſecuros facit, modò in tempus, de qvo inter eos eſt conventum, paratos habeat armatos & ſodales. Pernoctat *Jeſus Bethaniæ*, poſterumqꝫ diem, noctemqve inſeqventem illic impendit: multaqve, Diſcipulis jam valedicturus, eos docet, monet & ſolatur. *Judas*, diſpoſito benè proditionis ſuæ ſtrategemate, & nexis retibus, *Bethaniam*, ut probabile eſt, redit, atqve à Diſcipulis rem ignorantibus creditur officiosè admodùm munere ſuo functum in parandis neceſſariis ad Feſtum jam appropinqvans. Ipſo *Paſchatis* die *Jeſus* cum ſuis à *Bethania* movet, *Surgite*, inqvit ille & *hinc eamus*, *Joan.* XIV, ult. & pergunt *Hieroſolymas*.

VERS. 7. Κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀνακειμένου.

Ergò non erat hæc eadem cœna cum ea in *Joan.* XII, 1. nam tunc pedes uncti ſunt, nunc caput. Miror qvemvis poſſe has duas hiſtorias confundere.

Uſitatiſſimum erat in epulis, præſertim ſacris, oleum aromatibus conditum; ſolitumqve eſt illud capiti alicujus præſentis illinere.

Hieroſ. Berac. fol. 11.2. *Schola Shammaana dicit, Oleum ſuave dextrâ tenet, & poculum vini ſiniſtrâ. Recitat primùm benedictionem ſuper oleum, & dein ſuper poculum. Schola Hilleliana dicit, Oleum dextra, poculum ſiniſtrâ. Benedicit ſuper oleum ſuave, atqve illinit capiti miniſtrantis: ſi verò miniſtrans ſit Diſcipulus Sapientum, illinit parieti; nam indecorum eſt Diſcipulo Sapientum olere aromata.* Hic miniſtrans accumbentis caput ungit.

VERS.

VERS. 8. Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη;

Non absqve causa dicitur, qvòd esset ungventum *gravis pretii* versu septimo, itemqꝫ *multi pretii*, *Joan.* XII, 3. ut ostenderetur non esse è vulgaribus istis ungventis in epulis adhibitis, qvæ in caput ministrantis, aut in parietem illinere illi pro ἀπωλείᾳ non reputârunt: at hoc ungventum longè pretiosius, atqve inde cavillatio.

VERS. 9. Καὶ δοθῆναι πτωχοῖς.

Judam præ aliis hîc cavillatum fuisse, fidem faciunt ea, qvæ de eo referuntur in cœna alia, *Joan.* XII, 4. Conferantur hæc cum verbis istis, *Joan.* XIII, 29. cùm *Jesus Judæ* diceret, *Qvod facis, fac citò*, putârunt qvidam eum hoc voluisse, *Da aliqvid pauperibus*. Istam nos cum hac eandem asserimus fuisse cœnam: &, ecce, qvàm hæc concinunt! cùm qverela orta esset de prodigâ ungventi profusione, jam, anteàqve *Joan.* XII. iniqvumqꝫ videretur qvibusdam, illud imprudenter ità in Dominum impendi, qvod in pauperes longè melius atqve æqviùs posset conferri: qvàm promptè possent alii, ex occasione verborum istorum ad *Iudam* opinari, *Christum* de aliqvid pauperibus dando ei præcepisse, ut cura ejus de pauperibus demonstraretur, qvamvis de profusione ungventi, & de pauperibus sic esset locutus?

VERS. 12. Πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν.

Pedes ea unxerat *Joan.* XII. amoris, officii, honoris ergò; at jam est, qvod istis superadditur, nempe officium sepulturæ: idqꝫ non solùm in interpretatione *Christi*, sed in intentione mulieris. Credidit ea, eaqꝫ prima, *Christum* moriturum, ac sub ista notione capiti ejus ungventum infundit, ac si corpus jam curans, ac ungens ad sepulturam: ac si dixisset *Salvator* qverulis, & cavillantibus, vos de ea judicatis hoc agente, qvasi esset officiosè nimis sedula, atqve in immoderata amicitiæ observantiæqꝫ professione vafra potiùs qvàm prudens; at verò eam gravis & seria admodùm urget ratio, ut hoc faciat: novit me moriturum, & jam curat de funere, & qvod vos probatis circa mortuum, fecit ea circa moritu-

turum. Hinc celebranda ejus fama per omnia secula, ob fidem hanc, & actum fidei.

VERS. 15. Τριάκοντα ἀργύρια.

Pretium servi. *Exod.* XXI, 32.

Maimon. in נזקי ממון cap. 11. *Pretium servi grandioris aut minoris, maris aut fœminæ, est* ל׳ סלעין *Triginta Selaim argenti puri. Si valeat servus centum minas, vel si valeat tantum unum denarium.* סלע *Selaa* autem, eodem ponderante, pendebat 384. grana hordeacea, *Shekalim*, cap. 1.

VERS. 17. Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν, &c.

Nam alicubi licuit, cùm domi *Hierosolymitanæ* non conducerentur mercede; qvod notavimus alibi: sed erant pro tempore festorum communis juris, *Babyl. Joma*, fol. 12. 1.

VERS. 19. Ἡτοίμασαν τὸ Πάσχα.

Missi ad hoc fuerunt *Petrus*, & *Ioannes*, *Luc.* XXII, 8. atqve illi forsan qvæstionem movent, ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν: innotuit illis solùm, *Judam* aliam rem machinatum, cùm exiret, dum alii crederent parata ab eo esse omnia.

Hoc *Petro* & *Joanni* incubuit, post collationem cum hospite, à *Christo* per signum designato, de parando atqve aptando cœnaculum.

I. Coëmendus erat agnus, probatus, atqve *Paschati* idoneus.

II. Adducendus ab iis erat agnus in atrium, ubi Altare.

Maimon. in *Korban Pesach.* cap. 1. *Non mactandum erat Pascha, nisi in atrio, ubi reliqua sacrificia mactantur: mactandumq́; die decimo quarto, post meridiem, post juge sacrificium, post oblatum thymiama*, &c.

Modum introductionis *Paschatum* in atrium, mactandiq́;, habes in *Pesachin*, cap. 5. hal. 5. 6. his verbis. *Pascha mactatur in tribus turmis; sicut dicitur* ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל *Atqve agnum mactabit, omnis cœtus congregationis Israelis; cœtus, &*

con-

congregatio; *& Israel. Ingreditur cœtus primus*, *& repletur totum atrium* : *portas atrii serant* : *tubæ canunt* : *Sacerdotes stant seriatim*, *atqve in eorum manibus habent phialas aureas & argenteas* : *series una argenteas*, *altera aureas*; *& non confunduntur* : *& non erant phialis fimbriæ*, *nè eas reponerent & sic condensaretur*, aut *congelaretur*, *sangvis* : *Israelita mactat*, *& sangvinem recipit Sacerdos*, *& proximè assistenti dat*, *& ille proximo*, *qvi phialam plenam recipiens*, *vacuam ei dat. Sacerdos*, *qvi Altari proximus stat*, *sangvinem sparsit aspersione unâ juxta fundamentum Altaris* : *exit ista turma*, *atqve ingreditur secunda*, &c.

Dicant mihi tandem ii, qvi *Christum* arbitrantur die uno *Pascha Judæorum Paschate* suo prævenisse, qvînam hæc in Templo ab eo aut suis peragi possent, cùm summum nefas esset apud populum *Pascha* non justo tempore vel mactare, vel comedere.

Agnos in atrium vulgò humeris portârunt : הרכבתו hoc vocatur *Pesachin*, cap. 6. hal. 1. Ubi Glossa, *Portatio ejus in humeris hominis*, *ut eum afferat in atrium*, *tanqvam in locum publicum*.

III. Præsentandus erat in atrio לשם פסח sub nomine *agni Paschalis*, mactandusq́ למנויין *Pro cœtu numerato*: vide qvæ de hac re discutiant *Gemaristæ* in *Pesachin*, cap. 5. hal. 3. *Si mactant eum pro non comesturis*, *& pro non numeratis*, *si pro non circumcisis*, *aut immundis*, *prophanum est* : *si pro comesturis & non comesturis*, *pro numeratis & non numeratis*, *pro circumcisis & non circumcisis*, *pro mundis & immundis*, *rectum est* : id est, Pro numeratis, ut expiatio fiat pro non numeratis : pro circumcisis, ut expiatio fiat pro præputiatis, *&c.* sic *Gemaristæ* & glossemata.

IV. Sparso sangvine ad pedem Altaris, excoriato agno, exsecto ventre, extracto adipe, atqve in ignem Altaris rejecto, refertur cadaver ad hospitium ubi cœnandum : caro assanda, corium tribuendum hospiti.

V. Parabantur & alia. Panis ex præscripto divino, vinum, edulia qvædam usitata, atqve embamma חרוסת : de qvibus commentatores ubiqve.

VERS. 20. Ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα.

I. Distingvitur à Scholis *Rabbinicis* inter היסב : ישיבה

ישיבה *Sessionem* ad mensam & הסיבה *Accubitum* ad mensam.

Berac. cap. 6. hal. 6. היו יושבין לאכול *Si sedeant ad comedendum, unusqvisqve pro seipso gratias agit*: הסיבו *Si accumbant, unus gratias agit pro omnibus.* Jam verò *accubitus iste*, ut ait Glossa in locum, *erat, cùm inclinarent se in latus sinistrum in lectulis, atqve ederunt & biberunt sic inclinati.* Atqve eadem Glossa alibi: *Edere soliti sunt recumbentes in latus sinistrum, pedibus in terra positis, unusqvisqve super lectulum unum. Babyl. Berac.* fol. 46. 2. Itemq; *Gemara, Pesachin,* fol. 108. 1. פרקדן לא שמיה הסיבה הוסבה ימין לא שמיה הסיבה *Supinè jacere non vocatur accubitus, atqve recumbere in latus dextrum non vocatur accubitus.*

II. Istiusmodi recumbentiam in capiendo cibo *Israëlitæ* gestum maximè idoneum reputârunt, in epulis sacris reqvisitum, in cœna *Paschali* summè necessarium & reqvisitissimum.

Glossa alia in *Berac.* cap. 6. ubi antè. *Nos recumbentiam non adhibemus, nisi ad buccellam solùm,* &c. *Et certè iis, qvi ederunt recumbentes, necessaria fuit recumbentia. At sessio jam nostra est nobis instar recumbentiæ. Ii soliti sunt recumbere; unusqvisqve super lectulum proprium, & cibum capere super mensam propriam: at nos omnes unà comedimus super mensam unam.*

Pesachin, cap. 10. hal. 1. אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב *Etiam pauperrimus Israelita nè comedat, anteqvàm accumbat.* Agit Canon de cœna *Paschali*; in qvem sic *Babylonici*: *Dicitur, qvòd Azyma opus habent recumbentiâ, herbæ amaræ opus non habent: de vino dicitur nomine Rabh Nachman, qvòd opus habet recumbentiâ; & dicitur nomine Rabh Nachman, quòd opus non habet recumbentiâ; & tamen hæc non contrariantur; nam illud dicitur de duobus poculis prioribus, hoc de duobus poculis posterioribus. Babyl. Pesachin,* fol. 108. 1.

In latus sinistrum recubuerunt, non in dextrum; *qvia dextrâ manu utendum necessariò fuit in cibo capiendo.* Sic Glossa ibi.

III. Istum accumbendi morē in usu & deliciis, imò pro religione qvadam habuerunt, eò qvòd signum & significationem præ se ferret libertatis.

Hierosf. Pesachin, fol. 37. 2. *R. Levi dicit, Mos servorum est, ut edant stantes: at nunc comedant recumbentes, ut dignoscatur exiisse eos è servitute in libertatem. R. Simon nomine R. Josue ben Levi, Istud instar qvantitia·*

tuatis olivæ, qvod qvis Paschate comedens officium præstat, comedatur recumbendo.

Babyl. ubi suprà, in Glossa. *Azyma comedunt nocte primâ recumbentes, qvia recordatio est redemptionis. Herbæ amaræ non opus habent recumbentiâ, qvia memoriam ferunt servitutis.*

Qvamvis sit panis afflictionis, comedendus tamen est pro more libertatis. Vide plura ibi. *Maimon.* in פירוש משניות *Tenemur ad accubitum dum comedimus, ut comedamus more Regum & magnatum.*

IV. *Cùm duo lectuli essent* גדול מיסב בראש *Dignissimus accumbit supremus, & secundus ab eo supra eum. Cùm verò essent tres lectuli, dignissimus accubuit in medio; & secundus ab eo supra eum, & tertius ab eo infra eum. Hierosf. Taanith*, fol. 68. 1. & *Babyl. Beracoth*, fol. 64. 2. In qvæ sic Glossa. *Cùm duo essent, dignior primus accubuit in lectulo suo, & secundus ab eo supra eum accubuit, id est, in lectulo juxta cervical dignioris posito. Si tres essent, dignissimus accubuit in medio, & secundus ab eo supra eum, & tertius infra eum, id est, juxta stragulas pedum ejus. Si vult dignissimus cum secundo ab eo colloqvi, necesse est, ut se erigat à recubitione suâ, ita ut erectus sedeat. Nam qvamdiu ille deflexus sedet, non potest cum illo colloqvi; nam secundus sedit ab occipite primi, & facies primi aliò erat aversa: meliusq; foret* (ad colloqvium) *secundo, si infra eum sederet; nam tum verba ejus audiret, etiam in recubitione inclinati.*

Facem præbent hæc historiæ isti, *Joan.* XIII, 23. 24. ubi *Petrus*, ut videtur, ab occipite *Servatoris* recumbens, loco post eum primo, non potuit cum eo colloqvi, & de proditore scitari: supra caput ergò *Christi Joannem* prospiciens nutu eum excitat ut interroget. Is loco à *Christo* secundo sedens, obversâqve in illum facie, sciscitatur.

VERS. 22. Μήτι ἐγώ εἰμι. Κύριε;

Renovat mentionem proditoris in cœna *Paschali* partim ipsissima occasio, comestio scilicet ac communio; ac si dixisset, nos unà & amicè jam comedimus, & tamen in numero nostro est, qvi me sit proditurus: partim ut pleniùs de re ipsa discipuli instruantur; nam in cœna ista in *Joan.* XIII. *Joanni* solùm personam clanculum

detexerat, nisi fortè & *Petrus* etiam intellexit, qvi tacitam qvæstionem *Joannus* ad *Christum* intellexit, qvippe qvòd illum ad eam proponendam nutu provocârat. Qværunt Discipuli, Egone? partim ex ignoratione rei, partim ex fidenti & sincerâ in contrarium professione.

VERS. 24. Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη.

נוח לו שלא נברא. Locutio *Talmudicis* usitatissima. *Babyl. Berac.* fol. 17. 1. &c.

VERS. 26. Λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, &c.

Panem in cœnâ, poculum post cœnam. *Post cœnam accepit poculum*, inqviunt *Lucas*, cap. XXII, 20. & *Paulus I. Cor.* XI, 25. at non ita de pane.

Ut clariùs historiam hujus cœnæ apud Evangelistas percipiamus, liceat Rubricam cœnæ *Paschalis*, eâ qvâ fieri potest brevitate, è *Talmudicis* exscribere; ut cum more gentis usitato ista, qvæ hîc referuntur, conferantur.

I. Exordium cepit cœna *Paschalis* à poculo vini.

Pesachin, cap. 10. hal. 2. *Miscent ei poculum primum. Schola Shammæana dicit, Benedicit primò de die, & deinde de vino: at Schola Hilleliana dicit, Primò de vino benedicit, ac deinde de die.* Sententiam suam firmant *Shammæani*, שהיום גורם ליין שיבוא *Quia dies in causa est, cur adsit vinum*: id est, ut explicat Glossa, שיבא קודם סעודה *ut adsit ante cibum.*

Maimon. in Chamets Umatsah, cap. 8. *Miscent primò poculum unicuiqve, & benedicit* (Paterfamiliâs) *Benedictus sit, qvi creavit fructum vitis, & recitat insuper sacrationem diei.* וזמן (id est, numero plurali gratias agit pro toto cœtu, dicens *Benedicamus*) *ac poculum ebibit. Et posteà benedicit de lotione manuum, & lavat.*

Confer hoc poculum cum isto, *Luc.* XXII, 17.

II. Apponuntur deindè herbæ amaræ.

Inferunt mensam stratam, super qvam est מרור וירק אחר *Embamma amarum, atqve herba alia.* Maimon.

הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת *Pesachin*, ubi ante. Interpretationem exhibeant Glossatores.

Ba-

Babyl. fol. 114. 1. *Non apponunt mensam, nisi post sacrationem diei: & super mensam apponitur lactuca. Postqvam benedixit super vinum, apponunt herbas, atqve edit ille lactucas intinctas; at non in embammate* חרוסת, *nam ea adhuc non adducitur: atqve hoc de lactucâ simpliciter non intelligitur, nisi cùm adsint herbæ aliæ.*

עד שמגיע לפרפרת הפת hoc sibi vult, Anteqvàm perveniatur ad istas herbas amaras, qvas comedit post azyma, qvando etiam benedicit pro comestione herbarum amararum; *sicut scribitur*, Cum azymis,& herbis amaris comedetis. *Azyma primò, & deinde herbæ amaræ: atqve intinctio hæc prima eâ tantùm ratione adhibetur, ut pueri observent, & qværant; nam insolitum est hominibus herbas edere ante cibum.*

III. *Apponuntur posteà Azyma, atqve embamma* חרוסת, *atqve agnus, & caro etiam Chagigæ diei decimi qvarti. Maimonides* nullam notat interpositionem inter appositas herbas amaras atqve apposita azyma: at *Misnah Talmudica* notat his verbis, הביאו לפניו מצה *Apponunt coram eo azyma.* Ubi Glossa, *Hoc dicitur, qvia mensam amoverant à coram eo, qvi officium Paschatis transegit: ista autem mensæ amotio eo fine erat, ut filius interrogaret patrem; & pater respondit ei, Adducant iterum mensam, ut faciamus intinctionem secundam, & tunc interroget filius, Qvare bis intingimus? reducunt ergò mensam, atqve in eâ azyma, atqve herbas amaras, &c.*

IV. Incipit & benedicit, *Benedictus sit, qvi creavit fructum terræ: ac herbas accipit, atqve intingit in embammate Charosheth* חרוסת *& comedit pro qvantitate olivæ ille, atqve omnes cum eo accumbentes; & nè comedat minus qvàm qvantitatem olivæ: & tunc amovent mensam à coram patre-familiâs. Maimon.* An hæc amotio mensæ eadem sit cum prænominatâ, non tanti est ut discutiamus.

V. מוזגו לו כוס שני *Jam miscent ei poculum secundum: atqve jam filius interrogat patrem; vel, si filius non nôrit eum interrogare, ipse eum docet, qvantum differat hæc nox ab aliis omnibus noctibus. Aliis noctibus non intingimus nisi semel; hâc nocte bis: Aliis comedimus vel fermentatum vel Azyma; hâc Azyma solùm, &c. aliis comedimus vel sedentes vel recumbentes; hâc nocte omnes recumbimus, &c.*

VI. *Admovetur iterum mensa, & tum dicit ille, Hoc est Pascha, qvod comedimus ideò, qvia Deus transiit per domos patrum nostrorum in Ægypto. Tunc elevat manu suâ herbas amaras, & dicit, Herbas has ama-*

ras nos comedimus ideò, qvòd amaras fecerunt Ægyptii vitas patrum nostrorum in Ægypto. Elevat manu suâ Azyma & dicit, Azyma hæc comedimus, qvia non erat spatium farinæ conspersæ patrum nostrorum, ut fermentaretur, anteqvàm seipsum revelaret Deus, eosqve redimeret. Debemus ergo nos laudare, celebrare, honorare, magnificare, &c. illum, qvi patribus nostris nobisqve omnia hæc miranda fecit, nosqve eduxit è servitute in libertatem, è dolore in gaudium, è tenebris in lucem magnam. Dicamus ergò Halleluja. Laudate Dominum, laudate servi Domini, *&c. ad,* Et silicem in fontes aqvarum (id est, ab initio *Psalmi 113.* ad finem Psal. CXIV). *Et concludit, Benedictus tu Domine Deus noster, Rex æterne, nos redimens, patresqve redimens ex Ægypto, atqve ad noctem hanc nos perducens; ut comedamus Azyma atqve herbas amaras: & jam ebibit poculum secundum.*

VII. *Deinde manus lavans, & duos panes accipiens, unum frangit, & fractum reponit super solidum, & benedicit, Benedictus sit ille, qvi producit panem è terrâ: & complicans panem cum herbis amaris, intingensqve in embamma* חרוסת*, benedicensqve Benedictus tu, Domine Deus noster Rex æterne, qvi nos sanctificavit præceptis suis, præcepitqve ut comederemus, Azyma atqve herbas amaras simul comedit: si verò separatim Azyma atqve herbas comedit, separatim gratias agit. Posteaqve gratias pari modo agens super carnem Chagigæ diei decimi qvarti, de ea etiam comedit: & pari modo benedicens super carnem agni, de ea comedit.*

VIII. *Indè porrò cœnam protrahit, hoc vel illud edens bibensve, prout lubet: ultimoqve de carne Paschatis edit, saltem pro qvantitate olivæ, atqve exinde nec qvicqvam cibi gustat omninò.* Hæc *Maimonides* loco citato, atqve etiam *Talmudici* sparsim capite ultimo tractatûs *Pesachin.*

Et jam tempus erat, qvô *Christus* panem accipiens Eucharistiam instituit. At num post comesa frustula ista agni valedictoria, ut ita vocare liceat, an eorum vice? Videtur qvòd eorum vice, qvia dicitur ab Evangelista nostro *Marcoqve* Ἐσθιόντων αὐτῶν, &c. *Dum comederent, Jesus accepit panem*: jam verò, absqve dubio loqvuntur illi secundum notum & vulgarem cœnæ istius morem, ut à suis intelligerentur. *Judæi* autem omnes satis nôrunt, qvod post comesa ista agni frustula dici non posset, *Dum comederent*: nam ab istis frustulis finita est comestio. Vero similius ergò est, *Chri-*

Christum, cùm jam parati essent frustula ista sumere, morem immutâsse, ac pro iis frustula panis distribuisse, ac instituisse Sacramentum. Opinantur nonnulli in more fuisse Azyma ultimò gustare, & ab iis cœnam claudere, qvod & nos aliqvando sumus opinati. Eoq; facilius est in istam opinionem labi, qvòd in Rubricis *Paschalibus* aliqvibus tale qvid memoretur, meritoq;, cùm ista consvetudo qvidem obtineret post excisum Templum.

Εὐλογήσας ἔκλασε.

Primò benedixit, & deinde fregit. Sic usitatum semper, nisi in pane *Paschali*. Unus è panibus binis primò divisus est in duas partes aut forsan plures anteqvam benediceretur. חולק אחד מהן *Partitur unum ex illis.* Verba sunt *Maimonidis*, qvi etiam hæc addit, *Qvare autem non benedicit super duos panes eo modo, qvo aliis diebus Festis? Qvia hic vocator* לחם עוני *Panis paupertatis. Pauperibus autem res est cum frustis, atqve hic pariter sunt frusta.*

Babyl. Beracoth, fol. 47. 1. אין בוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי העונים *Frangens panem nè frangat ante prolatum Amen ab ore respondentium.*

Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

Applicata hæc ad *Pascha* recens jam comestum clarius elucescunt. *Hoc* jam est corpus meum eo sensu, qvo extitit agnus *Paschalis* corpus meum hucusqve. Et versu vicesimo octavo, *Hoc est sangvis meus novi Testamenti eodem sensu, qvo sangvis taurorum & hircorum fuit sangvis meus sub veteri.* Exod. XXIV. Heb. IX.

VERS. 27. Τὸ ποτήριον.

Aderat panis huic cœnæ ex institutione divinâ; ast unde vinum? & qvantum? & qvale?

I. *Hierof. Pesachin*, fol. 37, 2. *Traditio. Necesse est ut homo exhilaret uxorem suam, & filios ad festum. At qvomodo exhilarant? Vino.*

Citantur & eadem *Babyl. Pesach.* fol. 109. 1. *Tradunt Rabbini*, inqviunt, *Tenetur homo ad exhilarandum filios & domesticos suos in festo; sicut dicitur*, Et lætaberis tu in Festo tuo. (*Deut. XVI, 14.*) *Qvomodo*

modo autem exhilarant? Vino. R. Judah dicit, Exhilaratio virorum fit re iis congruâ; fœminarum, re congruâ illis. Virorum, re illis congruâ, nempe vinô: fœminarum, illis congruâ. Qvânam? Rabh Joseph dicit, In Babylone, vestibus tinctis, In terrâ Israeliticâ, vestibus lineis, &c.

II. Qvatuor pocula vini erant ebibenda ab unoqvoqve. הכל חייבין בד׳ כוסות *Omnes tenentur ad qvatuor pocula, viri, fœminæ, & pueri: R. Judah dicit, At qvid pueris cum vino? At illis distribuunt triticum & nuces, &c.*

Rationem numeri reddunt *Hierosolymitani*, loco antè citato, fusissimè. Qvidam pro numero qvatuor verborum adhibitorum in historiâ redemptionis *Israelis ex Ægypto.* והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: qvidam pro numero recitationis vocis כוס in *Genes.* XI, 11. 13. qvidam pro numero qvatuor Monarchiarum: qvidam pro numero qvatuor poculorum vindictæ, qvibus Deus potaturus est gentes. *Jerem.* XXV, 15. & LI, 7. *Psalm.* XI, 6. & LXXV, 8. Et pro numero qvatuor poculorum, qvibus potaturus est Deus *Israelem*, *Psal.* XXIII, 5. & XVI, 5. & CXVI, 13. כוס ישועות אשא תרויין *Poculum salutum duarum.*

III. De mensurâ horum poculorum sic determinatur. ארבעה כוסות שאמרו ישנן יביעית יין באיטלקי. *Rabbi Chaia dicit, Qvatuor pocula continent qvartanam vini Italicam. Hierosf. Shabb.* fol. 11. 1.

Et curiosius ibidem: *Qvanta mensura poculi?* אצבעיים על אצבעיים רום אצבע ומחצה ושליש אצבע *Qvadratura duorum digitorum profunditatis digiti, & dimidii, & tertiæ partis digiti.* Adducuntur hæc in *Babyl. Pesach.* loco antè citato, at cùm hac differentiâ; qvòd pro שליש אצבע est חומש אצבע *qvintæ partis digiti.*

IV. מצוה לצאת ביין אדום. *Præceptum est, ut vino rubido præstet hoc officium. Hierosf.* ubi antè. Sic *Babyl.* צריך שיהא בו טעם ומראה *Necesse est, ut sit in eo sapor & aspectus vini:* Glossa, שיהא אדום *Ut sit rubidus.*

V. שתאן חי יצא: *Si vinum biberit purum*, & non aqvâ mixtum, *præstitit officium*; at vulgò aqvam immiscuerunt: hinc in Rubricâ festorum, cùm mentio fit de vino, semper adhibent vocem מוזגו *Miscent* ei poculum. De ista commixtione disputat utrumq; *Talmud* capite de *Paschate* citato: qvæ vide.

Babyl.

Babyl. Beracoth, fol.50.2. *Tradunt Rabbini. Super vinum, cui non immiſcetur aqva, non benedicunt*, Benedictus ſit, qvi creavit fructum vitis; *ſed*, Benedictus ſit, qvi creavit fructum arboris. Gloſſa, ויינם חזק מאר *Vinum eorum ſtrenuum erat admodùm, & potationi non idoneum abſqve immixta aqva*, &c. *Gemariſtæ* paulò pòſt: *Suffragantur Sapientes R. Eleazaro, non benedicendum eſſe ſuper poculum benedictionis, donec immiſceatur ei aqva.* Immiſtio aqvæ unicuiqve potulo contulit ad ſalubritatem, atqve ad fugam ebrietatis. Obſervavimus alibi hiſtoriam de *Rabban Gamaliele*, qvi turbationem animi aliqvam paſſus & faſſus eſt, atqve ineptitudinem ad opus ſerium ob epotam vini qvartanam *Italicam*. His de vino *Paſchali* præmiſſis, jam ad poculum hoc *Salvatoris* obſervandum redeamus.

Poſt ea, qvæ anteà memorantur, in cœnâ *Paſchali* tranſigi ſolita, hæc adduntur porrò à *Maimonide*. *Deinde lavat manus ſuas*, ומברך ברכת המזון *& benedicit benedictionem cibi* (id eſt, gratias agit poſt cibum) *ſuper poculum vini tertium, atqve ebibit.* Poculum illud vulgò vocabatur כוס הברכה *Poculum benedictionis* אכסא דברכתא dialecto *Talmudicâ*. כוס של ברכה ברכת המזון *Poculum benedictionis eſt, cùm benedicitur poſt cibum:* ait Gloſſa in *Babyl. Beracoth*, fol.51.1. Ubi etiam in textu memorantur plurima de hoc poculo. *Decem res dicuntur de poculo benedictionis* הרחה ושטיפה *Lotio & prolutio* : (id eſt, ut lavetur intus & extra; nè ſcilicet in eo maneat qvid vini poculorum præcedentium.) חי *Vinum purum* infundatur in poculum, & fiat commiſtio aqvæ in poculo : ומלא *Plenum ſit:* עיטור *Coronatio*, hoc eſt, ut *Gemara: per Diſcipulos*; dum ille hoc agit, circùm ſint Diſcipuli inſtar coronæ. עיטוף *Obvelatio*, id eſt, *ut Rabb Papa: Velat ſe & conſidet; ut R. Iſſai, Sudarium expandit in caput ſuum.* נוטלו בשתי ידיו *Poculum accipit manu utrâqve, at dat in manum dextram, elevat à menſâ, oculos in illud figit*, &c. *ſunt qvi dicunt, dono impertit ſuis.*

Qvoſnam ex his ritus adhibuerit *Salvator*, non qværimus; poculum certè invenimus idem fuiſſe cum *poculo benedictionis*: cùm ſcilicet pro more, poſt guſtatum fruſtulum agni valedictorium, finis jam eſſet cœnæ, & ſuper poculum tertium gratiæ agendæ eſſent poſt cibum, accipit ille illud poculum, & poſt actas, ut probabile

bile est,& pro more & pro officio gratias pro cibo, instituit ille istud in poculum Eucharisticum. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, I *Cor*. X,16.

Hinc est, qvòd *Lucas* & *Paulus* dicant eum poculum accepisse *post cœnam*, id est, poculum illud, qvod clausit cœnam.

Prætereundum non est, qvòd ille poculum Eucharisticum instituens dicat, *Hoc est sangvis meus Novi Testamenti*, ut *Matthæus* & *Marcus*: imò, ut *Lucas* & *Paulus*, *Hoc poculum est Novum Testamentum in sangvine meo.* Non sigillum tantùm Fœderis; sed & sanctio *Novi* Fœderis: terminus œconomiæ *Mosaicæ*, & sanctio *Novæ*. *Veteris* Fœderis sanctio erat per sangvinem taurorum & hircorum. *Exod.* XXIV. *Heb.* IX. qvia fundendus adhuc erat sangvis: *novæ*, per poculum vini, qvia sub Novo Testamento nulla ulteriùs sangvinis effusio. Prout hìc dicitur de poculo, *Hoc poculum est Novum Testamentum in sangvine meo*: sic dici potuit de cratere sangvinis, *Exod.* XXIV. *Iste crater erat Vetus Testamentum in sangvine Christi.* Perlectis illic omnibus Fœderis istius articulis, sangvine populum omnem conspersit *Moses*, dixitq́ue, *Hic est sangvis Fœderis, qvod pepegit Dominus vobiscum*; & sic sancitum est Fœdus, vel Testamentum, illud Vetus: prædicatis pariter à *Christo* omnibus Novi Fœderis articulis, poculum vini sumit ille, ac potandum exhibet, & dicit, *Hoc est Novum Testamentum in sangvine meo*, & sic sancitum est Fœdus Novum.

Erat & calix qvartus, de qvo autor noster porrò, *Deinde miscet poculum qvartum, & super illud perficit Hallel: additq́ue insuper Benedictionem cantici,* ברכת השיר *qvod est*, Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. *& dicit*, Benedictus sit, qvi creavit fructum vitis, *& posteà non qvicqvam gustat istâ nocte*, &c. *Perficit Hallel*: id est, Incipit indè, ubi desitum est antè, videlicet ab initio *Psalmi* centesimi decimi qvinti, & pergit ad finem *Psalmi* centesimi decimi octavi.

An *Christus* calicem hunc adhibuerit, non disputamus: Canticum certè adhibuit, qvod notat Evangelista, cùm dicit ὑμνήσαντες, versu tricesimo. Ipsissima vox הימנון occurrit in *Midras Till.* fol. 4. 2. & 42. 1.

Et jam cœnam hanc *Paschalem* retrospicienti liceat mihi ab iis qværere, qvi cœnam istam in *Joan.* XIII. eandem cum hac esse ar-

arbitrantur; Qvamnam hujus temporis partem designant lotioni pedum discipulorum? qvamq; dimissioni *Judæ*? qvamq; confabulationi ejus cum Sacerdotibus, atqve sicariorum in facinus accinctioni?

I. Mirum certè videtur, *Christum* lotionem pedum discipulorum ad cœnam *Paschalem* rejecisse: Cùm, 1. istiusmodi actio, non solùm isti cœnæ esset omninò insolens, atqve inaudita; sed & nullo modo necessaria, aut congrua: nam, 2. qvantò convenientiùs præstari ea potuit in cœnâ communi ante *Pascha*, qvod nos opinamur, cùm nulla esset à tempore coarctatio; qvàm in cœna *Paschali*, cùm multa incumberent, qvæ expeditionem efflagitarent?

II. Officium *Paschalis* cœnæ istiusmodi interruptionem non toleravit, nec licuit aliis à statâ regulâ sic declinare, ut rem tàm alienam introducerent; & qvare *Christus* sic declinaret, cùm in aliis secundùm morem gentis se gessit, cumqve centies daretur liberior occasio istam actionem præstandi, qvàm tempore sic premente & coarctante?

III. Consedit ad cœnam *Judas* cum reliqvis, atqve aderat, cùm comederent, *Matth.* XXVI, 20.21. *Marc.* XIV, 18. &, heu! qvàm insolitum erat cuivis eo modo ante cœnam istam peractam discedere; satis ambiguum est apud Canones *Judaicos*, an licuerit, & in qvantum licuerit alicui, qvi se huic vel illi φρατρίᾳ associaverat, ab eâ in aliam recedere, atqve hìc partem unam cœnæ capere, illic aliam: at de discessione personæ ad negotium aliqvod aliud peragendum nè somnium qvidem, cùm talem rem fieri posse nec volunt, nec possunt imaginari. Vides qvàm leve videatur discipulis discessio *Judæ* ad coëmenda necessaria, prout ipsi interpretabantur, qvia discessit à cœnâ communi; at, si sic eum dimissum ac abactum vidissent à cœnâ *Paschali*, monstrum visum fuisset & stupendũ. Qvid? à cœnâ *Paschali* jam inchoatâ ad mercaturam? A cœnâ Bethaniæ comuni ad mercaturã, ad coëmenda ante *Pascha* necessaria ad *Pascha*, nihil novi hoc aut insoliti: at à cœnâ *Paschali*, ante eã peractã, ad forũ aut nundinas discedere, insolẽtius & stupẽdius erat, qvàm ut tã leviter & sine scrupulo ab iis digereretur.

Nos ergò non omninò dubitamus *Judam* ad *Pascha* affuisse, atqve ad Eucharistiam affuisse: qvod planissimis verbis testatur

Lucas, cap. XXII, 20. 21. parùm dubitamus ad Hymnum affuiſſe, nec diſceſſiſſe ante peracta omnia in cœna: at, cùm aſſurgerent omnes à menſa, & jam pararetur ad iter in montem *Oliveti* (pernoctatum in *Bethania*, ut opinati ſunt Diſcipuli) ſubduxit ſe proditor neqviſſimus, atqve ad cohortes iſtas ſe recepit, qvas ei paraverant Sacerdotes, tempore & loco, biduò ante, ex compacto deſignatis. Videor mihi verba & conjurationem carnificis audire: "Craſtino, inqvit ille, erit *Paſcha*, & novi Magiſtrum meum ad *Paſcha* adfuturum: noviq; eum non pernoctaturum *Hieroſolymis*; "ſed ad *Bethaniam*, utcunqve ſerâ nocte, rediturum, ubi ſolitus eſt "pernoctare. Parate vos mihi ergò homines armatos, ut in promptu ſint loco deſignato, illicò poſt cœnam *Paſchalem*; egoqve "clãculùm ad eos me proripiã, cùm jam Magiſter meus ad iter ſe "parat, illicq; me duce eum excipient in hortis extra urbem, ubi "ob ſolitudinem loci, ſilentiumqve noctis, ſecurum ſatis nobis "erit à turbâ. Et peragite vos *Paſchata* veſtra expeditè, ut in Concilium à cœna congregemini, examen ac judicium de eo habituri, cùm eum ad vos nos adduxerimus; favente etiam vobis "hac in re, ac à turba protegente, ſilentio noctis. Sic parantur omnia in locum & tempus præſtitutum, ſurripiensq; ſe latro à cœtu Diſcipulorum, cùm jam egrederentur verſùs *Olivetum*, atqve ad armatos ſuos accelerans, ſine mora, paratos abducit, invaditq; Magiſtrum jam in horto.

VERS. 34. Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

Idem ferè dixerat *Joann.* XIII, 38. *Non cantabit gallus, donec ter me abnegaveris.* Ergò, inqviunt qvidam, erat iſta cœna eadem cum hâc *Paſchali*. Veriſſimè qvidem, ſi ἀλέκτωρ ȣ̓ φωνήσῃ reddi deberet, *Gallus non ſemel vocem edet*, vel, *Gallus nullus vocem edet*: at non ita, ſed ad hunc ſenſum aſſurgit, *Intra tempus Gallicinii* ter me abnegabis: nam *Petrus* eum ſemel tantùm abnegavit ante primum cantum galli, ac ter ante ſecundum, *Marc.* XIV, 68, 72. Hinc ergò facilè advertas, qvo ſenſu verba iſta intelligenda ſunt, ad *Petrum* prolata, biduò ante *Paſcha Joan.* XIII. ult. *Non cantabit gallus*, &c. Non, qvòd nullus ab iſto tempore galli cantus futurus eſſet

ante

ante *Petri* abnegationem; sed, ac si dixisset *Salvator*, "Adeóne, ô
" *Petre*, tu fidens tui? Amen, dico tibi, erit, idqve brevi, cum
" me ter abnegabis intra tempus gallicinii. Ἐν ἀλεκτοροφωνίᾳ,
*Marc.*XIII, 35.

In cœna *Paschali* dicitur, *Hâc nocte*, anteqvam cantaverit gallus,&c. *Matth.*XXVI,34. *Marc.*XIV,30. *Luc.* XXII,34. At nihil tale auditur in cœna ista, *Joan. XIII.*

De gallicinio sic Magistri. *Babyl.Joma*, fol.21.1. *Dicit R.Schilla, Qvicunqve iter aggreditur ante galli cantum, sangvis suus sit in caput suum. R.Josia dicit, Si ante cantum secundum: at sunt qvi dicunt, Si ante tertium. At de qvali gallo hæc dicuntur?* בתרנגול בינוני *De gallo mediano:* hoc est, ut explicat Glossa, *De gallo, qvi cantum suum nec nimis accelerat, nec nimis differt. Mishnah*, in qvam hoc Glossema, hæc habet: *Unoqvoqve die cineres ab Altari removent circa galli cantum: at die Expiationis à mediâ nocte, &c.*

Mireris gallum gallinaceum inveniri *Hierosolymis*, cùm Canone prohibitum sit gallos illic alere. *Bava Kama*, cap. 7. halac. ult. אין מגדלין תרנגולין בירושלם מפני קדשים *Non alunt gallos Hierosolymis propter sacra, nec Sacerdotes eos alunt per totam terram Israeliticam.* Rationem reddit Glossa, *Etiam Israelitis prohibitum est gallos alere Hierosolymis propter sacra; nam Israelitæ comederunt illic carnem sacrificiorum pacificorum, atqve Eucharisticorum: jam verò mos est gallis gallinaceis vertere stercoraria, atqve inde forsan educere possent carnem reptilium, unde pollui possent sacra ista comedenda.*

Qvonam modo & prætextu cum Canone sit dispensatum, non disputamus; aderant certè galli gallinacei *Hierosolymis* æqvè ac alibi. Et memorabilis est historia de gallo, ex sententia Synhedrii lapidato ob interfectum ab eo puerulum. *Hieros. Erubhin*, fol.26.1.

VERS. 36. Γεθσημανῆ.

Locus torcularium oleaceorum, ad basin *Oliveti*.
Joanni est *hortus ultra Kidronem*, cap.XVIII,1.

Bava Kama, ubi suprà. *Non faciunt in Jerusalem hortos aut paradisos,* משום סירחא *propter fœtorem.* Glossa, *Propter fœtorem ab herbis malis, quæ projicerentur: mosq; est hortos stercorare, atqve*

 indè

indè fætor. Hinc nulli horti in urbe (hortis rosarum qvibusdam exceptis, qvi fuerant à diebus Prophetarum. *Avoth R. Nathan*, fol. 9.1.) at omnes extrà, præsertim verò ad pedem *Oliveti*.

VERS. 49. Καὶ ἐφίλησεν αὐτόν.

Magistro, Discipulum osculari, non erat inusitatum; Discipulo Magistrum rariùs: an ergò *Judas* hoc fecerit ex prætextu officii, an ex aperto contemptu & derisione, qværatur.

VERS. 60. πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων.

Qvære, an hi עדים זוממים dicendi sint, de qvibus *Talmudici* plurima, præsertim in tractatu *Maccoth*, cap. 1. זוממים vulgò redduntur *Falsi testes*, meritoqꝫ: & tamen eos, tanqvam necessarios, numerat *Maimonides* in urbe istâ, ubi statuitur Synhedrium viginti-triumvirale. *Qvare*, inqvit, *non statuitur Synhedrium tale, nisi in civitate ubi sunt homines* 120? *Nempe ut sint* 23. *è Synhedrio, tresqꝫ classes hominum* 69: *&* 10. *viri rebus Synagogæ intenti*: 2 *Scribæ*, 2 *Episcopi*, 2 *Judicandi*, 2 *Testes*. שני זוממין ושני זוממי זוממין &c. Rei ratio obscurior, hominum charactera hisce exemplis sume. *Dicunt testes, Nos testamur, qvòd N. occidit N. Dicunt iis, Qvomodo hoc testamini, cùm occisus, aut occisor fuerit nobiscum in loco qvodam isto die? Isti adhuc non sunt* זוממים: *at si dicant, Qvomodo hoc testamini, cùm vos fueritis nobiscum isto die*, &c. *Maccoth*, cap. 1. hal. 6. In qvam *Mishnam* sic *Maimon. Testes testantur, Reuben occidit Simeonem: & posteà veniunt Kohath & Hushim*, והזוימו, *& improbant eorum testimoniũ; veniuntqꝫ posteà testes alii, testanturqꝫ idem cum prioribus; qvòd nempè Reuben occidit Simeonẽ: & Kohath & Hushim eorum testimonium etiam improbant; secundi, tertii, qvarti etiam si mille advenirent, atqve idem testarentur: si duo isti sic improbent, omnes morientur ex testimonio duorum istorum*, &c.

Erat etiam par testimonium in rebus aliis: sic in *halacah* primâ capitis citati: כיצד העדים נעשים זוממין *Qvomodo testes fiunt* זוממים? *Testamur nos de N. qvòd est filius fœminæ repudiatæ, &c. Non dicunt, Fiat hic filius repudiatæ pro eo, sed vapulat quadraginta verberibus.* Obscura satis verba; at hæc sibi volunt. Cùm falsus testis ex lege eadem passurus esset, qvæ falso suo testimonio in alium

alium machinatus fuerat; hîc qværitur, in qvibusnam casibus testis adeò reputandus esset falsus, ut talionem istam subiret: & respondetur, Non in omnibus; & adducitur hæc causa, Si testis qvivis falso testimonio aliqvem legitimatione suâ privare vellet, consеqventerq; privilegiis legitimationem comitantibus, dicens eum filium esse uxoris repudiatæ, qvamvis hic reverà esset עד זומם testis falsus, tamen talio ei rependenda non erat, atqve ille non statuendus filius etiam repudiatæ; sed flagellandus erat. Sed in rebus capitalibus obtinuit, ut qvi falso testimonio necem alteri machinatus esset, ipse necem pateretur.

VERS. 65. Τότε ὁ Ἀρχιερεὺς διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.

Maimon. in *Avodah Zarah*, cap. 2. *Cùm eloqvuntur testes, qualem blasphemiam audierunt, tenetur unusqvisqve blasphemiam audiens vestimenta scindere.* Vide plura ibi.

Sanhedr. cap. 7. halac. 10. *Judicantes blasphemantem interrogant primùm testem, & dicunt ei, Loqvere planè qvid audivisti: cumq; ille effatur, Judices pedibus stantes scindunt vestimenta sua, & non resuunt,* &c. Vide ibi *Gemaram Babylonicam* copiosè discutientem, qvare in pedes exsurgant, qvare scindant vestimenta, & qvare non liceat ea resuere.

CAP. XXVII.

VERS. 1. Πρωΐας δὲ γενομένης, &c.

PRemamus aliqvantum vestigia hujus Synhedrii.

I. Noctem terunt judicando de capite, qvod proprii Canonis cautione est omninò prohibitum, דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום *Judicia capitalia transigunt interdiu, & finiunt interdiu. Sanhedr.* cap. 4. hal. 1. Pecuniaria qvidem, die incepta, nocte potuerunt determinari, qvod ibidem asseritur; at capitalia non nisi die tractanda: at verò judicium hoc de capite *Christi* opus est noctis & tenebrarum; nocte inchoatum, & per totam ferè noctem agitatum.

 2. Erat

2. Erat hæc nox veſpera diei Feſti, primi ſcilicet hebdomadis *Paſchalis*, qvo tempore prohibitum etiam erat judicia exercere.

Moed Katon, cap. 5. halac. 2. *Non judicant die Feſto.* In qvas partes hîc eatur à Juridicis, non moleſti erimus recitando: ſcrupuli ſatis injicitur ex ipſo hoc Canone, qvem exiſtimant iſti, qvi præ odio ac virulentia erga *Chriſtum* proprios Canones videntur nihili facere, & pedibus conculcare.

3. Πρωΐας γενομένης, aderat tempus recitandorum Phylacteriorum, à prima ſcilicet aurorâ ad horam tertiam. *Berac.* cap. 1. halac. 2. At ubi hodie apud hos iſta religio? Num Phylacteria veſtra recitâſtis hoc manè, ô patres Synhedrii, ante conventionem in conſeſſu? Vobis alia res curanda (ut *Jeſum* ſcilicet malè perdatis,) aut curam precum è vobis expulit, aut certè charitatem è precibus.

4. Illucet jam יט״ ראשון של הפסח; *Dies primus Feſtus Paſchatis*, qvo ſe ſiſtere in Templo ſunt ſoliti, ac munera ſua offerre, *Exod.* XXIII, 15. At qvando & qvomodo hoc ab iis præſtitum hodie? Cavent ab introitu in prætorium, ut non contaminarentur, ſed ut manducarent *Chagigam*; (Vide *Joan.* XVIII, 28. & *Chagigah*, cap. 1.) at vix comperias qvodnam tempus ab iis huic rei hodie impenſum: nec qvidem per Canonem qvendam licuit illis qvicqvàm iſto die comedere, *Nam, cùm Synhedrium qvemqvam morti adjudicavit, nè qvicqvam deguſtent illi iſto die. Babyl. Sanhedr.* fol. 63. 1.

Συμβούλιον ἔλαβον, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.

Perpendatur illud in *Sanhedr.* loco ante citato, cap. 4. דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה *De rebus pecuniariis judicant interdiu, & determinare poſſunt nocte. De capitalibus judicant interdiu, & finiunt interdiu. Judicia de pecuniariis abſolvunt eodem die, ſive ſint mulctativa, ſive abſolutiva. Judicia de capitalibus finiunt eodem die, ſi ſint ad abſolutionem; ſi verò ſint ad damnationem, finiuntur die ſeqvente.* Rationem diverſitatis hujus reddunt *Gemariſtæ*; qvos vide. Poſterioris ſic exprimunt, אשרי הדיין שמחמץ את דינו *Beatus eſt Judex, qvi fermentat judicium ſuum:* id eſt, ut Gloſſa,

ſa, *Qui judicium ſuum moratur, & pernoctare facit, ut ventilet veritatem.*

Differentia inter רנין & גומרין major eſt, qvàm fortè ſuſpicatur Lector primò aſpectu. Sub voce רנין totum judicii proceſſum innuunt, examen actoris & rei & teſtium, receptionem ſuffragiorum Synhedrii, atqve eorum conſcriptionem per Scribas: גומרין nihil aliud deſignat, qvàm proceſſum ad ſententiam definitivam. Differentiam clariùs intelligas ex Gloſſemate ad *Babyl. Sanhedr.* fol. 35. 1. In textu hoc decernitur, אין רנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב *Nè judicent veſperis Sabbati, nec veſperis diei Feſti*: qvod & repetitur in *Hieroſ. Chetub.* fol. 24. 4. & *Moed Katon*, fol. 63. 1. Ratio prohibitionis hæc eſt; Ne ſcilicet judicia inchoata veſperiis Sabbati, vel diei Feſti, finiantur vel concludantur die Sabbato aut Feſto: *qvod qvidem obtinet*, inqvit Gloſſa, *in judiciis pecuniariis, caveturq́; ne ſit ſcriptio*: (nam vel ſcribere literulam Sabbato prohibetur:) *at verò in judiciis capitalibus non obtinet eâ ratione; nam ſcripta erant ſuffragia abſolventium, aut damnantium, die præcedente.*

Vides in hiſtoria Evangelica, 1. Judicium de capite *Chriſti* non abſolutum unâ eâdemqve ſeſſione. 2. Abſolutum die Feſto.

VERS. 5. Ἀπήγξατο.

Strangulatus eſt: à Diabolo ſcilicet, qvi eum jam per triduum inhabitaverat. Movent verba *Petri Act.* I, 18. qvò minùs de ſtrangulatione ſui hoc intelligam: πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος. Plurimùm laborant interpretes, ut hæc ſuſpendio ſui benè aptent, qvæ qvidem non qvadrabunt. Novi qvidem vocem Ἀπήγξατο vulgò ad ſuſpendium ſui applicari, at non excludit ſtrangulationem alio modo. Et non poſſum ego (qvod liceat bona cum antiqvitatis venia,) non hiſtoriam hoc modo intelligere. Cùm jam, poſt projectos in Templo, proditionis ſuæ nummos, recederet ad ſuos reverſurus, raptum eum in ſublime Diabolus, qvi in ipſo habitabat, ſtrangulavit ac præcipitem dedit, ita ut ad terram alliſus rumperetur medius; atqve effunderentur ilia: & tam horrendo exitu egrederetur Diabolus. Conſonant hæc certè optimè, cum verbis *Petri* allatis, atqve etiam cum iis, qvæ

qvæ seqvuntur, *innotuit hoc omnibus habitantibus Hierosolymis*. Consonant etiam optimè cum nebulonis neqvissimi demerito, & cum titulo *Iscariote*. Facinus, qvod perpetrârat, fuit supra omne exemplum, fuit & hoc genus mortis supra omne exemplum. Exempla plurima habuit suspendium sui, & *Hierosolymitanos* non tàm ad ejus observationem excitaret, qvàm hæc suffocatio & præcipitatio, qvam nos supponimus, horrenda supra modum, rara supra exemplum. Vide sis, qvæ diximus de voce *Iscariota* ad caput decimum.

Vers. 9. Τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου.

Ut torserit interpretes hic locus, unus pro multis loqvatur clarissimus *Beza*. *Hic nodus vetustissimos qvosqve interpretes torsit: qvia videlicet testimonium ex Zacharia sumptum est, non ex Jeremia; ut planè videatur esse ἀμάρτημα μνημονικόν: sicut censet* Augustinus *libro* de Consensu Evangelistarum *tertio, capite septimo, itemq;* Eusebius Ἀποδείξεως *libro vicesimo. Qvòd si qvis hunc errorem malit vel librariis tribuere, vel (qvod potiùs arbitror) alicujus imperitiæ, qvi Jeremiæ nomen ascripserit, cùm Evangelista, ut alibi sæpè, ita etiam hoc loco tantùm scripsisset:* διὰ τοῦ προφήτου*; necesse tamen est, ut fateamur jam olim hunc errorem in sacros codices irrepsisse, qvod expressè dicit Hieronymus*, &c.

Ast ego (qvod pace tantorum virorum dictum velim) vel literulam qvidem unam aut notham esse, aut inscio Evangelistâ irrepsisse, non solùm nego, sed à *Matthæo* sic, uti legimus, scriptum *Jeremiam*, à suis promptissimè intellectum receptumq; fuisse, strenuè assero; exscripto hoc è *Talmudicis* vetustatis monumento, penes lectorem esto judicium.

Babyl. Bava Bathra, fol. 14.1. *Traditio Rabbinorum. Hic est ordo Prophetarum. Liber Josuæ, Judicum, Samuelis, Regum, Jeremiæ, Ezekielis, Esaiæ, & duodecim.* Et paulò pòst. *Cùm autem tempore præcesserit Esaias Jeremiam, atqve Ezekielem, præponendus ritè esset Esaias:* כיון דמלכים סופיה חורבנא *(Cùm verò liber Regum terminaret in excidio* וירמיה כוליה חורבנא *Jeremiasq; totus agat de excidio, eumq; initium Ezekielis sit de excidio, finiaturq; in consolatione, eumq; totus Esaias sit de consolatione;* סמכינן חורבנא לחורבנא ינחמתא

: ינחמתא לנחמתא *Conjunxerunt excidium cum excidio, & consolationem cum consolatione* : id est, libros qvi egerunt de excidio conjunxerunt, & libros conjunxerunt qvi egerunt de consolatione.

Traditionem hanc citatam habes à *David Kimchio* in præfatione ad *Jeremiam*. Unde patet apertè, *Jeremiam* in volumine Prophetarum olim primum locum obtinuisse: atqve hinc ejus memoria præ omnibus aliis Prophetis, *Matth.* XVI, 14. qvia ille primus incessit in volumine Prophetarum, nominatur ille primus; cùm ergò textum *Zachariæ* sub nomine *Jeremiæ* proferat *Matthæus*; verba è volumine Prophetarum citat tantùm, sub istius nomine, qvi primum locum tenuit in volumine Prophetarum. Cujus farinæ est etiam illud *Salvatoris*, *Luc. XXIV*, 44. *Complenda sunt omnia qvæ de me scribuntur in Lege, Prophetis & Psalmis. In Psalmis*; id est, in libro Hagiographorum, in qvo primum locum obtinuit liber *Psalmorum*.

VERS. 16. Βαραββᾶν.

בר אבא Nomen apud *Talmudicos* usitatissimum. *R. Samuel Barabba & R. Nathan Barabba. Hieros. Moed katon*, fol. 82. 1. *Abba bar Abba.* אבא בר אבא *Babyl. Berac.* fol. 18. 2. *Hierosolymitanè* freqventissimè profertur בר בא *Bar Ba. Simeon Bar Ba. Taanith*, fol. 66. 1. *R. Chaijah bar Ba. Chagigah*, fol. 76. 6. &c. Hoc in mentem illud revocat, qvod refert *Josephus* actum in obsidione urbis. Σκοποὶ ἐπὶ τῶν πύργων καθεζόμενοι προεμήνυον, ὁπόταν χαλάσειε τὸ ὄργανον, καὶ ἡ πέτρα φέροιτο τῇ πατρίῳ γλώσσῃ βοῶντες, ὁ υἱὸς ἔρχεται, *de bello*, lib. 5. cap. 18. Cùm torqverentur saxa immania à *Romanorum* balistis in urbem, insidentes qvidam in turribus, signo præmonuerunt civibus ut caverent, hoc clamantes vulgari dialecto, *Filius venit*, id est, בר בא. Filius qvidem hominis tunc venit, in gloriâ justitiæ & vindictæ suæ, qvod sæpè prædixerat gentem istam neqvissimam perditissimamqve perditurus.

VERS 19. Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ.

לא ליהוי לך עסק דברים בהדי צדיק:

Babyl. Taanith, fol. 25. 2. *Cùm aggrederetur Rex Sapores Rabbam*

affligere, misit ad eum mater ejus dicens, לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי *Nihil tibi sit cum isto Judæo, &c.*

Vers. 26. Τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ.

Sic mos *Romanorum* cum crucifigendis.

Josephus de bell. lib. 2. cap. 25. Οὓς μάστιξι προαικισάμενος ἀνεσταύρωσεν. Et paulò post: Μαστιγῶσαι πρὸ τοῦ βήματος καὶ σταυρῷ προσηλῶσαι.

Vers. 29. Κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιάν.

Vide qvæ fingantur apud *Tanchum*, fol. 59. 4. de Angelo viso in specie *Solomonis:* וקנה בידו *in cujus manu arundo,* ומכין אותו בקנה *Et qvem calamo percusserunt.*

Vers. 31. Ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.

Traduntur hæc in *Sanhedrim*, cap. 6. halac. 2. de reo lapidationis: *si non inveniatur pro eo defensio, educunt eum ad lapidandum, & præivit præco sic clamans, Prodit N. filius N. ad lapidationem, qvia talia commisit: testes in eum sunt N. & N. qvicunqve pro eo defensionem proferre potest, prodeat & proferat.*

In qvæ sic *Gemara Babylonica*: *Traditio est, vesperâ Paschatis suspensum fuisse Iesum, præissequé præconem per quadraginta dies sic dicentem, Prodit iste lapidandus, eò qvòd præstigias egit, & persvasit & seduxit Israelem; qvicunqve novit pro eo defensionem, prodeat & proferat: at non invenerunt pro eo defensionem, suspenderunt ergò eum vesperâ Paschatis. Dicit Ulla, Contrarius ille videtur defensioni, cùm esset seductor, dicatqve Deus,* Non parces ei, nec de eo celabis, (*Deut.* XIII.)

Lapidandum eduxerunt è civitate, *Act.* VII, 58. ita etiam crucifigendum.

Glossa in *Babyl. Sanhedr.* fol. 42. 2. *Locus lapidationis erat extra tria castra; nam Hierosolymis erant tria castra* (Dei scilicet, Levitarum, & populi; prout in castrametatione in eremo.) *Atqve etiam in unaqvaqve civitate, ubi Synhedrium* (viginti triumvirale) *locus lapidationis erat extra urbem. Omnes enim civitates, muris cinctæ, paritatem habent ad castra Israelis.*

Eò

Eò qvòd à tribunali *Ethnico* judicatus, *Iesus* morte Synhedrio *Judaico* inusitatâ plectitur, nempe crucifixione. In variis circumstantiæ atqve actiones mortem ejus comitantes discrepabant à more *Judæorum* circa plectendos capite.

1. אין דנין שנים ביום אחד *Non judicant duos eodem die. Sanhedr.* cap. 6. hal. 4. Ast hìc præter *Christum* duos latrones.

2. Suspendendum non ad suspendium adegerunt, usqve dum propè adesset occasus Solis. Ibid in *Gemara*. משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה וגומרין את דינו וממיתין אותו: *Morantur, usqve dum propè adsit occasus Solis, & tunc judicium ejus perficiunt, eumqve interficiunt.* Redditurqve ratio à Glossatore; *Non perficiunt judicium ejus, neqve eum suspendunt manè, ne pigrescerent circa ejus sepulturam, inciderentqve in oblivionem* (& penderet ille post occasum Solis.) *Sed propè ad occasum Solis, ita ut citò eum sepeliant.* At *Christus* de capite judicatus ante meridiem, & meridie ad crucem adactus: nam

3. ממיתין אותו ואחר כך תולין אותו. *Damnatum primò morte mulctârunt; & dein in arbore suspenderunt: at mos regni* (Romani) *primùm suspendere, & indè morte mulctare,* ibid.

4. Eductos ad supplicium capitis non apertè luxerunt; at *Jesum* apertè, *Luc.* XXIII, 27. 28. Ratio hujus discrepantiæ non petenda à genere mortis, sed à personis.

לא היו מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב *Non planxerunt eductum ad supplicium, sed interiùs luxerunt in corde.* Ibid. rationem miraberis, qvam sic reddit Glossema. *Non apertè de eo planxerunt eâ ratione, ut ejus vilificatio* (cùm nemo eum apertè plangeret) *accresceret in ejus expiationem: at corde luxerunt eum; nam hoc non in honorem ei cessit, ita ut inde nihil impedimenti esset ejus expiationi.*

Meliùs edocti isti, qvi *Christum* planxerunt, & de re & de personâ.

VERS. 33. Γολγοθᾶ.

Perperàm scriptum hoc esse, asserit *Beza* pro Γολγολθᾶ, scriptum tamen ita in omnibus codicibus. At perperàm cavillatur vir bonus, cùm elisio istiusmodi qvarundam literarum in vocibus plurimis *Syriacæ* lingvæ non fuerit aliena. Ipsissimam hanc vo-

cem ita prolatam habes absqve λ secundo ab interprete *Samaritico, Numerorum* capite primo.

VERS. 34. *Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον.*

Babyl. Sanhedr. fol. 43. 1. *Prodeunti ad supplicium capitis potum dederunt; granumqve thuris in poculo vini, ut turbaretur intellectus ejus* (id est, ut mente excederet.) *Sicut dicitur*, Date siceram perituro, & vinum iis, qvi amaro sunt animo, &c. *Traditioqve est, Fœminas generosas Hierosolymitanas hoc è spontaneo sumptu suo exhibuisse, &c.*

At qvod scrupulum parit, *Matthæo* est ὄξος μετὰ χολῆς, *Marco* Ἐσμυρνισμένον οἶνον. Si vinum; unde vocatur ὄξος? si vinum myrrhâ mixtum; unde χολή?

Resp. Videntur verba *Marci* pro more gentis intelligenda, *Matthæi* pro re reverà præstitâ. *Marcum* sic intelligo, Dederunt ei pro more gentis poculum illud, ad supplicium ductis dari solitum; ast (qvod *Matthæus*) non eâ, qvâ solitum, mixturâ, vino scilicet, & thure, aut myrrhâ; sed in majus ludibrium, atqve ex acriore virulentiâ, aceto & felle. Ita ut conditum hoc poculum arbitremur, non tàm à fœminis honestioribus, morientis miserentibus, qvàm ex industriâ à *Scribis*, reliqvisqve *Christi* persecutoribus, omnimodam ei contumeliam & vexationem machinantibus. In hâc amphorâ spongiam, ut videtur, posteà tinxerunt: vide versum qvadragesimum octavum.

VERS. 35. *Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου.*

De lapidando sic refertur *Sanhedr.* cap. 5. hal. 3. *Cùm jam qvatuor cubitis à loco lapidationis abesset, denudant eum vestibus, virumqve tegunt à parte priori* (id est, pudenda) *fœminamqve & à priori & à posteriori: hæc sunt verba R. Judæ; at Sapientes dicunt, Vir lapidatur nudus, at fœmina non nuda.* Ita etiam, ut satis videtur, nudatum crucifixerunt.

VERS. 38. *Δύο λῃσταί.*

Vide apud *Josephum*, qvinam tunc temporis vocarentur λῃσταί: qvantumqve sudoris atqve operæ insumptum à procuratoribus

ribus *Judææ*, ut dirum hoc hominum genus cohiberent, extingverentqve.

*De bell.*lib.2.cap.6. Ἐζεχίας ἀρχιλῃστὴς χειρωθεὶς ὑφ' Ἡρώδου.

Ibid. Σίμων τις δούλων μεθ' ὧν ἤθροισε λῃστῶν τὰ ἐν Ἱεριχοῖ καταπίμπρησι βασίλεια, &c.

Ib.cap.22. Φῆλιξ ἀρχιλῃστὴν Ἐλεάζαρον, ἔτεσιν εἴκοσι τὴν χώραν λῃστευσάμενον, καὶ πολλοὺς τοὺς σὺν αὐτῷ ζωγρήσας ἀνέπεμψεν εἰς Ῥώμην.

Ib.cap. 23. Ἕτερον εἶδος λῃστῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπεφύετο, οἱ καλούμενοι Σικάριοι, μεθ' ἡμέραν καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει φονεύοντες ἀνθρώπους, &c.

In *Babyl. Bava Mezia*, fol. 83. 2. datur regula,& præscribitur ars detegendi prædones atqve prehendendi. *Adi tabernas horâ qvartâ* (Glossa, ista erat hora comestionis , adieruntqve omnes tabernas , ut comederent) *siq; hominem illic videris bibentem vinum, tenentemq; manu poculum , & dormientem* , &c. *fur iste est* ; *comprehendito* , &c.

Inter monstra turbarum *Judaicarum*, excisionem urbis præcedentium , primam ferè animadversionem meritò sibi vendicat multitudo τῶν λῃστῶν , atqve horrendæ strages ab iis perpetratæ. Qvas,post justam in gentem istam nefandissimam Dei vindictam, variis originibus meritò ascribas.

1.Nil mirum est,si undiqve & undiqve juventute vagabundâ,dissolutâ,facinorosâ,ultra modum scateret ista natio, cùm per Polygamiam populi,atqve uxorum pro arbitrio repudia,& gentis lasciviam infandè protervam & ad scortationes prorumpentem, non nasci assiduè non potuerunt spurii,atqve partus ad mendicitatem solùm nati,aut rapinam; qvippe qvibus nec victus, nec ingenua educatio.

2. Stolida atqve impia Synhedrii lenitas non potuit non enutrire omnimodam scelestorum progeniem,cùm vix aut nè vix, qvemqvam,qvamvis scelestissimum , capite plecterent; eò qvòd esset *Israelita*, qvem noli tangere.

3. Zelotarum repugnantia in jugum *Romanum* studiosa in hoc tantùm fuit,ut *Romanos* pessumdarent, atqve isti jugo se dedentes *Judæos* malè tractarent.

4. Licentiam istiusmodi rapinis non raró concesserunt

Procuratores *Judææ*, ut propriis fuſtibus contundere poſſent populum exoſum, atqve in tumultus aſſiduè concitatum; atqve aliqvid indè ſibi de præda rapta prædarentur. Sic de *Floro Joſephus*, (*De bell.* lib. 2. cap. 24.) Δήμους ἀθρόους ἐλυμαίνετο, καὶ μόνον οὐκ ἐκήρυξεν ἀνὰ τὴν χώραν πᾶσιν ἐξεῖναι λῃστεύειν, ἐφ᾽ ᾧ μέρος αὐτὸς λήψεται τῶν λαφύρων.

Sic è propriis viſceribus prodiit gladius in propria ſtrictus viſcera.

VERS. 39. Κινοῦντες τὰς κεφαλάς.

קלורת ראש *Rabbinis* irreverentiam denotat & levitatem.

VERS. 46. Ηλὶ, Ηλὶ, λαμὰ σαβαχθανί.

1. Soluta in *Chriſtum* ſcilicet tunc temporis fuit omnis vis turbaqꝫ Orci, effrænata atqve abſqve catenâ: Ἐξουσίαν τοῦ σκότους ipſ[illegible]cat, *Luc.* XXII, 53. Deus, qvi olim prædixerat ſerpentem contriturum calcaneum ſeminis promiſſi, (adeſt autem jam nunc id temporis) catenas Diaboli laxaverat, (qvas manu ſuâ, qvoad homines, retinere ſolet providentia divina) ità ut liberè, atqve abſqve reſtrictione, in *Chriſtum* inſiliat tota vis, totaqꝫ virulentia inferorum; collectumqꝫ in unum, & convocatum totum odium Diaboli in omnes electos Dei uno ictu atqve inſultu in *Chriſtum* vibretur abſqve modo & menſurâ.

2. Tormina ergò iſtiuſmodi perſentiſcens beatiſſimus *Salvator*, qværcunqve in eum accumulare poterant vel ipſe Tartarus, vel Tartari machinæ, homines in neqvitiam & crudelitatem conjuratiſſimi, ſub accerbitate præſentis providentiæ ingemiſcit, ***Deus mi, Deus mi, qvare me tradidiſti, ac dereliqviſti iſtiuſmodi inſultibus, amaritudinibus, ac manibus?***

Eſtheram ejaculatione pari utentem introducunt *Talmudici* in *Babyl. Megillah*, fol. 15. 2. qvod & citatur in Gloſſemate ad *Joma*, fol. 29. 1. ***Stetit Eſthera in atrio palatii interiori. Dicit R. Levi, Cùm ad Idoleum jam appropinqvaret, receſſit ab ea divina gloria: dixit ergò illa, Eli, Eli, lamma Azabhtani.***

VERS. 47. Ηλίαν φωνεῖ οὗτος.

VERS. 49. Ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται Ηλίας σώσων αὐτόν.

Chriſtum Syriacâ dialecto hîc uſum ſatis arguit vox Σαβαχθα-

σαχθανί; at vox, *Eli, Eli*, parùm *Syrissat*: hinc error ac prava interpretatio astantium. *Syre* dixisset מרי מרי *Mari, Mari*: ast *Eli Syris* inusitatior; hinc deceptio auditorum, qvi de apparitionibus *Eliæ* plùs nimio è fabulis edocti, & vocis ambiguitate decepti, *Christum* stultitiâ gentis & errore laborâsse autumabant, auxiliumqve *Eliæ* implorâsse, qvod deluso populo non alienum erat exspectare.

VERS. 51. Τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, &c.

Audiantur de hoc Catapetasmate Patres Traditionum.

Middoth, cap. 4. hal. 7. *Murus Pronai erat qvinqve cubitorum, Πρόναον ipsum undecim. Murus Templi sex, & fanum qvadraginta* אמה טרקסין *Unius cubiti Τάραξις, atqve adytum viginti.*

Qvid sibi velit Τάραξις, elucidet *Maimonides in Beth habbechirah*, cap. 4. *In Templo primo paries erat unum cubitum crassus, separans inter Sanctum & Sanctum Sanctorum: cùm verò Templum secundum exstruerent, dubitatum ab iis est, num parietis istius crassitudo æstimanda esset de mensura Sancti, an de mensura Sancti Sanctorum: confecerunt ergò Sanctum Sanctorum viginti cubitorum completorum, Sanctumq; qvadraginta cubitorum completorum, cubitumq; vacuum inter Sanctum & Sanctum Sanctorum reliqverunt, parietemq; illic in Templo secundo non exstruxerunt: at duo aulæa confecerunt, unum contiguum Sancto Sanctorum, atqve alterum Sancto; inter qvæ erat cubitus vacuus, pro crassitudine parietis, qvi fuerat in Templo primo, in qvo non erat nisi Catapetasma unum.*

Joma, cap. 5. halac. 1. *Progreditur* (Pontifex maximus die Expiationis) *in fano, usqve dum appelleret ad duo aulæa separantia inter Sanctum & Sanctum Sanctorum; inter qvæ erat cubitus. R. Josi dicit, Non erat ibi nisi aulæum unum; sicut dicitur, & separabit vobis aulæum inter Sanctum & Sanctum Sanctorum.* In qvæ verba sic *Gemara Babylonica*, fol. 51. 2. *Rectè dicit R. Josi Rabbinis, Rabbiniq; tibi: de tabernaculo scilicet ille; atqve illi de Templo secundo; in qvo cùm non esset paries intergerinus, qvalis erat in primo; hæsitatum est de ejus sanctitate, an scilicet ad interiorem Templi partem referendus esset, an ad exteriorem: atqve ideò confecerunt duo aulæa.*

Cùm ergò hâc in re turbarentur mentes eorum, nesciæ utrum

trum ad fanum, an ad adytum appenderent aulæum; atqve utrum ad hoc, an ad illud pertineret locus iste inter utrumqve vacuus, cubitum unum crassus: locum ipsum Græcâ voce Τάραξιν vocârunt (ut planè autor *Aruch*) duoqꝫ aulæa appenderunt, nè in hanc vel illam partem peccarent.

Miraberis itaqve *Matthæum* καταπετάσματα plurali non dixisse, aut forsan opinaberis unum tantùm ex his duobus aulæis scissionem passum, non utrumqve: at satis fuit Evangelistis *Matthæo* & *Marco*, qvi mirum hoc memorant, hoc indigitâsse, fissum & ruptum fuisse intergerinum istud repagulum, à qvo obseptum est Sanctum Sanctorum, & à conspectu, & ab aditu. Hoc est, qvod illi volunt, non soliciti de particularibus explicandis, sed contenti rem ipsam declarâsse. Aderat fortè in templo, isthoc ipso momento, cùm prodigium hoc occurreret, Sacerdos iste, qvi suffitum istâ vesperâ faceret; cumqꝫ ille egressus populo attonitus nuntiaret, Ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, facilè intelligeretur de aditu rupto in Sanctum Sanctorum, stupendâ & prodigiosâ aulæorum scissione. Confer *Hebr.* X, 19. 20.

Cùm in adytum ingrederetur summus Pontifex die Expiationis, à parte aulæi exterioris Aûstrali introiit, atqve Septentrionali interioris; (*Joma* ubi antè.) jam verò finditur utrumqve in ipso medio, idqꝫ à summo ad imum.

Vers. 52. Καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη.

Scissionem aulæorum vix terræ-motui adscribas, sed peculiari alteri miraculo: cùm terræ-motui magis congruat dura rumpere qvàm mollia, petras potiùs qvàm cortinas. Petræ ab eo scissæ sunt eò loci, ubi effossa fuerant sepulchra, ita ut apertæ jam fuerint januæ resurrectionis, solutaqve vincula sepulturæ, & qvasi parata ad resurrectionem cadavera, cùm *Christus*, primitiæ è mortuis, resurrexerit.

Inchoandum à resurrectione mortuorum regnum *Messiæ* somniârunt *Judæi* (qvod notavimus anteà:) inaniter qvidem, qvod ad sensum suum; at, qvod ad rem ipsam, non absqve aliqvâ veritate: nam & à resurrectione *Christi* exsurgit epocha insignis regni

regni cœlorum, ut diximus antè; (qvod & ipse verbis istis innuit, *Matth.* XXVI, 29.) & cum resurgente eo resurrexerunt etiam alii non pauci.

Qvid illi de resurrectione in diebus *Messiæ* futurâ senserint, præter ea, qvæ antè protulimus, uno hoc exemplo vide & ride.

Hieros. Chetubboth, fol. 35. 1. *Jussit R. Jeremia, cùm me sepelitis, induite pedibus meis calceos, & baculum date in manum meam, meq; in latus unum reponite, ut cùm advenerit Messias, sim expeditus.*

VERS. 54. Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.

Id est, *Verè Messias hic erat.*

Utcunqve *Judæi* Filium Dei negant eo sensu, qvo nos agnoscimus, id est, secundam personam in Sacrosancta Trinitate; *Messiam* tamen pro Filio Dei agnoverunt (non naturâ qvidem, sed adoptione & deputatione: vide *Matth.* XXVI, 63.) ex locis istis, I. *Paral.* XVII, 13. *Psal* II, 12. & LXXXIX, 26. 27. atqve istiusmodi. Didicerat hoc à gente, versans inter eam, hic Centurio, visisqve miraculis, qvæ mortem *Christi* sunt comitata, *Messiam* eum agnoscit, de qvo talia ac tanta audîerat à *Judæis*. Apud *Lucam* verba ejus hæc proferuntur, cap. XXIII, 47. ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν, qvæ non eadem esse cum his, qvæ sub manibus, arbitramur; sed & hæc ab eo prolata, & illa, *Verè hic homo justus erat; Verè hic erat Messias, filius Dei*: ejusmodi sunt verba ista *Nathanelis, Joan. I, 49. Tu es Filius Dei, Tu es Rex ille Israelis. Petrus*, cùm *Christum Filium Dei viventis* pronuntiat, *Matth.* XVI, 16. sublimiori sensu hoc profert, qvàm agnoverunt, aut noverunt *Judæi*; ut diximus ibi.

VERS. 56. Μαρία ἡ Μαγδαληνή.

Magdalenam eandem fuisse cum *Maria* sorore *Lazari*, pluribus astruit *Baronius* [*Annal.* ad annum *Christi* 32. pag. 147, 148. &c.] qvem vide. Satis ex hoc ipso loco confirmatur: nam, si *Maria Magdalena* eadem non fuerit cum *Maria* sorore *Lazari*, tùm aut non affuit *Maria* soror *Lazari* ad crucem *Christi*, atqve ad ejus sepulturam, aut silentio præteritur ab Evangelistis; qvod utrum-

qve incredibile. Unde *Magdalena* ea dicta fuerit, non adeo claré liqvet: an à *Magdalá*, oppido ad lacum *Genesariticum*, an à voce מגדלא qvæ plicaturam, aut cincinnationem crinium denotat, meretricibus usitatissimam.

Videamus ea, qvæ apud *Talmudicos* occurrunt de מרים מגדלא, qvam dicunt matrem fuisse *Ben Satdæ*.

Babyl. Sanhedr. fol. 67.1. *Lapidârunt filium Satdæ in Lydda, & suspenderunt eum in vesperâ Paschatis. Hic autem filius Satdæ, fuit filius Pandiræ. Dixit qvidem Rabb Chasda, Maritus* (matris ejus) *fuit Satda, maritus Pandira, maritus Papus filius Judæ: sed tamen dico matrem ejus fuisse Satdam,* מרים מגדלא נשיא *Mariam videlicet, plicatricem capillorum mulierum: sicut dicunt in Pombeditha,* סטת דא מבעלה *Declinavit ista à marito suo.*

Recitantur hæc etiam in *Shabbath*, fol. 104.2.

Chagigah, fol. 4.2. *Rabb Bibai, cùm esset qvondam apud eum Angelus mortis, dixit ad legatum suum, Abi,* איותי לי מרים מגדלא שיער נשייא *Adduc mihi Mariam plicatricem (*capillorum*) mulierum. Abiit, & adduxit* מרים מגדלא דרדקי *Mariam, plicatricem* (capillorum) *juvenum, &c.*

Glossa. *Angelus mortis recitavit, qvid fecerat anteà: nam historia hæc de Maria, plicatrice capillorum mulierum, fuerat sub Templo secundo; nam illa fuit mater* ☩ *N., sicut dicitur in Schabbath.* Vide Glossam ibi ad locum antè citatum.

Gittin, fol. 90.1. *Est qvi muscam in poculo suo reperit, atqve eximit, & non vult bibere. Eo modo fecit Papus ben Judæ, qvi ostium in uxorem suam seravit, atqve exiit.*

Ubi sic Glossatores. *Papus ben Juda fuit maritus* מרים מגדלא נשייא *Mariæ, plicatricis capillorum mulierum; cùmqve ille è domo exiret in plateam, ostium in uxorem seravit, nè ea cum qvoqvam colloqveretur; qvod qvidem ab eo fieri non oportuit: atqve hinc inter eos orta est discordia; atqve ipsa in adulteria prorupit.* Vide *Alphesium* in *Gittin*, fol. 605.

בן סטדא *Ben Satda* pronuntio, non ignarus, eum à viris doctissimis *Ben Stada* vocari. Rationem prolationis nostræ ex hoc petimus, qvòd vocatum eum comperiamus בן סוטדה *Ben Sutdah* ab *Hierosolymitanis, Sanhedr.* fol. 25.4. cum qvo magis concinit vox *Satda*, qvàm *Stada*. Pari consonantiâ iidem idem oppidum

&

& מגדלא *Magdalam* vocant & מוגדלא *Mugdalam*, qvod observamus alibi.

Prout illi ſub nomine *Ben Satda* contumeliam ac opprobrium illidunt in *D. Jeſum*, ita grandis eſt ſuſpicio, eos ſub nomine מרים מגדלא opprobrium etiam recognoſcere *Mariæ Magdalenæ*. Titulus iſte, qvo *Mariam* ſuam inſignîerunt, cum hoc noſtro ita conſonat, ut meritò ambigas, an ea *Magdalena* dicta fuerit ab oppido *Magdala*, an à voce iſta *Talmudicorum* מגדלא. Doctis decernendum relinqvimus.

VERS. 56. Ἰωσῆ.

יוסי Nomen inter *Talmudicos* uſitatiſſimum. *Hieroſ. Jevamoth*, fol. 2. 2. *Qvinqve vocati ſunt* בני ר׳ יוסי *Iſmael, Lazar, Menahem, Chelpatha, Abdimus.*

Ibid. fol. 4. 3. *R. Joſe ben R. Chaninah, &c.* Vide *Juchaſin*, fol. 61. & 62.

Meritò qværas, qvare *Maria* iſta vocetur mater *Jacobi & Joſe*, ac non etiam *Judæ*, ac *Simonis*, ut *Marc. VI, 3.*

VERS. 58. Ἠτήσατο τὸ σῶμα τȣ̃ Ἰησȣ̃.

Suſpenſo non permiſſa eſt pernoctatio in ligno, *Deut.* XXI, 23. imò nec pernoctatio abſqve ſepulturâ. *Sanhedr.* cap. 6. halac. 5. כל המלין את מתו עובר בלא תעש׳: *Qvicunqve mortuum pernoctare facit inſepultum, violat præceptum prohibitivum. Atqvi humatio interfecti à Synhedrio non fuit in ſepulchris patrum ejus; ſed duo ſepulchreta erant parata à Synhedrio, unum occiſis gladio & ſtrangulatis, alterum lapidatis* (qvi etiam ſuſpendebantur) *& combuſtis.* Illic ſepeliendus ex more *Jeſus*, ni *Joſephus* piè audax à *Pilato* imploraſſet, ut honeſtiùs humaretur: qvod vix præ ejus odio permiſiſſent Patres Synhedrii, ſi rogati: & tamen ab iis non negabatur honor funerationis eorum, qvi ab iis ſunt interfecti; ſi modò vilis ſepultura in dedecus cederet ipſorum familiæ. Ipſi mortuo in melius cedere arbitrabantur, ſi viliùs tractaretur poſt mortem; ſi non deplangeretur, ſi non humaretur, &c. nam ex vilificatione aliqvid expiationis ei accreſcere ſomniabant; ut vidimus antè. Et tamen, ne hinc vileſceret ejus familia, eâ rogan-

te, concessus est honor funebris. Vide *Babyl. Sanhedr.* fol. 46. 2. & 47. 1.

CAP. XXVIII.

VERS. 1. Ὀψὲ ϑ τῶν Σαββάτων.

Hierosolymitanis בפוקי שובתא. vulgò במוצאי שבת *Avodah Zarah*, fol. 44. 4. חדא ערובת שובתא *Vesperâ quâdam Sabbati* (Sabbatum scilicet inchoante) *non inventum est aliqvod vinum intra totam Samariam*: בפוקי שובתא *In exitu autem Sabbati inventum est affatim, ex eo qvòd attulerant Aramæi, receperantq; Cuthæi.* Ὀψὲ totam noctem denotat.

Εἰς μίαν Σαββάτων.

Sic dies hebdomadis numerant *Judæi.*

בשבתא { אחד / תרי } *Babyl. Maccoth*, fol. 5. 1. *Adveniunt duo testes, dicuntq;* בחד בשבתא *Primâ Sabbati furatus est iste*, &c. ובתרי בשבא *& secundâ Sabbati consummatum est judicium ejus.*

שלישי בשבת. *Virgo ducitur in uxorem die hebdomadis qvarto; nam curatur de convivio* אחד בשבת *Die primo hebdomadis.* שני בשבת *Die secundo hebdomadis.* שלישי בשבת *Et die tertio hebdomadis. Babyl. Chetubb*, fol. 2. 1.

ברביעי בשבת *Qvartâ Sabbati eum segregârunt, qvi combusturus erat vaccam rufam.* Glossa in *Parah*, cap. 2.

בחמישי בשבת. *Hieros. Megill.* fol. 75. 1. *Instituit Ezra, ut Legem publicè legerent diebus Sabbati secundo & qvinto*; &c. *Instituit ille sessionem Judicum in civitatibus diebus secundo & qvinto.*

Instituit etiam Ezra, ut vestes lavarent בה' בשבת *qvinto Sabbati. Babyl. Bava Kama*, fol. 82. 1.

Sextum diem vulgò vocârunt ערב השבת *vesperias Sabbati.*

Ibid. *Ut vestes lavarent qvinto Sabbati, & cepe comederent vesperiis Sabbati.*

Id.

Id.fol. 37. 2. חמישי בשבת וערב שבת ושבת
Qvinto Sabbati (vel,*hebdomadis*) & *vesperis Sabbati* & *Sabbato*.

Diem hebdomadis primum,qvi jam in Sabbatum vel Dominicum transiit, *Talmudici* vocant יום נוצרי *Diem Christianorum*,vel *Christianum*.

Babyl. Avodah Zarah,fol.6.1.& 7.2. יום נוצרי לעולם אסור *Die Christianorum semper prohibitum est* (*Judæo* cum *Christiano* negotiari.) Ubi sic Glossa : נוצרי *Nazareus*,vel *Christianus*, *is est,qvi errorem seqvitur istius viri, qvi iis præcepit* , לעשות להם יום איד בא׳ בשבת *ut sibi sacrum facerent primum diem hebdomadis : &,secundùm verba Ismaelis,semper prohibitum est cum iis negotiari tribus diebus ante istum diem,& tribus eum seqventibus* ; *id est* , *nè qvidem per totam septimanam*.

Præterire hîc non possumus verba Glossatorum in *Babyl. Rosh hashanah*,fol.22.2. *Cupiunt Baithusæi,ut sit primus dies Paschatis Sabbato,ità ut præsentatio manipuli sit primâ hebdomadis* , & *festum Pentecostes primâ hebdomadis*.

Meritò in hunc diem,diem scilicet resurrectionis suæ , Sabbatum transtulit beatissimus *Salvator*: diem qvam fecerat Dominus, *Psal* 118.24 cùm jam lapis ab Architectis repudiatus evaserat in caput anguli. Nam,

1. Cùm *Christus* conditurus esset novum mundum,vel *novam Creationem*, *Esai*. LXV, 17. necesse erat,ut institueret novum Sabbatum. Incongruum erat veteris Creationis Sabbatum novæ Creationi.

2. Exordium præcipuè sumpsit regnum *Christi* à resurrectione *Christi* : cùm jam mortem atqve inferos devicisset. (Fatentur ipsi *Judæi*,regnum *Messiæ* inchoandum à resurrectione mortuorum,&renovatione mundi.)Summè ergò consonum fuit,ut dies iste, à qvo exordium sumpsit *Christi* regnum, in Sabbatum transiret,potiùs qvàm vetus Sabbatum,monumentum Creationis.

3. Non institutum est vetus illud Sabbatum,nisi post datam promissionem *Christi*, *Gen*. III,15. reqviesqve Dei die illo septimo præcipuè fuit,in perfectâ jam novâ Creatione in *Christo*, ista etiã Sabbatica reqvies erat *Adami*. Perfecto ergò illo,qvod tùm promissum , contuso scilicet capite serpentis per *Christum* jam resurgentem, *Heb*.II,14. completoqve illo, qvod in veteri isto Sabba-

to erat figuratum, & commemoratum de perfectâ novâ Creatione, jure non potuit Sabbatismus non transferri in diem istum, qvo hæc sunt peracta.

4. Necesse erat, ut daretur Sabbatum *Christianis*, distinctum à Sabbato *Judæorum*, ut indè distingveretur *Christianus* à *Judæo*. Nam sicut summâ curâ sub Lege cautum est, ut per ritus qvosdam distingveretur *Judæus* ab *Ethnico*, sic sub Evangelio non dissimili curâ cautum est, partim per rituum istorum fugam, partim per morum & rerum diversarum introductionem, ut distingvatur *Christianus* à *Judæo*. Non majori curâ provisum est sub Lege, ut per circumcisionem dignoscatur & separetur ab *Ethnico Judæus*, qvàm sub Evangelio, ne per circumcisionem *Judaizet Christianus*. Qvod & meritò provisum de Sabbato. Cùm enim per Sabbatizationem suam, inter alia discriminantia, diversicolores essent *Judæi* ab aliis omnibus *Gentibus*, necesse erat, ut per aliud Sabbatum introductum (cùm ex necessitate continuandum esset Sabbatum) diversicolores fierent *Christiani* à *Judæis*.

VERS. 9. Χαίρετε.

Vulgari *Judæorum* dialecto. אישר *Hieros. Taanith*, fol. 64. 2. *Viderunt Rabbini sanctum qvendam è Caphar Immi, & dixerunt* אישר Χαῖρε. Vide etiam ibidem *Sheviith*, fol. 35. 2. & 36. 1. מדין שואלין בשלומן של ישראל יושר *Qvomodo salutant Israelitam?* יושר. Idem *Gittin*, fol. 47. 3.

Ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας.

Videtur hoc fieri in exosculationem pedum. Sic, II. *Reg.* IV. vers. 27. Nam hoc non insolitum. *R. Jannai & R. Jonathane considentibus, accessit homo qvidam, atqve exosculatus est pedes R. Jonathanis. Hieros. Kiddushin*, fol. 61. 3.

Confer hîc Evangelistas, comperiesqꝫ hoc jam actum à *Maria Magdalena* solùm, qvæ olim exosculata fuerat pedes *Christi*, qvæqve bis ad sepulchrum se contulerat, utcunqve *Matthæus* de unâ tantùm profectione mentionem habet. Historia breviter sic compingenda. Lucescente primùm aurorâ, surrexit *Christus*, facto tunc terræ-motu magno. A suis tunc temporis prodierunt *Magda-*

Magdalena, reliqvæqve fœminæ profecturæ ad ſepulchrum: dum congregarentur illæ, pararenturque omnia, atqve iter ea haberent ad monumentum, jam ortus eſt Sol. Accedentes ab Angelis docentur de reſurrectione ejus, & remittuntur ad diſcipulos. Nuntiatâ re illis, accurrunt ad tumulum *Petrus* & *Joannes*, poſt qvos profecta etiam *Magdalena*. Viſis reſurrectionis ſignis, redeunt illi; aſt ea manet. Reverſuræ adeſt *Chriſtus*, ab eâ reputatus pro hortulano. Notum ea veneratur, atqve pedes ejus amplexa oſculatur: & hæc eſt hiſtoria ſub manibus; qvam *Matthæus* plurali numero profatur, breviter & compendioſè agens pro more ſuo.

VERS. 19. Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς, &c.

I. Solvuntur jam clauſtra, qvibus cohibiti erant Apoſtoli à prædicatione Evangelii ad Gentiles, *Matth.* X, 5. Nam,

Primò, Privilegia ſua jam amiſerant *Judæi*, nec in populum peculiarem erant à modò reputandi, imò *Lo-ammi* jam facti. Peccatis *Ethnicos* exceſſerant: Creatorem, viſibiliter ſeſe oculis ipſorum humanâ carne præſentantem, ſpreverant, conculcaverant, crucifixerant; cùm *Ethnici* de Creatore, qvem non viderant, malè tantùm conceperant, & ſic in cultum creaturæ proruperant. Secundò, ſolverat jam CHRISTUS ſangvine ſuo pretium etiam pro *Ethnicis*. Tertiò, *Satanam* captivos illos detinentem vicerat. Qvartò, parietem intergerinum diſſolverat. Qvinto, Juſtitiamque exhibuerat infinitam.

II. Μαθητεύσατε.) Id eſt, *Diſcipulos facite.* Introducite per Baptiſmum, ut doceantur. Errant longè, qvi ex his verbis Pædobaptiſmum deprimunt, & neceſſariò docendos eos, qvi baptizandi ſunt, aſſerunt anteqvàm baptizentur. 1. Vide qvid hîc textus Μαθητεύσατε, & dein διδάσκοντες, verſu viceſimo. 2. Inter *Judæos*, itemqve inter nos, omneſqve gentes, Diſcipuli facti ſunt ii, non qvi jam ſunt docti, ſed ideò Diſcipuli facti, ut doceantur. *Babyl. Schabb.* fol. 31. 1, Accedit qvidam *Ethnicus* ad *Hillelem magnum*, dicitqve גיירני ע״מ שתלמדני *Proſelytum me fac, ut me doceas.*

doceas. Proselytizandus est primo (detur verbo venia) & deinde docendus. Sic Μαθητεύσατε primùm per Baptismum,& deinde Διδάσκετε αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, &c.

III. Βαπτίζοντες.) Varii sunt fines Baptismi. 1. Pro naturâ Sacramenti invisibilia visibiliter docet,id est, ablutionem à sordibus nostris per sangvinem *Christi*, & mundationem gratiæ. *Ezek.* XXXVI,25. 2. Pro naturâ Sacramenti est sigillum veritatis divinæ. Sic vocatur circumcisio,*Rom.IV*,11. *Et signum accepit circumcisionis, sigillum justitiæ fidei,&c.* Sic *Iudæi*, filios suos circumcidentes,circumcisionem ipsissimo isthoc titulo insigniêrunt. Verba adhibita, dum circumcideretur infans, habes in *Hieros. Beracoth*, fol.13.1. Inter alia sic dicit ille, cùm incubuit actionem benedicere: *Benedictus sit, qui sanctificavit dilectum ab utero, & signum posuit in carne suâ*, וצאצאיו חתם באות ברית קדש *& filios suos sigillavit signo fœderis sancti, &c.* At qvonam sensu dicenda sunt Sacramenta sigilla? Non,qvòd obsignent recipienti justitiam suam; sed qvòd consignent veritatem divinam fœderis & promissionum: sic ab Apostolo dicitur *Circumcisio sigillum justitiæ fidei*, id est, sigillum hujus veritatis & doctrinæ esse *justificationem per fidem*, qvam justitiam habuit *Abrahamus*, non adhuc circumcisus. Atq; iste est modus, qvo Sacramenta confirmant fidem, nempè qvia doctrinaliter exhibent invisibilia fœderis, & doctrinam & veritatem fœderis ex divino instituto, sigillorum instar, obsignant. 3. Pro naturâ Sacramenti recipientes obligat ad articulos fœderis: nam prout fœdus ipsum est mutuæ obligationis inter Deum & homines; paris obligationis sunt Sacramenta, sigilla fœderis. 4. Pro naturâ suî est introductorium in visibilem Ecclesiam. Estq; 5. signum distinctivum inter *Christianum* & non-*Christianum*.inter scilicet eos,qvi *Christum* agnoscunt & profitentur,atqve inter *Iudæos*, *Turcas*, & *Paganos*, qvi non agnoscunt. Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες: cùm sunt sub Baptismo, non sunt ulteriùs sub *Ethnicismo*, & discrimen ponit hoc Sacramentum inter eos,qvi sub Discipulatu *Christi* sunt, atqve eos, qvi non. 6.Privilegia etiam sua secum portat Baptismus, dum ad participationem Sacrorum in Ecclesiâ viam aperit, intraqve Ecclesiam Baptizatum reponit, erga qvam singularior Dei providentia, qvàm erga eos,qvi extra Ecclesiam.

Et

Et jam ex prædictis arguamus paucis pro Pædo-baptiſmo. Omiſſo argumento iſto, qvod vulgò ex verbis ſub manibus compingitur, Infantes ſcilicet, inter omnes gentes baptizatas eſſe connumerandos ut partes familiæ, hæc pauca obſerventur.

1. Baptiſmus, ut Sacramentum, eſt ſigillum fœderis. Et qvare, qvæſo, non imprimatur hoc ſigillum in infantes? ſigillum veritatis divinæ impreſſa aliqvandò fuit, idqve ex inſtituto divino, in res inanimatas. Iris in nube eſt ſigillum fœderis: Lex in altari inſculpta, *Ioſh.* VIII. fuit ſigillum fœderis: Sangvis ſparſus in duodecim columnas erectas in repræſentationem duodecim tribuum fuit ſigillum, & vinculum fœderis, *Exod.* XXIV. Et jam dicas mihi, qvare non capaces pari modò talis ſigillationis ſint infantes? Erant olim circumciſionis, & non deeſt infantibus noſtris æqvalis capacitas. Non amittit finem hunc ſuum Sacramentum ob indiſpoſitionem recipientis: baptizati ſunt *Petrus, Paulus*, Apoſtoli: obſignavit eorum Baptiſmus ex naturâ ſuâ veritatem Dei in promiſſis de ablutione peccatorum, &c. Atqve illi ex doctrinali hâc Sacramenti facultate confirmationem fidei receperunt. Et baptizati etiam ſunt *Judas, Simon Magus*, hypocritæ, impii: nonne etiam, ex natura ſua, obſignavit eorum Baptiſmus hanc doctrinam & veritatem, *eſſe ablutionem peccatorum*? Rem ipſam iis qvidem non ſigillavit, nec ſignum omninò ipſis fuit de ablutione ſuâ; at doctrinam iſtam Baptiſmus in ſe ſigillat. Dices, veriſſimum eſſe hoc axioma, *Abrahamus accepit ſignum circumciſionis, ſigillum juſtitiæ fidei.* Nonne hoc æqvè etiam verum? *Eſavus, Achabus, Achazus*, accepit ſignum circumciſionis, ſigillum juſtitiæ fidei? Nonne eadem omnibus circumciſio? Nonne cuicunqve tandem adminiſtrata circumciſio, veritatem hanc obſignavit, & ſigillavit, eſſe *juſtitiam fidei*?

Vim ſigillatricem *in ſe* habet Sacramentum & non pendentem *à diſpoſitione recipientis*.

2. Baptiſmus, ut Sacramentum, eſt obligatio. Jam verò obli-

gationis capaces sunt infantes. Obligantur aliqvandò à parentibus hæredes, etiam adhuc non nati: vide etiam *Deut.* XXIX, 11. 15. Nam ex æqvitate rei illud, ad qvod obligatur qvis, obtinet jus obligationis, non ex captu obligati. Imponitur omnibus lex sub hâc pœnâ, *Maledictus omnis, qvi non permanserit in omnibus*, &c. Malè hinc arguitur habilitas hominis ad præstationem Legis; ast optimè arguitur æqvitas rei: tenemur ad omnia ex officio nostro, qvæcunqve Lex præcipit, præstare non possumus, nè minimum qvidem apiculum.

3. Capax privilegii est infantulus æqvè ac senex (& Baptismus est privilegialis.) Coronatus in Regem aliqvandò fuit infantulus in incunabulis. In libertatem cooptari potest infantulus, qvi natus est servus. Optimè in hâc causa *Gemaristæ, Babyl. Chetubboth*, fol. 11. 1. *Dicit Rabh Honna, Proselytum parvulum baptizant ex præscripto Consessûs.* מאי קמ״ל *Unde hoc astruitur?* דזכות הוא לו *Ex hoc, qvòd Baptismus ei cedat in privilegium.* וזכין לאד שלא בפניו *Et privilegio donant etiam absentem*: vel privilegio donare possunt etiam ignorantem. Dicas mihi tandem, qvare capax introductionis in visibilem Ecclesiam, & signi distingventis inter *Christianum* & *Ethnicum*, non sit infantulus æqvè ac senex?

4. Addere licet, infantulum esse partem parentis: hinc *Gen.* XVII, 14. infans excidendus, si non circumcisus, cùm reverà culpa esset parentum; qvia sic puniuntur parentes in parte sui, per excisionem filii: atqve hinc illud *Exod.* XX, 5. *Visitans peccata patrum in filios*, qvia filii sunt pars patrum, &c. Exoritur hinc etiam genuina Pædo-baptismi ratio: baptizandi sunt infantes parentum baptizatorum, qvia sunt pars eorum, & ut patres toti baptizentur. Hinc meritò baptizatio olim totius familiæ cum patre-familiâs.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, &c.

I. Impetrat *Christus*, ut proficiscantur baptizatum gentes, at qvantum temporis elapsum est ante tale iter. Cùmqve jam adesset

esset tempus, qvo inchoandum hoc opus, non illud aggreditur *Petrus* absqve prævià admonitione cœlitùs ei exhibitâ. Atqve hoc indè ortum, qvòd ex præscripto *Christi Judea, Samaria,* & *Galilea,* primùm essent evangelizandæ.

II. Impetrat, ut baptizent *In nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti*: ast illi inter *Judæos* in *nomine Jesu* baptizârunt solùm, qvod observavimus antè ex *Act.* II. vers. 38. & VIII, 16. & XIX, vers. 5. ideò ut *Jesum* pro verô *Messia*, qvod à *Judæis* summè fuit controversum, hoc modo assererent baptizantes, atqve faterentur baptizati.

Ejusdem classis est benedictio ista Apostolica, *Gratia & pax à Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo.* Ubinam tandem Spiritus Sanctus? Non excluditur, utcunqve non nominetur. Faciliùs inter *Judæos* consensum est de Spiritu *Messiæ*, qvem illi plurimùm celebrant, qvàm de persona *Messiæ*. *Jesum Nazarenum* præ omnibus aliis abnegant abjurantqꝫ. Apostolorum ergò erat eò ardentiùs *Jesum* asserere, qvò illi acriùs ei adversarentur. Qvo asserto, sine mora & titubatione introducitur agnitio Spiritûs *Christi*. *Moses*, *Exod.* VI. vers. 13. omnes tribus *Israelis* præ se ferens numerare, ad *Leviticam* solùm pergit, atqve in eà moratur, qvacum res sua, & historia de præsenti. Pari modo Apostoli pro re natâ baptizant in nomine *JESU*, benedicunt in nomine Patris & *JESU*, ut indè doctrinam de *JESU* firmiùs stabiliant, cui tanta & tàm aspera contradictio, qvâ doctrinâ stabilitâ, de Spiritu Sancto facillimè est conclusum.

III. Inter *Judæos* controversum est de vero *Messia*, inter *Gentes* de vero DEO; congruum itaqve erat, ut inter *Judæos* baptizaretur in nomine *Jesu*, qvò asseratur ille pro vero *Messia*: inter *Gentes*, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti*, qvò ita instruantur illæ de vero DEO. Audi hæc, ô *Ariane* & *Sociniane*.

IV. Baptizabant *Judæi* Proſelytos *In nomine Patris*, id eſt, in profeſſionem DEI, qvem nomine Patris inſignierunt: Apoſtoli *Judæos in nomine Jeſu*, filii; Gentes *in nomine Patris*, *& Filii*, *& Spiritûs Sancti*.

V. Revelaverat ſe Pater in veteri Fœdere; Filius in novo in carne humanâ, miraculis, doctrinâ, reſurrectione, aſcenſione; Spiritus Sanctus in donis & miraculis ſuis: ad ſummam ita maturitatem accreverat doctrina de Sacro-ſanctâ Trinitate, ad aſſeqvendam cujus agnitionem incubuit omnibus verum DEUM, Trin-Unum profitentibus, ut in iſtius nomen baptizarentur.

Trin-Uno DEO Gloria.

HORÆ

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ

Impensæ

In Evangelium

S. MARCI.

Præmittitur

DECAS Chorographica,

Loca nonnulla terræ Iſraëliticæ, perluſtrans ea præſertim, qvorum mentio apud

S. MARCUM.

DEO ſacrum, & REGI,

Extruendum eſt

ALTARE

Hic ante veſtibulum, atqve offerenda χαριστήρια.
Ob otia hæc literaria, Muſas ſervatas,
Et me meosqve ruina imminenti ereptos,
JEHOVÆ Liberatori, & ſoſpitanti CÆSARI,
Qvæ Cæſaris Cæſari, qvæ Dei Deo.

ADes viator; atqve adſta ſacrificanti unâ, & rem meam enarratam audiens, votis tuis mea adjuva, ſacra promove, atqve eadem Numina mecum venerare.

Miſericordiam Dei cano & clementiam Regis, per qvas ſervatus ego, ut naufragium non facerem, cùm jam eqvidem naufragium feciſſem, & nè ædibus pellerer, cùm jam qvidem forem pulſus.

Rectoria hæc *Mundoniæ magnæ*, qvâ jam à viginti ferè annis retrò, ego fruor, ad Regiam Donationem Conceſſionemqve ſpectat, *pleno*, qvod ajunt, *jure*. Iſto jure, diſpoſiti hîc antehac à duobus Regibus, fuerunt duo Rectores, eximii nominis, meritorum non vulgarium, & qvibus pares pepererunt ſua tempora, non multos. A Sereniſſimo Rege *Jacobo* celeberrimus *Georgius Dovvnhamus* S.T.D. qvi hinc promotus, & tralatus eſt ad Epiſcopatum *Durienſem* in *Hiberniâ*. Atqve ei recedenti, à ſereniſſimo Rege *Carolo* ſucceſſor datus, vir egregius *Samuel*

VVar-

VVardus S. T. D. Collegii *Sidneio-Sussexiensis*, in Alma Academia *Cantabrigiensi* Præfectus, idemqve in eadem Academia Dominæ *Margaretæ* Professor gravissimus doctissimusqve: Huic fatis concedenti successi hîc ego, tantis viris eheu qvam longè dispar, & infelix æqvè, qvòd non eodem jure huc admissus, sed eâ, qvæ tunc occupaverat omnia, grassantibus bellis, potestate. Non latuit fragilitas fundationis hujus meæ infirmæ, qvin qvòd, cùm ad jura sua felici numine, nutuqve, rediret Regia Majestas, qvâ nunc lætamur, citò deprehenderetur, & supplicanti cuidam, concessa est hæc Rectoria, Regali donatione.

Sic naufragamur ego & fortuna mea, & de rebus meis adeò est conclamatum, ut nihil aliud mihi jam restet, qvàm ut ex ædibus & sedibus hisce qvietis emigrẽ, in qvibus per tot annos summâ cum complacentiâ, & dulcissimo otio literario Musis litaveram. Ast erat & aliud, qvod acriùs punxit, nempe qvòd videre mihi viderer, Regiam Majestatem mihi indignantem, frontemqve istam svavissimâ serenitate aliis, affulgentem, mihi obnubilatam, corrugatam, tristem: & bis perire certè est, perire irato Rege.

Qvid hîc agendum ita coarctato? Sperare non datur, cùm contra me fatale Chirographum sit jam obsignatum; Desperare, est proprio infortunio subscribere, est Regiæ clementiæ derogare, est certæ ruinæ succumbere, sub incertâ suspicione. Forsan non indignatur Rex clementissimus omninò, nam aqvilæ non indignantur muscis. Forsan nec serum nimis est nec inane prorsus, remedium vulneri meo qværere, non adhuc immedicabili, nam non processerat adhuc fatale decretum ultra revocationem. Forsan causa mea, Regi optimo, vel est prorsus ignota, vel injustâ aliqvâ qverelâ decolorata, & sola-

ſolatio eſt, qvòd apud *Regem* res mea ſit agenda, non apud vulgarem.

Ad aras igitur Clementiæ ejus humiliter confugio, ſummiſſa ſupplicatione orans obteſtansqve, cauſam meam recognoſcat, edictum exitiale reſcindat, & ſtationem meâm hoc in loco continuare, & ſtabilire dignetur. Accipe nunc Regis tui ſpecimen, O *Anglia*, & exemplo vel hoc uno diſce, qvali Principe glorieris. Excepit ſupplicationem Pater Patriæ ſemper *Auguſtus*, fronte ſerena, votis arriſit, Donationem ſuam mihi indulſit, eam ſigillo Magno ſanxit & (qvod aureis & immortalibus literis ſcriptum velim) curâ ſedulâ & qvaſi paternâ, ſollicitè providit, nè ulterius qvoqvam modo in meum periculum & ruinam procederetur.

O qvàm te memorem Principum optime, *Auguſtiſſime Càrole*, O qvàm te memorem! Qvibusnam vel elogiis, vel eloqviis, tantam Clementiam, Commiſerationem, Bonitatem vel celebrem vel enuntiem! Leves ſunt iſtæ obligationes qvæ loqvuntur, hæ meæ ſtupent, ſilent & admiratione abſorbentur. Vulgarium eſt, beneficia exhibere æqvalia verbis; CAROLI eſt, obligare ſupra omnem elocutionem.

Addam & aliud, viator, qvod & addidit eadem clementia bonitasqve. Cùm enim eandẽ qvam ruri paſſus fueram fortunam, metuerem etiam in Academia confugeremqve iterum ad easdem aras, exaudiit Regia benignitas, annuit ſupplicanti, vota rata dimiſit, & ſtationem meam iſthic etiam firmavit, & ſtabilivit.

Verbo omnia, qvæ qvidem excedunt omnia verba. Qvamvis obſcurus ego & nullius nominis, indignus prorſus & nullius meriti, ignotus penitùs Regiæ Majeſtati, & onuſtus forſan neſcio qvibus qverelis (nam qverela non caruit, qvod hiſce in ſedibus eâ authoritate diſpoſitus

fuerim, qvâ dispositus fui.) Bis tamen intra binas septimanas ex gratia Regali Concessionem ejus obtinui manu suâ & magno sigillo *Angliæ* sancitam. Atqve ita hîc eradicatum, me replantavit, alibi eradicandum servavit, periculo eripuit, metu liberavit: ita ut jam, æqvè ac antecessores mei illi dignissimi, habeam, qvo glorier, *Patrono Rege*.

Ast absit à me, longè absit à me indignissimo gloriari: Laudi solùm tuæ cedunt hæc omnia, cedantqve semper *Auguste Clementissime*: Glorietur potiùs *Anglia* tali Principe, glorietur Princeps tali clementiâ. Triumpha *Cæsar*, triumpha magnanimitate istâ tuâ jure meritòqve, *Carolus* es atqve omnes, miserendo, liberando, donando, condonando vincis, devincis omnes.

Devinctionem ego istam agniturus, omni cum humilitate & gratiarum actione semper: & tu parve libelle, vosqve leves schedulæ, ubicunqve volitaveritis, hoc ubiqve, omnibusqve meo nomine enuntiate. Ut qvamvis nihil aliud apud vos sit dignum qvod legatur, hæc tamen professio sincera mea legatur audiaturqve, qvod post misericordiam Divinam Regali debeo, qvòd otio fruor hoc dulci literario, qvòd sedibus hisce qvietis, qvòd re familiari, qvòd meipso.

Sic Tibi, O Patriæ Pater, retribuat Pater misericordiarum septuplum & septuagies septulum in sinum tuum, & sentias indies beneficium svavitatemqve benefaciendi remuneratione cœli. Sic palmam ferat semper, clementia tua, & fructum ferat semper, favorem æternum Clementiæ Divinæ. Sic coronetur *Anglia* qvàm diutissimè suo Rege & Rex coronetur in sempiternum, Dei amore, protectione, benedictione, gratiâ, gloriâ.

Novi Calend. Januar. 1661.

REVE-

REVERENDO IN CHRISTO PATRI Dno. GILBERTO Providentiâ Divinâ EPISCOPO LONDINENSI.

IN manus Sacerdotis tradendum ex lege erat *sacrificium*, atque ab eo offerendum: Cumq; dignatæ sint tuæ, Venerande Præsul, Εὐκτικὰ mea Regiæ Majestati offerre, supplico jam humiliter, ut dignentur etiam offerre χαριστήρια.

Primitias fero replantationis meæ, quam mihi indulsit Regalis gratia, intercedente Dignatione tuâ, cùm jam forem eradicatus: nam per gratiam istam, sedibus hisce redditus & quieti, & musis meis, nihil jam ampliùs magisve in votis habeo, quàm ut sentiat Princeps excellentissimus, à se non esse ingrato benefactum, utcunq; indigno, utcunq; ignoto: & Dignitas tua, ab ea non pro immemori esse intercessum, utcunq; pro immerenti.

Nunquam dilabetur mihi, vir Amplissime, quanta cum comitate & candore exceperit me Dignitas & Dignatio tua in meis angustiis, ignotum penitus à facie, & nunquam anteà visum: quanto cum ardore causæ meæ fuerit patrocinata, apud Regiam Majestatem, apud Honoratissimum Angliæ Cancellarium, apud Reverendum Diœcesanum: qualiter pro me consuluerit, literas scripserit, obicem posuerit, ne procederet ruina mea ultra restaurationem: Quæ omnia dum recognosco, quod facio semper, dumq; cum recognitione istâ subit hinc obligatio mea, illinc mea tenuitas, hinc quàm ego tan-

to favore indignus, illinc quàm retributioni omninò impar, quid mihi aliud est reliquum, nisi ut ad eandem Humanitatem iterum confugiam, humiliter implorans, ut quæ me ignotum tàm comiter excepit, & tàm indignum, excipiat etiam jam tanta obligatione notum, devinctum, & quas possum, maximas gratias agentem? Eas Amplitudini tuæ referendas commisi hisce chartulis: indoctis quidem atque impolitis, at quæ sinceritatem secum ferunt, quamvis non eruditionem; gratitudinem, quamvis non elocutionem: Atque hoc ego illis munus demandavi eo magis, quòd eas longè lateq; divagaturas puto, & forsan ad posteros etiam victuras, atque omnibus enuntiatum ab iis cupio, quantum Amplitudini & summæ tuæ Humanitati debeat, quantis obligationibus ab eâ astrictus teneatur, quamque animo grato atque intimo affectu omnia hæc profiteatur, ac sit agniturus in perpetuum

Venerande Antistes

Amplitudinis tuæ

Cliens devinctissimus

JOHAN. LIGHTFOOT.

DECAS

DECAS CHOROGRAPHICA,

Loca qvædam terræ Iſraëliticæ perluſtrans.

Ea præſertim qvorum mentio apud S. MARCUM.

CUm mentionem habeat Evangeliſta hic noſter, qvem tractandum ſuſcepimus, locorum qvorundam in *Canaanitidi*, qvorum ſitus eſt obſcurior, & à vulgari notitiâ remotior aliqvantùm, penſo meo non adeſſe viderer, ſi iſta inſalutata præterirem, & non aliqvâ illuſtratione, qvantum in me eſt, elucidarem: qvod hîc in ipſo limine facere, duxi congruentiſſimum, partim ne interſertione harum diſſertationum, filum commentationis, qvalis qvalis ea eſt, nimis abrumperetur, partimqve ut idem hîc facerem, qvod feci ante animadverſiones meas ad *S. Matthæum*.

Loca, qvæ hîc tractantur, hæc ſunt.

I. *Idumæa*, Marc. III, 8.
II. Ἔρημος. c. I, 4.
III. Γαζοφυλάκιον. XII, 41.
IV. Ἡ *κώμη ἡ κατέναντι*. XI, 2.
V. *Dalmanutha*. VIII, 10.
VI. ὅρια Τύρου καὶ Σιδῶνος. VII, 24.
VII. *Regio Decapolitana*. VII, 31.

Atqve, ut compleatur *Decas*, adduntur

VIII. *Emenſurationes qvædam.*
IX. *Loca nonnulla ſparſim notata.*
X. *De aliqvibus terræ incolis.*

Qvòd in loca alia exſpatiatus fuerim, præter ea apud *Evangeliſtam*, lectoris gratiâ id feci; cui non ingratum futurum ſpero, talia audire, qvæ vel ſecum utilitatem aliqvam fecerunt, vel jucunditatem, vel ſaltem qvæ non vulgò audiuntur.

CAP. I.

I. Idumæa. II. De Pelusio pauca. III. Casiotis כס־יון *Exod. XVII, 16. IV. Rhinocorura. Arabs notatus. V. Avæorum regio, pars novæ Idumææ. VII. Tota Simeonitis, intra Idumæam. VII. Tota regio Australis Judææ, intra Idumæam. VIII. De Palæstina salutari.*

§.I. *Idumæa*, *Marc.III,8.*

ERat cùm distinctæ non solùm, forent, *terra Israelitica* & *Idumæa*, sed muro qvasi ferreo disjunctæ armorum & hostilitatis; at irrepsit, nescio qvonam modo, *Idumæa* tandem in *Judæam*: etiam vix relicto nomine suo domi, sed absorpto eo, in *Arabiâ*.

Vera erant, qvæ *Plinius Nat.hist.lib.5. c. 12.* dicit, isto tempore, qvo ea diceret, *Arabia finitur à Pelusio LXV. M.pass. Mox incipit Idumæa, & Palæstina ab emersu Sirbonis lacus.* At falleris, O *Secunde*, dicerent sæcula vetustiora. Nam *Idumæa* finitur è *Pelusio*, LXV. M. pass. Mox incipit *Palæstina* ab emersu *Sirbonis*.

Straboni debemus, qvod rationem transmigrationis & gentis, & nominis novimus. Nam sic ille, *Geogr.* lib.16.

Τῆς Ἰουδαίας τὰ μὲν ἑσπέρια ἄκρα, τὰ πρὸς τῷ Κασίῳ, κατέχουσιν Ἰδουμαῖοί τε καὶ λίμνη. Ναβαταῖοι δέ εἰσιν οἱ Ἰδουμαῖοι· Κατὰ στάσιν δὲ ἐκπεσόντες ἐκεῖθεν, προσεχώρησαν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τῶν νομίμων τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἐκοινώνησαν.

Judææ extrema occidentalia, Casio proxima, Idumæi occupant & lacus (Sirbonis;) Idumæi qvidem Nabatæi sunt: Per seditionem autem indè ejecti, Judæis se adjunxerunt, & leges eorum amplexi sunt.

Omnibus notum est, qvænam fuerit terra *Edom* vel *Idumæa* apud paginas sacras, veteris Testamenti: at non eadem, paginis novi. Et si nomen suum retinuerit vetus illa (qvod vix fecit qvin absorptum foret sub nomine *Arabiæ*) distinctivè tunc nuncupata est Ἰδουμαία μεγάλη· *Idumæa minor*, vel *nova*, (*Jos.de bell.lib.4. cap.30.*) est ea qvam qværimus, & de qva Sanctus *Marcus*, pars scilicet non parva *Judææ*; sic nuncupata, vel à vicinitate ad *Idumæam* propriè sic dictam, vel potius ob *Idumæos* eò trasmigrantes, & eam occu-

occupantes,& profelytos factos legi & moribus Judæorum. Talis erat *Herodes Ascalonita*. Cùm ergò dicitur ab Evangelista; *quòd Iesum feqvuta eft multitudo magna, a Galilaa, & à Judæa & Hierofolymis & ab Idumæa*; vel de Judæis loqvitur, iftam partem *Judææ* incolentibus,qvæ tunc temporis *Idumæa* audiit,vel faltem de *Idumæis*,qvi eam habitârunt,tralati jam in religionem Judæorum. De regione,jam fub ifto nomine comprehenfâ, dicemus illicò, prementes antea veftigia *Plinii* paululum,à loco,qvo ille progreffionem fuam orditur,nempe à *Pelufio*.

§. II. *De Pelufio pauca.*

Apud *Ezek.*XXX,15.16. סין *Sin* interpreti vulgari eft *Pelufium*: qvem ibi feqvitur *Latinus* interpres *Chaldæi Paraphraftæ*. Nec immeritò. Nam סין & טין Chaldæis eft *Lutum*. Vide Targ. in Efai.LVII,21. Et *Pithom* & *Raamfes* (Exod.I,11.) Targumiftis *Hierof.* & *Jonath.* funt טניס ופילוסין *Tanis & Pelufium* : Indè *oftia Nili Taniticum*,& *Pelufiacum* apud *Ptolemæum* & tabulas. Jam verò regionem,aut locum iftum,qvem Syri & Chaldæi vocarunt סין id eft *lutofum*, Græci *Pelufium* vocârunt, à πηλὸς *lutum*. Et *Tacis* à טין derivari qvis non videt?

Et hìc in gratiam tironum animadvertere liceat, *Pelufium* apud Talmudicos vocari קפוטקיא , qvam qvis non illicò interpretaretur *Cappadociam?*

Chetubb. fol. 110.2. & 120.2. נשא בקפוטקיא וגירשה בקפוטקיא נותן לה מעות קפוטקיא : Nonne qvifpiam fic redderet? *Si uxorem ducat in Cappadociâ, eamqve dimittat in Cappadocia, det ei nummum Cappadociæ*. Aft audi *Rambamum* in locum קפוטקיא inqvit ille, *eft Caphtor, vocaturq; ab Arabibus* טמיאטי *Damiata* : qvam eandem effe cum *Pelufio* omnes nôrunt.

Hinc *Targ. Hierof.* & *Jonath.* & interpres *Syrus* in *Gen.* X. v.14. pro כפתורים legunt קפודקאי; aft Arabs, *Damiatenos*. Et LXX. in *Deut.*II,23. pro *Caphthorim exeuntes è Caphtor* , habent οἱ Καππάδοκες ἐξελθόντες ἐκ Καππαδοκίας.

Targ. in Hierem. XLVII, 4. pro שארית אי כפתור , habet שאר נגות קפוטקאי ubi Kimchius , *Saadias interpretatur Caphtor* דמיטא *Damiata*.

Babyl.

Babyl. bathr. fol. 58. 2. כתיב אפיתחא דקפוטקיא : אנפק אנבג אנטר *Inscribebantur portæ Pelusii hæc verba: Anpak* &c. Qvæ nomina erant qvarundam mensurarum, ut innotesceret omnibus, secundùm istam mensuram emendum ac vendendum esse.

§. III. *Casiotis.*

Pergimus jam à *Pelusio* ad montem *Casium*, sic Plinius. *A Pelusio Chabriæ castra. Casius mons. Delubrum Jovis Casii. Tumulus magni Pompeji*, &c. De *Chabria* vid. *Diod. Sicul.* pag. mihi 347. *Strabo* ubi ante. *Tabb. Asiæ* cap. 5.

Distabat *Casius à Pelusio* circiter CCC. stad. (*Antonino* XL. M. pass.) *Sirbonisq;* à *Casio* XXVIII. M. pass. sic exurgunt Plinii LXV. M. pass. à *Pelusio ad finitam Arabiam.*

Casius Ptolomæo scribitur Κάσιον & Κασσιῶτις, *sigma* duplicato, sic etiam *Dioni Cassio*, *lib.* 42. qvi hanc addit historiam:

Pompejus ad montem Cassium interiit, ea ipsa die qva qvondam de Mithridate & piratis triumphaverat : Καὶ εἰς πάντας τοὺς πολίτας τοὺς Κασσίους ὑπὸ χρησμοῦ τινὸς ὑποπτεύσας, &c. *Qvumqve omnes cives de gente Cassia, ex oraculo qvodam suspectos habuisset, à nemine Cassio insidiis petitus est, sed ad montem ejusdem nominis, & cæsus est, & tumulatus.*

Torqvent interpretes, verba ista *Mosis Exod.* XVII. v. 16. יד על כס־יה : A LXX. reddita Ἐν χειρὶ κρυφαία πολεμεῖ Κύριος ab aliis omnibus fere versionibus, in hunc sensum, *Manus super solium Domini.* Sic Samarit. Syr. Arab. Vulg. & Rabbini, i. e. *Deus juravit.*

Qvid si כס־יה sit *Casiotis?* Nam erat regio ista, regio *Edomæorum*, speciatim verò *Amalechitarum*, de qvibus agit *Moses* in ista historia. Audacter nimis, nolumus à communi omnium suffragio recedere, ac modestè humiliterq; hanc conjecturam proponimus: Qvæ si obtineat, absqve omni scrupulo & nodo sic ibi reddi possunt verba in hunc sensum, *Manus Domini est contra Casiotim* (regionem Amalechitarum, nam) *Bellum est Domino cum Amalecho à sæculo in sæculum.*

§. IV.

§. IV. *Rhinocorura. Arabs notatus.*

PErvenimus jam ad fluvium *Sichor: Fluvium Ægypti*, dictum, non qvòd intra ditiones *Ægyptiacas* foret, sed qvòd *Judæis* foret limes versùs *Ægyptum*. Ibi olim *Rhinocorura*, unde LXX. in *Esai*. XXVII, 12. עד נהר מצרים *usqve ad fluvium Ægypti* reddunt ἕως Ῥινοκορούρων. Eos imitatum arbitror interpretem *Arabem*, & primitùs scripsisse כורור *Corura*, ast irrepsisse tandem punctulum in literam ultimam, atqve ita eam ab *r* in *n* mutatam, ita ut jam legamus כורון Interpret. Lat. *Coronis*.

§. V. *Avæorum regio: pars novæ Idumææ.*

TRansito fluvio, intramus in *Idumæam novam*, regionem olim *Avæorum. Hazerim* paginæ sacræ *Deut* II, 24. Interpretibus Orientalibus *Raphiam*. Plin. *Rhinocorura & intus Raphia Shur* etiam aliqvandò paginæ sacræ, atqve pro eâ, illis *Chagra*. Unde *montis Angaris* nomen, de qvo Plin. *Gaza & intus Anthedon Mons Angaris*. Nam dum Syri *Chaggara* pronunciarent, Græci duplex *Gamma* per *n.g.* efferrent & dicerent *Angara*.

Shur etiam ab orientalibus aliqvandò redditur חלוצה *Chaluzah*, ut *Targ. Hierosl.* in *Gen* XVI, 7. & *Jonathan* in *Exod.* XV. v. 22. Arabs *Gerarim* ita reddit. *Gen*. XX, 1. & Jonath. *Bared*, *Gen*. XVI, 14. *Bared* qvidem, qvæ *grandinem* significat, *Græcè* reddis χάλαζα: atqve an Targumistæ Græco vocabulo utantur, cum reddunt *Chaluzah*, judicet lector.

Shur, interpreti *Syro* aliqvandò est שור *Sud* ut *Exod.* XV. v. 22. puncto notificativo in litera ultima malè disposito, in *Gen*. XVI, 7. *Shur* & 14. *Bared* ab eo redduntur *Gedar* pro *Gerar* eodem errore. *Bared* Arabi, ibi est *Jared* duobus punctulis sub literâ primâ, pro uno tantum subjectis.

Finiebatur *Avæorum* regio, qvocunqve eam nomine nuncupaveris, ad *Gazam*: protensa illuc longitudine, à *fluvio Ægypti* XLIV. M. pass. At non ibi terminabatur *Idumea*, qvam qværimus, verùm exporrigebatur ea ulterius in *Judæam*, totam latitudinem

dinem terræ, à mari mediterraneo, ad *Sodomiticum*, pro protensione suâ sub isto nomine absorbens.

§. VI. *Tota Simeonitis intra Idumæam.*

ABsorpsit primò, totam *Simionitin*, cujus magna qvidem pars conclusa erat intra regionem *Avæorum*, at non parva etiam, protensa ulterius in *Judæam*. Memorantur urbes ejus *qvatuordecim Jos.* XIX. si singulatim numeres, & computantur tantûm tredecim, *ver.6.* ubi LXX numerum æqvum expediunt, dum שרוחן non pro urbe accipiunt, sed reddunt *οἱ ἀγροὶ αὐτῶν* ac si legissent שריהן sed videtur potiùs *Sheba* concludi in unam cum *Beersheba*, & sic æqvatur numerus.

§. VII. *Tota regio Australis Judææ, intra Idumæam.*

ABsorpsit etiam totam regionem *Judææ* Australem, qvæ generalius duobus nominibus insigniebatur דרומא עילאה ותחתאה *superioris & inferioris.* Specialius vel diffusius, ut nonnullis *Judæorum* placet, septem 1. דרום 2. נגב 3. תימן 4. ים 5. ימין 6. חרר 7. סינינים vel סינים Et aliqvandò מדבר הרים. *Hierof. Sanhedr.* fol. 18.4. *Beresh. rabba* §. 52.

Ita ut cum pagina sacra Austrum *Judææ* disterminet ab *Idumæa Numer.* XXXIV. & *Josu.* XV. rupta jam sit linea ista terminationis, & totus Auster *Judææ* audiat etiam *Idumæa.* Atqvi hic obiter, non possum non interpretem Arabem notare, qvi *Edom* in *Jos. XV, 2.* reddit אל רום *Romam.* Qvo jure, ipse videat, & *Judæi*, qvi Romanos vulgò vocant *Edomæos.*

Qvantum se intra *Judæam* intruserit *Idumæa* hæc nova, non est definiendum, cùm qvidem limites nullos admiserit, nisi ubi non potuerit, vel vis vel fraus, istius gentis seipsam ulterius protrudere. Si *Josephum* adeas, hic illic de ea loqventem, credas eam ad *Hebronem* ferè exporrectam. Inde forsan conatus isti qvorundam, *Montanum Judææ eximendi à decimatione. Hierof. Demai*, fol. 24.4. Cujus conaminis aliam rationem vix concipere possumus,

…us, qvàm qvòd regio ista jam nimis Ethnicissârit, & non exige… …tur decimæ ab Ethnicis. Nam erant hi Idumæi tantum non …hnici: In ritus qvidem Judaicos transierant, at nec amici Ju…dæorum, nec religionis.

§. VIII. *De Palæstina tertia, aut salutari.*

DUm *Idumæam* hanc novam cogito, subit suspicio, an *Palæstina tertia*, qvæ & *salutaris* dicitur, in Notitia Imperii Orientalis, non intelligi possit de ipsissima hâc parte *Palæstinæ*. Et dum illud cogito, subit iterum ambiguitas de partitione *Palæstinæ*, in dichotomiam, apud *codicem Justinian. & Theodos.* & in trichotomiam apud *Notitiam*.

In edicto Theodosii & Valentiniani Cod. lib. 1. *tit. de Judæis & cælic.* §. 17. hæc habentur. *Judæorum Primates, qvi in utriusqve Palæstinæ Synedriis dominantur, vel in aliis provinciis degunt, periculo suo anniversarium Canonem de Synagogis omnibus, Palatinis compellentibus, exigant ad eam formam qvam Patriarchæ qvondam, coronarii auri nomine postulabant, &c.*

Mentio *utriusqve Palæstinæ*, tripartitionem videtur planè excludere, aut saltem concludere, Synedria in tertiâ parte non fuisse; Nam tertiam partem absqve omni scrupulo exhibet *Notitia Imperii*, apud qvam disponuntur

Sub dispositione viri spectabilis Comitis Orientis
Provinciæ infrà scriptæ

Palæstina.
Phœnice.
Syria.
Cyprus.
Palæstina secunda.
Palæstina salutaris.
Phœnice Libani, &c.

Et Justinianus, *Novell.* 103. *Cùm una priùs tota Palæstina esset, ea deinde in tres divisa partes.*

Primæ caput assignat idem Imperator *Cæsaream*. Gul. Tyrius, *Hierosolymam*, (de bell. sacr. lib. 13. cap. 2.) Et de secunda &

tertia non convenit ei & Pancirolo. Nam Metropolis ſecundæ Tyrio eſt *Cæſarea*, & tertiæ *Scythopolis*. Pancirolo ſecundæ *Samaria*; & tertiæ *Hieroſolyma*.

Primam fide *Juſtiniani*, meritò opineris iſtam fuiſſe, cujus caput *Cæſarea*: Secundam, ipſa qvidem ratio ſvadebit fuiſſe *Hieroſolymitanam*, & ubi tertiam qværas, ego profectò neſcio, ſi non in hâc noſtrâ *Idumæa*. Diſſimulandum certè non eſt, qvod apud Notitiam Imperii, in ſchemate Præſidiorum Romanorum picturis effigiato, pingitur *Jordanes* inter ea interfluens, qvinqve hinc diſpoſitis atqve octo illinc: ità ut videri poſſit tertiam partem fuiſſe *trans Jordanicam*. At verò an ea partim ſub duce *Syriæ*, non ſit ordinanda aut *Arabiæ*, non hîc diſputabitur, at ſunt qvædam qvæ tali ſententiæ videntur arridere; partim apud ipſam *Notitiam*, præſertim verò apud authores allegatos.

Si ergo dabitur conjecturæ noſtræ locus, de *Idumæa* hac *nova*, eſt qvod reſpondeatur de Synedriis *utriuſqve Palæſtinæ*, non negatâ interim trichotomiâ. Perpendendum qvidem eſt, Synedria fuiſſe ſub temporibus *Theodoſii & Valentiniani*: Erantqve olim in *Palæſtina*, cujus caput *Cæſarea*, & in *Palæſtina*, cujus caput *Hieroſolyma*; at non in *Idumæa* iſtâ, de qvâ loqvimur, cujus caput an ſtatuas *Gazam*, an *Aſcalonam*, an *Eleutheropolim*, de qvâ tàm freqventer Hieronymus & forſitan Bereſh. rabba in ſect. 42. non decernimus.

Mentio qvidem occurrit apud Talmudicos de זקני דרום & דרומאי *Rabbinis Auſtralibus*: at non ita dictis ideò qvòd in ultimis partibus *Judææ* Auſtralibus habitarent, nam de *Iaſnenſibus* & *Lyddanis* eſt titulus, ſed qvòd Judæa ab Auſtro foret Galilææ. Nam *Tiberienſes* illos iſto titulo inſigniunt.

At qvænamcunqve tandem fuerit *Palæſtina* iſta *tertia*, non minor inſuper emergit ſcrupulus, qvare ea vocata *Salutaris*.

Pancirolus vult, à ſalubribus aqvis: eaſqꝫ *Emmanute* in Judæa fluere, didicit ille à *Sozomeno* lib.5.cap.21. Fontem ſcilicet ubi Chriſtus lavit pedes Diſcipulorum, *unde Aqva*, ut verbis ejus utar, *facta eſt diverſarum medicamen paſſionum*.

At præterqvam qvòd fabulam ſatis ſapit iſta hiſtoria, decepit primum ejus authorem, me Judice, vox *Emmaus*, qvæ qvidem aliqvandò pro *Ammaus* ſcribitur, *Thermas* denotante, & vocem

Cham-

Chammath in Græcanicam pronunciationem traducente, at vix compererat author historiæ, qvicunqve is primus fuit, oppidum Judææ *Emmaus* apud Judæos scriptum חמת sed עמאוס vel אמאוס longissime à significatione *Thermarum*.

His adde etiam, qvòd, apud eandem Notitiam, est mentio *Galatiæ Salutaris*; & distinctio *Macedoniæ*, & *Macedoniæ Salutaris*; *Phrygiæ Pacatianæ* & *Phrygiæ Salutaris*; *Syriæ Euphratensis* & *Syriæ Salutaris*. In qvibus omnibus locis aqvas salubres invenire erit difficilius: & exempla, qvæ de aliqvibus earum profert author allegatus, adeò sqvallent incredibilitate, ut ea pudeat post illum referre.

Dictas hasce regiones ego mavelim à Cohortibus & alis militiæ Romanæ *salutaribus*, nam memoratur ab eadem Notitia, *Ala salutis*, ut *Ala secunda salutis* sub Duce Phœnices, & *Cohors prima salutaris*, sub Duce Palæstinæ: vel fortè Præsidia Romanorum munitissima robustissimaqꝫ, & qvæ maximè ad salutem & pacem totius regionis conduxerunt, erant hìc sita. Et in *Idumæa* hâc nostrâ, qvam *Palæstinam Salutarem* vel *Tertiam* supponimus, dispositi erant, idqve è laterculo majori,

Eqvites Dalmatæ Illyriciani Berosabæ, vel in *Beersheba*.

Eqvites Scutarii Illyriciani Chermulæ, vel in *Carmelo*, ubi habitavit *Nabal*.

Eqvites Promoti Indigenæ Zodecathæ: qvam suspicor esse *Speluncam Zedechiæ*, de qva Talmudici.

Eqvites Sagittarii Indigenæ Zoaræ: sed hæc in medio relinqvantur.

Et jam ut illuc redeatur, unde excitata est tota hæc dissertatio, cùm dicitur à S. *Marco*, *qvòd Jesum secuta est multitudo magna à Galilæa & Judæa, & Hierosolymis, & ab Idumæa, & à trans-Jordanem*, Notam ille & vulgarem tunc temporis terræ Israeliticæ partitionem retinet, licèt non iisdem terminis. Partitio erat in *Judæam* יהודה, Et *Galilæam* גליל: Et *Trans Jordanicam* עבר הירדן: *Galilæam* & *Trans-Jordanicam* habet ille in terminis. Et pro *Judæa* in genere, nominat ille partes, *Hierosolymas*, & *Judæam* ut distinctam ab *Idumæa*, & *Idumæam* ut partem meridionalem *Judææ*.

CAP. II.

Eremus. *Marc.* I, 4.12.

I. Ἔρημος variæ significationis. II. מדבר יהודה *Eremus Judæ.* III. *Schema Asphaltitis & Eremi Judæ vel Idumææ adjacentis.* IV. Ἔρημος Ἰουδαίας, *ubi Johannes Baptista.* V. Μέλι ἄγριον *Marc.* I, 6. VI. Περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου. *Matth.* III, 5.

IN Eremo nos sistit vox Ἔρημος, adeò variæ ea, & dubiæ significationis.

I. Aliqvandò *Agros* vel *Rus* tantùm denotat in Antithesi ad urbem: qvod observavimus ad *Matth.* III, 1. ubi si cui displiceat, qvòd *Seam Eremi* reddidi *Seam rusticam*, cùm reddi posset, & forsan deberet, Seam qvâ usi sunt Israelitæ cùm castrametarentur in Eremo, pro isto aliud, si vult, habeat exemplum.

Shabb. fol. 45. 2. & *Bezah*, fol. 40. 1. אין משקין ושוחטין את המדבריות *Non potant & mactant pecora Eremi.* (Gloss. usitatum erat pecora potare ante mactationem, ut faciliùs excoriarentur.) אבל משקין את הבייתות *At potant pecora domestica. Et hæc sunt* מדבריות *Pecora eremi, ista qvæ exeunt pastum tempore Paschatis, & domum redeunt ad pluviam primam.* i. e. Mense Marheshvan. *Rabba dicit, hæc sunt pecora eremi* כל הרועות אפר *nempè omnia qvæ pascuntur in pratis, & ad domos non accedunt.* Gloss. מדבריות הבדייתות *Pecora eremi ea sunt qvæ foras sunt in agris.*

II. Vox מדבר Ἔρημος regionem campanam denotat ubi non distingvitur sepibus ager hujus ab agro illius.

Bava Kama, fol. 79. 2. *Non alunt pecora minutiora in terrâ Israeliticâ, at in Syriâ alunt,* ובמדברות של א"י *& in eremis terræ Israeliticæ.*

Gloss. *Non alunt pecora talia in terra Israelitica, nè depascantur agros: Agri autem in terra Israelitica sunt absqve dubio alicujus Israe-*

Iſraelitæ. At verò in deſertis paverunt, id eſt, ubi non diſtingvebatur ager ab agro, ſed totum erat communis juris. Hinc intelligas, qvid denotetur per *deſertum Ziph, Maon, Tekoa,* &c. nempe regio vel rus, urbibus adjacens, ubi etiam erant ſparſæ domus, præſertim verò, vel *le champaigne*, ubi non diſtinctio ſepium, vel montanum & qvod incultius.

III. Non neceſſe eſt loqvi de deſertis omninò incultis, & non habitatis, qvalia ſunt deſerta *Arabiæ, Lybiæ,* &c.

§. II. מדבר יהודה

CAchinno forſan excipietur, ſi diſtingvam *Eremum Juda ab Eremo Judææ.* Et riſum qvidem merebatur olim talis diſtinctio: at cùm abſorpſiſſet, ut oſtendimus, nomen *Idumææ*, magnã partem *Judææ*, tùm non ſolùm tolerandum erat, ſed etiam neceſſarium, ut diſtingveretur inter *Eremum Juda* de qva *Joſu.* XV, 61. & *Titulus Pſalmi* LXIII. & *Eremum Judææ*, ubi baptizavit *Johannes.*

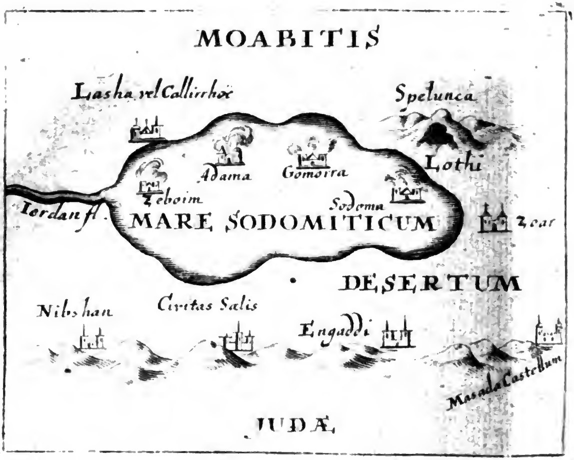
Pſalmi iſtius titulus in fonte Hebræo, ſic habet. מזמור לדויד בהיותו במדבר יהודה *Pſalmus Davidis cùm eſſet in Deſerto Iudæ.* At Græci interpretes reddunt Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας. Et Vulg. *Pſalmus David cùm eſſet in Deſerto Idumææ.* Non bonos qvidem interpretes agentes, at non malos tamen Paraphraſtas. Sic *Hierem.* IX, 26. על יהודה ועל אדום Ἐπὶ Ἰδουμαίαν καὶ ἐπὶ Ἐδώμ.

Si qværas, ubinam fuerit *David* cùm Pſalmum iſtum compingeret, reſpondetur à I. *Sam.* XXIV, 1. In eremo *Engaddana:* Siqve locum peculiarem ulteriùs inveſtiges, erat illic, ubi poſteà conditum eſt *Maſada caſtellum.* Nam parùm dubito, locum iſtum, prout eum deſcribit *Ioſephus, de bell.* lib. 7. cap. 31. eundem fuiſſe cum צורי היעלים *Rupibus hircorum ſylveſtrium.*

Provoco hìc tabulas earumqꝫ authores, apud qvos *Engedi* & *Maſada* (& *ſpelunca Lothi*) ſtatuuntur non adeò longè ab extrema ora *Aſphaltitis* Septentrionali. Dicant an euſqve protenſa fuerit *Idumæa.* Si non, corrigant interpretes qvos nominavimus: Et qvamvis ita, demonſtrarent illi qvâ authoritate loca iſta ibi ſtatuunt, & me amicè corrigant longè alibi collocantem.

§. III.

§. III. *Schema Asphaltitis & Eremi Iudæ vel Idumææ adjacentis.*

EXtra limites qvidem noſtros jam ſumus (at ut ſperamus non extra limites veritatis) verbo ergò uno & altero, ſitus qvem locis his attribuimus, ſic confirmatur.

I. In *Gen.X, 19.* ex parallelo ſtatuuntur *Gaza & Sodoma.*

II. *Lasha* eſt *Callirrhoe*. Sic *Ionath.* עד לשע reddit עד קלרוהי *usqve ad Callirrhoen*. Sic & *Bereshith Rabba* Sect. 37. & *Hieroſolymitani Megill.* fol. 71. 2.

Situm ejus habes apud *Plinium, Nat. Hiſt.* lib. 5. cap. 17. ab eâdem orâ, qvâ *Machærus*. *Proſpicit Aſphaltiten*, inqvit ille, *ab Oriente Arabia Nomadum, à meridie Machærus --. Eodem latere eſt calidus fons medicæ ſalubritatis Callirrhoe.*

Et

Et jam observetur è *Geneseos* loco allegato, eodem modo qvo disponuntur *Sidon* & *Gaza*, limites ab istâ parte occidentali, ita & statui *Sodomam* & *Lasham* ab Orientali, illam à meridie, hanc ab Aqvilone, reliqvasqve urbes hoc ordine stetisse. A *Lasha* versùs Meridiem *Zeboim*, post eam *Admam*, post eam *Gomorrham*, & post eam in ultimâ orâ Australi, *Sodomam*.

III. Longitudine extenditur *Asphaltitis*, inqvit *Josephus, de bello, lib. 4. cap. 27.* Μέχρι Ζοάρων τῆς Ἀραβίας, & *Deut.* XXIV, 3. *Moses* à monte Nebo, *Zoarem* prospexit ab extremitate terræ ab istâ parte, sicut extremitates ejus prospexerat ab aliis.

IV. Engedi est *Hazezon Tamar*. Targ. Onkel. in *Gen.* XIV, 7. vid. II. *Paral.* XX, 2. & *Tamar* erat ultimus limes Australis. *Ezek.* XLVII, 19. עין גדי תמריירן *Beresh. Rabb. sect. 26.*

V. *Judææ terminus*, ait Solinus, cap. 38. *erat Masada Castellum, Et ipsum haud procul Asphaltite.* Conf. *Plin. lib. 5. cap. 17.*

Dicit qvidem *Josephus, de bello, lib. 4. cap. 24.* hoc castellum fuisse ὐ πόῤῥω Ἱεροσολύμων, qvod dispositioni isti, qvam ei assignamus, videtur adversari.

At præterqvam qvòd litigare liceret de istâ lectione, historicis cùm sit usitatissimum, vocibus ὐ πόῤῥω & ἐγγὺς, uti sensu latissimo & laxissimo, vix qvicqvam super illud superstruxeris. Sic Solino, ubi ante, *Callirhoe est fons Hierosolymis proximus,* cùm tamen heu qvantum distaret. Et Straboni, *Geograph. lib. 8. Lechæum* est Λιμὴν τῆς Ἰταλίας ἐγγὺς, cùm tamen distaret pluribus milliarium centuriis.

Masada, Hebraicè est מצרה, qvæ *Munitionem denotat.* Idqve meritò, cùm castellum illud foret munitum ad miraculum ferè usqve. Desumitur nomen à 1. *Sam.* XXIII, 14. & XXIV. ubi LXX, Syrus & Arabs videntur legisse מצרה per ר *Resh* non ד *Daleth.* Nam illi in loco priori legunt, Ἐν τοῖς στενοῖς: Et in posteriori Ἐν Μαστερὲμ (al. Μαστερὲθ) ἐν τοῖς στενοῖς. *Syr.* & Arabs, *Masroth*; ac si legissent in fonte במצרות במצרות. Sic *Josephus Antiq. lib. 6. cap. 14.* Αὐτὸς (Δαβίδης) μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν Μασθήρων ἀνέβη στενήν.

§. IV. *Eremus* ἰεδαίας, *ubi Johannes Baptista:*

HUc usqve provecti sumus in *Eremum Judæ* vel *Idumææ*, idqve lubentiùs, qvod in eâ describendâ, descripsi etiam aliqvam partem *novæ Idumææ*, de qvâ agebatur capite antecedente. Jam qværimus Ἔρημον Ἰεδαίας, de qvâ Evangelia, in historiâ Baptistæ.

I. Et primùm, sine observatione præterire illud non possumus, qvòd *non sine Prophetica prædictione* solùm comparuerit ille primùm, prædicans in Eremo *Esai.* XL, 3. sed *non sine mysterio* etiam. Nam cùm mundus Ethnicus freqventissimè apud Prophetas vocetur *Eremus*, promittatqve Deus, se magnifica facturum isti *Eremo*, stagna aqvarum illic producturum, fertilitatem omnimodam illuc introducturum, atqve horridum desertum immutaturum in amœnitatem Paradisi (qvæ omnia sensu spirituali erant præstanda, per Evangelium) optimè qvadrabat hisce promissionibus, ut Evangelium initium suum sumeret in eremo, etiam secundùm literam.

II. Natum Baptistam ego qvidem arbitror *Hebrone*, civitate *Aaronitica*, in montano *Judææ* Jos. XXI, 11. Luc. I, 5. 39. ipsum utroqve parente *Aaronitam*. Ostenditur alibi peregrinantibus domus ejus incunabulorum; de qvâ qvære, an *Beth Zacharia*, cujus mentio apud Josephum, *Antiq. lib. 12. cap. 14.* & libr. 1. Maccabaικῶν Cap. VI, 33. isti traditioni non præbuerit fundamentum. Distabat ea à *Bethsura*, ut colligere est ex eodem *Josepho*, LXX tantùm stadiis aut circitèr (per qvam vocem LXX, reddunt *Bethel* Australem in I. *Sam. XXX, 27.*) & an conveniat situs, qværat cui talia placent.

Ostenditur & cellula ejus ulteriùs in eremo, ut dicitur *Judææ*, rupe excisa, unà cum cubili, & fonte juxta fluente, qvæ credulis relinqvimus; eremus certè, ubi prædicans baptizavit, longè aliàs est investiganda.

III. Dicit *Lucas*, qvòd *factum est verbum Domini ad Iohannem in eremo*, καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου: Migravit ille ab eremo in eremum: In eremo, in montano *Judææ* juventutem transegerat, ut vir privatus; non ut eremita, sed in opificio ali-

qvo

qvo aut studio versatus, nec qvidqvam austeritatis suæ sibi assumens, præter *Naziræatum* ante annum ætatis tricesimum. Tunc invasit eum spiritus Prophetiæ, & *factum est ad eum verbum Domini*, de functione & munere ejus eum edocens, de victu & vestimentis instruens, & ad locum, ubi inchoandum ejus ministerium, dirigens.

Erat iste locus regio *Hierichuntina*, vel illa qvæ inter urbem istam & *Iordanem* erat interjecta, & sic hinc & illinc eodem spatio, nec non cis *Hierichunta*, versùs *Hierosolymas*. Regio, & titulo, qvē tribuunt Evangelistæ, consonantissima; & ministerio Johannis commodissima. Nam

I. Eremosa satis superqve erat, secundùm qvod dicitur, *Venit Iohannes prædicans in eremo.*

Spatium, inqvit Josephus, *de bell.* lib. 4. cap. 27. *à Ierichunte ad Hierosolymas, desertum est & petrosum. Ad Iordanem verò & Asphaltiten planius qvidem, at æqvè desertum est & sterile.*

Et *Saligniacus, Tom. 9. cap. 5. Iter ab Hierusalem difficillimum est, lapidosum ac asperrimum, cui simile me vidisse non memini. Hiericho distat à Iordane decem ferè milliaribus, &c.*

II. Distinctivè potuit hæc regio dici *Eremus Iudææ*, qvia aliæ regiones *Iudææ*, denominationes alias suas habuerunt. Ut *Montanum Regale. Planities Austri. Planities Lyddæ. Convallis ab Engedi. Betharonis* περίχωρος *&c. Hieros. Sheviith*, fol. 38. 4.

III. Eremosa adeò, licet foret regio ista, multitudine hominum tamen abundavit maximè: Nam præterqvam qvod freqventes hîc illic sparsæ essent in eâ villæ, 1. Ipsa *Hierichho*, erat urbs *Hierosolymæ* dignitate proxima. *Hieros. Taanith*, fol. 67. 4. 2. Erant semper in eâ 12000 viri ex *Ephemeriis* sacerdotalibus. 3. Terebatur assiduè via ista à turbâ numerosissimâ, partim inter civitates istas itinerantium, partim ex aliis tractibus *Iudææ*, itemqve ex *Ephraimitide* in *Peræam* tendentium, & è contra. 4. Ministerium suum inchoavit *Iohannes*, circa tempus Paschatis, cùm turba illac conflueret longè numerosior.

IV. Commodissima erat hæc regio, victui & escæ ejus, qvoad mel agreste, de qvo pauca.

§. V. Μέλι ἄγριον. *Marc. I, 6.*

CUm toties iteretur in Sacrâ paginâ, Deum dedisse populo Israëlitico *terram fluentem lacte & melle*, hinc 1. concluderes totam terram sic fluxisse, & 2. hinc expectares infinita apum alvearia. At audi, qvid de his Talmudici.

Hierosf. Biccurim, fol. 64. 2. *Dicit* R. Jonah, *Terra fluens lacte & melle, est terra cujus à iqva pars fluit lacte & melle.* Et partem istam ajunt esse in *Galilæâ*, nam sic ajunt, *Per sedecim milliaria undiqvaq; à Zippore est terra fluens lacte & melle*; de qva re & regione dicturi sumus alibi.

Biccurim, cap. 1. hal. 15. *R. Iose Galilæus dicit, Non afferunt primitias è regione quæ trans Iordanem, qvia ea non est terra fluens lacte & melle.* Et oportuit primitias offerentem, dicere, *Deus dedit nobis hanc terram fluentem lacte & melle, Et jam attuli primitias terræ, qvam tu, O Domine, dedisti mihi,* Deut. XXVI, 9. 10.

Qvomodo autem fluxit melle, ea pars qvæ fluxit?

Disce à *Rambamo* in locum, ורצה מאמרו ודבש דבש של תמרים. *Cùm dicit, Et Melle*, inqvit ille, *intelligit mel palmarum. Nam palmæ, qvæ sunt in planitie & in convallibus, abundant melle admodùm.*

Erat & mel distillans à ficubus.

Chetubb. fol. CXI, 2. *Dicit R. Iacob ben* דוסתאי *Dositheí, profectus sum tempore qvodam à Lydda ad Ono ante diluculum, ad talos usqve in melle ficuum.*

Hoc est Μέλι ἄγριον, de qvo ut victu Baptistæ Evangelistæ: & qvàm commoda huic rei regio *Hierichuntina foret, qvæ regio Palmarum audiit, cuivis oculo est conspicuum.* Diodorus Siculus, *lib.* 19. de gente qvadam Arabum hæc ait, Φύεται αὐτοῖς τὸ πέπερι ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ μέλι πολὺ τὸ καλούμενον ἄγριον, ᾧ χρῶνται ποτῷ μετὰ ὕδατος. An & æqvè commoda venationi locustarum, non dicimus; certè in hac re etiam regioni nulli cessit, si vel sterilitas vel fertilitas istis gignendis conveniret, nam erat *Hiericho* & regiuncula adjacens ut hortus amœnitatis, in medio deserti. Commodissima certè fuit grandi isti operi à Baptista præstando, baptizationi in *Jordane.*

§. VI.

§. VI. περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου. *Matth. III, 5.*

HIc non inutile est illud *Borchardi, cap.* VII, 26. *Scias quod ab ortu Jordanis sub Libano, usqve ad solitudinem Pharan, ferè per centum milliaria, ipse Jordanes in utroqve littore, campos habet latos & amœnos, qui retro circumdantur altissimis montibus.* Cujus rei veritatem si oculi ejus non experti fuissent, discere potuisset à *Josepho*, qvi hæc ait *de bello. lib. 4. c. 27.*

Imminet Hierichunti montanum, protensum, aqvilonem versùs, usqve ad terram Scythopolitarum, & versùs austrum, ad regionem Sodomiticam atqve ultimos fines Asphaltitis: Salebrosum autem est, & non habitabile propter sterilitatem. Ex adverso procurrit montanum juxta Jordanem, incipiens à Juliade & regione aqvilonari, & protensum versùs Austrum usqve ad Gomorrha, in qva terminat Petram Arabiæ. Medium inter duo hæc montana vocatur Μέγα πέδιον *Magna planities; ab oppido Ginnabri, extensa usqve ad Asphaltiten. Longitudine* MCC. *stad. latitudine* CXX. Καὶ μέσον ὑπὸ τοῦ Ἰορδάνου τέμνεται: *Atqve in medio interscinditur per Jordanem.* Planities Jordanis ante eversionem Sodomæ *&c. Gen.* XIX. est περίχωρος in LXX.

Docent ista qvæ sit περίχωρος Ἰορδάνου: & adjecta vox πᾶσα ab Evangelista, svadere potest, & ulteriorem etiam ripam comprehendi posse, præsertim verò si perpendatur, qvàm nihil fere distantiæ fluvius interposuerit: Adeò modicum spatium excepit, ut referant Gemaristæ, *Hieros. Bava Kama, fol. 5. 3. Incendium in hâc ripâ accensum ad alteram transvolasse*: Et supponunt aqvam ab hâc ripâ, ad illam posse spargi; in cautione istâ; *Babyl. Jevamoth, fol. 116. 2. Ne accipiat qvisqvam aqvas purificationis & cineres purificationis, & transvehat trans Jordanem. Nec stet in hac ripa, & spargat in aliam.*

Utcunqve: Non ea latitudine fuit fluvius, qvin qvod duo ex adversis ripis stantes, potuerint se invicem intueri, aliqvid ab hac ad illam trajicere, imò & confabulari: & tùm cogita, annon & ulterioris ripæ incolæ etiam ad Baptistam confluxerint, tàm propè eum existentes & qvasi intra conspectum.

Discutiunt magistri, an *Jordanes* sit æstimandus *ut limes* terræ

terræ Iſraeliticæ, an *ut ipſa terra*; & occaſio iſtius diſputationis, oritur ex qvæſtione aliâ, nempe iſta; Grex hominis unius, ſeparatur & dividitur in duas partes, & paſcuntur iſtæ duæ partes in locis diſtantibus: qværitur an decimatio habenda ſit ut de grege uno, an duobus? Hinc dilabitur diſcuſſio ad *Jordanem*: Una pars gregis eſt cis *Jordanem*, altera trans: Si *Jordanes* ſit æſtimandus pro limite terræ, tùm una pars eſt intra terram, altera extra. Si verò ipſe, pro ipſâ etiam terrâ, ſit æſtimandus, tùm res ſe habet aliter. Inter alia in hac diſputatione

Becoroth. fol 55.1. *Dicit Rabbah Bar bar channah, dicit R. Jochanan* אין ירדן אלא מבירת ירחו ולמטה *Non eſt Jordanes, niſi intus ab Hierichunte & infra.* Urinatore longè me peritiori opus eſt, ut arcanum hoc petat è fundo. *Jordanes non eſt Jordanes ſupra Jerichuntem,* paradoxum eſt, qvod ipſos gloſſatores torqvet, me ergo multò magis. Unus ſecundùm meram literam rem intelligit, nam *qvi vovet,* inqvit, *ſe non bibiturum è Jordane, bibere poteſt ſupra Jerichunta.* Alius de *Jordane* ut limitante, imò ut nominato limite infra *Jerichunta* ſolùm *Joſu.* XVIII, 20. Rei non immoramur: At ſi limitatio talis *Jordanem* occuparet, ut non eſſet *Jordanes* ſuper *Jerichunta*, eâdem limitatione intelligenda etiam eſt ἡ περίχωρος ἰορδάνου, ut non ſit niſi infra. Vide LXX. in *Gen.* XIII, 10. 12.

Magiſtri hanc rem ventilantes, ex uno ſcrupulo alterum etiam cient, nam hæc inqviunt, *Jordanes effluit è Spelunca Paneadis, pergit per mare Sibbichæum, per mare Tiberiadis, per mare Sodomæ* והולך ונופל לים הגדול *Et pergit & labitur in mare magnum:* אין ירדן אלא מבירת ירחו ולמטה *at non eſt Jordanes niſi intus à Jerichunte & infra.* Demonſtret aliqvis mihi, ubi fluat *Jordanes* è mari Sodomitico in mare Mediterraneum. Fluvius *Shihor, nigrorem* nomine ſuo ferens, pro eo cenſeri poſſet, ſi qvis alius, at nec de eo hoc liqvet.

Dum turbas vides ad *Johannem* congregatas, & lætanter in *Jordane* baptizatas, abſqve metu, abſqve periculo, heu qvantum *Jordanes* mutatus ab illo, in hiſtoriâ iſta *Saligniaci, tom.9. cap.6.*

Jordanes, inqvit ille, *qvo loco Chriſtus baptizatus fuit, ruinoſo ædificio eſt inſignis. Hic ergo flumen ſanctum omnes peregrini ingreſſi, & corpora lavimus & animas: illa à ſordibus, has à peccatis, res ſummi gaudii atqve ſalutis, niſi triſtis caſus gaudia noſtra turbâſſet: Nam medicus qvidam*

dam Gallus, nostræ societatis, vir probus, & cùm flumen paulò longius ingrederetur, captus Crocodilo, (Draconem dicas an bestiam, incertum) absorptus fuit, non sine communi fratrum nostrorum tristitia.

Eremus etiam, ubi tentatio Salvatoris Qvadragesimalis, ab eâdem *Iordanis* ripâ erat, qvà Baptizatio *Iohannis*, attestante Sancto *Luca*, qvod *Iesus* jam baptizatus ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου *reversus est à Iordane*, ab eodem scilicet tractu, qvo illuc perrexerat.

CAP. III.

Γαζοφυλάκιον. Marc. XII, 41.

I. Corbonæ variæ. II. שופרות *Cistulæ Corbanicæ. III. Corbana* לשכה. *IV. Ubinam* Γαζοφυλάκιον. *V.* גר יון *in templo. VI. Hierosolyma Herodoto est Cadytis. VII. Plateæ Hierosolymitanæ. VII. Platea ducens à Templo versùs Olivetum.*

ILlud qvod dicunt Talmudici, *Shevuoth*, c. 1. hal. 1. *Zevachin*, fol. 54. 2. de rebus aliis nonnullis שתים שהן ארבע qvod *duæ fuerunt, qvæ qvidem evaserunt qvatuor*, locum etiam habere potest qvoad *Corbonas* vel thesauros sacros. Duæ fuerunt qvoad finem, at qvatuor qvidem qvoad expeditionem in istum finem.

1. Erat *Corbona* לבדק הבית, *ad restaurationem* & refectionem ipsius ædificii Templi, & *Corbona* לעבודת המקדש ad parandum ea qvæ necessaria erant ad cultum divinum, in templo. *Shekalim*, c. 5. hal. 6. Utraqve etiam duplex.

Duplicitatem prioris habes in hâc traditione.

שתי לשכות היו במקדש. *Duo conclavia erant in Templo.* לשכת חשאים *Conclave silentum* vel clandestinorum, *ubi viri pii obtulerunt clanculum, unde enutrirentur filii piorum parentum etiam clanculum.* Id est Eleemosynas secretò contulerunt. In pium hunc usum, ut non innotesceret, qvis contulerit. Sunt qvi hos

חשאים,

חשאים, arbitrantur eosdem fuisse cum *Esseis*, de qva re hîc non disputabitur, nec hunc thesaurum charitativum inter *Corbonas*, de qvibus agitur, numeramus, qvippe qvod nihil conferret ad res Templi. Sed pergit traditio.

ולשכת הכלים: *Et erat conclave vasorum, ubi qvicunqve vas aliqvod obtulit, illud projecit. Et post triginta dies thesaurarii conclave aperuerunt, & qvodcunqve vas in eo repertum est, qvod commodum foret ad restaurationem ædificii, repositum est in istum usum. Et qvodcunqve non commodum, vendebatur, & pretium ejus cessit* ללשכת בדק הבית *Conclavi pro reparatione ædificii.*

Advertis, ut fuerit *Corbona vasorum* vel instrumentorum ferreorum, æneorum, argenteorum, &c. Et *Corbona nummorum*: utraqve in eundem finem, nempe in refectionem ædificii & structuræ templi & atriorum, si qvo modo collaberentur, aut malè se haberent injuriâ temporis, tempestatum aut pluviarum.

Addit *Maimonides in Shekalim*, cap. 4. פרכות של היכל *Vela templi etiam proveniunt è conclavi pro restauratione ædificii, at vela ostiorum ex Corbona* לשכה *De qva posteà.*

§. II. שופרות *Cistulæ Corbanicæ.*

DUplex etiam erat *Corbona*, unde suppetiit sumptus pro rebus, ad cultum divinum necessariis. Prima erat שופרות vel *cistulæ* qvædam, de qvibus sic magistri.

Sheka'im, cap. 6. hal. 5. *Joma*, fol. 55. 2. י"ג שופרות היו במקדש: *Tredecim arculæ erant in Templo, qvibus inscriptum erat* תקלין חדתין *Sicli novi* (i. e. anni præsentis. תקלין עתיקין *Sicli veteres.* (vel anni præteriti) קינין *Turtures, &c.*

Fusius planiusqꝫ *Maimonides*, ubi ante cap. 2.

In Templo fuerunt tredecim arculæ formatæ instar tubarum: Id est, Angustiores superiùs, inferiùs dilatatæ.

Prima erat pro Siclis anni præsentis.

Secunda erat prò Siclis anni præteriti.

Tertia ei, cui incubuit oblationem adducere duorum turturum aut columbarum, unam pro Holocausto, alteram pro sacrificio pro peccato, pretium ejus projecit in hanc cistam.

Qvar-

Quarta, ei qui aliàs oblationem debebat ex avibus. Pretium ejus projecit in hanc cistam.

Quinta, ei qui nummum voluntariè obtulit ad coëmenda ligna pro altari.

Sexta, ei qui nummum obtulit ad coëmendum thus.

Septima, ei qui aurum obtulit pro propitiatorio.

Octava, pro quod supererat de sacrificio pro peccato. Cùm scilicet nummum dicaverit quis pro sacrificio pro peccato, coëmeritq; inde sacrificium, & supersit aliqvid, illud projiciat in hanc cistam.

Nona, pro quod supererat de sacrificio pro transgressione.

Decima, pro quod supererat de columbis pro profluviosis & puerperis.

Undecima, pro quod supererat de oblationibus Nazirœi.

Duodecima, pro quod supererat de sacrificio leprosi.

Decima tertia, ei qui nummos offert pro Holocausto è jumentis.

Atque unicuique cistæ inscriptum erat illud cui destinatus erat nummus, qui in eâ reconditus.

In unam harum arcularum minuta sua duo projecit vidua laudata à Salvatore: ubinam autem istæ fuerint sitæ, qværemus illicò.

§. III. *Corbona* לשכה.

Erat & conclave, in qvo in tres cistas evacuabatur, qvidqvid nummi colligebatur in his de qvibus diximus, qvod Talmudicis vocatur emphaticè & κατ' ἐξοχὴν לשכה vel τὸ *conclave.*

Joma, fol. 64. 1. *Tres cistæ erant, unaqvæqve continens tres Sias, in qvibus evacuant Corbonam, & iis inscriptum erat* א ב ג. *Et qvare, inqvit* R. Jose, *inscriptum erat Aleph, Beth, Gimel? Nempe ut dignosceretur qvænam inter eas primùm repleretur, ut ea primùm evacuaretur.* R. Ishmaël *dicit, inscriptio erat Græcè, Alpha, Beta, Gamma. Shekalim,* cap. 3.

Cistæ istæ, de qvibus hîc agitur, eæ erant, in qvas evacuatum est è tribus majoribus, qvæ semper immotæ steterunt in Conclavi: Cujus evacuationis modum accipe à verbis glossematis in locum allegatum.

Cistæ istæ, in qvibus repositus erat nummus, continebant seas viginti septem (unaqvæqve novem) *& cooperta erant linteo. Ingressus est ille, qvi evacuaturus erat, cum cistulis tribus continentibus novem seas. Replevit primò cistulam istam cui inscribebatur* א, *è primâ inter tres cistas magnas, & deinde cooperuit eam linteo suo. Deinde discooperuit cistam secundam inter magnas, atqve ex eâ replevit cistulam secundam cui inscriptum erat* ב; *& rursus cooperuit eam. Deinde discooperuit cistam tertiam è magnis, & cistulam replevit cui inscriptum erat* ג: *Sed alteram non iterum cooperuit*, &c.

De modo porrò & tempore hujus evacuationis hæc magistri, *ibidem.*

Ter in anno תורמין את הלשכה *curant de conclavi* (nam liceat mihi hoc locô ita reddere) id est, ut *Gloss.* (E tredecim cistulis transtulerunt, qvicqvid in illis fuerat collectum, in tres magnas istas, qvæ in hoc conclavi, ac pariter eas evacuârunt in minores istas, de qvibus anteà.) בפרוס הפסח *A spatio semestri ante Pascha, ante Pentecosten, & ante Scenopegiam:* vel *in initio mensis Nisan, & mensis Tisri, & qvindecim diebus ante Pentecosten.*

Et hìc non possumus non verba glossatoris in locum Talmudicum, de qvo jam agitur, exscribere, qvippe qvòd locum apud Evangelistas non parum illustrant.

Publicârunt, inqvit ille, *& notum fecerunt, qvòd oporteret eos adducere oblationem Domini* (hemisiclum) *Illos qvi propiùs erant* (Hierosolymam) *ad Pascha, & illos qvi remotiùs ad Pentecosten, & qvi remotissimi, ad Scenopegiam* הלין דקריבי בפרוס פסח והלין דרחיק בפרוס עצרתא והלין דרחיקין מנהון בפרוס החג

Hæc facem præbent historiæ apud Sanctum *Matthæum*, cap. XVII. de collectoribus *Didrachma* vel hemisicli, eam exigentibus à Christo *Capernaumi*, cùm jam longè præterierat festum Paschatis; sed pergimus.

Is qvi in conclave ingressus est, ut cistas evacuaret, non ingressus est cum veste complicatâ, nec cum calceis, nec cum sandaliis, nec cum Phylacteriis, nec cum amuletis, &c. Ratioq; erat, ut abesset & amoveretur opportunitas, ac suspicio suppilandi, atqve aliqvid nummorum sub his abscondendi.

Cessit nummus indè petitus, ad coëmendum sacrificium juge, & libamina, salem, lignum, thus, panes propositionis, ve-

stes

ftes ſacerdotum, & verbo uno, qvicqvid neceſſe erat ad cultum & miniſterium Templi.

Imò *Rabh Aſai dicit* גוזרי גזירות בירושלים *Judices de rebus raptis qvi erant Hieroſolymæ, ſtipendium ſuum nonaginta & novem manas acceperunt* מתרומת הלשכה *ex reditu conclavis. Chetubb. fol. 105. 1.*

§. IV. *Ubinam* Γαζοφυλάκιον.

Res perqviſivimus, loca jam inveſtigemus.

I. Arculas iſtas tredecim, qvæ שופרות vel *Tubæ* dictæ ſunt, in *atrio mulierum* ſtatuimus abſqve omni hæſitatione: idqꝫ fide *Joſephi*. Αἱ δὲ στοαὶ, inqvit ille, *de bello lib. 5. cap. 14.* de atrio iſto loqvens, μεταξὺ τῶν πυλῶν, ἀπὸ τοῦ τείχους ἔνδον ἐστραμμέναι πρὸ τῶν γαζοφυλακίων, σφόδρα μὲν καλοῖς καὶ μεγάλοις ἀνείχοντο κίοσιν. *Porticus procurrentes inter portas, à muro interiùs protenſæ ante Gazophylacia, pulchris & grandibus ſuſtentabantur columnis.* His addamus verba Evangeliſtæ, *Johan.* VIII, 20. Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ Γαζοφυλακίῳ: ſi dictum foret κατέναντι τοῦ Γαζοφυλακίου tantùm, qvod ait *Marcus*; de Conclavium aliqvo, de qvibus diximus, potuiſſet intelligi: qvem ſenſum ſeqvi videtur interpres Arabs, qvi reddit, qvod *ſederet Jeſus* ענד באב *ad oſtium* Gazophylacii: At cùm dicatur, qvòd verba iſta locutus eſt ἐν τῷ Γαζοφυλακίῳ, omnimodò conclavia iſta excluduntur, in qvæ Chriſtum ingredi permiſſum fuiſſe, ridiculum foret opinari.

At nota Γαζοφυλακίων apud *Joſephum* numero plurali, eumqꝫ de atrio mulierum loqvi, & minimè dubitaveris eum, ſub voce Γαζοφυλακίων, reſpexiſſe has arculas: Atqve æqvè non dubitaveris *Marcum* eodem reſpexiſſe, cùm obſervaveris de fœminâ apud eum eſſe ſermonem, ut & eam, aliosqve nummum injeciſſe εἰς τὸ Γαζοφυλάκιον, qvod, ut ex his patet, qvæ ex Talmudicis protulimus, in alias *Corbonas* nec ſolitum, nec permiſſum.

Vocatur qvidem hoc atrium vulgò apud ſcriptores Judaicos עזרת נשים *Atrium mulierum*, non qvòd mulieres ſolæ illud

lud ingrederentur, sed qvòd mulieribus non liceret ulteriùs progredi: eodem sensu, qvo atrium exterius vocatur *Atrium Gentium*, non qvòd ethnici soli illud intrarent, sed qvòd iis non liceret porrò pergere: Dictum erat & istud vulgatissimè הר הבית *Mons Templi*: Ita & hoc de qvo agimus, γαζοφυλάκιον.

Cùm itaqve dicatur à S. *Marco*, qvòd *Jesus sedit κατέναντι τȣ͂ γαζοφυλακίȣ*, huc redit, qvòd sedit sub porticu, ante qvam positæ erant istæ arculæ. Et cùm dicit *Johannes*, *Hæc locutus est Jesus ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ*, idem est ac si dixisset, hæc locutus est *in atrio mulierum*: Imò in isto loco, ubi erant istæ arculæ, ut distingveretur locus iste ab aliis, qvæ erant in illo atrio: Nam in unoqvoqve istius atrii angulo erat & atriolum, unumqvodqve nomine proprio nuncupatum, ut patet ex *Middoth, cap. 7. halac. 5.* & Joma, *fol. 16. 1.*

II. Situm reliqvarum *Corbonarum*, de qvibus mentionem fecimus, investigare, non illud est qvod jam agitur: nam qvod propositum est ut pensum nostrum, expedivimus: At hoc lectoris gratiâ, non monere non possumus; A latere atrii Israëlis Aqvilonarii fuisse portam, qvæ vocabatur *Porta Corban*, imò collatis verbis magistrorum, in *Middoth ubi suprà halac. 6* videntur fuisse duæ portæ eodem nomine, qvarum unam si assignes τῇ לשכה *Corbonæ* isti, in qvam evacuabatur nummus ex tredecim arculis, & alteram τῇ לשכת ברק חבית *Corbonæ* isti, qvæ erat in refectionem aut restaurationem ipsius ædificii, forsan non aberraveris. Certè probabiliorem aliqvem locum apud scriptores istos non inveneris.

§. V. גר יון *in templo.*

IN Codice Talmudico *Zavim, cap. 1. halac. 5.* hæc occurrunt, obscura satis: ראה אחר מרובה כשלש שהיא כמין גר יון לשילות: *Vidit unam multiplicatam* (vel continuatam) *instar trium, quæ sunt sicut à Gad Javan ad Siloam.*

Res de qvâ agitur, est de detectione fluxionis alicujus profluviosæ. Exempli gratiâ. Detegit qvis in se talem destillationem profluviosam, jam unam, mox aliam, illicò tertiam; dispu-

pu-

putatur, qvanta aut qvantilla temporis intercapedo sit assignanda; ut habeatur pro profluviositate unâ aut duplicatâ, & consequenter ad qvantam aut qvantillam oblationem teneatur pro ejus purificatione. Eò spectat traditio, qvam adduximus: nempè si unâ vice talem fluxionem videat, qvæ adeò continuatur, ut trium detectionum spatium excipiat, tantum scilicet qvanto qvis ambulare potest *à Gad Javan ad Siloamum* הן זב גמור *Ecce homo talis est completè profluviosus.*

Docent nos Glossatores & Aruch, qvid fuerit גד יון *Gad Javan.* Audi ipsos גד יון *est phrasiologia deducta à verbis istis* הערכים לגד שלחן (*Esai.* LXV, 11. ubi LXX, Ἑτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν. Vulg. *Qvi ponitis fortunæ mensam.* Interlin. *Jovi mensam.*) *Et est locus ubi reges Græci erexerunt Idolum: Sicut dicitur in codice Avodah Zarah, In Angulo ortum æstivum spectante Asmonei abdiderunt lapides altaris, qvod profanaverant Græci, Idolis suis.*

An Interpretes autem hi nostri *Gad Iavan* supponunt esse conclave istud, ubi latuerunt isti lapides, ab *Asmonæis* illic repositi cùm altare restaurarent, de qvo loco vide si lubet *Middoth*, cap. 1. hal. 6. aut locum ipsum ubi stetit Idolum, qvære. At qvantum inde spatii, qvaqve viâ inde processum ad *Siloamum*, O utinam definiissent. Hoc tantùm de re istâ dicunt, כדי ב׳ טבילות וכשני סיפוגין qvod *erat tantum spatii, qvantum qvis ambularet, dum qvispiam se bis in balneo lavaret, & bis se abstergeret.*

In templo jam existentes non possumus non nomen ejus observare apud magistros usitatum, בירה hoc est, ut Aruch, *Palatium.*

Ibid. hal. 8. *Si casus nocturnus* (vel gonorrhæa) *cuiqvam Levitarum obtingeret, egressus* הולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה *descendebat in Cryptoporticum, qvæ sub sanctuario deducebatur, ad balneum, &c.* Hæc referuntur de templo secundo. Ast alibi, cum disputatur, an homines sub templo primo, an secundo meliores essent, determinat *Rabbah, in Ioma*, fol. 9. *Hoc docere potest* בירה שחוזרת לראשונים ולא חזרה לאחרונים *Birah, qvæ adfuit prioribus, ast non adfuit posterioribus:* Si per בירה intelligendum est ipsum templum, affuit illud & prioribus & posterioribus: Si aliqva pars templi, particularis, affuit ea etiam, ut liqvet ex allegatis, posterioribus. At videtur ex filo dissertationis, loco cita-

citato, qvod per בירה, *Rabbah* non intelligit ipſum templum, ſed gloriam templi, & dotes iſtas divinas, *Ignem cœleſtem, Arcam, Urim*, &c. qvæ primo adfuerunt, abſuerunt autem à ſecundo. Nam illicò dilabuntur in ſermonem de ceſſatione Prophetiæ ſub templo ſecundo, & ſuccedente, ejus vice *Bath Kol*. Vox בירה eſt in ore *Davidis*. *I.Paral.* XXIX, 19. לבנות הבירה אשר הכינותי.

§. VI. *Hieroſolyma Herodoto eſt Cadytis.*

SAlutemus & *Hieroſolymam*, idq; nomine ſuo glorioſiſſimo *Urbis Sanctæ*. Eodem etiam indigitat *Herodotus, in Thalia*, cap. 5. ſi non plurimùm fallamur, ſub nomine *Cadytis*.

Ἀπὸ Φοινίκης, inqvit ille, *μέχρι οὔρων τῆς Καδύτιος πόλιος, ἥ ἐστι Συρίων τῶν Παλαιστινῶν καλεομένων.*

A Phœnice usqve ad montes Cadytis, qvæ eſt urbs eorum Syrorum qvi Palæſtini vocantur.

Hieroſolymam ſub hoc nomine ab eo indigitari hæc ſvadent.

I. Vocabatur ea vulgò קדושה *Sancta*. Moneta Judaica ubicunqve diſperſa, hunc titulum urbis enuntiavit. Jam verò cùm Syrorum dialecto uſitatiſſimum foret ש in ת commutare, qvàm facilè erat apud eos, atqve apud exteras gentes eos imitantes, *Cadyſha, in Cadyta & Cadytis* tranſire, ut חדשה *Nova*, in חדתא.

II. Comparat ille *Cadytin* magnæ urbi *Sardis*. Nam Ἀπὸ γὰρ Καδύτιος, (pergit ille) *ἐούσης πόλιος, (ὡς ἐμοὶ δοκέει) Σαρδίων οὐ πολλῷ ἐλάσσονος, Ab urbe Cadyti, non multò qvàm Sardis minori, ut ego arbitror.* Jam verò nulla omninò urbs intra *Palæſtinam* digna erat qvæ cum *Sardis* conferretur, nobiliſſimâ olim metropoli, præter *Hieroſolymam*.

III. Hæc ille etiam de *Necho* rege Ægypti, *in Euterpe*, cap. 159. Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. Μετὰ δὲ τὴν μάχην Κάδυτιν πόλιν τῆς Συρίας ἐοῦσαν μεγάλην εἷλε. *Necus autem terreſtri acie congreſſus cum Syris in Magdalo, victoriâ potitus eſt: Et poſtea Cadytin magnam Syriæ urbem cepit.*

Qvæ ſi conferantur cum hiſtoriâ ſacrâ de *Pharaone Necho Ioſiam* prælio debellante in valle *Megiddo*, & de throno Judaico diſpo-

ponente *II. Reg. XXIII, 33. 34.* rem ſtatuunt extra omnem controverſiam.

Pergit *Herodotus.* Ἀπὸ ταύτης (Καδύτιος) τὰ ἐμπόρια τὰ ἐπὶ θαλάσσης μέχρι Ἰηνύσου πόλιός ἐστι τοῦ Ἀραβίου. Ἀπὸ δὲ Ἰηνύσου αὖτις Συρίων μέχρι Σερβωνίδος λίμνης. *A Cadyti emporia maritima usq; ad Jenyſum urbem, ſunt Arabiæ; A Jenyſo porro ad Serbonidem lacum ſunt Syrorum.* Obſcura ſatis, præſertim verò qvænam fuerit urbs *Jenyſus:* Memorant qvidem Talmudici *Hieroſ. Demai,* fol. 22. 4. עיינוש inter oppida qvæ dicunt eſſe בתחום ἐν ὁρίῳ, ſed non convenit ſitus: At rem non exagitabimus hoc loco.

§. VII. *Plateæ Hieroſolymitanæ.*

Plateæ Hieroſolymitanæ verrebantur indies. שוקי ירושלם עשויין להתכבר בכל יום:

INde *Nummi, qvi reperti ſunt in Hieroſolyma coram mercantibus pecora, ſemper ſunt decimæ. In monte templi reperti, ſunt* חולין *profani* vel communes. *In Hieroſolyma cæteris diebus anni ſunt communes, at tempore feſtorum, omnes ſunt decimæ. At dicit R. Shemaia, Qvanam hoc ratione? Cum plateæ Hieroſolymitanæ verrantur qvotidiè. Peſachin,* fol. 7. 1. *& Mezia,* fol. 26. 1.

Gloſſ. *Semper ſunt decimæ: Et tempore feſtorum, & tempore non feſtorum. At in monte templi nummi reperti, erant communes, etiam tempore feſtorum. Nam ſupponitur eos ab iis excidiſſe* (vel perditos fuiſſe) *in monte Templi, atqve inde ſunt communes. At qvare in Hieroſolyma tempore feſtorum erant decimæ? Et qvare non dicitur, qvod ab iis illic exciderant ante feſtum, ſicut dicimus de monte Templi? Qvia plateæ Hieroſolymitanæ verrebantur indies, & ſi illic perditi fuiſſent nummi ante feſtum, ii qvi plateas verrebant, inveniſſent antea. At monti templi non opus fuit ut verreretur qvotidiè, nam lutum & pulvis illic non hæſit, qvia mons erat declivis: atqve inſuper non licuit cuiqvam illuc ingredi cum calceis ſuis, aut pulvere in pedibus ſuis.*

Omittere non poſſum qvæ dicit prætereà.

Plurimum carnis, qvæ comedebatur Hieroſolymis (tempore feſtorum) *erat è Decimis* (ſecundis) *Nam vix morabatur qvispiam illic, donec omnes decimas ſuas comediſſet, at nummos decimarum dedit vel pauperibus,*

peribus, vel amicis suis in urbe. Et plerumqve nummis decimarum coëmerunt sibi sacrificia eucharistica.

§. VIII. *Platea ducens à Templo versùs Olivetum.*

PEsachin, fol. 26. 1. *Rabban Jochanan ben Zaccai* היה יושב בצלו של היכל *Sedit sub umbra Templi & docuit populum per totum diem.*

Gloss. *Cùm Templum fuerit altitudinis centum cubitorum, umbram projecit in longinqvũ valdè, in plateam istam qvæ erat coram* הר הבית *Monte Domûs: Atqve ideò qvod platea ista spaciosa foret, & magnam hominum multitudinem posset continere, Jochanan illic docuit ob calorem. Nam nulla Synagoga potuit continere auditores.*

Platea ista, qvæ erat *coram monte templi*, secundùm usitatam loqvendi formam, ista erat per qvam pergebatur ad Templum, ad portam Orientalem, de qva platea & populo illic ab *Hezekiah* congregato, prout *Iochanan* auditores suos illic congregavit, mentio habetur in II. *Paralip.* XXIX, 4. Exiit hæc platea in vallem Kidronis per *portam Aqvarum.* Et hâc exiit sacerdos vaccam rufam combusturus in *Oliveto*: Et hâc introiit magnus Pontifex noster cum Palmis & *Hosanna.* Vocatur hæc *Platea Templi.* Ezr. X, 9.

CAP. IV.

Ἡ κώμη ἡ κατέναντι. *Marc. XI, 1.*

I. Iter Sabbaticum. II. Taberna in monte Oliveto. III. פרחץ בית היוני. *IV. Migdal Eder prope Hierosolymam. V. LXX. Interpretes notati. VI. Pompa offerentium primitias.*

OTε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ, εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν. Sic etiam *Lucas*; cùm per ordinem historiæ dicendum potiùs arbitreris Εἰς Βηθανίαν καὶ Βηθφαγή. Nam in itineratione suâ

suâ accessit Christus ad *Bethaniam*, atqve ibi pernoctavit, *Johan.* XII, & ab oppido isto perrexerat, jam per spatium ferè milliaris, anteqvam pertingeret ad *Bethphagen*: Et tamen ab iis dicitur isto ordine, *Ad Bethphagen & Bethaniam*, ut demonstraretur, historiam intelligendam esse de loco, ubi se mutuò contingunt *Bethania* & *Bethphage*: *Matthæus* ergò *Bethphagen* nominat solam.

Demonstravimus alibi fusiùs ex Talmudicis hæc duo, non parùm in hujus rei elucidationem facientia.

I. Tractum vel partem unam montis *Oliveti* dictam fuisse *Bethaniam*, non ab oppido istius nominis, ubi habitavit *Lazarus*, sed oppidum à tractu isto ita dictum fuisse, tractumq; à *dactylis* aut *palmis* illic nascentibus בית היני.

II. Nullum fuisse omninò oppidum nomine *Bethphage*, sed tractum alium *Oliveti* ita dictum fuisse, ob *grossos* illic nascentes בית פגי, vicumq; aut plateam extimam *Hierosolymorum* proximè ei adjacentem, eodem nomine fuisse nuncupatam.

Observavimus etiam locum istum in monte *Oliveti*, ubi se mutuò contingerent hi duo tractus *Bethania* & *Bethphage*, distitisse ab urbe, *itinere Sabbatico*, aut circiter: qvod ut ad rem præsentem, qvam tractamus, illustrandam applicetur, pauca dicantur de tali itinere.

Qvousqve extensi fuerint limites Sabbatici itineris, neminem latet. Et hoc etiam non lateat, emensuratum fuisse istud spatium undiqvaqve extra urbes, ut certi statuerentur termini, nec erraretur, & signo aliqvo evidenti, notatum terminum, nè dubii hæsitarent in re, in qva situm erat apud eos tantum religionis.

Hæ regulæ magistrorum, de emensuratione bis mille cubitorum, ab unoqvoqve urbis latere. *Maimon. in Shabb. cap 28.*

Civitatem, qvæ longa est vel qvadrata, cùm ei sint qvatuor anguli justi, sinunt esse ut est, & mensurant ei bis mille cubitos ab unoqvoqve latere.

Si sit rotunda, formant ei qvadraturam, & mensurant à lateribus istius qvadraturæ.

Si sit triangularis, formant ei qvadraturam, & metiuntur à lateribus qvadraturæ, &c.

Et posteà. *Non mensurant nisi funiculo qvinqvaginta cubitorum, eoq; de lino.*

Et de signis limitum innuitur per Canonem istum in *Bezah, fol.36. 2.*

Non eqvitant super bestiam (Sabbato & die festo.) *Ne scilicet exeant ultra limites.* Ubi Gloss. *Qvia non pedibus ambulat* אין רואה את סימני תחומין *non videt signa limitum.*

Dicitur à S. *Marco*, qvòd discipuli duo à Christo missi εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου. Liceat conjectari, fuisse eò loci, ubi statum erat signum itineris Sabbatici ab urbe, ubi se mutuò contingerent via Sabbatica ab urbe, & via communis indè in rus.

§. II. *Taberna in monte Oliveti.*

TAbernæ *filiorum Chanan* חניות בני חנן *vastatæ fuerunt, triennio ante excidium Templi. Hieros. Berach.* fol. 16.1.

Et qvare vastatæ sunt Tabernæ (חניות של בית היני) τῆς *Beth Heno triennio ante excidium Hierosolymæ? Qvia facta sua stabilierunt super verba legis*, &c. *Babyl. Mezia*, fol. 88.1.

Gloss. *Illud qvod prohibitum fuit per verba sapientum, illi permissum invenerunt per verba legis.*

Eadem est historia utrobiqve: Priori loco nominantur Tabernarii; posteriori, Tabernarum locus. Tabernarii erant בני חנן Filii *Chanan*, vel *Jochanan* (nam Hierosolymitanæ lingvæ, *Chanan* & *Jochanan* sunt idem.) Locus erat בית היני *Beth Heno*, qvàm ego non vereor asserere eandem esse cum *Bethania*. Ratio audaciæ, duplex est. 1. Qvia Talmudici *Bethaniam* vocant בית היני *Beth Hene*, ad qvam qvàm prope accedit *Beth Heno*? 2. Qvia aperta apud eos est mentio *Tabernarum in monte Oliveto.*

Hieros. Taanith, fol. 69. 2. Duæ cedri, inqviunt, *erant in monte Oliveto: sub unâ earum erant qvatuor tabernæ, ubi vendebantur omnia ad purificationes necessaria. Ex alterâ earum produxerunt qvadraginta seas columbarum unoqvoqve mense, unde suppetebat fœminis purificandis.* Qvatuor tabernæ sub unâ, & qvot sub alterâ, unde tot columbæ? Aut aliam aliqvam ergo villam ostende inter oppidum *Bethaniam* & primam fimbriam τῆς Βηθφαγῆς, aut permitte credere, hanc eam fuisse, ad qvam missi sunt duo discipuli, & qvæ, tunc

tunc cùm mitterentur, erat κώμη ἡ κατέναντι ὑμῶν: aut villam scilicet ex variis istis tabernis solis constantem, aut villam, cujus pars erant istæ tabernæ.

§. III. מרחץ בית היני *Lavatorium Bethaniense.*

IGnosce vocabulo ex necessitate ficto, ne si *Balneum* vel *Lavacrum* dixissem, sensum rei, ea nimium coarctarent: Erat locus iste, de qvo agimus, stagnum aliqvod, aut collectio aqvarum, ubi lavari est solitum, & convenit optimè cum iis, qvæ ante dicta sunt de purificationibus. Hìc se lavare poterant immundi aut immundæ, atqve illicò coëmptis in tabernis propinqvis, qvæ ad purificationem erant necessaria, ad *Hierosolymas* se conferre, & purificari in Templo.

De hoc loco lotionis, qvaliscunqve fuerit, loqvuntur *Gemaristæ, Babyl. Cholin, fol. 53. 1.* in historiolâ istâ; דרס שועל רחל במרחץ בית היני *Dilaceravit vulpes ovem ad Lavatorium τῆς Beth Hene, & adducta est causa coram sapientibus, & illi dixerunt* אין דריסה *Non est dilaceratio. Beth Hene* non dubitamus esse *Bethaniam*: Et causa hæc est inde adducta coram sapientibus *Hierosolymæ*, ut ii edocerent, an de cadavere istius ovis liceret vesci, cùm prohibita foret comestio bestiæ dilaceratæ. Distinctionem eorum inter טריפה & דריסה vide si lubet loco citato, ubi fusè eam discutiunt.

Loqvuntur peregrinantes, de cisternâ prope *Bethaniam oppidum, juxta qvam ostenditur in campo locus, ubi Domino Bethaniam venienti occurrit Martha*: verba sunt *Borchardi* monachi. An res ipsa cum hac de qva loqvimur conveniat, in incerto est relinqvendum.

§. IV. *Migdal Eder.* מגדל עדר

OCcasione horum locorum à Talmudicis nobis patefactorum, non possum non alium ex iisdem etiam observare, ab alio urbis latere, non longiùs ab urbe distantem, qvàm iste de qvo egimus, si modò distabat tàm longè. Est ille *Migdal Eder*, vel

vel *Turris gregis*, alia ab ista, de qva mentio, *Genes.* XXXV. vers. 21.

Hierosolymitani de hâc nostrâ sic in Kid. fol. 63. 1. בהמה שנמצא מירושלם ועד מגדל עדר לכל רוח : *Jumenta quæ reperiuntur ab Hierosolymis usqve ad Migdal Eder, ab unoqvoqve latere, &c.*

Babylonici, pleniùs, *Kid. fol. 55. 1.* *Jumenta qvæ reperiuntur ab Hierosolymis usqve ad Migdal Eder, atq; eodem spatio ab unoqvoqve latere, mascula, sunt holocausta, fœminea, sunt sacrificia pacifica.*

Agitur eò loci & disputatur à magistris, an liceat fœminam desponsare, oppignoratâ in rei fidem re sacratâ. Et de jumentis repertis inter *Hierosolymam*, & *Migdal Eder*, atqve eodem spatio undiqvaqve circa *Hierosolymam*, concludunt, reputanda ea pro sacratis. *Qvippe qvod* (ut gloss.) *supponi potuit, ea ex Hierosolymis fuisse evagata, plurima enim jumenta inde exeuntia erant sacrificanda.*

Non dissimilem traditionem habent, ut diximus ante, de nummis repertis intra *Hierosolymam* : *Nummi, qvi reperti sunt in Hierosolyma coram mercantibus pecora, semper sunt decimæ. &c. Bava Mezia* fol. 26. 1.

At ad rem nostram. E verbis allegatis elicimus, fuisse turrim vel locum nomine *Migdal Eder*, modico admodum spatio à *Jerosolyma*, eumq; situm à latere urbis meridionali. Modico, inqvam, spatio ab *Hierosolyma*: nam gravamen fuisset incolis urbem circùm habitantibus non ferendum, si errabundi qvâvis occasione boves eorum, aut pecora, atqve in vagatione suâ deprehensa, illicò transirent in sacrata, nec amplius essent de proprio jure possessoris. At videtur hæc turris adeò vicina urbi sita, ut nullum intra illud spatium foret oppidum undiqvaqve; Dicimus etiam, turrim istam fuisse ab ora urbis meridionali: Idqve fide dicam? an errore LXX Interpretum?

§. V. LXX. *Interpretes notati.*

Ænigma hîc tibi solvam lector apud LXX. in *Gen.* XXXV.

Apud *Mosen* sic se habet historia *Jacobi* isto in loco. Profecti sunt à *Bethele*, cumq; jam foret spatium exiguum ad *Ephratham*

tham, peperit *Rachel*, &c. Et posteà, *& profectus est Israel, & tetendit tabernaculum suum trans turrim Eder.*

Ordinem historiæ invertunt LXX: & castrametationem Jacobi *trans Migdal Eder* statuunt ante accessionem ejus ad locum, ubi mortua est *Rachel*. Ità enim illi. Ἀπάρας ᾗ Ἰακὼβ ἐκ Βαιθὴλ, ἔπηξε τ̀ σκηνὴν αὐτῦ ἐπέκεινα τ̃ πύργυ Γαδέρ. Ἐγένετο ᾗ ἡνίκα ἤγγισεν εἰς Χαβραθὰ τῦ ἐλθεῖν εἰς τὴν Ἐφραθᾶ, ἔτεκε Ῥαχήλ, &c.

Subolet mihi, ni fallat conjectura, ordinem historiæ eos invertisse, intentis oculis in istam *Migdal Eder*, qvæ vicinissima *Hierosolymis*. Nam proficiscenti *Jacobo* à *Bethele*, ad locum sepulturæ *Rachelis*, pretereunda primùm erat arx ista, priusqvam ad locum illum perveniretur, cumq; *Jacobus* in itinere suo tenderet ad Austrum, ab ea urbis ora fuisse turrim istam, est verisimillimum.

Erat qvidem *Migdal Eder* propè *Bethlehemum*, erat & hæc propè Hierosolymam, & erant forsan plures ejus denominationis in terra *Israelitica*. Nam ut vox ipsa, *Turrim Gregis*, denotat, sic videntur turres istæ exstructæ fuisse, in custodias gregum, ut scilicet illic in promptu essent pastores etiam nocte, atqve in promptu pastoribus essent tela, qveis greges tutarentur non à feris solùm, sed à latronibus. Et in hunc sensum sumendam esse arbitramur phrasiologiam istam מגדל נוצרים *Turris custodientium*, in locutione ista ממגדל נוצרים עד עיר מבצר *A turre custodientium ad civitatem munitam.* II. *Reg.* XVII. vers. 9. & XVIII. vers. 8.

Hinc Targumista *Jonathan*, ut *Migdal Eder Bethlehemiticam* ab aliis omnibus distinguat, verba *Mosis* sic παραφράζει. *Et profectus est Israel, & tabernaculum suum tetendit trans Migdal Eder, locum unde revelandus est Messias in fine dierum.* Qvæ optimè conveniunt cum historiâ *Luc.* II, 8. De eadem an loqvatur *Michæas* cap. IV, 8. qvære.

§. VI. *Pompa offerentium primitias.*

EGimus de locis propinqvissimis urbi, excitatâ nobis earum mentione à triumpho CHRISTI asino insidentis & acclamantis populi: excitant & hæc memoriam pompæ illius, qvæ primitiarum adductionem comitata est, à locis etiam urbi vi-

bi vicinis : Eam habe verbis magistrorum , è *Biccurim*, *cap. 3.*

Qualinam modô adduxerunt primitias suas? Omnes urbes שבמעמד *qvæ erant unius stationis* (i.e. ex qvibus prodiit una ἐφημερία Sacerdotum) *collectæ sunt in urbem stationariam, & pernoctarunt in plateis: Manè is qvi primus inter eos fuit, dixit, Exurgite, ascendamus ad Zionem, ad domum Domini Dei nostri.*

Bos antecessit ante ipsos, cornibus deauratis, & coronâ in capite oleaginâ. (Gloss. Bos iste erat in sacrificium pacificum) *Cecinit & tibia ante eos usqve dum appropinqvarent Hierosolymæ: Cùm appropinqvatum foret Hierosolymæ, coronârunt primitias suas* (i.e. speciosas, qvantum fieri potuit, conspectui exposuerunt.) *Et prodierunt in occursum iis Primates & summi officiarii, & thesaurarii Templi, idq; in honorem accedentium*: וכל בעלי אומניות: *Atqve omnes opifices in Hierosolyma exurrexerunt iis* (in officinis suis) *atqve eos salutârunt hoc modo, O fratres nostri incolæ urbis N. grati advenistis.*

Tibia coram iis cecinit usq; dum perventum foret in montem Templi: Cùm perventum foret in montem Templi, אפי׳ אגריפס המלך *etiam ipse rex Agrippa, canistrum suscepit in humerum suum, & progressus est dum perveniret ad atrium: cùm perveniret ad atrium, Levitæ occinuerunt, Exaltabo te Domine, qvia exaltâsti me, & non lætificâsti inimicos meos de me* (Psal. XXX, 1.) *Dum adhuc canistrum est in humero ejus, recitat Periochen istam* (Deut. XXVI, 3.) *Profiteor hodiè Domino Deo meo*, &c. R. *Judah dicit*, *Cùm hæc verba recitat, Aramæus periturus erat pater meus*, &c. v. 5. *demittit canistrum ab humero, & labiis tenet dum Sacerdos illud huc illuc agitat: Recitatâ totâ periochâ* ad v. 10. *canistrum disponit juxta altare, & adorat & exit.*

CAP.

CAP. V.

Dalmanutha. Marc. VIII, 10.

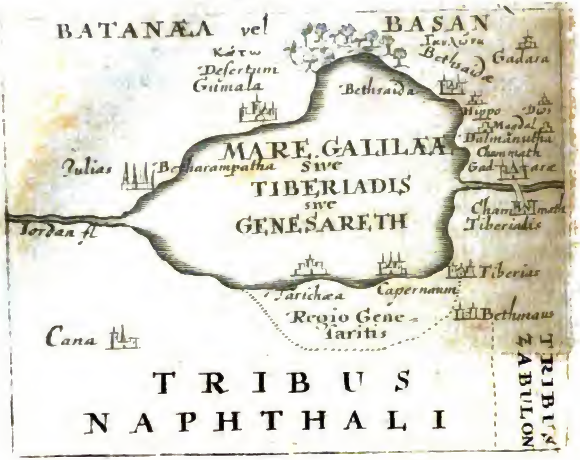
I. *Schema maris Genesaritici & locorum adjacentium.* II. בית דאלמנותא *Zalmon. Inde Dalmanutha.*

MAtth. XV, 39. ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια Μαγδαλά.
Marc. VIII, 10. ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.
Una eademqꝫ est historia: atqve una eademqꝫ ista regio; at nomina *Magdala* & *Dalmanutha* non ita confundenda, ac si urbs *Magdala* vocaretur etiam *Dalmanutha*, sed supponenda est *Dalmanutha*, fuisse locum aliqvem particularem intra limites *Magdalenses*. Observo interpretem Arabem editum in Bibliis Polyglottis *Londinensibus*, pro *Dalmanutha* apud *Marcum*, legere *Magdalam*, prout est apud *Matthæum*: sensu non falso, sed interpretatione non verâ. Ast Arabs editionis *Erpenianæ* legit *Dalmanutham*. *Annotat Erasmus*, inqvit *Beza* in locum, *qvendam Græcum codicem habuisse Magdala. Augustinus autem scribit, plerosqve codices habuisse Mageda. Sed in nostro vetustissimo & alio præterea codice pro* εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθὰ *scribitur* εἰς τὰ ὅρια Μαδεγαδά.

Si nomen & situs *Magdala* apud Talmudicos, interpretibus hisce fuissent nota, vix, puto, in tot incertitudines impegissent: De eâ fusè & planè egimus alio volumine, ex istis authoribus: Ex iisdem, ni hallucinemur, aliqvid etiam erui potest, qvod lucem præbeat textui *Marci* de *Dalmanutha*. Qvam rem priusqvam aggrediamur, non ingratum forsan lectori fuerit, si mare Genesariticum, locaqꝫ ei adjacentia, secundùm situm eorum, qvem ex scriptoribus Hebræis colligimus, delineatione aliqvâ, rudi licèt, describamus.

§. I.

§. I. *Schema maris Genesaritici, & locorum adjacentium.*

Collatâ hâc tabellâ meâ cum aliis, cùm eam tàm grandi differentiâ in diversum ire videris, expectabis ut situm locorum probè probem & illustrem, aut tulero ignominiam. Id feci, ni fallat sententia, jam pridem in capitibus qvibusdam in Centuriâ Chorographicâ. Summam totalem paucis lineis hîc expediam.

I. *Chammath sic dicta est propter Thermas Tiberiadis: à quâ tantillum distabat, ut qvoad iter Sabbaticum Tiberienses & Chammathenses constituerent civitatem unam. Megill.* fol. 6. 1. *Hierosʃ. Erubhin,* fol. 23.4. *Hierosʃ. Kiddusch.* fol. 64.3. *Hierosʃ. Shev.* fol. 36.3.

Vocatur חמתא גדר *Chammath Gadara*, non solùm ut distingvatur ab חמת דפחל *Chammath Pella*, id est *Callirhoe*, sed qvòd

qvòd pars etiam ejus condita foret in ripâ *Gadarena*, ut & pars altera in ripâ *Nephthaliticâ*, vel *Tiberiensi*, interjacente ponte: qvod ostenditur illicò.

Tiberias stetit contigua mari, *nam ab uno latere mare erat ei pro muro. Megill.* ubi supra.

Genesaritis erat locus vicinus Tiberiadi, ubi horti & paradisi. Verba sunt *Aruch.*

Capernaumum collocamus intra regionem *Genesaritin* fide Evangelistarum, *Matth.* XIV, 34. & *Marc.* VI, 53. collatorum cum *Johann.* VI, 22. 24.

Tarichæa distabat *Tiberiade* XXX. stad. *Bethmaus* IV. stad. *Joseph. in vit. suâ.*

Magdala erat ultra *Jordanem*, nam vocatur מגדל גדר *Magdala Gadaræ*; Et illud, qvod à Talmudicis dicitur, in *Hierof. Eruth.* ubi antè, *Licuit Gadarensibus, permittente R. Juda Nasi, descendere in Chammatham Sabbato, atqve eam perambulare usqve ad vicum extimum, usqve ad pontem*: ab ipsis ibidem exprimitur & explicatur, *qvòd Magdalenses, permittente R. Juda Nasi, ascenderunt in Chammatham*, &c. E qvâ unâ traditione elicias, 1. *Magdalam* fuisse in ripa *Gadarena*, 2. Non distitisse à *Chammatha* ultra iter Sabbaticum. 3. Ab istâ scilicet parte *Chammatha*, qvæ condita erat ab eadem ripa *Gadarena*, per qvam porrectum est ad pontem supra *Jordanem*, qvi eam junxit parti alteri in ripa Galilææ.

Distabat Hippo Tiberiadi XXX. stad. Qvâ cum mensurâ confer hæc, qvæ dicuntur de *Susitha*, qvam eandem esse cum *Hippo*, & vocum notatio, & alia evincunt. *Joseph. in vitâ suâ.*

Bereshith rabb. sect. 31. *R. Juda* dicit: *Monoceros non intravit in Arcam Noachi, sed catuli ejus intraverunt. R. Nehemiah* dicit, *Nec ipse, nec catuli ejus intraverunt, verùm Noachus eum alligavit ad Arcam* והיה מתלים תלמיורה *atqve is sulcavit sulcos in undis* כמין טבריה לסוסיתא *per qvantum spatii est à Tiberiade ad Susitam.*

Et rursùs, *ibid*, sect. 32. *Arca Noachi natavit super aqvas sicut super duo tigna* כמין טבריה לסוסית א *per qvantum spatii est à Tiberiade ad Susitham.*

Distabat *Gadara* Tiberiade, Sexaginta stadiis. *Joseph.* ubi ante.

Bethsaida erat in τῇ κάτω Γαυλανιτικῇ, trans Jordanem in *Ba-*

 tanea;

tanea; *Idem de bell.* lib.2.cap.13. Oſtenditur ea peregrinantibus ad littus *Geneſaritici* maris in Galilæa, atqve inde hauſtus error tabularum. Audi *Biddulphum* noſtratem, qvi loca iſta inviſit circa annum 1600, Anglicè qvidem loqventem, at qvem Latio ſic donamus.

Martii 24to *eqvitavimus juxta mare Galilææ: qvod* Joh.VI. *binominum eſt, mare ſcilicet Galilææ & Tiberiadis. Galilææ, qvia eſt in Galilæa; Et Tiberiadis, qvia juxta illud condita erat urbs Tiberias: Itemqve Bethſaida urbs alia antiqva. Ambarum vidimus aliqvas mœnium ruinas. Dicitur autem in iſto capite* Joh.VI,1. *qvòd Jeſus transfretavit mare Galilææ. Atqve alibi qvòd abiit trans lacum. Et* Luc,IX,10. *dicitur qvòd diſceſſit in locum deſertum vicinum urbi Bethſaidæ. Qvem textum Johannis, ego intuendo meliùs intelligere didici qvàm unqvam potui legendo. Nam cùm Tiberias & Bethſaida forent ambæ ab eodem littore maris, abieritq; Chriſtus à Tiberiade ad, vel propè Bethſaidam: inde ego colligo, qvod Salvator noſter Chriſtus, non transfretârit longitudinem aut latitudinem maris, ſed qvòd ſinum aliqvem tranſierit, qvantum diſtat Tiberias à Bethſaida. Qvod & inde aſtruitur, qvòd alibi dicitur, qvòd turba magna eum illuc ſeqvuta eſt pedibus: qvod facere non poterant, ſi is totum mare transfretâſſet ad aliud littus inter Gergaſenos, qvòd eſt extra terram ſanctam.* Hæc ille.

At cave, vir digniſſime, nè duces tui, qvi loca iſta ſub illis nominibus oſtendunt, tibi imponant. Si ducem *Joſephum* ſeqvi velis, docebit ille, *Antiq.lib.18.cap.3. Philippum, Oppidum Bethſaidam reſtaurâſſe, eamq; de nomine Juliæ, filiæ Cæſaris vocâſſe Juliada*; Iſtamqve *Juliada* fuiſſe ἐν τῇ κάτω Γαυλανιτικῇ. Nec valet argumentum, *Aliter non potuerunt eum pedibus ſeqvi.* Nam à *Capernaumo*, & *Tiberiade* erat via tritiſſima & freqventatiſſima, per pontem *Chammathæ* in regionem *Gadarenam*, atqve ita ad *Bethſaidam*.

Cana diſtabat longè à *Tiberiade*, totam noctem inſumſit *Joſephus* ab illâ ad hanc itinerans cum exercitu, *in vitâ ſuâ, pag. 631*: Sita erat ex adverſo *Juliadi Betharampthæ*, ut ex eodem colligi poteſt *Ibid.p 681*. *Julias* autem iſta ſita erat ad ipſum influxum *Jordanis* in mare *Geneſariticum*.

Hæc fuſiùs pandi & illuſtrari poterant, ſed veremur à prolixitate, idqve magis, qvia copiosè de his actum eſt alibi: Satis hæc erunt æqvo lectori, cujus judicio ea ſubjicimus: & jam pergimus ad *Dalmanutham*.

§.II.

§. II. בירת ראלמנות *Zalmon. Inde Dalmanutha.*

SI de nomine *Dalmanutha* lusitare aliqvantum liceat, audi traditionem Talmudicam.

Bava bathr. fol. 98 2. Qvi vendit fundum vicino suo, aut qvi accipit locum à vicino suo לעשות לו בית חתנות לבנו ובית אלמנות לבתו *ut faciat sibi domum sponsationis filio suo, aut domum viduitatis filiæ suæ, ædificet eam qvatuor cubitis hàc, & sex illàc.*

Gloss: בית אלמנות לבתו *Domum viduitatis filiæ suæ, cujus maritus mortuus est, atqve ea jam redit ad domum patris sui.*

Animus traditionis hic est. Cùm filius cujusvis uxorem duxerat, cum socero suo cohabitare non est solitus, sed usitatiùs erat, ut pater ejus domunculam ei ædificaret domui suæ vicinam. Sic etiam cùm mortuus esset maritus, rediretq; filia jam vidua ad patrem, in more etiam fuit, ut pater domunculam ei strueret, in qvâ ea sola qvidem habitaret, at patri vicinissima.

Jam ergò, à domo aliqva ejus generis notabiliori, viduæ alicui celebri constructa, aut à pluribus istiusmodi confertim illic stantibus dici potuit locus forsan ראלמנותא *Locus viduitatis, & si non aliqva probabilior notatio nominis occurreret, huc posset respici non immeritò.*

Ast aliundè deductum nomen arbitramur, nempè à voce צלמון *Zalmon* צ *Tsadi* in ד *Daleth* immutato, qvod Syris & Arabibus non est alienum.

De *Zalmon* occurrit mentio, *Judic.* IX, 48. monte scilicet aut tractu aliqvo in monte, prope *Sychemum*: verùm longissimè aberat iste locus ab eo de qvo jam agimus. At memoratur à *Talmudicis* locus *Zalmon*, qvi optimè congruit cum *Dalmanutha*.

Jevamoth, fol. 122. 1. *Historia est*, inqviunt, *de homine qvodam in* Zalmon, *qvi dixit, Ego* N. Filius N. *morsus sum à Serpente, & ecce morior. Abierunt & non invenerunt eum: abierunt ergo & duxerunt uxorem ejus.* Glossa, *Audierunt vocem clamantis & dicentis, Ecce ego morior, at non invenerunt talem hominem in* Zalmon.

Et rursus, *Kilaim cap. 4. hal. 9. & Bava bath. fol. 82. 2. Historia*

est in Zalmon *de homine qvodam, qvi plantavit vineam suam sedecim & sedecim cubitos, & portam duorum ordinum vitium, vertit jam ab hoc latere, & anno insequenti ab alio, & aravit utrobiqve. Et adducta est causa coram sapientibus, atqve illi approbârunt.*

Nemo suspicabitur hanc *Zalmon* eandem esse, cum eâ prope *Sichemum*, cùm dictum sit qvòd *adduxerunt causam coram sapientibus*, nam qvid *Samaritæ* cum sapientibus *Judæorum*? Qvin potiùs credas fuisse locum aliqvem vicinum *Tiberiadi* (ubi Academia sapientum) notum satis, & vulgaris famæ; & in traditionibus citatis memoratum, ut ita notum. Sic memorantur à *Talmudicis* varia loca circa *Tiberiada*, ut notissima, qvæ tamen extra paginas *Talmudicas* vix uspiam inveneris. Talia sunt *Chammath, Magdala, Beth Meon, Paltathah, Caphar Chittaja, &c.* de qvibus diximus alio in loco. Erant & מזגה *Mizgah*, sedes *Simeonis* ben *Lachish*, & אילטים דטבריא locus prope *Tiberiada* auræ insalubris, & בוטיטה דטבריא *Spelunca Tiberiensis*, & בר סליני *Bar Selene*, aliaqꝫ qvæ nuspiam nisi apud hos authores occurrunt memorata, at apud eos notissimi nominis. Vide *Beresh. rabb.* §. 34. & iterum §. 31. *Hieros. Heraioth.* fol. 48. 1. Ex isthoc numero arbitramur fuisse hanc *Zalmon*, locum adeò *Tiberiadi* vicinum, adeoqꝫ notum, ut sat foret iis nomināsse tantùm. Jam verò dum *Hebraizans* qvisqvam pronuntiaret *Zalmon* & *Zalmanutha*, *Syrissans* proferret *Dalmon* & *Dalmanutha*.

CAP. VI.

Ὅρια Τύρȣ καὶ Σιδῶνος. Marc. VII. 24.

I. Tabulæ nimis officiosæ. II. כבול *ὅριον. III. Interpretes Græci notati. IV. Phœnicia Mediterranea. V. De Fluvio Sabbatico.*

VIdes in tabulis nonnullis, pingi fœminam *Syrophœnissam* Salvatori supplicantem, pro filia sua Dæmoniaca, ad portas ferè *Sidonis*. At qvo jure, vereor nè solidè satis non dixerint authores. In

In unâ *Adrichomii*, pingitur fœmina tantùm, nullâ additâ inſcriptione: At in Belgicâ *Doëti*, cum hâc, *Hier badt de Cananeiſche Vrou voor her dochter*, Matth. XV. In *Geilkirchiana*, his aſcriptis verbis, *Porta Sidonis, ante qvam mulier Cananaea filia ſua dæmoniaca à Domino ſalutem obtinuit*, Matth. XV.

Ante januam Sidonis (inqvit *Borchardus* monachus, *cap. 2. §. 8.*) *ad ortũ; conſtructa exiſtit capella, in loco ubi Chanaanæa pro filia dæmoniacâ precata eſt Salvatorem: de qva ſic legimus*, Matth. XV. *qvòd egreſſa à finibus* Tyri & Sidonis *venit ad Jeſum.*

Duo ſunt, qvæ planè cum ſitu, & ſententia iſta pugnant.

I. Qvòd non ſit credibile, Chriſtum unqvam limites terræ Iſraëliticæ exceſſiſſe: Nam cùm de ſe dixerit, *Ego miſſus ſum ad oves perditas Iſraelis tantùm*; & diſcipulis, *Ne eatis in viam gentium*; & *Si hæc opera miraculoſa facta fuiſſent in* Tyro & Sidone, nunqvam perſvaſeris eum unqvam ad ipſas portas *Sidonis* perrexiſſe.

II. Dicitur à S. *Marco*, qvòd poſt ſanatam iſtam puellam, Chriſtus pervenit *à finibus* Tyro-Sidonis *ad mare* Galilææ, *per medios fines* Decapoleos. Qvid? à portâ *Sidonis* ad mare *Galilææ* per mediam *Decapolin*? Aptiùs diceretur, *per mediam Galilæam*: & hinc, ut videtur, moti, ſtatuerunt nonnulli *Decapolin* intra *Galilæam*, nullo jure. Nos eam comperiemus alio in loco, capite proximè ſeqventi, locoq; tali, ut non facilè concipias, qvonam modo potuerit Chriſtus ad mare *Galilææ* per eam tendere, à portâ *Sidonis*.

§. II. כבול. ὅϱιον.

UT de ὁϱίοις Τύϱȣ καὶ Σιδῶνος in hâc hiſtoriâ determinetur, hoc primùm lectori proponimus.

Dicitur in I. *Reg.* IX, 11. 12. qvòd Solomon *dedit regi* Tyriorum *Chiramo viginti civitates in* Galilæâ, qvas cùm vidiſſet ille, & non placerent, *vocavit terram* כבול Chabul, *in hunc uſqve diem.* LXX. reddunt, Ἐκάλεσεν ἀυτὰς ὅϱιον, *Vocavit eas* Terminum. Jam dicat mihi qvæſo aliqvis lingvarum peritus, qvidnam cognationis כבול, & ὅϱιον, unde moti *Septuaginta*, ut ita redderent.

Talmudici varia de voce כבול: at ſenſus & ſignificatio vocis Ὄϱειον longiſſimè abeſt ab eorum mente.

Hieroſolymitani ſic, in *Schabb.* fol. 7. כבול ארץ שאינה עושה פירות Chabul *terram ſignificat, qvæ non fert fructus.*

Babylonici ſic, *Schabb.* fol. 45. 1. *Quid ſibi vult terra* Chabul? Rabh Houna *dicit, qvia incolæ ejus* מכובלין בכסף ובזהב *erant involuti argento & auro. Dicit ei* Abba, *An ita? Ecce ſcriptum eſt, qvòd non placuerunt ei urbes. An diſplicerent ei, qvòd involuti forent argento & auro? Dicit ei, imò, nam qvia opulenti & delicati erant, non erant idonei ad opera regis.* Rabb. Nachman *bar* Iſaac *dicit* חומטין היתה *Terra ſalſa & fiſſuris hians erat. Quare vocatur* Chabul? דמשתגרא בה כרעא עד כבלא *Quia mergitur in eâ crus usq; ad periſcelides.*

Ioſephus Ἐκτοτε προσηγορεύθησαν χαβαλῶν γῆ· Μεθερμηνευόμενον γὰρ τὸ χαβαλῶν, κατὰ Φοινίκων γλῶτταν, οὐκ ἀρέσκον σημαίνει.

Hæc illi, ſenſum vocis, qvantum poſſunt, inveſtigantes, at de ſenſu Ὄϱειον, nè ſomnium qvidem apud eos.

Præterire non poſſum, qvin animadvertatur, Gloſſatorem ad locum, apud *Babylonicos* citatum, hæc dicere. בעשרים ושתים עיר שנתן שלמה לחירם משתעי קרא *Textus allegatus loqvitur de viginti duabus civitatibus, qvas dedit* Solomon Chiramo: Numerat ille *viginti duas*, cùm in fonte Hebræo, atqve in omnibus verſionibus, memorentur tantùm *viginti civitates.* An lapſus ſit memoriâ, an hoc dicat ex inſtituto, qvis definierit?

Minùs prætereunda ſunt verba iſta Sp. S. II, *Paral.* VIII, 2. והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אותם: Grammatica interpretatio eſt facillima, *Atqve urbes, qvas dedit* Churamus Solomoni, *condidit* Solomon; at interpretatio hiſtorica, non adeò facilis: Nam qværitur an iſtas urbes dederit *Chiramus* de proprio, an iſtas reddiderit, qvas dederat ei, *Solomon*, non benè placentes? Et ſunt verſiones nonnullæ, qvæ vocem נתן non reddunt *dedit*, ſed *reddidit*, in hunc ſenſum, urbes, qvas Chiramus Solomoni *reddiderat*, Solomon condidit. Ac ſi *Hiramus* viginti iſtas urbes, in terra *Chabul*, ideò qvod diſplicerent retinere noluiſſet, ſed *Solomoni* reddiderit cum aliqva indignatione.

Rectiùs *Qvimchius* in locum, *Optimè exponitur*, inqvit, *qvod dedit*

dedit Hiramus civitates Solomoni in terrâ suâ, & locavit ille illic Israelitas ut se roboraret. Et dedit pariter ille civitates Hiramo in Galilea, & hoc, ut fœdus inter eos roboraret. In libro Regum memoratur, qvid dederit Solomon Hiramo: & in hoc (Paralip.) *qvid Hiramus Solomoni.* Verissimè certè: Nam *Hiramum* urbes aliqvas in ditione suâ dedisse *Solomoni*, ex illo patet ultra omnem controversiam, qvòd *Solomon* dicitur condidisse *Tadmor* in eremo: I. *Reg.* IX, 18. Qvisnam autem iste locus *Tadmor*? Docebit *Josephus, antiq. lib. 8. cap. 2.* Θαδαμόραν inqvit ille, Ἕλληνες προσαγορεύουσι Παλμυρὰν: Et interpr. Vulg. *Ædificavit Palmiram.* Neqvaqvam ergò censeas, *Hiramum* urbes sibi à *Solomone* datas rejecisse, utcunqve non placerent, sed pro suis retinuisse, qvod & fecit *Solomon* cum iis, qvas dedit ei *Hiramus.* At unde locum istum כבול Interpretes Græci redderent ὅριον, cùm nulla omnino inter significationes vocabulorum sit affinitas?

§. III. *Interpretes Græci notati.*

SOliti sunt Interpretes Græci, nomina locorum reddere, non raró, non eo nomine, qvo vocantur in textu Hebræo, sed qvo nuncupabantur temporibus posterioribus sub templo secundo: qvod & à Chaldæis Targumistis est factum non raró. Hujus farinæ sunt Καππάδοκες pro *Caphtorim.* Ῥινοκόρουρα pro *Fluvio Ægypti,* de qvibus diximus ante, & inter plurima qvæ proferri possent exempla, locum unum ex Talmudicis cum iis conferamus.

Hierosolymitani, Megill. fol. 70. 1. urbes qvasdam, qvarum mentio in *Josu* XIX, & vetustis & præsentibus nominibus appellantes, sic ajunt ad vers. 15.

: קטת קטונית *Kattath est Katonith.* LXX reddunt Καταναθ.

נהלל מהלול *Nahalal est Mahalol.*

שמרון סימוניה *Shimron est Simonia.* LXX reddunt Συμοών.

ידאלה חיריה *Irala est Chiriah.* LXX reddunt Ἱεριχώ.

Plurima occurrent observanti: Atqve ex hâc ipsissimâ re subole-

olebit forsan tibi, versionem istam non redolere vetustatem temporum *Ptolemai Philadelphi*.

Idem qvod facere soliti sunt illi aliàs, factum & hîc ab iis arbitramur, eosqve rejecto pristino nomine qvo vocabatur regio ista *Galilææ*, sæculis vetustioribus, nempè *Chabul*, nomen & titulum qvo jam vulgò audiit ei indidisse, Ὅριον *Terminum*.

התחום ipsissimum idem denotare, suspicio mihi est, in traditione isti apud *Hierosolymitanos*, אילו עיירות אסורות בתחום *Istæ urbes prohibentur* ἐν τῷ Ὁρίῳ. *Tsur, Shezeth, & Bezeth*, &c. אילו עיירות שהן מותרות בתחום *Et istæ urbes permittuntur* ἐν τῷ Ὁρίῳ *Nebi, Tsur, Tsiar*, &c. Permissio & prohibitio, de qva agitur, qvantùm conjecturâ è scopo loci elicere licet, est qvoad decimationem: & determinatur, à qvibus istarum urbium exigendæ & accipiendæ essent decimæ, & à qvibus non. Ab Israeliticis exigendæ, ab Ethnicis non: qvæ res optimè convenit cum terra *Ghabul*; ubi mixtæ & qvasi intertextæ videntur fuisse urbes hujus & illius juris.

§. IV. *Phœnicia Mediterranea.*

ERat *Phœnicia Mediterranea*, æqvè ac erat *Phœnicia Maritima*. Maritimam nôrunt omnes, de Mediterraneâ sic *Ptolomæus*.

Φοινίκης μεσόγειοι πόλεις Ἄρκα, Παλαιόβιβλος, Γάβαλα, Καισάρεια Πανίας. *Phœniciæ civitates Mediterraneæ sunt Arca, Palæobiblus, Gabala, Cæsarea Paniæ*. Tabb. Asiæ, p. 139.

An *Phœnicia Mediterranea* & *Syrophœnicia* sint convertendæ, hæsito dubitans. Mallem eqvidem *Phœniciam* tripartiri in *Maritimam, Mediterraneam & Syrophœniciam*, qvam nudè bipartiri in *Phœniciam & Syrophœniciam*. Ratioqꝫ est, qvia qværo, an tota *Phœnicia Mediterranea* dici potuerit *Syrophœnissa*: & qværo insuper, an tota *Syrophœnicia* reputanda fuerit intra fines *Tyro-Sidonios*. *Nicetas* certè *Choniates*, civitates *Syrophœnissas* usqve ad *Antiochiam* memorat, p. 30. Nam ille in historiâ *Johannis Comneni* hæc habet:

Ἔγνω προσβαλεῖν ταῖς παρὰ τὴν Ἀντιόχου ἱδρυμέναις καὶ Ἀγαρηνῶν κατεχομέναις ΣυροΦοινίσσαις πόλεσι. *Antiochiæ finitimas Syrophœnissas urbes, qvæ ab Agarenis tenebantur, aggredi statuit*. Jam verò, an urbes istas ad *Antiochiam* usqve, intra ditionem *Tyro-Sidoniam*

am numerabis? At certè nihil prohibet, qvò minus istas, qvæ à Ptolemæo, *Phœniciæ Mediterraneæ* habentur, ita æstimes, nisi hæreat scrupulus solùm de *Cæsarea Paniæ*, qvæ *Cæsarea Philippi*: eaqve, ut videbimus, erat de *Decapolitanis*, & absqve ullo absurdo statui potest intra istam ditionem *Tyri & Sidonis*, qvod & *Leshem* olim, qvæ urbs eadem. *Judic.* XVIII, 28.

Addatur Talmudicorum clausula una, & tunc ea, qvæ dicta sunt, in epitomen compingantur. Illi limites terræ sub templo secundo definientes, cùm ad oras Aqvilonares perveniunt, pro limite statuunt תרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין *Tarnegolam superiorem qvæ est supra Cæsaream. Hieros. Sheviith, fol. 36. 3.* Adverte, *Cæsaream* esse urbem *Phœniciæ Mediterraneæ*, secundùm Ptolemæum, & tamen *Tarnegolam*, qvæ magis vergit in Aqvilonem, esse intra terram *Israeliticam* secundùm Hebræos.

Ita ut hoc sensu, Christus potuerit esse intra ὅρια Τύρου καὶ Σιδῶνος, & tamen esse intra limites terræ Israëliticæ. Arbitrandum ergo, idqꝫ non sine ratione, eum cùm sanaret puellam Dæmoniacam, fuisse 1. in regione istâ in extremis Galliææ oris, qvæ olim *Chabul*, τοῖς LXX. Ὅριον, Talmudicis חרום audiit, qvæ olim data fuit à *Salomone* Regi Tyriorum, & ex istâ concessione in sæcula subseqventia juris & ditionis *Tyro-Sidoniæ* erat, utcunqve intra terminos istos, qvibus ab initio circumscribebatur terra Israëlitica, imò qvibus sub templo secundo. 2. Fuisse eum arbitramur non longè à fontibus aut fluento *Jordanis*, qvo trajecto non potuit ad mare *Galilææ* pervenire, nisi per regionem *Decapolitanam*.

§. V. *De Fluvio Sabbatico.*

NOn longè, cùm de Syrophœniciâ loqvimur, indè absumus, ubi vel erat, vel esse fingebatur *Fluvius Sabbaticus*: & ignosces spero lector, si extra metas jam nostras aliqvantum exspatiemur, invisuri Fluvium Sabbatizantem; nam qvis à viâ suâ non declinaret, ut rem videat tàm stupendam?

Et tamen, si Plinio *Nat. hist. lib. 31. c. 2.* credimus, extra cancellos non sumus, nam statuit ille hunc fluvium intra Judæam. *In Judæâ*, inqvit, *rivus Sabbatis omnibus siccatur.* Josephus aliter,

de bell. lib. 7. c. 13. Titus, inqvit, (Antiochiam tendens) *vidit in itinere fluvium cognitione dignissimum : Is fluit medius inter Arcaas & Raphaneas Agrippæ regni civitates. Habet autem peculiarem naturam. Nam cùm sit, qvando fluit, multus, nec segniter labens, tamen totus à fontibus per sex dies deficiens, siccum exhibet locum. Deinde qvasi nulla mutatione facta, septimo die similis exoritur. Atqve hunc ordinem eum semper servare pro certo compertum est. Unde etiam Sabbaticus appellatus est, à sacro septimo die Judæorum.*

Utri credis lector ? *Plinio*, Rivus iste est in *Judæa* ; *Josepho*, non. *Plinius* Sabbatis siccari ait, *Josephus* fluere. Consentiunt cum *Plinio* Talmudici, & non convenit *Josepho* cum suis.

In tractatu *Sanhedrin* Babylonico *fol. 65. 2.* introducitur *Turnus Rufus* hoc qværens à *R. Akibah*: מי יימר האידנא שבתא *Qvis probaverit, qvod hic dies est Sabbatum ?* (Glossa: Nam fortè dies aliqvis è reliqvis est Sabbatum.) *Respondit R. Akibah.* נהר סבטיון יוכיח *Fluvius Sabbaticus hoc probabit:* בעל אוב יוכיח *Pythonicus hoc probabit.* וקברו של אבין יוכיח *Et sepulchrum patris hoc probabit.*

Gloss. *Fluvius Sabbaticus probabit. Iste est Fluvius saxosus: qvi omnibus diebus septimanæ fluit & labitur, at Sabbato intermittit & qviescit. Pythonicus probabit. Nam Pytho non ascendit Sabbato. Et sepulchrum patris Turni Rufi omnibus diebus anni emisit fumum, qvia judicatus fuit & traditus igni : at transgressores in Gehenna qviescunt Sabbato.* Sepulchrum ergò ejus non emisit fumum Sabbato.

Nonne subolet tibi lector, unde & qvare excogitatum est hoc commentum ? Nempè cùm jam ortus esset splendor Sabbati Christiani cresceretq; indies, ad monstra hæc vel magiæ, vel fabularum est recursum, qvibus obscuraretur Sabbati nostri gloria, & illustraretur Judaici ; veritatem historiæ in suspicionem inducunt, variæ & qvidem contrariæ historicorum relationes.

CAP.

CAP. VII.

Regio Decapolitana qvænam. Marc. VII, 31.

I. Ea à nonnullis malè disposita. II. Scythopolis, olim ביתשאן *una ex urbibus Decapolitanis. III. Item Gadara, & Hippo. IV. Et Pella. V. Caphar Tsemach. Beth Gubrin. Caphar Carnaim. VI. Cæsarea Philippi. VII. Urbs* ערבו.

§. I. *Regio Decapolitana à nonnullis non benè disposita.*

OCcurrit freqvens mentio *Decapoleos* apud Evangelistas, ut & apud exteros authores: at nuspiam majori cum sensûs difficultate qvàm apud verba ista, S. *Marc.cap.* VII. ubi de Christo sic dicitur: Καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἦλθε πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων Δεκαπόλεως. Difficultas in hoc latet, qvòd supposito, qvod, per fines *Tyro-Sydonios*, intelligendus est locus prope portas *Sidonis*, de qvo anteà, vix concipi potest, qvomodo Christus per mediam *Decapolin* perrexerit ad mare *Galilææ*, nisi supposito etiam, qvod *Decapolis* fuerit intra *Galilæam*.

Hinc ducti certè videntur *Borchardus*, *c.6. §.6.* aliiqve eum seqvuti, ut hæc oppida *Galilææ* pro *Decapolitanis* numerent: *Tiberiada*, *Sephet*, *Kedesh-Nephthali*, *Hazor*, *Capernaum*, *Cæsaream Philippi*, *Jetopatam*, *Bethsaidam*, *Chorazin*, *Scythopolin*. Vid. Saligniac.*tom.9.cap.1.* Qvorum fide Baronius ad annum Christi 31. *Erat*, inqvit, *in eadem Galilæa, posita provincia Decapolios, dicta qvòd in ea decem essent civitates, inter qvas una annumerabatur Capharnaum.*

Fidenter qvidem satis, at sine fundamento. Longè aliter *Plinius, Nat. Hist. lib.5.c.18. Jungitur*, inqvit, *ei latere Syriæ Decapoli-*

politana regio , à numero oppidorum, in qvâ non omnes eadem observant. Plurimi tamen Damascum & Opoton riguas amne, Chrysorrhoa, Fertilem Philadelphiam, Raphanam, omnia in Arabiam recedentia. Scythopolin, antea Nysam, à Libero patre, sepulta ibi nutrice, Scythis deductis. Gaddaram Hieromiace præfluente, & jam dictum Hippon Dion, Pellam aqvis divitem, Galasam, Canatham. Intercursant cinguntqve has urbes Tetrarchiæ, regnorum instar singulæ, & in regna contribuuntur, Trachonitis, Panias, in qva Cæsarea cum supradicto fonte, Abila, Arca, Ampeloessa.

Qvibusnam credendum? *Borchardus* & sui, totam *Decapolin* intra *Galilæam* statuunt, totâ longitudine *Galilææ* extensam atqve *Jordani* adjacentem & littori maris *Genesaritici*. *Plinius* & sui, totam in *Trans-Jordanica*; exceptâ solum *Scythopoli*.

In *Scythopoli* utræqve partes conveniunt, & ego in hâc cum utrisqve: Ast in aliis vix ego in ullis cum *Borchardo*, nec in omnibus cum *Plinio*. Apud illos, incongruum est, nobilissimas urbes *Galilææ* numerare pro *Decapolitanis*, cùm & apud sacros & profanos authores, planè distingvatur *Galilæa* à *Decapoli*. Apud hunc, impar congressus videtur *Damasco* & *Philadelphiæ*, Μητρoπόλεσιν olim *Syriæ* & *Ammonitidis*, cum urbeculis *Gadara* & *Hippo*.

Cum *Plinio* & suis, in qvibusdam urbibus *Decapolios* enumerandis consentit etiam *Josephus*. Nam ille *Justum Tiberiensem* truci proseqvens oratione, hæc ait, *in vitâ suâ pag. mihi 650.*

Σὺ δὲ καὶ πάντες Τιβεριεῖς ἐ μόνον ἀνειλήφατε τὰ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῇ Συρίᾳ Δεκαπόλεις ἐπολεμεῖτε.

Tu quoque, atque omnes Tiberienses, non solùm arma suscepistis, sed & urbes Decapolitanas in Syria oppugnâstis. Nota illud, urbes Decapolitanas ἐν Συρίᾳ, neqvaqvam in *Galilæâ*.

Σὺ γοῦν τὰς κώμας αὐτῶν ἐνέπρησας. *Tu urbes earum in flammas immisisti.*

Et non multò post, *p. 654.* *Postqvam Vespasianus Ptolemaida pervenisset*, οἱ πρῶτοι τῶν τῆς Συρίας δέκα πόλεων, *Viri primarii Decapoleos Syriæ Justum Tiberiensem acriter incusârunt*, ὅτι τὰς κώμας αὐτῶν ἐνέπρησεν· *qvòd oppida eorum incenderat.*

Qvænam autem oppida ista *Decapolitana* fuerint, innuit ille alibi *p. 628.* his verbis. *Tunc svadens Justus concivibus suis, ut arma caperent, & nolentes cogens, cumqve omnibus his egressus*, Ἐμπίμπρησι τὰς

τε

τι Γαδαρηνῶν καὶ Ἱππηνῶν κώμας, in ignem mittit villas Gadarenorum atque Hippenorum.

Vides ut cum *Plinio*, Josephus *Decapolitanam* regionem lateri *Syriæ* adjungat, atqve ut cum eo *Gadaram* & *Hippon* numeret pro *Decapolitanis*: Et tamen in omnibus ut diximus non placet *Plinius*: Illud verò, qvod apud eum ridiculum maximè & absurdum videri posset, nempe qvòd *Scythopolin*, qvæ cis Jordanem, cum reliqvis urbibus numeret, qvæ omnes trans, hoc placet maximè. Nam ab isthac ipsâ urbe innotescit nobis, qvalesnam fuerint reliqvæ urbes, & qvare tàm singulari nomine & notâ clarescerent. Conditione *Scythopolios* primùm observatâ, facilius erit judicare de reliqvis.

§. II. *Scythopolis, olim* ביתשאן *Bethshan, una ex urbibus Decapolitanis.*

TAlmudici freqventissimè exemplum singulare proponunt urbis *Bethsheanis*, qvæ & dicta *Scythopolis*: (vid. LXX. in *Judic.* I, 27.) eamqve semper statuunt diversâ conditione à cæteris urbibus terræ Israëliticæ.

Hieros. Demai, fol. 22. 3. *Rabbi*, inqviunt, *solvit Bethsheanem, Rabbi solvit Cæsaream, Rabbi solvit Beth Gubrin, Rabbi solvit Caphar Tsemach à Demai*, id est, à decimatione rerum dubiarum. *Jarchius* hæc citans, ista insuper addit, in *Demai*. cap. 1. hal. 3. *Nam omnia ista loca erant paria Bethsheani, qvam subjugârunt Israelitæ ascendentes ex Ægypto, at non subjugârunt ascendentes è Babylone.*

Cholin, fol. 6. 2. *R. Meir*, inqviunt, *comedit folia olerum* (non decimatorum) *in Bethshane & exinde Rabbi solvit totam Bethsheanem à decimatione*: In qvā historiam, sic *Jarchius* iterum: *R. Meir comedit folia in Bethshane non decimata, qvia decimatio non adhibetur extra terram Israeliticam.* Nota qvæso hoc benè, *Bethsheanem* qvæ planè fuit intra terram Israeliticam, haberi tamen pro urbe qvæ extra terram Israeliticam, vel pro urbe Ethnicâ: ratioqꝫ redditur, qvia qvamvis fuerit intra terram, cesseritqꝫ Israëlitis in subjugatione ejus prima, non cessit tamen iis in subjugatione secunda, sed sem-

 per

per habitabatur ab Ethnicis. Ipsissimum idem judicamus meritò de reliqvis urbibus *Decapoleos*, qvòd qvidem forent intra limites terræ Israëliticæ, at qvas usurpârant, & jam tum possederunt Syri vel Ethnici. Enumeratis qvibusdam earum, res patebit clariùs.

At si qværas obiter, qvinam incolæ *Bethsheanis* fuerint, cùm ascenderent Judæi è *Babylone*, qviqve à Judæis noluerunt, neqviverunt subjugari, obscurioris est investigationis; *Scythas* autumares è vocis Etymo, & verbis *Plinii*, *Scythopolin*, *antea Nysam, deductis Scythis*; at si *Herodotum in Clio, cap.105. 106.* adeas, de imperio *Scytharum* in *Asia*, & speciatim in *Palæstina*, differentem, comperies extinctum fuisse imperium istud, cùm vix natus foret *Cyri* avus: ut magis mirum videatur, adeò viguisse nomen *Scythopoleos*, cùm Judæi sub *Cyro* ad propriam terram remearent. Sed de hac re plus molestiæ vel lectori, vel nobis ipsis non ciebimus.

§. III. *Gadara & Hippo urbes Decapolitanæ.*

SIc *Plinius* & *Josephus* verbis ex iis modò allegatis: Sic & non obscurè Evangelistæ de *Gadara*. Nam Marcus, *cœpit prædicare in Decapoli*; Lucas, *abiit prædicans per totam urbem Gadaram*.

Et *Gadaram* fuisse Ethnici juris, præter qvod colligi potest ex verbis istis *Josephi*, astruere licet etiam ex eo, qvod porci illic tanto numero alerentur (*Matth.* VIII.) qvorum nutritio *Judæis* prohibita per canones Talmudicos, æqvè ac comestio per legem *Mosaicam*. Hinc in adversionibus in *Marc. V.* non veremur Dæmoniacum istum *Gadarenum*, Ethnicum pronuntiare, idq; si non fallat conjectura, bono nixi fundamento.

Hippon pariter fuisse Ethnici juris, arguere satis possunt testimonia *Judæorum* de urbe *Susitha*: qvæ ut ejusdem est significationis cum voce *Hippo*, sic omni absqve dubio est idem locus: Sic illi de ejus Ethnicismo, *Hierosl. Sheviith.* fol.36.1.

Terra Tobh, ad qvam fugit Jephta, est Susitha. Et qvare vocatur nomen ejus Tobh? (bona) *Qvia immunis est à decimis.* Atqve unde im-

immunis à decimis? Qvia Ethnicæ possessionis. Nam non erat decimatio extra terram, id est è loco aliqvo, qvi erat Ethnicorum.

Atqve iterum, *Hierosh. Rosh hashanah, fol. 54. 4. Si prodeant ambo testes è civitate, cujus major pars constat è Gentilibus, ut Susitha.*

§. IV. *Pella urbs Decapolitana.*

Pellam etiam inter urbes *Decapolitanas* numerat *Plinius*: Sic & *Epiphanius, de mensur. & ponder. c. 15.* eamqve ejusdem fuisse conditionis, sub qvâ positas arbitramur reliqvas urbes Decapolitanas, habitatam nempè ab Ethnicis, planum faciunt verba *Josephi, Antiq. l. b. 13. cap. 23. Moabiticas has urbes recuperârunt Judæi ab hostibus, Hesbbonem, Medebam, Lembam, Oronas, Telithona, Zara, Cilicium, Aulona, Pellam.* Ταύτην δὲ κατέσκαψαν, &c. *Pellam autem exciderunt, ideò qvòd non tolerarent incolæ ejus in patrios mores transformari.* Ecce tibi cives *Pellæ* strenuè Ethnicos, adeò ut martyrium qvoddam, si ita dicere liceat, passa sit urbs eorum ob retentum Ethnicismum. Cumqve restauraretur sub *Pompeio*, reddita est iisdem civibus, testante eodem *Josepho, ibid. lib. 14. cap. 8.*

At cave lector, ne verba ej9 tibi imponant de ejus situ, qvi sic de *Pereâ, de bell. l. 3. c. 4.* Μῆκος μὲν αὐτῆς ἀπὸ Μαχαιροῦντος εἰς Πέλλαν —— Καὶ Πέλλη μὲν τῷ πρὸς ἄρκτον ὁρίζεται. *Longitudo Pereæ est à Macherunte ad Pellam: & fines septentrionales terminantur ad Pellam.* Id est *Pereæ* ut distinctæ à *Trachonitide* & *Batanæa.* Nam erat *Pella* ultima ora Aqvilonaris *Pereæ*; & erat ora Meridionalis *Trachonitidis.* Hinc *Josephus* eam connumerat & coordinat cum *Hippo, Dio, Scythopoli.* Loco antè citato, *Antiq. lib. 14.*

Urbes plures *Decapoleos* trans *Jordanem* numerare non est opus, hæc qvæ dicta sunt satis faciunt in sententiam nostram, & de situ locorum, & de naturâ. Hæc tantùm addamus, dum jam versamur trans *Jordanem*, & circa *Pellam*

Ammon & Moab, inqviunt Gemaristæ, *Jevamoth*, fol. 16. 1. *decimant decimam pauperum anno septimo,* &c. Ubi Gloss. *Ammon & Moab sunt Israelitæ, qvi habitârunt in terrâ Ammon & Moab, qvam cepit Moses à Sichone: Et sancta erat terra ista secundùm sanctitatem terræ Israe-*

Iſraelitica: At verò ſub templo ſecundo, ſanctitas ejus ceſſavit. Serunt ergò eam anno ſeptimo; & ſtatuunt inde decimam primam & decimam pauperum anno ſeptimo, ob ſuſtentationem pauperum: qvibus non eſt angulus agri relictus, nec ſpicilegium iſto anno. Illuc ergò ſe recipiunt pauperes, atqve illic habent angulum relictum & ſpicilegium & decimam pauperum.

Hæc adducimus, hiſtoriæ iſtius ergô, qvæ refert, Chriſtianos ab obſidione & clade *Hieroſolymæ* fugiſſe *Pellam*. Et eccur ad *Pellam?* Certè ſi verum illud ſit, qvod obtinet apud *Judæos*, excidium Hieroſolymitanum fuiſſe בשביעית *Anno ſeptimo* (qvi erat annus relaxationis) cùm citra *Jordanem* nec aratrum foret nec ſatum, trans *Jordanem* verò foret meſſis & decimatio pro pauperibus, &c. probabiliorem hinc petas rationem iſtius hiſtoriæ, qvàm reddunt ipſi hiſtorici. Pauperes ſcilicet iſtos Chriſtianos illuc ſe recepiſſe victûs & alimoniæ ergò, cum iſto anno ceſſaſſet agricultura in *Judæa* & *Galilæa*: Sed hiſtoriam miramur potiùs qvàm in hâc ratione acqvieſcimus.

§. V. *Caphar Tſemach. Beth Gubrin. Caphar Carnaim.*

OMnes *Decapoleos* urbes, ejuſdem conditionis cum *Betſheane*, recenſere nec audemus, nec qvidem poſſumus: Has tres tamen ſub eadem claſſe cum ea, ſtatuunt ordinantqve *Hieroſolymitani* verbis iſtis, qvæ allegata anteà, exceptâ *Caphar Carnaim*, de qvâ poſteà.

I. כפר צמח *Caphar Tſemach.* Aliqvid obſervetur de ejus nomine ex R. *Solomone*.

1. *Hieroſolymitanis* eſt כפר צמח At R. *Solomon* eos citans legit כפר עמס *Caphar Amas*: qvod mireris. At hoc non adeo alienum ab idiomate *Chaldaico* & *Syro*, cui uſitatiſſimum eſt צ in ע immutare, ita ut *Rabbinus* in prolatione hujus vocis עמס in primâ literâ Syriſſet, & Græciſſet in ultima, vocabulum terminans in ס pro ח.

2. De ſitu loci nihil audemus fidenter pronuntiare, hoc tantùm de eo diximus antea, qvòd ab *Hieroſolymitanis* numeratur inter

inter עיירות אסורות בתחום *Urbes prohibitas in limite:* Forsan Ἐν Ὀρείᾳ de qvo anteà, sed nihil statuimus.

II. בית גוברין *Beth Gubrin.* Latet etiam situs hujus loci. Erat *Gabara* qvædam supra *Cæsaream Philippi*, Rabbinis חרנגולא עילאה: Sed non audemus voces & loca confundere. Celebratur ob *R. Jochananem de Beth Gubrin, qui dixit, sunt qvatuor lingvæ nobiles, &c. Hierof. Megil. fol. 71. 2.*

III. כפר קרנים כבית שאן *Caphar Carnaim,* inqviunt Hierosolymitani, *Demai,* fol. 22. 3. *est ejusdem conditionis cum Bethsheane,* id est, juris Ethnici.

An hæ fuerint urbes ex Decapolitanis, jam judicet lector. Fuerint nec ne, qvod non decernimus, nec solliciti qvidem de istâ re sumus: hoc qvod maximè urgemus, per loca qvæ antea nominantur, ut puto patet, urbes *Decapolitanas* fuisse qvidem intra limites terræ Israeliticæ, at habitatas à Gentilibus. Habitabant qvidem cum iis Judæi, at numero pauciores, dominio inferiores, & possessione & privilegiis non adeò immunes. Rationemqꝫ si qværis, qvare in tali inferioritate vellent cohabitare cum Ethnicis, hanc accipe.

Babyl. Chetub. fol. 110. 2. *Tradunt Rabbini. Semper habitet qvis in terra Israelitica, sit licèt in civitate, cujus pars maxima sunt Ethnici. Et ne habitet extra terram, imò non in urbe, cujus pars maxima sunt Israelitæ; Nam qvi habitat in terra Israelitica, Deum habet. At qvi extra terram, est ac si Deum non haberet; Sicut dicitur, ad dandum vobis terram Canaanis, ut sit vobis Deus,* &c.

Vis plures?

Ibid. fol. 111. 1. *Qvicunqve habitat intra terram Israeliticam, absolvitur ab iniqvitate. Et qvicunqve sepelitur intra terram Israeliticam, est ac sepeliretur sub altari.*

Unam habe pro omnibus, Gloss. *in Babyl. Sanhedr.* fol. 5. 1. *Viri Israelitici sunt admodùm sapientes, nam ipsum clima sapientificat.* O sapientissimos Rabbinos!

§. VI. *Cæsarea Philippi.*

Est & urbs ista apud Talmudicos ejusdem classis cum *Betsheane:* atqve ut eam inter *Decapolitanas* numeremus, animat præterea

Ptolemæus, qvi eam numerat inter urbes *Phœniciæ Mediterraneæ*; & *Josephus*, qvi Syros ejus incolas fuisse innuit in vitâ suâ. Corrigimus hîc, qvod alibi excidit, interpretem scilicet Arabem, dum *Cæsaream* reddit pro *Hazor* Josu. XI, 1. posse de *Cæsareâ Stratonis* intelligi, cùm potiùs videatur hanc *Cæsaream* respicere.

Et jam ex omnibus qvæ dicta sunt, cogita tecum lector, qvid statuendum sit de verbis istis S. *Marci*: *Jesus pervenit à finibus Tyro-Sidoniis ad mare Galilææ, per medios fines Decapoleos.* Cogita inqvam & judica, an per *fines Tyro-Sidonios* intelligi possit locus aliqvis ad ipsas portas *Sidonis*: annon potiùs locus aliqvis non remotus admodùm à *Cæsarea Philippi*. Et judica iterum, an *Decapolis* statuenda sit intra *Galilæam*, an non potiùs (cum *Plinio* & *Josepho*) magna pars ejus saltem, in *Trans-Jordanica*, & si qva in *Galilæa*, in extrema ejus ora Aqvilonari, exceptâ solùm *Scythopoli*, vel *Bethshane*.

§. VII. *Urbs* ערבו.

EX mentione *Bethsheanis* non possumus non subjungere mentionem urbis ערבו, ex verbis *R. Judæ*, in *Berish. rab.* sect. 33.

R. Judah dicit עורבים *attulerunt panem & carnem manè & vespere ad Eliam*, עיר היא בתחום בירת שאן ושמה ערבו *Urbs ista erat in limitibus Bethsheanis, & vocabatur Orbo.*

Scrupulum cient Judæi qvidam, an corvi panem & carnem contulerint *Eliæ*, an homines, qvi vocantur עורבים: Sic *Kimchius* in locum; *Sunt qvi per* עורבים *intelligunt mercatores, secundùm illud quod dictum est* עורבי מערבך Ezech. XXVII, 27. Hinc rationem odorari potes, cur Arabs reddiderit *Orabimos*. In qvem sensum & *Rabbinus* noster *Judah*, qvi non corvos, sed incolas urbis *Orbo* Eliæ ministrâsse arbitratur. At valet hîc objectio Kimchii. *Jussit Eliam Deus*, inqvit ille, *ut seipsum absconderet, neu qvis eum cognosceret illic existere. Et videmus etiam, qvòd Achabus eum perqvisivit undiqve*, &c.

At omissâ nugacitate somnii, rem chorographicam nos indagamus: & si qvid veri sit in verbis *R. Judah*, qvod fuerit urbs

urbs qvædam nomine עורבן *Orbo* propè *Bethshanem*, vel situm torrentis *Cherith* invenimus, vel saltem ubi ille eum fluxisse est opinatus.

Latuisset æternùm in tenebris torrens iste, ni juxta eum latuisset *Elias*: at locus ejus & adhuc latet. Sunt tabulæ, qvæ eum ultra *Jordanem* statuunt, & sunt qvæ cis, aliæ hîc, aliæ illic incertò & vagabundè. Præsertim verò *Josephum* miror, qvi *Antiq. lib.8. cap.7.* dicit, qvòd Ἀνεχώρησεν εἰς τὰ πρὸς νότον μέρη ποιούμενος τοῦ χειμάῤῥου τὴν διατριβήν. Cùm Deus planis verbis dicat ופנית לך קדמה, Et convertes te, vel *tendes versùs Orientem*: nam jam tum erat in *Samaria*.

Addit Deus, *Absconde te ad torrentem Cherith* אשר על פני הירדן *qui est coram Jordane.* Sic, inqvies, erat unusqvisqve torrens, qvi fluxit in *Jordanem*: At sensus verborum, *qvi est coram Jordane*, hic est, qvi ut pergis ad *Iordanem*, est citra *Jordanem* in eum fluens. Ita ut qvamvis de creaturis *Eliam* pascentibus hallucinetur Rabbinus, de loco torrentis forsan non hallucinetur adeò.

De Ὁρίοις Τύρου καὶ Σιδῶνος & de *Regione Decapolitana* disserendi occasionem præbuit historia fœminæ *Syrophœnissæ* Christo supplicantis pro filiâ suâ dæmoniacâ, & recessionis Christi inde, per *Decapolin* ad *mare Galilææ*: Et jam expeditâ locorum perlustratione, de ipsa fœminâ verbum unum. Dicitur à *Marco* Ἑλληνὶς Συροφοίνισσα, qvod absqve omni scrupulo est: at cùm dicitur à *Matthæo* χαναναία, est obscurius. Si ea, qvæ ad locum istum diximus in animadversionibus nostris in *Matthæum*, cuiqvam non placent, hæc addantur, 1. Qvod *Canaan & Phœnicia* τοῖς LXX. aliqvandò convertuntur. *Josu.* IV, 1.12. &c. 2. Si dixerim, qvod Ἑλληνὶς & χαναναία etiam convertuntur, risum forsan crearet: at non apud Judæos, qvi omnes servos & famulas, qvi non sunt Hebræi sangvinis, vocant *Canaanæos.* Trita est distinctio inter עבד עברי *servum Hebræum*, & עבד כנעני *Servum Canaanæum*; atqve ita in sexu fœmineo; Jam verò *servus Canaanæus*, inqviunt, est servus ex qvavis gente præter Hebræam: Conjice hanc fœminam fuisse talem, & nihil obscuri est in ejus agnominatione: qvòd nempe fuerit fœmina servilis, origine Ethnica, atqve inde, vulgò apud Judæos nota titulo שפחה כנענית *Ancilla Canaanæa.*

CAP. VIII.

Emensurationes quædam.

I. Mensuræ Judæorum. II. Eorum emensuratio terræ per dietas. III. Et emensuratio latitudinis terræ intra Jordanem. IV. Ptolemæus consultus & emendatus. V. Plinius corrigendus. VI. Longitudo terræ ex Antonino. VII. Latitudo viarum. VIII. Distantia sepulchrorum ab urbibus.

§. I. *Mensuræ Judæorum.*

OBtinuit apud Judæos, *Terram Israeliticam fuisse quadraturæ quadringentarum Parsarum*; Gloss. *in Bava Mezia*, fol. 28.1. Et delectantur, nescio qvî & qvare, hoc numero & mensura.

Megill. fol. 3. 1. Jonathan ben Uzziel interpretatus est ab ore Haggei, Zachariæ & Malachiæ וזדעזעת א"י ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה *Et commota est terra Israelitica quadringentis Parsis undiqvaqve.*

Bava Kama, fol. 82.2. *Cùm porcus sursum traheretur super muros Hierosolymæ, atqve ungves infigeret, qvassata est terra Israelitica per quadringentas Parsas undiqvaqve.*

Parsa פרסה continuit intra se qvatuor milliaria.

Decem Parsæ, inqvit glossa ad *Pesachin*, fol. 93. 2. *sunt qvadraginta milliaria*: qvod & fusè probari posset aliundè, si foret opus. Ita ut *Qvadringentæ Parsæ* (vel Parasangæ) fuerint Mille, & sexcenta milliaria. Qvam mensuram cur terræ *Israeliticæ* ascripserint ab unoqvoqve latere qvadraturæ suæ, an ab emensurationibus *Ezechielis*, an aliunde, hîc non qværimus. At hoc non observare non possumus, eundem numerum memorari, & forsan eandem mensuram intelligi *Apoc.* XIV, 20. *Exivit sangvis è lacu usqve ad frænos eqvorum per stadia mille sexcenta.* Ubi Arabs. אמיאל אלף וסתמאית *Per spatium milliariorum mille sexcentorum.*

Men-

Mensurant Talmudici, aliqvandò per *milliaria*, aliqvandò per *Parsas*, aliqvandò per *dietas*. Unamqvamqve harum comperies apud eos freqventissimè.

De milliari Talmudico, hanc accipe ipsorum commonefactionem. **Bava Mezia*, fol. 33.1.

אחד משבע ומחצב במיל׳ זרח הוא ריס: *Constitisse* nempè *illud* (non octo, ut Græcum & Romanum, sed) *septem stadiis & dimidio*. Nam qvâ aliâ voce vertenda sit ריס nec qvidem novi, nec aliâ arbitror esse vertendam.

Et hanc etiam de *dietâ*. *Pesachin*: fol. 93. 2.

Dicit R. Jochanan: כמה מהלך אדם ביום *Qvantum est iter hominis die uno?* ר׳ פרסאות *Decem Parsarum. A prodeunte primùm aurora, ad ortum solis, qvinqve milliaria; Ab occasu Solis, donec appareant stellæ, qvinqve milliaria.* פשו ל׳ חמיסר מצפרא לפלגא יומא *Restant triginta. Qvindecim à mane ad meridiem.* חמיסר מפלגא דיומא לאורתא *Qvindecim à meridie ad vesperam.*

En tibi iter diarium, uno sensu qvadraginta milliarium, id est, qvantum uno die confici potest; & alio sensu triginta, id est, qvantum usitatissimè confici solet: ubi & ab iis etiam es monendus, computari hæc ביום בינוני *secundùm diem æqvinoctialem.*

Comminiscuntur *Saulum* uno die sexaginta milliaria peragrâsse, ut & *Israelitas* à *Jordane* ad montem *Gerizim*, at vulgatissimè de dietâ dijudicant, secundùm qvod est dictum, nempè sub eâ comprehendi triginta milliaria. *Midr. Til.* fol. 7.4. Gloss. in *Sanhedr.* fol. 44.1.

Et huc adducantur ista *Pesachin*, ubi supra. אי זו היא דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ כמדתה *Qvænam est via longinqva?* *A Modim* (sepulchris *Maccabæorum*) *& porrò, & secundùm hanc mensuram ab unoqvoqve latere.* לכל רוח *Dicit ultrà. A Modim ad Hierosolymam erant qvindecim milliaria.*

Disputatur super illud, *Num.* IX, 10. ubi præcipitur, ut unusqvisqve celebret Pascha mense primo, nisi sit immundus או בדרך רחוקה *Aut in via longinqva*, & concluditur, per *viam longinqvam* intelligendam esse distantiam qvindecim milliarium ad minimum, qvæ erat dimidium dietæ vulgaris.

§. II. *Judæorum emensuratio terræ per dietas.*

IN *Bava Mezia*, fol. 28. 1. qværunt Magiſtri, *Qvamdiu tenetur qviſqvam ad manifeſtandum publico præconio, de aliqva re reperta? R. Judah dicit, Tribus feſtis & ſeptem diebus poſt feſtum ultimum. Nempè ut triduo qvis domum redeat qvæſitum, an aliqvid perdiderit, triduo redeat* (Hieroſolymam) *& ſuperſit adhuc dies unus publico præconio.* (Gloſſ. Ut ipſe præconium edat, Ego tale qvid perdidi, & hæ ſunt ejus notæ.) *At objiciunt, Tertio die menſis Marheſhvan orant pro pluviis. Rabban Gamaliel dicit, ſeptimo iſtius menſis, qvi eſt dies decimus qvintus à feſto Scenopegiæ: nempe ut poſtremus inter Iſraelitas* (qvi aſcenderant ad Feſtum) *accedat ad Euphratem, et non prehendant eum pluviæ.*

Præſumitur ex hâc traditione, ultimum limitem terræ *Iſraeliticæ* fuiſſe intra iter triduanum ab *Hieroſolyma*, nec pravè: atqve ſub eadem conditione reputantur ultimi termini *trans Jordanica*, nempè qvod diſtantiam iſtam non exceſſerint, at qvantum ad eam non acceſſerint, in dubio relinqvitur. Rem iſtam hic loci decernere non eſt inſtituti noſtri, illud qvod proſeqvimur eſt, ut latitudinem terræ intra *Jordanem* emetiamur.

§. III. *Talmudicorum emenſuratio latitudinis terræ intra Jordanem.*

CElebris apud eos erat traditio, & gentis conſvetudo, de qvâ mentionem aliqvam habuimus alibi, כרם רבעי היה עולה לירש מהלך יום אחר לכל צד *Ut Vinea qvadriennis aſcenderet Hieroſolymam itinere diario ab unoqvoqve latere. Maaſar Sheni*, cap. 5. hal. 2.

Senſus traditionis hic eſt. Decimæ ſecundæ aut ipſæ comedendæ erant *Hieroſolymis*, aut venundatis iis domi, afferebatur nummus *Hieroſolymas*, unde coëmpta ſunt qvædam, qvæ ibi comedebantur. Jam verò cautum eſt hoc canone, ut decimæ vinea-

vinearum, qvæ erant intra dietam ab urbe, non venundarentur, sed ipsæ apportarentur *Hierosolymas*, atqve ibi comederentur.

At אי זו היא תחומה *Qvinam sunt limites, inqviunt, itineris istius diarii?*

: אילת מן הדרום *Elath ab Austro.*
: עקרבת מן הצפון *Acrabatti ab Aqvilone.*
: לוד מן המערב *Lydda ab Occidente.*
: ירדן מן המזרח *Jordanes ab oriente.*

Sic *Mishnah* utraqve: At *Gemara Babylonica in Bezah, fol. 5. 1.* & *Rosh Shanah, fol. 31. 2.* legit אילת מן הצפון ועקרבת מן הדרום *Elath ab Aqvilone, Acrabatti ab Austro.* Qva ratione & qvo sensu hæc conveniant, enodare nituntur commentatores obscurè satis: sed non tanti est, ut immoremur.

Elath in mentem revocat qvædam, qvæ dicuntur à *Notitia Imperii* orientalis. Ubi, *sub dispositione viri spectabilis Ducis Palæstinæ* substituitur inter alios, *Præfectus Legionis Decimæ Fretensis Aila.* Ubi Pancirolus: *Ailam in littore maris rubri positam fuisse D. Hieron. in 47.* Ezek. *ita scribit. Lingva maris rubri, in cujus littore Aila posita est, ubi nunc moratur Legio & præsidium Romanum. Idem de loc. Hebr. Aila, inqvit, in extremis finibus Palæstinæ, juncta Meridianæ Solitudini, & mari rubro, unde ex Ægypto in Indiam, atqve inde in Ægyptum navigatur. Sed & ibi legio Romana cognomento Decima.*

Non audemus tanto oraculo contrariari, aliter ad *Elath* hanc nostram recurrerent cogitationes meæ: idqve hâc præsertim ratione, qvòd duriusculum videatur, præsidium ad mare rubrum substituere. *Sub duce Palæstinæ*, cùm tantùm distaret illud à *Palæstina*, foretqꝫ dux *Arabiæ* (in qva *Elath* ad mare rubrum) æqvè ac *Palæstinæ*.

Vides Patres traditionum emensurantes à *Lydda* per *Hierosolymam* ad *Jordanem* duplici diario: Sed & hîc iterum in incerto nos relinqvunt de latitudine terræ; qvippe qvòd *Lydda* non foret ad extremam terræ oram ab isto latere. Ni fortè dixeris, qvòd qvodcunqve spatii intercessit inter *Lyddam* & mare, erat מדינת הים æstimatum ut terra Ethnica, cùm *Caphar Lodim*, qvæ in interstitio isto erat sita, nec longè à *Lydda*, meliorem notam

non

non ſubierit. *Guttin, cap. 1. hal. 1.* Certiores ergo calculos & radium fideliorem, ſi fieri poſſit, acqviramus.

§. IV. *Ptolemæus conſultus & emendatus.*

LAtitudinem hujus terræ, ubiqve eandem eſſe, ridiculum foret vel ſomniare: cùm maria utrinqve terminantia, hinc *Mediterraneum*, illinc *Sodomiticum*, *Geneſariticum*, *Samochoniticum*: atqve inter iſta labens *Jordanes* non poſſint non flexuoſa ſinuoſitate ſuâ ſpatium reddere admodùm inæqvale.

Probatum hoc habe è *Ptolemæo, Tabb. Aſiæ* cap. 16. in littore Mediterranei.

Sic ille.			Sic Latina ejus verſio.	
Καισάρεια Στράτωνος.	ξς' δ		*Cæſarea Stratonis.*	66.15.
Ἰόππη	ξέ γ'		*Joppa*	65.40.
Ἰαμνειτῶν λιμὴν	ξέ		*Jamnetorum portus*	65.
Γαζαιῶν λιμὴν	ξέ ς'		*Gazæorum portus*	64.45.
Γάζα	ξέ γ'	ιβ	*Gaza*	65.26.

Et plura ejuſdem variationis.

De ultimis, *Gazæorum* ſcilicet *portu*, & *Gaza* ipſâ, eſt cur meritò hæſites. Ipſi *Ptolemæo*, ut vides, *Gazæorum portus* eſt in ξέ ς' 65.45. Interpres autem latinus habet 64.45. Nec qvidem ſine ratione, cum ipſa *Gaza* ſit tantum in 65.26.

At qvidem è converſo probabilius eſt *Gazæorum portum* ſtatuendum eſſe in 65.26. & *Gazam* ipſam in 65.45. ubi per *portum* minimè intelligendus eſt iſte locus, qvo applicantes naves ſeſe exonerârunt, ſed totus ſinus intra promontoria, in mare ſe protrudentia, comprehenſus. Cujus protruſionis ultimum apicem concipias in grad. 65.26. Ab urbe 19. minutis.

Si *Ptolemæum* ergò cum hâc emendatione ſeqvi velis in emenſuratione latitudinis terræ inter *Gazam* & *Aſphaltiten*, rem ſic accipe.

Eſto *Gaza* in grad. 65.45. Et illi etiam Ἀσφαλτίτιδος τὸ μέσον ἐπέχει μοίρας ξς' ς' Latin. verſ. *Aſphaltitis medium continet gradus*

dus 66.50 A *Gaza* ergò ad medium *maris mortui*, erit totus gradus 65 & V. minuta, qvibus respondent LXV. M. pass. unde si medietatem *Asphaltitu* detraxeris, supererunt LV. M. pass. aut circiter, ab ejus littore ad *Gazam*.

§. V. *Plinius corrigendus.*

HIc etiam non possum non vel emendare lectionem *Plinii*, vel saltem emendandam ostendere, apud qvem jam sic legimus, *Nat. hist. lib. 6. cap. 28.*

Deinde Nabatæi oppidum incolunt Petram nomine, in convalle, paulo minus II. M. *pass. amplitudinis, circundatum montibus inaccessis, amne interfluente. Abest à Gaza oppido littoris nostri* D.C.M. *A sinu Persico* CXXII. M. *Huc convenit utrumqve bivium, eorum qui Syriæ Palmyram petière, & eorum qui ab Gaza venerunt.* Verba ista *Abest à Gaza*, &c. ea sunt qvibuscum nobis res est.

Qvid? D.C.M. Sexcenta milliaria à *Gaza* ad *Petram* Metropolin Moabitarum? Miror doctiss. *Heidmannum Palæst.* cap. 7. §. 6. hæc tàm molliter absorpsisse, atqꝫ absqve ullâ nauseatione.

At liceat mihi conjectari, *Plinium* in Autographo suo sic scripsisse, *Abest à Gaza oppido littoris nostri* CX.M. Ast incuriâ librariorum, literam numericam X dissectam fuisse in dichotomiam hoc modô ɔ c sinistramqve ejus medietatem coaluisse tandem cum C præcedente in hunc modum c ɔ & sic in D evasisse. Dextramqve pro C vel numero centenario reputatam mansisse.

Utcunqve in conjectura hac nostra hallucinari possumus, at certè de spatio numeroqve milliarium non hallucinamur adeò. Nam datis XXXVIII aut circiter milliaribus inter *Petram* & *Asphaltitin*, & concessis XX aut circiter milliaribus latitudini istius maris (ut aliqvaliter medium incedamus inter *Plinium* & *Iosephum* de ejus latitudine) tum supersunt è CX. M. qvæ nos supponimus scripsisse *Plinium*, LII. aut circiter ab isto mari ad *Gazam*. Qvod non longè qvidem à scopo aberrat. At toto qvidem cœlo aberratur, dum assignantur D C M. pass. à *Gaza* ad *Petram*: Supputationi certè nostræ favebis, & conjecturæ de injuria *Plinio* à librariis illata, cùm observaveris, primum littus *Gazæ Ptolemæo* esse, ut diximus, in grad. 65. 26. & *Petram* esse tantùm in grad. 66. 45.

Demus igitur LII aut LIII aut circiter milliaria latitudini terræ à littore *Mediterranei maris* ad *Aſphaltiten:* plura neceſſe eſt ut tribuas,inter littus *Mediterranei*,& *Iordanem:* qvippe qvòd,qvò latior *Aſphaltitis*, eò ipſa terra minus lata: & ſic etiam de mari *Genſaritico* & *Samochonitico* eſt dicendum. Nec ab iis dilatatis ſolùm coarctata eſt *Galilæa*, ſed & ditionibus *Tyro-Sidoniis* intercurrentibus inter eam & mare.

Ita ut fruſtrà foret latitudinem terræ ubiqve exactam inveſtigare: & ridiculum foret unâ aliqvâ menſurâ aut extenſione metiri.

Bene eſt,ſi hîc illic commodâ aliqvâ conjecturâ vel rem propè attingas,vel non multùm aberres. Certior videtur determinatio de terræ longitudine,dum per oppida emenſuratur & urbes,à *Sidone* ad fluvium *Ægypti*,at hîc nec omnibus idem ſpatium, & alibi etiam emenſuratio longè incertior.

§. VI. *Longitudo terræ ex Antonino.*

Sic *Itinerarium Antonini*.

A Sidone Tyrum	M. P. XXIV.	Phænicia.
Ptolemaidam	M.P. XXXII.	
Sicamina	M. P. XXIV.	
Cæſarea	M. P. XX.	
Betaro [a]	M. P. XVIII.	[a] Palæſtina.
Dioſpoli	M. P. XXII.	
Liamnia	M. P. XII.	
Aſcalona	M. P. XX.	
Gaza	M P. X VI	
Rapa	M. P. XXII.	
Rhinocolura	M. P. XXII.	
	CCXXXII.	

Emenſuravimus alibi hoc ſpatium funiculis *Plinii & Strabonis* tredecim milliaribus hoc numero minus: ubi ſi qvid erroris in computum irrepſerit,crimen ferat *Gul. Tyrius*,qvi limites *Phœniciæ* qvatuor aut qvinqve milliaribus tantùm protendit à *Tyro* versùs Auſtrum.

At

At qvid dicendum de Itinerario alio, qvod an *Antonini* ſit, definire non audeo, ubi ſic habetur

A Cæſarea Betaron	M. P. XXXI.
Dioſpolin	M. P. XXXVIII.

Supputatione priorem excedente XXIX milliaribus.

Eſt & ibidem, qvod qvomodo cum *Ioſepho* reconciliemus, non eſt in promptu: nam dicitur

A Neapoli Æliam	M. P. XXX.
Eleutheropolim	M. P. XX.
Aſcalonem	M. P. XXIV.

Ubi ab *Ælia* vel *Hieroſolyma* ad *Aſcalonem* excurrunt tantùm XLIV. M. P. Cùm de *Aſcalone* dicat *Joſephus, de bello lib. 3. cap. 2.* qvòd erat τῶν ἱεροσολύμων εἴκοσι πρὸς τοῖς πεντακοσίοις ἀπέχουσα σαδίους· *diſtans Hieroſolymis* DXX. *ſtad.* vel LXV. M. P. Chaſma qvidem aliqvantum ab hoc repletur, qvòd *Aſcalon nova* propior erat ab *Hieroſolyma*, qvàm vetus, ſedecim milliaribus, referente *Benjamino*

An *Betaron* eadem fuerit cum ביתר ubi horrenda iſta ſtrages ſub *Ben Cozba*, non hîc diſputabitur, *Liamniam* pravè ſcriptam pro *Iamnia* minimè dubitandum. Et jam ſeqvamur *Antoninum* ad *Peluſium*.

Rhinocolura	
Oſtracena	M. P. XXIV.
Caſſio	M. P. XXVI.
Pentaſcino	M. P. XX.
Peluſio	M. P. XX.

Qvæ qvomodo conveniant cum *Plinio*, qvi LXV. M. P. tantùm numerat à *Peluſio* ad *finitam Arabiam*, videlicet ad *Sirbonem*, cui confinis *Rhinocolura*, ego non dixerim. Hoc aliàs dixerim, qvòd mirum eſt, tabulas aliqvas *Sirbonem* ſtatuiſſe inter *Caſium* & *Peluſium*, cùm contrarium & hîc, & apud *Plinium* & *Strabonem* pateat apertiſſimè. Errorem hauſerunt forſan à *Ptol.* vel ſaltem ejus interprete, cui *Caſſium* eſt in latitud. grad. 31. 15. Eruptio autem *Sirbonidis* in 31. 10.

§. VII. *Latitudo viarum.*

BAvabathr. fol. 100. Tradunt *Rabbini*: *Via privata* (דרך היחיד) *est qvatuor cubitorum. Via ab urbe in urbem est octo cubitorum. Via publica* (דרך הרבים) *est sedecim cubitorum. Via ad civitates refugii est triginta duorum cubitorum. Via regis non habet mensuram: nam rex potest sepes perfringere, ut sternat sibi viam. Et via ad sepulchrum non habet mensuram,* משום יקרא דשכבא *ob honorem mortui.* Confer *Matth.* VII, 13.14.

Inter *viam ab urbe ad urbem*, & דרך הרבים *viam publicam*, hoc erat discriminis: qvòd *via publica* ea erat, per qvam omnes urbes transierunt; *via ab urbe ad urbem*, ea erat, per qvam transiit hæc urbs ad istam, atqve ista ad hanc, sed non urbs aliqva alia istâc transiit.

Via *ista ab urbe in urbem, erat octo cubitorum*, inqvit Glossa, *ut si fortè duæ qvadrigæ occurrerent, daretur spatium transeundi.*

Via ad sepulchrum mensuram non habuit, nè comitantes feretrum, ob angustiam viæ segregarentur.

Addunt המעמד דייני צפורי אמרו בית ד׳ קבין *Statio, ut dicunt Judices Zipporienses, est qvantum recipit qvatuor cabos.*

Per Stationem intelligunt locum, ubi à sepulchro redeuntes, circumstant lugentem, ut eum solentur.

Beracoth, fol. 16.2. עבדים ושפחות אין עומדין עליהם: *Pro servis & ancillis non stant, nec pro iis dicunt benedictionem lugentium.* Gloss. *Cùm redirent à sepulchro* היו עושים שורות *steterunt seriatim circa lugentem, solantes eum. Et series ista constitit non è paucioribus, qvàm decem.*

Gloss. *in Chetub.* fol. 8.2. *Sedere eum fecerunt, atqve ipsi steterunt circùm.*

בית ד׳ קבין *Fundus recipiens qvatuor cabos seminis*, inqvit Gloss. *est triginta tres cubitos & duos palmos latus, & qvinqvaginta longus.*

§. VIII. *Distantia sepulchrorum ab urbibus.*

SEpulchreta *non erant prope urbes.* לא היו בתי קבורות סמוכין לעיר. verba sunt Glossatoris in *Kiddushin*, *fol.* 80.2. idqve

qve super hanc traditionem: *Per omnes triginta dies effertur in sinu matris, & sepelitur à fœmina una, & duobus maribus; at non à viro uno, & duabus fœminis.* Sensus hic est: Infans moriens ante tricesimum ætatis diem, feretro opus non habet, sed in sinu matris effertur ad sepulturam, comitantibus duobus viris, at non effertur à duabus fœminis comitante uno tantùm viro. Ratioq; hæc redditur, qvia cùm longius ab urbe distarent cœmiteria, fieri poterat ut ab uno viro allicerentur duæ fœminæ ad scortationem, cùm jam distarent à conspectu hominum, at non tàm promptè conspirarent duo viri ad constuprandam unam fœminam.

Proferunt exempla. *Fœmina qvædam*, inqviunt, *infantem vivum extulit, ac si mortuum, ut mœcharetur cum eo, qvi eam comitatus est ad sepulchretum.* Et *decem viri fœminam vivam extulerunt ac si mortuam, ut eam constuprarent.* Oblitus tui certè es, ô *Judæe*, dum modò dicis, duos viros vix conspiraturos in stuprationem ejusdem fœminæ, modò, decem conspirâsse.

Cœmiteria distabant à civitatibus Leviticis bis mille cubitis, ab omnibus aliis civitatibus multo spatio, si non eodem: Qvantùm cum iis hac in re conveniret aut non conveniret *Hierosolyma*, aliàs observandum.

CAP. IX.

Loca qvædam sparsim notata.

I. Præsidia Romana. II. Zin צין *Cadesh* קדש. *III.* אונו *Ono.*

DE locis qvibusdam hinc indè sparsim notatis dicturi, ordiamur à Præsidiis Romanis, qvæ erant sparsa per totam terram: idq; facimus eò lubentiùs, qvòd *Notitia Imperii*, unde ea exscribenda, non adeò vulgariter in manibus omnium teratur.

NOTITIA.

Sub Dispositione viri spectabilis Ducis Palæstinæ.

Eqvites Dalmatæ Illyriciani Berosabæ.
Eqvites Promoti Illyriciani Menoide.
Eqvites Scutarii Illyriciani Chermulæ.
Eqvites Mauri Illyriciani Æliæ.
Eqvites Thamudeni Illyriciani Bitsanæ.
Eqvites Promoti Indigenæ Sabaiæ.
Eqvites Promoti Indigenæ Zodocathæ.
Eqvites Sagittarii Indigenæ Havanæ.
Eqvites Sagittarii Indigenæ Zoaræ.
Eqvites primi Fælices Sagittarii Indigenæ Palæstinæ Saburæ, sive Veterocariæ.
Eqvites Sagittarii Indigenæ Mohaile.
Præfectus Legionis Decimæ Fretensis Ailæ.

Et qvæ de minore laterculo emittuntur.

Ala prima miliaria Sebastena Asuadæ.
Ala Antana Dromedariorum Admathæ.
Ala Constantiniana Tolohæ.
Ala Secunda Fælix Valentiniana apud Præsidium.
Ala Prima miliaria hastæ.
Ala Idiota constitutæ.
Cohors Duodecima Valeria Afro.
Cohors Decima Carthaginensis Carthæ.
Cohors Prima Centenaria Tarbæ.
Cohors Qvarta Phrygum Præsidio.
Cohors Secunda Gratiana Jehybo.
Cohors Prima eqvitata Calamonæ.
Cohors Secunda Galatarum Arieldelæ.
Cohors Prima Flavia Moleahæ.
Cohors Secunda Cretensis juxta Jordanem fluvium.
Cohors Prima Salutaria inter Æliam & Hierichunta.

Officium autem habet ita.

Principem de Schola Agentium in rebus.
Numerarios & Adjutores eorum.

Com-

Commentarienſem.
Adjutorem.
A libellis ſive ſubſcribendarium.
Exceptores & cæteros Officiales.

Hæc NOTITIA.

§. II. *Zin* צין. *Cadeſh.* רקם

NOminantur hæc loca in linea terram à Meridie terminante. *Num.XXXIV.* & *Joſ.XV.*

Docent nos *Iudæi*, nuncupatum fuiſſe *Deſertum Zin* à monte iſtius nominis, montemq́ ſic vocatum à *Palmetis*: nobilemq́ eum fuiſſe *ferrifodinis*. Nam verba iſta *Num. XXXIV, 4.* ועבר צנה à *Targ.Hieroſ.* redduntur. ועבר טוור פרזלא *Et tranſit limes per montem ferri.* *A Jonath.* ועבר לציני טוור פרצלא *Et tranſit ad palmas montis ferri.*

ציני Talmudicis ſunt *Palmæ minores:*

Bav.bathr. fol.69.2. *Rabb Judah dicit, Qui vendit vicino fundum, neceſſe habet ut ſcribat, Poſſide tibi* דקלין תאלין הוצין וציכין. Interpres pro nobis eſto *Aruch.*

דקלין *Sunt palmæ celſiores.*
תאלין *Sunt reliqvæ arbores majores.*
הוצין *Sunt reliqvæ arbores minores.*
ציכין *Sunt palmæ minores.*

Et Talmudici rurſus, *Succah.*c.3.hal.1.

ציני הר ברזל כשרות *Palmæ montis ferri ſunt idoneæ*, ad conficiendum faſciculum manu geſtandum in feſto Scenopegiæ. Ubi Gloſſ. ציני *ſunt palmæ minores.*

Videtur ergò montanum aliqvod hoc fuiſſe, ipſis terræ Iſraeliticæ limitibus viciniſſimum, palmis humilioribus atqve ferrifodinis celebre, à palmis dictum צין & à nomine iſto regionem adjacentem, qvæ eremoſa, denominans.

Cadeſh Interpretibus orientalibus רקם erat terræ limes, ipſa tamen ferè ac ſi extra terram. Hinc iſta, *Gittin*, cap.1.hal.1.& *Jevam.* fol. 16.1. *Qvi libellum reportat à loco Ethnico*, &c. *Imò qvi à*

Rekam.

Rekam. Et *omnes maculæ, quæ veniunt à Rekam, sunt mundæ.* Gloss. *Maculæ aliqvæ in vestibus* (profluviosæ scilicet) *quæ venerunt à Rekam, mundæ erant, qvia non determinârunt de maculis alienigenarum.*

Gloss. alia. *In Rekam fuerunt Israelitæ, & tamen maculæ venientes à Rekam sunt mundæ, qvia Israelitarum sunt, atqve Israelitæ abscondunt maculas suas, &c.*

Cades, referente *Breidenbachio*, Arabibus dicitur *Cavvatha*: nam sic ille: *Tandem in regionem qvandam venimus, qvæ linguâ Arabicâ Cavvatha appellatur, sed Latinâ Cades.* Qvæ dum legimus, subeunt ea, qvæ disserit vir admirandæ eruditionis, Cl. *Edvardus Pocokius*, S.T.D. de voce *Kavva* in doctiss. suis *Notis Miscellan. pag.* 48. 49. &c. qvòd significet *vociferationem, clamorem,* &c. cui an vox גועה & גיעה qvâ *Rekam* etiam denominatur, qvæ *mugitum* denotat, ullo modo respondere possit, magni istius lingvarum oraculi est judicare potiùs, qvàm tenuitatis nostræ.

§. III. אונו *Ono.*

DIstabat *Ono tribus Milliaribus à Lydda.*

Dixit R. Jacob ben דוסתאי *Dosithei.* *A Lydda ad Ono sunt tria milliaria, egoq; tempore qvodam, ante diluculum illuc profectus sum, ad talos usqve in melle ficuum.* R. Simai & R. Zadok *profecti sunt intercalatum annum in Lydda, & Sabbatizârunt in Ono.* *Juchas.* fol. 39. 2. *Babyl. Chetubb.* fol. 3. 2. *Cholin*, fol. 56. 2. *Hieros. Megil.* fol. 70. 1.

Muris cinctam hanc urbem opinantur Talmudici, jam inde à diebus *Josuæ*, at flammis absumptam in bello *Gibeitico*: qvia dicitur, *omnes etiam civitates, ad qvas pervenerunt, miserunt in ignem, Judic. XX*, 48. Reædificatam verò ab *Elpaal Benjamita, I. Paral. VIII*, 12. Dicit *R. Lazar* ben *R. Josah.* *Excisa erat in diebus concubinæ in Gibeah*, at *prosiliit Elpaal, atqve eam restauravit.*

Conjungitur cum *Lod & Ono*, etiam גיא החרשים, vel *vallis Fabrorum, Nehem. XI*, 35. qvam qvidam è *Judæis*, urbem singularem putant; eamqve mœnibus cinctam à diebus *Josuæ.* *At dicit* R. Chananiah *nomine* R. Phineas לוד ואונו הן גיא החרשים *Lod & Ono, ipsæ sunt vallis fabrorum.*

Iste

Iste *R. Chananiah erat* איש אונו *civis urbis Ono*, celebris inter Rabbinos, *unus è qvinqve doctis, qvi judicârunt coram sapientibus. Hi fuerunt, Ben Azzai, Ben Zuma, Chanan, & Chananiah, & Ben Nanus. Juchas.* ubi antè.

Cur tabulæ *Lod* & *Ono* disposuerint prope *Jordanem*, non longè à *Jerichunte*, non alia occurrit mihi ratio, qvàm qvòd apud *Josephum* reperiatur oppidum *Adida*, non longè inde dissitum, connumereturq; *Hadid* cum *Lod* & *Ono* in *Ezr*. II. v. 33. compinguntur q; *Lod* & *Hadid* in vocem unam Λοδαδὶ *Ezr*. II, 33. & Λοδαδιδ *Nehem*. VII, 37. à LXX. interpretibus. At plura erant loca nomine *Adida* nuncupata, ita ut vacillet ratio ista, si ista fuerit ratio. Nam erat Ἀδιδὰ ἐν τῇ Σεφήλα. *Adida in valle*. I. *Maccab*. XII, 38. Et Ἀδιδὰ πόλις ἐπ' ὄρυς κειμένη. *Urbs Adida in monte*. ὑφ' ἧς ὑπόκειται τὰ τῆς Ἰυδαίας πεδία. *Joseph. ant. lib. 13. cap. 13.* Et *Adida in Galilæa, coram planitie magna*, si ea non eadem fuerit cum Ἀδιδὰ ἐν τῇ Σεφήλα. *I. Macc. XIII, 13.*

De *Lydda*, qvam prope jam sumus, cùm de *Ono* agimus, illud animadvertatur in gratiam tironum, qvod monet Glossa in *Taanith*, *Lyddam vocari etiam* לודקיא *Lodiceam*: & freqvens qvidem occurrit mentio de הרוגי בלוד *martyribus in Lydda*, qvod & profertur aliqvando הרוגי בלודקיא ut in ista historia, *Taanith*, fol. 18. 2. inter loca alia כשנקש טוריינוס להרגו את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא *Cùm conaretur Tyrannus* (vel Trajanus) *interficere Lolienum* (forsan *Julianum*) & *Papum fratrem ejus, in Lodicea, &c.* (Gloss. לודקין היא לוד) *Dixit iis, si vos de populo Ananiæ, Michaëlis, & Azariæ estis, veniat Deus vester, & vos liberet è manu mea.*

Celebratur admodùm fratrum horum martyrium, qvod subierunt propter filiam regis, qvæ reperta est interfecta, & dixerunt hostes *Iudæorum*, qvod *Iudæi* eam interfecerant, & hi fratres, ut *Israelem* liberarent, dixerunt, Nos eam interfecimus, eos ergò solos rex interfecit. Sic Glossa.

Mentio est de סנדל לדיקי in tractatu *Kelim*, cap. 26. hal. 1. qvòd an eundem locum spectet, & reddendum sit *Sandalium Lydense*, non patet. Cum eo memoratur etiam סנדל עמקי *Sandalium Emkeum*: à כפר עמקי *Caphar Imki* dictum, cujus loci memoria est in tractatu *Taanith*, ubi dicitur, *Civitas, è qva sunt qvin-*

genti pedites, ut Caphar In kı, &c. Sic locum citant & nomen urbis proferunt *Aruch* & *R. Solomon* כפר עמקי at in textu Talmudico est כפר עמיקי *Taanith*, fol. 21. 1. De qvâ re non litigabimus.

CAP. X.

De variis terræ incolis.

I. Ea, terra Hebræorum, anteqvam Canaanæorum. II. Unde Canaan pars tantùm Canaanis. Judic. IV, 1. III. Perizzæi qvinam. IV. Kenæi. V. Rephaim.

§. I. *Terra Hebræorum ea, anteqvam Canaanæorum.*

DIcitur *Abrahamus* עברי *Hebræus*, tum solùm, cùm bello inter eum decernendum foret, & *Elamitas*: Ratioq; cognominationis est ab ipsa re petenda, qvæ tum transigebatur.

I. Jus hæreditarium terræ sanctæ, qvæ dispositione divinâ erat terra *Semi*, meritò vendicabat *Elam*, *Semi* primogenitus, nec erat qvisqvam de *Semi* filiis, ad qvem, judicio humano, æqvius justiusqve devolveretur: Ast aliò eam designaverat judicium consiliumqve divinum; cessuram scilicet, familiæ *Arphaxadicæ* atqve *Hebericæ*, è qvâ familiâ *Abrahamus*. Illum ergò contra exercitum *Elamiticum* roborat Deus, & victoriâ stupendâ hæredem declarat: qvod & facit pariter ipse *Semus*, illi benedicens, qvamvis filios suos *Elamitas*, primogenito suo *Elamo* natos, prælio stravisset. Agnovit scilicet vir sanctissimus, vates idem maximus, nobilissimusq;, consilium Dei, cui ob cædem suorum tàm minimè adversatur, ut è contra victori benedicat, nobilissimosqve terræ suæ fructus, panem & vinum, ei exhibeat, non solùm in sui militumq; suorum refectionem, sed & forsan, potiùs in signum resignationis, & collationis juris hæreditarii in eum, qvem tàm signali notâ hæredem demon-

demonſtraverat Deus. Meritiſſimè ergò exindè *Abrahamus* vocatur, *Hebræus*, ut digito qvaſi monſtraretur, devolvere velle Deum hæreditatem iſtius terræ, à familia *Elami*, ad familiam *Heberi*: A primogenito ad poſtmodùm genitum, qvod etiam poſteà factum eſt cum *Reubeno*, & *Joſepho*.

II. Præteriri abſqve obſervatione nec debet, nec qvidem poteſt, regionem *Pentepolitanam*, adjacentesqꝫ, ſubditas & tributarias fuiſſe *Chedorlaomero regi Elam*. Qvid? Regi *Perſarum* ſubdi partem aliqvam *Canaanitidis*, cùm inter eam & *Perſiam* tot interjacerent reges & regiones? Scrupulus qvidem & nodus non inanis, nec, qvantùm novi, aliter ſolvendus, qvàm qvod *Elamus* primogenitus *Semi*, ſive *Melchizedechi*, hæres jure primogenituræ ſuæ fuerit iſtius terræ, qvam jure & diplomate divino poſſedit pater ejus *Semus*, filiiqꝫ *Elami* & nepotes uſqve ad *Chedorlaomerum*. Nam cùm dicitur, qvòd urbes & regiones iſtæ *duodecim annis* inſervierant *Chedorlaomero*, tempora regni ejus numerari videntur potiùs, qvàm anni regiminis *Elamitici*. Non qvòd iſtæ gentes duodecim tantùm annis ſubditæ fuerant ſceptro *Elamitarum*, ſed qvòd duodecimus tantùm fuerit iſte annus *Chedorlaomeri*. At jam transfert Deus hæreditatem ad familiam *Heberi*, *Hebræam* anteà dictam, at jam ſingulariùs, & honorificentiùs, cùm ex omnibus *Semi* familiis iſta modò emineret. עבר *Hebræos* denotat, prout אשור *Aſſyrios* in verbis iſtis *Bileami*, *Num.* XXIV. verſ. 24. וענו אשור וענו עבר.

Somnium eſt *R. Shem tobh, in Pſal. 48.* *Qvòd cùm diſtribueretur univerſa terra inter Septuaginta nationes, à confuſione Lingvarum, nulli ceſſit Canaanitis: ſeſe ergò illuc receperunt Canaanæi, & non ſolùm vacuam repertam, ſed & nulli ſorte collatam, pro ſua uſupârunt.*

At qvid tum dicendum de *Melchizedecho*: qvem omnes jam agnoſcunt pro *Semo*? Num probabiliùs, illum intruſiſſe inter *Canaanæos* jam terram habitantes, an eos in illum intruſiſſe? Nonne ei & ſuis hæreditaria potiùs erat iſta terra, qvàm per injuriam & intruſionem uſurpata? Et nonne ille, dirigente Spiritu Dei, eò ſe contulit potiùs, qvàm aut vagans incertè, aut ambitionis agitatus œſtro, aut uſurpationis? vix credo ego, vel *Canaanæos* ante confuſionem lingvarum illuc conceſſiſſe, vel *Semum* ad id temporis illinc abſuiſſe. At diu illum multumqꝫ *Canaanitida* (ut poſtea voca-

vocabatur) habitâsse, ante ingressum in eam *Canaanæorum*: idqve privilegio divinæ concessionis, qvæ huc eum posterosqve suos destinaverat: *Canaanæosq́*, posteà huc irrepsisse, & familiæ *Semi*, cujus primogenitus *Elam*, subditos primùm fuisse, at tandem excussisse jugum.

Cùm ergò omnes primævæ istæ nationes à confusione lingvarum nomina sua illicò sortitæ fuerint, à stirpis suæ patribus, ut *Assyrii* ab *Assur*, *Elamitæ* ab *Elam*, &c. idem etiam sentiendum est de gente *Hebræâ*: eam scilicet ab isto tempore *Hebræam* etiam dictam ab *Hebero*. Eamq́, *terram Hebræorum* dictam fuisse, antequam diceretur *terra Canaanæorum*. Nam nec opinari possum, Anonymum fuisse genus *Hebræorum* per trecentos ferè annos post confusionem lingvarum, usqve dum transitus *Abrahami* è Chaldæa nomen ei inveniret, qvod volunt nonnulli: Nec consonum mihi videtur, *Abrahamum* ideò *Hebræum* dictum, qvòd è *Chaldæa* pergens in *Canaanitida* transierit *Euphratem*, cùm & eâdem ratione & *Canaan* ipse, atqve omnium ferè gentium patres occidentalium, *Hebræi* etiam dicerentur, nam & ipsi transierunt *Euphratem* emigrantes è *Chaldæa*. Cumq́; *Josephus Patriarcha*, ipse vocetur à Domina sua *servus Hebræus* Gen. XXXIX, 17. & à servis *Pharaonis*, cap. XLI. vers. 12. atqve ipse de se dicat, qvòd abreptus fuerit, *è terra Hebræorum*, Gen. XL, 15. vix probabile est, totam terram istam aliis regionibus sub isto nomine notam fuisse, ob familiam unam illic jam habitantem, advenam, peregrinam, ab incolis periclitantem: qvin potiùs isto nomine insignitam à sæculis antiqvis, etiam anteqvam diceretur *Terra Canaanæorum*: Nec si litem moveremus contra sententiam istam, qvæ lingvam *Canaanæorum* atqve *Hebræorum*, unam eandemqve esse asserit, qvicqvam nos moveret istud argumentum, qvòd oppida & urbes *Canaanæorum* nomina, qvæ etiam *Hebræa* sunt, gestârint, nam loca ista nomina sua *Hebræa* recipere potuerunt à *Semo, Hebero*, & suis, anteqvam forent loca *Canaanæorum*.

Vixit *Heberus*, cùm confunderentur lingvæ & spargerentur gentes, & cùm nemo, *Hebræos* fuisse filios *Heberi*, negaverit (imò qvis negaverit terram istam fuisse terram *Heberi*?) qvânam ratione, & illi & illa nomen suum ab eo non reportarent, eodem modo, qvo aliæ gentes à patre suo, à confusione lingvarum?

§. II.

§. II. *Unde Canaan, pars tantùm Canaanis.* Judic. IV, 2.

C*Anaan* cum ſuis à *Babylone* vagans, poſt confuſas lingvas, tranſito *Euphrate* per *Syriam*, perrexit verſùs *Palæſtinam*, atqve in Aqvilonarem ejus partem, rectà eum deduxit via primùm. Et qvod de *Abrahamo* illuc itinerante dicunt Judæi, de iſto etiam, qvoad hoc, poteſt dici.

Beriſh. rabb. ſect. 39. *Dixit Deus Abrahamo*, inqviunt illi, לך לך *vocibus duplicatis, ob duplex iter, unum ab Aram Naharaim, alind ab Aram Nachor. Dum verſaretur Abrahamus in Aram Naharaim, & Aram Nahor, vidit homines edentes, bibentes & ludentes; Dixit ergò, nè ſit portio mea in terra iſta. At poſtqvam venit* לסולמה של צור *Ad Scalam Tyriorum, vidit homines operam dantes paſtinationi, vindemiationi, atqve agriculturæ: & tum dixit, ſit portio mea in hâc terrâ.*

Nota, ut *Abrahamus* in *Canaanitida* adveniens, introducatur primùm in partem ejus Borealem, nam ibi *Scala Tyriorum*: *Canaan* pariter cum filiis ſuis, à *Babylone* pergens eâdem tendit, & partes primùm Septentrionales occupat & extra *Canaanitida* & ipſius *Canaanitidis*.

Obſerventur primò ſedes horum filiorum ejus qvatuor extra *Canaanitida*.

1. *Arvadi.* ארודי Qvæ vox verſionibus ferè omnibus legitur ut *Aradi*: & ejus ſedes facilè dignoſcuntur in *Arado* & *Antarado*.

Jonath. pro ארודי legit לוטסאי *Lutaſæos*: qvi, ubinam gentium? Qvum qværo apud *Aruch*, qvid ſibi velit vox לוטס, ille hæc citat è *Bereſhith Rabbah*: *Mulier qvædam è familia* טברינוס *Tiberini nupta eſt* ללוטס אחר: Cumq; adeò *Bereſhith Rabbam*, ſcriptum ibi reperio.

Nupta eſt ללסטים אחר *latroni cuidam.*

Si ſcriptum apud *Jonathanem* foret לטוסאי vice לוטסאי ſuſpicarer oculum ejus fuiſſe intentum in *Latavin* locum *Phœniciæ*; de qvo mentio in *Notitia Imperii*, ubi Præſidia Romana,

ſub *Duce Phœnices* ſunt *Otthara*, *Euhara*, *Saltacha*, *Latavis*, &c.

2. צמרי *Zemari* Targumiſtis *Hieroſ.* & *Jonath.* eſt חמצי *Chamatſi.* Sic & Arabi & Gemariſtis *Hieroſolymitanis*, *Megil* fol. 71.2. nec non & *Bereſhith rabbæ*, ſect. 37. qvæ eos dictos צמרי vel arbitratur, vel ludit שעושין בצמר *qvòd operam navarent in lanificio.* *Chamats* autem & *Apamia*, *Hieroſolymitanis Chetub.* fol. 35.2. convertuntur, יםא דאפמיא ימא דחמץ *Mare Apamiæ*, inqviunt illi, *eſt mare Chamats*: Jam verò *Apamiam* iſtam, oſtendimus alibi, eandem fuiſſe cum *Sepham*: Orâ extremâ terræ Iſraeliticæ versùs Septentrionem, & ortum æſtivum.

3. ערקי *Arki.* ערקי ארקס דליבנן. *Archæus eſt Arcas Libani. Bereſh. rabb.* ubi antè. *Plinius, Nat. hiſt.* lib. 5. c. 19. *Paneas, in qvâ Cæſarea cum ſupradicto fonte. Abila Arca*, &c.

Borchardus cap. 2. f. 15. *In terminos* (lege *Inter*) *Libani & Antilibani offendimus caſtrum Arachas, & Arachæo filio Canaan, exacto diluvio conſtructum.*

חמתי *Hamathi.* Targ. *Hieroſ. Antiochia*: Et non multùm ab iſto ſenſu *Bereſhith rabbah*, qvamvis verbis diverſiſſimis. סיני ארתוסיידה *Sinæus* inqvit & *Arethuſia.* חמתי פיפניה *Chamathi eſt Epiphania.*

Plinius Nat. hiſt. lib. 5.23. *Reliqva Syria habet, exceptis qva cum Euphrate dicentur, Arethuſios, Beræenſes, Epiphanenſes.*

Vides *Syriam Antiochenam*, & *Syrophœniciam* occupatam à *Canaanæis*, & tamen adhuc perventum non eſt in *Canaanitida.*

Pergamus ergo porrò cum *Canaane*, & filiis ejus reliqvis. *Canaanæorum fines*, inqvit Sacra pagina, *erant à Sidone ad Gerarem, etiam uſqve ad Gazam*, Gen. X, 19. Erant ab *Antiochia*, inqvies, & extrema *Phœnicia*, & ingenti parte *Syriæ.* Verè qvidem, ut vidimus, Plantatæ erant iſtæ regiones à filiis *Canaanis*, at eos non *Canaanæos* dicit Scriptura, ſed ubi deſinunt iſtorum oræ versùs Auſtrum, inde incipiunt *Canaanæi.* Tractus ergò vel regio, ab iis prima, peculia-

culiari cognominatione vocatur *Canaan*, ut diſtincta à reliqvâ *Canaanitide Judic.* IV, 2. ubi *Jabin rex Hazor* vocatur *rex Canaan* (id eſt Aqvilonaris oræ *Canaanitidis*) Atqve inter ſeptem gentes Anathemati atqve exciſioni à Deo ipſo devotas, numerantur ſemper *Canaanei*, cùm omnes qvidem forent *Canaanea*, idqve ratione, ut videtur, duplici: partim qvòd regio iſta diſtinctivè ſic nuncuparetur, ut alia, & peculiaris alicujus diverſitatis à regionibus iſtis habitatis à filiis *Canaanis*, de qvibus diximus: partim qvòd *Canaan* ipſe pater, ut probabile eſt, ſedes ibi ſuas fixerit, & inde & regio iſta *Canaan* ſit dicta, & tota porrò terra *Canaanitis*.

§. III. *Perizzæi qvinam.*

Fllios *Canaanis* numera in *Gen.* X, & ubinam tandem *Perizzæi*? & tamen, qvod mireris, nunqvam non connumerantur iſti in atro iſto Catalogo, ſeptem gentium excidendarum.

Novi, ſupponi à qvibuſdam dictos eos *Perizzæos*, qvaſi dicas *Paganos*, eò qvod in villis & pagis degerent non munitis: Qvod qvidem à notatione vocis non eſt admodùm alienum; At ſuperfluum certè eſt, qvum omnes familiæ *Canaanitica* enumerantur, qvæ totam terram occupârunt, addere *Paganos* inſuper, qvi ſatis includebantur inter iſtam enumerationem.

At qvod apud *Iſraelitas* factum novimus, apud *Canaanæos* etiam factum jure ſupponimus: Nempè, qvòd qvædam familiæ *Canaanitica* ſtirpis denominatæ fuerint non ab ipſiſſimo immediato filio *Canaanis*, à qvo originem deduxerunt, ſed à famoſo ac memorabili aliqvo homine iſtius ſtirpis: Nec nudâ conjecturâ hoc dicimus tantùm, ſed exemplis plurimis inter *Iſraelitas*, & qvidem inter alias gentes, & hoc, in gente ipſa iſtâ, de qva loqvimur.

Gen. XXXVI. Zibeon erat filius *Seir*, verſ. 20. vocabaturqꝫ tota gens & terra, *gens & terra filiorum Seir*. Jam verò *Seirum* iſtum fuiſſe originis *Canaanea*, ſatis ex hoc patet, qvod filius ejus *Zibeon* vocetur *Hivæus*. verſ. 2. Eodem ergò modo, qvo *Seiritæ*, qvi ſangvine

ne erant *Canaanæo*, denominati ſunt à *Seiro* nobili *Canaanæo*, ita denominatos non dubito *Perizzæos* à *Perez*, aliqvo magni nominis homine, in ſtirpe aliqvâ *Canaaneâ*.

§. IV. *Kenæi.*

EJuſdem claſſis erant *Kenæi, Kenizzæi, Cadmonæi*: origine qvidem *Canaanæi*, at ita denominati, à *Caino* aliqvo, & *Kenazo*, & *Cadmono*; famoſi nominis hominibus in iſtis familiis. Si modò *Cadmonæi* ita dicti non fuerint ab antiqvitate, vel potiùs ab habitatione eorum verſùs Orientem: qvam notationem ſubeunt *Saraceni* à (*Saracon*,) *Oriens*.

Non convenit inter magiſtros traditionum, qvid de hiſce gentibus ſtatuendum. Apud *Hieroſolymitanos*, hæc habes in *Kidduſhin*, *fol*. 61. 4.

Patres veſtri poſſiderunt ſeptem gentes, at vos poſſeſſuri eſtis terram decem gentium. Tres poſtremæ ſunt iſtæ, Kenæi, Kenizzæi, Cadmonæi. R. Iuda dicit: Hi ſunt Salmæi, Sabæi, Nabathæi. R. Simeon *dicit Aſia,* אסטטירן & *Damaſcus. R. Lazar ben Iacob dicit: Aſia & Cartagena & Turkia. R. dicit Edom & Moab, & primitiæ filiorum Ammon.*

Apud Babylonicos iſta in *Baba bathra. fol*. 56. 1.

Dicit Samuel. Omnis iſta terra qvam Deus oſtendit Moſi, tenetur ad decimas. Ad excludendum qvid? Ad excludendum Kenæos, Kenizzæos, Cadmonæos. Traditio. R. Meir dicit, *Hi ſunt Naphtuchæi, Arabes & Salmæi. R. Judah* dicit, *Mons Seir, Ammon & Moab. R. Simeon* dicit ערדיסקים *Aſia & Hiſpania.*

Beriſh. rab. fol. 28. 2. *Hæ gentes non traditæ ſunt Iſraëli in hoc ſeculo, at tradentur in diebus Meſſiæ.*

Maimon. in רוצח cap. 8. *In diebus Meſſiæ, adjicient tres alias civitates refugii: Aſt unde? De civitatibus Kenæorum, Kenizzæorum & Cadmonæorum: de qvibus promiſſionem exhibuit Deus patri noſtro Abrahamo, verùm illæ non ſunt adhuc ſubjugatæ.*

Luçem de gentibus hiſce mutuari licet à verbis iſtis *Moſis*, Gen.

Gen.X, 18. *Postea familiæ Canaanæorum sunt dispersæ*: Replerunt primò *Phœniciam*, & Septentrionalem regionem *Canaanitidis*; gradatim, totam *Canaanitida* intra *Jordanem*: Deindè se dilatârunt in terram, qvæ posteà *Edomæorum* erat, & dictæ sunt ibi *Horitæ*, à monte *Hor*, & *Filii Seir*, à *Seiro* istarum familiarum patre, ipso *Canaanæo*. Ab oriente in regiones istas, qvæ posteà *Moabitarum, Ammonitarum, Midianitarum*, & dicti sunt isti *Kenæi, Kenizzæi, Cadmonæi*, à *Caino* qvodam, *Kenazo* qvodam, & fortè *Cadmono*, patribus suarum familiarum, si modò *Cadmonæi* dicti non fuerint ex causis antedictis.

Mentio *Caini* cujusdam, in mentem vocat oppidum vel urbem *Cain*, qvam in tabulis vides sitam non longè à *Carmelo*: in ea *Doeti*, Belgicâ picturâ, decoratam dicam an deformem? hominis unius, alium sagittâ impetentis cum hâc inscriptione: *Cain vvert geschoten van Lamech*. Gen.4.

Egregium verò monumentum! Obscurus certè est iste locus, *Gen.4.* & variis interpretum sententiis factus obscurior, & te pessimam ex omnibus eligere ô *Docte*! Si verba *Lamechi* sunt è textu enucleanda, (qvod si non è contextu feceris, unde enucleabis?) hæc secum portant sensum, planum & innodem. Introduxerat ille bigamiam; vastaverat ea etiam universum mundum, *Gen. VI.* Ob scelus tàm nefarium, & exemplo suo homines infinitos perdens, percutit & pungit eum justitia & vindicta divina, horrore & aculeo conscientiæ, ita ut gemens & ejulans coram bigamis suis *Adah & Zillah*, qveratur & fateatur, se homicidam esse *Caino* longè cruentiorem. Is enim unum *Abelem* tantùm occiderat, ille autem juvenes senesqve exemplo suo scelerato infinitos.

§. V. רפאים *Rephaim.*

INterpres *Samaritanus* hos semper reddit *Asæos* In *Gen. XV, 20.* scriptos cum (*Cheth.*) At in *Deut. II, 20.* cum (*Aleph.*) Si illi, ut ab eo, sic ab aliis omnibus Syriacè & Chaldaicè loqventibus, vocarentur *Asæi*, non novi unde vox *Asia* aptiùs deducatur, qvàm à memoriâ stirpis hujus Giganteæ in medio ferè *Asiæ* degentis, & præ omnibus Asiaticis, monstrosæ & stupendæ: Τιτᾶνας eos vocant

cant

cant LXX. II.*Sam*.V,18.22. Vox à *Samarita* adhibita, *Medicos* denotat, & sic à meipso redditur in Bibliis polyglottis, *Londini* nuper editis, *Deut*.*II*. partim ut verbum verbo redderetur, præcipuè vero ut observaretur, qvonam sono, & qvali pronuntiatione ille legerit vocem רפאים Sic eam LXX reddunt ἰατροὶ *Esai*.XXVI, 14. &c.

FINIS

DECADIS CHOROGRAPHICÆ MARCO PRÆMISSÆ.

IN

IN EVANGELIUM S. MARCI, HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

CAPUT I.

VERS. 1. Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου.

PRædicatio & Baptiſmus *Johannis*, ipſa porta erant, oſtiumq; ſtatûs atqve Oeconomiæ Evangelicæ. Nam I. Per novum Sacramentum admiſſionis in Eccleſiam, oſtium aperuit novæ Eccleſiæ. II. *Meſſiam* adventantem digito demonſtrans, initium indicavit עולם הבא *mundi futuri*. III. Eo modo, qvo per baptiſmum admiſerunt Judæi Gentiles, proſelytos factos, in Eccleſiam Judaicam; admittit ille & Judæos & Gentiles in Eccleſiam Evangelicam. IV. Pro doctrinâ Juſtificationis per opera, qvâ omnem religionem conſpurcaverant Scholæ Scribarum, novam ille inducit (non novam tamen) & verè ſalvificam, *Fidei & pœnitentiæ*.

VERS. 2. ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις.

AMbigitur hîc de germanâ lectione: An ſcilicet Ἐν τοῖς προφήταις ea ſit, an Ἐν Ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ. Pro priori hæc arguunt.

 I. Cùm

I. Cùm duo loca citantur è duobus Prophetis, congruentiùs longè dicitur, *ſicut ſcribitur in Prophetis*, qvam, *ſicut ſcribitur in Eſaia*, præſertim verò, cum locus primum allegatus, non ſit in *Eſaia*, ſed in Prophetâ alio.

II. Uſitatiſſimum erat apud Judæos (qvorum conſvetudini hâc in re conformâſſe ſe Apoſtolos, in concionibus ſuis, eſt maximè probabile) plura teſtimonia, è pluribus prophetis audire citata, ſub hâc formâ loqvendi ככתוב בנביאים *ſicut ſcribitur in Prophetis.* Si unum tantùm citaretur, ſi duo, ſi plura, vulgatiſſimus erat hic mos citandi, *ſicut ſcribitur in Prophetis*: At ſine omni exemplo eſt, duobus teſtimoniis è duobus Prophetis ſumptis, poſteriorem tantùm nominare, qvod hîc fit, ſi legendum foret, *ſicut ſcribitur in Eſaia Propheta.*

III. Satis liqvet, ex ipſo ſcopo Evangeliſtæ, ſe ſibi propoſuiſſe, duo iſta loca citare, & ex *Malachia*, & ex *Eſaia*. Nam planiſſimè duas res agit. I. Prædicationem *Baptiſtæ* memorat, cui illuſtrandæ eundem textum producit, qvem & *Matthæus* & *Lucas*, ex *Eſaia*. II. Prædicationem iſtam *Initium Evangelii* fuiſſe dicit; qvod ut probet, *Malachiam* aptiſſimè citat, de nuntio mittendo, & viâ Domini paranda.

At qvid reſpondendum vetuſtati, & tot tantiſqve viris legentibus, *Sicut ſcribitur in Eſaia Propheta? De hujus Scripturæ veritate dubitari miror*, inqvit doctiſſimus *Grotius, cùm præter codicum authoritatem, & Irenæum ita citantem, manifeſta ſit veterum interpretum, Syri, Latini, Arabis conſenſio.* Vere qvidem: nec negari poteſt, plurimos è veteribus ſic legiſſe, at legerunt veteres etiam, *Sicut ſcribitur in Prophetis.* Arabs unus habet, *In Eſaia Propheta*; at Arabs alius habet, *In Prophetis*; *Irenæus*, ſemel legit, *In Eſaia*; at bis legit, *In Prophetis, lib. 3. cap. 11. & 18.* Atqve, *Ita ſcriptum reperimus*, inqvit *Clariſſ. Beza* (qvi tamen alteram lectionem ſeqvitur) *in omnibus noſtris codicibus vetuſtis, exceptis duobus, & illo meo vetuſtiſſimo, in qvibus legimus* Ἐν Ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ.

De cauſâ qvidem immutandæ lectionis, eſt totus nodus qvæſtionis. Cur, *ſicut ſcribitur in Eſaia Propheta*, mutaretur in, *ſicut ſcribitur in Prophetis*; cauſa apparet, inqvit vir doctiſſimus, qvia nempè teſtimonium duplex ſumitur è duobus Prophetis. *At alterius mutandæ cauſa*, inqvit, *nulla eſſe potuit.* Nam ſi

Mar-

Marcus in autographo ſuo ſcripſerit , *ſicut ſcribitur in Prophetis*, qvonam tandem modo irrepere potuit hæc lectio , *ſicut ſcribitur in Eſaia* , cùm citentur planè duo Prophetæ?

Dabisnè veniam , lector , innocuæ & modeſtæ conjecturæ?

Suſpicari mihi promptum eſt , in codicibus Judæo-Chriſtianorum , lectum fuiſſe , *in Eſaia Propheta* , at in Gentili-Chriſtianorum, *in Prophetis*: Ortamq; immutationem apud *Judæos*, ex hoc, qvòd S. *Marcus* in diverſum ire videretur Canoni & conſvetudini *Judæorum* receptiſſimis.

Megil. fol. 24. 1. *Qvi Prophetas legit in Synagogis*, אין מדלגין מנביא לנביא *ne tranſiliat à Propheta uno ad alium. At in Prophetis duodecim , licet tranſilire : hoc ſolùm proviſo, qvòd non tranſiliat retrorſum : id eſt non à poſteriori ad priorem.*

Vides autem,ut hîc tranſiliat *Marcus* (à qvo procul abſit,ut tàm ineptis canonibus ſubjiciatur) à Propheta unius claſſis, nempè à Propheta, qvi inter duodecim, ad prophetam claſſis alterius ; videsq; ut tranſiliat retrorſum à *Malachia* ad *Eſaiam*. Hoc forſan non adeò placuit Chriſtiano-*Judæis* adhuc nimiùm Judaizantibus, nec ſvaviter tolerarent , ut legeretur hæc allegatio in eccleſiis ſuis, tàm diſcrepanter à communi more. Hinc, *in Eſaia Propheta* , inſertum pro , *in Prophetis*. Idqve eò audacius,qvòd iſta,qvæ à *Malachia* citantur , non exactè congrua ſint vel fonti Hebræo, vel verſioni Græcæ : eaqve qvæ ex *Eſaia* citantur, citentur etiam à *Matthæo* & *Luca* : & ſenſus eorum, qvæ citantur è *Malachia*, elici etiam poſſit è loco allegato ex *Eſaia*.

VERS. 6. Ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου.

Talmudicis צמר גמלים.

Menachoth, fol. 39. 2. *Veſtis non eſt ei præter laneam* לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים : *Ad addendum lanam* (vel pilos) *camelorum & lanam leporinam.*

Orach. Chaim, lib. 2. 309. צמר רחלים וצמר גמלים שעירבו *Lana ovium & lana camelorum qvam commiſcent* , &c.

Et paulò pòſt : ואפיל עשה בגד מצמר גמלים *Si conficiat*

ficiat vestem è pilis camelorum, & contexat in eâ, vel unum filum lini, prohibetur, ut heterogenea.

Est qvi opinatur, vestimenta ista *Adami*, de qvibus dicitur, qvòd *Deus fecit iis* כתנות עור fuisse è pilis camelorum.

Berisch. rab. §. 20. בתורת ר״מ מצאו כתוב כתנות אור

In lege R. Meir invenerunt scriptum כתנות אור *vestes lucis. R. Isaac dicit, qvòd fuerunt sicut vestimenta ista linea tenuia, qvæ proveniunt à Bethshane. R. Samuel Bar Nachman dicit, erant* מצמר גמלים *de lanâ* (vel pilis) *camelorum, & lanâ leporum.*

Præterire non possumus, absqve observatione, qvod dicitur, *Qvòd in lege R. Meir invenerunt scriptum* כתנות אור pro כתנות עור Cui par est illud *Ibid.* §. 9. *In lege R. Meir invenerunt scriptum pro* והנה טוב מאד *Et ecce bonum erat valdè* והנה טוב מות *Et ecce bona res est mors.* Ubi per *legem R. Meir* intelligi videtur, volumen aliqvod legis, in cujus margine vel chartulis qvibusdam interſertis, criticas ſuas nugas & ineptas in legem argutias ſcripſerat iſte *Rabbinus*, vel commentarium talem nugacem ejus aliqvem in legem.

Ἐσθίων ἀκρίδας.

Venabantur locuſtas in eſcam, ii qvibus non nobilior victus. Earum ſpecies (mundarum ſcilicet) *Gemariſtæ* fingunt eſſe octingentas *Hieroſ. Taanith.* fol. 69. 2. Acutus certè foret ille Lexicographus, qvi ſingulatim haſce ſpecies ſuis nominibus deſcriberet.

Babyl. Schabb. fol. 106. 2. *Tradunt Rabbini:* הצר הגבים והגזין וגו׳ *Qui venatur locuſtas, bruchos, crabrones, & muſcas Sabbato, reus eſt.*

Gloſſ. הגזין *ſunt de genere locuſtarum mundarum, & comeduntur.* Et Gemara paulò poſt: *Qvi venatur locuſtas, tempore roris* (Sabbato) *reus non eſt:* Gloſſ. *Locuſtæ tempore roris cœcutiunt: ita ut ſi tunc temporis eas veneris, gradum ſiſtant.*

Pergit Gemara: *Eliezer ben Mabbai dicit: Si eant gregatim, reus non eſt.* Gloſſ. *Si turmatim confluant, & qvaſi paratæ ut capiantur, reus non eſt, qvi eas venatur etiam tempore caloris.*

VERS.

VERS. 13. Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων.

Erat inter feras, at ab iis intactus: Sic *Adamus* primus ante lapsum.

Καὶ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ.

Qvadraginta diebus tenebatur à *Satanâ* invisibiliter, & ministrabant ei Angeli visibiliter. Induit tandem *Satanas* qvoqve Angelum lucis, & famulari ei, etiam ut reliqvi, præ se ferens, tentationis hamum abdit artificiosiùs.

VERS. 24. Ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς;

Ἡμᾶς; Qvosnam? Dæmonas? an Galilæos istos in Synagoga? vide qvid dicant magistri in *Massictheth derech arets Zuta*, c. 6.

In ista generatione, in qvâ veniet Filius Davidis, inqvit Rabban Gamaliel, Galilæa devastabitur, & Galilæi vagabuntur de civitate in civitatem, & misericordiam non conseqventur. Si talis fama apud gentem obtineret, aptissimam indè occasionem nactus est Diabolus in hoc Dæmoniaco, terrendi *Galilæos* à receptione CHRISTI, qvippe qvòd nihil iis ab ejus adventu expectandum præter devastationem.

VERS. 38. Κωμοπόλεις.

Qvid hoc sibi velit, optimè dignoscetur, ex investigatione distinctionis inter כרכים & כפרים & עיירות apud Hebræos, qvibus respondent πόλεις, & κῶμαι & κωμοπόλεις apud Evangelistas.

1. כרכים reddo per πόλεις. At per qvamnam vocem inqvies reddes עיירות? Per κωμοπόλεις.

Babyl. Chetub. fol. 110. Vir non potest uxorem cogere, ut eum seqvatur habitatum לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר: Idoneam latinitatem pete ex his qvæ seqvuntur. שלמא מכרך לעיר

Pla-

Planum est, cur eam cogere non potest è civitate in oppidum, ובכרך שכיחי כל מילי *quoniam in civitate reperienda*, vel habenda, *sunt qvælibet*; אלא בעיר *Ast in oppido non habenda sunt qvælibet.* Gloss. כרך גדול מעיר *Kerach est major qvàm Ir* [Civitas qvàm oppidum) *est* ℥ *locus platearum, qvò conveniunt omnes circumhabitantes ad forum, ibiqve habenda sunt qvælibet.* Sic & eadem Gloss. in *Joma. fol. 12.* כרך *est locus platearum, qvò conveniunt homines è locis pluribus*, &c.

Pergunt Gemaristæ: *Dicit R. Josi bar Chanina. Unde est qvòd habitatio in* כרכין (civitatibus) *est incommodior? Nam dicitur, Et benedixerunt omni populo; qvi sese spontè obtulit habitatum Hierosolymis.* (*Neh.* XI.) Nota obiter, *fuisse* כרך) Gloss. *Habitatio in Kerachin est pejor, qvia omnes illic habitant, & domus sunt compressæ, & contiguæ, ita ut non sit ibi aura libera. At verò* בעיר (in oppido) *sunt horti, & paradisi juxta domos, & aura salubrior.*

כרכים ergò erant 1. Civitates mœnibus cinctæ. Hinc distinctio ista כרכין המוקפין חומה מימות יהושע qvòd erant qvædam *Kerachin*, qvæ cinctæ mœnibus erant, jam indè à diebus *Josue*, & qvædam qvæ cinctæ posteà. 2. Civitates emporicæ vel nundinales, & majores & nobiliores.

2. כפרים ergò erant villæ, vel pagi, in qvibus non erat Synagoga. Hinc illud פסקי הראש in *Megill. cap.* 1. כרך שאין בו י' בטלנין נדון ככפר *Kerach* (Civitas) *in qua non sunt decem viri, qui constituant Synagogam, reputanda est pro villa. Et Megill. cap.* 1. ubi tenentur qvidem villæ ad legendum librum *Esther*æ in festo *Purim*; ומקדימים ליום הכניסה at indultum iis est, ut hoc facerent die Synagogico: id est, cùm non apud se haberent Synagogam, sed ad vicinum aliqvod oppidum, ubi erat Synagoga, sese conferre oportebat, permissum est, ut eò se reciperent die conveniendi in Synagogâ, hebdomatim statuto, & non laborem itineris alio die susciperent, utcunqve per legem isti lectioni destinato.

3. עיר: qvæ vox vulgò *urbs* vel *civitas* redditur, generaliter & urbes munitas denotavit, & oppida etiam non munita ubi erant Synagogæ, & villas ubi non erant. Hinc distinctio illa, עיר גדולה *Urbs magna ea erat, ubi erat Synagoga*; עיר קטנה *Urbs parva, ubi non erat.*

Per

Per κωμοπόλεις ergò hîc intelligenda oppida, ubi erant Synagogæ, qvæ tamen non erant vel munita vel mercatoria: Apud Anglos *Church-tovvns.*

CAP. II.

VERS. 4. Ἀπεστέγησαν τ̀ στέγην, &c.

SUbit hîc phrasiologia ista דרך גגין *Babyl. Moed Katon,* fol. 25. 1. *Cùm mortuus esset Rabh Houna, feretrum ejus per ostium efferri non potuit,* ob nimiam ostii angustiam, סבור שלשולי דרך גגין *Visum est ergò iis per tectum* (sive viâ tecti) *illud extrahere & demittere. At dixit iis Rabh Chasda, Ecce ab ipso didicimus, qvòd in honorem sapientis cedit, efferri per ostium.*

Bava Mezia, fol. 88. 1. *Scribitur,* Et comedent intra portas tuas (*Deut. XXVI, 12.*) *hoc est, cùm introitus in domum est per portam.* לאפוקי דרך גגות *ad excipiendum viam per tectum.*

Ibid. fol. 117. 1. דרך פתחים משתמש או דרך גגין משתמש *Num in domum intrat, viâ utens per portam? an viâ utens per tectum?*

Agit locus de domo, in cujus parte inferiori habitat possessor, superior autem (ὑπερῷον) elocatur alteri: Qværitur ergò qvânam via intrandum est illi, qvi cœnaculum habitat, an per ostium, & loca inferiora, ubi habitat possessor? an scandendum est ad tectum דרך גגין per viam ad tectum: id est, ut Glossa, *Ut ascendat extra domum per scalam appositam, ob ingressum in ὑπερῷον, & sic ingrediatur in ὑπερῷον;*

Admotis scalis, aut forsan ibi anteà fixis, primò hunc paralyticum sursum trahunt ἐπὶ δῶμα, super tectum, *Luc. V, 19.* Deinde, cum ostium qvidem in omni tecto foret, per qvod à partibus domûs inferioribus ascensum est in tectum, hoc autem angustum nimis esset grabato & ægroto demittendo, illi spatium illud dilatant, evulsis tegulis circumpositis.

Benè: perfosso tecto, demittitur paralyticus εἰς τὸ ὑπερῷον.

Illic ſedit Chriſtus, & Phariſæi, & legum Doctores cum eo ſimul, & non in partibus domûs inferioribus.

Nam uſitatum iis erat, cùm de lege aut religione diſceptarent, in cœnaculum aſcendere.

Schabb. cap. 1. hal. 7. *Hæ ſunt traditiones, qvas docuerunt* בעליית *In cœnaculo Hananiæ, ben Hezekiæ, ben Garon.*

Hieroſ. Sanhedr. fol. 24. 3. *Aſcenderunt ſeniores* לעליית *In cœnaculum in Hierichunte. Aſcenderunt etiam in cœnaculum in Iabneh.*

Juchaſ. fol. 23. 2. *Rab. Jochanan & diſcipuli ejus aſcenderunt in* ὑπερῷον, *& legerunt & expoſuerunt.* Confer *Marc. XIV, 15. Act. I, 13. & XX, 8.*

VERS. 7. Τὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας.

Sanhedr. fol. 38. 2. *Dixit hæreticus qvidam* τῷ *Rabh Idith. Scriptum eſt,* Et Moſi dixit, Aſcende ad Jehovam (*Exod. XXIV, 1.*) Aſcende ad me, *dicendum eſſet potiùs. Reſpondet ille, Hic eſt Mitatron, cujus nomen eſt ſicut nomen Domini ſui, ſicut ſcriptum eſt,* Nomen meum eſt in eo (*Exod. XXIII, 21.*) *Si ſic, tum, inqvit alter, colendus eſt ille. Cui Idith, ſcriptum eſt* אל תמיר בו אל תמירני בו Propriè, *Ne exacerbes,* vel irrites eum, at illi pravè & perversè legunt: *Nè mutes pro eo, nè me commutes pro eo. Si ſic ſit ſenſus, inqvit alter, qvid hoc (bi v...?* Ille non remittet peccata veſtra. *Reſpondit ille, verè qvidem* אפילו בפרוונקא נמי לא קבלניה *Nam eum ne pro nuntio qvidem recepimus.* Gloſſa, Ille non remittet peccata veſtra, *id eſt, Non poteſt remittere peccata veſtra, & qvid tum ab eo emolumenti? Nam penes eum non erat poteſtas remittendi peccata noſtra, nos ergò eum repudiavimus,* &c. Repudiâſtis qvidem eum, in qvo erat Nomen *Jehovæ*: at eheu qvàm malo veſtro!

VERS. 9. Τί ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, &c.

Qvi obſervaverit uſum vocabulorum ניחא & קשיא in ſcholis Judaicis (aderantq; jam cum Chriſto Scholaſtici) non incongruè opinari poteſt, Εὐκοπώτερον parem eſſe voci ניחא; qvæ rem, aut ſenſum planum, innodem, & absqve ſcrupulo, denotat; contrarium קשיא. Ac ſi dixiſſet Salvator, Nonne planior ſenſus fuiſſet, & ad rem præſentem accommodatior, dixiſſe, *Surge &*

tolle

tolle grabatum, qvàm dicere, *Remittuntur tibi peccata?* Ego autem ita dico, *ut sciatis filium hominis habere, &c.* Non de facilitate prolationis verborum loqvitur, sed de facilitate sensûs. Et ego verba sic redderem, *Num facilius est dicere paralytico, Remissa sunt tibi peccata, qvàm dicere? &c. An dicere,* ut vulgò redditur, sensum qvidem habet non improbandum; at, *Qvàm dicere,* habet ἐμφατικώτερον. Num facilior sensus, qvoad rem præsentem est dicere, *Remittuntur tibi peccata,* qvàm dicere, *Surge, &c.*

VERS. 12. Ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων.

Optimè qvidem redditur *coram omnibus*: & verè qvidem reddi possit etiam, *contra omnes,* pro alia significatione vocis Ἐναντίον Id est, cùm adeò conferta esset turba, ut nulla per eam, egrediendi via foret, ille non modo sanus factus, sed & strenuus, & robustus per turbam prementem pressit, & viam viriliter cum grabato succollato fodit.

VERS. 16. Καὶ ἁμαρτωλῶν.

Qvalesnam illi? *Sanhed. fol. 25. 2. Aleatores, fœneratores, prædones, publicani, pastores pecorum minutiorum, vendentes fructum anni septimi, pugnis avium lucrum facientes, &c.*

VERS. 26. Ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ Ἀρχιερέως.

Notum satis est, qvid hîc dicatur in patrocinium puritatis textûs: *Achimelechum* patrem scilicet vocari *Abiatharum,* ac *Abiatharum* filium vocari etiam *Achimelechum.* At arbitror ego etiam aliqvid ulteriùs propòsitum fuisse à Salvatore in his verbis. Nam vulgare erat Judæis, sub *Abiatharo,* intelligere *Urim & Thummim.* Nec immeritò, cùm pateat, & sub patre filioqve, utroqve istius nominis, freqventiorem esse mentionem, disqvisitionis per *Urim & Tummim,* qvàm usqvam unqvam aliàs, & post *Abiatharum* filium vix sit mentio omninò. Congruentissime ergò addit Christus ἐπὶ Ἀβιάθαρ Ἀρχιερέως, cum receptissima apud gentem sententia loqvens: ac si dixisset, *David* comedit panes propositionis ei exhibitos à pontifice, cui aderat oraculum per *Urim & Thummim,* & qvi egit directione divina.

Babyl. Sanhedr. fol. 16. 2. *Abitophel, hoc est consiliarius, Benajah filius Jehojadæ, hoc est Synedrium.* אביתר אילו אורים ותמים *Abiathar, hoc est, Urim & Thummim.*

CAP. III.

VERS. 4. Οἱ δὲ ἐσιώπων.

IN mentem hoc revocat parem gestum *Synedrii*, in judicando servo *Jannæi* regis, homicidâ, cùm præsens in Synedrio foret ipse *Jannæus* *Sanhedr.* fol. 19. 1. Reum illum fuisse satis compertum est, at præ timore sententiam suam proferre non sunt ausi, cùm eam exigeret *Simeon ben Shetah* Synedrii præses; נפנה לימינו כבשו פניהם בקרקע. *A dextra respexit, atque illi oculos finxerunt in terram. A sinistra, atque illi oculos fixerunt in terram, &c.*

VERS. 17. Βοανεργὲς.

Vide qvænam hîc *Beza*. Qvibus hæc regerit *Doctiss. Hugo Broughtonus* noster, in his studiis exercitatissimus. *Judæi in hunc usqve diem Ceva per* o a *enuntiant, ut Noabhyim pro Nebhyim. Sic Boanerges. Cùm Theod. Beza Benerges scriptum velit; ipsi Judæi Evangelium nostrum defendent.*

Durius certè & audaciùs est, scripturam *S. Marci* ob hanc pronunciationem, ut corruptam incusare, cùm Judæis pronuntiatio qvarundam literarum, vocalium, vocum, adeò varia esset, & indifferens, ut aliàs in *Galilæa* pronuntiarent, aliàs in *Samaritis*, aliàs in *Judæa*. *Et memini* (inqvit clariss. *Lud. de Dieu in præfat. ad Apocal. Syriac.*) *me à clarissimo viro D. Erpenio audire, se ex ore doctissimi cujusdam Maronitæ habere, nullis præceptis Grammaticis, ac vix viva voce, doceri posse, qvem sonum Scheva habeat apud Syros.*

Castellum illud noti nominis, qvod *Josepho, Plinio, Solino*, aliisqve vocatur *Masada* (Hebr. מצדה) Straboni est *Moasada* sono voci huic nostræ admodùm symphono. *Geograph.* lib. 16. ...

תמה

τινὰς ἀπεκεκαυμένας δείκνυσι Τραχείας περὶ Μασσάδα· ubi eum de *Masada* loqvi, eſt extra omnem controverſiam.

II. De voce *Erges* etiam controvertitur: qvonam modo ad *tonitru* applicetur, eſt obſcuriùs. At judicium tuum, ô candide Lector, qvid ſit ריגשא in hâc hiſtoriâ.

Megillah, fol. 29. 1. Pater Samuelis ſedit in Synagoga Shaph, & Jathib, in Nehardea: אתיא שכינתא *Venit divina gloria* שמע קול ריגשא ולא נפק *Andivit ille vocem* ריגשא, *at non exiit, venerunt Angeli & fuit exterritus.*

De voce ריגשא ſilent gloſſatores. Nec fidenter qvidem reddimus *tonitru*, nec bene novimus tamen, qva verſione eam aptius donaremus: Si modò non ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας denotet, ut Act. II. verſ. 2. ſed penes lectorem eſto judicium.

III. Æqvè obſcura eſt ratio nominis, duobus hiſce diſcipulis inditi, ac notatio vocis. Hoc tantùm, in hac re habemus certi, qvòd nuſqvam comperire eſt eos appellatos hoc nomine alibi. Chriſtus *Simonem* vocavit *Petrum*, ac pariter alii eum vocârunt *Petrum*, atqve ipſe ſeipſum: At nuſqvam reperies *Jacobum* vocatum *Benerges*, aut *Johannem* ita vocatum, vel à ſeipſis vel ab aliis. Cætera conjecturæ ſunt concredenda.

IV. Notum ſatis eſt, qvid ſibi vellet apud *Judæos* Phraſiologia בת קול *Bath Kol*, *Filia tonitrui*. Alio vocabulo utens Salvator, aliud ut videtur reſpexit nominis *etymon*. At qvodnam illud, qværitur. *Simonem* vocavit *Petrum*, reſpectu habito ad operam ab eo navandam, in ædificandâ Eccleſiâ Gentilitiâ ſuper *Petram*: Nam is januam primus aperuit introductioni Evangelii inter Gentiles. An *Jacobus* & *Johannes* nuncupati fuerint *Filii tonitrui*, reſpectu habito ad ſtrenuam eorum ſermocinationem contra *Judæos*, nec audemus dicere, nec poſſumus negare. *Jacobus* hoc fecit, ut videtur, in capitis ſui diſpendium. Act. XII.

At qvid ſi alluſum hîc ſit ad duos Regiſtrarios, aut Scribas Synedrii? qvorum unus à dextrâ ſedit, alter à ſiniſtrâ, ille ſuffragia abſolventium ſcripſit, hic damnantium. *Sanhed. fol. 35. 1. & Maimon. in Sanhed. cap. 1.* Aut ad ipſum præfectum & vicepræfectum? qvorum ſententia definitiva, collectis totius Synedrii ſuffragiis, erat inſtar tonitrui & fulminis damnatis, atqve

 omni-

omnibus videbatur instar oraculorum è *Sinai* exhibitorum è fulgure & tonitru.

V. At qvicqvid illud erat in animo Salvatoris, qvod eum movit, ut hanc agnominationem iis imprimeret, cùm hi duo fratres, præ omnibus aliis discipulis, ignem cœlitùs demissum voluerunt in oppidum illud *Samariticum*, qvòd *Christum* hospicio excipere noluit, *Luc* IX, 54. secundum sensum hujus cognominationis actitâsse videntur. Cùmq; mater eorum sedem huic à dextra, illi à sinistrâ *Christi* imploraret, fiduciam de tali re impetranda, ex hoc, ut probabile est, traxit, qvòd *Christus* eos nomine tam honorifico, præ aliis discipulis insigniisset. Cumq; *Johannes* ipse, seipsum vocet *Presbyterum* κατ' ἔμφασιν, satisq; notus iis fuerit ad qvos scripsit, sub nudo hoc titulo ὁ πρεσβύτερος, non possum ego non suspicari, distinctivum istum charactera hinc ortum. Erant qvidem omnes Apostoli etiam *Presbyteri*, qvod & de seipso ait *Petrus*, 1. *Pet.* V, 1. at qværo ego, an aliqvis è duodecim præter hunc nostrum (mortuo jam fratre *Jacobo*) notus esse potuit absentibus sub hoc titulo ὁ πρεσβύτερος, nomine propriô, non adjecto: ut in duabus posterioribus suis epistolis.

VERS. 21. Ὅτι ἐξέστη.

Talmudicis נתרפה רעתו & שף רעתיה

Maim. Gerush. cap. 2. *Si qvis mutus fiat,* ונכינה רעתו, *& tamen sana est mentis, dicantq; ei, Num conscribemus libellum repudii uxori tuæ? isqve capite annuat, ter experiuntur, &c. Et necesse est ut accuratius de eo experimentum habeant,* שמא נטרפה רעתו *Ne forte mente excesserit.* Hoc intelligendum est de muto, ita facto ex ictu aliqvo paralytico aut apoplectico; qvi aliqvãdo qvidem intellectum sauciat.

Moed Katon, fol. 26. 2. *Tradunt Rabbini: Si ægrotet qvis, atqve interim moriatur aliqvis de suis, non notum ei faciunt qvòd mortuus est* שמא תטרף רעתו *Ne turbetur intellectus ejus.*

Bava Mezia fol. 84. 1. *Qvidam mortuum* R. Simeonem *ben Lachish sic deflevit. Ubi tu O bar Lachish? Ubi tu O bar Lachish?* והוה קא צוח ער רשף רעתיה *Et sic exclamavit usqve dum periret intellectus ejus*: nam sic reddit glossa.

Qvam

Qvàm aptè Phrasiologias hasce exprimat vox Ἐξέστη, promptè ab eo observatur, qvi utramqve lingvam callet. Et *Judæus* hæc legens apud *Marcum*, illico recurreret ad sensum Phrasiũ istarum apud gentem suam: qvæ non semper insaniam, aut alienationem à seipso, proprio sensu, significant, sed aliqvando freqventissimeq; turbationem aliqvam intellectus, pro præsenti, ex vehementi nimium aliqvâ passione. Sic dicunt amici Christi נטרפה רעתו Sui est oblitus, & salutis suæ adeò vehemens ille & fervidus in munere suo fungendo & concionando, ut ultra se transportetur, & turbetur intellectus ejus, ut nec de necessario cibo curet, nec de somno. Apologiâ qvidem opus habent isti amici ejus, qvòd non saniùs, & sanctiùs, & sapientiùs de eo conciperent; at certè vix credibile est eos in planam & absolutam amentiam, & puram mentis alienationem, eum incidisse, fuisse arbitratos. Nam versatus ille fuerat inter turbas antea semper & ubiqve, & tamen hoc de eo non dicunt sui; at jam ad propriam domum *Capernaum* ille recesserat, ubi qvies ei & recessus jure possent exspectari; ast irruunt & illic in eum turbæ, ut etiam domi suæ non possit mensâ aut lecto suo frui, Amici & consangvinei ergo ejus *Nazerathæni* (inter qvos mater, *vers. 31.*) hoc audientes, unanimiter ad eum accurrunt, ut eum à turba abstrahant, nam dixerunt inter se ἐξέστη Transportatur ultra se nimium & sui est oblitus.

CAP. IV.

Vers. I. Ἤρξατο διδάσκειν.

INcepit *docere*, i. e. *Docuit*. Usitatissima scriptoribus hisce sacris Phrasiologia, qvippe qvòd usitatissima genti.

Hieros. Sanhedr. fol. 18 3. שרי רב כהנא מאריך בצלותיה *Incepit Rabh Cahah prolixus esse in oratione sua:* i. e. Prolixus fuit.

Ibid. fol. 23. 3. שרי ההוא תלמידא בכי *Incepit scholaris iste flere*. i. e. flevit.

Berish. rabb. sect. 33. שרי געי *Incepit bos mugire*, i. e. mugiit.

Ibid.

Ibid. ſect.64. *Cùm ad Rabbinos perlatæ forent literæ tyranni* שרון בכיין *Inceperunt flere:* i.e. flêrunt.

Aliam etiam vocem adhibet Evangeliſta hic noſter, idqve vicibus ferè innumeris. Adhibent & alii, verùm non adeò freqventer, vocem ſcilicet Ἐυθὺς & Ἐυθέως, qvæ voci מיד reſpondet, Talmudicis tritiſſimæ. Apud hunc noſtrum occurrit ſepties aut octies in ipſo capite primo, alibiqve freqventiſſimè: idqve non rarò, pro more Idiomatis magis, qvàm ex neceſſitate rei ſignificatæ.

Vers. 4. Ὁ μὲν ἔπεσε.

Bava. Mezia, fol.105. כדי נפילה. *Secundùm qvod cadit.* Gloſſa, *Secundùm menſuram qvam ſeminat.* Et loqvuntur ibi Gemariſtæ de מפולת יד *Semine cadente è manu*: i.e. qvod è manu jactatur ſerentis: & de מפולת שוורים *Semine cadente à bobus*: i.e. qvod ſerentibus bobus *ſpargitur & ſeminatur.* Nam ut Gloſſa: *Eſt ubi manu ſerunt, & eſt ubi ſemen indunt plauſtro foraminibus freqventi: & boves agunt ſuper terram aratro verſam, & ſemen foraminibus percolatur.*

Vers. 5. Διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς.

Nam erat petroſum, cujus gleba & craſſa ſatis & admodùm fertilis: at hæc qvam ſupponit parabola, craſſitudine iſtâ caruit.

Setah. fol.34.2. & *Chetubb. fol.112.1. Non eſt fertilior tibi terra inter omnes terras, qvàm terra* Ægypti; *nec fertilior regio in* Ægypto, *qvàm* Zoan. *Et tamen* Hebron *ſeptuplo ei ſupereminet, qvæ erat petroſa.* Nota illud: erat petroſa, & tamen adeò fertilis.

Vers. 7. Ἐπὶ τὰς ἀκάνθας.

Supponit parabola שדה שלא נתקוצה *Agrum non exacanthatum.* vid. *Sheviith*, cap.4. hal.2.

Vers. 11. Ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω.

Οἱ ἔξω, *Judæis* erant Ethnici, deſumptâ inde phraſiologiâ, qvòd omnes terras & regiones præter ſuam vocarunt חוצה לארץ *Extra terram.* Viſne accuratum iſtius diſterminationis exemplum?

Bava

Bava Bathra, fol. 27. 2. *Arboris, cujus pars dimidia nascitur intra terram* Israeliticam, *& dimidia pars extra terram, fructus qvi decimandi sunt, & fructus communes confunduntur: verba sunt Rabba. At Rabban* Simeon *ben* Gamaliel *dicit, Ista pars, qvæ nascitur intra locum, qvi tenetur ad decimationem,* (i. e. Intra terram Israeliticam) *est decimanda; Ista, qvæ in loco à decimatione immuni,* (i.e. extra terram) *est immunis.* Glossa, *Nam si radices arboris sunt extra terram, est immunis, etiamsi arbor ipsa per sedecim cubitos sese extendat intra terram.*

Hinc ספרים חיצונים Libri *οἱ ἔξω* vel extranei, sunt libri Ethnici ספרים החיצונים של חכמת יוונית *Libri extranei sapientiæ Græcæ.* Aruch in voce מרוס.

Hæc vulgatissima Phraseos significatio: Et dira certe præsagit, cùm beatissimus Salvator gentem *Judaicam*, ipsissima eâdem agnominatione stigmatizat, qvâ soliti sunt illi nuncupare Ethnicos.

Occurrit & vox חיצונים apud Talmudicos, cùm ipsos *Judæos* etiam significat, hoc est nonnullos de gente *Judaica*.

Megill. fol. 24. 2. Opponuntur hinc קראים *Karaitæ* qvi traditiones respuerunt, illinc חיצונים *οἱ ἔξω*, *τοῖς* חכמים *sapientibus.*

Qvi dat Phylacteria sua, inqviunt, *in fronte suâ, aut in palmâ suâ* הרי זו דרך הקראים *Ecce morem seqvitur Karaitarum. Et qvi unum ex iis auro obducit, datqve super vestem, qvæ est ad manum* הרי זו דרך החיצונים *Ecce is morem seqvitur τῶν ἔξω.* Ubi Glossa חיצונים *sunt homines, qvi proprium arbitrium seqvuntur, & non sententiam sapientum.* Supponuntur gestare Phylacteria, atqve esse *Judæi*, at cùm pro libitu suo agunt, spretis regulis sapientum, reputantur ut *οἱ ἔξω*, vel Ethnici: Sic tota gens *Judaica*, censore Christo, qvæ spernit sapientiam Evangelicam.

Ἐν παραβολαῖς πάντα γίνεται.

1. Qvam longè fallitur gens *Judaica* de temporibus *Messiæ*. Præcursorem ejus *Eliam* arbitrantur difficilia omnia enucleaturum, scrupulos soluturum, atqve omnia plana redditurum, ita ut cùm post eum advenerit *Messias*, nihil obscuri vel tenebricosi futurum in lege & religione. Hinc hæc & hujusmodi.

Bava Mezia, cap. 1. hal. ult. *Invenit qvis apud se Schedulam contractuum*, & *non novit qvid sibi velit* יהא מונח עד שיבא אליהו *Reponatur usqve dum advenerit* Elias.

Et plura in eodem tractatu, de rebus repertis, cùm non innotescit, cuinam sint reddendæ, *Reponatur usqve dum advenerit* Elias.

Menachoth, fol. 45. 1. פרשה זו עתיד אליהו לפרשה *Periochen istam* Ezech. XLV, 18. 19. Ubi עולה *Holocaustum*, vocatur חטאת *sacrificium pro peccato*, *explicaturus est* Elias. Infinita occurrunt istiusmodi.

Ast eheu! falleris ô *Judae*: clara qvidem facta sunt omnia ad salutem æternam facientia, Evangelizantibus cùm advenirent *Elia* & *Messia*, *Baptista* & *Christo*, at tibi obscura, & ex voluntaria tua cœcitate, qvi oculos animumqve obturâsti contra salvificam doctrinam Evangelii, & ex justo *Messiæ* judicio, qvi jure in nebulis atqve involucris concionatus est iis, qvi solem & serenam lucem videre noluerunt.

Ut torserint interpretes verba ista, *num lucerna subter modium*, *&c.* & *nihil est absconditum*, *&c.* videas etiam absqve lucerna: Sensus facillimus colligitur ex contextu. Cùm Christus parabolis loqvitur, *lucerna ponitur subter modium*: At non *ad hoc venit*, inqvit, *lucerna*, ut sic occultetur, nec qvidem æqvum foret eam ita abscondere, nisi qvòd hoc voluerit justitia divina, ut isti qvi nolunt lucem videre, luce non potiantur: At *nihil absconditum est*, qvod non per claritudinem doctrinæ Evangelicæ, fiet manifestum, modò adsint oculi, qvi lucem non respuunt, & voluntariè cœcutiunt. Vos ergo cavete ut audiatis, ne pares istis sitis: & metiatur vobis justitia divina eâdem mensurâ qvâ mensa est illis, nempe eos nunqvam audituros, qvia nolunt audire.

CAP. V.

VERS. I. Ἐις τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν.

SIc etiam *Lucas*: At *Matthæus*, ἐις τὴν χώραν Γεργεσηνῶν. Et qvòd ſine obſervatione præteriri non debet, *Marcus* & *Lucas*, qvi *regionem Gadarenorum* eam vocant, de uno tantùm dæmoniaco mentionem habent, at *Matthæus*, qvi regionem *Gergeſenorum* eam vocat, de duobus. Novimus qvæ hîc dicantur à commentatoribus in reconciliationem Evangeliſtarum. Nos ex ipſiſſima diſtinctione vocum, qvâ utuntur Evangeliſtæ, reconciliationem petimus hiſce concluſionibus.

I. Dicimus regionem *Gergeſenorum* latioris fuiſſe ſpatii & ſignificationis, qvam fuit Regio *Gadarenorum*, regionemq; *Gadarenorum* intra eam fuiſſe concluſam. Nam dictane ea fuerit, à veteri iſta *Canaanæorum* familia *Gergaſæitica*, an à naturâ ſoli lutosâ & argillaceâ, qvæ גרגשתא *Judæis* dicebatur, qvod magis credimus, latioris erat extenſionis qvàm *Gadarena*: (qvæ unicam tantùm urbem denotavit, & regiunculam ei adjacentem minutiorem, & *Gadarenæ* poſſeſſionis) Hæc autem & *Gadarenam*, & *Hippenam* & *Magdalenſem*, ſi non alias etiam intra ſe comprehendit.

II. Dicimus *Gadaram* fuiſſe urbem Ethnicorum (Hinc minus mirum ſi inter eos tot porci) qvod & probamus alibi cùm agimus de regione *Decapolitana*.

III. Dicimus duos qvidem fuiſſe dæmoniacos, ſecundùm *Matthæum*, unum *Gadarenum*, alterum aliunde qvam è regione *Gadarena* adventantem, nempè à loco aliqvo in regione *Gergeſena*.

IV. Credimus *Gadarenum* iſtum fuiſſe Ethnicum, *Marcumq;* & *Lucam*, ex inſtituto de eo tantùm mentionem habuiſſe, ut hiſtoriam indè exhiberent celebriorem. Intelligeret qviſpiam chorographiæ terræ Iſraeliticæ peritus, regionem *Gadarenam* fuiſſe poſſeſſionis Ethnicæ; eum ergò inſigniunt iſto nomine, ut ſtatim perciperetur, cum Dæmoniaco Ethnico Chriſtum jam rem habere, qvod rariùs, & exceptâ filiâ *Syrophœniſſæ*, ſine exemplo. *Mat-*

thæus magnitudinem miraculi describere voluit, duos ergò memorat miserrimè obsessos: at *Marcus* & *Lucas* unum tantum seligunt, eumq; memorabiliorem, ex hoc ipso, qvòd esset *Gadarenus*, & ex consequenti, *Ethnicus*. Hæc perpensa, non pacem tantùm firmant inter Evangelistas, sed & historiam reddunt longè clariorem. Nam

1. Notandum est, qvòd adjurat *Christum* Diabolus iste, ne eum torqveat, vers. 7. qvod non alibi ab eo factum: Ac si ille extra Jurisdictionem Christi existeret, non inter populum ejus, Judæos versans, sed inter Ethnicos.

2. Nec alibi qvempiam de nomine suo interrogat *Christus* præter hunc solum, qvippe qvi foret singularioris exempli & historiæ.

3. Ethnica cognominatio λεγεὼν, Ethnicum eum arguit, de qvo historia.

4. Multùm precabantur Diaboli, nè eos extra regionem emitteret, nam inter Ethnicos existentes, inter suos se esse arbitrabantur.

Duos ergò istos apud *Matthæum*, *Gadarenum* unum, & Ethnicum, *Gergasenum* alium aliunde, & *Judæum*, non sine mysterio conjunctim sanavit Salvator, ut solatium foret in *Christo*, & *Judæis*, & *Gentilibus* contra potestatem & tyrannidem *Satanæ*. Ex istis duobus, notabiliorem memorant *Marcus* & *Lucas*.

VERS. 9. Λεγεὼν ὄνομά μοι.

I. Numerosum cœtum effatur hæc cognominatio, interprete Diabolo hoc in loco, *Legio*, inqvit, *mihi nomen est, nam multi sumus.*

Et apud *Judæos*; cùm qvis magnum cujusvis rei numerum eloqvi vellet, non inusitatum erat, *Legionem* nominare.

Berisch. rabb. sect. 20. R. Eliezer ben Simeon dicit נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל *Facilius est homini, legionem olivarum enutrire in Galilæa, qvàm puerulum unum educare in terrâ Israelis.*

II. Talmudicis, *Legio*, cœtum immundum effatur, saltem omnes Legiones reputârunt pro immundis.

Cho-

Cholin, fol. 123. 1. *Tradunt Rabbini* לגיון העובר *Legio transiens à loco in locum; si in domum aliqvam introeat domus indè fit immunda.* שאין לך כל לגיון ולגיון שאין לו כמה קרקפלין *Non enim est ulla legio, qvæ non habeat aliqva Carcaphalia. Et ne de hoc mireris, cùm Carcaphalion R. Ismaelis affigeretur capitibus regum.* קרקפל inqvit Gloss. *est cutis capitis à mortuo detracta, qvâ utuntur in incantationibus.* Græcum est, ait *Aruch*, (Καρακεφαλή.)

III. Qvid de legionibus Romani, erue è verbis *Cæsaris* ad *Hispanos. Comment. de bell. civil. lib.* 6. *An me deleto non animadvertebatis, decem legiones habere populum Romanum, qvæ non solùm vobis obsistere, sed etiam cœlum diruere possent?*

Qvantæ tum vires plus qvàm duodecim legionum Angelorum!

VERS. 14. Ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς ἀγρούς.

Nuntiaverunt in agris? Qvibusnam tandem? Num operantibus, vel itinerantibus in agris? Sic *cap.* VI, 36. Ἀπελθόντες εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους. *A qvibusnam qvæso coemant in agris?* & vers. 56. Καὶ ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κώμας, ἢ ἀγροὺς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθουν τοὺς ἀσθενοῦντας. Qvænam tandem Ἀγοραὶ in agris?

Babyl. Beracoth, fol. 37. 2. *Dicit Rabba: Cibus iste farinaceus* רחקלאי מפישי ביה *incolentium agros, in qvo multum farinæ miscent, super eo gratias agunt,* חקלאי inqvit Gloss. sunt בני כפר *Incolæ villarum.* Et *Aruch,* חקלייתא inqvit, *sunt homines privati, qvi degunt in agris.* id est, sparsis hic illic ædibus, & non in locum unum congregatis, qvod fit in oppidis & urbibus.

VERS. 15. Σωφρονοῦντα.

נכונה דעתו.

VERS. 23. Τὸ θυγάτριόν μου.

Ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα. *vers.* 42.

Maim. in אישות cap. 2. *Filia à die nativitatis suæ usqve dum*

compleat duodecim annos קטנה נקראת או תינוקת *vocatur parvula aut puella.* מבת יב שנה ויום אחד *At cum explevit duodecim annos & diem unum* נקראת נערה *vocatur adolescentula.*

VERS. 26. Καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν.

Nec mirum: nam vide qvàm varia & multiplicia medicinarum genera præscribantur fœminæ profluvio laboranti. *Bab. Schabb. fol. 110.*

Dicit R. Jochanan. לייתי מתקל זוזא קומא אלכסנדריא *Adduc* (vel recipe) *Gummi Alexandrini pondus zuzei.*

ומתקל זוזא גביא גילא *Et aluminis pondus zuzei.*

ומתקל זוזא כורכמא רישקא *Et croci hortensis, pondus zuzei.* ולישחקינהו בהדי הדדי לזבה תלתא בחמרא. *Conterantur hæc unà, & in vino dentur fœminæ hæmorrooῦση, &c.*

Qvòd si hæc non prosint,

לייתי תלתא קפיזי שמכי פרסאי *Recipe ceparum Persicarum ter tria log, vino coqvantur, atqve indè eam potes, dicasq;* קום מזוביך *Surge à profluvio tuo.*

Qvòd si hoc non valeat,

לותבה אפרש דרכים *Siste eam in aliqvo bivio, manuq; teneat poculum vini: A tergoq; ejus, veniat aliqvis, eamq; terreat, dicens* קום מזוביך *Surge à profluvio tuo.*

Si autem hoc non obtineat,

לייתי בונא דכמונא *Recipe manipulum cymini.*

ובונא דמוריקא *Et manipulum croci.*

ובונא דשבלילתא *Et manipulum fœni græci.*

Hæc elixata vino, potanda ei dato, & dic, surge à profluvio tuo.

Si verò hoc non profit, adduntur Doses aliæ atqve aliæ, numero decem aut plures, qvas vide si lubet, loco citato. Inter eas hanc omittere non possum,

ליכרי ז כירי *Fodiant septem foveas.*

וליקלי בהו שבישתא ילדה דערלה *In qvibus comburant sarmenta qvædam vitium non circumcisarum.* i. e. non adhuc qvadriennium.

ולנקטיה

ולנקטיה כסא דחמרא בידיה *Accipiatq; in manu sua poculum vini.*

לוקמה מהא ולותבה אהא *Eam autem amoveant ab hac fovea, atqve insidere faciant super illam.*

ולוקמה מהא ולותבה אהא *Atqve ab illa amoveant atqve insidere faciant super aliam.*

ואכל חדא וחדא לימא לה קום מזוביך *Atqve in unaqvaqve amotione dicendum est ei, surge à profluvio tuo,* &c.

VERS. 29. Ἐξηράνθη ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς.

De sangvinis sive profluvii fonte, Hebræis מקור vide *Niddah, cap. 2. hal. 4. Maimon. in Issurei biah,* cap. 5. & 6. Ubi etiam agitur de זבה גדולה *profluviosa majore*, & זבה קטנה *profluviosa minore.* Priorem titulum meritò huic fœminæ tribuas, qvæ duodecim annis fluxione laboraverat.

VERS. 41. Ταλιθὰ κοῦμι.

Bava bathra, fol. 91. 2. Dicit R. Jochanan, Recordamur cùm מטיילן טליא וטליותא *luderent pueri & puellæ, sedecim aut septendecim annorum in plateis & non offenderent.*

Gloss. טליא וטליותא *Tali & Talitha est puer & puella.*

Τὸ κοράσιον (σοὶ λέγω) ἔγειραι.

Talitha kumi significat tantùm, τὸ κοράσιον ἔγειραι. Unde ergò inseritur clausula σοὶ λέγω; 1. Recognoscas hìc, & forsan non inutiliter, illud qvod antè allegatum est, pro consvetudine scilicet inter *Judæos* fuisse, ut cùm medicinam profluviosæ applicarent, dicerent, *Surge à profluvio tuo.* qvod & in aliis morbis adhibitum etiam fuisse est verisimile. 2. *Christus* nihil aliud dixit qvàm qvod idem sonuit *Puella surge*: ast in pronuntiatione ac prolatione istorum verborum, ea emicuit authoritas, atqve imperans vigor, ut minus non sonarent, qvàm si dixisset: *Puella dico tibi, vel impero ut surgas.* Dixerunt illi, *Surge à morbo tuo*, id est, *Opto ut surgas*: at dicit Christus, *Puella surge*, id est, *Jubeo ut surgas.*

VERS.

VERS. 43. Εἶπε δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν.

Non ut viventi solùm, & adhuc valetudinariæ, sed ut saniſſimæ valetudinis, & esurienti.

Hieros. Berac fol 9. 4. Ægrotavit filius Rabban Gamalielis. Misit ergo is duos discipulos sapientum ad R. Chanaim ben Dusa in urbem suam. Dicit ille iis. Exspectate me, usqve dum ascendam in cœnaculum: Ascendit in cœnaculum, descenditq; iterum, & dixit. Certus ego sum, qvod filius Rabban Gamalielis solutus est à morbo suo. Eâdem horâ reqvisivit ille cibum.

CAP. VI.

VERS. 3. οὐχ' οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων.

INter alia à patre præstanda filio, hoc unum erat, ut eum educaret in aliqvâ arte aut opificio.

Tosapht. in Kiddushin, cap. 1. Patri incumbit circumcidere filium, redimere eum, docere eum legem, & docere eum aliqvod opificium. R. Judah dicit:

Qvicunqve filium suum non docet aliqvod opificium, est ac si doceret eum latrocinium.

Kiddushin, cap. 4. hal. 11. R. Meir dicit, Det operam homo semper, ut doceat filium suum אומנות נקייה *Artem honestam*, &c. *Josephus*, Christum opificio suo tectonico, instruit educatq;.

VERS. 8. Μὴ πήραν.

De Perâ aliqvid diximus ad *Matth.* X, 10. Addamus hanc historiam:

Bava Bathra, fol. 133. 2. Tradunt Rabbini. Historia est de homine qvodam, cujus filii se benè non gesserunt. Prostitit ille, atqve opes suas assignavit Jonathani ben Uzziel. Qvid fecit Jonathan ben Uzziel? Tertiam partem vendidit, Tertiam dicavit Sacris, & Tertiam reddidit filiis defuncti.

functi. Venit ad eum Shammæus במקלו ותרמילו *cum baculo suo & pera sua.* Gloss. venit ut contenderet cum *Jonathane*, qvia testamentum defuncti violaverat.

En tibi ipsum Synedrii vice-præfectum gestantem peram, in qvâ victualiâ pro viatico reponit.

VERS. 13. Ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀῤῥώστους.

Fuit igitur oleum, inqvit Clar. *Beza*, *symbolum mirificæ istius virtutis, non medicamentum, qvo morbos curarent.* At dicunt *Judæi*, idqve verè, unctionem talem fuisse medicinalem, qvamvis qvidem non semper obtineret. At unctio hæc Apostolorum nunqvam non obtinuit.

Hieros. Berac. fol. 3. 1. Dicit R. Simeon ben Eliezer, Permisit R. Meir vinum atqve oleum miscere, atqve ægrotos ungere Sabbato. At cùm ipse aliqvando ægrotaret, nosqve idem ei facere vellemus, non permisit. Recitatur hæc historia *Schabb.* fol. 14. 3. ubi pro *R. Simeon ben Eliezer*, est *R. Samuel ben Eliezer*: forsan in manuscripto exemplari, scriptum erat abbreviatè ר"ש atqve inde nominis ambiguitas.

Detur, unctionem talem fuisse medicinalem, qvòd neqvaqvam potest negari, & tùm nihil obscuri est in verbis *Jacobi* cap. V, 14. Advocentur presbyteri Ecclesiæ, & ab iis, vel iis præsentibus, ungatur ægrotus, ut conjungantur cum ordinariâ istâ medicinâ, eorum preces.

VERS. 27. Σπεκουλάτωρα.

Sic *Targ. Jonath.* in *Gen.* XXXIX, 1. רב ספוקלטוריא vid. *Aruch.* in ספקלטור.

VERS. 37. Διακοσίων δηναρίων.

I. דינר & זוז *Denarius* & *Zuz* Rabbinis valent idem.

Aruch in זוז. *Qvarta pars Sicli argenti in Targum est* זוזא חד דכספא *Zuz unus argenti. Siclus namqve legis erat* סלע *Selaa. Et sic in Targum* שקל *est* סלעא. *Et valet qvatuor denarios.*

Jam verò Denarius & Zuz idem sunt.

Gloss. in Bathra, fol. 166. 1. Denarios vocant linguâ Gemaristicâ Zuzim.

II. Jam verò *Ducenti Zuzei* vel *Denarii*, erant summa admodùm celebris, & freqventissimæ mentionis.

Chetubb. cap. 1. hal. 2. Si qvis grandævior coeat cum minorenni, aut qvis minorennis cum grandæviori, aut sauciatâ, dos earum est מאתים *ducentorum Zuzæorum.*

Bava kama, cap. 8. hal. 6. Si qvis impingat alteri colaphum in maxillam נותן לו מאתי זוז *Det ei ducentos Zuzæos.*

Chetubb. fol. 17. 1. Fœmina jam vidua facta, aut divortio dimissa, qvæ virgo nupta erat, habeat pro dote ducentos Zuzæos.

Hinc forsan idem numerus in ore discipulorum, *Ducentorum Denariorum*, qvippe qvòd summa fuerit celebratissima, & freqventissimæ memoriæ in ore omnium.

VERS. 40. Πρασιαὶ πρασιαί.

שורות שורות:

Celebratur *Academia Jafnensis* freqventissimè, sub nomine כרם ביבנה *vinea in Jafne.* Rationem reddit *R. Sol. in Jevamoth,* cap. 8. שהיו יושבין שורות שורות, *Qvoniam Seriatim Seriatim consederunt illic scholares,* ככרם הנטוע שורות שורות *Instar vineæ, qvæ plantatur πρασιαὶ πρασιαί.*

CAP. VII.

VERS. 3. Ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται.

Cum manus lavarent, laverunt pugnum עד הפרק *usqve ad juncturam lacerti.*

Jadaim, cap. 2. hal. 3. ידים מטמאות ומיטהרות עד הפרק *Manus polluuntur & mundificantur usqve ad juncturam lacerti.*

Cholin, fol. 106. Tradunt Rabbini, Lotio manuum לחולין עד הפרק *qvoad res communes* (vel cibum communem) *erat usqve ad jun-*

juncturam lacerti. Et mundificatio manuum & pedum in templo erat usqve ad juncturam. פרק inqvit *Aruch, est ubi distingvitur brachium à manu.* Sic etiam ubi distingvitur pes à crure.

Gloss. *in Jadaim,* ubi ante. *Aqvæ secundæ mundificant, qvicqvid manuum laverant aqvæ primæ: At verò si aqvæ primæ excesserant ultro juncturam lacerti, aqvæ secundæ non mundificant* לפי שאין מטהרין אלא עד הפרק *qvoniam non mundificant ultrà juncturam. Si ergo redeant aqvæ, qvæ juncturam excesserant, in manus iterum, immundæ sunt.*

VERS. 4. Καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται.

Adhibuerunt Judæi נטילת ידים *Lotionem manuum* & טבילת ידים *Mersionem manuum.* Et videtur vocabulum, νίψωνται apud Evangelistam nostrum priori respondere, & βαπτίζωνται posteriori.

I. Immersionem totius corporis non hîc intelligendam, esse, argui ex hoc satis potest, qvòd talis immersio non adhibebatur nisi cùm contraheretur pollutio à causis immunditiei principalioribus.

R. Sol. in *Kelim, cap. 1. Homo & vasa non contrahunt immunditiem* אלא מאב הטומאה *nisi à patre immunditiei. Qvales sunt: Immunditia à reptili, à concubitu seminis, à polluto per mortuum, à leproso, ab aqvâ purificationis, à coeunte cum menstruosa, à fluxu seminifluo, à sputo ejus ab urina ejus, à sangvine menstruosæ, à profluvioso,* &c. Ab his ita pollutus est homo, ut esset טיבול יום, & opus haberet immersione totius corporis. At ob immunditias inferiores, satis erat mundificare manus.

II. Multò minus intelligendum est de rebus emptis, ac si eæ è foro allatæ, essent abluendæ (qvo sensu reddunt interpretes nonnulli, *& qvòd è foro emunt, nisi illud lavent, non comedunt*) cùm forent qvædam, qvæ aqvam non paterentur, qvædam qvæ empta, non illicò comedebantur, & planè distingvant Canones traditionales, inter ista qvæ ab ipso foro licita erant, & qvæ non.

III. Intelligenda ergò videtur phrasiologia de *immersione manuum tantùm*, & vox πυγμῇ hic etiam subaudienda, ex communi. Domi manentes non comedunt ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται, *nisi*

nisi pugnum laverint. At redeuntes à foro non comedunt ἐὰν μὴ πυγμῇ βαπτίσωνται, *nisi pugnum in aqvam immergant*: ignorantes & incerti, ad qvamnam immunditiem appropinqvaverant in foro.

Maimon. in Mikvaoth. cap. 11. Lotio manuum, atqve immersio manuum erat à scribis. Manus, qvæ opus habuerunt טבילה *mersione, non tinxerunt nisi loco idoneo, ubi scilicet congregabantur 40. Sea aqvarum. Nam in loco, ubi tinxit qvis vascula, tingere licuit manus. At verò manus, qvæ opus habent* נטילה *lotione tantùm, si eas tingant in congregatione aqvarum, mundæ sunt, sive tinxerint in aqvis haustis, sive in vasculis, sive in pavimento. Non mundificant manus* (qvoad lotionem) *donec effundantur aqvæ super manus è vasculo. Nam non lavant manus nisi è vasculo.*

Ξεστῶν.

Ambiguum est, an vox hæc à ξέστης deducenda sit, an à ξεστά: De *Sextariis* accipere, voci qvidem est admodùm concinens, & non admodùm dissonans rei. Ita etiam si deduxeris à ξεστά, qvâ rasilia, tornatalia, lignea scilicet denotantur. Et forsan utensilia ista, qvæ à *Rabbinis* vocantur פשוטים *Plana*, opponunturqve τοῖς מקבלים aliqvid intra se recipientibus, hâc voce exprimuntur. Istius classis erant cultri, mensæ, sedilia, *&c.* de qvibus, pollutionis capacibus, *vid. Maim. in Kelim, cap. 4.* atqve ipsum tractatum Talmudicum *Kelim, cap. 21.* Ubi enumerantur 1. שלחן *Mensa* ipsa, ad qvam comeditur. 2. חרלופקי *Tabellula* vel mensula lignea, ubi reponebantur vinum & fructus, illicò ad mensam adducenda. 3. ספסל *Sedile.* 4. שרפרך *Scabellum* pedum sub sedili.

Χαλκίων.

כלי מתכות:

Κλινῶν.

Lecti immunditiam contraxerunt, vel istam qvam טומאת מדרס vocârunt, vel istam qvam טומאת מגע מדרס Latinitate idoneâ vix hæc donaveris, absqve paraphrasi. מטה טמאות מדרס

מדרס erat lectus, in qvem, vel sederat, vel steterat, vel se reclinaverat, vel innixus fuerat, vel pependerat profluviosus, aut profluviosa aut menstruosa, aut puerpera, aut leprosus. מטה טמאה מגע מדרס erat lectus, qvem tetigerat aliqvid qvod hi tetigerant.

Vox ergo Βαπτισμὸς ad hæc omnia applicata, propriè & strictè non accipienda est de tinctione aut immersione, sed qvoad nonnulla de lotione tantùm, & qvoad nonnulla de aspersione tantùm.

VERS. 11. Κορβᾶν (ὅ ἐστι, Δῶρον.)

Vox Δῶρον nota & usitata Talmudicis.

Zevachin, fol. 7.2. אמר רבא עולה דורון היא *Dicit Rabba, Holocaustum est* Δῶρον. Ubi Gloss: *Holocaustum non offertur ad expiandum pro facto aliqvo: Sed postqvam pœnitentia expiavit factum, venit Holocaustum* להקביל פנים *ut cum favore homo recipiatur: Sicut cùm qvis peccavit contra regem* וריצהו ע״י פרקלטין *& placavit eum per* Παράκλητον, *& venit ut imploret ejus favorem, affert* דורון Δῶρον.

Pesachin. fol. 118.2. מצרים תביא דורון למשיח *Ægyptus afferet* Δῶρον τῷ *Messiæ*.

VERS. 19. Ἀφεδρῶνα.

בית הכסא:

CAP. VIII.

VERS. 12. Τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ;

PRo commentario audi historiam.

Bava Mezia, fol. 59.2. *Eo die respondit R. Eliezer omnibus qvæstionibus in toto mundo, at non auscultârunt ei. Dixit ergò iis, Si sit traditio secundùm qvod ego dico, testetur hæc siliqva. Eradicata est siliqva, & loco suo amota centum cubitis: sunt qvi dicunt qvadrin-*

gentis. Dicunt ei, probatio non petenda est à siliqvâ. Dicit rursus iis, Si sit traditio secundùm me, testentur rivi aqvarum, versi sunt rivi aqvarum retrorsùm. Dicunt ei, Non petenda est probatio à rivis aqvarum. Dixit iterum iis: Si sit traditio secundùm me, Testenter parietes Scholæ. Inclinaverunt se parietes, ut ruituri. Objurgavit eos R. Josua *dicens. Si controversia sit inter Discipulos sapientum circa traditionem, qvid id ad vos? Non corruerunt ergo, ob honorem R.* Josuæ; *Erecti tamen iterum non sunt ob honorem R.*Eleazaris. *Dixit iis porrò, si traditio sit secundùm me, testentur cœli, prodiit Bath Kol & dixit, Qvid vobis lis cum R.* Eleazare, *secundùm qvem traditio est semper? Exurrexit R.* Jonah *in pedes suos & dixit, In cœlo non illa (* Deut. XXX, 12. *) Qvid sibi volunt verba ista, In cœlo non illa? R.* Jeremiah *dixit, cùm data sit lex à monte* Sinai, *nos non curamus Bath Kol.*

Ridebimus fabulam? An aliqvid veri suspicabimur in historiâ?

Mihi qvidem, cùm mecum cogito, qvàm dedita & perita fuerit gens ista artis magicæ; qvod non solum à Talmudicis, sed & à sacris paginis affluentur asseritur, in promptu est, fidem aliqvam attribuere historiæ huic, aliisqꝫ ejusdem farinæ pluribus: Rem scilicet reverà actitatam fuisse arte atqve ope diabolicâ, ab antesignanis istis & ducibus errorum, ut honorem suum, traditionemqꝫ, eò magis stabilirent.

Ex historiâ ergò, veranè ea fuerit, an ficta, hæc duo observamus.

I. Qvàm tenaces fuerint *Judæi* traditionum suarum, atqve in iis immobiles etiam contra evidentiam miraculorum. Grandis inter eos nominis fuit iste *Eliezer*, at *Shammæanus.* Hinc שמותי vocatur semel iterumqꝫ, ut *Hieros. Trumah*, fol. 43. 3. *Jom Tobh*, fol. 60. 3. *&c.* Qvum ergo doceret aliqvid contra traditionem *scholæ Hillelianæ*, ederet licèt miracula (ut referunt ipsi) non creditur ab iis, imò deridetur. Idem erat mos eorum, eademqve mens, contra miracula *Christi.* Atqve eo tendi possunt hæc verba Salvatoris absqve ullâ torsione, *Qvare hæc generatio qværit signum?* Generatio, qvæ non solùm indignissima est editione miraculorum, sed & qvæ juratur ad retentionem traditionum, & doctrinarum suarum, edantur licèt ex adverso miracula infinita.

II. Vi-

II. Vides, ut ultimum miraculorum præstigiatoris hujus testimonium petatur è cœlo. Nam prodit *Bath Kol*, &c. qvod testimonium tamen non recipiunt *Helleliani*, non justè qvidem; cùm ipsi talem vocem sibi ipsis de cœlo fingant, ut oraculum pro *scholæ Hillelianæ* authoritate definitivum & non contradicendum : de qvo Talmudici freqventissimè, & jactantissimè.

Eodem modo reqvirunt illi signum de cœlo à Salvatore; Non contenti infinitis istis, qvæ ediderat miris : Sanatione morborum, expulsione dæmonum, multiplicatione panum, *&c.* Volunt etiam aliqvid cœleste : vel ad exemplum *Mosis*, manna inde petentis; aut *Eliæ*, ignem; aut *Josuæ*, solem sistentis; aut *Esaiæ*, retrotrahentis.

CAP. IX.

VERS. I. Τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ ἐληλυθῦιαν ἐν δυνάμει.

MAtthæo est τὸν υἱὸν τῦ ἀνθρώπυ ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτῦ : Sub his formulis loqvendi, exprimitur adventus Christi in vindictâ & potestate suâ, ut perdat gentem incredulam neqvissimamqꝫ *Judæorum*:

Hinc dies istius Judicii & vindictæ.

I. Vocatur *Dies Domini Magnus, & Tremendus*, *Act.* II, 20. 2. *Thess.* II, 2. 3.

II. Describitur ut consummatio mundi. *Hierem.* XXIV, 24. *Mat.* XXIV, 29. *&c.*

III. In Phrasiologia, *In ultimis temporibus*, *Esai.* II, 1. *Act.* II, 17. 1. *Tim.* IV, 1. 2. *Pet.* III. 3. Id est, in ultimis temporibus istius urbis & œconomiæ.

IV. Exinde, Initium Novi Mundi. *Esai.* LXV, 17. 2. *Pet.* III, 13.

V. Describitur vindicta Christi illa in istam gentem; ut Adventus ejus. *Johan.* XXII, 21. *Heb.* X, 37.
Adventus ejus in nubibus. *Apoc.* I, 7. In gloriâ cum Angelis, *Mat.* XXIV, 30. *&c.*

VI De-

VI. Describitur ut Inthronizatio Christi,& 12. Apostolorum judicantium 12.tribus Israelis, *Mat.*XIX,28.*Luc.*XXII, 30.

Inde hic sensus præsentis loci. Dixerat Salvator commate ultimo,capitis præcedentis: *Qvemcunqve puduerit mei,ac verborum meorum in generatione ista adultera,& peccatrice; Filium etiam hominis pudebit ejus,cùm venerit in gloria Patris sui cum sanctis suis Angelis*, ad pœnas sumendas de gente istâ adulterâ & peccatrice. Et merito subinfert, adventum ejus istum in gloriâ, futurum intra vitam qvorundam illic astantium.

Vers. 2. Εἰς ὄρος ὑψηλόν.

Veniam jam tuam,O lector. Ridebitur scio, si dubitem an *Christus* transfiguratus fuerit in montem *Tabor*, qvis enim unqvam de hâc re dubitavit? At liceat mihi, ante rei fidem à me habitam, scrupulos de eâ meos palam facere: & positâ ante oculos suos tabulâ aliqvâ *Galilææ* geographicâ, lector forsitan cùm me audierit, lenius de hæsitatione meâ judicabit.

I. Advertat, *Christum* in historia proximè antecedente fuisse *in finibus Cæsareæ Philippi. Matth.* XVI, 13. *Marc.* VIII, v.27. *Luc.*IX, 18. nec qvod ex Evangelistis elici potest, locum mutâsse ante hanc historiam: Qvis negaverit verba ista; *Sunt qvi hic astant, qvi non gustabunt mortem, &c.* prolata fuisse in oris istis *Cæsareæ Philippi*? Atqve illicò secuta est historia transfigurationis.

II. Intercesserunt qvidem sex dies,in qvibus,inqvies, proficisci potuit *Christus* à *Cæsarea Philippi* ad *Taborem*. Potuit qvidem: Sed 1. Nullam loco-mutationem innuunt Evangelistæ, hoc tantùm dicentes,qvòd tres ex discipulis suis duxit in montem. 2. Mirum videtur, Salvatorem tàm longo itinere se fatigare velle,ut *Taborem* sibi eligeret,ubi transfiguretur,cùm minimè, qvod legimus, unqvam anteà in isto monte fuerat versatus,forentq; montes alibi,ubi versaretur freqventer. 3. Preme vestigia historiæ,& peregrinantis Christi,à transfiguratione porro: Cùm descenderet è monte,sanavit puerum Dæmoniacum. Et cùm in domum se reciperet,dixerunt, *Qvare nos non potuimus dæmonium ejicere?* &c. *Atqve discesserunt inde & transierunt per* Galilæam, *Et venit ad Capernaum. Marc.* IX, 30.33.

III.

III. Et jam tabulam Chorographicam intuere lector, & qvàm incongrua videbitur hæc peregrinatio? 1. A *Cæſarea Philippi* ad montem *Tabor* per totam ferè longitudinem *Galilææ*. 2. Deinde à monte *Tabor* retrogrado curſu ad *Capernaumum*, magnâ parte *Galilææ* (præſertim ut tabulæ *Capernaumum* locant) iterum retro-menſuratâ. Cùm *Capernaum* in viâ foret à *Cæſarea Philippi* ad *Taborem*, foretqve mons illic, *Chriſto* notiſſimus ac freqventiſſimus.

IV. Adeò ut conſonantiùs longè videatur hiſtoriæ Evangelicæ, Chriſtum transfiguratum fuiſſe, in monte aliqvo prope *Cæſaream Philippi*, iſto forſan, qvi teſte *Joſepho* altiſſimus ipſiſſimis fontibus *Jordanis* imminebat, atqve ad pedem cujus ſita erat *Cæſarea*.

In iſto loco, olim *Dan* dicto, erecta fuit prima Idololatria, & jam ibidem loci exhibetur æternus Filius Dei, & in confeſſione *Petri*, & in demonſtratione *Meſſiæ* ineffabiliter clara, & illuſtri.

VERS. 38. *Εἴδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια.*

I. Abſqve dubio verè præſtitit, qvicunqve is fuit, hoc opus: Ejecit dæmonia verè & realiter, idqve virtute divina, aliter ea non dixiſſet CHRISTUS qvæ dixit, *Nè prohibite eum: Nemo eſt, qvi edit miraculum nomine meo, qvi poteſt de me malè loqvi*, &c.

II. Unde autem potuit qviſqvam, non ſeqvens *Chriſtum*, ejicere dæmonia? Aut unde qviſqvam ejiciens dæmonia, non ſeqvi *Chriſtum?*

Reſp. Opinamur I. Non ejeciſſe hunc dæmonia nomine *JESU*, ſed nomine *Chriſti* aut *Meſſiæ*: atqve non ex contemptu fuiſſe, qvòd non ſeqveretur *Jeſum*, ſed ex ignorantiâ: qvippe qvòd non adhuc noſſet, *Jeſum* eſſe *Meſſiam*. II. Conjectamur ergò, illum, diſcipulum aliqvem fuiſſe *Johannis* olim, qvi baptiſmum ejus receperat in nomine *Meſſiæ* illicò venturi (qvod fecerunt omnes diſcipuli *Johannis*) at non ſcivit adhuc, *Jeſum Nazarenum* eſſe *Meſſiam*: qvod & ignoverat ipſe *Johannes*, uſqve dum cœli-

tùs ei foret revelatum. III. Probabile eſt ergò, conceſſiſſe DEUM dona miraculorum aliqvibus non ita pridem à *Johanne* baptizatis, ut ea edere poſſent in nomine *Meſſiæ*, idqve ut ſterneretur via planior recipiendo *Meßiæ*, cùm ille ſeipſum tandem ſub nomine *Jeſu Nazareni* manifeſtaret.

Vid. *verſ.* 41. In nomine meo ὅτι Χριστοῦ ἐστε, & *cap.* XIII, 6. *Multi venient in nomine meo*, non in nomine *Jeſu*, ſed in nomine *Meſſiæ*: nam nomen *Meſſiæ* ſibi aſſumſerunt Pſeudo-prophetæ iſti, ut nomen *Jeſu* annihilarent. Non multùm ab hoc ſenſu eſt illud *Johan.* XVI, 24. *Hucuſqve nihil petiiſtis nomine meo.* Orationes ſuas fuderant Apoſtoli, & fuderunt Sancti omnes in nomine *Meßiæ*, at nihil adhuc petiiſtis in nomine meo *Jeſu*, &c.

VERS. 43. Ἔκκοψον αὐτήν, &c.

Babyl. Schabb. fol. 108. 2. Dicit R. Mona nomine R. Judæ. Guttula aqvæ frigidæ manè (applicata oculo) *ac lotio manuum ac pedum veſperi* מִכל קילורין שבעולם *bona eſt oculis præ omni collyrio qvod in toto mundo. Ipſe etiam dixit* יד לעין תקצץ *Manus oculo applicata* (manè ante lotionem) *exſcindatur. Manus nari exſcindatur: Manus auri exſcindatur*, &c.

VERS. 49. Πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται.

Caſtigatum probè, meritoq; habes magnum *Scaligerum* à *Johan. Clopenbergio, in Spicileg. ſcholæ ſacrific. problem.* 3. qvòd lectionem hìc immutârit in πᾶσα πυρία ἁλισθήσεται. Eum vide.

Πᾶς, non de omni homine eſt intelligendum, ſed de unoqvoq; eorum, *qvorum vermis non moritur*, &c.

Petendus loci ſenſus è verbis iſtis, & verborum iſtorum ſenſus, ex *Eſai* LXVI. *verſ. ult.* in qvem locum ſic *Judæi.*

Sanhedr. fol. 100. 2. Prodibunt & videbunt cadavera hominum in me rebellantium, qvòd vermis eorum non morietur, &c. *Nonne hominis digitus, ſi in ignem immittatur in hoc mundo, extemplo comburitur? At dat Deus poteſtatem* (vel exiſtentiam) *improbis, ut recipiant tormenta.*

Kimch. in loc. Videbunt cadavera eorum plena vermibus, ignem in iis ardentem: & vermes tamen non moriuntur.

Ver-

Verba ergò Salvatoris huc tendunt : *Vermis eorum non moritur, nec ignis extingvitur* , nam unusqvisq; eorum ipso igne salietur, ita ut inconsumptibilis fiat,& in æternum duret torqvendus, prout sal tuetur à corruptione.

Lectionem vulgarem ineptissimam vocat vir doctissimus, cujus anteà mentio. Nam qvid inqvit, *ἁλίζειν πυρὶ*; Retorqveam ego, & qvid *πυρίζειν ἁλὶ* ; Et tamen sensus iste occurrit apud Talmudicos freqventissimè. Nam apud eos הקריח est *comburere* (qvod propriè qvidem significat) & est freqventissimè *nimia salsedine aliqvid corrumpere*, ita ut non possit comedi : *Igniri sale.* Sic hoc in loco , *Salliri igne*, ut non possit corrumpi aut consumi.

Καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται.

Agitur hìc de sallitione,qvæ fiebat ad altare. vid. *Lev.* II. vers. 13.

Menachoth, fol. 21. 2. In ascensu altaris salliebant partes victimæ. Et in vertice altaris salliunt pugillum farinæ , thuris , thymiamatis , & mincham sacerdotum, & mincham sacerdotis uncti, & mincham libaminum, & sacrificium volucrum. Imò , *fol. 20. 2.* עצים קרבן במנחה הן וטעונין מלח *Ligna ipsa sunt Corban Minchæ , & sunt sallienda.*

At in clausula priori non alludebatur ad ignem altaris , sed ad ignem in valle *Hinnomis*, ubi absumebantur cadavera,ossa, reliqvaq; sordida. Cadavera scatent vermibus , & vice salis,qvi munit contra vermes , projicientur illi in ignem & sallientur flammis,& tamen vermes non morientur. At is,qvi vera Deo victima , condietur sale gratiæ ad incorruptionem gloriæ.

Loqvitur Salvator hoc in loco, cum *Esaia*, cap.LXVI. v.20. Ἄξουσι τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν δῶρον Κυρίῳ--- ὡς ἀνενέγκαισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας αὐτῶν ἐμοὶ μετὰ ψαλμῶν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. Et vers. 24. Καὶ ἐξελεύσονται καὶ ὄψονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. Ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, &c.

Πᾶσα θυσία inqvit Salvator, de Sanctis conditis gratiâ , sic Propheta, Ἄξουσιν ἀδελφοὺς ὑμῶν δῶρον Κυρίῳ, ὡς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας.

ἀλισθήσονται πυρὶ inqvit Salvator, de improbis: Eodem ſenſu *Eſaias*, erunt in igne inextingvibili, & tamen vermis eorum non morietur.

Ignis *eorum*, & vermis *eorum*: Qvorum? De antecedente, apud verba Servatoris eſt obſcuriùs, adeoq; qvidem, ut eum non niſi ad verba *Eſaiæ*, verba ſua retuliſſe, ſit ſine omni obſcuritate: Qvinam autem illi apud *Eſaiam*, patet ſatis.

CAP. X.

Vers. I. Ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας, διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

OCulo perſpicaci hîc eſt opus, ad dijudicandum de vero tempore, methodoq; hujus hiſtoriæ, peregrinationisq; Chriſti: qvo ſi utaris, comperies dimidium anni, aut circiter interceſſiſſe, inter prolationem verborum immediatè præcedentium, & hoc iter Salvatoris; utcunqve, ab Evangeliſtâ noſtro, pariterq; à *Matthæo* videatur innui, qvòd cùm verba iſta finiſſet, illico ad iter iſtud ſe accingeret: Cùm reverà profectus ſit antè, *Hierosolymam*, per medium *Samariæ* ad feſtum *Scenopegiæ*; *Luc.* IX, 51. &c. *Johan.* VII. Iterumq; à *Galilæâ*, eò reverſus, per urbes & vicos, *Hierosolymam*, *Luc.* XIII, 22. ad feſtum *Encæniorum*, *Joh.* X, 22. Et deinde *trans Jordanem* qvidem *Joh.* X, 40. ſed viâ arreptâ primùm in *Galilæam*, atqve indè trans *Jordanem* ſecundùm hiſtoriam iſtam qvæ ſub manibus. Lectori ſtudioſo, atqve in hanc rem operam ſuam ſeriò impendenti non opus eſt ulteriori probatione, teſtabuntur hoc ſatis proprii oculi. Sic calamos ſacrorum horum Amanuenſium direxit Sapientia, Spiritusq; Dei, ut hi qvædam omitterent ab illis ſupplenda, illi iſta ſupplerent, qvæ iſti omiſerant, & ſic non niſi ex omnibus conjunctis collatiſqve, plena contexeretur hiſtoria & completa.

Utinam hoc ſatis animadvertiſſet venerandus *Beza*, qvi πέραν Ἰορδάνου reddit, non *trans* ſed *ſecus Jordanem*, vulgatumq; interpretem atqve *Eraſmum* caſtigat, qvi *Trans Jordanem* reddunt, pro-

priè

priè verissimeqve. *Quasi per Peræam*, inqvit ille, *vel trans Jordaninam Christus, trajecto Jordane vel lacu Tiberiadis, in Judæam venerit ex Galilæa, qvod verum non est.* At cave nè hallucineris, venerande Senex. Nam trajecit *Jordanem* à *Capernaumo*, ut probabile maximè, per pontem super *Jordanem* structum inter *Chammatham*, qvæ vicina *Tiberiadi* & *Gadarenam* regionem: contulit se ad *Bethabaram*, atqve aliqvantum temporis est illic commoratus, *Johan.* X, 40. indè per *Peræam* perrexit ad ripam *Jerichunti* oppositam. Illic commorantem adit nuntius à *Maria* missus, de morte *Lazari*, *Johan.* XI. Atqve indè post biduum transit *Jordanem* in *Judæam*.

VERS. 17. Γονυπετήσας αὐτόν.

Sic *cap.* 1.40. Παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ γονυπετῶν αὐτόν· variè hoc redditur. *Procidit ad pedes. Genu flexo, Genu petens. Ad genua procidens*, &c. Qvæ qvidem non incongrua. Ast suspicor ego, aliqvid amplius includi. Nam 1. in more fuit sic adorantibus, genua aut crura prehendere. 2. *Reg* IV, 27. *Matth.* XXVIII, 9. 2. Genua aut pedes exosculari. Vid. qvæ diximus ad *Matth.* XXVIII. vers. 9.

Babyl. Chetub fol. 63. 1. Cum *Rabbi Akiba* duodecim annis abfuisset ab uxore, redeunti tandem prodiit ea in occursum: *cumq; ad eum accederet, procidens in faciem* קא מנשקה ליה לכרעיה *exosculata est ejus genua.* Et paulò pòst: cumqve is in oppidum intrâsset, socer ejus ignorans qvisnam esset, at grandem aliqvem Rabinum esse suspicans, illum adit, ac procidens in faciem נשקיה ליה לכרעיה *exosculatus est ejus genua.*

Id. Bav. Bathr. de *Jobo* loqvens: בא שטן ונשקיה לכרעיה *Venit Satan, atqve is exosculatus est ejus genua: At in omni hoc non peccavit Jobus labiis suis*, &c.

Sanhedr. fol. 27. 2. Cùm disseruisset qvidam Rabbinus de rebus variis קם בר חמא ונשקיה אכרעיה *Exurrexit Barchama, atqve exosculatus est ejus genua*, vel crura.

VERS. 21. Ἠγάπησεν αὐτόν.

Id est, externo aliqvo gestu palàm fecit, sibi complacuisse

hunc hominem & in qværstione suâ,& in responsione: Cùm & seriò qværeret de adipiscendâ salute æternâ, & seriò profiteretur,se omni curâ & circumspectione mandatis Dei sese addixisse.

Conferamus morem magistrorum apud Judæos.

Hierof.Chagigah,fol.77.1. Eliezer ben Erech veniam impetravit à *Rabban Jochanane ben Zaccai*, ut de nonnullis coram eo differtaret: Differtavit de curru *Ezechielis* (מעשה מרכבה *cap.1.* vel de Theologia mystica.) *Cùm finisset, exurrexit Rabban Jochanan:* ונשקיה בראשיה *Et caput ejus osculatus est.*

Id.Horaioth,fol.48.3. R. Abba Bar Cahna audivit R.Levi profundè disfertantem. Cùm finisset,exurrexit R. Abba,atqve caput ejus est osculatus.

Id. Nedarim,fol.36.4. Historia est de *Naziræo* qvodam juvene, *Simeoni Justo*, responsione qvadam sua, admodum complacenti. Unde inqvit *Simeon: Inclinavi in eum capite meo, dixiq; O fili, multiplicentur tales, qvalis tu, in Israële.* Reperitur hæc historia in *Nazir*.fol.51 3. Ubi pro הרכנתיו בראשי *Inclinavi in eum capite meo*, חבקתיו ונשקתיו על ראשו *Amplexus sum eum,atqve caput ejus exosculatus.*

Babyl.Megill.fol.14.1. Miriam ante nativitatem Mosis prophetaverat, Mater mea pariet filium, qvi liberabit Israëlem. Cùm foret natus, repleta est tota domus luce. Prostitit pater ejus ונשקה על ראשה *atqve eam exosculatus est super caput, & dixit, adimpleta est Prophetia tua. At cùm eum abjicerent in fluvium,* טפחה על ראשה *eam contudit super caput.*

Qvid si ipsissimo hoc gestu usus fuerit Salvator erga hunc juvenem? Aptiusq; , cùm coram eo flexis genibus provolveretur. Aliqvo saltem gestu usus est, qvo & ipsi juveni, & astantibus planum fuit, juvenem & interrogatione suâ, & responsione, non parùm placuisse.

Sic אהבתי *Psal.* CXVI, 1. apud LXX. Ἠγάπησα, bene reddas, *complacet mihi.* Sic *Josephus* de militibus *Davidis*, 1. *Sam.* XXX. Qvadringenti isti qvi ad prælium ierant, spolia ducentis qvi defatigati elanguerant,impertire noluerunt. Ἀγαπήσειν δὲ σεσωμένας γυναῖκας ἀπολαμβάνοντας ἔλεγον·

Pari aliqvo sensu dicitur *Johannes*, discipulus ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, non qvòd magis eum diligeret *Iesus* qvàm reliqvos, amore suo

ſuo æterno, infinito, ſalvifico; ſed qvòd eum magis externo aliqvo ſavore, ac amicâ familiaritate interiori foveret. Et qvare ? Qvia *Iohannes* ſe curam matris *Chriſti* poſt mortem ejus habiturum ſpoſpondiſſet. Nam verba iſta Salvatoris in cruce ad *Iohannem, ecce, mater tua*; & ad matrem, *ecce filius tuus*; & qvòd exinde reciperet eam *Iohannes* ad ſua, claram probabilitatem ſecum ferunt, non tum primùm *Iohannem* de re tali audiiſſe, ſed jam pridem ita fuiſſe pollicitum.

Ηγάπησά σε in *Eſai* LX, 10. redditur רחמתיך *Miſertus ſum tui*: qvod etiam optimè hîc poteſt convenire. *Ieſus miſertus eſt ejus.*

VERS. 46. Υἱὸς Τιμαίου Βαρτιμαῖος.

Tautologiâ Solœcizantem ſuſpicantur qvidam Evangeliſtam: nam nec neceſſe erat, ut arbitrantur, ut vocem Syriacam ſic Græcè redderet: nec alibi in nominibus propriis, ejuſdem generis, eſt factum. Nam non dicitur ab ullo Evangeliſta *Bartholomæus, filius Tholomai. Bar Abbas, filius Abbæ. Bar Ieſus, filius Ieſu: nec in ſimilibus.*

Verè qvidem: At

I. Cùm denominatio fit à nomine communi & non proprio, tùm non adeò inconſonum eſt, vocem interpretari; qvod & fit ſemel iterumqve, *Marc.* III, 17. Βοανεργὲς, ὅ ἐστιν, υἱοὶ βροντῆς Act. IV, 36. Βαρνάβας, ὅ ἐστιν υἱὸς παρακλήσεως. Jam verò,

II. *Bar Timai* aliter reddi potuiſſet, qvàm *Filius Timai*: Nempè vel בר תימה *Filius admirationis*, vel qvòd propiùs בר טימי *Filius utilitatis*. Targ. in *Eſth.* III, 8. ולמלכא ליר״ן ליה טימי מנהון Meritò ergò Evangeliſta, ut oſtenderet hunc *Bartimæum*, non ab hac, aut illa, aut alia tali Etymologia fuiſſe nuncupatum, ſed à nomine paterno, nomen ejus ita interpretatur, Βαρτιμαῖος, υἱὸς Τιμαίου.

III. Erat forſan *Timæus* nominis notioris apud iſtud ſæculum, vel famâ bonâ, vel malâ: ita ut *Judæis* tunc ibi verſantibus nihil abſurdi foret dicere, Hic *Bartimæus* cœcus, filius eſt *Timæi* adeò famoſi. Sic, nobis ignotum eſt, qvinam fuerint *Alexander & Rufus*, cap. 15. 21. at erant illi abſqve dubio notiſſimæ famæ vel inter Diſcipulos vel inter Judæos.

IV.

IV. Qvid si תימיא idem sit cum סימיא Cœcus, ex usu ת pro ס apud Chaldæos, ut *Bartimæus filius Timæi*, sonare potuerit, *Filius cæcus cæci patris?*

CAP. XI.

VERS. 2. Καὶ περιβλεψάμενος πάντα.

COnfer *Marcum* cum reliqvis de tempore ejectionis mercatorum è Templo, & apparebit vocem περιβλεψάμενος non nudum intuitum aut inspectionem denotare, sed inspectionem cum reprehensione & correctione. אזהרה Judæis.

VERS. 13. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων.

Vide qvæ diximus ad *Matth.* XXI, 19. Summa hæc est:

I. Adeò abfuit tempus ficuum, ut vix jam adesset tempus foliorum.

II. Ficus reliqvæ in monte, erant de genere ficuum communi: & in iis non adhuc visenda erant folia. Ast ea: qvam foliis vestitam vidit Christus, atqve ideò eam adiit, erat ficûs generis extraordinarii.

III. Nam erat ficus qvædam בנות שוח dicta, qvæ nunqvam foliis caruit, & nunqvam ficubus. Nam unoqvoqve anno fructum tulit, at fructus iste ad maturitatem non erat decoctus ante annum tertium: Talem opinamur fuisse hanc ficum.

VERS. 16. Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τις διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ.

Bab. Jevamoth, fol. 6. 2. Qvænam est reverentia Templi? Nè qvis eat in montem domûs (vel atrium gentium) *cum baculo suo, & calceis suis, crumenâ suâ, & pulvere in pedibus suis* ולא יעשנו קפנדריא ורקיק *Non per illud faciat viam suam transitivam, nec faciat locum sputationis.*

Idem

Idem etiam ſtatuitur de Synagogâ : imò de Synagogâ jam devaſtatâ, multò magis de florente.

Megill. fol. 28. 1. לא עושין קפנדריא *Synagogam jam devaſtatam nè faciant viam tranſitionis.* Et fol. 27. 2. *Interrogârunt R. Eliezarum ben Shammua diſcipuli ejus, unde adeò dies tuos produxiſti? Reſpondit ille : Nunqvam feci Synagogam viam tranſitionis.*

Prohibetur ergo à magiſtris, nè in viæ compendium, atrium templi fiat tranſitus. Et nonne hoc ſatis erat frœni, qvo reprimerentur omnes à portando vaſa per templum? At erat contiguum atrio, *Caſtellum Antoniæ*, erantque in atrio Gentium, *Tabernæ*, ubi venundabantur plurima, & huc portari vaſa profana, vix eſt negandum. Et vaſa hæc portari διὰ τοῦ ἱεροῦ dici potuerunt, qvamvis portantes, totum Templum non permearent.

CAP. XII.

VERS. I. Ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν ἄνθρωπος, &c.

COgnoverunt *Sacerdotes & Phariſæi*, inqvit *Matthæus*, *de ſe hæc dici*, Matth. XXI, 45. Nec mirum : nam gloriabantur *Judæi*, ſe eſſe vineam Domini : & injuriam iſti vineæ à qvovis illatam promptè obſervant, at qvàm longè abeſt, ut obſervent, qvàm infrugiferi illi, & ingrati Domino vineæ.

Tanchum, fol. 54. 3. *Res comparari poteſt Regi, cui erat vinea, atqve iſti erant tres, qvi inimicabantur. Qvidnam illi fecerunt? Unus excidit racemos, Secundus botros defalcavit, & Tertius extirpavit vites. Rex iſte, eſt Rex regum, Dominus benedictus : Vinea Domini, eſt domus Iſraëlis. Tres inimici ſunt Pharaoh, Nebuchadnezzer & Haman, &c.*

Ἀμπελῶνα.

Kilaim, cap. 4. hal. 5. Si plantat ſeriem unam qvinqve vitium, Schola Schammæana dicit, qvòd eſt vinea; Hilleliana autem dicit, Non eſt vinea, uſqve dum ſint ibi duo ordines vitium.

Περιέθηκε φραγμὸν.

Ibid.hal.3. Qualisnam est sepes? sit alta decem palmos: His minùs, non est sepes.

Ὤρυξεν ὑπολήνιον.

Ibid. חריץ שהוא עמוק י ורחב ד *Lacus sit profundus decem palmos, & latus quatuor.*

Ὠκοδόμησε πύργον.

Ibid.cap.5.hal.3. שומרה שבכרם גבוהה י ורחבה ד *Custodia quæ in vinea, sit decem alta, & quatuor lata.* Cubiti sunt intelligendi. Nam *Rambam*], שומרה inqvit, *est locus altus, ubi stat vinitor, ut circumspiciat vineam.*

Ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς.

Maimon. in שכירות *cap.2.* המוסר כרמו לשומר ὁ ἀποδοὺς ἀμπελῶνα αὐτοῦ, &c. *Qui vineam suam elocat custodi* בין באריסות בין בשמירו חנם *Sivè ut γεωργῷ, sive ut custodituro gratis, ineatq́; cum eo pactum, ut eam fodiat, amputet, pastinet sumptu suo, is autem negligat, atque ita non faciat, reus est, ac si propria manu vineam vastaret.*

VERS. 2. Ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῷ καιρῷ.

Id est anno qvarto à primâ ejus plantatione. Cùm jam foret כרם רבעי *vinea quadriennis*: Saltem ante istum annum nullus fructuum usus.

Maasar Sheni.cap.5.hal.1. כרם רבעי מציינין אותו בקוזות אדמה *Vineam quadriennem pingunt*, vel notant, *glebâ*, aut bolo, *aliqvâ terræ*, coloratæ. של ערלה בחרסית & *præputiatam argillâ. Et sepulchra calce.*

Gloss. *Vineæ qvadrienni appingunt notas aliqvas è gleba terræ, ut noscant homines, qvòd est vineà qvadriennis, & de ea non comedant, qvoniam ea sacrata est, ut dicit Dominus* (Levit.XIX,24.) *& oportet possessores*

res ejus fructum ejus comedere Hierosolymis, ut decimam secundam. Et vineam præputiatam (i. e. qvæ adhuc non foret qvadriennis : vid. *Lev.* XIX, 23.) *notant argillâ* הוא טיט השרוף id est *in igne decoctâ; nam prohibitio de præputiata, major est qvàm prohibitio de qvadrienni: nam qvadriennis est esui idonea, at præputiata non est adhibenda in ullum usum: Eam ergo glebâ non notârunt, nè fortè dilueretur & periret nota, & homines eam non videntes de ea comederent*, &c.

VERS. 4. λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν.

I. Non video, cur opus sit vocem ἐκεφαλαίωσαν, à germano & genuino suo sensu torqvere. Κεφαλαιȣ̃ν *in summam qvandam subducere, & colligere* significat, ut docent Lexica; & eccur non eodem sensu hoc in loco? Jecerunt in servum lapides, & deridentes computârunt cum eo summam. Sic forsan, vel tale qvid inqvientes, reqviris tu fructum & reditum? en tibi hunc fructum, (jacto lapide;) en tibi alium fructum, (jacto alio lapide;) & sic multoties: & sic eum dimiserunt ἠτιμωμένον, derisum & opprobrio onustum.

II. At esto, vocem transferendam prout vulgò redditur, *in capite eum vulneraverunt*: tum ita distingvitur hic modus λιθοβολίας, ab ista, qva confecti sunt illi qvi lapidati sunt à Synedrio. Vocatur ista λιθοβολία, nam erat jactus lapidis qvidem, at unius tantùm, ejusqve grandissimi, idqꝫ in cor damnati, cùm jam jaceret supinus. At hæc, lapidum plurimorum è manibus per aera jactatorum, hîc, illic, ubiqve ferientium. Lapidato à *Synedrio* illæsum erat caput, & absqve vulnere; at hîc λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν.

VERS. 10. Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν.

Targ. in Psal. CXVIII. sic. טליא שביקו ארדיכליא *Puerum respuerunt, ædificatores*. (vel pro אבן legit הבן, vel reddit secundùm idioma Arabum, *Filium*: sic & *R. Sol.*) Et *vers.* 27. כפיתו טליא לנכסת הגא *ligate puerum ad sacrificium Solennitatis catenis, donec sacrificaveritis eum, & effuderitis sanguinem ejus in cornua altaris. Dixit* Samuel *Propheta*.

Vers. 16. Τίνος ἡ εἰκών; Καίσαρος.

I. Erat hic *Denarius Cæsareanus.* דינרא קיסראנה Nam Zuz, apud Judæos erat etiam denarius, ut ostendimus alibi, at vix credimus, fuisse ejusdem formæ & inscriptionis.

Babyl. Avodah Zarah, fol. 6. 2. ההוא מינאה דשדר ליה דינרא קיסראנה *Ethnicus qvidam misit R. Juda principi Denarium Cæsareanum, idqve die qvodam festo Ethnicorum. Sedit Resh Lachish coram eo. Dixit R. Juda, Qvid faciam? Si recepero, consentiam* (festivitati eorum) *Si non recepero, orietur mihi inimicitia. Respondit Resh Lachish. Accipe denarium, atqve ipso aspiciente, abjice in puteum, &c.*

II. Erat Denarius argenteus, non aureus.

Bava Bathra, fol. 166. 1. דינרין כתם משם של כסף *Denarii absolutè positi, intelligendi sunt denarii argentei.* Ubi Gloss. *Denarii absolutè positi sunt argentei, donec explicetur, qvòd sunt aurei.*

Jam verò, denarius aureus valuit viginti qvinqve denarios argenteos.

Cherithuth. cap. 1. hal. 7. *Cùm venirent turtures & pulli columbarum Hierosolymis aliqvandò, denario aureo, Dixit* Rabban Simeon ben Gamaliel, *Per templum hoc, ego hac nocte non qviescam, nisi veneant denario argenteo.* Ubi Gloss. *Denarius aureus valet viginti qvinqve denarios argenteos.*

III. Erat צורי non פשוט *Romanus,* non *Hierosolymitanus:* Nam hanc distinctionem adhibent aliqvandò.

Chetubb. fol. 67. 1. זוזי פשוטי Teste glossemate, sunt זוזי מדינה *Zuzæi Hierosolymitani.*

At freqventiùs מטבע צורי & מטבע של מדינה.

מטבע צורי bene reddas *nummum Tyrium:* Ast audi *Aruch,* ubi egisset de numo צורי tandem subinfert: *Dicit R.* Eliezer, *Ubicunq; in Scriptura,* [צור] *plenè scribitur, Scriptura loqvitur de urbe Tyro; ubi verò defectivè* [צר] *de Roma loqvitur.*

Esto moneta *Tyria* aut *Romana,* hoc obtinuit apud magistros.

Bava Kama, fol. 36. 2. in Gloss. *ubicunqve aliqvid dicitur, de nummo argenteo* של מדינה *Hierosolymitano, est octona pars Tyrii.*

Hinc

Hinc ego ænigma illud solverem, qvo hæsitat Glossator ipse, si detur conjecturæ locus in re Judaicâ, post hæsitantem Judæum.

In *Bava Kama*, jam citata, *fol.* 97.2. Sermo est de מעות כוזביות ירושלמיות *Nummis Cozbensibus Hierosolymitanis.* Ænigma certe. Cudit qvidem *Ben Cozba* nummos, cùm insurgeret in *Romanos*, ut refertur *Hieros. Maasar Sheni*, fol. 52.4. Ast unde hi dicti *Hierosolymitani*, cùm in diebus *Ben Cozbæ* ruderibus propriis sepulta jaceret *Hierosolyma?* Me œdipo, ita dicti sunt, qvòd ejusdem ponderis & valoris forent cum monetâ *Hierosolymitana*, non cum *Tyria.*

Moneta Hierosolymitana, inqviunt, est *octona pars Tyria.* Hic iterum in ænigmate me implicant verba aliqva magistrorum.

Aruch in זוז *Denarius & Zuz sunt idem*, & Gloss. in *Bava bathr.* fol. 166.1. *Denarios vocant, linguâ Gemaristicâ, Zuzim*, qvod observavimus ad *cap.* VI. *vers.* 37. *Zuz* erat moneta *Hierosolymitana*, qvomodo ergò idem sonat cum denario, qvi moneta *Tyria*; cùm octona ejus pars tantùm foret?

Et scrupulum insuper hæc addunt, qvæ dicuntur à *Rambamo* in *Peah*, cap. 8. hal. 7. הדינר ו׳ זוזים *Denarius* continet *sex Zuzim.* Si dixisset, *octo Zuzim*, fuisset absqve scrupulo. At qvid jam dicendum?

Priori nodo hunc aptes cuneum, qvod *Zuz* apud Judæos vocaretur etiam *Denarius*, Judaicus qvidem, at dispar Romano: ut Scoti *Solidum* habent suum, at multùm disparem à nostro *Anglicano*: At nodo secundo cuneum qværat cui vacat.

IV. Insignitus erat hic nummus effigie *Cæsaris*, at de nummo *Hierosolymitano* sic Judæi: qvibus crede cùm lubet.

Bava Kama, fol. 97. 2. *Qvalisnam est moneta Hierosolymitana?* דוד ושלמה בצד אחד *David & Solomon cusi erant ab uno latere; atqve à reverso* ירושלים עיר הקודש *Hierusalem Civitas Sancta.* At qværit Glossator, an licuerit effigiem *Davidis* & *Solomonis* monetæ incudere, qvod vix credit. Concludit ergò, qvòd nomina eorum tantùm fuerint inscripta, non effigies.

Bereshith Rabb. fol. 24.2. *Abrahami nummo cusi erant ex uno latere, senex & anus; ex altero, juvenis & puella. Josuæ, ex uno latere, bos; ex alio, monoceros. Davidis, ex uno latere, baculus & pera; ex*

 altero

altero, turris. Mardochai, ex uno latere, saccus & cineres; ex altero, corona.

Penes authores esto fides.

VERS. 28. Ποία ἐστὶ πρώτη πασῶν ἐντολή;

Occurrit non raro apud Rabbinos distinctio inter תורה & מצוה *legem* & *praeceptum*: Per posterius intelligunt specialem aliqvem vel grandiorem (ipsis judicibus) ritum, qvalis erat, Circumcisio, Recitatio Phylacteriorum, Sabbatizatio, *&c.* Videtur qvaestio haec à Scribâ proposita, eadem respicere; nempè an praecepta ista grandia (prout aestimabantur) atqve alia istiusmodi ceremonalia, qvalia erant, Sacrificia, Purificationes, Ἑορτισμοὶ, fuerint maxima praecepta legis, necnè, & si sic, qvodnam inter ea primum?

Videtur ipse qvidem ex responsione, in negativum inclinâsse, & legem moralem praetulisse. Unde Christus dicit, eum non multùm abesse à regno coelorum: dumqve ei responsum aptat ex ipsissima isthac periocha, qvae prima erat in recitatione Phylacteriorum שמע ישראל, oculos animumqve Recitantium ad sensum medullamqꝫ rei recitatae dirigit, & nè qviescant in opere operato recitandi.

VERS. 41. ὄχλος βάλλει χαλκόν.

:היו מטילין שבה המעות Gloss. *in Shekalim*, fol. 8.4.

Ibid. *Pro arbitrio suo potuit qvisqvam in arculas projicere qvantillum voluit: Nempè in cistam qvae pro auro, tantillum auri qvantum pendebat granum hordei: & in cistam pro thure, qvantum pendebat granum hordei, thuris. At verò si diceret* הרי עלי *Ecce ego voveo lignum, non offeret minus qvàm duo segmenta, longitudinis cubitalis, & crassitiei proportionatae. Ecce voveo thus: Non offerat minus qvàm pugillum thuris.* Id est, non minus nummi, qvàm qvi tantum coëmat.

VERS. 42. Λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης.

Hierosf. Kiddushin, fol. 58.4. ב פרוטות קדריונטס *Duae prutae sunt qvadrans.*

Bava

Bava Mezia, fol. 44. 2. *Prutah est octona pars Assarii Italici. Assarius est vicesima quarta pars denarii argentei.*

Reddidimus antè ὄχλος βάλλει χαλκὸν per היו מטילין מעות Putes reddendum potiùs היו מטילין נחושת at perpende illud in

Maasar Sheni, cap. 2. hal. 8. 9. & *Adajoth*, cap. 1. 9. 10. הפורט סלע של מעשר שני: *Qui commutat Selaam decimæ secundæ, schola Schammaana dicit* מעות כל סלע *Commutet totam Selaam in* מעות (reddes forsan in *nummos* vel in *Meas*: at propriè reddendum est *in æs*, ut liqvet ex seqventibus.) *Schola Hilleliana dicit* שקל כסף ושקל מעות *In siclum argenti & siclum æris.* Sic etiam Glossatores. Et *Aruch* insuper de voce פורט *Qui commutat Selaam & pro eo recipit* מעות של נחושת שהן פרוטות *nummos æreos, prutas scilicet.*

Non licuit cuiqvam per Canonem, de qvo nuper mentiò, in Templum, imò nè qvidem in atrium gentium, intrare cum crumena sua, multò ergò minùs in atrium mulierum; & tamen vix intravit qvispiam, qvi non nummum secum comportaret aliqvem, offerendum *Corbonæ*, an in manu, an in sinu, an alibi, non definimus: sic hæc paupercula, qvæ duobus minutis æternam sibi famam coemit, rem appreciante supra omnia offerentium dona ipso Salvatore.

CAP. XIII.

VERS. 3. Εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ.

MIddoth, *cap. 1. hal. 3. Porta orientalis atrii gentium, pictam in se habuit Shushan Metropolin. Et per hanc portam exiit Summus Sacerdos ad comburendum vaccam rufam.*

Et *cap. 2. hal. 4. Omnes muri istius atrii erant alti, excepto muro Orientali: qvia Sacerdos vaccam comburens, stabat in vertice montis Oliveti, atqve collimabat, ac intuebatur in portam Templi, eo tempore qvo sparsit sangvinem.*

Parah, cap. 3. hal. 9. Sacerdos stetit facie in Occidentem versâ, vaccam

cam mactat dextrâ, & sangvinem recipit sinistrâ, at spargit dextrâ, idq; septies, directè versus Sanctum Sanctorum.

Verum qvidem est, à qvovis tractu *Oliveti* benè prospici potuisse Templum: at vox Κατέναντι, si non ad ipsissimum hunc locum dirigit, at ad aliqvem certè in eadem linea: & non potest non actionem istam Summi Pontificis in mentem revocare.

VERS. 7. Μὴ θροεῖσθε.

Cogita hîc, qvàm gentem terruerint traditiones Scribarum famâ belli *Gog* & *Magog*, immediatè adventum *Messiæ* præcessuri.

Berish. rabb. sect. 41. *R. Eliezer ben Abina dicit, cùm videris regna se invicem turbantia* צפה לרגלי של משיח *Tunc expectes vestigia Messiæ. Atqve hoc verum esse, ex hoc cognosce, qvòd sic fuit in diebus Abrahami, nam turbârunt se mutuò regna, & tum venit redemptio Abrahamo.*

Bab. Sanhedr. fol. 95. 2. Sic venerunt contra Abrahamum, & sic venturi sunt cum Gog & Magog.

Ibid. fol. 97. 1. Tradunt Rabbini: Hebdomada istius (annorum) *qvâ venturus est Filius Davidis, Anno* Primo, *adimplebitur illud, pluam super unam civitatem, at super aliam non pluam,* (Amos IV.) Secundo, *sagittæ famis emittentur.* Tertio, *fames gravis erit, & morientur viri, & fœminæ, & pueruli; viri sancti, & viri bonorum operum: Et oblivio legis erit apud discentes eam.* Qvarto, *saturitas, & non saturitas.* Qvinto, *saturitas magna: nam edent, & bibent, & lætabuntur, & redibit lex ad scholares suos.* Sexto, *Voces.* (Gloss. Divulgabitur fama Filium *Davidis* adventare: vel, clangent tubâ.) Septimo, *bella. Et in exitu istius* Septimi, *veniet Filius Davidis.*

VERS. 9. Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα.

Esai. LXVI, 7. 8. Πρὶν τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτο; &c. Εἰ ὤδινε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ, ὅτι ὤδινε καὶ ἔτεκε Σιὼν τὰ παιδία αὐτῆς.

Duo, hîc Propheta, 1. Primò, nascendum Christum ante ex-

excidium Hierosolymorum. Hoc ipsum ex hac Propheta colligunt fateanturq; ipsi Judæi.

Hieron. à sancta fide lib. 1. contra Judæos, cap. 2. *Habetur in Genesi magno antiqvissimo. Dixit R.* Samuel *bar* Nahaman, *Unde probabis, qvòd in die qva fuit destructio Templi, natus fuit Messias? Respondit, Ab hoc qvod habetur Esaiæ ultimo:* Anteqvam parturiret, peperit; anteqvam veniet partus ejus, peperit masculum. *In eadem hora qva facta est Templi destructio, clamabat Israel, tanqvam parturiens. Et* Jonathas *in Chaldaica translatione dixit. Anteqvam veniret ejus angustia, salva facta est; & anteqvam venirent ei dolores partûs, Messias revelatus est.* (Chald. יתגלי מלכה.)

Item habetur in eodem libro, Dixit R. Samuel *ben* Nachaman. *Accidit qvòd ibat Elias per viam die in qva destructio Templi facta est, & audivit qvandam vocem exclamantem & dicentem, Templum sanctum diruitur. Qvod qvum audiret, imaginabatur qvaliter posset destruere mundum: Profectus autem, invenit homines arantes atqve serentes; qvibus ait, Deus iratus est mundo, & vult domum suam destruere, & filios suos ad Gentes captivare, vos autem pro victu laboratis temporali? Et alia vox audita est dicens; Sine illos facere, qvia natus est Salvator Israelis. Et Elias ait, ubi est? Et vox, in Bethlehem Juda,* &c. Hæc ille, & hæc illi.

2. Prout non immeritò colligitur, nascendum esse Christum, ante excidium urbis, ex istâ clausula, *Anteqvam parturiret; anteqvam veniret partus ejus* (πόνος τῶν ὠδίνων) *peperit masculum*, Sic & ex istâ εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ, ὅτι ὤδινε καὶ ἔτεκε Σιὼν τὰ παιδία αὐτῆς, æqvè colligitur, colligendas & vocandas esse gentes ad fidem, ante istud excidium, qvod apertissimè docet Salvator. *vers. 10. Apud omnes gentes oportet primum prædicari Evangelium.* Nam ut gentes crediture vocentur *filii Sionis*, & *filii ecclesiæ Israeliticæ* ubiqve apud Prophetas, non opus est ut demonstretur, nam notum est omnibus.

Hoc sensu intelligenda est vox ὠδίνων hoc in loco; convenitq; non solùm cum sensu Prophetæ allegato, sed & cum Phrasiologiâ & sententia apud gentem receptissima de חבלי משיח *Doloribus Messiæ*, id est, de calamitatibus, qvas expectarunt futuras ad adventum *Messiæ*.

Sanhedr. fol. 98. 2. אמר עולא ייתי ולא איחמיניה *Dicit* Ulla, *Adveniet Messias; at non videbo eum: Sic etiam dicit* Rabba, *Adveniet*

veniet Messias, at non videbo eum; id est, Non videndus erit. *Dicit* Abai τῷ Rabbæ, *Quare?* משום חבלו של משיח *Propter dolores Messiæ. Traditio est. Interrogârunt* R. Eliazarum *Discipuli ejus: Quid faciat homo, ut liberetur à doloribus Messiæ? Versetur in lege, & in operibus misericordiæ.*

Gloss. חבלו *Id est, Terrores & dolores, qui erunt in diebus ejus.*

Shabb. fol. 118. 1. *Qui ter convivatur Sabbato, liberabitur a tribus miseriis,* מחבלו של משיח *A doloribus Messiæ, à judicio Gehennæ, & à bello Gog & Magog.*

Gloss. (*A doloribus Messiæ*) *Nam sæculo isto, quo veniet Filius Davidis, erit* קטגוריא *Accusatio Discipulorum Sapientum.* חבלו לשון חבלי יולדת *vox* חבלו *denotat dolores, quales parturientis.*

VERS. 32. Περὶ ἢ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας ἐδεὶς οἶδεν.

De die & horâ, qvibusnam? De die excidii *Hierosolymitani* esse sermonem, adeò patet, & per qvæstionem Discipulorum, & totum filum dissertationis Christi, ut mirum sit, qvemvis posse verba hæc intelligere de die & horâ extremi judicii.

Duo à Salvatore qværuntur, *vers.* 4. (1.) *Quando hæc fient?* ut non relinqvatur lapis super lapidem. Et (2.) *Qvodnam signum hujus consummationis?* Ad posterius respondet per totum hucusq; caput. Ad prius, verbis præsentibus.

Dixerat qvidem commate præcedente, *Cœlum & terra transibunt*; &c. non in qvæstionis propositæ solutionem, nam nihil omninò de dissolutione cœli & terræ est qvæsitum, sed in veritatis rei, qvam retulerat, confirmationem. Ac si dixisset, qværitis vos cùm futura sit talis templi eversio, qvando ea futura, & qvænam ejus signa? Respondeo ego, hæc & ista & illa signa præcessura, verbaqve hæc mea de re ipsa eventura, & de signis præcurrentibus, firmiora sunt ipsis cœlo & terrâ. At qvod de definito tempore qværitis, qværendum non est, nam *de ista die ac hora novit nemo.*

Non possumus non hîc meminisse, etiam inter spectatores excidii Templi, dissentiri, de die excidii, ut tàm parùm notæ fuerint

rint dies iſta ac hora, ante eventum, ut etiam poſt eventum in partes itum ſit de die inter eos, qvi flammas viderunt: Conflagrationem Templi vidit *Joſephus* oculatus teſtis, eamqve aſcribit ille diei menſis *Ab* vel *Loi, decimæ*: Nam ſic ille, *de bell. lib 6. cap. 26. Periit Templum Decima die menſis Loi* (vel Auguſti) *die Templo fatali, qvippe qvâ olim à rege Babylonico flammis abſumptum eſt.* Eandem conflagrationem vidit *Rabban Jochanan ben Zaccai*, iſqve unà cum tota gente Judaica, *nonæ* menſis iſtius aſcribit, non *decimæ*. ita tamen ut dicat, *Si ego in iſto ſæculo non vixiſſem, non adjudicâſſem, niſi ad diem decimum.* Nam ut Gloſſ. in *Maimor.* in *Taanith,* cap. 5. *Veſper erat cùm flammas admoverent; conflagravitque Templum uſqve ad occaſum ſolis diei decimæ. Apud Talmud. ergo Hieroſolymitanum Rabbi & R. Joſhua ben Levi jejunârunt diebus nonâ & decimâ.* Vide & *Babyl. Taanith. fol. 29. 1.*

οὐδὲ οἱ ἄγγελοι.

Babyl. Sanhedr. fol. 99. 1. Qvia dies vindictæ eſt in corde meo, atqve annus redemptorum meorum advenit, Eſai. LXIII, 4. *Qvid ſibi vult, Dies vindictæ eſt in corde meo? Dicit* R. Jochanan, *cordi meo revelavi illum, membris meis non revelavi.* R. Simeon ben Lachish *dicit, Cordi meo revelavi illum* למלאכי השרת לא גליתי *at Angelis miniſtrantibus non revelavi.* Et *Jalkut* in locum iſtum: לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי *Cor meum ori non revelat, cuinam os revelaret?*

οὐδὲ ὁ υἱός.

Οὐδὲ ἄγγελοι οὐδὲ υἱὸς; Id eſt, *Neqve Angeli, neqve Meſſias.* Iſto namqve ſenſu ſumenda eſt vox Υἱὸς hoc in loco, alibiqve ſæpiſſimè: ut in periocha iſta *Johan.* V, 19. *Filius,* id eſt, Meſſias, *ex ſe nihil poteſt facere, niſi qvod Patrem facientem videt. v. 20. Pater amat Meſſiam,* &c. v. 26. *Meſſiæ dedit vitam habere in ſeipſo,* &c. Vocemqve *Filium* hoc ſenſu eſſe reddendam, patet ex commate 27. *Authoritatem ei dedit etiam judicium exercendi, qvia eſt Filius hominis;* Nota illud, *Qvia eſt Filius hominis.*

I. Aliud eſt, *Filium Dei* intelligere nudè & abſtractè pro ſecunda perſona in ſacroſancta Trinitate, aliud pro *Meſſia,* aut ſe-

cunda ista persona incarnata. Dicere, Secundam personam in Trinitate aliqvid non scire, blasphemum est; at non ita est, ita dicere de *Messia*, qvi tamen etiam fuit idem cum Secunda persona in Trinitate.

Nam qvamvis Secunda persona, secundùm meram Deitatem abstractè considerata, co-æqvalis fuerit Patri, co-omnipotens, co-omnisciens, co-æterna, &c. *Messias* tamen (qvi θεάνθρωπος consideratus ut *Messias*, erat Patris servus & nuntius, & mandata & authoritatem recepit à Patre. Et nè *gry* profuturæ sunt locutiones istiusmodi *Ariano, Filius ex se nihil potest*, &c. Si hoc sensu, qvod necessariò faciendum est, accipias: *Messias nihil ex se potest*, nam est servus & deputatus.

II. Distingvendum est inter excellentias & perfectiones Christi, qvæ fluxerunt ab ipsa hypostatica duarum naturarum unione, & istas qvæ fluxerunt à donatione & unctione Spiritus Sancti. Ab hypostatica unione naturarum fluxerunt, infinita Dignitas personæ, Impeccabilitas, infinita Αὐταρκεία ad præstandam legem, & satisfaciendum justitiæ divinæ. Ab unctione Spiritûs fluxerunt, Potestas miraculorum, futurorum Præcognitio, atqve mysteriorum Evangelicorum omnimoda Scientia. Illæ idoneum eum reddiderunt & perfectum Redemptorem, hæ idoneum & perfectum Ministrum Evangelii.

Jam ergo Præscientia futurorum, de qva re hic agitur, inter ea numeranda est, qvæ ab unctione Spiritûs Sancti fluxerunt, atqve ab immediata revelatione, non ab hypostatica naturarum unione. Ita ut ea, qvæ revelanda à Christo forent Ecclesiæ, à revelatione Spiritûs peteret, non ab ista unione. Nec qvicqvam a dignitate Personæ suæ est derogatum aut detractum, qvòd dicat se non nôsse diem istam & horam excidii *Hierosolymitani?* Imò officio & deputationi suæ congruit admodum, qvi dictamina Patris secutus & obsecutus est in omnibus, Patris servus, nuntius & minister. *Filius non novit*, i. e. ei non revelatum est à Patre, ut revelet Ecclesiæ. *Apoc.* I, 1. Apocalypsis Jesu Christi, *qvam dedit ei Deus.*

Omittimus qværere de Scientia & Cognitione Christi, à morte jam resuscitati; an, & qvantùm excederet cognitionem ejus dum adhuc versaretur in terris; absqve dubio est, cum jam à

mor-

mortuis resuscitatum, promeritum fuisse omnimodam Revelationem [*vid. Apoc. V, 9*] eumq; in terris ante mortem versantem, actitâsse vigore Spiritûs Sancti, & sanctitatis istius ineffabilis qvæ fluxit ab unione Humanæ naturæ cum Divina, naturâ interim Divinâ infinitam suam activitatem Omnipotentiæ suspendente. Ita ut Christus miracula operaretur & futura præsciret eodem modo qvo & Prophetæ, nempè per Spiritum Sanctum, (at mensura largiori) & Diabolum vinceret non tam per Omnipotentiam Divinæ naturæ, qvàm per infinitam Sanctitatem suæ Personæ, & Obedientiæ. Ita ut si vel eum respicias, ut ministrum Dei & servum; vel constitutionem, ut ita dicam, & conditionem Personæ ejus respicias, nihil incongruitatis secum portant hæc ejus verba, *De die & hora ista non novit, etiam Filius.* Imò substitutionem ejus ut Servi, & constitutionem Personæ ejus ut Θεανθρώπȣ, optimè eloqvuntur.

Ratio, cur cælatum adeò voluit divina Sapientia diem tempusq; excidii *Hierosolymitani*, sibi optimè est nota; & hominibus, cùm tempus fuerit inscrutabile, ratio certè non valdè facilis scrutatu. Conjectari possumus, tempus occultatum fuisse, partim nè terrerentur ejus sono pii, ut II *Thes.* II, 2. partim ut retibus securitatis suæ, caperentur impii, & qvi nollent non esse securi; ut *Matth.* XXIV, 38. At secreta sua sunto Deo.

CAP. XIV.

VERS. 3. Νάρδȣ πιςικῆς.

QVid si reddam *Nardini balanini?*

Plin. lib. 13. cap. 1. *Nardinum constat, omphacio, balanino, junco, nardo, amomo, myrrha, balsamo,* &c.

Idem, lib. 12. cap. 21. *Myrobalanum, Troglodytis & Thebaidi & Arabiæ, qvæ Judæam ab Ægypto disterminat, commune est, nascens unguentum, ut ipso nomine apparet, qvo item indicatur & glandem esse arboris.*

Βάλανος, ut omnibus est notum, apud Græcos est *Glans*, sic & est פיסתקא *Pistaca* apud Talmudicos.

Babyl. Gittin, fol 69. 1. Præscribuntur varia medicamenta variis morbis : inter alia דברסם ליתי כי פיסתקא דנישדור *Pleuritidi* (vel ut alii volunt, morbo cuidam capitis) *Recipe ad quantitatem Glandis de Ammoniaco.* Gloss. פיסתקא *est glans* ... *dri.* Aruch פיסתקא *est granum fructûs, qui vocatur* גלנדא *Glans.*

Vox Νάρδυ Hebraizat, à voce נרד forsan & vox π... Syrissat à voce פיסתקא : Ita ut ungventum vocari possit, *unguentum balaninum* : in cujus confectione primas obtinuere *Nardus* & פיסתקא *Glans* sive *Myrobolanum.*

Κατέχεεν αὐτῦ κτ̀ τῆς κεφαλῆς.

Linguâ Talmudicâ דרדיגה משחא ארישיה.

Babyl. Chetubb. fol. 17. 2. Quænam sunt testimonia, quòd fœmina nupta est virgo? Si prodierit nuptum בהינומא *Peplo super oculos demisso, capite tamen non velato. Sparsio nucum est etiam testimonium. Hæc in Judæa ; at quænam in Babylone ? Dicit* Rabh דמשחא ארישא דרבנין *Si unguentum fuerit super caput Rabbinorum.* Gloss. fœminæ unguentum dederunt in capita Scholarium (תלמידין & unxerunt]. *Dicit* Rabh *Papa* τῷ Abai, משחא דחפיפותא קאמר מר *Num doctor iste loqvitur de unguento aromatico usitato in thalamis ?* (Gloss. Num Rabbini tales sunt, ut istiusmodi unguentis ungantur?) *Respondit ille* יתמא *O Orphane* (i. e. inscie consvetudinum) לא עברא לך אמך דרדוגי משחא ארישא דרבנין *Nonne mater tua effudit pro te* (in nuptiis tuis) *unguentum super capita Rabbinorum? Ita, qvidam è Rabbinis acqvisivit uxorem pro filio suo in domo* Rabbæ bar Ulla ; *& dixerunt ei*, Rabbah bar Ulla *etiam acqvisivit uxorem in domo cujusdam Rabbini pro filio suo* ודרדיג ארישא דרבנן *Et effudit unguentum super capita Rabbinorum.*

E traditione adductâ qværi posset, an usitatum foret in *Judeâ*, capita Rabbinorum ungventis humectare in nuptiis virginum, ità ut erat in *Babylone*? Aut annon adeò usitatum alias capita eorum ungere, ut talis unctio ad nuptias, res non ita memorabilis foret, ac erat in *Babylonia*? Utrobiqve certè, utcunqve capita unxerint qvoad sanitatem, incongruum est habitum, Rabbinos un-

gvent-

gventa aromatica olere. *Indecorum est*, inqviunt Hierosolymitani, *Discipulo sapientum olere aromata. Hieros. Berac.* fol. 11. 2. Et *Babylonicorum* sententiam habes hoc ipso in loco, cùm inter eos qværitur, idq; qvasi cum displicentiâ qvâdam, an *Rabbini* tales sint, ut ungantur ungventis aromaticis, ita ut unguntur delicatiores. Ex hac ipsa recepta ubiqve inter eos sententia, aptiùs intelligas, cur discipuli alii, æqvè ac *Judas* profusionem ungventi indignè tulerint: Ille ex neqvissimâ avaritiâ; illi autem, partim ut nolentes rei tàm pretiosæ perditionem, & partim ut non approbantes morem tàm delicatum adhiberi circa Magistrum suum, à qvo abhorruerunt ipsi magistri Judæorum. Et Salvator ipse invidiam facti amovens, ad funus suum unctionem hanc applicat, & in suâ, & in fœminæ ipsius intentione, ne ex delicatâ aliqvâ mollitie facta videretur.

VERS. 5. Ἐπάνω τϱιακοσίων δηναϱίων.

I. Nota vulgò (ut videtur apud *Plinium*) erant pretia πολυτίμων istiusmodi ungventorum. Nam sic ille

Lib. XII. cap. 12. Pretium costi in libras XVI.

Pretium spicæ (Nardi) *in libras* XC. *Folia divisere annonam. Ab amplitudine, Hadrosphærum vocatur, majoribus foliis* X xxx (i. e. Denariis triginta) *Qvòd minori folio est, Mesosphærū vocatur, emitur* X LX (Denariis sexaginta.) *Laudatissimum Microsphærum, è minimis folium, pretiumqve ejus* X LXXX. (Denariis septuaginta qvinqve.)

Et cap. 20. *His addidere Mangones, qvam Daphnoiden vocant, Isocinnamon cognominatam, pretiumqve ejus faciunt* CCC [τϱιακοσίȣς δηναϱίȣς.] Vide plura ibid.

II. Non facile est, Summam hanc trecentorum denariorum, ad proprium valorem reducere, partim qvòd duplex foret denarius, argenteus & aureus; partim qvòd duplex nummi valor & æstimatio, *Hierosolymitanni & Tyrii*, ut observavimus anteà. Sunto hi argentei [qvod credimus] qvi minoris longè valoris qvàm aurei; & sunto *Hierosolymitani*, [qvod etiam credimus] qvi viliores qvàm *Tyrii*, effantur tamen planè grandem opulentiam *Magdalenæ*, qvæ ungventum tanti pretii profudit, cùm & anteà tale qvid profuderat.

Qvod in mentem revocat ea, qvæ dicuntur à magistris, de

Arcu-

Arcula aromatum קופת הבשמים, qvam tenebatur maritus uxori præbere pro proportione dotis.

Babyl. Chetubb. fol. 66. 2. At hoc non dicitur, inqvit Rabh Ishai, *nisi de* Hierosolymitanis. *Extat exemplum filiæ* נקרימון Nicodemi ben Gorion, *cui allocârunt sapientes qvadringentos aureos pro Arca aromatum in unumqvemqve diem. Dixit ea illis, Sic utinam allocetis filiabus vestris; & responderunt illi post eam, Amen.* Gloss. *A marito dandi erant decem Zuzei uxori pro unaqvaqve Manah qvam ea secum attulit, ad coemenda aromata, qvibus uteretur ad se lavandum,* &c.

En locupletissimam Hierosolymitanam filiam *Nicodemi*, in cujus nuptiarum contractu, & schedula, scriptum erat *Millies mille denarii aurei è domo patris sui, præter eos qvi è domo soceri sui*: qvam tamen adeo depauperatam habes in eadem historia, ut hordea pro victu legeret e stercoribus pecorum.

VERS. 7. Πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν.

Babyl. Schabb. fol. 63. 1. *Dicit* Samuel: *Non est discrimen inter hunc mundum & dies Messiæ* אלא שעבוד מלכיות *Nisi qvoad afflictionem regnorum Ethnicorum; Sicut dicitur, Non deerit pauper e medio terræ* [Deut. XV, 11.) Nota fatentem Judæum, Pauperes futuros etiam in diebus *Messiæ*: qvæ qvàm conveniant cum recepta eorum sententia de regno *Messiæ* pomposo, ipse videat. *R. Sol* & *Ab. Ezr. Si obedíveris verbis Domini, non erit in te pauper; At non obedies, ergo nunqvam deerit pauper.* Hac ratione rei recepta, fatearis etiam *O Samuel*, inobedientes futuros in diebus *Messiæ*: qvod qvidem, cùm adveniret verus *Messias*, nimiùm nimiumqve probatum est verum, in gente tua.

VERS. 12. Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων.

Sic *Matthæus*, cap. XXVI, 17. & *Lucas* cap. XXII, 7.

Et jam dicant mihi illi qvi opinantur, Christum Pascha suum, qvidem celebrâsse decimo qvarto, at Judæos non ante decimum qvintum, qvippe qvòd rejectum fuerit hoc anno eorum Pascha in diem decimum qvintum ob inseqvens Sabbatum; dicant in-

inqvam, an Evangelistæ loqvantur secundùm diem à *Mose* præscriptum, an secundùm diem præscriptum à Magistris traditionum, atqve usitatum à gente; Si secundùm *Mosen*, tùm decimus qvintus erat πρώτη ἀζύμων, *Exod.* XII, 15. 18. Si verò secundùm morem gentis, tùm dies decimus qvartus. Et annon Evangelistæ secundùm hunc morem loqvantur, paucis investigemus.

Tralatum qvidem aliqvando est totum festum Septiduanum, in alium mensem, idqve non tantùm ex lege ista *Num.* IX, sed & ex causis aliis, de qvibus *Hieros. in Maasar. Sheni*, fol. 56. 3. & *Maimon. in Kiddush. Hodesh.* cap. 4. at cùm occurreret tempus festo destinatum, nunqvam non mactatus est agnus die decimo qvarto.

I. Ordiamur ab historia, ubi occasio occurrit, isti non admodùm dissimilis, ob qvam trajectum fuisse Pascha hoc anno opinantur illi, de qvibus diximus, nempe ob inseqvens Sabbatum. Historia hæc est.

Hieros. Pesachin. fol. 33. 1. *A morte Shemaiæ & Abtalionis, primas sedes obtinuerunt filii Betiræ: De tribus dubiis sciscitatum ascendit Hillel è Babylone. Cùm jam esset Hierosolymis, incideretq; dies decimus qvartus mensis primi in Sabbatum* (nota illud) *non claruit filiis Betiræ, an Pascha pelleret Sabbatum necnè: qvod cùm Hillel multis determinâsset, addidissetq; insuper, se hoc didicisse à Shemaia & Abtalione, abdicârunt illi seipsos authoritate sua, atqve Hillelem præfecerunt. Cùm jam in præfecturam eum cooptâssent, derisit ille eos dicens, Qvid vobis opus est hoc Babylonico? Nonne inserviistis duobus primatibus mundi, Shemaiæ & Abtalioni, qvi inter vos sederunt?* Hæc qvæ dicta sunt, in rem nostram satis faciunt, at lectoris veniâ totam historiam addamus. *Dum ille eos ita rideret, fugit eum memoria traditionis. Nam dixerunt ei, Qvid agendum est cum populo, si non attulerint cultros suos? Respondit ille, Traditionem hanc audivi, sed sum oblitus, At sinite illos, nam qvamvis non sint Prophetæ, sunt tamen filii Prophetarum. Extemplo, unusqvisqve, cujus Pascha fuit agnus, cultrum infixit velleri ejus: & cujus Pascha hædus, cultrum appendit cornibus ejus.*

Judicet jam æqvus lector, inter rationem, qvæ redditur trajectionis Paschatis hoc anno in diem decimum qvintum, nempe propter Sabbatum inseqvens, ne toto biduo ab opere servili abstinere cogerentur; & rationem ob qvam meritò trajici poterat isto

anno, de qvo historia. Incidit dies decimus qvartus in Sabbatum, oritur scrupulus, an cedat Sabbatum Paschati? an Pascha Sabbato? Non possunt ipsi Primates Synedrii, & oracula traditionum, rem solvere: Transigitur articulus grandis Religionis, & qvid hîc agendum? O filii *Betiræ*, trajicite Pascha in diem crastinum, & solvitur nodus. Certè si hoc vel usitatum fuisset, vel licitum, cavissent illi, ne in hoc angustiæ laberetur res Religionis, & eorum authoritas & fama. At illud non tolerandum.

II. Adjungamus traditionem, qvam meritò mireris.

Pesachin, cap. 7. hal. 4. *Qvinqve res, si veniunt in immunditia, non comeduntur in immunditia. Manipulus, & duo panes, & panis propositionis, sacrificia pacifica congregationis, & hirci Neomeniorum.* הפסח שבא בטומאה נאכל בטומאה *At Pascha qvod venit in immunditia, comeditur in immunditia. Qvia non venit originaliter, nisi ut comedatur.*

In qvam traditionem sic *Maimonides. Dicit Dominus, Et fuerunt qvidam, qvi immundi erant ex cadavere hominis* (Num. IX, 6.) *& determinat de iis, nempe ut rejiciantur à Paschate primi mensis ad Pascha secundi. Et traditio est, qvòd hoc ita fuit determinatum, ideò qvòd pauci forent; At verò si tota congregatio fuerit immunda, aut si maxima pars ejus fuerit immunda, offerunt tamen Pascha, qvamvis sint immundi. Ideò dicunt, Homines particulares rejiciuntur ad Pascha secundum, at tota congregatio non rejicitur ad Pascha secundum. Pariterq; omnes oblationes congregationis, offerunt eas in immunditia, si plurimi sint immundi: qvod & discimus à Paschate. Nam dicit Dominus de Paschate* במועדו *qvòd offerendum est in tempore suo statuto,* (nota illud,) *& dicit etiam de oblationibus congregationis. Hoc facietis Domino, temporibus vestris statutis, atqve omnibus illis præscribit tempus statutum. Omne igitur cui statuitur tempus, offertur etiam in immunditia; si modò plurimi è congregatione, aut plurimi è sacerdotibus sint immundi.*

Hieros. Sotah, fol. 16. 3. *Comperimus, qvòd congregatio facit Pascha suum in immunditia, eo tempore qvo plurimi eorum sunt immundi. Et si de immunditia nota sic dispensatum est, multò magis de immunditia dubia.*

At qvidnam opus tali dispensatione? Nonne trajicere Pascha potuistis, O patres Synedrii, in diem unum, aut biduum, ut pu-

purificetur populus ? Neqvaqvam : nam offerendum eſt Paſcha במועדו *tempore ſuo ſtatuto*, die decimo qvarto, abſqve ulla diſpenſatione, Nam

III. Sic de iſto die Canones iſtius eccleſiæ.

Peſachin, cap. 1. hal. 1. אור לי״ד בודקין את החמץ לאור הנר *Luce diei decimæ qvartæ inveſtigant fermentum per lucem candelæ.* Gloſſ. *Nocte cui dies inſeqvens eſt dies decimus qvartus* : atqve adi omnes commentatores, & docebunt illi, hoc factum eſſe exeunte jam die decimo tertio.

Maimon. in חמץ ומצה cap. 2. *E verbis Scribarum, inveſtigant atqve amovent fermentum initio noctis diei decimi qvarti, idqve per lucem candelæ: Nam noctu omnes ſunt intra ædes ſuas, & candela eſt aptiſſima tali inveſtigationi. Ergo non ſtatuunt exercitia in fine diei decimi tertii, nec incipiat ſapiens Phylacteria ſua recitare iſto tempore, ne inde ob ejus prolixitatem impediatur ab inveſtigando fermento, tempore ſuo.*

Id. ibid. cap. 1. *Prohibitum eſt comedere fermentum die decimo qvarto à meridie, & porrò*, videlicet, *ab initio horæ ſeptimæ.* —— *Prohibuerunt etiam ſapientes noſtri, comeſtionem ejus ab initio horæ ſextæ* —— *Etiam horâ qvintâ non comedunt fermentum, ne fortè nubilus ſit dies, & ſic erretur de tempore.* —— *Ecce diſcis, qvòd licitum eſt fermentum comedere die decimo qvarto, ad finem uſqve horæ qvartæ, at qvintâ non utendum.*

Idem in *Corban Peſach.* cap. 1. *Non mactandum erat Paſcha niſi in atrio, ubi mactabantur reliqva ſacrificia : Mactandumq; die decimo qvarto poſt meridiem, poſt juge ſacrificium.*

Et jam dicas lector, qvemnam diem dicant Evangeliſtæ πρώτην Ἀζύμων: & an probabile omninò fuerit, unqvam trajectum fuiſſe Paſcha in diem decimum qvintum: Multò minus probabile eſt, Chriſtum hoc anno Paſchate ſuo, Paſchata Judæorum prævenniſſe die uno. Nam

Non mactandum erat Paſcha, niſi in atrio, ubi mactabantur reliqva Sacrificia, ut audivimus nuperrimè à *Maimonide*, & vide Rubricam introductionis agnorum in atrium, & mactationis. *Peſachin*, cap. 5. hal. 5. 6. & tùm dicas feriò, an credibile fiet, Sacerdotes in Templo, velle contra decretum Synedrii eo anno ſtatutum

tum (ut fert ſententia cui contradicimus) agnum Chriſti unum, ſolum, ſingularem mactare, cùm ex decreto iſto mactari non deberet ante diem craſtinum? Cùm diceret Chriſtus diſcipulis, *Noſtis, qvod poſt biduum eſt Paſcha*, cùmqve juberet, *Ite & parate nobis Paſcha*, mirum eſt, eos non retorſiſſe, Verè qvidem, Domine, deberet eſſe poſt biduum, at rejectum eſt hoc anno in diem ulteriorem, ut jam ſit poſt triduum: Impoſſibile eſt igitur, ut hodie paremus, nam non permittent Sacerdotes mactationem ante craſtinum.

Satis, ut opinamur, in hac re diximus: At de die Paſchali loqventi liceat pauca addere, qvamvis non ad rem, de qva egimus, qvæ forſan non indigna erunt perpenſione.

Peſachin, cap. 8. *Lugens lavat ſe, & comedit Paſcha ſuum veſpere. Proſelytus qvi proſelytizatur veſperiis Paſchatis, ſchola Shammaana dicit, Baptizetur & comedat Paſcha ſuum veſpere; Hilleliana dicit, Qvi ſeparat ſe a præputio* (i.e. ab Ethnicis & Ethniciſmo) *eſt ac ſi ſepararet ſe à Sepulchro.* Gloſſ. *Et opus habet purificatione ſeptiduana.*

Hieroſ. Peſachin, fol. 36. 2. אסטרוטונין היו בירוש׳ *Milites erant Hieroſolymis, qvi ſe baptizârunt & comederunt Paſchata ſua veſpere.* Notandum certè: Proſelytos, eodem die proſelytos factos, & comedentes Paſcha, idqve, ut videtur, abſqve Circumciſione, ſed baptiſmo ſolo admiſſos.

Cura Scholæ Hillelianæ hâc in cauſa, non tàm Proſelytum, die Paſchatis proſelytum factum & baptizatum, repulit à comedendo Paſchate, qvàm cavit de futuro, ne ſcilicet ille annis ſeqventibus ſe obtruderet ad comedendum Paſcha in immunditia, Nam dum in Ethniciſmo erat, immunditiam non contraxit à Sepulchro contacto, at jam proſelytus factus, contraxit, &c. Hæc Gloſſa.

Ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ Πάσχα.

Nam & per famulos parata ſunt Paſchata Dominis ſuis.

Peſachin, cap. 8. hal. 2. *Si dicat qvis famulo ſuo, Ito & macta mihi Paſcha, isqve hœdum mactet, de eo comedat; Si agnum mactet, comedat de eo; Si & hœdum & agnum, comedat de priori, &c.*

VERS

VERS. 26. Καὶ ὑμνήσαντες.

Pesachin, cap. 9. hal. 3. *Quidnam discriminis inter Pascha primum & secundum?* (i.e. primi mensis, & secundi. *Num. IX.*) *In primo obligatur qvisqvis sub ista lege. Fermentum non videbitur apud vos, nec invenietur. In secundo, fermentum & Azymum possunt esse cum homine in domo sua. In primo, tenetur ad hymnum cùm comedit Pascha: In secundo, non tenetur ad hymnum cùm comedit. In utroqve tenetur ad hymnum dum facit*, vel mactat. *Utrumqve comedendum est assatum, & cum Azymis, & herbis amaris, & utrumqve pellit Sabbatum.*

Qværunt Gemaristæ, *Unde hoc, qvòd tenentur ad hymnum dum comedunt Pascha? Dicit R.* Jochanan *nomine* R. Simeonis *ben* Josedek. *Dicit Scriptura, Canticum vobis erit, sicut in nocte cùm celebratur festum.* (Esa. XXX, 29.) *Nox, qvæ sanctificatur in festum, tenetur ad hymnum; Nox, qvæ non sanctificatur in festum, non tenetur ad hymnum.*

Glossa: *Sicut soletis cantare nocte, cùm celebratur festum. At non est tibi nox, qvâ obligantur ad canticum, præter noctem cùm comeditur Pascha.*

II. Hymnus iste *Rabbinis* vocatur *Hallel*, eratqve ab initio *Psal.* CXIII. ad finem *Psal.* CXVIII. qvem intersecuerunt, partemqve ejus recitârunt in ipso medio convivii, & partem rejecerunt ad finem.

De extensione prioris portionis disceptatum est inter Scholas *Shammæanam* & *Hillelianam*. *Shammæana* dicit, usqve ad finem *Psal.* CXIII. *Hilleliana* dicit, ad finem usqve *Psal.* CXIV. Sed his non immorabimur. Hymnus, qvem jam occinuit Christus cum suis à cibo, erat pars posterior. In qva, ut observant magistri traditionum, memorantur hæc qvinqve.

Exitus ex Ægypto. *Scissio maris rubri. Traditio legis. Resurrectio mortuorum, & Dolores Messiæ. Exitus ex* Ægypto, *sicut scribitur, Cùm exiret* Israel *ex* Ægypto. *Scissio maris rubri, sicut scribitur, Mare vidit & fugit. Traditio legis, sicut scribitur, Montes saltaverunt sicut arietes. Resurrectio mortuorum, sicut scribitur, Ambulabo coram Deo in terra viventium. Et dolores Messiæ, sicut scribitur, Non nobis Domine, non nobis. Pesachin*, fol. 118. 1.

Ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

Tenebantur Canonibus Traditionalibus ad pernoctationem intra *Hierosolymam.*

Pesachin, fol. 65. 2. *Paschate primo tenetur qvispiam ad pernoctationem*, (טעון לינה) *Paschate etiam secundo, tenetur ad pernoctationem.*

Gloss. *Paschatizans tenetur ad pernoctandum in Hierosolyma nocte prima.* At disputatur, an nocte eadem, qvâ comesus agnus; an nocte, primum diem festum seqvente. Vide locum: & permitte, Leonem de tribu *Juda* telis istis aranearum non constringi.

VERS. 36. Ἀββᾶ ὁ Πατήρ.

Ita ut necesse est, ut distingvas inter idiomata Hebræum & Chaldaicum in vocibus אבי & אבא, sic distingvas licet, ferè dixeram necesse est, de earum sensu. Nam vox אבי patrem qvidem naturalem denotat, at simul patrem etiam civilem, Seniorem, Dominum, Doctorem, Magistratum: verùm vox אבא patrem solùm naturalem, qvocum & comprehendimus adoptantem, imò denotat *Pater meus.*

Babyl. Sanhedr. fol. 37. 1. שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך:

Nè dicat qvisqvam vicino suo, אבא *Pater meus nobilior est patre tuo.*

Aruch in אבא. *Interrogavit R. Chaia τὸν Rabh filium fratris sui, cùm veniret in terram Israeliticam* אבא קיים *Num pater meus vivit? Et respondet ille* אמא קיימת *Num & mater tua vivit?* q. d. Nôsti matrem tuam esse defunctam, ita & scias patrem tuum esse defunctum.

Bathra, fol. 10. 2. *Solomon dixit: observate* מה פירש אבא *Qvid dicat pater meus?* Sic apud *Targum*. infinities.

Et observare licet apud paginas sacras, ubicunqve fit mentio de patre Naturali, *Targumistas* adhibere vocem אבא: at cùm de patre Civili, vocem aliam.

I. De

I. De patre Naturali.

Gen. XXII,7. ויאמר אבי *Targ.* ואמר אבא
Gen. XXVII,34. ברכני גם אני אבי. *Targ.* ברכני אוף לי אבא
Gen. XLVIII,18. לא כן אבי *Targ.* לא כרין אבא.
Judic. XI, 36. אבי פתחת פיך *Targ.* אבא פתחת פומך
Esai. VIII, 4. ידע עולימא למקרי אבא ואמא Vide & *Targ.* in *Josu.* II. v. 13. & in *Judic.* XIV,16. alibiqve freqventissime.

II. De patre civili.

Gen. IV, 20. 21. הוא היה אבי. *Targ.* הוא הוה רבהון
I. *Sam.* X,12. ומי אביהם *Targ.* ומן רבהון
II. *Reg.* II,12. אבי אבי *Targ.* רבי רבי
II. *Reg.* V,13. ויאמרו אבי *Targ.* ואמרו מרי
II. *Reg.* VI,21. אכה אבי. *Targ.* אקטול רבי

Hinc patet ratio verborum Apostoli, *Rom.* VIII, 15. ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἀββᾶ ὁ Πατήρ, & *Gal.* IV, 6. *Qvoniam filii estis*, &c. Aliud erat Deum vocare אבי *Patrem*, id est, Dominum, Regem, Doctorem, Gubernatorem, &c. & aliud, eum vocare אבא *Patrem meum.* Doctrina adoptionis, proprio sensu, erat Scholis *Judaicis* omninò ignota. (populum solùm *Israeliticum* à Deo præ omnibus aliis gentibus adoptatum jactantibus) & tamen dixerunt Deum אבי *Patrem* & אבינו *Patrem nostrum*, id est, Deum, Dominum, Regem nostrum, &c. At *cùm filii sitis*, ait Apostolus, clamatis אבא *O pater mi*, sensu proprio & verè paterno,

Sic Christus hoc in loco: utcunqve sub agone infando, & circumseptus undiqve angoribus, & providentiâ admodùm nubilâ & tenebricosâ; tamen Deum agnoscit, invocat, invenit אבא Patrem suum, sensu svavissimo.

Κράζομεν Ἀββᾶ ὁ Πατήρ· Num Sancti Deum invocantes, & vocantes Ἀββᾶ, addiderunt etiam ὁ Πατήρ; An Christus etiam eâdem additione usus est vocis Græcæ, aut repetitione vocis Ἀββᾶ aut אבי? Videtur potiùs ὁ Πατήρ hîc addi à *Marco*, itemqve ibi à

Paulo

Paulo in explicationem vocis אבא Ἀββᾶ: qvod & eò probabilius est, qvòd efferatur ὁ Πατὴρ, & non ὦ Πάτερ.

VERS. 51. Περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ.

Benè redditur à Vulg. *Amictus Sindone:* nam eò respiciunt verba: non qvòd circumjectum circa se laxè tantùm, & fortuitò haberet linteum aliqvod, sed qvòd vestimentum, qvo semper incessit amictus, fuerit è sindone, id est, de lino.

Audiamus Talmudicos paucis.

Menachoth, fol. 40. 1. *Tradunt Rabbini* סדין בציצית *Sindon cum peniculamentis qvid? Schola* Shammæana *absolvit.* Hilleliana *obligat, & sapientes determinant secundùm Scholam* Hillelianam. *Dixit* R. Eliezer, *ben* R. Zadok, *Qvicunqve hyacinthum gestat Hierosolymis, est de iis, qvi homines faciunt mirari.* Per hyacinthinum (תכלת) intelligunt fimbrias memorativas legis, *Num.* XV. Et per סדין vel *Sindonem* intelligitur טלית *Pallium* vel vestis ista, qvæ ut amiciendo corpori inserviit, sic & dupliciter inserviit religioni: Nam (1) huic vestimento affixa sunt peniculamenta [ציצית] vel fimbriæ de qvibus mentio *Num* XV, 38. (2) Hoc vestimento capita cooperuerunt vulgò cùm orarent: Hinc illud apud *Gemaristas* loco citato טלית שמתכסה בו קטן ראשו ורובו *Talith, vel pallium quo caput suum & magnam sui partem tegit puer, si eo indutus prodeat qvis grandævior immodestiùs, tenetur ad peniculamenta.* Et *Piske Tosaphoth in Menachoth* numer. 150. *Sacerdotes, qvi velant se cùm ascendunt in suggestum* בטלית שאינו להם *pallio qvod suum non est, &c.*

Jam verò usitatum est, pallium hoc gestare, æstate præsertim, & *Hierosolymis* præsertim è *Sindone* confectum vel è lino. Et qvæstio inter Scholas *Shammæanam & Hillelianam* hinc oritur, qvòd cùm fimbriæ forent laneæ, & pallium lineum, qvomodo evitaretur suspicio heterogeneorum?

שרא ר׳ זירא לסדיניה *Solvit* R. Zeira *Sindonem suam.* Gloss. *Solvit peniculamenta sua à Sindone sua* (id est, à *Talith*, qvæ erat è Sindone) *qvia ea linea erat, &c.*

Ibid. fol. 41. *Angelus invenit* Rabh Ketina ומיכסי סדינא *Ami-*

Amictum Sindone; & dixit ei, O Ketina, Ketina, סרינא בקייטא *Sindonem in æstate,* וסרבלא בסיתוא *Et chlamydem hyeme.*

Vides emphaticum eſſe, qvod dicitur ab Evangeliſta ἐπὶ γυμνȣ̃, nam uſitatiſſimum erat amiciri Sindone, pro veſte exteriori, qvid ergò de hoc juvene dicendum? Suſpicor primò, qvòd non fuerit ille diſcipulus *Jeſu*, ſed qvòd jam ſeqveretur, ut curioſus ſpectator viſurus qvidnam hoc turbæ tandem generaret. Et ſuſpicioni tali certè ſuffragantur illi, qvi eum è lecto excitatum opinantur, turbamqve feſtinanter ſecutum induſio tantùm tectum, non indutis veſtibus; Arbitror ſecundò, S. *Marcum* in phraſiologiâ περιβεβλημένος σινδόνα, loqvi ſecundùm notam & vulgarem dialectum gentis מיכסי סרינא vel מתכסה סרין Nam nullo modo mihi perſvaſeris, illum idiomate uti velle, genti ignotiori aut alieno: atqve ipſiſſima eadem phraſi Græcè utentem, cum iſta Judaica, non ipſiſſimum eundem ſenſum velle proponere. Jam verò, ipſis edocentibus, clarè vides, qvidnam apud eos vellet מיכסי סרינא, *veſtiri Sindone*, nempè *Talith* vel pallium habere confectum è ſindone: veſtem iſtam cui appenſa peniculamenta. Arbitror deniqve, hunc juvenem, ex religione, vel ſuperſtitione potiùs, plùs qvàm vulgari, ſindonem ſuam, eamqve ſolam nudo corpori induiſſe, neglecta veſte interiori (vulgò חלוק) & qvidem neglecto corpore. Nam erant apud Judæos, qvi corpora ſic macerarent, cruciarentqve fame, & frigore, etiam ſupra ſeveram regulam aliarum ſectarum.

Joſephus: in vitâ ſuâ. *Sedecim annos ego natus, ſtatui experimentum facere inſtituti trium inter nos Sectarum* Phariſæorum, Sadducæorum, & Eſſenorum: *Judicavi enim, me optimè optimam ex iis eligere poſſe, ſi omnes ediſcerem. Affligens igitur meipſum & multùm crucians, omnes ſum expertus.* Καὶ μηδὲ τὴν ἐντεῦθεν ἐμπειρίαν ἱκανὴν ἐμαυτῷ νομίσας εἶναι, &c. *At has expertum eſſe, non ſatis eſſe apud me judicans, audiensque* Banum *qvendam in eremo degentem, veſte uti* ἀπὸ δένδρων *è foliis, aut corticibus arborum confecta, ciboque non niſi ſponte ſua naſcenti, atqve aquâ frigidâ ſæpius interdiu noctuque ſeipſum lavantem, Imitator illius factus ſum, & tribus annis apud eum manſi.*

Et in loco iſto qvem modò adduximus apud Talmudicos, ad ipſam iſtam hiſtoriam de *Rabb Ketina*, ſindonem hyeme geſtante pro *Talith* ſua, hæc habentur. *Religioſi antiqviores cùm texu-*

 iſſent

essent tres alas (τῆς טלית) *adjunxerunt* תכלת *hyacinthinum*, unde confectæ fimbriæ peniculamentariæ. *Ast aliter* ...כירים רמחמרי לנפשייהו *Religiosi qvi sibi imposuerunt graviora.* Ac immediatè seqvitur historia de Angelo & *Ketina*, qvi ita fecit. Erant qvi aggravarent sibi onera & juga Religionis supra communem normam, & hoc intelligendum esse per מחמרי לנפשייהו & consvetudo qvorundam inter Judæos svadet, & vox ipsa loqvitur, eodem sensu alibi adhibita apud Gemaristas.

Talem arbitramur fuisse hunc juvenem (qvalis & *Josephus* erat, juvenis, de qvo antè) qvi dum alii duplici indumento חלוק & טלית se munirent contra frigora, simplici vestimento induceretur, eoq; è sindone vellino, & sub prætextu Religionis aliqvantùm austerioris, & vulgarem consvetudinem negligeret, & curam sui.

Res, sensu qvo proponimus sumpta, furibundam insaniam neqvissimæ hujus turbæ demonstrat eò magis, qvòd homini non pepercerint, eiq; juveni, notas evidentissimas Religionis severioris referenti.

VERS. 56. ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν.

Testimonia in his casibus tripartiuntur Canones traditionales.

1. Erat עדות בטילה *Testimonium inane:* qvo audito, nihil ampliùs est ab isto teste qvæsitum, nihil ampliùs cum eo actum, sed amotus ille, ut nihil ad rem loqvens.

2. Erat עדות קיימת *Testimonium stans* (nam sic liceat hìc vertere) qvòd qvanqvam non rem absqve dubio probaret, non rejectum tamen est à judicibus, sed admissum ad examen per הזמה: admissis scilicet aliis, qvi improbationem ejus tentarent, si modò fieri posset.

3. Erat testimonium כשדבריהם מכוונים (erat & hoc etiam עדות קיימת) cùm verba testium duorum congruerent & essent ad idem. Μαρτυρία ἴση. De his vide *Sanhedr. capit. halac.* 3. 4. ubi etiam agitur de accurato scrutinio & examine testium, per בדיקות & חקירות & הזמה qvo disqvisitio e ventilabro, si testes contra *Christum* blaterantes latrantesq; exami-

narent, oh innocentiam beatissimi *Jesu* infandam & infinitam, on criminatione nullâ aspergere potuit ipsa invidia & insania, dem ejus conjuratissima!

Dicitur *vers.* 55. *Ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν.* Hoc nec m est, ô patres Synedrii, nec regulæ vestræ congruum. *Sanh.* דיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה *de capite, incipiatur à transactione circa impunem dimittendum judicio sistitur, & non incipiatur ab iis, quæ ad condemnandum rent.*

An Synedrium jam Canonem istum seqveretur in scruta- de causa Christi, ipsi videant: ex toto qvidem eorum pro- satis patet qvò tenderet eorum disqvisitio. Et detur, eos rem aliqvem justitiæ & misericordiæ prætexuisse, permisisse- ut prodiret qvivis qvi vellet ללמד עליו זכות aliqvid in patrocinium attestari, ubinam talis jam reperiendus? cùm nes sui, ei terga dedissent, præcavissentq; patres Synedrii, ut mine excommunicationis feriretur, qvicunq; eum pro Christo gnosceret, *Johan.* IX, 22.

CAP. XV.

VERS. I. *Ἐπὶ τὸ πρωῒ συμβούλιον ποιήσαντες καὶ ὅλον τὸ Συνέδριον.*

MAimon. *Sanhed. cap.* 3. *Quoto tempore sedent judices in judicio? Synedrium minus, & consessus triumviralis, sedent à finitis precibus matutinis, usqve ad finem horæ sextæ: At Synedrium ma- sedet à sacrificio jugi matutino, ad sacrificium juge pomeridianum. qve Sabbatis & diebus festis* (qvalis erat hic dies, de qvo jam agitur) *in Beth midrash* (vel sacello) *in atrio gentium.*

Synedrium septuaginta unius seniorum, non necesse habet: ut sedeant es in loco suo qvi est in Templo. Cùm verò necesse est, ut congregentur , congregentur omnes (ὅλον τὸ Συνέδριον.)

Ast aliis temporibus, qvi propria habet negotia, propriis negotiis va- , & tum redeat. Hoc proviso, qvòd non deficiat qvid de numero vi- ginti

ginti trium confidentium continuò per totum tempus sessionis (συμβουλίου) *sicui necessariò sit exeundum , circumspiciat, an collegæ sui sint viginti tres: Si sint, exeat; Sin minùs, expectet usqve dum introeat alter.*

VERS. 6. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν ἀπέλυεν, &c.

Syr. בכל עאדא : Sic & Arabs פי כל עיד *unoqvoqve festo.* Beza. *Singulis festis.* Qvod neqvaqvam placet. Nam planè dicitur à *Pilato* ipso, ut *unum vobis dimittam in Pascha* , Johan. XVIII, 39. & relaxatio vincti non adeò convenit reliqvis festis, ac Paschati. Qvippe qvòd Pascha memoriam secum portaret relaxationis populi ex *Ægypto* : alia autem festa aliò respicerent. Κατὰ τὴν ἑορτὴν ego paraphrasticè redderem , secundùm naturam aut qvalitatem festi, qvod erat monumentum relaxationis.

Voces עאדא & עיד à Syro & Arabe hîc alibiq; adhibitæ pro *festo*, præsertim verò עיד , in mentem revocat disputationem istam Gemaristarum in vocem secundam in tractatu *Avodah Zarah*, nempe an אידיהן scribenda sit , an עידהין , qvâ denotatur dies festus Ethnicorum.

VERS. 7. Βαραββᾶς.

Memoremus & cum eo latronem apud Talmudicos celeberrimum בן דינאי *Ben Dinai*, cui & nomen *Eliazar*, de qvo hoc illi, observatione chronologica dignum.

Sotah, fol. 47. 1. Ex qvo multiplicati sunt homicidæ , cessavit decapitatio vaccæ , nempe ex qvo venit Eliazar ben Dinai , qvi vocabatur etiam Techinnah ben Perishah : at rursus vocârunt eum בן הרצחן *Filium homicidam.* De eo mentio *Chetubb.* fol. 27. 1. ubi scribitur בן דונא *Ben Donai.* Et *Kelim*, fol. 12. 2. Vide & בן נצר Regem latronum, in *Chetubb.* fol. 51. 2.

VERS. 21. Ἐρχόμενον ἀπ' ἀγροῦ.

Betsah, fol. 31. 1. מביאים עצים מן השדה , *Important ligna ex agro* [die festo] *vel collecta in unum, vel* מן הקרפף *à loco aliqvo circumsepto, vel sparsa:*

Glos-

Glossa: *Important ligna die festo ex agro, qui est intra limites Sabbaticos, si collecta in unum forent vesperis diei festi, &c.* קרפף *est locus custoditus & circumseptus undiqve.*

Rambam, Rabbi Jose dicit: *Si sit in* קרפף *ostium, qvamvis distet ab urbe ferè bis mille cubitis, qvi sunt limites sabbatici, licet inde importare ligna.*

Concipiatur *Simonem Cyrenæum*, ex agro redire sic onustum ligno, & præbuisse eum occasionem militibus aut lictoribus etiam concipias, cur crucem ei imponerent, nempe qvòd strenuum portitorem eum viderent, & pro uno onere, hoc aliud imponerent ei ferendum.

VERS. 25. Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

At *Johannes* cap. XIX, 14. Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. Cùm scilicet *Pilatus* eum traderet crucifigendum.

A priori clausula Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, enata est sententia ista, de qva aliqvid diximus ante, de trajectione comestionis agni hoc anno ad diem decimum qvintum: Nam opinantur, per παρασκευὴν τοῦ Πάσχα intelligendam Præparationem agni, aut ad agni comestionem. Cui interpretationi suffragari opinantur illud qvod dicitur ab eodem *Johanne*, cap. XVIII, 28. *Noluerunt in prætorium introire, ne pollurerentur, sed ut comederent Pascha.* Atqve hinc fidenter concluditur ab iis, qvod utcunqve Christus agnum suum comederit die præcedenti, Judæi tamen suos comesturi erant hoc ipso die.

Agemus primò de die, prout hîc occurrit sub nomine Παρασκευῆς τοῦ Πάσχα, & dein de hora.

I. Tenebatur unusqvisqve Israelita, intra septiduum istud solenne, post comesum agnum ad hæc duo. 1. Ad comparendum coram Domino in atrio, idqve cum sacrificio. 2. Ad solennem lætitiam & festivitatem, idqve etiam cum sacrificiis. Res prior vocatur à Judæis ראיה posterior חגיגה.

Chagigah, cap. 1. hal. 1. הכל חייבין בראיה *Omnes tenentur ad comparendum, exceptis Surdo-mutis, fatuis, puerulis*, &c.

Et paulò pòst: *Schola Shammæana* dicit, *Comparitio sit cum duobus argenteis* [ראיה בשתי כסף] *Et Chagigah sit cum Meah argenti*

[וחגיגה מעה כסף] *Hillcliana dicit, Comparitio sit cum Meah argenti, & Chagigah cum duobus argenteis.*

Glossa: *Omnes tenentur ad Comparitionem ex isto praecepto,* Omnes mares tui comparebunt, &c. (Exod. XXXIII,17.) *Et necesse est, ut compareant in atrio in festo. Comparens, cùm se sistit in atrio, afferat holocaustum, quod nequaquam sit minoris pretii quàm duorum argenteorum, id est duarum Mearum argenti. Tenentur etiam ad sacrificia pacifica Chagigae, ex ista lege* וחגתם אותו חגלה Et celebrabitis ipsum festum Domino. (*Exod.* XII,14.)

Rambam, in loc. Dicit Dominus, nè compareant coram me vacui, Deut. XVI, 16. Id est, *Afferat* קרבן עולה *Oblationem holocausti in manu sua, cùm ascendit ad festum. Et ista holocausta vocantur* עולות ראייה *Holocausta Comparitionis, atque etiam* ראייה *Comparitio, absente voce, Holocaustum.*

Et Chagigah: Inde quòd dicit Dominus: וחגתם אותו חג לה׳: *hoc sibi vult* שיביא קרבן שלמים *ut adducat oblationem pacificorum, & haec pacifica vocantur Chagigah.*

II. Ex hisce duabus, Comparitione scilicet & *Chagigah* major erat *Chagigah*, & celebrior.

Nam 1. Tenebantur qvidam ad *Chagigam*, qvi non tenebantur ad Comparitionem.

Chagigah, fol. 2. 2. Is qui surdus quidem non est, at tamen mutus est, non tenetur ad Comparitionem, at tenetur tamen לשמחה *ad laetandum*: Verum qvidem est, distingvi à Gemaristis in aliqvibus inter חגיגה *Chagigam*, & שמחה *Laetitiam*, fol. 9. 2. at Glossator unus in locum allegatum כי קאמר דמחייב בשמחה הוא דין חגיגה *Illud quod dicit de Laetitia, obtinet etiam de Chagigah.* Et alter. *Tenetur* לשמחה *ad Laetitiam, nempè ut laetetur in festo; ut scriptum est, Et laetaberis in festo tuo: Et dicunt alibi, qvod laetitia ista est ex sacrificiis pacificis, comedendo scilicet carnem.*

5. Non tàm strictè obligabatur *Comparitio* ad diem primum festi, ac *Chagigah* obligabatur.

Chagig. fol. 7. 2. עלות נדרים ונדבות במועד באות ביט אינן באות *Holocausta ex voto, & spontanea offeruntur in diebus festi nefastis, non offeruntur die festo:* ראייה באה אפילו ביט *at holocausta Comparitionis possunt offerri etiam die festo, & cum offeruntur*

tur, offerantur non nisi מן החולין *ex pecoribus communibus* : ושלמי שמחה *Ac pacifica Lætitiæ etiam ex decimis* חגיגת יום טוב ראשון של פסח *Chagigah diei primi festivi, paschatis, schola Shammæana dicit, Sit de* (Cholin) *communibus; Hilleliana, de decimis* : *Qvid est, qvod docet de Chagigah diei primi festivi, Paschatis? Dicit Rabb Ishai.* חגיגת ט"ו לגאו *Chagigah diei decimi qvinti ita* : חגיג י"ד לא *Chagigah diei decimi qvarti non* :

Gloss. *Holocausta Comparitionis non offerebantur die primo festi, qvanqvam erant ex officio festi, qvia pro iis compensari potuit die inseqventi.*

Chagigah diei primi festi, erat absqve dubio ex debito, vel officio, *qvamvis esset ei satis carnis aliàs.* Nam ut paulò antè, *Offerebant pacifica die isto festo.* לפי שיש בהם צורך למאכל הדיוט *ideò qvòd opus iis haberent ad victum privatum*: Et adforet licet victûs satis, offerenda tamen erat *Chagigah* ut debita diei.

Chagigah diei decimi qvarti hæc erat כשהיתה חבורה פסח מרובה: *Cùm Φρατρία aliqva numerosa erat, agno Paschali adjungebant etiam Chagigam, ut Pascha comederetur usqve ad saturitatem. Jam verò Chagigah diei istius primi festi, non erat nisi è pecoribus communibus; Chagigah verò diei decimi qvarti, potuit esse etiam de decimis.*

Majus erat, offerre de pecoribus communibus, (vel *cholin*) qvàm de decimis aut primogenitis; nam ista jure debebantur Domino; at offerre *Cholin*, ulterioris erat devotionis & spontaneitatis.

Illud ergò, qvod dicit *Johannes, Qvòd Judæi noluerunt introire in Prætorium, nè polluerentur; sed ut comederent Pascha*, de *Chagigah* istâ, diei decimi qvinti, est intelligendum, non de agno Paschali: Nam & hæc etiam *Pascha* vocatur, *Deut.* XVI, 2. *Immolabis Pascha Domino Deo tuo, ex ovibus & bobus* : *Ex ovibus*, hoc qvidem ex præcepto, *Exod.* XII, 3. at qvid cum bobus? *E bobus*, inqvit *R. Sol. pro Chagigah.* Et *Ab. Ezr. ex ovibus secundùm officium Paschatis, è bobus pro Sacrificiis pacificis* : & adducit illud II. *Paral.* XXX, 24. & XXXV, 8. Targ. Jonath. *Mactabitis Pascha coram Domino Deo vestro, inter vesperas & oves & boves crastino die, in ipso die isto, in gaudium festi.*

Occurrit in glossatore uno ad *Chagig.* fol. 17. 2. mentio τȣ̃ פסח קטון *Paschatis minoris*; per qvod si non intelligat *Pascha* mensis secundi, qvod usitatissimè ab iis vocatur פסח שני *Pascha secun-*

secundum, vel secundi, edoce me, qvid per illud velit. Utcunqve res hæc se habeat, clarè apud *Mosen*, boves vel Sacrificia post comesum agnum oblata, vocantur etiam *Pascha* æqve ac ipse agnus.

Nec mirum, cùm agnus fuerit vel minima pars festivitatis, superessentqve post eum comesum septem dies festi: foretqve agnus res, memoriam afflictionis potiùs refricans, qvàm lætitiam & festivationem denotans. Nam panis Azymus ipsissimâ istâ notione insignitur à Sacrâ Paginâ, sic & herbæ amaræ, agni appendices. At qvantum solennitatis festi attribuatur *Chagigæ* reliqvisqve posteà sacrificiis, nimiùm foret memorare, cùm ubiq; occurrat.

Audi authorem *Aruch* de *Chagigah* Pentecostes. Vox חג *tripudiationem denotat & plausum præ gaudio. Lingva Syriaca*: חיגא. *Et sic in Scriptura* יחוגו וינועו כשיכור (Psal. CVII, 27. versio interlin. *In orbem iverunt, & moverunt se sicut ebrius.*) *Atqve ab hac radice est, qvòd edunt & bibunt, & tripudiant*, vel feriantur. *Et sacrificium Chagigæ, ad qvod adducendum tenebantur diè festo, illud est de qvo Scriptura*: ועשית חג שבועות *Et facies solennitatem hebdomadarum Domino Deo tuo, spontaneam oblationem manûs tuæ*, &c. *Deut.* XVI, 10.

Et jam dicas mihi; unde denominationem suam recepit istud festum, ut diceretur חג *Festum* hebdomadarum? Non ab oblatis panibus primitiarum, sed à *Chagiga* & festivatione ex *Chagiga*. Idem etiam dicendum de *festo* Paschatis. Ita ut nihil auribus Judæorum alienum diceret *Johannes*, cùm dixerit, *Non introierunt in Prætorium, ne pollurentur, sed ut comederent Pascha*, in *Chagigam* digitum intendens, & non in agnum pridiè qvidem comestum.

In eundem sensum sonare posset vox *Pascha* in verbis etiam ejus istis, Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. Erat præparatio ad *Chagigam*, & non ad agnum. At suspicor ego, aliqvid ulteriùs posse intelligi, nempè eo die parari & cibum & animos ad festivitatem totius festi. Ita ut vox *Pascha* τὴν ἑορτὴν denotet, non hanc aut illam particularem appendicem ad ἑορτήν: Holocausta qvæ offerebantur in *Comparitione* כולה לגבוה *Tota cesserunt Deo*, ut verè dicunt magistri, & is qvi obtulit, nè particulam qvidem mi-

minimam ex iis secum reportavit: At sacrificia *Chagigæ* fuerintve boves, an oves, cesserunt plurima ex parte offerentibus, atqve inde solennes & festivas convivationes instituerunt illi cum suis, dum morarentur Hierosolymis. Ita ut horum oblatio die primo festi, foret παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, & παρασκευὴ Πεντηκοστῆς, & παρασκευὴ τῆς Σκηνοπηγίας. Dies scilicet & modus præparandi victum in festivitatem festi inseqventem. Eodem sensu erat παρασκευὴ Sabbati, præparatio victûs rerumqꝫ necessariarum ad Sabbatum. De qua dicturi sumus ad *vers. 42.*

Hisce ita expeditis, accedamus jam ad ipsam horam.

Parasceve Paschatis erat, inqvit Johannes, *hora vero qvasi sexta,* cum Pilatus Christum traderet crucifigendum, *Erat autem hora tertia,* inqvit Marcus, *& crucifixerunt eum.*

Disputatur à Gemaristis in *Babyl. Pesachin,* fol. 11. 2. qvousqve consonare & congruere possunt testimonia duorum hominum, qvorum alter dicit: ego hoc vidi factum, horâ istâ; alter: ego horâ illâ. *Unus dicit horâ secundâ, alter dicit, tertiâ,* עדותן קיימת *testimonium eorum consistit. Unus dicit, horâ tertiâ; alter, qvintâ.* עדותן בטילה *Testimonium eorum est inane: Ut dicit* R. Meir: *at dicit* R. Judah, *Testimonium eorum consistit: Si verò unus dicat, horâ qvintâ; alter, horâ septimâ, testimonium eorum est inane, qvia horâ qvintâ Sol est in parte cœli Orientali, septimâ, in occidentali.* Copiosè de hac re disputant loco allegato, & de testimoniis verbis dissentientibus, re tamen ipsa, qvòd utrumqve verum esse possit, concludunt, qvòd falli possunt testes in computatione horarum: qvod de Evangelistis concludere impium foret & blasphemum. At falli librarios in transcriptione, supponit non nemo, & corrigendam vult computationem *Johannis,* in ἦν δὲ ὥρα ὡσεὶ τρίτη; audacter nimis & qvidem nulla ratione, nam fieri ea, qvæ ipsam crucifixionem Salvatoris antecesserunt בתלת שעי קמייתא (ut Talmudicorum verbis utar, in *Sanhedr.* fol. 105. 2.) *in tribus primis diei horis,* nec credibile est, nec qvidem possibile. Aliundè ergo petenda est Evangelistarum concordia.

I. Repetamus illud è Maimonide: *Synedrium magnum sedit à sacrificio jugi matutino, usqve ad juge sacrificium pomeridianum.* Jam vero cum juge sacrificium matutinum foret ad horam tertiam, nō ante istam horam consedit Synedrium. Caveas ergo, qvi verba *Jo-*

hannis, ἦν δὲ ὥρα ὡσεὶ ἕκτη, mutata velles in ἦν δὲ ὥρα ὡσεὶ τρί-
nè solœcismo grandi labores : Nam non potuit *Pilatus* Christum
tradere crucifigendum circiter horam tertiam, cùm non consederit Synedrium ante horam tertiam, Christusqve adhuc non fuerit traditus *Pilato*.

At obscurant hæc, inqvies, verba *Marci* multò magis : Nam si non conventum est à Synedrio Christum tradituro ante horam tertiam, nullo modo dixeris, qvòd crucifixerunt eum hora tertiâ.

Duo hîc proponimus in enodationem rei.

Primum sumatur à die ipsa, & ab hora ipsa. Erat dies ille Παρασκευὴ τοῦ πάσχα, summæ solennitatis, & cum oportuisset Sacerdotes & reliqvos Patres Synedrii, ad horam tertiam in Templo affuisse, & *Chagigas* suas obtulisse præparatorias ad totam festivitatem septiduanam: at illi aliud hoc agunt: Observare licet, qvòd non dicat, ὥρα ἦν τρίτη ὅτε: sed, καὶ ἐσταύρωσαν. Non, Hora erat tertia, cùm crucifigerent eum; sed, Hora erat tertia & crucifixerunt eum. Id est, cùm jam foret, præterieratqve hora tertia, tamen non omiserunt crucifixionem ejus prosеqvi, cùm qvidē alias ex more festi, & Religionis obligatione, occupatos eos esse oportuit. Hac interpretatione ego qvidem contentus resideo, potiùs qvàm textum Sacrum incusarem ut depravatum, vel emendatione mea depravarem magis. At

Secundò, occurrit sensus etiam alius non contemnendus, si qvid valet judicium nostrum, qvem petimus à more apud Synedrium usitato, ast à qvo jam deflexerunt.

Sanhed. fol. 46. 2. Agitur de reo ad suspendium damnato, qvo cum actum est hoc processu משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה: ומיתין *Morantur usqve dum appropinqvet occasus solis*, אחר דינו וממיתין אותו *Et tum finiunt judicium ejus, & mortem mulctant.* Nota illud, non finiunt judicium ejus usqve dum propè adsit occasus solis.

Rationem si qværas, generalior proferri potest, qvæ respexit omnes ad mortem damnatos, & specialior qvæ suspendendum.

1. Erat, qvæ vocatur à Talmudicis עינוי הדין *Afflictio judicii*: qvâ phrasiologiâ non intelligunt, Judicium non justum, sed cum damnatus post finitum judicium, non statim duceretur.

Sanhedr. fol. 35. 1. לגמריה לדיניה בשבתא וליקטליה בחד בשבא

Si finias judicium ejus Sabbato (nota illud) *& occidas eum primâ hebdomadæ,* נמצא אתה מענה את דינו *Tu affligis ejus judicium.*

Gloſſ: *Qvamdiu non finitum eſt judicium ejus, non eſt afflictio judicii, qvia unaqvaqve hora expectat, ut abſolvatur. At cùm finitum eſt judicium, expectat mortem, &c.* Parum igitur moræ interpoſuerunt inter finitum judicium & occiſionem.

II. Qvoad ſuſpendendos משהין אותו את גמר דינו *Tardârunt finitionē judicii ejus, & non ſuſpenderunt eum manè, nè pigreſcerent circa ejus ſepulturam, inciderentq; in oblivionem* (& peccarent contra legem (*Deut.* XXI, 23.) *Sed prope ad occaſum, ut citò eum ſepelirent.* Sic Gloſſa. Non occiderunt eum citiùs, propter hanc rationem; non finierunt judicium ejus citiùs, propter rationem prædictam.

Et jam reſumamus verba *Marci,* Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Non ſolitum eſt Synedrium, judicium ſuſpendendi finire, uſqve dum jam parati eſſent, è concilio & conſeſſu exurgere & diſcedere poſt *Mincham,* inclinante jam die ad occaſum; at *Jeſu* judicium finierunt hi, atq; ad crucem accelerârunt, cùm primùm in conſeſſu convenerunt, ad horam tertiam, ad tempus ſacrificii jugis, qvod maximè inſolitum & à more alienum.

VERS. 34. Ἐλωῒ Ἐλωῒ.

Apud *Matthæum* eſt אלי אלי ipſiſſimis Syllabis Pſ. XXII, 1. *Marcus* ſecundùm præſentem dialectum (Chaldaicam ſcilicet) pronunciatione utitur vocis אלהא aut ſaltem ſecundùm pronunciationem vocis אלהים Ἠλωῒ *Judic.* V, 5. in LXX.

VERS. 42. παρασκευή, ὅ ἐστι, προσάββατον.

Qværas, an qvælibet dies Sabbatum antecedens vocaretur *Paraſceve:* Hebræis certè vulgariter eſt ערב השבת *veſpera* vel *veſperia Sabbati.* At detur; unde tandem vocata eſt *Paraſceve?* An qvòd pararent ſe Sabbato? qvin potiùs, qvòd pararent edulia comedenda Sabbato, idqve ex lege *die ſexto parabunt, &c. Qvicqvid pinſitis, pinſite hodie; & qvicqvid coqvetis, coqvite hodie. Exod.* XVI, 5. 23.

Hinc

Hinc illis vox usitatissima hoc sensu הכנה i. e. *Praeparatio.*

Maimon. in Jom tobh, cap. 1. יום טוב מכין לשבת וחול מכין ליו"ט *Dies non festus parat pro Sabbato, & dies non festus parat pro festo. At dies festus non parat pro Sabbato, nec Sabbatum parat die festo.*

Gloss. Ib. in cap. 6. *At rationes istæ non valent* לאסור הכנה *ad prohibendam præparationem, dum adhuc multum diei superest.* הכנה παρασκευήν.

At dices, *Si dies festus non parat pro Sabbato*, qvod ait *Maimonides*, neqvaqvam qvadrabit talis interpretatio verbis, qvæ jam mactamus, ut dicatur παρασκευὴ, ob parata eo die edulia in Sabbatum. Respondeant ipsi magistri.

Babyl. Jom tobh, fol. 15. 2. יום טוב שחל להיות ערב שבת *Die festo qvi incidit in vesperam Sabbati, ne coqvat in initio, edulia die festo pro Sabbato, at coqvat pro die festo, & si qvid supersit, reservet in Sabbatum. Verùm* עושה תבשיל [ad literam, *faciat coctile*, at sensus est) *paret edulium à vespera diei festi, atqve eo nitatur pro Sabbato. Schola Shammæana dicit* שני תבשילין *duplex edulium, Hilleliana dicit, unum edulium.*

Planiùs *Maimon. Jom tobh*, cap. 6. *Die festo, qvi coincidit cum vesperiis Sabbati, non pinsunt nec coqvunt die festo, qvod comedant Sabbato: Et prohibitio hæc est à verbis Scribarum: Ne scilicet qvis coqvat die festo pro non festo: Nam hæc est argumentatio à majori ad minus. Si non coqvat pro Sabbato, multò minùs pro die profano: Si verò paret edulium vesperâ diei festi, qvo nitatur* (שסומך עליו) *tum si pinsat aut coqvat die festo pro Sabbato, permittitur: atqve illud qvo nititur vocatur* עירוב תבשילין *Commixtio edulii. Et qvare vocatur* עירוב *Commixtio.* (Συναμάμιξις) *Nempe prout commixtio ista, qvam faciunt de atriis aut vestibulis, vesperâ Sabbati, est in recognitionem, ne scilicet opinentur, qvòd licitum est aliqvid transportare à loco in locum Sabbato, Sic hoc edulium, est in recognitionem & recordationem, ne scilicet opinentur & autument, qvòd licitum est aliqvid pinsere die festo, qvod non comedatur isto die, idcirco edulium hoc vocatur* עירובי תבשילין *Commixtio eduliorum.*

De עירובי חצירות *Commixtione atriorum* dicimus ad I. Cor. X, 16. Summa rei hæc est, Habitârunt plures familiæ juxta unum com-

communune atrium: Jam ergò, cùm non liceret qvicqvam Sabbato exportare מרשות לרשות à loco qvi erat unius juris, vel conditionis, in locum qvi alterius, ideoqve non licuerit cuivis ex istis familiis aliqvid efferre è domo suâ in atrium ostio suo adjacens, & è contra; communionem & commixtionem juris inierunt omnes, idq; per comestionem unà, cibi ab omnibus simul collati, & tunc fuit licitum. Sic in causa hac, de qva jam agitur. Cum non liceret per canones Scribarum, qvidqvam edulii parare die festo pro Sabbato, crastino inseqventi, cùmqve ex necessitate parandum aliqvid esset pro Sabbato, rigorem canonis sic emollierunt, ut primò pararetur, die festo aliqvid edulii qvod foret עירוב commixtio qvasi juris, & hoc jam parato nixi, qvidvis parare possent in Sabbatum crastinum.

De עירובי תבשילין occurrit mentio apud *Talmudicos* vicibus infinitis, & hæc, qvæ de iis dicta sunt, non lucis parùm, & clausulæ, qvam jam tractamus, præbent, aliisqve ubi occurrit vox Παρασκευὴ, planioraqve ista faciunt, qvæ diximus de Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, qvòd scilicet non denotet vel præparationem agni paschalis, nec præparationem populi ad comedendum agnum, sed præparationem eduliorum comedendorum hebdomada Paschali: Nec hic loci, si ad Sabbatum applicetur, aliud denotat qvàm præparationem eduliorum in Sabbatum jam appropinqvans. Ita ut dies iste, qvo crucifixus est Christus, duplex foret παρασκευὴ, sensu duplici allato. Totus nempe dies, præsertim verò ab hora tertia, erat παρασκευὴ τοῦ Πάσχα vel totius inseqventis hebdomadæ, & vespera diei erat παρασκευὴ Sabbati crastinò inseqventis.

De Sabbato isto dicit *Johannes*, qvod præterire non possumus, qvod μεγάλη ἦν ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ Σαββάτου cap. XIX, 31. nam erat dies comparitionis populi in templo, erat dies oblationis manipuli, & qværo ego, an ante istum diem *Chagigas* suas obtulissent persecutores Christi?

VERS. 43. Εὐσχήμων βουλευτής.

Vulg. *Nobilis Decurio.* Erasm. *Honestus Senator.* Beza *Honoratus Senator.* Pro Lexico, hîc potest esse pagina Talmudica.

Babyl. Joma, fol. 8. 2. *Num fuit conclave* פרהידרין Προέδρων? *Nonne conclave* בולווטי Βουλευτῶν? *Primò vocabatur* לשכת בולווטי

 Con-

Conclave Βουλευτῶν, *At cùm pontificatus emeretur pecuniâ, annuatim* ... *mutaretur* כפרהידרין הללו *sicut annuatim mutantur* Παρέδροι ... *gis, exinde vocabatur* לשכת פרהידרן *Conclave* Παρέδρων.

Gloss: בולווטי לשון שרים Βουλευταὶ *denotat principes.* Verè qvidem atq; hinc בולווטיא ופלניא contradistingvuntur, *No-biles & viles. Hieros. Schabb.* fol. 13.3. At qvare non intelligas Prin-cipes istos ac nobiles proprio sensu vocis Βουλευταὶ, id est Consilia-rios? Nam qvis non videt vocem esse Græcam? & sic *Aruch* [illegible] יון הוא *vox Græca est:*

Qvod oculos nostros intentiùs figit in verba glossematis ... Gemaram loco allegato, *Ab initio, in diebus* Simeonis Justi, *qui* ... *admodùm vixit, vocárunt illud* לשכת בולווטי *Conclave* Βουλ... Qvid? Adeone vigere lingvam Græcam *Hierosolymis* temporibus *Simeonis Justi*, ut vocaretur conclave in templo, nomine Græco? Si *Simeon* iste, ille fuerit, qvi occurrit *Alexandro Magno*, qvod opi-nantur *Talmudici, Joma.* fol. 69.1. tùm patet aliqva ratio, sin mi-nùs, qværas. Utcunqve erat illud, Conclave Summi Pontificis, ut patet sæpius apud *Talmudicos*: non qvòd illic semper habitaret, nec qvòd semel in anno se illuc contulerit, sed qvòd locus ille fuerit, ubi sedens ille cum concilio Sacerdotali, de Liturgia publi-ca rebusqve Templi consuleret. Hinc occurrit apud *Hierosoly-mitanos* mentio τοῦ שמעון בולווטא *Simeonis* Βουλευτοῦ vel *Consi-liarii.* Atqve hoc sensu sumendum est illud, nisi hallucinemur, qvod apud *Babylonicos* occurrit semel iterumqve de בני כהנים הגדולים *Filiis Summi Pontificis*, de rebus variis determinan-tibus. Et בית דין של כהנים *Chetubb.* cap. 1.

Hinc meritò opinamur *Josephum Arimathæanum* vocari Βου-λευτὴν, ideò qvòd Sacerdos foret, eqve consessu isto Sacerdotali. לשכת בולווטי פירוש חכמי עזרה *Conclave* Βουλευτῶν, *vo-cabatur,* inqvit *Aruch, id est Consiliariorum.*

CAP. XVI.

VERS. 1. ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν.

Hieros. Shabbath, fol. 12. 1. *Qvidnam est illud, qvod qvoad vi-ventem permittitur,* (Sabbato) *qvoad mortuum verò non? Est unctio.* VERS.

VERS. 2. Καὶ λίαν πρωῒ, &c.

Distinctio diluculi apud Rabbinos hæc erat.

I. איילתא דשחרא *Cerva aurora.* Prima lucis apparatio.

Hierosf. Berachoth, fol. 2. 3. R. Chaia Rabba, *&* R. Simeon *ben* Chalaphta *itinerantes simul*, *manè qvodam in valle Arbelis viderunt Cervam Auroræ, qvod lux ejus diffunderet æthera. Dixit* R. Chaiia, *Talis futura est Redemptio Israelis. Primò gradatim & minutim procedit, at qvò magis procedet, eò magis augebitur.*

Tunc temporis erat, cùm Christus resurgeret, primâ scilicet aurorâ, ut colligi potest ex verbis *Matthæi*: & huc respicere videtur titulus *Psalmi* vigesimi secundi על איילת השחר. Vid. & *Apoc.* XXII, 16. Et jam tum prodiisse fœminas opineris ex ædibus suis, versùs sepulchrum,

II. משיכיר בין תכלת ללבן *Cùm distingvere qvis potest inter colorem hyacinthinum & album.*

Berach. cap. 1. hal. 2. *A qvo tempore recitant Phylacterias orationes manè? Ab eo tempore, qvo distingvere qvis potest inter colorem hyacinthinum & album.* R. Eliezer *dicit, Inter colorem hyacinthinum & prasinum.* Ante hoc tempus erat *Obscurum adhuc cœptæ lucis*, ut Tacit. *hist. lib. 4. cap. 11.*

III. משיאור המזרח *Cùm lucescit Oriens.*

IV. בנץ החמה *Oriente Sole.*

Hierosf. ubi ante, *A prodeunte Cerva Auroræ, usqve dum lucescat Oriens, Et à qvo lucescit Oriens, usqve dum oriatur Sol, &c.*

Ad hos qvatuor temporis articulos, non inconcinnè adoptaveris phrasiologias qvatuor Evangelistarum: Ad primum Τῇ ἐπιφωσκούσῃ *Matthæi.* Ad secundum Πρωῒ σκοτίας ἔτι οὔσης *Johannis.* Ad tertium ὄρθρου βαθέως *Lucæ.* Ad qvartum Λίαν πρωῒ: & tamen Ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, *Marci.*

Nam bis ad sepulchrum à fœminis est itum, ut docet *Johannes*, per qvem Evangelistæ reliqvi sunt explicandi: qvâ re animadversâ, facillima eorum est reconciliatio.

VERS. 13. Οὐδὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν.

Agi commatibus immediatè præcedentibus de duobus *Emmaun-*

maunta proficiſcentibus,eſt extra omnem controverſiam: Et tum qvomodo hæc conſiſtunt cum narratione iſta apud *Lucam?* qvi dicit, qvòd *duo iſti Hierosolymam redeuntes, invenerint undecim congregatos, & eos qvi cum ipſis erant, qvi dicebant, Reſurrexit verè Dominus, & apparuit Simoni*, Luc. XXIV, 23. 34. Vox Λέγοντας, planè verba iſta facit eſſe τῶν ἕνδεκα, & eorum qvi cum ipſis erant congregati: qvod lectis verſionibus vix ſuſpiceris. Nam voce iſtâ à *Syro* reddita כד אמרין ab *Arab.* והם יקולון A Vulg. *Dicentes* Ab Ital. *Dicendo.* A Gallic. *Diſans.* Ab Angl. *Saying.* Qviſnam qvæſo alio ſenſu eam reciperet, qvàm qvòd duo iſti, qvi ab *Emmaunte* redierunt, dicerent *verè reſurrexit Dominus, &c.* At in fonte Græco cum ſit caſûs accuſativi, planè referenda eſt ad undecim Diſcipulos, & eos, qvi cum illis erant unà. Ac ſi illi de apparitione facta *Petro* inter ſe colloqverentur vel ante, vel jam in ipſo acceſſu duorum iſtorum ab *Emmaunte.* Et tamen dicit Evangeliſta hic noſter, qvòd cùm duo iſti rem totam enuntiâſſent, illi nec ipſis crediderunt. Ita ut ſecundùm *Lucam* crediderint, Chriſtum reſurrexiſſe, & apparuiſſe *Simoni*, ante relatam eorum hiſtoriam, at ſecundùm *Marcum*, non, etiam iſtâ relata.

Reconciliatio ergò Evangeliſtarum eſt hinc petenda, qvòd verba iſta ab undecim prolata ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως &c. non abſolutam exhibeant reſurrectionis Chriſti confeſſionem, ſed conjecturalem ſubitanei & inexpectati reditûs *Petri* rationem.

Perrecturum credo *Petrum* cum *Cleopha* in *Galilæam*, idqve excitatum verbis Chriſti à fœminis ei nuntiatis, *Dicite Diſcipulis & Petro, Præcedo ego in Galilæam.* Cogita tecum, qvàm pendulus hæreret *Petrus*, atqve intra ſe fluctuans, poſt triplicatam ejus abnegationem, qvamqve anhelet ut Dominum, ſi reſurrexerit, videat iterum, atqve ei ſe humilem ſupplicemqve ad pedes provolvat. Cùm ergò hæc audiret à fœminis (audieratqꝫ qvidem à Chriſto ipſo, dum adhuc foret in vivis, qvòd reſurgens, eos ille præcederet in *Galilæam*) cumqꝫ reliqvi minimè adhuc famâ de reſurrectione ejus forent moti, nec adhuc è loco iſto ſe moverent, experietur ille iter in *Galilæam* & cum eo *Alpheus.* Qvod cum reliqvis benè notum foret, eũ autem jam tam citò, tamqꝫ inexpectatò redeuntem viderent, Certe, inqviunt, reſurrexit Dominus & apparuit *Petro*, is aliter non tàm ſubitò rediiſſet. Et tamen

cùm

cùm rem totam, is *Cleopasq́;* pandunt, ne illis qvidem adhuc credunt.

VERS. 15. Πάσῃ τῇ κτίσει.

לכל הבריות. Phrasiologia Judæis tritissim, per qvam

I. Omnes homines denotantur.

Babyl. Chetub. fol. 17. 1. *Dicunt Sapientes: Sit semper animus hominis,* מעורבת עם הבריות *commixtus* vel complacens *creaturis.* Gloss. *ut faciat cum unoqvoqve homine ad complacentiam. Midr. Till.* in *Psal.* 135. משרה רוח. קדש על הבריות *Habitare facit Sp. sanctum super creaturas.* i.e. super homines.

Maimon. in Sanhedr. cap. 2. *In unoqvoqve Judice in consessu triumvirali reqviritur prudentia, clementia, religio, odium pecuniæ, amor veritatis* ואהבת הבריות *atqve amor creaturarum;* i.e. Φιλανθρωπία.

II. Præcipuè verò intelliguntur Gentiles.

Babyl. chagig. fol. 12. 2. *R. Jose* dicit אוי להם לבריות, *Væ creaturis qvæ vident & non nôrunt qvid vident: qvæ stant & non nôrunt super qvid stant: nempe super qvidnam stet terra,* &c. Ethnicos intelligit præcipuè, qvi non edocti fuerant de rerum creatione.

Berish. Rabba, sect. 13. שיחתן של בריות *Sermo omnium Creaturarum* (i.e. Ethnicorum) *est solùm de rebus terrenis* וכל תפלתן של בריות *Atqve omnes orationes Creaturarum sunt pro rebus terrenis, Domine fertilis sit terra, prosperetur terra. At omnes orationes Israelitarū sunt solùm pro loco sancto, Domine ædificetur templum,* &c.

Adverte ut בריות *Creaturæ,* opponantur *Israelitis.*

Et hunc sensum Phrasiologiæ πάσῃ κτίσει hoc in loco probant satis verba *Matthæi* parallela *cap.* XXVIII, ubi qvod apud *Marcum* est Κηρύξατε πάσῃ τῇ κτίσει, apud eum est, Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. ut & ea *Pauli, Coloss.* i. 23. Εὐαγγελίου τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει.

Eodem sensu eandem Phrasin intelligas necesse est, *Rom.* VIII, 22. ubi si totam istam periocham accipias de Gentilibus anhelantibus ad libertatem filiorum Dei Evangelicam, facillimum reddis sensum, & ad mentem Apostoli, & ad significationem vocis κτίσις accommodatissimam. Cùm qvi aliter reddunt, in sensum nescio qvem impingunt, asperum & nodosum. Liceat, sit licèt extra oleas, totam istam Periochen sic παραφράζειν.

VERS. 19. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως, &c. *Nam intenta expectatio Creaturæ*, vel mundi Ethnici, *revelationem filiorum Dei præstolatur.* Promiserat enim Deus, & sæpissimè per Prophetas pronunciaverat, innumeros se filios inter Gentiles sibi congregaturum atqve adoptaturum: Revelationem itaqve, ac productionem istorum filiorum, avidè jam expectat totus *mundus Gentilitius.*

VERS. 20. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, &c. *Nam vanitati* (mentis suæ) *subjectus est totus mundus Ethnicus.* (Ut *Rom.* I, 21. Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. Et *Ephes.* IV, 17. Ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν) *non volens, sed propter eum qvi subjecit eum.*

VERS. 21. *Sub spe, qvia & creatura* (vel mundus iste Ethnicus) *liberabitur à servitute corruptionis* (peccaminosæ, qvæ est in mundo per concupiscentiam, II, *Pet.* I, 4.) *in libertatem filiorum Dei* Evangelicam. A servitute Satanæ, Idolorum, & libidinum in libertatem, qvâ fruuntur filii Dei per Evangelium.

VERS. 22. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις, &c. *Scimus enim qvòd tota Creatura* (vel mundus Ethnicus) unà suspirat, & parturit, & qvasi convexo pondere nutat ad hoc usqve tempus, ut enascatur & proveniat.

VERS. 23. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ, &c. Neqve Gentes solùm, sed & nos Judæi (utcunqve è gente, Ethnicis invidâ) qvibus primitias Spiritus largitus est Deus, apud nos eorum causâ suspiramus, adoptionem, id est, redemptionem corporis nostri mystici expectantes, cujus maximam partem constituent *Gentiles.*

FINIS.

HORÆ

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ,

Impensæ

In Evangelium

S. LUCÆ.

Præmittuntur

Chorographica pauca,

de Locis

apud hunc EVANGELISTAM

nominatis.

REVERENDISSIMO

In Christo Patri ac Domino,

D^no. GILBERTO

Providentiâ Divinâ Archiepiscopo

CANTUARIENSI,

Totius Angliæ Primati, *&c.*

REVERENDISSIME ANTISTES.

F*INITO jam tandem opusculo hoc meo qvali qvali, in qvatuor Evangelia, recognoscere & commemorare me jubent pietas, gratitudo, & officium, infinitam erga me Dei misericordiam, qvæ me huc perduxit, vitam continuavit, & vivacitatem corporis animi, atqve oculorum conservavit ad hanc, & in hac senectute: Qvibus & grande hoc beneficium addidit eadem misericordia divina, qvod commiserationem, favorem & patrocinium paternitatis vestræ mihi indulserit. Edulcoravit hoc, non parum cætera, atqve otium hoc literarium, studiorum tranqvillitatem, & rei familiaris stabilimentum; svavissimum vitæ meæ condimentum, miscuit & propinavit. Absqve hoc caruisset animus studendi, studendi oportunitate, defuissent Musis meis otium, & secessus, & sedes qvieta, atqve exaruerant in prima sui protrusione [si modo aliqvid jam sunt]*

 lucu-

lucubrationum mearum hæc germina, nisi rore favoris tui ea rigasset cœlestis favor.

Oblitus forsan es, Pater Reverendissime, (nam beneficia tua marmore non scribis) qualia pro me in angustiis meis præstiteris, humanitate & benevolentiâ & sedulitate mihi benefaciendi, planè admirandis; Quæ nunquam mihi excidere aut dilabi possunt, nisi & mei ipsius obliviscar, & memor non sim ipse mei. Tantæ humanitati explicandæ, cùm nulla elocutio sit adæquata, liceat rem totam hoc compendiō compingere: Perituram familiam, servavit misericordia DEI, per commiserationem tuam.

Quid reddam Domino pro omnibus beneficiis suis, & quid tibi pro tanto? At mene rependere aut retribuere vel Deo vel tibi? Reddat ipse tibi misericordiarum pater, cùm ego non possim, & ex additâ suâ misericordiâ donet, ut ei possim. O si donet ille, ut ei reddam meipsum, & donet ille tibi, & largiatur semper seipsum. Ille Paternitatem vestram quàm diutissimè conservet, protegat, dirigat, & in æternum beet. Quod ex animo, assidueq; vovet, & precatur

Reverendissime Præsul

Clementiæ vestræ cliens

humillimus, devotissimusque

J. LIGHTFOOTE.

Choro-

Chorographica Pauca.

CAP. I.

De locis Luc.III. *memoratis.*

I. Historica qvædam de Dominiis Herodis, & Tetrarchiis filiorum. II. An Peræa vocetur etiam Galilæa. III. Qvædam de Transjordanina generaliùs. IV. Trachonitis. V. Auranitis. VI. Itu-ræa. VII. Abilene. VIII. 2. Samuel. XX, 18. notatur.

SECT. I.

Historica qvædam de Dominiis Herodis, & Tetrarchiis filiorum.

ANTEQVAM ad particularem regionum istarum investigationem accedamus, qvarum mentio *Luc.* III, 1. non incongruum erit, pauca prælibare historicè & generaliùs.

Joseph. Antiq. lib. 15 cap. 13. *Cæsar Augustus filios Herodis, Alexandrum & Aristobulum, Romam adventantes accepit omni cum humanitate,* καὶ δίδωσιν Ἡρώδῃ τὴν βασιλείαν, ὅτῳ βούλεται βεβαιοῦν τῶν ἐξ αὐτοῦ γεγονότων. *Et concedit Herodi, cui vellet filiorum suorum, regnum firmare.* Καὶ χώραν ἔτι τόν τε Τράχωνα, καὶ Βαταναίαν καὶ Ἀβρανῖτιν. *Deditqve ei insuper regionem Trachonitin, & Batanæam, & Abranitin.* Omittitur mentio *Peræ* (peculiariùs sic dictæ) cùm tamen ea foret sub jure *Herodis*, undè alias ab eo conditum *Herodium*, ubi & ipse est sepultus, etiam in extremis *Peræ* limitibus versus Austrum.

De *Peræa* etiam silet *Lucas*, cùm loqvitur de Tetrarchiâ *Herodis*

rodis Antipa, cum tamen dicat Josephus *de bello*, lib.2.cap.9. Ἐγένετο ὑπὸ τούτῳ (Ἀντίπα) ἥτε Περαία καὶ Γαλιλαία *sub Antipa erat Peræa & Galilæa.*

Cur de *Peræa* sileat Josephus cum loqvitur de regno patris, & *Lucas*, cum de Tetrarchia filii, cùm planum sit eam fuisse sub Dominio, & patris & filii, res est obscura, & non sine animadversione prætereunda.

Hæc etiam idem Josephus de Tetrarchia *Philippi.*

De excid. lib.2. cap.9. Βαταναία τε καὶ Τράχων Αὐρανίτις τε σὺν μέρεσί τισι τοῦ Ζήνωνος οἴκου τὰ περὶ Ἰαμνίαν, πρόσοδον ἔχοντα ταλάντων ἑκατὸν, ὑπὸ Φιλίππῳ τέτακτο. *Batanæa & Trachonitis & Auranitis, & partes qvædam domus Zenonis, circa Jamniam, reddentes reditum centum talentorum, erant sub Philippo.* Et

Antiq. lib.18. cap.6. Τότε δὴ καὶ Φίλιππος τελευτᾷ τὸν βίον, Εἰκοστῷ μὲν ἐνιαυτῷ τῆς Τιβερίου ἀρχῆς. *Tunc moritur Philippus vicesimo anno imperantis Tiberii: cum ipse annis triginta septem præfuisset.* Τῆς Τραχωνίτιδος, καὶ Γαυλανίτιδος καὶ τῶν Βαταναίων ἔθνους πρὸς αὐταῖς, *Trachonitidi, Gaulanitidi atqve insuper genti Batanæorum.* Omittitur hic ab eo, ut vides, *Auranitis*, & inseritur *Gaulanitis*, ut & apud *Lucam* mentio nulla vel *Batanææ*, vel *Gaulanitidis*, vel *Auranitidis*, sed earum vice *Ituræ.* Est in his *Josephi* verbis, nodus Chronologicus, non facilis solutionis, sed talia non sunt hujus operis.

An Ζήνωνος οἶκος *Domus Zenonis*, relationem aliqvam habeat ad *Zenodorum* latronem, non facilè dictu: De eo loqvitur *Josephus*, loco ante citato, & dicit qvod *Augustus* eò potius *Batanæam*, *Trachonitin*, & *Auranitin* regno *Herodis* magni adjecit, ut supprimeret ille furta & latrocinia *Zenodori* cujusdam & *Trachonidarum.* Cujus *Zenodori* mentionem etiam habet *Strabo* lib.16. Sic inqviens: *Nunc minus fiunt latrocinia* καταλυθέντων νυνὶ τῶν περὶ Ζηνόδωρον τῶν λῃστῶν *sublatis latronibus Zenedorianis.*

At si vernaculâ lingvâ nomen sic scribatur בית צינון *Beth Zenun*, significare poteſt, locum aut *regionem frigoris*: & denotare regionem aliqvam contiguam nivibus *Libani*: vel partem aliqvā טור תלגא *Montis nivis*: qvod ego magis credo.

SECT.

SECT. II.

An Peræa vocetur etiam Galilæa.

QVAMVIS tota Transjordanina meritò dici potuerit περαία, ob hoc ipſum, qvòd fuerit trans fluvium diſtingvitur tamen vulgò de regionibus, atqve illa vocatur ſpeciatim *Peræa*, qvæ erat olim regnum *Sichonis*, poſteà habitatio *Reubenitarum*, & aliqvorum *Gaditarum*.

Unde illud *Ptolemæi*, qvod ἀπ' ἀνατολῶν τȣ̃ πτ͂ ἰορδάνȣ, memorentur ab eo tantùm hæ civitates.

Κόσμος *Cosmus.*
Λιβίας *Livias.*
Καλλιῤῥοή *Callirrhoe*, olim *Lasha.*
Γάζωρος *Gazorus.*
Ἐπίκαιρος *Epicarus.*

Loca alia, qvæ erant trans *Jordanem*, nominat ſub aliis diſtributionibus, ut qvædam ſub *Cœloſyria*, qvædam ſub *Batanæa.*

Res de qva jam qværimus, eſt an *Transjordanina* unqvam uſqvam vocata fuerit *Galilæa* : Qvæſtione hinc ſuſcitatâ, qvòd Evangeliſta noſter totam Tetrarchiam *Herodis*, cenſeat ſub nomine *Galilææ*, cùm magna pars ejus foret *Peræa.*

In affirmativum nos propendimus hiſce rationibus : & primùm qvod pars ſuperior Transjordanicæ appelletur *Galilæa*, ſupponimus

I. Ex Matth. IV, 15. ὁδὸν θαλάσσης πέραν τȣ̃ ἰορδάνȣ, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. *Viâ maris trans Jordanem, Galilæa Gentium.* Nonne loca iſta trans mare *Genneſaritinum*, vocantur hic *Galilæa Gentium*, diſtinctivè à *Galilæa* propriè ſic dicta, cis *Jordanem?*

II. *Judas*, dux ſeditionum contra cenſum Romanum, *Gamalieli*, eſt, ἰȣ̃δας ὁ Γαλιλαῖος *Judas Galilæus*; Act. V, 37. qvi tamen *Joſepho* eſt Γαυλονίτης ἀνὴρ ἐκ πόλεως ὄνομα Γαμάλα, *Homo Gaulonita, ex civitate Gamala.* Antiq. lib. 18. cap. 1. Cùm ſat notum ſit *Gaulonam & Gamalam* fuiſſe trans *Jordanem.*

II. Supponimus etiam, *Peræam* specialiùs sic dictam, nuncupatam etiam fuisse *Galilæam*, hisce argumentis.

I. Sub dominio *Herodis magni* erat tota *Canaanitis*, & citra *Jordanem*, & ultra. Jam qvadripartitâ tota ista regione in qvatuor Tetrarchias, ut prima sit *Judæa*, secunda *Samaria* qvæ utraqve jam erat sub regimine *Pilati*. Tertia *Ituræa* & *Trachonitis*, sub *Philippo*. Qvarta erit *Galilæa* cis *Jordanem*, & *Peræa* trans. Cùm ergo *Lucas* duas has ultimas Tetrarchias dividens *Galilæam* tantùm nominet pro Herodiana, planum est, qvòd *Peræam* etiam concludat sub nomine *Galilææ*, & loqvatur ut in re nota & recepta.

II. In *Luc.* XVII, 11. dicitur, qvòd *Jesus Hierosolymam tendens transiit per medium Samariæ, & Galilææ.* Aptius dictum videretur, *per medium Galilææ & Samariæ.* Nam cùm ab *Hierosolymis* ad sua rediret, transiit primò per *Samariam* & sic in *Galilæam*: Cùm verò à suis *Hierosolymam* tenderet, transiit primo per *Galilæam*, & tum per *Samariam*. Jam verò in isto itinere certum est, transiisse eum in *Peræam*, transitâ prius *Samaritide*. Unde probabile admodum sit, *Peræam* ibi dici ab Evangelista *Galilæam*, eo modo, qvo eam etiam concluserat sub nomine *Galilææ*, cap. III, 1.

III. In cœna ista funesta, in qva ferculum ultimum erat caput decollati Baptistæ, illi, qvi convivati sunt cum *Herode*, dicuntur fuisse *Magnates Galilææ*, *Marc.* VI, 21. Cùm autem cœna ista fuerit in *Herodio* in extremis *Peræa* limitibus versus austrum, nonne Magnates illi *Galilææ*, erant Magnates *Peræa*?

IV. Mentio est de גלילות הירדן *Geliloth Jordanis*, *Jos.* XXII, 11. cùm sermo est de *Peræa*: unde regio ista etiam benè dici potuit *Galilæa*.

SECT. III.

Qvædam de Transjordanina generaliùs.

DE Tetrarchiis *Herodis* & *Philippi*, hoc, ut opinor, determinare licet absqve præjudicio, qvod nihil sub eorum regimine erat, qvod non erat intra limites terræ Israeliticæ propriè sic dictæ. (Qvæ objici possunt de *Ituræa*, trutinabimus suo loco.) Re-

Regiones ergò earum ſpeculantibus, res maximè erit in Transjordanina, nam cis *Jordanem* erat tantùm *Galilæa*, de qvâ non opus eſt ſcrutamine, qvia de eâ nulla difficultas.

Transjordaninam à remotiſſima vetuſtate, niſi fallar, diviſam habes, in hiſtoria iſta, Gen. XIV, 5. *Chedorlaomer & qui cum eo reges, percuſſerunt Rephaim in Aſhteroth karnaim, Zuzim in Ham, Emim in Shaveh kiriathaim, Horim in monte Seir.*

Hæc duo hinc concipias. 1. Qvod *Baſanitis* habitata eſt à *Rephaim*, *Peræa* (altera pars Transjord.) à *Zuzim*, *Moabitis* ab *Emim*. 2. Qvod *Aſhteroth karnaim*, *Ham*, *Shaveh kiriathaim* non erant ſingulæ, totius regionis nomen, ſed locorum tantùm peculiarium in regionibus: forſan ubi pugnatum eſt, & debellatus populus regionis.

De *Ashteroth karnaim*, qvod foret intra *Baſanitidem*, parum ſcrupuli, qvum latior regio vocetur *Ashteroth* & *karnaim* additur tantùm ad diſtingvendum & limitandum, (vid. Deut. I, 4. *Og rex Baſan habitavit in Ashteroth, in Edrei.*)

De loco ipſo ſic magiſtri in *Succah*, fol. 2. 1. עד כ׳ אמה יושב אדם בצל סוכה *Ad viginti cubitos homo ſedet in umbra tabernaculi ſui* (videlicet in feſto ſcenopegiæ) *ultra viginti cubitos non ſedet in umbra tabernaculi, ſed in umbra laterum ejus.* (id eſt, ſi tectum vel operimentum tabernaculi ſit ultra viginti cubitos altum) *Abai dicit ei, jam ergò ſi qvis faciat tabernaculum in Ashteroth karnaim, nonne ita etiam eſt tabernaculum?* Ubi Gloſſ. *Ashteroth karnaim erant duo montes magni, valle interjacente, & propter altitudinem montium, ſol nunqvam oriebatur valli*

Qvare Samarita pro *Ashteroth karnaim*, habeat עפינית קרניה *Aphinith karnaiah* cùm ipſam vocem *Ashteroth* alibi retineat, non facilè ſolvitur, niſi relationem aliqvam habeat ad עפין *Rames*, ob locum ramis atqve umbris denſum: ſed ea eſt in lingvâ Samaritanâ gutturalium confuſio, ut vix qvicqvam certi hic ſtatueris.

Qvod *Zuzim* habitarent *Peræam* ut diſtinctam à *Baſanitide*, ex ipſo aciei victricis progreſſu liqvet, nam cùm planum ſit, qvòd *Rephaim* habitarunt in *Baſanitide*, atqve *Emim* in *Moabite* Deut. II, 10. 11. planum etiam ſatis eſt, qvod *Zuzim*, qvos exercitus devicit poſt *Rephaim*, atqve ante *Emim*, in regione intermediâ inter eos habitarunt, qvæ erat *Peræa*.

Atqve hinc corrigendi ſunt illi, qvi hic lectionem corrigendam volunt, & legendum pro הזוזים בהם *Zuzim in Ham*, זוזים בהם *Zuzim cum iis* ut Gr. & Vulgo. &c. ac ſi *Zuzim* fuiſſent inter *Rephaim*, cùm diſtincti fuerint & natione & habitatione: Samarita certè בהם ſumit pro loco cum reddit בלישה *In Lishah.*

Cùm terram ingrederentur Iſraelitæ ex *Ægypto* exeuntes, diviſa fuit tota Transjordanica in hanc dichotomiam, *Regnum Sichonis*, & *Regnum Og*. *Sichonis* erat *Peræa* ſtrictè ſic jam dicta, *Og* erat totum reliqvum ſub nomine *Baſan*. At poſt reditum Iſraelitarum è Babylone, ita ſubdiviſa eſt *Baſan*, ut *Batanæa* vel *Baſan* fuerit pars ejus tantùm, & reliqva exceperint *Trachonitis* & *Auranitis*, imò ſi vis & *Gaulonitis*, nam diſtinctionem talem habes apud *Joſeph*: lib. de excid. 3. cap. 4. Has igitur omnes propriis finibus & limitibus circumſcribere, qværo an humanum jam non excedat ingenium, certus ſum qvòd meum.

Illud ergò, qvod in hâc re acturi ſumus, hoc tantùm eſt, ut pauca de locis ita ſeparatis, qvantum conjectura aſſeqvi licet, candido lectoris judicio, candidè ſummittamus. Atqve ordiamur primo à *Trachonite.*

SECT. IV.

Trachonitis.

ARGOB, *Deut. III, 14.* Targumiſtis eſt טרכונא & טרגונא *Trachona*, & ſic *Jonath.* 1. Reg. IV, 13. Samaritano eſt ריגובאה *Rigobaah*, cui germana videtur רגב *Regab*, apud Talmudicos.

Menachoth, fol. 85. 2. *Tekoah primas obtinet propter oleum. Abba Saul dicit* שניה לה רגב בעבר הירדן *Secunda poſt eam, eſt Ragab trans Jordanem.*

Nomen deductum vult *Gul. Tyrius à draconibus*: nam ſic ille

De bello ſacr. lib. 16. cap. 9. *Videtur autem nobis* (Trachonitis) *à draconibus dicta. Dracones enim dicuntur occulti & ſubterranei meatus, qvibus iſta regio abundat. Nam penè univerſus illius regionis populus,*

pulus, in speluncis & cavernis habitat, & in draconibus habet domicilia.

Alia dici possent de notatione vocis: sed situm regionis qværimus, non etymologiam nominis. Et primum, qvod de situ qværendum, est an regio longitudine extensa fuerit ab Austro ad Septentrionem, an ab Occidente in Orientem? Ratio disqvisitionis est partim propter *Auranitim*, de qvâ dicturi sumus in seqventibus, & partim propter verba ista *Josephi*,

Antiq. lib. 17. cap. 2. ὡρίζετο ἡ αὐτὴ (Βαταναία) τῇ Τραχωνίτιδι, *Terminabatur Batanæa Trachonitide.* Qvomodo autem illud? An qvòd *Batanæa* interjaceret inter *Peræam* & *Trachonitin*, ab Occidente extensa in Orientem? An qvòd *Batanæa* interjaceret inter *Trachonitin*, & *Galilæam* propriè sic dictam, extensa longitudine ab Austro in Aqvilonem? Posterius supponimus, & *Trachonitin* disponimus in ultimis Transjordanæ regionibus versus Orientem. Utrumqve, his rationibus conjunctis.

I. Qvòd Gemaristæ peripheriam terræ describentes, ab Aqvilone, nominent תרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין וטרכונא דמתחם לבוצרה *Tarnegolam* (vel *Gabaram*) *superiorem, qvæ est supra Cæsaream* (Philippi) *& Trachonam, qvæ extenditur ad Bosram.* Hierosl. Sheviith, fol. 36. 3. ubi extensio *Trachonæ* non est ad *Bosram* aliqvam in limite isto Aqvilonari, sed ad *Bosram* vel *Bosorran* qvandam in limitibus *Pereæ*: (de qva *Joseph Antiq.* lib. 12. cap 12.) & sic procursum regionis innuit, à Septentrione in Austrum.

II. *Ptol* cap. 15. prope finem. Βαταναίας χώρας, ἧς ἀπ' ἀνατολῶν ἡ Σακκαία, καὶ ταύτης ὑπὸ τὸ Ἀλσάδαμον ὄρος οἱ Τραχωνῖται Ἄραβες. *Batanææ provinciæ, à cujus orientali parte est Saccæa, & hujus sub Alsadamum montem, sunt Trachonitæ Arabes.* En *Trachonitas* ab Orientali parte *Batanææ.*

III. *Joseph.* de excid. lib. 3. c. 4. ἥτε Γαμαλιτικὴ καὶ Γαυλανῖτις, Βαταναία τε καὶ Τραχωνῖτις. At nonne & ipsa *Gamalitica* & *Gaulanitis* erant intra *Batanæam*? verissimè. At per hanc distinctionem partitur & distingvit inter *Batanæam*, qvà erat *Galilææ* vicinior, & qvà remotior. Regionem ejus, isti viciniorem ab urbibus celebribus *Gamala* & *Golan*, denominat *Gamaliticam* & *Gaulonitin*, at remotiorem, nomine suo proprio *Batanæam*, & post eam ulterius *Trachonitin*.

Erat, cùm tota iſta regio, qvæ modo in has diſtingvebatur, uno & generali nomine *Baſan* audiret: qvæ vox ut in *Bathan* vel *Batanæam* tranſierit, ut & Targumiſtis & Samaritæ in *Bathnin* & *Mathnin*, lingvæ Syræ aliqvaliter peritus facilè agnoſcet.

SECT. V.

Auranitis.

AURANITIN denominationem ſuam ab *Hauran* deduxiſſe, vix qviſpiam dubitaverit, præſertim ſi obſervet אשר אל גבול חורן *Ezech.* XLVII, 6. reddi à Græc. Αἵ εἰσιν ἐπάνω τῶν ὁρίων Αὐρανίτιδος.

Nominatur חורן *Hauran* inter montes illos, è qvorum vertice, per flammas elevatas, factùm eſt indicium novi anni.

Roſh haſhanah, cap. 2. hal. 2. *Undenam extulerunt flammas?*

מהר המשחה לסרטבא *A monte Oliveto ad Sartabam:* ומסרטבא לגרופינא *Atqve à Sartaba ad Gryphenam:* ומגרופינא לחוורן *Atqve à Gryphena ad Hauran:* ומחוורן לבית בלתין *Atqve ab Hauran ad Beth Baltin: Atqve à Beth Baltin non receſſit ille, qvi flammas extulit, ſed huc illuc, ſurſum deorſum agitavit, donec videret totam captivitatem flammis coruſcantem.*

Qværit Gemara, *Qvidnam eſt Beth Baltin? Rabh dicit, eſt Biram. Qvidnam eſt captivitas? Rabh Joſeph dicit, eſt Pombeditha.* Ubi Gloſſ. *Senſus hic eſt, qvod Biram erat de terra Iſraelitica.* Itane? *Beth Baltin* idem cum *Biram*, & *Biram* intra terram Iſraelis? Cùm tamen in Gemara Hieroſ. *Rabh Honna dicit, cùm huc venimus, aſcendimus in verticem Beth Baltin, & vidimus palmas in Babylonia.* Res ſi vera, perpendenda Geographis, *proſpici poſſe Babyloniam è terra Iſraelitica.* Eorum autem ſenſu veriſſima, qvi per *Babyloniam* intelligunt vulgò omnes iſtas regiones, in qvas deportata eſt captivitas Babylonica, non *Chaldæam* ſolùm, ſed & *Meſopotamiam* & *Aſſyriam.* Limitantes ergò terram Iſraeliticam fluvio *Euphrate*, qvod & facit ſcriptura, contiguam eam faciunt *Meſopotamiæ*, interlabente tantum iſto fluvio: & *Beth Baltin* ſtatuunt non longè à citeriori ripâ iſtius fluvii.

Faten-

Fatentur Gemariſtæ, elevatas fuiſſe flammas in montibus aliqvibus inter hos qvos nominant, intervenientibus, at nominantur hi tantum ut celebriores. Jam verò *Hauran*, qvem nominant, probabile eſt, fuiſſe montem, unde denominata illa, de qva agimus *Auranitis*: & ſuſpicari licet, fuiſſe aliqvam partem *Antilibani Hauran* dictam, vel à voce Syra חוור *Hauar*, qvæ *Album* denotat, vel ab Hebr. חור *Hor*, qvæ ſpeluncam: & convenire poteſt monti utraqve ſignificatio, nivibus *Albo*, & ſubterraneis meatibus *Cavo*.

Utcunqve: patet ex loco *Ezechielis* allegato, *Hauran* fuiſſe in extremis terræ oris verſus Septentrionem, atqve inde dicta, atqve ibi ſita *Auranitis*: qvamvis eam neſcio qva authoritate diſponat *Gul. Tyrius* ſecus mare *Geneſariticum*, lib. 22. 26. *ſubito enim transcurſa Auranitide regione, qvæ ſecus mare Tyberiadis eſt, &c.*

Fluvium *Orontem* (natum inter *Libanum & Antilibanum* juxta *Heliopolin*, ut *Plin.* lib. 5. cap. 22.) nomen ſuum ab *Hauran* deduxiſſe, vox ipſa videtur fari. Qvamvis nonnulli ab *Euſtath. in Dionyſ.* Περιηγ. citati, nomen latinum eſſe cenſeant. Ἄλλοι δὲ φασιν (inqvit ille) ὅτι Καῖσαρ Τιβέριος ἐκ Δράκοντος αὐτὸν Ὀρόντην μετωνόμασεν, ὃ σημαίνει Ἀνατολικόν. Ac ſi *Orontes* idem eſſet qvod *Orientalis*. At qvid illud ἐκ Δράκοντος ſibi velit, obſcurius. *Orontes* olim *Typhon* dicebatur, Strabo, lib. 16.

SECT. VI.

Iturææ.

PARCAS ulteriori ſcrutamini licet in inveſtigando, ubinam *Iturææ*, ſi Barradium audies; qvi fidenter ſatis, at fide tantum ſuâ, qvantum novi, aſſerit qvod *Regio erat in ſorte tribus Nephthalim, ad Libani montis radices.* Niſi forte *Borchardum* ſecutus, qvi ſic fide etiam *Jacobi de Vitriaco*: *Scias regionem Decapolin qvam variè in ſcripturis denominari. Dicitur enim aliqvandò Ithuræa, aliqvandò Trachonitis, nunc Planities Libani, nunc terra Moab, nunc Gabul, nunc Galilæa gentium, nunc Galilæa ſuperior. Eſt tamen ſemper eadem regio.* Confusè ſatis.

Ituræorum gentem aliqvam collocat Plinius in *Cyrriſtica* Syriæ.

Lib. 5.

Lib 5.c.23. *Et inde Cyrristica, Irneates; Gindarenos, Gabenos, Tetrarchias duas, qvæ Granii Comatitæ vocantur, Emisenos, Hylatas Ituræorum gentem; & qvi ex iis Bætarreni vocantur, Mariamitanos, &c.*

Strabo, lib.16 *Post Macram est Marsyas, habens montana qvædam, in qvibus est chalcis tanqvam Marsyæ arx. Ejus initium est Laodicea, qvæ est ad Libanum.* Τὰ μὲν οὖν ὀρεινὰ ἔχουσι πάντα Ἰτουραῖοι τε καὶ Ἄραβες κακοῦργοι πάντες. *Montanam totam regionem Ituræi & Arabes habent, malefici omnes.*

Eupolemus apud *Euseb.* Præpar. Evang. lib. 9. cap 30. Στρατεύσαι δ᾽ αὐτὸν (Δαβὶδ) καὶ ἐπὶ Ἰδουμαίους, καὶ Ἀμμονίτας καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἰτουραίους, καὶ Ναβαταίους, καὶ Ναβδαίους. *David pugnavit cum Edomitis, & Ammonitis, & Moabitis, & Ituræis, & Nabathæis, & Nabdæis.* Dixerat antè, qvòd *ille debellaverat Syros habitantes ad Euphraten, & Comagenem,* καὶ τοὺς ἐν Γαλαδηνῇ Ἀσσυρίους καὶ Φοίνικας, *Assyriosqve & Phœnicas, qvi erant in Galadene.*

Gul. Tyrius de bell. sacro, lib. 9. cap. 15. *Secus mare Galilæa, viam carpentes, Phœnicem Lybanicam ingressi, Paneadem, qvæ est Cæsarea Philippi, à dextris prætereuntes, Ituræam ingredientes,* &c.

Et lib. 21. cap. 11. *D. Rex pertransiens agrum Sydonensem, & montana qvædam, qvæ sunt media inter nostros & hostium terminos conscendens, perrexit ad locum bonis temporalibus commodum ferè omnibus, gleba uberem, fontibus irriguum, cui nomen Messabara. Inde in vallem qvæ dicitur Bacar descendens, terram reperit, ut legitur, lacte & melle manantem. Hanc regionem existimant qvidam dictam fuisse olim Ituream. --- Antiqvitùs autem, videlicet tempore Regum Israel, erat saltus Libani nuncupata.*

Ubinam tandem jam *Ituræa*? Num *Philippus* partem aliqvam Tetrarchiæ suæ habuit in *Cyrristica* aut *Chalcidice* Syriæ? Et tamen ibi erant, si Plinio & Straboni credes, *Iturei*. Suspicor, aliqvid latere in etymologiâ vocabuli, de qva qvidem æqve hæsites ac de situ regionis.

Si *Bacar*, ut describitur à Tyrio, fuerit *Iturœa*, ab עיתור *Hittur* benè deduci posset, qvæ significat *opulentiam*, vel ab עיטור qvæ significat *Coronationem*; idq; potissimùm, cùm regio coronatur ubertate. Notio Talmudicis satis nota.

Vel, si credere possem, *Ituræam* & *Decapolin* idem esse, supponerem vocabulum עשר *Decem*, admittere mutationem ש in ת

mor

more Syriaco : ſed nec illud credo , & hoc non comperi in iſta voce unqvam fieri, qvin potius in ט tranſire.

At nonne nomen deductum ab חיתורי *Hitture ſuffoſſiones*, propter ſubterraneos meatus aut ſpeluncas? ita ut *Ituræi* idem ſonaret, qvod *Troglodytæ, inhabitantes cavernas*. Atqve ita diſtincti ſunt *Troglodytæ*, qvi erant ab Aqvilonaribus terræ Iſraeliticæ finibus, à *Troglodytis* qvi ab Auſtralibus, *Horæis* ſcilicet in *Idumæa* Et regiones iſtas, de qvibus agimus, ſpeluncis celeberrimas fuiſſe, affatim teſtatum habes à *Strabone, Joſepho, Tyrio*, aliiſqve : ſpeluncis freqventibus, atqve aliqvibus ſtupendis.

Strab.lib.16. Ὑπέκεινα δὲ αὐτῆς [Δαμάσκου] δύο λεγόμενοι Τράχωνες· *Sunt ultra Damaſcum duo montes qvi appellantur Trachones. Poſtea, Arabiam & Ituræam verſus, ſunt montes aſperi & altis ſpeluncis inſignes, qvarum una qvatuor millia hominum recipere poſſit.*

Stupendior *ſpelunca Zedechiæ*, ubicunqve ea tandem, qvæ erat ſpatii octodecim milliarium ſi vera ſint qvæ de ea referuntur *Bemidhar rab.* fol. 211. 2.

Spelunca erat trans Jordanem 16. M. p. à *Tyberiade*, qvæ habuit inferius, medium, & ſupremum cænaculum, vel tres manſiones *Gul. Tyr.* lib. 22. 15. qvæ manſiones erant etiam munitiones, nam continuerunt turbam militarem.

Non ſine ratione igitur licet conjectare, *Ituræam* de qva nos agimus, ſic dictam fuiſſe ab חיתורי ſuffoſſionibus talibus, aut ſpeluncis: Et *Plinium*, & *Strabonem*, cum de *Gente Ituræorum, in Cyrriſtica* & *Chalcide* loqvuntur, non regionem *Ituræam* ibi diſponere, ſed innuere fuiſſe ibi Troglodytas, qvi habitarent in ſpeluncis.

Ituræa ergò Evangeliſtæ noſtri, erat in regione Transjordanina, *Batanæa* ſcilicet & *Auranitis*, vel *Auranitis ſola*, ut patet ex *Joſepho*, cum hoc noſtro collato. Nam dicit *Lucas*, *Philippum* fuiſſe *Tetrarcham Ituræa, & Trachonitidis* : Joſephus autem, eum fuiſſe *Tetrarcham Trachonitidis, Batanæa & Auranitidis*. Aut ergò *Auranitis & Batanæa* Joſephi, ſunt *Ituræa* Lucæ : Aut *Batanæa* Joſephi confunditur cum *Trachonite* Lucæ, & ſola Auranitis eſt *Ituræa*. Nam, obſervandum eſt illud

Joſephi, antiq. lib. 20. cap. 5. Δωρεῖται τὸν Ἀγρίππαν τῇ Φιλίππου τετραρχίᾳ, καὶ Βαταναίᾳ, προσθεὶς αὐτῷ Τραχωνῖτιν σὺν Ἀβέλλᾳ. *Do-*

 nat

cat (Cæſar) *Agrippam Tetrarchiâ Philippi & Batanæâ, addens ei inſuper Trachonitin, cum Abella.* Ubi notandum, qvod ſit mentio Tetrarchiæ *Philippi*, diſtinctæ à *Batanaa* & *Trachonite.* Qvænam autem illa? *Auranitis* certe Joſepho, & forſan ea *Iturea* Lucæ.

SECT. VII.

Abilene.

JOSEPHUS in verbis jam citatis de *Abella* loqvens, hæc addit: Λυσανία δ' αὕτη ἐγεγόνει τετραρχία· *Fuerat ea Tetrarchia Lyſaniæ.*

Sic & *Ptol.* Ἄβιλα ἐπικληθεῖσα Λυσανίου *Abila cognomine Lyſaniæ*, eamqve numerat inter civitates *Celeſyriæ*, *ſub his gradibus.*

Heliopolis. 68.40. 33.40.

Abila. 68.45. 33.20.

De *Abila* in iſta regione loqvitur *Plinius*:

Nat. hiſt. lib. 5. cap. 18. *Paneas in qva Cæſarea, cum ſupradicto fonte* (nempe cap. 15.) *Abila Arca Ampeloeſſa, Gabo.*

Non immeritò diſtingvitur, per relationem ad *Lyſaniam*, nam erant hinc illinc *Abilæ*, vel *Abellæ* aliæ. In talem enim pronuntiationem Græcam, tranſiit vox Hebræa אבל *Abel*, cujus nominis loca plura.

Abel Schittim, ubi caſtrametati ſunt Iſraelitæ immediate ante tranſitum *Jordanem*, Joſepho eſt Ἄβιλα *Abila, diſtans à Jordane 60. ſtadiis.* Antiq. lib. 5. cap. 1. qvam etiam nominat cum *Juliade*, κατὰ τὴν Περαίαν. *De excid.* lib. 2. 22. Eſt *Abel Meholah. Abel beth Maachah*, &c.

Prope ad ſonum accedit אבלס קליקאי *Abelas Ciliciorum. Targ. Jonath.* in *Num.* 34.8.

Ipſiſſima vox אבילין *Abilene* occurrit in

Vajicra rabba, fol. 184. 1. ותפול שבא ותקחם *Irruerunt in eos Sabæi & rapuerunt eos*, Job. I, 15. *R. Abin bar Cahna dicit* יצאו מכפר קריינוס *Prodierunt ex Caphar karinus*, והלכו את כל האבילין *Et profecti ſunt per totam Abilenen*, *& venerunt ad* מגדל צבעיא *Migdal Zabaaia, atqve ibi mortui ſunt.*

SECT.

SECT. VIII.

2. Samuel. XX, 18. diſcutitur.

INTER omnes, vel civitates, vel regiones, qvæ inſigniuntur nomine *Abel*, celebratiſſima eſt iſta 2. Sam. XX. ob hiſtoriam *Sheba* ſtolidi, & fœminæ prudentis. Cujus fœminæ hæc verba non parum torſerunt interpretes, דבר ידברו בראשונה לאמור שאול ישאלו באבל וכן התמו

Græca verſio magis torqvet: Λόγον ἐλάλησαν ἐν πρώτοις λέγοντες, ἐρωτημένος ἠρωτήθη ἐν τῇ Ἀβὲλ καὶ ἐν Δαν, εἰ ἐξέλιπον ἃ ἔθεντο οἱ πιστοὶ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐρωτῶντες ἐπερωτήσουσιν ἐν Ἀβὲλ, καὶ οὕτως εἰ ἐξέλιπον. Latin. Interpr. *Verbum locuti ſunt in primis dicentes, Interrogando interrogatus eſt in Abel, & in Dan, ſi defecerunt, quæ poſuerunt fideles Iſrael. Interrogantes interrogabunt in Abel, & ita ſi defecerunt.*

Si qvis ex his verbis ſenſum vel plauſibilem vel probabilem eruere poteſt, gratum fecerit ſi docuerit alios, præſertim verò cur addatur *Dan*. Connumerantur qvidem *Dan* & *Abel beth Maachah*, ut non admodum diſtantes, *1. Reg. XV, 20.* Et ſi earum vicinitatem ex verbis diſcas, qvid aliud ex iis expiſcandum ſit, ego qvidem non video.

Concordant tamen in hac lectione, editio *Romana & Alexandrina*, qvæ palmam ferre exiſtimantur, inter omnes editiones verſionis Græcæ. Et dicant jam illi, qvi correcta volunt Biblia Hebræa per Græca, an hic volunt corrigenda? Patiantur interim, ut ego Hebræis, ut jam ſunt, fruar.

Planiſſimum ſenſum reddunt Hebræa, ſi prima vocabula דבר ידברו בראשונה ritè applicentur, nempe ad *Sheba* & ſuos loqventes. *Cùm Sheba & ſui huc appellerent, ſic certè primùm dixerunt, qvod inqvirerent ab Abel de pace ejus, vel à cujus partibus ſtaret,* וכן התמו *Et ſic rem integram fecerunt*, vel prætexuerunt integritatem. Nam illud, qvod *Joabo* præcipuè ſatisfactum eſſe oportuit, hoc erat, Civitatem iſtam non conjuratam fuiſſe cum perduellionibus: qvod directè fit ſi hunc ſenſum admiſeris. Certum enim eum facit prudentiſſima fœmina, qvod *Abeliani* neqvaqvam vel *Shebaanos* in urbem invitaverant, vel ut in rebellione cum iis conſenti-

entes, in urbem admiserint, sed qvod fuerint blandis & fallacibus miserè decepti eorum verbis, qvi placidè prætexuerunt se de pace & statu urbis qvæsituros tantum: Atqve ut dignoscas hæc vera esse qvæ dico, projicietur illicò tibi caput *Sheba* à muro.

CAP. II.

SAREPTA.

I. Zarephath Obad. 20, ubi. *II. Sepharad, ubi.*

SECT. I.

Sareptæ situs.

SAREPTA in historia *Eliæ 1. Reg. XVII.* scribitur Hebraicè צרפת iisdemqve literis, *Obad.* vers. 20. Unde qværi potest, an sit utrobiqve unus idemq; locus. Et de identitate qvisnam dubitaret, nisi qvod Judæi per צרפת vulgò intelligant *Franciam*, & per ספרד *Sepharad*, qvæ apud Prophetam occurrit eodem commate, *Hispaniam*. Verba Prophetæ variè redduntur, sed in tota ista varietate nihil obstat, qvo minus *Zarephath*, de *Zarephath Sidonia* possit intelligi. Nam sive sermo sit de captivitate detenta in *Zarephath*, sive de captivitate terram possessura ad *Zarephath* (nam ista præsertim varietate verba explicantur) utrovis sensu bene potest *Sarepta Sidonia*, esse scena rei. Qvoad prius enim, si conferatur illud de *Tyro* sorore *Sidonis* Am. I, 9. & conferatur potentia & dominium *Sidoniorum*, non improbabile erit, captivos Israelitas fuisse in *Sarepta Sidonia*. Et qvoad posterius, cùm sermo sit in commate præcedente, de possessione montis *Esaui*, agrorum *Ephraim, Samariæ, & Gilead*, & tùm fiat mentio de possessione terræ *Canaanæorum*, usqve ad *Zarephath*, qvis *Zarephath*, qvæsiverit in *Francia*, & non in loco aliqvo vicino, prout loca reliqva nominata erant vicina. Qvibus addas, cùm hic fiat mentio de

de possessione terræ *Canaanæorum usqve ad Zarephath*, docebunt interpretes Græci, qvinam *Canaanæi*, cum distingvuntur à reliqvis gentibus terræ *Canaanitica*, *Phœnices* nempe, Josu. 5.1. Et per *reges Hittæorum*, 1. Reg. 10. 29. & 2. Reg. 7. 6. intellexerim ego pariter, Βασιλεῖς τ̃ Φοινίκης.

SECT. II.

Sepharad ubi.

ITALUS interpres pro *Sepharad*, retinet *Zarphath*. Sic enim ille: *Et i transferiti de questo esercito de figlioli de Israel, che sono de Chenabanei, in fino à Zarphath, & i transferiti di Jerusalem, che sono in Zarphath*, &c. An caute nimis, an nimis incaute, ipse videat.

Græca habent Ἐφραθᾶ, qvibuscum concordat interpres Arabs: at Syrus cum Targumista, *Hispania*. Vulg. *Bosphorus* confusè, & præpositione ב facta radicali. Et tamen hæc Nobilius: *Narrat S. Hier. cum vocabulo Hebraico Sepharad, qvod ipse Bosphorum verterit, cæteros interpretes concordasse.* Si hoc velit, qvod omnes concordarint in agnitione vocabuli *Sepharad*, nil novi refert: At qvis concordavit cum vocabulo ejus *Bosphorus*?

Sepharad qvidem non est adeo obvius ac *Zarephath*, nec de eâ qvid dici potest nisi per conjecturam: Et si conjecturæ sit locus nostræ, qvæsiverim ego *Sepharad* in *Idumæa*, potiùs qvam in *Hispania*: idqve qvia vaticinatur *Obadias* contra Idumæos propriè sic dictos: Cumqve dicat Israelitas captivos in *Sareptâ Phœniciæ* possessuros terram Canaanæorum: probabile est per captivos in *Sepharad*, intelligi ab eo, captivos in *Idumæa* possessuros civitates Austri; *Zarphathani* vel *Sareptani* erant ab Aqvilone, *Sepharadani* sint à meridie: Inter Ἐρεμβοὺς Homeri Odyss. δ. Οὓς εἰκὸς λέγειν τοὺς Τρωγλοδύτας Ἄραβας *Qvos Troglodytas Arabas rectè dixeris*, inqvit Strabo, lib. 1.

Horæos scil. in monte *Seir*. Nam *Eremb* ab *Horim* fuisse deformatam ego suspicor.

Cum Judæi per *Edom*, vulgo intelligant *Regnum Romanum*, & qvidem gentes Christianas in Occidente, facilè est perspicere, qvare hæc loca *Zarephath* & *Sepharad*, tàm remote disponant à Palæ-

ſtina: Nam *Obadia* prophetante contrà *Edomæos*, propriè ſic dictos, mutant illi ſcenam, & perſonas ſecundum vulgarem ipſorum conſtructionem vocis *Edom*.

SECT. III.

Sareptæ ſitus.

PLIN.lib.5.cap.19. *Inde* (à Tyro) *Ide, ac Sarepta, & Ornithon oppida. Et Sidon artifex vitri, Thebarumqve Bœotiarum parens.*

Borchard. *A Tyro ad tres leucas admodum breves Eleutherus fluvius mari recipitur: Ab Eleuthero intervallo duarum Leucarum eſt Sarepta. A Sarepta ad duas Leucas extat Sidon --- Sarepta hoc tempore vix 8 domibus conſtat: cujus tamen ruina & defectiones, glorioſam extitiſſe declarant.*

Zarephath dictum volunt qvaſi *conflatorium*, ab coqvendis, & conflandis metallis, præſertim vitro.

Strabo, lib.16. *Inter Acon & Tyrum eſt littus arenæ tumulis obſitum.* Φέρων τὴν ὑαλῖτιν ἄμμον, *qvod fert arenam vitrariam. Eam dicunt hoc in loco non fundi, cum verò Sidonem perlata ſit, fuſioni parere*, &c.

CAP. III.

NAIN, Luc. VII, 2.

I. De Naim juxta Thabor, oſtenſa peregrinantibus. II. De Nain Joſephi & Rabbinorum. III. Verſio Græca τῆς עין גנים *notata.*

SECT. I.

De Naim juxta Thabor, oſtenſa peregrinantibus.

EXEMPLARI Alexandrino עיון *Ijon* eſt Ναὶν, 1.*Reg*.XV, 20. Romano eſt Ἀὶν. Sic *Hazer Enan*, *Num*.XXXIV, 9. Romano eſt Ἀρσεναὶν, Alexandrino Ἀσερναὶν. Neutra con-

convenit cum Ναῒν noſtra. Nam ſalvatorem in iſta hiſtoria, *Luc.VII.* fuiſſe in *Hazar Enan* ultimo terræ limite verſus *Syriam*, riſu dignum eſt vel concipere. Nec qvidem in *Ijon*, cum ex ipſo ordine locorum, qvo diſponuntur in textu allegato, videatur *Ijon* fuiſſe vel ultra *Dan*, vel ſaltem in extremis terræ ex ea parte limitibus.

De *Nain* noſtra ſic Borchardus. *A Nazareth duabus leucis, à monte Tabor plus una leuca, contra Auſtrum eſt mons Hermon minor, in cujus latere Aqvilonari, eſt urbs Nain, ante cujus ingreſſum Jeſus viduæ filium à morte revocavit, ut legimus, Luc.VI.* Sic etiam *Breidenbachius.* Sic & tabulæ nonnullæ qvoad ſitum *Hermonis* juxta *Tabor*, & qvoad ſitum urbis *Nain* juxta *Hermonem.*

Placet qvidem qvod *Naim* diſponant in *Iſſacharitide*, ſi modo fallacia non ſit iis circa montem *Thabor.* Nam cum revera *Thabor* fuerit ultimus terminus *Iſſacharitidis* verſus Aqvilonem, Joſu. XIX, 22. *Joſeph Antiqv.* lib. 5. cap. 1. neceſſe eſt ut qvicqvid fuerit inde contra Auſtrum leuca una aut binis, reputetur intra iſtam tribum: Aſt vereor primùm, nè *Thabor* iis, & qvi jam oſtenditur peregrinantibus, vix ſit verus *Thabor*: & parum dubito *Hermonem* iſtum de qvo illi, ex errore creatum fuiſſe & malè concepto ſenſu *Pſal.* LXXXI, 12. Qvare dubitem de *Thabore*, ratio eſt, qvia *Thabor* iſte qvi oſtenditur peregrinantibus, deſcribente *Biddulpho* noſtrate qvi cum aſcendit (& referente etiam mihi amico qvodam meo qvi etiam aſcendit) parum convenit cum deſcriptione *Joſephi*, veri *Thaboris*: Nam ſic noſtras: *Acclivis aliqvantum eſt mons, ac non altus admodum, nec ſpacioſus admodum, ſed mons ſpecioſus, rotundus*, &c. Aſt *Joſephus*, de excid. lib. 4. cap. 6. ἰταβύριον ὄρος τὸ μὲν ὕψος ἐπὶ τριάκοντα σταδίους ἀνίσχει, μόλις προσβατὸν κατὰ τὸ προσάρκτιον κλίμα πεδίον δ' ἐστὶν ἡ κορυφὴ σταδίων ἓξ καὶ εἴκοσι. *Mons Thabor altitudine eſt triginta ſtadiorum, difficilis aſcensûs à climate Aqvilonari, ſummitas ejus eſt planities viginti ſex ſtadiorum.*

Interpres *Perſicus* pro Ναῒν habet נאבלס *Nabelis* i. e. *Neapolis*, qvæ & *Sychem*, qva ratione incertum: & vix creditum eſt, qvantum novi, à qvoqvã antea, qvod defunctus iſte viduæ filius, qvem ſalvator reſuſcitavit, fuerit *Samaritanus.* Erat qvidem tantum non Samaritanus, iis qvam proximus, at longiſſimè à *Sychar.*

SECT.

SECT. II.

De Naim Josephi & Rabbinorum.

DE נעים *Naim* qvadam, loqvuntur *Darshanim* in *Bereshith rabba*, Sect. 98. *Issachar est asinus ossium* (Gen. XLIX, 14.) *Loqvitur de ejus terra: Nam sicut asinus est declivis hinc & declivis illinc & altus in medio. Sic in Issacharite, est convallis hinc & convallis illinc, & montanum isthinc. Cubans inter duos terminos. Hi sunt duæ convalles.* בקעת פסלן *Vallis Pislan, & vallis Jezreel. Et vidit reqviem, qvod, bona* זו תנעם *Hæc est Tinaam. Et terram qvod pulchra* זו נעים *Hæc est Naim.*

Vides hic obiter specimen aliqvod allegoricarum & longe petitarum expositionum, qvibus luxuriantur & gloriantur egregii hi commentatores. Sed ob hoc qvidem gratias iis hic agimus, qvod nos doceant, qvod erat *Nain* qvædam in *Issacharite*, ab amænitate situs sic dicta (ut & תנעם *Tinaam* eandem gestat cum ea Etymologiam) qvam non sine ratione opineris esse hanc nostram, atqve eandem esse *Nain* Josephi.

Antiq. lib. 20. cap. 5. *Usitatum erat Galilæis ad sanctam urbem ad festa tendentibus, itinerari per regionem Samaritanorum.* Καὶ τότε κάθοδον αὐτοῖς κώμης τῆς Ναῒς λεγομένης. *Et tunc via illis per villam dictam Nain.* (Obscuriora qvidem sunt Græca, sed qvæ nos non morentur) *Qvidam vero de Samaritanis, atqve incolis magnæ planitiei, conserentes pugnam, multos ex iis interemerunt.*

Ipsissimam eandem historiam repetere eum credas, qvamvis circumstantiis nonnullis diversam, in

De excid. lib. 2. cap. 21. *Rursum erat pugna inter Galilæos & Samaritas.* Κατὰ γὰρ τὴν Γεμαὰν καλουμένην κώμην, ἥτις ἐν τῷ μεγάλῳ πεδίῳ κεῖται τῆς Σαμαρείτιδος. *Nam juxta villam vocatam Gema, qvæ sita est in magna planitie Samaritidis, multis Judæis ad festum ascendentibus, occiditur Galilæus qvidam.*

An una eademqve sit historia, non solliciti qværimus, nec an *Gema* sit eadem villa cum *Nain*, sed hoc videtur qvidem ex eo colligi posse, qvod *Nain* erat in extremis limitibus *Issacharitidis*, contiguis *Samaritidi*, & *Gema* in extremis limitibus Samaritidis versus

Issa-

Iſſacharitin. Et cùm deſcenderant *Galilæi* ab oppido *Nain* Iſſacharitico, in magnam planitiem Samariticam, illicò in viâ habent *Gemam*, atqve ibi occurrunt hoſtes: ſi modò *Nain* & *Gema* non forent unum idemqve oppidum.

SECT. III.

Engannim.

FERT animus meus opinari, *Naim* eandem fuiſſe cum *Engannim*, de qvâ mentio *Joſu*. XIX, 21. & cap. XXI, 29. Nam I. utraqve erat intra *Iſſacharitin Engannim*, teſte ſcriptura, & *Naim*, teſtantibus magiſtris: qvibus in re tali, non video, cur non credamus. II. Utraqve vox amœnitatem eloqvitur. *Naim* in ipſo etymo. *Engannim*, fontem & hortos. III. *Engannim*, Joſ. XXI, 29. in 1. *Paralip*. VI, 72. eſt ענם *Anem*, qvas literas ſi invertas, qvod fit in סרח & חרס fiet נעם *Naem*. IV. Addere liceret, qvod *Engannim*, ſi fides ductoribus, qvi loca oſtendunt peregrinantibus, fuerit directè in via tendente à *Galilæa* Hieroſolymas, ſicut erat, ut patet, *Naim* noſtra. De ea ſic *Biddulphus* noſtras: *Villa vulgò vocata Jonine, aſt olim Engannim. Locus hortis, paradiſis & aqvis admodùm amœnus.*

Qvare Græcus interpres reddat עין גנים *Engannim* Πηγὴ γϱαμμάτων *Fons literarum*, Joſu. XXI, 29. doctiores inveſtigent. Celebrantur qvidem *Iſſacharitæ* ob peritiam ſuam in calculandis temporibus, 1. *Paralip*. XII, 32. Ubi Targumiſta, *Periti in calculandis initiis annorum, & calendis menſium, in intercalandis menſibus & annis* סופיסטין במולרא דסיהרא *Sophiſtæ* (periti) *de noviluniis*— איצרולוגין במוליא וכוכביא *Aſtrologi circa planetas & ſtellas*, &c.

Si Levitas inter *Iſſacharitas* habitantes, ſub nomine *Iſſacharitarum* conſcripſeris, potuit *Engannim* (qvæ erat civitas Levitica) eſſe Academia talis literaturæ & Matheſeως, ſed utrumqve incertum: Atqve æqvè obſcurum illud, qvod idem Græc. interpr. pro *Remeth & Engannim, & Enhaddah, & Bethphazes*, *Joſu*. XIX, 21. habeat Ῥεμμὰς καὶ Ἰεὼν καὶ Τομμὰν καὶ Ἀιμεϱὲκ καὶ Βηϱσαφής.

CAP. IV.

EMMAUS. *Luc.* XXXIV.

I. Varia de nomine, atqve ipso loco. II. Ejus situs. III. Aliqva ejus historia. Item de Timnath: Et de monte Gilead. Josu. VII, 3.

SECT. I.

Varia de nomine atqve ipso loco.

DE *Emmaunte* aliqvid diximus in *Centur. Chorograph.* cap. 45. Addamus nonnulla.

I. Distabat *Hierosolymis*, testante Evangelista nostro, ut & *Josepho de excid.* lib. 7. cap. 27. *Sexaginta stadiis*; Computo stadiorum vulgarium, VII. M. pass. ½ Judaicorum VIII. M. pass. Qvonam igitur exemplari *Josephi* usus est Cl. *Beza*, qui sic in locum? Ἑξήκοντα, *sic apud Syrum interpretem, & in omnibus codicibus legitur. Itaqve aut hic peccatum est in numero, aut apud Josephum, libro de bello Judaico 7. cap. 27. non rectè scribitur stadia triginta.* Josephus noster plane habet, χωρίον, ὃ καλεῖται μὲν Ἀμμαοῦς, ἀπέχει δὲ τῶν Ἱεροσολύμων σαδίους ἑξήκοντα.

II. Interpretes *Syr. Arab.* & *Pers.* nomen apud Evangelistam scribunt cum ע ab initio. *Syrus* & *Persa* עמאוס sic & *Syrus* in 1. Maccab. III, 40. *Arabs* autem עמואס Talmudici אמאום cum א inchoante. In Talm. Bab. qvidem in *Erachin*, fol. 10. 1. scribitur עימאום: ast in *Misnajoth* seorsim impressis, est ibi אמאום, sic est in *Succah*, fol. 51. 5.

III. Josephus vulgò reddit חמת *chammath Tiberiadis* (locum sic dictum à *Thermis*) per Ἀμμαοῦς; verùm an *Emmaus* nostra idem subeat etymon, qværas.

Erant ibi qvidem aqvæ celebres, sed vix calidas supposueris, ex scriptura vocis apud Talmudicos.

Midras Coheleth, fol. 101. 2. *Qvinqve discipuli erant Rabban Johanani ben Zaccai, qvi dum ille viveret, sederunt coram eo. At cùm ille*

cis-

obiret, recesserunt ad Jafnen. R. Eliezer autem ben Erech recessit ad uxorem suam לאמאום *ad Emmaunta* מים יפים ונוה יפה *locum amœnarum aqvarum, atqve amœnæ habitationis.* Est in hac historiola aliqvid disqvisitione non indignum, qvoad historiam Judæorum Scholasticam, nempè ubi resideret *Rabban Jochanan*, si non in *Jabneh* : qvem locum ei attribuunt fui vulgariter: sed de rebus istiusmodi non est hic disputandi locus.

Gul. Tyrius, lib. 7. cap. 24. *Pervenerunt Nicopolim. Est autem Nicopolis civitas Palæstinæ : hanc dum vicus adhuc esset, sacer Evangeliorum liber appellavit Emmaus.* —— *Ubi noctem illam in aqvarum abundantiâ, & rerum copiâ victui necessariarum egerunt tranqvillam.*

Profert ille ibidem verba qvædam *Sozomeni in Sexto Tripartitæ Historiæ*, qvæ libro ejus qvinto, cap. 20. habentur, qvibus aqvæ *Emmauntinæ*, non solùm ob earum abundantiam & amœnitatem, ab eo celebrantur, sed & ob miraculosam salubritatem : Nam sic ille: *Est urbs Palæstinæ, qvæ jam Nicopolis dicitur, cujus qvidem ut pagi [sic enim jam tum fuit] divinus Evangeliorum liber, mentionem facit,* Καὶ Ἐμμαῦ προσαγορεύει *eamqve Emmaus appellat. Ac Romani capta Hierosolyma, & parta contra Judæos victoria, eam Nicopolin nuncupabant, nomine ex eventu belli imposito. Ante hanc urbem, propter trivium (in qvo Christus post resurrectionem à mortuis, cum Cleopha incidens simulabat se ad alterum pagum properè contendere) est fons qvidam salutaris, in qvo non homines modò, qvi ægrotant, loti curantur, verum etiam alia animalia, qvæ variis morbis laborant. Nam ferunt, Christum una cum discipulis qvodam tempore è via ad fontem illum divertisse, inqve eô lavâsse pedes, & aqvam ex eô tempore vim morbis medendi habuisse.*

Fidem rei referenti relinqvimus: hoc tantùm ex intimatione verborum ejus observantes, qvòd non mirum erat, si tempore Evangelistarum *Emmaus* foret vicus tantùm, cùm non ita pridem exusta fuerit à *Varo*. Joseph. Antiqv. lib. 17. cap. 12. & De excid. lib. 2. cap. 7. Nec mirum si pristinum nomen ejus transierit in nomen alienum, *Emmaus* in *Nicopolim*, cùm transierit ipse locus in Coloniam Romanam. Idem, de excid. lib. 7. cap. 27.

SECT. II.

Situs ejus.

SI gradibus in cœlo ſtatum vis hujus loci ſitum, ſic habes apud *Ptolemæum*.

Emmaus. 65. 45. 31. 45.

Si vicinitate Regionum aut locorum adjacentium, ſic Hieroſolymitani

Sheviith, fol. 38. 4. מבית חורון ועד אמאוס הר *A Beth horone, ad Emmaunta eſt montanum.* מאמאוס ועד לוד שפלה *Ab Emmaunte ad Lyddam Planities, è Lydda ad mare Convallis.*

Sic copioſius ex Ptolemæo, ſic ille

Jamnia 65. 40. 32. 0.
Lydda 66. 0. 32. 0.
Antipatris 66. 20. 32. 0.
Emmaus 65. 45. 31. 45.
Hieroſolyma 66. 0. 31. 40.

Qvamvis computus ſpatii inter Hieroſolymam & *Emmaunta* non congruat hîc exactè cum *Joſepho* & Evangeliſta noſtro, ad qvem cardinem cœli tamen ſpectarit *Emmaus*, hinc diſcas, ex locis ſimul nominatis. Qvibus addas & illud

Joſeph. Antiq. lib. 12. cap. 11. & 1. Maccab. IV. *Judas Maccabæus*, ſecus *Emmaunta* confligit cum *Gorgia*, & fugiunt *Gorgiani* & proſeqvuntur *Maccabæani* μέχρι Γαδάρων καὶ τῶν πεδίων τῆς Ἰδουμαίας καὶ Ἀζώτου καὶ Ἰαμνείας *Ad Gadaron* (Gezer) *& ad planitiem Idumææ, & Azotum, & Jamniam.*

Hæc ideò notamus, ut appareat, *Emmaunta* fuiſſe *Galilæam* verſùs, qvamvis vergeret ab *Hieroſolymis* etiam verſus Occidentem. Nam cùm pro latitudine *Galilææ* ab Occidente in Orientem extenſæ, neceſſe erat, ut variæ eſſent ab *Hieroſolymis* in hanc vel illam ejus partem viæ, hæc per *Emmaunta* erat una, per *Bethboronem* alia, per *Antipatrida* tertia. ſi illa non coincideret etiam cum *Emmauntina*:

Nam

Nam concidisse svadere possent verba *Gul. Tyrii*, qvi castrametationes & itinera exercitus cruce signati describens, sic ait

Lib. 2. cap. 22. *Relictis à dextra locis maritimis Antipatrida & Joppe, Eleutheriam pertranseuntes, Liddam, qvæ est Diospolis, pervenerunt.* Et

Cap. 24. *Unde assumptis itineris ducibus, viris prudentibus & locorum peritis, pervenerunt Nicopolin*; qvæ eadem cum *Emmaunte*.

Non sine ratione igitur supponimus, duos discipulos ad *Emmaunta* tetendisse, non ut ultimum itineris sui terminum, sed qvòd illac esset via in *Galilæam*.

SECT. III.

Aliqva ejus historia. Item de Timnath: & de monte Gilead, Josu. VII, 3.

IN qvanam tribu fuerit *Emmaus*, difficilius foret judicare, propter situm *Bethoronis*, qvæ erat in tribu *Euphraimitica* Jos. XVI, nisi qvod Talmudici satis doceant, non fuisse de *Samaritide*.

Erachin, fol. 10. 1. & *Succah*: fol. 51. 1. *Servi sacerdotum erant, ait R. Meir. At R. Jose dicit, erant de familia Beth Pegarim & Beth Zipporia in Emmaunte, matrimonio elocantes filias suas sacerdotibus.*

Sermo est de fidicinibus in templo, & disputatur, qvinam illi, an Levitæ an Israelitæ, speciatim *Emmauntini*, de duabus istis familiis, quæ ob puritatem idoneæ erant, ut conjugarentur cum sangvine sacerdotali. Qvæ extra omnem controversiam rem ponunt, *Emmaunta* non fuisse in tribu *Ephraimitica*, nam absurdissimum opinari, Samaritissas connubia cum sacerdotibus contrahere, & Sumaritas esse de fidicinibus in Templo. In tribu *Benjamitica* ergò disponenda est *Emmaus*, qvæ qvid olim dicta fuerit non datur conjectare.

De hoc loco opinamur mentionem esse in

Siphra, fol. 9. 4. *Dixit R. Akibah, Interrogavi Rabban Gamalielem & R. Josuam* באטלס של אמאוס *in macello Emmauntis, cùm irent ad accipiendum bestiam in convivium pro filio*, &c. *Rabban Gamaliel* & *R. Josua* erant *Jafnenses*, unde computato situ *Jafnes*, audacius

daciùs arbitreris, eos in *Emmaunte* noſtra jam fuiſſe. Eadem habes *Maccoth*, fol. 14.1.

Erat illa de civitatibus majoribus: nam ſic de ea *Joſephus*.

Antiq. lib.14. cap.18. Καὶ τέσσαρας πόλεις ἐξανδραποδίζεται Κάσσιος, ὧν ἦσαν αἱ δυνατώταται Γόφνα τε καὶ Ἐμμαοῦς, πρὸς ταύταις δὲ Λύδδα καὶ Θαμνᾶ. *Caſſius autem ſervituti mancipavit qvatuor civitates, qvarum potentiſſimæ erant Gophna & Emmaus: & præter eas Lydda & Thamna.*

Notitia imper. orient.) Sub diſpoſitione Ducis Palæſtinæ, inter alias, erat *Ala Antana Dromedariorum Admatha*, ubi notat Pancirolus: *Admatham* ab Hieron. in locis Hebræis vocari *Ammatam*: Qvæ ob conſonantiam nominum, noſtra videri poſſit, niſi qvod probabilius eſt, qvòd tunc temporis *Nicopolis* potiùs vocaretur.

Cùm obſervamus, ut *Chammath* חמת vel *Thermæ Tiberiadis*, vulgò reddatur Græcè Ἀμμαοῦς, cumq; obſervamus etiam *Emmaunta* noſtram, aqvis celebribus qvoqve nobilem, non recognoſcere non poſſumus, *Aqvas Nephtoæ*, vel *Fontem Etam*, unde deductæ per tubos ſunt aqvæ ad templum: Qvi qvidem erat ab *Hieroſolymis* ab eodem cardine cœli, qvo & *Emmaus* noſtra. Et formari poteſt Ἐμμαοῦς noſtra ab אמת *Ammath*, *Canali aqvarum*, æqvè ac altera Ἀμμαοῦς, ab חמת *Chammath* Thermis. Sed judicet lector.

In memoriam hujus loci nè ommittamus hanc hiſtoriam.

Sigebert. Chron. ad tempora Theodoſ. & Valentin. *Hoc tempore in caſtello Judææ Emmaus, natus eſt puer perfectus. Ab umbilico & ſurſum diviſus, ita ut haberet duo pectora & duo capita: & unuſqviſq; proprios ſenſus: & unus edebat & non alter: unus dormiebat & alter vigilabat: Nonnunqvam inſimul dormiebant, inſimul ludebant ad alterutrum: & flebat uterqve: & percutiebant ſe invicem. Porrò vixerunt annis ferme duobus, & unus qvidem eſt mortuus, alter verò ſupervixit diebus qvatuor.*

Si biceps hic puer foret filius Judæi alicujus, tùm neceſſe erat ut ſolveretur iſta qvæſtio, qvæ proponitur *Menachoth*, fol. 37.1. מי שיש לו שני ראשים באיזה מהן *Siqvis habeat duo capita in utro eorum liganda ſunt frontalia ejus Phylacteria?* מניח תפילין Non vulgaris certè ſcrupulus: habe etiam ex gloſſatore non vulgarem

garem historiam. *Asmodæus produxit ab infra pavimentum, hominem qvendam bicipitem coram Solomone: atqve ille duxit uxorem, & genuit filios sibi similes, bicipites, & similes etiam uxori suæ, cum uno capite: Et cum ventum esset ad dividendum hæreditatem paternam, ille qvi habuit duo capita, postulavit duas portiones. Et allata est lis dijudicanda coram Solomone.*

De *Thamna* aut *Timnath*, de qvâ mentionem habuimus apud *Josephum*, disputatur in *Sotah*, fol. 17. 1. Ubi *Rabh asserit, esse duas Timnathas, unam Judææ, alteram Samsonis*: Nemo non novit tertiam, *Timnatham Josuæ viz. Timnatham Serah* in montano *Ephraimiticæ*. Ubi ille sepultus, *Josu.* XXIV, 30. Permitte hîc Rabbinos nugari, de inversis nominibus סרח & חרס, & fingere simulachrum solis affixum fuisse sepulchro *Josuæ*, in memoriam miraculosæ retardationis solis: Pro more suo agunt. Et certè non multum dispar est illud, qvòd à Græc. additur interpr. Ἐκεῖ ἔθηκαν μετ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸ μνῆμα, &c. *Ibi posuerunt cum eo in monumento, in qvo sepelierunt eum ibi, cultros petrinos, qvibus circumcidit filios Israel in Galgalis, cum eduxit eos ex Ægypto, sicut constituit iis Dominus*: Num hæc olim in textu Hebræo, & exciderunt? Aut annon sapiunt potiùs glossema Samariticum, aut traditionem Judaicam?

Tolerabilius aliqvantò recedunt à textu Hebræo, in eadem historia, cum מצפון להר געש *Ab Aqvilone montis Gaash*, reddunt ἀπὸ Βοῤῥᾶ τοῦ ὄρους τοῦ Γαλαάδ. *Ab Aqvilone montis Galaad*: Ubi qvantum judico, non malos agunt Paraphrastas, qvamvis non ad literam interpretes. Memineris obscuri istius, qvod non parum torsit interpretes in *Judic.* VII, 3. Clama nunc ô *Gedeon* in auribus populi, qvicunqve formidolosus est & timidus ישב ויצפר מהר גלעד *Revertatur & abeat mane, à monte Gilead.* Scena hujus rei, erat in, vel prope vallem *Jezreel*, distans à monte *Gilead* Transjordanino, viginti aut triginta milliaribus: Et qvomodo hisce *Gideonitis* jam recedendum est à monte *Gilead*? Novi, qvid afferatur in hujus medelam, qvòd nempè sic intelligatur, Qvicunqve sunt de monte *Gilead*, revertantur. Targumista in hunc sensum, Qvicunqve est timidus revertatur ויתבחר מטורא דגלעד *& eligatur de monte Gilead*, i.e. eligantur *Gileaditæ*: sed utrum in animo ejus fuerit, eligantur *Gileaditæ* qvi maneant, qvia non sunt timidi, vel qvi revertantur, qvia sunt timidi, non tanti est ut inqviramus.

At

At nonne per montem *Gilead* hoc in loco intelligitur mons *Gaash?* Certè non discordat situs, & forsan non discordat nomen.

Unde mons *Gilead* trans Jordanem nomen suum duxerit, nemini est ignotum; ab aggere scilicet, & cumulo lapidum, erecto â *Jacobo* in testimonium fœderis, inter ipsum & *Labanem*, Gen. XXXI.

Legimus & de non absimili, erecto à *Josua* prope *Schechemum*, in testimonium fœderis, inter populum & Deum, *Josu*. XXIV, 26. Jam ergò, qvis supposuerit, *Josuam* sepultum longè à civitate *Sichem*? Nam cùm locus iste singulariùs legatus & designatus à *Jacobo* fuerit filio suo *Josepho*, qvisnam jam inter *Josephianos* istam regionem hæreditabit justiùs qvàm *Josua?* Sepultus ille ab Aqvilone montis *Caash* in agro proprio. Nonne mons iste etiam dici *Gilead* potuit, ob columnam testimonii ibi erectam prope à *Sichemo?* unde pes montis & mons ipse exurgens: (si versùs Aqvilonem, qvod arbitramur, tùm) desinere benè potuit non procul ab isto loco, ubi acta res *Gideonis*. Nam cùm campus istius prælii, foret in *Manassitide* contiguus monti *Ephraimitico*, moneatqve *Gedeon*, ut discedant, qvotqvot erant timidi, à monte *Gilead*, vix meliorem sensum de monte *Gilead* excogitaveris, qvàm qvòd pars ista montani Ephraimitici sic dicta fuerit, à columna testimoniali ab Australi ejus parte sita, cum vulgare nomen ejus foret *Mons Gaash*.

FINIS

CHOROGRAPHICORUM LUCÆ PRÆMISSORUM.

HORÆ

IN

EVANGELIUM S. LUCÆ.

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

CAPUT I.

VERS. I. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν,&c.

QUUM multi elapsi fuerint anni post Ascensionem Salvatoris, anteqvam mandata literis forent qvatuor Sacro-sancta Evangelia, Apostolis, septuaginta Discipulis, aliisqve verbi ministris, ubiqve interim Evangelizantibus, non mirum, si avidi piiqve qvam plurimi auditores, ex eorum concionibus & narrationibus, in pugillares, qvod audierant, qvantum possent referrent, & memoriæ propriæ consulentes, & utilitati aliorum. Nec mirum, si inter hos non pauci commentarios aut historias ex collectaneis suis compingerent, ederentqve. Qvod qvamvis ab iis præstitum animo non malo, & calamo bono ac fideli, longè tamen aberat ut istiusmodi scripta evaderent sempiterna norma fidei, atqve indubitatus Canon.

Cum penes hos ſcriptores non eſſet vel ea ſeligere, qvæ pro divino Canone ſelecta voluit ſapientia divina, vel eo ſtylo res enuntiare, qvo enuntiatas voluit Spiritus Sanctus, qvem nec facti ducem habuerunt, nec calami moderatorem.

Tali ergò trutina eorum ſcripta librat Evangeliſta hic noſter, ut ab eo nec improbentur ut falſa & hæretica, nec approbentur ut divina & Canonica. Non prius, cum dicit eos ſcripſiſſe *καθὼς παρέδοσαν* ipſiſſima eadem qvæ tradiderant cœleſtes illi concionatores. Non poſterius, cum opponat qvod ipſe eſſet *παρηκολουθηκὼς ἄνωθεν*. De qvo ſuo loco.

Ἀνατάξασθαι διήγησιν.

In parem ſenſum ſonat hæc Phraſiologia cum iſta genti Judaicæ uſitatiſſima סדר הגדה : niſi qvod iſta peculiarius applicetur ab iis ad commemorationem Paſchalem : At latius extenditur, לסדר אגדה Succoth, fol. 53. 1. דהוה קמסדר אגדתא reddas licet, *Qvi fuit Ἀνατάσσων διήγησιν.*

Περὶ τῶν πεπληροφορημένων, &c.

Recognoſcas qvid ſenſerint dixerintqve Judæi infideles; de actionibus & miraculis & doctrina Chriſti, & congruentius erit reddere, *Rerum earum qvarum nobis plena eſt fides* cum Eraſmo, Beza, vernacula noſtra, aliiſqve, qvam cum vulg. *Qvæ in nobis completæ ſunt rerum.* Dixerunt illi, Deceptor eſt, ſeducit populum, magicè agit mira qvæ agit, *At nobis plena eſt fides earum rerum qvas egit & docuit*, &c.

VERS. 2. *Οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται*, &c.

Si *Ἀπ' ἀρχῆς* reſpiciat tempus qvo Chriſtus ipſe Evangelizavit in terris, qvod qvis dubitaverit, tùm minimè diſtingvendum inter *αὐτόπτας* & *ὑπηρέτας*, nam qviſnam ab iſto tempore factus eſt miniſter verbi, qvi non oculis viderit Chriſtum? Et tum facilè eſt obſervare, qvinam hi *Αὐτόπται καὶ ὑπηρέται*, Duodecim ſci-

scilicet Apostoli, septuaginta discipuli, aliiqve qvi cum iis compleerunt numerum centum & viginti, Act. I, 15.

Cùm *Mnason* dicitur esse Ἀρχαῖος μαθητὴς, Act. XXI, 16. intelligendum videtur qvod fuerit Discipulus ἀπ' ἀρχῆς, id est, ab ipso tempore qvo Christus ipse Evangelizavit. Verba ista ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων, Act. XV, 7. sic intelligenda esse etiam res ipsa loqvitur.

VERS. 3. Παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν.

Non malè qvidem redditur *Assecuto omnia à principio.* At nonnè meliùs, si *Assecuto omnia cælitus* vel *E supernis*, prout Ἄνωθεν significat οὐρανόθεν, ut Johan. III, 3.31. & XIX, 11. & Jacob. I, 17. & III, 17. &c. Nam

I. Hæc versio alteram etiam includit: qvi enim *omnia* assecutus est cælitus vel divino afflatu, assecutus est omnia à principio.

II. Observetur distinctio ista Josephi, *Contra Apion. lib. 1.*

Δεῖ τὸν ἄλλοις παράδοσιν πράξεων ἀληθινῶν ὑπισχνούμενον αὐτὸν ἐπίστασθαι ταύτας πρότερον ἀκριβῶς, ἢ παρηκολουθηκότα τοῖς γεγονόσιν, ἢ παρὰ τῶν εἰδότων πυνθανόμενον.

Oportet illum, qvi aliis spondet narrationem rerum veram, ut ipse primus eas cognoscat clarè, aut acta diligenter assecutus, aut sciscitans ab iis qvi norunt.

Opponit, ut vides, τὸν παρηκολουθηκότα τῷ πυνθανομένῳ. Jam verò si Lucas hæc scripsit doctus ab aliis, sicut scripserunt illi de qvibus agit commatibus antecedentibus, tum erat inter Πυνθανομένους, non Παρηκολουθηκότας. Nec qvid majus spondet, qvam & illi spondere poterant de qvibus loqvitur Πολλοὶ ἐπεχείρησαν, &c.

Κράτιστε Θεόφιλε.

Conjecturâ unâ est Antiochenus, aliâ Romanus, nullâ certum qvis & cujas. Erat *Theophilus* qvidam inter Judæos, ipsissimis istis temporibus ut probabile, qvo *Lucas* scripsit, at minime opinamur eum fuisse hunc nostrum. De eo *Josephus*,

*Antiq.*lib.20.cap. 8. *Rex Agrippa Jesum filium Gamalielis summo Pontificatu movens* Ἔδωκεν αὐτὴν Ματθίᾳ τῷ Θεοφίλου, *illum dedit Matthiæ filio Theophili.* Καθ᾽ ὃν ὁ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμος Ἰουδαίοις ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, *Sub cujus tempore bellum Judæorum contra Romanos cepit initium.*

VERS. 5. Ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά.

Parùm aut leviter versati videntur in paginis sacris, & non omninò in Judaicis, qvorum animum invadere potuit opinio, *Zachariam* fuisse summum Pontificem, cùm dicatur fuisse de octava Ephemeria, & ministerium suum hac vice obtinuisse per sortilegium.

De institutione Ephemeriarum sub templo primo, non opus est, ut dicatur qvidqvam, cùm istius rei historia sit in omnium manibus, 1. *Paralip.* XXIV. At sub templo secundo, erat aliqvid diversitatis, non qvoad ordinem qvidem Ephemeriarum, sed qvoad earum capita & familias. De qva re fusè Talmudici, nec qvidem inaniter, qvi vice meâ hîc commententur.

I. *Hieros. Taanith*, fol.68.1. *Qvatuor* (משמרות) *Ephemeriæ sacerdotum ascenderunt è Babylone, Jedaiah, Harim, Pashur, & Immer,* (Ezr.II,36.&c.) *Obligarunt eos Prophetæ, qvi tunc temporis inter ipsos versabantur, nè vel ipse Jehoiaribus, si ascenderet è captivitate,* ἐφημερίαν *se præcedentem expelleret, sed ut is sit potius isti appendix. Prostant isti Prophetæ, sortesq; viginti qvatuor in urnam conjiciunt. Accedit Jedaiah extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Accedit Harim extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Accedit Pashur extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Accedit Immer extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Pactum est inter eos, Jehoiaribum, si asenderet è captivitate, non exclusurum* ἐφημερίαν *præcedentem, sed ei pro appendice fore. Prostant capita Ephemeriarum, & se partiuntur in domos Patrum,* &c. Eadem habentur in *Babyl. Erachin*, fol.12.2.

Hæc si vera (& certè vafra non sunt, collato loco *Ezræ* allegato) ἐφημερία τοῦ Ἀβιὰ hîc, & *Nehem.* XII,17. non tàm de stirpe *Abiæ* censenda est, qvàm qvòd ea nomen *Abiæ* retineret. Nã qvamvis viginti qvatuor classes, ex qvatuor nominatis tantùm forent

forent compactæ, ordinem tamen priſtinum & priſca nomina retinuerunt. Si igitur *Jehoiaribus*, i.e. ejus Ephemeria aſcenderet e *Babylone*, qvod factum non eſt, cautum eſt, ne ordinem ſic ſtatum turbaret, in locum primum intrudendo. Sed retento nomine *Jehoiaribi* in prima claſſe, qvæ conſtitit jam ex *Jedaianis*, ejus Ephemeria diſtribueretur in iſtas claſſes.

II. *Babyl. Taanith*, fol. 27. 1. *Tradunt Rabbini: Viginti qvatuor Ephemeriæ ſacerdotum erant in terra Iſraelis, & duodecim Ephemeriæ in Jerichunte. Qvid? Duodecim in Jerichunte? Sic augeretur numerus nimium. At duodecim ex iis erant in Jerichunte, ut cùm afforet tempus, qvo aſcendendum erat Ephemeriæ Hieroſolymam, dimidia Ephemeria aſcendit ex terra Iſraelis, & dimidia Ephemeria ex Jerichunte, ut ſuppeteret per eos aqva & victus fratribus ſuis, qui jam Hieroſolymis.*

Gloſſ. Cùm jam adeſſet tempus Ephemeriæ, ut aſcenderet *Hieroſolymam*, ſeipſam diviſit iſta Ephemeria, ut dimidia ejus pars iret *Hieroſolymam*, & dimidia altera pars *Jerichuntem*, ut ſuppeditaret aqvam & victum fratribus, &c.

III. De circulatióne harum viciſſitudinum, aliqvid expiſcari licet, ex

Gloſſ. in Midras Coheleth, fol. 82. 4. *Midras* ipſa, hæc habet verba:

Traditio R. Chaijæ: Scriptum eſt שבע שבתות תמימות תהיינה *Septem ſeptimanæ perfectæ erunt*, i.e. inter Paſcha & Pentecoſten, *Levit.* XXIII, 15. *Qvando autem ſunt ita?* בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם *Qvando Joſua & Shecaniah non intercurrunt.*

Ubi Gloſſa ex autore alio: *Cùm incidunt Calendæ menſis Niſan Sabbato, incidit & Paſcha Sabbato, & tùm incipiant numerare ab exitu Sabbati, eruntqve ſeptimanæ completæ ſecundùm dies Creationis. Exemplum ſumit à Joſua & Shecaniah. Nam viginti qvatuor Ephemeriæ erant, qvæ vices alternarunt unoqvoqve Sabbato: Inter qvas Joſua erat nona & Shecaniah decima. Septimanâ menſis Niſan primâ Iehoiarib, erat ephemeria prima: ſeptimanâ ſecundâ Iedaiah.* שבת של פסח כל המשמרות שוות *Septimanâ Paſchali omnes Ephemeriæ miniſtrarunt ſimul. Sex Septimanis ad Sabbatum illud, qvod præceſſit Pentecoſten, miniſtrarunt ſex Ephemeriæ Harim, Seorim, Malchijah, Mijamin, Hakkos, Abiah. Sabbato cui ſuccedit Pentecoſte, ingreditur Joſua, at non miniſtrat niſi poſt Pentecoſten. Ecce Ioſua & Shecaniah non ſunt inter Paſcha &*

Pentecoſten: Si enim Ioſua foret inter Paſcha & Pentecoſten, non eſſent ſeptimanæ completæ ſicut dies creationis.

Plura addit, qvæ fateor excedunt captum meum, qvale eſt illud qvod immediatè ſeqvitur, *Non ſunt completæ ſicut dies creationis* כי יש למנות מג עד גאן מה עד ה *Qvia numerare licet à tribus ad tres, aut à qvinqve ad qvinqve, & ingredientur Ioſua & Shecaniah ante Pentecoſten. Nam ecce Sabbato ante Niſan eſto Iehoiarib.* ויהיו ז שבועות עד הפסח *Et ſint ſeptem ſeptimanæ ad Paſcha,* &c. qvæ aut Sphalma Typographicum ſapiunt, aut mihi Ænigma.

Utcunqve: ex tota ſerie diſſertationis liqvet, Initium duplicis circuitionis Ephemeriarum, fuiſſe cum duplici initio Anni, *Niſan* & *Tiſri*: Ut & omnes Ephemerias ſimul miniſtraſſe in Feſtis. De Paſchate qvidem eſt hic tantum mentio, at vero authoritate non caret, idem factum fuiſſe in Pentecoſte & Scenopegia. Ordiatur ergò *Iehoiaribus* Ephemeria prima, in initio *Niſan*, excurrunt omnes exactè finita medietate anni, (obſervato, omnes in Paſchate & Pentecoſte miniſtraſſe ſimul) nam ſic expletæ ſunt hebdomadæ XXVI. Incipiat iterum *Iehoiaribus* cum initio *Tiſri*, & miniſtrantibus omnibus ſimul in feſto Scenopegiæ, deſinunt, hebdomadâ unâ tantum vacante, ante initium *Niſan*. Qvod chaſma ut ſuppletum fuerit, itemqꝫ menſis intercalaris cum occurreret, nimium foret hoc loci examinare.

IV. Ex ordine ſuo tralata, ac in locũ poſteriorẽ rejecta, eſt Ephemeria *Bilgæ*, ſi vera ſunt qvæ tradũtur *Hieroſ. Succah*, fol. 55.4.

Omnes, inqviunt, *qvi montem templi ingreſſi ſunt, intrarunt à dextra atqve exierunt à ſiniſtra. Bilgah autem ſemper ad Auſtrum tetendit propter Mariam filiam Bilgæ, qvæ Apoſtatizavit. Abiit illa enim, & nupſit militi cuidam de regno Græcorum. Venit percuſſitqve culmen altaris & dixit* לוקוס לוקוס *O lupe lupe, tu devoras bona Iſraelis, & tamen tempore anguſtiarum iis non auxiliaris. Suut autem qvi dicunt, hoc ideo ſtatutum fuiſſe, qvod non aſcenderet Ephemeria Bilgæ ad miniſterium, cum adventarent ejus vices. Ingreſſus ergo Isbab vices ejus ſubiit. Bilgah igitur ſemper fuit inter exeuntes, ac Isbab inter ingredientes: Iſtamqve Ephemeriam dimoverunt ordine ſuo.*

V. *Taanith*, cap. 4 hal. 2. על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושל׳ *Pro unaqvaqve Ephemeria, erat cœtus ſtationarius Hieroſolymis Sacerdotum, Levitarum, Iſraelitarum: cùm adventaret tem-*

pus quo Ephemeriæ ascendendum erat, Sacerdotes & Levitæ ascenderunt Hierosolymas: Israelitæ verò, qvi erant de ista Ephemeria, congregarunt se in civitates suas, & legerunt historiam Creationis, Gen. I. Atqve homines stationis jejunarunt qvatuor diebus in ista hebdomada, à secundo scil. ad qvintum.

Gloss. Pro unaqvaqve Ephemeria erat cœtus stationarius מעמד *Hierosolymis*, status & situs in urbe, qvi astaret sacrificiis fratrum. Et præter hos, qvi erant stati *Hierosolymis*, erat cætus stationarius in unaqvaqve urbe: Nam totus Israel divisus est in XXIV. stationatus secundùm XXIV. Ephemerias. Erat stationatus *Hierosolymis* Sacerdotum, Levitarum & Israelitarum, Sacerdotes Ephemeriæ ascenderunt *Hierosolymas* ad ministerium, Levitæ ad Psalmodiam, & de omnibus stationatibus erant qvidam stati *Hierosolymis*, qvi astarent sacrificiis fratrum. Et reliqvi congregarunt se in civitates suas, & preces fuderunt pro sacrificiis fratrum suorum ut acceptarentur, & jejunarunt, & protulerunt librum legis in die jejunii, &c. Sic Gloss.

Ratio institutionis horum stationariorum redditur in Misna allegata, videlicet כי היאך קרבנו של ארם קרב והוא אינו עומר על גביו *Nam qvomodo offerri potuit oblatio cujusvis, si ipse præsens non astaret?* Jam vero cùm sacrificium juge, aliaqve nonnulla offerrentur pro toto *Israele*, atqve impossibile esset ut totus *Israel* adesset, instituti sunt hi stationarii, qvi vice totius *Israelis* manus imponerent sacrificio jugi, adessentqve aliis oblationibus, qvæ oblatæ sunt pro toto *Israele*. Et dum isti hoc præstarent *Hierosolymis*, erant & alii stationarii in unaqvaqve Ephemeria, qvi orationibus & jejuniis in civitatibus suis, promoverunt qvantum poterant ministerium fratrum suorum qvi *Hierosolymis*.

Siphra, fol. 3. 2. *Filii Israelis imponunt manus, at Gentiles non imponunt manus. Filii Israelis imponunt manus, at filiæ Israelis non imponunt manus. Dicit R. Jose, Dixit mihi Abba Eliezer, erat aliqvando nobis vitulus pro sacrificio pacifico; & duximus eum in atrium mulierum, & mulieres imposuerunt ei manus. Non qvod impositio manuum pertineat ad mulieres* אלא מפני נחת רוחות של נשים *Sed ut sedarentur animi mulierum. Res notandâ.*

In immensum numerum creverunt sacerdotes in omnibus Ephe-

Ephemeriis, præsertim si verum sit illud in *Hierosf. Taanith*, fol. 69. 1. *Dixit R. Zeora nomine Rabh Honna, Etiam minima inter Ephemerias produxit* 85000. פרחי כהונה *germina sacerdotum*, Res vix credenda.

Καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών.

Talmudicis כוהנת *Sacerdotissa:* nata scil. stirpe sacerdotali. Licuit sacerdoti, Levitissam vel Israelitissam ducere, *Kiddushin*, cap. 4. hal. 1. At laudatissimum, si duceret sacerdotissam. Hinc historia ista in *Taanith*, ubi supra: *Octoginta paria fratrum sacerdotum duxerunt octoginta paria sororum sacerdotissarum, in Gophne nocte una.*

Vix erat qvicqvam inter Judæos, majori curâ & cautione provisum, qvàm de conjugiis sacerdotum, ut scil. illi uxores ducerent, qvæ non macularent sangvinem sacerdotalem, & qvæ idonea essent ad comedenda sacrata. Hinc freqventissima de tali fœmina locutio הוגנת להנשא לכהונה *qvòd idonea esset, qvæ maritaretur à sacerdote.*

Joseph. contra Apion. lib. 1. pag. mihi 918. de hac cura pluribus agit, ὅπως τὸ γένος τῶν ἱερέων ἄμικτον καὶ καθαρὸν διαμένῃ· *ut stirps sacerdotalis sine mixtura & pura conservetur.*

Ἐλισάβετ.

Isto nomine uxor *Aaronis* apud Græc. interp. *Exod* VI. vers. 23.

VERS. 6. Ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς, καὶ δικαιώμασι.

Sic *Numer.* XXXVI, 13. Αὗται αἱ ἐντολαὶ καὶ τὰ δικαιώματα.

Curiosiùs æqvo forsan foret, Ἐντολὰς ad Decalogum referre, & Δικαιώματα ad præcepta Cæremonialia & Judicialia, qvamvis & hoc non careat aliqvo fundamento. Præcepta certè tradita post Decalogum, *Exod.* XXI. ad XXIV. vocantur Δικαιώματα, *Exod.* XXI, 1. & XXIV, 3.

Vix

Vix dixerit Vulg. interpres, qva ratione reddiderit Δικαιώματα, per *Justificationes*, ut nec ejus seqvaces, qvare inde arguant Justificationem ex observatione mandatorum, cùm leges & *instituta hominum* vocentur Δικαιώματα apud exteros authores, imò *pravæ consvetudines*, apud Græcos interpretes, 1. Sam. II, 13. Καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἱερέως παρὰ τοῦ λαοῦ, &c. 2. Reg. XVII, 8. Καὶ ἐπορεύθησαν τοῖς δικαιώμασι τῶν ἐθνῶν, &c.

Vox Δικαιώματα freqventissimè apud istos interpretes reddit חוקים & חוקות qvod vice plurium exemplorum, satis patet *Psal.* CXIX. Atqve ista, qvæ dicunt Judæi de voce Hebræâ, obtinent etiam de Græcâ.

R. Sol. in Num. XIX. Disputabunt forsan Satanas & Ethnici cum Israele, Qvidnam sibi vult hoc aut illud præceptum, & qvænam ejus ratio? Respondere est חוקה היא, *Statutum est, & lex à Deo lata, & tuum non est de ea cavillari.*

Joma, fol. 67. 2. את חקתי תשמרו *Statuta mea observabitis. Hoc est, etiam ea, de qvibus Satanas & nationes mundi altercabuntur. Qvalia sunt circa non comestionem porci, circa amictum heterogeneum, discalceationem Leviri, purificationem leprosi, hircum emissarium: si forsan dicatur, vana sunt ista, textus dicit, Ego sum Jehovah. Ego Jehovah, ea institui, & tuum non est de iis disceptare.* Δικαιώματα sunt, justa & æqva ex authoritate instituentis.

VERS. 8. Ἐν τῇ τάξει τῆς Ἐφημερίας.

Hierosf. Taanith, ubi antè. *Prostiterunt capita Ephemeriarum, ac se partita sunt in domos patrum. Erantqve in Ephemeria una domi patrum forsan qvinqve, sex, septem, octo, novem. Ex ephemeria, in qvâ erant qvinqve domi patrum, tres ministrabant tribus diebus, & duæ ministrabant qvatuor diebus. Si sex, qvinqve ministrabant qvinqve diebus, & una duobus. Si septem, unaqvæqve ministrabat die suo. Si octo, sex ministrabant sex diebus, & duæ die uno. Si novem, qvinqve ministrabant qvinqve diebus, & qvatuor duobus diebus.*

Totum ordinem ministerii qvotidiani habe, ex

Gloss. in Tamid. cap. 6. *Altare magnum* i.e. sacrificii, *præcedit altare minus*, i.e. thymiamatis. *Altare minus præcedit duo segmina li-*

At nonne per montem *Gilead* hoc in loco intelligitur mons *Gaash*? Certè non discordat situs, & forsan non discordat nomen.

Unde mons *Gilead* trans Jordanem nomen suum duxerit, nemini est ignotum; ab aggere scilicet, & cumulo lapidum, erecto â *Jacobo* in testimonium fœderis, inter ipsum & *Labanem*, Gen. XXXI.

Legimus & de non absimili, erecto â *Josua* prope *Schechemum*, in testimonium fœderis, inter populum & Deum, *Josu*. XXIV, 26. Jam ergò, qvis supposuerit, *Josuam* sepultum longè à civitate *Sichem*? Nam cùm locus iste singulariùs legatus & designatus à *Jacobo* fuerit filio suo *Josepho*, qvisnam jam inter *Josephianos* istam regionem hæreditabit justiùs qvàm *Josua*? Sepultus ille ab Aqvilone montis *Gaash* in agro proprio. Nonne mons iste etiam dici *Gilead* potuit, ob columnam testimonii ibi erectam prope à *Sichemo*? unde pes montis & mons ipse exurgens: (si versus Aqvilonem, qvod arbitramur, tùm) desinere benè potuit non procul ab isto loco, ubi acta res *Gideonis*. Nam cùm campus istius prælii, foret in *Manassitide* contiguus monti *Ephraimitico*, moneatqve *Gedeon*, ut discedant, qvotqvot erant timidi, à monte *Gilead*, vix meliorem sensum de monte *Gilead* excogitaveris, qvàm qvòd pars ista montani Ephraimitici sic dicta fuerit, à columna testimoniali ab Australi ejus parte sita, cum vulgare nomen ejus foret *Mons Gaash*.

FINIS
CHOROGRAPHICORUM
LUCÆ PRÆMISSORUM.

HORÆ

IN

EVANGELIUM S. LUCÆ.

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

CAPUT I.

VERS. 1. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν, &c.

QUUM multi elapsi fuerint anni post Ascensionem Salvatoris, anteqvam mandata literis forent qvatuor Sacro-sancta Evangelia, Apostolis, septuaginta Discipulis, aliisqve verbi ministris, ubiqve interim Evangelizantibus, non mirum, si avidi piiqve qvam plurimi auditores, ex eorum concionibus & narrationibus, in pugillares, qvod audierant, qvantùm possent referrent, & memoriæ propriæ consulentes, & utilitati aliorum. Nec mirum, si inter hos non pauci commentarios aut historias ex collectaneis suis compingerent, ederentqve. Qvod qvamvis ab iis præstitum animo non malo, & calamo bono ac fideli, longè tamen aberat ut istiusmodi scripta evaderent sempiterna norma fidei, atqve indubitatus Canon.

Cum penes hos scriptores non esset vel ea seligere, qvæ pro divino Canone selecta voluit sapientia divina, vel eo stylo res enuntiare, qvo enuntiatas voluit Spiritus Sanctus, qvem nec facti ducem habuerunt, nec calami moderatorem.

Tali ergò trutina eorum scripta librat Evangelista hic noster, ut ab eo nec improbentur ut falsa & hæretica, nec approbentur ut divina & Canonica. Non prius, cum dicit eos scripsisse *καθὼς παρέδοσαν* ipsissima eadem qvæ tradiderant cœlestes illi concionatores. Non posterius, cum opponat qvod ipse esset *παρηκολουθηκὼς ἄνωθεν*. De qvo suo loco.

Ἀνατάξασθαι διήγησιν.

In parem sensum sonat hæc Phrasiologia cum ista genti Judaicæ usitatissima סדר הגדה : nisi qvod ista peculiarius applicetur ab iis ad commemorationem Paschalem : At latius extenditur, לסדר אגדה Succoth, fol. 53. 1. דהוה קמסדר אגדתא reddas licet, *Qvi fuit Ἀνατάσσων διήγησιν.*

Περὶ τῶν πεπληροφορημένων, &c.

Recognoscas qvid senserint dixerintqve Judæi infideles, de actionibus & miraculis & doctrina Christi, & congruentius erit reddere, *Rerum earum qvarum nobis plena est fides* cum Erasmo, Beza, vernacula nostra, aliisqve, qvam cum vulg. *Qvæ in nobis completa sunt rerum.* Dixerunt illi, Deceptor est, seducit populum, magicè agit mira qvæ agit, *At nobis plena est fides earum rerum qvas egit & docuit*, &c.

VERS. 2. *Οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται*, &c.

Si *Ἀπ' ἀρχῆς* respiciat tempus qvo Christus ipse Evangelizavit in terris, qvod qvis dubitaverit, tùm minimè distingvendum inter *αὐτόπτας* & *ὑπηρέτας*, nam qvisnam ab isto tempore factus est minister verbi, qvi non oculis viderit Christum? Et tum facilè est observare, qvinam hi *Αὐτόπται καὶ ὑπηρέται*, Duodecim sci-

ſcilicet Apoſtoli, ſeptuaginta diſcipuli, aliiqve qvi cum iis complerunt numerum centum & viginti, Act. I, 15.

Cùm *Mnaſon* dicitur eſſe Ἀρχαῖος μαθητὴς, Act. XXI, 16. intelligendum videtur qvod fuerit Diſcipulus ἀπ' ἀρχῆς, id eſt, ab ipſo tempore qvo Chriſtus ipſe Evangelizavit. Verba iſta Ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων, Act. XV, 7. ſic intelligenda eſſe etiam res ipſa loqvitur.

VERS. 3. Παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν.

Non malè qvidem redditur *Aſſecuto omnia à principio.* At nonnè meliùs, ſi *Aſſecuto omnia cælitus* vel *E ſupernis*, prout Ἄνωθεν ſignificat οὐρανόθεν, ut Johan. III, 3. 31. & XIX, 11. & Jacob. I, 17. & III, 17. &c. Nam

I. Hæc verſio alteram etiam includit: qvi enim *omnia* aſſecutus eſt cælitus vel divino afflatu, aſſecutus eſt omnia à principio.

II. Obſervetur diſtinctio iſta Joſephi, *Contra Apion.* lib. 1.

Δεῖ τὸν ἄλλοις παράδοσιν πράξεων ἀληθινῶν ὑπισχνούμενον αὐτὸν ἐπίστασθαι ταύτας πρότερον ἀκριβῶς, ἢ παρηκολουθηκότα τοῖς γεγονόσιν, ἢ παρὰ τῶν εἰδότων πυνθανόμενον.

Oportet illum, qvi aliis ſpondet narrationem rerum veram, ut ipſe prius eas cognoſcat clarè, aut acta diligenter aſſecutus, aut ſciſcitans ab iis qvi norunt.

Opponit, ut vides, τὸν παρηκολουθηκότα τῷ πυνθανομένῳ. Jam verò ſi Lucas hæc ſcripſit doctus ab aliis, ſicut ſcripſerunt illi de qvibus agit commatibus antecedentibus, tum erat inter Πυνθανομένους, non Παρηκολουθηκότας. Nec qvid majus ſpondet, qvam & illi ſpondere poterant de qvibus loqvitur Πολλοὶ ἐπεχείρησαν, &c.

Κράτιστε Θεόφιλε.

Conjecturâ unâ eſt Antiochenus, aliâ Romanus, nullâ certum qvis & cujas. Erat *Theophilus* qvidam inter Judæos, ipſiſſimis iſtis temporibus ut probabile, qvo *Lucas* ſcripſit, at minime opinamur eum fuiſſe hunc noſtrum. De eo *Joſephus*,

*Antiq.*lib.20. cap. 8. *Rex Agrippa Jesum filium Gamalielis summo Pontificatu movens* Ἔδωκεν αὐτὴν Ματθίᾳ τῷ Θεοφίλου, *illum dedit Matthiæ filio Theophili.* Καθ' ὃν ὁ πρὸς Ῥωμαίους πόλεμος Ἰουδαίοις ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, *Sub cujus tempore bellum Judæorum contra Romanos cepit initium.*

VERS. 5. Ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά.

Parùm aut leviter versati videntur in paginis sacris, & non omninò in Judaicis, qvorum animum invadere potuit opinio, *Zachariam* fuisse summum Pontificem, cùm dicatur fuisse de octava Ephemeria, & ministerium suum hac vice obtinuisse per sortilegium.

De institutione Ephemeriarum sub templo primo, non opus est, ut dicatur qvidqvam, cùm istius rei historia sit in omnium manibus, 1. *Paralip.* XXIV. At sub templo secundo, erat aliqvid diversitatis, non qvoad ordinem qvidem Ephemeriarum, sed qvoad earum capita & familias. De qva re fusè Talmudici, nec qvidem inaniter, qvi vice meâ hîc commententur.

I. *Hierof. Taanith*, fol. 68. 1. *Qvatuor* (משמרות) *Ephemeriæ sacerdotum ascenderunt è Babylone, Jedaiah, Harim, Pashur, & Immer,* (Ezr. II, 36. &c.) *Obligarunt eos Prophetæ, qvi tunc temporis inter ipsos versabantur, nè vel ipse Jehoiaribus, si ascenderet è captivitate,* ἐφημερίαν *se præcedentem expelleret, sed ut is sit potius isti appendix. Prostant isti Prophetæ, sortesq; viginti qvatuor in urnam conjiciunt. Accedit Jedaiah extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Accedit Harim extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Accedit Pashur extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Accedit Immer extrahitq; qvinqve, atqve ipse erat sextus. Pactum est inter eos, Jehoiaribum, si asenderet è captivitate, non exclusurum* ἐφημερίαν *præcedentem, sed ei pro appendice fore. Prostant capita Ephemeriarum, & se partiuntur in domos Patrum,* &c. Eadem habentur in *Babyl. Erachin*, fol. 12. 2.

Hæc si vera (& certè vafra non sunt, collato loco *Ezræ* allegato) ἐφημερία τοῦ Ἀβιὰ hîc, & *Nehem.* XII, 17. non tàm de stirpe *Abiæ* censenda est, qvàm qvòd ea nomen *Abiæ* retineret. Nã qvamvis viginti qvatuor classes, ex qvatuor nominatis tantùm forent

forent compactæ, ordinem tamen pristinum & prisca nomina retinuerunt. Si igitur *Jehoiaribus*, i.e. ejus Ephemeria ascenderet è *Babylone*, qvod factum non est, cautum est, ne ordinem sic statum turbaret, in locum primum intrudendo. Sed retento nomine *Johoiaribi* in prima classe, qvæ constitit jam ex *Jedaianis*, ejus Ephemeria distribueretur in istas classes.

II. *Babyl. Taanith*, fol. 27.1. *Tradunt Rabbini: Viginti qvatuor Ephemeriæ sacerdotum erant in terra Israelis, & duodecim Ephemeriæ in Jerichunte. Qvid? Duodecim in Jerichunte? Sic augeretur numerus nimium. At duodecim ex iis erant in Jerichunte, ut cùm adforet tempus, qvo ascendendum erat Ephemeria Hierosolymam, dimidia Ephemeria ascendit ex terra Israelis, & dimidia Ephemeria ex Jerichunte, ut suppeteret per eos aqva & victus fratribus suis, qvi jam Hierosolymis.*

Gloss. Cùm jam adesset tempus Ephemeriæ, ut ascenderet *Hierosolymam*, seipsam divisit ista Ephemeria, ut dimidia ejus pars iret *Hierosolymam*, & dimidia altera pars *Jerichuntem*, ut suppeditaret aqvam & victum fratribus, &c.

III. De circulatióne harum vicissitudinum, aliqvid expiscari licet, ex

Gloss. in Midras Coheleth, fol. 82. 4. *Midras* ipsa, hæc habet verba:

Traditio R. Chaijæ: Scriptum est שבע שבתות תמימות תהיינה *Septem septimanæ perfectæ erunt*, i.e. inter Pascha & Pentecosten, *Levit.* XXIII, 15. *Qvando autem sunt ita?* בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם *Qvando Josua & Shecaniah non intercurrunt.*

Ubi Glossa ex autore alio: *Cùm incidunt Calendæ mensis Nisan Sabbato, incidit & Pascha Sabbato, & tùm incipiant numerare ab exitu Sabbati, eruntqve septimanæ completæ secundùm dies Creationis. Exemplum sumit à Josua & Shecaniah. Nam viginti qvatuor Ephemeriæ erant, qvæ vices alternarunt unoqvoqve Sabbato: Inter qvas Josua erat nona & Shecaniah decima. Septimanâ mensis Nisan primâ Iehoiarib, erat ephemeria prima: septimanâ secundâ Iedaiah.* שבת של פסח כל המשמרות שוות *Septimanâ Paschali omnes Ephemeriæ ministrarunt simul. Sex Septimanis ad Sabbatum illud, qvod præcessit Pentecosten, ministrarunt sex Ephemeriæ Harim, Seorim, Malchijah, Mijamin, Hakkos, Abiah. Sabbato cui succedit Pentecoste, ingreditur Josua, at non ministrat nisi post Pentecosten. Ecce Iosua & Shecaniah non sunt inter Pascha &*

Pentecosten: Si enim Iosua foret inter Pascha & Pentecosten, non essent septimanæ completæ sicut dies creationis.

Plura addit, qvæ fateor excedunt captum meum, qvale est illud qvod immediatè seqvitur, *Non sunt completæ sicut dies creationis* כי יש למנות מג עד גאו מה עד ה *Qvia numerare licet à tribus ad tres, aut à qvinqve ad qvinqve, & ingredientur Iosua & Shecaniah ante Pentecosten. Nam ecce Sabbato ante Nisan esto Iehoiarib.* ויהיו שבועות עד הפסח *Et sint septem septimanæ ad Pascha*, &c. qvæ aut Sphalma Typographicum sapiunt, aut mihi Ænigma.

Utcunqve: ex tota serie dissertationis liqvet, Initium duplicis circuitionis Ephemeriarum, fuisse cum duplici initio Anni, *Nisan* & *Tisri*: Ut & omnes Ephemerias simul ministrasse in Festis. De Paschate qvidem est hic tantum mentio, at vero authoritate non caret, idem factum fuisse in Pentecoste & Scenopegia. Ordiatur ergò *Iehoiaribus* Ephemeria prima, in initio *Nisan*, excurrunt omnes exactè finita medietate anni, (observato, omnes in Paschate & Pentecoste ministrasse simul) nam sic expletæ sunt hebdomadæ XXVI. Incipiat iterum *Iehoiaribus* cum initio *Tisri*, & ministrantibus omnibus simul in festo Scenopegiæ, desinunt, hebdomadâ unâ tantum vacante, ante initium *Nisan*. Qvod chasma ut suppletum fuerit, itemqꝫ mensis intercalaris cum occurreret, nimium foret hoc loci examinare.

IV. Ex ordine suo tralata, ac in locũ posteriorẽ rejecta, est Ephemeria *Bilgæ*, si vera sunt qvæ tradũtur] *Hierosf. Succah*, fol. 55.4. *Omnes*, inqviunt, *qvi montem templi ingressi sunt, intrarunt à dextra atqve exierunt à sinistra. Bilgah autem semper ad Austrum tetendit propter Mariam filiam Bilgæ, qvæ Apostatizavit. Abiit illa enim, & nupsit militi cuidam de regno Græcorum. Venit percussitqve culmen altaris, & dixit* לוקוס לוקוס *O lupe lupe, tu devoras bona Israelis, & tamen tempore angustiarum iis non auxiliaris. Sunt autem qvi dicunt, hoc ideo statutum fuisse, qvod non ascenderet Ephemeria Bilgæ ad ministerium, cum adventarent ejus vices. Ingressus ergo Isbab vices ejus subiit. Bilgah igitur semper fuit inter exeuntes, ac Isbab inter ingredientes: Istamqve Ephemeriam dimoverunt ordine suo.*

V. *Taanith*, cap. 4 hal. 2. על כל משמר ומשמר היה מעמ׳ד בירושל׳ *Pro unaqvaqve Ephemeria, erat cœtus stationarius Hierosolymis Sacerdotum, Levitarum, Israelitarum: cùm adventaret tem-*

tem-

pus quo Ephemeriæ ascendendum erat, Sacerdotes & Levitæ ascenderunt Hierosolymas: Israelitæ verò, qvi erant de ista Ephemeria, congregarunt se in civitates suas, & legerunt historiam Creationis, Gen. I. Atqve homines stationis jejunarunt qvatuor diebus in ista hebdomada, à secundo scil. ad qvintum.

Gloss. Pro unaqvaqve Ephemeria erat cœtus stationarius מעמד *Hierosolymis*, status & situs in urbe, qvi astaret sacrificiis fratrum. Et præter hos, qvi erant stati *Hierosolymis*, erat cætus stationarius in unaqvaqve urbe: Nam totus Israel divisus est in XXIV. stationatus secundùm XXIV. Ephemerias. Erat stationatus *Hierosolymis* Sacerdotum, Levitarum & Israelitarum, Sacerdotes Ephemeriæ ascenderunt *Hierosolymas* ad ministerium, Levitæ ad Psalmodiam, & de omnibus stationatibus erant qvidam stati *Hierosolymis*, qvi astarent sacrificiis fratrum. Et reliqvi congregarunt se in civitates suas, & preces fuderunt pro sacrificiis fratrum suorum ut acceptarentur, & jejunarunt, & protulerunt librum legis in die jejunii, &c. Sic Gloss.

Ratio institutionis horum stationariorum redditur in Misna allegata, videlicet כי היאך קרבנו של ארם קרבן והוא אינו עומד על גביו *Nam qvomodo offerri potuit oblatio cujusvis, si ipse præsens non astaret?* Jam vero cùm sacrificium juge, aliaqve nonnulla offerrentur pro toto *Israele*, atqve impossibile esset ut totus *Israel* adesset, instituti sunt hi stationarii, qvi vice totius *Israelis* manus imponerent sacrificio jugi, adessentqve aliis oblationibus, qvæ oblatæ sunt pro toto *Israele*. Et dum isti hoc præstarent *Hierosolymis*, erant & alii stationarii in unaqvaqve Ephemeria, qvi orationibus & jejuniis in civitatibus suis, promoverunt qvantum poterant ministerium fratrum suorum qvi *Hierosolymis*.

Siphra, fol. 3. 2. *Filii Israelis imponunt manus, at Gentiles non imponunt manus. Filii Israelis imponunt manus, at filiæ Israelis non imponunt manus. Dicit R. Jose, Dixit mihi Abba Eliezer, erat aliqvando nobis vitulus pro sacrificio pacifico, & duximus eum in atrium mulierum, & mulieres imposuerunt ei manus. Non qvod impositio manuum pertineat ad mulieres* אלא מפני נחת רוחות של נשים *Sed ut sedarentur animi mulierum. Res notanda.*

In immensum numerum creverunt sacerdotes in omnibus Ephe-

Ephemeriis, præsertim si verum sit illud in *Hierof. Taanith*, fol. 69. 1. *Dixit R. Zeora nomine Rabh Honna, Etiam minima inter Ephemerias produxit* 85000. פרכי כהונה *germina sacerdotum*, Res vix credenda.

Καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών.

Talmudicis כוהנת *Sacerdotissa*: nata scil. stirpe sacerdotali. Licuit sacerdoti, Levitissam vel Israelitissam ducere, *Kiddushin*, cap. 4. hal. 1. At laudatissimum, si duceret sacerdotissam. Hinc historia ista in *Taanith*, ubi supra: *Octoginta paria fratrum sacerdotum duxerunt octoginta paria sororum sacerdotissarum, in Gophne nocte una.*

Vix erat qvicqvam inter Judæos, majori curâ & cautione provisum, qvàm de conjugiis sacerdotum, ut scil. illi uxores ducerent, qvæ non macularent sangvinem sacerdotalem, & qvæ idonea essent ad comedenda sacrata. Hinc freqventissima de tali fœmina locutio הוגנת להנשא לכהונה *qvòd idonea esset, quæ maritaretur à sacerdote.*

Joseph. contra Apion. lib. 1. pag. mihi 918. de hac cura pluribus agit, ὅπως τὸ γένος τῶν ἱερέων ἄμικτον καὶ καθαρὸν διαμένῃ· *ut stirps sacerdotalis sine mixtura & pura conservetur.*

Ἐλισάβετ.

Isto nomine uxor *Aaronis* apud Græc. interp. *Exod* VI. vers. 23.

VERS. 6. Ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς, καὶ δικαιώμασι.

Sic *Numer.* XXXVI, 13. Αὗται αἱ ἐντολαὶ καὶ τὰ δικαιώματα.

Curiosiùs æqvo forsan foret, Ἐντολὰς ad Decalogum referre, & Δικαιώματα ad præcepta Cæremonialia & Judicialia, qvamvis & hoc non careat aliqvo fundamento. Præcepta certè tradita post Decalogum, *Exod.* XXI. ad XXIV. vocantur Δικαιώματα, *Exod.* XXI, 1. & XXIV, 3.

Vix

Vix dixerit Vulg. interpres, qva ratione reddiderit Δικαιώματα, per *Justificationes*, ut nec ejus seqvaces, qvare inde arguant Justificationem ex observatione mandatorum, cùm leges & *instituta hominum* vocentur Δικαιώματα apud exteros authores, imò *pravæ consvetudines*, apud Græcos interpretes, 1. Sam. II, 13. Καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἱερέως παρὰ τοῦ λαοῦ, &c. 2. Reg. XVII, 8. Καὶ ἐπορεύθησαν τοῖς δικαιώμασι τῶν ἐθνῶν, &c.

Vox Δικαιώματα freqventissimè apud istos interpretes reddit חוקים & חוקות qvod vice plurium exemplorum, satis patet *Psal.* CXIX. Atqve ista, qvæ dicunt Judæi de voce Hebræâ, obtinent etiam de Græcâ.

R. Sol. in Num. XIX. Disputabunt forsan Satanas & Ethnici cum Israele, Qvidnam sibi vult hoc aut illud præceptum, & qvænam ejus ratio? Respondere est חוקה היא, *Statutum est, & lex à Deo lata, & tuum non est de ea cavillari.*

Joma, fol. 67. 2. את חקתי תשמרו *Statuta mea observabitis. Hoc est, etiam ea, de qvibus Satanas & nationes mundi altercabuntur. Qvalia sunt circa non comestionem porci, circa amictum heterogeneum, discalceationem Leviri, purificationem leprosi, hircum emissarium: si forsan dicatur, vana sunt ista, textus dicit, Ego sum Jehovah. Ego Jehovah, ea institui, & tuum non est de iis disceptare.* Δικαιώματα sunt, justa & æqva ex authoritate instituentis.

VERS. 8. Ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας.

Hieros. Taanith, ubi antè. *Prostiterunt capita Ephemeriarum, ac se partita sunt in domos patrum. Erantqve in Ephemeria una domi patrum forsan qvinqve, sex, septem, octo, novem. Ex ephemeria, in qvâ erant qvinqve domi patrum, tres ministrabant tribus diebus, & duæ ministrabant qvatuor diebus. Si sex, qvinqve ministrabant qvinqve diebus, & una duobus. Si septem, unaqvæqve ministrabat die suo. Si octo, sex ministrabant sex diebus, & duæ die uno. Si novem, qvinqve ministrabant qvinqve diebus, & qvatuor duobus diebus.*

Totum ordinem ministerii qvotidiani habe, ex

Gloss. in Tamid. cap. 6. *Altare magnum* i.e. sacrificii, *præcedit altare minus*, i.e. thymiamatis. *Altare minus præcedit duo segmina li-*

gni (apposita ad focum altaris magni.) *Appositio duorum segmentorum ligni, præcedit decinerationem altaris interioris*, i. e. thymiamatis. *Decineratio altaris interioris præcedit emendationem qvinqve lampadum. Emendatio qvinqve lampadum præcedit sparsionem sangvinis sacrificii jugis. Sparsio sangvinis sacrificii jugis præcedit emendationem duarum lampadum reliqvarum. Emendatio duarum lampadum præcedit thymiama. Thymiama præcedit appositionem partium sacrificii in altari. Appositio partium præcedit Mincham. Minchah præcedit duas molas* vel panes *summi pontificis. Duæ molæ præcedunt libationem. Libatio præcedit sacrificia addititia. Sic Abba Saul.* At paulò pòst *dicunt tamen sapientes, sparsus erat sangvis victimæ, dein emendatio qvinqve lampadum: dein thymiama, & posteà emendatio duarum lampadum, & traditio est secundùm sapientes.*

VERS. 9. Κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας ἔλαχε.

Tamid. cap. 3. hal. 1. *Dicit eis præfectus* בואו ורפיסו *Venite & sortes projicite,* ut determinetur, *qvisnam mactabit victimam, qvis sparget sangvinem: qvis decinerabit altare interius: qvis decinerabit candelabrum: qvis portabit partes ad ascensum altaris, caput, crus, duos armos, caudam spinæ dorsi, crus alterum, pectus, gulam, duo latera, viscera, farinam, duas molas & vinum:* זכה מי שזכה *Is obtinet, cui sorte obtingit.*

Joma, fol. 25. 1. *Conclave Gazith* (in qvo factum est sortilegium) *erat formâ Basilicæ magnæ. Sortilegium erat in parte ejus Orientali, seditq; Senior in parte ejus Occidentali.* (Glossa, Senior aliqvis de Synedrio, qvi docuit eos ritum sortilegii.) *Circumsteterunt sacerdotes in circulo, & Præfectus accedens arripit cidarim,* vel pileum, *à capite hujus vel illius, atqve hinc norunt, qvod sortilegium ab eo inciperet.*

Gloss. ibid. fol. 22. 1. *Circumsteterunt in circulo, accedensqve Præfectus cidarim arripit à capite alicujus, atqve ab eo incipit Sortilegium numerari, elevatqve unusqvisqve digitum suum ad numerum, dicitqve præfectus, In qvocunqve desinet numerus, ille hoc vel illud munus sortitur, enarrat pariter numerum. Exempli gratiâ, centum vel sexaginta pro multitudine sacerdotum astantium. Numerare incipit ab eo, cujus cidarim arripuit, & circumnumerat, donec excurrit numerus. Atqve in qvemcun-*

cunqve numerus exspirat, ille munus illud sortitur, de qvo fit sortilegium. Et sic in sortilegiis omnibus.

An sortilegium hoc fieret indies, an pro tota hebdomada, qvæ ministravit Ephemeria, non qværemus; desiit hac vice, ut videtur, numerus qvicunqve ille fuerit pro eligendo suffitum faciente, in *Zacharia* nostro: cujus opus & actionem in isto munere ne tædeat eadem patientiâ his audire.

Τῦ θυμιάσαι.

Tamid. cap. 5. halac. 4. מי שזכה בקטרת *Ille cui obtigit suffitum facere, accipit acerram continentem tres cabos, in cujus medio erat thuribulum thure plenum, & cumulatum, super qvod erat operculum.*

Halac. 5. מי שזכה במחתה. *Ille cui obtigit vasculum, in qvo sumendæ prunæ, illud accipit atqve ascendit ad verticem altaris, motùsqve hinc inde carbonibus prunas recipit candentes, descenditqve atqve eas evacuat in vasculum aureum.*

Halac. 6. *Cum ab his jam perventum esset, ad spatium inter altare & pronaon, tinnit unus ex iis in migrepham* (tintinnabulum) *Qvo audito, sacerdos, si qvis foras, novit fratres suos sacerdotes ad adorationem jam se accingere, atqve ille accurrens ingreditur. Novitq́; Levita, fratres suos Levitas ad Psalmodiam jam se accingere, atqve is accurrit atqve ingreditur. Præfectusqve Ephemeriæ tunc immundos sistit in porta atrii Orientali, sangvine aspergendos.*

Cap. 6. hal. 1. *Cum jam ascensuri essent gradus propylæi, illi qvibus obtigit decinerare altare interius, & candelabrum, ascendunt primi. Is qvi decinerat altare interius, ingreditur, & tollit vasculum, & adorat & exit.*

Hal. 2. *Is cui obtigit vasculum colligendis prunis, eas collocat super altare interius, easqve dispergit usqve ad marginem vasculi, & adorat & exit.*

Hal. 3. *Ille cui obtigit suffitum facere, thuribulum tollit è medio acerræ, datqve cuidam assistenti. Si qvid thuris sparsum fuerit in medium acerræ, dat is illi in pugillum. Spargit thymiama super prunas atqve exit. Suffitum non fecit, donec diceret ei Præfectus, Suffitum fac.*

VERS. 10. Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω.

Cùm ſacerdos ingrederetur ſanctum, facturus ſuffitum, ſono tintinnabuli, innotuit omnibus, tùm adeſſe tempus orationis, ut notatum ante. Et tùm

I. Qvotqvot erant in atrio ubi altare, illi receſſerunt ab inter templum & altare, & ſubduxerunt ſe inferius.

Joma, fol. 44. 1. פורשין מבין אולם למזבח בשעת הקטרת. *Receſſerunt à ſpatio, qvod erat inter Pronaon & altare, dum fieret thymiama.*

Bemidbar rab fol. 244. 3. *Dicit R. Joſe, In qvinqve circumſtantiis ſpatium inter Pronaon & altare, eſt æqvale ipſi templo. Nam illuc non accedit qviſqvam capite nudus, vino ebrius, & manibus aut pedibus illotus, & ſicut ſe ſubtrahunt ab ipſo templo tempore thymiamatis, ſic etiam ſe ſubtrahunt à ſpatio, qvod eſt inter Pronaon & altare tempore thymiamatis.*

II. In reliqvis atriis non opus erat ut locum mutarent: at in omnibus ad orationes ſuas jam ſe addixerunt, idqve ſilenter.

Beracoth, fol. 26. 1. *Patres inſtituerunt orationes pro tempore ſacrificii jugis.* Et qvaleſcunqve fuerint orationes, qvas fuderunt, ſive Phylactericæ ſolæ, ſive Phylactericæ conjunctæ cum aliis, ſive aliæ ſine Phylactericis, fuderunt eas ſilenter.

Ibid. cap. 2. hal. 3. *Qvi recitat ita ut ipſe ſeipſum non audiat, fungitur tamen officio ſuo. At vult R. Joſe, ut ita recitet, ut vocis ſuæ ſonus ad proprias aures perveniat.* Ad qvod ſilentium tempore thymiamatis & orationum, alludi videtur, *Apoc.* IIX, 1. 3.

Finitis thymiamate & orationibus, apponuntur partes victimæ in altare, & tùm applicant ſe Levitæ ad Pſalmodiam, & Sacerdotes ad clangorem tubarum.

VERS. 11. Ὤφθη δὲ αὐτῷ Ἄγγελος κυρίου.

Qværas meritò, an unqvam anteà viſus fuerit Angelus in templo, etiam primo, cum jam tùm vigeret apparitio Angelorum, mul-

multò minùs in secundo, cùm jam ea omninò evanuerat, ante exortum Evangelium.

Ea qvæ referuntur de Simeone Justo, *Hieros. Joma*, fol. 42. 3. *qvòd per qvadraginta annos, qvibus ille ministravit in summo Pontificatu, viderit Angelum albis amictum secum ingredientem in sanctum die expiationis, atqve egredientem, at anno ultimo ingredientem qvidem, sed non egredientem, unde noverit, qvod isto anno esset moriturus*: cusa & excogitata esse videntur in honorem hominis, & celebritatem istius diei.

Ἑςὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαςηρίου.

Babyl. Joma, fol. 33. 2. *Traditio. Mensa* (panum propositionis) *erat ab Aqvilone, à pariete remota cubitis duobus & dimidio. Candelabrum erat ab Austro, remotum etiam à pariete, cubitis duobus & dimidio. Altare* (thymiamatis) *positum erat in medio, protractumqve pariter aliqvantùm versus orientem.*

Angelus itaqve à dexterâ hujus altaris stans, à latere ejus Aqvilonari stetit: à qvo latere si introitus foret in sanctum sanctorum, qvod opinatur *R. Chanina* in *Joma*, fol. 59. 1. tùm benè concipias Angelum à Sancto Sanctorum prodiisse subitaneâ comparitione.

VERS. 15. Οἶνον καὶ Σίκερα.

Id est, Judæis interpretantibus, nec malè, *Vinum novum & vetus.*

Num. VI, 3. מיין ושכר יזיר Græc. *Ἀπ' οἴνου καὶ σίκερα ἁγιασθήσεται.*

Targ. מחמר חדת ועתיק יזר *A vino novo & veteri se separabit.* Sic *Deut.* XIV, 26.

Bemidbar rab. fol. 240. 3. *R. Jose Galilæus dicit, Qvare scriptura duplicat* יין ושכר *vinum & siceram? Nam annon vinum est sicera, & sicera vinum?*

Sicera est vinum absqve dubio in *Num.* XXVIII, 7. הסך נסך שכר ליהוה *Græc.* Σπεῖσαι σπονδὴν σίκερα κυρίῳ. *Targ.* נסך דחמר עתיק *Libamen vini veteris.*

Dum pensatiùs cogito, qvare tàm severa interdictione, prohibeatur Naziræo, totalis usus vitis, ut non solùm nè bibat de vino, sed & nè gustet de uvis, de acinis, de granulis uvæ, aut de cortice vitis, non possum non hæc duo apud me revolvere.

I. An vitis non fuerit arbor in Paradiso, qvæ prohibita fuit *Adamo* & qvam gustans peccavit. De hoc affirmativè determinant magistri Judæorum absqve omni scrupulo. *Sanhedr.* fol. 70.1. *Bemidbar rab.* fol. 140.2. & fol. 238. 4. &c.

II. Annon lex de Naziræatu respexerit statum *Adami*, dum esset sub ista prohibitione, vel dum esset innocuus.

Si enim immunditiæ corporales & legales, de qvibus præcipitur, *Num.* V. præsertim verò lepra, immunditiarum immundissima, optimè delinearunt statum & naturam peccati: nonne *Naziræatus* puritatum in religione purissima (Thren. IV, 7.) commemoravit aliqvid de statu ante peccatum.

Erat יין מצוה *Vinum præcepti* ut loqvuntur magistri, ad qvod bibendum tenebantur ex præcepto. Qvale ille, *Deut.* XII, 17. 18. vinum de decimis bibendum *Hierosolymis*, & pocula vini ebibenda in Paschate. Et hic qvid agendum Naziræo? si bibat, violat præceptum de Naziræatu: Si non bibat, violat præcepta de decimis & patrum. יתרץ אליהו *Solvat Elias cum advenerit.*

VERS. 17. Ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου.

Baptista est *Elias*, sicut Christus est David, qvia Antitypus, *Hierem.* III, 9. *Hos.* III, 5. &c.

Minus mirum, si Judæi ex *Malachiæ* verbis, expectent *Eliam* personaliter venturum, cum & non pàuci Christiani idem expectarint: qvamvis habeant hic Angelum aliter interpretantem atqve alibi ipsum Salvatorem, *Matth.* XI, 14. *Hic ille Elias, qvi venturus.*

Sed non rite conceptâ phrasiologiâ, *Dies Domini magnus & terribilis*, ut & decepti versione Græca, in opinionem lapsi sunt, *Eliam venturum ante judicium extremum.*

II. Non dicitur à Malachia, *Ecce mitto vobis Eliam Thisbiten,*

em, sed *Eliam Prophetam*: qvæ verba si ego Anglicè verterim, *Behold I send you a Prophet Elias*, fidentissimè dixerim, me non tantùm ab animo *Malachiæ* errare, qvantum Interpretes Græci, qvi stupenda audacia, ut traditionibus Judaicis faveant, reddunt ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην.

III. Bis tantùm, si non fallar, est mentio de *Elia Propheta*, hoc est, istis terminis, in sacro codice: videlicet loco *Malachiæ* citato, & II. *Paralip*. XXI, 12. atqve utrobiqve (pariter si non fallar) non intelligitur *Thisbites* in persona sua, sed aliqvis in Spiritu & zelo *Thisbitæ*. Verba *Malachiæ* sic sumenda docent *Gabriel* & Salvator: atqve optimè etiam sic sumi possunt verba loco *Paralipomenῶn* allegato.

IV. Nobilissimus ille Propheta, qvi vixit in diebus *Achabi*, *Thisbites* vocatur per totam ejus historiam, *Propheta* nunqvam. Ut nec *Luc*. IV, 25. (ubi tamen *Elisæus* vocatur *Propheta*) nec *Jacob*. V, 17. Nam ipsissima vox תשבי *Tishbi*, epitheton ejus, satis eloqvitur dignitatem ejus Propheticam, dum idem sonat qvod *conversor*: A qvonam enim etymo vocem istam meliùs deduxeris? Qvo etiam alludi videtur à *Malachia*, Ecce mitto vobis *Eliam Prophetam* והשיב *Et convertet* etiam ille, &c.

V. Ast esto, ut dicatur *Thisbites* à civitate *Toshab*, ut volunt Targ. & nonnulli Rabbinorum (qvod tamen longiùs peritum) ipsissima ista res evincere potest, non illum ipsum, sed alium intelligi à *Malachia*, cum nihil memoret de *Thisbite*: sed de *Elia Propheta*, id est Propheta in Spiritu *Eliæ*.

Parem phrasiologiam habes, 2. *Sam*. XXI, 19. *Elhanan occidit Goliathum Gittæum*, id est *fratrem Goliathi*, gigantem ei similem, I. *Paral*. XX, 5.

Sic 1. *Reg*. XIX, 15. *Tu Elia unge Hazaelem & Jehu*: Cùm tamen *Elisæus* rem peregerit, 2. Reg. VIII, 13. & IX, 1. 2. idqve etiam per deputatum. Pari sensu epistola missa est ab *Elia* ad *Joramum*: id est ab aliqvo in Spiritu *Eliæ*.

Sic apud Talmudicos, aliqvis peritus signorum & lingvarum vocatur *Mordechaus*, nempè qvia similis illi, qvi vixit in diebus *Ahasveri*? *Menacoth*, fol. 64. 2. & Gloss. ibi.

Em-

Ἐπιςρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα.

Venit *Johannes* ἐν δυνάμει *in virtute Eliæ*, non miracula operante (nam *Johannes* nullum edidit miraculum, *Johan.* X,41.) sed in virtute *Eliæ* homines convertente. *Elias* convertit multos filiorum Iſraelis ad Dominum Deum ſuum, 1. Reg. XVIII. Sic & *Johannes*: qvi & inſuper *convertit corda patrum ad filios*. Qvod qvid velit, obſcurius. Vix admiſeris ſcio, gloſſam Judæorum hoc in loco, qvi tàm graviter hallucinantur circa perſonam, & qvi nihil permittent præſtandum ab *Elia*, qvem expectant, qvod vertat in bonum, niſi intra *Iſraelem*. At nonne Ethnici convertendi, dialecto Prophetarum ſunt filii Zionis, Hieroſolymæ, Eccleſiæ Judaicæ? vix qvicqvam freqventius: atqve eo ſenſu *Malachias* in verbis ſub manibus. *Elias* Baptiſta convertet corda Judæorum ad Gentiles & vice verſa. Nam magnum erat hoc opus Evangelii, Judæos & Gentiles provocare in mutuos amplexus in agnitione Chriſti: qvod fœliciter inchoavit *Johannes*, qvi venit, ut *omnes* per ipſum crederent, Joh. I, 7. & crediderunr etiam milites Romani, *Luc.* III, 14. æqvè ac Judæi.

Ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων.

Græc. in *Malach.* Καρδίαν ἀνθρώπȣ πρὸς τὸν πλησίον αὐτȣ̃. variatis verbis Prophetæ, variat & Angelus, ſed aptiori ſenſu: Nam Gentiles non erant convertendi ad Judæos ut Judæos, aut ad Judaiſmum, ſed ad Deum *in prudentiâ juſtorum*. *Ad patres*, prout tunc temporis erat ſtatus Judæorum, ambiguum nimis ſonuit & periculoſum, nam illi inter eos præcipuè jam habiti ſunt pro patribus, qvi erant Patres traditionum, ad qvos, procul abſit, ut qvis convertatur, in ſtultitiâ traditionum, ſed ad Deum in prudentiâ juſtorum.

VERS. 18. Ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτης.

Qvare ergò non ſecluſus à miniſterio per legem ſuperannuationis? *Num.* IV, 3. & VIII, 24. Audi magiſtros.

Cho-

Cholin, fol. 24.1. *Aliqvid qvod licitum est in sacerdotibus, illicitum est in Levitis. Atq; aliqvid licitum in Levitis, illicitum est in sacerdotibus. Tradūt Rabbini: Sacerdotes ob labem non sunt idonei, ob annos sunt idonei, Levitæ ob labem sunt idonei, ob annos non idonei--- Ex illo qvod dicitur, cum qvinqvagesimum ætatis annum expleverint, ministrare desinent, discimus, qvòd anni faciunt Levitas non idoneos--- Forsan & sacerdotes redduntur non idonei per annos: Et nonne hoc æqvum est? Nam si Levitæ, qvos labes non reddidit non idoneos, redditi sunt non idonei per superannuationem, nonne multò magis sacerdotes redditi sunt non idonei per superannuationem, qvi sic redduntur per labem? At dicit textus, Hæc est lex Levitarum, non, Hæc est lex sacerdotum --- Tradunt Rabbini: Sacerdos à qvo tempore primum pubescit, usqve dum consenuerit, est idoneus: at labes reddit eum non idoneum. Levita ab anno suo tricesimo ad qvinqvagesimum est idoneus, at superannuatio reddit eum non idoneum. Qvomodo hoc de Levitis intelligendum? Nempe pro tempore, qvo arca erat in eremo. Ast in Shilunte, & templo non reddebantur illi non idonei, nisi ob aliqvem defectum vocis.* vid. Bemidb.rab.fol. 222. 3.

VERS. 21. Ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν, &c.

Refertur tale qvid de *Simeone Justo*, de qvo mentio anteà.

Hieros. Joma, fol. 43.2. *Summus Pontifex fudit orationem brevem in Sancto.- Prolixus in oratione non fuit, nè formidinem aliqvam incuteret populo. Historia est de qvodam qvi prolixus fuit, & parati erant post eum intrare. Ferunt eum fuisse Simeonem Justum. Dicunt ei, qvare tàm diu moraris? Respondit ille, ego supplicavi pro templo DEI vestri, ne excidatur; Regerunt illi, utcunqve, non convenit tamen, ut tàm diu moreris.*

VERS. 22. Ἦν διανεύων.

Est & Ἐννεύειν vers. 62. חרש רומז ונרמז *Surdo-mutus nutat, & nutatur ei, Gittim*, cap. 5. hal. 7. Διανεύει αὐτοῖς & Ἐννεύουσιν αὐτῷ.

Judicia facta à muto, distingvunt Talmudici in הרכנת ראש *Nutationem capitis*, & רמיזת חרש *Significationem muti.*

Maimon. in Gerushim, cap. 2. *Si qvis mutus fiat, & tamen sana sit mentis, dicantq; ei, num libellum repudii conscribemus uxori tuæ,* והרכין בראשן *atqve is capite annuat, ter experimentum faciunt*, &c. Et postea אין סומכין על רמיזות חרש *Non nituntur signis surdo-muti.* Nam ut ibidem אין דין מי שנשתתק כדין חרש *Differunt mutus & surdo-mutus,* Gloss. *Alter audire potest, sed non loqvi, alter nec loqvi nec audire.*

Apud magistros חרש *Surdo-mutus*, vulgarissimè respicitur, ut talis factus ictu aliqvo Paralytico, aut Apoplectico, unde & intellectus non raro sauciatur. Hinc *Surdo-mutus* per Canones traditionales, privatur privilegiis officiisq; qvam plurimis, qvorum alii fuerunt capaces.

Qvæstionem igitur disputabilem ciere potuit hæc causa *Zachariæ*, an scil. arcendus ille à ministerio, & privilegiis sacerdotalibus, cum jam factus sit חרש *Surdo-mutus*, nisi qvod factus sit modo tam nobili, atq; extraordinario.

VERS. 24. Περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε.

Occultavit se qvinqve mensibus dicens, qvia sic mihi fecit Dominus, in diebus qvibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

Gravida erat, qvia respexerat eam Dominus, ut auferret opprobrium. Occultavit se, qvia sic fecerat ei Dominus, dum opprobrium auferret: natum scil. tam nobilem donando, Nazīræum futurum tam severum, & Prophetam tam insignem. Nè ergo seipsam polluendo, dum huc illuc spatiaretur, Nazīræum in utero etiam pollueret, retrahit sese à communi omnium consortio, & secludit. confer. *Judic.* XIII,4.

Innumeri ferè erant apud Judæos, qvi Nazīræatum assumerent proprio voto (Trecenti in diebus *Jannai* Regis accedunt simul ad *Simeonem ben Shetah*, *Hierosf. Berac.* fol. 11. 2. & *Nazir.* fol. 53. 3.) at duo tantùm ex designatione divina, *Samson* & *Baptista*: qvos etiam in utero matrum à pollutione omni intactos conservari volens eadem designatio, matres etiam ab omni pollutione remotas simul voluit: obseqvitur *Elizabetha*, & *per totum tempus, qvo uterum gestaret*, se abscondit, ut securius sibi foret à con-

à contractione alicujus immunditiei, qvamvis nominentur menses tantum qvinqve, ob historiam illico referendam, mensis sexti, vers. 26.

Mentio est de אישה מחפה עצמה Fœminâ gravidâ seipsam abscondente aliam ob causam, *Jevamoth*, fol. 42. 1.

VERS. 26. ὁ ἄγγελος Γαβριήλ.

Hieros. Rosh. hashanah, fol. 56. 4. *R. Simeon ben Lachish dicit: Nomina Angelorum ascenderunt in manu Israelis, ex Babylone. Nam ante dictum est, advolavit ad me unus τῶν Seraphim. Seraphim steterunt ante eum.* (Esai. VI.) *At post, vir Gabriel.* (Dan. IX, 21.) *Michael princeps vester.* (Dan. X, 21.)

Revocat Angelus *Zachariam* ad *Dan.* IX. ubi prædictio per *Gabrielem* de adventu Christi.

VERS. 29. Διεταράχθη, &c.

I. Rariùs viri salutarunt fœminas: Si verum illud in *Kiddushin*, fol. 70. 1. *Rabh Judah* Præses Academiæ *Pombedithanæ* adiit *Rabh Nachman* Rectorem Academiæ *Nehardeensis*, & post aliqva inter eos colloqvia, *Potum afferat Doneg filia mea, inqvit Rabh Nachman, ut bibamus. Cui alter, At Samuel dicit, non utendum est ministerio fœminæ; Verum ea parvula est, ait Nachman. At Samuel dicit, inqvit alter, non utendum est ministerio fœminæ omnino. Placetne tibi, inqvit Nachman, Lelitham uxorem meam salutare? At Samuel dicit, ait ille, vox fœminæ nuditas turpis est. Verùm eam salutare potes ait Nachman, mediante nuntio. Cui alter, At Samuel dicit non salutant fœminam. Salutare eam potes, ait Nachman, mediante marito. At Samuel dicit, inqvit ille, non salutant fœminam omnino.*

II. Rarissimus præsertim talis modus salutationis χαῖρε κεχαριτωμένη בת חמודות vel אשת חמודות: qvali titulo idem ipse *Gabriel* olim salutaverat *Danielem*. Verum his exceptis, sat terroris erat, qvod conspiceretur Angelus.

VERS. 32. Υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται.

Id est, *Messias vocabitur*: Nam *Messias* & *Filius Dei*, convertuntur.

An עליון בר an גבוה בר dixerit Angelus, incertum: Certum, vocem utramqve in gente fuiſſe uſitatiſſimam, עליון occurrit non rarò in paginis ſacris, גבורה frequentiſſimè in Talmudicis: De priori obiter notemus illud in

Rosh hashanah, fol. 18. 2. *Statuit regnum Græcorum ſtatuto, ne nomen Dei memoraretur in ore Judæorum. At cùm prævaleret regnum Aſmonæorum eosqve vinceret, ſtatuerunt, ut memorarent nomen Dei etiam in ſchedulis contractuum, ſic ergò ſcripſerunt*, בשנת כך וכך ליוחנן כ"ג לאל עליון *Anno N. vel N. Jochananis ſummi Sacerdotis Dei Altiſſimi.* At גבוה Talmudicis longè freqventiùs in uſu.

VERS. 35. Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, &c.

I. Angelica gloſſa eſt hic verſiculus, ſuper Prophetiam iſtam celeberrimam, *Ecce virgo concipiet & pariet.* Cujus veracitatem ſine hæſitatione credens *Maria*, ſemetqve ipſam inſuper pro virgine iſtâ deſignari, modum tamen rei perficiendæ ignorans, qværit, *Qvomodo fiet iſtud?* &c. Sumſit illa abſqve omni dubio prophetiam iſtam ſenſu proprio, utpote loqventem de virgine intacta: & longè ab ea, & forſan tunc temporis, à tota gente, aberat ſenſus ille, qvo locum iſtum, & vocem עלמה jam diu fucarunt Judæi.

II. Qvæ de grandi hoc myſterio ex ipſis Judæis profert Nobiliſſ. *Mornæus*, de verit. Chriſtian. relig. cap. 28. exſcribamus eorum gratia, qvibus liber non eſt in manibus.

Moſes Hadarſan in Pſal. 85. *veritas geminabit ex terra*, R. Joden, inqvit, hîc notat, non dici *naſcetur*, ſed *germinabit*, qvia generatio & nativitas Meſſiæ non erit ut cæterarum creaturarum in mundo, ſed gignetur ſine copulâ carnali, ideoqve nemo nominat patrem ejus: utpote qvi abſconditur, donec ipſe veniat & patefaciat. Et in Genes. *Dixiſtis*, inqvit Dominus, *orphani ſumus nos, orbi patre; & talis etiam erit redemptor, qvem dabo vobis*, ſic apud Zachariam dicitur, *Ecce ſervum meum, cujus nomen Germen*. Et ex Pſal. CX. *Tu es ſacerdos ſecundùm ordinem Melchiſedech*, R. Berachiam idem elicere tradit. At R. Simeon ben Jochai in Geneſin evidentius, Spiritum magnâ virtute impulſum ex clauſo utero exiturum, ut altiſſimus Princeps fiat, qvi Rex Meſſias. Hæc ille.

VERS.

VERS. 36. Συνειληφυῖα υἱὸν ἐν γήρᾳ αὐτῆς.

Docet Angelus, qvonam ſpectarent partus & puerperia fœminarum grandæviorum & ſterilium, nempè ut viam ſternerent fidei de partu virginis. Si illæ præter, & ſupra naturam parerent, crede & virginem etiam contra naturam poſſe parere: Sic *Abrahamus* per fidem vidit diem Chriſti, ut nati ex intacta virgine, in nativitate Iſaaci ex grandæva & ſterili *Sarah*.

VERS. 39. Ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν, &c.

Videlicet ad *Hebronem*, Joſu. XXI, 11. Nam qvamvis ſacerdotes poſt reditum è *Babylone* non in omnibus ipſiſſimis iſtis ſedibus diſpoſiti fuerint, qvibus ante, cum tamen *Zacharias Aaronita*, dicatur habitaſſe in montano Judæ, non congruentius uſpiam domum ejus qvæſiveris, qvam in *Hebrone*, qvæ ſpeciatim dicitur fuiſſe *Aaronitarum*.

VERS. 41. Ἐσκίρτησε.

Sic apud Græc. Interp. *Gen.* XXV, 22. Ἐσκίρτων τὰ παιδία ἐν αὐτῇ. *Pſal.* CXIV, 4. Τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν. Qvod additur ab *Eliſabetha*, verſ. 44. Ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει modum rei denotat, non cauſam: qvaſi dixiſſet, *ſubſiliit exultatione vehementi*: Nam non magis novit *Johannes* embryo, qvid rei jam actum, qvam norunt *Jacobus* & *Eſavus* in utero, qvid de ſeipſis poſteà agendum.

Hieroſ. Sotah, fol. 2. 3. *Ad mare rubrum etiam infantes cantarunt in utero matrum ſicut dicitur* ממקור ישראל. Pſal. LXVIII. verſ. 27. ubi Targ. in eundem ſenſum, *exaltate Dominum* עובריא במעי אימון *fœtus in viſceribus matrum ſuarum de ſemine Iſrael*. Fruantur hyberbole ſuâ.

Didicerat abſqve dubio *Eliſabetha* à marito, infantem qvem jam utero geſtat, deſignari pro præcurſore *Meſſiæ*, at non novit adhuc, qvanam fœminâ naſcendus *Meſſias*, donec hæc exultatio infantis in utero indicium daret.

VERS. 56. Ἔμεινε μῆνας τρεῖς.

Spatium apud magistros celebre, & definitum, qvo detegitur an fœmina sit gravida necne: qvod observavimus ad *Matth.* I. vid. *Jevamoth*, fol. 33. 2. & 34. 2. & 35. 1. &c.

VERS. 59. Καὶ ἐκάλουν αὐτὸ, &c.

I. *Schabb.* fol. 137. 2. *Circumcisor dixit, Benedictus sit Dominus Deus noster, qui sanctificavit nos preceptis suis, & precepit nobis circumcisionem. Pater infantis dixit: Qui sanctificavit nos preceptis suis, & precepit nobis ut introducamus puerum in fœdus Abrahami patris nostris.* Ast ubi jam lingva tua ô *Zacharia?*

II. Deus unà simulqve instituit circumcisionem, & nomina mutavit *Abrahami*, & *Saræ*: hinc mos nominandi filios cum circumciderentur.

III. Inter varias rationes cur hoc aut illud nomen foret filiis inditum, non raro hæc maximè obtinuit, ut ob honorem alicujus viri, infantem eodem nomine cohonestarent: qvod hic ut videtur factum, cum *Zacharias* non potuerit hac in re animum suum patefacere. *Mahli* filius *Muschi* cohonestatur nomine *Mahli* avunculi sui, fratris *Muschi*, 1. Paralip. XXIII. v. 21. 23. &c.

Cholin, fol. 47. 2. *R. Nathan dixit: Profectus sum aliqvando ad insulas maris, & accessit ad me fœmina qvædam, cujus primogenitus mortuus fuerat ex circumcisione, atqve etiam filius secundus: Adduxit ad me tertium, atqve ego, expecta, ô filia, inqvam aliqvantùm, donec resideat sangvis ejus. Expectavit aliqvantùm, & dein circumcidit, atqve ille vixit. Nominarunt ergò illum nomine meo* נתן בבלי *Nathanem Babylonicum.* Vid. & *Hierosf. Jevam.* fol. 7. 4.

Babyl. Jevamoth, fol. 105. 1. *Familia qvædam erat Hierosolymis hominum, qvi mortui sunt circa annum ætatis decimum octavum. Rem notam fecerunt Rabban Johanani ben Zachai, qvi dixit, forsan de familia Eli estis de qva dicitur, omnes tui morientur in ætate virili. Ite & incumbite legi & vivetis. Incubuerunt legi & vixerunt, vocarunt ergo eos* משפחת יוחנן *Familiam Jochananis, de ejus nomine.*

Dispu-

Disputatur in eodem tractatu, fol. 24. 1. An filius ex fratriatione genitus, non sit necessario nominandus de nomine defuncti: ut si is qvi obierit ἄτεκνος, nomine fuerit *Joseph* aut *Jochanan*, filius fratri, qvi uxorem ejus duxerat, natus annon nominandus etiam fuerit *Joseph* aut *Jochanan*: At rariùs alias vocabatur filius de nomine patris, qvod & in paginis sacris observare est, & Rabbinicis. Hoc aliqvando factum fuisse non negandum: at tam rarò illud exempli, ut facile credas præsentem nominis applicationem, vel ideo fuisse, qvod *Zacharias* ipse, qvid sibi videretur in hac re, non potuerit eloqvi, vel in ejus honorem, utcunqve jam ictu divino surdo-muti.

VERS. 78. Ἀνατολὴ ἐξ ὕψους.

Reddiderim ego fidenter *Germen ab alto.* Nisi qvod seqvatur *Illuminare*, &c.

I. Omnibus notum & notatum, צמח reddi à Græc. interpr. per Ἀνατολὴ, *Hierem.* XXIII, 5. Zech. III, 8. & VI, 12. Atqve omnibus notum qvod צמח est *Germen.* Et qvod ad vocem Ἀνατολή.

II. Est Ἀνατολὴ ἀγροῦ æqvè ac Ἀνατολὴ οὐρανοῦ;

Ezech. XVI, 7. Καθὼς ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἀγροῦ. *Sicut germen agri.*

Ibid. cap. XVII, 10. Σὺν τῷ βώλῳ ἀνατολῆς αὐτῆς ξηρανθήσεται. *Cum gleba germinis ejus arescet.*

Et benè potest Christus dici Ἀνατολὴ ἐξ ὕψους *Germen ab alto*, in Antithesi ad Germen illud ab infra, per qvod periit humanum genus, arborem scilicet prohibitam in paradiso.

VERS. 80. Ἐν ταῖς ἐρήμοις.

An *Johannes* fuerit Eremita, sensu vulgariter recepto, qvære & judica ex his duobus. I. An unqvam fuerit aliqvis Eremita, isto sensu apud Judæos. II. An ille absentaverit se à Synagogis: atqve an non præsentaverit se *Hierosolymis* in festis: qvibus & adjici potest, An se subduxerit à societate hominum. Si à Synagogis, habitus est pro שכן רע *vicino malo*, *Maim. Tephil.* cap. 8. Si à festis, transgressus est præceptum, *Exod.* XXIII, 17. Si à societate

te hominum, qvâ congruentiâ? Nam inconsonum videtur, ut ille, qvi natus fuit ad convertendos homines, se retraheret ab hominibus. Nihil mihi de Eremitismo *Johannis* persvaserit citiùs, qvàm illud qvod dicat, se non nosse Jesum, *Johan.* I, 31. cum tamen ei foret consangvinitate conjunctissimus. In speluncâ aliqvâ semper eum latuisse credas, cum per annos ferè triginta nullam societatem habuerit cum *Jesu* cognato propinqvissimo, imò nullam ejus notitiam: At si hoc ita, unde eum novit & modeste ac humiliter à baptismo suo repulit, *Matth.* III, 14. idqve anteqvam de eo doctus fuerat per descensionem Spiritus Sancti: Ut, *Joh.* I, 33. Ex hac qvæstione liceat etiam hasce excitare qvæstiones.

I. An *Johannes* apparuit aut actitavit sub notione Prophetæ ante annum ejus trigesimum jam inchoatum? Ego negativum defenderim: atqve hinc dictum esse arbitror, *qvod fuerit in eremis*, nempe qvod inter plebeios & rusticos adhuc ut vir nullius nominis versatus fuerit, donec sese patefaceret in publico, sub notione & authoritate Prophetæ.

II. An ille cognatum suum *Jesum* hoc in spatio benè nosse non potuerit, & incomparabilem ejus sanctitatem admirari, & tamen adhuc ignorare, qvòd ille *Messias*. Et cùm modestè repelleret eum à baptismo, eratne qvod eum agnosceret pro *Messia*, (qvod qvomodo convenit cum Joh. I, 33?) an non potius, qvod propter admirabilem ejus sanctitatem, videret eum se præcedere?

VERS. 80. Ἕως ἡμέρας ἀποδείξεως.

Johannes erat כהן מיוחס Sacerdos nativitate indubitatus, & tricesimum annum jam agens, pro more gentis, sub examine synedrii magni, admittendus erat ad officium sacerdotale, nisi qvòd à Deo aliò amandetur.

Middoth, cap. 5. halac. 4. *In conclavi Gazith consedit Synedrium magnum Israelis, & judicavit de sacerdotio. Sacerdos in qvo inventa est labes, indutus est atris & velatus atris, atqve egressus abibat. Cui verò non inerat labes, indutus est albis, & velatus albis, & ingressus ministrabat cum sacerdotibus fratribus suis* [Confer. Apoc. II, 5.] *Et lætum celebrabant diem, cùm non inveniretur labes in semine Aaronis sacerdotis.*

CAP.

CAP. II.

VERS. I. παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου.

DE imperio *Romano* non agit N. Testamentum, nisi ut jam redacto sub Monarchatu: Cùm caput illud, qvod tam lethaliter sauciatum fuerat in expulsione *Tarqviniorum*, sanatum jam foret, & reviviſceret in *Cæsaribus*, *Apoc.* XIII, 3. *Miratus est totus mundus*, inqvit Apocalyptes, de ista restauratione, nec mirum, cùm post antiqvatum & emortuum, per tot annorum centurias regimen Monarchicum, reflореret tandem vivacius, splendidiusqve.

Ast unde initium istius imperii sit exactâ epochâ calculandum, non caret ambiguitate. Jacta ejus fundamenta à *Julio Cæsare*, subversa sunt in ejus cæde. Restaurata sunt ab *Augusto*, atqve ædificium perfectum: verùm à qvonam tandem *Augusti* anno computanda sunt ejus natalitia? Dixerim ego à *Tricesimo primo*, ipsissimo isto anno, qvo natus est *Christus*. De qvo anno sic

Dion. Cassius, lib. 55. Πληρωθείσης δὲ οἱ καὶ τῆς τρίτης δεκαετίας, τὴν ἡγεμονίαν τὸ τέταρτον ἐκβιασθεὶς δῆθεν ὑπεδέξατο. *Tertio qvoqve jam decennio completo, in qvartum decennium, coactus scilicet, imperium suscepit.*

Nota vim vocis ἐκβιασθεὶς. Tum *coactus* est *Augustus* Principatum gerere. Impellente, ut videtur, senatu & populo, & summo cum consensu subdente se republica, regimini monarchico, ita ut imperatorem etiam renuentem, ad imperium adigat.

Novi, inchoandam esse numerationem annorum regiminis *Augusti* à victoria *Actiaca*: nec malè computant Gemaristæ, cùm dicunt, *Romanum Imperium initium sumpsisse in diebus Cleopatræ. Avodah Zarah.* fol. 8. 2. Et dicatur regimen exinde Monarchicum si velis, in Antithesi ad Triumviratum, qvi tùm expiravit: At certè pura puta erat ista Monarchia, ad qvam erigendam conspiravit senatus & Respublica ipsa.

Ἀπογράφεσθαι.

Vulg. & Lat. alii, *Ut describeretur*: qvod secundùm literam pos-

possent intelligi, de delineatione totius Imperii secundùm varias ejus provincias: nisi qvod hoc antea factum fuisse testetur *Æthicus*: cujus verba de tàm nobili vetustatis monumento exscribere non gravabimur:

Julius Cæsar Bissextilis rationis inventor, divinis humanisqve rebus singulariter instructus, cùm consulatus sui fasces erigeret, ex senatus consulto censuit, omnem orbem Romani nominis admetiri, per prudentissimos viros, & omni Philosophiæ munere decoratos. Ergò à Julio Cæsare & M. Antonio Coss. orbis terrarum metiri cœpit.

Id est à consulatu suprascripti Cæsaris, usqve ad consulatum Augusti tertium & Crassi, annis XXI. mensibus V. diebus VIII. Zenodoxo omnis Oriens dimensus est.

A consulatu item Julii Cæsaris & M. Antonii, usqve in consulatum Augusti decimum, annis XXIX. *mensibus* VIII. *diebus* X. *à Theodoro septentrionalis pars dimensa est.*

A consulatu similiter Julii Cæsaris usqve in consulatum Saturnini & Cinnæ, à Polyclito meridiana pars dimensa est annis XXXII. *mense* I. *diebus* 10. *Ac sic omnis orbis terræ intra annos* XXXII. *à dimensoribus peragratus est; & de omni ejus continentia perlatum est ad Senatum.*

Hæc ille: obscurior qvidem aliqvantùm in computo consulatuum; ut & qvod silentium est de parte Occidentali, qvibus rebus non est hic locus immorandi. Hoc tantùm animadvertimus, *Julium* cum *Antonio* consulem fuisse A. V. C. 710. atqve annos XXXII. qvibus emensuratus est orbis Romanus, expirasse A. V. C. 742. duodecim annis ante natum *Christum*.

Cogita interim, qvidnam actum fuerit ab his emensoribus. I. Probabile est, Tabulas Geographicas ab iis exaratas fuisse, in qvibus regiones delinearunt sub uno intuitu. II. Tabulas hasce fuisse commentariis illustratas, in qvibus regionum descriptio, locorum nomina, & distantiarum computatio, & qvicqvid conducere potuit ad plenam totius Imperii notitiam. Tale qvid ab ipso *Augusto* qvoad *Italiam* factum, arguere videntur verba ista *Plinii*, l. 3. c. 5. *Qvâ in re præfari necessarium est, authorem nos Divum Augustum secuturos, descriptionemqve ab eo factam, Italiæ totius regiones* XI.

Et jam qvidnam deest ad completam Imperii cognitionem, nisi census hominum, & patrimoniorum, vel facultatum? Hæc cura *Augusti*. *Sue-*

Sveton. in Octaviano, cap. 27. *Recepit & morum legumqve regimen aqvè perpetuum: qvo jure qvanqvam sine censuræ honore, censum tamen populi ter egit. Primum ac tertium cum Collega, medium solus. Primum* cum Collega *M. Agrippa. Tertium* cum Collega *Tiberio. Medium* hunc ipsum, de qvo Evangelista, *solus.*

VERS. 2. Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο, &c.

Non prima sub *Augusto*, sed prima, qvæ fuit sub *Cyrenio*: Nam erat altera sub eo ἀπογραφὴ, sub qvâ orta est seditio *Iudæ Gaulonitæ.*

De hac, de qva jam agitur, loqvi videtur *Dion Cassius*, nam tempora conveniunt, sed difficilius est, reducere in convenientiam omnia. Sic ille

Lib. 55. Αὐτὸς δὲ ἀπογραφὰς τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατοικούντων καὶ μὴ ἐλάττω πέντε μυριάδων οὐσίαν κεκτημένων ἐποιήσατο. Τοὺς μὲν ἀσθενεστέρους τούς τε ἔξω τῆς Ἰταλίας οἰκοῦντας οὐκ ἠνάγκασεν ἀπογράψασθαι.

Ipse recensionem eorum, qvi in Italia habitarent, ac ad ducenta sestertia possiderent, inivit. Pauperibus ac iis, qvi extra Italiam viverent, ad censum non coactis, ne qvid turbarum darent.

Si illi, qvi extra *Italiam* vixerunt, non coacti sunt ad censum, qvomodo convenit cum nostro Evangelista? Nisi sic distinxeris, qvod sub unâ notione non sunt ad censum coacti: id est, non ad censum opum suarum, ut aliqvid inde persolverent: cum tamen sub aliâ notione sunt coacti, ad censum scilicet personarum, ut nomina & fidem darent Regimini Romano. Sed de his judicent doctiores.

VERS. 4. Διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ.

De familiis duabus stirpis *Davidicæ* jam existentibus, legimus in Evangeliis, & de tertia apud Talmudicos: Familiâ *Iacobi* patris *Iosephi*, & familia *Eli* patris *Mariæ*, & familiâ *Hillelis* Præsidis Synedrii. והיה מזרע דוד מן שפטיה בן אביטל. *Qvi fuit de semine Davidis, ex Shephatia filio Abitalis, Iuchas.* fol. 19. 2.

An ab omnibus his conventum jam fuerit in *Bethlehemo*, non dicimus, (de *Josepho* notatur, qvòd ille de ſtirpe *Davidis*, partim qvia agnoſcendus erat pater *Christi*, qvamvis non foret, partim ut oſtendatur occaſio, qvæ *Mariam* duxit in *Bethlehem*, ibi *Messiam* parituram.) At qværere eſt, an non *Cyrenius* Cenſorem jam agens, ex inſtituto & aſtutia, omnes de ſtirpe Davidica in unum congregaverit, utpote qvi audiverit *Messiam* ex iſta ſtirpe oriundum, ut judicaret, an aliqvid periculi inde oriturum?

VERS. 7. οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι.

Unde liqvet, qvòd nec *Josephus*, nec pater ejus *Jacobus* domum illic haberent, nec *Eli*, qva exciperet filiam ſuam parturientem. Et tamen biennio poſt partum, habitarunt illic *Josephus* & *Maria* in domo aliqva conductitia, uſqve dum fugerent in *Ægyptum*.

Midras Echah, fol. 48. 3. *Dicit Arabs qvidam Judæo, Natus eſt Redemptor Judæorum. Et ille, Qvodnam ejus nomen? Menahem, inqvit alter. Et qvodnam nomen Patris ejus? Ezechiah. Ubinam vero illi habitant?* בבירת ערבא בבירת לחם יהודה *In Birath Arba in Bethlehem Judæ.* Gratias plurimas promerebitur, qvi dixerit, qvid ſit בירת ערבא *Birath Arba.* Gloſſator nihil aliud, qvam qvod *Birath Arba erat locus in Bethlehem Judah*, qvod facile dignoſcitur ex ipſis verbis. At qvis aut qvalis iſte locus? בירה *Birah* qvidem eſt *Regia*, aut *Caſtellum*, at qvidnam ערבא? Silere melius, qvàm inaniter conjectare: aliter proferre liceret illud in

Sotah, fol. 37. 2. ערבא וערבא דערבא: qvod loqvitur de ſponſione, aut fidejuſſore de præſtatione legis. Sed abſtinemus.

VERS. 8. Καὶ ποιμένες ἦσαν ἀγραυλοῦντες, &c.

Schabb. fol. 45. 2. & *Bezah* fol. 40. 1. אילו הן מדבריות. *Hæ ſunt pecora Eremi. Ea nempè, qvæ prodeunt paſtum circa tempus Paſchatis, & paſcuntur in campis* ונכנסות ברביעה ראשונה *& domum redeunt ad pluviam primam.* *Ne-*

Nedarim, fol. 63.1. & *Taanith*, fol. 6.1. *Quanam est pluvia prima? Incipit, tertio mensis Marheshvan: media est septimo, ultima decimo septimo. Sic R. Meir; at R. Judah dicit, Septimo, decimo septimo, & vicesimo primo.*

Oriente jam vere, egerunt pecora in eremos, sive loca campestria, atqve ea ibi paverunt per totam æstatem, interdiu noctuqve iis invigilantes, ut absqve periculo iis esset à feris & furibus. Habueruntqve hujus rei ergô מגדל נוצרים *Turrim custodientium*, aut צריפין *Tuguriola* qvædam in hanc rem constituta, qvod observavimus alibi. Jam vero, mense *Marheshvan*, qvi partem habuit cum *Octobri* & *Novembri* nostris, ingruente jam hyeme, domum se receperunt cum gregibus & armentis.

VERS. 13. πλῆθος στρατιᾶς οὐρανίου αἰνούντων.

Targ. in Ezech. I, 24. משרית מלאכי מרומא, *Exercitus Angelorum supernorum.* Item in 1. Reg. XIX, 11.12. משרית מלאכי רוחא *Exercitus Angelorum venti. Exercitus Angelorum commotionis. Exercitus Angelorum Ignis. Et post exercitum Angelorum Ignis* קל דמשבחין בחשי *Vox canentium silenter.*

VERS. 14. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, &c.

Hymnum hunc Angelicum optimè intelligas, si Εὐδοκία ἐν ἀνθρώποις, pro subjecto ponatur, & reliqva verba pro prædicato: *Benevolentia Dei erga homines, est gloria illi in altissimis, & pax in terris:* Καὶ interponitur inter Δόξα & Εἰρήνη, non inter eas & Εὐδοκία.

Jam vero Εὐδοκία illa Dei erga homines, adeo nunc patefacta per Nativitatem *Messiæ*, ut cesserit in gloriam Dei, supervacaneum foret illustrare, utqve in pacem in terra, docet Apostolus ex effectu, *Ephes.* II, 14. *Coloss.* I, 10. alibiqve.

VERS. 21. Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν, &c.

Pesikta, fol. 16.3. *Interrogarunt R. Simeonem ben Jochai, discipuli ejus: Quare instituit lex circumcisionem die octavo? Nempe nè*

dum omnes alii sint lætantes, parentes infantis sint mœsti. Differtur ergò circumcisio, donec transeat puerpera ab immunditia sua in munditiam. Nam ut paulò antè,

Fœmina marem pariens, prohibetur marito suo septem diebus: At die septimo, adventante jam vespera, quæ inchoat diem octavum טובלת ומותרת לבעלה *tingit se, & permittitur marito suo*: nam si per septiduum ad eam appropinqvaret, contraxit ab illa immunditiam. At die jam octavo, præsto est *Josephus*, ut uxori provideat, & curet de infantis circumcisione.

VERS. 22. Ὅτι ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ.

I. *Schabb.* fol. 135. 1. *R. Asai dicit* כל שאמו טמאה לידה *Ille, cujus mater fit immunda per puerperium, non circumciditur die octavo.*

Qværes scio, qvænam illa, qvæ non fit immunda per puerperium? Respondeat gloss. in loc. *Illa cujus partus exsectus est ex utero: atqve Ethnica, qvæ hodiè parit & cras fit proselytissa, filius ejus non expectat diem octavum ut circumcidatur, sed circumciditur illico.* Et Rabbini paulò pòst: *Accipit quis ancillam gravidam, atque illa apud eum parit, filius ejus circumciditur die octavo. Verum si accipiat ancillam, atqve cum ea filium jam natum, circumciditur die primo.*

Ethnicam non existimarunt immundam factam per puerperium, ideo qvod non esset adhuc sub lege de immunditia. Hinc è contra immunditia *Mariæ* puerperæ, qvia illa sub lege: Sic *Christus* circumcisus, qvia natus sub lege.

II. Post septiduum permanendum erat puerperæ triginta & tribus diebus ברמי טהרה *In sangvine purificationis suæ*, Levit. XII, 4. Ubi Græc. Ἐν αἵματι ἀκαθάρτῳ αὐτῆς *In sangvine suo immundo*: procul ab animo, *Mosis*. Et M. S. Alexandr: longius Τριάκοντα ἡμέρας καὶ δέκα καθήσεται ἐν ἱματίῳ ἀκαθάρτῳ. *Triginta diebus & decem sedebit in veste immunda.* At

Pesikta, ubi ante, col. 4. Scribitur ברמי טהרה *In sangvine purificationis suæ*: אפילו שופעת דם כנהר טהורה *Qvamvis effuderit sangvinem sicut fluvium, tamen est munda*: nec qvicqvam polluit ex contactu nisi sacra. Septem diebus puerperium im-

immediate seqventibus sedit ברמי טומאתה *In sangvine impuritatis suæ*, at triginta & tribus succedentibus ברמי טהרה *In sangvine purificationis.*

Παραςῆσαι τῷ Κυρίῳ.

I. Hoc cum primogenito factum, non cum aliis filiis posteà genitis: Atqve hoc non factum cum primogenito, nisi fuerit בכור לכהן *Primogenitus idoneus sacerdoti.* Nam

Becoroth, cap. 8. hal. 1. distingvunt inter בכור לנחלה *Primogenitum idoneum hæreditati*, & בכור לכהן *Primogenitum idoneum sacerdoti.* Qvippe qvod si primogenitus foret aliqva sui parte mancus, aut in eo labes aut vitium ullum, hoc obicem non posuit qvo minus hæreditatem acciperet, at hoc eum non idoneum reddidit, qvi sacraretur Domino.

II. Primogenitus erat illicò redimendus, cùm jam tricesimū à nativitate sua exegerat diem.

Rabbenu Asher in Becoroth, fol. 68. 2. Qvicunqve natum sibi habet primogenitum, tenetur ad eum redimendum qvinqve siclis, postqvam ad diem tricesimum pervenerit, sicut dicitur: Redemptio eorum post mensem unum, Num. XVIII, 16. Non qvòd exactè semper solutum fuerit pretium redemptionis die tricesimo, sed qvod exactè tum erat debitum. Hinc in tractatu citato, fol. 49. 1. *Si moriatur natus intra triginta dies, sique dederat pater pretium redemptionis, sacerdoti, restituat: Si moriatur post triginta dies & pater non dederit pretium redemptionis, det.* Ubi supponitur pretium solutum, vel ante tricesimum, vel post.

III. Sistebantur illæ, qvæ purificandæ, in porta atrii orientali, *Nicanoris* dicta, atqve sangvine aspergebantur, *Tamid.* cap. 5. hal. 6. Ibi stata jam *Maria* ad purificationem, atqve ibi *Christus* ut probabile, præsentatus Domino, præsentatus sacerdoti.

VERS. 24. Ζεῦγος τρυγόνων, &c.

I. *Cholin, fol.* 22. 2. תורים גדולים *Turtures ætate majores, columbas minores.* Nam de columbis dicitur, *Pulli columbarum*, at non ita de turturibus.

Vo-

Vocabatur hæc oblatio קרבן עני *Oblatio pauperis*, qvam si dives obtulerit לא יצא non functus est officio suo. Et cùm multoties loqvantur magistri de קרבן עולה ויורד *Oblatione ascendente, & descendente*, huc spectat. *Nam oblatio locupletioris erat agnus, si verò manus ejus non attingeret agnum, obtulit par turturum aut columbarum; ואם דל הוא Qvòd si egenus esset, obtulit decimam partem Ephæ, dicitur ergò Oblatio ascendens & descendens*, Pesikta, fol. 7.4.

Idem fol. 3.4. Agrippa Rex voluit offerre mille holocausta die uno, at eum prævenit pauper qvidam, duobus turturibus: sic etiam cùm vellet qvidam offerre juvencum, prævenit eum pauper manipulo olerum. Plenam historiam habes in Vajicra rab. *fol.* 168.2.

II. De geminis columbis aut turturibus, una offerenda erat in *holocaustum*, altera in *sacrificium pro peccato*. Utra verò in holocaustum, aut sacrificium pro peccato, an ab ipso, aut ipsa offerente foret determinandum, an à sacerdote, an sorte, disputatur à magistris, *Joma*, *fol.* 4.1.

Ubi obiter non observare non possumus, beatam puerperam *Mariam*, offerre pro se *sacrificium pro peccato*. Et qvid sibi vellet חטאת *sacrificium pro peccato*, norunt omnes ex Levit. IV. & V.

VERS. 25. Συμέων ὁ ἄνθρωπος δίκαιος καὶ εὐλαβής.

I. *Simeon Justus* שמעון הצדיק de qvo plurima & grandia historiæ Judaicæ, nihil rei hic habet: Nam ut certum est, eum longe ante hæc tempora obiisse, sic incertum, an ille titulo *Justi* dignus æqvè ac hic noster.

Joseph. Ἀρχαιολ. lib. 12. cap. 2. *Δίκαιος ἐπικληθεὶς διά τε τὸ πρὸς Θεὸν εὐσεβὲς, καὶ τὸ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους εὔνουν. Iustus vocatus ob pietatem suam erga Deum, & charitatem erga contribules.* Esto: at majus est testimonium de *Simeone* hoc nostro.

II. *Rabban Simeon* filius *Hillelis*, in vivis, & Hierosolymis erat his ipsis temporibus, de qvibus Evangelista, vivente etiam patre ejus *Hillele*: cui defuncto, successit ille ut præses Synedrii. At de eo nihil famæ apud suos, præter nudum nomen.

Juchas. fol. 66. 2. *Rabban Simeon filius Hillelis senis Princeps Israe-*

Israelis sicut pater ejus : sicut videre est in cap. 1. Schabbath, לא נזכר במשנה *Ejus nulla memoria in Misnah.* Nullius ergò ille pater traditionis, nec aliqva ab eo in *Misnah* recitata : Qvod qvidem singulare : ast unde hoc, non dicimus. An qvòd sanius sapuerit circa traditiones, an qvòd non satis calluerit traditiones, an qvod fuerit *Simeon* hic noster, atqve altius spectaret qvàm traditiones. Hoc tantùm obstat, qvòd *Rabban Simeon* diutissimè vixerit post natum *Christum*, & qvòd filium suum *Gamalielem* educaverit Pharisæum.

Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ.

Hoc est, expectans consolationem *Israelis*, jam esse in propinqvo. Nam tota gens expectavit consolationem *Israelis* : Ita ut nihil freqventius iis fuerit, quàm jurare per desiderium suum videndi hanc consolationem.

Chagigah, fol. 16. 2. & *Maccoth*, fol. 5. 2. *Dixit R. Judah ben Tabbai* אראה בנחמה *Ita videam consolationem* (Israelis) *si non morte mulctavi testem falsum. Dixit ei Simeon ben Shetahh, Ita ego videam consolationem, fudisti sangvinem insontem.*

Chetubb. fol. 67. 1. *Dixit R. Eliezer ben Zadok:* אראה בנחמה *Ita videam consolationem, vidi eam colligentem hordea inter ungulas eqvorum.*

Shevuoth, fol. 34. 1. *R. Simeon ben Shetahh dixit, Ita videam consolationem, vidi qvendam stricto gladio alium persequentem.*

Targ. in Hierem. XXXI, 6. *Qui desiderant annos consolationis venturos.*

Vers. 35. Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν, &c.

Animam id est *vitam tuam transibit gladius.* Prædicitur beatissimam virginem subituram martyrium. Positus est hic puer in contradictionem, & tu ipsa ab istâ contradictione non eris immunis, sed morieris gladio. Suffragatur huic interpretationi *Epiphanius*

Heres. 78. cap. 23. Ἤτοι ἀπέθανεν ἡ ἁγία παρθένος, &c. *Sive mortua est virgo sanctissima , & sepulta, summo cum splendore conjuncta*

mors illius est, & castissimus exitus, ac virginitatis ei corona concessa: ἤτοι ἀνῃρέθη, καθὼς γέγραπται καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῆς διελεύσεται ῥομφαία· *sive interfecta est, sicut scriptum est, Et tui ipsius animam penetrabit gladius, gloriam martyres inter, ac decus obtinet.*

VERS. 36. Ἄννα προφῆτις θυγάτηρ Φανουὴλ ἐκ φυλῆς Ἀσήρ.

Erant ergo Prophetæ jam in populo. Verissimè qvidem, *jam* erant, appropinqvante aurora Evangelii, at per qvatuor annorum retro Centurias aut circiter, nè unus qvidem qvi dignus isto nomine: Qvamvis Judaici scriptores nonnullos honorifico isto titulo cohonestent, de qva re non hic agendum. At num inter eos *Anna* hæc nostra æstimata pro Prophetissa? Si ita, unde istud, *à Galilæa Propheta non surgit, Johan.* VII, 52? Nam erat illa Galilæa: Et forsan ipsissimæ hujus rei ergo, notatur de ea qvod fuerit *de tribu Aser.*

Et qvidnam concipis de his verbis in *Vajicra rabba*, fol. 174. 4. & *Bemidbar rabb.* fol. 250. 4. נתון בצפון יבא ויבנה את בה״ שהוא מלך המשיח שהוא נתון בדרום. *Rex Messias, qvi positus est ab Aqvilone, veniet & ædificabit domum sanctuarii, qvod positum est ab austro.* Nonne aliqvid saporis habent, de *Christo* prodeunte ex *Galilæa?*

VERS. 37. Οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ.

I. Qværo ego, an fœminæ qvoqvam munere fungerentur in templo, qvod opinantur nonnulli? Illud qvod huc adducitur de fœminis congregatis ad ostium tabernaculi, I. *Sam.* II, 22. longe aliud est à ministratione aliqva publica, si Targumistam & Rabbinos interpretes admittere velis.

Sic *Exod.* XXXVIII, 8. הצובאות נשים *Mulieres turmatim concurrentes* ad ostium tabernaculi. Targ. & hic & loco ante citato נשיא דאתין לצלאה *Fœminæ qvæ venerunt ad orandum.* Ubi interpretes Græci, legerunt צמאות pro צובאות nam reddunt Νηστευουσῶν αἳ ἐνήστευσαν. Ex pari audacia vel lippitudine omi-

omiserunt clausulam istam, 1. *Sam.* II, 22. *Et qvod coirent cum mulieribus turmatim confluentibus ad ostium tabernaculi.*

Patet fœminas istas aliunde tabernaculum adiisse devotionis ergo, non officio aliqvo in eo fuisse functas. Sic & hæc nostra, natu *Asertis*, at natale solum verterat, & *Hierosolymis* sedem suam fixerat, partim ut devota, qvò promptius orationibus vacaret in templo, partim ut Prophetissa, ut prophetaret in Metropoli.

II. *Non recessit à templo* id est statis temporibus orationis. Sic præcipitur *Aaroni* & filiis, Levit. X, 7. *Non egrediemini ex ostio tabernaculi*, ubi *Siphra, fol.* 24. 2. לא בשעת עבודה *Non, tempore ministerii.*

VERS. 42. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα.

Chetubb. fol. 50. *Leniter agat homo cum filio suo ad annum ejus duodecimum.* מכאן ואילך יורד עמו לחיו, *ast exinde descendat cum eo in vitam suam.* Sedulò jam & cum severitate, si opus est, applicet eum ad viam, normam, & artem istam, in qva ei est vivendum.

Ioma, fol. 82. 1. Ab anno duodecimo initiabant pueros ad jejunandum, מעת לעת A tempore in tempus, aut משעה לשעה ab hora in horam, ut assvefierent, & jejunare possent die expiationis.

Christus jam duodenarius יורד לחיו applicat se ad opus suum, ἐν τοῖς τοῦ πατρός εἶ.

Ignat. mart. Epist. ad Magnes. Σολομὼν δωδεκαετὴς κρίσιν ἐπὶ ταῖς γυναιξὶν ἐποιήσατο. *Solomon duodenarius judicavit inter duas fœminas.*

Shemoth rabb. Dicit R. Chama: Moses duodenarius avulsus est à domo patris sui.

VERS. 43. Καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας.

Oritur qvæstio. An licuerit discedere *Hierosolymis* ante finitum septiduum. Si non, qvare discedunt *Petrus* & *Cleopas* die tertio? Si aliter, qvonam sensu intelligendum est præceptum de manducatione Azymorum per totum septiduum?

I. Diſputatur à magiſtris ſuper verba iſta, Deut. XVI, 6.7. *Immolabis Paſcha veſpere ad occaſum ſolis —— Maneqve conſurgens vades ad tentoria tua.* An licuerit manè poſt comeſtum agnum redire ad ſua. Et negatur, idq; meritò. Nam ut

Gloſſ. in Chagigah, fol. 17. 2. *Die feſto*, i e. primo ſeptidui, *Limites Sabbatici prohibuerunt.* Die enim feſto non licuit excedere limites Sabbaticos. *Illud ergò*, inqviunt illi, *qvod dicitur*, Ibis ad tentoria tua, *hoc vult*, *Ibis ad tentoria tua*, *qvæ extra mœnia Hieroſolymæ*, *at neqvaqvam in domum tuam.*

II. Num licuit igitur die feſti ſecundo redire ad ſua? Nec illud: Nam die iſto erat generalis comparitio in atrio, & præſentatio oblationum. Et hoc videtur innui à *R. Elhanani*, in gloſſâ aliâ ad locum modò citatum. *Duæ cauſæ*, inqvit, *erant pernoctationis in Hieroſolyma*, *prima ob diem feſtum*, *ſecunda ob* קרבן *Oblationem.*

III. Tertio die non erat illicitum diſcedere, ſi urgeret neceſſitas. Sed, qvod in plurimis dicere ſolent magiſtri, in hoc etiam dici poteſt יותר משובח laudabilius erat, ſi *Hieroſolymis* commorarentur per totum ſeptiduum: præſertimq; propter diem ultimum, qvi erat feſtus.

Peſikta, *fol.* 75. 3. *R. Ioſe Galilæus dicit* שלוש מצוות נוהגות ברגל *Tria præcipiuntur præſtanda in feſto*: 1. חגיגה *Chagigah.* 2. ראיה *Comparitio* in atrio. 3. שמחה *Lætitia. Chagigah*, ſive oblatio pacificorum erat die primo. *Comparitio* in atrio, erat die ſecundo. Et *Lætitia* potuit eſſe die utroqve.

IV. In tractatu *Moed-katon*, qvi agit de rebus licitè faciendis vel non faciendis in intermedio feſti, vel in diebus feſti profeſtis, in ipſo limine permittuntur varia, qvæ planè arguunt abſentiam & diſtantiam ab *Hieroſolymis.*

V. Qvod ad manducationem Azymorum attinet, præceptum erat indiſpenſabile, בל יאכל ובל ימצא ut nec ederetur fermentatum, nec apud eos inveniretur fermentum per dies illos ſeptem, at nemo dixerit, reſtrictum fuiſſe hoc præceptum ad *Hieroſolymam.* Dicitur in *Hieroſ. kiddushin*, fol. 61. 3. פסחן של נשים רשות *Paſcha fœminarum eſt arbitrarium*: id eſt comparitio fœminarum *Hieroſolymis* ad Paſcha: At non dixerint, qvòd comeſtio Azymorum erat arbitraria fœminis, aut pro libitu. Nam qvam-

qvamvis ſederent domi, & non proficiſcerentur *Hieroſolymas* ad Paſcha, abſtinuerunt tamen à fermentatis, domi.

Hieroſ. Megillah, fol. 74.5. מצה נאכלה בכל מושב. *Azyma comesta ſunt in unqvaqve domo.*

VI. Videtur ex phraſiologia τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, qvòd *Joſephus* & *Maria* commorati ſunt *Hieroſolymis* per totum ſeptiduum; qvod & ab aliis generaliùs factum ex devotione. Et tùm concipe, qvàm innumeræ turbæ hac & illac jam diſcederent, ſpeciatim verò, qvanta cum *Joſepho* & *Maria* verſus *Galilæam*. Ita ut minus mirum foret, ſi *Jeſus* in conſpectu parentum non fuiſſet, ſi modo extitiſſet ſimul cum turba, nec abſentia ejus in eorum ſuſpicione.

Vers. 44. Ἦλθον ἡμέρας ὁδόν.

Ab *Hieroſolymis* versùs *Galilæam* prima ordinaria dieta, erat ad *Neapolin*, olim *Sichem*, diſtantem XXX M. paſſ. At qværas, an iſta fuerit præſens dieta *Joſephi* & turbæ coitinerantis. Longè propius ab *Hieroſolymis* oſtenditur peregrinantibus locus, ubi primùm abſentia Chriſti innotuit parentibus, nomine *Beere*, decem tantùm milliaribus diſtans ab urbe. Crede oſtendentibus, pro libitu.

Vers. 46. Καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων.

I. *Sanhedr.* cap. 11. hal. 2. שלשה בתי דינין שם. *Tres conſeſſus erant in Templo. Unus in portâ atrii gentium. Alius in porta atrii Iſraelis. Tertius in conclavi Gazith.*

Erat etiam Synagoga intra templum : qvod obſervandum.

Joma, fol. 68.2. *Venit Pontifex maximus lectum* (Periochas iſtas, qvæ legendæ die expiationis) *Chazan Synagogæ accipit librum legis, eumq; dat Archiſynagogo, Archiſynagogus τῷ Sagan, & Sagan ſummo Pontifici*, &c. Ubi Gloſſa: *Synagoga erat prope atrium, in monte templi.*

In qvonam horum loco inventus jam fuerit Chriſtus, definiant illi, qvi *Beere* definierunt, ubi non inventus.

II. Qvemnam etiam locum capesseret inter doctores, non facile dictu: Præsertim cum illud obtineret, qvod dicitur

Megillah, fol. 21. 1. *Tradunt Rabbini. A diebus Mosis ad Rabban Gamalielem, non didicerunt legem nisi stantes. At cum obiisset Rabban Gamaliel, ægritudo invasit mundum, ita ut discerent legem sedentes. Unde & Traditio: Ex qvo obiit Rabban Gamaliel, defecit gloria legis.* Vid. & *Succah*, fol. 49. 1. & *Juchasin*, fol. 53. 1.

Et cum eò deventum esset post mortem *Gamalielis*, ut sederent discipuli dum prælegeret magister, qvomodo sederunt? בקרקע *Humi.*

Hinc illud loco in *Megillah* citato. *Rabh noluit sedere in lecto & prælegere discipulo sedenti humi.* Ubi Gloss. *Aut uterqve super lectum, aut uterq; humi.*

Ibid. fol. 27. 2. *Interrogarunt R. Eleazarum ben Shammua discipuli ejus, qvomodo ad hoc grandævitatis pervenisti? Qvibus ille, Ego nunqvam feci synagogam* קפנדריא *communem transitum* (i.e. Nunqvam pertransii per synagogam, ut viam meam abbreviarem.) ולא פסעתי על ראשי עם קדש *Nec unqvam incessi super capita populi sancti*, Gloss. *Super capita discipulorum sedentium humi in Beth Midras.*

Gloss. in Sanhedr. fol. 17. 2. לא באו לזקנה יושבין בקרקע *Si non adhuc attigissent Presbyteratum, sederunt humi.*

An in nuda humo, possit disputari si esset locus, sed jam omittimus; hic enim mos invaluit post mortem *Gamalielis*, qvi non nisi pluribus abhinc annis cathedram capessivit: In cathedra jam sedit *Hillel* magnus, vel si ille nuperrime occubuerit, cathedram jam tenuit *Simeon* ejus filius. Discipulorum ergo nunc temporis erat stare coram magistris, & non sedere: Qvomodo ergo Christus est inter Doctores καθιζόμενος; Solutionem sumas ex voce seqventi.

Καὶ ἐπερωτῶντα αὐτοὺς.

Licuit, & in more erat, vel discipulis, vel qvibusvis aliis præsentibus, magistrum prælegentem, vel etiam totum Synedrium aut consessum, publicè interrogare de dubio qvovis, qvod iis hæsit. Duabus historiis vice plurium hoc illustremus.

Be-

Beresh. rabb. fol. 90. 3. *R. Judah ordinavit R. Levi ben Susi doctorem Simoniensibus. Struxerunt illi ei suggestum magnum, atqve illum in eo collocarunt. Et proposuerunt ei qvæstiones* (ex Deut. XXV. v. 9. excitatas) גרמית ובמה היאך חולצת *Si truncata manibus sit fratria , qvomodo per eam extrahendus est calceus leviri?* רקקה דם מהו. *Si consputet sangvinem, qvid tum ?* Num sangvis ab ea in ejus faciem consputandus ? Qvæstiones certè profundissimæ, & qvæ Oedipum Oedipodissimum reqvirerent.

Hieros. Taanith, fol. 67. 4. *Historia est de discipulo qvodam, qvi venit & interrogavit R. Josua* תפילת הערב מה היא *Oratio vespertina cujus qvalitatis est? Respondit ille* רשות *Arbitraria. Venit ad Rabban Gamalielem & interrogavit, & ille dixit* חובה *est ex efficio. Cui alter, Nonne R. Josua dixit mihi, est pro arbitrio? Et ille, crastino cùm ego ingredior Consessum, prosta tu, & de hac re interroga. Prostitit iste discipulus, & interrogavit Rabban Gamalielem* (præsidem Synedrii) *Oratio vespertina cujusnam est qvalitatis? Respondit ille* חובה *Res ex debito. Et alter, at ecce R. Josua dicit, Qvod est res arbitraria. Tum Gamaliel ad Josuam. Num tu dicis, qvod est de arbitrio? Dicit ei, non. Dicit, exurge in pedes tuos, ut in te testentur. Rabban Gamaliel erat sedens & exponens* (istum articulum, ut probabile) *R. Josua autem stans in pedes suos, donec acclamaret ei omnis populus. Dicunt* τῷ *R. Hotspith interpreti, Dimitte populum. Dicunt* τῷ *R. Zenon Chazan, Dic Incipite; & dixerunt, Incipito: atqve omnis populus stetit in pedes suos. Dixerunt ei, super qvem non transiit malitia tua semper? Extemplo iverunt & præfecerunt R. Eliezarum ben Azariah Synedrio*—כמה ספסלים היו שם *Qvotnam sedilia fuerunt ibi? R. Jacob ben Susi dicit, Octoginta sedilia discipulorum sapientum, præter eos qvi steterunt post cancellos. R. Iose ben R. Bon dicit, Trecenta sedilia, præter eos qvi steterunt post Cancellos.* Eadem historia *Babyl. Beracoth*, fol. 27. 2.

Hæc ideò copiosiùs exscripsimus, non solùm ut probatum habeat lector, illud qvod diximus, de discipulis interrogantibus magistros in Consessu. sed ut videat morem aliqvem Consessus, & ut confluxerint illuc plurimi, non solùm de Discipulis sapientum, sed & de aliis.

II. Addamus insuper & ista:

Maimon. Sanhedrim, cap. 1. *In urbe, in qva non sunt duo sapientes magni, unus aptus ad docendum & instruendum in tota lege, & alius qvi novit*

vit audire & interrogare, & respondere, non constituunt Synedrium, qvamvis sint ibi milleni Israelitæ, &c:

Sanhedr. fol. 17.2. *In civitate, in qvâ non sunt duo, qvi loqvantur, & unus qvi audiat, non constituunt Synedrium. In Bitter erant Tres. In Iabneh qvatuor, videlicet R. Eliezer, R. Iosua, R. Akibah, & Simeon Temanites* דן לפניהם בקרקע *Ille judicavit coram iis sedens humi.* Per eum *qvi audiit*, intelligunt eum, qvi ita peritus erat traditionum, ut proponere qvæstiones potuerit, & respondere qvibusvis qvæstionibus propositis. Talis erat *Simeon Temanites*: qvi qvamvis eâ eruditione foret, tamen qvia ad Presbyteratum non erat promotus, sedit humi: id est, non in subselliis patrũ Synedrii, sed בספסלים *in uno sedilium*, qvæ erant prope à terra: nam hæc loqvuntur de temporibus post mortem *Gamalielis* magni. Nihil incongrui ergò secum fert, si arbitremur, *Christum* jam fuisse in Synedrio ipso: illuc accedere potuerunt *Iosephus* & mater, ut eum qværerent, atq; ipsum in ipsis subselliis patrum esse pro tempore, cùm aptum se approbasset ad proponendum qvæstiones vel respondendum: Nam ad sua subsellia admiserunt & alios, aliâ etiam ex causâ, *Sanhedr.* fol. 40.1. Et minus mirum est, si ille in subselliis Patrum jam sederet duodecim tantùm annos natus, cùm *R. Eleazar ben Azaria* in Cathedram primariam admissus fuerit, annos natus tantùm sedecim. *Hierof. ubi ante:* Si verò foret in Synedrio inferiori, multò magis potuit inter eos sedere. Verùm illud, qvod maximè qværendum, est an Christus inter hos sederit *ut discipulus*: qvod vix credendum.

CAP. III.

VERS. 2. Ἐπ' ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα.

HIEROS. *Sanhedr. fol.* 29.1. אין ממנין שני כהנים גדולים באחת *Non præficiunt duos summos Pontifices simul.* Verissimè qvidem. At præfecerunt tamen סגן *Sagan* cum summo Pontifice.

Iuchasin, fol. 57.1. ex *Rambam.* זה למעלה לכ"ג כמו שני למלך *Sagan qvoad gradum, idem erat summo Pontifici, qvod secundus qvis Regi.* Sub-

Substituerunt qvidem Pontifici summo sacerdotem alium, vesperiis diei Expiationis, qvi in promptu esset ad fungendum officio diei, si fortè immunditiies aliqva invaderet summum Pontificem, *Ioma*, cap. I.

Hieros. Horaioth, fol. 47. 4. Historia est de Ben Elam è Zipporim, qvod cum gonorrhæa obtigerat Pontifici die expiationis, ille ingressus est & functus officio diei.

Et alia historia, de Simeone ben Kamith, qvod cùm ambularet cum rege vesperiis diei Expiationis, vestes ejus à saliva alterius erant tactæ: Ingressus ergò Iudah frater ejus ministravit. Vidit illo die mater eorum, duos filios suos summos Pontifices.

Qværitur meritò, an *Sagan* idem fuerit cum hoc deputato, & Judæi ipsi de re disputant. Tuerer ego negativum: Nam *Sagan* non erat tàm *Vice-Pontifex*, qvam, ut ita dicam, *Super-Sacerdos*: idem cum ממונה *Præfecto Templi*, de qvo tàm freqvens mentio apud magistros: cui cura præcipuè incubuit de ministerio.

Joma, cap. 3. hal. 1. אמר להם הממונה. *Dicit iis Præfectus, Ite & videte, num instet tempus mactandi victimam.*

Tamid. cap. 3. hal. 1. אמר להם הממונה *Dicit iis Præfectus, venite & projicite sortes, qvis mactet victimam, qvis spargat sangvinem*, &c. Gloss. ממונה הוא סגן *Præfectus est Sagan.*

Vocatur vulgo סגן כהנים *Sagan Sacerdotum*, qvod arguit primatum ejus inter sacerdotes potiùs, qvam deputationem sub Pontifice.

Sanhedr. fol. 19. 1. *Cum stat summus Pontifex in circulo lugentes consolante,* סגן ומשוח בימינו *Sagan, & unctus ad bellum stant à dextrâ ejus, &* ראש בית אב *Caput domus patris, & lugentes, & totus populus à sinistra.*

Nota ordinem τȣ *Sagan.* Ille infra summum Pontificem, at supra capita Ephemeriarum.

II. *Reg.* XXIII, 4. את כהני המשנה *Sacerdotes secundi ordinis.* Targ. ית סגן כהניא *Sagan sacerdotum*, & cap. XXV, 18. צפניהו כהן משנה. *Zephaniam Sacerdotem secundum*, Targ. צפניה סגן כהניא *Zephaniam Sagan Sacerdotum.*

Erat itaqve *Caiaphas* summus Pontifex, & *Annas Sagan*, vel Præfectus Templo: qvi ob independentem istam dignitatem, voca-

vocatur Ἀρχιερεὺς æqvè ac *Caiaphas*: qviqve ideo videtur nominari prior, qvia illius erat focer.

Chetubb. fol. 88. 2. & fol. 105. 1. פלוגתא דחנן ובני כהנים גדולים *Dissensio est inter Hanan & filios summorum Sacerdotum*, &c. In causa scil judiciaria, circa uxorem efflagitantem dotem suam. &c. Ubi scrupulus est, qvinam hi כהנים גדולים summi sacerdotes: an Patres & Capita Ephemeriarum, an summus Pontifex tantum & Sagan? Erat בית דין של כהנים *Consessus Sacerdotalis*, Cap. 1. ejusdem tractatus, hal. 5. de qvo diximus ad Mat. XXVI, 3. Jam qværitur, an per *Filios summorum Sacerdotum*, intelligendi sint, Filii Patrum Ephemeriarum, an ipsi Patres Ephemeriarum, ut filii Pontificis & Sagan, ubi Pontifex in isto Consessu fuit instar נשיא *Principis in Synedrio*, & *Sagan* instar אב בית דין *Patris Synedrii*.

Pesikta, fol. 11. 4. *Moses factus est Sagan Aaroni: devestivit eum & vestivit eum* (in die scil. consecrationis ejus.) *Et sicut factus est ei Sagan in vita ejus, sic factus est etiam in morte ejus.*

VERS. 5. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, &c.

Tale qvid factum tradunt Judæi, à nube ductrice Israelis in eremo. Pro multis loqvatur *Targ.* in Cant. II, 6. *Præcurrebat eos nubes una, itinere trium dierum* למכבא טוריא ולמר לי מישריא *ad deprimendos colles, & elevandas valles, & interimebat omnes serpentes ignitos & scorpios in deserto, & explorabat eis locum idoneum ad pernoctandum.*

Qvonam respiciant verba Prophetæ, norunt bene Christiani: Judæi applicant ad vias complanandas pro reductione captivitatis Israeliticæ: Nam hoc præcipuum erat, qvod à *Messia* expectarunt, ut reduceret tantum captivitatem *Israelis*.

Beresh. rabb. fol. 110. 3. *R. Chanan dicit, Israeli non opus est doctrina Messiæ regis, tempore futuro, nam dicitur, Illam gentes reqvirent*, Esai. XI, 10. *at non Israel. Si sic, qvare venit Messias, & qvidnam venit acturus?* לכנס גליותיהן של ישראל *Ut colligat scil. captivitatem Israelis, &c.*

VERS.

VERS. 8. Ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

An Baptiſta luſerit ſono vocabulorum בניא *Banaia*, & אבניא *Abanaia* non dicimus: egregiè certe deridet vanam populi fiduciam & jactantiam (cui nihil antiqvius, vel freqventius qvàm gloriari, qvod eſſent filii *Abrahami*) cùm inqvit ille, filios *Abrahami*, qvales vos eſtis, ſuſcitare poteſt Deus etiam de hiſçe lapidibus.

VERS. 11. Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι.

Nemo dixerit, ſenſum eſſe, Qvi habet duas tunicas, det ei qvi non habet duas, ſed ei, qvi non habet ullam: Nam, uti ſimplici tunicâ aut veſtimento, pro re religiosâ habitum eſt à nonnullis, de qva re alibi.

VERS. 13. Μηδὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον.

Sanhedr. fol.25.2. כיון דחזו דקא שקלי יתירא פסלינהו *Cùm viderent Rabbini, qvod Publicani nimium exigerent, reſpuerunt eos:* ut non idoneos ad teſtandum in re qvalibet. Ubi Gloſſa, יתירא *nimium*, id eſt יותר מן הקצבה πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον.

Et laudatur ibidem Pater *R. Zeira*, qvod leniter & honeſtè munere iſto fungeretur. *Publicanatum egit 13. annis: Cùm ad oppidum adventaret Princeps civitatis, videretqve Publicanus Rabbinos, dicere iis ſolitus eſt* לך עמי בא בחדריך *Vade populus meus, intra in cubicula tua,* Eſai.XXVI.Gloſſ. *Ne videat vos Princeps civitatis, & obſervans, qvod multi eſtis, cenſum augeat annuatim, &c.*

VERS. 14. Μηδὲ συκοφαντήσητε.

Levit. XIX, 11. לא תשקרו Græc. Οὐδὲ συκοφαντήσει ἕκαστος.

Iob. XXXV, 9. עשוקים Græc. Συκοφαντέμενοι. Vid. *Psal.* LXXII, 4. & CXIX, 122. &c.

Dion. Cass. lib. 58. statim ab initio. Τῶν γάρ τι συκοφαντεῖν ἐθελόντων ἔργον ἐστὶ λοιδορίας τε τινὸς προκατάρχεσθαι, καὶ ἀπόρρητόν τι ἐκφαίνειν, ἵνα ἀκέσας τι αὐτὸς, ἢ καὶ ὅμοιόν τι εἰπὼν αἰτιαθῇ.

Hic enim Sycophantis mos, ut convitiis proscindere aliqvem, & arcani qvippiam efferre ipsi incipiant, ut audiens alter, ipse qvoqve simile aliqvid enuntiando crimini obnoxius fiat.

Τοῖς ὀψωνίοις.

Vox Rabbinis etiam usitata.

Midr. Schir, fol. 5. 3. *Rex distribuit* אופסוניון ללגיונותיו ὀψώνια *legionibus.*

Sanhedr. fol. 18. 2. *Rex non admittendus est ad intercalationem anni* משום אופסניא *Propter opsonia.* Ne scil. sibi ipsi faveret in dispositione anni qvoad opsonia militum.

VERS. 22. Εἶδει περιστεράν.

Insedit, si Judæis credes, columba aurea, summitati sceptri *Solomonis.*

Bemidb. rab. fol. 250. 1. *Sedenti Solomoni in solio, sceptrum post eum appensum est,* ויונה בראשו, *in cujus summitate erat columba, & corona aurea erat in ore columbæ.*

VERS. 23. Ὢν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσήφ.

I. *Schemoth rabba*, fol. 160. 4. *Parabola. Orphana qvadam educata fuit sub* אפיטרופוס *Nutritio qvodam, viro bono & fideli: voluit ille tandem eam elocare in matrimonium. Accersitur scriba, qvi scribat libellum de dote ejus. Dicit ille puellæ, qvodnam est tibi nomen? N. inqvit illa. Et qvodnam nomen patris tui? Hic illa siluit. Cui Nutritius, qvare siles? Cui illa, Qvia ego non novi patrem ullum præter te.* שהמגדל נקרא אב ולא המוליד *Nam ille, qvi educat, vocatur Pater, non ille, qvi generat.* Nota illud. Josephus *Jesum* pro filio agnoverat ab ejus incunabulis, sic doctus ab Angelo, & sic conven-

ventum est inter eum & *Mariam*: eum redemerat infantem, nutriverat puerum, educaverat juvenem, nil mirum ergo, si vocetur *Josephus* pater ejus, atqve is Ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσήφ.

II. Cogita, qvalenam potuisset esse judicium Synedrii hac in causa ex hac historia.

Kiddushin, fol. 80. 1. *Venit mulier qvædam Hierosolymam cum puerulo super humeros suos portato. Educavit illa eum, atqve ille tandem cum ea coiit. Adducti sunt ad Synedrium, & Synedrium eos lapidavit.* לא מפני בנה ודאי *Non qvod indubitato esset ejus filius* אלא מפני שכרוך אחריה *sed qvod ille ita ei adhæserat.*

Jam finge tibi Beatissimum *Jesum*, defuncto *Josepho*, accessisse ad Synedrium, postulatum fundum & bona ejus, ut hæredem; nonne æqva ratione obtinuisset, ut *Josephi* filius. Non qvod absqve dubio ejus filius foret, sed qvod ab incunabulis ita ei adhæserat, à *Josepho* semper educatus ut filius, & semper agnitus.

III. De *Josepho* qvodam fabro, loqvuntur magistri Sect. 13. ejusdem tract. *Shemoth rabba*, fol. 128. 4. שאל אבנימוס הגרדי וגו׳ *Interrogavit Abnimus Gardiæus Rabbinos b. m. unde terra creata est primum? Respondent illi, non est qvispiam peritus in istiusmodi rebus,* אלא לך אצל אבא יוסף הבנאי *Ast ito tu ad Abba Joseph architectum. Abiit & invenit eum stantem super tigna.*

In obscuro æqve est, qvisnam ille *Josephus faber*, & qvisnam *Abnimus*; qvamvis de hoc freqventior mentio apud istos authores: dicantqve *Abnimum & Bileamum fuisse summos Philosophos totius urbis, Beresh. rab.* fol. 73. 4. Hoc solum de eo legimus, qvod intercessit familiaritas inter illum & *R. Meir*. *Midr. Ruth*, fol. 43. 2.

Τοῦ Ἡλί.

I. Nec opus est, nec ratio ulla, nec fundamentum omnino ullum, qvo fingamus conjugia nescio qvæ, & fratriationes nescio qvas, ut tollatur scrupulus hoc in loco, ubi qvidem non est scrupulus omnino ullus. Nam

I. *Josephus* hic non vocatur filius *Heli*, sed *Jesu*. Vox enim

Jesus, vel υἱὸς (non υἱοῦ) subintelligenda est, atqve in animo lectoris adjungenda unicuiqve propagini in hac genealogia hoc modo. *Jesus filius Josephi, ut existimabatur, filius Heli: filius Matthat*: & tandem *Filius Adami, filius Dei.* Parum enim ad rem Evangelistæ erat, vel Genealogiam *Josephi* ducere ab *Adamo*, vel ostendere *Adamum* fuisse filium Dei: qvod non solum duriuscule sonat, sed hic enormiter & fere blasphemè. Nam cum dixerat *Lucas* vers. 22. vocem cœlestem pronuntiasse *Jesum filium DEI*, putasne eundem *Lucam* immediate pronunciare velle *Adamum filium Dei?* Qvæ ipsissima res plane docet, qvidnam sibi proposuerit Evangelista in textura hujus genealogiæ, nempe ut ostenderet, *Jesum*, qvi testimonium cælitus à Deo acceperat, *hic est filius meus*, eundem esse, qvi promissus fuerat *Adamo* de semine mulieris. Genealogiam ergo ejus texit per mulierem, matrem ejus, filiam *Heli*, & usqve ad *Adamum* cui ille promissus. Atqve ex postremo nexu catenæ Genealogicæ docet, qvo sensu sumendus primus: nempe qvod *Jesus* vocetur filius *Heli*, non *Josephus*, ut *Jesus* filius Dei, non *Adamus*. Et sic in unoqvoqve nexu intercurrente, subintelligendus, *Jesus* filius *Matthat*, filius *Levi*, filius *Melchi* & sic de reliqvis.

Et congruit hic stilus Genealogicus cum isto *Mosis*, Genes. XXXVI, 2. אהליבמה בת ענה בת צבעון qvæ verba si reddas *Aholibama filia Anæ, filiæ Zibeon*, emasculas *Anam*, qvi vir fuit & pater *Aholibamæ*, vers. 24. 25.

II. Si daretur *Josephum* vocari filium *Heli*, qvod neqvaqvam conceditur, non laboraret tamen admodum solæcismo, cum gener ejus foret, maritus *Mariæ*, ejus filiæ. Filius per legem, sed non per naturam.

II. *Hieros. Chagigah*, fol. 77. 4. Agitur de religioso qvodam, qvi in insomniis vidit pœnas inferorum. Inter alia חמא מרים בת עלי בצלים qvæ sic reddimus, libentissimè corrigendi si erramus: *Vidit Mariam filiam Heli in umbris. R. Lazar bar Josah dicit* תליא בחוטי ביזויא *suspensam per glandulas mammarum. R. Josah bar Haninah dicit* צירא תרעא גיהנום קביע באודנה *Vectis portæ Gehennæ erat infixus ejus auri.*

Si hic sit verborum sensus, qvod ego qvidem credo, eousqve convenit cum Evangelista nostro, ut *Maria* dicatur filia *Heli*,

Heli, & reliqva dici in opprobrium beatissimæ virginis qvis non suspicetur? Cui etiam convitiantur sub nomine *Satda* non raro.

VERS. 27. Τοῦ Ῥησὰ, τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Σαλαθιὴλ, τοῦ Νηρί.

I. Qvod omittatur *Pedaiah* pater *Zorobabelis* 1. Paral. III, 19. convenit cum Ezr. V, 2. Hag. I, 1. &c. Sed qvare ille ab iis omissus, non facile dictu.

II. De variatione nominum hic & 1. Paral. III. hoc certe non indignum observatione: qvòd *Zorob.* & filii ejus, tralati fuerunt ex *Babylonia* in *Judæam*, & tralata forsan nomina, cum mutarent sedes. Non tutum admodum fuit *Zorobabelo*, isto nomine vulgò vocari in *Babylonia*, qvippe sonaret *ventilationem* Babelis. Vocatus ergo ibi vulgatius *Sheshbazzar*. At tutissimum in Judæa resumere nomen *Zorobabel*, cum *Cyrus* & *Darius* jam ventilassent *Babylonem*. Sic filii ejus *Meshullam* & *Hananiah*, vix tuto, & vix propriè dici potuerunt *Abiud*, id est, *Patris mei est gloria*, & *Rhesa*, *Princeps*, in Babylonia, ast in Judæa, hæc nomina accommodatissima.

III. De variatione etiam nominum hic & *Mat. I.* diximus isto loco. Nempe qvòd *Neri* reverà erat pater *Salathielis*: at dicit Matthæus *Jechoniam* illum genuisse (qvi obiit absq; liberis, *Hierem.* XXI, 30.) non qvòd illius fuerit naturâ filius, sed successione hæres.

VERS. 36. Τοῦ Καϊνάν.

Non multum exspatiabimur in controversiam plus satis agitatam. Paucis expediemus ea, qvæ nobis in hac re satisfaciunt.

I. *Lucam* versionem Græcam hîc secutum fuisse, minimè dubitamus, atqve qvidem omnibus est in confesso, qvæ sic in *Genes.* XI, 12.13. *Et vixit Arphaxad ad centum triginta qvinqve annos & genuit Kainan. Et vixit Kainan centum & triginta annos & genuit Sala. Et vixit Cainan, postqvam genuerat Sala, annos trecentos triginta.*

Dum

Dum *Theophylum ad Autolycum*, lib. 3. de hac re lego, non possum non hoc in ipso authore observare, qvòd partim Græcam versionem seqvatur, dum centum annos tribuit *Arphaxado*, partim non, dum *Cainanem* omittit, nam sic ille, Ἀρφαξὰδ δ' ἐπέκνωσε Σαλὰ ὢν ἐτῶν ρλε. *Arphaxad ad annos natus 135. genuit Sala*. Atqve hoc in ejus interprete non possum non mirari, qvòd interserit de suo, *Arphaxad natus annos 135. genuit filium nomine Cainan. Cainan autem natus annos 130 genuit filium nomine Sala.* Cum de *Cainane* apud *Theophilum* non syllaba una. Fidus interpres!

I. Nullis argumentis mihi persvaseris, hæc de *Cainane* unqvam fuisse in textu Mosis, vel in Bibliis Hebræis, qvibus usi sunt interpretes. Sed addita fuisse non dubito ab ipsis interpretibus. Partim qvia ratio nulla reddi potest, qvare jam exciderint ex Hebræo, & partim, qvia ratio probabilis reddi potest, qvare addi potuerint ab interpretibus: præsertimqve qvòd freqventissimum sit, iis addere de suo pro arbitrio placitoqve.

Huic uni forsan poteram succumbere culpæ,

Ut crederem, *Cainanem* aliqvando locum habuisse in textu *Mosis*, at nescio qvo fato aut infortunio excidisse: nisi qvod videam centena additamenta ejusdem farinæ in versione Græca, qvæ nec agnoscere potest codex Hebræus, nec tolerare qvidem ratio aut probabilitas. In propriis nominibus solùm, sumamus exempla, qvia cum proprio nomine jam nobis res est.

Gen X, 2. Ἐλισὰ *Elisa* additur ad filios *Japheti*.
Et vers. 10. 22. Καϊνὰν *Cainan* alter ad filios *Semi*.
c. XLVI, 20. Qvinq; nepotes ad filios Josephi, Malach. IV, 5. *Thisbites*.
Exod. I, 11. Ὤν *On* urbs, ad *Pithem* & *Raamsen*.
2. *Sam.* XX, 18. *Dan* urbs, ad *Abel*.

Ut innumera ferè nomina locorum, in libro *Josua*, omittamus.

Jam, credamne ego, hæc unqvam extitisse in codice Hebræo? cùm *præter* rationem omnem qvædam dicantur, qvædam *contra* (ut speciatim de *Dan* cum *Abel* juncta, & de Nepotibus *Josephi*) atqve omnia sine ullo fundamento.

II. Nul-

II. Nullus dubito, interpretes, qvicunqve tandem illi fuerint, animo non ſincero ad iſtud opus ſe accinxiſſe, atqve imponere Gentilibus nullam iis fuiſſe religionem, at religionem non favere ſuis. Secundum malum hoc ergò animi temperamentum, qvo ſe ad opus iſtud addixerunt, geſſerunt ſe in ipſo opere. Hinc addunt & decurtant pro libitu, oſcitanter, cæcutienter, audacter: vertunt in ſenſum ſæpiſſimè alienum, non raro contrarium, aliqvando nullum: & multoties, vel in patrocinium traditionum ſuarum, vel in fugam ſcandali textus ſacri, vel pro fama aut incolumitate gentis ſuæ. Qvorum omnium indicia turmatim proferre, non eſſet arduum, ſi iſti operi incumberemus. Cum ultimo tantùm nobis res jam eſt:

III. Nota ſatis eſt hiſtoria de tredecim locis, qvæ referunt Talmudici immutata fuiſſe à LXXII. Senioribus, qvi legem, tranſcripſerunt (Hebraicè dixerim ego) pro *Ptolemæo*. Enumerantur, *Hieroſ. Megillah, fol.* 71.4. *Babyl. Megillah, fol.* 9.1. *Maſſecheth Sopherim*, cap.1. Et ſparſim eorum mentio in *Bereshith rab. fol.* 10.3. & *fol.* 12.4. & *fol.* 41.4. & *fol.* 53.4. & *fol.* 110.1. Et *Shemoth rabba, fol.* 123.1. ubi innuitur duodecim loca fuiſſe immutata.

Jam verò ſi Gloſſatores conſulas, docebunt illi, immutationes iſtas ab iis factas eſſe, nonnullas ne carperetur textus ſacer, nonnullas ut conſuleretur famæ aut paci gentis. Ipſum idem ab iis factum eſſe qvi Biblia verterunt, parum eſt dubitandum, cum res ipſa loqvatur.

Addamus exempli ergò ad *Cainanem* noſtrum, qvinqve animas qvas addunt illi ad familiam *Jacobi*: qvinqve nepotes *Joſepho* ſiſtentes qvi adhuc non erant in rerum natura: immo ſeptem ſecundum calculum eorum in *Gen.* 46.27. Υἱοὶ δὲ Ἰωσὴφ οἱ γενόμενοι αὐτῷ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ ψυχαὶ ἐννέα.

Jam cui codici credenium, Græco an Hebræo? Et num qvinqve iſti additi à Græcis, olim extiterunt in textu *Moſis*, & vel amiſſi ſunt per incuriam librariorum, aut eraſi per audaciam Judæorum? Dictet ratio atqve ipſa natura. Nam ſi *Machir*, *Galead*, *Sutelah*, *Tahan*, & *Eden* fuerunt cum *Joſepho*, cùm *Jacobus* cum ſuis deſcenderet in *Ægyptum* (& ſi non fuerint, cur numerantur inter deſcendentes?) tum *Manaſſes* novennis aut ad plurimum decennis factus eſt avus, atqve *Ephraim* octennis aut novennis. Credam-

damne ego *Mosen* talia retulisse? Miror potius frontem interpretum, qvi tam incredibilia imponerent Gentilibus credenda.

IV. Conspicuum satis est, versionem Græcam à capite ad calcem evolventi, à diversis authoribus eam exaratam, stylo & ingenio variantibus. Ita ut doctiùs liber hic vertatur qvam ille, elegantior sit Græca λέξις in libro hoc qvam illo, propius ad Hebræa accedat versio in libro hoc qvam isto: In omnibus tamen libris, Judaicum ingenium odorari est, rebus istius gentis favens & patrocinans. Tale qvid deprehendere est in ipsissimis hisce rebus, de qvibus jam agimus, additio *Cainane*, & additis qvinqve ad LXX, animas.

Ut se gens Judaica supra universum genus humanum prætulerit, & septuaginta animas descendentes cum *Jacobo* in *Ægytum* gentemqve ipsam appreciaverint supra septuaginta nationes totius mundi, si qvis tam peregrinus est in rebus & libris Judaicis ut non noscat, discat ex his, vice plurium qvæ possent proferri.

Zohar in Exod.col.22. *Septuaginta animæ Jacobi descenderunt in Ægyptum, ut restaurarent septuaginta familias dispersas per confusionem lingvarum. Nam æqvales fuerunt istæ LXX, animæ omnibus istis familiis totius mundi. Atqve ille, qvi iis vellet dominari, idem facit ac si tyrannidem exerceret in universum orbem.*

Targ. in Cantic. IV, 10. *Qvam bonæ sunt super me dilectiones tuæ ô cœtus Israel* משבעין אומיא *magis qvam LXX nationum.*

Bemidbar rabba, fol. 210. 3. *Creavit sanctus benedictus septuaginta nationes, verum in omnibus iis non invenit complacentiam, sed in solo Israele.*

Beresh. rabb. fol. 43. 2. *Dicit Abrahamus Deo, Nonne de Noacho suscitasti LXX nationes? Dicit illi Deus: De te suscitabo gentem istam, de qva scribitur, Qvæ gens tam magna?*

Gloss. *Gens illa peculiaris* יתירה על ע׳ אומות *excellens supra LXX nationes, gens illa sancta, sicut lingva sancta excellit supra LXX lingas.*

Innumera sunt istiusmodi. Jam verò cum periculum & odium non creare Judæis non potuerit hæc arrogans doctrina & jactantia, si Ethnicis innotesceret, conceperim ego promptiùs, interpretes hic caute & callide fecisse in fugam istius periculi, per ista ad-

additamenta, qvam hæc unqvam fuiſſe in textu *Moſis*. Addendo qvippe duplicem *Cainanem*, & qvinqve animas ad LXX in familia *Jacobi*, caverunt, ne Ethnici in Bibliis ſuis Græcis invenirent exacte LXX nationes in Gen. X, ſed LXXII, (aut LXXIII, computato Ἐλισὰ etiam) ut ne LXX. animas deſcendentes in Ægyptum, ſed LXXV.

Pari aſtutia uſi ſunt in verſione, *Deut.* XXXII, 8. unde orta iis eſt collatio iſta inter LXX, animas *Jacobi*, & LXX, nationes. *Qvando dividebat Altiſſimus gentes, qvando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum* למספר בני ישראל, *juxta numerum filiorum Iſrael*. Sic *Moſes*.

At illi Ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. *Statuit terminos gentium, juxta numerum Angelorum Dei*: Senſu à *Moſe* alieniſſimo, at qvi obſcurat illud, unde oriri potuit aliqvod periculum. Ipſo qvidem adeò obſcuro, ut *Oedipo* opus ſit ad enucleandum: ſi modo non ab iis alluſum ſit ad traditionem Judaicam (qvod ego ſuſpicor) de LXX, Angelis præfectis LXX, nationibus mundi.

V. Jam ergo cum tàm vaga & aliena fuerit iſta verſio, qvare eam tàm accurate ſeqvuntur Evangeliſtæ & Apoſtoli, idqve non raro ubi diſcrepat à fonte Hebræo?

Reſpond. I. Diſpoſuit Deus thuribula *Korachi, Dathanis, & Abirami* ad uſum ſacrum, qvia illa ordinata primitus ad uſum ſacrum. Sic & Spiritus Sanctus verſionem Græcam ad uſum ſuum, qvia ea ordinata primitùs ad uſum ſacrum. Non ſinceri erant animi interpretum in verſione ſuâ, ſed tranſverſa tuentes: ſic nec ſinceri animi *Korachi, Dathanis, & Abirami* in oblatione thymiamatis, ſed perverſi: At dicatum fuit thymiama eorum ab iis in uſum ſacratum, transfert ergò Deus thuribula eorum in uſum ſacrum. Sic & verſio Græca ordinata in uſum ſacratum, qvia in Biblicum, ſic & reſervata à Sp. Sancto in uſum Biblicum.

II. Cùm novum Teſtamentum Græcè ſcriptum fuerit, tractandumqve fuerit maximè à Gentilibus, congruentiſſimum fuit, imò maxime neceſſarium, codices Græcos ſeqvi, qvibus ſolis uti potuerunt Gentiles; ut illi hiſtorias, vel allegationes ex veteri Veſtamento adductas examinantes, conſonas iis illas reperirent, & non contrariantes. Conſulentes illi, exempli gratia, Biblia ſua Græca de nominibus à *Davide* retro ad *Adamum*, Comperiunt il-

lic *Cainanem filium Arphaxadi.* Si *Lucas* eum etiam non interseruisset, qvàm promptè illi veracitatem ejus in suspicionem vocare potuerunt, in reliqva Genealogiæ parte, qvæ extracta est, ex tabulis & regestis non adeò notis.

III. Si fides habenda historiæ isti de versione Græca apud *Aristeam* & *Josephum*, isti etiam particulæ habenda fides. Qvam habe verbis interpretis *Aristaa.*

καθὼς δὲ ἀνεγνώσθη τὰ τεύχη, &c. *Ut autem perlecta sunt ista volumina legis, astantes & sacerdotes & interpretes, seniores, gubernatoresqve civitatis, & ipsi principes multitudinis ita dixerunt:* Ἐπεὶ καλῶς καὶ ὁσίως διηρμήνευται, *&c. Qvoniam rectè, sanctè, & per omnia accuratè perfecta est ista interpretatio, par est ut omnia permaneant in suo habitu, nec ulla fiat immutatio. Omnibus ad hæc cum approbatione acclamantibus, jussit Demetrius illos* διαράσασθαι καθὼς ἔθος αὐτοῖς ἐστιν *&c. ut haberent in more (ut habent,* magis ad verbum) *imprecari dira illi, si qvis immutaturus esset, vel addendo vel transferendo, vel auferendo. Qvod rectè fecerunt ad hoc, ut perpetuò conservarentur illa salva, & cum diuturnitate inviolata.*

Hæc si vera, res certè non levis erat Judæo, qvicqvam alleganti ex veteri Test. Græcè, Græca pedetentim non seqvi. Et mirum est, qvemvis eorum post hanc, aliam versionem ausum moliri. Anne sub hisce diris & imprecationibus astricti Amanuenses sacri, si modò aliqva rei fides? Qvis dixerit? At qvis hoc non dixerit. Qvod hinc satis iis erat, qvo obturarent ora Judæorum cavillantium, qvod versionem Græcam seqventes declinaverint non raro à veritate Hebræa: in fugam scil. istius Anathematis: si modò hæc vera.

Object. Verùm hoc, de qvo jam agimus (ut alia omittamus) erat purè falsum. Nam nec erat *Cainan* aliqvis filius *Arphaxadi* nec erat *Jesus* filius *Cainanis* alicujus postdiluviani.

Resp. I. Nec dici qvippiam falsius qvoad rem ipsam potuit, qvàm illud Apostoli, cùm vocat prædicationem Evangelii *Μωρίαν Stultitiam,* 1. Cor. I, 21. & tamen qvoad communem de ea conceptum, stultorum hominum, nihil verius. Sic falsum est illud qvod hîc asseritur in seipso, at verum in conceptu eorum pro qvibus Evangelista scribit. Nec Spiritui Sancto in animo est, in ani-

animis eorum indulgere falſum, ſed non obtrudere offendiculum. *Omnia factus ſum omnibus, ut lucrifaciam aliqvos.*

II. Parallelifmum aliqvem cum hac re *Lucæ* habet illud in Vet. Teſtamento, 1. Paralip. I, 36. *Filii Eliphaz, Teman & Omar & Zephi, & Gatam & Timnah & Amalek.* Ubi æqve falſum eſt qvod *Timnah* erat filius *Eliphaz*, ac qvod *Kainan* erat filius *Arphaxadi.* At procul abſit, longiſſimè abſit ut dicamus Spiritum Sanctum vel hîc falſum eſſe, vel velle fallere, *Timnah* non erat vir, ſed fœmina, non filius *Eliphaz*, ſed concubina, non frater *Amalech*, ſed mater, *Gen.* XXXVI, 12. Sed docet Sp. Sanctus in hac brevitate locutionis, recurrendum eſſe ad originalem hiſtoriam, unde hæc deſumuntur, atqve inde ſumendam determinatam rei explicationem: Qvod non rarò fit ab eodem Spiritu breviter loqvente in hiſtoriis benè notis. Cavillari in Evangeliſtam in hac re, de qva jam agimus, non poſſunt Gentiles, qvia congruit ille cum eorum Bibliis: Et ſi cavillentur Judæi, vel ſi nos jam cavillemur, reſpondere habet ille ex uſitato more Spiritus Sancti. Cui non infreqvens eſt in repetitione hiſtoriarum ſatis notarum, variare à primitiva & Originali hiſtoria, nec fallendi animo, nec ipſo decepto, ſed pro majeſtate & authoritate ſua dictante, & lectorem referente ad primitivam hiſtoriam, unde de ſtatu rei ſtatuat & determinet, & rationem variationis inqvirat. Hunc morem imitatur Stephanus, de ſepultura Patriarcharum loqvens, Act. VII. verſ. 15. 16. Satis intellectus à Judæis auditoribus, breviter loqvens in hiſtoria nota.

III. Aliud eſt dictare de ſuo, atqve allegare (qvod hic facit Evangeliſta) dictata ab aliis: Et cum abſqve omni dubio ille ſcripſerit pro Gentilibus, utpote aſſecla exiſtens Apoſtoli Gentium, qvid vetat, qvo minus ille allegeт prout dictatum eſt in Bibliis Gentilium?

Cum Apoſtolus vocat Magos Ægyptios, *Jannen & Jambrem*, 2. Tim. III, 9. non pro certo tradit, aut fide ſua ſpondet, nomina iſtorum iſta fuiſſe, ſed allegat tantum dictata & tradita ab aliis, vulgarem ſcil. traditionem gentis, *Timotheo* ſatis notam, & de qva nec ille, nec qvivis alius movere vellet litem, vid. *Menacoth*, fol. 85. 1. *Targ. Jonath.* Exod. 1. *Aruch* in יוחני. Et *Numenium* apud Euſeb. in Præpar. Evang. lib. 8. cap. 8.

Cumqve Apostolus Judas loqvitur de *Michaele* contendente cum Diabolo circa defunctum *Mosen*, rem non tradit pro certa & authentica, at non postulandus tamen ille falsi, qvia non dictat de suo, sed revocat tantùm ad dictata ab aliis; atqve argumento utitur ad Judæos, ex ipsorum codicibus & traditionibus sumpto.

IV. Sicut ad intelligendas phrasiologias & sententias in N. T. commodissimum, imò necessarium est, inqvirere qvonam modo intellectæ sunt ab iis qvi vel ipsas ab ore loqventium audierunt, vel ad qvos sunt scriptæ: sic & in hac re par scrutamen faciamus. Cum primum in lucem prodiret hoc Evangelium inter Judæos & Gentiles, non habuerunt Gentiles cur qvererentur qvod Evangelista seqveretur ipsorum biblia: & si qverantur Judæi, habent qvod sibi ipsis respondeant. Et speciatim de hoc nomine *Cainan* interserto, ut & de LXXV. animabus in familia *Jacobi*, norunt inter eos doctiores, unde ille hæc hauserit, qva ratione ista in Bibliis Græcis addita & qvod *Lucas* fideliter hæc transcripserit, & si aliqvid sit qverelâ dignum, causentur in primos authores, non in transcriptorem.

V. Deniqve: anteqvam versa sunt Biblia in lingvam Græcam pro *Ptolemæo*, ut supponitur, infinita erant exemplaria bibliorum in lingva Hebræa; in *Palæstina*, *Babyloniâ*, *Ægypto*, ubiqve in omni Synagoga: & stupendum est, in omni vetustate, non esse volam aut vestigium mentionis, vel unius codicis Hebræi, qvi consonat cum versione Græca. Habemus varias editiones Græcæ versionis τῶν LXX. ut vocatur, inter se qvamplurimum dissidentes, at qvis vidit aut audivit unqvam, de codice Hebræo, qvi in omnibus consensit cum istarum aliqva? Sensum proprium secuti sunt interpretes, & parum sese astrinxerunt ad textum Hebræum.

CAP.

CAP. IV.

VERS. I. Ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι.

MATTHÆO est Ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Qvod ego intellexerim, qvod raptatus fuerit à Spiritu Sancto in aera, & sic provectus in eremum. Ratio conjecturæ varia. I. Qvia simile legimus de *Philippo*, Act. VIII, 39.40. atqve idem suspicantur viri sanctissimi de *Elia*, 1. Reg. XVIII, 12. & 2. Reg. II, 16.16. II. Verisimile est, Diabolum *Jesum* per aerem rapuisse, hac ipsa occasione, sub simulatione scil. se Spiritum Sanctum esse, qvi eum sic rapuerat in eremum: Atqve sub ipsissima hac notione, venerationem ab eo reqvisivisse, ac si ipse foret Spiritus Sanctus. III. Non prætereunda est methodus *Lucæ*, de ordine tentationum, discrepans à *Matthæo*. Tentatio in pinnaculo templi, *Matthæo* est secunda, verissimeqve: Ea *Lucæ* est tertia. *Et finita*, inqvit ille, *omni tentatione, recessit ab eo Diabolus.* Jam vero ô *Luca*, qvomodo *Christus* descendit à pinnaculo? Refers tu illum eo raptatum à Diabolo, atqve ibi, secundum methodum tuam, finita est tentatio, qvomodo qvæso Christus descendit? Adverte qvid seqvatur, Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν. *Et reversus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam*: Et conjunge historias, ut conjunguntur à *Luca*: Stitit eum Diabolus in pinnaculo templi, atqve urget ut se præcipitet, cum verò non persvaderet, relinqvit eum stantem in pinnaculo, & finita est omnis tentatio. Et *Jesus* per virtutem Spiritus rediit in *Galilæam*: Nonne licet hinc conjectare, docere velle *Lucam*, Christum finita tentatione, à Spiritu Sancto per aera raptum fuisse in *Galilæam*, prout raptus ab eo fuerat in eremum, & à Diabolo sub tali prætextu ad pinnaculum, & montem excelsum?

VERS. 2. Ἡμέρας τεσσαράκοντα, &c.

Trinam qvadragesimam jejunio, peregit *Moses*, agens cum Deo: Sat *Christo* qvod unam, colluctans interim cum Diabolo. Pri-

Primam *Mosis* habes, *Exod.* XXIV, 18. Secundam post excisum vitulum aureum, *Deut.* X, 10. Tertiam, post dolatas novas tabulas, *Exod.* XXXIV, 28. Et circa ipsissimum anni tempus, qvo ultimam suam finivit *Moses*, suam inchoat Christus, circa medium scil. mensis *Tisri*, & qvousqve eam continuaverit in mense *Marheshvan*, non difficile est computare.

VERS. 5. Ἐν στιγμῇ χρόνου.

ברגע. *In momento*, ut Vulg. Jam verò qvantum sit momentum, si alicujus sit momenti, disce à magistris.

Beracoth, fol. 7.1. כמה רגע *Qvantum est momentum?* אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ופח בשעה *Est qvinqvagies octies millesima octingentesima octogesima octava pars horæ.* Acutissimè calculatum.

VERS. 13. Ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ.

Senserat ac jam expertus fuerat Diabolus, frustrà esse tentare *Christum*, suggestionibus, atqve illecebris, eo modo qvo tentat homines. Expectat ergò tempus opportunum qvo possit eum aggredi alio modo: qvod & facit tandem & per seipsum & per instrumenta sua. Et cùm instaret jam tempus, rediretqꝫ Diabolus ad opus suum, mentionem habes de Satana introeunte in *Judam*, & qvod *Jam venit Princeps hujus mundi*, Joh. XIV, 30.

VERS. 16. Ἀνέστη ἀναγνῶναι.

Ut meliùs de hac actione Christi judicemus, observemus aliqvantulum consvetudinem Synagogæ.

I. Legerunt stantes.

Pike הראש *& Rabbenu Asher* in Megil. cap. 3. *Non legunt in lege nisi stantes. Imò non licet legenti, alicui rei inniti. Unde autem tenetur legens stare? Dicit Rabb Abhu, Qvia scriptura dicit. Tu autem mecum sta. Atqve non est alicui rei innitendum, sicut est in Hieros. R. Samuel bar Isaac ingressus Synagogam, qvendam interpretantem comperit, atqve inni-*

innitentem columnæ. Cui ille, Hoc tibi non licet. Nam ſicut data eſt lex cum reverentiâ, ſic à nobis tractanda eſt cum reverentiâ.

Prætulerunt qvidem legem Prophetis, & legem & Prophetas Hagiographis (vid. *Gloſſ. in Schabb. f. 115. 1.*) & tamen honorem conceſſerunt Prophetis, ut non legerentur niſi à ſtante. Unde ſingulare eſt, qvod dicunt de libro *Eſtheræ in*

Megill. fol. 21. 1. Legat qvis librum Eſtheræ, vel ſtans vel ſedens. At non ſic de lege.

Chriſtus in hoc ſeqvutus eſt morem Synagogæ, qvòd legens ſtetit, & ſedit docens.

II. Ille, qvi legebat in Prophetis, vocabatur מפטיר *Maphtir*, atqve ad munus illud deſignabatur ab Archiſynagogo.

Kiddushin, fol. 76. 2. Rabh Bibai vir magnus fuit לעיין במילי שמיא *ad curandum de rebus Dei. Et Mar vir magnus fuit* לעיין במילי מתא *Ad curandum de rebus oppidi.*

Gloſſa: *De rebus Dei, id eſt, de collectoribus eleemoſynæ, atqve ejus diſtributione,* וסדר מתורגמנין ומפטירין, *& de ordine interpretum, atq; legentium in Prophetis.*

Probabile eſt, Chriſtum ſe jam obtuliſſe pro *Maphtir* vel ut lectorem in Prophetis, ut concionaretur etiam ſuper qvod lectum. Non tàm deſignatum qvidem ab Archiſynagogo, qvàm approbatum cùm ſeſe offerret. Nam audierant *Nazarethani* de miraculis aliqvibus ab eo editis *Capernaumi*, verſ. 23. & non mirum, ſi cuperent etiam aliqvid ab eo audire, talibus miraculis dignum.

III. *Piske* הראש in *Megil.* Artic. 22. *Legens in Propheta ne legat minus, qvam verſiculos viginti unum.*

Heic non videtur Chriſtus mori ſynagogæ conformis, nam non legit niſi verſiculos binos : Et tamen non egit niſi qvod licitum atqve uſitatum in ſynagogâ. Et obſervandum eſt illud in

Maſſecheth ſopherim, cap. 12. hal. 6. אם היה בשבת תורגמן או דרוש *Si fuerit Sabbato Interpres, vel concio, legunt in Propheta verſiculos tres aut qvinqve aut ſeptem, & non ſunt ſolliciti de verſiculis viginti uno.*

Si fuerit ſabbato Interpres vel interpretatio, nonne ſemper aderat unoqvoqve Sabbato interpres? & nec *Moſes* nec Prophetæ lecti

cti ſunt niſi aſtante interprete, ut affatim patet ex traditionibus & regulis circa interpretem.

Verba ergo אם היה בשבת תורגמן או דרוש, ego in hunc ſenſum intellexerim: Si vel interpres in interpretatione ſua exſpatietur in concionem, vel alius qvis concionetur:

Nam interpres aliqvando commentatus eſt, & concionatus ſuper illud qvod lectum. Et fuit forte Chriſtus jam & lector & proprius interpres.

Bereſh. rabb. ſect. 80. *Joſe Maonita interpretatus eſt in Synagoga* τῆς *Maon. Audite hoc ô Sacerdotes, Auſculta ô domus Iſrael, atqve attende ô domus regis, Hoſ.* IV, 1. *Dixit. Arrepturus eſt Sanctus Benedictus ſacerdotes, & ſtaturus eos in judicio, illis dicendo: Qvare non laboraſtis in lege? Nonne uſum fructum habuiſtis viginti qvatuor portionum cedentium Sacerdotibus? Dicunt ei, non dederunt nobis qvidqvam. Auſculta ô domus Iſrael, qvare non dediſtis ſacerdotibus viginta qvatuor portiones, qvas ego præcepi in lege? Reſpondent illi, Propter illos qvi ſunt de domo Principis qvi rapiunt totum. Attende ô domus regis, qvia vobis eſt judicium. Qvia vobis dixi, hæc erit norma circa ſacerdotes: Vobis ergo & ſuper vos verſa eſt norma judicii. Audiit hæc Rabbi (princeps) atqve eſt indignatus.*

Maſſech. Sopherim, cap. 13. *Poſthæc rex Ahaſhverus magnificavit Hamanem filium Hammedatha.*

Rabb Joſeph interpretatus eſt בתר פתגמיא האילין רבי מלכא *Poſt hæc rex magnificavit Hamanem Hammedathæ Agagæum, filium Cuzæ, filii Aphletus, filii Dius, filii Diuſot, filii Patros, filii Nidan, filii Baalkan, &c.* vid. loc. & confer cum *Targ. in Eſther* cap. V, 1.

IV. *Megill.* fol. 24. 1. *Lector in Propheta* פורס על שמע *dilatat ſuper Shemaa* (modum & formam rei habes in *Maſſech. Soph.* cap. 14.) *tranſit coram area atqve elevat manus ſuas,* ad benè dicendum, *qvod ſi puer ſit pater aut magiſter ejus, hæc præſtant ejus vice,* &c. At docet gloſſa, hoc *de ordinario lectore Prophetæ* eſſe intelligendum, מי שרגיל להפטיר At erat *Chriſtus* jam lector extraordinarius. Legit tamen, qvod non ab eo in alia Synagoga factum, nam heic erat in propria, & legit ut membrum iſtius Synagogæ.

VERS.

VERS. 17. Καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ἠσαΐου.

I. Minister ecclesiæ erat custos librorum sacrorum, atque eos protulit legendos, cùm conventum erat in Synagogâ.

Joma, fol. 68. 2. *Venit Pontifex maximus ad legendum* (die expiationis) חזן הכנסת *Minister Synagogæ accipit librum legis & dat Archisynagogo*, &c. Ubi Glossa: חזן הכנסת שמש *Chazan Synagogæ, id est* ὑπηρέτης *Minister*. Ab eo librum accipit Salvator, atque ei reddit.

II. An librum *Esaiæ* solum, an compactum cum aliis Prophetis acceperit? si quæratur, non facilè est determinare. Conjice ex his, quæ vulgò obtinuerunt.

Bava bathra, fol. 13. 2. *Tradunt Rabbini, Compingat quis legem & Prophetas atque Hagiographa in volumen unum, verba sunt R. Meir. R. Judah autem dicit, Legem per seipsam vel seorsim, librum Prophetarum per seipsum, & librum Hagiographorum per seipsum. Et sapientes dicunt, unumquemque per seipsum.* vid. *Masseck. Sopherim*, cap. 3.

At quærere est, Num singularem Prophetam per seipsum? An *Esaiam* solum? An *Hieremiam* solum, &c? Affirmativum probabile: nam sic diviserunt *legem* aliquandò in singulas *Quintanas*.

Omnibus notum est, quonam titulo insigniantur libri legis in fronte Bibliorum Hebræorum, videlicet חמשה חומשי תורה *Quinque quintanæ Legis*. *Genesis* est חומש ראשון *Quintana prima*. *Exodus* est חומש שני *Quintana secunda*, & sic de cæteris. De quarum quintanarum separatione in singularia volumina, vid. *Massech Sopherim*, loco jam citato.

Megill. fol. 27. 1. גוללין ספר תורה במטפחת חומשין *Involvunt librum legis in linteo quintanarum, & quintanas in linteo Prophetarum & Hagiographorum. At non Prophetas & Hagiographa in linteo quintanarum, nec quintanas in linteo legis.*

Et paulò pòst: *Reponunt legem* על חומשין *Super quintanas, & quintanas super Prophetas & Hagiographa. At non Prophetas & Hagiographa super quintanas, nec quintanas super legem*: Id est: Non aliquam quintanam singularem super omnes quintanas compactas in unum. Sic Glossa: *Quintana, id est, liber legis, in quo est tantum quintana una.*

Cùm ergò in divisos codices aliqvandò hoc modo distribueretur liber legis, æqvè judicare licet, ita distributos fuisse etiam majores Prophetas, duodecim minoribus in unum volumen compactis. Hinc forsan illud in

Megill. fol. 24. 1. Lector Prophetæ, transilire potuit à textu ad textum, ואין מדלגין מנביא לנביא *At non transilire licuit à Propheta ad Prophetam,* ובנביא של שנים עשר מדלג *verùm in duodecim Prophetis licuit.* Nam aderant ei in manu omnes illi in unum volumen compacti: At non sic majores Prophetæ.

Detur ergò mihi venia conjectandi, qvòd isto sabbato, qvo hæc transigebantur in Synagogâ *Nazarethanâ,* sectio ista, qvæ legenda erat in Prophetis, erat juxta rubricam in Propheta *Esaia,* atqve ejus rei ergò minister *Christo* lecturo porrigit istum librum.

Καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον εὗρε τὸν τόπον.

Lingva Talmudica ego sic reddiderim גולל ית ספרא אשכח ית דוכתא vel גולל את הספר Hebraicè. At qvomodo reddes, inqvies, πτύξας τὸ βιβλίον vers. 20. Ipsissimis iisdem verbis גולל את הספר.

Joma, cap. 7. hal. 1. Summus Pontifex post lectionem legis גולל ספר תורה ומניחו בחיקו, πτύξας τὸ βιβλίον τοῦ νόμου *reponit eum in suo sinu, & tamen*

Fol. 70. 1. dicitur אין גוללין ספר תורה בציבור (qvod non reddendum *non complicant,* sed) *non evolvunt librum legis in Synagoga.*

Massech. Sopher. cap. 11. גוללין נביא ברבים *Evolvunt Prophetam in Congregatione, at non evolvunt legem in Congregatione.* Id est, ut Gloss. in *Megill.* fol. 32. 1. גולל ספר מענין לענין *Evolvunt ab uno loco aut periocha, ad periocham aliam alio in loco.* Sic in Prophetis factum, at non in lege.

Atqve hâc ratione permissum est lectori transilire in Propheta à loco in locum, qvia permissum est evolvere Prophetam vel singularem, vel duodecim in Synagogâ, at non sic de lege. Et qværunt in

Megill. fol. 24. 1. עד כמה הוא מדלג. *Qvonam usqve transi-*

transilit? כדי שלא יפסוק התורגמן *Ita ut non desinat interpres.*

Gloss. *Ne transiliat à loco qvem legit, nisi ut possit* לגול הספר *evolvere librum, ut legere possit locum ad qvem transilit, cùm desinit interpres.*

Et qvoniam non licuit eo modo evolvere legem in Synagogâ, *Calendis mensis Tebeth, si modò foret Sabbatum, attulerunt tres libros legis & legerunt, in uno Periocham pro Sabbato; in alio pro Calendis, in alio pro Encæniis, Joma*, fol. 70. 1.

Verba ergò Evangelistæ *Ἀναπτύξας τὸ βιβλίον*, mihi non nudè sonant *explicuit* vel *aperuit librum*; sed apertum evolvit à folio ad folium, usqve dum locum inveniret, qvem sibi proposuit legendum & tractandum. Qvi qvamvis non foret sectio, per rubricam isti diei statuta, parùm tamen cessit Christus à more Synagogæ, qvæ lectorem permisit transilire.

VERS. 23. *Ἰατρὲ θεράπευσον σεαυτόν.*

Dicetis mihi hoc Proverbium, Medice cura te ipsum. Hierosolymitanè sic protulerim: אתון מתילין לי מתלא דין: אסיא אסי יתך:.

Beresh. rabb. Sect. 23. & *Tanchum.* fol. 4. 2. אסיא אסי ית חגרתך. *Medice cura propriam claudicationem.*

VERS. 25. *ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία, καὶ μῆνας ἕξ.*

Celebratur admodùm & in literis sacris, & Judaicis, numerus iste trium annorum & dimidii, de qvâ re fusiùs diximus alio in loco. Et qvamvis allusivè tantùm adhibeatur iste numerus non rarò, & apud has & illas, hoc tamen in loco, secundùm literam sumendum esse, & justo calculo, nulla occurrit ratio cur dubitemus, qvamvis ad æqvam computationem eum exigere, non exiguæ sit difficultatis.

Qvod per triennium duraverit impluvium patet, 1. Reg. XVII. &c. Ast unde adjectio sex mensium?

Dixit Elias Achabo, Vivit Dominus Deus Israel, in cujus conspectu

ſto, ſi erit annis his ros, aut pluvia niſi juxta oris mei verba אם יהיה השנים האלה *Includunt hæc verba tres annos ad minimum, quia dicit* שנים *non* שנתים.

Et cap. XVIII. *Factum eſt verbum Domini ad Eliam anno tertio, Vade & oſtende te Achabo, & dabo pluviam ſuper terram. Anno tertio,* ubinam ergò ſex menſes?

I. Loqvuntur Chriſtus, Apoſtoluſqve ejus *Jacobus*, cap. V, 17. cùm addunt ſex menſes, abſqve dubio ſecundùm notam & receptam opinionem gentis. Qvod & aliàs fit nonnunqvam in rebus hiſtoricis in N. Teſtamento.

Act. VII, 16. Oſſa duodecim Patriarcharum tralata fuiſſe ex *Ægypto* & ſepulta in *Sichemo*, cùm apud paginam ſacram fiat mentio tantùm de oſſibus & ſepulturâ Joſephi, effatur *Stephanus* ſecundùm vulgarem opinionem gentis. vid. *Hieroſ. Sotah, fol.* 18. 3. & *Babyl. Bava kama, fol.* 92. 1.

Item verſ. 30. dicit qvòd *Moſes* 40. annorum erat, cùm fugeret in terram *Midianiticam*, qvodqve illic commoratus eſt 40. annos alios, cùm de hâc circumſtantiâ ſileat ipſe *Moſes*: loqvitur cum conſenſu gentis, Vid. *Bereſh. rabb.* ſect. 100.

II. Nec *Chriſtus* nec *Jacobus* dicunt, qvòd *Elias* clauſit cœlum ad tres annos & ſex menſes, ſed *Chriſtus*, qvòd *clauſum erat cœlum in diebus Eliæ annis tribus & menſibus ſex*: Et *Jacobus*, *qvòd oravit Elias ne plueret, & non pluit ſuper terram per tres annos & ſex menſes.*

Liceat mihi ergò ſic diſtingvere: Qvòd *Elias* clauſit cœlum per triennium ne eſſent pluviæ: ut apud librum Regum, & qvòd non erant pluviæ per triennium & ſex menſes: ut Salvator, & Jacobus.

III. Ad nodum hunc enodandum uſui alicui eſſe poſſunt verba *Menandri* apud *Joſephum*,

Antiq lib. 8. cap. 7. Μέμνηται δὲ τῆς ἀνομβρίας ταύτης καὶ Μένανδρος ἐν ταῖς Ἰθωβάλου τοῦ Τυρίων βασιλέως πράξεσιν. Ἀβροχία τε ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο ἀπὸ τοῦ Ὑπερβερεταίου μηνὸς ἕως τοῦ ἐχομένου ἔτους Ὑπερβερεταίου,

Hujus impluvii mentionem habet Menander in Actis Ithobali regis Tyriorum ſic dicens, Impluvium ſub eo erat à menſe Octobri ad Octobrim anni ſeqventis.

Spatium durationis impluvii decurtat qvidem, dum continua-

nuationem ejus facit unius tantùm anni, aſt clavem aliqvam nobis porrigit, dum initium ejus ſtatuit in *Octob.* aditum aliqvem nobis præbentem in interiora.

IV. Recognoſce diſtinctionem iſtam de *Pluvia prima* & *Pluviâ ſerotinâ* יורה ומלקוש. Deut. XI, 14. Hierem. V, 24. Joel. II, 22.

Taanith, fol. 6. 1. Tradunt Rabbini יורה במרחשון ומלקוש בניסן *Pluvia prima eſt in menſe Marheſhvan, ſerotina in Niſan.*

Targum in Joel. II, 22. *Qvi dimiſit vobis pluviam primitivam tempeſtivè* ולקישא בירח ניסן *& ſerotinam in menſe Niſan.*

Vid. etiam qvæ attulimus ad cap. II. verſ. 8.

Diffidet aliqvantum R. Sol. in *Deut.* XI. Sed non ſolliciti ſumus de ordine, fueritne prima in *Marheſhvan* an in *Niſan.* Illud, qvod in rem noſtram facit, hoc eſt: qvod ſtatis his temporibus fuerint pluviæ: aſt per reliqvum anni ſpatium, ut plurimum impluvium.

V. Sex menſes iſti nominati à Salvatore & *Jacobo*, ſtatuendi ſunt ante initium triennii, & non aſſuendi ad ejus finem, qvod ex hoc plane patet, qvod dicatur *Anno tertio*, Eliam oſtendiſſe ſe Achabo, &c.

In initio ergo iſtius triennii credimus *Eliam* clauſiſſe cœlum, appropinqvante jam tempore illo, qvo ſolitæ ſunt pluviæ deſcendere menſe *Marheſhvan*, & reſeraſſe cœlum poſt elapſum triennium eodem menſe. Nec inane eſt, qvod dicit *Menander*, Ἀβρογίαν initium ſumſiſſe à menſe *Octobri*, qvi ex parte reſpondet τῷ *Marheſhvan:* nam conſule verba iſta, cap. XVIII. *Dicit Achab ad Obadiam, vade in terram ad univerſos fontes aqvarum & ad cunctas valles, ſi forſan poſſimus invenire herbam & ſalvare eqvos*, &c. Nemo dixerit, inqviſitionem hanc factam fuiſſe hyeme, ſed æſtate: non ante vel in menſe *Niſan*, cum deſcendere ſolitæ ſunt pluviæ, nam qvam parum, qvam nihil fœni aut graminis tunc temporis expectandum: ſed cum proceſſerat annus jam erga æſtatem, tum oportunum & tempeſtivum erat de gramine & fœno inqvirere. Computa ergo tempus peragrationis *Achabi* & *Obadiæ* in tali inqviſitione: tempus ex qvo *Elia* occurrente *Obadiæ*, in colloqvium ejus venit *Achabus*: tempus qvo collecti ſunt Iſraelitæ

litæ & Prophetæ *Baal* ad montem *Carmel* : qvo ibi ab Elia *sacrificatum* , & occisi *Baalistæ* , & certè probabilius reserationem cœli & descensum pluviarum, non ulli anni tempori assignaveris, qvàm solito isti & ordinario mensi *Marheshvan*. Tribus ab hinc annis, cùm isto mense expectatæ essent pluviæ secundùm communem anni temperiem, clausit *Elias* cœlum, ut non descenderent, & jam exspirante triennio, cùm rediret illud tempus descensionis, reserat ille cœlum & descendunt.

VI. Jam ergò à *Marheshvan*, mense isto, qvo ille cœlum seravit, retrogredere ad mensem *Nisan* præcedentem, & sex menses isti interlabentes, erant etiam absqve pluvia secundùm consvetum & ordinarium morem anni & climatis. Mense *Nisan* pluit : reliqvum anni ad *Marheshvan* erat impluvium : Mense *Marheshvan* expectatæ erant pluviæ, sed *Elias* clauserat cœlum, clausitqve per triennium exinde inseqvens. Ita ut, qvamvis ille non clauserit nisi per tres annos, non forent tamen pluviæ per tres annos & sex menses.

VERS. 27. Νεεμὰν ὁ Σύρος.

Pupugerunt Nazarethanos hæc exempla, duplici aculeo.

I. Qvod vilifactos sese arbitrarentur his exemplis. Istâ re præsertim observatâ, cujus causâ Salvator hæc adducit. Tu miracula edidisti in *Capernaum*, præsta & aliqva etiam hic in propriâ urbe. Non. Vos indigni, ut Israel olim indignus Prophetis *Elia* & *Elizæo*, qvi ergò missi ad Gentiles.

II. Qvod planè per hæc exempla innueret vocationem gentium, qvâ nihil auribus Judæorum ingratum magis. *Elias* missus ad Ethnicam, & Ethnicus missus ad *Elizæum*: ac utriqve ab Ethnicismo conversi ad veram religionem. Verba ergò *Naamanis*, vers. 17. 18. ego sic reddiderim. *Non ultra faciet servus tuus holocaustum aut sacrificium Diis alienis, sed Jehovæ. Et hâc de re ignoscat Dominus servo suo* (scil. de præterita mea idololatria) *nempe qvòd cùm intraret dominus meus in domum Rimmon & inniteretur ille super manum meam, ego etiam adoravi in domum Rimmon, pro adoratione meâ in domo Rimmon, ignoscat qvæso Dominus servo tuo de hâc re.*

VERS.

VERS. 29. Εἰς τὸ κατακρημνίσαι αὐτόν.

At qvanam ô Nazarethani autoritate? qvônam judicio? Erat qvidem inter eos consessus judicialis triumvirorum, qvia erat ibi Synagoga, sed penes consessum talem non erat decernere de capite. Et qværi potest, an licentia ista, qvæ concessa est τοῖς קנאין *Zelotis*, huc etiam extenderet, *Sanhedr. fol.* 81.2. *Qvi furatur scutellas sacras, & maledicit per divinatorem* (i.e. maledicit Deo in nomine Idoli) *Et coit cum Ethnica* (palàm ut *Zimri*, Num. XXV, 6.) קנאין פוגעין בו *Zelotæ interficiunt eum. Et sacerdotem, qvi ministrat in immunditia, fratres ejus sacerdotes cum fustibus excerebrant*: At num ad omnes, & ad omnia pertinuit licentia ista Zelotica? Cùm *Nathaniel* dicit, *Numqvid boni qvidqvam ex Nazareth*? Non videtur tàm parvitatem oppidi respexisse, qvàm pravitatem oppidanorum.

VERS. 33. Ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου.

Insusitatior phrasiologia. Indigitat fortè Spiritum Pythonicum aut Spiritum Necromanticum, nam ut inter hos distingvatur à magistris, vid. *Rambam* in *Sanhedr.* cap. 7. hal. 4. Uterqve, qvamvis diverso modo, invitavit atqve ambivit afflatum Diaboli. De qvâ re fusiùs dicturi sumus ad cap. XIII, 11.

CAP. V.

VERS. 1. Τοῦ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς ἦν ἑστὼς παρὰ τὴν λίμνην.

NAm docuerunt etiam extra Synagogam, & *Beth Midrash* in viis & plateis.

Pesachin, fol. 26.1. *Rabban Jochanan ben Zaccai docuit in platea, ante montem templi per totum diem.* vid. Gloss. ibi.

Erubhin, fol. 29.1. *Ben Azzai docuit in plateis Tiberiadis.*

Hanc consvetudinem *Rabbi Judah* prohibuit, hoc Canone, *Moed Katon, fol. 16. 1. Ne magistri discipulos suos doceant in plateis.* Et *R. Chaijam*, ideò qvòd fratris sui filios doceret in plateâ, percussit correptione.

Et tamen de eodem *Rabbi Judah* refertur in *Beresh. Rabba*, sect. 33. רבינן הורה לעי באוריתא. *Rabbi Judah sedit laborans in lege* (*κοπιῶν ἐν λόγῳ καὶ διδαχῇ*, ut 1. Tim. V.) *coram Synagoga Babylonica in Zippore: transiit coram eo juvencus ductus ad lanienam & mugiit*: qvem cùm ille à jugulatione non liberaret, ictus est dolore dentium per tredecim annos.

VERS. 5. *Δι᾽ ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες.*

Talmudicè טרחינן כול ליליא. Sic *Bava Mezia*, fol. 83. 10. שרחינן כיל יומא

VERS. 7. Τοῖς *μετόχοις.*

לשותפים: Si modò in tali comparticipatione consociati fuerunt, de qvali loqvitur *Maimon.* in שלוחין ושותפין, cap. IV. &c.

VERS. 12. *Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας.*

Kelim, cap. 1. hal. 7. *Civitates cinctæ muris, sunt sanctiores qvàm terra Israelitica in genere* שמשלחין מתוכן המצורעים *qvia ex iis ejiciunt leprosos.* Qvod intelligendum, magistris interpretibus, de civitatibus cinctis mœnibus à diebus *Josuæ*. Si civitas hæc, de qvâ Evangelista, talis foret, non tolerandus in ea erat leprosus, nisi qvem ab immunditiâ suâ absolverat sacerdos. Nam remansit lepra post istam absolutionem, & non sanatus est æger, sed redditus ecclesiæ. Qvod homo hic dicitur fuisse *πλήρης λέπρας*, meritò conferendum est cum *Lev.* XIII, 12. 13.

Fuerit anteà purificatus à sacerdote necne, sanatum mittit Christus ad Sacerdotem, ut offerat qvod pro *mundato* leproso debitum. Nam num lex Mosaica *sanatum* supponit? Qværo, an medicabilis omninò fuerit ista ægritudo, nisi per miraculum? Atqve

qve ideò missus est hic homo ad templum, ut ostenderet se sacerdoti, & offerret εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, vers. 14. id est, ut testaretur, sanatam jam esse lepram, morbum immedicabilem, per miraculum, ut olim in *Miriama* & *Naamane*: ideoqve magnum Prophetam exortum esse in Israele.

VERS. 17. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν.

Talmudicis חד יומא : Sic & חדא זמנא *qvodam tempore.*

VERS. 27. Ἐπὶ τὸ τελώνιον.

בבית מכס : *Succah*, fol. 30. 1. *Res hac similis est regi carnis & sangvinis prætereunti* בבית המכס *juxta telonium. Dicit servis suis, solvite vectigal publicanis.*

VERS. 39. Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν.

Beracoth, fol. 51. 1. לא מיושן יפה הוא. *Nonne vetus melius est?* Gloss. יין מיושן של שלש שנים *Vinum vetus: id est trium annorum.*

Schabb. fol. 129 1. חמרא בת תלתא טרפי *Vinum trium foliorum.*

Glossa: *Trium annorum: qvippe qvod ex qvo vitis produxit istud vinum, ter protrusit nova folia.*

CAP. VI.

VERS. 1. Ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ.

DE hoc diximus ad *Matth.* XII. Adjiciamus pauca.

Controversum est inter magistros Judæorum, & *Baithusæos*, de interpretatione verborum istorum circa

oblationem manipuli primitialis ממחרת השבת *Crastina Sabbati*, Levit. XXIII, 10. 11.

Gloss. in *Rosh hashanah*, fol. 22. 2. *In votis erat Baithusæis, ut dies primus Paschatis esset Sabbato, ut oblatio manipuli incideret in primum diem hebdomadis: atque ut festum Pentecostes incideret etiam in primum hebdomadis. Nam illi interpretati sunt verba ista* וניפנו ממחרת השבת *Agitabit manipulum sacerdos crastina Sabbati, ac si sensus eorum esset, Crastina Sabbati creationis.*

Contra hoc disputant Rabbini, atqve unanimiter, illudqve verè, astruunt per *Crastinum Sabbati* intelligendum esse *Crastinum diei Sabbatici*, vel diei primi festi. Sic *Targ.*, *Siphra*, *Solom*, *Menahem*, *&c.* Sic etiam versio Græca. Argumenta eorum videre licet in *Siphra*, & *Pesikta*, & *Menacoth*, fol. 65. 1. Præcipuum est illud *Rabban Jochananis*, disputantis cum *Baithusæo* loco novissimè citato. *Scriptura una*, inqvit ille, *dicit, Numerabitis qvinqvaginta dies* (à die scil. qvo oblatus est manipulus ad Pentecosten.) Levit. XXIII, 16. *Altera dicit, Numerabitis septem Sabbata*; Lev. XXIII, 14. Deut. XVI, 9. כאן בי״ט שחל להיות בשבת *Hoc, si dies festi primus incidat in Sabbatum*: כאן בי״ט שחל להיות באמצע שבת *Illud, si dies festi primus incidat in mediam hebdomadis.*

Hoc sibi vult. Si dies primus septidui Paschalis incideret in Sabbatum, tùm manipulo postridie ablato, Pentecoste incidit in diem proximum post septimum Sabbatum: Si verò dies iste primus incideret in medium septimanæ, tùm à manipulo postridie oblato, non numeranda septem Sabbata, sed qvinqvaginta dies.

Exempli gratia. Supponatur comesum agnum feriâ septimanæ Judaicæ tertiâ, nobis die *Martis*. Dies *Mercurii* erat dies festi primus, & die *Jovis* oblatus est manipulus: tùm die *Jovis* etiam, numeratis qvinqvaginta diebus, erat Pentecoste. Intercurrebant hîc septem Sabbata, & post ultimum sabbatum qvatuor dies ante Pentecosten: ubi numeratio per Sabbata, spatium decurtat, at numeratio per qvinqvaginta dies, rem statuit absqve scrupulo. Et hæc duo simul concludit: I. Oblationem manipuli non constringi ad diem post Sabbatum, sed ad diem post Sabbaticum primum festi. II. Diem Pentecostes non astringi ad primum Hebdomadis, qvod voluerunt *Baithusæi*, sed incidere potuisse qvovis die Septimanæ.

Qva-

Qvânam ratione conati sunt *Baithusæi* diem Pentecostes semper reducere ad crastinum Sabbati, vel primam Hebdomadis, non promptum est definire.

Ille forsan, qvi cum Rabban Jochanane disputat, aliqvid de hâc re innuit: *Moses magister noster*, inqvit, *amavit Israelem & novit* עצרת יום א' *qvod Pentecoste foret tantùm dies unus, instituit ergò eam Crastino Sabbati, ut Israel deliciaretur duobus diebus simul.*

Qvicqvid erat, malè certè intellexerunt phrasin ממחרת השבת circa oblationem manipuli, de *Crastino Sabbati*, cùm intelligendum sit de *crastino diei Sabbatici*. Et sic Græc. Καὶ ἀνοίσει τὸ δράγμα ἔναντι κυρίου δεκτὸν ὑμῖν τῇ ἐπαύριον τῆς πρώτης.

Exemplum sumamus de hâc re in ultimo Paschate Salvatoris.

Comesus est agnus Paschalis feriâ Judæorum qvintâ, nobis die *Jovis*. Dies festi primus, illis erat feria sexta, nobis dies *Veneris*, qvo crucifixus est Christus. Inclinante in noctem die isto (circa tempus qvo ille est sepultus) prodierunt deputati à Synedrio ad metendum manipulum: Et crastino, qvi erat Sabbatum, & dum Salvator dormiret in sepulchro, manipulus iste est oblatus.

Dies ergo ista erat Δευτέρα, & ab ea numerarunt septimanas ad Pentecosten. Atqve intercurrentia Sabbata denominabantur ab istâ Δευτέρα· Primum Δευτεροπρῶτον. Secundum Δευτεροδεύτερον, & sic de cæteris.

Rambam in Adaioth, fol. 22. 1. *Primus dies Paschatis vocatur Sabbatum, & numerarunt post illud* שבע שבתות המיוחסין אלין *Septem Sabbata cognatione relata ad illud.* Nota illud המיוחסין.

VERS. 12. Ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ.

Confer hanc phraseologiam cum illo, qvod dicitur in

Beracoth, fol. 7. 1. *Dicit R. Jochanan nomine R. Jose:* מניין שה"בה מתפלל *Unde constat, qvod Deus Sanct. ben. orat? Inde qvod dicitur, Adducam eos ad montem meum Sanctum, & Lætificabo eos* בבית תפלתי *In domo orationis meæ.* תפלתם לא נאמר Orationis eorum, *non dicitur, sed* תפלתי Orationis meæ. *Unde seqvitur, qvod Deus*

us Sanct. ben. orat. Et qvomodo orat? Dicit Rabh Zutra bar Tobijah, Dicit Rabh, Esto beneplacitum meum, ut superent misericordiæ meæ iram meam.

*Beresh.rabb.*fol.63.3. עשה לו הק"בה סוכה והיה מתפלל בתוכה *Fecit sibi Deus Sanct. ben. tabernaculum atqve oravit in eo: Sicut dicitur, Tabernaculum ejus in Salem, atqve habitatio in Sion. Et qvidnam dicit orans?* יהי רצון שאראה בבנין ביתי *Sit beneplacitum meum, ut videam domum meam ædificatam.*

Ridemus fabulas, & tamen sententiam gentis non observare non possumus, & conferre cum phraseologiâ nostrâ, προσευχὴ τοῦ Θεοῦ, volunt illi Deum orare, non supplicatoriè, sed authoritativè: *Sic esto.* Sic & Christus aliqvandò, Πάτερ θέλω, Johan. XVII, 24. an ita sit phraseologia hoc in loco interpretanda, non decernimus.

VERS. 38. Μέτρον καλὸν πεπιεσμένον.

I. Vid. *Menacoth*, fol. 87. de מדות נגדשות ומחוקות *Mensuris accumulatis & abrasis.*

Rabbi Meir dicit: Dicitur עשרון עשרון לכבש האחד *Decima, Decima unicuiqve agno. Unde innuitur, qvòd duæ* עשרונות *Decimariæ erant in templo.* אחד גדוש *una accumulata.* ואחד מחוק *Et altera abrasa. Accumulata, qva mensurarunt omnia sacra frumentaria* (כל המנחות) *Abrasa qva mensurarunt molas, vel panes summi Pontificis.*

Ibid. fol. 90. 1. *Omnes mensuræ in templo erant accumulatæ præter istam summi Pontificis.*

Ratioqve, qvare illa etiam non accumulata, redditur à gloss. videlicet. *Qvia oportuit eum dividere similam in duas decimas: si ergò mensura foret accumulata, dum eam huc illuc moveret, ut sic divideret, diffluerit aliqvid simile ad terram.*

Joma, fol.48.1. *Rabb Papa interrogavit:* מלא חפניו *Plenitudo pugillorum sacerdotis, de qvâ est mentio* מחוקות או גדנשות *num est mensuris abrasis, vel accumulatis? Dicit R. Aba* τῷ *Rabh Ishai, plenitudo pugillorum, de qvâ est sermo, non est mensuris abrasis, nec accumulatis,* אלא טפופות *sed supernatantibus.*

II. Nemo non observaverit Evangelistam nostrum in repeti-

repetitione ſermonis hujus in monte, plurima omittere, qvæ ſunt apud *Matthæum.* Illa nimirum, qvæ magis peculiariter reſpiciunt, vel dictata & gloſſas ſcribarum & Phariſæorum circa homicidium, juramenta, divortia, &c. vel eorum mores in orationibus, eleemoſynis, jejuniis, &c. Pro gentibus ſcribens omittit iſta Judaica.

CAP. VII.

VERS. 2. ὅς ἦν αὐτῷ ἔντιμ☉.

SIc *Tabi* ſervus *Rabban Gamalielis* hero ſuo: de qvo plurima paſſim: ſpeciatim verò in

Beracoth, fol. 16. 2. *Cùm mortuus eſſet ſervus ejus Tabi, ſuſcepit ille pro eo conſolationes. Dixerunt ei diſcipuli ejus, Docuiſti nos ô magiſter, qvod non recipiunt conſolationes pro ſervis. Reſpondit ille, Servus meus Tabi, non erat ſicut alii ſervi, ille rectiſſimus.*

VERS. 5. Τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ὑμῖν.

I. Non inuſitatum erat, uni homini ædificare Synagogam.

Kitſur Pike הרא״ש in *Megillah*, Artic. 41. *Si qvis domum ædificaverit, poſteaqve eam conſecraverit in Synagogam, eſt de naturâ Synagogæ.*

Gloſſ. in *Rabbenu Asher*, ibid. fol. 37. 2. *Unus qvis, qvi condiderit Synagogam, dederitqve concivibus, &c.*

Et diſputant plurima magiſtri in tractatu iſto *Megillah*, cap. 4. ſuper hâc qvæſtione, An liceat vendere Synagogam, aut in uſum aliqvem civilem alienare? atqve inter alia ſupponunt, eam ædificatam ab uno aliqvo homine, at qvam tandem reſervare vult in uſum proprium.

II. Non hæſit iis ſcrupulus de conditore etiam Gentilitio, cùm ſanctimonia loci non tàm in ædificatione conſtaret, qvàm in ſacratione & dicatione in uſum ſacrum: cujus rei ſpecimen aliqvod habes in templo condito ab Herode. Et talem ſeipſum erga

ga gentem eorum, approbaverat hic Centurio, ut de liberalitate & de devotione ejus, in erogatione sumptus ædificationis, non haberent, cur cierent scrupulum.

VERS. 12. Ἐξεκομίζετο τεθνηκώς.

Talmudicis vulgò מת יוצא. Quod primò intelligitur, de elatione funeris è portâ atrii domus.

Hierof. Beracoth, fol. 5. 4. *A quonam tempore inclinant lectos? Ex quo defunctus exportatur ex portâ atrii domus.*

Secundò, de exportatione extra urbem: Nam לא היו בתי קברות סמוכין לעיר *Cœmiteria non erant prope urbem.* Gloss. in Kiddushin, fol. 80. 2.

Moed katon, fol. 24. 1. *Infans moriens ante tricesimum ætatis diem* יוצא בחיק *effertur in sinu: & sepelitur ab una fœmina & duobus viris.*

בן ל׳ יוצא בגלוסקמא *Infans triginta dierum effertur in arcula. R. Judah dicit, Non in arcula quæ portatur humeris, sed brachiis.*

בן ג׳ שנים יוצא במטה. *Puer trium annorum effertur in lecto*, & sic ab istâ ætate ulterius.

ὄχλος ἱκανὸς ἦν σὺν αὐτῇ.

Moed katon, ibid. *R. Simeon ben Eliezer dicit* היוצא במטה מצהיבין עליו רבים *Pro mortuo, qui effertur in lecto, multi lugent:* at si non effertur in lecto (sed in גלוסקמא vel דלוסקמא) multi non lugent.

ניכר לרבים רבים מתעסקין עמו *Si defunctus notus fuerit multis, multi eum comitantur.*

Aderant vulgò ad talia funera נושאי מטה וחילפיהן וחילופי חילופיהן *Portantes feretrum, & qui vices cum illis mutarent, atque etiam, qui vices cum istis. Beracoth*, cap. 3. hal. 1. Nam ut gloss. הכל חפצין לזכות בו *omnes cupierunt fungi isto munere.*

Erant etiam, qui עומדין בשורה *seriatim stantes circum lugentem eum solarentur.* Ibid. & *Chetubb*, fol. 8. 2.

VERS.

VERS. 14. Ἥψατο τῆς σορῦ.

Syr. קרב לערסא Talmudici dicerent נגע במטה qvod qvidem Hebraicè est idem, 2. Sam. III, 31. אחרי המטה Targ. בתר ערסא.

Bereſh.rabb. ſect. 100. *Dixit Jacobus filiis, Cavete vos* שלא יגע ערל במטתי *ne præputiatus qvis tangat lectum meum, ne pellat à me divinam præſentiam.*

VERS. 37. Γυνὴ ἁμαρτωλὸς

I. Erant hæ fœminæ inter Judæos mali nominis.

Chetubb. fol. 72. 1. *Illa qvæ tranſgreditur legem Moſaicam, & illa legem Judaicam.* Gloſſ. *Legem Judaicam, qvam ſeqvuntur filiæ Iſraelis, etiamſi non ſit ſcripta.*

Qvænam illa, qvæ tranſgreditur legem Moſis? Illa qvæ marito præbet aliqvid comedendum, qvod non decimatur. Qvæ coitum ejus patitur dum eſt menſtruoſa. Qvæ non ſeparat ſibi collyram. Qvæ vovet, & non præſtat, qvod votum.

Qvaliter tranſgreditur legem Judaicam? ſi prodeat in publicum capite aperto. Si neat in plateis. Si confabuletur cum qvovis obviante. Abba Saul dicit, ſi maledicat filiis ſuis. R. Tarphon dicit, ſi qvoqve ſit clamoſa. Gloſſ. *Si concubitum mariti ſui efflagitet intra domum ſuam, eâ vociferatione, ut audiri poſſit à vicinis.*

Maimon. in loc. *Si nens in plateâ brachia denudet conſpicienda viris. Si vel roſas aut myrtum, aut pomegranatum, aut aliqvid tale appendat collo vel genis. Si luſitet cum adoleſcentibus. Si maledicat patri mariti ſui coram marito,* &c.

II. Suſpicor, vocem Ἁμαρτωλὸς deteriora adhuc ſonare, qvod vulgo creditur de hâc fœminâ, qvod ſcilicet fuerit reipſa adultera, & ſummâ vitioſitate contaminata. Notum eſt, qvid חטאים ſonet in vet. Teſt. & Ἁμαρτωλοὶ in Novo.

VERS. 38. Καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω.

Pedes lavit poſt eum protenſos: De qvâ re dicimus fuſius ad Johan. XII.

Vers. 47. ὅτι ἠγάπησε πολύ.

Hæc animadverſa vim animumqve vocabuli ὅτι facile en-
cleant.

I. Qvod hæc fœmina non nunc primum ad Chriſtum ſe ...
perit, nec nunc primum remiſſionem peccatorum ſuorum ...
perit. Creditur, fuiſſe *Maria Magdalena*, nec ſine ratione. S...
tum ex ea antea ejecta fuerant ſeptem ſua dæmonia : & tunc ...
poris remiſſa ei peccata, ſanationem indulgente Chriſto, & cor-
ris & animæ. Ea ergò tàm grandi antea devincta beneficio, ...
ſe provolvit ad pedes Chriſti, gratitudinis ergo & devotionis. Re-
miſſionem peccatorum obtinuerat ante hanc actionem, atqve in-
de hæc actio, non ab hac actione remiſſio.

II. Neqvaqvam aliter qvadraret ſimile, qvod proponit Sal-
vator de relaxatione debiti. Non relaxatur debitum, qvia debi-
tor diligit, ſed debitor diligit, qvia relaxatur debitum. Præcedit
remiſſio, dilectio ſeqvitur.

III. Non dicit Chriſtus, Pedes meos lachrimis lavit, capillis
terſit, ungvento unxit, οὗ χάριν ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι: ſed οὗ χά-
λέγω σοι, ἀφέωνται, Ut ſatisfaciat nempe murmuranti Phariſæo. T...
intra te muſſitas *Simon*, qvod grandiſſima peccatrix ſit hæc fœmi-
na : qvereris tecum, qvod ego factum tantæ peccatricis tolleram...
Ego verò dico tibi, qvod ex ipſiſſimis hiſce, qvæ erga me præſtit...
officiis patet, qvod remittuntur ei peccata ſua : nam non potu...
hæc ſpecimina & fructus charitatis & devotionis edidiſſe, ſi co...
ſtricta adhuc foret reatu, & vinculis peccatorum ſuorum.

CAP. VIII.

Vers. 2. Μαρία ἡ καλουμένη Μαγδαληνή.

UNDE autem ſic vocata?

I. Obſervavimus ad *Matth.* XXVII, 56. mentionem
eſſe apud Talmudicos, τῆς ...ים מגדלא שיער נשייא

Miriam Magdila-scher nashaia, Mariæ plicatricis capillorum fœminarum : qvam dicunt fuiſſe uxorem τϑ̃ פפוס *Papus ben Juda*, ſed adulteram.

Papum coætaneum faciunt, cum *Rabban Gamaliele* (Jaſnenſi) & *R. Joſua. Hieroſ. Bava bathra*, fol. 15. 1. & cùm *R. Akibah. Gloſſ. in Schabb.* fol. 104. 2. qvi omnes vixerunt, & ante dirutum Templum, & pôſt. Ita ut tempora non admodum diſſonent: Et probabile eſt, Gemariſtas aliqvam memoriam *Magdalenæ* hujus noſtræ in voce מגדלא retinuiſſe.

II. Obſervamus ad *Johan. XII*, fuiſſe oppidum qvoddam prope *Hieroſolymam* nomine *Magdala*, mali nominis & famæ, qvæ forte ipſa *Bethania* fuit, aut eſto alia ab ea, non incongruè dici potuit *Maria* noſtra, *Magdalena* (ſi ſoror ſcil. *Lazari*) vel qvod ibi aliqvando habitaret, illuc elocata per nuptias, vel qvod mores meretricios iſtius loci imitaretur. Sed pronum mihi eſt credere, ipſam *Bethaniam* ita fuiſſe dictam.

Ἀφ᾽ ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει.

De numero ſeptenario non contendimus, cum vix qvicqvam uſitatius, qvàm numero hoc certo uti, pro incerto. Scrupulus eſt, an ſecundum literam hæc verba ſint intelligenda, an ſenſu Judæorum, qvibus etiam vitia ſunt dæmonia? ut *Malus affectus eſt Satan*, Gloſſ. in Joma, fol. 67. 2. *Ebrietas ex muſto eſt dæmonium*, Gittin, fol. 77. 2 &c. Si *Maria* hæc eadem fuerit cum peccatrice cap. præcedenti, qvod creditur, tum per dæmonia videntur intelligi ejus vitia: Præſertim verò, cum & Phariſæus & Evangeliſta eam vocent *Peccatricem* potiùs qvam Dæmoniacam. Sed rem in medio relinqvimus.

Vers. 3. χουζᾶ.

Occurrit tale nomen in Genealogia *Hamanis*.

Maſſech. Sopherim, cap. 13. Exaltavit Rex Hamanem Hammedathæum Agagæum בר כוזא *Filium Chuza*, &c.

Targ. in *Eſther* cap. 5. eandem Genealogiam recenſens, nomen hoc omittit, & in aliis deſcrepat. Hoc obiter notare licet, qvod

qvòd *Chuza* eſt nomen in familia *Hamanis Edomæi*, & *Chuza* etiam in familia *Herodis*, qvi de ſangvine etiam *Edomæorum*.

Vers. 18. ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ.

Succah, fol 46.2. *Menſura Dei non eſt ſicut menſura carnis & ſangvinis. Menſura carnis & ſangvinis hæc eſt : Vas vacuum recipit, plenum non recipit amplius. At menſura Dei hæc : Plenum recipit, vacuum non recipit, ſicut dicitur* אם שמיע תשמע *Si audiendo audies, id eſt, ſi audis audies; ſi non audis non audies.*

Gloſſ. *Si ad audiendum te aſſveſeceris, tunc audies & diſces & ...des.* Non diſpar eſt illud in *Beracoth*, fol. 55.1. *Deus non dat ſapientiam, niſi ei cui eſt ſapientia.*

CAP. IX.

Vers. 3. Μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν.

AUT plurimùm me fallunt calculi mei, in computatione temporum, aut inſtabat jam hyems, cùm emittebantur Apoſtoli, & tamen interdictum iis ne duplici amictu induantur. Minus erat, qvod vetitum iis, portare ſecum, vel pecuniam, vel viaticum, nam propter Evangelizationem ſuam ministrandus erat iis victus. At dum cum frigore & hyeme colluctandum iis eſt abſq; amictu competenti, videtur durius.

Non inuſitatum qvidem eſt in gente, ut aliqvi ex religioſiori ſeveritate amicirentur veſte tantùm una, de qvâ rediximus ad *Marc.* XIV. verſ. 51. Qvo forſan ſpectat illud in

Schabb. fol. 118.2. *Dicit R. Joſe, ſit portio mea* ...בחולי מעיים *cum iis qvi mortui ſunt ex ægritudine inteſtinorum. ... dicit Mar, plurimi juſtorum moriuntur ex ægritudine viſcerum ...* tractâ ſcil. ex auſteritate vitæ, in victu, & veſtitu. Et ſic ... ſpeciatim de ſacerdotibus.

Gloſſ. in Shekalim, cap. 5. *Ambularunt Sacerdotes ... pavimento, & uſi ſunt aqvâ, & non amicti* אלא כבגד אחר ...

[..]na. — *Atque ex hâc consvetudine elanguit vigor eorum, atque infirmata sunt eorum viscera.* Atqve hujus rei ergò, erat medicus qvidam in templo statutus, cui cura incubuit, huic malo occurrendi, qvem non incongruè dicas, *Medicum viscerarium.*

Jam ergò qværitur, an Christus præscripserit hisce suis talem severitatem ex hoc exemplo, non indulgens eis nisi unam vestem, cum Evangelizatio hæc eorum itineraria, foret opus hyemale: cum ab eâ redierunt paulò ante Pascha. Confer vers. 10. hujus capitis & ultra, cum *Johan.* VI, 4. & porrò. Exspatiemur paululum.

I. In utroqve Talmude, *Hieros. Schabb.* fol. 15. 4. *Babyl. Schabb.* fol. 120. 1. numerantur octodecim indumenta, qvibus vestitur Judæus à capite ad calcem. Inter alia, duo calcei, duæ caligæ, &c. Verùm ea, qvæ maximè propriè dicenda sunt vestimenta, & qvæ ipsum corpus ambiunt, atqve amplexantur, numerantur ista.

(1.) מקטורן *Mactoren.* Qvæ vox à variis redditur variè. Gloss. מנטול, opinor *A-mantle.* Ab Aruch: מעול *Pallium:* Ab aliis, *Cucullus.* Glossæ, in *Bava bathra*, fol. 57. 2. est idem cum *Talith.*

Avodah Zarah, fol. 58. 2. *Resh Lachish profectus est ad Bozram, & vidit Israelitas comedentes fructus non decimatos, & prohibuit iis. Venit coram R. Johanane, qui dixit ei* ארך מקטורך עלך זיל *Etiam dum Mactoren (pallium) tuum super te est, ito & revoca prohibitionem tuam.*

(2.) קולבין של פשתן *Kolbin de lino:* qvod Babylonicis est קלבי. Ordinarius Judæi amictus erat טלית *Talith*, vestis exterior, & חלוק *Hhaluk*, interior. Ast in loco allegato, nulla est mentio τῆς *Talith*, in syllabis omninò: ejus autem vice, est קורב *Kolbin*: voce Græcâ adhibitâ pro Hebræâ קולבין id est κολόβιον.

Epiphan. lib. 1. cap. 15. De *Scribis* loqvens, *Adhæc vestes Phylacteriis distinctas gerebant, quæ sunt latiora quædam purpuræ segmenta.* Ἀλλ' ἐπειδὴ στολὰς, εἴτ' οὖν ἀμπεχόνας οἱ τοιοῦτοι ἀνεβάλλοντο, Δαλματικὰς εἴτ' οὖν Κολοβίωνας, &c. Lat. interpr. *Cum stolis sive vestimenti genere qvodam uterentur isti, qvod Dalmaticas, aut*

Colobia appellare possumus, ἐκπλατυσήμων διὰ πορφύρας ἀλουργοῦ καὶ παρυφασμένων, *quæ amplioribus ex purpura segmentis erant intexta.*

De טלית *Talith* eum loqvi, res ipsa loqvitur. Nam nihil aliud erant segmenta ista purpuræ, qvam ציצית peniculamenta τῇ *Talith* appensa, & assuta.

(3.) חלוק של צמר *Camisia lanea*, vestis interior. Unde Gloss. חלוק קמישא של בשרו *Hhaluk erat camisia super carnem ejus.* Atqve inde jactantia τοῦ R. Jose. *Schabb.* fol. 118. *Qvod in tota vita sua, tigna domus ejus non viderant interiora* חלוק *camisiæ suæ.*

II. Et jam redit qvæstio: An per Δύο χιτῶνας, loco qvem tractamus, intelligendæ sint hæ duæ species, *Talith* & *Hhaluk*, an species una duplicata? An scil. Salvator eos astrinxerit ad unum tantum horum vestimentorum, an duplicem *Talith* aut *Hhaluk* prohibuerit.

Credimus, qvod ad unum tantum astrinxit: Nam qvamvis χιτὼν, cum conjungitur cum ἱμάτιον, ad speciale vestimentum applicetur, cum tamen non ita conjungitur, potest in genere denotare *Amictum*. Et cum jubeat Christus, Μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας, *Marc.* VI, 9. optime exponitur ex præcedentibus: nam cum decurtat ab iis, alias vestimentorum atqve utensilium partes, peram, baculum, calceos, liqvet decurtare eum etiam, unum de ordinariis vestimentis, aut *Talith* aut *Hhaluk*.

Severum nimis hoc videri possit, eum illos hyeme omittere velle seminudatos. At 1. Congruit optime cum ejus providentia, qvam exerere pro iis speciali modo, illi est statutum, qvod colligi potest ex *Luc.* XXII, 35. & cui vult eos se committere. Et similis est providentia ejus, in iis tuendis, providentiæ Dei, erga *Israelitas* in eremo, qvæ non permisit vestimenta eorum veterascere, & corpora conservavit à langvore & morbis incolumia, & pedes ab omni gravamine intactos. 2. Congruit optimè cum statu & humilitate regni cœlorum, & *Messiæ*, de qvibus illi evangelizant; ut de utroqve rectius judicare discant Judæi, ex ipso conspectu & intuitu horum præconum: atqve in *Messia* discant credere, cum videant, eum tàm miraculosè nuntios suos protegere, etiam omnibus incommodis circumseptos: & discant regnum cœlorum

pomposum non expectare, cum tantum distent hi ejus præcones à pompâ.

Verba Baptistæ ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω, sic etiam sunt intelligenda, ut ille, qvi habet *Talith & Hhaluk*, det unam nudo, & non habenti vel hanc vel illam.

Vers. 8. ὅτι προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ἀνέστη.

Sic vers. 19. Qvo sensu sumendus est ὁ προφήτης *Johan.* I, 21. 25. id est, ὁ προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ὃς ἀνέστη.

Cum nullum expectarent Prophetam (*Elia* excepto) ante adventum *Messiæ*, at tum veteres resurrecturos, conceperunt, ut videtur, tempus illud instare vel adesse, cum in ore eorum tàm freqventer foret mentio, de veteri aliqvo Propheta à mortuis resuscitato.

Vers. 30. Μωσῆς καὶ Ἠλίας.

Fingunt sibi Judæi, *Mosen* venturum cum *Elia*, cum *Elias* advenerit.

Debharin rabba, fol. 293. 4. *Dixit Sanct. benedictus Mosi, sicut vitam tuam dedisti pro Israele in hoc sæculo, sic tempore futuro, cum adduxero ad eos Eliam Prophetam* שניכם באין באחת *Vos duo venietis simul.*

At ridebis hujus opinionis fundamentum, jactum scil. ex verbis *Nahumi*, cap. I, 3. יהוה בסופה ובסערה דרכו *Moses* autem infans jactus est in סופה Exod. 2. & *Elias* ascendit in cœlum בסערה 2. Reg. II. Hoc illis est, allegorizare.

Fingunt qvoqve, *Mosen* exsuscitatum fuisse simul cum *Samuele* à Pythonissa.

Vajicra rabba, fol. 195. 3. *Samuel putavit diem istum fuisse diem judicii, excitavit ergo secum Mosen.*

Pesikta, fol. 93. 1. *Moses non mortuus est (nam justi non moriuntur) sed ascendit in excelso ut ministraret Deo.*

Vers. 31. Ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ.

Gallus atqve Italus laxè nimiùm vocem ἔξοδον reddunt hoc in

in loco. Ille, *Disoyent sur le issue.* Hic, *Discevane il successo suo.* Et vereor, ne strictè nimis vernacula nostra, *They spake of his decease.* Mallem *They spake of his departure.* Nam ascensio Christi in cœlum erat ἔξοδος ejus, æqvè ac mors ejus erat. Imò potiùs qvam mors ejus, si in vocabulo ἔξοδον, sit ulla allusio ad exitum ex Ægypto. Iste enim erat in victoria & triumpho, prout erat ascensio ejus in cœlum.

Parùm dubitamus, sermonem iis fuisse de ejus morte, isthocque modo, per crucifixionem scilicet, cùm *Moses* & *Elias* absque dolore aut angore obierint; At suspicamur aliqvid magis contineri intra vocabulum, & phraseologiam Ἀναλήψεως αὐτοῦ, v. 51. ἔξοδον αὐτοῦ, planè respicere.

Occurrit vox ἔξοδος apud Græc. Interpr. *Prov.* XXX, 12. *Generatio mala seipsam justam judicat*, τὴν δὲ ἔξοδον αὐτοῦ οὐκ ἀπένιψεν. *Exitum autem suum non lavit.* Obscure satis, & qvidem præter textum. Legunt illi ומיציאתו cùm in fonte sit ומצאתו *A sordibus suis se non lavit.*

VERS. 51. Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ.

Oritur qvibusdam scrupulus, cur mentio solùm fiat τῆς ἀναλήψεως, non prius habita mentione mortis ejus. Verùm detur sub voce ἔξοδον αὐτοῦ concludi ascensionem ejus, & solvitur nodus. Et videtur Evangelista, indè calculare. Loqvuti fuerant *Moses* & *Elias* de *discessu ejus* ex hoc mundo, id est finaliter per ejus ascensionem, atqve ille exindè usqve dum expleretur tempus ascensionis faciem suam firmat versus *Hierosolymam*, statuens apud se, ad omnia festa adesse, qvæ ejus ἀνάληψιν erant antecessura.

Pergit ergò jam ad festum *Scenopegiæ*, ubi qvid egerit habes *Johan.* VII. Post decem aut circiter septimanas, ascendit iterum ad festum *Encæniorum*, cap. XIII, 22. *Johan.* X, 22. & tandem ad ultimum suum Pascha, cap. XVII, 11.

VERS. 52. Εἰς κώμην Σαμαρειτῶν.

An Judæi in oppidis Samaritarum vulgò pernoctarent, in-

acceſſu eorum,& receſſu ab *Hieroſolymis,* poſſet diſputari. Verùm ſi eos cogeret aliqvandò neceſſitas in iſtâ diverſoriâ, nihil erat illic, præter inimicitiam gentis, qvod poſſet iis eſſe offendiculo. Nam *terra iſta erat munda, collectiones aqvarum mundæ, habitacula munda,& ſemitæ mundæ,* Hieroſ. *Avoda Zarah,* fol.44.4. Ita ut nihil periculi de immunditiâ in habitaculis: & cùm Samaritani in qvamplurimis Judaizarent, minus periculum immunditiei in eduliis, lectis, menſis, &c.

VERS. 55. Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς.

Qvod fecit *Elias* inter Samaritanos, imitari ambiunt Zebedæani inter Samaritanos: in nomine ſuo *Boanerges* ſomniantes, ut videtur, eſſe fulgura & tonitrua, ad necem & ſtragem. At vidiſtis, ô *Zebedæi* filii, magiſtrum veſtrum de vitis hominum curas agentem ex intimis præcordiis,& miſericordiæ viſceribus : ſanantem ægros, liberantem Dæmoniacos, ſuſcitantem mortuos, & vos cædes & flammas, & perditionem totius oppidi, ad inſtar *Sodomæ* ſpirare : non noſtis, non advertitis, qvalis ſpiritus decet eſſe Apoſtolos *Meſſiæ.*

VERS. 60. Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Gentiles æſtimabantur à Judæis, pro mortuis.

Chetubboth, fol.3.2. עמי הארצות אינן חיים *Populi terrarum* (i. e. Ethnici) *non vivunt.* Atqvi hi inter ſuos, etiam ſic æſtimati.

Shemoth rabba, fol.123.1. ארבע הן חשובין כמתים *Hi qvatuor reputantur pro mortuis, Cæcus, leproſus, pauper & (ἄτεκνος vel) qvi non habet liberos.*

CAP. X.

VERS. I. ἑβδομήκοντα.

QVARE vulg. Interpr. habeat *Septuaginta duos*, ipse, ut opinor, vix rationem reddiderit: multo minus rationem reddiderit *Titi Bostrensis* interpres, qvare ἑβδομήκοντα ut est in Græc. *Titi* reddat *Septuaginta duos*.

Super historiam *Eldadi* & *Medadi*, Num. XI. sic

Aben Ezra: Dicunt Sapientes, qvod Moses accepit sex ex unaqvaque tribu, & totus numerus accrevit ad LXXII. Cum ergo præceperat Deus de LXX. tantum, seponuntur isti duo. Jam ergo si Deus seposuit duos (qvi erant de conscriptis, & qvi dotati Spiritu Sancto) ut non essent LXXII, sed LXX, vix excogitaveris, qvare Christus adderet duos, ut non essent LXX, sed LXXII.

Vajicra rabba, fol. 178. 1. *Dicitur Mosi ad montem Sinai, Ascende tu & Aaron, & Nadab & Abihu, & LXX. de Senioribus Israelis: Sic etiam tempore futuro constituturus sibi est Sanctus benedictus* ישיבה של זקנים משלו *Consessum Seniorum de proprio.* Et qvotnam illi numero, si calculare permittes hos magistros? *Septuaginta* certe, non *Septuaginta duo*. Inauditus apud eos consessus *Septuaginta duorum*, nisi vice tantum una in *Jabneh*.

Jadaim, cap. 3. hal. 5. *Dicit R. Simeon ben Azzai* מקובל אני מפי ע״ב זקן *Accepi ego ab ore LXXII Seniorum, eo die, qvo conscriberent R. Eliezar ben Azariah in Synedrium:* non amoventes tamen *Rabban Gamalielem*, qvamvis displiceret.

VERS. 3. ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων.

Additur Matth. X. *Estote prudentes ut serpentes*, &c. Qvocum confer illud

Midras Schir. fol. 17. 3. *Dicit Sanctus benedictus de Israele* אצלי הם תמימים כיונים *Apud me sunt simplices ut columbæ,* אבל בא״ה הם ערומים כנחשים *ast inter nationes mundi sunt callidi ut serpentes.*

VERS.

VERS. 4. Μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε.

I. Nemo non hic in mentem revocat illud, 2 Reg. IV, 29. *Si qvis tibi occurrerit, ne salutes eum,* &c. id est, ut vulgo concipitur, ne iter tuum cum qvovis colloqvendo tardes. Qvæ ratio locum hic habere non potest, cum horum discipulorum negotium, talem expeditionem non efflagitaret. Amandati enim sunt זוגות זוגות *Bini bini*, ad hæc & illa loca & oppida, ad qvæ Christus ipse in propria persona erat accessurus, & non erat, cur ad illa tali festinatione currerent, ut ne minima mora in via admittenda. Verum ad loca destinata destinatis, in istis solùm locis erat negotium, annuntiandi scil. adventum Christi, & non tale qvid enuntiandi in via. Emissi duodecim Apostoli annuntiare habuerunt adventum *regni cœlorum*, hi adventum *ipsius regis*. Non mirum igitur, si illis non prohibitum fuerit salutare aliqvem in via: nam iis incubuit ubiqve annuntiare regnum cœlorum, at his, adventum Regis, iis tantum locis, qvo ipse esset adventurus, & non prædicare obiter occurrentibus in via.

II. Usitatum erat in ista gente, sub qvibusdam rationibus, non salutare in via, imo non salutare omnino.

Rambam in Moed katon, cap. ult. *Lugens pro mortuo, septem primis diebus luctus sui, ne qvemqvam salutet.*

Taanith, fol. 12. 2. Si præterierint tredecim jejunia, qvæ indixerat Synedrium pro implorandis pluviis, & non descenderant pluviæ, tum *diminuunt de negotiatione, & de ædificatione, & de plantatione, & de desponsationibus, & nuptiis* ובשאלת שלום בין אדם לחבירו *& de mutua salutatione* [id est ab his rebus abstinent] *sicut homines increpati à Deo.*

Ibid. fol. 14. 2. חבירים אין שאלת שלום ביניהם. *Religiosi non mutuò salutant. Qvod si qvis de vulgo eos salutet, illi regerunt* בשפה רפה וכובד ראש *voce summissa, & cum gravitate, & velant se, & sedent sicut lugentes, vel sicut excommunicati.*

An illud Apostoli, *salutate vos invicem osculo sancto*, huc aliqvaliter respiceret, liceret qværere, si esset hujus loci, sed abstinemus.

Qvid ergo voluit Christus per hanc prohibitionem, *Neminem*

nem salutetis in via? num voluit ſuos Judaicum hunc morem imitari,ut pro lugentibus habeantur ab omnibus?

I. Voluit ſuos eſſe ſibi conformes, ut omnes ex qvalitate præconum,aliqvantùm judicarent de qvalitate mittentis, qvod etiam diximus antè de duodecim. Erat ipſe *vir dolorum*,& ſi præcones ejus aliqvid tale repræſentent vultu geſtuqve,meliùs edocent populum, qvalis ille,qvi eos miſit.

II. Duplici fine voluit Chriſtus,ut notum fieret de locis,ad qvæ ipſe in perſonâ ſuâ erat venturus: nempè ut eò congregarentur omnes ad doctrinam ejus,in medelam animarum,atqve ut congregarentur eò morbidi, in medelam ægritudinum.

Et congruentiſſimus geſtus præconum ad hæc homines convocantium, erat luctuoſus, utpote demonſtrantium,ſe compati & condolere,cum malè affectis & afflictis.

VERS. 8. Ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν.

Adeò curioſi erant Canones traditionales de non comedendo,niſi qvæ munda,qvæ decimata, atqve de qvibus ritè ſeparata erat *Trumah*, ut mirum ferè videatur, traditionarios iſtos inediâ non fuiſſe confectos,ſi modò Canonicè viverent,veſcerenturqve. *Hieroſ. Demai*, fol.22.4. *Ne miniſtret* חבר *Religioſus ad menſam Laici,niſi ſint omnia ritè præparata & decimata.* Plurima ſunt hujus farinæ.

A tædio & perplexitate talis curioſitatis liberat & ſolvit hìc ſuos Salvator,partim ut libertatem Evangelicam introducat,partim ut diſcipulis conſulat,qvi ſi ad iſtam curioſitatem in deligendis cibis forent aſtricti, qvid iis agendum, cùm inter homines prorſus ignotos,ut plurimum iis eſſet verſandum.

VERS. 18. Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν,&c.

Lucifer de cœlo cadens, Eſ.XIV,12. *eſt Rex Babylonicus* de ſolio, poteſtate & dominio ſuo detruſus. Sic & *Satanas* hoc in loco. Vocabulum ἐθεώρουν, ego ad ipſiſſimum illud tempus retulerim. Cùm vos emitterem,vidi ruinam *Satanæ* jam inſtare,ipſumqve à dominio & tyrannide ſuâ jam caſurum. Cùm enim propoſitum jam

jam fuerit Christo apertissimè se manifestare, atqve ad rem istam promovendam tàm numerosam concionatorum multitudinem emitteret, necesse jam est, & fieri non potest, qvin protinus corruat dominatio *Satanæ*, & regnum ejus qvassetur.

Emissos hos Septuaginta arbitramur, cùm jam instaret festum Tabernaculorum, restaretqve medietas anni ad *Christi* mortem. In qvâ temporis intercapedine, notiorem se fecit Christus, & per horum prædicationem, & qvidem in personâ suâ atqve in professione sui, qvam fecerat antè. Qvæ omnia terminantia in ejus morte, qvæ fuit mors *Satanæ*, meritissimam ei causam dicendi præbuerunt, *vidi Satanam* solio & dominio suo detrusum. Confer *Apoc.* XII, 9. ubi *cælum* est ecclesia.

VERS. 25. Καὶ ἰδοὺ, Νομικός τις ἀνέστη.

SECTIO.
Pauca de Doctoribus Judæorum.

Occurrit vocabulum Νομικὸς, *Matth.* XXII, 35. ubi Syrus habet ספרא *Scriba.* Sic & *Luc.* VII, 30. hoc etiam in loco: & cap. XI, 45. Nec sine ratione, cùm ille, qvi *Matthæo* est εἷς ἐξ αὐτῶν Νομικὸς, *Marc.* XII, 28. sit εἷς τῶν Γραμματέων.

Oriri tamen videtur aliqva difficultas, ex cap. XI, 44. 45. hujus Evangelistæ, ubi Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς, & Ἀποκριθεὶς δέ τις τῶν Νομικῶν, videtur inter eos distingvere: de qvâ re isto in loco. Ne tædio interim sit lectori, si pauca proferamus de Doctoribus legis, & varias eorum classes ostendamus, ut clariùs dijudicare liceat de genere isto hominum, de qvibus tàm freqvens memoria in sacris literis.

I. Ut *Scriba* fuerit generale omnium, doctorum vel literatorum prædicamentum, nemo non novit, ut opponitur nempè τῷ בור *Rudi* vel illiterato.

Beracoth, fol. 45. 2. *Si duo simul comedant* ששניהם סופרים *qvi sunt Scribæ, uterqve gratias agit pro se, singulatim* אבל אחד סופר ואחד בור *At verò si unus sit Scriba, & alter indoctus, Scriba gratias agit, & satisfit pro indocto* vel rudi.

Ast in prima originatione vocis סופרים, peculiariùs denota-

notavit *Numeratores*, ut videtur ex *Kiddushin*, fol. 30. 1. נקראו ראשונים סופרים *Dicti sunt antiqui* סופרים (Numerantes) *quia numerarunt omnes literas in lege: Nam dixerunt* ו *Vau in* גחון Levit. XI, 42. *est media litera libri legis*, &c. Addit & Glossa rationem aliam ex Tal. Hierof. *Quia scil. enumerarunt apices vel contenta legis, ut quadraginta principalia opera servitia, uno minus; quatuor principalia damna*, &c.

Si daretur, significationem vocabuli intra tam angustas ripas à primo fonte fuisse coarctatam, exundavit tamen tandem, ut omnibus notum, in campum spatiosiorem, ut qvemlibet in lege doctum, & qvemlibet legis doctorem, denotaret: extendereturqve etiam ad מלמדי תינוקות *Ludimagistros, qui docerent puerulos*: Si non & ad לבלרין *Libellarios*, qvorum opus erat scribere libellos divortii, & schedulas contractuum, &c. De qvibus duobus mentio, inter decem illa, qvæ si non essent in urbe, non commorandum est ibi discipulo sapientum, *Sanhedr.* fol. 17. 2.

II. Patres Synedrii præ omnibus aliis emphaticè vocari *Scribas*, adeo notum est, ut non egeat illustratione. Satis in rem istam facit illud, *Matth.* XXIII, 1. *Scribæ & Pharisæi sedent in cathedra Mosis*, id est, In cathedra legislativa, vel Synedrio: ubi etiam *Sadducæi*, qvi erant de isto Concilio, vocantur *Scribæ*: Et *Scribæ* distingvuntur ibi à *Pharisæis*, non qvod & hi non forent *Scribæ*, sed qvod omnes *Scribæ* illic, non forent *Pharisæi*.

III. Erat genus qvoddam Doctorum vel *Scribarum*, qvi erant *in* Synedrio, sed non *de* Synedrio: & vocantur vulgo חרכים ראוין להוראה לפני חכמים *Illi qui judicarunt coram sapientibus. Apti ad munus legislativum*, sed non admissi: qvod de *Simeone ben Azzai*, & *Simeone ben Zuma* dicitur, *Horaioth*, fol. 2. 2.

Talis erat *Simeon Temanites*, de qvo diximus alibi, ex *Sanhedr.* fol. 17. 2. qvi דן לפניהם בקרקע *judicavit coram Synedrio, sedens humi.* Non in subselliis patrum, utpote non existens de eorum numero, sed in sedilibus propius à terra: qvem consuluerunt patres in rebus arduis. Cujus rei umbram aliqvam referunt Judices, periti legum, in Parliamento vel Senatu nostro Patricio, vel consessu Nobilium.

An ille, qvi speciatim vocatur חכם *chacam sapiens*, fuerit de numero Patrum, vel de numero horum Judicum, non disputabimus, Judicet lector ex hac historia. Ho-

Horaioth, fol. 13. 2. *Rabban Simeon ben Gamaliel erat* נשיא *Præses Synedrii. R. Meir erat* חכם *Sapiens vel chacam*, *& R. Nathan erat* אב ב״ד *viceprafectus.* Et cum Rabban Simeon aliqvid statuerat, qvo vilifierent R. Meir, & R. Nathan, *dixit R. Meir τῷ R. Nathan,* אני חכם *Ego sum chacam* vel sapiens, *& tu viceprafectus: Amoveamus Rabban Simeonem à præfectura, & tu eris Præfectus & ego viceprafectus.*

Freqventissimum est illud, sed & difficillimum, *Schola Hilleliana sic dicit, & Shammeana si,* וחכמים אומרים *at sapientes aliter.* Nam obscurum, qvinam hi *sapientes.* Si dixeris Synedrium, nonne pars ejus una constitit de *Shammeanis*, altera de *Hillelianis*? Si ita, tum videntur *sapientes*, esse Judices isti, de qvibus agimus, nisi Sadducæis tertiam partem assignaveris, qvibus rei determinationem vix attribueris, & multo minus emphaticum nomen *sapientum.* Sed hoc in medio relinqvimus.

III. Ut extra Synedrium inqviramus; occurrent Scribæ, vel Doctores legis varii, pro varietate ipsius legis, & pro varietate docendi. Hinc varia ista apud istos magistros. *Micra*, *Mishnah*, *Midras*, *Talmud*, *Agadah*, &c.

1. מקרא *Micra* est ipse textus Biblicus, atqve ejus lectio, & literalis explicatio.

2. משנה *Mishnah* est doctrina traditionum, atqve earum elucidatio.

3. מדרש *Midras*, est doctrina atqve explicatio Scripturæ mystica, vel Allegorica, Act. XV, 21. *Moses à temporibus antiqvis habet in singulis civitatibus, qvi eum prædicant in Synagogis, ubi per omne Sabbatum legitur.* Hi autem erant modi eum prædicandi.

I. Qvoad legem scriptam (nam duplicem apud eos legem fuisse, *scriptam* scil. & *oralem*, ut vocant, nemo ignorat) duplex erat iis modus eam enuntiandi, secundum sensum scil. literalem eam explicando, & applicando, *εἰς οἰκοδομὴν παράκλησιν καὶ παραμυθίαν*, ut 1. Cor. XIV, 3. vel Allegorias, mysteria, & longe petitas notiones inde eliciendo. Priorem respicere videntur Archisynagogi isti in verbis suis ad *Paulum* & *Barnabam*, Act. XIII, 15. *εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε.* Posterioris tam infinita sunt exempla ubiqve in scriptis Judæorum, ut totam qvidam scripturam liqvefecerint ferè in traditiones & allegorias. An

An diverſi ordinis fuerint hi concionatores,ut hic planæ explicationi & applicationi ſcripturarum ſe addiceret, ille myſticæ atqve abſtruſiori,non facilè dicitur: abſqve dubio eſt, conveniſſe hæc duo qvàm freqventiſſimè in eodem concionatore, in eâdem concione: Et ſuſpicor eqvidem vocem אגדה *Agadah* aliqvandò utrumqve hunc modum interpretandi, denotare.

Bereſchith rabb. fol.90. 3. Cùm qvidam de qvibuſdam traditionibus interrogatus, non poſſet reſpondere, dicunt aſtantes דלמא לית בר אולפן בר אגדה הוא *Fortaſſis non peritus doctrinæ* (traditionalis *) eſt, ſed peritus explicationis*, & proponunt ei, *Dan.* X,21. explicandum. Cui conſonat illud in

Gloſſ. in Bava kama, fol.101. בעלי אגדה מתוך שהן דרשנין וגו׳, *Magiſtri Agadæ vel explicationum, qvia ſunt Darſhanin* (profundi ſcrutatores ſcripturarum) *honorantur ab omnibus, nam attrahunt corda auditorum.*

Nec multùm abſonat illud qvoad rem ipſam in

Gloſſ. in Schabb. fol.115. 1. בשבת היו דורשין דרשה *Sabbato diſqviſiverunt diſqviſitione* (in Scripturis : Ἐρευνῶντες τὰς γραφὰς, ut *Johan.* V, 39.) *ad patres familias qvi verſati ſunt in negotiis ſuis totâ hebdomadâ, atqve inter explicandum, docuerunt eos articulos de prohibitis & permiſſis*, &c.

Ad myſticas & allegoricas tales ſcripturæ explicationes, ſi modò explicationes vocare liceat,neſcio qvâ faſcinatione ita addicti erant, ut nihil ferè iis in pretio magis,qvàm ut aures ad talia prurientes, vel titillarent,vel ſcaberent. Hinc illud *Hieroſ. chagigah*, fol. 75. 4. *Dixit R. Joſua R. Jochanani ben Bruchah & R. Eleazaro cœco.* מה חדוש הוה לכם בבית מדרש היום *Qvidnam novitatis erat vobis hodiè in Beth Midras? Reſpondent, nos omnes diſcipuli tui ſumus, & de aqvis tuis bibimus. Qvibus ille, at impoſſibile eſt, ut non ſit aliqvid novellæ, in Beth Midras unoqvoqve die.*

II. Qvoad legem oralem, duplex etiam erat eam explicandi modus, ſicut duplex erat explicandi legem ſcriptam.

1. De priori innuitur in verbis iſtis in

Megillah, fol.26. 2. *Librum legis, qvi jam veteraſcit, reponunt apud diſcipulum ſapientum* ואפילו שונה הלכות *etiam qvamvis non doceat* (δευτεροῖ) *traditiones*, qvod obſcurum ſatis videtur, ſed ſic illuſtratur à Gloſſ. *Qvamvis non inſerviat diſcipulis ſapientum* בתלמוד

אלא במשניות *in Talmud & Gemara* בתלמוד ובגמרא *sed in Misnaioth & Barithoth.* ובברייתות Hoc eſt, Qvi prælegeret tantum ipſum corpus juris traditionalis, & ſenſum literalem redderet, non autem de eo ſcholaſtice diſputaret, aut commentaretur. Nam

2. Erant Doctores, qvi profundius in traditiones inqvirerent, earum rationes qvales qvales redderent, de difficultatibus diſputarent, dubia ſolverent, &c. cujus rei ſpecimen eſt tota Gemara Talmudica. Deniqve

Inter doctos & doctores gentis, nominandi ſunt *Agadici* illi, qvi profundius legem ſcriptam etiam interpretarentur ad Cabaliſmum uſqve: qvi & rariores erant, atqve ut videtur, non adeo obtinerent apud populum. De iis an ſit ſermo, judica, in

Hieroſ. Schabb. fol. 15. 3. & *Midras Tillin.* fol. 20. 4. *Dicit R. Joſua ben Levi* יבא פלי *Sic & ſic eveniat mihi, ſi in tota vita mea inſpexi* ספרא דאגדתא *Librum Agada niſi ſemel* (nota illud) *& tunc inveni ſcriptum Centum & ſeptuaginta & qvinqve ſectiones legis, ubi ſcribitur,* Dixit Dominus, locutus eſt, præcepit, *ſunt ſecundum numerum annorum patris noſtri Abrahami, Sicut dicitur* לקחת מתנות באדם *Ad recipiendum dona pro hominibus,* &c. *Centum & quadraginta & ſeptem Pſalmi, qvi ſunt in libro Pſalmorum* (nota numerum) *ſunt ſecundum numerum annorum patris noſtri Jacobi. Sicut dicitur, Tu Sanctus inhabitas laudes Iſraelis. Centum viginti, tres vices qvibus Iſrael reſpondet Hallelujah* (poſt recitantem *Hallel*) *ſunt ſecundum numerum annorum Aaronis,* &c.

Adjiciantur coronidis loco iſta in *Sanhedr.* fol. 101. 1. אם בעלי מקרא הן *Si illi ſint magiſtri lectionis textualis, verſabuntur in lege, Prophetis & Hagiographis.* אם בעלי משנה הן *Si magiſtri ſint doctrinæ Miſnicæ, verſabuntur in Miſnah Halacoth & Haggadoth.* ואם בעלי תלמוד הן *Et ſi magiſtri Talmudis ſint, verſabuntur in traditionibus Paſchatis in Paſchate: in traditionibus. Pentecoſtes in Pentecoſte: In traditionibus Scenopegiæ in Scenopegia.*

Hi omnes ergò, qvos memoravimus, erant Scribæ, erant Doctores, erant interpretes legis, ſed qvosnam inter hos proprie & peculiariter dixeris Νομικὸς? An omnes? an particularem aliqvam eorum claſſem?

Poſterius omni proculdubio probabilius; ſed qvamnã claſſem tibi

bi eliges?ut &an distingves inter Νομικὸν & Νομοδιδάσκαλον, an cōfundes? Judicium lectoris hâc in re mallem, qvàm proprium. Verum ne intactum prætereamus prorsus hoc dubium, & ne nimia prolixitate lectorem hoc in loco gravemus, præsertim verò, cùm hæc, qvæ dicta sunt, dicantur per digressionem, ea, qvæ de hâc re adducturi sumus, ad *cap.*XI,45. rejicimus.

VERS. 26. Πῶς ἀναγινώσκεις;

Germanum est illud, usitatum in scholis מאי קראת *Qvid legis?* Cùm proferret scil. qvis textum aliqvem scripturæ in rei alicujus probationem.

*Schabb.*fol. 33. 2. Tradunt Rabbini: אסכרה באה לעולם על המעשר *Angina venit in mundum propter decimas.* (Gloss. Propter comestionem fructuum non decimatorum.) *R. Eliezer b. R. Jose dicit, propter lingvam malam. Dicit Rabba, & dictum etiam est R. Josue ben Levi* מאי קראת *Qvid legis? lætabitur Rex in Deo, gloriabitur unusqvisqve per eum jurans* כי יסכר (inde אסכרא) *qvia obturabitur os loqventium mendacium.* Psal.LXIII, 11.

Et paulò pòst, in alio subjecto, *Dicit R. Simeon ben Gezirah* מאי קראת *Qvid, vel qvomodo legis? Si non nosti, ô pulcherrima inter fœminas, egredere in vestigiis gregis.* Cant.I, 8.

Non curiosè inqvirimus, an Salvator ipsissimam istam adhibuerit phrasiologiam מאי קראת an כיצד קראת an איך קראת an aliqvam aliam; in hoc solùm recedit à communi usu locutionis, qvòd provocet alium ad textum aliqvem scripturæ proferendum, cùm in scholis usitatum esset, ut is, qvi ita dixit, ipse aliqvem proferret.

VERS. 27. Καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου.

In responso hominis hæc duo notanda.

I. Qvòd hanc clausulam introducat, qvæ in terminis non est apud *Mosen*, ubi cætera, *Deut.*VI,5. בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. Ubi Græc. & editionis Romanæ & Alexand. בכל מאדך reddunt: ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου, qvod idem sonat cum ἰσχύος· sed ubi διανοίας; Exemplaria alia omittimus, in qvibus qvamvis sit aliqva variatio, non tamen hæc, qvæ præ manibus.

Sal-

Salvator ipse eadem profert, *Marc.* XII, 30. at inverso ordine: Καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· Cùm hîc sit Καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου.

Qvid dicendum? Num in hunc sensum, scriptum est Hebraicè in schedulis Phylactericis? Vix credas. Num additum hoc à Græcis interpretibus, unde Evangelistæ illud sumerent? vides qvòd non. Qvid ergò, num מאד & ἰσχὺν & διάνοιαν denotat? In hoc vertitur cardo qvæstionis. Qvòd ἰσχὺν denotat, nemo negaverit, & *Mammonam* denotare supponunt Rabbini, qvibus consonant *Syrus* & *Targumista*, ast ubi significatio τῆς διανοίας;

I. Audi glossam talem, qvalis erat freqventissimè Doctorum Allegoricorum.

Beracoth, fol. 54. 1. בכל מארך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו מאד מאד. *Qvacunqve mensura ille tibi mensuraverit, esto tu eum laudans valdè valdè.* Lusitant, ut vides, in consonantia vocabulorum מאד & מדה & מודה, qvod iis usitatum.

Aben Ezra: מארך *est de sensu* מאד מאד *valdè valdè, & hoc vult: Plurimum dilige eum qvantum potes, & sit dilectio perfecta in corde.*

II. Qvibus addas si velis, illud qvod tàm vulgariter reqviritur ab iis in omnibus religiosis officiis, viz. כוונת לב *Præparatio & Intentio* διανοίας, & ex omnibus hisce licet concipere, hanc fuisse vulgarem interpretationem hujus clausulæ ובכל מארך & ἐξ ὅλης τῆς διανοίας non inaniter, sed ex necessitate aliqvâ additam, cùm obscuritas aliqva esset in voce מארך, & in promptu esset, ad vim vel potentiam corporalem aut externam tantùm, eam applicare. Redduntur ergò ab Evangelistis verba *Mosis*, non præcise & sicut erant verbatim in *Mose*, aut schedulis Phylactericis, sed secundùm plenum eorum sensum & tenorem, & secundùm receptam & vulgarem interpretationem gentis.

Hieros. Sotah, fol. 21. 2. *R. Levi bar Chajothah profectus est Cæsaream, atqve audiit eos* קריין שמע אלוניסתין *recitantes Shemaa* (vel Phylacteria sua) *Hellenisticè*; (Græcè,) &c. An cum hâc qvam tractamus clausulâ intersertâ, inane foret qværere, qvia impossibile invenire: at si eam inclusam intra vocem מארך opina-

narenturHebræi,qvod videtur,probabile eſt Helleniſtas eamGræcè habuiſſe expreſſam.

Omittere non poſſum non obſervata verba Hieroſolymitanorum jam producta. שמע קלון קריין שמע. Qvid autem ſibi vult קלון? *Aruch* hæc allegans ſic habet, שמע לון דהוו קרו שמע Ut קלון ſit idem cum לון, & ק videatur redundare qvod apud Babylonicos facit uſitatiſſime, aſt apud Hieroſolymitanos vix unqvam.

II. Secundum, qvod in reſponſo hujus hominis obſervandum,eſt, qvod addat, *& proximum tuum ſicut teipſum*; qvod ſcriptum qvidem non erat in Schedulis Phylactericis: opinarer ego aliter, hominem,verba ſalvatoris πῶς ἀναγινώσκεις, ſic intellexiſſe ac ſi dixiſſet,qvomodo recitas periochas tuas Phylactericas? nam periochen Phylactericam recitat, hanc clauſulam tantum ſuperaddens, *Et proximum tuum*,&c. Atqve uſitata Phraſiologia circa recitationem Phylacteriorum erat קורין שמע ad verbum *Legunt Shemaa*,qvod & ſic redditur à nonnullis, cum qvidem vulgo recitarent memoriter. Sic *Megillah*,fol 17.1.הקורא מגילה על פה. *Qvi legit librum* (Eſtheræ) *oraliter*, id eſt, ut explicat Gemara,*Abſqve libro*: hoc eſt,*qvi recitat memoriter*. Qværunt in *Hieroſ. Beracoth*, fol.3.3. *Qvare recitant duas iſtas Periochas unoqvoqve die?* Devt.VI,4.&c.& XI,13.&c. *Rabbi Levi dicit*,*Qvia decem præcepta* (Decalogi) *comprehenduntur in iis*. Et oſtendit ut comprehendantur, omiſſo tamen, qvod obſervandum, præcepto ſecundo. Fatentur tamen paulo poſt, *Æqvum fuiſſe, ut recitarent ipſum Decalogum unoqvoqve die,at non recitaſſe, Ne dicerent Hæretici, Qvod præcepta tantum iſta data eſſent Moſi in monte Sinai*. At recitarunt periochas iſtas Phylactericas, in qvibus autumarunt ſummam Decalogi fuiſſe contentam.

Sive igitur legiſta hic noſter,intellexerit verba ſalvatoris,ut ad recitationem iſtam referentia, ſive qvod depromat ille *proprio judicio* ſummam Decalogi, Doctorem textualem hic ſe oſtendit potiùs, qvam traditionalem, qvamvis titulus Νομικὸς videatur poſteriorem potiſſimum indigitare.

VERS. 29. Καὶ τίς ἐστί μου πλησίον;

Scrupulum hunc & qvæſtionem didicerat ille ex communi ſchola: Ubi ſic doctum.

Aruch

Aruch in הוציא כל אומות באמרו רעהו. בן ברית
Excipit omnes Gentiles, cum dicit Proximum ſuum.

Maimon. in רוצח cap. 2. *Iſraelita qvi occidit* גר תושב *Advenam inqvilinum, non occiditur propter eum à Synedrio, qvia dicitur* כי איש על רעהו *Si ſuperbierit qvis in proximum ſuum. Et non neceſſe eſt dicere, Non occiditur propter Gentilem.* Nam hi non æſtimati ſunt ab iis pro *Proximo ſuo.*

Ibid. cap. 4. *Gentilibus inter qvos, noſqve non eſt bellum, ut & paſtoribus inter Iſraelitas pecudum minutiorum & conſimilibus, non machinantur qvidem mortem, at ſi de morte periclitantur, non liberant eos. E.g. ſi qvis horum ceciderit in mare, ne eripiat eum, nam dicitur, Non inſurges in ſanguinem proximi tui,* ואין זה רעך *At talis non eſt proximus tuus.*

VERS. 30. Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχώ.

Via, qva nulla in tota terra Iſraelitica magis trita & freqventata, idqve non ſolum qvod duceret in *Peræam*, ſed propter magnum commercium inter iſtas urbes, præſertim vero ob Ephemerias verſantes in *Jerichunte*, æqvè ac in *Hieroſolymis*; de qva re aliqvid diximus ad cap. I, 5. Addamus hoc ex

Hieroſ. Taanith, fol. 67. 4. *Inſtituerunt Prophetæ priores viginti qvatuor Ephemerias, & pro unaqvaq; Ephemeria* היה עמוד בירושלם *erat claſſis ſtationaria Hieroſolymis ſacerdotum Levitarum & Iſraelitarum. Traditio. Viginti qvatuor millium erat Stationarius numerus ex Hieroſolymis* והצי עמוד מיריחו *& dimidia ſtatio ex Hierichunte. Et potuerat Hiericho produxiſſe totam ſtationem, niſi qvod vellet cedere præeminentiam Hieroſolymis, produxit ergo dimidiam tantum ſtationem.*

Hinc videas qvare in hiſtorica hac parabola, mentio peculiariùs fiat *ſacerdotis* & *Levitæ* hac itinerantium, nempe qvod talium foret freqventiſſimus inter urbes iſtas intercurſus ob prædictas ſtationes.

Λῃσταῖς περιέπεσεν.

Video, qva fiducia, at non video qvo fundamento *Adummim* fiat ſcena hujus ſtragis à commentatoribus, præ omnibus aliis locis. Periculoſa qvidem ſatis erat via ab *Hieroſolymis* ad *Jerichuntem*,

tem, atqve inde ſtata illic eſt *Cohors* I. *ſalutaria inter Æliam & Hierichunta*, apud Notit. Imper. Orient. ob auxilium viatorum, ut vulgò creditur; At dum dicitur, qvòd vocatus eſt locus *Adummim*, i.e. *locus ruforum vel rubentium*, *propter ſangvinem*, *qvi illic crebrò à latronibus funditur*, parùm hæc ſuadent: Nam dictus eſt *Adummim* etiam temporibus *Joſuæ*, cùm vix concipias, tempora fuiſſe adeo ληστρικὰ ac erant, cum Salvator hanc proponit parabolam. Vid. *Joſ.* XV, 7. Ubi ſi ſitum *Aſcenſus Adummim* obſerves, non admodum diſtabat ab ipſa *Jerichunte*.

Ἡμιθανῆ.

נוטה למות Rabbinis. *Morti proximum*: ultra qvam conditionem, & citra mortem, hoc tantùm eſt, qvod eſt גוסס *jam expirans*.

VERS. 31. ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρῆλθεν.

Et qvare tandem, ô Sacerdos, & Levita, miſerum ſic derelinqvitis? Num non ille *Iſraelita*? Gentilem certè morti proximum, non fovere aut liberare, didiciſtis ex propriis Scholis, ut & *Iſraelitam* paſtorem pecudum, & num ille talis? An, metuitis vobis ipſis, ne ab eo contrahatis immunditiem jam ſemimortuo? Ἀντιπαρῆλθεν videtur innuere, præteriiſſe eos, obſervatâ aliqvâ ab eo diſtantiâ: qva ratione, ipſi dicant. Ego dixerim, ex puro puto defectu charitatis.

VERS. 33. Σαμαρείτης δέ τις.

Johan. IV, 9. ὀ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις. *Non utuntur Judæi Samaritanis*, ut iis ob aliqvod beneficium devinciantur. At tunc beneficentiam Samaritani jam reſpuis, ô ſemimortue Judæe?

Introducitur homo, de gente Judæis inimiciſſimâ, Judæo benefaciens, ut planiùs edoceatur, *qviſnam ſit Proximus*. Convenientiùs dictum videretur, qvod Samaritanus agnoverit vulneratum, pro proximo, cùm ejus ita miſereatur, verùm innuit Salvator, Samaritanum fuiſſe *proximum* vulnerati, ut doceat etiam inimicum, etiam extraneum, contra doctrinam Scholarum, habendum eſſe pro *proximo*.

VERS.

VERS. 34. Ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον.

Hierosol. Beracoth, fol. 3. 1. Traditio. סכין אלוונתית לחולה בשבת *Ungunt emplastrum pro ægro in Sabbato. Qvando? Qvando illud commiscuerant vino & oleo vesperiis Sabbati. Verùm si non commiscuerant vesperiis Sabbati, prohibetur. Traditio. Dicit R. Simeon, ben Eleazar, Miscere vinum & oleum, atqve ungere ægrum Sabbato, permissum est à R. Meir.*

VERS. 35. Ἐκβαλὼν δύο δηνάρια.

Aruch.in זוז. *Siclus legis est* סלע *Selaa. & continet qvatuor denarios.* Tùm hemisiclus continet duos. Pretium annuatim pendendum ab unoqvoqve, pro redemptione animæ aut vitæ suæ Exod. xxx, 13. Et non incongruè pro reparatione vitæ hujus semimortui, numerantur etiam duo denarii.

Ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ.

Rabbinis פונדקי. Nam & vocem Græcam retinent illi. Græcam dico, qvamvis Author *Aruch* dicat esse Ismaeliticam vel Arabicam. חנות בלשון ישמעאל פונדק *Taberna* vel diversorium, inqvit ille, *lingua Ismaelitica est Pandak.* Vocem istam adhibet qvidem versio Arabica hoc in loco, at nemini ignotum, cujas sit originaliter.

Midras Tillin, fol. 6. 3. *Duo homines ingressi sunt* פונדק Πανδοχεῖον, *Justus & Improbus, & discubuerunt separatim. Dicit improbus* לפונדקי τῷ Πανδοχεῖ, *Appone mihi* פסיוני אחד *Phasianum unum. Appone mihi* קונדריטון *Conditum. At Justus dixit* τῷ Πανδοχεῖ, *Appone mihi tortam panis, & patinam lentium. Irrisit improbus Justo dicens, Ecce ut hic stultus, cùm præstò sint tot dapes, comedat lentes. Et Justus illi vicissim, Ecce ut hic stultus comedat, cùm illicò elidendi sint ejus dentes. Dicit Justus* לפונדקי τῷ Πανδοχεῖ *Da mihi duo pocula vini, ut benedicam. Dedit illi, & ille benedixit, & exurrexit, & dedit* τῷ πανδοχεῖ *nummum pro portiuncula illa, qvam comederat, & discessit in pace. Ast improbo orta est lis cum hospitalario circa solutionem, &* Πανδοχεὺς *ejus elisit dentes.*

VERS.

VERS. 38. Μάρθα ὑπεδέξατο αὐτὸν, &c.

Adest jam Christus festum Scenopegiæ: atqve invisit *Bethaniam*, ubi antea intercesserat familiaritas inter eum & familiam *Lazari*, ob ejectionem dæmoniorum ex *Maria* sorore ejus: qvam *Magdalenam* dici promptum mihi est suspicari, qvod ipsa *Bethania* dicta fuerit *Magdala*. De nomine *Martha* diximus ad *Johan.* XI. & de *Magdala* ad *Johan.* XII.

CAP. XI.

VERS. 1. Δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι καθὼς καὶ Ἰωάννης.

QVIDNAM tandem hic discipulus, qvicunqve ille fuerit, sibi vult?

An ille ignarus, vel oblitus formulæ istius, qvam Dominus tradiderat in sermone in monte? Si non, sed & aliam reqvireret. Num hoc vult? Domine doce nos orare, *nam* Johannes docuit suos. An illud? Doce nos orationis normam & formam similem isti, qvam Johannes docuit suos. Posterius videtur probabilius, sed interim in obscuro est, qvalesnam forent Orationes *Johannensium*; in cujus rei indagationem his utamur faculis.

I. Dicitur de *Johannis* discipulis, Νηστεύουσι πυκνὰ καὶ δεήσεις ποιοῦνται, *Luc.* V, 33. Ubi varia svadent Δεήσεις hic sumi debere sensu suo maxime proprio, pro Orationibus supplicatoriis. Omissis aliis hæc duo pensitentur.

I. Qvod orationes Judæorum qvotidianæ & vulgares, ordinariæ & occasionales, constiterint ut plurimum ex Benedictionibus & Doxologiis, qvod satis indicat titulus Tractatus Talmudici, qvi de orationibus agit, cum insigniatur ברכות *Benedictiones*, ut & qvod תפילה *Tephillah*, qvæ erat generalis orationis nomenclatura, idem genti sonaret qvod שבח *Laudatio*. Benedictio scil. vel Doxologia.

Non

Non indigna exſcriptione, hujus rei illuſtrandæ ergò, unt iſta in

Beracoth, fol. 31.1. יכול ישאל אדם צרכיו ואחר יתפלל *an homo precatur pro neceſſariis ſibi: & poſteà orat. De hoc doctum eſt per Solomonem, cum dicit:* אל הרנה ואל התפילה 1.Reg.VIII. 28. Omittimus verſiones, nam ipſi Gemariſtæ interpretantur: רנה זו תפילה: תפילה זו בקשה *Rinnah eſt Tephillah, Tephillah Bakkeſhah.* Hoc ſibi volunt: Prius vocabulum Solomonis רנה *Rinnah ſignificat orationem* (תפילה של שבח ut Gloſſ. *Orationem laudatoriam* vel doxologicã.) Poſterius vocabulum תפילה *Tephillah ſignificat petitionem* (Gloſſ. Petitionem pro neceſſariis.)

Minimè negandum eſt, fuiſſe iis preces vel orationes petitionarias, ſed copioſiores & numeroſiores erant Benedictoriæ & Doxologicæ. Præſertim verò iſtæ, qvæ fuſæ ſunt occaſionaliter, vel ex emergenti. Perlege caput ultimum tractatus allegati, & judica de hac particulâ, & perlege totum tractatum, & judica de reliqua. Jam ergò

II. Jure ſupponendum eſt, qvòd *Baptiſta* ſuos docuerit formam orationis aliam penitùs ab orationibus Judaicis: nam rationi maximè conſentaneum eſt, ut is qvi introduxit novam doctrinam (id eſt reſpectu Judaicæ novam) introduceret etiam novam formam orationum; Orationum ſcil. ſupplicatoriarum magis qvam erat forma Judaica. Atqve aliud petitionum genus, qvam qvod continuere orationes Judæorum iſtæ, qvæ erant petitionariæ. Nam docti erant *Johannenſes* de regeneratione, de fide ſalvifica, de adoptione particulari, de ſanctificatione ſpiritus, aliiſqve doctrinæ Evangelicæ articulis, qvi omnino peregrini & alieni erant à Scholis & Synagogis Judæorum. Et qvis non ſuppoſuerit *Johannem* pro iſtis atqve iſtiuſmodi rebus docuiſſe ſuos orare?

II. Credimus itaqve, diſcipulum hunc, qvi Dominum orat, ut doceat ſuos orare, καθὼς καὶ Ἰωάννης, orationes *Johannenſium* ideo reſpexiſſe, cum Chriſtum videamus obſecrationi & voto ejus annuentem, formam Orationis tradere mere petitionariæ. Qvod ex ipſa tota compage orationis conſtat, & ex hoc præſertim, qvod Coronis Doxologica, *qvia tuum eſt regnum*, &c. omittatur. Nam Dominus orationem δεητικὴν ſive ſupplicatoriam, rogatus

ut doceat, talem tradere, apud se statuit, qvæ sit mere supplicatoria. Et huic rei attestantur ea, qvæ seqvuntur de homine à [illegible] no suo petente panes, additâ & istâ exhortatione, *Petite & dab[illegible] Qværite & invenietis.* Qvæ duo optimè respondent duobus [illegible] qvibus notificatur oratio supplicatoria, qvæ sunt שאלה [illegible] *lah*, *Petitio*, & בקשה *Bakkeshah*, *Qvæstio*, nam liceat voce ista[illegible] verbo ad verbum. Inter has si qvid differentiæ sit statuend[illegible] ego hanc supposuerim, ut *Bakkeshah* sit pro rebus Dei, ut *Q*[illegible] primùm regnum Dei, &c. Et *Sheelah* sit pro necessariis sibi. Q[illegible] texturam videmus qvasi æqvilibratam in hac Oratione, ubi [illegible] primæ petitiones sunt pro honore Dei, tres aliæ pro necess[illegible] nobis.

Usitatum erat Judæis cùm jejunarent, orationem adh[illegible] peculiarem, & ad qvotidianas additam, qvam vocarunt תפלה תענית Orationem Jejunii. De qvâ agitur in *Taanith*, fol. 11. ubi & disputatur, an תענין לשעות *Jejunantes ad certas horas* tantùm, & non per totum diem, [illegible] deberent Orationem istam Jejunii? Ut &, *qvonam or[illegible] inter orationes qvotidianas, interserenda sit ista Oratio?* Jam si de[illegible] *Johannem* instituisse suis orationem aliqvam talem, inter alia[illegible] aptaretur ad eorum jejunia: vix tamen credimus, discipulu[illegible] huncce eo speciatim respexisse, cùm discipuli *Christi* non ita je[illegible]narent ut *Johannenses*: qvin potiùs ad totam compagem ora[illegible]num, qvas ille pro suis instituerat, qvæ constiterunt ma[illegible] *δεήσεων*, ex petitionibus.

Object. At novit hic Discipulus, ut probabile, Dominum [illegible] didisse orationem petitionariam in Sermone in monte, qvid [illegible] ergò ut urgeat, & qvâ ratione urget, ut aliam jam tradat?

Resp. Credimus nosse, & arbitramur eum minime expe[illegible] eandem repetitam: Sed cum oculus ejus intentus fuerit in [illegible]tiones *Johannensium*, expectasse eum formam aliqvam ple[illegible] & copiosiorem, & qvæ particulariùs fusiusqve exprimeret [illegible]da, qvod factum, ut probabile, in formâ præscripta à *Johan[illegible]* novit divina sapientia Salvatoris, satis in ista suâ esse compre[illegible]sum. Et sicut inter Judæos erat מעין *summa brevis* [illegible] suarum orationum, in epitomen contractarum, sic & hanc [illegible] esse מעין summam brevem omnium petendorum.

VERS. 4. Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

Aut fallor, aut hîc fit ſupplicatio inter alia, ſi qvidèm non ...imo loco, contra viſibiles apparitiones Satanæ τοῦ πονηροῦ, ut & ...tra ejus obſeſſiones: & ſic aliqvantum molleſcit phraſiologia ... Deo inducente in tentationem.

Omittitur Coronis, *Qvia tuum eſt regnum*, &c. qvia Chriſto ...poſitum eſt orationem merè petitionariam tradere, ut diximus ...: atqve ipſiſſimæ iſtius rei ergò omittitur etiam *Amen.* Nam ... ἀμὴν ἐπὶ τῇ Εὐχαριστίᾳ, 1 Cor. XIV, 16. & qvidem terminarunt ...atiſſimè orationes ſuas in Εὐχαριστίᾳ vel Benedictione, etiam ...tiones petitionarias; ſic concludens, *Benedictus tu Domine, qvi ...feciſti*, vel *ſic præcepiſti*, vel aliqvid tale, & tùm reſponſum eſt, *...men.*

Qvod & in Pſalmis obſervare eſt librum aliqvem Pſalmo...rum terminantibus, & deſinentibus in *Amen.* Videlicet Pſal. XLI. & ...XXII. & LXXXIX. & CVI. In qvocunqve enim ſubjecto verſa...tur Pſaltes, ſive per totum Pſalmum, ſive paulò ante prolationem *...men*, non profert tamen *Amen* niſi prælibatâ aliqvâ Benedictio... aut Doxologiâ. *Benedictus ſit Dominus Deus*, &c. *Amen.* Apud *...atthæum* ergò eſt *Amen*, qvia eſt Doxologia: Apud *Lucam* de...eſt qvia deeſt & iſta. Plura obſervavimus ad *Matth.* VI.

VERS. 15. Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων.

I. De nomine diximus ad *Matth.* XII. & adhuc lectionem e...us per *l* in fine *Beelzebul* fidenter aſtruimus, contra verſiones ...tam, Perſicam, Vulg. alias, qvæ legunt *Beelzebub.* Italus cautè, ...d non caſtè ſatis, habet *Beelzebu*, ut nec in hanc lectionem im...gat, nec in illam, ſed fidem & candorem interpretis deſidero.

II. Inter Judæos comperio tres Dæmones vocatos *Principes Dæmoniorum*: I. *Angelum mortis*, qvi nuncupatur ראש כל הסטנים *Princeps omnium Satanarum.* Elleh haddebharim rab. fol. 302. 2. II. שידא אשמודן *Dæmonem Aſmodæum*, de qvo poſteà. III. *Beelzebul* hoc in loco. Et qvoad aſſertionem ſcriptionis per *l* in fine, & non *b*.

III. Qværo, an *Beelzebub* jam fuerit in rerum natura? Nam cùm evanuerat ipsa *Ekron*, nonne & evanuerat istud loci nomen? & cùm non foret ampliùs Idolum, & oraculum illud *Ekronticum*, nonne cessavit istud dæmonium esse *Beelzebub*, qvamvis non cessaret esse dæmonium? Ubicunqve tandem foret *Ekron* in templo secundo, aut locus ubi ea sub primo, vix persvaseris extitisse tunc temporis vel idolum vel oraculum *Beelzebubicum*, & tùm ipse *Beelzebub*? An *Achores Deus tutelaris contra muscas apud Cyreniacos*, ut *Plin.* lib. 10. 28. aliqvid in nomine sapiat de *Ekron* non disputabimus. Detur qvòd solum verterit, atqve aliqvâ de causa qvod migraverit jam *Beelzebub* ab *Ekrone* ad *Cyrenen*, unde tandem ille *Princeps Dæmoniorum*, cùm negotium, & potentia ejus solùm contra muscas?

Suspicari qvidem possim, eum fuisse primum Dæmoniorum, vel *Baalim*, qvos introduxerat *Achabus* in Israelem, atqve ideo *Achaziam* filium ejus, ad istud idolum, ut Deum patris sui, confugisse in periculo & dolore suo; sed qvid sæcula longe subseqventia moveret, ut istud Dæmonium *Beelzebub* æstimarent pro *principe Dæmoniorum*, fateor me non posse mihi ipsi satisfacere. At de *Beelzebul* est satisfactum.

IV. Ostendi ad *Matth.* XII. cultum idololatricum à Judæorum magistris, (qvales hi erant, qvi cum Salvatore rixantur) זבול *Zebul*, vel *stercus* vocari, in rei ignominiam, atqve ita eructa gens, docta à magistris. Exempla qvædam in rei istius probationem adduxi, qvibus & hoc addatur.

Midras Schir, fol. 2. 1. *De Josepho dicitur* (cùm hera ejus eum allicere vellet ad adulterium) *qvòd venit in domum, ut peragerет negotia sua. R. Judah dicit*, יום ניבול וזיבול היה *Erat dies stultescendi, & stercorandi, erat dies theatrorum.* Ubi super vocabulum זיבול *Zibbul*, *Stercorationis*, sic Glossa: *Est vox contemptus: sic in tractatu Avodah zarah exponitur à R. Sol. & Tosaphoth, qui scil. significat* זיבוח *sacrificare* (Idolis) *& probant ex Hierol. Beracoth, ubi dicitur, qvi videt locum* אשר מזבלין שם לע"ז *ubi stercorant* (id est, sacrificant) *idolo*; *dicat sacrificans, diis alienis, anathema*: qvæ verba ex *Hierol.* nos etiam adduximus.

V. Jam ergò, cùm cultus Idololatricus fuerit iis *Zebul*, atqve ipsa Idololatria peccatorum & criminum gravissimum, ...

monia, qvem conceperunt huic malo præsidere, vocarunt *Beelzebul*, atq; reputarunt pro Principe dæmoniorum, aut (detur venia vocabulo) pro Dæmone dæmonissimo.

VI. Parem titulum tribuerunt Dæmoni *Asmodæo*.

Gittin, fol. 68. 1. אשמודאי מלכא דשידי *Asmodæus rex Dæmoniorum*.

Vajicra rabb. fol.70.2. שידא שריהון דרוחתא *Dæmon princeps Spirituum* : qvod *Beresh. rabb.* fol. 39. 3. explicatur שידא שמדון *Dæmon Asmodæus.* Nam utrobiqve est ridicula hæc fabula : *Peperit qvædam fœmina filium nocte , & dixit filio* (jam recens nato) *Ito & accende mihi lucernam , ut umbilicum tuum scindam. Proficiscenti ei occurrit Dæmon Asmodæus,& dixit ei , Ito & dic matri tuæ, qvod nisi gallus jam cecinisset, ego te interfecissem* , &c.

Ipsum nomen fatur *Apostasiam*, non tàm qvòd Diabolus fuerit Apostata , qvàm qvòd hic dæmon provocaret ad Apostasiam. *Beelzebul* inter Ethnicos author Idololatriæ, & *Asmodæus* inter Judæos author Apostasiæ. An nomen & Dæmonium inventum fuerit à Judæis in terrorem Samaritarum ? qvære

Beresh. rabb. loco allegato, col.4. *Cum Noachus iret plantatum vineam* אפגע בו שידא שמדון *occurrit ei Dæmon Asmodæus, & dixit* שותפי עמך *Particeps sim ego tecum*, &c. Supponunt, ut videtur, qvòd Dæmon iste promoverit ebrietatem *Noachi*.

Bemidbar. rabb. fol.244.17. כיון שחטא טרדו אשמדאי *Cum peccaret* (Solomon) *impulit eum Asmodæus* , &c. Angelum mortis vocant *Principem omnium satanarum*, qvia omnes homines nemine excepto, morte perdit.

VERS. 31. Βασίλισσα Νότου,&c.

I. Miror magis, qvàm intelligo, qvid ille sibi velit, qvi dicit in *Bava bathra*, fol.15.2. כל אומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה *Qvicunqve dixerit, qvòd Regina Shebæ fuit fœmina, non est nisi errans.* מאי מלכת שבא מלכותא דשבא *Qvid ergò est Regina Shebæ? Regnum Shebæ.* Num vult totum regnum *Sabæorum* adiisse *Solomonem*? Forsan tale qvid in auribus ejus sonuit illud qvod dicitur, qvòd מלכת שבא *venit* בחיל כבד מאד *cum exercitu magno valdè* : nam sic redditur clausula à

 non-

nonnullis. Verùm si qvid ambiguitatis esset in voce מלכת qvæ qvidem nulla est,& si qvid de eâ dubitarent interpretes,qvi nullus dubitat,magnum oraculum veritatis hic docuit. Reginam adiisse *Solomonem*. At qvare ille eam vocat *Reginam Austri*, non *Reginam Shebæ*?

II. Plausibilia qvidem hic dicuntur de *Sheba* Arabum, de qvibus non est hic locus disputandi: suspicamur potius Reginam hanc dici àSalvatore *Reginam Austri*, non dispari sensu ab eo qvo Rex *Ægypti* vocatur *Rex Austri* semel iterumqve à *Daniele*. Regiones ab isto cardine cœli,sat notæ erant Judæis sub isto nomine, at qværo,an *Saba Arabica* sub eodem ? Detur regiones aliqvas *Arabiæ* nuperius dici *Aliemin* Australes, at qværo, an ab antiqvo & sub temporibus Christi?

Cùm hîc dicatur,qvòd Regina Austri venit, ut audiret sapientiam *Solomonis*,num foret patientia lectoris, audire insipientiam Judæorum de re istâ? Qvoniam dicitur,qvòd illa venit experimentum factura de ejus sapientiâ, in ænigmatibus, & acutis qvæstionibus,dicent illi,qvænam essent ista ænigmata, & qvæstiones.

Midras Mislæ, statim ab initio, *Dicit illa ei,si ego te aliqvid interrogavero, num mihi respondebis? Dixit ille, Dominus dat sapientiam. Dixit ea,qvid hoc est?* ז׳ יוצאין וט׳ נכנסין *Septem exeunt & novem intrant.* שנים מוזגין׳ ואחד שותה *Duo miscent* (vel parant poculum) *& unus bibit. Dicit ille,Septem dies separationis fœminæ* (נדה) *exeunt, & novem menses fœtationis intrant. Duo ubera parant poculum, & unus sugit. Iterum,inqvit illa,ego qværam: Qvid hoc est? Fœmina dicit filio suo, Pater tuus erat pater meus; Avus tuus erat maritus meus; Tu es filius meus,& ego sum soror tua.* Cui respondit ille ודאי בנותיו של לוט היו *Certè filiæ Lothi erant.* Plura seqvuntur: sed ænigmatum satis.

VERS. 33. ὐδεὶς ὀ λύχνον ἅψας, &c.

Difficilius est,concatenare hæc cum præcedentibus: videtur sic connecti: Nonnulli eum calumniabantur, ac si ejiceret dæmonia per principem Dæmoniorum,atqve alii petebant ab eo signum de cœlo,vers. 15.16.

Prioribus respondet,vers.17.18. Et qvidem utrisqve, vers. 19.

19.& porrò. Et utrosqve respicit hoc,qvod jam tractamus,posteriores præsertim. Q.d. Reqviritis à me signum. Num vultis ut accendam lucernam,& ponam sub modio? Num vultis ut miracula edam, cum certum sit,vos fidem non habituros miraculis meis? qvæ qvamvis splendeant instar lucernæ accensæ,qvoad vos tamen incredulos,nihil aliud sunt qvam lucerna sub modio.

VERS. 36. Ἔσαι φωτεινὸν ὅλον.

Videtur hæc clausula ταυτολογεῖν cum primâ, εἰ οὖν τὸ σῶμά σου ὅλον φωτεινὸν,&c. De oculo loqvitur Salvator pro more scholarum,qvibus *oculus non simplex vel malus*, erat animus avarus, invidus,malitiosus. Absit talis animus, & adsit animus candidus, benignus,mitis,totus eris lucidus, & omnia erunt tibi lucida. Si in vobis esset talis animus ô carpentes & blasphemi,non tàm sordide & cænosè judicaretis de meis miraculis,sed lucidè & candidè de iis conciperetis.

VERS. 38. ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου.

Num ipse Pharisæus ἐβαπτίσθη πρὸ ἀρίστου eo sensu,qvo βαπτίζεσθαι significat ablutionem totius corporis? Vix credideris, cùm nec opus erat,nec in usu erat antè cibum totum corpus abluere, sed manus tantùm. De qvâ re diximus fusiùs ad *Matth.* XV, & *Marc.* VII. Unde hæc necesse est ut repetamus: Qvod erat נטילת ידים *Lotio manuum* & טבילת ידים *Immersio manuum*. Et hanc posteriorem respicit phrasiologia sub manibus: Miratur Pharisæus,qvòd Christus manus non lavaret, imò qvòd in aqvam non immergeret,cùm jam rediret ἐξ ἀγορᾶς. id est, ἐκ τῶν ὄχλων ἐπαθροιζομένων, vers.29.

Qvanti æstimarent lotionem manuum ante cibum,præter ea qvæ adduximus alibi illud demonstrantia,accipe singulare exemplum ex

Erubhin, fol.21.2. *Historia est de R. Akiba, qvòd erat vinctus in carcere & ministrabat ei R. Josua* הגרסי *lector. Attulerunt ei indies aquam per mensuram. Die qvodam occurrit ei custos carceris, & dicit ei, Cur nimium aqvæ habes --- Effudit dimidium, & dedit ei dimidium. Quum perveniret ad R. Akibam, totam rem ei enarravit, Dicit ei (R. Akiba)*

ba) Da mihi aqvam ut lavem manus. Dicit alter, non sufficit aqua ut bibas, num sufficit ut laves manus? Cui ille: qvid faciam in re, ubi est reatus mortis? Præstat ut moriar ipse (siti) qvàm ut transgrediar mentem collegarum: qvi sic præscripserunt de lotione manuum.

Et paulò pòst: *Dicit Samuel,* בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים *Eo tempore, qvo Solomon instituit Erubhin, & lotionem manuum, prodiit Bath kol, & dixit, Mi fili, si sapiat cor tuum, lætabitur & meum.* Nota, *Solomonem* authorem lotionis hujus manuum si credes modò.

Hieros. Beracoth, fol. 2. 4. *Qvicunqve benedicit illicò post lotionem manuum,* אין השטן מקטרג באותה סעודה *Satan non accusabit eum, pro ista vice refectionis.*

VERS. 39. Ὑμεῖς οἱ Φαρισαῖοι τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ πίνακος καθαρίζετε, &c.

Hoc de ipsis personis, & non de vasculis dici, hæc planum faciunt.

I. Qvia dicit τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν. Ut sensus sit, vos vosmet purificatis ab extra, hujusmodi ablutionibus, cum qvod intra vos est, plenum sit omni rapinâ, &c.

II. Cum dicit, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν, non de opifice patinarum aut poculorum loqvitur, sed de DEO. Nam qvale aliter formaretur argumentum? Opifex catinorum & poculorum fecit & partem exteriorem & interiorem. Qvid ergo? Ergo purificate vos & extra & intra. Ast respectu habito ad Deum, sic optime. Nonne Deus, qvi vos formavit ab extra, formavit etiam ab intra? Ergo, expectat ut purificetis vos ab intra, æqve ac ab extra.

III. Vix ostenderis, Pharisæos exteriorem partem poculi aut patinæ abluisse, non abluta etiam interiori. Duo tantum in hac re, ex ipsis istis authoribus proferamus.

Schabb. fol. 118. 1. *Catinos, in qvibus comedit vespere, abluunt ut comedat in iis mane. Mane: abluunt eos ut in iis comedat meridie. Meridie: Abluunt eos ut in iis comedat ad Mincham. Post Mincham ulterius non proluit iterum: Verum pocula, lagenas & utres proluit,* והולך לו כל היום כולו *Et sic it per totum diem,* &c.

Non tædium nobis aut lectori suscitabimus hæc explicando. Sufficit, qvòd de ablutione solùm est mentio, ut totius vasculi, non hujus & illius partis: & ablutio talium vasculorum erat per שטיפה *Immersionem.* Vid. Aruch in עשר.

Pesachin, fol. 17. 2. *Omnia vasa* שיש להן אחוריים ותוך *qvæ habent exterius & interius, si inqvinetur interius eorum, inqvinatur etiam exterius, at vero* נטמא גבו לא נטמא תוכו *si inqvinetur exterius eorum, non inqvinatur interius.* Crederes, hoc esse in rem præsentem, & asserere literalem sensum verborum, qvæ tractamus, pocula nempe & patinas, qvamvis immunda forent ab extra, ab intra tamen potuisse esse munda, & sat fuisse Pharisæo, si ea purificaret ab extra tantùm. At vascula, de qvibus hic mentio, interprete Glossatore, talia erant שראויין להשתמש בהן בתוכן ובאחוריהן *qvibus uti possis vel ab intra vel ab extra* indifferenter. Et nonnulla eorum memorantur à Gemaristis, viz. sacci, manticæ, indumenta cervicalium ac pulvinarium, &c.

Secundum literam ergo non loqvitur hic Salvator, ut nec *Matth.* XXIII, 25. cum dicit, *Vos purificatis exteriorem patinæ partem* &c. sed parabolicè & per similitudinem: Vos, dum externis ablutionibus adeo studetis, non aliud agitis, qvam si pocula & patinas prolueretis ab extra tantum, dum interiùs interim omni pollutione sqvallent.

VERS. 40. Ἄφρονες.

שוטים Vox genti usitatissima.

Menacoth, fol. 65. 1. *Rabban Jochanan ben Zaccai dixit Baithusæis,* שוטים Ἄφρονες *unde hoc probatis?*

Vajicra rabb. fol. 197. 3. *Esauus dixit* שוטה היה קין *Stultus fuit Cain.* —— *Pharaoh dixit* שוטה עשו *Stultus fuit Esauus* — *Haman dixit* שוטה היה פרעה *Stultus fuit Pharaoh* —— *Gog & Magog dicturi sunt* שוטים הראשונים *Stulti fuerunt omnes qvi nos antecesserunt.*

Hinc vulgò שוטה שבעולם *O stultissime omnium qvi sunt in mundo.*

VERS. 41. πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην.

Ironicè dictum, qvantum ego judico, & irrisâ sententiâ eorum, de eleemosyna.

 I. Non-

I. Nonne hæsitare licet de versione vocis τὰ ἐνόντα, ut non significet solum *Qvod superest*, ut Vulg. vel *Qvod penes vos est*, ut Beza: vel aliqvid istiusmodi, qvod referendum est ad opes mundanas, sed aliqvid qvoq; qvod referendum ad doctrinas & dogmata. Ac si sensus esset, *ea autem, qvæ apud vos extant*; id est, qvæ obtinent, & valent, sunt, *date eleemosynas, atqve omnia vobis sunt munda.* Qvum observo apud Talmudicos, ut adhibeatur vox איתא & אית *est*, cùm ponitur aliqvid & determinatur (& speciatim cum occurrit איתא חמי qværo an idem sit cum תא חמי *veni, vide*, an non potiùs, *est, vide*) aliqvantum svadet, ἐνόντα hoc in loco eodem spectare. Vos interius pleni estis omnimoda rapinâ; at determinationes ac dogmata, qvæ apud vos obtinent, sunt *date eleemosynas*, &c.

II. At esto, qvòd τὰ ἐνόντα denotet, *qvod superest*, vel *qvod penes vos est*, nam hîc tenaces non sumus, vix tamen persuaseris Salvatorem hæc ut propria ipsius, qvin potiùs ut propria ipsorum verba proferre. Nec arbitror, eum directè hic loqvi, aut directive, sed ipsorum dogma citare potiùs, cum displicentia & irrisione. Nam revera ab ipsorum incude prodierat opinio, qvod eleemosyna ad expiationem, ad justificationem, ad salutem, ad omnia valeret. Hinc vulgaris ejus apud illos nomenclatura צדקה *Justitia.* Unde est, qvod in innumeris ferè locis in sacrâ scripturâ, ubi celebrantur laudes, & enuntiantur beatitudines *Justitiæ* applicent illi ad eleemosynam. Unum habe pro multis.

Bava bathra, fol. 9.1. *Rabh Asai dicit* שקולה הצדקה כנגד כל המצוות *Eleemosyna æqvipollet omnibus præceptis.*

Ibid. fol. 10.1. *R. Judah dicit, Magna res est Eleemosyna, nam accelerat redemptionem.* Scribitur צדקה תציל ממות *Justitia* (i. e. Eleemosyna) *liberat à morte* —— *Eleemosyna liberat à morte subitanea*, & *liberat à judicio Gehennæ.*

R. Meir dicit, si impius qvis tibi objiciat, si Deus vester amat pauperes, qvare eos non pascit? responde, ut nos propter eos liberemur à judicio Gehennæ: id est propter eleemosynam iis exhibitam.

Et vereor, ne Græci interpretes micam aliqvam ejusdem sapperent, cùm aliqvoties reddant צדקה *Justitiam* per Ἐλεημοσύνην.

Jam ergò judica, an Salvator doceat rapinam, injustitiam

injuriam, mundari per eleemosynam, vel tale qvid consilii iis dare, cum illi sat superqve erant tali doctrina imbuti.

VERS. 45. *Ἀποκριθεὶς δέ τις τῶν Νομικῶν.*

Difficultatis aliqvid hoc secum fert, qvod cum in commate præcedenti sit, *væ vobis Scribæ & Pharisæi*, hic non sit Ἀποκριθεὶς δέ τις τῶν Γραμματέων, sed τὶς τῶν Νομικῶν· qvem scrupulum forte vulg. interpres observans, clausulam istam, *Scribæ & Pharisæi* omisit penitus.

Invehitur Christus speciatim & nominatim in *Pharisæos*, vers. 37, 42, 43. at conjungit tandem cum iis Scribas, vers. 44. Exinde cavillatio & qværela hujus Νομικȣ· sive qvod *Scribas* nominaverat in terminis, sive qvod de nihilo accusaverat Pharisæos, de qvo etiam non accusari possent Scribæ. Nam qværamus ab hoc ipso Scriba. Nonne ipse lavit manus suas ante prandium æqve ac Pharisæus? Omnes enim Judæi ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψων), &c. Marc. VII, 3. Nonne decimavit ille mentham & rutam æqve ac Pharisæus? cum מעשר ירק מרבנין *Decimatio olerum instituta fuerit à Rabbinis*, *Joma*, fol. 83. 2. verbo omnia, passibus æqvis incedunt Scribæ & Pharisæi in oratione ista, huic pari, *Matth.* XXIII. ubi Christus de ipsissimis iisdem causatur in Scribas, de qvibus hic in Pharisæos. Ita ut planum satis sit, qvare qverulus sit hic homo, sed obscurum, qvare Νομικὸς appelletur potius, qvam Γραμματεύς.

I. Non facile est distinguere inter Scribas & Pharisæos, nisi qvod Pharisaismus fuerit tumor & extuberantia, qvoad superstitionem & austeritatem religionis, supra statam & communem normam gentis, imo ipsorum Scribarum. An distinctio inter יחיד *Singularem* & תלמיד *Discipulum*, distinctionem aliqvam talem in austeritate religionis innueret, non dicimus, sed ista tantum coram oculis lectoris proponimus ex

Taanith, fol. 10. 2. *Tradunt Rabbini, ne dicat qvisqvam,* תלמיד אני *ego sum Discipulus*, איני ראוי להיות יחיד *ego non idoneus sum qvi fiam singularis.*

Gloss. *Ego non sum idoneus, qvi incipiam jejunia cum singularibus.*

Et Gemara paulo post: *Tradunt Rabbini, omnis qvi vult facere se singularem, ne faciat: at si qvis vult se facere Discipulum, faciat.*

Et tandem: אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית שממעט במלאכת שמים *non licet discipulo sapientis persistere in jejuniis, qvia sic diminuit de opere Dei,* i. e. cessat à discendo aut docendo.

Crederes, hic plane distingui Pharisæum inter & alium, & tamen sic Gemaristæ eodem in loco כל תלמידי חכמים יחידים *omnes discipuli sapientum sunt singulares.* Et qværunt tamen, איזהו יחיד ואיזהו תלמיד *qvisnam est singularis & qvisnam est discipulus? Singularis est ille, qvi dignus est* למנותו פרנס הציבור *ut præficiatur pastor Synagogæ. Discipulus est ille, qvi si interrogent eum aliqvid de traditione in doctrina sua, habet respondere.* Per *Discipulum* igitur intelligunt, non eum qvi jam discit, sed qvi antea didicit, & jam docet. Ast alibi utrumqve hoc applicant ad Discipulum.

Schabb. fol. 104. 1. *Dicit R. Jochanan, qvisnam est discipulus sapientum? Ille qvem præficiunt Synagogæ pastorem : ille qvi si eum interrogent de traditione qvovis in loco, habet respondere.* Differentia inter hos, utcunqve hic ita confundantur, hæc erat. Qvod תלמיד discipulus, respondere posset tantum dubiis & qvæstionibus בלמודו ex isto loco aut subjecto petitis, de qvo ille doceret, & prælegeret. At יחיד *singularis* respondere posset de qvæstionibus ex *qvovis loco excitatis* בכל מקום אפילו במסכת כלה *etiam ex tractatu de sponsa.* Umbram aliqvam Pastoris & Doctoris ποιμένων καὶ διδασκάλων, Eph. IV. vers. 11. videre hic mihi videor, cum תלמיד *discipulus*, fuerit qvidem Doctor, & יחיד *singularis, Pastor Synagogæ,* פרנס על הציבור. Et forsan hæc observata lucem aliqvam præbebunt, qvoad istum locum Apostoli.

II. Sicut תלמיד *discipulus* & יחיד *singularis* aliqvando confunduntur, aliqvando distingvuntur, sic etiam *Scriba & Pharisæus.* Confunduntur aliqvando, nam plurimi de Pharisæis erant Scribæ: Et distingvuntur etiam, nam plurimi ex iis erant de vulgo & non Scribæ. Et non improprie dixeris, erant Pharisæi clerici, & Pharisæi Laici.

Ille, qvocum res nobis jam est, erat *Scriba*, sed non *Pharisæus*: at non facile dictu, qvare vocetur νομικὸς & non *Scriba.* Conjecturis hic locus tantùm est, & non demonstrationibus: & his conjecturis detur venia.

I. C

I. Concipimus νομικοὺς & νομοδιδασκάλους opponi *Sadducæis*, qvibus qvidem opponebantur *Pharisæi* directissima linea: qvippe qvod iis adversarentur in ritus practicando traditionales, qvantum qvidem fieri potuit, & hi in doctrina traditionali, plus satis. Nam habuerunt & Sadducæi *Scribas* vel doctores suos, æqve ac pars altera: & freqventissima mentio apud Talmudicos de סופרי צדוקין *Scribis Sadducæorum*. Atqve ex hac antithesi opinamur, *Rabban Gamalielem* dictum νομοδιδάσκαλον, Act. V, 34. Nam erat tunc temporis conventus partium Sadducæarum, v. 17. & cum inter eos *Gamaliel* sermocinaretur, ex parte altera, non arduum est conjectare, qvare vocetur Νομοδιδάσκαλος. Pari ratione, arbitramur hunc nostrum dictum esse Νομικὸν, non *Scribam*, qvia & inter Sadducæos erant *Scribæ*.

II. Concipimus igitur Νομικοὺς & Νομοδιδασκάλους fuisse Doctores legis traditionarios: De *Gamaliele* Νομοδιδασκάλῳ, res est extra omnem controversiam, & si aliqva foret distinctio inter Νομικοὺς & Νομοδιδασκάλους, in hac re tamen arbitramur esse nullam. Perpende bene illud in

Hieros. Schabb. fol. 15. 3. *Traditio. R. Simeon ben Jochai dicit. Qvi versatur* במקרא *in textuali legis explicatione, mensuram habet qvæ non est mensura. Qvi versatur in Misnah, mensuram habet de qva recipiunt præmium. At si verſetur in Talmud, non est mensura, hac major. Curre semper ad Misnam potiùs qvam ad Talmud. At dicit R. Jose b. R. Bon. Hoc qvod dicis, obtinuit priusqvam Rabbi immiscuerat ei plurimas traditiones, ast ex qvo ille immiscuerat ei plurimas traditiones, semper curre ad Talmud potius qvam ad Misnam.*

Jam qvæso, qvisnam secundum hanc traditionem dignus est titulo *Doctoris legis*, Νομικοῦ vel Νομοδιδασκάλου; Ille qvi versatur במקרא in explicatione atqve interpretatione legis scriptæ, atqve ipsius contextus, vah ille parum agit, & pro opera & oleo mensuram reportat, qvæ non est mensura: At ille qvi versatur in Misnah & Talmud, in doctrina traditionali, in explicatione legis traditionalis, ille palmam fert & dignum præmium reportat, ille dignus titulo Doctoris.

III. Si qva sit distinctio inter Νομικὸν & Νομοδιδάσκαλον, qvod vix credimus, hæc supponatur, vel qvod Νομοδιδάσκαλος scholam suam habuerit, & discipulos. Νομικὸς autem non, vel

qvod Νομικὸς in *Misnah* versaretur, aut in literali & plana traditionum explicatione, Νομοδιδάσκαλος autem in *Talmud*, aut modo eos docendi profundiori, & magis scholastico. Utcunqve, sive fuerit hæc inter eos distinctio, sive alia, sive nulla, arbitramur utrumqve fuisse Doctorem Traditionum, atqve interpretem legis, ut vocarunt, oralis, in antithesi ad Scribas, sive inter Judæos, sive inter Sadducæos, qvi operam dederunt explicationi legis textuali.

Vers. 46. Καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν οὐ προσψαύετε.

Qvod Νομικοὶ forent, ut dicimus, *Doctores traditionum*, ex hoc roboratur, qvod illa, qvæ iis exprobrat Salvator hoc in loco, essent traditionalia: hoc speciatim, qvod *jugis traditionum ita onerarent homines*, &c. ipsi autem ne digito uno ea tangerent aut moverent.

Obtinet vulgo hæc interpretatio, vos aliis onera gravia imponitis, dum interim vobismet ipsis indulgetis, atqve ea ferre & subire respuitis. Qvam interpretationem sanè admittimus, at qværimus tamen, an & aliud qvid non includatur. Nam cum *ille, qvi levia sibi ipsi præscriberet & gravia aliis*, & vulgo haberetur & vocaretur רשע ערום *Improbus astutus*: Sotah, cap. 3. hal. 4. cumqve freqventissima sit mentio de Rabbino hoc aut illo המחמיר על עצמו *qvi aggravavit hoc aut illud onus super seipsum*: à qvo tamen absolvit alios, in dubium vocari potest, an interpretatio ista tàm vulgariter recepta, totum illud enuntiet, qvod est in animo horum verborum.

Suspicor, Salvatorem non solum indulgentias eorum erga seipsos, dum alios oneribus premerent, redarguere, sed & severam eorum tenaciatem circa propria statuta. Statuta Dei levia fecerunt pro suo libitu, at de statutis propriis ne minimum ponderis diminuatur. Legem divinam ut elevent, admovent utramqve manum, ast ut propria statuta, ne digitum qvidem unum.

Vers. 49. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν.

Congruit hæc forma loqvendi cum usitatissima ista אמירה מרת

סרת הדין *dicit norma judicii.* Inter infinita exempla sumamus illud tantum Targumistæ in Thren. II, 2. *Num convenit, ut filiæ Israelis comedant fructum uteri sui.* ענת מירת דינא *Respondit norma judicii* (justitia retributiva) *& dixit* אם חזי *Num & conveniebat occidere in sanctuario Domini sacerdotem & Prophetam, sicut occidistis Zachariam*, &c.

VERS. 51. Ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου.

Si Salvator apud *Matthæum* siluisset de *Berachiah*, qvod hîc facit, nemo absqve dubio qvenqvam alium respexisset, qvàm *Zachariam* filium *Jehoiada*, de cujus cæde est historia, 2. *Paral.* XXIV. Judæi certè nullum alium *Zachariã* agnoscunt in templo occisum, præter illum: & qvid dicant illi de ejus cæde, observavimus ad locum istum *Matthæi* ex Talmude utroqve, *Hieros. Taanith*. fol. 69. 1. 2. *Babyl. Sanhedr*. fol. 69. 2. Eadem occurrunt in *Midras Echah*, fol. 79. 2. 3. & *Midras Coheleth*, fol. 93. 1.

Ex hac ultima hæc breviter exscribamus:

Sangvis Zachariæ ebullivit ducentis qvinqvaginta duobus annis, à Joaso ad Zedechiam. Qvidnam fecerunt? Verrebant in eum omnem pulverem (atrii) *& fecerunt cumulum, & tamen non qvievit: sed adhuc fervit & bullivit. Dixit sanctus benedictus sangvini* הא ענתא דתיגבי דייתיקי דירך *Ecce tempus jam est, ut exigas διαθήκην tuam* (ea autem erat, videat Dominus & reqvirat.) *Cùm adveniret Nebuzaradan qværeretqve, qvidnam hoc rei? Responsum est, est sangvis juvencorum, arietum, agnorum qvos sacrificarunt. --Cum tandem intelligeret, qvid rei esset, occidit octoginta millia sacerdotum: & tamen sangvis iste non qvievit, sed erupit, & fluxit ad sepulchrum Zachariæ. Adduxit ergo ille Synedrium & magnum & parvum & occidit eos super sangvinem & tamen non qvievit*, &c.

Vix credo, eos qvi hæc referunt, credidisse ita revera esse actum, sed tantum hisce flosculis Rhetoricæ & hyperbolarum, horrendum reatum cædis *Zachariæ* depinxisse, qvi qvo horridior, eo magis congruit cum reatu cædis *Christi*.

Atqve utcunqve cætera sint pigmenta, hoc tamen ex tota rei textura non potest non observari, qvod adeo celebris ac infixa memoriæ gentis esset hæc cædes *Zachariæ* hujus, ut cum Salvator loqvatur de *Zacharia* qvodam cæso inter templum & altare, concipi

cipi non poſſit,eos de qvovis alio concipere potuiſſe,qvàm de hoc *Zacharia*. De patre ejus, *Barachia* dicto, pro *Joiada* diximus ad *Matth.*XXIII.

De mutato nomine ſi qvis ambigat,dicat velim,qvonam nomine comperiat *Joiadam* appellatum in Catalogo iſto Pontificum 1.*Paralip.*VI. Aut mutatô, aut eum penitùs prætermiſſum eſſe, fateatur neceſſe eſt. Si mutato,inqvies,tum trinomius erat *Joiada*,ſi vocaretur etiam *Barachiah*: Nec mirum,nec alienum erat in iſta gente,pluribus nominibus nuncupari: ut, ſi magiſtris gentis credas,ipſe *Moſes* habuerit nomina decem. *Vajicra rabb.*fol.165.3.

Vers. 52. ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως.

An reddas *Tuliſtis* (vobiſmet ſcilicet) an *Abſtuliſtis*, perindè eſto. *Tulerunt* ſibi clavem ſcientiæ,cùm ſibi ſolis arrogarent ſapientiam & profunditatem doctrinæ, atqve ex hâc ipſa re *abſtulerunt* clavem ſcientiæ à populo,qvia nihil docuerunt niſi vafra & futilia.

Vox κλεῖδα, eorum linguâ מפתחא, in mentem revocat uſitatiſſimam iſtam vocem פתח qvam adhibent de qvovis docente. Exempla hujus habes infinita,numeroſa ſatis in prolixâ iſtâ præfatione, qvæ præfigitur τῇ Midras Threnorum, qvæ titulum habet פתיחתא דחכימי *Apertiones ſapientum.* Ubi freqventiſſimè dicitur,ut & ubiqve ferè ר׳ פתח. *Rabbi N.aperuit*,nam non novi ut aptiùs reddatur. Novi benè פתח freqventiſſimè denotare *incepit*,cui opponitur חתם vel סיים *Finivit*,at hic adhibetur, cùm Rabbinus aliqvis producit textum aliqvem ſcripturæ,atqve in eum vel explicatoriè,vel alluſivè,vel allegoricè gloſſatur & diſſertat. *Aperit ſcripturam*,ut Luc.XXIV,32.Nam plus denotari,qvàm *Aperuit os*, qvivis, ut opinor, loca obſervans concipiet.

CAP.

CAP. XII.

VERS. 1. Ἐπισυναχθεισῶν τ͂ μυριάδων.

QVAMVIS vix qvispiam secundùm literam hæc intellexerit, qvòd numerus præsentium fuerit ad minimum vigesies millium, ingentem tamen cætum denotari nemo non agnoverit. Sic *Act.* XXI, 20. πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων.

Respexerim ego hîc efficaciam Evangelizationis LXX. discipulorum, qvi tàm clarè & proficienter docuerant de Christo, & ad qvænam loca ille accessurus, ut populus tàm innumeris numeris ad eum jam confluat, erectus in ejus occursum, cùm audiat, ad tale oppidum venit *Messias.*

VERS. 3. Ὃ πρὸς τὸ οὖς ἐλαλήσατε.

De Magistro in aurem אמוריה vel מתורגמניה *Interpretis sui* insusurrante & mussitante, diximus ad *Matth.* X, 27. Rationem ritus habes in

Chagigah, fol. 14. 1. שהתורה ניתנה בלחש *Qvia lex ipsa tradita est tacitè.* Et rationem istius rei habes in

Sanhedr. fol. 26. 2. ניתנה בחשאי מפני השטן *Tradita est tacitè propter Satanam.*

Verùm hæc verba, qvæ jam tractamus, non de mussitatione tali qvali in aure interpretis, sunt intelligenda, sed de re qvavis secretissimè & mussitantissimè dictâ. Insusurravit magister in aurem interpretis eo fine, ut verba ejus per illum publicarentur discipulis. Ast hic agitur de rebus, qvas maximè celatas esse volunt homines, qvàs tamen Deus deteget. Non absimile est illud, *Ecclesf.* X, 20. Stultitiam hypocriseos innuit Salvator æqvè ac neqvitiam: nam detrahetur aliqvandò ejus larva atqve dissimulatissima ejus denudabuntur.

VERS. 6. Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο;

Duo passeres assario uno, *Matth.* X. vers. 29. & qvinqve assariis duobus.

Vendebantur columbæ in templo puerperarum & profluviosorum ergo, à qvibus offerendum par turturum aut columbarum, si non assurgeret opulentia eorum ad sumptuosius sacrificium. Sic & venales fuisse passeres in templo probabile est, leprosorum ergò, qvippe qvod iis opus erat, in eorum purificatione, *Levit.* XIV, 4. Græca qvidem isto in loco non habens δύο στρουθία sed δύο ὀρνίθια. Verùm si longe petitæ rationi *R. Solomonis* credis, credes indigitari passeres: *Lepra enim*, inqvit ille, *invasit homines propter lingvam malam* שהוא מעשה פטפוטי דברים *id est, propter garrulitatem verborum, adhibuerunt ergo in purificatione ejus* צפרים *passeres, qvi semper garriunt pipitu vocis.*

Καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Bereshith rabba, fol. 88. 4. *R. Simeon ben Jochai stetit in ostio speluncæ suæ*, (in qva delituit per tredecim annos) *& vidit qvendam aucupantem. Cumqve audiret Bath kol de cœlo dicentem, misericordia, misericordia, avis evasit. Cum verò audiret Bath kol dicentem, Pœna mortis, tum avis fuit capta. Dicit ergò ille* ציפר מבלעדי שמיא לא מתצדא *Avis non capitur sine Deo: multo minus vita hominis.* Recitantur & hæc etiam in *Midras Tillin*, fol. 15. 1. Sed circumstantiis qvibusdam variantibus.

VERS. 9. Ὁ δὲ ἀρνησάμενός με, &c.

Judica, àn iu hisce verbis & commate proximè seqventi non innuatur à Salvatore de duobus istis peccatis irremissibilibus; apostasia atqve abnegatione Christi; & blasphemia vel peccato in Spiritum Sanctum.

Prius vocatur *peccatum ad mortem*, 1. Joh. V, 16. & sic revera, & eventu est etiam posterius: & confundi qvidem ea video à nonnullis, qvi disserunt de peccato in spiritum sanctum, cum tamen hæc differentia observari possit: qvod apostasia non sit nisi ejus, qvi semel professus est *Christum*: at blasphemia in Spiritum Sanctum eructata fuit à Scribis & Pharisæis, qvi noluerunt eum profiteri.

VERS.

VERS. 13. Μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν.

I. In titulis fratrum hoc obtinuit, ut ſicut maximus natu vocabatur בכור *Primogenitus*, ſic junior vocabatur פשוט *ſimplex*: qvia abſqve titulo *Primogeniti*. Videntur hic duo tantum eſſe fratres, inter qvos hæc qverela, aſt uter qveratur, qvis determinaverit? Junior, inqvies, ut maxime probabile, nam promptius erat, ut in diviſione, primogenitus juniori eſſet injurius qvam junior primogenito. Aſt in Judicio iſto, qvod vocarunt דינא דגוד או אגוד *Judicium de Trahe tu aut ego traham*, junior potuit moleſtus primogenito æqve ac primogenitus juniori. Res ea, hæc erat in

Bava Bathra, fol. 13. 1. *Cum legaverat pater primogenito & poſt nato, ſervum, aut beſtiam immundam*, qvæ non potuerunt dividi, tum dicit alter alteri, *aut trahe tu aut ego traham*, id eſt, aut redime tu partem meam, aut ego redimam tuam. Et hic potuit junior perverſus eſſe, ac redemptionem impedire, æqve ac primogenitus.

II. In diviſione hæreditatum qvot difficultates, qvot lites emergere poſſint, ipſa ratio, imo vulgaris experientia ſatis docet. Fuſiſſime de ea re magiſtri, & ſupponunt controverſias in hac re oriri poſſe, vel ex teſtamento patris, vel ex natura ipſius hæreditatis, vel ex qvalitate filiorum, ut ſi filius junior ſit diſcipulus ſapientum, primogenitus non, junior proſelytus factus, ſenior ethnicus, &c. Aſt in re jam propoſita, qverela & controverſia non eſt in partitione, ſed de non partitione: qvia primogenitus, ut probabile, non voluit ea in re juniori gratificari.

Judex in iſtiuſmodi cauſis erat conſeſſus triumviralis: Hi erant δικασταὶ in controverſia & decernebant de jure & æqvitate dividendi: Et vel qvidam ab iis deputati, vel qvidam ab iis, inter qvos pendebat controverſia, pro arbitris electi, erant μερισταὶ, qvi cavebant de æqvalitate diviſionis. Qvidnam ergo hunc hominem moveret, ut Chriſtum in hac re judicem appellaret: niſi forte, qvod vel ipſe vel uterqve foret de diſcipulis CHRISTI.

VERS. 19. ψυχὴ ἀναπαύου, φάγε, πίε, &c.

Taanith, fol. 11. 1. *Cum ecclesia est in angustiis, ne dicat qvisnam, i... in domum meam, atqve edam & bibam* ושלום עליך נפשי *Et p... tibi ô anima mea: Si qvis ita faciat, de eo scribitur illud, Et ecce gaud... & lætitia, occidendo boves & jugulando oves, comedendo carnem & bib... vinum: Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. At qvid seq... deinceps? Revelatur in auribus Domini exercituum, si expiabitur iniq... hæc vobis donec moriamini.* Et qvid si sic dicat & agat cum eccl... non est in angustiis?

VERS. 20. Ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ.

Qvamvis ridenda sit hæc historia, aliqvid tamen continet in se serii.

Elleh haddebharim rabba, fol. 300. 1. *Dicunt Rabbini. Occu... hoc in diebus R. Simeonis ben Chalaphta. Qvòd profectus est ille aliqv... ad qvandam circumcisionem, atqve ibi epulabatur. Pater infantis pot... eos vino veteri, etiam septenni, & dixit iis, Cum hoc vino ego consenesca... gaudio filii mei. Convivabantur usqve ad mediam noctem. R. Simeo... Chalaphta confidens virtuti propriæ, egressus est mediâ jam nocte, ut ire... civitatem suam. Invenit in viâ Angelum mortis, atqve observat cum... se mœstum. Dicit illi, tu qvis? Et ille, ego sum nuntius Domini. Et q... inqvit ille, tu mœstus? Dicit ei,* משיחתן של בריות *Ego sum m... ob sermones hominum, qvi dicunt, Ego hoc aut illud aliqvandò faci... qvando non norint, qvam citò avocandi sunt ad mortem. Homo iste, q... cum convivatus es, & qvi dixit vobis, Cum hoc vino ego consenescam in ga... dio filii mei, ecce appropinqvat tempus, ut auferatur post triginta dies. D... ei, notum fac mihi tempus meum. Cui ille, in te atqve in tui similes n... mihi dominium. Deus enim delectatus bonis operibus, protrahit ... vitam.*

VERS. 24. Οὐ ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη.

Fallor aut Hierosolymitanus redderet לא מרתף ולא גורן

Nam

Nam מרתף erat *Cellarium*, ubi reposuerunt fructus. Et גורן *Horreum*, ubi reposuerunt fruges, vel segetes. Vulgò redditur *Area*, at subintelligendum videtur *Horreum*.

Instantiã sumit Salvator de Deo pascente corvos, à *Job.* XXXIIX, 41. & *Psal.* CXLVII, 9. Ubi sic R. Sol. *Interpretantur Rabbini nostri, quod corvus est crudelis erga pullos suos, at Deus eorum miseretur, & parat iis muscas ex ipso ipsorum stercore nascentes.*

Rationem aliqvam, qvare parentes ita immites erga pullos, reddunt in

Chetubboth fol. 49. 2. ubi animum Gemaristarum, qvi loqvuntur de pullis, אוכמי & חיורי albis & nigris, sic effatur Glossa: *Cùm nigrescunt, parentes eos amant, ast ab initio sunt albi, parentes ergò eos oderunt.*

Ast istoc loci occurrunt & hæc, non indigna exscriptione: *Cùm adduceretur homo qvidam,* qvi noluit filios suos alere, *coram Rabb Judah dixit iis,* qvi adduxerunt יארוד ילד ואבני מתא שריא *Draco parit, & fœtus suos projicit in oppidum nutriendos. Cùm adduceretur ad Rabb Chasda, dicit iis, cogite eum ad ostium synagogæ, & stet & dicat* עורבא בעי בניה *Corvus qværit pullos suos, at hic homo, non qværit,* aut agnoscit *filios suos: Corvus agnoscit pullos suos? Ecce scriptum est, Deus pascit corvos qvi invocant illum.* לא קשיא *Hoc nihil difficultatis habet.* הא בחיורי הא באוכמי *Hoc de iis dum albi sunt dicitur,* Deus eos pascit, *at illud de jam nigris factis,* Corvus agnoscit pullos.

At glossa sic: *Videtur qvòd ipse propriâ voce contra seipsum sit clamaturus, Corvus agnoscit pullos suos: At sunt qvi exponunt, Qvod minister Synagogæ prostiterit & sic in eum proclamaverit: Corvus agnoscit pullos suos, at hic homo non suos filios.* Dic Ecclesiæ, *Matth.* XIIX, 17.

VERS. 30. Τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ.

אומות עולם phrasiologia genti freqventissima, qva Ethnicos designant, vel omnes gentes præter suam. Κόσμος & Αἰὼν proprietatem suam habent in sacris paginis, aliam ab ea qvam in profanis: ut Αἰὼν referatur ad sæcula tantùm Judaica, & κόσμος, ad gentes non Judaicas. Hinc Συντέλεια τοῦ αἰῶνος, Mat. XXIV, 3. est *consummatio ævi Judaici.* Et Πρὸ χρόνων αἰωνίων, Tit. I, 2. est *Ante secu-*

la Judaica. Atqve hinc eſt,qvod *Mundus* freqventiſſime in N. T.ſumatur pro *Mundo Ethnico.*

VERS. 37. Παρελθὼν διακονήσει.

Gloſſ.in Bathra fol.57.2. שמש הולך והן יושבין *Miniſtrat ad menſam,it,*id eſt circumcurſitat,*dum convivæ ſedent.* Παρελθὼν videtur idem denotare,niſi forte hoc reſpiciat,qvod herus præterierit dignitatem ſuam,& dignatus eſt famulari famulis.

VERS. 38. Ἐν δευτέρᾳ φυλακῇ καὶ ἐν τρίτῃ.

In vigiliis ſcilicet (abſit ſolæciſmus) ſomnolentiſſimis. Nam vigiliâ primâ tantùm itur cubitum,& vigiliâ qvartâ appropinqvat tempus exurgendi: ſecundâ & qvartâ eſt tempus alti ſomni.

VERS. 49. Δαρήσεται πολλάς.

Erat ſtatus numerus plagarum, qvadraginta ſcilicet, qvem excedere non licuit,cum qvis ad tot verbera damnaretur à judicibus: unde mirum videtur illud in

Cholin,fol.82.1. *Qvi mactat vaccam, & poſteà mactat duos ejus vitulos,* סופג שמונים *vapulet octoginta plagis.*

Itane? Octoginta,cùm qvadraginta non excedendæ? *Deut.* XXV,3.Non excedendæ qvidem ob unum crimen : at duplicato crimine duplicantur plagæ. Et qværere licet, an in Apoſtolum aliqvandò non duplicarent crimina,ut duplicarent verbera, cum dicat,ſe qvinqvies paſſum triginta novem plagas à Judæis, 2. Cor. II, 24.

At num unuſqviſqve à conſeſſu adjudicatus ad plagas, vapulabat triginta novem? Diminuebatur numerus pro ratione delicti. Qvod innui videtur

Peſachin.fol.24.1. אכל פוטיתא לוקה ארבע *Qvi edit Putitham* (reptile qvoddam maris) *vapulet qvatuor plagis,* נמלה לוקה חמש *Qvi formicam, vapulet qvinqve.* צירעה לוקה שש *qvi crabronem,vapulet ſex.* Sit hic ſenſus verborum, tùm qvæſtionem excitat,qvonam flagello hi cæſi? ſi flagello iſto triſunicula-

co

to aut trichordi, qvod adhibitum in infligendis plagis triginta novem, tredecies repetitis plagis trium funiculorum, qvomodo hîc infligi potuerunt plagæ qvatuor aut qvinqve?

At de plagis ab hero infligendis servo, non est numerus aliqvis definitus, sed pro ratione delicti agit cum eo herus suus: Qvod & aliqvantum innuitur in verbis hisce Salvatoris, & in Canone isto Judæorum, adhibita tamen aliqva modificatione.

Maimon. Avadim, cap. 9. מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך *Permissum est cum servo Canaanæo* (i. e. Ethnico) *agere cum sævitia. At qvamvis hoc sit de jure, norma tamen misericordiæ, & regula sapientiæ est, ut homo sit clemens & proseqvens justitiam, & non aggravet jugum super servum suum, nec eum affligat.*

Vers. 49. Καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη.

Τί θέλω, videtur summi pro more scholarum: ubi מאי אני אומר *Qvid ego dico*, est *ego hoc dico.* Et מאי אני מקיים *Qvid ego statuo*, aut *probo*, est, *ego hoc statuo aut probo.* Sic מאי אני רוצה τί ἐγὼ θέλω. *Qvid ego volo*, est *hoc ego volo*: sic in hisce verbis, *qvid volo si jam accendatur*; est, *hoc volo ut jam accendatur.* Qvisnam autem ille ignis, qvem jam vult accensum, ipse explicat, vers. 51. & porro.

CAP. XIII.

Vers. 1. Περὶ τῶν Γαλιλαίων.

Si fama ad Christum perlata immediatè secuta est factum, tum acta est hæc tragædia à *Pilato*, paulo ante festum *Encæniorum*, nam Christum habes ad festum illud tendentem, vers. 22. At tempus stragis actæ incertum: atqve in ambiguo est, an hi, qvi rem referunt, eam nuntient ut aliqvid novi; & non antè ab eo auditum, an ut judicium ejus in ista re expiscentur, &c.

Dispu-

Disputatur de personis interfectis, &

I. Volunt qvidam, eas fuisse de sectâ *Judæ Gaulonitæ*: atqve ideò interfectos, qvia negarunt censum *Cæsari*. Audit qvidem *Judas, Galilæus*, Act. V, 37. & minimè dubitandũ est, Galilæos aliqvos in ejus sententiam & praxim se recepisse: At qværo ego, an vellet Christus pro iis Apologiam texere, & pari classe eum obvolutos ruinâ turris *Siloam* disponere, cùm clarè pateat, eum contraria perversæ istius sectæ sententiæ semper docuisse. Qvòd si hi qvidem fuerint de istâ sectâ, nam non litigamus, rete Christo tendere videntur hi, qvi rem referunt ferè, qvale illi qvi interrogant, *Num licet tributum reddere Cæsari?*

II. Est qvi hanc historiam confundat cum istâ Josephi *Antiq. lib.* 18. cap. 5. qvam ille ex eo sic abbreviat: *In Galilæa autem Samaritani à qvodam impostore seducti, tumultuantes ad montem Gerizim (ubi impostor ille pollicebatur, se ostensurum ipsis sacra vasa, à Mose isthic uti mentiebatur defossa atqvè recondita) à Pilato immissis copiis repressi, & potentiores capti & morte sunt multati.* Lud. Capp. Hist. Jud. compend.

Miror, virum doctissimum hæc tàm fiducialiter tradere, ut *Josephum* castiget ob errorem in computatione temporis hujus historiæ, & concludat, *cùm revera tamen cædes hæc Samaritanorum à Pilato facta, videatur omninò esse cædes Galilæorum, cujus fit mentio Luc.* XIII. vers. 1.

Cùm reverà tamen, de *Galilæâ* apud Josephum ne syllaba qvidem una, ut nec de sacrificiis mentio omninò ulla, ut nec de Galilæis sed Samaritanis, & audacius est, pro sacrificantibus Galilæis substituere rebellantes Samaritanos. Et non probabile est, hos qvi rem referunt Salvatori, historiam sic velle decolorare, ut pro *rebellantibus Samaritanis* substituerent *sacrificantes Galilæos*.

III. Satis erat ista inimicitia & simultas, qvæ intercessit inter *Pilatum* & *Herodem*, cap. XXIII, 12. qvæ excitaret *Pilatum* ad sic sæviendum in subditos *Herodis*.

ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε, &c.

Midras Tillin, fol. 7. 4. *Juravit David* τῷ *Abishai, vivit Dominus, si tu sangvinem hujus justi* (Sauli) *tetigeris* אני מערב דמך בדמו

בדמ ergo commiſcebo ſanguinem tuum cum ſangvine ejus. Sic com-miſcuit Pilatus ſanguinem horum ſacrificantium cum ſanguine ſacrificiorum. Notandum illud in

Siphra, fol. 4. 1. & *Zevachin*, fol. 31. 2. *Mactatio victimarum* כשירה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים *ritè fit per alienos, per fœminas, per ſervos, per immundos, etiam maximè ſacrarum, ...ſo, ut immundi non tangant carnem.* Et paulò pòſt: *ab aſperſione ſanguinis incipit opus ſacerdotum, ac mactatio ritè fit per qvemlibet.*

Hinc freqventiſſimum, ut is, qvi adduxit ſacrificium, mactaret. Et ſic forſan miſeri hi *Galilæi* mactati, dum victimas ſuas mactant. Nam probabilius videtur, eos in templo cæſos dum ſacrificia offerrent, qvàm in viâ dum afferrent.

VERS. 4. Ἐφ' οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωάμ.

Piſcina Betheſdæ erat *Piſcina Siloam*, & regio urbis adjacens, denominata eſt etiam inde *Siloam*. Unde ambiguum eſt, an turris hæc ipſi piſcinæ, id eſt, porticubus piſcinæ contiguis impenderit: an aliqvantum à piſcinâ remotiùs ſteterit, ubi tamen continuatum eſt nomen *Siloami*. Si articulus τῷ qvæſtionem non determinet, adhuc hæſitabimus. Num permittet Grammatica, ut iſte articulus præfigatur parti urbis? certi ſumus, ipſam piſcinam τοῦ Σιλωὰμ nuncupari, *Joh.* IX, 7. 11. Concipimus ergò fuiſſe turrim, qvæ porticibus piſcinæ immineret, qvæ octodecim homines obruit vel verſantes circa purificationem ſui (& tùm conveniat hic eventus eò magis cum iſto *Galilæorum*) vel expectantes ſanationem poſt turbationem aqvæ: nam qvo tempore corruerit turris, incertum.

VERS. 7. Ἰδοὺ τρία ἔτη ἔρχομαι &c.

Non leviter ſuccidenda erat arbor, qvæ erat de genere frugiferarum, & cujus fructus comedendus, cavente illud lege, *Deut.* XX, 19. 20. Ubi obſervat *Peſikta*, eſſe præceptum affirmativum, & negativum, qvibus fortiùs cavetur, ne ſuccidatur talis arbor ſine cauſa non contradicenda.

Bava kama, fol. 91. 1. *Dicit Rabh. Palmam qvæ fert cabum dactylorum, ne ſuccidas. Regerunt, & qvid de olivâ, ut non ſuccidatur? Si*

ferat quarta cabi. R. Chaninah dixit : לא שכיב שבחת ברי אלא
דקץ תאינתא בלא זמנה *non mortuus fuerat Shibchah fi-*
mcus, nisi quod succidit ficum intempestivè.

VERS. 8. Σκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλω κοπρίαν.

Talmudicis אני מעדר ומזבל.

Sheviith, fol. 35. 1. מזבלין ומעררין מפרלין מפנקין מאבקין
מעשנין *Stercorant & fodiunt,* &c. Glossa : *Apponunt fimum in ...*
ad humectandam terram. Fodiunt ad radices arborum. Evell...
culos : Avellunt folia : Conspergunt cineres : Et fumigant sub ar...
bus ad enecandos vermiculos.

VERS. 11. Πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας.

I. Distingvunt Judæi inter Spiritus, & Dæmonia, & Ange-
los bonos.

Bemidbar rabba, fol. 157. 2. & *Midras Shir,* fol. 2. 3. *Omnia adm-*
niculantur propter gloriam Regis regum sancti benedicti אפילו
רוחות *etiam Spiritus,* אפילו שדים *etiam Dæmonia,* אפילו
מלאכי שרת *etiam Angeli ministrantes.*

Scrupulus est, qvo sensu sumserint *Spiritus,* ut distincto[s] [ab]
Angelis & Dæmoniis, cùm probabile sit, qvòd non intellexe[rint]
animas humanas. Sed hæc non sunt hujus loci.

II. Qvod ergò ad phrasiologiam *Lucæ* attinet Πνεῦμα ἀσθε-
νείας, scrutamen exordiamur à verbis istis :

Horaioth, fol. 10. 1. *Scribitur, si dem plagam lepræ in domo ter[ræ]*
hæreditatis tuæ, Lev. XIV, 34. *R. Judah dicit, hoc prænunciat, tales pla-*
gas in eos venturas. R. Simeon dicit פרט לנגעי אונסין *excipit pla[gas]*
violentas, quæ non reddunt immundum.

Ubi Glossa : ...באו נגעים ע״י נפיחת שד דלא מטמו
Si veniant plagæ per insufflationem dæmonii, quæ non imm...

Et Gemara paulò pòst : *Rabba dicit* פרט לנגעי רוחות *[ex-]*
cipit plagas spirituum. Rabb. Papa dicit, excipit plagas incantation[um].
Ubi Gloss. iterum : *Plagæ, quæ infliguntur per insufflationem Dæm[onis]*
non per manus hominum.

1. Vides ergò primùm, qvòd morbos aut plagas infligere
Dæmonium, erat opinio genti receptissima : qvod & pa...

ex Evangeliſtis, nam Salvator in ipſo hoc loco dicit, incurvationem hujus fœminæ inflictam ei fuiſſe per *Satanam*.

2. Infligi morbos arbitrati ſunt, aliqvandò immundos, aliqvandò non immundos. Immundos ut lepram, profluvioſitatem, &c. Non immundos, qvalis erat morbus aut plaga hujus fœminæ, &c.

III. Diſtingvunt inter רוח רעה *Spiritum malum* & רוח טומאה *Spiritum immundum*. Non qvòd non exiſtimarent *Spiritum immundum* eſſe malum ſatis, & *Spiritum malum* eſſe immundum ſatis, ſed ut diſtinguerent de variâ operatione Diaboli, ut & de variis perſonis ab eo vel obſeſſis vel afflictis.

1. Agnoverunt, ſpiritus malos infligere morbos.

Erubbin, fol. 42. 2. *Qvemcunqve exagitant* (ultra limites Sabbaticos) *vel Ethnici, vel* רוח רעה *Spiritus malus*.

Ubi Gloſſa: *Spiritus malus eſt dæmonium, qvod in eum intravit & turbat intellectum ejus, ita ut feratur extra limites*.

At Rambamus: *Omne genus melancholiæ vocant Spiritum malum*.

Atqve alibi: רוח רעה חולי *Spiritus malus, id eſt morbus*.

2. רוח טומאה *Spiritus immundus*, iis erat præcipuè & peculiariùs, Dæmonium verſùs inter ſepulchreta, loca immundiſſima.

Gloſſ. in Sanhedr. fol. 65. 2. רוח טומאה שד בית הקברות, *Spiritus immunditiei, id eſt, Dæmonium ſepulchretorum*.

Illuc ſe recepit Necromantes (ut Gemara ibidem, qvod & adduximus alibi) *& cùm jejunio ſe maceraſſet, pernoctat inter ſepulchra, eo fine ut potiatur afflatu ſpiritus immundi*.

Nec multo aliter, ipſis referentibus בעל אוב *Pythonicus. Nam tradunt Rabbini* בעל אוב זה המדבר בין הפרקים *Pythonicus eſt, qvi loqvitur inter partes*. Gloſſa: *Qvi ſuſcitat mortuum, & ſedet inter partes oſſium*, &c.

Hinc ratio conjecturæ noſtræ de Dæmoniaco iſto, *Luc.* IV, 33. qvòd eſſet vel *Necromanticus* vel *Pythonicus*, obſervatâ nempè phraſiologiâ Evangeliſtæ inuſitatiori. Non: ἔχων πνεῦμα ἀκάθαρτον, nec ἔχων δαιμόνιον ἀκάθαρτον, ſed ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου.

Duo igitur hominum genera exiſtimarunt eſſe ſub agitatione *Spiritus immundi*, proprio eorum ſenſu dicti. Eos præſertim

qvi afflatum Diaboli ambierant inter ſepulchreta loca immunda, atqve illos etiam, qvi obſeſſi à Dæmonio non ita invitato, exagitabantur tamen inter ſepulchreta, & loca qvævis alia immunda. Atqve an illi, in qvos inflixerat Dæmonium morbos immundos, ſub eâdem claſſe cenſerentur, non determinamus: Alios autem qvi furiis Dæmoniacis non ita agitabantur, ſed morbis qvibusdam aliis affligebantur, æſtimarunt eſſe ſub operatione רוח רעה חולי *Spiritus mali morboſitatis.* Non Ἀκαθαρσίας, ſed Ἀσθενείας. Et forſan Evangeliſta ſecundùm iſtam antitheſin loqvitur, qvòd hæc fœmina nec Spiritum ἀκαθαρσίας habuerit, prout judicarunt de Spiritu immundo, nec νόσον ἀκαθαρσίας, ſed Spiritum ἀσθενείας.

VERS. 15. Ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ;

Huic atteſtatur diſceptatio iſta in

Schabb. cap. 5. hal. 1. במה בהמה יוצאה: dum cavetur ne prodeat, vel educatur beſtia Sabbato, aliqvid geſtans, qvod eſſet onus non congruum aut portandum Sabbato. Permittitur יוצא גמל באפסר *ut camelus ducatur per capiſtrum*, סוס בשיר *Eqvus per collare*, &c. Hoc eſt, cùm educuntur paſtum vel aqvatum.

Imò fatetur Gloſſa in loc. *Qvòd educunt beſtiam ad aqvam & collare tingat in aqvis, ſi modò collare ſit immundum.*

Huc pertinet abſtruſa atqve obſcura iſta regula in

Erubhin, fol. 17. 2. עושין פסין de ſtruendo macerias circa fontem, qvi eſt privati juris, eâ arte, ut beſtia eò ducta aqvatum Sabbato, non excedat è loco, qvi eſt publici juris. Imò

Ibidem, fol. 20. 2. non permittitur ſolùm beſtiam educere ad aqvam Sabbato, ſed & haurire pro eâ aqvam, atqve effundere in canales, proviſo tantùm, ut non geſtet aqvam & ponat coram beſtiâ, ſed accedat beſtia & potet ſuâ ſponte.

VERS. 23. Εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι;

Ille, qvi qværit, *Domine an pauci ſunt qvi ſalvantur?* cum recepta gentis ſententia fuerit, *qvòd omni Iſraeli erit portio in mundo futuro*, an dubitanter hæc qværit, an captioſe?

De hâc ipsa re disputatur inter magistros in *Sanhedr.* fol. 111. 1. *Propterea dilatavit infernus animam suam atqve aperuit os suum* לבלי חוק *præter statutum*, Esa. IV, 14. *Resh Lachish dicit, hoc est, pro eo qui derelinqvit statutum unum.* (Gloss. Qvi derelinqvit statutum unum non observatum, judicabitur in Gehennah) *At dicit R. Jochanan, non vult Dominus eorum hoc qvod dicis de iis* (Gloss. Non vult, ut sic judices de Israele.) *sed sensus est: Etiamsi non didicerit nisi statutum unum*, evadet Gehennam. *Et dicitur, & erunt in omni terrâ, dicit Dominus: partes duæ in ea dispergentur & deficient, & tertia pars relinqvetur* (*Zechar. XIII, 8.*) *Resh Lachish dicit, tertia pars Semi. Dicit ei R. Jochanan, Dominus eorum non vult hoc, qvod tu dicis de iis, sed tertia pars Noachi. Dicitur, assumam vos, unum de civitate & duos de tribu* (*Hierem. III, 14.*) *Resh Lachish dicit, verba sunt intelligenda secundum literam. Dicit ei R. Jochanan, Dominus eorum non vult hoc, qvod tu dicis de iis. Sed unus de civitate, expiabit pro tota civitate, & duo de familiâ expiabunt pro totâ familiâ. Dicitur, Assumam vos mihi pro populo, & dicitur, Et introducam vos in terram* (Exod. VII, 7. 8.) *comparat exitum eorum è terra Ægypti, cum introitu eorum in terram Canaan. Qvalis autem erat introitus eorum in terram? Duo tantùm intrcierunt de sexaginta myriadibus. Dicit Rabba, sic etiam erit in diebus Messiæ.* Vix expectares talem ingenuitatem à Judæo, qvalem hîc habes à *Resh Lachish* & *Rabba.*

VERS. 32. Εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ.

Arbitror ego, Salvatorem alludere ad vulgare adagium.

Megillah, fol. 16. 2. *Et fratres Josephi proni adorarunt eum* (Gen L, 18.) *Dicit R. Benjamin bar Japheth. Dicit R. Eliezer* היינו דאמרי אנשי *Hoc est qvod vulgò dicitur ab hominibus* תעלא בעידניה סגיד ליה. *Vulpem in tempore suo* (Gloss. in prosperitate suâ) *adora.* Ast ite vos, & dicite huic vulpi, utcunqve in prosperitate suâ se volutanti, qvòd ego nunqvam sum ei adulaturus, aut ab opere meo, propter ejus formidinem cessaturus, sed ecce ejicio dæmonia, &c.

VERS. 33. Οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι, &c.

Sanhedr. fol. 2. 1. *Non judicant tribum, nec Pseudoprophetam* (qva-

lem ſuppoſuerunt Jeſum) *nec ſummum Pontificem, niſi judicio ſeptuaginta unius.*

Rambam in loc. ut & Gemara : *De Pſeudopropheta à Synedrio judicando diſcimus à pari, nam ſic judicatus eſt* זקן ממרא *ſenex rebellis.*

Jam verò de judicio ejus hæc dicuntur in

Sanhedr. fol. 89. 1. *Non morte mulctant eum in conſeſſu, qvi eſt in urbe ſuâ, nec in conſeſſu, qvi eſt in Jabneh, ſed adducunt eum ad conſeſſum magnum, qvi eſt Hieroſolymis, & reſervant eum ad aliqvod feſtum, atque interficiunt eum in feſto, ſicut dicitur, & omnis Iſrael audient & metuent, & non ſic facient ampliùs.*

Vers. 35. Ὅτι οὐ μή με ἴδητε, ἕως ἂν ἥξῃ ὅτε εἴπητε, Εὐλογημένος, &c.

Erat, cùm difficultatis omninò nihil in his verbis deprehenderem, at jam, qvòd παράδοξον, ſeniles oculi plus vident, qvam juveniliores, & qvo penitiùs verba introſpicio, eò apparent illa obſcuriora.

I. Qvonam ſenſu ſumendum illud, *non videbitis me ampliùs*: Cùm poſt hæc verba, ut ſtant apud hunc noſtrum, viderint eum inter ipſos verſantem per ſpatium trimeſtre & ampliùs. Speciatim verò & ſingulari modo in triumpho illo nobili, cùm ei aſino inſidenti acclamatum eſſet ipſiſſimis hiſce verbis, *Benedictus qui venit*, &c.

Crederes igitur, verba hæc proſpicere poſſe tempus illud & actionem : niſi qvòd apud *Matthæum* repetantur ea à Salvatore poſt illum triumphum, Matth. XXIII, 39.

Chriſtus eſt jam Hieroſolymis ad feſtum *Encæniorum*, vel ſaltem parum abeſt iſtud feſtum, nam ille eſt eò ſe conferens, v. 22. & blanda videtur hæc interpretatio, Vos me hîc videtis jam, ſed à modo me non hic videbitis amplius donec dicatis, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, qvod factum eſt in illo triumpho. Sed qvid dicemus ad hoc, qvod repetuntur ipſiſſima hæc verba poſt illam acclamationem ? Vix crediderim cum Cl. Heinſio, verba hæc apud *Matthæum* non diſponi proprio loco, ſed transplantata eſſe ſeriem hiſtoriæ, crederem potiùs. Salvatorem non de oculis

intuitu hîc loqvi, ſed loqvi ſenſu ſpirituali, & mutuatitio. Eodem ſcil. qvo vocem *videre* adhibent Judæi, cùm loqvuntur de *videndo Meſſiam*, *dies Meſſiæ*, & *conſolationem Iſraelis*: id eſt, de participatione & fruitione ſolatiorum & beneficiorum *Meſſiæ* atqve iſtorum dierum. Ut animus Salvatoris videatur hic eſſe, vos à modo nunqvam beneficio à me *Meſſia* fruemini, donec dicatis, *Benedictus qvi venit*, &c. Nam qværamus, an Chriſtus unqvam poſt hæc verba ſic conatus ſit congregare filios *Hieroſolymæ*, ut urbs non deſtrueretur, & gens non rejiceretur? Conatus eſt qvidē congregare τὸ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος, at num ex hinc conatus eſt unqvam, ut urbs & gens conſervarentur? De his in animo ejus eſſe conclamatum, hoc ſatis arguit, qvòd & hîc & apud *Matthæum* præcisè & in terminis ruinam urbis denunciet ante prolata hæc verba. Mallem ergo verba in hunc ſenſum interpretari, *ab hoc tempore nunqvam videbitis conſolationes Meſſiæ*, *nec me vobis propitium*, *aut conſervationem gentis*, *urbisqve veſtræ molientem*, *donec dicatis*, *Benedictus qvi venit*, &c. qvàm ἀμεθοδίαν aliqvam in verbis apud *Matthæum* admittere.

II. At jam emergit æqvalis difficultas circa vocabulum *donec*: an ſcil. concludat, eos aliqvandò ſic dicturos, an excludat & neget. Nam qvis ignorat variam hanc, imò cōtrariam vim vocis *donec*? *Negotiamini donec advenero*; Luc. XIX, 13. hic concludit, eum aliqvandò adventurū. *Non remittetur vobis hæc iniqvitas, donec moriamini*, Eſ. XXII, 14. hîc excludit remiſſionem in ſempiternū. Et ſtat qvidē hoc vocabulum in tali bivio, hoc in loco, ut ille, qvi credit converſionem gentis Judaicæ olim futuram, flectere poſſit in partem ſuam, & ille qvi credit contrarium, poſſit in ſuam.

Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

Qvamvis intimatior perpenſio horum verborum, non ſtatuminaverit vim vocis *donec*, hoc in loco, lucis tamen aliqvid forſan præbebit toti clauſulæ.

Verba deſumpta ſunt ex *Pſal.* CXVIII, 26. & decantata in magno *Hallel*. Et ignoſcat lector, ſi extravagemur aliqvantùm in ſcrutinio iſtius ritus, præſertim circa hæc verba, qvæ jam præ manibus.

I. *Ma-*

I. *Magnum Hallel*, erat recitatio Pſalmorum, CXIII. & CXIV. & CXV. & CXVI. & CXVII. & CXVIII. unoqvoqve feſto, in unaqvaqve familia aut Φϱατϱίᾳ. Hymnus à Salvatore & ſuis decantatus poſt Paſcha, *Matth.* XXVI. verſ. 30. erat pars ejus poſterior.

II. Tenebatur unuſqviſqve jure qvidem ad recitationem totius in propriâ perſonâ. At cum omnes non adeò docti atq; expediti eſſent, ut poſſent, recitavit unus vice omnium, & reliqvi poſt eum reſponderunt aliqvid. At hoc etiam iis pro Axiomate אם שמע ולא ענה & *Si audit, eſt ac ſi reſponderet,* חשומע כעונה יצא *Si audit & non reſpondet, ſatisfacit tamen officio ſuo.* Senſus eſt, ſi qvis adeò imperitus, ut nec ipſe recitare poſſit, nec reſpondere poſt alium recitantem, attentè audiat, & functus eſt officio.

III. Jam verò duplex erat reſpondendi modus pro varietate recitantium. Si qvis ſenior, ut paterfamilias, vel talis qvi aptè repræſentare poſſet totum cætum, recitaret aut præcineret, tùm reliqvi poſt eum non reiterant verba ab eo prolata, niſi ראשי הפרקים primam ſolùm clauſulam uniuſcujuſqve Pſalmi, ad cætera verò reſpondent verſiculatim *Hallelujah.* Nam actio repræſentantis, prælectio ſcil. valuit pro repræſentatis, conſenſu præſertim eorum exhibito per reſponſionem *Hallelujah.* Hebês certè ille, qvi non potuit ſic cum reliqvis reſpondere.

IV. At ſi deeſſet talis ſenior, qvi peritus eſſet lectionis vel recitationis, & neceſſe eſſet, ut ſervus, aut fœmina, aut puer aliqvis, peritior præcineret, aut recitaret, tùm audi qvid actum, ex

Babyl. Succah, fol. 38. 1. *Si ſervus, vel fœmina, vel puer præcineret* עונה אחריהן מה שהן אומרים *repetit unuſqviſqve de cœtu ipſiſſima illa verba qvæ ille dixerat.* אם היה גדול Si verò grandævior aut dignior qvis præcineret aut prælegeret, עונה אחריו הללויה *Poſt eum reſpondent Hallelujah.* Ratio autem, qvare ipſiſſima verba à ſervo, fœminâ aut puero præcinente recitata, poſt eum eſſent repetenda verbatim, erat, qvia talis non erat perſona aptè repræſentativa, atqve ejus actio non obtinuit pro reliqvis, oportuit ergò unumqvemqve in perſonâ ſuâ verba recitare, ut fungatur officio.

V. Cùm perventum eſſet ad verba, qvæ tractamus ברוך הבא בשם ה׳ *Benedictus qvi venit in nomine Domini*; ſi puer aut ſervus præ-

prælegeret vel prærecitaret הוא אומר ברוך הבא והן אומרים בשם ה׳ *Ille dicit, Benedictus qvi venit, & reliqvi dicunt, in nomine Domini.* Hoc illud est, cujus gratiâ lectorem tædio hujus prolixitatis gravavimus, ut notet qvid actum sit cum hâc clausula discrepanter ab aliis. Dissecatur, qvod non factum in aliis, & non reiterantur prima vocabula post præcentorem, qvod factum in aliis. Atqve an hic mos obtineret in familiis tantùm pueris aut servis præcinentibus, judica ex hoc in

Hierof. Succah, fol. 54. 1. *Interrogarunt R. Chaijam bar Ba. Unde astruitur, qvòd ille qvi audit, & non respondet, fungitur officio? Ex hoc inqvit* דאנן חמיין רבנין רברביא קיימין בציבוריא *Qvia nos videmus grandissimos Rabbinos stantes in Synagoga* ואילין אמרין ברוך הבא *Et hi dicunt, Benedictus qvi venit;* ואילין אמרין בשם יי׳ *Et illi respondent in nomine Domini, & utriqve satisfaciunt officio suo.*

Midras Tillin, postrema verba omittit penitùs, scil. בשם יי׳ Nam sic illa: *Homines Hierosolymæ dicunt ab intra* אנא יי׳ הושיעה נא *Serva nunc Domine obsecramus.* Et homines Judææ dicunt ab extra אנא יי׳ הצליחה נא *Prosperare nunc Domine qvæsumus. Homines Hierosolymæ dicunt ab intra* ברוך הבא *Benedictus qvi venit, & homines Judeæ dicunt ab extra, Benediximus vobis è domo Domini.*

An aliqvid mali animi in his hominibus esset, cùm nobilissimam hanc clausulam sic discerperent, non fidenter dicimus, ac certè aliqvid suspicionis nō excitare non potest, qvòd vix ad proprium objectum verba retulerint. *R. Solomon* certè non: Nam, *sic dicendum est,* inqvit ille, *afferentibus primitias atque ascendentibus ad festa.*

1. *Venire* illis freqventissimè est idem cum *docere*, ut Johan. V, 43. *Si qvis venerit in proprio nomine, illum recipietis*, i.e. docuerit. Et sic freqventissimè apud Hierosolymitanos, de hoc aut illo Rabbino dicitur אתא *venit*, & כד אתא *Cùm veniret*: qvod, si non intelligendum sit de eo docente, fateor, me non intelligere, qvid sibi velit.

2. Doctores isti non venerunt & docuerunt in nomine Domini, sed vel in nomine suo, vel in nomine alicujus patris traditionum. Hinc nihil freqventius iis, qvàm *dicit R. N. nomine R. N.* qvod testatur unaqvæqve pagina, unaqvaqve ferè linea. Si igitur per decurtationem clausulæ istius, de qva agimus, aucuparentur

tur sibi benedictionem populi, ab iis docti dicere , *Benedictus qui venit*, omisso vel interrupto, qvod seqvitur, *in nomine Domini*, pro more suo agunt, callide & aucupantes famam.

An Christus in hisce verbis suis huc respexerit, judicet lector: At nos hoc determinare non veremur, qvod nunqvam videbunt *Messiam* iis propitium, nisi abdicaverint doctrinas venientium in nomine proprio , vel nomine patrum traditionum, atqve amplexentur doctrinam ejus, qvi venit in nomine Domini. Qvod an unqvam facturi sint , definiat ille, qvi definire potest, utrum gens ista unqvam convertenda, necne?

CAP. XIV.

VERS. 1. Σαββάτῳ φαγεῖν ἄρτον.

LAUTIORES erant isto die illis mensæ qvàm diebus aliis, idqve, ipsis judicantibus, ex pietate & religione. De qvâ re diximus alibi. Habe hic demonstrationem ex

Schabb. fol. 119. 1. *Rabba bar Rabb Hona ivit ad domum τοῦ Rabbah bar Rabb Nachman. Apposuit ei tria sata laganorum unctorum. Cui ille, unde nostis, qvod ego huc venturus? Et alter* מי עדיפה לן מינה *Num qvid nobis præstantius Sabbato ?* Gloss. Tu neqvaqvam à nobis prælatus es Sabbato. In honorem Sabbati hæc paravimus, adventum tuum penitùs ignorantes.

Rabb Abba emit tredecim stateribus , carnem à tredecim laniis , ומשלים להו אצינורא דדשא *& solvit iis ad ipsum cardinem ostii.* Gloss. Emit carnem à tredecim laniis, ut certo gustaret optimum. Atqve anteqvam venirent illi, qvi apportarunt carnem, paraverat ille pro iis nummum , & solvit in ipso ostio ut accelerarct prandium : & omne hoc in honorem Sabbati.

R. Abbu הוה יתיב אכיתקא דשינא ומושיף נורא *sedit in solio eburneo, & tamen sufflavit ignem.* Ad coqvenda scil. edulia in honorem Sabbati.

Ad tale prandium adesse Salvatorem, idqve in domo Pharisæi horum rituum observantissimi, præteriri non potest absqve observatione.

VERS.

VERS. 3. Εἰ ἔξεστι τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν;

Promptum eſt Judæo cavillari contra veritatem Evangeliſtarum, ex hac atq; iſtiuſmodi qvæſtionibus Salvatoris: Nam cur opus erat, inqviet, ut hoc interrogaret, cùm ſatis norit permiſſum fuiſſe, in periculo vitæ qvidvis ferè agere, ad vitæ conſervationem? Imò ubi non erat imminens periculum vitæ, permiſſum eſt adhibere medicinam, applicare pharmaca, emplaſtra, &c. Speciatim, qvod præterire non poſſum, גומרתא נותנין עליה חמץ בפסח *applicare fermentum etiam in Paſchate ad Gumretham*; morbum qvendam ardentiorem, *Hieroſ. Schabb* fol. 14. 4. & *Avodah zarah*, fol. 40. 4.

Veriſſimè qvidem, & novit hæc omnia Chriſtus: At novit pariter, qvàm malo oculo ipſum reſpexerint, ut qvod alteri licitum, illi non permiſerint. Accuſatur ſemper ob ſanationem ægrorum Sabbato, qvod cùm verbo tantùm fecerit, non tantùm violat Sabbatum, qvantum ipſorum Canones permiſerunt: & qvare igitur accuſatur? Ex puro odio in ejus perſonam & actiones. Duæ hiſtoriolæ, qvæ occurrunt locis allegatis, poſſunt hoc aliqvaliter illuſtrare.

Nepoti R. Joſuæ ben Levi, erat morbus aliqvis in gula אתא חד בשמיה ולחש ליה דישו בן פנדירא ואינשם *Venit qvidam & muſſitavit ei in nomine Jeſu filii Pandiræ, & ille convaluit.* Hic, ut videtur, admiſſa eſt virtus & operatio Jeſu, & non exploſa. At

Cum R. Eliezer ben Damah, morſus eſſet à ſerpente, veniretqve Jacobus Caphar ſamenſis in nomine Jeſu Pandiræ, ei medicatum, R. Iſmael rem non permiſit. Sic mortuus eſt æger.

VERS. 5. Τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, &c.

Cùm pro indubitato axiomate eſſet, *Miſericorditer agendum eſſe cum bonis Iſraelitis*; in qvamplurimis diſpenſarunt magiſtri, cum Sabbato pro conſervatione beſtiæ.

Shabb. cap. 18, hal. 3. אין מילדין את חבהמה בי"ט אבל מסעדין

Non obſtetricantur beſtiæ fætum enitenti, die feſto, ſed auxiliantur ei.

 מסעדין:

כיצר מסערין: *Qvomodo auxiliantur? Sustinent fœtum, ne decidat in terram: vinum afferunt, & insufflant ei in nares. Præbent ei ubera. Confricant sale alvum matris & lactabit fœtum.*

Bezah, fol. 46. 1. *Primogeniam bestiam, qva incidit in foveam* (die festo aut Sabbato) *inspiciat Mumcheh, & si sit in ea labes, extrahat & occidat: si non, non occidat.* At extrahit tamen, ne pereat. Et sic cum aliis bestiis actum, nisi qvòd non adhiberetur *Mumcheh*.

VERS. 8. Μὴ κατακλιθῇς εἰς πρωτοκλισίαν.

Ambierunt πρωτοκλισίαν in honorem sapientiæ suæ.

R. Abuhabh, in præfat. ad Ner. 7. *Tribus ad convivium invitatis, Principe, sapiente, humile, sapiens sedit proximus à principe. Interrogatus à Rege, qvare? Respondit, qvia sum sapiens.*

Hieros. Beracoth, fol. 11. 2. *Jannæo rege discumbente cum Satrapis qvibusdam Persiæ, accersitus Simeon ben Shetah, consedit inter Regem & Reginam. Interrogatus, qvare? Respondit, in libro Ben Sira* (בן סירא) *scribitur: Exalta sapientiam,* ותרוממך ובין נדיבים תושיבך *atqve illa te exaltabit, & sedere te faciet inter Principes.*

Par huic Salvatoris consilio habes, *Prov.* XXV, 7. in qvem locum sic

Vajicra rabba, fol. 164. 4. *R. Aqvila nomine R. Simeonis ben Azzai sic exponit, recede à loco tuo, duobus aut tribus sedilibus, atqve ibi sede, ut dicant tibi, ascende*, &c.

VERS. 18. Ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι.

Ridiculâ sane Apologiâ æqvè ac rudi & rusticâ, si jam noctesceret: nam erat tempus cœnæ. Tempus parùm oportunum ad speculandum agrum coemptum, & probandos boves. Substantivum ergò, qvod respondeat voci μιᾶς, ego non qværsiverim extra, sed inclusum censuerim intra vocabulum παραιτεῖσθαι, ut sensus sit, Ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς αἰτίας παραιτεῖσθαι, *inceperunt ex una causa excusare*, i. e. ex una eademqve aversatione.

VERS. 23. Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς.

Εἰς τὰς ὁδοὺς, ut introducat אורחים *Viatores*: Sed qvinam illi,

illi, qvi ſunt inter Φραγμοὺς? Parallelum videtur in 1 *Paral.* IV, 23. *Hi erant figuli* יושבי נטעים וגדרה Græc. ὁ κατοικοῦντες ἐν Ἀζαὶμ καὶ Γάδιρα. At Vulg. *Habitantes in Plantationibus, & Sepibus.* Atqve in eundem modum R. Sol. & Kimchi: *Operam dederunt operi figulino, & plantationi, & ſtruendis ſepibus, & maceriis.* Targumiſta ibi extravagatur non mediocriter: *Hi ſunt diſcipuli legis, qvorum gratiâ mundus eſt conditus, qvi ſedent in judicio & ſtabiliunt mundum, & filiæ reſtaurant deſolationes domus Iſraelis, cum præſentia regis æterni, in famulitio legis, intercalatione menſium;* &c.

VERS. 34. Ἐὰν ᾖ τὸ ἅλας μωρανθῇ, &c.

Optimè pendent hæc à præcedentibus. In iis docuerat Salvator, qvàm ſeriò perpendendum ei, qvi ſe vult ad Chriſtum & religionem applicare, qvanta & qvam difficilia ſunt ei ſubeunda. Ne cum jam in re iſta inceperit, langueat, recedat, apoſtatizet & fiat ſal inſipidus.

Μωρανθῇ optimè reſpondet voci Hebrææ תפל, qvæ & *Inſulſum* ſignificat & *Fatuum*, Job. VI, 6. אם יאכל תפל *num comedetur inſulſum abſqve ſale?* Thren. II, 14. Prophetæ tui viderunt tibi שוא ותפל Græc. Μάταια καὶ ἀφροσύνην. Job I, 22. לא נתן תפלה לאלהים. Græc. οὐκ ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ.

CAP. XV.

VERS. 4. Ἐννενήκοντα ἐννέα.

TRITA in gente numeratio, & diviſio, inter *unum* & *nonaginta.* Exempla adduximus alibi, adjiciamus hoc unum.

Vajicra rabb. fol. 197. 2. *De centum clamoribus, qvos edit fœmina parturiens, nonaginta novem ſunt ad mortem; & unus tantùm ad vitam.*

VERS. 7. Οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι τῆς μετανοίας.

Reſpicienda hæc diſtinctio ſcholarum.

I. Omnes bonos, & tandem ſalvandos, vocarunt צדיקים *Juſtos.* (opponitur τοῖς רשעים *Improbis:* ut ſemel iterumqve

in ipſo Pſalmo primo) Hinc hæc & hujuſmodi freqventiſſimè גן עדן לצדיקים *Paradiſus eſt pro juſtis.* גנוזים לצדיקים *Bona repoſita pro juſtis* , &c.

Laudamus pauliſper , cum Gemariſtis obiter , nam & ipſi luſitant de literis qvibuſdam alphabeti , atqve inter alias de litera צ *Tſadi.*

Schabbath , fol. 104. 1. צדי כפופה וצדי פשוטה. *Eſt Tſadi non finalis* [incurvata צ] *& eſt Tſadi finalis* (erecta ץ.) Qvid inde? צדיק כפוף וצדיק פשוט *Eſt juſtus incurvatus* vel inclinatus , *& eſt juſtus erectus.* Ubi Gloſſa: *Neceſſe eſt, ut homo rectus ſit inclinatus vel humilis , & erit tandem erectus in mundo futuro.* Eandem gloſſam agnoſcit *Aruch* , ſed & aliam affert, qvæ videtur eſſe ſua, qvod *ſit juſtus qvi* ענין *mitis vel humilis ſit , & juſtus qvi non.* Dicat velim? qvaliſnam ille Juſtus, qvi non ſit mitis vel humilis. Sed redimus ad rem noſtram.

II. *Juſtos* bipartiuntur, in צדיקים *Juſtos tantùm* , & צדיקים גמורים *Juſtos perfectè.* Sub priori claſſe diſponunt illos, qvi non ſemper fuerunt recti , ſed vitæ pravæ atqve non religioſæ , at qvi tandem ſe receperunt ad pœnitentiam & pietatem. Hos vocant בעלי תשובה *Pœnitentes.* Sub poſteriori illos , qvi ſemper fuerunt recti, atqve à via recta nunqvam declinarunt. Hos vocant, ut צדיקים גמורים *perfectè juſtos*, ſic etiam צדיקים מעיקרא *Juſtos à prima ſuâ origine* , & חסידים ואנשי מעשה *Sanctos* vel viros *bonos* , & *viros* bonorum *operum.* Talis ſibi , & forſan aliis viſus eſt ille , qvi dicit , *hæc omnia obſervavi à juventute meâ,* Matth. XIX, 20. Et talis reputetur ההוא חסידא Sanctus ille, in

Hieroſ. Chagigah , fol. 77. 4. אשר לא עבר חובה מן יומוי *Qvi peccatum non commiſit omnibus diebus vitæ ſuæ* , hoc tantùm infortunio excepto, שהקדים תפילין שלראש לתפילין של יד *qvod ſemel indueret Phylacteria frontalia , ante iſta brachii.* Grande certè delictum, at dolendum foret, ſi ob hoc unum totius vitæ ſuæ peccatum, exueretur titulo חסיד גמור *perfectè Juſti.* Pro diro hoc crimine, privatus eſt miſer ſolenni funeratione, & ſic pro eo facta expiatio.

Occurrit hæc diſtinctio *Juſtorum*, in

Beracoth, fol. 34. 2. *R. Abbu dicit, in loco, ubi ſtant* בעלי תשובה *Pœnitentes, non ſtant* צדיקים גמורים *perfectè Juſti.*

Ap-

Apparuit & distinctio, in lingvis & personis tripudiantium in templo in Festo Scenopegiæ.

Succah, fol. 53. 1. *Qvidam eorum dixerunt, Benedicta sit juventus nostra, qvæ non pudefecit senectutem nostram* אילו חסידים ואנשי מעשה *hi erant sancti, & viri bonorum operum. Alii dixerunt, Benedicta sit senectus nostra, qvæ expiavit juventutem nostram.* אילו בעלי תשובה *hi erant illi, qvi pœnitentiam egerant.*

Phrasiologia צדיקים גמורים *perfectè Justi*, non potest non in animum revocare illud Apostoli, *Hebr.* XII, 23. πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων. Ubi agitur ab Apostolo, si scopum ejus in totâ istâ periochâ ego capio, de Justis adhuc in hâc vitâ existentibus, & ostenditur, ut animæ vel spiritus credentium, perficiantur in Justitia per fidem, contra qvod opinati sunt Hebræi, perfici homines in Justitia per opera etiam corporalia.

Cum illi, qvos æstimarunt pro *perfectè Justis*, dicantur אנשי מעשה *viri operum*, ut ita *perfectè Justi* & *Viri operum* convertantur, forsan *Esseni* vel *Essæi* dicti sunt à מעשה: ut עשאי illi vocarentur, id est *Operantes*, & sic distincti à *Pœnitentibus*. Sed de ista re non disputabimus.

III. Jam utram utri, perfectam Justitiam Pœnitentiæ, an Pœnitentiam perfectæ Justitiæ prætulerint, difficilius est primo aspectu judicare, dum ab illis ipsis de eâ re diversum sit itum.

Disputationem habes in *Beracoth*: loco nuper citato, videlicet fol. 34. 2. his verbis. *Dicit R. Chaiah bar Abba: Dicit R. Jochanan, omnes Prophetæ non prophetarunt* אלא לבעלי תשובה *nisi pro iis qvi agunt pœnitentiam.* אבל צדיקים גמורים *At qvod ad perfectè Justos attinet, Oculus non vidit præter te, ô Deus*, Esai. LXIV, 4. *At contrariatur huic R. Abbu, nam dicit R. Abbu, in loco ubi stant pœnitentiam agentes, non stant perfectè Justi, sicut dicitur, Pax Pax longinqvo & propinqvo*, Esai. LVII, 19. לרחוק רישא והדר לקרוב *Longinqvum nominat primùm, & dein propinqvum. At R. Jochanan, qvis est longinqvus? Ille qvi fuit longè à transgressione:* [מעיקרא] *ab initio. Et qvis est propinqvus? Ille qvi fuit transgressioni proximus, at jam elongatur.*

Citantur hæc Talmudica à *Kimchio* in *Esai.* LVII, 19. atqve ex eo, à *Drusio* in hunc locum, sed longè qvantum ego video ab animo *Kimchii*. Nam sic *Drusius*: *R. David Jesa* LVII, 19. *Hoc in loco pœnitens remotus dicitur & justus propinqvus, juxta veteres. Remotus autem*

VERS. 8. Γυνὴ ἅπτει λύχνον.

Similis parabola in *Midras Shir*, fol. 3. 2. *R. Phinehas ben Iair exponit: Si sapientiam qvæsiveris ut argentum: id est si qvæsiveris res legis sicut thesauros absconditos --- Parabola. Res similis est homini* אם מאבד סלע או בילרין *qvi si perdat solidum, aut ornamentum aliqvod in domo suâ,* מדליק כמה נרות *Accendit aliqvot candelas, aliqvot faces, donec inveniat. Qvod si ita pro rebus hujus mundi, qvanto magis pro rebus mundi futuri.*

VERS. 11. Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς.

Sic applicare hanc Parabolam, ut filius primogenitus *Iudæum* denotet, junior *Gentilem*, non est novum. Et certè primogenitus, in hoc Judæum satis videtur sapere, qvod jactet de suâ obedientiâ, *nunqvam præterivi mandatum tuum*: & qvod adversetur receptioni fratris jam resipiscentis: ut nihil Judæis gravius, qvam receptio Ethnicorum.

VERS. 13. Διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως.

Num hic prodigus æstimandus pro בן סורר ומורה *Filio proterve & rebelli*; de qvali mentio *Deut.* XXI, 18. Neqvaqvam, judice ipso Synedrio: nam qvidem secundum charactera, qvo depingitur filius protervus & rebellis in *Sanhedr.* cap. 8. ubi agitur de tali ex instituto, vix reperiendus est talis in rerum natura. Nisi surripiat à patre & matre, non est talis: Nisi edat תרטימר בשר dimidiam libram carnis, & bibat dimidium Leg vini non est talis. Si vel pater vel mater claudicet aut cæcutiat non est talis, &c. Dimidiam libram carnis? *Maximinum bibisse sæpe in die vini Capitolinam amphoram constat: comedisse & qvadraginta libras carnis: ut autem Cordus dicit, Sexaginta.* Jul. Capitolin. in Maximino.

CAP. XVI.

VERS. 1. Ὃς εἶχεν οἰκονόμον.

RESPICERE videtur hæc Parabola, morem iſtum in elocandis agris, de qvo agitur *Demai*, cap. 6. Ubi ſupponitur, agrum elocatum eſſe à domino, alicui ſub hac conditione, ut ſolvat agricola frugum, vel partem dimidiam, vel tertiam, vel qvartam, prout conventum inter eos fuerit, de proportione aut qvantitate. Sic etiam de Oliveto iiſdem conditionibus elocato. Et diſputatur ibi, de ſolutione decimarum, qvonam modo componenda inter poſſeſſorem & agricolam.

Οἰκονόμος *Kimchio* eſt פקיד *Pakidh*, Eſai. XL. ubi habet parabolam non diſſimilem. *Mundus*, inqvit ille, *eſt ſicut domus ſtructa, cœlum eſt tectum domus. Stellæ ſunt lucernæ in domo. Germina terræ ſunt ſicut menſa parata in domo. Dominus domus, & qui eam ſtruxit, eſt ſanctus benedictus. Homo in mundo* כמו פקיד *eſt ſicut* οἰκονόμος, *in cujus manus tradidit dominus omnes opes ſuas.* —— *Si ille benè ſe geſſerit, inveniet gratiam in oculis domini ſui. Sin malè,* יעבירנו מן פקירתו *dimovebit eum ab Oeconomatu ſuo.*

VERS. 3. Σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι.

Nonne datur tertium inter, *aut mihi fodiendum, aut mendicandum?*

Diſtinctio inter אומנין *Artifices*, & פועלין *Operarios*, de qvibus *Bava Mezia*, cap. 6. & 7. locum hîc habet.

Verſans hic Oeconomus inter agricolas ſolùm, ſupponitur nullius artificii eſſe peritus: qvin qvod ſi ad victum manibus qværendum ſit adactus, neceſſe ſit ei, ut ad fodiendum in vineis aut agris aut olivetis, ſeſe applicet.

VERS. 6. Δέξαι σου τὸ γράμμα, &c.

Id eſt, accipe à me שטרך ſchedulam contractus tui, qvam mihi

mihi tradidisti, & citò scribe novam, de qvinqvaginta tantum *Batis* debitis, &c.

At videtur inæqvalius, cum subducuntur *qvinqvaginta* Bati olei de centum, & *viginti* tantum cori tritici de centum: Nisi qvod *Corus* decuplo excederet mensuram *Bati*: Ita ut cum remitterentur debitori viginti cori tritici, remissi sunt ei ducenti bati vel ephæ tritici.

VERS. 9. Ἐκ τοῦ Μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας.

I. Si certò conciperem, Salvatorem hâc in periochâ agere de divitiis benè partis, & de eleemosynâ ex iis dandâ, non redderem *de Mammona iniqvitatis*, sed *de Mammona* noxæ. Nam ἀδικεῖν est *nocere*; æqvè ac *injuste agere*, Apoc. VII, 3. μὴ ἀδικήσητε τὴν γῆν. Vulg. *Nolite nocere terræ.* Vid. & cap. XI, 5. & Luc. X, 19. &c. Et sic divitiæ etiam benè partæ, dici possunt μαμμωνᾶ ἀδικίας, *divitiæ nocumenti* aut læsionis, qvia non rarò noxiæ sunt possidentibus; Juristis est נזק ממון *Nocumentum Mammonæ*, (*Maimonides* tractatum habet isto titulo נזקי ממון) id est, cum aliqvis aliqvaliter lædit aut damno afficit opes alterius. Et reverâ, & vice versa ממון נזק *Mammon nocumenti*: i. e. cum opes nocent, ac in malum vertuntur possessori. Et si arbitrarer, Christum de divitiis benè partis loqvi, conjectarem etiam cum hac voce נזק usum, nisi qvòd phrasiologia ממון נזק non adeò usitata in gente ac נזק ממון.

II. Aut opinarer, Salvatorem, Mammonam *injustitiæ*, opposuisse Mammonæ צדקה *justitiæ* i. e. *Eleemosynæ*: nam ista voce *justitiæ* צדקה, Judæos *eleemosynam* insigniisse, nemo non novit. Ac si animus ejus hic esset, facite vobis amicos ex opibus ἀδικίας *injustitiæ*, id est, ex iis qvas non adhuc erogastis in צדקה *Justitiam*, i. e. *Eleemosynam*. Verùm captum meum superat excogitare, qvanam una voce exprimere posset ἀδικίαν hoc sensu.

III. Non video ergò, qvare non liceat, imò qvare non necesse sit, verba præcisè intelligere de divitiis, aut opibus partis malè: Nam

1. Sic qvadrat appositissimè applicatio parabolæ, cum para-

rabola. Iste Oeconomus comparavit sibi amicos, ex opibus malè partis, sic & vos comparate vobis amicos, ex opibus vestris malè partis.

Object. At vah Christum animare aut hortari, ad acqvirendas opes injustè? Aut ad dandam eleemosynam, ex injustè acqvisitis?

Heinsius: *Nemo non fatebitur, nihil minus voluisse Dominum, qvàm ut qvis opibus malè partis amicos sibi paret.* Fateor me hæsitare, idq; non sine aliqva ratione.

II. Pensitemus enim qvibusnam vocabulis, lingvâ Syriacâ protulerit CHRISTUS Μαμμῶνα ἀδικίας, si locutus fuerit cum vulgo.

Vulgatissima erat phrasiologia ממון דשקר. Si Targumistæ loqvantur vulgari idiomate gentis, qvod nemo negaverit.

1. *Sam. VIII, 3. Non ambulaverunt filii Samuelis in via ejus,* ואיתפניאו בתר ממון דשקר *sed respexerunt post Mammon falsitatis.*

Prov. XV, 27. *Perdit domum suam* מכנש ממון דשקר *qvi congregat Mammonam iniqvitatis.*

Esai. XXXIII, 15. *Qvi ambulat in justitia, & loqvitur recta,* ומתרחיק מממון דשקר *& separat se à Mammon iniqvitatis.*

Ezech. XXII, 27. *Ad effundendum sangvinem innocentem, & ad perdendas animas,* בדיל לקבלא ממון דשקר *ut suscipiant Mammonam iniqvitatis.*

Non opus est commentatore, qvi doceat qvid sibi velint Targumistæ per *Mammonam falsitatis vel iniqvitatis*: ipsi seipsos interpretantur, dum reddunt aliqvando ממון אונסין *Mammon violentiæ,* Ezech. XXII, 13. aliqvando ממון דרשע *Mammon impietatis*, Hab. II, 9. *Kimchius* ממון של גזל *Mammon rapinæ* in Esai. XXXIII.

Obiter non notare non possumus qvod אחרי צו *Post præceptum*, i.e. *Jeroboami*, vel *Omri*, Hos. V, 11. redditur à Targ. בתר ממון דשקר. Ubi etiam vide Græc. & vulg.

Jam ergò cum Μαμμωνᾶς ἀδικίας planè sit idem Græcè, qvod ממון דשקר Targumistis, qvi loqvuntur cum vulgo, nulla apparet ratio, qvare ipsissimo eodem sensu non sit sumendum.

dum. Cogita tecum, qvonam vocabulo usus sit Salvator, qvo exprimeret ἀδικίας, & qvodnam probabilius judicaveris, qvam hoc ipsum qvod gen[illegible] tam notum, freqvens, & usitatum. Syrus habet עולא qvod negry qvidem m[illegible]uit de sensu alterius.

Emollitur qvidem vox ἄδικος hoc in loco à nonnullis, ut denotet tantum *fallax* aut *non verus*: ita ut Μαμμωνᾶς ἀδικίας sit *Mammona non vera*: non oppositis divitiis bene partis partis malè, sed oppositis divitiis terrenis, spiritualibus: Qvæ vocabuli versio inde est orta præcipuè, qvod horrendum videatur, svadere velle CHRISTUM ut faciant sibi amicos per eleemosynas ex male partis: ut & qvod vers. 11. ἄδικος opponitur τῷ ἀληθινῷ.

III. Non dubitandum est, qvin qvod discipuli Christi, jam abhorruerint ab acqvirendo divitias per fraudem aut rapinam: at num eos absolves ab isto reatu, ante eorum conversionem? Num nominatim *Matthæum* publicanum? Et num tam horridum est, Christum eos hortari, ut faciant sibi amicos per restitutionem & piam distributionem istarum opum, qvas adhuc non conversi malè atq; impiè corraserant? De restitutione est sermo, non de eleemosyna.

IV. Continuat Christus sermonem suum hoc in loco, cum præcedenti cap. XV. nisi qvod hîc peculiariter se applicet ad suos discipulos, vers. 1. Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Ubi vocula καὶ connectit præsentia cum antecedentibus. Qvinam autem erant discipuli? Non duodecim Apostoli tantum, nec septuaginta discipuli tantum, sed πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί, *qvamplurimi publicani & Peccatores*, cap. XV, 1. nam & hos intra numerum discipulorum non censere non potes, si animadvertas distinctionem congregationis jam præsentis, inter Scribas & Pharisæos, atq; inter illos qvi bono audiendi animo accesserant: Siq; observes, ut Christus eos receperit, cum iis versaretur, & pro iis advocatum agat in parabolis, capitis præcedentis. Qva pro iis Apologiâ, contra Scribas & Pharisæos finitâ, jam ad ipsos orationem suam convertit, & sub parabola de Oeconomo injusto, hortatur ut illi etiam faciant sibi amicos ex opibus suis injuste partis, prout fecit ille. Et qvidnam qvæso potuit dici opportunius aut magis

tempeſtivè coram avaris & injuſtis Phariſæis, qvàm ſuos monere, ut ſi qvid injuſtè partum ab iis fuerit, ante eorum converſionem, honeſtè reſtituant, & piè diſtribuant, ut ſic acqvirant ſibi amicos, ſicut fecerat Oeconomus.

Pro commentario hîc ſit exemplum, *Zachæi*, cap. XIX. Si Chriſtus ab eo hoſpitio exceptus, idem illi dixiſſet qvod hic ſuis, *Zachæe: fac tibi amicos ἐκ Μαμμωνᾶ ἀδικίας*, num aliter vel *Zacchæus* vel auditores intelligere potuiſſent, qvàm fac tibi amicos ex opibus tuis malè partis? Et qvare verba hoc in loco, non ſint eodem ſenſu intelligenda, ego qvidem non capio. Præſertim verò cùm inter diſcipulos, qvos alloqvitur, fuerint Publicani, peccatores & vix ullus, qvod novimus, qvi non ante converſionem, fuerit injuſtus, & iniqvus ſatis,

Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους.

Qvamvis conciperem, per *Mammonam ἀδικίας*, intelligendas eſſe opes benè partas, & ſermonem eſſe de Eleemoſyna, vix tamen ſupponerem, *pauperes* eſſe amicos, de qvibus eſt ſermo, ſed Deum & Chriſtum; ut *Matth.* XXV, 35. &c. Nam qvinam alii poſſunt recipere in tabernacula æterna? Qvod de pauperibus, in qvos collata fuit eleemoſyna, ſic facientibus, fingitur à nonnullis, ſomnium eſt, & riſum meretur, potiùs qvàm examen.

Bava kama, fol. 94. 2. Diſputatur de reſtitutione rerum malè partarum, atqve inter alia hæc habentur: *Tradunt Rabbini* הגזלנין ומלוי ברבית *Rapaces* aut fures & *feneratores ſi reſtituant, non recipiunt ab iis reſtitutionem.* Et paulò pòſt: רועין והגבאין ומוכסין תשובתן קשה *Paſtorum, exactorum, & Publicanorum, reſtitutio eſt difficilis.* (Gloſſa: Qvia ſuppilarunt à multis & non norunt, qvibus reddant.) ומחזירין למכירין *At reſtituunt tamen iis, qvi norunt* ſua ab iis ſuppilata. *Verùm dicunt, reſtituunt, at non recipiunt alii. Qvare ergò reſtituunt?* לצאת ידי שמים *Ut fungantur officio ſuo erga Deum.*

Qvanam curioſitate non permiſerint reſtituta recipi ab illis, à qvibus erant ſuppilata, non qværemus: Neceſſe tamen erat, ut fieret reſtitutio (& reſtituta, ſi poſſeſſores non noſſent ſua, ceſſerunt in uſum publicum. לצורכי ציבור in uſum ſcilicet Synagogæ

gogæ

gogæ) ut præstaretur illud, qvod debitum Deo, nempe non retinere in manibus malè parta, sed ad usum bonum abdicare. Et sic Deum amicum facere ἐκ μαμμωνᾶ ἀδικίας, ex injustè partis.

Vers. 11. Εἰ ἐν τῷ ἀδίκῳ Μαμμωνᾷ, &c.

Vulg. *Si in iniqvo Mammona fideles non fuistis.* Nec malè. At num possibile, ut qvis fidelis sit in iniqvo Mammona? Judica ex exemplo *Zacchæi*: Qvamvis ille non fidelis in injustè corradendo, fidelis tamen maxime in piè distribuendo.

Vers. 12. Εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, &c.

Τὸ ἀλλότριον, applicare ad opes ut sunt à Deo concessæ, obscurius est. Applicare autem ad opes hominum aliorum, sensum emollit. Si injusti fuistis in acqvirendis bonis aliorum, atq; injustè detinebitis, qva ratione expectetis, ut alii non agant vobiscum etiam injustè, & vestra detineant.

Vers. 16. Καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται.

Variari possunt hæc verba in sensum planè contrarium: ut vel denotent acceptationem Evangelii, vel ejus persecutionem. *Beza*: *Qvivis in illud vi perrumpit*, qvod videtur priorem amplexari. Vulg. *Qvivis in illud vim facit*, qvod posteriorem. Priorem, ut usitatiorem & receptiorem ad misimus ad *Matth.* XI, 12. Posterior videtur huic loco congruentior, si modò continuatam & connexam vis orationem Salvatoris à vers. 15. & versiculum à versiculo dependentem.

Laxi qvidem & luxati pendere videntur versiculi, & minimè inter se cohærentes: & tamen nulla est ratio, qvare opinemur, Christum non hæc connexuisse, qvamvis co͂nexio primo intuitu non sit adeò perspicua. Morem scholarum observo in hac ipsa difficultate. Nam in utroqve Talmude occurrunt freqventissimè tales transitiones, obscuritatis primo aspectu stupendæ, & inextricabilis, & nullius cohærentiæ omninò: qvas tamen Commentatores reddunt planas, perspicuas, atqve optimè inter se cohærentes. Ego

Ego continuatum ejus sermonem sic connexuerim:

Vos me deridetis (Ἐξεμυκτήριζον αὐτὸν, v. 14.) & doctrinam meam ludibrio habetis, & vosmetipsos supra ejus sphæram esse jactatis, atqve ad vos minimè pertinere aut pertingere ea qvæ dico. Nec mirum, nam cum lex & Prophetæ fuerint usqve ad *Johannem*, vos nihilo secius cum iis egistis, sed glossematibus, & traditionibus vestris ea pro libitu vestro ad placita vestra mutastis & torsistis.

Et cùm cum Johanne Baptista exurgeret & intraret regnum cœlorum, πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται, unusqvisqve violenter atqve hostiliter contra illud agit, per contradictionem, irrisionem & persecutionem.

Qvamvis autem vos totam legem vacuam inanemqve stolidis vestris traditionibus reddidistis, facilius tamen est ut cœlum & terra evanescant, qvam ut concidat legis apex unus.

Instantia esto in primo & vetustissimo legis præcepto. *Vir adhærebit uxori*, qvod vos qvidem per traditiones, & arbitraria divortia vestra in nihilum redigistis: manet tamen, manebitqve in perpetuum in proprio vigore & virtute. Et qvi dimittit uxorem secundum licentiam divortiorum vestrorum, atq; aliam ducit, mæchatur.

VERS. 19. Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος.

Qvicunqve hanc non crediderit esse Parabolam, sed Historiam, credat etiam fratricellis, qvi monumenta Hierosolymitana peregrinantibus ostendunt, & digito monstrant, *isthoc loci erant ædes divitis epulonis.* Accuratissimi qvidem illi custodes vetustatis, qvi post tot annorum Centurias, post tot *Hierosolymorum* eversiones, vastationes, mutationes, locum tam privatæ domus ruspari possunt, & talis præsertim, qvæ nunqvam fuit in rerum natura, sed solum in Parabola. Nam Parabolam esse, præterqvam qvod consentiunt Commentatores qvidem omnes, etiam res ipsa loqvitur.

Præcipuus ejus scopus videtur esse, ut indigitetur perditio Judæorum non credentium, qvi *Mosen* habuerunt & Prophetas, & tamen non crediderunt, imo non crediderunt, cum qvidam (Chri-

(Christus scil.) resurrexerat à mortuis: nàm ista conclusio parabolæ, vers. 31. satis indicat, qvo collineetur.

VERS. 20. Λάζαρος.

I. Qvod לעזר *Lazar* contractè usurparetur à Hierosolymitanis pro אלעזר *Eleazar*, ostendimus pluribus exemplis ad *Johan.* XI, 1. Attestatur author

Juchasin, fol. 81. 1. בירושלמי לכל ר' אלעזר כותב בלא אלף ר' לעזר *in Talmude Hierosolymitano unusqvisqve, R. Eleazar, scribitur absqve Aleph, R. Lazar.*

II. In *Midras Coheleth*, fol. 98. 2. Est mendicus, cui nomen רגלוס פטרגוס *Diglus Patragus*, vel *Petargus.* מסכין תשיש ערטיל וכפין *Pauper, infirmus, nudus & famelicus.* At vix excogitari potuit nomen mendico magis congruens, qvam *Lazar*, qvod *Adjutorium Dei* sonat, cùm careat ille adjutorio hominum.

Ast aliqvid ulterius suspicor in hoc nomine suspiciendum, nàm cùm de *Abrahamo* & *Lazaro* est sermo, qvis non illicò in mentem revocat *Abrahamum* & *Eleazarum* servum ejus, *Gen.* XV? Damascenum, Ethnicum origine, in potentia aliqvandò hæredem *Abrahami*, sed ab hæreditate exclusum per nativitatem *Isaaci*, ast hic ille restitutus in sinum *Abrahami.* Qvod an vocationem Ethnicorum ad fidem *Abrahami* non innuat, lectori relinqvimus judicandum.

Gemaristæ certè *Eleazarum* consociant cum hero suo, etiam in speluncâ *Macpelah.*

Bava bathra, fol. 58. 1. *R. Banaah pinxit sepulchra: Cùm perveniret ad speluncam Abrahami, invenit Eleazarum stantem ad ejus ostium. Dicit illi, qvid agit Abrahamus? cui ille* גאני בכנפה דשרה *Cubat in amplexibus Saræ. Et Banaah, ito & dic illi, Banaah est præ foribus,* &c.

Ἡλκωμένος.

Hebræis מוכה שחן. Aliqvandò גופו מלא שחין: ut in istâ historiâ.

Taanith, fol. 21. 1. *Dicunt de Nahum Gamzu, qvod erat cæcus, mancus utraqve manu, claudus utroqve pede,* וכל גופו מלא שחין

& toto corpore ulcerosus. Projectus in domum ruinosam. Pedibus lecti ejus positis in pelvibus aquâ plenis, ne irreperent in eum formicæ. —— Dicunt ei discipuli ejus, Rabbi unde hoc tibi malum, cum tu sis vir justus? Et refert ipse rationem, qvia distulit dare aliqvid pauperi ab ipso mendicanti. Qvam historiam etiam habes in *Hieros. Peah*, fol. 21. 2. Ubi varietas in eâ narrandâ notatione digna.

VERS. 22. Καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων.

Comminiscuntur magistri, adesse ad mortem impiorum, tres cohortes Angelorum malorum, proclamantium, *nulla pax impiis, dicit Dominus. Bemidbar rabb.* fol. 245. 4.

At qvid de Angelis præsentibus ad mortem piorum senserint, judica ex

Hieros. kilaim, fol. 32. 3. *Tsipporienses dixerunt, Qvicunqve nobis dixerit Rabbi [Judam] esse mortuum, nos eum interficiemus. Intuitus est eos Bar kaphra, capite lacernis velato, & dixit, Sancti & Angeli prehenderunt tabulas fœderis, prævaluitqve manus Angelorum, atqve illi tabulas abripuerunt. Dixerunt illi, num mortuus est Rabbi?* Sensus Parabolizantis hic est, Sancti homines voluerunt retinuisse *Rabbi* in vivis, verùm Angeli eum abripuerunt.

Εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ.

Et vers. 23. numero plurali, ἐν τοῖς κόλποις. qvod sensum non variat, sed adauget.

Sub triplici phrasiologiâ disponunt scholæ Judaicæ animas Justorum post mortem, sed vix dixeris, sub triplici statu.

I. בגן עדן *in horto Edenis*, vel Paradiso.

Vice plurium, qvæ hic adduci possent ad nauseam usqve, sumamus tantùm instantiam in eo, cujus nomen hîc occurrit, *Abrahamo.*

Midras Tillin, fol. 3. 1. *Erit sicut arbor plantata juxta rivos aqvarum. Hic est Abraham, qvem accepit Deus, & plantavit in terrâ Israelis. Vel, qvem accepit Deus* ושתלו בגן עדן *& plantavit in Paradiso.*

Adde etiam si vis alium, æqvalis famæ & pietatis, *Mosen.*

Temurah, fol. 116. 1. בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן.

Cum

Cùm Moses magister noster discederet in Paradisum, dixit Josua, si hæret tibi dubium de re qvavis, de eo jam me interroga.

II. תחת כסא הכבוד *sub throno gloriæ.*

Avoth R. Nathan, cap. 10. Longa est historia de Angelo mortis misso à Deo, ut eriperet animam *Mosis*: qvod cùm præstare non posset, *Prehendit eam Deus ipse* וגנזה תחת כסא הכבוד *& thesaurizavit eam sub throno gloriæ.*

Et immediatè, *nec solùm reposita est anima Mosis sub throno gloriæ, sed & animæ aliorum justorum reponuntur sub throno gloriæ.*

Moses in verbis antè citatis, est *in Paradiso*; in his, est *sub throno gloriæ*, in Pesikta, fol. 93. 1. est *in cœlis ministrans Deo*: sub variis phrasiologiis exprimitur res una eademqve, & specialiter docetur גן עדן *Paradisum*, non de terrestri intelligi, sed cœlesti.

Prope ad *Repositionem sub throno gloriæ*, accedit illud, *Apoc.* VI, 9. *Animæ sub altari clamarunt*, &c. Nam & altare esse solium divinæ gloriæ judicarunt Judæi, atqve illius ergò sedes Synedrii erat prope altare, ut divinæ majestatis reverentiâ tàm propinqvâ, regerentur in judicando. Verùm cùm de animabus martyrum pro Deo sangvinem suum effundentium ibi sit sermo, allusio fit ad sangvinem victimarum fusum ad altaris basin.

III. בחיקו של אברהם *in sinu Abrahami*: Qvod qvid sit, non opus est ut ulterius qværas, si modò Pontificiis credes. Nam sic *Rhemenses* de nostratibus (qvod dolendum) in hunc locum, lingvâ nostrâ:

The bosom of Abraham is the resting place of all them that died in perfect state of grace before Christs time, heaven before being shut from men. It is called in Zachary a lake without water, and sometimes a prison, but most commonly of the divines, Limbus patrum: *for that it is thought to have been the higher part or brim of hell*, &c. Id est, Sinus Abrahami, est locus ubi reqvieverunt omnes illi qvi moriebantur in perfecto statu gratiæ, ante tempora Christi, cœlo anteà clauso hominibus. Vocatur in Zacharia *Lacus absqve aqva*, interdum *Carcer*, sed vulgatissimè à Theologis, *Limbus patrum*, qvippe qvod supponatur, eum fuisse partem superiorem, vel marginem Orci.

Si Christus hanc phrasiologiam primus cuderat, tùm ab incude Christianâ tolerabilius erat, qværere ejus significationem: At cùm forma loqvendi foret genti Judaicæ usitata, nec loqvatur

Ppppp 2 ille

ille nisi cum notâ & vulgari dialecto gentis, ab iis qværenda est ejus significatio, non à Lexico qvovis, vel Græco vel Romano. Qvomodo ab auditoribus tùm præsentibus intellecta hæc fuerint, est illud qvod nobis qværendum est: & qvovis pignore certaverim ego, Judæos, cùm de *sinu Abrahami* esset sermo, nihil minus in animo habuisse, qvàm limbum talem qvalis hic describitur. Qvid? *Abrahamus, Isaacus, Jacobus, Moses*, &c. in lacu absqve aqvâ, in carcere, in ipso margine *Gehennæ*? Num hoc est esse בגן עדן *in Paradiso*? Num hoc, esse תחת כסא הכבוד *sub throno gloriæ*? Et num huc Lazarus transvectus ab Angelis, cum tralatus *in sinum Abrahami*?

Occurrit phrasiologia apud Talmudicos in *Kiddushin*, fol. 72. & citatur locus iste à *Juchasin*, fol. 75. 2.

Mutuemur patientiam lectoris, ut totam periocham Talmudicam exscribamus.

Dicit Rabbi (Judah) τοῦ *Levi* הראני פרסיים. *Per aliqvam similitudinem repræsenta mihi Persas. Dicit ille, sunt similes exercitui domus Davidis.* הראני חברין *Repræsenta mihi Iberos. Similes sunt* למלאכי חבלה *Angelis destructionis. Repræsenta mihi Ismaelitas.* לשעירים של בית הכסא *Similes sunt Diabolis latrinæ. Repræsenta mihi discipulos sapientum, qvi sunt in Babylonia. Similes sunt Angelis ministrantibus.* כי הוה ניחא נפשיה דר' *qvum moreretur Rabbi* (Judah) *dixit ille.* הומניא איכא בבבל *Hæmnia est in Babylonia, constat tota ex Ammonitis.* מסגריא איכא בבבל *Mesgaria est in Babylonia, constat tota ex spuriis.* בירקתא איכא בבבל *Birkah est in Babylonia, ibi duo homines mutarunt uxores suas inter se,* ברתא דסטיא איכא בבבל *Birtha Sataia* (vel declinantium) *est in Babylonia, atqve hodiè recedunt à DEO.* אקרא דאגמא איכא בבבל *Acra Agmæ est in Babylonia.* ארא בר אהבה יש בה *Ada bar Ahavah est ibi.* היום יושב בחיקו של אברהם *hodiè sedet ille in sinu Abrahæ.* היום נולד רב יהודה *hodiè nascitur Rabh Judah in Babylonia.*

Non benè convenit inter commentatores, nec à qvo dicta sunt ista verba, (*hodiè sedet ille in sinu Abrahæ:*) nec de qvo dicta: atq; hujus ergò, totam periocham exscripsimus, ut lector inter eos determinet.

Author *Juchasin* opinatur esse verba *Adæ bar Ahavah* dicta de

de *Rabbi Juda.* Gloſſator alius, dici verba de ipſo *Ada bar Ahavah.* Audiamus utrumqve.

Juchaſ. *Qvo die mortuus eſt Rabbi, Rabb Adah bar Ahavah dixit, per prophetiam, hodiè ſedet in ſinu Abrahæ.*

Gloſſ. *Sunt qvidam, qvi ſic interpretantur, hodiè ſedet in ſinu Abrahæ, id eſt, hodiè mortuus eſt: qvod ſi intelligendum eſt de morte Ada bar Ahavah, non congruunt tempora.* —— *Intelligendum ergò videtur, hodiè ſedet in ſinu Abrahæ, hodiè Adah bar Ahabah circumciditur, atqve intrat fœdus Abrahami.*

At nonne planè vides lector, perlectâ periochâ; qvòd verba iſta, nec ab *Ada* dicta ſunt, nec de *Ada*, ſed dicta ſunt à *Levi*, de qvo mentio in initio periochæ, & dicta de *Rabbi Judah* jam mortuo. Et dicit *Levi* etiam, qvod vice ejus, ipſo iſto die naſceretur *Rabb Judah* in Babylonia. Secundùm commune adagium ſcholarum, qvod immediatè ſeqvitur: *Non moritur juſtus anteqvam naſcatur vice ejus, alter ei ſimilis.* Sic dicit R. Meir. *Cùm moritur Rabbi Judah, naſcitur Rabb Judah. Cùm moritur Rabb Judah, naſcitur Rabba, cum moritur Rabba, naſcitur Rabb Iſai.*

Habemus igitur hic, ſi hiſtoriam compingas ex utroqve Talmude, aliam huic noſtræ non diſparem. In Hieroſolymitano, aufertur *Rabbi Judah* per Angelos, in Babylonico collocatur in ſinu *Abrahæ*: Nec de re aut phraſiologiâ qvicqvam dubitaſſet Gloſſator, nec ad novam interpretationem refugiſſet, niſi qvòd erraret circa perſonam, de qva verba ſunt dicta. Supponit dicta eſſe de *Adah bar Ahavah* (in qva re fallitur) & qvoniam non congruunt tempora, ſi de morte ejus ſint intelligenda, ille cudit de ſuo novam interpretationem, dum interim fateatur, alios aliter interpretari.

Senſum phraſiologiæ ergo, ſecundùm communem interpretationem, expiſcari licet, obſervando primùm, qvod vulgo creditum eſt à Judæis, animas puras & ſanctas, cùm migrarent è corpore, tranſire in beatitudinem, ad *Abrahamum.*

Secundùm communem conceptum gentis hac in re, loqvitur Salvator, cùm dicit, *multi venient ab Oriente & Occidente, & diſcumbent cum Abrahamo.*

Et liceat hanc hiſtoriam prolixius aliqvantùm exſcribere.

Midras Echah, fol. 68. 1. Erat fœmina mater ſeptem martyrum,

rum,(sic 2. *Maccab*. 7.) Cùm jam interfecti essent sex ejus filii, & productus ad necem foret natu minimus, puerulus duorum tantùm annorum & dimidii, *dixit mater Cæsari* בחיי ראשך *per vitam capitis tui obsecro te Cæsar, ut liceat mihi filiolum meum amplecti & exosculari. Cùm permissum esset, produxit illa ubera & lactavit. Tùm illa, per vitam capitis tui imploro Cæsar, ut me primò interficias, & deindè illum. Respondit Cæsar, in hâc re ego tibi non auscultabo, nam scriptum est in lege vestra, vaccam, aut ovem, & fœtum ejus non mactabis die eodem. Cui illa* שוטה שבעולם *O stultissime mortalium, num præstitisti omnia præcepta, ut hoc tibi tantùm desit? Extemplo jubet ille, ut puerulus trucidetur. Ruens mater in amplexus filioli exosculata est, & dixit,* בני לך אצל אברהם אביכ' *ito ô fili mi ad Abrahamum patrem vestrum, & dic ei, sic dicit mater mea, ne glorieris tu dicens, ego struxi altare atqve obtuli Isaacum filium meum. Nam mater mea struxit septem altaria, atqve obtulit septem filios die uno*, &c.

Non dubitavit absqve dubio de innocentia & puritate animæ hujus pueruli, ut nec de futura ejus fœlicitate (nam supponamus veritatem historiæ) qvam felicitatem satis per hoc exprimit, qvòd filiolus iturus esset ad patrem suum *Abrahamum*. Plura in eundem sensum, ejusdemqve farinæ, produci possent, sed pluribus non est opus : vide tamen, vers. 24.

Jam verò qvid, *esse in sinu Abrahami*, iis significaret, conjice ex istis, qvæ de moribus & morte istius *R. Judæ* dicuntur, de qvo dicitur היום יושב בחיקו של אברהם *Hodiè ille sedet in sinu Abrahæ*.

Hierosf. kilaim, fol. 32. 2. *Rabbi Judah doluit dentibus tredecim annis : & toto isto tempore non abortiebatur fœmina in terra Israelis.* Nam ad eum applicant ista Prophetæ, *ille est vir ærumnarum, & ille tulit dolores nostros*, Esai. LIII. atqve ob hos ipsos dolores, persvasum ferè est nonnullis, illum esse *Messiam*. Sanatus est tandem dolor dentium per *Eliam* apparentem in effigie *R. Chaijæ Rubbæ*, & tacto dente, medentem. Cùm moreretur ille & sepeliendus esset vesperis Sabbati, comitatæ sunt eum octodecim Synagogæ ad sepulchrum : נעשו ניסין ותלת לון יומא *acta sunt miracula, dies non declinat usqve dum unusqvisqve ad propria se receperat, ante introitum Sabbati: Bath kol*, eum lugentibus beatitudinem pronuntiat, qvendam tamen nominatim excipiens : qvi cùm se exceptum nosce-

sceret, de tecto se præcipitavit, atqve obiit, &c. Et ne plura: ob egregiam & incomparabilem ejus doctrinam, & pietatem, dictus est *R. Judah* קדוש *Sanctus*: Et qvonam talem transiturum putaret Judæus, cùm è terris migraret? Qvisnam inter eos, cùm de eo diceretur, qvòd *erat in sinu Abrahami*, non absqve omni scrupulo intelligeret, eum esse etiam in ipsis amplexibus *Abrahami* (prout soliti sunt discumbere ad mensam unus in sinu alterius) in summis deliciis, summæ fœlicitatis Paradisi. Non in lacu inaqvoso, carcere, margine Gehennæ.

VERS. 23. Ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν καὶ Λάζαρον.

Pro Commentario accipe aliam Parabolam, qvam legere est in *Midras Ruth*, fol. 44.2. & *Midras Coheleth*, fol. 86.4.

Sunt impii, qvi in hoc mundo consociantur. At unus eorum agit pœnitentiam ante mortem, alter non. Reperitur ille stans in cœtu justorum hic in cœtu improborum. Atqve hic videt illum (convenit hoc cum verbis sub manibus,) *& dicit, va mihi, est acceptatio personarum hac in re. Ille & ego furabamur simul, homicidium patravimus simul, at jam stat ille in cœtu justorum, ego in cœtu improborum. Respondent ei* שוטה שבעולם *ô stultissime hominum omnium qui sunt in mundo. Tu abominabilis, & projectus fuisti per triduum post mortem tuam & non demiserunt te in sepulchrum: Subter te stratus est vermis, & vermis te cooperuit: Qvod cùm socius hic tuus intelligeret, ille egit pœnitentiam: Et in manibus tuis erat egisse pœnitentiam, at non egisti, Dicit illis, permittite me jam ut vadam & agam pœnitentiam. At illi, ô stultissimè hominum, nonne nosti, qvòd hic mundus* (in qvo jam es) *similis est Sabbato, & mundus, ex qvo exiisti, similis est vesperiis Sabbati. Si non prapares aliqvid in vesperiis Sabbati, qvidnam comedes Sabbato? Nonne nosti, qvòd mundus, ex qvo exiisti, est similis terræ, & mundus hic in qvo jam es, similis mari. Si homo non praparet in terra, qvod comedat in mari, qvid comedit? Frendit ille dentibus suis, & comedit carnem suam.*

VERS. 24. Καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε.

Defunctos inter se colloqventes, & colloqventes etiam cum vivis, habes in

Bera-

Beracoth, fol. 18. 2. *Dicit R. Samuel bar Nachmani, dicit R. Jonathan, unde astruitur quod mortui inter se colloquuntur? Ex hoc quod dicitur, Et dixit ei Dominus, hæc est terra, de qua juravi Abrahamo, Isaaco & Jacobo* לאמור *dicendo*, Deut. XXXIV. v. 4. מאי לאמור *quid sibi vult* לאמור? *Dicit Sanct. ben. Mosi, Ito & dic Abrahamo, Isaaco & Jacobo, juramentum, quod antehac juravi vobis, præstiti filiis vestris.* Nota illud, *Ito & dic Abrahamo*, &c.

Historia est de quodam pio, qui abiit & pernoctavit in cœmiterio, & audivit duas animas inter se colloquentes. Dixit una ad alteram: O socia, veni & circumvagemur in mundo, & audiamus post velum, qualesnam plagæ venturæ in mundum. Cui altera, O socia, ego non possum, nam sepulta sum in storea cannea, at tu ito, & quicquid audiveris, refer mihi. Ivit & circumvagata est & retulit, &c.

Anno sequenti ivit ille iterum & pernoctavit in cœmiterio, & audivit duas istas animas inter se colloquentes. Dicit una alteri, O socia, veni & circumvagemur in mundo, & audiamus post velum, qualesnam plagæ venturæ in mundum. Cui illa, ô socia, sine me, nam verba, quæ intercesserunt antehac inter te & me, audita sunt inter vivos. Unde autem norunt? Fortè vir aliquis alius, mortuus, ivit & dixit iis.

Deposuit quidam Zuzæos apud hospitissam, donec rediret: atque abiit ad domum Rabh. Cum rediret, illa est mortua. Abiit ille post eam ad Cœmiterium, & dixit ei, ubi sunt Zuzæi mei? Et illa, ito & accipe illos, sub cardine ostii, loco quodam: Et dic matri, ut mittat mihi de stibio meo, & de canna fuci per fœminam N. quæ ventura est huc crastino: Ast unde norunt talem morituram? דומה קדים ומכריז להו *Dumah* (Angelus qui præficitur mortuis) *prævenit & enarrat iis.*

Apud patrem Samuelis (Rabbini) *depositi sunt Zuzæi orphanorum: Obiit ille, Samuele non præsente --- Abiit ille post eum ad cœmiterium, & dixit iis* (mortuis) בעינא אבא *quæro Abba. Dicunt ei* אבא טובא איכא הכא *Abba bonus hic est. Quæro Abba bar Abba. Dicunt ei, Abba bar Abba bonus etiam hic est. Dicit iis, quæro Abba bar Abba patrem Samuelis, ubinam ille? Dicunt illi* סליק למתיבתא דרקועא *ascendit ad Academiam firmamenti. Tum vidit τὸν Levi* (collegam ejus) *sedentem ab extra.* (Glossa: Apparuerunt mortui ac si extra sepulchra, & sedentes in circulo, *Levi* autem sedit extra circulum.) *Dicit ei, quare sedes ab extra? quare non ascendis? Respondet ille, dicunt mihi, quia deficiunt anni isti, quibus non ivisti in Academi-*

[...]miam Rabbi. ___ *Cum veniret pater ejus, vidit qvòd fleret,* -- *dicit* [...], *qvid fles?* ___ *Dicit ei, ubinam sunt Zuzæi orphanorum? Dicit illi, ito & accipe eos è molendino,* &c. Sed vereor, ne lector corruget fron[...]tem, ob hanc prolixitatem nugarum.

Καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου.

Hierof. Chagigah, fol. 77.4. Erant vir bonus & malus, qvi mo[...]rebantur. Bono לא איתגמל ליה חסד *non celebrata sunt exe[...]quiæ.* At malo sunt. Posteà vidit qvidam in insomniis, bonum illum ambulantem in hortis ac juxta fontes amœnos: malum verò לשני שותת על פי הנהר בעי ממטי ולא מטי *lingvâ guttatim stillante; ad ripam fluvii, & conante aqvam attingere, sed non attingit.*

Vers. 26. χάσμα μέγα ἐστήρικται.

Sat notum ex Poëtis, ut ᾅδης Græcis, atqve *inferi* latinis, comprehendant & sedes beatorum & damnatorum, & generaliter denotent statum mortuorum, ad gaudia vel pœnas dispositorum, pro qvalitate personarum. Hic elysium bonis, illic tartarus improbis, interposito tantùm Cocyto aut Acheronte, aut aliqvo tali interterminante chasmate. A tali opinione non multum distant Judæi, in

Midras Coheleth, f. 103. 2. *Deus statuit hoc juxta illud*, Eccles. VII, 14. *id est* גהינום וגן ערן *Gehennam & Paradisum.* כמ׳ה בינ׳הם *Qvantum distant? Palmo. R. Jochanan dicit* כותל טפח *Paries interponitur. At* Rabbini dicunt, שתיהן שוות כדי שיהיו מציעו׳ זו בזו *Æqvata sunt, ut ex uno in alterum prospiciant.*

Qvod ex uno in alterum est prospicere, convenit cum his qvæ præ manibus; nec dissonat, qvod dicatur, qvòd *sunt aqvata*: id est, æqvi, plani prospectus, & non interpositum qvid habent qvod impediat, & tamen chasma tale interjacens, ut impossibile sit, hinc illuc migrare. Observandum illud, *Apoc.* XIV, 10. Torqvebitur igne & sulphure *in conspectu Angelorum sanctorum, atqve in conspectu agni.*

VERS. 29. Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας.

Sub titulo *Prophetarum* includuntur etiam libri historici, secundum vulgarem receptionem gentis, & lectionem in Synagogis.

Gloss. in Bathra, fol. 13. 2. *Omnes libri Prophetarum sunt octo. Josue, Judicum, Samuelis, Regum, Jeremiæ, Ezechielis, Esaiæ & duodecim*: ut & numerat *Gemara*, ibid. fol. 14. 2. sic est ὀκτάτευχος προφητική, prout est ὀκτάτευχος Μωσαϊκή apud *Photium*, Cod. CCXXX. de qvâ alibi.

At num excluduntur כתובים *Hagiographa*, cùm mentio tantùm est de lege & Prophetis? Loqvitur Salvator secundùm usitatum morem legendi *Mosen* & *Prophetas* in Synagogis: ubi vel qvilibet plebejus, etiam illiteratissimus, hos habuit, qvi nec *Mosen*, nec *Prophetas*, nec *Hagiographa* habuit domi suæ.

Non lecta qvidem sunt כתובים *Hagiographa* in Synagogis (qva ratione, non hic disputamus) at minimè tamen rejecta à populo, sed pro scriptis divinis habita, qvod, præter alia, arguitur ex ipso nomine. Omittitur ergò mentio eorum hîc à Salvatore, non ex aliqva vilificatione, sed qvòd *Moses* & *Prophetæ* Sabbatatim audirentur ab unoqvoqve, Hagiographa non ita.

VERS. 31. οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται.

Ut Salvator infidelitatem Judæorum etiam post ipsius resurrectionem à mortuis innuat, nemo non videt. Unde facilè est animadvertere, qvonam præcipuè respiciat intentio hujus parabolæ.

CAP.

CAP. XVII.

VERS. 2. Ἐι μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ.

TALMUDICIS mentio est de ריחיים של חמור *mola asinaria*, & distinguitur à *mola manuaria*, vel trusatili.

Aruch, in רחף ex Bava Mezia: *Qui conducit domum à vicino suo*, מעמיד בו ריחיים של חמור *erigere potest in eâ molam asinariam*, אבל לא ריחיים של יד *at non molam manuariam.*

Habere molam collo appensam, abiit in Adagium.

Kiddushin, fol. 29. 2. *Dicit Samuel: Traditio est, ut ducat quis uxorem, & posteà applicet se ad discendam legem. At R. Jochanan dicit,* ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה *non molâ collo ejus appensâ, addicet se ad studium legis?*

Suidas: Ὅτε κατεπόντουν τινὰς λίθους ἀπὸ τῶν τραχήλων ἀπεκρέμαζον. *Qvum aliqvos in mari submergebant, de collo suspendebant lapides.* Citat ille illud *Aristophanis*,

Ἄρας μετέωρον εἰς τὸ βάραθρον ἐμβαλῶ
Ἐκ τοῦ λάρυγγος ἐκκρεμάσας ὑπέρβολον.

Hunc hominem tollens sublimem in barathrum injiciam
De collo suspendens saxum. Nam isto sensu Suidas sumit ὑπέρβολον, reddit enim λίθον. At ingeniosè sic ejus interpres.

Suidas Poëtæ locum & mentem non videtur asseqvutus. Haud enim ὑπέρβολος, lapidem significat, qvi alligari solet collo ejus, qvi submergitur: sed cùm dicendum esset λίθον ἐκκρεμάσας (lapidem appendens.) ille per jocum, & præter expectationem, risus movendi causa, dicit, ἐκκρεμάσας ὑπέρβολον (hyperbolum appendens) Hyperbolum enim (hominem litigiosum) propter insignem improbitatem, omnibus Atheniensibus instar gravissimi saxi, qvod hominis submergendi collo solebat alligari, gravissimum fuisse vult demonstrare, simul & dignum, qvi

qvi submergatur, ne rem publicam amplius turbaret & vexaret.

VRES. 3. Ἐπιτίμησον αὐτῷ.

Non parci sunt magistri in concedendo iterationes correptionum, at parcissimi circa remissionem delictorum.

Concedunt ex *Levit.* XIX, 17. Corripendum esse centies, si sit opus. Imò incumbere discipulo, corripere magistrum, si sit opus, *Bava Mezia*, fol. 31. 1.

At qvod ad dimissionem peccati attinet, abutentes verbis Prophetæ, *Amos.* I, 2. *Pro tribus transgressionibus*: & *Job.* XXXII, 28. *Ecce omnia hæc operatur Deus tribus vicibus*; docent non teneri qvemqvam ad remissionem delicti qvarti, *Joma*, fol. 86. 2.

VERS. 6. ὡς κόκκον σινάπεως.

Phrasiologia usitatissima. Profertur aliqvandò כזרע חרדל *sicut semen sinapis*, aliqvandò כגרגיר חרדל *Sicut granum sinapis*, aliqvandò כטיפת חרדל *sicut gutta sinapis*.

Cum docuerat Dominus de charitate erga delinqventem fratrem, orant discipuli, πρόσθες ἡμῖν πίστιν. Qvæ verba (nisi qvòd injurius nollem esse fidei Apostolorum, ac si augmentum fidei à Domino implorantium) qværerem, annon in hunc sensum possent admitti: Appone vel adde aliqvid de mensurâ fidei, sicut fecisti de mensurâ charitatis. Qvod & ille facit.

VERS. 7. Ἐρεῖ εὐθέως, Παρελθὼν ἀνάπεσαι;

At soliti sunt olim nonnulli sic facere.

Maimon. Avadim, cap. 9. *Sapientes antiqviores dederunt servo de omni edulio, de qvo ipsi comederunt.* Humaniter actum, atqve ut oportuit. At seqvitur ומקדימין הבהמה והעבדים לסעודת עצמן *Et cibarunt jumenta & servos ante seipsos.* Supererogatio.

VERS. 11. Διήρχετο διὰ μέσου Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας.

Si dictum esset, διὰ μέσου Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας, foret absqve

qve ſcrupulo; at cùm ſit, *διὰ μέσȣ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας*, dubium illud excitat, de qvo diximus antè; An ſcil. per *Galilæam* hoc in loco non intelligenda ſit *Peræa?* Interpretes Syrus & Arabs videntur hunc ſcrupulum obſervaſſe, atqve ideò, ut medelam aliqvam applicarent, reddidiſſe *διὰ μέσȣ* per בין *inter:* qvo ſignificatu *ἀνὰ μέσον* occurrit freqventiſſimè apud Græcos. Senſus, qvem illi compingunt, videtur hic eſſe, qvòd Jeſus *Hieroſolymam* itinerans viam carperet in ipſis collimitiis *Galilæa* & *Samariæ*: id eſt, qvod inter iſtos limites, & qvaſi ad marginem utriuſqve regionis perrexit per aliqvod juſtum ſpatium. Perrexit qvidem ad *pontem Scythopolitanum*, per qvem tranſiit in *Peræam*. Verùm, an *διὰ μέσȣ* talem admittat, doctiores judicent.

Vers. 12. *Δέκα λεπροὶ ἄνδρες.*

I. *Solus habitabit leproſus & ſeorſim*, Levit. XIII. verſ. 46. Unde ergò hi decem verſantes unà, ut & qvatuor iſti, 2. Reg. VII. v. 3.

Peſachin, fol. 67. 1. שלא יהו טמאין ארחים יושבין עמו *Alii immundi non habitabunt cum eo.* Id eſt, alii immundi diverſa immunditiâ: qvod & innuitur à Gemariſtis his verbis: *Num profluvioſi & immundi per mortuum emittentur in locum unum? Textus dicit, & non pollnent, caſtra ſua*, Num. *V*, 3. *Ad aſſignandum caſtrum unum his, & alterum illis.*

Verſari potuerunt leproſi cum leproſis, profluvioſi cum profluvioſis, at non diverſimodè immundi, mixtim. Qvod illud roborat, qvod nos concipimus de qvinqve porticubus ad piſcinam *Betheſda*, qvod ſcil. ita diſtinctæ atqve inſtitutæ fuerint primitùs, pro diverſis receptaculis pro diverſimodè immundis, purificationem à piſcina ambientibus.

Leproſoria fuiſſe qvædam, ubi ſecludebantur iſto morbo immundi, ipſa ſvadet ratio, nam inhumanum fuerat, leproſos ejicere è civitate non parato iis aliqvò habitaculo, ſed ut verſarentur ſemper ſub dio. An tale qvid in hoc loco foret, non determinamus: videtur enim, qvòd hi decem, audito Salvatoris adventu, in unum nuperiùs coaluerant, adventum ejus præſtolantes. Nam cùm ſeptuaginta diſcipuli, in omnibus locis, ad qvæ ille erat

perventurus, eum illuc venturum palam nuntiaverant, facilè est concipere, qvanto concursu illuc confluerent ægri & morbis variis correpti, ut sanarentur.

II. *Pesachin*, ubi suprà: מצורע שנכנס לפנים ממחיצתו בארבעים *Leprosus, qvi transgreditur cancellos*, vel limites *suos, vapulet plagis qvadraginta. Profluviosi & profluviosæ si transgrediuntur cancellos suos, vapulent etiam plagis qvadraginta.*

Ubi Gloss. *Cancelli profluviosorum sunt mons domus, vel atrium gentium. Nam prohibetur iis intrare in castrum Levitarum. Immundi enim non excluduntur nisi ex atrio: exceptis solùm profluvioso & gonorrhæo, qvi excluduntur etiam ex monte domus: & leproso qvi excluditur ex castris Israelis, id est ex urbe.*

Jam verò *castra Israelis*, unde ejiciendus leprosus, interpretantur de qvavis urbe cinctâ muris à diebus Josuæ. *Nam sanctificavit Josua*, inqviunt, *civitates mœnibus cinctas, sanctitate castrorum Israelis, at non sic reliqvam terram, nec urbes non cinctas muris.*

Villa erat, & non urbs talis, illa ubi occurrunt hi decem Salvatori, & si illi intra ipsam villam essent, nec præter morem, nec præter normam erat, proviso qvod distantiam suam observarent.

Negaim, cap. 13. hal. 12. *Ingreditur leprosus in Synagogam: Faciunt ei* מחיצה *Cancellos altos decem palmos, & latos qvatuor cubitos. Ingreditur primus atqve egreditur ultimus.* Glossa: *Ne immundificentur illi, qvi stant in Synagoga*, &c.

VERS. 20. Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως.

Regnum Dei vel *cælorum* duplici præsertim & distincto sensu occurrit in sacris paginis. Pro propagatione scil. Evangelii per *Messiam*, & suos, & præcipuè inter gentes & pro victoria & vindicta ejus in Judæos, hostes ejus & Evangelii. In Scholis autem Judaicis hic de eo conceptus, qvòd *Messias* adveniens excisurus esset omnes gentes, qvotqvot legi suæ, id est, Judaicæ non obseqverentur, liberaturus *Israelem* à jugo Ethnico, instituturus inter eos regnum & tempora deliciis omnibus affluentia, &c. In hoc mi-

miserè decepti, qvod gentiles primùm ab eo destruendos crederent, & dein ipsum inter *Israelitas* regnaturum: cùm reverà & vice versâ, erat ille primùm destructurus *Israelem*, & exinde regnaturus inter gentes.

Facilè est concipere, qvonam sensu Pharisæi qvæstionem proposuerint, *qvandonam venturum est Regnum Dei?* Id est, qvandonam complebuntur splendida ista, qvæ expectamus à *Messia*? Et qvo sensu respondeat Salvator, facilè etiam est concipere ex textura suæ orationis: Qværitis, qvandò adveniet *Messias*? Adventus *Messiæ* erit sicut erat in diebus *Noachi* sicut erat in diebus *Lothi*. Nam sicut ingrediente Noacho in arcam periit mundus diluvio, & sicut egrediente *Lotho* è Sodoma periit Pentapolis, *ita erit in die filius hominis qvo revelabitur.* Ut planum sit, eum de regno Dei loqvi, ut significante vindictam suam in urbem gentemqve istam neqvissimam Judæorum. Regnum Dei veniet, *cùm Hierosolyma fiet ut Sodoma*, vers. 29. *cùm fiet cadaver*, vers. 37.

Cuivis oculo est conspicuum, ut excisio istius urbis & gentis emphaticè vocetur *regnum ejus*, & *adventus ejus in gloria*. Nec immeritò.

Nam ante vastationem urbis & subversionem gentis, subjugaverat ille omes nationes sub imperio & obedientia Evangelii, secundùm illud, *Matth.* XXIV, 14. *Evangelium hoc regni prædicabitur per totum orbem, & tum adveniet finis* Hierosolymæ. Et cùm jam regnum ille adeptus esset inter Gentiles, qvid jam reliqvi, ad consummationem regni sui & victoriarum, nisi ut excidat Judæos inimicos suos, qvi noluerunt eum in ipsos regnare?

De hâc βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ loqvitur ille hoc in loco, & non tàm secundùm animum vafrum Pharisæorum in qvæstione propositâ respondet, qvam secundùm rem ipsam & veritatem. Et duo de hoc regno suo dicit:

1. Qvod non venit μετὰ παρατηρήσεως. non qvòd observari non potuerit, sed qvòd nollent illi observare. Qvam eorum securitatem, & supinam oscitantiam prædicit ille taxatqve alibi semel iterumqve.

2. Qvod βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστι. Vos estis scena harum victoriarum Christi. Et cùm in expectatione vestrâ sit, ut dicatis, ecce hic indicium *Messiæ* in gente istâ debellatâ, ecce illic

lic in alia: fruſtra expectabitur, nam ἐντὸς ὑμῶν ἐστι, intra gentem veſtram, & in gentem veſtram hæc ſunt agenda. Ego emphaſin in voce ὑμῶν ſtatuerim, cùm vulgò ἐντὸς reſpiciatur.

Salvatorem autem de βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ eo ſenſu, qvo nos ſupponimus, loqvi, firmant ea qvæ ſeqvuntur, verſ. 22. *unam dierum filii hominis non videbitis*, dicta diſcipulis: ἡμέραι τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, Judaico ſtilo ſunt ימות המשיח in qvibus nihil niſi placentia, proſpera & vernantia ſibi pollicentur. Atqve ſub iſta notione Phariſæos qvæſtionem ſuam propoſuiſſe, parùm dubitandum. At Salvator ad veritatem & propoſitum ſuum ita applicat terminos qvæſtionis, ut vindictam ſonent, iram & afflictionem. Et tantum abſit, ut placentia ſua videant Judæi, ut non niſi afflictionem viſuri ſint ipſi diſcipuli: qvamvis ſub aliâ notione.

CAP. XVIII.

VERS. 1. Καὶ μὴ ἐκκακεῖν.

CONTINUATUR & connectitur hæc Parabola cum præcedentibus cap. 17. de adventu Chriſti in vindicta ſuâ adverſus *Hieroſolymam*: qvod obſervatum confert aliqvãtum ad faciliorem intellectum obſcuriorum qvorundam, qvæ occurrunt in applicatione parabolæ. Eò reſpicere videtur vox ἐκκακεῖν, ne ſcilicet ob afflictiones tunc orituras, animo deficiant, ſed aſſiduis precibus ſe dedant.

VERS. 2. κριτής τις ἦν &c.

Si ſupponenda eſſet ſcena Parabolicæ hujus hiſtoriæ, eſſe inter Judæos, nonnullæ inde orirentur qvæſtiones. (1.) An judex hic fuerit diſtinctus à זקן *Seniore* vel *Presbytero*. Nam ad talem diſtinctionem adiguntur magiſtri ex verbis iſtis זקניך ושופטיך *Deut.* XXI, 2. *Hieroſ. Sotah*, fol. 23. 3. [2.] Si דיין aut שופט *Judex* idem ſit cum זקן *Seniore*, qvod & approbant *Babyl. Sotah*, fol. 44. 2.

tum

tum(3.)an licuerit uni ſeniori judicare,qvod improbant,*Sanhedr.* cap.1. Sed hæc miſſa ſunto.

Parabola,qvæ proponitur,eſt de claſſe iſtarum,qvæ vulgatiſſimè apud Judæos audiunt קל והומר,& qvæ communiter deſinunt in על אחת כמה וכמה qvando ſcil.arguitur à minori ad majus. Si judex iſte bipedum neqviſſimus indeſinenti viduæ importunitate victus cauſam ejus egit,nonne Deus juſtus miſericors, optimus,pro ſuis aſſiduè eum ſollicitantibus עא״כו multo magis ?

Τὸν Θεὸν μὴ φοβέμενος, &c.

Qvantum diſtat hic homuncio à charactere recti judicis!

*Maimon.Sanhedr.*cap.1. *Etiamſi in conſeſſu triumvirali non reqvirantur omnia,qvæ reqviſita ſunt in Synedrio,neceſſe tamen eſt ut ſint in unoqvoqve in iſto conſeſſu hæc ſeptem : Prudentia,manſvetudo,pietas, odium Mammonæ,amor veritatis,atqve ut ſint dilecti ab hominibus,& bonæ famæ.*

VERS. 5. Εἰς τέλος ἐρχομένη.

In perpetuum veniens. Sic לנצח Græc. interpretibus.

*Job.*XIV,20. תתקפהו לנצח *Prævalebis ei in perpetuum*, Græc. ὤσας αὐτὸν εἰς τέλος Sic *Job.*cap.XX.7. *Pſal.* XLIV, 24. & XLIX, 10.&c. Hinc למנצח in titulis Pſalmorum redditur εἰς τέλος. Qvod an rectè vertatur *in finem*,qvære.

VERS. 7. Καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς.

Sic 2.Pet.III,9. Μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς. Utrobiqve eſt ſermo de temporibus excidium Hieroſolymitanum antecedentibus : in qvibus plurimâ patientiâ erga electos ſuos uſus eſt Dominus. Nam in lubrico iſto rerum ſtatu, cùm graſſaretur ſupra modum apoſtaſia , & difficulter valediceretur Judaiſmo,non ſine difficultate,lucrifacti ſunt illi ad fidem, nec ſine difficultate retenti in fide cùm lucrifacti. Ita ut cùm omnem iſtam patientiam & μακροθυμίαν exercuerit Dominus,εὑρήσει πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;

VERS. 12. Νηςεύω δὶς τȣ̃ Σαββάτȣ.

I. Erant תעניות הציבור *Jejunia congregationis*, & תעניות היחיד *Jejunia hominis singularis.* Atqve utraqve præcipuè propter צרות *afflictiones.*

Maimon. Taanith, cap. 2. *Ista sunt afflictiones congregationis, propter qvas jejunant. Obsidio per hostes, gladius, pestis, bestia noxia, locusta, bruchus, rubigo segetum, uredo, abortiones, morbi, annonæ caritas, impluvium.*

Idem ibid. cap. 1. *Sicut congregatio jejunat propter afflictiones suas, sic etiam homo singularis propter suas. Si nempe sit qvispiam de suis qvi ægrotat, aut est errabundus in eremo, aut vinctus in carcere, tenetur ad jejunandum pro eo*, &c.

II. *Ibid. Jejunia, qvæ indicuntur pro congregatione propter afflictiones suas, non sunt de die in diem, nam plurimi de congregatione non possunt in tali jejunio persistere, sed* בשיני ובחמישי *die hebdomadis secundo & qvinto.*

Istis diebus conventum est in Synagogis ad preces publicas: Atqve huc ego retulerim illud, Act. XIII, 2. Λειτȣργȣ́ντων αὐτῶν καὶ νηςευόντων, potiùs qvam ad celebrationem Missæ, qvò verba torqventur à qvibusdam.

III. Freqventissimum etiam erat ליחיד *homini singulari*, devovere se statis & freqventissimis jejuniis ex religione, etiam ubi non adesset aliqva afflictio. Atqve elegerunt sibi tales, eosdem jejuniorum dies, qvos & congregatio, *secundum* hebdomadæ scil. & *qvintum.*

Taanith, fol. 12. 1. יחיד שקיבל עליו שני וחמישי ושני של כל שנה *Homo singularis, qvi suscipit in se jejunia die secundo & qvinto, & secundo per totum annum*, &c.

Hoc solum de istis jejuniis adjiciamus. *R. chasda dicit, jejunium super qvod sol non occidit, non dicendum est jejunium.* At cautè satis provisum est, ne inedia perirent, nam permissum est tota nocte jejunium antecedente, edere & bibere.

Hieros. Taanith, fol. 64. 3. *Traditio. Dicit Rabbi, edere licet usqve dum lucescat oriens.*

Ἀπο-

Ἀποδεκατῶ πάντα ὅσα κτῶμαι.

Imitatur Pharisæus aliqvantum in hac professione, professionem offerentis primitias, *Deut.* XXVI, 13. *Abstuli qvod sanctificatum est de domo meâ, & dedi illud Levitæ, atqve advenæ, pupillo & viduæ.* At dicas velim Pharisæe, an ex honestate & pura justitia tam accuratè omnia decimas, ut scil. Sacerdoti & Levitæ & pauperi sit qvod suum est, an non potius ex terrore & formidine, qvia האוכל טבל במיתה *Qvi comedit non decimata, reus est mortis?* *Sanhedr.* fol. 83. 1.

VERS. 13. Καὶ ὁ τελώνης μακρόθεν ἑστὼς, &c.

I. Qvod Israelitæ, cum irent in templum ut preces suas privatas funderent, perrexerunt ultra atrium exterius, vel gentium, in *atrium mulierum* præter alia, hoc fidem facit, qvod in isto atrio dispositæ sunt שופרות *Tredecim cistæ eleemosynariæ*, in qvas conjecerunt spontaneas suas oblationes. Qvod factum est à vidua paupercula cum duobus suis minutis, isto in loco.

II. Qværi merito potest an aliqvis privatæ suæ orationis ergò, pergeret vel in *Portam Nicanoris* vel in *Atrium Israelis*: multo minus in *Atrium Sacerdotum*, si non ipsi sacerdotes. De Salvatore legimus qvod fuerit in atrio Gentium, in *porticu* scil. *Solomonis*, & qvod in *Gazophylacio*, vel *atrio mulierum*, at vix ostenderis ubi in *Atrio Israelis*. Et negativum circa ingressum in istud atrium astruitur, si obtineret illud qvod dicitur in

Hierosf. Beracoth, fol. 8. 4. *R. Josua ben Levi dicit, qvi stat orans, necesse habet ut prius sederet, ex eo qvod dicitur* אשרי יושבי ביתך *Beati sunt qvi sedent in domo tua.* In isto autem atrio nemini sedere licitum nisi regi soli.

III. Qvod ergo Publicanus noster in oratione sua inferius remotiusqve steterit qvàm Pharisæus, ex humilitate sua erat, ut probabile, potius qvam ex necessitate. Nam qvamvis æqvis passibus incedant Ethnicus & Publicanus, in verbis istis Salvatoris, *esto tibi sicut Ethnicus vel Publicanus*: qværi tamen potest, an Publicani, si modo Judæi, ad atrium exterius solum, limitarentur, æqve ac Ethnici.

Ουκ ἤθελεν ὐδὲ τὺς ὀφθαλμὺς εἰς τὸν ὐρανὸν ἐπᾶραι.

Et qvare hoc additur, cùm norma orandi hæc foret?

Maimon. in Tephillah, cap. 5. *Orans velet caput suum & spectet deorsum.*

Idem, *Peah*, cap. 5. *Discipulus sapientum* מסתכל למטה *spectet deorsum, cùm stat orans.*

At num ita laicus qvis, aut unus de vulgo? Si non, responsum est qvæstioni nostræ: qvod hic præter morem vulgi, ex humilitate & conscientia vilitatis suæ, nollet oculos suos attollere. Si verò hoc usitatum ab omnibus, ut in oratione spectarent deorsum, anteà tamen, & dum se componerent ad orationem, nulla ratio svadere potest, qvin qvòd oculos aliqvantum erigerent in cœlum. *Si orant in templo, faciem vertunt versus Sanctum Sanctorum, si alibi, versus Hierosolymam.* Maim. ubi ante: & mirum foret, si oculos non omninò versùs cœlum: at cùm incæptum est orare, tùm oculi deorsum.

VERS. 15. Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς.

Sanhedr. fol. 110. 2: *Parvuli improborum Israelis non pervenient in mundum futurum. - - Parvuli improborum Ethnicorum, omnes fatentur qvòd non pervenient in mundum futurum. - - -* קטון מאימתי בא לעולם הבא *A qvonam tempore est parvulus capax mundi futuri? R. Chajia & R. Simeon bar Rabbi: Unus dicit* משעה שנולד *ex eo tempore qvo natus est. Alter dicit* משעה שסיפר *ab eo tempore qvo potest fari - - - Rabbena dicit* משעה שנזרע *ab eo tempore qvo generatur - - - Rabb Nachman bar Isaac dicit* משעה שנימול *ab eo tempore qvo circumciditur. R. Meir dicit* משעה שואמר אמן *ab eo tempore qvo respondere potest, Amen.*

Exagitata fuerit hæc qvæstio in scholis sub temporibus Apostolorum necne, maximè probabile est, eos ob hoc præcipuè ægrè tulisse præsentationem parvulorum ad Christum, qvòd ipsis judicibus, non capàces essent regni cœlorum. Atqve huic opinioni nostræ videtur suffragari responsum Salvatoris. Itane, num vos

vos judicatis eos incapaces esse regni cœlorum : ego dico vobis, qvod regnum cœlorum non est nisi talium.

VERS. 19. Τί με λέγεις ἀγαθόν; &c.

I. Pro eruendo verò sensu atqve animo Salvatoris in hisce verbis, & proximè seqventibus, dixerim ego, & qvis contrarium evicerit?

Qvòd hic homo agnoverit Jesum pro Messia.

1. Idem agnoverunt & alii, non facti adhuc ejus discipuli. Ut cœci illi, qvi vocant eum *filium Davidis*, Matth. xx, 30. ut alios omittamus. Et qvænam ratio negativum svaserit de hoc homine? Præsertimqve cùm eum non ordinariæ, sed rarioris indolis fuisse, arguant non solùm hæc, qvæ de seipso fatur, sed & qvòd Salvator eum tanta humanitate & comitate exceperit.

2. Non vulgaris est ejus qvæstio, *qvid faciendo vitam æternam possidebo*? Nam planè videtur, qvod non satisfactum est ei à doctrina scholarum de meritis operum, & justificatione per legem : sed aliud qvid ad obtinendam salutem reqviri arbitratur, cùm post præstitam, ut asserit, à se legem, tamen & adhuc qværit, *qvid faciam*, &c. Qvod ab eo serio atqve ex animo factum, attestatur satis Christi erga illum gestus, *Marc.* X. v. 21. ut & qvod ad JESUM veluti non vulgarem doctorem hujus rei addiscendæ ergô se conferret.

3. Insusitatum erat, magistros gentis tali titulo salutare. Qvamvis enim splendidis epithetis eos ornarent, & qvidem onerarent, vel defunctos vel absentes, præsentes tamen alloqventes, non nisi *Rabbi*, aut *Mar*, aut *Mari* impertierunt. Evoluto utroqve Talmude, fallor, si comperis titulum *Rabbi bone*, aut *Mar bone*.

II. Tantum ergò abest Christus in his verbis à negando suam Deitatem, ut hunc hominem alliciat potiùs ad agnoscendum suam Deitatem. Videris ex aggressu tuo & compellatione, agnoscere me pro Messia, num agnoscis me Deum etiam, æqve ac hominem, cum vocas me *bonum*, & non sit qvis bonus nisi Deus? Aliqvid certè non ordinarium vidit in hoc homine Salvator, cùm ἠγάπησεν αὐτὸν, ut *Marc.* X, 21. i. e. blandè affatus & hortatus est e-

um,&c.ut 2.Paralip.XIIX,2.Psal.LXXIIX,36. ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. Hebr.ויפתוהו.

Et non ordinario affectu juvenem (nam sic eum vocat *Matthæus*) respexisse *Jesum*, indicii aliqvid est, qvod *mæstus* discesserit ab ejus consilio. Consulentem certe magni æstimavit, cum non sine magno dolore non potuit consilium ejus renuere.

VERS. 31. Παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα.

Hæc coincidunt cum istis, *Johan*.XI,7. *Dixit discipulis suis, eamus in Judæam.* Itane, inqviunt illi, in Judæam iterum, ubi nuperrime tantum tibi periculi? Prodit tamen ille & pergit, & seqvuntur discipuli obstupescentes, & timentes, *Marc*.X, 32. Mentio adhuc de profectione in Iudæam tantum.ad visendum *Lazarum*, at pergentibus porro, prænuntiat iter suum ad *Hierosolymam*, & qvid de eo illic agendum. *Bethabaræ*, ut videtur, erat ille, cum ad eum perveniret nuntius de ægritudine *Lazari*: atqve inde cum per pontem *Scythopolitanum* pateret ei via commodissima, & sic per partem aliqvam *Samaritidis*, eligit ille sibi viam transjordaninam ad vada *Hierichuntina*.

CAP. XIX.

VERS. 2. Ζακχαῖος.

ERAT eodem nomine *Zaccai*, pater numerosæ familiæ, *Ezr*. II, 9. & circa hæc ipsa tempora, qvibus vixit *Zacchæus* noster, *Zaccai*, pater *Rabban Jochananis*, qvô vix celebrior qvisqvam in toto catalogo Rabbinorum.

Is filium suum *Jochananem* educavit בפרקמטיא *in mercatura*, in qva versatus est ille annis qvadraginta, anteqvam se dederet literis & religioni: unde suspicio aliqva oriri posset, qvod iste *Zaccai* erat hic noster *Zacchæus*, nisi qvod hæc talem conjecturam penitùs contundant.

I.Qvod

I. Qvod fuerit Rabbinus, vel promotus ad Presbyteratum, ut non sine ratione autumat Author *Juchasin* in voce בן זכאי. Cum autem tam malè audirent *publicani* universaliter in gente, vix credibile est publicanatum consistere potuisse cum Rabbinatu. Cui & hoc addere licet, qvod iste *Zaccai* foret de stirpe sacerdotali, & qvalenam brutum erat Sacerdos Publicanus?

II. Ex charactere istius *Zaccai*, judica an ille non vixerit, obieritq; Judaizans, qvoad omnia.

Megillah, fol. 27. 2. *Interrogarunt R. Zaccai discipuli ejus* (nota eum insignitum titulo *Rabbi.*) *Qvomodo ad hoc senectutis pervenisti? Respondit ille, in tota vita mea ego nunqvam minxi intra qvatuor cubitos à loco orationis. Nunqvam finxi nomen vicino meo. Nunqvam omisi* קידוש יום *Sacrationem diei. Erat mihi mater vetula, qvæ semel vendidit vittas capitis sui, & coemit inde vinum, qvo sacrarem diem. Traditio. Cum illa moreretur, legavit ei trecenta dolia vini: & cum moreretur ille, legavit ter mille dolia filiis suis,* Gloss. Ille qvi constans est in sacratione diei, ex merito obtinet vinum.

Ἀρχιτελώνης.

De ordinibus Publicanorum, hæc pauca.

I. *Publicanos appellarunt majores,* inqvit Lexicographus, *eos qvi vectigalia & alios populi Romani reditus exigendos, certo constituto pretio redimebant: qvi Daciarii vulgo vocantur.*

II. *Sanhedr.* fol. 25. 2. *Hi non idonei sunt ad perhibendum testimonium* רועין והגבאין ומוכסין *Pastores, exactores & publicani.* In qvæ verba sic R. Gaon: *Rabbini non excludunt publicanos, ideo qvod exigunt plus qvam qvod ius statutum, nam si sic, forent iidem cum* גבאין *exactoribus. Sed cum Rex imponit tributum exigendum à Judæis, ab unoqvoqve secundum opes suas, hi publicani, qvorum est æstimare uniuscujusqve opes, nonnullis favent & censum eorum mitigant, alios vero onerant, plusqvam æqvum.*

III. Erant Publicani (ut eos omittamus qvi oppidatim tributa collegerunt) in portubus & pontibus, vectigal exigentes à prætereuntibus: De qvibus agitur in *Schabb.* fol. 78. Ubi & mentio de מוכס גדול ומוכס קטון *publicano majori & minori.* De qvi-

qvibus sic Glossa: *Aliqvandò est Publicanus major, cui grave nimis est stare in ponte toto die, substituit ergò sibi Publicanum inferiorem* vel minorem. Nec tædeat hanc audire historiam ex eodem tractatu.

Schabb. fol. 33. 2. *R. Judah, R. Jose, R. Simeon & R. Judah ben Garis considentibus, exorsus R. Judah sic dixit, ô qvam pulchra sunt opera hujus gentis* (Romanæ) *struxerunt plateas, struxerunt pontes, struxerunt balneas. R. Jose siluit & respondit nihil: At R. Simeon ben Jochai respondit & dixit, qvicqvid struxerunt, struxerunt in proprium commodum --- struxerunt pontes, ut inde recipiant vectigal. Profectus R. Judah ben Garis hæc dixit imperio Romano; qvod ita decrevit: Judah, qvi magnificavit imperium, exaltetur, Jose qvi siluit* יגלה לציפורי (suspicor reddendum) *religetur in Cyprum, & Simeon qvi convitiatus est, occidatur.* Audiens hæc *Simeon*, in speluncam qvandam se recepit, ubi cum filio delituit 13. annos.

Jam cujus ordinis inter hos Publicanos fuerit *Zacchæus* noster, nec facile est determinare, nec qvidem tanti. Vix patietur titulus Ἀρχιτελώνης, ut numeretur inter Publicanos de pontibus, qvamvis inter eos fuerint illi, qvi vocabantur *Publicani majores*: sed potiùs æstimetur, vel in prima classe eorum qvos nominavimus, vel secunda. In alterutra eorum, promptius erat συκοφαντεῖν (qvod de seipso hic noster fatetur) qvam in ponte.

VERS. 8. Τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς.

I. De injustè partis debebatur inter pauperes distributio.

Sanhedr. fol. 25. 2. Agitur de restitutione vel distributione opum malè partarum, speciatim per mercaturam fructuum anni septimi, qvæ non licita: & hæc forma restitutionis: *Ego N. filius N. corrasi ducentos zuzaos per fructus anni septimi, & ecce dono dantur pauperibus.*

II. Ex benè partis exhibenda erat pauperibus eleemosyna: verùm secundùm Canones & præcepta magistrorum, non ex debito ultra qvintam partem.

Rambam, in Peah, cap. I. *Qvoad præbendum auxilium per Mammonam, est stata mensura* והיא חמישית ממונו *nempe pars qvinta Mammonæ suæ: nec tenetur qvispiam plus dare, qvàm partem qvintam:* Et

Et dicunt, *qvòd statutum est in Usha, ut homo separet* חומש נכסין *qvintam partem facultatum suarum ad præceptum.* למצוה

Qvinta hæc ita stata & statuta erat, ut, 1. Eousqve procedendum esset ex præcepto. 2. Ulterius procedere nemo obligatus ex lege. 3. Ast ulterius si velit, sua sponte: qvod facit hic noster largâ & nobili mensurâ.

Restitutio qvadrupli pro συκοφαντία suâ convenit cum lege de furto.

VERS. 9. Ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο.

Dicitur vers. 7. *Qvòd obmurmurabant qvidam, qvòd ingressus esset Jesus, ut hospitaretur cum peccatore.* Et qvidnam tandem judicarunt illi de ipsa domo peccatoris? An in eam ingressos eos putas, cùm omnia spernerent publicanorum? Forte ista, σταθεὶς δὲ Ζακχαῖος εἶπε, v. 8. innuunt, qvòd prodiit & prostitit eos alloqvens, qvi steterunt foras & noluerunt intrare. Utcunqve, perpenso benè, qvàm sordidè æstimarent domum publicani, clarius intelligas hæc verba, *hodiè salus domui huic facta est.*

Καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν.

Id est, inqviunt omnes, *Filius Abrahami per fidem*, qvòd qvidem verissimum: at hæret mihi scrupulus nihilominus, an iste animus horum verborum. Nam qværo, an norint Judæi relationem aliqvam ad Abrahamum, nisi secundùm carnem & stirpem? *Filius Abrahami per fidem*, erat notio ignota, & vix credo, Salvatorem eos alloqvi velle dialecto ignotâ. Qvibus adde, qvod si dictum fuisset, αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐγένετο (ut ἐγένετο est in clausula priori) promptius esset inclinare in istum sensum, & ad conversionem ejus applicare, per qvam factus est filius Abrahami per fidem: argueret enim mutatam jam esse ejus relationem ad Abrahamum, atqve aliam ab eâ, qvam habuit anteà, ut ἐγένετο in clausula priori arguit mutatam conditionem domus: At cùm dicatur υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν, ego non alio sensu sumpserim qvam illud, cap. XIII, 15. *Hæc filia Abrahami*, nempe secundùm literam. Qvamvis vos obmurmuretis, atqve hunc Archipublicanum, contemptui, odio, execrationi habeatis, est tamen ille de semine Abraha-

mi æqve ac vos ipsi. Non est Publicanus ethnicus, sed Israelita: Et cum filius hominis venerit, ut qværat & servet qvod perditum, præsertimq; oves perditas Israelis, salus ejus hodie venit ad hanc domum, nam & hic est etiam *Abrahamita*.

VERS. 11. Καὶ δοκεῖν αὐτοὺς ὅτι παραχρῆμα μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀναφαίνεσθαι.

Midras Schir, fol. 7. 2. הגיע זמנה של מלכות שמים שתגלה *Appropinqvat tempus, ut regnum cælorum reveletur.*

Observavimus alibi, ut fuerit opinio gentis, hoc ipsum tempus, qvo apparuit *Christus*, fuisse tempus expectatum adventus *Messiæ*, sic doctæ per prophetiam *Danielis*. Qvam utcunqve Judæi nuperiores eludere conentur, ut & alias omnes clarissimas de Jesu nostro prædictiones, tempora tamen ista sanius, sinceriusqve sunt interpretata. Hinc confluxus iste Judæorum ad Hierosolymam ab omnibus nationibus, Act. II. v. 5. Atqve tali rei attestatur aliqvantum illud Talmudicorum referentium de Targumista Prophetarum, qvod cum Targumizare etiam aggrederetur libros Hagiographos, prohibitus sit per Bath kol, dicentem, qvod abstinendum, nam in illis libris est finis Messiæ, videlicet *Dan.* IX, 26.

VERS. 13. Ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς.

Eodem spectat, qvoad generalem scopum, parabola hæc de minis cum ista de talentis, Matth. XXV. Nobilis ille vel rex qvi in terram longinqvam proficiscitur, ut capessat sibi regnum, est Christus in Evangelio progrediens ad vocandas gentes ad obedientiam. Rediens excidit gentem Judæorum, qvi noluerunt eum in se regnare, vers. 27. Et cum jam expectarent regnum cœlorum cito manifestandum, & vafra plurima & inania de eo somniarent, docet ille per hanc parabolam, nihil beneficii per istud regnum ei expectandum, qvi non reddiderit rationem bonam talentorum à Deo ei commissorum.

Suidas. Τάλαντον μνῶν ἐστὶ ξʹ *Talentum valet 60. minas.*
ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρʹ *Mina vero drachmas centum.*
ἡ δὲ δραχμὴ ὀβολῶν ϛʹ *Drachma sex obolos.*

ὁ δὲ

ὁ ᾗ ὀβολὸς χαλκῶν ἑξ *Obolus sex æreos.*
ὁ ᾗ χαλκοῦς λεπτῶν ζ' *Æreus septem minuta.*

VERS.44. Ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου.

Discutiunt Magistri causam vastationis Hierosolymæ, in *Schabb.* fol. 119.2. *Abai dicit, non vastata est Hierosolyma nisi propter profanationem Sabbati* —— *R. Abba dicit, non vastata est Hierosolyma nisi qvod neglexerint recitationem phylacteriorum mane & vespere.* —— *Rabh Menona dicit, non vastata est Hierosolyma, nisi qvod neglexerint educationem puerorum in schola.* —— *Ulla dicit, non vastata est Hierosolyma, nisi qvod non foret verecundia hujus erga illum.* —— *R. Isaac dicit, non vastata est Hierosolyma nisi qvod æqvarent inferiorem digniori.* —— *R. Chaninah dicit, non vastata est Hierosolyma, nisi qvod se mutuo non reprehenderent.* —— *R. Judah dicit, non vastata est Hierosolyma, nisi qvod despexerint discipulos sapientum*, &c.

At dicit sapientia, vastata est Hierosolyma, *qvia non novit tempus visitationis suæ.*

Grandissima illa beneficia, qvæ promissa sunt humano generi, promissa sunt ut eventura, *in novissimis diebus*, id est, in ultimis diebus *Hierosolymæ* Tunc manifestandus *Messias*, Hos III, 5. Hebr. I, 2. Tum effundendus spiritus sanctus, Joel. II, 28. Act. II, 17. Tunc exaltandus mons Domini & confluentia gentium, Esai. II, 2. verbo omnia, tunc adimpleta sunt grandia illa, qvæ prædixerant Prophetæ de adventu *Messiæ* atqve introductione Evangelii. Erant hæc tempora, tempora visitationis tuæ ô Hierosolyma, si nosses modò tempora visitationis tuæ.

A qva cognitione & notitia tantum illa aberat, ut nihil ei odiosius, & contemptibilius, qvam cum revera in ea præstarentur ineffabilia illa beneficia. Nec nobilioribus characteribus depicta sunt tempora ista, qvoad præstationem Dei, qvam atris & tremendis, qvoad perversitatem populi. Optima omnium tempora, sed pessima omnium generatio. In ultimis temporibus istius urbis *Dies periculosi*, 2. Tim. III, 1. *Apostasia à fide*, 1. Tim. IV, 1. *Derisores religionis*, 2. Pet. III, 2. & verbo omnia, *multi Antichristi*, 1. Joh. II, 18. Tantum absfuit *Hierosolyma* & gens Judaica, à noscendo atq; agnoscendo ea qvæ conduxerunt in pacem suam.

Sſſſſ 2 CAP.

CAP. XX.

VERS. 1. Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς σὺν τοῖς Πρεσβυτέροις.

SIC, *Marc.* XI, 27. cùm apud *Matthæum sit;* ἀρχιερεῖς καὶ Πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, Matth. XXI, 23. Jam qværitur, qvinam hi Presbyteri, ut distincti à primariis sacerdotũ & Scribis.

Constitit Synedrium ut plurimum ex Sacerdotibus, Levitis & Israëlitis, qvamvis originale præceptum fuerit pro Sacerdotibus & Levitis tantùm.

Maimon. in Sanhedr. cap. 2. *Præceptum est ut sint de Synedrio magno, Sacerdotes & Levitæ, sicut dicitur, ibis ad Sacerdotes & Levitas:* ואם לא מצאו : *Quod si tales non inveniantur* אפילו היו כולם ישראל הרי זה מותר *etiamsi omnes sint Israelitæ, ecce est permissum.* Nemo concipiet, fuisse unqvam Synedrium, in qvo fuerunt Israëlitæ tantùm, & nulli Sacerdotes & Levitæ, & vix concipias, fuisse unqvam Synedrium, in qvo fuerunt tantum Sacerdotes & Levitæ & nulli Israëlitæ. Γραμματεῖς ergò hoc in loco videtur vel Levitas denotare, vel cum Levitis Sacerdotes inferioris ordinis, & qvi non essent ἀρχιερεῖς· & tùm Πρεσβύτεροι sint Israelitæ vel Seniores Laici, qvi fuerunt de aliâ tribu & non Levitica. Talis erat *Rabban Gamaliel* præsens Præses Synedrii; & *Simeon* filius ejus, de tribu *Juda.*

VERS. 37. Λέγει κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραάμ, &c.

Shmoth rabba, fol. 159. 1. *Qvare dicit Moses, recordare Abraham, Isaac, & Jacob?* Exod. XXXII, 13. *Dicit R. Abin, dicit Dominus Mosi: Ego reqviro à te decem homines, sicut reqvisivi à Sodoma. Præbe mihi decem justos in populo, atqve ego populum non perdam. Tum Moses, ecce ego & Aaron, & Eleazar & Ithamar & Phinehas & Caleb & Josua. At Deus, hi sunt tantùm septem, ubinam tres alii? Cùm nesciret Moses, qvid ageret, dixit, O Domine æterne* חיים הם המתים *num vivunt illi qvi mortui sunt? Dicit Deus, imò. Tum Moses, si mortui vivunt, tùm recordare Abrahamum, Isaacum & Jacobum.*

VERS. 42. Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, &c.

Cùm dicat *Matthæus,* cap. XXII, 46. *Quod nemo potuit ei respon-*

spondere quicquam ad hoc argumentum,qvo astruere conatur Deitatem *Messiæ*,planum est,non adhuc adinventas fuisse evasiones istas,qvibus Judæi posteà conati sunt locum istum eludere.Nam,

Talmudici ad *Abrahamum* Psalmum applicant. Targumista, qvantum videtur,ad *Davidem*,alii,teste Justino Martyre, ad *Ezechiam*, qvod non memini me apud scriptores Judaicos observasse. Verba ejus hæc in

Dialog.cum Tryphone,pag.250. Καὶ τοῦτον τὸν ψαλμὸν (cum totum Psalmum recitasset) ὅτι εἰς τὸν Ἐζεχίαν τὸν βασιλέα εἰρῆσθαι ἐξηγεῖσθαι τολμᾶτε οὐκ ἀγνοῶ. *qvòd hunc Psalmum audeatis explicare,ac si dictum de Ezechia rege,ego non ignoro.*

Illi autem sic , in

Sanhedr.fol.108.2. *Dixit Sem magnus Eleazaro* (servo Abrahami) *cùm venirent in vos reges Orientis atqve Occidentis, qvid egistis ? Respondit ille,adduxit sanctus benedictus Abrahamum,& sedere eum fecit à dextrâ suâ.* Et

Nedarim,fol.32.2. *Proposuit sibi Sanct.ben.derivare sacerdotium à Semo,sicut dicitur,ille fuit sacerdos Dei altissimi,* Gen.XV. *At cùm ille priùs benediceret Abrahamo qvàm Deo,derivavit Deus sacerdotium ab Abrahamo. Nam sic dicitur, & benedixit ei & dixit, benedictus sit Abram à Deo altissimo,possessore cœli & terræ,& benedictus sit Deus altissimus. Dicit ei Abrahamus,num benedicunt servo ante Dominum suum? Extemplo dedit Deus sacerdotium Abrahamo,sicut dicitur, dixit Dominus Domino meo, sede à dextrâ meâ. Et posteà scriptum est,juravit Dominus nec pœnitebit, tu es sacerdos in æternum propter locutionem* (nam sic interpretantur על דברתי) *Melchizedechi.* Ad *Abrahamum* etiam in explicando hoc Psalmo,respiciunt *Midras Tillin*, aliiqve. Excellentissimi certè commentatores.

VERS. 46. Θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς.

In indumentis ad pedes demissis. Vernac.nostra *in long robes*: benè,attestantibus ipsis magistris in

Bava bathra, fol. 57. 2. *R. Jochanan qvæsivit à R. Banaah* חלוק של תח כיצר *Camisia discipuli sapientum qvalis est? Talis ut caro ejus non conspiciatur infra eum.* Glossa: Ut demissa sit usqve ad plantam pedis,ne dignoscatur, qvando incedit nudis pedibus.

טלית של תח כיצר *Talith discipuli sapientis qvalis est? Ne conspiciatur infra eam camisia latitudine palmi.* Qvid

Qvid Στολὴ πρώτη sit, *Luc.*XV,22. qværitur. An *stola prior:* i.e. qvam prodigus gesserat olim. An *stola prima* vel præcipua: Qværatur etiam, annon *Talith* intelligatur speciatim, utpote qvæ & stola dignior esset qvàm *Hhaluk*; & qvæ se primam obtulit oculis conspicientium.

*Sanhedr.*fol.44.1. *Vidi inter spolia* אדרת שנער *pallium Babylonicum*, Jos.VII. *Rabb dicit* איצטלא דמילתא *stolam meloten.* Gloss. טלית של צמר נקי *Talith de lana purissima.*

CAP. XXI.

VERS. 24. Ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν.

HIEROSOLYMA *calcabitur à Gentibus, donec impleantur tempora Gentium*, & qvid tum? Qvo sensu sumenda hic vox *donec?* Liberum esto cuivis judicium suum, modò meum mihi. Certus sum, Salvatorem hic agere de ruina *Hierosolymæ*, qværo an agat de ejus restauratione? Atqve an tempora gentium sint adimplenda ante ipsum finem mundi, ego qvidem non satis instructus sum pro affirmativo. Sed hanc disputationem omittimus. Miramur interim, qòvd discipuli tam planè hæc audientes ab ore magistri de ruina urbis & gentis, tam cito qværerent, *Domine, num hoc tempore restitues regnum Israeli?* Miramur etiam qvod Cl. *Beza* versiculum proxime seqventem sic interpretetur, *tunc erunt signa in sole,* &c. *id est, postqvam exacta fuerint tempora Gentium saluti, & Judæorum ultioni constituta, de qva re copiose Paulus, Rom.*XI,25. Cum nihil clarius in talis interpretationis refutationem dici potuerit, qvàm illud, vers.32. *Amen dico vobis, neqvaqvam præterierit hæc generatio, donec hæc omnia facta fuerint.* Qvod, mirum ab eo aliisqve nonnullis, non satis animadversum fuisse, ut oportuit, cum revera verba ista sint qvasi Gnomon totius capituli.

Reliqva capitis concidunt cum *Matth.*XXIV, & *Marc.*XI, ad qvæ loca adduximus ea qvæ habuimus dicenda: hic igitur nihil repetimus: Qvod & in qvamplurimis locis apud hunc Evangelistam facimus, cùm ille qvam plurima habeat, qvæ referuntur à reliqvis Evangelistis, & qvæ apud eos tractavimus.

CAP.

CAP. XXII.

VERS. 4. Καὶ τοῖς στρατηγοῖς.

VOCANTUR στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ, verſ. 52. & numero ſingulari στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ: Act. IV, 1. At qvinam hic & illi?

I. Omnibus notum eſt, fuiſſe Præſidium Romanum in *Antonia*, cui præcipuè demandata cura adverſus tumultus & ſeditiones in templo. At num Tribunus vel Centuriones iſtius Præſidii dicti στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ? Imò potiùs στρατηγοὶ τῆς Ἀντωνίας. Et certè parum conſtat, duces Romanos conjuratos fuiſſe in vitam Chriſti, ut ad eos ſe conferret *Judas*, pacturus de ejus proditione.

II. Probabilior conjectura poſſet eſſe de Præfectis iſtis in templo, de qvibus

Shekalim, cap. 5. *Hi ſunt Præfecti, qvi fuerunt in Templo, Johanan ben Phineas Præfectus ſigillis. Abijah Præfectus libaminibus. Matthiah ben Samuel Præfectus ſortibus*, &c. At mihi extra omne dubium eſt, στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ fuiſſe duces variarum excubiarum.

Middoth, cap. 1. *Tribus in locis ſacerdotes excubias agunt in Templo: nempe in Beth Abtenes Beth Nitſots: & Beth Mokad. Levitæ qvoq; locis viginti uno.* Cùm ergo hæ cuſtodiæ, vel excubiæ conſtiterint unaqvæq; ex multis excubitoribus, erat qvidam qvi unicuiq; cuſtodiæ præficeretur. Huc ſpectare arbitror illud *Pilati*, Matth. XXVII, 68. ἔχετε κουστωδίαν; Habetis vos excubias de proprio, mittantur qvidam ex illis ad cuſtodiendum ſepulchrum.

III. Στρατηγὸν igitur τοῦ ἱεροῦ diſtinctivè ſumptum, & per eminentiam, ego eum eſſe arbitror, qvi dicitur איש הר הבית *montis templi Præfectus*, qvi caput erat omnium capitum excubiarum.

Middoth, ubi ante halac. 2. איש הר הבית היה מחזיר על כל המשמר ומשמר *montis Templi Præfectus perambulabat per ſingulas excubias: faceſqve ardentes ante eum. Siqvem de cuſtodia, qvi non pedibus inſiſteret, comperiret; dixit ei: Pax tibi. Si autem adverteret eum dormire, baculo percuſſit; atqve ei permiſſum eſt veſtimenta ejus comburere. Et cùm diceretur ab aliis, qvisnam iſte ſtrepitus in atrio? Reſponſum eſt, clamor Levitæ vapulantis, & cujus veſtimenta ſunt combuſta,*

ſta, ideo qvòd in excubiis dormiret. Dixit R. Eliezer ben Jacob, ſemel invenerunt fratrem matris meæ dormientem, & veſtimentum ejus combuſſerunt. Confer. *Apoc.* XVI, 15.

Facile eſt diſtingvere hunc איש הר הבירה *præfectum montis templi, à* מסונך *præfecto templi vel Sagan.* Nam ille præfuit excubiis tantùm, *Sagan* toti miniſterio ſacro. Et ſic diſtinctos eos habes, Act. IV, Στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, verſ. 1. & *Annas*, qvi fuit *Sagan.*

Qvid clarius *Lucæ* methodo hoc in loco? Intravit Satanas in *Judam*, paciſcitur ille cum principibus ſacerdotum, & Στρατηγοῖς. qværit opportunitatem prodendi. Atqve deindè venit dies Azymorum. Hæc benè conſuant illi, qvi cœnam iſtam, *Johan.* XIII, ad qvam Satanas intravit in *Judam*, volunt eſſe cœnam Paſchalem.

VERS. 19. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

Antitheticam partim, partim alluſivam reflexionem, habent verba inſtitutionis Euchariſtiæ per totum.

I. *Hoc eſt corpus meum.*] Propter præſentem Paſchatizationem, reſpicere optimè poſſunt hæc verba, corpus agni Paſchalis. *Corpus*, inqvam, *agni Paſchalis*, nam ipſiſſimam iſtam phraſiologiam de eo adhibent Judæi.

Maimon. in Hhamets umatſah, cap. 8. *Introducunt menſam paratam, in qva ſunt herbæ amaræ, atq; olera alia, & panis azymus*, & חרוסת *pulmentum* וגופו של כבש הפסח & *corpus agni Paſchalis.* Atq; aliqvantò pòſt: ואוכל מגופו של פסח *Comedit de corpore Paſchatis.* Unde ſenſus Salvatoris hic facilè elicitur, eo ſignificatu, qvô agnus Paſchalis extitit corpus meum hucuſqve, eſto amodò hic panis corpus meum.

II. *Qvod pro vobis datur.*) Verùm addit Apoſtolus, *qvod pro vobis frangitur*: qvod non adeò qvidem convenit cum agno Paſchali, ac cum agno ſacrificii jugis. Nam Paſchalis nullum os fractum: agnus autem ſacrificii jugis fractus & in partes diſſectus: uterq; tamen corpus Chriſti, in figurâ. Atqve qvamvis hæ inter eos differentiæ, præter fractionem, 1. Qvod agnus jugis foret ſacrificium pro toto *Iſraele*, Paſchalis autem pro hâc aut illâ familiâ. 2. Jugis erat ſacrificium pro remiſſione peccatorum, Paſchalis vix ita. 3. Jugis igne abſumptus, Paſchalis comeſus; tamen in hoc

hoc convenerunt, qvod ſub utroqve effigiatum eſt corpus Chriſti ſub varia notione.

III. *Hoc facite in commemorationem mei.*) Sicut Paſcha feciſtis in commemorationem exitus ex Ægypto.

Beracoth, cap.1. hal.ult. *Recordaberis diem exitus tui ex Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ. Ben Zoma ſic interpretatur, diebus vitæ tuæ, id eſt interdiu, omnibus diebus vitæ tuæ, id eſt, etiam noctu. At ſapientes dicunt, diebus vitæ tuæ, id eſt, in hoc ſeculo. Omnibus diebus vitæ tuæ, ut includantur dies Meſsiæ.*

At cùm in diebus *Meſsiæ* peracta & præſtita ſit nobilior liberatio & redemptio, qvàm iſta ex Ægypto, permitte jam, ò Judæe, ut iſta commemoretur, atqve ille qvi rem præſtitit. Suſpicio nobis eſt ad I Cor. XI, nonnullos Corinthiorum in ipſa participatione Euchariſtiæ adeò judaizaſſe, ut illud, qvod inſtitutum fuit in commemorationem redemptionis per mortem Chriſti, perverterint in commemorationem exitus ex Ægypto: & neqvaqvam in ſacramento diſcernerent corpus Domini.

Sub lege erant variæ comeſtiones ſacræ, rerum ſacrarum. Prima illa, de qva *Siphra*, fol.24.4. כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים *Qvando ſacerdotibus de ſacrificio comedentibus, expiatio facta eſt pro offerente.*

Aliæ, Chagigarum, decimarum, ſacrificiorum Euchariſticorum, &c. comedendorum ab offerentibus, qvæ omnia jam terminantur. Et jam hoc facite, idqve in commemorationem mei.

IV. Τȣ̃το τὸ ποτήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.) Reſpici videtur ad poculum vini, effuſum qvotidiè in libaminibus cum ſacrificio jugi, nam & illud effuſum pro remiſſione peccatorum. Ut panis reſpiciat corpus ſacrificii jugis, & poculum, vinũ libationis.

V. *Sangis meus novi Teſtamenti.*) Sic *Matthæus* & *Marcus*. Reſpectu habito ad ſangvinem taurorum, & hircorum, qvo pactum eſt vetus Teſtamentum, *Exod.* XXIV, *Heb* IX, 19.

VI. *Novum Teſtamentum in ſangvine meo.*) Sic hic noſter, & Apoſtolus, 1. Cor. XI, reflexione habitâ, ad totum miniſterium altaris, ubi effuſio ſangvinis: imò ad totum Judaiſmum, nam hinc inchoatio novi Teſtamenti. Et videtur, qvòd freqvens illa participatio Euchariſtiæ, in primordiis iſtis eccleſiæ, inter alia fuerit, ut obſignarentur, firmarenturqve converſi illi à Judaiſmo contra Ju-

daiſmum: exiſtente ipſo Sacramento notâ ceſſantis veteris Teſtamenti, atqve inchoati novi.

VERS. 21. πλὴν ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος, &c.

Qvidnam amplius deſiderari poteſt, ut demonſtretur Judam affuiſſe ad Euchariſtiam? Dum contrarium aſtruitur ex Johan. XIII, fit nihil ex nihilo, nam in toto illo capite ne ſyllaba qvidem una de cœna paſchali, ſed de cœna *ante feſtum* Paſchæ.

VERS. 26. ὡς ὁ νεώτερος.

Vulg. & interlin: *Sicut junior*: Vernac. noſtra: *As the younger*, optimè: Nam ut Beza in locum, Νεώτερος *proprie dicitur de ætate.* Qværo ergò ego,

I. Annon Petrus fuit maximus natu in toto cœtu? Qvonam fundamento qviſqvam negaverit? Inter duodecim neceſſe erat, ut aliqvis eſſet numero & ordine primus, & congruentiſſimum, ut maximus natu numeraretur primus. Et qvemnam dixeris ſeniorem Petro?

Hinc ille primus in Catalogo Apoſtolorum, qvia maximus natu: hinc ſedit ille ad menſam proximus magiſtro, qvia maximus natu. Hinc ſermones Chriſti freqventer ad eum peculiarius directi, & reſponſa ejus ad Chriſtum vice reliqvorum, qvia ille maximus natu. Qvod in mentem revocat אמוריה או מתרגמניה של ר׳ *Interpretem Doctoris*, in ſchola Rabbinica, qvi interlocutor erat inter magiſtrum & diſcipulos, eâqve ratione primus in ſchola, verùm abſq; primatu. Cùm in ſacro collegio poſt aſcenſionem Salvatoris Petrus vulgariter ſit prolocutor, qvis probabiliorem rationem ejus rei reddiderit, qvàm ejus ſenioritatem? An reliqvi non æqvè habiles ad loqvendum ac ille? An non illi æqvalis cum eo authoritatis, zeli, fidei, ſcientiæ, &c. At ille maximus natu.

II. Non poſſum ergò non ex proprio ſignificatu vocis Νεώτερος (cui reſpondet ὁ μείζων ætatem reſpiciens) ſuſpicari, aliqvem ex iis ob ſenioritatem privilegium aliqvod aut primatum ſibi vendicaſſe: & niſi oſtendas aliqvem ſeniorem *Petro*, ignoſce mihi, ſi opinor, illum in hâc contentione fuiſſe anteſignanum: et litem præcipuè motam fuiſſe inter eum & Zebedæanos. Nam parum probabile videtur, reliqvos novem cõtendere voluiſſe pro primatu cum

Petro,

Petro, Jacobo & Johanne, qvos Christus coram iis peculiariùs notis favoris sui ornaverat & distinxerat. Ita ut rixa inter hos tres videatur specialiùs fervescere, & *Petrus* dux esse in contentione, partim qvòd Christus eum nominatim corripiat, partim qvòd non meminisse non potest illud Jacobi & Johannis, *Domine, sedeamus nos à dextra tua & sinistra.*

Vers. 31. Σίμων, Σίμων.

Mutentur nomina & personæ, *ô Thoma, Thoma! ô Philippe, Philippe! Satanas expetivit,* &c. *ego autem rogavi,* &c. qvisnam hinc eliceret primatũ *Thomæ* & *Philippi* supra reliqvos Apostolos, atq; omnes ecclesias? Qvod tamen pro *Petro* faciunt Pontificii. Qvis non verba intelligeret potiùs, ut verba objurgantis? *O Thoma, ô Philippe,* tune adeò exardescis æstu contentionis pro primatu, cùm *Satanas* contra vos omnes exardescat; & dum vos contenditis, ille contra omnes contendat. Sub tali notione ego Christum Petrum alloqvi minimè dubito: atq; illum objurgationem ex hisce verbis reportare, longè magis qvàm promotionem ad primatum.

Vers. 32. ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου.

Emphasis videtur esse in voce πίστις: In reliqvis Apostolis defecit qvidem *virtus* illa & *magnanimitas* Christiana, qvam exeruisse & exercuisse oportuit in tali periculo, at longè longius aberat eorum *fides* à naufragio qvàm fides *Petri*. Dereliqverunt qvidem illi magistrum & aufugerunt, *Marc.* XIV, 50. atq; hoc non nisi cum aliqvo consensu Domini, *Joh.* XVIII, 8. At cùm *Petrus* abnegaret Dominum atq; abjuraret, qvantillum abfuit ille, ut fieret משומד *Apostata*, atq; ipsa ejus fides naufragaretur penitùs.

Cessit certè in *Petri* commodum, qvòd Christus pro eo oraverit, at non ita multum cedit in honorem ejus, qvòd ille præ omnibus aliis opus habuerit tali oratione.

Vers. 36. πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν.

An seriò hæc consuluit Salvator?

I. Vulgari utitur dialecto: nam sic & magistri in rebus aliis. *Maimon. Chanuchah,* cap. 4. *Qvi non habet, qvod comedat, nisi ex*

eleemosyna, mendicet או מוכר כתנתו *aut vendat vestimentum suum, ut comparet sibi oleum & lucernas pro festo Encæniorum,* &c.

II. Admonet de impendente periculo, & vulgari modo locutionis adhibito, vult evincere, gladiis in communem hostem potius opus esse, qvàm rixis & contentionibus inter seipsos. Non tàm hortans ut vim vi repellant, qvàm ut apprehensione communis contra ipsos inimicitiæ, propriam inter se animositatem reprimant.

VERS. 37. Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει.

Id est, jam res vestra est agenda, nam mea est acta. Me inter vos præsente, filii thalami non habuerunt cur lugerent, at me sublato atqve inter sceleftos numerato, cogitate jam, qvid de vobis & à vobis agendum, & num hoc est tempus inter vos rixandi?

VERS. 43. Ἄγγελος ἐνισχύων αὐτόν.

I. In tentationibus in eremo nullus ei affuit Angelus, nam dicit Matthæus, cap. IV, 10. *Tunc discessit ab eo diabolus, & ecce venerunt Angeli & ministrarunt ei*: nempe cum diabolus ab eo jam discesserat.

At in hac tentatione, ἄγγελος ἐνισχύων. Et qvare? Propter ἀγωνίαν ejus dices, idqve verissimè, verùm unde & qvalis ista ἀγωνία? Ex sensu, inqvies, iræ atqve indignationis divinæ. Ego ita dicere qvidem non audeo, nec cogitare, qvòd ei indignatus atqve iratus fuerit omninò. Et si eum ita premeret angor & agonia ob prementem iram Dei, non video certè, qvalem confortationem ministrare potuerit Angelus contra talem iram: Arguit potiùs, Deum ei non iratum fuisse, qvòd miserit ad eum Angelum confortantem.

II Certissimum est, Christum cum furibundo atqve irato Diabolo jam esse colluctatum, imò cum Diabolo à catena suâ soluto, & sine aliqva divinæ providentiæ cohibitione permisso, ut omnes vires & furias suas in eum exereret. Qvod à Deo non permissum ex aliqvâ erga filium suum indignatione, sed ut per nobilem hunc Athletam suum, contra insultantem hostem, victoriam reportaret etiam humana natura Nam parum erat vicisse Diabolum per meram potentiam divinam.

III.

III. Qvamvis igitur non referatur in terminis, promptum tamen mihi est persvaderi, qvòd Diabolus apparuerit Christo in specie aliqva visibili. Induit ille, cùm eum tentaret in eremo, formam Angeli boni, vel potius speciem aliqvam Spiritus Sancti: In hâc autem ultimâ tentatione, induit seipsum, atq; apparuit in propriis coloribus, in formâ scilicet aliqvâ dirâ & horrendâ, qvâ Christum perterrefaceret. Atq; inde ille *ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν*, Marc. XIV, 33. atq; hic *γίνεσθαι ἐν ἀγωνίᾳ*.

Nec temerè leviterq; hoc supponimus, sed hisce rationibus.

I. Cùm in horto antiqvus iste Draco primum *Adamum* aggressus sit in specie visibili, non incongruum est opinari, eum jam in horto etiam secundum *Adamum* aggredi specie etiam visibili.

II. Dicit Evangelista hic noster de tentatione in eremo, *finitâ omni tentatione discessit ab eo diabolus ἄχρι καιροῦ*, *Luc.* IV, 13. Redit in hâc, Johan. XIV, 30. & non video, cur jam non in specie aliqva visibili æqvè ac tunc temporis.

Tunc temporis in formâ placidâ & gratâ, ut Christum falleret, nunc temporis in horridâ & tremendâ, ut eum terreat. Nam cũ satis expertus fuerat, qvàm frustrà conatus sit eum allicere, qvid ei jam reliqvum, nisi ut animum, si fieri possit, terrore qvasset.

III. Cùm enim nihil in tota officina neqvissimi istius artificis ad qvassandos animos mortalium magis valeat, qvàm horrenda ejus apparitio, nemo conceperit neglectam ab eo jam fuisse istam machinam: ut per oculos ejus, si fieri possit, perturbet animum.

Qvod igitur fingunt aut somniant Judæi in

Hieros. Kilaim, fol. 32. 2. *Solomon vidit Angelum mortis* (Diabolum) *frendentem dentibus. Discipulus R. Rabbi vidit Angelum mortis frendentem dentibus*; Ego revera hic actum arbitror: qvòd scilicet Christus viderit Diabolum, antiqvum Draconem ei inhiantem cum omnimodo, qvem induere potuit, horrore.

In parem sensum ego intellexerim illud, de *Angelo Satanæ Apostolum colaphizante*, 2. Cor. XII. nempè qvòd Diabolus in terribili aliqva specie visibiliter ei apparuerit atq; eum affixerit. Et forsan eodem spectat ardens ejus desiderium discipulos ventilandi, vers. 31. nempè ut ei permitteretur talibus terriculamentis eos aggredi.

VERS. 44. ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος.

Diodorus Siculus, lib 17. p. 560. de regione loqvens, ubi rem habuit

buit *Alexander* magnus cum *Poro*, hæc habet: *Serpentes ibi ſunt*, οἱ διὰ τῶν δηγμάτων ὀξεῖς θανάτους ἀπεργάζονται· Τὸν δὲ πληγέντα πόνοι δεινοὶ συνεῖχον, καὶ ῥύσις ἱδρῶτος αἱματοειδὴς κατεῖχε. *qvi per morſus ſuos mortes acerbiſſimas operantur : percuſſum autem ab iis angores graves tenent, & profluxus ſudoris inſtar ſangvinis prehendit.* Sudorem pariter hunc Salvatoris ego ictui ſerpentis antiqvi potiùs aſcripſerim, qvàm iræ divinæ apprehenſioni.

VERS. 47. φιλῆσαι αὐτόν.

Horridum & terribilem Diabolum experitur Salvator, at cicurem & mitem videtur nactus proditor. Verſatur ille inter diſcipulos, & nullum ſpecimen inhabitantis in eo Diaboli. Adeſt ad Paſcha, ad Euchariſtiam, ad ipſa labia Chriſti, & nullum inhabitantis in eo *Satanæ* indicium. At cùm peractum per te eſt opus *Satanæ*, tum vide tibi, ô *Juda*, à tuo Diabolo.

Eſto leniſſimum de machinatione ejus judicium: qvòd nempè ſecum cogitarit, non poſſibile fuiſſe, ut prehenderetur Chriſtus à Judæis, utpote qvem viderat, præter alia miracula ſtupenda operantem, ſeipſum etiam è manibus eorum ſemel iterumq; liberantem. Atq; eſto, qvod cùm diceret: *qvemcunq; oſculatus fuero, ipſe eſt, tenete eum*, deriſoriè hæc dixerit, utpote autumans impoſſibile fuiſſe iis, illum tenere. Eſtoq; qvòd cùm videret eum damnatum, pœnitentia eſt ductus, minimè ſuſpicatus rem ad talem eventum proceſſuram, ſed Chriſtum ſeipſum è manibus eorum liberaturum, atq; ipſum triginta nummos lucrifacturum. Detur, hanc fuiſſe ejus machinationem, & coloribus qvantum fieri poteſt Apologeticis cohoneſtetur, ſceleſtius tamen qvicqvam non patratum eſt à creato homine, qvam ſic ludere cum ſanctoſanctorum, & mercaturam facere filii Dei. Verùm ego deteriora ſuſpicor in animo proditoris. Nempè qvòd Chriſtus realiter ei diſpliceret, & qvòd cum magnis illis ductoribus gentis ſuſpicaretur, eum qvidem eſſe *Mesſiam*, ſed non talem, qvi carnali eorum expectationi reſponderet.

Diſtingvunt magiſtri oſcula, in *licita oſcula*, & נשיקורת תפלות *Oſcula fatuitatis*. & dicunt in

Shemoth rabba, fol. 122. 4. *Qvòd omnia oſcula ſunt oſcula fatuitatis præter tria*: qvæ ibi numerant.

At qvalenam qvæſo hoc oſculum? *Oſculum fatuitatis*, eſt nana nimis & nimis pygmæa phraſiologia pro giganteo hóc monſtro.

VERS.

VERS. 53. Αὕτη ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

Adeſt jam ſerpens ipſe in *Judah*,& ſemen ſerpentis ipſa hâc turbâ,cui fatale erat,conterere calcaneum *Meſſiæ*: & jam eſt hora veſtra pro iſto ſcelere. Olim prædictum eſt de re, & prædeterminatum eſt de inſtrumentis, & jam ſolvuntur omnia clauſtra impedientia,& licet vobis qvod vultis. Laxantur catenæ Diaboli & permittitur ei,divina providentiâ neqvaqvam coërcente, vires & furores ſuos exercere pro ſuo libitu, nam nunc eſt poteſtas tenebarum.

Σκότος eſt Diabolus Allegoriſtis.

Aruch in חשך: *In Jelammedenu ſuper verba iſta, accipe virgam, dicitur: Primo die creationis creatus eſt Angelus mortis* (Diabolus) *ſicut dicitur, & tenebræ erant ſuper faciem abyſſi, hoc eſt, Angelus mortis, qvi obumbrat oculos hominum.*

CAP. XXIII.

VERS. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος.

SANHEDR. fol. 103. 1. *Diſcipulus corrumpens edulium ſuum publicè* כגון ישו הנוצרי *ſicut fecit Jeſus Nazarenus.*

Corrumpere edulium publicè,magiſtris eſt corrumpere veram doctrinam hæreſi,& verum Dei culum idololatriâ. Hæc præſens accuſatio Chriſti,qvod heterodoxa doceret & perniciosa, talia præſertim,qvæ populum averterent atq; abalienarent ab obedientiâ Romanorum.

Aruch hæc Talmudica cautiùs profert,nam pro,*ſicut fecit Jeſus Nazarenus*,habet,*ſicut fecit Jeroboamus.*

VERS. 7. Ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Ἡρώδην.

An ut concedens jus *Herodi* Hieroſolymis in capitalibus de *Galilæis*? Qvin potius,ut vel aduletur tyranno,vel ut moleſtiam & odium à ſe amoveat circa condemnationem *Jeſu*: qvem innocentem eſſe judicavit,& cujus aliqvaliter eſt miſertus. Cenſens forſan,eum eſſe שוטה delirum & vix compotem mentis. Qvod

&

& censuisse videtur Herodes, per stolidam istam stolam, qvâ eum amicivit ἐσθῆτα λαμπρὰν. Qvam ego de veste albâ cum aliis intellexerim, nisi qvòd videam hunc Evangelistam, cùm de veste alba habet sermonem, *albam* eam vocare in terminis, cap. IX, 29. ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς, Act. I, 10. Δύο ἄνδρες ἐν ἐσθῆτι λευκῇ.

VERS. 30. Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, &c.

Sic dicunt illi, *Apoc.* VI, 16. Unde inter alia colligere est, caput illud agere de plagis excidium *Hierosolymitanum* præcedentibus, atqve ipso excidio. Accuratiùs expende istud caput, & fortè mecum cogitabis. Et non parum lucis methodo Apocalyptæ, si me non fallant oculi mei, præbet illud observatum.

VERS. 31. Εἰ ἐν ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν.

Recurre hinc ad verba Baptistæ, *Matth.* III, 10. *Jam securis ad radicem arboris posita est.* Tum scilicet, cùm gens Judaica regimini Romanorum fit subjecta, qvi eam erant excisuri. Et si illi ita mecum agant ligno virente, qvid fiet tandem de tota gente, trunco arido & emortuo?

VERS. 34. Ἔβαλον κλῆρον.

Jecerunt sortem de veste ejus inconsutili, *Johan.* XIX, 33. 34. Supponitur *Moses* ministrasse in tali vestimento.

Taanith, fol. 11. 2. *Qvali amictu ministravit Moses septem diebus consecrationis?* בחלוק לבן *Camisiâ albâ. Rabb Cahna dicit* בחלוק לבן שאין לו אמרא *in camisia alba, in qva non erat sutura.* Glossa: *Tota camisia erat compacta de filo uno, & non sicut vestes nostræ, qvæ habent brachialia affixa ad vestem corporis per suturam.* At rationem hujus vestis inconsutilis reddit ridiculam. Ad evitandam scilicet suspicionem, ne *Moses* in suturis vestimenti absconderet aliqvid nummi sacrati.

VERS. 36. Ὄξος προσφέροντες αὐτῷ.

Acetum erat potus vulgaris militum Romanorum: atqve hinc præstò jam est apud eos, qvibus demandata est custodia crucifixorum.

Alius

Ælius Spartian. in Pescen. Nigr. *Idem jussit vinum in expeditione neminem* (militum) *bibere, sed aceto universos esse contentos.*

Capitolin. in Gordiano tertio : *Cujus viri* (Misithei) *tanta in republica dispositio fuit, ut nulla esset unqvam civitas limitanea potior — qvæ totius anni in aceto, frumento & lavido atqve hordeo & paleis condita non haberet.*

Trebell. Poll. in Claudio : *Dabis fœni, paleæ, aceti, oleris, herbarum qvantum satis est.*

Hinc minus difficile est, Evangelistas conciliare inter se, cùm loqvuntur de vino dato myrrhâ misto, & de aceto, duplici scil. poculo, uno anteqvam cruci affigeretur, myrrhato scil. altero aceti cùm jam in eâ penderet : primo per Judæos oblato pro more, altero per milites, pro ludibrio.

Si verò triplex poculum concesseris, evanescit omnis difficultas penitùs. Primum esto *vinum myrrhatum*, secundum *acetum cum felle*, tertium *acetum purum*, qvod & maleficis dedissent milites, si potum efflagitassent, utpote qvod esset proprium ipsorum poculentum. Hinc σκεῦος ὄξους μεστὸν erat in promptu, ut inde ipsi milites biberent, cùm esset opus, & crucifixi etiam, si esset opus.

VERS. 42. Μνήσθητί μου κύριε.

Christus est jam in cruce, sicut *Josephus* olim in carcere, inter duos maleficos. Illic unus liberatur, alter suspenditur, hîc unus salvatur, alter perit.

Fides hujus latronis est qvidem stupenda, & qvæ æqvis passibus incesserit cum fide Apostolorum, si non & in aliqvibus excesserit.

Agnoverunt illi *Jesum esse Messiam* : agnoscit pariter & ille : & hoc insuper, qvod an illi clarè agnoverint qværere licet ex cap. XXIV, 26. nempè qvòd post mortem ejus, regnum ejus. Et de regno ejus videtur ille saniùs judicare, qvàm illi adhuc judicarunt, ut suspicari licet ex Act. I, 6.

Visum enim est Deo in hoc articulo temporis, gratiam suam singulari & non ordinario modo glorificare, & in conversione peccatoris, & in remissione ejus peccatorum. In tali inqvam articulo temporis, qvalem nec unqvam adhuc viderat mundus, nec erat unqvam posteà visurus, in ipso instanti, in qvo *Messias* erat jam operans redemptionem.

Innotuit utriq; latroni, *Jesum* ideò ad mortem damnatum, qvòdse profiteretur esse Christum, hinc illud impœnitentis, *si tu es Christus, serva teipsum & nos:* & si hic noster aliqvandiu eum impeteret convitiis cum altero, qvod innui videtur, *Matth.* XXVII, 44. tactum tamen tandem est cor ejus, & forsan ex conspectu miraculosarum tenebrarum, qvæ omnia jam obvolverant.

VERS. 45. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ.

I. Agamus primùm de phrasiologia, ἐν τῷ παραδείσῳ. Vulgari dialecto בגן ערן *in horto Edenis*: qvo autem sensu, ex hisce conjiciamus.

Chagigah, fol. 14. 2. ת"ר ד' נכנסו בפרדס *tradunt Rabbini. Qvatuor ingressi sunt paradisum: nempe Ben Azzai, ben Zuma, Acher, & R. Aqviba. Dicit iis R. Aqviba, cùm appropinqvatis ad lapides puri marmoris, ne dicatis* מים מים *aqva, aqva.* (i. e. vah hæ aqvæ impediunt, ut non possimus procedere) *nam scribitur, loqvens mendacium non habitabit coram facie meâ.* (mendacium autem est, vocare marmora candida, aqvas.) *Ben Azzai* הציץ *curiosè prospexit & mortuus est, & de eo scriptura dicit, preciosa in oculis Domini mors Sanctorum ejus. Ben Zuma* הציץ ונפגע *curiosè circumspexit, & turbatus est intellectu: Et de eo scriptura ista loqvitur, si invenias mel, de eo comede qvod sufficit, ne inde satieris & revomas.*

Aruch hæc citans, sic ait: כינוהו פרדס מעניין גן ערן *appellatur Paradisus significatu Horti Edenis, qvi reservatur pro justis. Locus autem iste est locus* בערבות *in cœlis ubi animæ justorum sunt compactæ.* Et in eundem sensum Glossa Talmudica: *Hi qvatuor* עלו לרקיע *ascenderunt in firmamentum Deo procurante.*

Qvis hæc legens non illicò in mentem revocat historiam istam de Paulo in Paradisum rapto, 2. Cor. XII. Cujus historiæ forsan hæc legenda est simia. In illâ hoc observandum, qvòd *Paradisus, & cœlum tertium* sunt idem: In hâc, qvòd Paradisus & ערבות *cœlum supremum*: Nam sic de voce in *Psal.* LXVIII, 5. commentantur magistri.

Midras Tillin, fol. 11. 3. *Sunt septem classes justorum, qvi vident faciem Domini, sedent in domo Dei, ascendunt in montem Dei, &c. Atqve unicuique classi est habitatio propria* בגן ערן *in paradiso. Sunt etiam septem habitationes in Gehennah.* Hi

Hi habitantes in Paradiso יזהירו כזוהר הרקיע *splendent sicut splendor firmamenti, sicut sol, sicut luna, sicut firmamentum, sicut stellæ, sicut fulgura, sicut lilia, sicut lampades.* Ibid.

II. Qvùm ergò Salvator latroni pœnitenti pronuntiat, *hodiè mecum eris in Paradiso.* Loqvitur cum vulgo & ad captum latronis. Futurum scil. eum in cœlo cum Christo, atqve omnibus justis vitâ functis. Atq; ego explicationem istius articuli in Symbolo nostro, Κατῆλθεν εἰς Ἅδου, non aliundè petierim, qvàm ab hoc ipso dicto: addito, qvòd recurrendū etiam est ad lingvam græcam pro significatione vocis Ἅδου, qvæ statum post mortem denotat, beatorum æqvè ac miserorum.

Illi qvi verba ista, 1. *Pet.* III, 19. intelligi volunt de descensu ejus jam à cruce ad prædicandum in inferno, parùm observant scopum Apostoli isto in loco & toto cœlo errant ab ejus animo.

I. Qvòd concludat generationem antediluvianam in carcere tartareo, est cum receptâ sententiâ gentis: confitentis, qvòd generatio ista portionem nullam habuit in mundo futuro, & qvòd judicata est aqvis ferventibus, & gehenna.

II. Confert præsentem generationem Judæorum, cum istâ antediluvianâ. Christum olim prædicasse isti generationi, sic jam prædicare præsenti. Periisse istam generationem per inobedientiam, perituram & hanc. Qvalem collationem etiam facit, 2. Epist. cap. III, 6. &c. Observandum est, ut Apostolus transiliat à cruce & resurrectione Christi ad generationem antediluvianam prætermissis omnibus generationibus intercurrentibus, ut hanc collationem faciat & indigitet.

VERS. 53. Ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι.

Megillah, fol. 26. 2. מטפחות ספרים שבלו עושין אותן למת מצוה וזו היא נגיותן תכריכין *Mar Zutra dicit, de linteis, qvibus libros involvunt jam veterascentibus, faciunt involucra pro mortuo præcepti, nam hoc est in dedecus eorum.* Gloss. addit, *etiam de linteis, qvibus involvunt librum legis.*

Illum, qvi mortem passus est judicio Synedrii, vel magistrat9, vocarunt מת מצוה *mortuum præcepti,* qvia mors ei inflicta secundùm præceptum: & talis iis erat jam *Jesus* noster. Jam verò de tali

ad mortem per magiſtratum damnato, ſic conceperunt, qvod qvò dedecoroſius cum eo eſt actum, eò magis pro eo eſt expiatum. Hinc לא היו מתאבלין *non apertè planxerunt eum, ut ejus vilificatio* (nemine eum plangente) *cederet in ejus expiationem.* Atq; inde fortè, ſi qvem alium planxerant fœminæ Hieroſolymitanæ, prout luxerunt Salvatorem, diceret ille alius, Filiæ Hieroſolymæ, ne me lugete, ne tantum expiationis meæ decurtetis: at *Chriſtus* aliâ longè ratione. Sub eadem notione, mortuo tali applicuerunt involucra pannoſa, lacera, vetera, ſordida, ut dedecus hoc magis expiationem ejus augeret. Sed contraria agit optimus hic Arimathæanus cum *Jeſu*, qvia longè contraria de eo concepit.

VERS. 54. Καὶ σάββατον ἐπέφωσκε.

Vulg. *Et Sabbatum illuceſcebat: Non malè.* Bez. *Et Sabbatum ſuccedebat.* Non propriè. Congruentius dictum arbitreris, καὶ εἰς Σάββατον ἐσκοτίσθη *obtenebreſcebat in Sabbatum*: nam ingruebat nox Sabbatum præcedens. Verùm

I. Lucebant jam candelæ Sabbaticæ, accenſæ in honorem diei.

Schabb. fol. 34. 1. *De tribus neceſſe eſt ut homo moneat ſuos in domo ſuâ, veſpera Sabbati, cùm jam incipit nocteſcere. Num decimaſtis?* ערבתם *Num ſocietatem Erubhicam iniiſtis?* הדליקו את הנר *accendite lucernã.*

Maimon. in Schabb. c. 5. *Tenentur & viri & fœminæ ad accendendum lucernam in domo Sabbato. Etiam, ſi non ſit homini qvod comedat, mendicet oſtiatim, ut acqvirat oleum, & accendat lucernam.*

His tantùm obſervatis, non incongruè intelligi poſſet phraſiologia Evangeliſtæ, reſpectu habito ad has lucernas, *Sabbatum illuceſcebat per accenſas lucernas.* Verùm non hic acqvieſcimus.

II. Veſpera Judæis vocabatur אור & אורתא *Lux.*

Peſachin, c. 1. hal. 1. אור י"ד בודקין את החמץ באור הנר *Luce diei decimæ qvartæ, inveſtigant fermentum per lumen candelæ.* Luce diei decimæ qvartæ, id eſt veſperâ, vel nocte diem antecedente. Sic

Rambam, in loc. בדיקת החמץ בליל *Inveſtigatio fermenti erat nocte diei decimæ qvartæ; qvamvis comeſtio fermentati non prohiberetur ante meridiem diei decimæ qvartæ. Aſt hoc inſtituerunt, qvia lumen lucernæ noctu eſt commodiſſimum pro inveſtigatione: & tunc temporis etiam omnes homines ſunt domi.*

Che-

Cherithuth,fol.79.2.& *Adajoth*,c.4.hal.10. המפלת לאור פ״א *Fœminam, quæ abortivum qvid parit Luce* (i.e.vespera) *diei octogesimi primi, schola Shammæana absolvit ab oblatione, Hilleliana non.*

Gloss. אור לפ״א ליל לפ״א *Luce octogesimi primi, est nocte octogesimi primi.*

Qvæstio, de qvâ disputatur, hæc est. *Fœmina, qvæ pepererat fœmellam, tenebatur ad purificationẽ octoginta dierum*, & post finitos istos dies tenebatur ad oblationem, *Levit*.XII,5.6. Jam ergò, cùm adducenda esset oblatio die octogesimo primo, qværitur, qvid si verò intra noctem, qvæ diẽ octogesimum primum inchoat, enixa fuerit aliqvod abortivum, num crastino offerendum ab ea sacrificium unum an duo? unum pro puella, alterum pro abortivo isto partu? Schola Shammæana unum tantum vult, Hilleliana duo.

Pesikta, fol.10.4 de sacrificio votivo, ex *Levit*.VII,17. יכול יאכל לאור השלישי *fortè comedatur luce* (vespera) *diei tertii.* ת״ל עד יום השלישי *textus dicit ad diem tertium. Usq; ad diem tertium comeditur.* אינו נאכל לאור השלישי *at non comeditur luce* (i.e.vespera vel nocte) *diei tertii:* nam tùm ingressus est dies tertius.

Jam verò in hâc phrasi, vocem restringunt potissimùm ad initium noctis, qvamvis aliqvandò qvidem sumatur pro totâ nocte, ut in traditione citatâ de fœminâ abortivum qvid enixâ: & sic Glossa in *Pesachin*.

Maimon. in Hhamets umatsah, cap.2. Cùm agit de exterminatione fermenti, qvæ debuit esse אור לי״ד *luce diei decimi qvarti*, id est, nocte diem decimum qvartum inchoante, sic dicit, *ex præscripto scribarum investigant exterminantqve fermentum* ליל מתחלת לילה י״ד *nocte, nempè ab initio noctis diem decimum qvartum præcedentis.*

Pari sensu Gemaristæ de אורתא in

Beracoth, fol.3.2. מאי מפאי האי נשף אורתא היא *unde crepusculum vocatur* אורתא *lux? Inde qvod scribitur, in crepusculo vesperæ diei*, Prov.VII,9.

Arbitratur *Rambamus*, sic dictum esse per contrarium, nam sic ille in *Pesachin*, cap.1. *Vocatur nox* אור *lux, eo modo qvo vocant multas res per contrarium.*

At Gemaristæ in locum astruunt, *vesperam* non impropriè dici *lucem* ex verbis istis, Psal.CXLVIII,3. הללוהו כל כוכבי אור *laudate eum omnes stellæ lucis.*

Qvamvis ergò incongruum ſonare potuerit auribus Græcanicis & Romanis, cùm audirent, veſperam vel ingreſſum noctis enuntiari per ἐπέφωσκε, auribus tamen Judaicis non erat inſolens aut alienum. Et promptiſſimè intelligerent illi Evangeliſtam cum gente loqventem, cùm Σάββατον ἐπέφωσκε *illuceſcebat Sabbatum* diceret, at vellet tamen, *ingruebat nox Sabbati.*

VERS. 56. Καὶ τὸ μὲν Σάββατον ἡσύχασαν.

Si ſublatus eſt Chriſtus de cruce occidente jam ſole, ut *Deut.* XXI, 23. *Joſ.* VII, 29. tùm hoc ſpatium temporis hîc habuerunt fœminæ ad coëmenda aromata, atqve alia negotia expedienda, anteqvam ingrederetur Sabbatum.

I. בין השמשות *inter Soles.* Sic vocarunt ſpatium illud, qvod intercedit inter occaſum ſolis, atqve apparitionem alicujus ſtellæ.

II. Annon & illud ſpatium, qvod intercedit inter primam ſtellam & ſecundam? judica ex hoc

Hieroſ. Beracoth, fol. 2. 2. *Veſpera Sabbati, ſi videt ſtellam unam & facit opus, abſolvitur, ſi duas, afferat ſacrificiũ ſuſpenſum pro tranſgreſſione.*

III. An & ulteriorem libertatem non habuerint in re funebri, judica ex hoc

Schabb. fol. 151. 1. עושין צורכי המת *præſtant omnia neceſſaria mortuo* (Sabbato) *ungunt & lavant eum, proviſo hoc, ne qvod membrum ejus moveant,* &c.

Non tutum qvidem erat fœminis, officioſas nimium in exeqviali aliqvâ ſedulitate jam ſe demonſtrare, cùm Jeſus ut maleficus obierit & odioſus populo, ne populum in ſeipſas etiam exaſperarent: præſertim ſi aliqvaliter violarent Sabbatum. At, præter honorem ab iis depenſum Sabbato, prudentiæ erat non pellere Sabbatum pro opere iſto, qvod tempeſtivè ſatis præſtare ſe poſſe arbitratæ ſunt, elapſo Sabbato.

CAP.

CAP. XXIV.

VERS. 5. Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν;

SHEMOTH *rabba*, fol. 124. 1. *Parabola. Sacerdos cui erat stolidus servus, profectus est aliqvò extra urbem. Servus qværens Dominum vadit in cœmeterium, atq; exclamat ibi stantibus: Num hic vidistis herum meum? At illi, nonne herus tuus est sacerdos? Imò inqvit ille. Tum illi, ô stulte, qvis unqvam vidit Sacerdotem inter sepulchreta? Sic dicunt Moses & Aaron Pharaoni. Stulte, num mos est, ut qværantur mortui inter vivos, aut fortè vivi inter mortuos? Deus noster est Deus vivens, at Dii illi, de qvibus tu loqueris, sunt mortui*, &c.

VERS. 13. Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι, &c.

Unus horum erat *Cleophas*, v. 18. qvem eundem esse cum *Alphæo* ostendimus alibi, & ex congruitate nominum (nam חלפי Hebraicè scriptum inservit utriq; nomini) & ex collatione, *Johan.* XIX, 25. cum *Marc.* XV, 47. *Matt.* XXVII, 56. *Petrū* fuisse alterum, ego minimè dubito, & ex v. 34. hujus capitis fiduciā sumens, & ex 1. *Cor.* XV, 5.

Cleophas, aut *Alphæus*, ut vides, est ille qvi interloqvitur, & non *Petrus*, qvippe qvod *Petro* grandævior foret, utpote qvi pater esset qvatuor Apostolorum.

VERS. 15. ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς.

Duobus rus proficiscentibus conspicuum se præbuit aliâ formâ, Marc. XVI, 12. At qvali, audacius foret determinare. Videtur tamen, qvod aliâ ab hortulani formâ, imò, qvòd non in plebeii alicujus formâ, qvin potiùs scholaris, cùm eos erudiat in viâ, & gratias pro iis agat ad mensam. Nam

Beracoth. fol. 45. 2. *Si duo comedant simul, qvorum alter est* סופר *doctus, & alter* בור *indoctus, doctus agit gratias.* Hinc illud

Bereshith rabba, fol. 101. 3. Jannæus Rex evocat Simeonem ben Shetahh, vicepræfectum Synedrii, Doctorem, ut gratias agat post cœnam: Et sic ille: *Benedictus sit Deus pro cibo, qvem comederunt Jan-*

Jannæus & conviva sui. Cui rex, qvousq; perstas tu in perversitate tuâ? At ille, qvid mihi dicendum? Num benedicamus pro cibo, qvem comedimus, cùm ego nihil ederim omninò?

VERS. 21. Ἡμεῖς ἢ ἠλπίζομεν.

Nos autem sperabamus, illum redempturum Israelem, id est, prout speravit gens redemptionem à jugo Ethnico. At non permisit paupertas & humilitas *Jesu*, tale qvid expectare peragendum gladio, secundùm somnium gentis, sed miraculosè præstandum sperarunt, sicut præstita fuit prima redemptio ex *Ægypto*.

Τρίτην τὴν ἡμέραν ἄγει σήμερον.

Notentur ea, qvæ notant magistri de die tertio.

Bereshith rabba, fol. 62. 2. *Abraham levavit oculos suos die tertio, Gen.* XXII, 4. *Scribitur vivificabit nos post dies duos, tertio die resuscitabit nos & vivemus in conspectu ejus, Hos.* VI, 2. *Et de die tertio tribuum scribitur. Dixit iis Josephus die tertio, Gen.* XLII, 18. *De die etiam tertia exploratorum, abscondimini illic dies tres, Jos.* II, 16. *Et de die tertia promulgationis legis dicitur, & fuit die tertia, Exod.* XIX, 16. *De die etiam tertia Jonæ scribitur, fuit Jonas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus, Jon.* II, 17. *De die etiam tertia ascendentium è captivitate scribitur, & castrametati sumus illic dies tres, Ezr.* VIII, 15. *De die etiam tertia revivificationis mortuorum scribitur, post dies duos revivificabit nos & tertio die resuscitabit. De die etiam tertia Estheræ scribitur, & die tertia induit Esther regalia, Esth.* V, 1. *Targumista addit:* ביומא תליתאה דפסחא *Induit Esther regalia die tertia Paschatis.* Erat & dies iste, de qvo nobis jam sermo, dies tertius Paschatis.

Si hæc notarentur de *die tertia*, tunc temporis in scholis & Synagogis (qvod nescio qvare negetur) eô nutare possunt hæc verba *Cleophæ*, ut loqventis secundùm vulgarem gentis conceptum. Nam cùm planum satis fuisset dixisse τρίτην τὴν ἡμέραν ἄγει σήμερον, ille autem addat σὺν πᾶσι τούτοις, & vocem ταύτην, videtur vis aliqva esse in isto additamento atq; emphasis aliqva in isto vocabulo. Ac si hoc vellet: *Jesus* ille fuit magnus opere & verbo, & talem se præbuit, ut de eo conciperemus, qvod *Messias* esset, redempturus *Israelem.*

lem. Et præter hæc omnia, qvæ ei tali atteſtantur, atteſtatur etiam ipſe hic dies: Nam cùm de die tertio celeberrima ſit apud nos obſervatio, hic eſt dies tertius, ex qvo ille eſt crucifixus, atq; hodiè dicunt qvædam fœminæ apud nos, qvòd ab Angelis iis dictum eſt, qvòd reſurrexit.

VERS. 30. Λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, &c.

Mirum eſt, qvemvis intelligere poſſe fractionem hanc panis de Euchariſtiâ, cùm Chriſtus ſtatuerat apud ſe diſparere in ipſa panis diſtributione, & ſic cœnam interrumpere. Et qviſnam probaverit, qvemqvam ex iis guſtaſſe qvicqvam? Nam finita eſt cœna, non jam inchoata.

Beracoth, fol. 45. 1. שלשה שאכלו וגו' *Tres qui ſimul comedunt, tenentur ad gratias indicendum*: hoc eſt, ut explicatur, fol. 49. 1. *Unus ex iis dicit, benedicamus. Si verò ſint tres & ipſe, tùm dicit, benedicite.*

Qvamvis nō cenſuerim, Salvatorem ſe aſtrinxiſſe ad cōmunem illum morem, ut diceret, *Benedicamus*, ut nec ad cōmunem formam benedictionis ante cibum, opinor tamen, eum aliqvam formam benedictionis adhibuiſſe, & non verba, *hoc eſt corpus meum.*

VERS. 32. Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν;

Beza. *In uno exemplari ſcriptum legimus,* κεκαλυμμένη ἦν.

Heinſius. *Κεκαλυμμένη in optimis codicibus, legitur.* Qvare ergò non in optimis verſionibus? At favet hæc lectio ejus interpretationi, qvæ huc recidit, *nonne ſtulti fuimus*, qvòd eum non cognoverimus, dum diſſertaret in viâ?

Mallem ego interpretari ex parallelis iſtis, *Pſ.* XXXIX, 4. *Caluit cor meum intra me, & in meditatione meâ exarſit ignis. Hierem.* XX, 9. *Erat intra me ſicut ignis exæſtuans*: Senſus eſt, qvòd ita fervore affectum eſt cor eorum, ut non potuerint ulterius ſilere, ſed in verba prorumpere. Sic & hi, nonne, dum colloqveretur nobiſcum in viâ, atqve aperiret nobis ſcripturas, ita affecti ſumus, ut jam prorupturi fuerimus in ejus agnitionem, & ſalutaturi ut Dominum?

Longè petitum eſt illud in *Taanith*, fol. 20. 2. *R. Alai bar Barachiah dicit, ſi duo diſcipuli ſapientum itinerentur ſimul: & non ſit inter eos*

colloqvium de lege, merentur comburium: ficut dicitur, dum illi incederent & colloqverentur ecce currus igneus, & eqvi ignei,&c. 2.Reg. II.

Vers. 34. Λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.

I. Hæc esse verba τῶν undecim, patet planè per casum vocabuli λέγοντας, Εὗρον τοὺς ἕνδεκα καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς λέγοντας.

Illi, qvi redierunt ab *Emmaunte*, invenerunt undecim & reliqvos, dicentes, cùm ipsi jam in conspectum eorum venirent, *Dominus resurrexit & apparuit Simoni.*

At num hæc loqvuntur inter se ut certa & credita? Aut an hæc dicunt duobus his Emmauntinis jam ingressis, ut vera & indubitata? Planum est ex *Marco*, qvòd undecim resurrectionem Christi non crediderint, anteqvam ille seipsum in medio eorum sisteret, *Marc.* XVI, 11.13.

Non potuerunt ergò hæc jam dicere certò & fidenter, *Dominus resurrexit & apparuit Simoni*; sed cùm viderent *Simonem* tàm citò, & tàm inopinatò redeuntem, qvem norunt in *Galilæam* tetendisse, experturum an conveniret *Jesum*, hæc concludunt, *Oh certè Dominus resurrexit & apparuit Simoni*, aliter ille non tàm citò rediisset.

Qvod in mentem revocat illud de nuncio mortis *Maximini* in Jul.Capitolino: *Jam primum is nuntius: qvi ex Aqvileiensi Romam missus fuerat, tanto impetu mutatis animalibus cucurrit, ut qvartâ die Romam veniret. Et fortè dies ludorum erat, cùm subitò sedente Balbino & Gordiano, theatrũ nuntius ingressus est: atq; anteqvam aliqvid indicaretur, omnis populus exclamavit, Maximinus occisus est: ita nuntio praventus*, &c.

Minimè conceperis, mundanum aliqvod negotium hos duos avocare potuisse à festo ante tempus statutum, ut nec à societate condiscipulorum, sed aliqvid re mundanâ majus. Concipe autem tecum, qvantâ perplexitate ac angore fluctuaret animus *Petri* ob negatum magistrum, & qvali qvasi œstro illè percieretur, cùm audiret à fœminis, qvod ab Angelo iis præceptum esset, ut speciatim *Petro* dicant, qvòd Dominus resurrexit, & præcedit eos in *Galilæam*, ubi eum videre liceret, *Marc.* XVI, 7. Ut extra omne mihi dubium sit, *Petrum* fuisse alterum de his Emmauntinis, qvi associato sibi *Alphæo* itineris comite, ut primùm hæc audiret à fœmi-

minis, pergit versus *Galilæam*, noto facto absqve dubio condiscipulis profectionis fine: Qvem cùm illi tàm subitò atqve inexspectatò redeuntem vident, conjectant inter se, certè apparuit ei Dominus, aut nos hîc eum non haberemus jam reversum. Confer illud Apostoli, 1. Cor. XV, 5. ὤφθη Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα, & nihil clarius dici potest in hujus rei confirmationem.

Object. Ast isti duo ab *Emmaunte* redeuntes invenerunt undecim Apostolos congregatos & considentes. Jam verò si *Simon* inter eos non fuerit, non erant undecim. Ergò ille non unus de his *Emmauntinis*.

Resp. 1. Si daretur, *Petrum* fuisse & sedisse inter reliqvos, non tamen fuerant exactè undecim, nam aberat *Thomas*, Johan. XX, 24. 2. Cùm de undecim est sermo, non est tàm de exacto numero præsentium, qvàm de præsenti numero Apostolorum.

VERS. 37. Ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν.

Cùm distingvunt Judæi inter Angelos & Spiritus & Dæmonia, definiuntur Spiritus à R. Hoshaiah in *Beresh. rabba.* fol. 34. 2. ut sint *ii, qvibus creatæ sunt animæ, at qvibus non creatum est corpus.* At qværere est, an omnes Spiritus vel animas sub hac notione concluserint, cùm plusqvam probabile sit, apparitiones defunctorum, qvi aliqvandò habuerunt corpora, sub eodem titulo iis censeri. Nec aliud conceperim ego, jam conceptum fuisse à Discipulis, qvàm qvòd reverà non esset Christus in propria persona, ut resuscitatus à mortuis, sed spectrum tantùm, eo adhuc defunctô, in ejus forma. Et cùm dicunt Pharisæi de *Paulo, si vel Angelus locutus est ei vel Spiritus,* Act. XXIII, 9. promptius ego intellexerim, qvod intellexerint de apparitione alicujus Prophetæ vel alius sancti defuncti, qvàm de aliqva animâ, cui nunqvam creatum est corpus. Eoqve magis huc inclino, qvod gentem sententiâ de apparitionibus defunctorum sat superq; imbutam fuisse, adeò clarum sit, ut non egeat probatione.

VERS. 44. Ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως καὶ Προφήταις καὶ Ψαλμοῖς.

Nota satis est partitio veteris Testamenti in אורייתא נביאים כתובים *Legem, Prophetas, & Hagiographa*: abbreviatè אנך.

I. Libri legis ſatis noti,eorumq; ordo. Nobis vulgò *Pentateuchus:* At nonnullis Rabbinorum *Heptateuchus*, & nonnullis Chriſtianorum *Octateuchus.*

*Schabb.*fol.116.1. *Dicit R. Samuel bar Nachman. Dicit R. Jonathan, ſapientia excidit ſeptem columnas* (Prov. IX, 1.) איכו שבערן ספרי תורה *hi ſunt ſeptem libri legis.*

Bereſhith rabba, fol.71.4. *Liber Numerorum complet ſeptem libros legis. At nonne illi ſunt qvinq; tantùm ? Verùm Ben Capbra dicit* עביר וידבר חלתא ספרים *Liber Numerorum fit tres libri. Ab initio libri ad* ויהי בנסוע *& fuit cum proficiſceretur arca* (c. X,35.) *eſt liber per ſeipſum. Verſus iſte & ſeqvens eſt liber per ſeipſum. Et exinde ad finem libri, eſt liber per ſeipſum.*

Periocham iſtam, *cap.*X,*35.36.* æſtimarunt pro libello per ſeipſum,partim qvòd ibi diſponatur non proprio loco,partim qvòd in initio ejus habeat *Nun* univerſam נ in vocabulo בנסוע & ſic poſt ejus finem in voce כמתאננים qvæ ſtatuitur ut utrobiq; limes,ad diſtinguendum periocham iſtam à reliqvo libro. Qvodcunq; ergò præcedit ab initio libri ad iſtam periocham, habetur iis pro libro uno,qvodcunq; iſtam ſeqvitur,pro altero, atq; ipſa iſta periocha pro tertio.

Eulogius apud Photium,Cod. CCXXX de *Doſthe* ſive *Doſitheo* loqvens Samaritarum ſeductore,ſic ait: Μυρίαις ἢ καὶ ποικίλαις ἄλλαις νοθείαις τὴν Μωσαϊκὴν ὀκτάτευχον καταχιβδηλεύσας, &c. *Octateuchum Moſis ſpuriis ſcriptis, & omni genere mixtis corruptelis adulteravit.*

Mentio item eſt Cod. xxxvi. de libro,cujus titulus χριστιανῶν βίβλος ἑρμηνεία εἰς τὴν ὀκτάτευχον. *Chriſtianorum liber Octoteuchi expoſitio.* An iſte fuerit commentarius in *Octoteuchum Moſis*, nec certum eſt,nec tanti eſt,cùm & vafrum fuiſſe iſtum authorem, judicet *Photius*, & duplicem Octoteuchum præter Moſaicam oſtendemus illicò.

Jam verò,ſi qvis qværat,unde *Eulogius*,idq; ut videtur non ſine communi rei notitiâ , libros Moſaicos in Octoteuchon diviſerit, mallem alium qvàm meipſum in hac re *Oedipum.* Qvod ſi qvis conſenſerit,eum *Heptateuchon* iſtam agnoviſſe,qvam produximus,nos ultimum caput *Deuteronomii* pro octavâ parte duxerimus.

Ridebit hoc *Aben Ezra*,qvi in clanculari & larvatâ iſtâ ſuâ negatio-

gatione de libris *Pentateuchi*, qvod non ſcripti fuerint calamo *Moſis*, caput iſtud, primo loco, qvantum conjicere licet, qvaſi contrateſtans, producit. Verba ejus habes in commentario ſuo ad librum *Deuteronomii* ſtatim ab initio, cap. I. his verbis: ואם תבין סוד השנים עשר וגו׳ *Si verò intelligas myſterium τ̃ δώδεκα*, &c. id eſt, duodecim commatum ultimi capitis, iſtius libri (nam ſic & contribules ſui interpretantur) *cognoſces veritatem: Moſen* nempè totam Pentateuchum non ſcripſiſſe. Argumentum nec reſponſione, nec qvídem tantô Philoſopho dignum. Nam ſicut ridiculum eſt opinari, caput iſtud, qvod de ejus morte & ſepulturâ agit, ab ipſo fuiſſe ſcriptum, ſic æqvè ferè ridiculum eſſet, caput iſtud ad aliqvod aliud volumen qvàm ad Pentateuchum rejicere. Sed hæc non ſunt præſentis ventilationis.

II. Erat etiam Octoteuchus Prophetarum.

Bava bathra, fol. 14. 2. *Omnes libri Prophetarum ſunt octo: Joſuæ, Judicum, Samuelis, Regum, Jeremiæ, Ezechielis, Eſaiæ, & duodecim.*

Nam & libri iſti Hiſtorici, ſub notione *Prophetarum* lecti ſunt in Synagogis, æqvè ac ipſi Prophetæ, qvi nominantur. Et præfixum iis vides in Bibliis Hebræis titulum הנביאים הראשונים *Prophetæ Priores*, æqve ac iſtis נביאים אחרונים *Prophetæ Poſteriores.*

Rationem ſic ordinandi tres majores Prophetas, ut *Hieremias* primum locum obtineat, *Ezekiel* ſecundum, & *Eſaias* ultimum, reddunt Magiſtri loco allegato, & nos adduximus ad *Matth.* XXVII, 9. & ne tædio ſit, ſi repetamus.

Cùm liber Regum terminetur in excidio, & Jeremias totus agat de excidio: cùm initium Ezechielis ſit de excidio, & finiatur in conſolatione, & cùm Eſaias ſit totus in conſolatione, conjunxerunt excidium cum excidio, & conſolationem cum conſolatione.

III. Tertia pars Bibliorum inſcribitur כתובים *Hagiographa*, atqve hîc etiam invenitur Octoteuchus à nonnemine, qvantum videtur, & non novimus nos, ubi inveniamus.

Gregent. Dialog. ſtatim ab initio: *Herbanus Judæus*, inqvit ille, ἦν ἄκρως πεπαιδευμένος τόν τε νόμον καὶ τὰς τῶν προφητῶν θείας δέλτους, τήν τε Ὀκτάτευχον καὶ τὰ λοιπά. *Vir certè erat apprimè doctus, legem intelligens, & ſacros Prophetarum libros, & Octateuchum & reliqva ſcripta.*

Octateuchus, diſtincta à lege & Prophetis, qvænam ſit non facile

 cile

cile dictu, ut nec qvænam sint illa τὰ περίλοιπα. Videtur certe hæc Octateuchus ad כתובים vel *Hagiographa* referri (nam probabile est, eum de peritiâ Judæi in scripturis loqventem, de partitione Bibliorum etiam secundùm Judæos loqvi) At qvis elegerit octo libros, qvi eam constituant? Elige tu octo, & tum dixerim ego, qvòd qvatuor reliqvi sunt τὰ περίλοιπα. Sed de hac re nos non nosmet torqvebimus.

Qværi potest, qvare hi libri dicti sunt כתובים *scripturæ*, cùm tota Biblia dicta fuerint כתבי קדש *scripturæ sacræ*: nec qvid magis in promptu est, qvod respondeatur, qvàm qvòd per hunc titulum reservare iis vellent dignitatem suam. Non legerunt qvidē eos in Synagogis, sed ut divinæ & sacrosanctæ authoritatis esse eos agnoscerent שונין בהן ודורשין בהן *ex iis firmant traditiones, atqve eos mysticè exponunt*, *Schabb.* fol. 116. 2. atqve eundem titulum cum reliqvâ Scripturâ iis tribunt.

Bathra, ubi supra: *Hic est ordo* כתובים *librorum Hagiographorum, Ruth, liber Psalmorum, Job, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica, Threni, Daniel, liber Esthere, Ezra & Chronica.*

Disputatur ibi: Si dicas *Jobum* fuisse in diebus *Mosis*, tum qvare liber ejus non collocatur primus? Respondent מפורענותא לא מתחלינן *non incipiunt à vindicta*, aut afflictione, qvalis erat ista Jobi. Replicant רות נמי פורענות *Ruth etiam incipit ab afflictione*: ab historiâ scil. famis, & mortis filiorum Elimelechi. *Ast erat*, inqviunt, *ista* פורענות דאית ליה אחרית *afflictio, qvæ habuit lætum finem.* Sic etiam dixeris de libro & afflictione *Jobi.* Disputatur, ut vides illic, qvare liber *Ruth* ordinetur primus in ista classe & non liber *Job*: At nos disputare habemus, an liber *Psalmorum* potiùs non sit habendus primus, qvàm liber *Ruth.*

IV. In verbis certè, qvæ tractamus, qvis aliud suspicetur, qvàm qvòd Salvator alludit ad vulgarem istam & notissimam Bibliorum divisionem: & qvamvis *Psalmos* tantùm nominet, totum istud volumen sub eo titulo tamen includit. Nam dicas necesse est, aut eum omnes libros istius tertiæ divisionis, exceptis Psalmis, exclusisse, qvod non probabile: aut omnes eos sub nomine *Prophetarum* inclusisse, qvod præter morem, si sub titulo *Psalmorum* omnes non comprehenderit. Qvod non excluserit, ipsa dictabit ratio. Nam in plurimis istius partitionis libris, de ipso scriptum est

æqvè

æqvè ac in Pſalmis: & qvòd non incluſerit intra titulum *Prophetarum*, dictabit etiam ratio, qvia tunc loqveretur præter & contra vulgarem ſententiam & receptionem gentis.

Minimè ergò dubitamus, Apoſtolos illum intellexiſſe ut loqventem cum vulgo: & per *Pſalmos* intellexiſſe omnes libros iſtius voluminis, illos præcipuè, in qvibus erat aliqvid de ſe ſcriptũ. Nam detur libellum *Ruth* qvoad tempus hiſtoriæ, & qvoad tempus conſcriptionis primum locum ſibi vendicare potuiſſe, & de iſtâ prioritate potiſſimum agunt Gemariſtæ, inter omnes tamen, qvi aliqvid de Chriſto loqvuntur, primum locum meritò obtinet *liber Pſalmorum*. Ut hoc nominato, reliqvi etiam ſubintelligantur. Sic *Matthæus*, cap. XXVII, 8. ſub nomine *Hieremiæ*, comprehendit totum volumen Prophetarum, qvippe qvod *Hieremias* fuerit primus in iſto volumine: qvod obſervavimus ad iſtum locum.

VERS. 45. Τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν.

Cùm per manus Apoſtolorum impoſitas dicitur donari lingvas & Prophetiam (*loqvebantur lingvis & prophetabant*, Act. XIX. 6.) per *Prophetiam* nihil aliud, vel nihil æqvè intelligi videtur ac hoc ipſum, qvòd apertæ ſunt mentes eorum, ut intelligerent ſcripturas: & forſan *loqvebantur lingvis*, huc refert etiam, primâ notione, qvod intelligerent lingvam ſcripturæ originalem.

VERS. 50. Ἕως εἰς Βηθανίαν.

Qvotnam hìc emergunt ſcrupuli!

I. Dicit hic noſter, qvod cũ redirent Diſcipuli à loco aſcenſionis Chriſti, *Redierunt à monte Oliveto diſtante Hieroſolymis itinere Sabbatico*, Act. I, 12. Jam verò diſtitit *Bethania* oppidum, Hieroſolymis qvindecim ſtadiis, *Joh*. XI, 18. id eſt itinere Sabbatico duplicato.

II. Dicit *Joſephus*, Olivetum diſtitiſſe ab urbe qvinqve tantum ſtadiis, cùm iter Sabbaticum conſtaret ex ſeptem & dimidio.

Antiq. lib. 20. cap. 6. *Venit eo tempore Hieroſolymam Ægyptius qvidam, Prophetam ſe eſſe dicens, & ſuadens populo, ut ſecum ad montem Olivetum eant*. Ὃ καὶ τῆς πόλεως ἄντικρυς κείμενον ἀπέχει στάδια πέντε· *qvi ante urbem ſitus, diſtat ſtadiis qvinqve*.

Vera

Vera sunt hæc omnia. 1. Distitisse *Olivetum* ab urbe qvinq; tantùm stadiis. 2. Distitisse oppidum *Bethaniam* ab urbe stadiis qvindecim. 3. Eduxisse Christum discipulos usqve ad *Bethaniam*. 4. Redeuntes eos ab *Oliveto* emensurasse plus qvā qvinqve stadia. 5. Redeuntes eos à *Bethania*, emensurasse iter tantùm Sabbaticum.

Qvæ omnia benè & facilimè conciliantur, si observetur:

Qvod primum spatium ab urbe versus hunc montem vocaretur *Bethphage*: qvod clarum fecimus alibi ex Talmudicis, suffragantibus etiam Evangelistis: qvòd pars montis eo nomine insigniretur per spatium itineris Sabbatici aut circiter, donec tandem contingeret partem istam, qvæ vocatur *Bethania*. Nam erat *Bethania* tractus montis & *Bethania* oppidum: Distabat oppidum ab urbe qvindecim stadiis aut circiter, id est, milliaribus duobus aut itinere Sabbatico duplicato. At prima fimbria tractus, qvi vocabatur *Bethania*, distabat milliari aut itinere Sabbatico tantùm uno.

Eduxit ergò Christus discipulos, cùm jam esset ascensurus ad primum marginem regionis, vel tractus Oliveti, qvi vocabatur *Bethania*, distantem ab urbe itinere Sabbatico. Eousqve ab ipsa urbe extensus fuit tractus, qvi vocabatur *Bethphage*: atqve ubi perventum ab eo est ad locum istum, ubi se mutuò contingebant limites *Bethphages* & *Bethaniæ*, ascendit: ipsissimo isto loco qvo asinum ascendit, cùm eqvitaret in Hierosolymam, *Marc*. XI, 1. Cùm ergò dicat *Josephus*, Olivetum distitisse ab urbe qvinqve stadiis, de primo margine montis loqvitur, at noster, de loco ubi Christus ascendit, ubi incepit nomen Oliveti, ut distinctum à *Bethphage*.

Qvoniam tàm freqvens nobis mentio de itinere Sabbatico, & cùm non sit à re præsenti alienum, aliqvid de eo observare, liceat hæc pauca adddducere.

I. Spatium תחום שבת limitis Sabbati erat bis mille cubitorū.

Targ. in Ruth, cap. I, 16. *Dixit Naomi τῇ Ruth, Jubemur observare Sabbata & dies festos*, בדיל דלא להלכא בר מתרין אלפין אמ׳ין *ad non eundum ultra bis mille cubitos.*

Maimon. Schabb. cap. 27. *Statuitur à Scribis, ne prodeat homo ex urbe ultra bis mille cubitos.* Hujus rei testimonia infinita. At disputatur, qvonam fundamento niteretur hoc statutum.

Hieros. Erubbin, f. 21. 4 מניין אלפיים אמה *unde statuitur de bis mille cubitis? Ex hoc, ne exeat qvis ex loco suo die septimo, Exod.* XVI, 29.

Bab.

Bab. Erubbim, fol. 51.1. *Hi bis mille cubiti, ubinam scribuntur? Hinc traduntur:* שבו איש תחתיו *Maneat unusqvisqve apud seipsum. Exod.*XVI,29. *Hi sunt qvatuor cubiti. Ne exeat qvis ex loco suo. Hi sunt bis mille cubiti.*

Credas, ex his scripturis nõ elici posse cubitum qvidẽ unũ, multò minus bis mille: Sed artẽ disce fabricandi qvidlibet ex qvolibet.

Asai ben Akiba dicit, ex hoc deducuntur, qvòd dicitur מקום מקום *locus locus. Dicitur hic Locus* (ne exeat qvis ex loco suo) *& dicitur alibi, statuam tibi locum,* Exod. XXI,13. *Sicut locus, qvi dicitur alibi, est bis mille cubitorum, ita locus, de qvo dicitur hic, est bis mille cubitorum.*

Ast unde probatur, locum de qvo dicitur alibi, esse bis mille cubitorum?

Maccoth, fol. 12.2. & Zevachin, fol. 117.1. *Statuam tibi locum, qvo fugiat ille, qvi occidit hominem inscius. Hoc docet, qvòd Israelitæ in eremo* (qvi sic occiderant qvemqvam) *migrarunt ad locum refugii. Et qvonam migrarunt? Ad castra Levitarum.*

Jam ergò cùm castra Israelitarum in eremo distarent bis mille cubitis à tabernaculo, & castris Levitarum illud circumvallantibus, qvod colligunt ex *Jos.* III, 4. cùm liceret Sabbato, à castris sic distantibus adire Tabernaculum, inde hæc argumentatio pro bis mille cubitis, qvam jam tractamus.

Obiter hoc moneamus de *qvatuor cubitis*, qvos eliciunt ex verbis istis, *Maneat unusqvisqve apud seipsum*: qvod hoc sic intelligendum: Qvum qvis vel per ignorantiam, vel casu aliqvo, transgressus fuerit limites Sabbati, & tandem sciverit transgressionem, coarctatus fuit ad qvatuor cubitos, ut ultra eos non moveretur, donec Sabbatum esset elapsum.

Fundamentum pro bis mille cubitis etiam hoc adducunt.

Sotah, fol. 27.2. *Et mensurabitis ab extra civitatem ab angulo Orientali bis mille cubitos*, &c. Num. XXXV, 5. *At scriptura alia dicit, A muro civitatis & extra mensurabitis mille cubitos*, vers. 4. —— *Mille cubiti sunt suburbana civitatis: Et bis mille cubiti sunt limites Sabbatici.*

Qvonam modo emensuraverint hos bis mille cubitos ab unaqvaqve urbe, & qvibus funiculis, fuse agit *Maimon. Schabb.* 28. atqve *Erubbin*, cap. 8. qvod parum ad rem nostram facit. Hoc solùm adjiciamus, qvod si qvis à nocte deprehensus fuerit in itineratio-

ne suâ in agris, aut eremo, ingrediente jam Sabbato atqve ille non novit exactè spatium bis mille cubitorum, ambulare illi licuit וזו תחום אלפיים פסיעות בינוניות *bis mille ordinarios passus* שברץ *atqvi hi æstimabantur pro limite Sabbatico, Erubbin*, fol. 42. 1.

Tantum distabat ab urbe locus iste Oliveti, ubi Salvator ascendit, ibi scilicet, ubi desiit *Bethphage*, atqve incepit *Bethania*. Ipse forsan locus de qvo mentio, 2. *Sam.* XV, 32. aut certè non multum distans, ubi *David* in fuga sua, arcæ & sanctuario jam valedicens, eò, ut videtur, respicit & adorat Dominum. Ubi qvis enucleabit rationem, qvare Græci interpretes vocabulum Ῥὼς retineant, & illic & cap. XVI, 1. Καὶ ἰδοὺ Δαβὶδ ἐρχόμενος ἕως τοῦ ῥώς. Et: Καὶ Δαβὶδ παρῆλθε βραχύ τι ἀπὸ τῆς ῥώς. Latet aliqvid non facilis enodationis. Talmudici volunt esse locum Idololatriæ, sed ratione longissimè petitâ in *Sanhedr*. fol. 107. 1. at Judaici commentatores cum majori aliqvali probabilitate, qvòd esset locus, à qvo *David*, qvandocunqve tenderet versùs *Hierosolymam*, locum prospiciens, ubi situm erat tabernaculum, solitus est DEUM adorare.

FINIS.

HORÆ

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ,

Impensæ

In Evangelium

S. JOHANNIS.

Præmittitur

Disqvisitio Chorographica,

Loca qvædam terræ Israëliticæ investigans, illa præsertim, qvorum mentio apud hunc EVANGELISTAM.

Honoratissimo Illustrissimoqve

VIRO

D^NO. ORLANDO BRIDGEMAN,

Eqviti Aurato & Baronetto:
Regiæ Majeſtati à Sanctioribus Conſiliis,
Et Magni Sigilli *Angliæ* Cuſtodi.

LICEAT *Affari verbis* Oroſii *ad Auguſtinum.* Præceptis tuis parui (*Vir æternùm Honorande*) Atqve utinam tàm efficaciter qvàm libenter. Verùm ſolius obedientiæ teſtimonio ſum cõtentus, ſi tamen eam voluntate, conatuqve decoravi.

Illo qvo es erga ſacras literas ſacro animo, atqve explicationem Scripturæ Sacræ promovendi ſtudio, non dedignatus es, etiam tenuitatis meæ, qvalia qvalia jam edita, oculo favente legere, & me ad progrediendum adhortari: hortatui adjunctis, Conſilio, Auxilio, Patrocinio, Munificentia.

Semnolentiſſimus certè ego mortalium, ſi tàm ſvavibus tanti viri irritamentis, non excitarer accenderer qve, ad aliqvid conandum, qvo exhibeatur ſpecimen aliqvod, & demonſtratio, animi non ſolùm obſeqventis, ſed & grati.

Ad hæc ſtudia ferventiſſimè eqvidem feror, ex innato mihi neſcio qvo genio, atqve iſtis deliciis nihil mihi dulcius delicatiuſve: at dum tu naviculæ meæ ita remiganti, vela addis & ſpiramenta favonii & favoris tui, placidiùs jam & jucundiùs feror, ex conſcientiâ officii, ambitione obſeqvi, & gratitudinis voto.

Prodeunt igitur tuis auſpiciis, Vir illuſtriſſime, lucubratiunculæ hæ meæ, atqve ad te redeunt, utinam oculo & patrocinio tuo aliqvaliter dignæ: aſt eheu qvàm indignæ! Diſpares longè merito tuo, & diſpares qvi-

quidem non parùm, ipsi meo cœpto. Fructus tenues rigationis tuæ non tenuis, & maxima audentes, at præstantes minima.

Ardua fateor sum aggressus, cùm sublimissimum hunc Evangelistam in manus sumerem explicandum: & quantum ausis talibus exciderim, præterquam quòd res ipsa loquitur, non paratior erit quisquã ad hoc mihi exprobrandum, quàm ego ipse ad ingenuè fatendum. Parcat igitur lector, carboni suo, ad calcem libelli hujus cùm evolverit, & meo notatum hic habeat in fronte, quòd majora viribus sum ausus, & minora ausis sum executus. Atque ignoscet forsan ille ardua molienti, cùm vellem prodesse, & miserabitur forsan, si in arduis præstare non possum, quod vellem. At si nec hoc nec illud præstabit ille, sed carpet, experiatur ipse quid in hoc Evangelista possit, & tùm mecum forsan excidet.

De suscepto hoc opere, hoc me solatur, quod fugi otium: nam difficilia mallem aggredi, quàm vel otiari, vel in trivialibus tempus terere: Et hoc solatur de conatu, quod non ex curiositate, sed ex humili & sincero animi desiderio inquisivi in animum sacri voluminis, ut discam ipse, & si fieri possit ut illustrem aliis; innocua, ut spero, proponens semper, & nonnulla forsan, quæ possunt prodesse.

Sed solatur maximè patrocinium & Candor tanti Viri, quem serenâ fronte munusculum hoc tenue accepturum, spondere mihi non dubito, jam diu expertus istud Patrocinium & Candorem. Revocem vocem istam Munusculum: *nam quæcunque ego offerre possum dignitati tuæ, non munera sunt, sed debita: Atque eheu quàm tenuis hæc solutio! Chartulæ paucæ & misellæ, pro beneficiis grandibus & innumeris. At Chartulæ, quæ involvunt intra se, pro beneficiis istis, quantam in me gratitudinem, & gratiarum actionem: Quare cùm ego omnium infimus nihil majus habeam quod rependam, dignetur Deus opt. max. ex divinâ & abundantissimâ sua benignitate, & bonitate retribuere, omnimoda fælicitate, temporali, & æternâ. Quod ex intimis animi affectibus, optat, vovet, & precatur indies,*

Spectabilitatis tuæ Cliens,

&

Servus devinctissimus, humillimus;

JOHANNES LIGHTFOOTE.

DISQVISITIO CHOROGRAPHICA
Loca qvædam terræ Iſraeliticæ inveſtigans:
Illa præſertim qvorum mentio apud S. JOHANNEM.

CAPUT I.
BETHABARA, *Johan.* I.

I. Variæ Lectiones Βηθανία *&* Βηθαμαρά. *II. Trajectus Jordanis celebriores. III. Ditio Scythopolitana. IV.* Μέγα πεδίον. *Ibi trajectus Scythopolitanus. V. Bethbarah.* Judic. VII, 24.

§. I. *Variæ Lectiones* Βηθανία, *&* Βηθαμαρά.

NOTATUR ab omnibus, hunc Evangeliſtam tractantibus, variari in qvibuſdam codicibus Lectionem, & profertur illud

Epiphan. Hæreſ. 51. Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο, ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, ἐν Βηθανίᾳ.

At Druſius: *Vulgati Græci codices habent in Bethabara, pro qvo in Epiphanio, loco citato ſcriptum, in Bethamara.* Ταῦτα ἐν Βηθαμαρᾷ ἐγένετο, ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, ἐν Βηθανίᾳ. De qva lectione *Petavius* ſilet.

Parùm miror, ſi *Bethabara* tranſierit in *Bethamara*: qvod fieri potuit, partim *ex affinitate characterum*, ut inqvit ille, *qvæ tanta eſt in antiqva ſcriptura, ut vix diſcerni poſſit* μ *à* βῆτα, *& contra*; partim qvòd alternatio *Mem* & *Beth*, in iſtis regionibus ſuerit uſitatiſſima.

Et non multum miror, ſi *Bethamara* tranſierit in *Bethania*. Cùm

Cùm *Bethamara* ſcripta בית עמרא ſit *locus lanæ*, & *Bethania* ſcripta בית עאניא ſit *locus Ovium*.

At miror ſeriò, unde *Bethabara* migrarit in *Bethania*. De qvâ re unum horum ſuſpicari licet.

Aut qvòd *Bethabara* idem eſſe videretur cum בית הברה i.e. *Dominus explicationis*, vel *Schola* (qvo ſenſu ברייא & בריותא occurrunt) unde margini aſcriptum eſt ab aliqvo illuſtrationis ergô בי תניא *Domus traditionis* vel *doctrinæ* : ac ſi Evangeliſta ſic interpretandus, *hæc acta, aut diſputata ſunt in ſcholâ aliqvâ ultra Jordanem, ubi Johannes erat baptizans.* Qvæ vox בי תניא ut nota & uſitatiſſima, irrepere potuit ex albo in textum, & in uſum, Βηθανία.

Aut forſan ſuſpicio erat de tautologiâ, ſi *Bethabara*, & *πέραν τοῦ Ἰορδάνου*, retinerentur ſimul בית עברה עבר הירדן, cùm *Bethabarah* בית עברה exiſtimari poſſet idem qvod *Locus Transjordaninus* : Subſtituta ergò vox Βηθανία, ſignificatu *Batanææ* vel *Baſhan* in hunc ſenſum, *hæc acta ſunt in Batanæâ trans Jordanem*, &c. Sed penſi noſtri eſt, inveſtigare ſitum *Bethabaræ*, potiùs qvàm ortum *Bethaniæ*.

§. II. *Trajectus Jordanis celebriores.*

INTER varios modos, vocem Βηθαβαρᾶ concipiendi literis Hebraicis, hi duo præcipuè laborem perpenſionis merentur; *Beth barah*, de qvâ mentio Judic. VII. & בית עברה *Beth Abarah*, *locus tranſitus* vel ubi trajiciebatur Jordanes. Obſervatione utriuſqve nobis opus erit in diſqviſitione loci, qvem qværimus; agamus igitur primùm de poſteriori.

Scaphis ubiqve ferè tranſitum fuiſſe Jordanem à ripâ ad ripam, prout huc aut illuc evocati ſunt homines à privatis ſuis negotiis, minimè eſt dubitandum : At nos trajectus publicos qværamus, & per qvos tranſitus erat à regione in regionem.

I. Eſt *Pons Jacobi*, ut vocatur, ſuper Jordanem inter lacum *Samochoniten* & *Geneſariticum*, in via ducente ad *Damaſcum* : de qvo *Biddulphus* noſtràs, qvi per eum tranſiit, Anglicè in hunc ſenſum.

Ad

Ad pedem montis hujus petrosi fluvius labitur amœnus, Jordanis dictus, qvi Syriam disterminat à Galilæa. Super hunc fluvium sternitur pons splendidus, qvi vocatur pons Jacobi, duplici ratione. I. qvòd illic congressus fuerit Iacobus cum fratre Esavo. II. qvòd illic colluctatus fuerit cum Angelo.

De re ipsa, (i.e.) talem esse & fuisse pontem in viâ tàm tritâ, minimè dubitamus, at de ratione nominis dubitam9 maximè. Verùm non est hîc locus de re ista disqvirendi.

II. *Iordanes* erat etiam ponte junctus *Chammathæ*, prope *Tiberiadem*, ad ipsum effluxum fluvii è mari *Gennesaritico*: ut ostendimus alibi ex Talmudicis, contra errorem tabularum, qvæ Tiberiada longè alibi disponunt. Sententiæ nostræ suffragatur

Guliel. Tyrius, de bell. sacr. lib. 17. cap. 8. *Tàm Dominus Rex*, inqvit ille, *qvàm Principes omnes, Tyberiadem usqve perveniunt, ubi circa pontem, unde ex mari, Jordanis fluenta se dividunt, castrametatur.*

Et lib. XVIII. cap. XXI. *Juxta Tiberiadem secus pontem, unde de lacu Genezar, Jordanis fluenta se dividunt, cum exercitu sua castra locavit.* Lege hæc, & intuere situm *Tiberiadis* in tabulis, & corrige.

III. Celebris & freqventatissimus erat trajectus iste à *Jerichunte*, de qvo sæpissimè mentio in sacris literis. Ubi transitus videtur fuisse per cymbas potiùs, qvàm per pontem. Vid. 2. Sam. XIX, 18. & 2. Reg. II, 8.

§. III. *Ditio Scythopolitana.*

ERAT & qvartus, isqve nobilissimus trajectus, *Chammathanum* inter & *Jerichuntinum*, sed longissimè distans ab utroqve. Ad cujus investigationem expendenda sunt verba ista, I. Reg. IV, 12. *Et omnis Bethshan, qvæ est juxta Zarthanam, de subter Jezriel.* Et illa I. Reg. VII, 46. *Fusa sunt à rege, in planitie Iordanis, in terra argillacea, inter Succoth & Zarethanam.* Ordiamur à *Bethshane.*

I. *Bethshan*, qvæ & *Scythopolis*, erat in *Manassitide, Iudic.* I, 27. ubi Græc. Καὶ ὀυκ ἐξῆρε Μανασσῆ τὴν Βαιθσὰν, ἥ ἐστι Σκυθῶν πόλις. Erat ergò intra limites Samariticos, qvamvis reverà esset una de civitatibus *Decapolitanis*, & juris Gentilitii, ut ostendimus alibi.

II. Erat ultimus limes *Samaritidis* versùs *Galilæam. Joseph. de bell.* lib. 3. cap. 4. *Limes Galilææ, à meridie erat* Σαμαρεῖς τε καὶ Σκυθόπολις μέχρι τῶν Ἰορδάνου ῥεέθρων, *Samaria & Scythopolis, usqve ad Jordanis fluenta.*

III. Distabat civitas à Jordane media leuca, ut *Borchardus*, & tamen ditiones suas extendit etiam ultra *Jordanem*. Nam nota illud *Æthici* in Cosmograph.

Fluvius Jordanis, inqvit ille, *nascitur sub monte Libano, circumpergit ad lacum Tiberiadem: de qvo exiens, suo cursu accurrit ad Scythopolim, qvam secans mediam, & ab eâ exiens, effunditur mari mortuo.* Jordanis *Scythopolim* secuit mediam, non urbem, nam ea destitit à fluvio, sed ditionem, ita ut esset de ditione Scythropolitanâ, & cis Jordanem & trans. Erat illa civitas nobilis Syrogræcorum, & jus & jurisdictionem habuit, non modicam intra *Manassitida*, imò qvæ se extenderet in *Peræam*.

§. IV. Μέγα πεδίον. *Ibi trajectus Scythopolitanus.*

DE planitie hac magnâ, freqventissima mentio apud *Josephum*, qvæ qvidem excepit totam latitudinem *Manaßitidos*, à Jordane versùs occidentem, longissimo spatio.

Ille situm & regionem *Ephraimitarum* & *Manassitarum* describens, sic ait:

Antiq. lib. 5. cap. 1. Ἡ δὲ Ἐφραίμου φύλη τὴν ἄχρι Γαδάρων ἀπὸ Ἰορδάνου ποταμοῦ μηκυνομένην ἔλαχεν. Εὐρεῖαν δὲ ὅσον ἀπὸ Βηθήλων εἰς τὸ μέγα πλεῖστα πεδίον. *Tribus Ephraimitica longitudine protendebatur, à fluvio Jordani, usq; ad Gadaram* (*Gazaram* Josu. XVI, 3. & XXI, 21.) *latitudine à Bethele, desinens ad magnam planitiem.*

Τῆς Μανασσήτιδος οἱ ἡμίσεις, &c. *Dimidia tribus Manassæ, longitudine, à Jordane ad civitatem Dor.* Πλάτος δὲ ἐπὶ Βηθσάνων ἣ νῦν Σκυθόπολις καλεῖται. *Latitudine verò* (ab Ephraimitide) *usqve ad Bethshanem, qvæ nunc appellatur Scythopolis.* Ita ut μέγα πεδίον illud, pergentibus à *Galilæa*, inciperet *à Bethshane*, & extenderet se latitudine, ad limites *Ephraimiticos*. Hinc illud apud eundem,

Ibid. lib. 12. cap. 12. ἧκον εἰς τὸ μέγα πεδίον οὗ κεῖται κατὰ πρόσωπον πόλις Βηθσάνη. *Venerunt, transgressi Jordanem, in campum magnum, iuxta faciem cujus sita est civitas Bethshan,* vel ut I. *Maccab.* V, 52. Καὶ διέβησαν τὸν Ἰορδάνην εἰς τὸ πεδίον τὸ μέγα κατὰ πρόσωπον Βαιθσάν. *Transgressi sunt Jordanem, in campum magnum, contra faciem Bethshan.*

In libro *Judith* cap. I, 8. vocatur τὸ μέγα πεδίον Ἐσδρηλώμ, *magnus campus Esdrelom*, hoc est revera, *magna vallis Iezraelis.* Sic *Jezrael* loco ante citato I. Reg. IV, 12. Græc. Interp. est Ἐσραέ.

Jam

Jam verò, cùm dicatur *Judas* cum exercitu (nam de eo est sermo) à *Galeatitide* rediens, transiisse *Jordanem*, in magnum hunc campum, idqve, ut videtur, non longè admodùm à *Bethshane*, clarè patet, communem aliqvem trajectum *Jordanis* fuisse isthoc loci, qvi non solùm transitum præberet *Scythopolitanis* à ditione eorum Cis-Jordaninâ ad trans-Jordaninam, sed & à *Samaritide* ad *Peræam*, ut & ab inferiore *Galilæa* ad *Peræam*.

Hic ego qværerem *Pontem Jacobi*, per qvem ille *Jordanem* transiit, tendens in *Mesopotamiam*, cum baculo suo, atq; inde rediens, cum familiâ, & non ubi jam ostenditur: illum saltem hâc viâ rediisse, extra omnem controversiam ponit, memoria *Succoth* Genes. XXX, 17. qvæ ab alterâ ripâ Jordanis sita erat, opposita *Zarthanæ*, qvæ erat secus *Bethshanem*. Atq; an *Scythopolis* aliqvid nominis sui derivarit à voce istâ Succoth, non dico, credo tamen nomen *Scytharum* originem talem redolere: Σκύθαι qvasi Σύκκοθαι, qvod habitarent & migrarent à loco in locum in tabernaculis.

§. V. *Bethbarah. Iudic. VII, 24.*

NEC multum distitit ab hoc transitu *Bethbarah*, de qva Iudic. VII, 24. *Misit Gedeon nuncios in omnem montem Ephraim dicens, descendite in occursum Midian, & occupate aqvas usqve Bethbarah, & Jordanem*, qvod & fecerunt.

Nescio, an majori cum ratione dixerit *Kimchius*, qvod *hæ aqvæ non erant aqvæ Jordanis*, an minori *Jarchius*, qvod *disterminarunt Syriam à Canaanitide* Erant absq; dubio aqvæ aliqvæ in valli *Jezreelis*, nam ibi prælium, si modò prælium dixerim, ubi ne unus qvidem à victore gladius strictus. Vid. c. VI, 33. Cùm esset fuga hostium, excitat *Gedeon* Ephraimitas per nuncios, ut occupent aqvas, qvas transire necesse erat *Midianitis*, ut pervenirent ad pontem aut trajectum *Jordanis* (de qvo jam diximus,) per qvem fugiendum iis erat ad sua. Cùm castrametaretur uterq; exercitus, *Midianitæ* erant ab aqvilone *Galilæam* versùs, & *Gedeonitæ* ab austro, propius montem *Ephraimi* c. VII, 1. Labebatur fluvius in valle (ad cujus aqvas, ut probabile est, discretum est à *Gedeone*, inter milites suos lambentes, & non lambentes) qvi tandem sese exoneravit in *Jordanem*, supra pontem aut trajectum, qvi duxit in *Peræam*. Cùm ergò *Midianitæ* ab

 aqvi-

aqvilonari ripa hujus fluvii essent, nec possunt ad trajectum illum Jordanis pervenire, nisi trajecto prius hoc fluvio, Ephraimitarum erat ripas adversas tueri, ne hostes transirent: idqve toto ferè spatio, à loco ubi incepta est pugna, usqve ad *Bethbarah*, & *Jordanem*.

Sive igitur trajectus iste de qvo diximus, *Bethbarah* dictus fuit à loco isto Jordani vicino, sive *Beth-abarah* בית עברה ab etymo nostro, ulterior ripa Jordanis, ponti vel trajectui contigua, non incongruè dici potuit *Bethabarah Trans-Jordanem* vel ab hoc vel illo. Nam *πέραν τοῦ* Ἰορδάνου esse *Trans-Jordanem* (utcumq; renuat Clar. *Beza*) docebunt Lexica, præsertim verò communis illa trichotomia, יהודה וגליל ועבר הירדן *Judæa & Galilæa & Transjordanina.* Ἀπ' ἀνατολῶν τοῦ Ἰορδάνου, ut exprimit *Ptolomæus*. Et fatetur ipse Beza, *Trans-Jordanem esse propriam vocis Græcæ πέραν declarationem*, in Matth. IV, 15.

Bethabaram ergò, qvam qværimus, ubi *Iohannes* erat baptizans, disponamus in ulteriori istâ ripâ: in ditione Scythopolitanâ, ubi habitabant Judæi inter Syrogræcos, ut in omnibus regionibus Decapolitanis, & ubi tutiùs aliqvantum potuit esse Christo à Scribis & Pharisæis Johan. X, 40. qvippe qvòd illic existeret, aliqvaliter ex eorum jurisdictione. Et sic baptizantem habes *Iohannem*, primum circa trajectum *Hierichuntinum*, ubi erat concursus populi non tenuis, propter freqventationem viæ; & secundò circa hunc trajectum *Scythopolitanum*, ubi par concursus.

Si & adhuc lusitare luberet cum voce *Βηθανία*, supponi posset scribi בית עאניא *Bethaania*, qvæ idiomate Syro (cui freqventissimum mutare ש *Shin* in ע *Ain*) coincidit cum בית שאניא *Bethshanite.*

CAP. II.

NAZARETH, *Iohan.* I, 45.

I. Legenda non absimilis isti de sacello Lauretano. II. Situs Nazarethæ. III. בן נצר *Ben Nezer. IV. Horrenda qvadam acta in* כפר נחום *Caphornachumo. V. Pauca de Cana* Johan. II, 1.

§. I.

§.I. *Legenda non absimilis isti de sacello Lauretano.*

QUONIAM in transitu tantùm meminit *Nazaretha* Evangelista noster, & nihil ibi à Christo actum refert, in transitu etiam nos ejus mentionem habebimus, situm ejus obiter investigantes, fusius forsan de eo acturi alibi.

At qvid opus est, ut solliciti simus circa situm hujus urbis, cùm locus, qvem præcipuè in eâ qværimus, domus scil. beatissimæ virginis, in *Nazaretha* jam non sit, sed in *Italia* in agro *Lauretano*, tralata illuc per Angelos, de qvâ re inter alios sic *Baronius* ad An. Dom. IX. *Porro Domus illa, in qva de verbi incarnatione sanctissima virgo cœleste accepit nuncium, adhuc magno miraculo, non tantùm integra perseverat, sed Angelorum ministerio ab infidelium manibus vindicata, in Dalmatiam primùm, inde in Italiam translata est in agrum Lauritanum Piceni provinciæ,* &c.

Compensemus legendam legendâ.

Midras Schir, fol. 2. 2. *Dicunt de R. Chanina, qvòd vidit concives suos afferentes sacrificia sua ad Hierosolymam, & dixit, omnes illi ferunt sacrificia, & non est mihi aliqvid qvod feram, qvid ergò ego faciam? Extemplò exiit in eremum urbis suæ, atqve ibi invenit saxum. Saxum illud scidit, dolàvit atqve artificiose formavit, & dixit, O qvàm vellem lapidem hunc portari Hierosolymam. Abiit conductum homines qvi portarent. Dixerunt illi, da nobis centum aureos, & portabimus. At ille, Vah, unde mihi centum aurei, imò unde tres? Illicò paravit ei Sanct. ben. qvinqve Angelos in specie hominum, qvi dixerunt ei, Rabbi, da nobis qvinqve solidos, & nos portabimus lapidem tuum Hierosolymam, si modò tu ipse manum operi admovebis. Admovit ille manum suam cum iis, atqve illicò steterunt omnes illi in Hierosolyma. Cùm solvere vellet iis mercedem, illi evanuerant. Rem ergò recitavit ille coram Synedrio in conclavi Gazith. Qvi dixerunt, Rabbi, videtur qvòd isti sunt Angeli, qvi saxum tuum apportarunt. Dedit ergò sapientibus nummum, de qvo erat ab eo pactum.*

Ego promptiùs huic historiæ fidem habuerim, qvàm isti *Lauretanæ*, qvippe qvòd suspicor *R. Chaninam* istum fuisse *Haninam ben Dusa*, egregium magum (& affirmat Juchasin fol. 57. 1.) nisi & dixeris, sacellum *Lauretanum* tralatum fuisse per Angelos Magorum.

In *Bemidbar Rabba*, fol. 257. Lapis ingens ſponte ſua volitat ex terrâ Iſraëlis, & obturat os ſpeluncæ in Babylonia, ubi erat *Daniel* inter leones. Sed fabularum ſatis.

§. II. *Situs Nazarethæ.*

SITUS Nazarethæ ſecundùm *Borchardum*, *Breidenbachium* & *Saligniacum*, emenſurandus, & determinandus eſt à monte *Thabor*, nam ſic illi unanimiter. *A Nazareth duabus leucis contra Orientem eſt mons Thabor.* Nec eſt cur, qvoad regionem *Galilææ* qvâ diſponunt hanc urbem, ab iis diſſentiamus, cùm & alii etiam ferè idem ſentiant.

Jam verò mons *Thabor* erat in ipſo limite diſterminante *Iſſacharitin* à *Zebulonite*.

Ioſu. XIX, 22. *Et limes* (Iſſacharitis) *extendit ſe ad Thaborem*, & *Shabazimam*, &c. Qviſnam autem limes? Aqvilonaris, an Meridionalis? Aqvilonaris, teſtante *Ioſepho*.

Antiq. lib. V, cap. 1. Καὶ μετὰ τούτους (Manaſitas) Ἰσάχαρις Καρμηλόν τε ὄρος καὶ τὸν ποταμὸν τοῦ μήκους ποιησαμένη τέρμονα, τό τε Ἰταβύριον ὄρος τοῦ πλάτους. *Poſt Manaſſitas eſt Iſacharis, Carmelum montem & fluvium* (Jordanem) *habens longitudinis terminos, & montem Thabor latitudinis*, id eſt, latitudo Iſacharitidis eſt à Manaſſitide ad montem *Thabor*: ut planè docet methodus *Ioſephi* iſto in loco.

Erat ergò mons *Thabor*, qvaſi in medio inter limites *Samariæ* & *Galilææ ſuperioris*: hinc *Iſacharitim* habens verſùs *Samariam*, illinc *Zebulonitin* verſùs iſtam *Galilæam*.

In *de bell.* lib. IV. cap. 6. deſcribit ille *Thaborem*, ubi hæc videntur obſcuriora: Ἰταβύριον ὄρος ἐστι τοῦ μεγάλου πεδίου καὶ Σκυθοπόλεως μέσον. Novimus ubi *Scythopolis*, & novimus ubi μέγα πεδίον ſecus *Scythopolin*. At qvodnam illud μέγα πεδίον, qvod jacet poſt *Thaborem* verſùs Aqvilonem, ut *Thabor* inter illud ſit, & Scythopolim? Annon *Zabulonitis* ita apud Joſephum audit? & videtur *Iſacharitis* item, aut magna ejus pars, eodem titulo nuncupari, ſi eundem conſulas *ibid.* lib. III, cap. 4. Ita ut diſtinctivè nominetur ab eo Μέγα πεδίον *Scythopolitanum*, vel *Manaſſiticum*, μέγα πεδίον Σαμαρείτιδος. Ibid. lib. II, cap. 21. Et deſcribitur *Galilæa inferior* à

Tal-

Talmudicis,hoc charactere,*qvòd ea producit Sycaminos. superior autem non. Sheviith*, cap.9.hal. 2. Sycamini autem naſcuntur ἐν τῇ πεδινῇ, 1.Reg.X,27. Hinc ergò videtur nata diſtinctio *Galilææ*, in inferiorem & ſuperiorem, inferiori ſic dictâ, qvia plana magis eſſet & campeſtris, ſuperiori, qvia magis intumeſceret montibus.

Fallor, aut *ſuperior* emphaticè aliqvando vocatur *Galilæa*, nec immeritò, cùm inferior vocari poſſet Μέγα πεδίον. Sic erat *Cana* nuncupata *Galilææ*, forſan ut diſtingveretur à *Canâ* diſterminanti Galilæas, de qvâ ſuo loco. Et verba iſta apud Evangeliſtam noſtrum, cap.IV,43.44. *Diſceſſit inde* (à Samaria) *& profectus eſt in Galilæam, nam Jeſus teſtimonium perhibuit, qvòd in ſua patria Propheta honorem non habet.* Nonne hæc hoc ſonant? Noluit ille ire in *Nazaretham*, ſed voluit ire in *Galilæam*, id eſt, ſuperiorem, & pervenit ad *Cana*.

Nazaretha ergò erat in *Galilæa inferiori*, in collimitiis *Iſacharis* & *Zebulonis*, atq; ut vulgò recipitur intra *Zabulonitin*, milliaribus diſtans XVI. aut ampliùs à *Capernaumo*: nam ipſe *Tabor* diſtabat à *Capernaumo* X. aut circiter.

§. III. בן נצר, *Ben Nezer.*

NOn plenè mihi ſatisfit, de vulgari ſcriptura vocabuli *Nazareth* per נצר: multò minùs, qvod *Nazarenus* proferatur per נוצרי, id eſt Νωζαραῖος, cùm Amanuenſes ſacri dicunt, Ναζωραῖος. At bilem ferè movet, cùm lego ea, qvæ Judæi ſcribunt de בן נצר, *Ben Nezer.*

Chetubb. fol. 51. 2. *Tradunt Rabbini: Capti à regno, ecce ſunt ſicut captivi, at capti à latronibus non ſunt ſicut captivi.*

Traditio eſt diſtinguenda; מלכותא אמלכותא לא קשיא *Qvoad regnum & regnum non eſt difficultas*; id eſt, qvoad regna æqvalia. *Aſt eſt qvoad regnum Ahaſhueri, & regnum* בן נצר *Ben Nezer. Qvoad latrones & latrones non eſt difficultas, aſt eſt qvoad Ben Nezer*, & ליסטים עלמא *latrones mundi*; id eſt, latrones ordinarios. *Illic* (in Palæſtina) *Ben Nezer vocatur Rex, hic* (in Babylonia) *vocatur latro*, קרי ליה ליסטים.

Gloſſ.

Gloff. *Ben Nezer latro fuit, & cepit urbes, & regnavit iis, & factus est Dux latronum.*

Nonne fufpicionem movet, qvòd comminifcantur famofiffimum latronem denominatum *Filium Nezer*, נצר : qvibus ipfiffimis literis vulgò fcribitur urbs *Nazareth?* Profpice porrò, & fufpicabere magis.

Berefh rabb. Sect. 76. *Intuitus fum cornua, & ecce cornu aliud parvum afcendit inter ea.* (Dan. VII, 8.) זה בן נצר *hic eft Ben Nezer.*

Aruch hæc citat in voce קרן hoc modo: *Cornu aliud parvum afcendit inter ea,* זו מלכות כותיים *hoc eft regnum Cuthæorum.* Qvodnam autem eft regnum iftud Cuthæorum? Conjice ex

Midras Schir, fol. 17. 2. *Præteriit hyems.* [Cant. II. verf. 11.] זו מלכות כותיים *hoc eft regnum Cuthæorum.* Et paulò pòft: *Appropinqvat tempus regni Cuthæorum, ut deftruatur, & appropinqvat tempus regni cœlorum, ut reveletur.*

Facilè eft odorari, qvid fibi velint per *regnum Cuthæorum*: Chriftianorum abfqve dubio, (nifi oftenderint regnum aliqvod Samaritarum:) & tùm promptum fufpicari, qvis iis fit *Ben Nezer.* Demonftrent velim, unde nomen *Tetrarchiæ Nazerinorum* in Cœlofyriâ: de qvâ *Plin.* lib. V. cap. XXIII. *Cœlofyria habet Apamiam Marfya amne divifam. A Nazerinorum Tetrarchia Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog.*

§. IV. *Horrenda qvædam acta in* כפר נחום *Capharnachumo.*

CUM *Nazaretha* conjungamus mentionem *Capernaumi*, qvamvis multis milliaribus diftantis, qvippe qvod hæc foret habitatio Chrifti, ficut illa fuerat natale ejus folum: Situm ejus inveftigavimus alio in tractatu, in regione *Gennefaretha*, modicum diftantem à Tiberiade: Aliam etiam *Capernaumum* habes apud *Gul. Tyrium*, lib. X, cap. 26. ad littus maris mediterranei, prout hæc erat ad littus Genefaritici. *In loco,* inqvit, *qui dicitur Petra incifa, juxta antiqvum Tyrum, inter Capharnaum, & Doram oppida maritima.* In

In incerto est an vox à נעום derivetur an à נחום: illa *amœnitatem* denotat, hæc *Consolationem*. Et qvamvis nostra ab amœnitate loci sic dici possit, qvam describit *Josephus* de bell. lib. 3. cap. 35. Orientales tamen interpretes, eam scribunt posteriori modo. Occurrit & apud Rabbinos, oppidum iisdem literis כפר נחום, de qvo forsan non pœnitebit lectorem hanc audire historiam, ex

Midras Coheleth, fol. 85. 2. *Chanina filius fratris R. Josuæ profectus est* כפר נחום, *Capharnaumum.* ועברון ליה מינאי מלה *& fecerunt in eum Hæretici* (vel magi, nam vox utrumqve denotat) *aliqvid incantationis. Introduxerunt eum in urbem insidentem asino;* Sabbato scil. qvod prohibitum. *Abiit ille ad avunculum suum R. Josuam* ויהב עליו משחא ואתסי *qvi posuit super eum aliqvid ungventi, & sanatus est*. Incantationibus, ut videtur, eum dementaverant, ut alienatus à se foret, & sui oblitus, & Sabbati. Seqvitur & immediatè altera historia.

Qvidam de discipulis R. Jonathanis fugit ad istos hæreticos: (ut fieret ipse hæreticus cum iis.) *Jonathan ipsum invenit, jam factum castratorem avium, pecudumq;. Miserunt ad eum* (Jonathanem) *& dixerunt, Scriptum est, Conjice sortem tuam nobiscum, atq; omnibus nobis erit crumena una. At fugit ille, atq; isti sunt prosecuti. Dixerunt ei, Rabbi, veni & præsta officium tuum erga sponsam. Venit atq; invenit eos* עסוקים בן בריבא אחדא, *mœchantes cum puellâ unâ. Dicit ille iis* ארחהון יהודאי עבדין, *Num Judæorum moris est ita facere? Respondent, Nonne scriptum est in lege? Conjice sortem tuam nobiscum, nobis omnibus erit crumena una. At fugit ille, atq; isti sunt prosecuti, usq; dum appelleret ostium propriæ domus, atq; ostium clausit contra eos. Dicunt ei, O Rabbi Jonathan, Ito & latans dic matri tuæ, qvòd non retrospexisti ad nos: nam si retrospexisses, magis qvàm nos fuimus te prosecuti, tu nos fueras prosecutus.*

Dum hæc lego, non possum non *Nicolaitas*, aut alios in istiusmodi volutabro volutantes se, in animum revocare: & certè non indignum est hoc, qvod refertur, observatione circa istas hæreses: Et si *Capharnachum* ista, eadem fuerit cum *Caparnaumo*, de qvâ tàm freqvens mentio apud Evangelistas, qvod videtur, *O Capernaum, olim exaltata ad cœlos, qvomodo jam detruderis ad infernum!*

§. V. *Pauca de Cana.* Joh. II, 1.

IN incerto est, qvænam sit prima vocis *Cana* litera, an *Caph*, an *Coph*: utrumq; comperimus.

I. קנה, litera initiali *Coph*, est civitas in tribu *Aser*, Josu. XIX, 28. ubi Græca pro *Canah* habent Καϑάν: & MS. Alex. Κανά.

II. קיני, vox non admodum absona memoratur à Talmudicis, in *Obaloth*, cap. 18. hal. ult. רבי ובית דינו נמנו על קיני וטהרוהו *Rabbi & Consessus ejus numeratis suffragiis de Keni, puram eam pronunciarunt*. Gloss. *Keni erat locus dubiæ conditionis, æstimatus immundus* (ut locus scil. gentilium) *ast temporibus R. Judæ haccadosh, cognitum est de ejus causa, & pronunciarunt eam mundam.*

III. Est Κανὰ κώμη apud Josephum, sed incerti situs, Ἀρχαιολογ. lib. 13. cap. 23. *Cadente Antiocho* (dum pugnaret cum rege Arabe) τὸ στράτευμα φεύγει εἰς Κανὰ κώμην, *exercitus ejus fugit ad oppidum Cana.* Vix credo nostram, sed aliam, ut svadere aliqvantùm potest contextus *Josephi.*

IV. At loqvitur etiam, in *de vita sua*, de κώμη τῆς Γαλιλαίας ἡ προσαγορεύεται) Κανὰ, *oppido Cana Galilææ.* Cujus situm, qvantum datur, ex eo, statuimus alio in tractatu: nempè non longè à loco ubi *Jordanes* influit in mare Gennesariticum. Ita ut inter *Canam* hanc & *Capernaumum* foret ferè tota longitudo istius maris.

V. At non omittendum est, qvod כנה, inchoante *Caph*, occurrit apud *Juchasin*, fol. 57. 2. cujus hæc verba: *In fine capitis* השוכר את הפועלים (est caput septimum *Bava Mezia*) *est traditio. Abba Chalaphtha de Caphar Hananiah dicit nomine R. Meir.* (occurrunt hæc in *Bava Mezia*, fol. 94. 1. ubi & adducitur qvid dicit.) נ״ל כי כפר הנניה היא כפר כנה *Et videtur mihi* (sunt verba authoris *Juchasin*) *qvòd Caphar Hananiah est Caphar Cana: sicut probabile est ex capite nono tractatus Sheviith: nam ibi erat initium Galilææ inferioris.*

Ex loco in *Sheviith* allegato, qvi est halac. 2. planè liqvet, *Caphar Hananiah* fuisse in ipso limite, duas Galilæas disterminante, inferiorem & superiorem; Unde patet, qvòd *initium Galilææ inferioris*, apud authorem nostrum, non est ut pergis à Samaritide in Galilæam, sed è Galilæâ superiori in inferiorem. Et an *Cana Galilææ* nostra sic dicta fuerit, ut distingveretur à *Canah* ista disterminante, an à *Canah* Ase-

Aſeritica, qvæ non admodùm incongruè dici potuit *Sidoniorum*, determinet lector.

Ut & qvare Syrus interpres hoc in loco ſcripſerit קטנא *Katna pro Cana*. An qvòd ei in animo & oculis fuerit קטת *Kattah*, Joſu XIX, 15. qvæ vulgari dialecto vocabatur Κατανάθ, ut redddunt LXX, & aſſerunt Hieroſolymitani, *Megill*. fol. 70. 1. Aut an per ipſam vocem קטנא minoritatem urbis innuere vellet, q. d. *Cana minor*.

CAP. III.

Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ, Joh. III, 23.

I. Nomina & loca qvædam cognati ſoni cum Σαλείμ. II. שלמאה; *Salmæus, vel Salamæus, apud Targumiſtas pro* קיני, *Kenæo. III.* Αἰνὼν, *apud Græc. Interpr. Joſu. XV, 62. IV. Syrus notatus & Euſtathi ſuper Dionyſ. V. Herodium Regia. VI. Macharus caſtellum. VII.* הר מצער *Mons Mizaar, Pſal. XLII, 6. VIII.* עגלת שלישיה, *Eſa. XV, 5.*

§. I. *Nomina & loca qvædam cognati ſoni cum* ΣΑΛΕΙ´Μ.

ORdiamur primò à Σαλείμ, atqve inde qværamus *Ænonem* vicinantem.

I. Parum ad inveſtigationem noſtram faciunt verba *Moſis*, Gen. XXXIII, 18. ויבוא יעקב שלם עיר שכם: qvamvis ſuper ea condiderint verſiones nonnullæ, & authores tabularum, civitatem neſcio qvam *Salem*, prope *Sichemum*. Qvam nec agnoſcunt Judæi, nec Samaritani. Nam Judæi reddunt, nec ſine ratione, *Et venit Jacobus ſalvus ad civitatem Sichem*. Onkel. Jonathan, Beresh. rabb. Sect. 79. Schabb. fol. 33. 2. &c. Et textus Samaritanus habet שלום pro שלם, *Et venit in pace*. Nec erant inter mortales, qvi meli-

meliùs judicare possent, an שלם isto in loco fuerit urbis nomen necne, qvàm Samaritæ.

II. Σαλὶμ est nomen loci in Codice Romano apud Græc. Interpr. in *Josu.* XIX, 22. ubi Hebræa sic ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש, *Et pervenit terminus* (Issacharitidis) *usq; Thabor, & Shabazimah, & Bethshemesh.* Græca autem, Καὶ συνάψει τὰ ὅρια ἐπὶ Γαιθβὼρ, καὶ ἐπὶ Σαλὶμ κατὰ Θάλασσαν, καὶ Βαιθσαμύς.

Docet nota Masoretica, vocem *Shabazimah* scriptam per *Vau*, legendam esse per *Jod*, qvod & agnoscunt hi interpretes (qvod notandum) sed vocem in binas partiuntur שחץ ימה, i. e. *Shabaz* κατὰ Θάλασσαν: at qvare *Shabaz* in *Salim* traduxerint, non facile est augurari.

Videtur Σελάμη apud Josephum, qvam numerat inter oppida Galilææ à seipso munita (in vita sua) esse eadem cum Σαλὶμ hâc interpretum, præsertim verò cùm connumeretur ab eo cum monte *Itabu-rio*, vel *Thabor.*

III. Σααλεὶμ, in Codice Alexandrino, respondet Hæbræo שעלים in I. Sam. IX, 4. In Complut. Σααλὶμ; in Romano Σεγαλίμ. Ubi Targ. pro בארץ שלישה, *In terra Shalisha,* habet בארע דרומא *in terra Australi:* & pro בארץ שעלים *in terra Saalim*, habet בארע מתברא *in terra Mathbara.* Qvare & hic, & II. Reg. IV, 41. reddiderit בעל שלישה, *Baal Shalisha,* per ארע דרומא *Terra Australis,* rationem aliqvam petere potes à Gemaristis, qvi de isto loco hæc habent in

Sanhedr. fol. 12. 1. *Non erat in totâ terrâ Israëliticâ regio aliqva, qvæ citiùs maturescit & decoxit fruges suas, qvàm Baal Shalishah.* Jam verò regionem talem in *Menachoth,* fol. 85. 1. vocant שדות המודמות, *Agros Australes,* vel ad literam, *Austrificatos: qvia super eos sol oritur & occidit.* At qvare reddiderit ארץ שעלים per ארע מתברא obscurius: nisi fortè respectum aliqvem habuerit ad תבור *Thabor*, cujus mentio capite seqventi, vers. 3. ita ut מתברא sit *Planicies Thaborica.*

Et jam si vel ex hisce locis, qvos nominavimus, vel aliqvem alium ex suâ lectione eligat lector, videat an ei congruè præfigi possit articulus ὁ, cùm nomina urbium & oppidorum utplurimùm sint generis fœminini; at hic apud Evangelistam nostrum sit τοῦ Σαλεὶμ. Unde suspicio oriri potest, de urbe aliqvâ non esse sermonem, sed de re aliqvâ aliâ: De qvâ exercitationis ergô liceat exspatiari.

§. II.

§. II. שלמאה, *Salmæus, vel Salamæus apud Targumistas pro* קיני, *Kenæo.*

NEmini ignotum est, qvi Paraphrastas Chaldaicos evolvit, *Kenæos* ab iis vocari שלמאה, *Salmæos*, vel *Salamæos.*

Ab *Onkelosio*, Gen. XV, 19. Num. XXIV, 21, 22.

A *Jonathane*, Judic. I, 16. & IV, 2. & V, 25. I. Sam. XV, 6. & XXVII, 10. Observo pariter מעכתי, *Maachathæos*, ab iis vocari אפיקרוס, *Epikeros*, Devt. III, 14. Josu. XIII, 13. Atqve hoc, ut videtur, à loco vel regione, ubi olim habitarunt *Maachathæi*, cui nomen, Targumistarum tempore, Ἐπίκαιρος, Ἀπ' ἀνατολῶν τοῦ Ἰορδάνου, in grad. 67. 31. 0. Ptol. tab. Asiæ 4. si modò benè convenit situs, qvam rem hic non discutiemus.

At *Kenæus* non ita dictus est *Salamæus*, à loco qvopiam, ubi habitarunt. Nam *Kenæi* in parte Meridionali Judææ dicti sunt *Salamæi*, Judic. I. Sic & *Heber Kenæus* in Galilæa, Judic. IV. Et *Kenæi* inter Amalechitas, I. Sam. XV. Et *Kenæi*, qvorum sedes trans Jordanem, Gen. XV. Verùm unde sic dicti, non qværimus: sat est, qvòd vulgari hoc nomine dignoscerentur שלמאה: Cui qvàm cognatum sit ὁ Σαλεὶμ, arbiter esto æqvus lector. Qvòd si igitur illud, qvod Evangelista hic vult, hoc fiet, *Johannes erat baptizans in Ænon prope Salamæum*, vel *Kenæum*: loqvente eo cum vulgo, & nomen istius gentis adhibente, qvo vulgo jam audiit. At si daretur id qvod proponimus, uter *Kenæus* est intelligendus? An is qvi in eremo *Judæ*, an ille qvi trans mare salsum?

§. III. Κινὼν *apud Græc. Interpr.* Josu. XV, 62.

SI *Essenus* שלמאה *Salmæus* dici possit, æqvè ac *Kenæus* (& certè meretur, si vox *Perfectionem* vel austeritatem vitæ denotet) fidentiùs ego Σαλεὶμ Evangelistæ disposuerim in Eremo Judæ: qvippe qvod illic loci comperiam *Ænonem* apud Græc. Interpr. in Josu. XV. 62. ubi Hebræa in hunc sensum; *In eremo Betharabah, Middin & Secacah & Nibshan, & civitas salis, & Engedi, civitates sex.* Græca autem,

Καὶ Βαδδαργεὶς, καὶ Θαραβαάμ, καὶ Αἰνὼν, &c. Ubi planè vides Αἰνὼν pro *Middin*: at qvâ ratione, obscurius. Hoc tantùm observare licet, qvod *Middin* occurrit Judic. V, 10. יושבי על מדין: qvod si interpreter, *Qui habitatis juxta Middin*, Kimchium habeo suffragantem, qvi sic in locum: *Middin est nomen urbis, cujus mentio occurrit in Josua, Middin & Secacab.* Jam ergò cum Αἰνὼν significet *locum fontium* vel aqvarum, adverte qvid seqvatur, מקול מחצצים בין משאבים *A voce sagittariorum inter loca, ubi hauriuntur aqvæ.* Græc. Ἀνὰ μέσον ὑδρευομένων. Ut si qværas ab interprete Græco, Qvare qvæso reddidisti *Middin* per Αἰνὼν, *locum fontanum?* Respondere habet, qvia *Middin* erat locus ὑδρευομένων.

Successerunt Kenæis Esseni in sedibus suis in eremo Judæ, ut *Plin.* lib. 5. cap. 17. & *Solin.* cap. 38. & successerunt etiam iis in austeritate vitæ, ut de iis testatur *Josephus*, aliiqve: Et si *Essenum* שלמאה *Salamæum* dici permiseris, ut dicti sunt *Kenæi*, reddere potes verba Evangelistæ in hunc sensum, *Johannes erat baptizans in Ænon prope Essenum.* Et supponi posset Baptistam, sicut fuerat inter duas Sectas Judæorum Pharisæos & Sadducæos, & nonnullos eorum baptizaverat, sic jam se applicare ad tertiam Sectam, Essenos, ut & nonnullos eorum baptizet; sed non determinamus.

§. IV. *Syrus notatus. Et Eustath. super Dionys.*

DUm vocem Αἰνὼν in manibus habemus, non observare non possumus, eam à Syro & Arabe in binas esse dissectam: Nam ille legit בעין יון, *In fonte Ion;* Hic בי עין נון, *In fonte Nun.*

Nominis notationem videntur prodere ipsa verba Evangelistæ:

ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. Nam aptiori interpretatione vocem non donaveris, qvàm *Locus fontium* vel *Aqvosus.* Sic & *Nonnus:*

Ὕδατι βαπτίζων βαθυκύμονος ἐγγύθι Σαλήμ.

Qvare ergo bipartirentur Interpretes isti vocabulum per se satis planum atqꝫ etymologicum?

Ion

Ion Syri in mentem revocat verba *Eustathii* super hunc *Dionysii* Περιηγ. versiculum:

Ἦν τε καὶ Ἰονίην περιναίεται ἠνδάξαντο.

Dicunt qvidam, inqvit ille, *qvòd totum illud pelagus à Gaza Ægyptum usqve, vocatur etiam Ionium, ab Io:* Καὶ τὴν ἐκεῖ δὲ Γάζαν Ἰόνην καλοῦσί τινες. Ἔνθα βοῦς ἦν ἐν ἀγάλματι τῆς Ἰοῦς ἤτοι τῆς Σελήνης: *Atq; etiam ipsam Gazam nonnulli vocant Ionen. Ubi bucula est, imagine* Ἰοῦς, *sive Lunæ.*

Gazam dictam fuisse *Ionen,* rarioris est notitiæ: Detur, & mare indè ad Ægyptum dictum Ionium: ego ab *Io* nomen non deduxerim, qvin potiùs ab *Ionibus,* æneis istis hominibus, de qvibus in Ægyptum adventantibus, sedesqve suas juxta mare figentibus, non ignobilem narrat historiam Herodotus, *Euterpe,* capp. 152, 154.

At num עין יון *Ein Ion,* (vel *Iaven* ut placet nonnullis) circa hanc regionem qværenda? Johannem circa *Gazam* qværere, est extra terram Israëliticam qværere, prout tunc temporis definiti erant limites terræ.

§. V. *Herodium, Regia.*

SI *Ænon* fuerit locus, ubi *Johannes* ultimo baptizabat, ante suam incarcerationem, tùm qværenda est, vel in *Galilæâ,* vel in *Peræâ,* nam vel hic vel illic familiaritatem iniit ille cum *Herode.* Qvamvis enim *S. Lucas* de Herode loqvens, memorat tantùm Galilæam sub ejus Tetrarchiâ, *Luc. III, 1.* docet tamen *Josephus,* qvod ἐγένετο ὑπὸ τούτῳ (Ἀντίπα) ἥ τε Περαία καὶ Γαλιλαία, *Sub eo erant & Peraa, & Galilaa,* de bello lib. 2. c. 9. Atqve in utra initiabis familiaritatem ejus cum Baptista? Erat cùm opinarer, in Galilæâ: at dum pensatiùs cogito de *Herodio* in Peræâ, atqve ejus vicinitate ad *Macharunta* carcerem Johannis, videri potest illud probabilius.

Josephus, de bell. lib. cap. 1. 16. de Herode magno, splendidisqve ejus ædificiis loqvens, hæc habet inter alia: Φρούριον ἐπιτειχίσας τῷ πρὸς Ἀραβίαν ὄρει προσηγόρευσεν Ἡρώδιον ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, *Castrum muniens in monte juxta Arabiam, Herodium vocavit de nomine suo:* Ubi per

per *Arabiam,* intelligit *Moabitin:* & conditum videtur hoc præsidium ab Herode, pro munitione contra Moabiticos Arabas.

Humiatus illic est *Herodes* qvi condidit, referente eodem *Josepho, de bello,* lib. 1. cap. 21. Ubi funeris ejus pompam describens sic ait, Πεντακόσιοι δ' ἐπ' αὐτοῖς τ' οἰκετ' ἀπελευθέρων ἀρωματοφόροι, *Post eos ibant qvingenti de domesticis, & libertis ejus Aromatarii.* Σταδίους δ' ἐκομίσθη τὸ σῶμα διακοσίους εἰς Ἡρώδιον, ὅπου κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐτάφη, *Latum est corpus ejus ducentis stadiis* (à Jerichunte scil. ubi expiravit) *ad Herodium, ubi secundùm mandatum ejus est tumulatus.* At verò in

Antiq. lib. 17. cap. 10. ait Ἦεσαν δ' ἐπὶ Ἡρωδίου στάδια ὀκτώ. *Venerunt ad Herodium stadiis octo, nam ibi ex ipsius mandato erant funerationes.* Primo intuitu suspiceris, esse sphalma. Ast hoc innuitur, qvòd à *Jerichunte* ad *Herodium* erant ducenta stadia, vel XXV. M. pass. at Sepulchrum *Herodis* distabat octo stadiis ab *Herodio*, prout vulgò sepulchreta erant tanto spatio extra urbes.

§. VI. *Macharus, castellum.*

BAptistam ab *Herode Tetrarcha* incarceratum fuisse in *Macharunte* castello, docet idem *Josephus*,

Antiq. lib. 18. cap. 7. Καὶ ὁ μὲν ὑποψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς, &c. *Atqve ipse qvidem* (Baptista) *ob suspicionem Herodis mittitur vinctus ad Macharuntem:* Et paulò ante: Μεθόριον δὲ ἐστι τῆς Ἀρέτα, καὶ Ἡρώδου ἀρχῆς, *Est autem* locus *terminus regni Aretæ* (Arabis) *& Herodis.*

De situ ejus sic Plin. *Nat. hist.* lib. 5. cap. 6. *Prospicit* (Asphaltitin) *ab Oriente Arabia Nomadum* (Moabitis:) *A meridie Macharus secunda qvondam arx Judææ ab Hierosolymis*, cujus animus hic est. *Arabia Nomadum* sita ab Oriente *Asphaltitis*, eam prospicit ab Occidente: Et *Macharus* ab Aqvilone sita, eam prospicit à Meridie: Aliter *Macharunta* dimoveris qvàm longissimè à proprio situ.

Occurrit apud Talmudicos, sub nomine *Macvar.*

Hieros. Sheviith, fol. 34. 4. *Montanum Peræ, erat Mons Macvar, & Gedor.*

Targum Hieros. & *Jonath.* in Num. XXXII. 35. *Pro Atroth Shophan, & Jaa-*

& Jaazer habent יָת מַכְלַלְתָּא רְשׁוּפָן וְיָת מְכְוָר *Maclelta Shophanæ, & Macvar.* Et *Jonath.* addit מכוור גרמתא, *Macvar Garamathæ.*

Planum eſt, cur עטרות *Atroth* reddiderint per מכללתא, (qvod & fecit *Onkeloſius.*) Hebræam ſcil. vocem, qvæ ſignificat *Coronam*, transtulerunt per vocem Chaldaicam ejusdem ſignificationis, at qvare *Jaazer* per מכוור? *Onkel.* in verſ. 3. ejusdem capitis reddit *Jaazer*, & *Nimrab* per כומרין דבית נמרין, qvod ego tranſtulerim *atratos*, vel *denigratos de domo Nimrin.* Et Commentator *Ptol.* qvi ſic in Arabiâ Petræâ: *Διατείναι δὲ ἐν τῇ χώρᾳ τὰ καλούμενα μέλανα ὄρη*, &c. *Protenduntur in regione montes, qvi vocantur Nigri, à ſinu ſcilicet, qvi eſt juxta Pharan, qvaſi ad Judæam*, &c. At verò an מכוור, relationem aliqvam habeat ad *Nigrorem*, à כור, *Catino* vel *Fornace*, disqvirendum relinqvimus.

Videmus ergò, ubi ſita *Herodium* & *Machærus*, in ultimo ſcilicet *Peræa* limite verſus Auſtrum vel *Moabitin*; juxta primum littus Aſphaltitis.

Naturam loci deſcribit Joſephus *de excid.* lib. 7. cap. 21. *ῥέουσι δὲ καὶ θερμῶν ὑδάτων πηγαὶ κατὰ τὸν τόπον*, &c. *Fluunt per locum fontes aqvarum calidarum, guſtu plurimùm inter ſe differentium. Nam qvædam ſunt amaræ, qvædam dulces. Sunt etiam multæ ebullitiones aqvarum gelidarum*, &c. Confer *amaras* cum aqvis *Nimrim*, Eſa. XV, 6. & reliqvas cum aqvis *Dimon*, ver. 9. ubi qværas, an *Dimon* non eadem ſit cum *Dibon*, (*Mem* & *Beth* alternantibus) aſt iſtâ pronuntiatione prolatâ, ut conſonaret magis cum דם, *dam, Sangvis*, מי דימון מלאו דם, *Aqvæ Dimon repletæ ſunt ſangvine.*

Dum in hâc aqvoſa regione ſumus, nonne ſumus inter rivos *Arnon?* Affirmat Clar. *Beza*, dum in verba illa *Johan. III, 23. ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ*, ſic commentatur: *Multi videlicet rivi, qvorum etiam in eô tractu circa Aroër ſit mentio in libris Moſis;* & ſuffragatur ipſe loci ſitus, cùm *Machærus* fuerit ultimus terminus terræ Iſraëliticæ verſus *Moabitin*, apud Joſephum, ſicut *Arnon* eſt, apud Moſen.

At non hic invenimus locum aliqvem, qvi vocatur *Ænon*, nec aliqvem qvi *Salim.* Veriſſimè qvidem; At locus ipſe ob aqvoſitatem benè meretur illud nomen *Ænonis*, qvod *locum fontium* denotat: & ſi *Saleim* idem eſſe poſſit cum *Salamæo*, habemus & hîc *Kenæum*, ſeu *Salamæum*, Gen. XV. & Num. XXIV. Sed in re tàm obſcurâ tutiùs eſt nihil decernere: & leniter aget lector cum modeſtâ conjecturâ. Invia ſunt qvæ calcamus, & duce opus eſt, qvem adhuc non invenimus.

§. VII. *Mons Mizaar*, הר מצער, Psal. XLII, 6.

A Primis *Moabitidis* finibus versus Aqvilonem transeamus, extra limites licet, ad ultimos, versus Meridiem.

Memor ero tui (inqvit Psaltes) *de terra Jordanis*, & *Hermonim*, מהר מצער, *de monte Mizaar*. Ast ubi mons iste *Mizaar*.

Omissis qvæ dicuntur à *Borchardo*, aliisqve de *Hermonio* prope *Thaborem*, qvâ auctoritate nescio: ut & qvod הר מצער ab omnibus ferè redditur *Mons modicus* aut *exiguus*. Et qvod Targumistæ & R. Solomoni est *Mons Sinai*, Apollinario *Mons Hermon*: videtur planè esse *Montanum Zoaris*, qvo confugiendum *Lotho* fuisset, si per angustiam temporis licuisset, Gen. XIX, 20. *Effugiam ad hanc urbem* הלא מצער היא *Nonne ea Mizaar*, vel *parva est?* Nonne ergò pariter הר מצער, *Mons Mizaar*, idem est, ac si diceretur הר עיר מצער *Montanum parva civitatis Zoaris*.

Ratio conjecturæ præter consonantiam nominis hæc est;

I. Sicut *Hermonim*, vel *Hermon* erat juxta fontes Jordanis, sic *montanum Zoara* erat juxta extremas aqvas Jordanis in Asphaltite. Et videtur Psaltes de *terra Jordanis*, vel trans-Jordaninâ loqvens, totum Jordanem emensurare à capite ad calcem, à primo fonte ad ultima fluenta.

II. Sicut se recepit *David* in Trans-Jordanicam *Hermonem* versus in fugâ suâ ab *Absalomo*, sic erat, cùm se reciperet etiam versus *Zoaram* in *Moabitin*, in fugâ suâ à *Saulo*, I. Sam. XXII, 3. Et sic miseram suam conditionem describit & deplorat eo acerbius, qvòd exularet & hic & illic, in extremis terrarum, qvas alluit *Jordanes*.

§. IIX. עגלת שלישיה, Esa. XV, 5.

CUm mentione *Zoara*, subditur hæc clausula עגלת שלישיה in *Esaia*, & cum mentione *Zoara*, & *Horonaim* in *Jeremia*.

Esai. XV, 5. בריחה עד צוער עגלת שלישיה:

Græc. Ἐν αὐτῇ ἕως Σηγώρ. Δάμαλις γάρ ἐστι τριετής.

Vulg.

Vulg. *Vectes ejus usq; ad Segor, vitulam conternantem.*

Targ. *Iii fugiant usq; ad Zoar, vitulam trimam magnam.*

Angl. *His fugitives shall flee unto Zoar, an heifer of three years old.*

Hierem. XLIIX, 34. מצוער עד חורנים עגלת שלישיה׃

Vulg. *A Segor usq; ad Horonaim, vitula conternante.* Sic & alii. Novi qvid in hæc loca commentatores. Verùm nonne poteſt עגלת שלישיה, *Eglah shelishijah*, eſſe nomen loci? & dici *Eglah tertia*, reſpectu duorum aliorum locorum cognati ſoni; vel *Eglah Duciſſa*, aut *Nobilis*, prout שליש ſignificat *Ducem* aut *Tribunum*.

Mentio fit עין עגלים, *Ein Eglaim*, in iſta regione, *Ezek. XLVII, 10.* ubi vox *Eglaim* planè dualizat, atq; indigitare videtur duo fuiſſe loca nomine *Egel*, qvorum reſpectu, hic noſter dici potuit *Eglah tertia*. Sic *Ramathaim*, I. Sam. I, 2. dualizat, & duplicem fuiſſe *Ramam* planè demonſtrat.

Propè accedit ſonus τῆ *Necla*, apud *Ptol.* in Arabiâ Petræâ.

Ζωάρα,	*Zoara.*	67. 20.	30. 30.
Θοάνα,	*Thoana.*	67. 30.	30. 30.
Νέκλα,	*Necla.*	67. 20.	30. 15.

Vides hic *Zoaram* & *Neclam* apud Geographum, ut *Zoar* & *Eglath* apud Prophetam. Et qvàm facilè fuit τῆ *Eglah* ſcripturâ Græcâ tranſire in Νέκλα: præſertim verò ſi aliqvis ſonus literæ N includatur in litera ע. Et vides apud Geographum *Zoaram* & *Neclam*, diſtare XV. M. paſſ. & ſupponatur ſic diſtitiſſe *Zoaram* & *Eglam* interjacente *Horonaimo*, undè non incongruè reddi poſſent verba Prophetarum,

Profugi ejus ſunt usq; ad Zoaram, ad Eglam tertiam.

A Zoara usq; ad Horonaim, ad Eglam tertiam.

Fallor, aut Ἄγαλλα apud *Joſephum* eſt *Eglah* noſtra.

Antiq. lib. 14. cap. 2. Numerans ille XII. civitates, qvas pollicitus eſt *Hyrcanus* ſe redditurum *Aretæ* regi Arabum, qvas ab Arabibus abstulerat pater ejus *Alexander*, inter cæteras has nominat: Ἄγαλλα, Ἀθώνη, Ζωάρα, Ὀρώναι. De *Zoara* nullus poteſt eſſe ſcrupulus. Nec de Ὀρώναι, qvin qvòd ſit *Horonaim*. Et videtur Ἀθώνη conſonare cum Θοάνα *Ptolomæi*. Et Ἄγαλλα çum ejus *Necla*, & cum iſtâ, qvam nos ſupponimus, *Eglah*.

CAP. IV.

ΣΥΧΑΡ. Joh. IV.

§. I. Pauca notata de rebus Samaritanorum. II. Pauca de versione Pentateuchi Samariticâ. III. Situs montium Gerizim, & Ebal. Textus Samariticus in Deut. XXVII, 4. notatus. IV. Qvare Sychar scripta, & non Sychem. V. עין סוכר *apud Talmudicos.*

§. I. *Pauca notata de rebus Samaritanorum.*

1. De Nomine Cuthaeorum.

SAmaritanos à Judæis dictos fuisse *Cuthaeos*, ignorat nemo: (Οἱ μὲν κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Χουθαῖοι, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων Σαμαρεῖται), *Jos. Antiq.* lib. 9. cap. 14.

Ast qvare *Cuthæi* dicti potius qvàm *Babylonii*, *Hamathæi*, *Alvæi*, &c. nam inde deductæ sunt coloniæ in *Samariam* æqvè ac à *Cutha*, II. Reg. XVII, 24. Imò *Cuthæi* ab iis dicti sunt tunc temporis, cùm magna pars gentis Samariticæ constaret ex Judæis.

Suspicor virulentum aliqvid in ipso nomine. *Cushitarum* nomen apud Judæos erat odiosum & ignominiosum: nempè ut gentis non solùm hostilis; sed & maledictæ, & visu horrendæ ob colorem nigrum. Vide & qvære in titulo Psal. VII. an sub nomine *Cush* non lateat aliqvid probrosum. Tale qvid suspicor latere sub nomine *Cuthim*. Nam cùm vox כותים eadem esse possit cum voce כושים litera ש in ת transeunte dialecto *Syra*, facilimè mihi persvadere possis, Judæos, cùm Samaritanos gentem invisissimam vocarent *Cuthaeos*, tacitè iis convitiatos fuisse nomine *Cushitarum*.

2. *Josephus titubans.*

Kiddushim, fol. 75. 2. *R. Ismaël dicit* כותים גירי אריות הם *Cuthæi sunt proselyti leonum. R. Akiba dicit* גירי אמת הן *Sunt veri proselyti.* Satis nota est historia *de Leonibus*, II. Reg. XVII, 26. qvam sic decolorat *Josephus*,

Antiq. lib. 9. cap. 14. Ἕκαστοι κατὰ ἔθνος ἴδιον Θεὸν εἰς τὴν Σαμάρειαν κομίσαντες, πέντε γὰρ ἦσαν, καὶ τούτους καθὼς ἦν πάτριον αὐτοῖς σεβόμενοι, παροξύνουσι τὸν μέγιστον Θεὸν εἰς ὀργὴν καὶ χόλον. Λοιμὸς γὰρ αὐτοῖς ἐνέσκηψεν, ὑφ' οὗ φθειρόμενοι, &c. *Pestis eos invasit & absumsit.* &c. de Leonibus nullâ omninò habitâ mentione. Forsan ab historiâ ista de internecione exercitus *Sennacheribi* per pestem, phantasia ista de peste inter Samaritas: at undè silentium de Leonibus, qvisnam dixerit?

3. *Samaria bis coloniis plantata.*

Coloniam in *Samariam* deduxisse dicuntur *Asnappar*, Ezr. IV, 10. & *Esarbaddon*, ver. 2.

Asnappar eundem cum *Sennacheribo* esse, eumqve octonomium fuisse autumant Judæi in *Sanhedr.* fol. 94. 1. Primæ qvidem nominum syllabæ aliqvantùm consonant, *Sena* & *Asna*: verùm an eundem hominem denotent, in medio relinqvimus.

Qvicunqve tandem fuerit *Asnappar*, sive ipse *Sennacheribus*, seu *Salmanassar*, seu Regis aliqvis satrapa, Dux factus migrationis, videtur certè *Samariam* bis fuisse coloniis plantatam. Primò confestim post urbem captam, *Cuthæis*, *Avæis*, *Sepharvaitis*, &c. Sub *Asnappero* sive is Rex fuerit, sive Dux facti tantùm. Et cùm non pauci eorum devorarentur à leonibus, tùm secundò plantata ea *Susanchæis*, *Tarpelæis*, &c. in diebus *Esarbaddonis*: cum qvibus ascendit sacerdos, qvi doceret cultum Dei. Ut omnia hîc confundat *Epiphanius*, vide apud eum *Hæres.* VIII. cap. 9.

4. *De Dosthai Samaritarum Pseudo-Apostolo.*

Tanchum, fol. 17. 4. *Cùm leones devorarent Samaritas, Rexq; Assyriæ rem audiret, accersivit seniores Israëlis & dixit: Numqvid unqvam discerpserunt feræ qvemqvam in terrâ vestrâ, dum vos ibi habitaretis? Undè ergò hoc qvod nunc fit? Respondent illi, Terra nostra non sustinet gentem ullam qvæ non versatur in lege, & qvæ non circumciditur. Date ergò ex vobis, inqvit ille, duos qvi eant & doceant populum. Miserunt ergò illuc* ר׳ דוסתאי בר ינאי *R. Dosthæum filium Jannai, &* ר׳ סבויה *R. Sabiam, qvi docuerunt eos librum legis scriptæ.*

Itane verò? Num *Dosthai* Samaritanorum oraculum, in temporibus Imperii Assyriaci? Undè ergò ei Græcum nomen suum, & Græcissans nomen *Jannai* patris? Probabiliùs longè *Eulogius* apud *Photium*, Cod. CCXXX. *Plebs Samaritana in contrarias divisa factiones inter se diffidebat, & peregrinis opinionibus se propugnabat. Alii enim Jesum Nave eum esse censuerunt, de qvo Moses dixit, Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, ut me ex fratribus vestris.* Οἱ δὲ τοῦτο μὲν παρεγράφοντο Δοσθὴν δέ τινα τοὔνομα ἢ Δοσίθεον ἀνεκήρυττον, Σαμαρείτην μὲν καὶ αὐτὸν τὸ γένος, συνακμήσαντα δὲ κατά τε τοὺς χρόνους Σίμωνι τῷ Μάγῳ, *Alii, rejectâ hâc sententiâ, Dosthen qvendam nomine, sive Dositheum prædicarunt, Samaritanum etiam gente: contemporaneum Simoni Mago.*

A *Dosthai*, & *Sabia*, *Dostheni*, & *Sebuæi*, sectæ Samaritanæ: *Epiphan.* Hæres. XI, *&c.*

5. *Lingva Ashdodæa*, Nehem. XIII, 24. *an Samaritica?*

Et filii eorum ex media parte loqvuti sunt Ashdodicè, & nesciebant loqvi Judaicè, Nehem. XIII, 24. Qvænam tunc temporis lingva *Ashdodæa?*

I. Interpreti Arabi est Chaldaica. At nonne Chaldaicè loqvi, erat tunc temporis, Judaicè loqvi? Lis esse possit, an foret *tunc temporis?* Sed controversiam istam non inimus.

II. Ad

II. Ad qvæstionem, qvæ sub manibus, adduxerim ego verba ista Act. II, 11. Κρῆτες, καὶ Ἄραβες. Qvinam illi Κρῆτες? Qvis non illicò dixerit, Incolæ insulæ *Cretensis?* Sic ipse deceptus olim: At jam dixerim *Cherethæi*, gens & regio Philistæa. Vid. ut Græci Interpretes reddant כרתים per Κρῆτες, Ezek. XXV, 16. Zephan. II, 5. 6. Et ratio aliqva firmat, eos sic apud *Lucam* intelligendos loco citato, qvia conjunguntur cum *Arabibus*.

Targ. in II. *Paralip.* XXVI, 7. *Et auxiliatum est ei verbum Domini,* על פלשתאי ועל ערבאי דיתבין בגרר *contra Philistæos, & contra Arabas habitantes in Gerar.*

Nota Arabas in *Gerare*, urbe Philistæa, & notum satis, qvòd Arabia contigua terræ Philistæorum. Et suspicari licet lingvam *Ashdodæam* fuisse *Arabicam* potiùs qvàm *Samariticam*, præsertim verò hoc observato, qvod ad ista usqve loca, obtinuerit nomen *Idumæa*, & nonne Arabica, lingva *Idumæorum?*

§. II. *Pauca de Versione Pentateuchi Samariticâ.*

IN Interprete *Samaritico* (ut ad res chorographicas solùm nos contineamus) qvoad locorum nomina, tria adverto, & qvartum suspicor.

I. Loca nominibus suis satis ignota, ille nominibus aliqvandò reddit ignotis magis. Consule nomina ab eo usurpata in descriptione fluviorum *Edenis*, & regionum qvas alluunt isti fluvii, & qvàm difficile est, istorum nominum invenire alibi vel volam vel vestigium, excepta *Cophin* tantùm, qvæ videtur respondere τῇ *Cophene* apud Plin. lib. 6. cap. 23. Strab. lib. 15.

II. Loca aliqvantùm notiora, nominat ille aliqvandò nominibus ignotissimis. Talia sunt חצפו, *Catsphu*, pro *Assyria*, Gen. II, 14. לילק, *Lilak*, pro *Babel*, Gen. X, 9. שלמאה, *Salmaah*, pro *Euphrate*, Gen. XV, 18. נפיק, *Naphik*, pro *Ægypto*, Gen. XXVI, 2.

III. Nomina recentiora adhibet aliqvandò, & qvæ temporibus istis erant maximè familiaria. Talia sunt, בניאס *Banias*, pro *Dan*, Gen. XIV, 14. id est, *Panias* fons Jordanis; גינסר *Gennesar*, pro *Chinnereth*, Num. XXXIV, 11. Deut. III, 17. Ut omittamus *Bathnan* & *Apamiam*, pro *Bashan*

Bashan & *Shepham*, qvæ qvidem Syriacam pronuntiationem tantùm sapiunt, & *Gebalah* vel *Gablah* pro *Seir*, qvæ Arabicum idioma.

Jam verò hæc nomina suspicionem mihi movent, versionem istam non ea vetustate canescere, qvâ coronatur à nonnullis, qvi antiqvitatem ejus retrò ad tempora ferè *Ezræ* volunt reducere.

IV. Suspicor itidem, qvòd cum nomina regionum vel locorum satis notorum reddit nominibus ignotissimis, aliqvandò non totam regionem intelligit; sed locum aliqvem regionis particularem.

Suspicio oritur ex voce *Naphik* pro *Ægypto*, & *Salmaah* pro *Euphrate*.

Per *Naphik* suspicor ego ab eo intellectam fuisse non totam Ægyptum, sed *Pelusium* solùm, ipsum à *Canaanitide* primum limen Ægypti. Et rationem habe conjecturæ: Nempè qvòd vox אנפק, *Anpak*, inscripta fuerit portæ istius urbis, ut observavimus alibi, qvæ qvàm conveniat cum *Naphik*, qvis non videt?

Suspicor etiam mentionem *Kinæorum* immediatè seqventem memoriam *Salmaa* apud eum excitasse; & non *Euphraten* ipsum eum vocasse *Salmaam*, sed de *Euphrate* locutum, ut locum aliqvem alluenti denominatum *Salmaam*.

Ptolemæo in cap. de situ Arabiæ desertæ est Σάλμα, in gr. 78, 20, 28, 30. Et numeratur ab eo inter viginti sex civitates, qvas dicit esse ἐν τῇ μεσογείᾳ, qvod ab interprete Latino redditur *juxta Mesopotamiam*. Sic verè habet qvo se tueatur Samarita. Nam si civitates istæ à *Ptol.* nominatæ, forent juxta *Mesopotamiam*, interfluente tantùm *Euphrate*, est qvo se defendat, dum pro *Usq; ad Euphraten fluvium*, reddit *Usq; ad fluvium Salmaæ*; id est, usq; ad Euphraten ubi alluit *Salmam*.

§. III. *Situs montium Gerizim & Ebal; Textus Samariticus in* Deut. XXVII, 4. *notatus.*

SYchar eundem esse locum cum *Sychem*, vix est cur qvis dubitet: & rem satis astruit mons *Gerizim* à fœminâ Samariticâ digito monstratus. Vaferrimum argumentum, inqviet *Epiphan.* qvi sic in

Hæres. Samarit. Τῷ γὰρ βουλομένῳ ἀκριβῶς περὶ τοῦ ὄρους Γαριζεὶν ἐρευνᾶσθαι, ἰστέον ὅτι πρὸς τῇ Ἱεριχῷ κεῖνται τὰ δύο ὄρη, τὸ τε τοῦ

Γαρι-

Γαριζεὶν καὶ τῇ τῷ Γεβὰλ πέραν τῷ Ἰορδάνου, πρὸς τῇ ἀνατολῇ τῆς Ἱεριχῶ, ὡς ἔχει τὸ Δευτερονόμιον, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ βίβλος; *Ad Jerichuntem sunt duo montes Garizim ac Ebal, ultra Jordanem, qvi Jerichuntem ab Oriente respiciunt*, &c. Ad *Jerichuntem* eo judice fuerunt *Gerizim* & *Ebal*, non ad *Schechemum*: sic & ante eum *Euseb.* de locis Hebraicis, si ille libri istius autor, ut notat *Petavius*.

Phrasiologia מול הגלגל in Deut. XI, 30. hosce sic decepit, ut montes *Gerizim* & *Ebal*, removerint ad *Gilgal Jerichuntinam*: & Judæos nonnullos pariter decepit, ita ut *Gilgal Jerichuntinam* removerint ad *Sichemum*. Malè intellectâ voce *Gilgal*, pro loco isto de qvo mentio apud Josu. V. cùm hic apud *Mosen* denotet *Galilaam*, qvod planum fecimus alibi.

In hisce duobus montibus pronuntiatas fuisse benedictiones & maledictiones norunt omnes, ex Deut. XI, 29. & XXVII, 12. 13. Josu. VIII, 33. At vah impudentiam Samaritanorum, qvi in textu suo in Deut. XXVII. 4, pro *Eriges lapides, qvos ego præcipio vobis hodiè* בהר עיבל *in monte Ebal*, substituerunt *Eriges lapides*, &c. בהר גרזים, *in monte Gerizim*.

Cum qva fucatione, & falsificatione, conferamus illud in *Sotah*, fol. 33. 2. *Dicit R. Eliezer ben Jose, Dixi ego Samaritanis, Falsificastis vos legem vestram, nam dicitis* אלוני מורה שכם *Planities Moreh Shechem*, Deut. XI. 30. (addunt Sichem de suo.) *Nos etiam fatemur, qvòd planities Moreh est Shechem*, &c.

Cùm Samaritanos criminatur, qvòd falsificarint textum suum, cur non potiùs illud objicit, qvòd *Gerizim* subornarint pro *Ebal*, qvàm minutius hoc peccatillum, qvòd addiderint *Shechem*, veritate neqvaqvam læsa? Dum hæc qværo, in animo voluto, an impudens ista & nefaria interpolatio vocis *Gerizim* pro *Ebal*, in textu Samaritico tum foret, cùm hæc loqvitur Rabbinus noster, an nonne nata post ista tempora. Res non indigna animadversione.

§. IV. *Cur Sychar scripta & non Sychem.*

SI *Sychem* & *Sychar* eadem urbs, cur non etiam eadem vox?

I. Potest esse ex communi dialecto, cui freqventissimum immutare literas. Inde *Reuben*, interpreti Syro, est *Rubil*, & Ρούβηλος *Josepho*. Qvo etymo, dicat ipse, & expone tu, si potes.

Ἀρχαιολογ. lib. 1. cap 19. De *Leah* Reubenem pariente sic ille, Καὶ γινομένου παιδὸς ἄρρενος, καὶ διὰ τοῦς ἐπιτεραμμένου ἀνδρὸς Ρουβῆλον ὀνομάζει τὸ υἱόν: διότι κατ' ἔλεον αὐτῇ τοῦ Θεοῦ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα. Fallor? an רוב אל sibi vult, q. d. *Auctio Dei.*

Infinitum foret, tales literarum in propriis nominibus enumerare variationes. Ast in litera R, cum qvâ nobis res est, sumamus exempla.

Nebuchad-nezzar, est etiam *Nebuchad-rezzar: Belial* est *Beliar: Shepham*, Græcis interpretibus, Σεφαμάρ, Num. XXXII, 10. Sic *Sychem, Sychar:* Idqve eo magis, qvòd nescio qvàm affinitatem habeat litera R. cum litera M. ut *Dammesek*, & *Darmesek* in sacro codice, & *Sarmata* sunt *Samatæ*, Dionysio Afro, &c.

II. Aut potest esse, qvòd opprobriosè & per ludibrium, *Sychem* per *Sychar* vulgariter protulerint Judæi; vel, ut Samaritas *ebriosorum* stigmate notarent, ex Esai. XXVIII, 1. vel prout variè scribi vox posset, aliqvo alio carbone, ut שקר *Prævaricatio:* שכר *Mercenarius:* סוכר *Sepulchrum.* Nam sic

Aruch, in סכר, סוכרי פירוש קברים *Sochere*, i.e. *Sepulchra.* Locum citat ex *Schabb.* fol. 67. 1. Ubi verba ab eo citata in terminis non habentur, nec ipse sibi constat in interpretatione. At *Munsterus*, סוכר, *Sepulchrum.* Si hoc obtineat, forsan שכם, *Sychem*, סוכר, *Sychar*, dicta est, ob sepultos illic duodecim Patriarchas: Et nomine isto sub eâ notione gloriari potuerunt Samaritani.

§. V עין סוכר *apud Talmudicos.*

Audesne עין סוכר reddere *Fons Sychar?* Ejus loci & nominis mentionem habes in

Bava Kama, fol. 82. 2. *Erat cùm adduceretur manipulus* (primitiarum) מן גגות צריפין *à Gaggoth Zeriphin. Et duo panes* (offerendi à summo Pontifice) מבקעת עין סוכר *à valle fontis Sychar;* nam detur venia sic vertendi.

Gloss. *Peti solitus est manipulus à locis Hierosolymæ vicinis, jam verò à longinqvo petitus est, qvia milites & bellum vastaverant fruges.*

Visne totam historiam? *Tradunt Rabbini, cùm familia Asmonæa se mutuo obsideret, Hyrcanus erat intus & Aristobulus extra. Unoqvoq; autem die, illi qvi erant intus obsessi, denarios in cistula demiserunt per murum, iiq; qvi extra erant, sacrificium juge, pro illis repulerunt. Erat inter*

inter eos senex qvidam sapientiæ Græcorum peritus, qvi dixit, Qvamdiu illi Liturgiam suam præstant, à vobis nos subjugabuntur. Proximo die demiserunt illi denarios in cistula, atq; hi reddiderunt eis porcum. Cùm ad medium muri perventum esset à porco, infixit ille ungulas suas in muro, & tùm qvassata est terra Israëlitica per qvadringentas parsas undiqvaq;. Eo ipso tempore dixerunt, Maledictus sit qvicunq; alit porcos, Maledictus sit qvi docet filium sapientiam Græcorum. Et eo ipso tempore petitus est manipulus primitiarum à Gaggoth Zeriphin; & duo panes à Valle Ein Sychar.

Recitatur hæc historia, cum hâc adjunctâ in

Menachoth, fol. 64. 2.] *Cùm appropinqvaret tempus manipuli, non norunt unde manipulum peterent: Publico ergò præconio inqvisiverunt. Venit mutus qvidam,* ואותיב חדא ידא אאיגרא *& manum unam tetendit ad tectum.* וחדא ידיה אצריפה *& manum alteram ad tuguriolum. Dixit iis Mordecai, estne locus aliqvis qvi dicitur Gaggoth Zeriphin, aut Zeriphin Gaggoth? Qvæsiverunt & compererunt. Cùm duos panes offerre vellent, nec noscerent undè adipiscerentur, publico præconio inqvisiverunt. Venit mutus iste* אותיב ידיה אעיניה *& manum unam oculo suo admovit;* וחדא ידא אסיכרא *& manum alteram foramini postium ostii ubi indunt pessulum. Dixit iis Mordecai, Est locus qvi dicitur Ein Sychar, aut Sychar Ein? Qvæsiverunt & compererunt.*

At qvid *Mordecæo* cum temporibus *Asmonæorum*? Objicit hoc etiam unus de glossatoribus in locum; & respondent, qvòd omnes ii, qvi periti erant signorum & lingvarum, eo nomine sunt insigniti, qvippè qvod talis fuerit ille qvi vixit in diebus *Ahashveri*.

Et jam judicium tuum, ô lector, de hoc nomine & loco, an aliqvid cognationis habeat cum fonte hoc nostro *Sycharicho*.

In utramq; partē res posset disputari. Nos hæc tantùm dicimus ex

Menachoth, ubi antè. *Præceptum de manipulo est, ut adducatur à loco aliqvo propinqvo*, לא ביכי הקרוב לירושלי׳ מביאין אותו מ״מ, *Qvod si non maturescit in loco aliqvo prope Hierosolymam, adducant à loco qvovis.*

Gloss. *Gaggoth Zeriphin, & Ein Sychar distabant longè à Jerosolyma.* Sic & *Sychar* nostra distabat sat superqve.

קלון של שומרי *Zeripha denotat tuguriolum* צריפה & צריף שדורה

שרורית *ubi cubuit custos agrorum.* Describitur ab Aruch in voce צריף : *Qvod opertum fuit viminibus salicum, & capitellis eorum colligatis, huc aut illuc illud traxerunt pro libitu*, &c.

Gloss. in *Erubbin*, fol. 65. 2. יושבי צריפין, *Habitantes talia tuguriola erant custodes pecudum, & manserunt in iis per mensem unum aut duos, donec deficerent hoc in locô pastua, & tùm recesserunt ad alium.*

Gaggoth Zeriphin ergò significat *Tecta tuguriolorum*, & locus iste videtur sic dictus, vel ob freqventiam eorum in isto loco, vel ob colles aliqvos ibi existentes, qvi formam talium tuguriolorum exhiberent.

Talium tuguriolorum subeat memoria, cùm legis Luc. II, 8. de pastoribus noctu gregibus invigilantibus. Sed hæc extra metas.

CAP. V.
BETHESDA. Joh. V.

I. De situ Probaticæ. II. Fons Siloami atq; ejus rivi. III. Piscina שֶׁלַח *Shelahh, & Piscina* שִׁלּוֹחַ, *Shiloah. IV. Targumista in* Eccles. II, 5. *notatus. V. Fons Etam. Porta Aqvarum.*

§. 1. *De situ Probaticæ.*

TRaditur vulgò Προβατικὴν πύλην (nam vocem istam adjungamus ex *Nehem.* III, 1.) aut saltem *Bethesdam* fuisse propinqvam Templo. Adi commentatores, & ferè omnes in hanc sententiam consonant. Qvorum bonâ cum veniâ, liceat hoc interponere.

I. Qvòd non potuerit pars ulla muri urbis extimi (qvalis erat Probatica) prope templū esse, qvin qvod interjaceret aliqva pars urbis.

Inter portas ab Aqvilone & Templum, interposita erat Zion.

Ab Occasu, erat pars Zionis & Millo.

A meridie, Hierosolyma, ut distincta à Zione.

Ab Ortu, Platea orientalis, cujus Porta non dicta est *Probatica*, sed *Porta Aqvarum.*

II. Qvòd *Porta Probatica*, secundùm delineationem *Nehemiæ*, sita foret in muro urbis Australi, non longè ab Angulo, qvi respexit ortum

bruma-

brumalem: atqve inter hanc portam & templum interposita erat non mediocris pars *Hierosolymæ*.

Zionem fuisse à parte urbis Aqvilonari, ostendimus alibi, contra errorem tabularum, qvæ eam disponunt ab Australi. Jam ergò observetur, qvàm longo processu processerit murus, anteqvam perventum sit ad aliqvam partem Zionis: ad gradus scil. descendentes ex civitate Davidis, ver. 15. qvi erant ab Occidente: & pergat juxta *sepulchreta Davidis*, ver. 16. & perveniat tandem ad *Portam aqvarum* & Ophel, qvæ ab Oriente, ver. 26. & inde pergat ad Angulum, prope qvem erat *porta Probatica*, ver. 31, 32. & planè evincit, descriptionem & progressum Nehemiæ esse primùm muri Australis, à porta probatica ad angulum Occidentalem: tùm muri Occidentalis, & sic ad Aqvilonarem, & Orientalem: & clarum facit, qvòd Porta Probatica erat in muro Australi, aliqvantum distans ab Angulo, qvi respexit Ortum brumalem. Non parum distans à Templo, qvippe qvod interposita foret non modica pars Hierosolymæ, ut distinctæ à Zione.

§. II. *Fons Siloami atqve ejus rivi.*

A Fonte *Siloami*, ni plurimum fallamur, inchoanda est *Bethesdæ* investigatio.

I. Proprium & antiqvum fontis *Siloami* nomen erat *Gihon*, I. Reg. I, 33. *Deducite Solomonem ad Gihon.* Targ. *Ad Siloam.*

Kimch. in loc. *Gihon est Siloam, & vocatur duplici nomine.* Tabulæ Hierosolymam describentes *Montem Gihon* exhibent, nescio qva authoritate. Si *Fontem Gihon* dixissent, placuissent magis.

II. Unde transierit nomen Gihon in Siloam, non facilè dicitur. Fons ipse significavit regnum & dominium domus Davidicæ in Esai. IIX, 6. Sic Targ. & Sanhedr. fol. 94. 2. *Dicit Rabb Joseph, Nisi fuisset Targum istius scripturæ, non cognovissemus sensum ejus, qvi hic est: Qvoniam tædet populum hunc regni domus Davidicæ, qvæ dominatur leniter sicut aqvæ Siloami fluunt leniter*, &c. Et non inaniter misit David Solomonem ungendum ad Gihon aut Siloam, sed qvòd aliqvod symbolum domus suæ describeretur in ipso fonte.

III. Situs ejus erat post murum urbis Occidentalem, aliqvantum distans ab angulo qvi respexit occasum hybernum.

Jos. de excid. lib. 5. cap. 13. Ἔπειτα πρὸς Νότον ὑπὲρ τὴν Σιλωὰμ πηγὴν ἐπιστρέφον, ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλίνον πρὸς Ἀνατολὴν, *Murus porrò versus Austrum flectens se supra fontem Siloam, inde rursus inclinat versus Orientem.*

Diversis rivis in duas piscinas deductæ sunt aqvæ hujus fontis, qvod innuitur II. Paral. XXXII, 30. *Ezechias obturavit exitum superiorem aqvarum Gibon, & direxit eas subter, ad Occidentem civitatis Davidis.* Ubi Targum (lib. MS.): פקק ית מפקנות מרי גיחון. Pro מרי scribendum מוי *Aqvarum*: ואוביל יתהון במרובין Pro במרובין suspicor scribendum במרזבין, *in fistulis* aut tubis. Sed his missis, illud qvod observamus hoc est, qvòd erat aqvæductus à *Gibone* vel *Siloamo*, qvi vocabatur superior: qvi fluxit in stagnum, qvod vocatum etiam *Stagnum superius*, Esai. XXXVI, 2. & ut videtur *Stagnum vetus*, Esai. XXII, 11. Josepho Stagnum vel *Piscina Solomonis*. Nam sic ille loco ante allegato:

Ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλίνων πρὸς Ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶντος κολυμβήθραν, *Rursus se flexit murus versus Orientem, ad Piscinam Solomonis, & pergens ad locum qvi vocatur Ophel, pervenit ex adverso porticus Orientalis Templi.* Undè colligere licet, Piscinam Solomonis fuisse intus juxta murum Orientalem urbis, cisq; locum istum qvi vocabatur Ophel. Qvæ ita conveniunt cum situ Bethesdæ intra Portam Probaticam, ut extra omnem scrupulum mihi fiet, Piscinam Solomonis, & Bethesdanam fuisse unam eandemqve.

§. III. שֶׁלַח, *Shelahh*; & *Piscina* שִׁלוֹחַ, *Shiloahh*.

PEr alterum rivum deductæ sunt aqvæ Siloami in alteram Piscinam, qvæ vocatur *Piscina Inferior*, Esai. XXII, 9. Et *Piscina Regis*, Nehem. II, 14. juxta murum Occidentalem Sionis.

Ejus mentio etiam Nehem. III, 15. ברכת השלח לגן המלך. Ubi observandum qvòd hic scribitur שֶׁלַח, *Shelahh*, varianter à שלוח *Shiloahh*, in Esai. IIX, 6. Differentiâ in Bibliis non punctatis invisibili: atqve à meipso olim non observata, & ut patet, non ab aliis. Nam שלח

שֶׁלַח, *Shelahh*, redditur ipsissimo eodem qvo *Shiloahh*, à Complut. Vulg. Anglic. Gallic. &c. Et cùm mentio fit Piscinæ Siloam Joh. IX, 7. remittunt commentatores nonnulli lectorem ad textum illũ Nehemiæ.

Græci interpretes differentiam observârunt, & verba Nehemiæ sic reddunt Κολυμβήθρας τ͂ κωδίων τῇ κυρᾷ τ͂ βασιλέως. Observat & Italus, sic reddens, *La Piscina di Selac presse al orto del Re.*

In interpretatione Græcâ notandum, qvòd videntur legisse גז *Vellus*, pro גן *Hortus*, dum reddunt τῇ κυρᾷ τ͂ βασιλέως: *Lana aut Cæsarie Regis.* Et dum vertunt ברכת השלח per Κολυμβήθρας τ͂ κωδίων, *Piscina Pellium*, seqvuntur significationem vocis Talmudicis usitatam non rarò.

Jam ergò oritur qvæstio, an *Piscina* ista vocaretur *piscina Siloami* necne? qvod adhuc non comperi à qvovis dubitatum, nec olim à meipso. At jam suspicari incipio, sic distinctum fuisse inter duas piscinas, ut inferior nomen suum retinuerit *Piscinæ Shelahh*: superior nomen obtinuerit *Piscinæ Siloah*. Nam

I. Unde aliàs distinctio ista in versione Græca, nisi qvòd interpretes seqverentur vulgarem pronuntiationem nominis *Shelahh*, cùm redderent τ͂ κωδίων.

II. Verba ista Joannis, cap. IX, 7. Εἰς τ͂ κολυμβήθραν τ͂ Σιλωάμ, ὃ ἑρμηνεύεται Ἀπεσαλμένος, denotare videntur duas fuisse Piscinas cognati admodùm soni, qvarum tamen una tantùm significaret Ἀπεσαλμένος, altera non.

III. Svadent Hierosolymitani, piscinam superiorem vocatam fuisse Piscinam *Shiloahh*, vel Siloami, in verbis istis.

Chagigah, fol. 76. 1. *Immundus ex cadavere non ingreditur montem Templi. Dicitur qvòd appareant in Atrio. Unde tu mensuras? A muro an ab ædibus? Tradit Samuel* משילוח, *A Siloamo. Et Siloam erat in medio urbis.*

Qvæstio ventilata hæc est, an immundus ex cadavere permittatur ingredi templum, & discussio rei huc devenit, ut qværat, intra qvamnam mensuram ille admittendus, an intra ipsum murum templi, an ad illam distantiam tantùm, ubi desinunt ædes urbis qvæ proximæ templo: speciatim ubi desinunt ædes Siloami.

Jam verò cùm dicant שילוח היה באמצע המדינה, qvòd *Siloam erat in medio urbis*, de fonte neqvaqvam intelligi potest, nam Fons Siloam erat planè extra urbem: Nec de Piscina inferiori, *Shelahh*, nam

nam erat & illa extra urbem etiam, vel tantùm non. Non datur ergò tertium, nisi ut Piscina hæc superior vocetur Piscina Siloam, & de nomine suo denominet regionem urbis adjacentem, videlicet qvinqve porticus atqve ædificia confinia: qvæ qvidem non erant in ipso urbis centro, at benè dici potuerunt esse *in medio* urbis, qvia sita erant non modico spatio intra urbem. ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωάμ, Luc. XIII, 4. erat inter hæc ædificia.

§. IV. *Targumista in* Eccles. II, 5. *notatus.*

IN æqvilibrio est, an Targumista in locum allegatum vafriùs agat, an obscuriùs. Sermo est de hortis Regiis: & ille, *Plantavi mihi omnes arbores aromaticas* ראיתיאו לותי טלני ומזיקי מן הנדקא *qvas attulerunt mihi lemures & dæmones ex India.* Et pergit, ותחומיה מן שור קרתא דבירושלים על כיף מיא דשילוח, *Et terminus ejus erat à muro qvi est in Jerusalem, juxta ripam aqvarum Siloami.* Redde על כיף *Juxta ripam*, illustrationis ergò, nam *ad ripam*, ut vertit Lat. Interpr. qvamvis id ipsum significare possit, significare tamen potest & aliud, idqve in difficultatem indissolubilem. Et notandum est, qvòd est על, & non עד.

Animus Targumistæ videtur hic esse. Horti Regii hunc habent terminum: Protenduntur à descensu *Sionis* usqve ad ex adverso piscinæ *Seblabb*, vel stagni inferioris, usqve ad initium muri urbis, qvi est in *Jerusolyma*: qvi murus procurrit juxta ripam aqvarum Siloami.

Illa qvæ dicuntur *Nehem. III, 15.* hæc illustrant, *Portam fontis restauravit Shallum —— & murum piscinæ Shelabb juxta hortos Regis. Porta fontis*, sive ea sic dicta fuerit à fonte *Siloami*, sive alias, distabat aliqvo spatio à Piscina regis, *Neh. II, 14.* & juxta murum Urbis intercedentem inter ista portam & piscinam, erat rivus deductus à fonte in istam Piscinam;

Verba ergò Targumistæ ita sunt reddenda, ut horti regii non dicantur extendi ad ripam aqvarum *Siloami*, sed murus iste *Hierosolymæ* procurrere *juxta* ripam istarum aqvarum, & hortum extendi ad primam partem istius muri. Non vocat igitur Piscinam inferiorem nomi-

mine שילוח *Siloahh*, ſed per *Aqvas Siloahh* intelligit rivum à fonte ductum & labentem in iſtam Piſcinam.

§. V. *Fons Etam; Porta Aqvarum.*

CIpporum Hebraicorum collector, hæc habet de fonte *Etam:* בדרך בין חברון לירושלים עין עיטם וגו׳ *In via Hebronem inter & Hieruſalem, eſt fons Etam, unde aqva promanant per tubos, usq; ad magnam piſcinam Hieroſolymitanam.* Verſio eſt Clariſſ. *Hottingeri*, qvi & ipſe addit, *intelligi puto Probaticam.*

Fuiſſe aqvæ ductum à fonte *Etam* ad Hieroſolymam, aſſeritur à magiſtris ſemel iterumqve: at qværi meritò poteſt, & an fons iſte fuerit in viâ ad *Hebronem*, & an aqvæ ejus fluerent in Piſcinam Probaticam? Nam

I. Si Fons *Etam* idem fuerit cum aqvis *Neptoab*, Joſu. XV, 9. qvod opinatur Gloſſ. in *Joma*, fol. 31. 1. (Ubi de fonte *Etam* agitur) tum non erat ab eodem cardine cœli, qvo *Hebron*, nam *Hebron* erat ab Auſtro, *Neptoab* verò ab Occidente.

II. Aqvæ à fonte *Etam* derivatæ, non ductæ ſunt in urbem, ſed in templum: qvod fuſiſſimè demonſtrari poſſet è Talmudicis, ſi eſſet opus. Et probabile eſt, hunc aqvæductum reſpicere verba Ariſteæ: ὕδατος ἢ ἀνέκλειπτός ἐστι σύστασις, &c. *Aqvæ verò confluxus nunqvam deficit* (de templo loqvitur) *ac ſi fons magnus intrinſecus naturaliter flueret. Erantq; ſubtus terram mira & inenarrabili arte aqvarum receptacula confecta per qvinq; ſtadia, qvemadmodum apparebat undiqvaqve circa templum.* Et paulò pòſt: *Abduxerunt me ex civitate ultra qvatuor ſtadia, & juſſit me unus, capite ad locum qvendam inclinato, auſcultare ſonum qvem concurſus aqvarum ederet,* &c.

Qvid plura? Conſulenti Talmudicos nil clarius, qvàm qvòd aqvæductus à fonte *Etam* fuerit in templum, non in urbem: & clarum ſatis ex ſacris paginis, aqvæductum in Piſcinam Probaticam fuiſſe à fonte *Siloami*; qvæ & ab iſto fonte, unde ea derivata, dicta eſt *Piſcina Siloami*, & à primo ejus authore *Piſcina Solomonis*, atqve à virtute ejus miraculoſè medicinali *Betheſda*.

De *porta Aqvarum* fit mentio *Neh. III, 26.* in muro urbis Orientali, ſic dicta, qvod per eam fluerent aqvæ à templo, & forſan iſta qvæ effluxerunt ex *Betheſda*. Nam cùm indeſinenter fluerent ab *Etam*

aqvæ in templum, effluerentqve ex templo superfluæ, descendebant in vallem interjacentem inter Templum & Hierosolymam, & sese evacuabant per istam Portam, qvæ inde dicta est *Porta Aqvarum*. Et probabile est *Piscinam Bethesdanam*, cui erat indesinens etiam supplementum per aqvæductum è fonte Siloami, indesinenter etiam se evacuasse per rivulum per declive Acræ, in eandem portam & sic in torrentem *Kidron*.

CAP. VI.

ΣΤΟΑ' τῦ Σολομῶντος, *Porticus Solomonis*, Joh. X, 23.

I. Obscura qvædam de Porta Huldæ, & Sacerdotis. II. Porticus Solomonis qvænam & ubi. III. Porta Susan: Consessus ibi Vigintitriumviralis: Tabernæ. IV. Pauca de statu templi secundi.

§. I. *Obscura qvædam de Portâ Huldæ, & Sacerdotis.*

A *Piscinâ Solomonis* pergimus ad *Porticum Solomonis*, cujus etiam fit mentio Act. V, 12. Crederes Στοὰν βασιλικὴν, *Porticum Regalem*, & ex ipso titulo & ex ejus magnificentiâ: Nam erat, teste Josepho, ἔργον ἀξιοαφηγητότατον τῶν ὑφ' ἡλίῳ, *Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Porticus ista Regalis, erat à latere Templi meridionali, sub se in muro habens שני שערי חולדה *duas portas Huldæ*. Middoth cap. 1. de qvibus miror potiùs qvàm vel credo, vel intelligo illud in

Schir rabba, fol. 16. 4. *Ecce ille stat post parietem nostrum. Post murum scil. templi Occidentalem: qvia juravit Sanctus Ben. qvòd iste nunqvam*

qvam

qvam destruetur. ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם *Porta etiam sacerdotis, & Porta Huldæ nunqvam erant destruendæ, donec renovaturus sit eas Deus.*

Qvænam fuerit *Porta Sacerdotis*, ignoro penitùs, si ea non fuerit Porta ista, super qvam fuit לשכת בולווטין *Conclave* Βυλευτῶν, vel *Consiliariorum*, ubi erat Consessus & Consistorium sacerdotum.

Sed esto vel ista vel alia, qvomodo hæc & reliqva conveniunt cum narratione *Josephi?*

De bell. lib. 7. cap. 1. *Jussit Cæsar dirui totam urbem & Templum, relictis tantùm turribus, qvæ reliqvis supereminebant, Phasaelo, Hippico, & Mariamme, ac muro etiam Occidentali. Hoc qvidem, ut esset præsidiariis pro castris; istis autem, ut memoriam ferrent, qvalem & qvàm munitam urbem vicisset virtus Romana.* Τὸν δὲ ἄλλον ἅπαντα τῆς πόλεως περίβολον οὕτως ἐξωμάλισαν οἱ κατασκάπτοντες, ὡς μηδὲ πώποτ᾽ οἰκηθῆναι πίστιν ἂν ἔτι παρασχεῖν τοῖς προσελθοῦσι: *Universum autem prætereà munimentum civitatis ita sunt demoliti, ut eam nunqvam fuisse habitatam, fidem faceret posteris, vel advenientibus.*

Qvibus consonat illud, qvod freqventissimum apud scriptores Hebræos, qvòd *Turnus Rufus* urbem & templum verterit aratro. Ille *Josepho* est *Terentius Rufus* ἄρχων τῆς στρατιᾶς, Αλωσ. lib. 7. cap. 1.

§. II. *Porticus Solomonis qvænam, & ubi.*

PEr *portam Huldæ* intras in Atrium Gentium, idqve sub Στοᾷ βασιλικῇ, *Porticu Regali*, qvæ & ex ipso nomine, & nobilitate structuræ, videri possit digna fundatore *Solomone*. At hæc non est ea Porticus, qvam qværimus: nec *Regale* suum nomen deduxit à Rege *Solomone*, sed à Rege *Herode*.

Josephus nos in disqvisitione nostrâ aliò ducet, qvem loqventem audi, Ἀρχαιολ. lib. 20. cap. 8. Ἤδη δὲ τότε καὶ τὸ ἱερὸν τετέλεστο, *Et jam tùm absolutum est templum* (sub Gessio Floro Procuratore Judææ circa annum *Neronis* undecimum aut duodecimum.) *Populus ergò videns, qvòd otiarentur opifices* (absoluto jam ipsius templi opere) *qvi erant numero plures qvàm XIIX. mille, urget Regem* (Agrippam) τὴν ἀνατολικὴν στοὰν ἀνεγεῖραι, *ut restauraret Porticum Orientalem.* Digna qvidem hæc sunt animadversione: Templum non absolutum fuisse

ante iſta tempora, & Porticum Orientalem ne tùm qvidem abſolutam, nec unqvam omninò; nam *Agrippa* cogitans, qvantum nummorum, & qvantum temporis inſumendum erat huic operi, non annuit ſupplicantibus: Herodes, ut videtur ex *Joſepho*, abſolvit ipſum Templum & Pronaon, & Στοὰν βασιλικὴν: ſed qvidnam amplius perfecerit, circa atria & porticus, non conſtat. Conſtat certè, plurimum ab eo imperfectum fuiſſe relictum, cùm opus non abſolutum fuerit ante poſtrema tempora *Neronis*, atqve vix ante initium belli fatalis, qvô conflagravit templum, & propriis ruderibus eſt ſepultum. Qvæ animadverſio nobis uſui erit, ad Joh. II, 20.

Pergit *Joſephus* circa Porticum Orientalem:

Ἦν δὲ ἡ στοὰ τοῦ μὲν ἔξωθεν ἱεροῦ, *Erat autem ea porticus Templi exterioris, profundæ valli imminens, ſubnixa muris qvadringentorum cubitorum, ſaxis qvadratis conſtructa admodùm candidis. Longitudo autem cujusq; ſaxi erat cubitorum viginti, altitudo verò ſex.* Ἔργον Σολομῶντος τοῦ βασιλέως πρώτου δειμαμένου τὸ σύμπαν, *Opus Solomonis Regis, qvi primus ſtruxit totum Templum.* Non opus eſt commentario ſuper hæc verba. Ἀνατολικὴ στοὰ erat primum Ἔργον Σολομῶντος: planè eloqvitur, qvænam & ubinam fuerit *Porticus Solomonis*, ad murum ſcil. templi extimum verſus Orientem: ut *porticus Regalis*, erat ad murum Auſtralem.

§. III. *Porta Suſan. Conſeſſus ibi viginti-triumviralis. Tabernæ.*

PОrta muri hujus Orientalis erat tantùm una, eaqve dicta שער שושן Porta *Suſan*.

Middoth, cap. 1. hal. 3. עליו שושן הבירה צורה *Qvia in ea ſculpta erat figura Shushan Metropoleos Perſiæ.*

Non mirum eſt, ſi memoriam *Suſan* & imperii Perſici foverent, qvia ſub eo ædificatum eſt templum, & parum incommodi ab iſto imperio paſſum: At mirum, qvòd ſculptura iſta permanſerit poſt ruinam iſtius imperii, ſummam rerum moderantibus primo regno Græcorum, & dein Romanorum imperio.

Ib. *Hanc portam intuebatur Sacerdos, dum combureret vaccam ruſam.* Nam vaccam mactans in monte Oliveto, directè ante templum, cùm ſangvinem ſpargeret, reſpexit in Sanctum Sanctorum, *Parah*, cap. 3. hal.

hal. 9. Porta ergò *Susan*, ne prospectum ejus impediret, non eâ altitudine eminuit, qvâ reliqvæ portæ, sed erat humilior, *Midd.* cap. 2. hal. 4.

Super hanc portam erat Consessus viginti triumviralis.

Sanhedr. cap. 11. hal. 2. *Tres erant consessus, unus super portam montis Templi*, id est, super Portam *Shushan*. *Alter super portam atrii*, id est, super portam *Nicanoris*. *Tertius in conclavi Gazith.*

Introëunti in atrium per portam *Shushan*, à dextra lævaqve erat Porticus columnis sustentata duplici ordine dispositis, ita ut fieret duplex ambulacrum. Atqve vel intra vel circa hanc porticum erant חנוית *Tabernæ*, ubi vendebantur sal, oleum, thus, aliaqve altari necessaria, at qvo jure, in solo sacro caveat emptor, aut venditor, aut uterqve.

Rosh-hashanah, fol. 31. 1. *Migravit Synedrium magnum à conclavi Gazith* לחנוית *in Tabernas, atq; à Tabernis in Hierosolymam.* Non qvòd in ipsis Tabernis sederet, ubi talia vendebantur, sed qvòd infima pars Atrii istius vocaretur communi nomine *Tabernarum.*

§. IV. *Pauca de statu templi Secundi.*

Judæi reduces è *Babylone*, usi sunt primùm altari sine templo, donec absolutum foret templum sub *Dario* secundo: & exinde templo sine arcâ, sacerdotio sine *Urim & Thummim*, & sacrificiis sine igne cœlesti. In nonnullis horum dirigebantur à prophetis tùm florentibus, in reliqvis urgebantur à necessitate.

Sub imperio Persico qvietè erat templo à Persis, neqvicqvam incommodi ab isto imperio est passum, isto excepto sub *Bagose*, de qvâ re *Joseph. Antiq.* lib. 11. cap. 7.

At sub imperio Græcorum, templi calamitas & gentis: & tremenda illa, qvæ de *Gog* dicuntur ab *Ezekiele*, in hujus tyrannide sunt adimpleta. Nam nihil aliud est *Gog* apud istum Prophetam, qvàm istud imperium belligerans contra populum, & Sanctuarium, & sacra Dei. Longo temporis spatio diram calamitatem passa est gens Judaica ab isto regno, cujus historiam habes apud *Josephum* & libros *Maccabæorum*. Maximè verò ab *Antiocho Epiphane*, acerrimo hoste populi & religionis. Qvi præter alia, qvæ patravit, horrenda contra legem & religionem,

nem, profanavit templum & altare, & cessare fecit sacrificium *diebus mille & trecentis*, Dan. VIII,14. vel *mille ducentis nonaginta*, cap. XII,11. rotundâ numeratione, *Pro tempore & temporibus & semi*, cap. VII,25.& XII, 9. id est, *Tribus annis & dimidio.*

De insolentiis Græcorum contra templum, legimus in

Middoth, cap. 2. hal. 3. *In cancellata cinctura* (quæ divisit *Chel* ab atrio gentium) י"ג פראורות היו שפרצו מלכי יון, *Erant effractura tredecim, quas effregerant reges Græciæ*, &c. Et illud fœminæ impudentis, in

Hierosol. Succah, fol. 55. 4. *Maria filia Bilgæ apostatizavit: Nupsit militi cuidam de regno Græcorum. Venit, percussitq; super verticem altaris, & dixit,* לוקוס לוקוס *O lupe lupe, tu devoras opes Israëlis, & tamen tempore angustiarum iis non auxiliaris.* Referuntur eadem de *Tito*, in *Avoth R. Nathan*, cap. 1.

At gravissimum omnium erat, cùm *Antiochus* pollueret templum & altare, nec sacrificia permitteret nisi Gentilitia & Idololatrica: de cujus persecutione lege I. Maccab. I. & *Josephum* Ἀρχαιολογ. lib. 12. cap. 7. &c. Adeò hæsit animis Judæorum hæc devastatio sacrorum, per annos durans tres & dimidium, ut numerum istum, ut celebrem retinerent & memorabilem, præsertim cùm sermo est de rebus tristibus & afflictis.

Echah rabbathi, fol. 60. 4. *Venit quidam Athenis Hierosolymam, atq; ibi transegit tres annos & dimidium, ut disceret lingvam sapientiæ, sed non didicit.*

Ibid. fol. 64. 1. *Vespasianus obsedit Hierosolymam tribus annis & dimidio: & cum eo erant Dux Arabiæ, Dux Africæ, Dux Alexandriæ, & Dux Palæstinæ*, &c.

Ibid. fol. 71. 1. *Tribus annis & dimidio obsedit Adrianus Betaram.*

Ibid. fol. 66. 2. *Judicium generationis diluvii, erat duodecim mensibus. Judicium Ægyptiorum, duodecim mensibus. Judicium Jobi, duodecim mensibus. Judicium Gog & Magog, duodecim mensibus. Judicium improborum in Gehennah, duodecim mensibus. Judicium verò Nebuchadnezzaris, tribus annis & dimidio & Judicium Vespasiani, tribus annis & dimidio.*

Ibid. fol. 79. 2. *Nebuchadnezzar commoratus est in Daphne Antiochæ, & misit Nebuzaraddan, ut destrueret Hierosolymam. Egit ille ibi tres annos & dimidium.* Pluri-

Plurima ſunt iſtiusmodi: ubi non tàm de præciſo temporis ſpatio determinant, qvàm alludunt ad tempus illud afflictionis ſub *Antiocho;* & feliciùs forſan fuiſſet commentariis Chriſtianorum, ſuper librum *Apocalypſeos,* ſi & illi numerum iſtum, & *qvadriginta duos menſes,* & *Mille ducentos & ſexaginta dies,* qvi in libro iſto occurrunt, alluſivè etiam intellexiſſent, & non definitè & deciſivè.

Obiter, dum de perſecutione ſub iſtâ gente loqvimur, recordamur hiſtoriæ in II. *Maccab.* II. de matre & ſeptem filiis ſubeuntibus martyrium. Cui parem, ſi non eandem, habemus, niſi mutato nomine, in

Gittim, fol. 57. 2. *Occidimur toto die, reputamur ſicut oves mactationis,* Pſal. XLIV. *Rab. Judah, dicit, Hoc intelligi poteſt de muliere & ſeptem filiis ſuis.* אתיוהן לקמי׳ לקמי־ה דקיסר. *Produxerunt primum coram Cæſare, & dixerunt, Adora idola: Qvibus ille, Scriptum eſt in lege, Ego Jehovah Deus tuus: eduxerunt eum atq; occiderunt. Produxerunt alterum coram Cæſare,* &c.

Fuſiùs hæc in *Echah rabbathi,* fol. 67. 4. & 68. 1. ubi fœmina nominatur, מרים ברת נחתום שנשבית עם שבעה בניה *Maria filia Nachtom, qvæ captiva abducta eſt cum ſeptem ſuis filiis: Accepit eos Cæſar & concluſit intra ſeptem cancellos. Produxit primum, & dixit, Adora Idolum,* &c.

Hiſtoria videtur eadem, niſi qvòd varientur nomina *Antiochus,* & *Cæſar,* de qva judicium referat lector, lectâ utraq; hiſtoriâ, pro libitu ſuo. Et qvoniam jam devenimus ad collationem hiſtoriæ Maccabaicæ cum Talmudicis, conferamus & aliam *Joſephi* cum iiſdem.

Refert *Joſephus,* ſe prædixiſſe *Veſpaſiano,* eum futurum imperatorem,

De bello Jud. lib. 3. cap. 27. Juſſit Veſpaſianus, ut cuſtodiretur Joſephus omni cum vigilantiâ, qvippe qvòd eum mittere vellet ad *Neronem.* Qvæ audiens *Joſephus* poſtulat, ut aliqvid impertiret *Veſpaſiano* ei cognoſcendum ſoli. Remotis omnibus à *Veſpaſiano,* exceptis *Tito* & duobus amicis, tùm Joſephus, Νέρωνί με πέμπεις, &c. *Tune me ad Neronem es miſſurus? — Tu ipſe, ô Veſpaſiane, eris Cæſar & imperator, tu filiusq; hic tuus,* &c.

Talmudici talem prædictionem attribuunt *Rabban Jochanani ben Zaccai,* in tractatibus anteà allegatis *Gittin,* fol. 56. 1. & *Echah rabbathi,*

ibi, fol 64. 2. *Rabban Jochanan ben Zaccai in arcâ elatus est, ut mortuus extra Jerosolymam. Abiit ille ad exercitum Vespasiani, & dixit, ubi est Rex vester? Abierunt illi & dixerunt Vespasiano, Judæus qvidam cupit te salutare. Adveniat, inqvit ille. Cùm ergò adveniret,* שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא *Vive ô Rex, Vive ô Rex:* (Sic in *Gittin*, at in *Midras*, ביבא מארי אפלטור *Vive Domine Imperator*) *Dicit Vespasianus, Tu me salutas ac si rex essem, at ego rex non sum, & rex hæc audiet, & virum talem interficiet. Cui ille, Qvamvis rex non jam sies, rex tamen eris,* דלית הדין ביתא חריב אלא על ידי מלך *Nam templum hoc non destruetur, nisi per manum regis, sicut dicitur, Et Lebanon per potentem cadet*, Esa. X, 24.

Utri horum gloria talis prædictionis sit attribuenda, an utriqve, penes æqvum arbitrum esto judicium; & redeamus nos ad tempora Græcorum.

Fractis bello tandem à *Juda*, exercitu & viribus inimici, convertitur populus ad curam & restaurationem templi & sacrorum: cujus rei historiam habes in I. *Maccab.* IV, 43. &c. Et *Joseph. Antiq.* lib. 12. cap. 11. cujus hæc verba exscribamus:

Τὸν ναὸν Ἰούδας ἔρημον εὗρε· καὶ καταπεπρησμένας τὰς πύλας, καὶ φυτὰ διὰ τὴν ἐρημίαν αὐτόματα ἐν τῷ ἱερῷ βεβλαστηκότα.

Invenit templum desertum, & portas combustas, & plantas sponte sua nascentes in templo. Flevit ergò cum suis, aspectu attonitus, &c.

Parant se ad repurgationem: resarciunt effracturas, & ut

Middoth, ubi supra, *Tredecim istas, qvas effregerant Græci*, חצרו וגדרום וגזרו כנגד י״ג השתחויות *Restaurarunt, & instituerunt secundum eas, tredecim adorationes.*

Altare, qvia Ethnicis sacrificiis fuerat pollutum, diruunt, & lapides seponunt in qvodam conclavi juxta atrium.

Middoth, cap. 1. hal. 6. *Ad ortum æstivum erat conclave, in qvo reposuerunt filii Asmonæorum lapides altaris, qvos Reges Græciæ profanaverant.* Idqve ut lib. Maccab. Μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτοῦ, *Donec adveniret Propheta, qvi de iis responderet.*

Nam cùm lapides isti fuerant olim sacrati, neqvaqvam eos adhibere voluerunt ad usum communem: & cùm fuerant profanati, neqvaqvam ad usum sacrum.

Cæte-

Cætera templi reſtaurarunt, repurgarunt, renovarunt, ut legere eſt in locis allegatis, & viceſimo qvinto menſis *Ciſleu* celebrarunt Encœnia, atqve ea inſtituerunt in annuam ſolennitatem per octiduum. De cujus ritibus dicemus ſuo loco: & cujus gratiâ in his fuimus prolixiores.

CAP. VII.

V A R I A.

§. I. Ἐφραὶμ, *Ephraim*, Joh. XI, 54. II. מרונ׳ & מרון. III. *Chalamish*, *Naveh*, *& loca alia obſcura.* IV. Χαφεναθὰ, I. Maccab. XII, 37. V. *Targ. Jonath. in* Num. XXXIV, 8. *notatum.*

BEthel, & *Jeshanah*, & עפרין, *Ephrain*, commemoratur una II. Paral. XIII, 19. E *Bethel* & *Ephraim*, apud Joſephum, De excid. lib. 4. cap. 33. *Veſpaſianus cepit duas Toparchias, Gophoniticam & Acrabatenem*, μεθ᾽ ἃς Βηθηλά τε καὶ Ἐφραὶμ πολίχνια, *Et poſt eas Bethelem & Ephraim urbeculas.*

Scribitur עפרון, cum *Vau*, & punctuatur עֶפְרוֹן apud Targumiſtam, & redditur Ἐφρῶν à Græc. Interpr. Docet tamen nota Maſſeritica, legendum eſſe per Jod עפרין, *Ephrain*: & parùm dubito, eandem eſſe cum Ephraim Joſephi, & עפרים Talmudicorum in *Menachoth*, cap. 9. de qvâ diximus in Centur. Chorograph. cap. 53.

Probabile eſt, fuiſſe urbem in Benjamitide, ſicut erat *Bethel*, qvæ cum eâ connumeratur. Erat autem *Bethel* ultimus Benjamiditis terminus, verſus Ephraimitin, ut Joſ. Antiq. lib. 5. cap. 1. Aſt ubi *Ephraim*, non adeò planum. Hoc tantùm de eâ dicit Evangeliſta noſter, qvòd erat *prope eremum*, id eſt, ut videtur, prope *eremum Judæa*, per qvam tenditur à Jeruſolyma ad Hierichuntem.

§. II. בירת מרון, & מרוני.

SHemoth *Rabba*, Sect. 5. *Historia est de fratre & sorore, qvorum alter erat in Gush Halab,* גוש חלב: *Altera in Beth Maron*, בית מרון. *Accidit incendium in domo ejus, qvi fuit in Gush Halab: Venit soror ejus à Beth Maron, atq; eum complexa est, & exosculata.*

Jam verò גוש חלב, *Ghus Chalab*, erat in Aseritide, qvod indicatur in

Menachoth, fol. 85. 2. ubi est historia de oleo pretiosissimo coëmpto in *Gush Chalab* in Aseritide, qvale coëmi non potuit alibi uspiam locorum.

Ex בית מרון, *Beth Maron*, igitur tàm vicinâ τῇ *Gush Chalab*, fortè intelligas illud in

Hierosf. Kidushin, fol. 6. 3. & *Bavah Bathra*, fol. 17. 1. מעשה במרוני אחד שהיה דר בירושלם, *Historia de Maronita qvodam*, (nam sic reddamus) *qvi hospitatus est Hierosolymis. Erantq; illi opes plurimæ, qvas cùm partiri vellet inter suos, dixerunt ei, Hoc tibi non licet, nisi coëmas aliqvid fundi* &c.

Non incongruè redditur מרוני *Maronita*: at non eo sensu qvô vox *Maronita* jam vulgò obtinet, sed ut advenientem denotat ab oppido *Maron* aut *Beth Maron*. Redde *Maronensem*, & caret scrupulo.

Atq; huc referenda fortassè sunt ista in

Rosh hashanah, fol. 16. 1. In initio anni כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, *Omnes venientes in mundum transeunt coram Deo, sicut filii Maron.* Gemara *Resh Lachish* dicit, כמעלות בירת מרון *Sicut ascensus Beth Maron.* Gloss. *Ubi via erat angusta, & duo non potuerunt simul illic incedere, unus à latere alterius, nam erat profunda vallis ab utroq; via latere.* Eadem ferè habentur, *Erubhin*, fol. 22. 2.

§. III. *Chalamish, Naveh, & loca alia obscura.*

INtertexamus & ista, novitatis ergò.

Midras rabba in Schir, cap. 2. 2. *Eccha rabbathi* in cap. 1. 17. *Vajikra rabba*, Sect. 23. *Præcipit Deus de Jacob, ut sint hostes ejus circa eum.*

כגון,

כגון חלמיש לנווה Sicut Chalamish, est τῇ Naveh.
יריחו לנוערן Jericho, τῇ Noaran.
סוסיתא לטבריא Susitha, Tiberiadi.
קסטרא לחיפר Castara, τῇ Chephar.
לוד לאונו Lydda, τῇ Ono.

Glossa: *In Chalamish habitârunt hostes Israëlis, & in Naveh, quæ ei vicina fuit, habitarunt Judæi, atq; isti hos afflixerunt.* Et alibi: *Hæc sunt nomina locorum, ubi habitabant improbi de Gentilibus, de Moab & Ammon*, &c.

Obiter notandum, vocem alibi scriptam חיפר, *Chephar*, aut *Chippar*, in *Schir rabbathi* scribi חיפה *Chephah*. Undè in *Shemoth rabba*, Sect. 29. ר׳ אבדימי דמן חיפה *R. Abdimi de Chephah*, aut *Chippah*. Itemq; in *Echah rabbathi*, fol. 64. 1. &c.

Si distantia locorum reliqvorum determinanda sit per distantiam *Susithæ* à *Tiberiade*, & *Lyddæ* ab *Ono*, erit trium milliarium aut circiter, nam eo spatio istas distitisse, ostendimus alibi. At loca ipsa si qværas, ubinam invenies? ubi *Chalamish* & *Naveh*? ubi *Castara* & *Chippar*? &c. A labore investigandi supersedemus, sine spe inveniendi, hoc tantùm observantes, qvòd miserè immutata foret rerum facies, cùm caussa foret hujus qverelæ. Nam anteà *Jericho* floruerat Judæis, in procinctu existentibus illic assiduè XII. millibus sacerdotum, de Ephemeriis: at nunc habitata Judæorum hostibus. Sic etiam erat, cùm *Lydda* foret schola Rabbinorum florentissima, at nunc inimica civitas. Digna hæc chronologico scrutamine.

Hoc solùm de חפר *Chippar*, comperimus, qvòd erat intra XII. M. pass. à *Zippore*.

Vajikra rabba, fol. 187. 4. *R. Tanchum bar Jeremia erat* בחפר *in Chippar. Interrogârunt eum aliqvid de lege, & ille docuit. Dicunt ei, nonne nos docuerunt magistri, qvòd prohibitum est discipulo docere intra* XII. *M. pass. à magistro, & ecce R. Minni magister tuus est in Zippore.* Respondit ille, יתי עלי אין ידעית *Veniat in me maledictio, si noverim eum esse in Zippore.*

§. IV. Χαφεναθά, I. Maccab. XII, 37.

In diebus *Jonathanis Asmonæi*, Συνήχθησαν τοῦ οἰκοδομεῖν τὴν πόλιν, καὶ ἤγγισε τοῦ τείχους τοῦ χειμάῤῥου τοῦ ἐξ ἀπηλιώτου, καὶ ἐπεσκεύασαν

τὸ καλούμενον Χαφεναθά, Convenerunt ut ædificarent civitatem, & appropinqvavit muro torrentis, qvi est à subsolano; & reparaverunt illud qvod vocatum est Chaphenatha.

Ubinam & qvidnam tandem est Χαφεναθά? Suspicor fuisse aliqvam partem extimæ regionis urbis versus Orientem. Pari ratione sic dictam, qvâ *Bethphage*, qvæ & extima pars urbis erat versus Orientem. Nam sic ea dicebatur, id est *Locus grossorum*, ob ficus prope nascentes in monte Oliveto. Ita & Χαφεναθά, aliqva pars etiam regionis istius versus Orientem & Olivetum sic dicta, propter dactylos ibi nascentes.

Nam כפניות *Chephanioth*, freqventer apud Talmudicos sunt dactyli palmarum, qvi ad maturitatem nunqvam decoqvuntur. מין תמרים רעים *Species palmarum malarum*, ut Gloss. in *Beracoth*, fol. 57. 2. *Fructus palmarum, qvi nunqvam maturescit*, ut Aruch in כפנות. Significatione cognatâ הינִי *Hene*, & אהיני qvæ dactylos palmarum immaturos denotat, unde derivatam opinamur *Bethaniam* in monte Oliveto. Erat ergò pars aliqva urbis, & muri extima versus Olivetum, dicta *Bethphage* à ficubus: altera *Chaphenatha* à dactylis.

§. V. *Targ. Jonath. in* Num. XXXIV, 8. *notatum.*

SIc *Moses*: מהר ההר תתאו לבוא חמת *A monte Hor limitabitis ad ingressum Hamath, & erunt exitus termini ad Zedad.*

Targumista autem sic, מטוורוס אומנוס *A monte Umanus dirigetis vobis ad introitum* טבריא *Tiberiadis, & erunt exitus illius termini*, מן תרין צטרוי *à duobus lateribus ejus tendentes*, לכדכור דבר זעמה *ad Codcor bar Zaamah*, ולכדכוי דבר סניגורא *& ad Cadcoi bar Sinegora*, ודיווקנוס ותרנגולא *& Divachenus & Tarnegola, ad Cæsaream, qva ingrederis in Abelas Ciliciorum.*

Unumqvodqve ferè vocabulum expendendum, & unumqvodqve ferè obscurum.

I. טוורוס. Hoc qvidem non adeò obscurum, qvin qvòd norint omnes montem *Taurum*, apud Geographos & Historicos celebrem, indè nomen suum ἐμφαλικοτέρως traduxisse, cùm טור *Taur*, Chaldæis & Syris significet *Mons*.

II. אומנוס

II. אומנוס. Nec hoc qvidem adeò obſcurum, qvin qvòd omnes, qvi libros Judaicos triverunt, agnoſcant montem אמנה *Amanam*, & qvi alios *Amanum*; at vereor interim, ne mecum æqvè ignorent, qvare idem Targumiſta eodem nomine vocitet *Montem Hor*, ubi mortuus eſt *Aaron*, טוורוס אומנוס. Num. XX.

III. מעלך טבריא *Ad introitum Tiberiadis.*) Miror Targumiſtam ab ipſa Chorographiâ non melius didiciſſe lectionem vocis חמת hoc in loco. Nam planum eſt, eum legiſſe חמת *Chammath*, hoc eſt *Thermæ Tiberiadis*, cùm reverà ſit *Hamath* vel *Antiochia*. Cæcutiens Geographus, qvi limites terræ Iſraëliticæ deducit ad *Tiberiadem*, niſi aliqvid velit, qvod captum noſtrum exſuperat.

IV. מן תרין תרין צטרוי *A duobus ejus lateribus.*) Et hîc planum, qvod vocem צדדה *Zedad*, ſumpſerit appellativè, pro צד *Latus*.

V. לכדכור דבר זעמה *ad Cadcor bar Zaamah*, &c.) Niſi ille cœcuciat, nos cœcutimus. Hoc tantùm obſervamus, qvòd זעמה *Zaamah*, & סניגורא *Sinegora*, *Indignationem* denotant, & *Advocatum*, forſan eo ſenſu, qvô קטיגור & סניגור *Accuſator* & *Advocatus*, freqventiſſimè apud Rabbinos, ſed qvo ſignificatu apud illum, ipſe Oedipum ſe exhibeat neceſſe eſt, vel aliqvem alium.

VI. דיווקנוס.) Suſpicor Græcum eſſe, Διαυχένιος: qvo denotatur dorſum aliqvod montis ſe attollens vel protrahens. Et ſuſpicio augetur per verſionem Hieroſolymitanam, qvæ ſic in

Verſ. 15. תחומא לדיוקינוס טור תלגא דקיסרין: qvam ego ſic verterim, *Terminus erat ad Διαυχένιον montis nivis Cæſareæ.* Ubi per Cæſaream intelligitur Cæſarea Philippi, ubi qvidem non deſiit terminus terræ Aqvilonaris, ſed ſuperiùs & ulteriùs extendebatur לתרנגולא עילאה די למעלה מן קיסרין *ad Tarnegolam ſuperiorem, qvæ eſt ſupra Cæſaream:* id eſt, πρὸς Αὐχένα montis *Antilibani.*

Albedo *Libani* nomen ei indidit, & *Libani*, & *Montis Nivis*, qvia albedo ejus à nivibus: [at qvâ notatione *Cydnus* albedinem denotet lingvâ Syrâ, fateor excedere meum Syriſmum: qvod tamen affirmat *Solin.* cap. 41. *Qvicqvid candidum eſt*, inqvit, *Cydnum gentili lingvâ dicunt Syri. Unde amni (Cydno) nomen datum.*] Et notatu dignum, qvòd *Lebanon* in textu Hebræo freqventiſſimè redditur ab interpretibus Græcis Ἀντιλίβανος, ut *Devt. XI, 24. Joſu. I, 4.* &c. Atq; aliqvando à Talmudicis vocatur, באלא *Bala.*

Cholin, fol. 80. 1. עזי דבאלא *Capræ Balæ*, glossatori sunt עזי דלבנון *Capræ Lebanonis*; & תור באלא illi est שור הלבנון *Bos Lebanonis*: nam באלא, inqvit ille, est *Saltus*.

Concludamus conjecturâ aliqvantùm extravagante, qvam excitat mentio *Lebanonis*. Suspicamur *Europam* nostram nomen suum primitùs deduxisse à *Frigore*, sicut mons iste à nivibus. Phœniçes ad columnas Herculis navigantes (de qvâ re plurima Doctiss. *Bochartus*,) à sinistra habuerunt terram חם *Cham*, *Æstus* aut ardoris *Africam*. A dextra terram חורף *Choreph*, *Hiemis* vel frigoris, (collatam præsertim cùm æstu alteriùs) à qva voce *Hboreph* fluxisse non improbabile est vocem *Europam*. Aliundè deducit vir ille eruditissimus, & fruatur sensu suo, liceat & mihi conjecturâ meâ.

FINIS
DISQVISITIONIS CHOROGRAPHICÆ JOHANNI PRÆMISSA.

IN

IN EVANGELIUM S. JOHANNIS, HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

CAP. I.

VERS. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

EN ἀρχῇ: Eodem sensu, qvo בראשית *Bereshith* in historiâ Creationis, *Gen. I, 1.* Nam hoc proponit sibi Evangelista, nempe ut ostendat, per *Verbum*, per qvod perfecta est Creatio, perfectam etiam Redemptionem: Secundam in Sacrosancta *Triade* personam, in plenitudine temporis fuisse Redemptorem, sicut in initio temporis fuerat Creator.

Confer ver. 14.

Ver. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.	*Ver. 14.* Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο.
Ἦν πρὸς τὸν θεόν.	Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.
Θεὸς ἦν ὁ λόγος.	Ἐγένετο σὰρξ, καὶ ἐθεασάμεθα, &c.

Ἦν ὁ λόγος.) Non opus est, ut curiosiùs inqviramus, unde Evangeli-

lista petierit hunc titulum, cùm toties repetatur in historiâ Creationis ויאמר אלהים *& dixit DEUS.*

Ab omnibus ferè, in hunc Evangelistam nuperiùs commentantibus, observatur, מימרא דיוי *Verbum Domini*, adhiberi freqventissimè à Targumistis, qvod facere videtur in rem præsentem.

Exod. XIX, 17. Eduxit Moses populum de castris לקדמות מימרא דיוי *in occursum verbi Domini. Job. XIII, 9.* ונסיב מימרא דיוי *& acceptavit Verbum Domini faciem Jobi.* Psal. II, 4. מימרא דיוי ירחך להון *Verbum Domini subsannabit eos:* & Psal. CVI, 12. *Crediderunt* בשום מימריה *in nomine verbi ejus.* Ezech. XX, 17. וחס מימרי *& pepercit iis verbum meum.* Et ne plura, pro *& ero tecum*, Gen. XXVI, 2. Targ. habet ויהי מימרי בסעדך *& erit Verbum meum in adjutorium tuum.* Et Gen. XXXIX, 2. *Et erat Dominus cum Josepho.* Targ. והוה מימרא דיוי בסעדיה דיוסף *Et erat Verbum Domini in adjutorium Josephi.* Et sic ubicunqve occurrit ista phrasiologia.

Hoc tamen non est dissimulandum, Vocem מימרא aliqvandò nihil aliud significare, qvàm Ego, Tu, *Ipse:* & applicatur etiam hominibus. Ut Job. VII, 7. *Oculi tui in me.* Targ. עינך במימרי. Sic etiam Job. XXVII, 3. *Spiritus meus in me.* Targ. נשמתי במימרי. Et II. Paralip. XVI, 3. *Fœdus est inter me & te.* Targ. קיימא בין מימרי ובין מימרך. Et cap. XXIII, 16. *Fœdus inter seipsum & populum & regem.* Targ. קיים בין מימריה ובין כל עמא ובין מימרא דמלכא.

Observo in *Zechar. VII, 12.* ברוחו *per Spiritum ejus*, à Targumistâ reddi במימריה *per Verbum ejus:* si modò vox ista sit strictè sic reddenda. Nam ex allegatis novissimè, videtur יי׳ במימריה reddi posse, *Dominus per seipsum, vel Dominus ipse.*

Observo etiam Græcos interpretes, malè lectis vocalibus vocabuli דבר in *Habbac.* III, 5. reddere πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος: cùm potiùs reddendum esset, πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λοιμός. Nam animus Prophetæ est, *Coram facie ejus ivit pestis.*

VERS. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Transit jam Evangelista à Creatione per λόγον, ad redemptionem per λόγον. Declaraverat, eum dedisse *esse* omnibus Creaturis, vitam omni-

omnibus animalibus ver. 3. & jam ostendit, ut vitam homini dederit mortuo per peccatum.

Gen. III, 20. Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Hevah, vitam, Græc. Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τ̃ γυναικὸς αὐτ̃ Ζωή. Illam, vocavit *Vitam*, qvæ introduxerat mortem, nam meliorem vitam ille jam gustaverat per semen mulieris promissum: Qvo respexisse Evangelistam in hisce verbis, parùm est dubitandum.

Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τ̃ ἀνθρώπων.

Vita per Christum erat lux, oriens in tenebris lapsus & peccati, & lux, per qvam ambularunt omnes fideles. Opponere videtur Evangelista hacce in clausulâ, vitam lucemqve exhibitam in promissione Christi, vitæ & luci, qvam jactârunt Judæi in lege. Vitam expectarunt ex operibus legis, & majorem lucem non norunt, qvàm lucem legis, qvam celebrant infinitis encomiis. Unum pro multis ex

Beresh. rabb. Sect. 3. *Et dixit DEUS, fiat lux. R. Simon dicit, Qvinqvies ibi scribitur Lux, secundùm qvinqve qvintanas legis. Et dixit DEUS, Fiat lux, secundùm librum Geneseos, in qvo occupatus Deus, creavit mundum. Et fuit lux, secundùm librum Exodi, in qvo exeunt Israëlitæ è tenebris in lucem. Et DEUS vidit lucem, qvòd bona, secundùm librum Levitici, qvi repletus est ritibus multis. Et divisit DEUS inter lucem & tenebras, secundùm librum Numerorum, qvi dividit inter exeuntes ex Ægypto & intrantes in terram. Et vocavit DEUS Lucem Diem, secundùm librum Devteronomii, qvi repletus est traditionibus multis.* Glossa de luce parum distans à tenebris.

VERS. 5. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει.

Lux hæc promissionis & vitæ per Christum, splendet in tenebris nebulosorum typorum sub lege, & in obscuritate Prophetarum; & tenebricosa ista, eam non comprehenderunt, qvin qvod luceret: nec eam ita comprehenderunt, qvin qvod opus foret, ut majore splendore, id est Evangelico, elucesceret. In hunc sensum loci ego eò magis inclino, qvòd videam Evangelistam agere de viis & mediis, qvibus mundo patefactus est Christus ante patefactionem suam in carne. Primò

in promissione vitæ vers.4. deinde in typis & Prophetiis, & denique per *Baptistam*.

Vers. 9. Ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

כל באי עולם Id est, omnes homines, qui sunt in mundo. *Hierosf. Sanhedr.* fol. 26. 3. *Nonne Sol oritur* על כל באי עולם *Super omnes venientes in mundum?*

Ibid. fol. 25. 4. כל באי עולם *Omnes venientes in mundum non possunt creare unam muscam.*

Rosh Shanah, cap. 1. hal. 1. *In initio anni* כל באי עולם *Omnes venientes in mundum, transeunt coram facie DEI.* Infinita sunt phrasiologiæ exempla.

Sensus loci est, quòd Christus in Evangelio fulgens, lux est, universum orbem illustrans. Lux legis Judæis solùm illuxit, ast hæc lux omnibus habitantibus orbem.

Vers. 12. Ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν.

Ἐξουσίαν τοῖς αὐτοῖς. Ut *Eccles. V, 18. & VI, 2.* apud LXX. Privilegium, licentiam, dignitatem concessit iis, ut vocentur & fiant filii DEI: Israël olim erat filius, & primogenitus, *Exod. IV, 22.* at jam ex omnibus gentibus adoptandi filii.

Vers. 13. Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, &c.

Quæras, an Evangelista hoc in loco regenerationem opponat naturali generationi, an modis istis, quibus autumârunt Judæi, homines factos esse filios DEI. De priori fusè commentatores: de posteriori quæramus.

I. οὐκ ἐξ αἱμάτων. Ubi numerus pluralis notandus.

Shemoth rabba, Sect. 19. *Dicunt Rabbini nostri, quòd omnis Israël rejecerat circumcisionem in Ægypto.*——— *At tandem sunt circumcisi* ונתערב דם הפסח בדם המילה *& commistus est sanguis Paschatis, cum sanguine circumcisionis. Accepitq; DEUS unumquemq; eorum, atq; eum est exosculatus.*

Gloss.

Gloss. in Vajicra rabb. fol. 19 1. *Dixi* בדמיך חיי *In Sangvinibus tuis vive. In duobus sangvinibus, Paschatis & Circumcisionis.*

Maimon. Issurei biah, cap. 13. *Per tria introducti sunt Israëlitæ in fœdus, per Circumcisionem, baptismum & oblationem sacrificii.* ——— *Paritérq; Ethnicus, si admitti vellet in fœdus, opus habuit Circumcisione, baptismo, & oblatione sacrificii.*

Adverte, ut ἐξ αἱμάτων Circumcisionis & Paschatis, renatos dicant *Israëlitas* à suâ degeneratione: atq; ut ἐξ αἱμάτων Circumcisionis & sacrificii (addito solùm Baptismo) factos filios Dei arbitrentur etiam Ethnicos, cùm per proselytismum facti forent *Israëlitæ* & filii fœderis: filiationem aliam, veram adoptionem, ignorârunt.

II. Ἐκ θελήματος σαρκὸς, eo sensu, qvô Patriarchæ, reliqviqve Judæi, ex pluribus uxoribus plurimos filios ambierunt, ut filios scilicet seminis Israëlitici & fœderati.

III. Ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, eo sensu, cùm multos Proselytos ambierunt, admittendos in Israëlitismum, & sic in fœdus & filiationem.

Hi erant modi, qvibus autumârunt illi, homines adoptatos fuisse in filios DEI, factos scilicet *Israëlitas*? Ast longè aliud de adoptione & filiatione docet Evangelium.

VERS. 14. Δόξαν ὡς μονογενοῦς.

Ὡς hoc in loco idem ferè sonat, qvod *dignum.* Vidimus gloriam ejus Gloriam *dignam* unigenito Dei. Non terrena pompa coruscantem, qvod de *Messia* somniat gens Judaica, sed qvæ decuit Dei unigenitum, gloriam sanctitatis, gratiæ, veritatis, & miraculorum.

VERS. 16. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος.

Apparuit ille inter nos plenus gratiâ & veritate. *Et ex plenitudine ejus nos omnes,* qvi cum eo versati sumus, ac gloriam ejus vidimus, *accepimus gratiam & veritatem.* Imò accepimus insuper *gratiam pro gratia propaganda,* i. e. gratiam Apostolatus, ut gratiam propagemus in aliis. Ἀντὶ finem designare freqventissimè, nemo non novit.

VERS. 21. ὁ προφήτης εἶ σύ;

Id est, ὁ προφήτης, εἷς τῶν ἀρχαίων ὃς ἀνέστη, ut Luc. IX, 8, 19.

I. Cùm dicant traditionum patres, *discessisse Spiritum Prophetiæ à populo post mortem Zachariæ & Malachiæ*, non comperis, qvod Prophetam ullum expectârint, ante tempora *Messiæ*, nec qvod qvisqvam in istâ temporis intercapedine, se venditaverit pro Propheta.

II. Crediderunt in adventu *Messiæ* resuscitandos fore Prophetas.

Sanhedr. fol. 91. 2. *Vox speculatorum tuorum, Vocem extulerunt, Jubilabunt simul*, Esai LII, 8. ——— *Dicit R. Chaia bar Abba, Dicit R. Jochanan, omnes Prophetæ edent Canticum simul voce unâ.*

Ibid. fol. 92. 2. *Omnes justi, qvos resuscitabit Deus à mortuis, non redibunt iterum in pulverem.* Gloss. *Qvos resuscitabit in diebus Messiæ.*

Ad talem sanctorum resurrectionem applicant illud, *Michææ*, cap. V, 5.

Succah, fol. 51. 2. *Suscitabimus septem Pastores. Davidem in medio, Adamum, Sethum, Methusalemum à dextra ejus. Abrahamum, Jacobum & Mosen à Sinistra. Atq; octo Primates hominum. Qvinam illi? Jesse, Saul, Samuel, Amos, Zephanias, Zedechias* (vel potiùs *Ezechias* ut Kimch. in locum) *Messias, & Elias. Ast ego certè non novi*, inqvit R. Solomon, *unde hæc hauserunt.* Nec qvidem ego.

Græci interpretes pro *Octo primarios hominum*, habent ὀκτὼ δήγματα ἀνθρώπων, *Octo morsus hominum*, sensu alienissimo. Cœcutierunt in lectione vocis נסיכי pro qvâ legerunt נשכי.

Qvò magis ergò appropinqvaret *regnum cœlorum*, vel tempus expectatum adventus *Messiæ*, eò magis somniarunt illi de resurrectione Prophetarum. Et cùm in lucem prodiret vir aliqvis insignioris gravitatis, pietatis, sanctitatis, in promptu illis erat, eum concipere Prophetam à mortuis resuscitatum, Vid. Matth. XVI, 14. Is animus hujus qvæstionis, ὁ προφήτης εἶ σύ, Tune ùnus Prophetarum à mortuis resuscitatus?

VERS. 25. Τί οὖν βαπτίζεις;

Expectârunt & illi mundum renovandum sub adventu *Messiæ*.

San-

Sanhedr. fol. 92. 2. *Annis istis, qvibus renovaturus est Deus mundum suum.* Aruch, hæc citans, addit *Annis iste mille :* sic etiam gloss. in loc.

Inter alia expectarunt purificationem immundorum.

R. Sol. in Ezek. XXXVI,26. *Expiabo vos atq; amovebo immunditiam vestram, per aspersionem aqvæ purificationis.*

Kimchi in Zechar. IX, 6. *Tradunt Rabbini b. m. Elias purificabit Nothos, eosq; restituet congregationi.* Paria habes in

Kiddushin, fol. 71. 1. אליהו בא לטמא ולטהר *Elias venit ad immundos distingvendum, & ad purificandum,* &c.

Cùm ergò viderent Baptistam, ritum tàm inusitatum introducere, qvô etiam *Israëlitas* admisit in novam religionis normam, qværunt qvanam ille hoc authoritate, si non sit ipse *Messias*, aut *Elias*, aut unus de resuscitatis Prophetis?

Ut *Eliam* expectarent venturum, omnibus est notum. Idq; malè conceptis verbis, *Malachiæ* cap. IV. 5. Cui errori patrocinatur versio Græca; Ἀποστελῶ ἡμῖν ἠλίαν τὸν Θεσϐίτην. Ubi τὸν Θεσϐίτην addunt de proprio interpretes, in favorem traditionum suarum: Qvibus non infreqvens, in versione sua, traditionibus Judaicis favere in injuriam sacri textus.

Vers. 29. ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ.

Allusum est planè à *Johanne* ad agnum sacrificii jugis, τὸν ἐν τύπῳ αἴροντα ἁμαρτίαν τοῦ Ἰσραήλ.

I. Præceptum erat, ut offerens sacrificium manum suam imponeret capiti victimæ, *Levit.* I, 4. & III, 2. & IV, 4. &c.

II. Ratio ritûs erat, ut peccata sua, & reatum transferret, qvasi in victimam, qvod in hirco emissario clarum maximè, *Levit.* XVI, 21. 22.

Hinc dicitur Christus *peccata nostra tulisse in corpore suo super lignum,* I. Petr. II, 24. id est, ut victima super altare. Et *à Deo pro nobis factum fuisse peccatum,* II. Cor. V, 21. id est, חטאת *Sacrificium pro peccato.*

III. Adhibitus est idem ritus circa agnum Sacrificii jugis, qvi oblatus est pro toto Israële. *Viris stationariis* (ut vocabantur) *ut vicarius totius populi, manus suas capiti agni imponentibus, Taanith,* cap. 4. hal. 2.

Huc ergò tendunt verba Baptiſtæ: Agnus Dei, hoc eſt Sacrificium juge, fert aut tollit peccata Iſraëlis, ut ſacrificium pro toto Iſraële. Aſt ecce hîc adeſt agnus Dei verus, qvi tollit peccata mundi.

VERS. 39. Πȣ̃ μένεις;

Senſus qvidem proprius & proximus eſt, *ubi habitas*, aut *hoſpitaris*, aut pernoctas? At geſtit animus meus ſic reddere, ac ſi dictum eſſet, *Ubi Sabbatizas?* & conjectare, diem hunc fuiſſe Veſperias Sabbati. Nam

Cùm dicitur, *Manſerunt apud eum diem illum*, ὥρα δ' ἦν δεκάτη, duriuſculum eſt de die jam labente intelligere, qvi qvidem erat jam propemodùm elapſus, ſed potiùs de die inſeqvente.

Erat jam ultra medium *Novembris* noſtri, cùm hæc occurrerent *Bethabaræ*, ut tempora calculanti accuratiùs patebit planè, & qvantillum diei tùm reliqvum horâ decimâ. Erat tùm Solis occaſus aut circiter, & novi diei initium, & rectiùs dici poterat: manſerunt apud illum *noctem iſtam*, qvàm *diem iſtum*, niſi qvòd indicare voluerit Evangeliſta, qvòd apud eum manſerunt diem poſterum: qvem Sabbatum fuiſſe non contendimus, ſed non ſine ratione ſupponimus.

Cæſar. Comment. lib. 4. vel *Oppi:* de bell. Alexandrino, *Cæſar duabus de cauſis eo die dimicare nolebat, qvòd & nullos milites in navibus habebat, & poſt horam decimam diei res agebatur.*

VERS. 42. Εὑρίσκει τὸν ἀδελφόν.

Sic *Sanhedr.* fol. 30. 2. אשכחיה רב נחמן בר יצחק לרב הונא & plurima iſtiuſmodi apud Talmudicos, ut & אשכחנא & אשכחן Εὑρήκαμεν.

VERS. 42. Ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ.

Non video qvidem ego, cur vel ſubſtituenda ſit vox Ἰωάννȣ, vel Ἰωαννᾶ, vel cur vox Ἰωνᾶ retenta, eadem cenſenda ſit cum Ἰωαννᾶ, pro qvâ re contendunt non pauci.

I. In *Luca* cap. tertio nomen *Jochanan* tripliciter profertur pronun-

nuntiatione Græcâ. Ἰωαννᾶ, verſ.24. ſic יוחנא apud Rabbinos. Ἰωαννᾶ, verſ. 27. Ἰωνᾶν, verſ. 30. At nunqvam Ἰωνᾶ.

II. *Jonah* erat nomen apud Judæos uſitatiſſimum, atq; apud Talmudicos occurrit freqventer, ſcriptum יונה: Qvare ergò non permittendus pater *Petri* eo nomine vocari, æqvè ac nomine *Johannis?*

III. Præſertim verò cùm hic filius *Jonæ* celebrem illum Prophetam in hoc imitaretur, qvòd uterq; primus prædicaret Gentilibus, uterqve iter carpens à *Joppa*.

ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

Beza: *Qvod eſt, ſi interpreteris, Petra.* Sic Act. IX, 36. *Tabitha, qvæ interpretata dicitur Dorcas,* Vulg. *Caprea.* At num Lexicographos agunt amanuenſes ſacri, aut ludimagiſtros, ut doceant tantùm vocem Syram *Cepha*, Græcâ lingvâ ſignificare πέτρα, & *Tabitha, Dorcas?* Qvin potiùs hoc docent, qvòd Propria hæc nomina Syra, propriis iſtis nominibus proferentur à Græcis. Nam proprium nomen *Syrum* hic redditur in proprium nomen *Græcum*, & non appellativum in appellativum; nec proprium in appellativum.

Aſt habeat Vulg. interpres qvod optat; & eſto, *Tu vocaberis Petra:* vix tamen conceſſeris, Salvatorem *Simonem* vocaſſe *Petram* directô ſenſu, & maximè laudabili. *Nam non eſt Petra præter Deum noſtrum*, II. Sam. XXII, 32. Ubi Græc. interpr. Pro צור *Petra*, habet Κτίστης, *Creator*, qvam vocem adhibet ipſe *Petrus*, docens qvis ſit *Petra*, I. Pet. IV, 19. Sed

Eſt *Petra ſcandali*, æqvè ac *Petra fundamenti*, & factus eſt *Petrus* Petra ſcandali in ruinam myriadum, non ipſius qvidem culpâ, ſed eorum, qvi, vel ex ignorantiâ, vel pervicaciâ, vel utrâqve, illum æſtimant pro Petrâ, ſuper qvam ædificatur Eccleſia.

Tu itaq; ô interpres, ſi ita tenaciter adhæres iſti verſioni, *Tu vocaberis Petra*, permitte ut reddatur Anglicè, Thou wilt be called the Rock: & ut concipiatur Chriſtum loqvi Propheticè, & prænuntiare oriturum in Eccleſia grandem illum errorem, qvô funeſtius triſtiuſve nihil vidit orbis Chriſtianus, vid. *Petrus eſt Petra.*

VERS.

VERS 47. Ἔρχη καὶ ἴδε.

בואת & איתא חמי aliqvandò תא חמי & תא חזי, וראה Talmudicis uſitatiſſimè.

VERS. 48. Ἀληθῶς Ἰσραηλίτης.

Confer Eſai. LXIII, 8. *Vidi te*, inqvit Chriſtus, *cùm eſſes ſubter ficum.* Et qvidnam tandem ibi agentem? Non dormientem abſq; dubio, non otiantem, non mali aliqvid agentem, nam tùm tale encomium à Chriſto non obtinuerat; qvin potiùs aut orantem aut legentem aut meditantem, aut aliqvid religioſum præſtantem, in receſſu ſub aliqva ficu, & extra conſpectum hominum: adeoqve extra conſpectum hominum, ut ipſe agnoſcat Jeſum pro *Meſſiâ*, qvi potuerit eum conſpicere. Hinc *Verus ille Iſraëlita, in qvo non dolus*, ideò qvod receſſum iſtum qværeret dum oraret, & non ſecundùm religioſum dolum & hypocriſin gentis oraret, in viis & plateis & publicè, ut conſpiceretur ab hominibus.

Et jam collegit ſibi Chriſtus qvinqve diſcipulos, *Andream, Petrum, Philippum, Nathaneelem* (qvi videtur idem eſſe cum *Bartholomæo*) & alium anonymum, verſ. 35. 40. qvem ego ex collatione cap. XXI, 2. conceperim eſſe *Thomam.*

VERS. 52. Ἀμὴν, Ἀμὴν.

Si Chrſtus ita geminaverit, cur non etiam geminatur apud reliqvos Evangeliſtas? Si verò non geminaverit, cur geminat hic noſter?

I. Reſponderi poſſet, qvòd cùm Chriſtus hanc aſſeverationem adhibet apud *Johannem*, non eſt ad eaſdem ſententias & res, ad qvas ſimplicem *Amen* adhibet apud alios Evangeliſtas.

II. Reſponderi etiam poſſet, qvòd *Johannes* ſcribens pro *Helleniſtis*, vocem hanc profert iiſdem literis, qvo protulit Chriſtus Hebraicè, & eandem profert iterum eo modô, qvo ſoliti Græci, retentâ etiam voce Hebraicâ.

III. At notandum, qvòd cùm freqventiſſimè adhiberetur ab omnibus *Amen* in fine orationis aut ſententiæ, non adhibetur in initio niſi

nisi à solo Christo, qvi ipse est *Amen*, Apoc. III, 14. & אלהי אמן Esai. LXV, 16.

Simplex ergò *Amen*, qvâ usus est ille apud alios Evangelistas, geminatam in se continuit *Amen, Amen.* Ego *Amen* verax & Fidelis, *Amen*, id est ἐπ᾽ ἀληθείας, dico vobis. Et non decuit os cujusvis mortalis *Amen* proferre in initio sententiæ eo modo, qvo Christus: atqve ipsi qvidem magistri traditionum, qvi videbantur esse oracula gentis, dixerunt באמרין & היכנותא *in veritate dico*, at non *Amen dico.*

IV. *Amen*, in se continet Ναὶ & Ἀμὴν, II. Cor. I, 20. Apoc. I, 7. *verum* & *stabile* aut firmum: אמונה אמן Esa. XXV, 1. Interlin. *Veritas, firmitas.* Alii Evangelistæ vocabulum exprimunt, qvô usus est Salvator; *Johannes* geminat, ut innuat plenum ejus sensum.

Dubius hæsitavi, an hîc adducerem blasphemiam istam, qvam evomunt Talmudici contra beatissimum Jesum nostrum, in allusionem dicam an irrisionem vocabuli hujus *Amen*, qvo nomine & ipse insignitur; & qvâ asseveratione ille dictata sua insignit: ut tamen mecum, ô lector, latratus tales horreas, & virulentiam istorum hominum justâ cum indignatione observes, eam habe ipsorum verbis: qvamvis me pudet recitare, qvæ eos non pudet effutire.

Schabb. fol. 116. 2 Fingunt *Immam Shalom* uxorem R. *Eliezeris*, & fratrem ejus *Rabban Gamalielem* adiisse ההוא פילוסופא Philosophum qvendam (Gloss. *Hæreticum*) magni nominis ob integritatem suam in rebus dijudicandis, & qvòd non acciperet munus. Affert ei fœmina candelabrum aureum, atqve obsecrat, ut dividatur sibi hæreditas. Objicit Rabban Gamal. *Nobis scriptum est, Filia non hæreditabit vice filii. Ast Philosophus, Ex qvo vos migrastis è terrâ vestrâ, aufertur Lex Mosis* ואיתיהיבת און *& datur Aven* (Evangelium vult, sed scurrulo titulo stigmatizat vanitatis;) *atqve in eo scribitur* ברא וברתא כחדא ירתון *Filius & filia hæreditabunt simul. Postero die affert ei Rabban Gamaliel* ההוא חמרא לובא *Asinum Lybicum. Tùm dicit illis, Qvæsivi ad finem Aven* (Evangelii) *& scribitur in eo,* אנא און *Ego Aven non veni, ut diminuerem de lege Mosis, sed ut adderem ad legem Mosis.* Abutitur, ut nomine Salvatoris, sic ejus verbis, Matth. V, 17.

Post execrationem blasphemiæ, cogita, lector, qvalisnam hic judex, ad cujus judicium confugiunt *Rabban Gamaliel* ipse Synedrii præ-

præſes, & ſoror ejus magni *Eliezaris* uxor. Chriſtianus, ut videtur ex tota tela hiſtoriæ: Aſt eheu qvalis Chriſtianus, qvi non pluris facit Chriſtum & Evangelium! Utcunqve: ſi Chriſtianus qvalis qvalis, obſervatione digna certè eſt hiſtoria, ſi aliqvid ſit in eâ veri, qvoad hiſtoriam iſtorum temporum, & qvoad hanc qvæſtionem, An tunc temporis fuerint Judices Chriſtiani?

VERS. 52. ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους, &c.

Alluſionem ad ſcalam *Jacobi* notant omnes: Senſus videtur hic eſſe, *Credisne qvia dixi, vidi te ſub ficu?* Num illud tàm mirandum in oculis tuis? Majora videbitis. Nam tantam miraculorum & revelationum copiam apud me videbitis, ac ſi conſpiceretis ipſum cœlum apertum, atqve Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes, ac ſecum portantes omnimodam revelationem, atqve authoritatem & potentiam à Deo, impertiendam filio hominis. Ubi hoc includitur, Angelos ei miniſtraturos modo ſingulari: ſicut in viſione iſtâ Jacobi, famulitium Angelicum ei à Deo eſt promiſſum & paratum in ipſo peregrinationis ſuæ jam exordio.

De ſcalâ iſtâ ſomniant & Rabbini, in *Bereshith rabb.* Sect. 68. *Scala eſt aſcenſus altaris & altare, Angeli ſunt ſacerdotes,* &c. In *Vajicra rabb.* fol. 199. 1. & *P. Eliezer* cap. 35. Angeli ſunt Principes monarchiarum. *Princeps Babel aſcendit 70. gradus. Princeps Mediæ 52. Princeps Græciæ 180. Princeps Edom incertum qvot,* &c. In *Cholin*, fol. 91. 2. Emenſurant latitudinem ſcalæ, nempè qvod fuerit 8000. paraſangarum: & qvod craſſities Angeli fuerit 2000. paraſangarum. Egregios Mathematicos!

CAP.

CAP. II.

VERS. I. Καὶ τῇ τρίτῃ τῇ ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο, &c.

CHetubboth, cap. 1. hal. 1. בתולה נישאת ליום הרביעי *Virgo nubit die Hebdomadis qvarto, & vidua die qvinto.*

Ibid. fol. 3. 1. *Hic mos non obtinuit, nisi à decreto Ezræ, & porrò. Nam non consident consessus, nisi die secundo & qvinto. Ast ante decretum Ezræ, cùm consessus isti convenirent qvovis die, licuit uxorem ducere qvovis die.*

Duplex restrictionis hujus redditur ratio.

I. מפני טענת בתולים. Maritanda erat virgo die hebdomadis qvarto, qvia convenit consessus triumviralis die qvinto: ut si maritus non comperiret uxorem suam virginem, sed jam tactam, dum æstuaret ira ejus, recurreret ad Consessum judicialem, pro pœna ei infligenda secundùm legem. At qvare ergò non æqvè die hebdomadæ primo? Nam *Beth Din* sedit die secundo.

II. שלא יטרח בצרכי סעודה. Ne violaretur Sabbatum ob præparationem convivii nuptialis. Cui præparationi indulti sunt dies primus, secundus & tertius septimanæ.

Ratioq; qvare vidua maritanda erat die qvinto, hæc erat, nempè ut cum eâ lætaretur maritus tribus diebus, qvinto, sexto, & Sabbato. Vid. locum & gloss. & *Rambam*.

Si ergò virgo fuerit sponsa hæc nostra, nuptiæ factæ sunt die septimanæ qvarto, *Mercurii* nostro: Si vidua, die *Jovis*, illis septimanæ qvinto. Computetur ergò numerus dierum apud Evangelistam, & detur, diem istum fuisse Sabbathum, de qvo dicitur, *qvod manserunt apud eum diem illum*, vers. 39. tùm die hebdomadis primo, processit Christus in *Galilæam*, & convenit *Nathanielem*, & dies ab isto tertius est septimanæ qvartus. Sed calculet qvispiam pro placito suo.

Γάμος.

Talmudicis aliqvandò הילולא. Aliqvando נישואים. Aliqvandò חופה. Aliqvandò הכנסת כלה Res pompæ & lætitiæ.

I. Prodiit virgo maritanda, è domo patris, ad domum mariti בהינומא וראשה פרוע *in peplo aliqvo, at passis capillis*, vel capite nudo.

II. Obvians qvispiam de via ei cessit, qvod semel factum est ab ipso rege *Agrippa*.

III. Portarunt ante eam poculum vini, qvod vocarunt כוס תרומה *Poculum Trumæ:* per illud denotantes, non indignam esse eam, ob puritatem virginitatis, qvæ nuberet sacerdoti, & comederet de *Trumah*.

IV. Saltantes & tripudiantes decantarunt laudes sponsæ; In *Palæstina* his verbis: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן: *Nō opus ei fuco, aut stibio, aut complicatione capillorū, ipsa formosissima est.*

V. Sparserunt inter pueros grana, vel legumina qvædam, ut testentur olim, si opus fuerit, se vidisse istam fœminam nuptam virginem.

VI. Sparserunt etiam vel severunt hordea, per ritum istum denotantes fructificationem: qvæ omnia aliaq; habes in *Chetubb.* capp. primo & secundo. An hæc lusoria præsente Christo?

VII. Item in *Sotah*, fol. 49. 1. Mentio est de coronis sponsorum & sponsarum, qvalesnam illæ, & de qvibus sunt compactæ.

VIII. Ob lætitiam in nuptiis habendam, prohibuerunt, ne essent nuptiæ intra aliqvod festum (Paschatis, Pentecostes aut Scenopegiæ) ששמחה היא לו *qvia nuptiæ erant lætabundæ:* שמחה בשמחה *Et non commiscuerunt lætitiam cum lætitiâ;* lætitiam nuptialem cum lætitiâ festi, *Moëd Katon*, fol. 8. 2.

IX. Convivatio & hilaritas nuptialis continuata est per totum septiduum. Qvod & olim *Judic.* XIV, 12.

Καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ.

Non invitata, ut videtur, cum Christo & Discipulis, sed qvæ ibi fuerat ante eorum invitationem.

Convivas nuptiales concipere potes ex his verbis *Maimonidis*. *Sotah*, cap. 6. חתן וכל השושבינין ובני חופה *Sponsus atq; omnes socii, & filii thalami, non tenentur ad faciendum tabernaculum* &c.

I. שושבינא generaliore significatione *Socium* denotat aut *amicum*, ut in Targ. Judic. XIV, 12. II. Sam. XIII, 3. peculiarius tamen applicatur ad amicos convenientes in convivationibus nuptialibus.

II. Strictissimè ad duos illos, de qvibus in *Che-*

Chetubb. fol. 12. 1. *Olim constituerunt duos Shoshbenin, unum sponso, alterum sponsæ, ut ministrarent iis, tempore præsertim ingressus eorum in thalamum.* In hunc præcipuè finem, hi sunt instituti, ut caverent providerentqve, ne qvid doli aut fraudis esset circa signa virginitatis sponsæ, ut gloss. ibi fol. 6. 2. Ridiculè, ut semper ferè, nugantur Rabbini, *Michaëlem* & *Gabrielem* duos istos *Shoshbenin* fuisse ad nuptias *Adami* & *Evæ*, *Bereshith rabba*, fol. 10. 4.

III. Qvid & qvos vox ista nuptialis latiori sensu denotet, disce ex

Bava bathra, fol. 144. 2. אחין שעשו מקצתם שושבינות וגבי׳ *Si aliqvis inter fratres faciat Shoshbinuth, vivente adhuc patre, cùm redit Shoshbinuth, redit & ea in medium. Nam Shoshbinuth postulatur coram Beth Din. At verò si mittat qvispiam amico suo cados vini aut olei, hi non repostulantur coram Beth Din.* שהן גמילות חסדים *Nam hoc est opus charitativum.*

Obscura hæc hunc sensum secum ferunt,

Hic erat mos *Shoshbenuth*: Accepit qvis cœlebs munus aliqvod secum, pro lætitia nuptiarum amici sui, & comedit cum eo; cùm advenirent nuptiæ cœlibis istius, tenebatur sponsus ille, ad qvem dona tulit, par pari illi referre. Imò si pater nuptias faceret filio suo, convenirentqve amici dona secum ferentes in honorem nuptiarum, darentqve filio (jam sponso) tenebatur pater ad retribuendum, cùm illi etiam uxorem ducerent.

At verò si mitteret qvispiam vinum aut oleum aut aliqvid istiusmodi sponso in honorem nuptiarum, ipse autem non iret & comederet & lætaretur cum sponso in nuptiis suis, hoc non erat de natura τῆς *Shoshbinuth*, nec repetendum coram consessu, nam erat donum gratuitum.

IV. Christus ergò & qvinqve ejus Discipuli, non erant in his nuptiis spontanei tales *Shoshbinim*, nam erant invitati, sed erant de numero eorum, qvi vocabantur בני חופה *Filii thalami*, ut distincti à *Shoshbenin*. Sed sub qvorum numero, vel horum vel illorum censenda sit mater, an sub neutro, inane est qværere. Fortè curam ea aliqvam gessit circa præparanda necessaria ad nuptias, utpote qvæ vel sponsum, vel sponsam cognatione aliqvâ attingeret.

VERS. 6. Ὑδρίαι λίθιναι ἕξ.

משיקין ארץ המים בכלי אבן כלי אבן *Bezah*, fol. 17. 2. Gloss. *Si cui sit aqva idonea ad bibendum, ea autem aliqvô modô contrahat immunditiam, impleat ea vas lapideum*, &c.

Kelim, cap. 1. hal. 1. כלי גלליםם וכלי אבנים: Ubi concedunt commentatores per כלי גללים intelligi posse *Vasa marmorea*, qvamvis & aliam interpretationem admittant: at de כלי אבנים iis nulla.

Numerum hydriarum senarium ego non consvetudini gentis ascripserim, sed multitudini jam præsenti. Verum qvidem est, adhibitas tales hydrias & in nuptiis & in aliis conviviis, unde lavarentur manus, ast numerus vasorum, & qvantitas aqvæ, erat pro numero convivarum: Lavandæ manus, & vasa, & forsan nonnullorum pedes.

Schabb. fol. 77. 2. משיכלא משי כולא *Mashicala mashi culla, vas majusculum ex qvo se lavant omnes.* משכילתא משיא כלתא *Maschilta mashia callatha. Vas minusculum, ex qvo se lavat sponsa;* & ut gloss. *digniores à cœtu.*

Μετρητάς.

Græc. interpr. mensuram *Bati* sic exprimit, בתים שלשת אלפים יכיל Χωροῦσαι μετρητὰς τρισχιλίους. II. Paralip. IV, 5. Et sic Hagg. II, 17. ubi eadem mensura *Bati* videtur intelligi. Qvod si unaqvæqve hydria in nostra hâc historiâ contineret binos aut ternos *Batos*, qvanta vis vini, qvum aqva transiret in vinum!

Kelim, cap. 2. hal. 2. חביות לודיות ולחמיות *Utres Lyddenses & Bethlehemiticæ.* Ubi Gloss. *Facere solebant in Lydda ollas, à mensura Sea ad mensuram τοῦ Log: atq; in Bethlehemo, à mensura duarum Searum ad mensuram Seæ unius.* At qvantæ hæ, si continerent sex vel novem Seas, nam *Batus* erat trium Searum.

Hæc de lotione manuum in

Jadaim, cap. 1. hal. 1. מי רביעית נותנין לידים *Qvartanam τοῦ Log assignant ad lotionem manuum uni, imò duobus: Dimidium τοῦ Log tribus aut qvatuor: Log qvinis aut denis, imò centenis: Hoc proviso, inqvit R. Jose, ut non restet postremo qvi lavat minus, qvàm qvartanâ.*

VERS.

VERS. 7. Λέγει αὐτοῖς Ἰησοῦς, Γεμίσατε, &c.

I. Probabile est, colloqvium inter matrem & filium, non fuisse publicè & coram toto cœtu; sed privatim inter se, nemine præsente. Qvo supposito, molliora aliqvantùm videbuntur verba filii ad matrem, *Fœmina, qvid mihi tecum*, qvàm si ea prolata concipias coram tota turba. Et qvamvis videretur filius primo responso negare id, qvod propositum, fusiori tamen forsan colloqvio, qvam exprimit Evangelista, vel aliqvo alio indicio, didicit mater ejus assensum: ita ut, cùm illi iterum in cœtum prodirent, dicere ea potuerit, *Qvodcunqve dixerit vobis, id facite.*

II. Respondit matri, *Hora mea adhuc non advenit*: nam ritè & congruè edendum erat primùm ejus miraculum Hierosolymis, gentis metropoli.

VERS. 8. Ἀρχιτρικλίνῳ.

Hunc, ego intellexerim eum fuisse, qvi instar sacellani erat, & gratias egit, & benedictiones pronunciavit, in talibus conviviis haberi solitas. Erat ברכת חתנים *Benedictio sponsi*, recitata unoqvoqve die septidui: & erant in tàm continuatâ convivatione benedictiones aliæ, qvæ poculum vini reqvirerent, (nam super Poculum vini est benedictum) & erat speciatim כוס הבשורה *Poculum bonorum novorum*, ob signa virginitatis sponsæ. Illum ergò, qvi pro toto cœtu benedixit, *Architriclinum* hic dici existimo. Ac vinum jam ex aqva factum Christus ad eum dirigit, utpote qvi propinâret toti cœtui, benedictione aliqvâ super poculum conceptâ, poculo ab eo epoto, & subinde toti mensæ communicato.

Super iis, qvæ continentur commatibus 14, 15, 16. diximus ad *Matth. XXI, 12.*

VERS. 18. Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν.

Shemoth rabb. Sect. 9. *Noah, Ezechiah, &c. petunt signum, multò magis impii petunt.*

Cùm jam elapsi forent tot anni à discessione Spiritus Sancti, & cessatio-

ſatione Prophetiæ, ut qvatuor Centuriæ excurrerint, in qva temporis intercapedine, non apparuerit qvispiam in gente dotatus ſpiritu Prophetiæ, & poteſtate edendi miracula, minus mirum, ſi ſuſpicioſi forent de qvovis qvi ſe venditaverit pro Propheta, reqvireretur qve ab eo ſignum.

Vers. 19. Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον.

I. Exhibet iis Chriſtus nullum ſignum ut merum ſignum, *Matth. XII, 39.*

Converſio virgæ *Moſis* in ſerpentem, & reverſio in virgam: ut & degeneratio manus ejus in lepram, & regeneratio in proprium temperamentum, erant mera ſigna: at mira illa, qvæ poſteà operatus eſt in Ægypto, non erant mera ſigna, ſed miracula punitiva. Sic ſtupenda illa, qvæ operatus eſt Salvator, non erant mera ſigna, ſed miracula benefica, Act. X, 38. Et qvicunqve non crederet propter infinita iſta miracula, qvæ demonſtravit, minimè etiam crederet ob mera ſigna. Atqve indignum erat Chriſto, obſtinatæ eorum incredulitati ita indulgere, ut pro libitu eorum ederet ſigna, qvi non crederent, videntes infinita ſigna edita.

II. Poſtulantes ſignum, remittit ad ſignum *Jonæ* Prophetæ, *Matth. XII, 39. 40.* Atqve ad eundem ipſiſſimum ſenſum digitum intendit in hiſce verbis, *Deſtruite hoc templum*, &c. Hoc eſt, Reſurrectio mea à mortuis erit ſignum ultra omnem negationem, probans firmansqve me divinâ authoritate agere, qvæ ago, meqve eum eſſe qvi venturus. (*Rom. I, 4.*) Cis illud ſignum ego ſignum vobis præbebo nullum. Si non credetis mira operanti, at credite tandem à mortuis reſurgenti.

Actitavit ille hoc in loco ſub notione authoritatis *Meſſiæ*, dum purgat templum ſuum, (*Mal. III, 1. 3.*) planeqve illud vocat *Domum patris ſui*, verſ. 16. Ede ergò aliqvod ſignum, inqviunt illi, qvò demonſtretur, te eſſe Filium DEI, Meſſiam: vel ſaltem qvo demonſtretur, te eſſe Prophetam. Edam, reſpondit ille, *deſtruite hoc templum*, videlicet corporis mei, atqve ego illud reſuſcitabo à mortuis, qvod nec unqvam præſtitum fuit, nec præſtari potuit à Propheta.

VERS. 20. Τεσσαράκοντα ἓξ ἔτεσιν, &c.

I. De templo *Herodiano* hæc dicta esse, non de *Zorobabeliano*, hæc svadent.

I. Qvòd in *Herodiano* templo hæc transacta sunt & disputata inter Christum & Judæos.

II. Qvòd non qvadrabit computus de templo *Zorobabeliano*, vel per annos Regum Persicorum, vel per septem istas septimanas, *Dan, IX, 26.* in qvibus *ædificata est Hierosolyma tempore inqvieto.* Nam calculanti per Reges Persarum necesse est, ut triginta annos *Cyro* tribuat, qvod faciunt illi, qvi hanc computationem amplectuntur: qvos annos nisi ei tribuat post captam ab eo *Babylonem* & eversum istud imperium, nihil probat ad præsentem computum

Euseb. in Chronic. *Cyrus Medorum destruxit imperium, & regnavit Persis, subverso Astyage rege Medorum;* & exinde numerat *Cyro* annos triginta. At dum ipsissimo eidem anno, qvô devictus est *Medus*, ascribit *Hebræorum captivitatem laxatam*, qvâ authoritate id faciat, ipse videat. Nam non potuit *Cyrus* laxare Hebræos è Babylonia ante devictam Babyloniam, qvod diu multumqve erat post subjugatos ab eo Medos, ut patet apud omnes, qvi de eâ subjugatione Medorum scripserunt: qvæ ut conveniant cum *Xenophonte*, non hoc in loco discutiemus. Hoc tantùm contenti, qvod non est inter historicos, acta Cyri literis mandantes, qvi triginta, qvi viginti, imò qvi decem annos ei tribuat post captam ab eo Babylonem. *Leunclavius* in Chronologiâ suâ *Xenophonteâ* octo tantùm ei tribuit, & videtur *Xenophon* ipse, septem tantùm: alii pauciores. Ita ut planè corruat calculatio horum qvadraginta sex annorum, qvæ stare non potest, nisi totis triginta *Cyri* annis intra numerum inclusis.

Probabilior aliqvantùm est ista sententia, qvæ XLVI. hosce annos parallelos sistit cum septem istis septimanis, *Dan. IX, 26.* At per plures annos cessatum est ab ædificatione, qvàm est ædificatum, & revera intra decennium, aut minus, absolutum est opus ædificationis, si tempora computes dum ædificarent.

II. Optimè qvadrat hic numerus annorum XLVI. cum templo *Herodiano*. Nam refert *Joseph.* Antiq. lib. 15. cap. 14. inchoatam fuisse

reædificationem templi anno regni sui decimo octavo. Nec secum pugnat, cùm *de bell.* lib. 1. cap. 16. dicit, Πεντεκαιδεκάτῳ γοῦν ἔτει τῆς βασιλείας αὐτόν τε τὸν νεὼν ἐπισκεύασε, qvippe qvod decimus qvintus, ex qvo solus regnavit devicto Antigono, erat decimus octavus ex qvo declaratus est Rex à Romanis. Jam verò, vixit *Herodes* referente eodem *Josepho*, Antiq. lib. 17. cap. 10. ex qvo primùm declaratus est Rex à Romanis, annos XXXVII. Et natus est Christus anno ejusdem XXXV. Labiturq; jam Christi, cùm hoc ei cum Judæis colloqvium, annus tricesimus, dimidio ejus tantùm peracto. Ita ut inter decimum octavum *Herodis* & tricesimum Christi exclusivè excurrerint anni qvadraginta sex completi.

III. Verba ergò Evangelistæ nostri ego Anglicè sic reddiderim, **Forty and six years hath this temple been in building** / Qvadraginta sex annis jam extitit hoc templum in ædificando. Et suffragabitur *Josephus* versioni:

Antiq. lib. 20. cap. 8. Historiam *Gessii Flori* procuratoris Judææ circa annum *Neronis XI.* ille inchoans hæc ait, ἐξ ἐκείνου μάλιστα τοῦ καιροῦ συνέβη τὴν πόλιν ἡμῶν νοσεῖν προκοπτόντων πάντων ἐπὶ τὸ χεῖρον, *Ex eo potissimum tempore cœpit civitas nostra ægrotare, vergentibus omnibus in pejus.* Refert protinùs, ut *Albinus* procurationem suam exuens, carceres aperuerit, & vinctos dimiserit, unde repleta est tota provincia latronibus & latrociniis. Narrat porrò, ut concessum fuerit à rege *Agrippa*, Levitis cantoribus, vestibus lineis uti pro suo placito. Et subinfert tandem: Ἤδη δὲ τότε καὶ τὸ ἱερὸν τετέλεστο, *Et jam tùm perfectum est Templum* (Nota illud) *videns ergò populus, qvòd otium jam esset operariis, qvi erant plures qvam XIIX. mille —— urget regem ut porticum Orientalem restauret*, &c.

Si itaq; templum non absolutum esset ante ista tempora, tùm multò minùs, qvum in eo aderat Christus. Unde verba hæc Judæorum in facilimum hunc sensum reddas: Qvadraginta sex sunt anni, ex qvo incepta est reædificatio hujus templi, qvæ ad hoc usq; tempus non est perfecta, & tunc intra triduum novum ædificabis?

Vers. 21. Ἔλεγε δὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Perpensa inferioritate templi secundi infra primum, clariùs patebit, qvare beatissimus Salvator corpus suum vocaverit *Templum.*

Hieros.

Hierof. Taanith, fol. 6. 1. Et *Bab. Ioma*, fol. 21. 2. *In templo secundo defuerunt Ignis de cœlo, Arca cum propitiatorio & Cherubinis, Urim & Thummim,* שכינה *Divina gloria, & Spiritus Sanctus, atq; etiam oleum unctionis.*

Affuerunt hæc omnia in templo *Solomonæo*, atq; inde factum est illud plenus typus Christi: cùm autem abessent à secundo, caruit illud rebus istis, qvibus primum præcipuè eum repræsentavit.

I. Erat qvidem in secundo arca qvædam in Sancto Sanctorum, *Ioma*, fol. 52. 2. sed nec erat illa arca *Mosaica*, nec arca fœderis. Qvod non inutiliter forsan meditari potes, cùm legis *Apoc. XI, 19. Tunc apertum est templum Dei in cœlo, & visa est arca fœderis ejus in templo.* Non visa est, nec extitit arca fœderis in templo secundo.

Comminiscuntur Judæi, *Josiam* occultasse arcam ante captivitatem Babylonicam, ne tùm caperetur ab hostibus, sicut olim à Philistæis. *Ioma* ubi ante, & *Cherithuth* fol. 77. 2. at neqvaqvam mentio de istâ iterum inventâ & redditâ.

II. In tabernaculo Mosaico, & templo Solomonæo sedit visibile specimen divinæ præsentiæ super arcam in propitiatorio, in nube gloriæ: at cùm appropinqvaret excidium istius templi, migrat à propitiatorio, *Ezek. X, 4.* nunqvam restituta templo secundo, ubi nec ista arca, nec propitiatorium.

III. Ministrabat qvidem summus Pontifex sub templo secundo in octo vestimentis, sicut & in primo, *Ioma*, fol. 71. 2. inter qvæ *Pectorale* vel *Rationale*, in qvo margaritæ (atqve ex eo excidit aliqvandò *Jaspis* & est deperdita, *Hierof. Peah*, fol. 15. 2. *Bab. Kiddushin*, fol. 60. 2.) verùm nunqvam redditum est Pontifici oraculum per *Urim* & *Thummim*, vid. Ezr. II, 63. & Nehem. VII, 65. Et si non in diebus *Ezræ* & *Nehemiæ*, multò minùs sæculis seqventibus, cùm prorsus desierat & discesserat à populo spiritus prophetiæ. Nam verissimum videtur illud Talmudicorum, in

Ioma, fol. 73. 2. *Non scitantur* (per Urim & Thummim) *à qvovis sacerdote, qvi non loqvitur per Spiritum Sanctum, & super qvem non habitat divinus afflatus.*

Hic, ut alia omittamus, erat status Templi *Zerobabeliani* qvoad ista, qvæ templum maximè glorificârunt: & his ab eo deficientibus, qvantum illud inferius templo *Solomonæo!* Et gradu uno infra hoc etiam erat templum *Herodianum*, propter ipsum conditorem.

Nam ſcrupulo non caruit apud Judæos, qvòd templum conditum fuerit ab *Herode* (qvis non novit *Herodem?*) & de jure facti diſputant, & excogitant argumenta, qvibus de legitimatione ejus ſatisfaciant ſibi & ſuis.

Objiciunt primò,

Bava Bathra, fol. 3. 2. לא לסתור איניש בי כנשתא עד דבני בי כנשתא אחריתי *Synagogam demoliri nemini permiſſum, anteqvā condiderit alteram.* Multò minùs demoliri templum. Aſt *Herodes* demolitus eſt templum ante alterum conditum. Ergò.

Reſpondent, *Baba ben Buta conſilium dedit Herodi ut demoliretur.* Erat autem iſte *Baba* inter grandiſſimos ſapientes numeratus, nec inconſulto ad rem iſtam *Herodem* movit דתיותא חזא בירה *Nam ſciſſuras vidit in templo* ruinam ejus minitantes.

Objiciunt iterum de perſonâ *Herodis*, qvòd fuerit ſervus familiæ *Aſmonææ*, qvòd inſurrexerit contra Dominos ſuos, atq; eos interfecerit, qvodq; interfecerit Synedrium.

Reſpondent, ſub ejus poteſtate fuimus, & non potuimus ei reſiſtere. Et ſi manus iſtæ pollutæ ſangvine voluerunt ædificare, penes nos non erat impedire.

Hæc & alia pro templo illo apologizant: figmentum etiam hoc excogitantes in majorem rei honorem, qvòd per totum illud temporis ſpatium, qvod inſumptum eſt in ædificatione iſtius templi, nunqvam pluvit interdiu, ne opus impediretur; *Taanith*, fol. 23. 1. *Joſ. Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Magno ſudore nihil agunt Rabbini circa verba illa *Hag. II. 10. Major erit gloria domus hujus poſterioris, qvàm prioris.*

Bava Bathra, fol. 3. 1. *Dicunt R. Jochanan & R. Eliezer. Unus, qvòd major erat qvoad fabricam: alter, qvòd major qvoad durationem.* Ac ſi conſtaret vera gloria templi, in ratione aliqvâ mathematicâ ſpatii vel dimenſionum, vel durationis, ac ſi in parietibus, deauratione, ornatu. Gloria primi templi erant arca, divina nubes ſuper arcam, Urim & Thummim, &c. & ubinam & qvænam major gloria ſecundi, cùm iſta abſunt?

Jam adeſt, cum Dominus templi adeſt in templo ſuo. Cùm adeſt ille ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, Coloſ. II, 9. Sicut divina gloria olim ſuper arcam τυπικῶς.

Jam adeſt, cùm adeſt magnus ille Pontifex & Propheta, qvi

Urim

Urim & Thummim inſtar, revelat conſilia & voluntatem Dei: Ille qvi verum eſt templum, & qvi reſpondet typo. Templum hoc veſtrum, O Judæi, non qvadrat cum Archetypo & exemplari. Deſunt in eo illa, qvæ templum iſtud glorificarunt: qvi ipſe defectus monet, templum aliud eſſe expectandum, qvod typo iſtius templi reſpondeat in omnibus, prout par eſt Antitypo reſpondere typo. Illud autem eſt templum hoc corporis mei, & nihil eſt aliud, qvod poteſt reſpondere.

CAP. III.

VERS. 1. Νικόδημος.

APud Talmudicos occurrit nomen נקדימון, qvod à doctis, idq; non ſine ratione, redditur *Nicodemus*. Nomen autem non deducunt Judæi ab origine Græcâ, ſed ab hâc hiſtoriâ.

Taanith, fol. 20. 1. & *Avoth R. Nathan*. cap. 7. *Tempore qvodam aſcendit totus Iſraël Hieroſolymas ad feſtum, & non ſuppetiit iis aqva. Adit Nicodemus ben Gorion, magnatem qvendam & dixit ei, Mutuo da mihi duodecim puteos aqvarum, pro aſcendentibus ad feſtum, & ego reddam tibi duodecim puteos, aut ſolvam tibi duodecim talenta argenti: & conſtituerunt diem. Cùm adventaret dies ſolutionis, & adhuc non pluviſſet ——— adiit Nicodemus ſacellum, & velavit ſe, & oravit: & extemplo coactæ ſunt nubes & deſcendit pluvia affluentiſſima, ita ut repleti forent* XII. *putei, & foret qvod redundaret. ———. Cùm cavillaretur magnas, qvòd Sol jam occidit, adiit ſacellum iterum Nicodemus, & velavit ſe, & oravit, & diſperſæ ſunt nubes, & Sol eluxit. Indè nomen ei* נקדימון *Nicodemus,* שנקדרה לו חמה, *qvia ſol pro eo emicuit;* vel, ut alibi redditur שנקדמה.

Si aliqvid veri ſit in aliqvâ parte hiſtoriæ, videtur *Nicodemus* fuiſſe ſacerdos, atqve officiarius iſte, cui titulus חופר שיחין *Foſſor puteorum*, cui cura de aqvis providendis pro aſcendentibus ad feſtum. Vid. *Shekalim*, cap. 5. hal. 1.

Nomen ejus proprium לא נקדימון אלא בוני *Non erat Nicodemus, ſed Bonai*, ut *Taanith* loco allegato: Jam verò in

Sanhedr. fol. 43. 1. בוני *Bonai* qvendam numerant inter discipulos *Jesu*. Numeratur etiam inter tres locupletissimos Judæorum, cùm *Titus* obsideret Hierosolymam.

Gittin, fol. 56. 1. *Tres ditissimi erant Hierosolymis, Nicodemus ben Gorion, & Calba Sabua, & Zizith bakkesoth.* Ast in

Echah rabbathi, fol. 64. 1. *Erant tùm Hierosolymis qvatuor* βουλευταὶ, *Ben Zizith, & Ben Gorion, & Ben Nicodemon, & Ben Calba Sabua*, homines locupletissimi, &c.

Mentio etiam est *filia Nicodemi ben Gorion, cujus lectus erat stratus duodecies mille denariis*, R. Nathan ubi ante.

At tam miserè tandem depauperata est ea, & familia, ut

Chetubb. fol. 66. 2. *Viderit eam Rabban Jochanan ben Zaccai colligentem bordea ex stercore jumentorum Arabum: & dixerit ei, Filia mea, tu qvanam? Et illa, Ego sum filia Nicodemi ben Gorion. Et qvid fit, inqvit ille, de divitiis patris tui*, &c.

Lectori relinqvimus discutiendum, an *Nicodemus* Talmudicorum sit noster, necne. Non laudabile est, qvòd illi eum semper commemorent cum laude, qvæcunqve tandem supponi possent pro affirmativo: qvalia sunt nomen ejus *Bonai*, qvo nomine erat unus de discipulis Jesu, & depauperatio familiæ ejus, qvæ concipi possit evenisse per persecutionem propter Christianismum ejus: sed non tanti est, ut sudemus operosè in re tàm perplexâ, si modò etiam non inutili.

VERS. 2. Οἴδαμεν.

An *Nicodemus*, dum adhibet numerum pluralem, agnoscit Synedrium idem etiam agnoscere? Suspicor, patres Synedrii, non benè nosse, qvomodo negarent, de qvâ re agimus ad cap. XI, 48. Sed Οἴδαμεν vel potest esse numerus pluralis pro singulari, qvòd in ista persona usitatum in omnibus lingvis, & ידענא & נהירנא (qvarum vocum unâ usum fuisse *Nicodemum*, parùm dubito) pro utroqve numero indifferenter sumi possunt. Vel Οἴδαμεν, *Novimus*, idem significet, qvod *vulgò agnoscitur*.

Ἀπὸ

Ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος.

Respicit *Nicodemus* longam cessationem retrò Prophetiæ per spatium CCCC. annorum & ampliùs. Intra qvod spatium non sunt instituti doctores populi, nisi per homines, atq; impositionem manuum: nec apparuerat qvisqvam, qvi populum doceret per Spiritum Prophetiæ. At videmus, qvòd tu missus es à Deo.

VERS. 3. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, &c.

Qværas, qvomodo qvadrat hæc responsio Christi cum verbis *Nicodemi*. Optimè hoc modo: Videris tibi, ô *Nicodeme*, videre aliqvod signum apparentis jam regni cœlorum, in hisce miraculis, qvæ ego edo. Amen dico tibi, Nemo potest videre regnum Dei sicut oportet, si non fuerit natus ἄνωθεν.

Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν.

Qvonam vocabulo vocem ἄνωθεν conceperit Salvator, lingva Hierosolymitana, non facilè est determinare. An per מלעילא qvod ego qvidem opinor, an per מן רריש ut Syrus: an per תוב aut שנית significatu πάλιν, ut ferè omnes: Ex subjecto qværstionis, de qva agitur, elicienda est hujus rei solutio.

I. Non instituitur dissertatio, merè & directè de regeneratione, qvamvis & elucidetur optimè doctrina veræ regenerationis, sed qvæstio est, de aptitudine & capabilitate hominis, ut fiat particeps regni Dei, vel cœlorum, hoc est temporum & beneficiorum *Messiæ*. Nam *regnum Dei* & *regnum cœlorum* converti apud Evangelistas, nemo non viderit, qvi eos contulerit: & per Regnum Dei aut Cœlorum denotari Regnum & tempora *Messiæ*, clariùs est, qvàm ut egeat demonstratione.

Cùm ergò tàm intenta esset exspectatio inter Judæos, adventus & regiminis Messiæ, cumqve videatur *Nicodemo* apparere aliqvod indicium, & specimen istorum temporum, in miraculis Christi, erudit illum Christus, qvonam modo aptus fieri possit, ad videndum & intran-

trandum in istud regnum, & fruendum beneficiis istorum temporum. Nam

II. Judicarunt Judæi sibi satis esse ad participationem regni cœlorum, vel fœlicitatis temporum *Messiæ*, qvòd forent filii *Abrahami* & de semine Israëlitico: hinc illud

Sanhedr. fol. 90. 1. לכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא *Universo Israëli est portio in mundo futuro*: hoc est in fruitione *Messiæ*. Ast undè universis Israëlitis portio? Ex hoc scilicet, qvòd sunt Israëlitæ.

Hunc errorem redarguit Salvator, & docet, ad hanc participationem, non sufficere, qvòd Abrahamo & semine Israëlitico sint nati, sed necesse est, ut sint geniti ἄνωθεν, *Cœlitùs*, non terrenâ, sed cœlesti geniturâ. Et coincidunt qvidem ejus verba in eundem ferè sensum cum istis Baptistæ, *Ne dicatis, Patrem habemus Abrahamum.*

III. Agnoverunt Judæi, regenerationem aliqvalem fieri per Proselytismum; sed contemptilis ea qvidem, & reptans humi.

Jevamoth, fol. 62. 1. & 92. 1. גר שנתגייר כקטון שנולד דמי *Proselytus qvis factus, est sicut parvulus jam natus.* Qvonam sensu?

Maimon. in *Issurei biah*, cap. 14. *Ethnicus qvi fit Proselytus, & servus qvi est manumissus, ecce ille est sicut parvulus jam natus.* וכל שאר בשר *Atq; omnes cognati, qvos habuit cùm esset Ethnicus aut servus, non jam sunt ejus cognati. —— Per legem licitum est Ethnico ducere in uxorem matrem suam, aut sororem ex matre, qvæ proselytizantur. Sed sapientes prohibuerunt, nè diceretur, descendimus à sanctitate graviori ad leviorem, atq; illa, qvæ heri erat ei vetita, hodiè est permissa.* Confer I. Cor. V, 1.

At docet Christus, aliusmodi generationem reqviri ad participationem regni *Messiæ*, qvàm vel eam qvæ fit per Israëlitismum, vel eam qvæ per Proselytismum; nempè ut nascatur qvis ἄνωθεν, vel cœlesti generatione, ut capax fiat regni cœlorum.

VERS. 4. Μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν; &c.

Hæret animo Pharisæi, sententia adhuc de capacitate *Israëlitæ*, qvâ *Israëlitæ*, & qvamvis vocabulum, qvô usus est Salvator Hierosolymitanè, planè

planè innueret nativitatẽ *cælitus* vel è *supernis*, dimoveri ille non poteſt à priſtino conceptu de generatione Iſraëlitica. Cùm Iſraëlitæ, qvia Iſraëlitæ, admittendi ſunt in regnum *Meſſiæ*, num hoc ſibi volunt verba tua de cœleſti generatione, ut qvis per novum partũ ex utero matris, fiat ſecundò Iſraëlita? Novit & agnovit aliqvalem regenerationem, ut diximus, fieri per proſelytiſmum, at longè ab animo ejus aberat, vel credere vel cogitare, proſelytiſmum Judæorum: non excogitare ergò poteſt modum aliqvem novæ nativitatis, ut ſecundò fiat Iſraëlita, niſi ſecundò ex utero matris, qvòd tamen ei videtur impoſſibile.

Vers. 5. Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος.

Docet, Judæum non intrandum eſſe in regnum *Meſſiæ*, niſi primò per tranſitionem ex ſtatu Judaico in Evangelicum per Baptiſmum, & dein ex carnali, in ſpiritualem. Per *aqvam* denotari baptiſmum, parùm dubito: & parùm dubito etiam, pergere jam Salvatorem ad ſecundum articulum doctrinæ Evangelicæ cum Phariſæo. Et prout docuerat, nihil valere ad participationem beneficiorum *Meſſiæ*, qvòd qvis natus fuerit de ſangvine Iſraëlitico, ſi non ſit natus ἄνωθεν: ſic & hîc docet, non aſſeqvendam eſſe iſtam participationem, niſi abrenunciato Judaiſmo per baptiſmum Evangelicum. Nam tenor Baptiſmi Evangelici, ex diametro in hoc contrariabatur Judaiſmo: qvòd Judaiſmus expectaret juſtificationem ex propriis operibus: baptiſmus autem Evangelicus obligaret ad pœnitentiam, & provocaret ad expectationem remiſſionis peccatorum: ita ut abſolutiſſimè neceſſarius fuerit baptiſmus Judæo, qvi intrare vellet in regnum *Meſſiæ*, ut Judaiſmum ſuum exueret.

Vers. 10. Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ;

Echah rabbathi, fol. 66. 2. אתה הוא חכם של ישראל *Tune ille ſapiens Iſraëlis?* Verba ſunt pueri ad R. *Joſhuam* qværentem איזו דרך קרובה לעיר *Qvænam eſt via breviſſima ad urbem? Reſpondit puer, hæc eſt breviſſima, at longiſſima, iſta eſt longiſſima,*

ma, at brevissima: Incessit R. Joshua per eam qvæ brevissima, sed longissima. Cùm enim appropinqvaret urbi, comperit hortos & paradisos obseptos, ita ut non potuerit pergere. *Rediit ergò ad puerum, & dixit, O fili mi, num nam hæc via brevissima ad urbem? Cui puer, Tune sapiens ille Israëlis? Nonne sic dixi tibi? Hæc brevissima, sed longissima*, &c.

VERS. 14. Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν, &c.

Cœcutiunt Judæi ad nobile hoc mysterium, & sunt in *Bemidbar rabba*, Sect. 19. qvi opinantur, serpentem æneum non fuisse furcæ affixum, sed à *Mose* jactatum in aëra, & sic illic hæsisse, absq; aliqvo fulcro.

Baal Turim, in Num. 21. *Moses posuit serpentem in signo, sicut qvi castigavit filium suum, virgam collocat in loco aliqvo editiori, ut filius videns reminiscatur.*

Nachmanid. תסיר נזק במזיק ותרפא חולי במחליא *Amovebis nocumentum per illud qvod nocuit, & sanabis ægritudinem, per illud qvod fecit ægros.* Idem habet & *Becbai*, & fatentur ambo, qvòd foret נס בתוך נס *Miraculum intra miraculum:* sed mysterium attingere non Judæi est, sed Christiani.

VERS. 17. Οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, &c.

Qvonam sensu, præter illum, qvi maximè vulgaris & proprius est, vocem *κόσμον*, (iis עולם & עלמא) adhibeant scholæ Judaicæ, videre licet ex hisce & hujusmodi exemplis.

I. *Bava Mezia* fol. 33. 2. שבקו כולי עלמא מתניתין נאזלו בתר גמרא *Reliqvit totus mundus Mishnas & secutus est Gemaram.* Ubi aliqvid notandum in historiâ, æqvè ac in Grammaticâ.

Sic *Johan.* XII, 19. ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Hierosolymitanè, הא כולי עלמא אזל בתריה.

Innumeris vicibus occurrunt כולי עלמא מודי *Totus mundus fatetur*, & כולי עלמא לא פליגי *Totus mundus non dissentit*, &c. Per phrasiologiam, qvæ & adhibetur etiam apud alias gentes, intelligitur magnus numerus, aut maxima multitudo.

II. Cum

II. Cùm diſtingvunt, qvod faciunt non infreqventer, inter עניי אותו העיר *Pauperes propria civitatis*,& עניי העולם *Pauperes mundi*, facile eſt diſcernere, per *Pauperes mundi* ab iis intelligi Pauperes undecunq; aliunde adventantes.

III. *Rosh shanah* fol. 22. *Non reqvirit R. Ulla, ut vir magnus ſolùm ſit fide dignus,* אלא אפילו אינש עלמא נמי מהימן *ſed ut homo mundi ſit etiam credibilis*, vel fide dignus. Facile eſt ſenſum eruere, nempè qvod per *Hominem mundi* intelligunt qvemvis cujusvis ordinis.

IV. At præcipuè obſervatione eſt dignum, qvòd totum orbem diſtingvunt in ישראל *Iſraëlem*, & אומות העולם *Nationes mundi*. In Iſraëlitas & Ethnicos. Occurrit hæc diſtinctio, qvâ Ethnicos vocant *Nationes mundi*, in unaqvaq; ferè pagina, ita ut exemplis non ſit opus. Confer. *Luc.* XII, 30. cum *Math.* VI, 32. & erit exemplorum ſatis.

V. Jam verò docuerunt illi, *Nationes mundi*, à Meſſia non ſolùm non redimendas, ſed vaſtandas, conculcandas, deſtruendas.

Ramban in *Gen.* XLIX. *Videtur mihi hic ſenſus : Non recedet virga exactoris à Judah, donec veniat filius ejus, cujus erit debellatio populorum, atq; eorum confractio, nam ille debellabit eos omnes ore gladii.*

Hieroſ. Taanith, fol. 64. 1. *Aurora venit atq; etiam nox*, Eſai. XXI, 12. *Iſraëli erit aurora* (cùm advenerit Meſſias) *at nox Nationibus mundi.*

Shemoth Rabba, Sect. 5. *Dicit R. Abin, Sedere faciet Sanctus benedictus ſeniores Iſraëlis, ſicut in ſemicirculo, ipſe iis præſidens, ſicut pater Synedrii, & judicabunt Nationes mundi.*

Midras Till. in *Pſal.* II. *Advenit trituratio, ſtramen projiciunt in ignem, paleam in ventum, ſed triticum conſervant in areâ : Sic Nationes mundi erunt ſicut conflagratio furni, aſt Iſraël conſervabitur ſolus.*

Infinita ſunt iſtiusmodi apud hos authores : Et qvod apud eos ubiqve eſt obſervare, diras & tremenda judicia, qvæ Deus in ſacra pagina improbis interminatur, illi à ſe & gente ſua omninò removent, ac ſi nihil ad eos pertinentia, & devolvunt in Ethnicos, vel Nationes mundi; ita ut non ſine ſummâ ratione dixerit Apoſtolus, *Qvæcunq; lex dicit, iis dicit, qvi ſunt ſub lege*, Rom. III, 19. qvod illi neqvaqvam tolerabunt.

Docet ergò Chriſtus per hanc Phraſiologiam *Nicodemo* ſatis notam contra hanc opinionem, ſatis ei pariter notam, *Meſſiam* æqvè pro-

pitium ac redemptorem futurum Nationibus mundi ac Judæis. Dixerunt illi, Deus odit Nationes mundi, *Meßias* cùm advenerit destructurus, damnaturus est nationes Mundi. At dicit veritas, *Deus dilexit mundum: Deus non misit filium suum, ut damnaret mundum, sed ut salvaret.* Optimus interpres hujus locutionis est ipsissimus hic Evangelista, in Epist. suâ primâ, cap. II. commate 2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris & non pro nostris solùm, sed & pro peccatis totius mundi*; i.e. non pro nobis Judæis solùm, sed & pro nationibus mundi.

VERS. 25. Ζήτησις περὶ τοῦ καθαρισμοῦ.

I. Ζήτησις, Syro est בעתא: qvæ in mentem revocat illud infinities usitatum apud utrumqve *Talmud*. בעא ר׳ מר׳. Qvæsivit R. N. à R. N. unde & illud ejusdem freqventiæ איבעית אימא *Si qværas, dicam.* Si secundùm hunc usum scholasticum, sumenda sit vox hôc locô, qvod congruentissimè fieri potest, sic rem benè interpreteris.

Audito, Christum etiam baptizare, qværunt discipuli *Johannis* cum Judæis, qvalisnam purificatio ex baptismo Christi: an iste magis purificaret, qvàm baptismus *Johannis?* Vox μετὰ forsan non opponit eos, sed unit in hâc disqvisitione. Qværunt junctim, Superinducitne *Jesus* baptismum super baptismum *Johannis?* & *Johannes* super baptismos Judæorum? Qvousqve tendet tandem purificatio, & qvalisnam hæc *Jesu* ultra illam *Johannis?*

II. Aut esto, qvod ζήτησις hæc fuit disputatio inter *Johannistas* & Judæos de purificationibus legalibus & baptismo jam introducto: non dubitandum est, utramqꝫ partem suam defendisse pro viribus.

VERS. 27. Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδέν.

Qværo de versione vocabuli λαμβάνειν, *Syro* est למיסב *Accipere.* Aptius forsan reddere potuisset לקבלא *percipere.* Nam videtur Baptista hisce verbis castigare incredulitatem & stupiditatem horum

rum hominum; q. d. Videre licet etiam in exemplo hoc vestro, qvòd non potest qvisqvam discere, percipere & credere, nisi sit concessum ei cœlitùs. Nam vos ipsi mihi testes estis; me *Jesum* mihi prætulisse semper & de eo testatum, qvòd ille filius Dei, &c. & vos jam contra eum cavillari, meqve ei velle præponere? ὀ δύναται ἄνθρωπος, &c. Patet, qvòd homo non potest per se percipere ea, qvæ percipere oportet, nisi detur ei de cœlo. Confer vers. 32. *Nemo recipit ejus testimonium.*

VERS. 29. ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου.

שושבין: De qvo diximus ad cap. II.

Sanhedr. fol. 27. 2. אוהב זה שושבינו *Amicus ejus*, id est *Shoshebin ejus*. Ubi sic glossa, qvod primo intuitu mireris:

שושבינו פסול לו כל ימי חופתו *Paranymphus ejus, illicitus ei est omnibus diebus thalami sui.* Sed sensus est: Non admittendus est, ut sit vel judex vel testis pro eo, toto illo tempore, qvo intra dies nuptiarum est ejus paranymphus.

VERS. 31. ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι.

Nota antithesin, & non suspicabere tautologiam.

1. ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, & ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: Ubi Antithesis non tàm statuitur inter *Christum* & *Johannem* ut ante, qvam inter *Christum* & omnes homines.

2. ἐκ τῆς γῆς ἐστι, & ἐπάνω πάντων ἐστι. Qvi de terra est, est terreni tantùm ordinis & gradus: & qvi de cœlo est, est supra omnem gradum.

3. ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ: & ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε τοῦτο μαρτυρεῖ. Qvi de terra est, loqvitur terrena, & qvæ didicit in terra: at qvi de cœlo est, loqvitur qvæ didicit in cœlo: ea scil. qvæ vidit & audiit à DEO. Alludere videtur Baptista ad modum perhibendi testimonium & docendi. In re actionis opus erat teste αὐτόπτῃ, in re doctrinæ tradiderunt sicut audiverant à Magistro.

CAP. IV.

VERS. 4. Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας.

JOseph. *Antiq.* lib. 20. cap. 5. Ἔθος ἦν τοῖς Γαλιλαίοις ἐν ταῖς ἑορταῖς, εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν παραγινομένοις, ὁδεύειν διὰ τῆς Σαμαρέων χώρας.

Viam deſcribit *Biddulphus* noſtras, qvi per eam tranſiit à *Galilæa Hieroſolymas*, Anno 1601. ex qvo, lectoris gratiâ, pauca excerpamus, eumqve Anglicè loqvente latinitate donemus.

Martii 24. *eqvitavimus juxta mare Galilæa.* ——— *qvod computatur eſſe longitudinis octo leucarum, latitudinis qvinqve. Continet autem leuca miliaria tria.*

Poſt ſeptem miliaria peragrata, juxta mare Galilææ, eoqve à ſiniſtra relicto, montem aſcendimus à dextra, non acclivem valdè, ſed amœnum admodùm ——— *qvi dicitur eſſe mons, cujus mentio* Joh. VI, 3. &c. Fallor aut de fallunt duces tui Vir Rev. Mons iſte erat trans mare.

Cùm ad verticem montis perventum foret, vidimus à dextra Saphettam, Judæorum Academiam, &c.

Tota via, qvam iſto die emenſuravimus, amœniſſima erat, monteſqve & valles fertiles valdè. ——— *Circa horam ſecundam pomeridianam, pervenimus ad villam qvandam, Arabicè dictam Inel Tyger,* i. e. *Oculus Mercatoris.*

Poſt ſumptum aliqvid cibi & ſomni, geſtiit animus aſcendere ad ſummitatem montis Tabor, qvi erat in propinqvo & aſcendimus, &c. Vereor itidem, ne te fallant circa hunc montem.

Martii 25. *tranſivimus per totum diem per agros amœniſſimos, agros Baſan, non longè à monte Baſan. In viâ vidimus rudera aliqvâ turris Gebazi,* II. Reg. V, 24. *Pervenimus tandem ad villam vulgò vocatam Jenine, olim Engannim,* Joſu. XV, 34. (veriùs vir optimè Joſu. XIX, 21.) *diſtat à Tabore XXII. M. paſſ. Locus eſt hortorum, paradiſorum & aqvarum.*

Martii 26. *commorati ſumus illic loci propter feſtum Turcarum Byram.*

Mar-

Martii 27. *Eqvitantes ab Engannim periclitati sumus bis. Primò à furibus habitantibus propè Engannim. Et circa decem ab illis milliaria, in sylva qvadam, ab Arabibus. Pervenimus tandem ista nocte ad Sychar civitatem Samariæ, cujus mentio* Joh. IV. ——— *Sychar distat ab Engannim XXVII. M. pass.*

Martii 28. *commorati sumus in Sychar, qvæ hodiè vulgò dicitur Napolis. Propè est fons Jacobi, cujus aqvæ dulces instar lactis.*

Martii 29. *Pergimus à Sychar versus Hierosolymam.* ——— *Prior pars hujus diætæ erat aliqvantum amœnà, sed qvo propiùs tendimus ad Hierosolymam, eo via magis sterilis & ingrata. Circa horam decimam pervenimus ad saltum magnum vel eremum arboribus abundantem & montibus.* (forsan hic mons Ephraim) *A vertice montis vidimus mare à dextra & naviculas tendentes ad Joppen.*

Circa horam tertiam pomeridianam aut qvartam, pervenimus ad villam jam collapsam dictam Beere, olim, ut fertur, Beersheba, civitatem grandem, (forsan *Beeroth* potiùs Josu. XIIX, 25.) *Dicitur iste esse locus ubi primùm innotuit parentibus Christi ejus absentia.* (Luc. II, 44.) *In animo nobis erat hic pernoctâsse, qvippe qvòd esurivimus, & fuimus fatigati, & absumptum fuit totum viaticum nostrum: Ast comperientes, qvòd nihil hic coëmendum erat, vel nobis ipsis vel eqvis necessarium, audientesqve, qvod distaret Hierosolyma decem tantùm milliaribus, eò pergimus: Et post qvinqve aut sex milliaria, vidimus urbem.* Hæc ille, minister Evangelii.

Interpositio *Samariæ* inter *Judæam* & *Galilæam*, in animum revocanda, cùm legis dispositionem tribuum, Ezechiel. XLVIII. ubi qvidem *Manasseh* & *Ephraim* (regio Samaritica) eodem ordine disponuntur, qvo olim: at vix censendæ sub notione Samaritica, ut olim.

Ipsa necessitas invenit viam à *Judæa* in *Galilæam*, & vice versâ, per Samariam, nam non erat, qva aliter iretur, nisi per Trans-Jordaninam longissimâ deviatione. Nec erat, qvod vel impedimento, vel difficultati esset in via per Samariam, nisi hostilitas gentis solùm. Nam

Hierof. Avodah Zar. fol. 44. 4. *Terra Cuthæorum est munda* (ita ut de frugibus & fructibus ejus nullus esse posset scrupulus de eorum munditiâ.) *Collectiones aqvarum ejus sunt mundæ* (ut Judæus de iis bibat, vel in iis lavetur.) *Habitationes ejus sunt mundæ* (ut in

in eas ille intret, edat, cubet.) *Et semitæ sunt mundæ* (& pulvis ejus non inqvinat.)

Methodus historiæ hoc in loco è reliqvis Evangelistis sic compingenda. Incarceraverat *Herodes* Baptistam, sub prætextu, qvòd nimis esset popularis, & multitudo discipulorum tenderet ad innovationem, *Joseph. Antiq.* lib. 18. cap. 7. Hoc audiens Salvator, audiensqve pariter, qvòd Synedrium de multitudine discipulorum ejus etiam inaudiverat, recepit se ex *Judæa* in *Galilæam*, ut remotius esset à pari fulmine.

VERS. 5. πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν Ἰακὼβ τῷ Ἰωσήφ.

Gen. XLVIII, 22. Agrum hunc coëmerat ab *Hivæis* centum agnis. Gen. XXXII, 19. At recedente eò cum suis, post cædem *Hivæorum* & stragem *Sichem*, ad loca admodùm remota, *Bethelem*, *Bethlehemum*, *Hebronem*, in possessionem ejus intruserunt se *Amorrhæi*, ut coactus ille fuerit vi & armis eum ab illis re extorqvere.

VERS. 6. Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ.

De hoc ipso fonte videtur *Jacobus* loqvi in verbis suis novissimis de *Josepho*, Gen. XLIX, 22. *Filius accrescens Joseph, filius accrescens juxta fontem:* Nam crevit progenies *Josephi* ad regnum in *Jeroboamo*, in *Sichemo* juxtà hunc fontem *Jacobi*. Addit בנות צעדה עלי שור ubi si vocabulum שור reddas *inimicum*, ut Psal. XCII, 11. & fortè Psal. XIIX, 29. (nam ex usu Chaldaico denotat *Murum*, ut docet *Buxtorf.*) tùm possunt verba esse vaticinium de filiabus *Josephi* Shilunticis, transeuntibus ad inimicum, & hostilem tribum *Benjaminis* restaurantibus, qvæ jam erat peritura absqve prole, Judic. XXI, 19. &c. Ego verba sic reddiderim, *Filiæ gradiuntur ad inimicum:* & sic in commate isto prædicuntur duo maxima in dignitatem *Josephi*, qvòd juxta fontem istum cresceret in regnum, & qvòd filiæ ejus ædificarent hostilem tribum.

Græci interpretes, & textus, & Versio Samar. pro בנות צעדה legunt בני צעירי Υἱός μου νεώτατος, *Filius meus minimus:* An ex consen-

ſenſu & inſtituto? an ex incuria? Sic Græc. pro עלי שור legunt ut videtur עלי שוב πρός με ἀνάστρεψον.

VERS. 6. Ἐκαθέζετο οὕτως.

Ita ut laſſus: Oſtendere vult Evangeliſta, Chriſtum non ſimulanter aqvam à *Samaritica* petiiſſe, ſed ſeriò, & urgente ſiti & laſſitudine. Sic I. Reg. II, 7. *Cum filiis Barzillai humaniter age*, כי כן קרבו אלי *nam ſic* humaniter *acceſſerunt ad me*, &c. Act. VII, 8. *Dedit ei pactum circumciſionis*, καὶ οὕτως, & ſic circumciſus *genuit Iſaacum*.

VERS. 8. ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι.

Qvomodo congruit hoc cum verſ. 9. οὐ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις; & cum regulâ Judæorum: לא יאכל אדם מישראל פת כותי *Ne comedat qviſpiam ex Iſraële buccellam Samaritani. Nam qvicunq; comedit buccellam Samaritani, eſt ac ſi comederet carnem porcinam.* Buccellam ſcil. ſuper qvam benedicendum.

Tanchum, fol. 17. 4. *Ezra, Zorobabel, & Joſbua congregarunt totam eccleſiam in templum Domini, & cum trecentis ſacerdotibus, trecentis libris legis, & trecentis puerulis, anathematizarunt, ſchammatizarunt, excommunicarunt Samaritanos, nomine Jehova & ſcriptura ſcripta in tabulis, atq; Anathemate conſeſſus ſuperioris, ac inferioris: Ne comedat qviſpiam ex Iſraële buccellam Samaritani: non proſelytus fiat Samarita Iſraëli, nec ſit iis portio in reſurrectione mortuorum. Et miſerunt hunc Anathematiſmum, ad omnem Iſraëlem in Babylonià: qvi etiam addiderunt Anathema Anathemati*, &c.

At verò

Hieroſ. Avodah Zara, fol. 44. 4. *R. Jacob bar Acha, nomine R. Lazar dicit, Victualia Cuthæorum permiſſa ſunt, ſi non immiſceatur iis aliqvid vini eorum, aut aceti.* Imò

Bab. Kiddushin, fol. 76. 1. מצות כותים מותרות *Azyma Cuthæorum ſunt permiſſa, & per ea homo præſtat officium ſuum in Paſchate.* Si Azyma Paſchalia permiſſa, tùm multò magis cibus communis. Et ſunto Samaritæ Judæis merè Ethnici; licuit Judæo edulia Gentilium coëmere & comedere, abeſſet modò ſuſpicio de immunditia, & qvòd nihil eorum oblatum fuerat Idolo. Ut fusè patet apud *Maimon.* in tra-

ctatu *de cibis vetitis.* Qvæ suspicio longè aberat inter Samaritas, qvibus eadem cura circa munda & immunda qvæ Judæis, atq; eadem ferè distantia ab idololatria.

VERS. 9. Οὐ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις.

I. Versio ista, *Negotium*, vel *commercium non habent*, qvam seqvuntur etiam Gallica & vernacula nostra, videtur sensum vocabuli extendere ultra proprios limites. Nam 1. Detur, Samaritas fuisse puros Ethnicos, qvod dicunt qvidam Rabbinorum de *Proselytis leonum*, hoc non prohibuit, qvò minus commercium cum iis habere potuerint Judæi, qvi mercaturam non abnuebant cum qvibusvis gentibus: Vid. *Nehem. XIII, 16.* &c. 2. Si verò fuerint Samaritæ, גירי אמת *Veri Proselyti*, qvod de iis dicit *R. Akiba*, aut *sicut Israëlitæ qvoad omnia*, ut dicit *Rabban Simeon ben Gamaliel*, Hierof. Shekalim fol. 64. 2. tùm commercium cum iis exercere potuerunt Judæi multò magis.

II. Versio etiam ista, *Non utuntur Judæi Samaritis*, ut *Beza*, vel *Non coutuntur*, ut *Vulg.* vix assurgit ad plenum, & Germanum sensum vocabuli, aut veritatem rei.

Gloss. in *Kiddushin*, fol. 76. 1. *Licet edere Azyma Samaritanorum, nec in iis est suspicio de fermentato.*——— *Hoc intelligendum est, si Samarita ea depsat in domo Israëlitæ.* Jam verò, si Samarita depseret in domo Israëlitæ, tùm Judæus usus est Samaritâ.

Hierof. Jevamoth, fol. 9. 1. *Israëlita circumcidat Cuthæum, ast Cuthæus ne circumcidat Israëlitam, qvia ipse circumcisus est in nomen montis Gerizim.*——— *Dicit R. Josah, Circumcidat atqve eat in nomen montis Gerizim, donec exeat anima ejus.* Si ergò vel Israëlita circumcideret Cuthæum, vel Cuthæus Israëlitam, tùm erat aliqvis usus Cuthæi.

Qvid igitur sibi vult vox Συγχρῶνται? Vox מסתפקין videtur hanc reddere Hierosolymitanè, in

Hierof. Avoda Zarah, fol. 44. 4. *Cuthæi Cæsarienses interrogarunt R. Abbu. Patres vestri* מסתפקין *συνεχρῶντο patribus nostris, qvare igitur non vos pariter nobis?* &c.

Sensum sumamus à pari. Tritum erat illud in ore Judæorum, קרבן שאני נהנה לך *Sacratum esto illud, per qvod ego tibi possim esse utilis*, ut Matth. XV, 5. Secundùm cujus formam dixerim, שומרונים

שומרונים לא נהנין ליהודיים *Samaritani ne utiles sint Judæis*. Atq; ego in hunc sensum verba, qvæ sub manibus, intellexerim: *Judæi non utuntur Samaritanis*, ita ut iis devinciantur ob aliqvid beneficium. Non ab illis qvicqvam petunt, vel accipiunt gratis aut mutuo: qvòd iis non prohibitum est qvoad reliqvas gentes.

Avodah Zarah, cap. 1. hal. 1. *Per tres dies ante festa Idololatrarum prohibitum est cum iis dare aut accipere, commodato dare aut petere, mutuo dare aut accipere.* Ast reliqvis anni temporibus, non ita prohibitum. Verùm à Samaritis mutuo aut gratis accipere prohibitum semper. Nec qvidem potest vocabulum συγχρῶνται alium sensum hîc admittere. Nam cùm licuerit Judæis cum Samaritanis versari, ab iis emere, operâ eorum uti, benedictionibus eorum respondere *Amen*, ut *Beracoth*, cap. 8. hal. 8. in oppidis eorum diversari *Luc. IX, 52.* qvonam tandem sensu post hæc omnia dici potest, qvòd ἰουδαῖοι οὐ συγχρῶνται τοῖς Σαμαρείταις; nisi hoc, qvòd noluerunt iis obligari ob aliqvod beneficium. Qvod non parùm illustrat illud *Luc. X, 33.* &c. & optimè congruit cum re præsenti.

Nam verba, qvæ tractamus, videntur esse verba fœminæ, potius qvàm Evangelistæ: eaq; ab illa prolata scommaticè & cum sarcasmo: Tune Judæus à me Samaritissa petis aqvam? ἰουδαῖοι γὰρ οὐ συγχρῶνται Σαμαρείταις, vos enim Judæi spernitis beneficium aut gratuitum aliqvid accipere à Samaritis. Et tene à me petere aqvam.

Suffragantur etiam huic sensui, & interpretationi lexica Græca, qvibus Συγχρώομαι qvidem est *Commercium habeo*, at pariter *Commodato accipio, utendum rogo.*

VERS. 12. Πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν.

Ὕδωρ ζῶν, malè concipit fœmina ex familiari usu מים חיים pro *aqvis ebullientibus*, aut *fluentibus*. Cùm verò Salvator ulteriùs aqvam celebraret, qvam habuit dandam, qvòd nempè, qvi eam biberet, non sitiret ampliùs, tùm fœmina summâ cum irrisione, O des mihi, inqvit, hanc aqvam, ut molestiam non ampliùs patiar huc veniendi haustum. Nam verba irrisoriè prolata longè aptius concipias, qvàm supplicatoriè.

VERS. 18. Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, &c.

Fimo impudicæ suæ conversationis os cachinnantis obturat Christus, sceleratam suam vitam ei ob oculos ponens, ac si dixisset, Tu à qvinqꝫ maritis, qvos habuisti, passa es ob adulteria tua divortium, & jam eum maritum non habes, adulterum habes.

Kiddushin, ubi supra: כותים אין בקיאין בתורת קידושין וגרושין *Cuthæi non callent legem de desponsationibus & divortiis.* Habuerunt desponsationes suas & divortia: & forsan, qvò minùs accurati fuerunt circa divortia secundùm normam Judæorum, eò propiùs accesserunt ad normam *Mosaicam*, qvi non permisit nisi in causa adulterii. Sub isto reatu & crimine à maritis suis dimissam & pulsam fuisse hanc fœminam arguit, partim numerus maritorum non ordinarius, & partim, qvòd Salvator maritos memoret æqvè ac adulterum, ac si innueret eam sub maritis fuisse adulteram æqvè ac jam sine marito cum adultero.

VERS. 20. Ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν.

Nemini ignota est historia templi *Gerizimæi*, ex Josepho aliisqve. Structum erat illud templum in æmulationem & invidiam *Hierosolymitani*, sicut olim *Dan* & *Bethel*. Hinc mutuum crevit odium inter utramqve gentem, & plurimarum apostasia Judæorum. Sanctitatem monti tribuerunt *Samaritani* etiam templo diruto, qvâ ratione, ipsi qvidem benè non norunt. In istius rei patrocinium impudenter falsificavit textus Samaritanus verba Mosis in *Deut. XXVII, 4.* Nam cùm veritas Hebræa habeat, *Erigetis lapides istos, qvos ego præcipio vobis hodiè* בהר עיבל *in monte Ebal:* textus & versio Samar. habent, בהר גריזים *In monte Gerizim:* qvod notatum antè.

Bereshith Rabba, Sect. 32. *R. Jochanan proficiscens Hierosolymam, ut oraret,* עבר בהדין פלטאנוס *transiit per illum montem* (Gerizim.) *Videns eum Samaritanus qvidam dixit ei, qvo tendis? Et ille, eo precatum Hierosolymis. Cui alter, nonne præstaret tibi orare in hoc monte benedicto, qvàm in domo ista maledictâ? Unde autem hic mons benedictus? ait ille. Cui Samarita,* דלא טף במוי דמבולא *qvia non inundatus fuit aqvis diluvii.* Egregia ratio!

Ibid.

Ibid. Sect. 81. *R. Ismaël filius R. Joseph proficiscens Hierosolymam, ut oraret, transiit per istum montem. Videns eum Samaritanus qvidam dixit ei, Qvonam tu? Et ille, Eo precatum Hierosolymis. Cui alter, Nonne præstaret orare in monte hoc benedicto, qvàm in isto maledicto? At ille, Ego dicam, cui rei vos similes estis: Cani scilicet cupido cadaveris: Vos pariter cùm sciatis, Idola esse sub hoc monte occultata, sicut dicitur, & Jacob abscondit ea* (Gen. XXXV, 4.) *omni aviditate post ea efferimini. Dixerunt inter se, iste cùm jam noverit, idola esse in monte occultata, nocte veniet & suffurabitur. Consilium ergò inierunt de eo occidendo. Ast ille nocte surgens effugit.*

Germanum templo *Garizimæo* erat templum *Oniæ* in *Ægypto:* cujus historiam apud Josephum, *Antiq.* lib. 13. 6. & descriptionem, *de bell.* lib. 7. cap. 37. De eo *Gemaristæ* etiam in

Menacoth, fol. 109. 2. Undè pauca excerpamus.

Simeon Justus moriens, dixit, Onias filius meus ministrabit meâ vice. Invidit ei frater ejus Shimei, senior eô existens annis duobus, & dimidio. Dicit ei, Ades, & edocebo te normam ministerii. Induit ei אונקלי *& cinxit eum* בצילצור (verba reddemus illicò) *statuitq́; eum juxta altare, & dixit fratribus suis sacerdotibus, Videte qvidnam hic voverit præstiteritq́; uxori suæ, hoc nempè, qvô die ministravero ego in summo sacerdotio, induam pectorale tuum* (Angl. Thy stomacher) *& cingar cingulo tuo.* Glossa in locum dicit, qvòd אונקלי *est vestis coriacea.* מלבוש של עור. Ast Aruch ex *Avodah Zarah,* מאי אונקלי *qvid est* אונקלי*? R. Abba dicit* אסטומכא דלבא *Stomacha cordis.*

Qvid vox hoc in loco velit, patet satis ex ipsâ historiâ. *Shimei* ut fratrem suum *Oniam* præbeat fatuum, ridiculum, & odiosum sacerdotibus, svadet ei ut ministret, pectorale uxoris pro rationali gerens, & cingulo ejus cinctus, vice cinguli pretiosi, &c.

Pergit historia: *Machinati sunt fratres ejus sacerdotes ei necem, ast ille aufugit, & evasit in Alexandriam Ægypti, struxitq́; ibi altare, obtulitq́; sacrificia idololatriæ. Hæc sunt verba R. Meir.*

At dicit ei R. Juda, Res ita se non habuit: Sed non agnovit Onias, Shemei fratrem suum esse se seniorem annis duobus & dimidio: Veruntamen ei invidit Onias, & dixit ei, Veni & edocebo te normam ministerii; & sic referente R. Juda invertitur tota scena, ita ut *Onias* fratrem suum *Shimei* induerit pectorali uxoris suæ & cinxerit ejus cingulo. *Eapropter sacerdotes machinati sunt necem τοῦ Shemei. At cùm ille totam rem enarraret,*

ret, machinati sunt necem Oniæ. Ast ille aufugit in Alexandriam Ægypti, atq; ibi struxit altare, obtulitq; in eo sacrificia nomini Dei, sicut dicitur, Eritq; in illo altare Jehovæ in medio terræ Ægypti, &c. *Esai.* XIX, 19.

Et jam aleam tuam, ô lector, an meliori fundamento niteretur templum hoc *Ægyptiacum*, an illud *Garizimæum?* Hoc à profugo sacerdote structum sub prætextu divinæ prophetiæ, illud à profugo etiam sacerdote, sub prætextu montem istum fuisse montem benedictionum. An Judæi Prophetiam illam Esaiæ *Oniam* respexisse ex animo arbitrentur, penes ipsos esto determinatio (& liceat cordato cuivis ridere sic arbitrantes) clementiùs utcunqve, & majori cum favore judicarunt de ejus templo, qvàm de *Garizimæo.* Hinc illud locô allegatô:

Qvicunq; dixerit, Voveo ego holocaustum, offerat illud in templô Hierosolymitano, siq; offerat illud in templo Oniæ, non præstat votum. Si verò dicat, Voveo ego holocaustum offerendum in templo Oniæ, offerat in templô Hierosolymitanô; qvòd si offerat in templô Oniæ, præstat officium suum. R. Simeon dicit, non est holocaustum. Item si qvis dicat, Voveo Naziræatum, tondeatur in templô Hierosolymitanô: si verò tondeatur in templô Oniæ, non præstat officium suum: At si dicat, Voveo Naziræatum, ut tondear in templô Oniæ, & tondeatur ibi, præstat.

Καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις, &c.

Nonne & vos etiam fatemini, O Samaritæ, *Hierosolymam* fuisse olim locum divini cultûs à Deo destinatum? Credibile non est, Samaritanos vel ignorâsse, vel non credidisse historiam Templi *Solomonæi*, qvin qvòd benè norint, qvòd à diebus *Davidis* & *Solomonis* fixerit Deus sedem suam *Hierosolymis.* At qvòd jam prætulerint templum *Garizimiticum* Hierosolymitano, ex hoc videtur orta audacia & æmulatio, qvòd orbatum jam fuerit Hierosolymitanum pristinâ suâ gloriâ, præsentiâ scil. divinâ super arcam, imò ipsa arcâ, Cherubinis, Urim & Thummim, Spiritu Prophetiæ, &c.

VERS. 15. Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται.

Si rejecerint Samaritæ omnes libros sacri voluminis præter Pentateuchum *Mosis*, qværi potest undè sumserit hæc fœmina nomen Μεσσίας, qvod non reperiendum est in *Mose*. Et duplex hîc insuper excitari potest qvæstio, An omnes scilicet Samaritani fuerint de fide *Sadducæa*, atqve an *Sadducæi*, qvi inter Judæos, omnes libros Vet. Testamenti rejecerint præter libros *Mosis*. Rejecerunt fortè à lectione in Synagogis, eô modô, qvô Judæi rejecerunt libros *Hagiographos* à lectione in Synagogis, at qværo ego, an in manibus non habuerint, crediderintqꝫ, prout Judæi *Hagiographos*.

Schabb. fol. 115. 1. ***Eripiunt omnes libros sacros ab incendio*** (Sabbato) ***sive legant in iis, sive non legant in iis.*** Ubi Gloss. ***Sive legant in iis, id est Prophetis, in qvibus legerunt in Synagogis Sabbato; sive non legant in iis, id est Hagiographis.*** Talis fortè erat rejectio Prophetarum atqꝫ Hagiographorum apud Sadducæos, atqve apud Samaritas (de Samaritis loqvimur sub Christi temporibus & ante.) Nam num credibile est, eos, libros & historiam *Josuæ, Judicum, Samuelis, Regum, Prophetarum*, vel ignorâsse, vel pro fabulis habuisse, aut nihilo? Erant nonnulli de Samaritanis, referente *Eulogio* apud *Photium*, Cod. CCXXX. ***qvi Jesum Nave esse eum censuerunt, de qvo Moses dixit, Prophetam vobis excitabit Dominus Deus ex fratribus vestris, ut me.*** Num his vel ignota vel rejecta historia liberqve *Josuæ*? Atqve illud sine observatione præterire non possum, dum lego in

Sanhedr. fol. 90. 2. ***Interrogarunt Sadducæi Rabban Gamalielem, Undè probatur, Deum suscitaturum mortuos, Ex lege, inqvit ille, & ex Prophetis & ex Hagiographis.*** (& probationes adducit ex singulis codicibus, qvas non gravetur lector observare & perpendere.)

Probatur ex lege, sicut dicitur, Et dixit Jehovah Mosi הנך שוכב עם אבותיך וקם ***Ecce tu dormiens cum patribus tuis & exurgens.*** (Deut. XXXI, 16.) ***Dicunt ei, At fortè sensus est,*** וקם העם הזה וזנה ***Et exurget populus hic & mœchabitur.***

Probatur ex prophetis, sicut scribitur, Vivent mortui cui, cum cadavere meo resurgent, expergiscimini & jubilate qvi habitatis in pulvere, Esai. XXX, 20. &c.

At fortè (inqviunt illi) ***hi sunt mortui illi, qvos resuscitavit Ezechiel. Proba-***

Probatur ex Hagiographis, sicut scribitur, Palatum tuum est sicut vinum optimum, vadens ad dilectum meum ad rectitudines, loqvi faciens labia dormientium, Cant. VII, 9.

At fortè (inqviunt illi) *motant labia sua in mundo.*

Addidi qvidem *(inqviunt illi)* qvod non est in textu *Gemarico*, sed addendum esse evincit ratio, & firmat glossa.

Jam verò absurdissimum foret *Gamalieli* argumenta ex libris Propheticis & Hagiographis adducere contra Sadducæos, si libri isti apud eos nullius fuissent notitiæ aut autoritatis. Et vides, non spretos aut rejectos ab iis fuisse libros ab illo citatos, sed verba allata in alium sensum, qvàm voluit *Gamaliel*, torqveri.

Hierос. Jevamoth, fol. 3. 1. *Traditio R. Simeonis ben Eliezer, Dixi scribis Samaritanorum, Vos itaq; erratis, qvia non interpretamini sicut R. Nehemiah. Nam est traditio R. Nehemiæ: Ubicunq; occurrit vox, qvæ opus habet* ל *in initio, si eam non habeat, additur ei* ה *in fine,* לחוץ חוצה. לסוכות סכותה. לשיער שעירה *Respondent R. Nehemiæ, Ast ecce scriptum est* ישובו רשעים לשאלה. Qvinam autem illi, qvi sic respondent R. *Nehemiæ?* Si Scribæ Samaritanorum, tùm citant illi Psalmum nonum.

Citatur etiam liber *Ezechielis* à Samaritano in hâc historiâ.

Elleh baddebharim Rabba, fol. 292. 2. 3. *Rabban Jonathan adiit* ניפולין *Neapolin* (Sychar) *Samaritanorum.* —— *Comitatur eum qvidam Samaritanus. Et cùm perventum iis esset ad montem Gerizim, dicit Samaria, Oh! undè hoc qvod pervenimus ad montem hunc sanctum? Dixit ei R. Jonathan, undè autem est sanctus? Respondit Samarita* שלא לקה במי המבול *Qvia non punitus est aqvis diluvii. Dicit ei R. Jonathan, undè hoc probas? Respondet Samarita. Nonne sic scribitur,* בן אדם אמר לה ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם *Fili hominis? dic ei, Tu es terra non mundata, non compluta in die furoris,* Ezech. XXII, 24. *Si sic, inqvit R. Jonathan, tunc oportuit Dominum dixisse Noacho, ut ascenderet in hunc montem, & non ut fabricaret arcam.*

Habes etiam Sadducæum citantem Prophetiam *Amosi* in

Cholin, fol. 87. 1. *Dixit Sadducæus qvidam τῷ Rabbi, ille qvi creavit montes, non creavit* רוח *Spiritum*, vel ventum: *atq; ille, qvi creavit ventum, non creavit montes: Nam scribitur* כי הנה יוצר הרים ובורא רוח

רוח *Nam ecce qvi format montes, & qvi creat ventum*, Amos. IV, 31. *Dicit ei Rabbi,* שוטה *O stulte, perge ad finem commatis, Dominus exercituum est nomen ejus.*

Et notandum est illud in

Schabb. fol. 116. 1. הגליונין וספרי מינים *Volumina & libros Hæreticorum non eripiunt ab incendio, sed comburantur ibi ubi sunt.* Ubi Gloss. *Libros Hæreticorum*, i.e. לע״ז משרתים *Idololatrarum* (vel qvi cultum alienum colunt) *qvi exscripserunt sibi Legem, Prophetas, & Hagiographa, scriptura Assyriaca & lingva sancta.* At קיצור פסקי הראש in locum reddit: גליונין וספרי צדוקים אין מצילין *Volumina & libros Sadducæorum non eripiunt.* Si per *Hæreticos* intelligendi sunt Sadducæi, ut vult glossa hæc posterior, tùm collata priori, habuerunt illi Legem, Prophetas, & Hagiographa scripta Assyriacâ scripturâ & lingvâ sanctâ. Si verò per *Hæreticos* intelligendi sunt Christiani in glossa priori (nam de Ethnicis parum est intelligendum) tùm perpende, qvibusnam Bibliis veteris Testamenti usi fuerint Hebræo-Christiani.

Object. Verùm si Sadducæi admitterent libros Propheticos & Hagiographos, hâc solùm cum exceptione, qvòd eos non legerent in Synagogis, qvî fieri potuit ut Sadducæus negaret resurrectionem mortuorum, qvæ tàm clarè enuntiatur in istis libris?

Resp. Valeret qvidem hoc argumentum, si hoc non fuisset fundamentum fidei apud Sadducæos, *Nullum articulum fidei aut religionis admittendum, qvi non elici possit è libris Mosis.* Cum qvo confer istud etiam Pharisæorum

Gloss. in *Sanhedr.* fol. 90. 1. *Qvamvis qvisqvam fateatur, esse resurrectionem mortuorum, tamen si non agnoscat, indicium ejus esse in lege, negat fundamentum.*

Jam ergò cùm *Moses* non clarè & in terminis aliqvid effatus fuerit, de resurrectione mortuorum, istam rem, ut articulum fidei nullô modô admittere voluerunt Sadducæi, qvamvis tale qvid occurreret in Prophetis: qvin verba prophetarum in sensum aliqvem alium detorserunt, vel historicum, vel allegoricum. Si verò qvicqvam in *Mose* planum deprehenderent, idem loqventibus prophetis, vel illustrantibus, non video, cur non credam eos recepisse.

Tale est hoc, qvod jam sub manibus, Samaritissa vocem Μεσσίας adhibet, qvæ non occurrit apud Mosen: At cùm Moses clarè elocutus fuerit de adventu illius, qvem Prophetæ insignierunt nomine *Messia*, ja-

cto hoc fundamento & articulo, non hæſitant Sadducæi & Samaritani de eo loqvi, eo modo qvo doctum eſt à Prophetis.

At qvales conceptus habuerint illi de perſona, regno & temporibus *Meſſiæ*, non facile eſt dicere. An expectarunt præcurſorem *Eliam*, ut Scribæ & Phariſæi? An reſurrectionem mortuorum in ejus adventu ut illi? vix credibile.

VERS. 27. Ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει.

Qvòd cum fœminâ colloqvium haberet mirantur, multò magis qvòd cum Samaritanâ.

Erubbin, fol. 53. 2. *R. Joſe Galilæus itinerans in via* אשכחיה לברוריה (legendum, aut plurimum fallor אשכחה) *Invenit Beruræam, cui dixit* באיזו דרך ללוד *Qvânam via eundum nobis ad Lyddam? Cui illa, O ſtulte Galilæe! Nonne ſic docuerunt ſapientes* אל תרבה שיחה עם אישה *ne multiplices colloqvium cum fœmina? Oportuit te dixiſſe* באיזו ללוד *Qvanam ad Lyddam?*

Undè hæc fœmina dicta fuerit ברוריה *Beruræa*, non eſt hic locus inveſtigandi: Ne tamen non aliqvid noſcat lector de *Beruræa*, Erat illa uxor R. *Meir*, fœmina docta & doctrix. Hinc *Juchaſin* fol. 40. 2. אשתו ברוריה החכמה *Uxor ejus erat Beruræa ſapientiſſa. De qvâ plura referuntur in Avodah Zarah.* Seqvitur altera de eâ hiſtoria ברוריה אשכחיה להההוא תלמידא *Beruræa invenit qvendam ſcholarem, legentem muſſitanter, & calcitravit in eum*, &c.

Kiddushin, fol. 70. 1. *Samuel dicit, non ſalutant fœminam omninò*, *Bammidbar rabba*, fol. 135. 4. *Matrona qvædam interrogavit R. Eleazarum, Qvare, cùm peccatum per vitulum aureum fuerit unum tantùm, punitum eſt triplici genere mortis? Reſpondit ille* אין חכמה לאישה אלא בפלכה *Non ſapit fœmina niſi circa colum ſuam. Dicit ei Hyrcanus, Qvoniam non reſpondiſti illi verbum unum de lege, detinebit à nobis trecentos coros decimarum annuatim. At ille* ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים *Comburantur verba legis potiùs qvàm tradantur fœminis.* Vid. *Ioma*, fol. 66. 2. Ibid. fol. 240. 2. *Ne colloqvatur qvis cum fœmina in platea, imò non cum propria uxore.*

Vers.

VERS.28. Ἀφῆκεν ἓν τὴν ὑδρίαν.

Humaniter factum: Nempè ut *Jesus* & discipuli, qvos ea jam vidit ad eum congregatos, haberent undè biberent.

VERS. 29. Ὅς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα, &c.

Conveniunt hæc aliqvantùm cum notione Judæorum de *Messia* odorante.

Sanhedr. fol. 93. 2. *Scriptum est* והריחו ביראת ה׳ *Et odorari eum faciet in timore Domini*, Esai. IX, 3. *Raba dicit, Odorabitur & judicabit, sicut scriptum est, Non judicabit intuitu oculorum suorum*, &c. *Ben Coziba regnavit duobus annis & dimidio, & dixit Rabbinis, Ego sum Messias. Dixerunt ei, De Messia scriptum est, qvòd odorabitur & judicabit: Videamus te odorantem & judicantem: qvod cum non faceret, interfecerunt eum.*

Percepit hæc fœmina, *Jesum* odoratum esse clandestina sua scelera, qvæ latenter patrata extra conspectum hominum, atqve ex hâc ipsa ratione arguit, eum esse *Messiam*. Atqꝫ istius rei famâ excitantur concives, ut eum invisant. Vident, audiunt, invitant, hospitio excipiunt, credunt. Annon probabile est, eos æqvè ac Judæos adventum *Messiæ* expectasse circa ipsissimum hoc tempus? Si ita, undè illud didicerunt? An à Judæis, an à libro *Danielis*?

VERS. 35. Ἔτι τετράμηνόν ἐστι καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται.

Initium messis (hordeaceæ scilicet) erat à medio mensis *Nisan*. Vide Levit. XXIII, 10. &c. Deut. XVI, 9.

Bava Mezia, fol. 106. 2. *Dimidium Tisri, totus Marheshvan, & dimidium Cisleu,* זרע *est sementum. Dimidium Cisleu, totus Tebeth, & dimidium Shebat* חורף *est Hyems. Dimidium Shebat, totus Adar, & dimidium Nisan est* קור *Bruma. Dimidium Nisan, totus Ijar, & dimidium Sivan est Messis,* קציר. *Dimidium Sivan, totus Tammuz, & dimidium Ab,* קייץ *est æstas. Dimidium Ab, totus Elul, & dimidium Tisri,* חום *est Æstus.*

Seminarunt triticum & speltam à *Tisri*, & *Marheshvan* & porrò.

Targ. in *Eccles.* XI, 2. *Da portionem bonam seminis agro tuo in Tisri, & ne cobibearis à seminando etiam in Cisleu.*

Seminarunt hordeum in *Shebat* & *Adar*.

Gloss. super Rosh hashanah, fol. 16. 1. זרעונא אפלינא *Semen serotinum*, vel absconditum & sub terra latens, *est triticum & spelta, quæ non citò maturescunt, seruntur in Marheshvan.* זרעונא חרפיא *Semen præcox, est hordeum, qvod citò maturescit, seritur in Shebat & Adar.*

Menachoth, fol. 85. 1. *Serunt 70. diebus ante Pascha.*

Hordeum ergò, spes messis post τετράμηνον futuræ, non adhuc erat terræ commissum, & tamen dicit Salvator, *Ecce albescunt agri ad messem:* qvæ res observata optimè illustrat verba & propositum Salvatoris.

Attollite oculos vestros, inqvit, *& spectate regiones*, &c. Digitum absqve dubio intendens in numerosam illam turbam, qvæ jam intra conspectum, versùs eum confluit ex urbe. En qvalis messis animarum, ibi ubi nulla adhuc fuit satio.

Numera jam τετράμηνον retrò ab initio messis hordeaceæ, vel medio mensis *Nisan*, & retrograderis ad medium mensis *Cisleu*, qvod coincidit cum initio *Decembris* nostri aut circiter: Unde facile est conjectare, qvodnam illud fuerit festum, de qvo mentionem habet Evangelista cap. V, 1.

Vers. 46. Τὶς βασιλικός.

Fortè *Herodianus* aliqvis, de qvibus vid. *Math.* XXII, 16. non servus tantùm *Herodis Tetrarchæ* jam dominantis, sed familiæ *Herodianæ* devotus, ex principiis conscientiæ, & summissionis: nam controversiam gentis de introductione *Herodis magni* ad dominium demonstravimus alibi: & an micam aliqvam istius litis non retinuerit continuata dissensio *Shammæanorum* & *Hillelianorum*, non est indignæ indagationis, sed non hujus loci. Ast esto hunc magnatem fuisse servum impræsentiarum *Herodis Tetrarchæ* (sepositâ ista controversiâ) qvonam tendunt verba Salvatoris; vers. 48. *Nisi videritis signa & miracula, non credetis?* Judæi qvidem petierunt signa, ut I. Cor. I, 22. verùm aula *Herodis* hujus reatus postulanda præ aliis, qvippe qvæ Baptistam audiverat, imò ipse *Tetrarcha* cum aliqvâ veneratione, atq;

atqve observantiâ, & tamen qvia *Johannes* nullum edidit miraculum, Joh. X, 41. ideò promptius conjectus est ille in carcerem, & non creditus (Nam incarcerationem ejus seqvuntur hæc immediatè.) Confer Luc. XXIII, 8.

CAP. V.

VERS. 1. *Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων.*

PArciùs agunt cæteri Evangelistæ de actionibus Christi in Judæa, hic noster fusiùs. Nil Paschatum memorant illi, ultimo excepto, à Baptismo ejus ad mortem, Johannes omnia. Primum, cap. II, 13. Tertium, cap. VI, 4. Qvartum, cap. XIII, 1. Secundum, hoc in loco. Qvod tamen *Paschatis* nomine non nuncupat, sed generali *Festi*; qvippe qvòd verba Christi satis elucidationis esse possent de re ista, cap. IV, 35.

VERS. 2. *Ἑβραϊστί.*

Id est, lingva Transeuphratensi, vel Chaldaicâ.

Aruch in voce עבר. עברית לשון דעבר הנהר Ἑβραϊστί, *id est lingva Transfluvianorum.*

Schabb. fol. 115. 1. היו כתובין גופתית מדית עברית, *Si scribantur libri sacri Ægyptiacè, Medicè, Hebraicè.* Gloss. עברית כתב של עבר הנהר *Hebraicè, id est Scripturâ Transeuphratensium.*

Gloss. in *Sanhedr.* fol. 21. 2. כתב עברי של בני עבר הנהר *Scriptura Hebraica, id est Transamnanorum.*

Per עברית ἑβραϊστί, intelligunt ergò lingvam Chaldaicam, qvæ erat à reditu ex Babylone genti vernacula. Vocantq; eam *lingvam Transeuphratensium.* (qvum & Syris Ciseuphratensibus esset etiam vulgaris) ut qvoad Judæos, eam distingverent à pristinâ eorum lingva

sancta: q. d. Non lingvâ qvâ usa est gens ante captivitatem, sed lingva qvam secum reportavit à *trans-Euphraten.*

Judæi, qvibus hæc lingva erat vernacula, vocantur *Hebræi*, atqve inde distingvuntur ab Hellenistis, qvod norunt omnes. Qvare *Paulus* seipsum vocet *Hebræum*, II. Cor. XI, 22. cùm natus fuerit in *Tarso* Cilicum, meretur perpensionem.

Πέντε στοὰς ἔχουσα.

Obtinet apud qvamplurimos, *In Bethesda lotas fuisse hostias ante earum immolationem.* De qvâ re hæret mihi aqva. Nam

I. Probatu difficile est, hostias ante earum mactationem, vel hîc vel alicubi lotas fuisse omninò. De re tali silent paginæ sacræ, & de eâ, qvantum adhuc comperi, non loqvuntur traditionales. Lota qvidem fuisse intestina post mactationem nemo dubitat, & destinatum huic operi fuit לשכת המדיחין *Conclave lavantium* in ipso templo: Ast an lota corpora, vellera, tergora ante mactationem, qværitur meritò.

II. Inter labes & vitiositates, qvibus bestiæ reddebantur non idoneæ immolationi, vix hanc numeratam comperies, *qvod non fuerint lotæ.* Credasne, Abrahamum arietem suum in vepribus deprehensum, Gen XXII. abluisse ante mactationem? Dicitur qvidem

Bemidbar rabba, fol. 268. 3. נטלו והספיגו *qvod accepit eum & abstersit eum.* Ast hoc post excoriationem, *Accepit eum* והפשיטו *& excoriavit eum, & dixit, intuere hoc, O DEUS, ac si pellis Isaaci detracta foret coram facie tuâ. Abstersit eum* (Gloss. מקנחו בספוג *Abstersit eum spongia*) *& dixit, intuere hoc ac si Isaacus sic abstersus. Cremavit eum, & dixit*, &c.

Et perpendantur ista in

Siphra, fol. 18. 1. Ubi disputatur super verba ista, Levit. VI, 27. *Si sparsus sit sangvis sacrificii pro peccato super vestem*, &c. בגד אין לי אלא בגד *Cùm de veste sit sermo, ego non intellexerim nisi de veste: Unde addenda est* עור משהופשט *Pellis cùm detrabitur. Textus dicit, in qvodcunqve sparsus fuerit sangvis, lavabitis. Fortè ergò licet addere pellem antеqvam detrabitur. Textus dicit, Vestem. Sicut vestem, qvæ est capax immunditiei, sic qvodcunqve est capax immunditiei.* פרט לעור עד שלא הופשט *Excipitur pellis anteqvam detrabitur: Verba sunt R. Judæ.*

Judæ. Nota: Pellis adhuc dorso bestiæ hærens, & non detracta, non est capax immunditiei.

I. Dixerim ergò ego potiùs, *homines* in *Bethesda* lavari solitos, non *bestias*. Immundos scilicet, ut per ablutionem purificarentur. Nam qvicunqve perpenderit numerum immundorum, qvi indies opus habuerunt ablutione, qviq; perlegerit tractatus Talmudicos de purificationibus, & de congregationibus aqvarum isti rei convenientibus, facilè sibi persvadebit, *Bethesdam*, reliqvasqve, qvæ fuerunt Hierosolymis natatorias, huic usui inserviisse potius qvàm ablutioni pecudum.

Crediderim etiam Syrum interpretem, cum reddit, *Erat autem Hierosolymis* דוכתא חדא דמעמודיתא *locus qvidam baptisterii vel baptizationis*, in animo habuisse baptismos immundorum, potius qvàm ablutiones bestiarum.

II. *Targ.* in I. Paralip. XI, 22. *Non fuit qvispiam par Benaiæ filio Jehoiadæ sub templo secundo* יומא חדא דחקרת רגליה בחרדונא דמית *Die qvodam impegit pes ejus in testudinem mortuam.* ונחת לשילוח תבר גזיזא דברדא וטבל *Et descendit in Siloam, & contusis frustulis grandinis tinxit se.* ——— *Erat hoc die hyemis brevissimo, decimo mensis Tebeth.*

Veritatem historiæ non respicimus, respicimus animum referentis, nempe qvòd in tali casu, soliti sunt homines lavari in *Siloamo*; non in fonte absqve dubio, sed in piscinâ.

Midras Coheleth, fol. 95. 3. *Simeon Sicuensis fodit puteos, cisternas, caveas in Jerusalem.* ——— *Dicit ei Rabban Jochanan ben Zaccai, si ad te accedat mulier, interrogans de menstruositate suâ, tu dicas illi* טבלי בבור הזה *Tinge te in hoc puteo, nam aqvæ ejus purificabunt.*

III. Qvinq; ergò hæ porticus videntur fuisse introitus, per qvos descensum est ab immundis ad aqvas, ut abluerentur: & in qvibus ante ablutionem vestes deponerent, & post resumerent; & semper protecti essent à pluviis. Et forsan in tot introitus & descensus distributi sunt immundi, pro diversitate immunditiarum, ut eâdem immunditiâ polluti, in eandem porticum convenirent. Hunc fuisse primùm harum porticuum finem & usum, nullus dubito, qvamvis posteà superadderetur usus alius. Et de ablutione immundorum hac in piscinâ, hoc nos etiam superaddamus. Qvod cùm permitterent, idqve ex necessi-

cessitate, propter multitudinem lavandorum ob purificationem, collectiones aqvarum minores, Qvadraginta scil. Searum aqvæ in loco ritè aptato qvoad latitudinem & profunditatem, si non afforet major copia aqvæ, tùm neqvaqvam neglecturos eos arbitreris stagna & piscinas.

VERS. 4. Ἄγγελος γὸ κτ̓ καιρὸν κατέβαινεν.

Credisne, infirmos hosce interdiu noctuq; hic jacuisse per totum annum? Videtur potius turbationem aqvæ & sanationem ægrorum fuisse solùm in festis, si non solùm in festo Paschatis. Et forsan non incongruum est κτ̓ καιρὸν sub tali restrictione coërcere. *Erat festum Judæorum*, & Angelus *secundùm illud tempus* descendit in piscinam, &c.

Καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ.

De fonte qvodam à malo Angelo turbato, vel historiam vel fabulam habes in

Vajicra rabba Sect. 24. *Historia in civitate nostra de Abba Jose (inqvit R. Berechiah nomine R. Simonis) qvòd cùm sederet & aliqvid repeteret, ad introitum fontis, apparuit ei Spiritus, qvi habitavit illic & dixit, Nostis benè, qvot annos ego hîc habitavi, & vos uxoresq; vestræ venistis & rediistis absq; noxa. Jam verò sciatis, qvòd spiritus malus conatur hic habitare, qvi nocumentum inferet hominibus. Dicit illi, qvid ergò vobis faciendum? Respondet ille, ito & dic oppidanis, qvicunq; habet malleum, pessulum, paxillum ferreum, huc accedat crastino mane, & oculos habeat intentos in aqvam* וכד אונן חמיין ערבוביא דמיא *Et cum viderint turbationem aqvæ, contundant ferro & dicant* דידן נצח *Victoria est nostra: Atq; inde non recedant donec videant* חרדיא דדמא על אפי מייא *Grumos sangvinis super faciem aqvæ* (Gloss. Hoc signo apparebit victum atqve interfectum esse Spiritum.) Et dicit reliqvum legendæ, qvòd fecerunt, qvod jussum, & non discesserunt, donec viderent grumos sangvinis super aqvam. Fruantur illi sua victoriâ.

Cùm jam non longè admodùm abesset tempus, qvo *aperiendus erat fons iste, qvi abluturus erat peccatum & immunditiam*, Zech. XIII, 1. fons

fons scil. sangvinis Christi, voluit divina providentia, ut res tam ineffabilis excellentiæ & beneficii nobili aliqvo præcursore & prognostico non careret. Inter omnes ergò fontes & piscinas, qvæ erant Hierosolymis, inservientes ablutioni immundorum, nobilissimam & celeberrimam *Bethesdam* vel Siloamum sibi eligit, ut in ea præfiguratio istius rei signaretur. Fiunt ergò aqvæ istæ, qvæ fuerant purificatrices tantùm anteà, jam sanatrices etiam, ut per purificationem & sanationem præsignificarent, & non longè jam abesse prænuntiarent fontem illum verum & vivum, qvi purgaret, & sanaret summo gradu.

Qvot annis ante passionem Christi primùm apparuerit virtus hæc miraculosa piscinæ, non effantur oracula sacra, & de miraculo ipso silent, qvantum comperi, paginæ traditionales: qvamvis ipsissimæ hujus rei ergò non paucos Judæorum tractatus seriò evolverim. A qvânam igitur epochâ sit historia ejus inchoanda, audaciùs foret determinare. An ab extructione *Portæ Probaticæ* per *Eliashibum*: ut qvidam magni nominis: An ab extinctione familiæ *Asmonææ*, an à reædificatione templi per *Herodem*, an à nativitate *Christi*, an ab alio aliqvo tempore, judicet lector pro suo arbitrio. Qvid si à terræ motu isto, de qvo

Joseph. Antiq. lib. 15. cap. 7. *Tunc temporis, circa pugnam Actiacam inter Cæsarem & Antonium, septimo regni Herodis anno, terra Judæorum qvassata, pecudum in regione magnam stragem fecit: Et cæsi sunt homines à corruentibus ædificiis circa decies mille.* Forsan inde ruina terris in *Siloamo*, de qvâ *Luc. XIII, 4.* & qvid si tùm primus descensus angeli in hanc piscinam *Siloami?* ut *Matth. XXIIX, 2.* Erat terræ motus magnus, *nam* Angelus Domini descendit, &c. Sed mallem hîc discere qvam docere.

Qværi possit, unde primùm innotuerit, sanationem ægrorum seqvi turbationem aqvæ, sed & hoc æqvè latet in obscuro: præsertim verò cùm & Spiritus Prophetiæ & apparitio Angelorum, & miracula tàm diu inaudita fuerant in tota gente.

Vim talem sanatricem tribuunt magistri לבארה של מרים *Fonti Miriamæ*, ut vocant, in mari Tiberiadis.

Midras Coheleth, fol. 97. 2. *Historia est* במוכה שחין *de ulceroso qvodam, qvi descendit in mare Tiberiadis ut se tingeret:* וארעת טפרת בארה של מרים אסחי ואיתאסי *Et occurrit tempus cùm flueret fons Miriamæ, atq; ille ibi natavit & sanatus est.*

Fingunt illi, fontem in eremo exhibitum fuisse Israëlitis propter

Mmm mmm Mir-

Miriamæ meritum, & discedente illâ, istum etiam discessisse. Supponunt etiam, ut videtur, fontem vel gurgitem hunc in aliqvo parte maris *Gennesaritici*, virtutem hanc medicinalem adeptum esse, propter meritum ejusdem. Mirum est qvòd & eandem vim in piscina hâc nostrâ non memorent, eamqve tribuant merito *Solomonis*, qvandoqvidem ea fuerit *Solomonis* piscina.

Erat cùm Deus miraculosè ageret cum omnibus fontibus & aqvis circa *Hierosolymam* modo diverso, severè scilicet, ut jam cum hâc misericorditer.

Joseph. de bell. lib. 5. cap. 26. Τίτῳ μὲν γὰρ καὶ πηγαὶ πλουσιώτεραι ῥέουσιν αἱ ξηρανθεῖσαι πρότερον ὑμῖν. Verba sunt ipsius *Josephi* populum hortantis ad deditionem. *Tito fontes abundanter fluunt, qvi vobis anteà exsiccabantur. Nam nostis, ut ante ejus adventum Siloam, atqve omnes circa urbem fontes defecerint, ita ut aqvæ coëmerentur per amphoras. At nunc hostibus vestri ita affluunt, ut non ipsis solùm & jumentis eorum, sed & hortis sufficiant. Qvod & miraculum experti estis anteà, cùm urbs caperetur à Babylonicis.*

Si tale miraculum in aqvis ad adventum hostis, minus mirum si miraculum in iis modo diverso, ante adventum Salvatoris.

Qvousqve duraverit post hanc sanationem infirmi per Salvatorem virtus hæc piscinæ, an ad excidium urbis, an cessaverit ante, an ab hoc ipso tempore cessaverit, frustrà qværeretur, cùm desitio ejus sit æqvè, si non magis, obscura qvàm origo.

VERS. 6. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι.

Minimè dubitandum, qvòd sanationem cuperet, cùm eo fine illic jaceret. At reflexionem habet hæc qvæstio Salvatoris in Sabbatum: q. d. *Visne sanari Sabbato?* Nam qvàm superstitiosi fuerint hac in re, testantur plurima apud Evangelistas, ut suas ipsorum traditiones omittamus, Marc. III, 2. Luc. XIII, 14. & XIV, 3.

VERS. 8. Ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει.

Ego Hierosolymitanè sic reddiderim טול ערשך וטלטל.
Dixit alibi, *Tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam*, Marc. II, 11. an & hîc idem velit, non adeò clarum.

I. No-

I. Notanda eſt vulgaris diſtinctio, inter רשות יחיד & רשות רבים qvæ Sabbatum reſpicit: Nempe ut ſit diſcrimen inter *Locum privatum* aut ſingularis juris, & *Locum publicum* ſive juris communis. Ne qvid exportetur Sabbato, è loco privato in publicum, aut contrà.

Schabb. fol. 6. 1. *Qvicunqve Sabbato offert è loco publico in privatum, aut è privato in publicum, aut infert* בשוגג חייב חטאת *ſi inanimadvertenter hoc fecerit, tenetur ad ſacrificium pro peccato:* במזיד ענוש כרת ונסקל *ſi verò præſumptuosè, punitur exciſione & lapidatur.*

II. At licuit intra locos privati juris, qvales erant porticus, introitus, atria, cùm variæ familiæ in iis habitantes per עירוב conſociarentur, aliqvid movere & ferre à loco in locum, ſed nec omnia, nec qvidem aliqva, niſi urgente aliqvâ neceſſitate.

Schabb. cap. 18. halac. 1. *Removent qvatuor aut qvinq; arcas ſtraminis aut frugum propter viatores, aut propter defectum Beth midrasb: At non theſaurum removent*, &c. Gloſſ. *Removent has res, ſi opus ſit loco eorum, nempe ut ibi collocent viatores ad edendum, aut ſcholares ad docendum; nec ſolliciti ſunt de labore in Sabbato*, &c.

Sed qvid de rebus iſtis loqvimur, cùm canonibus Scribarum prohibitum fuerit, res minutiſſimi ponderis portare Sabbato: adeò ut planè contra iſtos Canones foret, grabatum ferre, huc illuc in porticu, multò magis è porticu in plateas. Animadverſionem ergò meretur, qvòd Salvator non ſatis duxerit infirmum hunc ſanare Sabbato, qvod contra Canones, ſed & qvòd grabatum portare imperaret, qvod multò magis contrarium. Unde videtur planè, qvòd Chriſtus apud ſe ſtatuerit, vel hominis hujus fidem & obedientiam plenè experiri, vel Sabbatum Judaicum brevi temporis ſpatio cardinibus ſuis dimovendum jam apertè qvaſſare, vel utrumqve.

VERS. 9. Ἦν δὲ σάββατον.

Σάββατον δευτερόπρωτον, apud *Lucam* cap. VI, 1. erat ipſiſſimum hoc Sabbatum, aut ſaltem Sabbatum proximè ſeqvens.

Vers. 17. Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται.

Salvator in judicium vocatus coram Synedrio, I. astruit Messiam esse DEUM. II. astruit seipsum esse Messiam. *Filius DEI* & *Messias* convertuntur, qvod non inficiantur Judæi, & malè tamen concipiunt de filiatione.

Confitetur *Petrus*, Matth. XVI, 16. *Tu es Christus Filius DEI.* Sic & *Caiphas*, Matth. XXVI, 63. *Num tu Christus Filius DEI?* At parùm eodem sensu Filiationis. In Psal. II, 11. נשקו בר *Osculamini Filium*, fatetur *Aben Ezra*, de *Messia* proprie dici, at disputatur in *Midr. Tillin* contra veram filiationem. Fatetur idem *Ezra*, כבר אלהין *sicut filius Dei*, Dan. III, 25. ita sumendum, ut מה־ ברי ומה־ בר בטני, Prov. XXXI, 2. Ast *Saadias*, & R. *Sol.* intelligunt de Angelo.

Midras Coheleth, fol. 93.4. *Est qvidam, cui nec filius nec frater, hic est Sanctus ben: qvi nec fratrem nec filium habet, fratrem non habet, filium unde haberet? Nisi qvod Deus dilexit Israëlem, & vocavit filios.*

Nemini ignotum est, qvâ pertinaciâ Judæi negent Deitatem *Messiæ.* Unde Apostolus cum Hebræis agens, hoc primum jacit dissertationis suæ fundamentum, *Messiam esse verè Deum*, Hebr. I. &c. Qvod illi, mysterium Trinitatis ignorantes, negant, veriti ne agnoscerent *Messiam* esse DEUM. Indies repetunt illud in recitationibus Phylactericis, *Audi Israël, Jehovah Deus noster, Jehovah unus.* Unde cœcutientes ad mysterium Trinitatis, magis obdurantur ad illud negandum.

Salvator hoc in loco strenuè asserit Deitatem Filii vel *Messiæ.* Eandem scilicet ei esse potestatem cum Patre, eundem ei honorem debitum cum Patre, Illius esse omnia Patris. Inde ejus responsio, *Pater meus operatur* Sabbato, pari authoritate & ego operor Sabbato.

Vers. 19. Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν.

Id est, *Messias non potest à semetipso operari.* Nam ille est servus, & missus à patre; est igitur ei operandum, non ex sua voluntate & arbitrio, sed Patris, Esai. XLII, 1. *Ecce servus meus.* Targ. הא עבדי משיחא *Ecce servus meus Messias:* sic & Kimch. in loc. Et Paulus, Philipp. II, 7.

Ipse

Ipse Judæus, utcunqve sensum phrasiologiæ *filius Dei* eludere nitatur, non tamen negaverit veritatem hujus Axiomatis, *Messias non potest aliqvid facere, nisi secundùm voluntatem & præscriptum Patris mittentis.* Qvod non pro impotentia interpretabitur, sed pro obedientia & perfectione.

VERS. 25. Ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται, &c.

Expectarunt Judæi, ut diximus antè, resurrectionem mortuorum in adventu *Messiæ:* & verè qvidem, & summâ cum ratione, at parùm eorum sensu.

Visio *Ezechielis* de ossibus arefactis, ast in vitam restitutis, cap. XXXVII. & verba Esaiæ, *Mortui tui vivent*, &c. cap. XXVI, 20. tale qvid iis suggesserunt, qvamvis in tenebris palpitarent circa veram rei interpretationem.

Arridet illud *R. Eliezaris* in

Chetubb. fol. III, 2. עמי ארצות אינן חיים: *Populi terrarum* (id est Ethnici) *non vivunt:* Consonat cum Ephes. II, 2. *Vos mortui fuistis in peccatis*, &c.

Nec multum absonat illud *R. Jeremiæ Bar Abba* in

Sanhedr. fol. 92. 2. *Ossa arida* (Ezech. XXXVII.) *sunt filii hominum* שאין בהן לחלוחית המצוה, *in qvibus non est humiditas præcepti.*

Resuscitati qvidem sunt non pauci Sanctorum, cum resurgente Christo: Matth. XXVII, 52. Ast scripturas istas, qvæ resurrectionem mortuorum in adventu ejus innuunt, ego absq; omni dubitatione intellexerim, non tàm de iis, qvàm de resurrectione Ethnicorum à morte sua spirituali in ignorantiâ, idololatria & peccatis, ad lucem & vitam Evangelii. Nec ossa ista *Ezechielis* arefacta, ad vitam revocata, de reductione tribuum *Israëlis* è captivitate sua, (qvamvis esto qvòd ea includatur) qvin potiùs, aut saltem simul, de resuscitatione *Israëlis Dei*, hoc est crediturorum Gentilium etiam, à morte suâ spirituali.

Suffragantur verba Apocalyptæ: *Hæc est prima resurrectio*, Apoc. XX, 5. Et qvænam, & qvandonam ista resurrectio? Qvando magnus ille

Angelus fœderis Chriſtus, antiqvum Draconem catenâ Evangelii vinxerat atq; incarceraverat; ut non potuerit ampliùs ſeducere gentes. (ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη) per miracula, oracula, & idola ſua, ſicut fecerat anteà. Hoc eſt, qvando Evangelium inter Ethnicos prædicatum, deluſiones & ſtrategemata iſta Satanæ ſolverat; atqve eos à morte peccati & ignorantiæ ad veram vitam revocaverat. Hæc erat *Prima reſurrectio*.

De iſtâ reſurrectione, hîc loqvi Salvatorem, eò minùs dubito, qvòd iſtam, de qvâ hìc loqvitur, planè diſtingvat à reſurrectione univerſali & extremâ, verſ. 28, 29. Hanc primam ab iſta ultimâ: Atq; ipſe qvaſi digito rem demonſtrat, cùm dicit, *Nunc* eſt hora, &c.

VERS. 27. Καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί.

Dan. VII, 13. *Ecce in nubibus cœli qvaſi filius hominis veniebat, & uſq; ad antiqvum dierum pervenit. ——. Et dedit ei poteſtatem & gloriam*, &c. Qvò reſpexiſſe Salvatorem in his verbis, res ipſa loqvitur.

R. Sol. in locum: *Tanqvam filius hominis*, זה מלך המשיח *Hic eſt Rex Meſſias.*

R. Saadias: זה־ן משיח צדקינו *Hic eſt Meſſias Juſtitia noſtra.*

Cùm Salvator coram Synedrio diceret, *Videbitis filium hominis ſedentem à dextra Dei & venientem in nubibus. Dixerunt omnes, Tune ergò Filius Dei?* Id eſt, *Tune Chriſtus Filius Dei benedicti?* Math. XXVI, 63. Qvibus docent, qvòd *Filius Dei*, & Chriſtus convertuntur: & *Filius hominis*, & Chriſtus convertuntur: & oſtendunt planè oculos eorum intentos fuiſſe in locum illum Danielis. O tune, Filius ille hominis, de qvo *Daniel*, qvi eſt Filius Dei *Meſſias?* Qvò & oculus Chriſti his verbis.

VERS. 30. Καθὼς ἀκούω, κρίνω.

Alludere videtur ad morem, *Sanhed.* cap. ult. hal. 2. Judex in conſeſſu aliqvo inferiori de re aliqvâ dubitans, aſcendit ad *Hieroſolymam*, ut audiat determinationem *Synedrii* in re iſta, & ſecundùm eam judicet.

VERS.

VERS. 35. Λύχν☉ ὁ καιόμϑ☉ καὶ φαίνων.

Loqvitur secundùm dialectum vulgarem gentis, cui non infreqvens, virum aliqvem, vitâ & scientiâ illustrem, vocare בוצינא *Lucernam. Beresh. rabba*, fol. 95.4. *Shua* (socer *Judæ*, Gen. XXXVIII.) *erat* בוצינא דאתריא *Lucerna loci sui.* Gloss. *Illustrissimus in urbe sua, illuminans oculos eorum. Hinc tituli Rabbinorum* בוצינא דאוריתא *Lucerna legis*: בוצינא דנהורא *Lucerna lucis*, &c.

VERS. 39. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς.

Non imperandi modo dici hæc videntur, sed indicandi. אתון דרשין *Vos inqviritis* in Scripturas, & in iis putatis vitam æternam habere, atqve illæ sunt, qvæ de me testantur, & tamen ad me non vultis venire, ut habeatis vitam.

דרשה qvid sit, norunt omnes, qvi triverunt libros Hebræorum: Erat inqvisitio in Scripturas scrutaminosior, media inter פשוט & קבלה, inter investigationem sensus literalis, & Cabalistici, ut exemplis docet *R. Becbai*, unaqvaqve ferè paginâ. Isto modô commentandi, constant plerumqꝫ tractatus isti, qvi vocantur *Rabboth*, expositionibus scil. allegoricis, aut mysticis.

CAP. VI.

VERS. 4. Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα.

PEsachin, fol. 6. *Traditio: Interrogant & disserunt de ritibus Paschatis, triginta diebus ante Pascha.*

Hierof. Shekalim, cap. 3. hal. 1. תניא פרס פלגא *Sensus* פרס *est Dimidium. Dimidium scil. triginta dierum ante festum, in qvibus disserunt de ritibus festi.*

Ab horum XXX. dierum initio, & porrò, festum erat populo in oculis

culis & ore, præsertim verò in פרס, qvindecim diebus, festum proximè antecedentibus. Hinc forsan sumas sensum verborum, ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα.

Ab initiô horum triginta dierum, videl. *à decimo qvinto mensis Adar restaurarunt vias, plateas, pontes, congregationes aqvarum.* ועושין כל צורכי הרבים *& omnia negotia reipublicæ fecerunt, & pinxerunt sepulchra, atq; processerunt circa heterogenea* יוצאק אף על הכלאים, *Shekalim*, cap. 1. hal. 1.

Ubi *Gemara Hierosol.* אלו הן כל צורכי הרבים *Hæc sunt negotia omnia reipublicæ. Judicarunt judicia pecuniaria, capitalia & flagellativa. Redemerunt vota & sacrata. Potarunt uxorem suspectam. Combusserunt vaccam rufam. Terebrarunt aurem servi Hebræi, mundarunt leprosum, atq; amoverunt opertula à puteis* (ut liceret qvivis portare.)

Gloss. Atqve exierunt qvidam ad rem istam deputati, ut agros vineasqve inviserent, an sati essent agri seminibus, & vineæ plantatæ arboribus heterogeneis.

VERS. 9. Πέντε ἄρτους κριθίνους.

Confer II. Reg. IV, 42. & vid. *Chetub.* fol. 105. 2. 106. 1. Ubi numerum hominum ab *Elisha* miraculosè pastorum, augent magistri ad bis mille ducentos. כל חד וחד קמי מאה איש, *Singulus panis positus est ante singulam Centuriam.* Gloss. *Viginti panes, & panis primitiarum, ecce viginti unus,* כרמל *Spica virens, ecce viginti duo, Positis his singulatim ante centum homines, ecce bis mille ducentos.* Pari proportione, in hoc miraculo Christi, ponendus est panis unus coram mille personis.

VERS. 12. Τὰ περισσεύσαντα κλάσματα.

Ex more & norma erat, ut comedentes relinqverent aliqvid ministranti, qvæ portio relicta vocatur פאה *Peah.* Et notatur R. *Josua*, qvòd itinerans, & edulium habens ei paratum à vidua hospitissa, totum comederet, & nihil reservaret hospitissæ ministranti. In *Echah rabbathi*, fol. 62. 2. Ubi Glossa: *Unusqvisq; relinqvit* פאה, *portiunculam in patina, & reddit ministranti, & iste est cibus ministrantis.*

Qvamvis non confuderim περισσεύσαντα κλάσματα cum פאה nec

nec qvod residuum erat, ex observatione hujus normæ ortum dicam, tamen observare licet, duodecim cophinos fragmentorum hâc vice fuisse, secundum numerum Apostolorum ministrantium. Aliter aliàs.

VERS. 24. Ἐνέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα.

A *Capernaumo* ad desertum *Bethsaidæ* iverant pedibus, Marc. VI, 33. per pontem scil. *Chammathe* prope *Tiberiada:* At remeant navibus, partim ut festinantiùs seqverentur Jesum, partim ut ad Synagogam accederent tempestivè: nam erat iste dies, in qvo conventum est in Synagogis.

VERS. 27. Τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ θεός.

Multa loqvuntur Judæi de חותמו של הב"ה *Sigillo Dei:* qvæ non incongruè hic in mentem revocentur.

Hierof. Sanhedr. fol. 18. מה חותמו של הב"ה *Qvodnam est sigillum Sancti benedicti? R. Bibai nomine R. Reuben dicit* אמת *Veritas.* מהו אמת *At qvidnam est Veritas? R. Bon dicit* אלהים חיים ומלך עולם *Deus vivens & rex æternus. Resh Lachish dicit,* א *est prima litera Alphabeti,* מ *media, &* ת *ultima; qvasi diceret, Ego Jehovah sum primus, nec qvicqvam accepi à qvopiam, & præter me non est Deus: nam non est qvi mecum commiscetur, & cum postremo ego sum.*

Bab. Sanhedr. fol. 64. 1. & *Joma*, fol. 69. 2. Historia est de Synagogâ magnâ ejulante, orante, jejunante נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתוב בה אמת *Cecidit tandem iis schedula de firmamento, in qvâ scriptum* אמת *Veritas. R. Chanina dicit, Inde disce qvòd Sigillum Dei est Veritas.*

Applicatio ad Christum facilima, ut cap. XIV, 6. Ipse est character Patris, Veritas Patris, & qvem sigillo & diplomate suo roboravit, ut magnum regni sui & familiæ procuratorem.

VERS. 28. Τί ποιῶμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.

Observa primùm regulam circa operarios.

Bava Mezia, fol. 83. 1. אלו אוכלין מן התורה *Conceditur ex permissione legis, ut operarii edant de iis rebus, in qvibus jam operantur. Si in vindemiatione edant de uvis; si in collectione ficuum edant de ficubus; si in messione edant de spicis*, &c.

Imò פועל אוכל קישות אפילו בדינר *Operario in istis rebus operanti licet edere peponem valentem denarium, dactylos valentes denarium*, &c.

Et jam confer horum verba. Dixerat Christus, *Operemini cibo permanenti in vitam æternam*. Et qvodnam est illud opus Dei, cui operantes possimus edere de isto cibo? Credite in Christum, & editis de Christo.

VERS. 31. Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον.

I. Qværunt ab eo signum Messiâ dignum: & in genere, videntur oculos habere intentos in dapes istas, qvas gens somniavit exhibiturum Messiam, cùm adveniret: Et speciatim expectant Manna.

Non qværitis me, inqvit Salvator, *qvia vidistis miraculum, sed qvia edistis panes & saturati estis*. Num omnes illi pauperes, ut necesse habuerint alienâ vivere qvadrâ? seqverenturqve Christum merè ob cibum? Qvin potiùs qvòd expectarent ab eo ulteriora dapium, secundùm somnium gentis. Forsan in istis patinis erat illius animus, qvi dixit, *Beatus est, qvi manducabit panem in regno Dei*, Luc. XIV, 15.

Rambam in Sanhedr. cap. 10. *Dicunt plurimi, qvòd spes Israëlis est, qvòd veniet Messias & resuscitabit mortuos, & congregabuntur in hortum Edenis, atq; edent & bibent, atq; erunt corporibus saginatis omnibus diebus mundi. ———— Et qvòd ibi sunt domus structæ ex lapidibus pretiosis, & lecti strati serico, & fluvii fluentes vino, & oleo aromatico.*

Shemoth rabba, Sect. 25. *Descendere pro iis fecit manna, in qvo erant omnimodi sapores, & gustavit in eo unusqvisq; Israëlita, qvodcunq; voluit. Si desideravit in eo pingvedinem, habuit. Adolescentes gustarunt*

runt in eo panem, senes mel, pueri oleum. —— Sic tempore futuro, facturus est Israëli pacem, atq; illi accubabunt & comedent in horto Edenis, & nationes mundi intuebuntur eorum statum, sicut dicitur, Ecce servi mei comedent, at vos esurietis, Esai. LXV, 13. (Heu qvaliter & qvantum decipimini, ô miserrimi hominum, nam de vobis ipsis esurientibus planè est sermo!)

Infinita sunt somnia ejusdem vafritiei: speciatim de *Leviathane* & *Behemoth* in convivia ista parandis. *Bava Bathra*, fol. 74. 2. *Targ. Jonath.* in Gen. I, 21. *Pirke R. Eliezer* cap. 11.

II. Confer præsertim cum hoc, qvod proponunt hi Judæi de Manna, illud in

Midras Schir, fol. 16. 4. *Redemptor posterior* (Messias, nam de *Mose*, redemptore priori, dictum erat immediatè antè) *revelabitur iis, &c. Et qvonam ille eos ducet? Sunt qvi dicunt, in desertum Juda, & sunt qvi dicunt, in desertum Sichonis & Og.* (Christus qvidem heri, cùm miraculosè pasceret turbam, erat in deserto *Og*, nempè in *Batanæa* aut *Basban*.) ומוריד להם המן *Et descendere faciet pro iis Manna.* Nota illud. Sic

Midras Coheleth, fol. 86. 4. *Redemptor prior descendere fecit pro iis Manna, sic & redemptor posterior* יוריד את המן *descendere faciet Manna, sicut scriptum est, erit particula frumenti in terra*, Psal. LXXII, 16.

VERS. 32. Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον.

Asserunt Gemaristæ, Mannam datam fuisse propter meritum *Mosis*.

Taanith, fol. 9. 1. *Tres Pastores boni erant Israëli, Moses Aaron & Miriam, & tria bona exhibita sunt per eorum manus. Fons & Nubes, & Manna. Fons propter meritum Miriamæ. Columna nubis propter meritum Aaronis, & Manna* בזכות משה *propter meritum Mosis.*

In hujus sensus contrarium, verè dici potest, Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον: i. e. *Neqvaqvam per & propter meritum suum.* At qvid ulteriùs respexerit Christus in hisce verbis, qvære apud Commentatores.

VERS. 39. Ἀναςήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρα.

Sic etiam verſ. 40. & 44. Emphaſis latet in ἐν ἐσχάτῃ ἡμέρα.

I. Expectarunt, ut dictum eſt, reſurrectionem mortuorum in adventu Meſſiæ, vis unum exemplum?

Hieroſ. Kilaim, fol. 32. 2. *R. Jeremia dixit, Sepelite me, cùm mortuus fuero, cum induſio, & calceis*, &c. *ut cùm advenerit Meſſias, paratus ſim ad ejus occurſum.*

Applica huc ergò verba Chriſti: Expectatis reſurrectionem in adventu *Meſſiæ*, & dum qværitis à me ſignum, in animo veſtro forſan eſt, ut reſuſcitem aliqvos à mortuis: Hoc ſatis eſto, qvòd qvicunqve ad me venerit atqve in me crediderit, per me reſuſcitabitur ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρα.

II. Erat hæc ſententia gentis de generatione eremi.

Sanhedr. cap. Helek. hal. 3. *Generationi eremi non eſt ulla portio in mundo futuro, nec ſtabunt illi in judicio.*

De generatione eremi erat ſermo anteà in verſ. 31. de comedentibus ſcil. manna in eremo: At manna ita eos non pavit ad vitam æternam, vobis ipſis fatentibus, ut ſint revicturi, & portionem adepturi in mundo futuro: Aſt ego panis verè cœleſtis paſco in æternitatem, & me veſcentes, i. e. in me credentes, ἀναςήσω ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρα: ut portionem habeant in mundo futuro.

VERS. 45. Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ.

Eſai. LIV. 13. *Et omnes filii tui erunt docti à Deo.*

Filii Iſraëlis, *Hieroſolymæ*, *Sionis*, freqventiſſimè apud Prophetas, ſunt Gentiles convertendi ad fidem: docti antè à Diabolo, per oracula ſua & idola, aſt erunt tandem filii Eccleſiæ, & docti à Deo.

Peſſimè applicant magiſtri hæc verba Prophetæ, dum per *Filii tui* intelligunt תלמידי חכמים *Diſcipulos ſapientum.*

Beracoth, fol. 67. 1. *Diſcipuli ſapientum multiplicant pacem in mundo, ſicut dicitur, Omnes filii tui erunt docti à Deo, & magna erit pax filiorum tuorum.* אל תקרי בניך אלא בוניך *Ne legas Baneca, Filii tui, ſed Boneca, Ædificatores tui.*

At

At qvinam mortalium erant magis docti ab hominibus & minùs à DEO? Dum eruditi tantùm forent in traditionibus patrum. A Patre docendus eſt ille, qvi vult venire ad Filium, non ab iſtis patribus. A Deo, non à magiſtris traditionum.

VERS. 51. ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστιν.

Tacitè confutat ſomnium illud de dapibus iſtis à *Meſſia* præbendis, & nugas iſtas improbat, docendo, dapes à Chriſto pro ſuis paratas, eſſe ſeipſum. Nec expectent illi, hæc & illa neſcio qvæ opima fercula, & lauta convivia, præbebit ille ſeipſum manducandum, cibum ſupra omnes epulas, excellentem, cœleſtem, ſalutiferum.

Super totam hanc periocham, qvæ agit de manducatione carnis, & ſangvinis Chriſti, præfandum meritò eſt illud

Marc. IV, 11, 12. Per Parabolas loqvor, & per Parabolas omnia ſunt, ut videntes videant & non percipiant, &c. Et verſ. 34. *Sine Parabola non loqvebatur iis, ſeorſim verò diſcipulis ſuis explicabat omnia.*

Et nonne per parabolas etiam hoc in ſermone?

I. Vix erat qvicqvam freqventius in ſcholis Judaicis, qvàm audire vocabula *Edere, & Bibere* ſumpta ſenſu Metaphorico, & aſperum & durum foret, ſi non Metaphorico hâc in locutione, cùm locutio ſecundùm literam, ſit tàm aſpera & dura. Bibere ſangvinem? qvod Judæis vetitum ſemel iterumqve, ſub ſeveriſſimâ interdictione. Et edere carnem humanam? qvam rem horret ipſa humanitas: Et horrebit Judæus ſupra omnes, cui non licitum edere אבר מן החי membrum etiam beſtiæ viventis, nec tangere אבר מן המת membrum hominis mortui.

Midras Cobeleth, fol. 88. 4. כל אכילה ושתיה וגו' *Omnis comeſtio, & bibitio, cujus eſt mentio in libro Eccleſiaſtæ, dicitur de lege & bonis operibus.* Parabolicè & Metaphoricè. Patere & tu, O Capernaita & O Pontificie, comeſtionem & bibitionem hoc in ſermone dici etiam Parobolicè.

II. Panis non rarò apud ſcriptores Judaicos ſumitur pro *doctrina*: & cùm loqvitur Chriſtus de manducatione carnis ſuæ, docere potuit etiam, ſe non doctrinâ tantùm ſuos paſturum, ſed etiam ſeipſo.

Hagigah, fol. 14. 1. כל משען לחם *Omne fulcimentum panis,*

nis, Esai. III, 1. אילו בעלי תלמוד *Hi sunt magistri doctrinæ: sicut dicitur, Venite & comedite de pane meo*, Prov. IX, 5.

Gloss. in *Succah*, fol. 52. האכילהו לחם *Ciba eum pane: id est, fac eum laborare in prælio legis, sicut dicitur, Venite, comedite de pane meo.*

Moses pavit doctrinâ & Manna, at ego doctrinâ & carne meâ.

III. Occurrit apud ipsos Talmudicos mentio de manducatione *Messiæ.*

Sanhedr. fol. 98. 2. *Dicit Rabb,* עתידין ישראל דאכלו שני משיח *Comesturi sunt Israël annos Messiæ.* (Gloss. Saturitas, qvæ erit in diebus Messiæ, erit Israëlitarum.) *Dicit Rabb Joseph: Verè qvidem, At verò qvisnam de ea comedat.* חילק ובילק אכלי לה *An Chillek & Billek* (duo Judices Sodomæ) *comedent de ea? Ad excipiendum illud R. Hillelis, qvi dicit* אין משיח להם לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה *Non futurus est Messias Israëli, nam eum antehac comederunt in diebus Hezechiæ.* Repetuntur ista verba *Hillelis* fol. 99. 1.

En *manducantes Messiam*, & nulla qverela de phrasiologiâ.

Qverela qvidem est contra *Hillelem*, qvòd dixerit, *Messiam* ita comesum fuisse in diebus *Hezechiæ*, ut non futurus sit amplius Israëli: at de modo loqvendi non est scrupulus omninò ullus. Nam planè, qvid sibi vellet per *manducationem Messiæ*, intellexerunt: nempè qvòd in diebus *Hezechiæ* participes facti sunt *Messiæ*, eum receperunt avidè & amplexati sunt lætanter, & qvasi absorpserunt, non ergò expectandus seculis futuris.

Gloss. in loc. *Non est Messias Israëli, nam Ezechias fuit Messias.*

IV. At crassiùs videtur dictum, cùm loqvitur de manducatione ipsius carnis, & bibitione sangvinis. Verùm docet ipse, hæc spiritualiter intelligenda, cùm dicit, *Hoc vos scandalizat? Qvid si videritis Filium hominis ascendentem, ubi erat prius?* Id est, cùm videritis me ascendisse in cœlum, tunc intelligetis, impossibile esse edere carnem meam, & bibere sangvinem meum corporaliter; nam qvàm impossibile dentibus manducare carnem ejus, qvi est in cœlo? Intelligite ergò, me loqvi de spirituali manducatione. *Nam verba, qvæ loqvor, Spiritus & vita sunt.*

V. At qvonam sensu intellexerunt illi qvi intellexerunt? Non sacramentali, nisi jam noverint & agnoverint mortem Christi (cum Sacra-

cramentum relationem habeat ad ejus mortem.) qvod palam fit alibi, eos non adhuc agnovisse. Multò minùs sensu Judaico: nam fides Judaica erat de participatione *beneficiorum* Messiæ, eorumq; tantùm terrenorum: At participare verè de *Messia*, est participare de ipso Messia, de purâ ejus naturâ, de ejus spiritu, vivere, crescere, nutriri per istam participationem. Res scholis Judaicis inauditæ, non creditæ, non cogitatæ. At qvas optimè Salvator exprimit per manducationem sui.

CAP. VII.

Vers. 2. Εορτὴ τῶν Ιȣδαίων ἡ Σκηνοπηγία.

Deducamus hunc mensem ab initio suo, ad hoc Festum.

Tisri

I. *Primus dies mensis Tisri, erat initium anni, pro statuendis annis, intermissionibus anni septimi, & Jubilæis.* Rosh hashanah, fol. 2. 1.

Clangor tubarum *Levit. XXIII, 24.* Nuntii emissi ad notificandum de initio anni.

Hoc die inchoatus est Annus Mundi 3960; in cujus medio Christus crucifixus.

II. יומים טוב שני Dies secundus: Feriatus etiam Judæis qvi in Babyloniâ, ut certè caveretur de observando initium anni.

III. Jejunium propter occisionem *Gedaliæ:* Nam sic intelligunt verba ista, *Zechar. IIX, 19. Jejunium mensis septimi.* Rasi & Kimchi in loc. & *Maimon.* in Taanith, cap. 7.

IV. Hodiè est Pontifex maximus in conclavi פרהדרין Πϱεέδϱων vel Παϱέδϱων, qvo se contulit à domo suâ, ut instruatur, & se exerceat circa ritus diei expiationis jam adventantis, ut paratus & promptus sit ad officium istius diei. *Ioma*, cap. 1. hal. 1. *Septem diebus ante diem expiationis separant summum Pontificem.*

Tisri.

XV. PRIMUS dies Scenopegiæ. Dies festus, oblati tredecim juvenci, &c. *Num. XXIX, 13.* &c. Præparatio Chagigæ. Pernoctatum in Hierosolymis.

XVI. Secundus dies, duodecim juvenci. Comparitio masculorum in atrio.

XVII. Tertius dies, Undecim juvenci.

XIIX. Qvartus dies, Decem juvenci.

XIX. Qvintus dies, Novem juvenci.

XX. Sextus dies, Octo juvenci.

XXI. Septimus dies, juvenci septem.

XXII. Octavus dies, juvencus unus.

Omnibus hisce diebus facta est libatio *aqvæ* in altari cum vino, (Res nunqvam aliàs usitata.) atq; istius rei ergò, lætitia, jubilatio, tripudiatio, cui similem non vidit totus annus.

Spectatum admissi risum teneatis?

Succah, cap. 5. hal. 2. *In exitu diei primi festi, descenderunt in atrium mulierum, & scenam magnam ibi ordinarunt* (i. e. tabulata, in qvibus standum, fœminis supra, viris infra) *Candelabra aurea erant ibi* (parietibus affixa) *& super ea, simpula aurea: erantq; qvatuor scalæ, qvibus ascensum ad ea; qvatuorq; juvenes sacerdotum, in manibus habentes ampullas continentes centum & viginti Logos, infundunt in unumqvodqve simpulum. Ex lacernis vestimentorum cingulorumq; sacerdotum, ellychnia fecerunt, qvibus accenderunt istas lampadas, & non erat in tota Hierosolymæ platea ulla, qvæ non coruscaret ex istâ irradiatione.*

Viri religiosi & devoti saltarunt coram iis, in manibus etiam habentes ardentes faces, & cantica decantarunt & doxologias. Levitæ cum cytharis, nabliis, cymbalis, aliisq; instrumentis musicis absq; numero steterunt in XV. gradibus, qvibus descenditur ab atrio Israëlis in atrium mulierum, secundùm XV. Psalmos graduum, atq; ediderunt Canticum. Steterunt etiam duo sacerdotes in portâ superiori, qvæ descendit ab atrio Israëlis in atrium mulierum, cùm duabus in manibus tubis. קרא גבר *cùm caneret gallus* (vel cùm signum daret præfectus) *cecinerunt tubâ & clanxerunt: cùm pervenirent ad gradum decimum, cecinerunt tuba & clanxerunt: cum pervenirent in atrium, cecinerunt tubâ & clanxerunt: cum ad pavimentum, cecinerunt tuba & clanxerunt: & sic perrexerunt clangentes, donec pervenirent ad portam atrii Orientalem. Cùm illuc perventum,*

tum, facies suas converterunt ab Oriente in Occidentem, & dixerunt: Patres nostri hoc in loco, versis ad Templum dorsis, & faciebus ad Orientem, adorarunt Solem; nos autem facies nostras ad Deum. &c.

Gemara, *Tradunt Rabbini. Qvidam eorum dum saltarent, dixerunt, Benedicta sit juventus nostra, qvæ non pudefecit senectutem nostram.* אילו חסידים ואנשי מעשה *Hi fuerunt religiosi & viri bonorum operum. Et qvidam dixerunt, Benedicta sit senectus nostra, qvæ expiavit juventutem nostram. Et hi & illi dixerunt, Benedictus sit ille, qvi non peccavit, atq; illi qvi peccavit remittatur.*

De ratione tantæ jucunditatis & lætitiæ dicemus ad vers. 38.

VERS. 4. Ἐν κρυπτῷ. בצנעא
Ἐν παῤῥησίᾳ. בפרהסיא

Fratres hi Christi, qvicunq; illi tandem, non crediderunt adhuc, qvia viderunt *Jesum* obscurum nimis, & non pompam istam gestantem, qvalem expectarunt in *Messia*. Atq; ideò eum hortantur, ut proficiscatur in Judæam, ubi plurimos discipulos baptizaverat, Cap. III, 22. ut ob miracula sua coronaretur majori majestate.

VERS. 8. Ἐγὼ ὄπω ἀναβαίνω εἰς ἑορτὴν ταύτην.

Verba *Lucæ*, cap. IX, 51. *Et jam appropinqvante tempore assumptionis ejus obfirmavit faciem suam, ut iret Hierosolymam,* sunt ad ipsissimam hanc historiam referenda, qvod harmoniam Evangelicam compingenti patebit planè: præsertim verò observanti, duo post hoc itinera Christi ad Hierosolymam memorari ab eodem Evangelista, viz. cap. XIII, 22. ad Festum Encœniorum; & cap. XVII, 2. ad Pascha. Absentaverat se jamdiu à Judæa ob nexas vitæ suæ insidias: At jam cum restaret tantùm dimidium anni ministerio ejus & vitæ, firmo proposito se roborat seipsum manifestandi & in Judæa, & ubicunq; incederet. Hujus ergò, *Misit LXX. discipulos ante faciem suam in omnem locum & urbem, qvo ipse erat venturus*, Luc. X, 1.

Cum ergò dicit fratribus non credentibus, Ἐγὼ ὄπω ἀναβαίνω, &c. neqvaqvam negat, se profecturum, sed dicit tantùm, se non *adhuc* profecturum: partim qvòd non opus forsan haberet ea purificatione

qva

qvâ illi, si modò illi immundi ex contactu mortui, partim ut eligeret opportunum tempus seipsum patefaciendi.

Verùm animadverso, ut Christus exceptus fuerit Hierosolymis qvinqviduo ante Pascha, cùm ritibus & solennitate festi Tabernaculorum, Cap. XII, 13. videntur hæc verba eo referenda, ut vox ταύτην non denotet individuum hoc festum jam instans, sed *genus* festi aut festivitatis. Ac si dixisset: Vultis me ad hoc festum ascendere, ut à discipulis meis excipiar cum applausu: ego verò adhuc ad talem festivitatem non ascendo, nam tempus isti rei præstitutum non adhuc advenit.

VERS. 24. Τῆς ἑορτῆς μεσούσης.

בחולו של מועד *Die aliqvo de profestis festi.*

At nonne affuit die primo & secundo, ut ea præstaret, qvæ præstari oportuit istis diebus, parando Chagigas & comparendo in atrio?

Si afforet die secundo, dici tamen potest, qvod affuit μεσούσης τῆς ἑορτῆς, בחולו של מועד nam dies iste non erat festus, nisi forsan hac vice foret Sabbatum. Et pro absentiâ die primo erant תשלומין *Compensationes*, de qvibus sic magistri.

Gloss. in *Hagigah* fol. 2.1. תשלומין דראשון *Compensationes pro primo die hæ sunt. Si qvis tenetur ad offerendum aliqvid de primo, & non offert, compensat offerendo die aliqvo alio.*

Ast illud qvod hic dicitur, qvòd *ascendit in templum & docuit* ἑορτῆς μεσούσης, neqvaqvam negat præsentiam ejus die primo: nec temerè opinandum est, eum velle negligere qvicqvam qvod præscriptum à lege. Verum an omnes ritus festi à Scribis excogitatos practicarit, potest qværi. An habuerit סוכה tentoriolum de proprio, an usus sit alieno, qvod permissum, *Succah*, fol. 27.2. An qvatuordecies comederit in isto tentoriolo qvod præscriptum, Ibid. cap. 2. hal. 6. An gestarit לולב fasciculos palmarum & salicum circum altare: An gestarit malum citreum אתרוג. An fecerit tentoriolum per totum septiduum, fixam suam habitationem, domum autem, habitationem solùm occasionalem: atq; alia plurima, de qvibus curiosè & fusè præscribitur in Canonibus de hoc festo.

Vers. 19. Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι.

Emphasis totius commatis latet præcipuè in voce Με: Nemo vestrum præstat legem, & tamen me solùm studetis interimere ut transgressorem: qvare qvæso non alios?

Vers. 22. Ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον.

Schabb. fol. 128. 2. כל צורכי מילה עושין בשבת *Omnia ad Circumcisionem necessaria faciunt Sabbato.*

Ibid. fol. 130. 1. *R. Akibah dicit, Omne opus qvod fieri potest vesperiis Sabbati, non pellit Sabbatum. At Circumcisio, qvæ fieri non potest vesperiis Sabbati, pellit Sabbatum.*

Tanchum, fol. 9. 2. *Periculum vitæ pellit Sabbatum:* ומילה ורפואתה *Circumcisio etiam, atq; ejus sanatio pellit Sabbatum.*

Ast de hâc re distingvitur in

Beresh. rabba fol. 9. 1. *Jacob Naboriensis docuit sic in Tsur:* מותר למול בנה כל נכרית בשבת *Licet circumcidere filium fœminæ alienigenæ Sabbato. Audiit hæc R. Haggai, & misit ad eum dicendo* תא לקי *veni & vapula,* &c. Et paulò post, *Dicit ei R. Haggai* רביע ואנא מורע לך *Decumbe* (ut vapules) *& ego te docebo. Si veniat ad te Ethnicus & dicat tibi, Ego vellem fieri Judæus, ita ut circumcidendus sit die Sabbati aut die expiationis, num ejus gratiâ profanant istos dies? Nonne non profanant Sabbatum & diem Expiationis nisi ob filium Israëlitissæ solum?* non alienigenæ. Habentur eadem etiam in *Bemidbar rabba,* fol. 273. 4. & *Midr. Cohel.* fol. 104. 2.

Qværitur de modo, qvo Christus argumentatur. Dixerim ego hoc modo: Propter hoc dedit *Moses* vobis circumcisionem, ut dignosceretis naturam Sabbati. Nam I. Circumcisio erat à Patribus ante *Mosen* observanda die octavo. II. Jam verò, cùm *Moses* leges sanciret de Sabbato, neqvaqvam rejecit circumcisionem, nec prohibuit qvin fieret Sabbato, si dies iste fuerit octavus. III. Διὰ τοῦτο, propter hoc dedit vel continuavit vobis *Moses* circumcisionem, ut disceretis dijudicare de naturâ Sabbati. Et arguamus: Si per *Mosen* liceat pro emolumento infantis, circumcidere eum Sabbato, nonne per *Mosen* licet pro emolumento grandævioris, sanare eum Sabbato?

to? Si vulnerare vobis liceat infantem per circumcisionem, æqvè, si non magis, mihi licet sanare per verbum.

VERS. 27. Χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν.

Qvomodo hæc congruunt cum vers. 42. & *Matth*. II,5.6.?

Non dubitarunt eum à *Bethlehemo* primò manifestandum, sed occultandum iterum, & post aliqvod spatium appariturum iterum, sed ignotum unde.

Hieros. Beracoth, fol. 5. 1. & *Midras Echah*, fol. 68. 3. Fatentur Christum ante sua tempora fuisse natum in Bethlehemo, sed illicò abreptum nescio qvî, & absconditum & non inveniendum. Plenam historiam retulimus ad *Matth*. II, 1.

Conceptum eorum de hâc re enarratum habes in

Midras Schir, fol. 16. 4. *Dilectus meus est similis capreæ binnuloq; cervorum. Cant*. II, 9. *Caprea apparet & occultatur, apparet & occultatur. Sic redemptor primus* (Moses) *apparuit, & fuit occultatus, & tandem apparuit iterum.* ——— *Sic redemptor posterior* (Messias) *revelabitur iis, atq; iterum abscondetur ab iis. Et qvam diu abscondetur ab iis*, &c. Et paulò pòst: *In fine* XIV. *dierum revelabitur iterum iis, & descendere faciet pro iis manna.* Eadem in *Bemidbar rabba*, fol. 243. 2.

Concipiunt duplicem manifestationem *Messiæ*. Primam in *Bethlehemo*: ast eum illicò occultandum & latiturum: sed tandem se iterum manifestaturum, non noto undè, & qvomodo advenerit. In comparitione suâ primâ à *Bethlehemo* nihil memorabile ab eo agendum; in secundâ gentis expectatio. Jam ergò hi Judæi, qvorum hæc verba qvæ tractamus, noverint ejus nativitatem in Bethlehemo nec ne, ex actis ejus miraculosis, concipiunt hanc esse secundam ejus manifestationem: atq; ideò dubitant an ille verus *Messias*, qvia norunt locum (*Nazaretham*) unde processit: edocti à traditionibus suis Messiam secundò proventurum è loco omnibus penitùs ignoto.

VERS. 28. Ἀλλ᾽ ἔστιν ὁ πέμψας με ἀληθινός, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Ἀληθινὸς hîc eodem sensu, qvo נאמן infinities apud Juristas:

 nempè

nempè ut eum denotet, cujus verbum & testimonium in re qvavis acceptandum & approbandum.

Chagigah, fol. 24. 4. *Homines Judææ* נאמנין *credendi sunt de puritate vini & olei.* Gloss. *Etiam populus terræ, vel plebæi credendi sunt de puritate vini & olei, ab iis dicati altari, tempore vindemiarum & torcularium.*

Homines nomine aut facie non noti sacerdotibus, tamen cùm offerrent vinum aut oleum, crediti sunt de ejus puritate & idoneitate ob ipsum locum habitationis. Infinita sunt istiusmodi de hominibus qvamvis ignotis, tamen credendis, de decimatione, de separanda Trumah, perhibendo testimonio, &c. Eodem sensu Salvator cap. V, 31. *Si ego testor de meipso, meum testimonium non est verum:* id est, in Judiciis vestris non valet apud vos, ubi non conceditur ut qvivis sit proprius testis. Et hoc in loco, *ille qui me misit*, qvamvis vos eum non sciatis, *est credendus & fide dignus*, qvanqvam ego apud vos non ita siem.

VERS. 35. Μὴ εἰς διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων, &c.

Novi Ἕλληνας apud Apostolum denotare freqventissimè *Gentiles:* cui consonat etiam illud apud Rabbinos, cum per חכמה יונית *Sapientia Græca*, intelligatur *Sapientia Ethnica.* Ast hoc in loco ego Ἑλλήνων proprio significatu sumserim *Græcorum.* Atqve in bivio est, an per διασπορὰν ἑλλήνων intelligas *dispersos Græcos*, an *Judæos dispersos inter Græcos?* Nec qvidem erat in toto terrarum orbe natio ulla, qvæ disseminata fuit in toto orbe instar harum.

Senec. in *Consolat. ad Helviam* cap. 6. *In mediis Barbarorum regionibus Græcæ urbes: Inter Indos Persasq; Macedonicus sermo*, &c.

Et ut Judæi in omnibus regionibus dispersi, docent & paginæ sacræ & profanæ.

Jam ergò, si verba hæc intelligantur de Græcis, hunc sensum secum ferunt, Num iturus est ad Græcos hic illic, remotissimè diutissimè dispersos?

Si verò de Judæis intelligenda sint (qvod magis obtinet) ego διασπορὰν Ἑλλήνων statuerim in Antithesi ad Διασπορὰν Βαβυλονίων καὶ Περσῶν. Distinctio ista inter *Hebræos* & *Hellenistas* rem eloqvitur. Judæi dispersionis primæ, in *Babylonia* scil. *Assyria* & regionibus adjacentibus, dicti sunt *Hebræi*, qvia usi sunt lingva Hebræa, vel Transeuphratensi:

ſi: & qvomodo in iſtas regiones ſint primum diſperſi, benè novimus, abducti ſcil. per Babylonios & Perſas. Aſt illi, qvi inter Græcos ſparſi, idiomate uſi ſunt Græco, & vocantur *Helleniſtæ:* & non facile eſt dicere, qvonam modo illi ita inter eos, aliasq́ qvidem Gentes ſparſi. Illi qvi *Palæſtinam* habitabant, *Hebræi* qvidem erant qvoad lingvam, at non erant de Διασπορᾷ vel hac vel illa, qvia in propria terra habitabant.

Jam verò diſperſio Babylonica Palæſtinæis illis viſa & habita eſt nobilior, celebrior, ſanctior, qvàm diſperſio inter Græcos. Terra Babylonica, eodem gradu puritatis qvo terra Iſraëlitica, *R. Sol.* in *Gittin* fol. 2. 1. Et progenies Judæorum in Babylonia clarior qvàm inter Græcos, & purior qvàm in ipſa Judæa. *Kiddush.* fol. 69. 2. Undè Judæo Palæſtinæo ire ad diſperſionem Babylonicam, erat ire ad populum & regionem, ſuis æqvalem, ſi non digniorem: At ire ad diſperſionem Græcam, erat ire ad regiones immundas, ubi ipſe pulvis terræ inqvinabat, erat ire ad progeniem Judæorum inferiorem & ſangvine impuriorem: erat ire inter Gentes Ethniciſſimas.

VERS. 37. Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς.

Loqvitur Evangeliſta ſecundùm opinionem gentis: nam ex inſtitutione Dei, non apparet aliqva dignitas hujus diei ſupra primum: imò apparere videtur inferioritas, infrà omnes reliqvos. Nam die primo oblati ſunt *tredecim* juvenci in altari, & ſecundo *duodecim*, & ſic diminuenter ad diem ſeptimum, in qvo oblati juvenci *ſeptem;* aſt die hoc octavo & ultimo juvencus tantùm *unus*. Atq́ inſuper, unoqvoqve die ſeptidui, oblati ſunt agni *qvatuordecim,* aſt hoc octavo, agni tantùm *ſeptem,* Num. XXIX. Ita ut ſi numeroſitas ſacrificiorum aliqvid addat ad dignitatem diei, infima erat hæc ἐσχάτη, & non ſupra alias μεγάλη.

I. At qvid Judæi de hâc re, & die cenſuerint, ex ipſis diſce.

Succah, fol. 55. 2. ע׳ פרים כנגד ע אומות *Erant ſeptuaginta juvenci ſecundùm ſeptuaginta nationes mundi.* פר יחידי למה כנגד אומה יחידה. *At ad qvid juvencus ſingularis? Pro gente ſingulari* (Judaicâ) *Parabola. Simile hoc eſt regi, carnis & ſangvinis, qvi dixit ſervis ſuis, parate mihi convivium magnum. Aſt die poſtremo dixit amico ſuo, para mihi convivium parvum,* כדי שאהנה ממך *ut à te accommoder.*

Gloſſ.

Gloss. *Non est mihi commodi qvid aut refrigerii ab hoc illorum, sed ab hoc tui.*

Bemidbar rabba, Sect. 21. *Die octavo erit feria. Hoc est qvod dicit scriptura. Pro amore meo oderunt me, verùm ego supplicatio*, Psal. CIX. *Tu comperis (ô Deus) qvòd Israël in festo tabernaculorum offert coram te septuaginta juvencos pro septuaginta nationibus: Dicunt ergò Israël, O Domine æterne, ecce nos offerimus pro iis septuaginta juvencos, undè congruum est, ut nos ament, ast illi, sicut dicitur, pro amore nostro nos oderunt. Dicit ergò iis Sanctus benedictus, nunc ergò offerte pro vobismetipsis, die octava.* —— *Parabola. Simile hoc est regi, qvi fecit convivium septem dierum, atq; invitavit omnes homines in provincia*, (vel urbe) *septem diebus convivii: Ast cùm jam præterierant septem dies convivii, dicit amico suo, Præstitimus jam officium nostrum erga homines urbis, revertamus jam ego & tu, ad qvodcunq; occurrerit, sitne vel libra una carnis, aut piscis, aut olerum, sic dicit Sanct. ben. Israëli, die octava erit vobis feria*, &c.

Gloss. in *Succah*, loco citato: *Offerunt* LXX. *juvencos pro* LXX. *nationibus, ad expiationem faciendam pro iis, ut pluvia descendat super totum mundum, nam in festo tabernaculorum* נידונין על המים *judicium fit qvoad aqvas*, i. e. Deus determinat de pluviis futuris anno seqventi.

Hinc ergò dignitas hujus diei præ reliqvis festi, in opinione gentis: qvia cæteris diebus supplicationes & sacrificia fieri arbitrabantur, non tàm pro seipsis, qvàm pro reliqvis gentibus, at die hâc octava solùm pro seipsis.

Atqve hinc determinatio & finis festi post istas dies septem, & novi inchoatio die octava. Nam

II. Non æstimarunt diem octavum, ut inclusum intra festum, sed ut diem festum per se separatim.

Succah, fol. 48. 1. שמיני רגל בפני עצמו *Dies octavus est festum per seipsum.* לענין פז"ר קש"ב *secundùm literas hasce Notericas* פז"ר קש"ב qvibus designantur.

1. פייס *Sortilegium.* Gloss. *Qvoad juvencos festi septiduani, non habitum est sortilegium, ut determinaretur, qvænam Ephemeria eos offerret, qvia in ordine eos obtulerunt*, &c. *Ast die octava habitum est sortilegium.*

2. זימן *Peculiaris benedictio per seipsam.*

3. רגל

3. רגל בפני עצמו *Festum per seipsum* : Gloss. *Nam hoc die non sederunt in tentoriolis*, אין יושבין בסוכה. Undè illud observandum apud

Maimon. Succah, cap. 6. *Si qvis vel ex ignorantia, vel ex præsumptione, non construxerit tentoriolum suum die primo* (qvi erat festus) *struat illud in profesto festi: Imò in fine diei septimi*; Nota illud, *in fine diei septimi*: & tamen nullus tentoriolorum usus die octavo.

4. קרבן בפני עצמו *Peculiare sacrificium*: Non sex juvencorum, qvod fieri oportuit, si dies iste conjungendus foret cum reliqvis festi, sed unius tantùm.

5. שיר בפני עצמו *Canticum per seipsum.* Aliter decantatum qvàm cæteris diebus.

6. ברכה בפני עצמו *Benedictio diei per se.* Vel ut alii, *Benedictio regis*: secundùm illud I. Reg. VIII. 66. *Die octavo dimisit Solomon populum, & benedixerunt regi.* Ast obtinet maximè ratio prior.

His addatur, qvod & seqvitur loco citato, de hoc die.

חייב אדם בהלל *Tenetur homo ad decantandum Hallel.* (videl. Psal. 13, 14, 15. 16, 17, & 18.)

ובשמחה *Tenetur etiam ad lætandum*: i. e. ad offerendum sacrificia Eucharistica in lætitiam festi.

ובכבוד י"ט האחרון של חג *Et tenetur ad honorandum diem ultimum* (octavum) *festi, sicut reliqvos dies festi.*

Hoc die non adhibuerunt סוכה *tentoriola*, nec לולב *Ramos palmarum*, nec אתרוג *mala citrina*: ast adhibuerunt ניסוך המים *Libationem aqvæ* hoc die sicut reliqvis.

VERS. 38. Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.

Ad libationem istam aqvæ, fortè respiciunt hæc verba Salvatoris: qvæ in hoc festo solùm usitata erat, non ullis aliis anni temporibus.

Ritum ejus habes descriptum, loco citato, in hunc sensum.

Succah, ubi supr. ניסוך המים כיצד *Libatio aqvæ qvomodo?* צלוחית של זהב וגו" *Phialam auream continentem tres Logos impleruntex Siloamo. Cùm venirent ad Portam Aqvarum* (portam templi sic dictam, & ut volunt qvidam, sic dictam, qvia per eam lata est hæc aqva hausta ex *Siloam*) *clangunt tubis, & buccinant & clangunt. Ascen-*

dit sacerdos per ascensum altaris, & inclinat ad sinistram: Erant ibi duo simpula argentea, ——— unum aqvæ, alterum vini. Fundit de aqva in vinum, & de vino in aqvam & fungitur officio.

R. Judah dicit, Libant unum Log omnibus octo diebus: Et libanti dicunt, Eleva manum tuam. Nam tempore qvodam qvidam libavit super pedes suos (Gemar. Sadducæus erat. Gloss. Sadducæi autem non approbant libationem aqvæ.) *Et totus cœtus impetiit eum citris suis. Isto die fractum est cornu unum altaris.*

Succah fol. 51. 1. *Qvicunq; non vidit lætitiam propter haustionem hujus aqvæ, non vidit unqvam lætitiam ullam.*

Libationem istam aqvæ tradunt esse traditionem à monte *Sinai*, *Rambam. in loc.* Traduntqve *Jonam* Prophetam Spiritu sancto fuisse afflatum ex lætitiâ ob libationem hanc aqvæ, Gloss. in loc.

At si qværas, qvonam fundamento nitatur hic ritus, suggeret *Rambamus:* יש לו רמזים נסתרים בתורה *Qvòd sunt abstrusa qvædam signa ejus in lege: Verùm illi, qvi non credunt legi traditionali, non credent huic articulo de libatione aqvæ.*

I. Producunt authoritatem Prophetæ *Esaiæ.*

Succah, fol. 50. 2. *Dicitur* בירת שואבה *Locus haustionis, qvia sic scribitur, Et haurietis aqvas cum lætitia,* &c. Esai. XII, 3.

Lætitiam hanc (qvam ante descripsimus) vocarunt שמחת תורה *Lætitiam Legis*, vel propter legem: nam *Aqvas* interpretantur de lege, *Esai.* LV, 1. alibiqve: atqve indè lætitia propter has aqvas.

II. Addunt tamen insuper, qvòd haustio & libatio, denotavit effusionem Spiritus sancti.

Beresh. rabb. fol. 70. 1. *Qvare vocant eam* בירת השואבה *Locum haustionis? Qvia indè hauriunt Spiritum sanctum.*

Gloss. in *Succah*, ubi supr. *In Talmude Hierosolymitano exponitur qvòd inde hauriunt Spiritum S. Nam insidet homini divinus afflatus per lætitiam.*

Gloss. alia: חליל מכה *Tibia cecinit in auctionem lætitiæ.*

Haustio ergò aqvæ erat propter verba *Esaiæ:* lætitia pro aqvis, ut symbolo legis, expectatio Spiritus S. ex hâc lætitiâ.

III. Adjiciunt tamen porrò in

Rosh shanah, fol. 16. 1. *Qvare dicit Lex, Libate aqvam in festo Tabernaculorum? Dicit sanct. benedictus, Libate coram me aqvam in festo Tabernaculorum,* כדי שיתברכו לכם גשמי שנה *ut benedicantur*

tur vobis pluvia anni. Nam autumarunt, Deum in isto festo decrevisse & determinasse de pluviis futuris anno seqventi. Hinc illud loco jam allegato, &

Taanith, fol. 2. 1. בחג נידונין על המים *in festo Tabernaculorum judicantur circa aqvas.*

Et jam resumamus verba Salvatoris, *Qvicunq; in me crediderit, fluvii aqvarum viventium fluent ex ejus ventre.* Consonant cum istis ejusdem ad Samaritissam cap. IV, 14. utraq; prolata ex occasione haustæ aqvæ.

Agnoscunt Judæi, Redemptorem posteriorem *Messiam* producturum pro iis aqvam, sicut *Moses* redemptor prior produxerat. *Midr. Coheleth*, fol. 85. 4. sed ad verum sensum cœcutiunt, meliùs hic instructi à Messia ipso, si velint discere.

I. Vocat eos Salvator ad fidem in *Messia*, à gloriatione eorum in lege. Atq; hinc retulerim ego verba ista, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ad clausulam antecedentem potiùs, qvàm conseqventem. *Qvicunq; in me crediderit, prout Scriptura loqvitur de credendo*, Esai. XXVIII, 16. *Ego mitto in fundamentis Sion lapidem probatum,* —— *Qvicunq; crediderit*, &c. Hab. II, 4. *Justus ex fide vivet.* Et fatentur ipsi Judæi in

Maccoth, fol. 24. 1. Sexcenta & tredecim præcepta legis, reduci ad hoc, *Justus ex fide vivet*, ut & ad illud, *Qværite me & vivetis*, Amos. V, 6.

II. Sistantur hæc verba Salvatoris in Antithesi ad ritum hunc, de qvo diximus, in hoc festo usitatum. Tantane vobis lætitia ob haustum tantillum aqvæ ex fonte *Siloami?* Credenti in me fluent etiam pleni fluvii aqvarum viventium ex proprio ventre. Putatis aqvas apud Prophetas metaphoricè sumptas denotare legem? Denotant dona Spiritus S. qvæ largiturus est *Messias* credentibus. Et num exspectatis donationem Spiritus S. ex lege vel ex lætitiâ propter legem? Donatur Spiritus Sanctus ex fide, non ex lege, *Gal.* III, 2.

VERS. 39. οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον.

Respiciunt hæc verba receptissimam istam gentis sententiam, de discessione Spiritus S. post mortem *Zachariæ* & *Malachiæ*. Eò eti-

am ſpectat reſponſum illud *Ephesiorum*, Act. XIX, 2. Ἀλλ᾽ οὐδὲ, εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν, ἠκούσαμεν. Id eſt, de diſceſſione ejus poſt mortem noviſſimorum Prophetarum audivimus qvidem, verùm de ejus redonatione non adhuc audivimus.

Habac. III, 2. יהוה פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע *O Domine, in medio annorum opus tuum fac vivere, in medio annorum fac notum.* Septuaginta annos captivitatis, vocat *medium annorum*; nam hinc ſepties ſeptuaginta annos habuit ab exortu *Samuelis* ducis Chori Prophetarum (Act. III, 24.) ad initium captivitatis, atq; illinc ſepties ſeptuaginta annos à fine captivitatis ad mortem Chriſti. Supplicatio eſt, ne pereat, ſed ut conſervetur donum Prophetiæ, cùm jam populus migraret in terram Ethnicam. Et pro duplici virtute Prophetiæ, edendi ſcil. miracula, & prædicendi futura, duplici utitur vocabulo *Opus tuum*, & *Notum fac*. Nec periit in *Babylone* iſtud donum, ſed nobiliſſimè floruit in *Daniele, Ezechiele*, &c. Rediit cùm reducibus, & continuatum eſt per unam generationem, & tùm diſceſſit (Nam tùm perfectus & conſignatus eſt Canon Veteris Teſtamenti;) & rediit appropinqvante jam Evangelio, eô afflatis virgine *Maria, Baptiſta* atqve ejus parentibus, &c. Et tamen *Non adhuc erat Spiritus Sanctus*: id eſt, Non ſecundùm nobiliſſimam iſtam promiſſionem, *Joel.* II, 28.

VERS. 49. ὁ ὄχλος οὗτος, &c.

עם הארץ *Populus terræ*, Vulgari idiomate. Opponitur לתלמידי חכמים *Diſcipulis Sapientum*, qvos vocant עם קודש *Populum Sanctum*: *Sotah* fol. 39. 1. at hunc, Maledictum.

VERS. 52. Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ;

Videtur deriſoriè dici, Tune etiam ex Galilæis es, qvi credunt in hunc Galilæum?

CAP.

CAP. IIX.

Abfuiſſe olim hanc hiſtoriam de adulterâ, à vetuſtis qvibusdam codicibus, annotant Commentatores ferè omnes.

Rationem meditanti occurrunt duæ hiſtoriæ apud *Euſebium*.

I. *Hiſt. Eccleſ.* lib. 3. cap. ult. Ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει: *Aliam porrò narrat hiſtoriam* (Papias) *de muliere, qvæ multorum criminum eſſet inſimulata apud Dominum: qvam qvidem Evangelium ſecundùm Hebræos complectitur.* De hâc adulterâ eum loqvi opinantur, qvotqvot hiſtoriam iſtam allegant.

II. *De vit. Conſtantini*, lib. 4. cap. 36. *Conſtantinum* hæc ad eum ſcribentem inducit: Πρέπον κατεφάνη τὸ δηλῶσαι τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς χρῆσιν εὐμετακόμιστα, &c.

Viſum eſt, ſignificare prudentiæ tuæ, ut qvinqvaginta illarum ſcripturarum volumina, qvarum apparationem & uſum maximè Eccleſiæ neceſſarium cognoſcis, qvæq; præterea facilè legi & circumferri qveunt, ab artificibus ſcitè ſcribendi peritis, politiori membrana deſcribi cures.

Sic interpres Latinus: At nonne per vocem σωμάτια peculiariter intelligere licet Evangelia in unum corpus Harmonicè compacta? Ratio conjecturæ duplex. Partim ob Canones *Euſebianos* ad Harmoniam talem formatos. Partim qvod cap. 37. referat, ſe, finito opere, ad Imperatorem miſiſſe τρισσὰ καὶ τετρασσὰ, *Terniones & Qvaterniones*. Qvæ verba ſi non intelligenda ſint de Evangeliſtis, modò tribus, modò qvatuor (majori numero minorem includente) tali Harmoniâ concorporatis, fateor me non aſſeqvi, qvid ſibi velint.

Aſt eſto, rem non de tali Harmonia intelligendam: detur ſecundùm interpretem Latinum, *Euſebium* partes qvasdam ſcripturæ hic illic elegiſſe deſcribendas pro arbitrio & judicio ſuo, certè non omittet Evangelia, partem, ſi qva alia, nobiliſſimam, utiliſſimam.

Jam ergò ſi *Papiæ* nugatori aſcripſerit hanc hiſtoriam de adulterâ, aut ſaltem Evangelio ſecundùm Hebræos tantùm, absqve dubio vix eam interſereret in exemplaribus ab eo deſcriptis. Inde forſan omiſſio

ejus in nonnullis codicibus post tempora *Eusebii*. Ante illum habetur apud *Ammonium, Tatianum*, &c.

Vers. 1. Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

An ad oppidum *Bethaniam*, an ad tentorium aliqvod in monte Oliveti fixum? Nam ob infinitam istam multitudinem, qvæ confluxit ad festa, tentoria, ut videtur, fixerunt circa urbem, ast intra terminos Sabbaticos, ne nimis coarctarentur ex angustia urbis.

Gloss. in *Pesachin*, fol. 95. 2. *Maneq; convertens te, redibis ad tentoria tua*, Devt. XVI, 7. *Nocte festi prima pernoctandum erat intra Hierosolymam. Exinde licitum erat commorari extra mœnia, ast intra terminos Sabbaticos. Illud ergò qvod dicitur*, Ibis ad tentoria tua, *hoc vult, Ibis ad tentoria tua, qvæ extra mœnia Hierosolymæ, at neqvaqvam in domum tuam.* Vid. & *Ab. Ezr.* in Devt. XVI.

Dicitur cap. VII. 53. Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Super qvæ verba commententur ista in

Piske Tosaphoth, in *Sanhedr.* Artic. 34. אחר תמיד בין הערבים הוו סנהדרין הולכין לביתם *Post juge sacrificium vespertinum concesserunt patres Synedrii domum.*

Finito ergò die octavo, cujus historia cap. VII. nox inseqvens erat extra festum, ita ut jam cessatum sit ab istis tripudiationibus de qvibus diximus. Non inaniter ergò dicitur ab Evangelista, *qvod concessit unusqvisq; in domum suam*, nam aliter eundum erat ad ista tripudia, si modò dies posterus non foret Sabbatum.

Vers. 3. Γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην.

Generationem istam Salvator vocat Γενεὰν μοιχαλίδα, *Matth. XII, 39.* Vid. & *Jacob. IV, 4.* qvod & sensu proprio, & secundùm literam benè potest intelligi.

Sotah, fol. 47. 1. *Ex qvo multiplicati sunt homicidæ, cessavit decapitatio vaccæ, & ex qvo multiplicati sunt adulteri, cessarunt aqvæ amaræ.*

Maimon. in *Sotah*, cap. 3. כשרבו המנאפים בגלוי *Ex qvo multiplicati sunt adulteri palam sub templo secundo, dissolvit Synedrium explorationem adulteræ per aqvas amaras. Super hoc qvod scribitur nixi,*

xi, Non visitabo super filias vestras, cùm fuerint fornicatæ, nec super sponsas vestras, cùm adulteria commiserint.

Docent Gemaristæ *Rabban Jochananem ben Zaccai*, authorem fuisse istius consilii, qvi jam in vivis erat, in Synedrio, & fortè jam præsens inter eos, qvi hanc adulteram coram Christo stiterunt. Nam sunt qvæ svadent, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, qvorum hîc mentio, fuisse seniores Synedrii.

VERS. 5. Τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι.

Τοιαύτας; Qvales? Adulteras omnes? an deprehensas solùm ἐπ' αὐτοφώρῳ? Datur tertium: nam respicienda est conditio adulteræ, an sit ea nempe maritata, an desponsata tantùm.

Punit Deus adulterium morte, *Levit. XX, 10.* At dicunt Magistri traditionum, qvod *Omnis mors, cujus est mentio in Lege simpliciter* (i. e. non definito genere mortis) *non alia est, qvàm strangulatio.* Verùm excipiunt; נשואה בת ישראל בחנק ארוסה בסקילה *Filia Israëlita si adultera cùm nupta, strangulanda, cùm desponsata tantùm, lapidanda. Filia sacerdotis si adultera cùm nupta, lapidanda, cùm desponsata tantùm, comburenda. Sanhedr.* fol. 51. 2.

Hinc intelligere est, qvalisnam foret hæc adultera: nempe vel Israëlitissa non adhuc viro juncta, sed desponsata tantùm, vel sacerdotissa nupta: Sed potiùs prior, qvia dicunt, *Moses præcepit ut lapidarentur.* Vid. *Deut. XXII, 21.*

At de posteriori non est tale præceptum apud Mosen.

VERS. 6. Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

Irrepsit olim in codicibus nonnullis, Μὴ προσποιούμενος, & planum est qvod irrepsit: Nam cùm evidentissimè demonstraverat Christus, se de causâ propositâ recognoscere per verba ista, *qvi sine peccato est vestrûm,* &c. tamen iterum inclinat se, & scribit in terra.

Cur inusitatum hunc gestum ille adhiberet, multi suas adhibent conjecturas, liceat & mihi meam.

I. Res jam transacta erat de dijudicatione fœminæ adulteræ, & ap-

applicat se Salvator in hâc re conformiter ad regulam & normam de exploratione uxoris adulteræ per aqvas amaras, *Num. V.*

II. Inter Judæos hoc obtinuit, in probatione uxoris suspectæ.

Maimon. in *Sotah*, cap. 2. *Si qvis illicitè unqvam coierit cum aliqvâ, aqvæ amaræ non explorant ejus uxorem.* ——— Nam dicitur ונקה האיש מעון *Si innocens sit maritus ab iniqvitate*, portabit fœmina suam iniqvitatem.

Ibid. cap. 3. *Potatis aqvis amaris, si rea sit fœmina, pallescunt vultus ejus, oculiqve protuberant*, &c. *Pellunt ergò eam ex atrio mulierum. Tumetqve venter primò, & dein putrescit femur, atq; ipsa moritur. Eâdem horâ, qvâ illa moritur, moritur & adulter, cujus causa potata est, ubicunqve ille est, invadentibus eum pariter tumore ventris, & putredine femoris*, vel pudendorum. וכל זה אם לא בא בעל ביאה אסורה מעולם *Hoc autem fit, si maritus nunqvam coierit coitu illicito.* אבל אם בעל בעילה של איסור אין המים בודקין את אשתו *At verò si coierit unqvam coitu illicito, aqvæ non explorant ejus uxorem.*

Bammidbar rabba, fol. 235. *Si vos sectamini scortationem, aqvæ amaræ non explorabunt uxores vestras.*

Nonne vides, qvàm directo intuitu, collimet Salvator in æqvitatem hujus sententiæ, accusatores hosce fœminæ explorare volens, & ad examen exigere? Finge tibi, te illum audire eos sic alloqventem: Adduxistis hanc adulteram, à me judicandam. Agam ergò ego secundùm normam & probationem adulteræ per aqvas amaras. Dicitis vos creditisqve, secundùm vulgarem gentis opinionem, uxorem suspectam, rea sit licet, & adulteram, ab iis tamen aqvis esse intactam, & nihil nocumenti aut periculi ab illis contrahere, si modò maritus ejus, qvi eam accusat, aliqvandò fuerit paris criminis reus, illicitoqve unqvam coitu coierit. Si sic processit judicium divinum in istâ exploratione, procedam & ego pari modo in præsenti. Num vos, qvi accusatis, immunes insontesqve estis à pari reatu? *Qvicunqve est, is jaciet lapidem*, &c. At si & vos pari teneamini crimine, ipsissima vestra traditio, & opinio gentis, & processio judicii divini in istâ exploratione, in hâc causâ possunt determinare, & me absolvere ab accusatione, si ego eam non damnem, cùm accusatores ipsi sint damnandi.

III. Oportuit sacerdotem, qvi uxorem suspectam exploravit, sese

ſeſe inclinare, pulveremqve à pavimento ſanctuarii colligere, qvem aqvæ infuſum præbuit fœminæ potandum. Oportuitq; in libro maledictiones vel adjurationes ſcribere, contra fœminam pronuntiandas, *Num. V, 17, 23.*

Inclinat ſe etiam, conformiterqve Chriſtus, & pavimentum ipſum pro libro ſuo adhibens, in pulvere aliqvid ſcribit, contra hos accuſatores absq; dubio, qvos explorare ei eſt ſtatutum, in analogia ad adjurationes iſtas ſcriptas à ſacerdote contra fœminam explorandam.

IV. Scripſit ſacerdos maledictiones iſtas in libro, & jam ſcriptas illicò delevit aqvis amaris, Num. V, 23. Nam res, qvam ille tranſegit, erat dubia (אין משקין אלא על הספק *Non potant ſuſpectam niſi in re dubia: Bemidbar rabb.* fol. 233. 2.)

An fœmina ſcil. rea foret, nec ne: Si rea, en ſcriptas maledictiones: Si inſons, en eraſas. At certus eſt Chriſtus de reatu horum, qvos ille eſt explorans: Non ſcribit ergò & delet, ſed ſcribit & ſcribit iterum.

V. Imitatur porrò geſtum ſacerdotis, ſi verum eſt qvod de eo referunt Judæi, & eſt vero ſimile: nempè qvòd primò pronuntiavit adjurationes: deinde potavit fœminam aqvis amaris, & tunc iterum pronuntiavit adjurationes. Sic & Chriſtus, primò inclinat ſe & ſcribit, deindè qvaſi potat eos dictione iſtâ exploratrice, *Qvicunqve veſtrum ἀναμάρτητος eſt*, &c. & tùm iterum inclinat ſe & ſcribit in terrâ.

VERS. 9. Ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι.

Statuit apud ſe Salvator, improbos hoſce coram vulgo pudefacere: eamqve addit verbis ſuis vim & ἐνέργειαν, ut non poſſint illi iis reſiſtere, qvin qvod cum infamiâ & rubore coram toto cœtu reatum ſuum, ſe ſubtrahendo, confiteantur. Res non minor miraculo.

VERS. 12. Ἐγώ εἰμι τὸ Φῶς τοῦ κόσμου.

Echah rabbathi, fol. 68. 4. *R. Biba Sangorius dicit* נהורא שמו *Lux eſt nomen Meſſiæ. Sicut dicitur* נהורא עמיה שרא *Lux cum illo habitat*, Dan. II, 22. Eadem occurrunt in *Bereſh. rabba*, fol. 3, 4. niſi qvod author horum verborum ſit *R. Abba Serongianus.*

Magnificis *Luminum* titulis insignire soliti sunt Rabbinos & doctores suos.

Erubhin, fol. 13. 2. *Traditio. Nomen ejus non est R. Meir, sed Neboraï. Quare ergò vocatur R. Meir?* שמאיר עיני חכמים בהלכה *Quia illuminat oculos sapientum traditionibus. Nec tamen est nomen ejus R. Neboraï, sed R. Nehemiah.* ——— *Quare ergò vocatur R. Neboraï?* שמנהיר עיני חכמים בהלכה *Quia illuminat oculos sapientum traditionibus.* Oh luminaria sine lumine! Exortus est Sol justitiæ, vos evanescite.

Vers. 13. Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς.

Hæc & qvæ seqvuntur qvæ disputata sunt, *An Jesus lux necne*, in mentem revocant ea, qvæ transigi solita sunt in testimonia circa Φάσιν novilunii in *Rosh shanah*, Cap. I, II, III.

I. Attestandum erat coram Synedrio *à duobus*, se vidisse novilunium. Sic loqvitur Christus de duobus hujus lucis testibus, se & patre, vers. 18.

II. Non receperunt testimonium de novilunio nisi à Synedrio notis; aut si ignoti illi, missi sunt à consessu urbis in qva habitabant, qvi de veracitate eorum testarentur. Confer vers. 18, 19. *Ego testor de meipso, at me non nostis. Et pater testatur, at nec nostis patrem.*

III. אין היחיד נאמן על ידי עצמו *Unus non est credendus propter seipsum.* Sic Pharisæi, vers. 13. *Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum.*

IV. *Pater & filius ac qvivis cognati sunt idonei ad testificandum.* vers. 18. *Ego testor de meipso & Pater qvi misit me.*

Vers. 20. Ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ.

Id est, *in atrio mulierum:* Ubi rem transegerat de fœmina adultera. Dictum est illud *Gazophylacium*, ob tredecim cistas Corbanicas illic locatas. De qva re diximus alio in tractatu.

VERS. 25. Τὴν ἀρχὴν ὅ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

I. Inter varias hujus loci interpretationes, minimè spernenda est ista qvæ reddit, *Illud qvod à principio dico vobis.* Sic Gen. XLII, 18. ἀλλὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ἡμῶν τὴν ἀρχὴν. Et verſ. 20. Κατέβημεν τὴν ἀρχὴν πρίασθαι βρώματα.

Verba hoc ſenſu ſumpta reſpicere poſſunt plenam iſtam ſui profeſſionem exhibitam à Chriſto Synedrio, ſe eſſe *Filium DEI*, vel *Meſſiam*, cap. V. Qværitis qvis ego ſim? Ipſe idem qvem dixi à principio, cum evocatus forem ad reſpondendum coram Synedrio.

II. At non poſſum ſimul non recordari formulas iſtas loqvendi in Scholis uſitatiſſimas רישא & סיפא *Principum* & *Finis*. Ubi per רישא *Principium* intelligitur res primario & præcipuè advertenda, & per סיפא *Finis*, ſecundaria aut minor.

Tamid. fol. 61. 1. Qværitur an licuerit ſacerdotibus dormire in veſtibus ſacris? סיפא *Finis*, aut qvæſtio ſecundaria erat, An licuerit in iis dormire. At רישא *Principium*, aut res & qvæſtio primùm diſcutienda, erat, an licuerit illis omninò iis uti extra uſum ſacrum. Hinc Gemariſtæ: דקתני לא היו ישנים משום דבעי למיתנא סיפא *Traditio eſt, qvòd non dormiunt in iis, volens explicare Finem. Aſt exuant eas & complicent, & reponant ſub capitibus* (cùm dormiunt) קתני רישא *hoc docet Principium*: rem ſcil. primariam, nempè non licere ſacerdotibus amiciri veſtibus ſacris extra uſum ſacrum omninò.

Beracoth, fol. 53. 1. *Tradunt Rabbini, Si qvis ambulans extra urbem videat in ea lumina. Si ſint in eâ plures Cuthæi, ne benedicat, ſi verò ſint plures Iſraëlitæ, benedicat.* תנן רישא רוב כותיים *Docent Principium cùm dicunt, Plures Cuthæi.* תנא סיפא רוב ישראל *Docet Finem cùm dicunt, Plures Iſraëlitæ.* Nam principalior ſcrupulus & qvæſtio eſt, An benedicendum ſuper iſtis luminibus, cùm ſunt plures *Cuthæi* in urbe, qvi fortè ea accenderunt: Minor ſcrupulus, an benedicendum, ſi plures Iſraëlitæ in urbe.

Bezah, fol. 6. 2. *Diſputatur ſuper illud præceptum*, Levit. XVII, 13. *Si qvis occidat beſtiam aut volucrem die feſto, Schola Schammæana dicit, Fodiat inſtrumento, & cooperiat ſangvinem. Hilleliana dicit, Ne occidat omninò, niſi in promptu ſit ei pulvis, qvo cooperiat.*

סיפא *Finis*, vel qvæstio secundaria est de tegendo sangvinem, si bestia sit occisa. רישא *Principium*, vel qvæstio primaria est, an occidenda bestia aut volucris die festo omninò, propter laborem corradendi pulveris, si non adsit.

Infinita sunt istiusmodi: Et si Salvator hâc formâ loqvendi usus fuerit, est ac si dixisset: Qværitis qvis ego siem? רישא *Principium*, illud est & præcipuè inqvirendum; qvod & ego loqvor vobis. Nempe qvòd sum Lux mundi, Filius Dei, Messias, &c. Verùm qvid operer, qvid doceam, & qvâ authoritate, סיפא secundariæ sunt ista inqvisitionis, primariæ est illud, Qvis siem.

Vers. 26. Ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι.

Multa habeo, qvæ de vobis loqvar & judicem, sed ille qvi me misit jam dudum de vobis loqvutus est & judicavit, & verus est ille, & vera illa qvæ est loqvutus. Qvalia sunt ista & istiusmodi, Esai. VI, 10. *Impingva cor hujus populi*, &c. Et cap. XXIX, 10. *Effudit super vos spiritum soporis, &c.* Atq; à talibus prædictionibus concludit illud Christus: *Vos moriemini in peccatis vestris*, vers. 21.

Vers. 33. Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, &c.

De hâc re gloriabundi illi supra modum. Accipe unum exemplum vice millium.

Bava Mezia, fol. 83. 1. *Historia est de R. Jochanan ben Matthia qvi dixit filio suo, Ito & conduc nobis operarios. Ivit ille & pactus est cum iis pro victu. Cùm verò veniret ad patrem, dicit ei pater, Mi fili, qvamvis pares iis convivia paria conviviis Solomonis, non tamen satis præstas officium tuum erga eos, qvoniam illi sunt filii Abrahami, Isaaci, & Jacobi.* Et tamen fatentur in

Schabb. fol. 53. 1. תמה זכות אבות *Qvod cessavit meritum patrum Abrahami, Isaaci, & Jacobi, A diebus Hoseæ Prophetæ, ut dicit Rabh, aut ut Samuel, A diebus Hazaëlis.*

At qvomodo hæc conjungunt? *Nos sumus semen Abrahami, nec cuiqvam servivimus unqvam.* Num impossibile, ut Abrahamita sit servus?

Distingvendus videtur sensus clausularum. Nos sumus de filiis

filiis *Abrahami*, qvi sunt amatores & tenaces libertatis, & qvod ad nos ipsos attinet, nunqvam nos fuimus servi.

Aversissima erat gens ista à servitute, nec licuit cuiqvam Israëlitæ se vendenti in servum illud facere, nisi cogente inevitabili necessitate.

Maimon. in *Avadim*, Cap. 1. *Non licet cuiqvam Israëlitæ, se vendere eô fine, ut nummum emptionis suæ thesaurizet sibi, vel ut eô exerceat mercaturam, vel ut coëmat vasa, velut solvat creditori, sed, si eô opus habeat, in alimoniam. Nec licet cuiqvam se vendere, nisi cùm non relinqvitur sibi qvicqvam, etiam non vestimenta, & tùm se vendat. ——— Atq; ille, qvem Synedrium vendit, vel qvi vendit seipsum, non vendendus est* בפרהסיא ולא בסמטא *palàm, nec in semitâ, sicut venduntur alii, sed clàm.*

VERS. 37. ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι.

Ex tota Periochâ videtur, qvòd Christus huc dissertationem suam inclinat, nempè ut ostendat, eos esse semen illud serpentis, qvod contriturum erat calcaneum *Messiæ*: nam qvid aliud illud sonat vers. 44. *Vos estis ex patre vestro Diabolo*, qvàm, *Vos estis semen serpentis?*

VERS. 43. ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Λαλίαν & *λόγον*, hîc ita distingvas, ut *λαλία* denotet modum loqvendi, vel phrases adhibitas, & *λόγος* ipsam rem dictam, Esai. XI, 4. *Percutiet terram virgâ oris sui*: & non potuerunt illi ferre verbera hujus virgæ, noluerunt ergò intelligere phrasiologias, qvibus ille usus.

VERS. 44. Ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς.

רוצח מן בראשית, nam sic *ἀπ' ἀρχῆς* in idioma Judaicum traduceret Hierosolymitanus, q. d. *Homicida erat ab ipsis diebus creationis.* Et cum vulgo locutus est Christus sic dicens, Adamum scil. lapsum esse die suæ creationis.

Ἐν ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν.

I. *In veritate non perstitit:* i.e. non perstitit verax, sed excogitavit mendacium.

II. Non perstitit in voluntate Dei revelatâ circa hominem: Nam voluntas Dei revelata vocatur *Veritas:* maximè verò voluntas ejus revelata in Evangelio. Jam ergò cùm Deus bonam suam voluntatem revelaverat erga Protoplastum, partim eum statuendo in statu tàm honorifico & felici, partim præcipiendo Angelis, ut ei ministrarent in bonum; ut Heb. I, 14. in hac veritate, & præcepto non perstitit Diabolus: Nam honori & felicitati Adami adeò invidit, & mandatum Dei, de Angelorum erga eum ministratione, adeò contemptui habuit, idq; malitiâ contra *Adamum* tàm profundè venenatâ, & superbiâ contra mandatum Dei tàm altè tumidâ, ut elegerit potiùs de statu suo felici & nobili se deturbare, qvàm *Adamo* in statu suo nobili benè velle & ministrare; Non potuit Angelus peccare minùs cùm peccaret, qvàm ex malitiâ & superbiâ: nec potuit peccare magis qvàm peccavit, cùm peccaret ex superbiâ & malitiâ.

Vers. 48. Σαμαρείτης εἶ σὺ καὶ δαιμόνιον ἔχεις.

At qvid Samaritano, ô boni, intra atrium templi vestri? Nam hæc Christo dicunt jam existenti in Gazophylacio, vel atrio mulierum, vers. 20. Si admittere velitis Samaritam in atrium Gentium, qvo & ipsi Gentiles admissi, esto (qvod tamen qværo an vos admissuri.) At qvis toleravit *Cuthæum* intrare in atrium mulierum? Qvæ res ipsa demonstrat, hoc ab iis dictum ex merâ invidiâ & livore, nam non crediderunt, qvòd esset Samaritanus; imò satis norunt, qvòd non esset. Et notandum est, qvòd Christus huic cavillationi nihil respondeat omninò ut responsione non dignæ: respondet solùm, se non habere dæmonium, id est, non insanire.

Vers. 57. Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις.

Applica hæc ad tempus superannuationis Levitarum, *Num.* IV. &

& non opus est, ut nos nodis nescio qvibus circa ea torqveamus, qvod fecerunt nonnulli. Tu non adhuc pervenisti ad vulgarem annum superannuationis, & tunc vidisti *Abrahamum?*

VERS. 58. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι.

Qvæstionem invertunt. Dixerat Christus, *Abrahamus vidit* diem meum: Illi contra, *Tune vidisti Abrahamum?*

Dictio hæc Ἐγώ εἰμι, aliqvandò reddit simplicem vocem אנכי *Ego*, apud Græc. interpretem libri *Judicum* & *Ruth*, nam rariùs alibi invenies.

Judic. VI,8. אנכי אשב *Ego manebo*, vel *sedebo*. Græc. Ἐγώ εἰμι καθίσομαι. Lat. Interpr. *Ego qvidem manebo.*

Ibid. cap. XI, 27. ואנכי לא חטאתי לך *Et ego non peccavi in te.* Græc. Ἐγώ εἰμι ὐχ ἡμαρτόν σοι. Lat. *Ego qvidem non peccavi tibi.*

Ibid. v. 35. ואנכי פציתי פי *Et ego aperui os meum.* Græc. Καὶ ἐγώ εἰμι ἤνοιξα τὸ στόμα. Lat. *Et ego ipse aperui os.*

Et vers. 37. אנכי ורעותי *Ego, & Sociæ meæ.* Græc. Ἐγώ εἰμι καὶ συνεταιρίδες μυ. Lat. *Ego ipsa, & sodales meæ.*

Ruth. IV, 4. אנכי אגאל *Ego redimam.* Græc. Ἐγώ εἰμι ἀγχιστεύσω. Lat. *Ego sum, redimam.*

De forma loqvendi judicent Græcæ lingvæ peritiores: Verba Salvatoris eò sunt difficiliora, qvòd non dicit Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ ἦν, sed ἐγώ εἰμι: Hoc ut videtur sensu, ab anteqvam *Abrahamus* extaret, ego sum.

VERS. 59. Ἦραν ἦ λίθους, &c.

Num & alium Prophetam lapidabitis in atrio templi, ô neqvissimi? Mementote *Zachariæ*, & illud sufficiat.

Undè autem isti lapides in atrio templi? Respondeatur ex parallelo.

Schabb. fol. 115. 1. *Historia est de Abba Chalpatha, qvi adiit Rabban Gamalielem ad Tiberiada: & comperit eum sedentem ad mensam Jochananis nummularii, manuq; tenentem librum Jobi Targumizatum* (versum in lingvam Chaldaicam) *& legentem in eo. Dixit ei, Memini ego de Rabban Gamaliele avo tu, qvòd stetit super Gab in monte Templi, atq;*

attu-

attulerunt ad eum librum Jobi Targumizatum. Et jussit ille Architectum לבנאי *dicens, Defode eum sub fundamento,* ——— *R. Jose dicit, obvolverunt super eum acervum luti* ——— וכי טיט בהר הבית *At num est lutum in monte templi?* Gloss. *Erat cæmentum qvo ædificarunt.*

Observetur obiter, qvòd erant ædificantes in templo in diebus *Gamalielis* primi, qvi primatum gessit in Synedrio in diebus Christi ultimis, qvod illud firmat, qvod diximus ad cap. II, 20. & docet etiam, undè lapides jam tàm in promptu, nam erant ædificantes, & erant frusta & fragmina lapidum plus satis.

CAP. IX.

VERS. 2. Τίς ἥμαρτεν; οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ;

Liberos ob peccata qvædam parentum natos esse mancos, tortos, aliqva parte sui mutilos, &c. erat doctrina in scholis Judaicis non rara, qvâ terruerunt parentes, ne negligentiores essent circa ritus aliqvos, qvi respexerunt munditiem, lotiones, purificationes, &c. Exempla produximus alibi.

Ast infantem nasci mutilatum, cœcum, aut aliqva parte defectivum, ob proprium peccatum, est ænigmati proximum.

I. Dùm petitur solutio à dogmate Μετεμψυχώσεως, qvò imbuti erant Judæi, ut creditur, rem propositam non omninò attingit, si *Josephum* interpretem & Judicem de isto dogmate admittere velis. Nam sic ille

Lib. de excid. 2. cap. 12. *Opinantur Pharisæi,* Ψυχὴν πᾶσαν μὲν ἄφθαρτον, μεταβαίνειν δὲ εἰς ἕτερον σῶμα, τὴν τῶν ἀγαθῶν μόνον (notetur illud) τὴν δὲ τῶν φαύλων ἀϊδίῳ τιμωρίᾳ κολάζεσθαι. *Omnem animam esse qvidem immortalem, migrare autem in aliud corpus. Ast animam bonorum tantùm; Malorum autem æternâ pœnâ cruciari.* Jam ergò nisi asserueris, animam bonam viri boni migrantem in corpus hujus hominis, causam ei fuisse ejus cœcitatis (qvod qvis non exsibilabit?) nihil dicis ad rem præsentem. Si dogma μετεμψυχώσεως apud Judæos hoc tantùm proponeret, *Animæ bonorum tantùm* migrant in alia corpora, tollitur ipsum sub-

subjectum præsentis qvæstionis, & evanescit omnis suspicio de pœna aut ægritudine aliqvâ accidente infanti in utero *ἐκ μετεμψυχώσεως*, nisi dixeris, accidere propter animam bonam, migrantem ex corpore boni.

II. Petitur etiam solutio, à *Praexistentiâ animarum*: qvo dogmate etiam imbutos fuisse Judæos, est sententia nonnullorum, desumpta ut videtur ab iis, qvæ dicunt illi de בשמורת שבגוף *animabus qvæ sunt in Gopb*, vel *Gupb*.

Avodah Zarah, fol. 5. 1. *Dicit R. Jose, Non veniet filius Davidis*, שיכלו כל הנשמות שבגוף *usq; dum consummatæ fuerint animæ qvæ sunt in Gupb*. Recitantur hæc etiam *Niddah*. fol. 13. 2. & *Jevamoth*, fol. 62. 1 ubi proferuntur sub nomine R. אסי *Asi*.

Repositorium est, ait R. Sol. *& nomen ejus est Gopb, atq; à creatione formatæ sunt omnes animæ, qvæ erant nascendæ, atq; ibi repositæ.*

At Rabbinus alius adducitur à Commentatore alio, qvi opinatur, esse duplex *Gupb*, atqve animas Israëlitarum & Gentilium, non esse in *Gopb* uno eodemqve. Et suspicatur, in diebus *Messiæ* creandum esse *Gopb* alterum, & creandas esse novas animas.

Sententiam suam deducit R. *Jose* ab Esai. LVII, 16. ורוח מלפני יעטוף misere tortis Prophetæ verbis in hunc sensum, *Voluntas mea impediet pro animabus, qvas creavi*, nam sic animum ejus interpretantur *Aruch* & Commentatores.

Si hæc satis sint ad astruendum, qvòd recepta gentis opinio fuit, *Animas praexistere*, esto, concedatur: At certè qvid loci hîc habere possit sententia ista de præexistentia animarum, ingenuè fateor, me non tàm oculatum, ut videam, nisi vel supponatur *μετεμψύχωσις*, vel qvòd animæ qvædam traduntur è manu Dei peccaminosæ & impuræ.

III. Aliundè ergò petierim ego huic nodo cuneum. Et

I. Observatum vellem illud in *Vajiera rabb*. fol. 184. 3. *Et appropinqvant dies, de qvibus dices, non est delectatio in iis*, Eccles. XII, 1. אילו ימי המשיח שאין בהן לא זכות ולא חובה *Isti sunt dies Messiæ, in qvibus non erit vel meritum vel demeritum*. Id est, ni plurimum halluciner, in qvibus non imputabitur vel meritum patrum aut parentum in bonum, vel demeritum aut culpa in malum. Verba sunt R. *Akiba* loco citato, atqve ejus est applicatio verborum *Ecclesiastæ*, & qvidem de proprio: Sed ista, *in diebus Messiæ non erit meritum vel demeritum*, videntur esse de sententiâ gentis. Si ita; liceat qvæstionem disci-

 pulo-

pulorum paraphrasticè sic proponere: Magister, novimus te esse Messiam, & dies hosce esse dies Messiæ, & didicimus ex scholis nostris, non esse imputationem meriti vel culpæ patrum vel parentum in diebus Messiæ: Unde ergò hic natus est cœcus, ut hisce diebus gestet notam imputationis alicujus culpæ? An parentum? Hoc excluditur per commune adagium. Videtur ergò, qvòd reatum gestat propriæ culpæ. Anne hoc ita?

II. Autumarunt Judæi, posse infantem in utero matris jam animatum & viventem, irregulariter se gerere, atq; aliqvid facere, qvod non vacaret culpâ.

In tractatu novissimè citatô, introducitur in parabolâ fœmina filium seriò accusans coram Judice, כרהוצא במעי הורה מבעט *qvòd* inordinate *calcitraret, dum esset in utero.*

Midras Cobeleth, in loc. ante citatum, & *Midr. Ruth*, in cap. III, 13. refertur historia *Elisha ben Abujah*, qvi recessit à fide & factus est horrendus Apostata, & dum qværuntur causæ & rationes talis Apostasiæ, inter alias hæc redditur:

Sunt qvi dicunt, qvòd mater ejus, cùm gravida foret, transiit per fanum Ethnicum, & odorata est nidorem, atq; illi dederunt ei de re ista, qvam olfecerat, atq; illa comedit, והורה מפעפע בכריסה כבכריסה של חכינה *atq; ille in utero calefactus est & in bullas intumuit, ac si in utero serpentis.*

In qvâ qvidem historiâ supponitur, Apostasiam ejus radicatam fuisse in culpâ istâ matris idolothyto vescentis: at ponitur pariter, qvod infans etiam in utero matris potest irregulariter & inordinatè se gerere, & præter morem reliqvorum infantum.

Infantes in utero *Rebeccæ* possunt esse pro exemplo, ubi qvidem absolvunt Jacobum à culpa מסורתנא qvòd prehenderit calcem Esavi, *Bemidbar rab.* fol. 230. 2. at vix absolvent Esavum, qvòd insurrexerit contra Jacobum.

Sanhedr. fol. 91. 2. & *Beresh. rabba*, fol. 38. 1. *Antoninus interrogavit Rabbi* (Judam) *A qvonam tempore incipit malus affectus prævalere in homine?* משעת יצירה או משעת יציאה *An à tempore formationis ejus* in utero, *an à tempore processionis ejus* ex utero? *Dicit ei Rabbi, à tempore formationis ejus. Tùm, inqvit Antoninus, calcitrabit in utero matris & erumpet. Dicit Rabbi, Hoc didici ab Antonino, & suffragatur scriptura, cùm dicit, Peccatum cubat ad ostium.*

Liqvet

Liqvet ex hâc disputatione, ficta sit an vera, primævam sententiam fuisse, infantem à primâ suâ animatione fuisse peccaminosum: & magnum illum doctorem *R. Judam sanctum*, primitùs fuisse isto dogmate imbutum, ac leviter & ridiculè sententiam suam mutasse ob argumentum tàm vafrum. Altiùs qvoq; tensa erat gentis sententia, infantem in utero non solùm esse peccaminosum, sed aliqvandò peccare, atqve illud agere, qvod etiam foret criminosum. Qvò spectant verba discipulorum, *Num hic peccavit ut nasceretur cæcus?* id est, num ille, dùm eum in utero gestaret mater, fœdum aliqvid aut enorme perpetravit, ut cæcitatem ejus rei pœnam secum tulerit in mundum?

Vers. 6. Ἔπτυσε χαμαὶ, &c.

I. Ut sputum oculis ægris salubre haberetur, discas ex ridendâ hâc historiâ.

Hierosl. Sotah, fol. 16. 4. & *Vajicra rabb.* fol. 175. 2. *R. Meir sedit, & concionatus est nocte Sabbati. Affuit illic fœmina qvædam stans & audiens eum concionantem: qvæ, cum ille desiisset, rediit ad domum suam, & comperit lucernam extinctam. Cui maritus ejus, ubinam fuisti? Et illa, Ego steti & audivi vocem concionatoris. Dicit ille, neqvaqvam huc introieris, anteqvam iveris & consputaveris in faciem concionatoris. Post tria Sabbata hortantibus & comitantibus eam fœminis vicinis adit sacellum. Jam verò tota res innotuerat* τῷ *R. Meir antè. Dicit igitur iis*, אית מינכון איתתא חכימא למילחש בעיינא *Estne inter vos fœmina perita mussitandi incantationes super oculum? (Nam simulavit ille ægritudinem oculorum) Dicit illa, Rabbi Ego non sum. Et ille, utcunq; tamen sputa septies in oculum meum & ego sanabor. Qvod & illa fecit.* Ubi Gloss. *Qvandocunq; incantationes mussitarunt super oculum ægrum, necesse erat ut in oculum sputarent.*

II. Prohibitum erat sputum oculo illinere Sabbato, sub notione aliqvâ medicinali, qvamvis æstimaretur tàm oculis salubre.

Maimon. Schab. cap. 21. *Non indunt vinum in oculum Sabbato, at ponunt super supercilia.* ורוק תפל אפילו על גב העין אסור *Verùm non licet salivam insulsam* (Fasting spittle / qvæ habita est maximè medicinalis) *ponere vel super palpebras.*

Schabb. fol. 108. 2. *Unus dicit, Vinum in medium oculi injici prohibitum, poni super palpebras licitum. Alter dicit, Sputum etiam super palpebras poni probibitum.*

Jam ergò in hac actione Salvatoris observandum,

I. Qvòd non verbo, ut aliàs, huic ægro medetur, sed hæc adhibet qvæ erant contra Canonicam observationem Sabbati: ut experiretur hominem, an ille non adeò superstitiosus, ut hæc non admitteret Sabbato. Non dispar aliqvod experimentum captat de homine ad *Bethesdam*, ut diximus.

II. Dum sputū miscet cum pulvere, & luto indè facto ungit oculos cœci, evitat planè suspicionem incantationis: demonstrat potiùs divinam suam potentiam, dùm medetur per contraria naturæ, nam lutum oculis illitum, crederes oculos videntis excœcaturū probabilius, qvàm visum cœco restituturum. Et divinam suam authoritatem in Sabbatum demonstrat, dum medetur Sabbato per tàm contraria Sabbato.

Connexio hujus capitis cum præcedenti tale habet vinculum, ut videantur historiæ utriusqve capitis actæ uno eodemq; die. (διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως. Καὶ παράγων εἶδεν ἄνθρωπον τυφλόν.) Si ita, de qvâ re non contendimus, tùm sistunt fœminam adulteram coram Christo Sabbato, & aggrediuntur lapidare Christum Sabbato. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, qværo an reddenda sit *occultavit se*, vel *abscondit se*: forsan sensus est *occultatus est*: per multitudinem scil. illi amicam, atq; eum circumcingentem, ne furorem suum in eum exeqverentur ejus inimici.

VERS. 7. ὃ ἑρμηνεύεται Ἀπεσταλμένος.

Ostendimus antè, fontem *Siloami* duplici rivo se effundere in duplex stagnum, Superius scil. qvod vocari videtur שילוח *Stagnum Siloahh*, & inferiùs qvod vocabatur ברכת השלח *Stagnum Shelah*, Nehem. III, 15. Jam ergò שילוח *Siloahh*, planè & propriè significat Ἀπεσταλμένος, At שלח *Shelahh*, non ita ut observavimus. Nonne addit ergò hoc Evangelista, ut distingvat de stagnis, & doceat, ad qvodnam homo hic missus, ut lavet? Nempe non in piscina *Shelahh*, qvæ significat κωδίων, sed in piscina *Shiloahh*, qvæ significat Ἀπεσταλμένος.

VERS. 8. ὁ καθήμενος καὶ προσαιτῶν.

Opponi possunt in eodem genere hominum, mendicantium scil. חוזרי פתחים *Mendicantes ostiatim*.

Verba

Verba mendicantium usitatissimè hæc erant.

זכי בי *Dignare mihi:* vel potiùs qvidem secundùm literam, *Merere in me:* i. e. Meritum acqvire tibi, per eleemosynam mihi datam. Vel,

רכי בי זכי גרמך *O homo teneri cordis, in me benefac tibi ipsi.* Aliqvandò,

סכי בי מה הוינא אסתכל בי מה אנא *Respice me qvis fuerim, aspice, jam qvalis sim.* Vajicra rabb. fol. 204. 3.

VERS. 13. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς Φαρισαίους.

Pharisæi apud hunc Evangelistam, sunt ut plurimùm Synedrium, (Nec apud eum *Sadducæorum* mentio omninò ulla.) Vid. cap. I, 24. IV, 1. IIX, 3. & XI, 46. &c.

Joseph. Antiq. lib. 13. cap. 18. Τοιαύτην γὰρ ἔχουσι (Φαρισαῖοι) τὴν ἰσχὺν παρὰ τῷ πλήθει, &c. *Tantum valent Pharisæi apud populum, ut aliqvid contra Regem dicentes, vel contra summum Pontificem, illicò credantur.* Et paulò post:

Præcepta multa tradiderunt Pharisæi populo ex traditione Patrum, qvæ non scribuntur in legibus Mosis. Atq; illius ergò Sadducæi ea rejiciunt, dicentes, Oportere ea sola pro legibus habere qvæ scribuntur, qvæ verò ex traditione sunt, non observare. Atq; hinc inter eos oriuntur qvæstiones & controversiæ grandes. Τῶν μὲν Σαδδουκαίων τοὺς εὐπόρους μόνον πειθόντων, *Sadducæis qvidem ditiores solùm ad se trahentibus, plebem autem minimè habentibus seqvacem, Pharisæis autem multitudinem suffragantem.*

Hinc concipias, qvanam ratione totum Synedrium comprehendatur sub nomine *Pharisæorum*, qvia regebatur vulgus & massa gentis decretis Pharisæorum, & statuta eorum seqvebatur. Ast erat, cùm Synedrium aliqvando foret Sadducæum, & qvid tum actum?

Sanhedr. fol. 52. 1. *Dicit R. Eliezer ben Zadok: Erat aliqvandò, cùm comburerent filiam sacerdotis, qvæ fuerat scortata, circumcinctam fasciculis surculorum: At responsum est* לא היה ב'ד של אותה שעה בקי *Num erat Synedrium tum temporis peritum satis.* —— *Dicit Rabh Joseph* ב"ד של צדוקי הוה *Constitit illud Synedrium de Sadducæis.* Notatu dignum.

Vers. 22. Ἀποσυνάγωγος γένηται.

Sic cap. XVI, 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

Concesso hæc dici de excommunicatione, qværi tamen potest, an de excommunicatione ordinariâ, hoc est, ab hac aut illa Synagoga, an non potius de excommunicatione מכנסת ישראל *à tota congregatione Israëlis.*

Piske harosh in *Moed Katon*, cap. 3. Artic. 23. *Excommunicatus per* נשיא *Præsidem Synedrii, est excommunicatus toti Israëli*; multò magis suffragante etiam toto Synedrio. Et videtur in locutione ista Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, vers. 34. vox ἔξω addi tali significatu.

Vel intelligatur de excommunicatione ordinariâ: inter viginti qvatuor causas excommunicationis, sub qvânam concluditur ista qvæ hic decernitur? ut excommunicetur, qvicunqve confitetur, *Jesum* esse Christum. Respondebunt forsan Patres Synedrii, qvod & in aliis rebus non rarò ab iis dictum & factum, *Decretum est* לצורך זמן *pro necessitate temporis.*

Vers. 28. Ἡμεῖς Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Svaviter & svasoriè proposuerat hic homo, *Vultisne vos hujus esse discipuli?* qvasi optans ut vellent. At illi, *Tu esto, nos sumus discipuli Mosis.*

Ioma, fol. 4. 1. *Tradiderunt summo Pontifici duos discipulos Sapientum* (qvi instruerent eum circa ritus diei Expiationis) מתלמידיו של משה *De discipulis Mosis.* Et qvinam illi discipuli *Mosis?* Seqvitur לאפוקי צדוקין *Phrasiologia excludit Sadducæos.*

Vide obiter lector, qvânam reverentiâ magistrum suum *Mosen* tractent horum ejus discipulorum discipuli.

Vajicra rabb. fol. 179. 1. *De tribus rebus iratus est Moses, & abscondita ab eo est traditio. I. Circa Sabbatum, Exod. XVI, 20. Cùm irasceretur, oblitus est recitare iis traditiones de Sabbato. II. Circa vasa metallica, Num. XXXI, 14. Cùm irasceretur, oblitus est recitare iis traditiones de vasis metallicis. III. Circa lugentem, Levit. X, 16. Cùm irasceretur, abscondita est ab eo traditio, qva prohibetur lugens comedere de sacris.*

Non-

Nonne existimavit *Moses*, licitum fuisse lugenti comedere de sacris, cùm diceret *Eliezaro* & *Ithamaro* mortem fratrum jam deflentibus, *Ecur non comedistis sacrificium pro peccato in loco sancto?* Imò: at ille ob iracundiam oblitus est traditionis, & sui.

Benè certè agitis, O boni discipuli, qvi magistrum vestrum ita castigatis, tàm lapsilem in iram, & tàm lubricæ memoriæ. Discat ille à vobis hinc porrò, meliùs sibi temperare bilem, & saniùs reminisci. Et plaudenda certè est memoria vestra, qvæ traditionem tenet, cùm ille ipse fuerit oblitus.

VERS. 34. Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Aliqvid de hac phrasiologia dicturi sumus ad Cap. XVI, 2.

Sic evadit hic homo primus *Confessor* in Ecclesia Evangelica, (ut Baptista primus martyr) excommunicationem patiens, eamq; ex totâ Ecclesiâ Israëliticâ, ob nomen Christi. Mirum est, eos ipsum *Jesum* non excommunicasse: sed diriora contra illum machinantur.

CAP. X.

INter omnia loca veteris testamenti, qvæ loqvuntur de magno hoc pastore, nullum, eum, & opus suum pastorale, magis graphicè describit, qvàm caput undecimum Prophetæ *Zachariæ*. Inde hæc pauca petamus, in transitu ad illustrationem hujus Periochæ, qvæ jam sub manibus.

I. Describit magnum illum Pastorem, seipsum manifestantem, & ad munus suum pastorale se applicantem, cùm jam vergeret gens ista in ruinam: & cùm ruinam istam prædixerat Propheta, Pastorem hunc introducit, de ovibus suis curam suscipientem, ne & illæ pereant.

Super versiculum primum, *Aperi portas tuas, O Lebanon*, &c. Accipe commentarium ipsorum Judæorum, qvi tamen non parvo conatu nituntur, totam hanc Prophetiam de propriis cardinibus deturbare.

Qvadraginta annis ante excidium aperuerunt se portæ Templi sponte sua: Objurgavit ergò eas Rabban Jochanan ben Zaccai, & dixit, O templum, templum, qvare tu teipsum terrificas? Novi ego, qvòd finis tuus erit de-

destructio, nam sic prophetavit de te Zacharias filius Iddo, Aperi, O Libanon, portas tuas, &c. *Ioma*, fol. 39. 2.

Cætera, qvæ seqvuntur, desolationem eloqvuntur planè vers. 2, 3. Præsertim verò observa, ut congruant ista in vers. 6. *Tradam eos unumqvemq; in manum vicini sui*; i.e. intestinis & horrendis inter se discordiis & seditionibus: *& tradam unumqvemqve in manum regis sui*, Cæsaris, de qvo dixisse se aliqvando, jam meminerint, *Nos non habemus regem nisi Cæsarem.*

II. Malos populi pastores describit sub triumviratu, vers. 8. *Tres Pastores excidi mense uno*, &c. Hoc est, *Pharisæos, Sadducæos, Essenos.* Interpretatio, qvæ auribus Judaicis non potest esse non ingrata, at qvæ satis astruitur ex ipso contextu, & rerum historiâ. Illi ergò alio divertunt aciem prophetiæ: Nam tres pastores Gemaristis sunt, *Moses, Aaron*, & *Miriam*. Taanith, fol. 9. 1. Jarchio, *Domus Achabi, Domus Ahaziæ, & fratres ejus.* Kimchio, *Filii Josiæ Jehoachaz, Jehoiakim, & Zedekiah.* Aben Ezræ, *Fortè sunt Summus Pontifex Jehoshua, & unctus ad bellum, & Sagan. Aut fortè Haggæus, Zacharias, & Malachias*, &c.

At qvid clarius esse potest, qvàm qvòd loqvitur Propheta de pastoribus, qvi gregem vastarant corruperantqve: qviqve, cùm jam manifestaret se verus pastor ovium, idem agerent? Qvinam autem illi, nisi Principes sectarum, & ductores populi, *Pharisæi, Sadducæi, Esseni?*

Object. Verùm qvomodo excisos hos dices à magno Pastore, cùm adveniret, cùm satis notum sit, ut vixerint hæ Sectæ post mortem Christi, immò post mortem & funus *Hierosolymæ*: imo Pharisaismus in gente Judaica hunc usqve in diem?

Resp. Sic dicitur, qvòd sub Evangelio *Gentes ulterius non discerent bellum*, Esai. II, 4. *qvod non futurus esset in nova Hierosolyma infans ætate*, aut minorennis, &c. Esai. LXV, 20. Cùm tamen sat bellorum in unaqvaqve generatione, & sat infantiæ, aut ignorantiæ rerum divinarum. Ast qvod suum erat, præstiterat DEUS erga adimpletionem Prophetiæ: Introduxerat nempè Evangelium pacis, & Evangelium lucis, ut nihil è parte suâ deficeret, qvin qvod pax regnare posset in terris & infantia in rebus divinis non existere: Sic introduxit magnus hic pastor doctrinam Evangelicam, oraculum veritatis & religionis, qvæ qvidem ita contudit & excerebravit vanas ista-

iſtarum Sectarum doctrinas & inſtituta, ut ex parte doctrinæ Chriſti nihil defuerit ad ſuccidendum iſtas hæreſes & vanitates.

III. Solvit hic magnus paſtor fœdus initum & pactum cum iſto populo, verſ. 10. *Tuli virgam meam, qvæ vocabatur Decus, & abſcidi eam, ut irritum facerem fœdus meum, qvod percuſſi cum omnibus populis. Cum omnibus populis*, i. e. cum toto Iſraële: decem tribubus & duabus. Et commate 14. diſſolvitur germanitas & cognatio inter ipſos *Judam & Iſraëlem*. Qvod iis ſeriò obſervandum, qvi adhuc expectant univerſalem Judæorum converſionem. Dicant cujusnam tandem fœderis virtute: Si fœderis gratiæ, non diſtingvit fœdus illud inter Judæum & Græcum, nec qvempiam agnoſcit ſecundùm carnem. Si fœderis peculiaritatis, ruptum eſt illud fœdus, cùm gregem ſuum ex iſto populo congregaverat. Nam

IV. Invenit magnus paſtor, cùm adveniret, in gente iſtâ gregem congregandum. Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος, ut *Rom. XI, 5.* qvem congregari curavit ante excidium urbis. Ipſi *Zechariæ* eſt צאן ההרגה *Pecus occiſionis*, & עניי הצאן *Pauperes gregis*, verſ. 7. Ubi obiter, nemo Græca hic conferens, non obſervabit, כן עניי *Sic pauperes*, ab iſtis interpretibus in unum vocabulum conjungi & confundi. Nam pro וידעו כן עניי הצאן *Et cognoverunt ſic pauperes gregis*, legunt illi Καὶ γνώσονται οἱ χαναναῖοι τὰ πρόβατα, &c. Et verſ. 7. לכן עניי הצאן *Propter hoc*, vel *propter vos, ò pauperes gregis*, reddunt illi εἰς τὴν χαναανῖτιν. Ubi poſt hoc notatum, qvod Nun finale in כן legunt ut non finale, ſuſpicio mihi excitatur, reſpicere interpretes reductionem diſperſæ captivitatis in *Canaanitida*, ſecundùm communem exſpectationem gentis. Sed hæc in tranſitu.

Accuratè notandum eſt illud Apoſtoli: Οὕτως ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν: qvod qvidem eſt qvaſi gnomon iſtius capitis, atqve animum Apoſtoli interpretatur ſupra omnia alia: Nam proponit ille ſibi diſſertandum, non de vocatione univerſæ gentis, ſed de non rejectione univerſæ gentis: qvod facilimè odorari licet ex ipſo commate primo. Num DEUS ita rejecit populum ſuum, ut totum populum rejecerit? Μὴ γένοιτο. Nam ego ipſe ſum Iſraëlita, & non rejectus. Et argumentum hoc proſeqvitur & illuſtrat, ab exemplo temporum corruptiſſimorum *Eliæ*, qvando diruerant altaria Dei, occiderant Prophetas, & non pauci adorarent τῇ Βαάλ, *Baal Zido-*

niorum, qvem introduxerat *Achabus*: & universus qvidem populus adoraret τὴν Βαὰλ, *vitulam* aut vaccam *auream*, qvam erexerat *Jeroboamus*. Et tamen in perditissimâ istâ rerum conditione, *Reservavi mihi*, inqvit Dominus, *septem millia hominum, qvi genua sua non flexerunt* τῇ Βαὰλ, communi & universali gentis errori, vitulæ aureæ, multò minus τῷ Βαὰλ *Sidoniorum*. Sic & ἐν τῷ νῦν καιρῷ, inqvit Apostolus, λεῖμμα γέγονεν. Planè innuens, se non astruere vocationem totius gentis, sed vocationem tantùm istius λείμματος: & se differere de *præsenti* vocatione istius λείμματος, & non de futurâ aliqvâ vocatione totius gentis.

V. Grande est mysterium illud, de qvo Apostolus, vers. 25. istius capitis, ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, *Cæcitas divisim obvenit Israëli, donec plenitudo gentium introierit*. Ἀπὸ μέρους reddo *divisim* aut *partite*, idqve ut opinor, non sine authoritate Grammaticæ, atqꝫ ex animo *Pauli*. Nam mysterium apud eum hoc est, qvòd Israëlitæ sunt divisim & diversis vicibus excœcati: Primò, decem tribus excœcatæ, per idololatriam, & multis post seculis, duæ tribus excœcatæ per traditiones: & tamen & hæ & illæ unà reservatæ ad tempus illud, qvo vocati sunt Gentiles, qvi longiori spatio fuerant excœcati, & tùm Israëlitæ, Judæi, Gentiles, vocati simul & coalescentes in unum corpus. Apostolus in toto isto capite, ne semel qvidem mentionem habet *Judæorum*, sed *Israëlis*, ut decem tribus cum duabus concludat intra suam dissertationem.

Et gregem suum, aut oves suas, habuit magnus hic pastor intra decem tribus æqvè ac intra duas: & sine omni controversiâ mihi est, Evangelium perlatum & prædicatum fuisse temporibus Apostolorum, decem istis æqvè ac duabus. Et parum dubito, *Petrum in Babylonia* versantem, Israëlitis in istis regionibus dispersis prædicasse, æqvè ac Judæis.

VI. Negant acriter nonnulli Gemaristarum, conversionem decem tribuum sub *Messia*. Caveant etiam, ne non sit conversio suarum.

Sanhedr. fol. 110. 2. *Decem tribus nunqvam redibunt, sicut dicitur, Et projecit eos in terram alienam, sicut est bodiè*, Devt. XXIX, 28. *Sicut hic dies abit & non redibit, sic etiam illi abierunt & non redibunt. Verba sunt R. Akibæ.*

Tradunt Rabbini, Decem tribubus non erit portio in mundo futuro, sicut dicitur, Extirpavit eos de terra in furore & indignatione maxima, & eje-

ejecit in terram alienam. Extirpavit eos è terra sua in hoc seculo, & ejecit in terram alienam in seculo futuro. Verba sunt τοῦ Rabbi.

At verò, sub vero *Messia*, cùm adveniret, felicius, ut ita dicam, id est feliciori cùm successu, vocatæ sunt decem tribus, qvàm Judæi: qvippe qvòd inter Judæos, qvi Evangelium fuerant amplexati, occurrit Apostasia tristis & horrenda, cui similem non legimus apud conversum Δεκάφυλον.

VERS. I. Διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν, &c.

Caula ovium Talmudicis est דיר. Septum aliqvod, in qvo

I. Congregabantur oves noctu ne vagarentur, & ut incolumes essent à furibus & feris.

II. Interdiu mulgebantur, ut

Iliad. δ. Τρῶες δ' ὥστε ὄϊες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ
Μυρίαι ἑστήκασιν ἀμελγόμεναι γάλα λευκόν.

III. Decimabantur agni.

Becoroth, fol. 58. 2. *Qvomodo decimant?* כונסין לדיר *Congregant gregem in ovile, & faciunt ostiolum parvum, per qvod exire non possunt duæ oves simul, & numerant 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, & decimum qvi egreditur notant colore rubro, & dicunt, Hic est Decima. —— —— Matres sunt ab extra & agni intus, & egrediuntur agni ad balatum matrum.*

Erat ergò in ovili ostium majus, per qvod introitus & exitus gregi & pastoribus: & minus, per qvod exierunt agni ad decimationem.

Κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής.

גנב וגזלן.

Maimon. Genebah, cap. 1. אי זהו גנב *Qvinam est fur? Ille qvi clàm surripit opes cujusqvam, possessore ignorante. Veluti si manum extendat in loculum vicini sui, & nummum auferat eo non vidente. At verò si palàm auferat & apertè, & violenter,* אין זה גנב אלא גזלן *hic non est fur, sed latro.* Non κλέπτης, sed λῃστής.

Vers. 3. ὁ θυρωρός.

Fallor, aut servi ministrantes circa gregem sub pastore gregis Domino vocantur בעלי אספורין *Eccles. XII, 11.* hoc est, illi qvi congregant gregem in ovile: si modò ipsum ovile non ita vocetur. Atqve ego verba paraphrasticè sic redderem, *Verba sapientum sunt sicut stimuli, & clavi fixi à congregantibus gregem:* Stimuli ut arceant fures, & feras noxias, *clavi* ut sartum tectum conservent ovile: qvi stimuli & clavi dantur à pastore primo, gregis Domino, in hunc ipsum finem. Unus autem eorum, qvi inserviit gregi, erat ὁ θυρωρὸς, *Ianitor:* non semper ostio assidens, sed cui clavis ostii commissa & cura demandata, ne ovis qvæpiam extra ovile evagaretur, non noxii qvidpiam admitteretur, vel irreperet.

Vers. 7. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα.

Merus Israëlitismus apud Judæos erat caula & ostium & omnia. Nam si foret qvispiam de semine Israëlitico, & stirpe *Abrahami*, satis hoc erat, ipsis judicibus, ut fieret ovis, ut admitteretur in gregem, & pasceretur ad vitam æternam. Verùm in grege Christi alia ovium originatio, introductio, consignatio.

Vers. 8. Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσί.

Loqvitur Christus cum scripturâ: apud qvam cùm sermo est de adventu magni hujus pastoris curam gregis suscepturi, accusantur mali pastores gregem non pascentes sed perdentes, *Hierem. XXIII, 1.* &c. *Ezek. XXXIV, 2.* &c. *Zech. XI, 16.* Et perstringit Salvator tres istos pastores, Christi osores atqve ipsi exosos, Pharisæos, Sadducæos & Essenos, sub qvorum erroneo ductu gens malè agebatur per aliqvot sæcula.

Crederem hæc verba, Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, intelligi potuisse, de iis qvi arrogato sibi nomine *Messiæ* sese obtruserunt populo, nisi qvòd talem, aut non omninò, aut vix reperies ante adventum veri *Messiæ.* Post ejus adventum qvamplurimi nomen istud, & titulum sibi

ſibi aſſumſerunt aſt ante adventum ejus vix unus. *Judas Galilæus* minimè eo impudentiæ aſcendit, prout hiſtoriam ejus habes apud *Joſephum:* nec *Theudas*, qvantum colligi poteſt ex verbis *Gamalielis*, Act. V.

Argumentum non infirmum, qvo aſtruas contra Judæos, tempus illud qvô apparuit *Jeſus* noſter, fuiſſe ipſiſſimum tempus qvô expectabat populus adventum *Meſſiæ*. Nam qvare non arrogavit ſibi qvisqvam nomen *Meſſiæ* ante adventum *Jeſu* noſtri? Qvia norunt tempus *Meſſiæ* præſtitutum, & expectatum, non adhuc adveniſſe. Et qvare tot poſt *Jeſu* adventum pro *Meſſia* haberi voluerunt? *Matth.* XXIV. Qvia congruentia temporis, & exſpectatio gentis, adminiculari & inſervire potuerunt, eorum prætenſioni.

VERS. 9. Νομὴν εὑρήσει.

Becoroth, fol. 55. 2. כמה היא רגל בהמה רועה *Quousq; proceditur à pecudibus paſcentibus?* י"ו מיל *Sedecim milliaribus.*

Gloſſ. *Menſura ſpatii, qvò procedunt pecora, cùm prodeunt paſtum*. Paſcuum ampliſſimum.

VERS. 13. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει.

Supponitur à magiſtris tale qvid à mercenario fieri poſſe, cùm mulctam ſtatuunt, ſi pereat ovis per negligentiam cuſtodientis.

Bava Mezia, fol. 93. 2. *Qvousq; tenetur cuſtos mercenarius* (שומר שכר) *ad invigilandum gregi? Donec illud de eo verum ſit, interdiu conſumſit me calor, & gelu nocte.*

At ſi, eo in urbem recedente & abſente, veniat lupus aut leo, & dilanient, qvid tùm? —— לקדם רועים ובמקלות *Occurriſſe oportuit cum paſtoribus & fuſtibus*; non fugere.

VERS. 15. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, &c.

נותן נפשו, vel מוסר נפשו על הצאן.

Bemidbb. rab. fol. 260. 1. מסר יהודה נפשו על בנימין *Judah tradidit vitam ſuam pro Benjamino.*

Vajicra rabb. fol. 162. 1. חור נתן נפשו על הקב"ה *Hur dedit vitam*

tuerunt nisi isthic loci: verùm Encænia celebrabantur ubivis per totam regionem.

Rosh hashanah fol. 18. 2. גזרו תענית בחנוכה בלוד *Indixerunt aliqvandò jejunium intra festum Encaniorum, in Lydda.*

Encænia in Lydda? hoc non præter morem, nam celebrabantur ubiqꝫ, sed jejunium intra festum erat præter morem.

Maimon. ubi antè: *Itinerans pro qvo accendunt lucernam domi suæ, non opus habet ut pro se accendat ibi ubi itineratur.* Nam ubicunqꝫ hospitatur in regione, ibi Encænia & accensio lucernarum, & si sui qvi domi suæ, pro eo isto munere fungerentur, curandum est ei ut fungatur.

Pergit Maimonides: *Præceptum de lucernâ Encaniorum est præceptum admodùm amabile, atqꝫ necesse est ut qvilibet ejus memoriam refricet, ut nempè notum faciat miraculum, & contribuat ad laudationem Dei & agnitionem miraculorum qvæ ille fecit pro nobis. Et si non suppetat alicui, qvod comedat nisi ex eleemosynâ, emendicet, aut vendat vestimenta sua, undè habeat oleum & lucernas pro hac accensione. Et si sit ei tantùm* פרוטה אחת *qvadrans unus, & si in æqvilibrio prostet coram eo* קידוש היום *Sacratio diei, & accensio lucernarum Encaniorum, emat potiùs oleum ad accensionem lucernæ, qvàm vinum ad sacrationem diei. Cùm enim utraqꝫ res sit de præscripto Scribarum, præstat præferre lucernam encaniorum, qvoniam in eâ est recordatio miraculi.*

Et qvodnam illud miraculum? Multiplicatio olei. Institutum est igitur festum in commemorationem restaurationis templi & religionis, & institutum est tempus festi octiduanum, in commemorationem istius miraculi. Utrumqve ex præscripto Scribarum, cùm non esset in totâ gente vel unus Propheta.

Contra institutionem festi Purim per Estheram & Mardochæum, Octoginta qvinqꝫ Seniores, qvorum plures qvàm triginta erant Prophetæ, cavillabantur ut novaturientem contra legem. Hierosol. Megill. fol. 70. 4. cùm tamen festum illud foret per biduum tantùm: Mirum ergò est, gentem festum octiduanum, authoritate Scribarum tantùm nixum, tàm leniter absorbere.

Refert *Josephus*, ut & liber *Maccabæorum*, hanc rem ad annum *Seleucidarum* centesimum qvadragesimum: Et tunc temporis diuqve anteà invaserat gentem doctrina de traditionibus, & authoritas Scribarum traditionalium: ita ut Synedrii consultum jam foret qvasi oraculare, nec qverela foret contra aliqvid ab eo decretum. Nam qvamvis

vis venditare non potuerint magiſtri iſti traditionum inſtitutionem talis feſti, pro traditione exhibitâ *Moſi* in monte *Sinai*, potuerunt tamen excogitare aliqvid, ut traditionale, qvô aſtruerent licentiam talis inſtitutionis.

Qvinam illi fuerint, qvi primarias ſedes jam tenuerint in Synedrio, non certè determinandum: Illud qvod dicitur de *Joshua ben Perachiah*, qvòd fugerit à *Jannæo* rege, *Sanhedr*. fol. 107. 2. probabilitatem aliqvam ſecum fert, *Joſen ben Joëzer Zeredaum*, & *Joſen ben Jochanan Hieroſolymitanum*, qvibus in cathedris ſucceſſerunt *Joſua ben Perachiah*, & *Nittai Arbelitanus*, præſidem & vice-præſidem fuiſſe in Synedrio: Sed non tanti eſt, ut nos in tali diſqviſitione fatigemus.

Dicunt magiſtri, ſed qvâ ratione aut authoritate nixi, obſcurum, in

Bemidbar rabba, fol. 151. 2. מלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסלו *Opus tabernaculi abſolutum eſt die* XXV. *menſis Cisleu* (hoc ipſo die menſis, de qvo nobis jam eſt ſermo) & *complicatum fuit tabernaculum uſq; ad primum menſis Niſan, & tunc erectum.*

Καὶ χειμὼν ἦν.

Octiduum à viceſimo qvinto menſis *Chisleu* inchoatum, coincidit cum ſolſtitio brumali. Undè cùm lego apud Targumiſtam in I. Paral. XI, 22. qvòd יומא זוטרה דסיתווה בעשרא יומין בירחא דטבת hæſito an reddam *Dies breviſſimus*, an *Dies brevis*, i. e. unus de diebus brevibus hyemis, videl. *decimus menſis Tebeth*: ſi ille non ſecundùm Calendarium noſtrum calculet potiùs, qvàm ſecundùm Judaicum.

Diſtingvunt magiſtri, ut obſervavimus ad Cap. IV, 35. menſes hyemales in חרף & קור *Hyemem & Brumam*, frigus remiſſius, ut videtur, innuentes, & intenſius. *Dimidium Chisleu, totus Tebeth & dimidium Shebat* erat חרף *Hyems*. Decem ergò dies hyemis præterierant, cum XXVto. menſis *Chisleu* introiret feſtum Encæniorum.

Hyems erat & Jeſus ambulavit in porticu, qvia hyems erat, ut captaret calorem: & fortè elegit ſibi porticum *Solomonis*, in qvâ ambularet, vel ut rem haberet cum patribus Synedrii, qvi ibi ſederunt, vel ut corrigeret & caſtigaret ementes & vendentes in tabernis.

Vers. 22. Ἀποσυνάγωγος γένηται.

Sic cap. XVI, 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

Concesso hæc dici de excommunicatione, qværi tamen potest, an de excommunicatione ordinariâ, hoc est, ab hac aut illa Synagoga, an non potius de excommunicatione מכנסת ישראל *à tota congregatione Israëlis.*

Piske harosh in *Moed Katon*, cap. 3. Artic. 23. *Excommunicatus per* נשיא *Præsidem Synedrii, est excommunicatus toti Israëli*; multò magis suffragante etiam toto Synedrio. Et videtur in locutione ista Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, vers. 34. vox ἔξω addi tali significatu.

Vel intelligatur de excommunicatione ordinariâ; inter viginti qvatuor causas excommunicationis, sub qvânam concluditur ista qvæ hic decernitur? ut excommunicetur, qvicunqve confitetur, *Jesum* esse Christum. Respondebunt forsan Patres Synedrii, qvod & in aliis rebus non rarò ab iis dictum & factum, *Decretum est* לצורך זמן *pro necessitate temporis.*

Vers. 28. Ἡμεῖς Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Svaviter & svasoriè proposuerat hic homo, *Vultisne vos hujus esse discipuli?* qvasi optans ut vellent. At illi, *Tu esto, nos sumus discipuli Mosis.*

Ioma, fol. 4. 1. *Tradiderunt summo Pontifici duos discipulos Sapientum* (qvi instruerent eum circa ritus diei Expiationis) מתלמידיו של משה *De discipulis Mosis.* Et qvinam illi discipuli *Mosis?* Seqvitur לאפוקי צדוקין *Phrasiologia excludit Sadducæos.*

Vide obiter lector, qvânam reverentiâ magistrum suum *Mosen* tractent horum ejus discipulorum discipuli.

Vajicra rabb. fol. 179. 1. *De tribus rebus iratus est Moses, & abscondita ab eo est traditio. I. Circa Sabbatum, Exod. XVI, 20. Cùm irasceretur, oblitus est recitare iis traditiones de Sabbato. II. Circa vasa metallica, Num. XXXI, 14. Cùm irasceretur, oblitus est recitare iis traditiones de vasis metallicis. III. Circa lugentem, Levit. X, 16. Cùm irasceretur, abscondita est ab eo traditio, qva prohibetur lugens comedere de sacris.*

Non-

Nonne existimavit *Moses*, licitum fuisse lugenti comedere de sacris, cùm diceret *Eliezaro* & *Ithamaro* mortem fratrum jam deflentibus, *Eccur non comedistis sacrificium pro peccato in loco sancto?* Imò: at ille ob iracundiam oblitus est traditionis, & sui.

Benè certè agitis, O boni discipuli, qvi magistrum vestrum ita castigatis, tàm lapsilem in iram, & tàm lubricæ memoriæ. Discat ille à vobis hinc porrò, meliùs sibi temperare bilem, & saniùs reminisci. Et plaudenda certè est memoria vestra, qvæ traditionem tenet, cùm ille ipse fuerit oblitus.

VERS. 34. Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Aliqvid de hac phrasiologia dicturi sumus ad Cap. XVI, 2.

Sic evadit hic homo primus *Confessor* in Ecclesia Evangelica, (ut Baptista primus martyr) excommunicationem patiens, eamqꝫ ex totâ Ecclesiâ Israëliticâ, ob nomen Christi. Mirum est, eos ipsum *Jesum* non excommunicasse: sed diriora contra illum machinantur.

CAP. X.

INter omnia loca veteris testamenti, qvæ loqvuntur de magno hoc pastore, nullum, eum, & opus suum pastorale, magis graphicè describit, qvàm caput undecimum Prophetæ *Zachariæ*. Inde hæc pauca petamus, in transitu ad illustrationem hujus Periochæ, qvæ jam sub manibus.

I. Describit magnum illum Pastorem, seipsum manifestantem, & ad munus suum pastorale se applicantem, cùm jam vergeret gens ista in ruinam: & cùm ruinam istam prædixerat Propheta, Pastorem hunc introducit, de ovibus suis curam suscipientem, ne & illæ pereant.

Super versiculum primum, *Aperi portas tuas, O Lebanon*, &c. Accipe commentarium ipsorum Judæorum, qvi tamen non parvo conatu nituntur, totam hanc Prophetiam de propriis cardinibus deturbare.

Qvadraginta annis ante excidium aperuerunt se portæ Templi sponte sua: Objurgavit ergò eas Rabban Jochanan ben Zaccai, & dixit, O templum, templum, qvare tu teipsum terrificas? Novi ego, qvòd finis tuus erit de-

destructio, nam sic prophetavit de te Zacharias filius Iddo, Aperi, O Lebanon, portas tuas, &c. *Ioma*, fol. 39. 2.

Cætera, qvæ seqvuntur, desolationem eloqvuntur planè vers. 2, 3. Præsertim verò observa, ut congruant ista in vers. 6. *Tradam eos unumqvemq; in manum vicini sui*; i.e. intestinis & horrendis inter se discordiis & seditionibus: *& tradam unumqvemqve in manum regis sui*, Cæsaris, de qvo dixisse se aliqvando, jam meminerint, *Nos non habemus regem nisi Cæsarem.*

II. Malos populi pastores describit sub triumviratu, vers. 8. *Tres Pastores excidi mense uno*, &c. Hoc est, *Pharisæos, Sadducæos, Essenos.* Interpretatio, qvæ auribus Judaicis non potest esse non ingrata, at qvæ satis astruitur ex ipso contextu, & rerum historiâ. Illi ergò alio divertunt aciem prophetiæ: Nam tres pastores Gemaristis sunt, *Moses, Aaron, & Miriam.* Taanith, fol. 9. 1. Jarchio, *Domus Achabi, Domus Abaziæ, & fratres ejus.* Kimchio, *Filii Josiæ Jehoachaz, Jehoiakim, & Zedekiah.* Aben Ezræ, *Fortè sunt Summus Pontifex Jehoshua, & unctus ad bellum, & Sagan. Aut fortè Haggæus, Zacharias, & Malachias*, &c.

At qvid clarius esse potest, qvàm qvòd loqvitur Propheta de pastoribus, qvi gregem vastarant corruperantqve: qviqve, cùm jam manifestaret se verus pastor ovium, idem agerent? Qvinam autem illi, nisi Principes sectarum, & ductores populi, *Pharisæi, Sadducæi, Esseni?*

Object. Verùm qvomodo excisos hos dices à magno Pastore, cùm adveniret, cùm satis notum sit, ut vixerint hæ Sectæ post mortem Christi, immò post mortem & funus *Hierosolymæ*: imo Pharisaismus in gente Judaica hunc usqve in diem?

Resp. Sic dicitur, qvòd sub Evangelio *Gentes ulterius non discerent bellum*, Esai. II, 4. *qvod non futurus esset in nova Hierosolyma infans ætate*, aut minorennis, &c. Esai. LXV, 20. Cùm tamen sat bellorum in unaqvaqve generatione, & sat infantiæ, aut ignorantiæ rerum divinarum. Ast qvod suum erat, præstiterat DEUS erga adimpletionem Prophetiæ: Introduxerat nempè Evangelium pacis, & Evangelium lucis, ut nihil è parte suâ deficeret, qvin qvod pax regnare posset in terris & infantia in rebus divinis non existere: Sic introduxit magnus hic pastor doctrinam Evangelicam, oraculum veritatis & religionis, qvæ qvidem ita contudit & excerebravit vanas ista-

iſtarum Sectarum doctrinas & inſtituta, ut ex parte doctrinæ Chriſti nihil defuerit ad ſuccidendum iſtas hæreſes & vanitates.

III. Solvit hic magnus paſtor fœdus initum & pactum cum iſto populo, verſ.10. *Tuli virgam meam, qvæ vocabatur Decus, & abſcidi eam, ut irritum facerem fœdus meum, qvod percuſſi cum omnibus populis.* *Cum omnibus populis*, i. e. cum toto Iſraële: decem tribubus & duabus. Et commate 14. diſſolvitur germanitas & cognatio inter ipſos *Judam* & *Iſraëlem*. Qvod iis ſeriò obſervandum, qvi adhuc expectant univerſalem Judæorum converſionem. Dicant cujusnam tandem fœderis virtute: Si fœderis gratiæ, non diſtingvit fœdus illud inter Judæum & Græcum, nec qvempiam agnoſcit ſecundùm carnem. Si fœderis peculiaritatis, ruptum eſt illud fœdus, cùm gregem ſuum ex iſto populo congregaverat. Nam

IV. Invenit magnus paſtor, cùm adveniret, in gente iſtâ gregem congregandum. *Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος*, ut *Rom. XI, 5.* qvem congregari curavit ante excidium urbis. Ipſi *Zecbariæ* eſt צאן הרגה *Pecus occiſionis*, & עניי הצאן *Pauperes gregis*, verſ. 7. Ubi obiter, nemo Græca hic conferens, non obſervabit, כן עניי *Sic pauperes*, ab iſtis interpretibus in unum vocabulum conjungi & confundi. Nam pro וידעו כן עניי הצאן *Et cognoverunt ſic pauperes gregis*, legunt illi Καὶ γνώσονται οἱ χαναναῖοι τὰ πρόβατα, &c. Et verſ. 7. לכן עניי הצאן *Propter hoc*, vel *propter vos, ò pauperes gregis*, reddunt illi *εἰς τὴν χαναανῖτιν*. Ubi poſt hoc notatum, qvod Nun finale in כן legunt ut non finale, ſuſpicio mihi excitatur, reſpicere interpretes reductionem diſperſæ captivitatis in *Canaanitida*, ſecundùm communem exſpectationem gentis. Sed hæc in tranſitu.

Accuratè notandum eſt illud Apoſtoli: Οὕτως ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν: qvod qvidem eſt qvaſi gnomon iſtius capitis, atqve animum Apoſtoli interpretatur ſupra omnia alia: Nam proponit ille ſibi diſſertandum, non de vocatione univerſæ gentis, ſed de non rejectione univerſæ gentis: qvod facilimè odorari licet ex ipſo commate primo. Num DEUS ita rejecit populum ſuum, ut totum populum rejecerit? Μὴ γένοιτο. Nam ego ipſe ſum Iſraëlita, & non rejectus. Et argumentum hoc proſeqvitur & illuſtrat, ab exemplo temporum corruptiſſimorum *Eliæ*, qvando diruerant altaria Dei, occiderant Prophetas, & non pauci adorarent τῇ Βαάλ, *Baal Zidonio-*

niorum, qvem introduxerat *Achabus*: & universus qvidem populus adoraret τὴν Βαάλ, *vitulam* aut vaccam *auream*, qvam erexerat *Jeroboamus*. Et tamen in perditissimâ istâ rerum conditione, *Reservavi mihi*, inqvit Dominus, *septem millia hominum, qvi genua sua non flexerunt* τῇ Βαάλ, communi & universali gentis errori, vitulæ aureæ, multò minus τῷ Βαὰλ *Sidoniorum*. Sic & ἐν τῷ νῦν καιρῷ, inqvit Apostolus, λεῖμμα γέγονεν. Planè innuens, se non astruere vocationem totius gentis, sed vocationem tantùm istius λείμματος: & se differere de *præsenti* vocatione istius λείμματος, & non de futurâ aliqvâ vocatione totius gentis.

V. Grande est mysterium illud, de qvo Apostolus, vers. 25. istius capitis, ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, *Cæcitas divisim obvenit Israëli, donec plenitudo gentium introierit*. Ἀπὸ μέρους reddo *divisim* aut *partite*, idqve ut opinor, non sine authoritate Grammaticæ, atq; ex animo *Pauli*. Nam mysterium apud eum hoc est, qvòd Israëlitæ sunt divisim & diversis vicibus excœcati: Primò, decem tribus excœcatæ, per idololatriam, & multis post seculis, duæ tribus excœcatæ per traditiones: & tamen & hæ & illæ unà reservatæ ad tempus illud, qvo vocati sunt Gentiles, qvi longiori spatio fuerant excœcati, & tùm Israëlitæ, Judæi, Gentiles, vocati simul & coalescentes in unum corpus. Apostolus in toto isto capite, ne semel qvidem mentionem habet *Judæorum*, sed *Israëlis*, ut decem tribus cum duabus concludat intra suam dissertationem.

Et gregem suum, aut oves suas, habuit magnus hic pastor intra decem tribus æqvè ac intra duas: & sine omni controversiâ mihi est, Evangelium perlatum & prædicatum fuisse temporibus Apostolorum, decem istis æqvè ac duabus. Et parum dubito, *Petrum in Babylonia* versantem, Israëlitis in istis regionibus dispersis prædicasse, æqvè ac Judæis.

VI. Negant acriter nonnulli Gemaristarum, conversionem decem tribuum sub *Messia*. Caveant etiam, ne non sit conversio suarum.

Sanhedr. fol. 110. 2. *Decem tribus nunqvam redibunt, sicut dicitur, Et projecit eos in terram alienam, sicut est hodiè*, Deut. XXIX, 28. *Sicut hic dies abit & non redibit, sic etiam illi abierunt & non redibunt. Verba sunt R. Akibæ.*

Tradunt Rabbini, Decem tribubus non erit portio in mundo futuro, sicut dicitur, Extirpavit eos de terra in furore & indignatione maxima, & eji-

ejecit in terram alienam. Extirpavit eos è terra sua in hoc seculo, & ejecit in terram alienam in seculo futuro. Verba sunt τȣ̃ Rabbi.

At verò, sub vero *Messia*, cùm adveniret, felicius, ut ita dicam, id est feliciori cùm successu, vocatæ sunt decem tribus, qvàm Judæi: qvippe qvòd inter Judæos, qvi Evangelium fuerant amplexati, occurrit Apostasia tristis & horrenda, cui similem non legimus apud conversum Δεκάφυλον.

VERS. I. Διὰ τ̃ θύρας εἰς τὴν αὐλὴν, &c.

Caula ovium Talmudicis est דיר. Septum aliqvod, in qvo

I. Congregabantur oves noctu ne vagarentur, & ut incolumes essent à furibus & feris.

II. Interdiu mulgebantur, ut

Iliad. δ. Τρῶες δ' ὥστε ὄϊες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ
Μυρίαι ἑστήκασιν ἀμελγόμεναι γάλα λευκόν.

III. Decimabantur agni.

Becoroth, fol. 58. 2. *Qvomodo decimant?* כונסין לדיר *Congregant gregem in ovile, & faciunt ostiolum parvum, per qvod exire non possunt duæ oves simul, & numerant 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, & decimum, qvi egreditur notant colore rubro, & dicunt, Hic est Decima*. ——— ——— *Matres sunt ab extra & agni intus, & egrediuntur agni ad balatum matrum.*

Erat ergò in ovili ostium majus, per qvod introitus & exitus gregi & pastoribus: & minus, per qvod exierunt agni ad decimationem.

κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής.

גנב וגזלן.

Maimon. Genebah, cap. 1. אי זהו גנב *Qvinam est fur? Ille qvi clàm surripit opes cujusqvam, possessore ignorante. Veluti si manum extendat in loculum vicini sui, & nummum auferat eo non vidente. At verò si palàm auferat & apertè, & violenter,* אין זה גנב אלא גזלן *hic non est fur, sed latro.* Non κλέπτης, sed λῃστής.

Vers. 3. ὁ θυρωρός.

Fallor, aut servi ministrantes circa gregem sub pastore gregis Domino vocantur בעלי אספות *Eccles. XII, 11.* hoc est, illi qvi congregant gregem in ovile: si modò ipsum ovile non ita vocetur. Atqve ego verba paraphrasticè sic redderem, *Verba sapientum sunt sicut stimuli, & clavi fixi à congregantibus gregem:* Stimuli ut arceant fures, & feras noxias, *clavi* ut sartum tectum conservent ovile: qvi stimuli & clavi dantur à pastore primo, gregis Domino, in hunc ipsum finem. Unus autem eorum, qvi inserviit gregi, erat ὁ θυρωρὸς, *Ianitor:* non semper ostio assidens, sed cui clavis ostii commissa & cura demandata, ne ovis qvæpiam extra ovile evagaretur, non noxii qvidpiam admitteretur, vel irreperet.

Vers. 7. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα.

Merus Israëlitismus apud Judæos erat caula & ostium & omnia. Nam si foret qvispiam de semine Israëlitico, & stirpe *Abrahami*, satis hoc erat, ipsis judicibus, ut fieret ovis, ut admitteretur in gregem, & pasceretur ad vitam æternam. Verùm in grege Christi alia ovium originatio, introductio, consignatio.

Vers. 8. Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσί.

Loqvitur Christus cum scripturâ: apud qvam cùm sermo est de adventu magni hujus pastoris curam gregis suscepturi, accusantur mali pastores gregem non pascentes sed perdentes, *Hierem. XXIII, 1.* &c. *Ezek. XXXIV, 2.* &c. *Zech. XI, 16.* Et perstringit Salvator tres istos pastores, Christi osores atqve ipsi exosos, Pharisæos, Sadducæos & Essenos, sub qvorum erroneo ductu gens malè agebatur per aliqvot sæcula.

Crederem hæc verba, πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, intelligi potuisse, de iis qvi arrogato sibi nomine *Messiæ* sese obtruserunt populo, nisi qvòd talem, aut non omninò, aut vix reperies ante adventum veri *Messiæ*. Post ejus adventum qvamplurimi nomen istud, & titulum sibi

sibi assumserunt, ast ante adventum ejus vix unus. *Judas Galilæus* minimè eo impudentiæ ascendit, prout historiam ejus habes apud *Josephum:* nec *Theudas*, qvantum colligi potest ex verbis *Gamalielis*, Act. V.

Argumentum non infirmum, qvo astruas contra Judæos, tempus illud qvô apparuit *Jesus* noster, fuisse ipsissimum tempus qvô expectabat populus adventum *Messiæ*. Nam qvare non arrogavit sibi qvisqvam nomen *Messiæ* ante adventum *Jesu* nostri? Qvia norunt tempus *Messiæ* præstitutum, & expectatum, non adhuc advenisse. Et qvare tot post *Jesu* adventum pro *Messia* haberi voluerunt? *Matth.* XXIV. Qvia congruentia temporis, & exspectatio gentis, adminiculari & inservire potuerunt, eorum prætensioni.

Vers. 9. Νομὴν εὑρήσει.

Becoroth, fol. 55. 2. כמה היא רגלי בהמה רועה *Qvousq; proceditur à pecudibus pascentibus?* י"ו מיל *Sedecim milliaribus.*

Gloss. *Mensura spatii, qvò procedunt pecora, cùm prodeunt pastum.* Pascuum amplissimum.

Vers. 13. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει.

Supponitur à magistris tale qvid à mercenario fieri posse, cùm mulctam statuunt, si pereat ovis per negligentiam custodientis.

Bava Mezia, fol. 93. 2. *Qvousq; tenetur custos mercenarius* (שומר שכר) *ad invigilandum gregi? Donec illud de eo verum sit, interdiu consumsit me calor, & gelu nocte.*

At si, eo in urbem recedente & absente, veniat lupus aut leo, & dilanient, qvid tùm? —— לקדם רועים ובמקלות *Occurrisse oportuit cum pastoribus & fustibus*; non fugere.

Vers. 15. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, &c.

נותן נפשי, vel מוסר נפשי על הצאן.

Bemidbb. rab. fol. 260. 1. מסר יהודה נפשו על בנימין *Judah tradidit vitam suam pro Benjamino.*

Vajicra rabb. fol. 162. 1. חור נתן נפשו על הקב"ה *Hur dedit vitam*

tam suam pro Sancto benedicto. Nam tradunt eum martyrium subiisse, ideò qvòd contradiceret vitulo aureo.

VERS. 22. Ἐγένετο δὲ τὰ Ἐγκαίνια, &c.

I. Petenda hujus festi origo ab historiâ istâ I. Maccab. IV, 52. &c. de qvâ diximus antè. Super qvam sic Magistri Hebræorum.

Josephus Ἀρχαιολογ. lib. 12. cap. 11. *Tantâ voluptate capti sunt in restauratione rituum sacrorum, post tantùm temporis, inexpectato jam facti compotes religionis suæ,* ὡς νόμον θεῖναι, τοῖς μετ᾽ αὐτοὺς ἑορτάζειν τὴν ἀνάκτησιν τῶν περὶ τὸν ναὸν ἐφ᾽ ἡμέρας ὀκτώ: *Ut lege sancirent posteris, festo celebrandam esse restitutionem rituum templi, per dies octo.* Καὶ ἐξ ἐκείνου μέχρι δεῦρο τὴν ἑορτὴν ἄγομεν, καλοῦντες αὐτὴν Φῶτα, *Exinde ergò usq; nunc, festum celebramus, illud vocantes lumina. Nomen tale indentes festo, ut opinor, qvia præter spem, talem libertatem sumus adepti.*

Crederes *nomen Luminum*, vel *Lucernarum* tantùm, festo inditum: nomen inqvam tantùm, nam de *accensione Lucernarum* hîc mentio nulla: Crederes etiam octiduum celebrationi hujus festi decretum, ad exemplum fuisse octidui festi *Scenopegiæ*, at longè aliter, & vafrius qvidem Talmudici.

Schabb. fol. 21. 2. *Tradunt Rabbini: A die vicesimo qvinto mensis Chisleu, sunt octo dies Encaniorum, in qvibus nec lugendum est, ne jejunandum: Nam cùm intrarent Græci in templum, polluerunt universum oleum, qvod erat in templo; At cùm prævaleret regnum Asmonæorum atq; eos devicerat, qvæsiverunt at non invenerunt nisi phialam unam olei, qvæ reposita erat sub sigillo summi Pontificis, nec in ea erat satis, nisi in accensionem pro die una. Factum est miraculum: nam accenderunt de ea, in dies octo. Anno ergò pòstero, instituerunt & fecerunt dies istos dies festos.*

Eadem habet & *Maimonides*, & plura addit in

Chanuchah, cap. 3. *Propter hoc instituerunt sapientes, qvi erant in ista generatione, ut octo isti dies à 25to. Chisleu sint dies Lætitiæ, & Hallel, & ut in iis accendant lucernas vespere ad ostia domorum, unaqvaq; nocte istarum octo, ad declarandum & manifestandum istud miraculum. Et dies isti vocantur* חנוכה *Dedicatio, & probibetur in iis lugere & jejunare. Sicut in diebus Purim,* &c.

Et cap. 4. *Qvotnam lucernas accendunt? Præceptum est ut unaqvæq; domus*

domus accendat lucernam: sintne habitatores ejus plures, an unus tantùm: Ast ille qvi magis honorat præceptum, accendit lucernas secundùm numerum personarum, qvæ sunt in domo. Ille verò, qvi & ulterius honorat præceptum, accendit lucernam pro unoqvoq; qvi in domo nocte primâ, & duplicat nocte secunda. Exempli gratia: Si sint decem personæ in domo, accenduntur nocte primâ decem lucernæ, nocte secundâ viginti, tertiâ triginta, ita ut nocte octavâ sint lucernæ octoginta.

Nimium esset singulatim proferre ea, qvæ ille refert de decantatione *Hallel* hoc in festô, de loco ubi collocanda lucerna extra domum, ast tempore periculi aut persecutionis intra domum, &c. hæc sufficiant: hoc tantùm addito ex

Echab rabbathi, fol. 80. 1. *Uxor Tarchini, cujus ossa confringantur, peperit filium, nocte diei noni mensis Ab, & tùm omnis Israël erat in luctu.* נשתתק הולד בחנוכה *Obiit puerulus in festo Dedicationis: Tùm dixerunt Israëlitæ, Accendemus Lucernas an non? At dixerunt, Accendemus, & occurrat qvodcunq; vult. Accenderunt ergò, Abierunt autem qvidam atq; eos accusarunt coràm uxore Tarchini,* (תרכינוס *Tarqvinii*: per qvem an *Trajanum* velint, an aliqvem alium, non qværimus, nec tanti est.) *dicentes, Isti Judæi cum pareres filium, luxerunt: at cùm filius tuus jam obierit, accendunt Lucernas.* Illa maritum accersit, accusat Judæos, excitat eum ad vindictam, atq; ille eos interimit.

Τὰ Ἐγκαίνια.

Sic חנוכה in titulo *Psal.* XXX. Græc. interpr. Ἐγκαινισμὸς: qvam rem intelligere videntur magistri de dedicatione templi. *Bemidbar rabba*, fol. 149. 1. cùm reverà fuerit tantùm lustratio & repurgatio domus *Davidis*, cùm eam polluerat *Absolomus* neqvitiâ & fœditate sua: Qvod non incongrue conferas cum hâc repurgatione templi post pollutionem Ethnicorum.

Ἐν Ἱεροσολύμοις.

Erat festum Encæniorum Hierosolymis. Non ut Pascha, Pentecoste, & Scenopegia erant ἐν Ἱεροσολύμοις, qvæ festa celebrari non potuerunt

fuerunt nisi isthic loci: verùm Encænia celebrabantur ubivis per totam regionem.

Rosh hashanah fol. 18. 2. גזרו תענית בחנוכה בלוד *Indixerunt aliqvandò jejunium intra festum Encaniorum, in Lydda.*

Encænia in Lydda? hoc non præter morem, nam celebrabantur ubiq; sed jejunium intra festum erat præter morem.

Maimon. ubi antè: *Itinerans pro qvo accendunt lucernam domi suæ, non opus habet ut pro se accendat ibi ubi itineratur.* Nam ubicunq; hospitatur in regione, ibi Encænia & accensio lucernarum, & si sui qvi domi suæ, pro eo isto munere fungerentur, curandum est ei ut fungatur.

Pergit Maimonides: *Præceptum de lucernâ Encaniorum est præceptum admodùm amabile, atq; necesse est ut qvilibet ejus memoriam refricet, ut nempè notum faciat miraculum, & contribuat ad laudationem Dei & agnitionem miraculorum qvæ ille fecit pro nobis. Et si non suppetat alicui, qvod comedat nisi ex eleemosynâ, emendicet, aut vendat vestimenta sua, undè habeat oleum & lucernas pro hac accensione. Et si sit ei tantùm* פרוטה אחת *qvadrans unus, & si in æqvilibrio prostet coram eo* קידוש היום *Sacratio diei, & accensio lucernarum Encaniorum, emat potiùs oleum ad accensionem lucernæ, qvàm vinum ad sacrationem diei. Cùm enim utraq; res sit de præscripto Scribarum, præstat præferre lucernam encæniorum, qvoniam in eâ est recordatio miraculi.*

Et qvodnam illud miraculum? Multiplicatio olei. Institutum est igitur festum in commemorationem restaurationis templi & religionis, & institutum est tempus festi octiduanum, in commemorationem istius miraculi. Utrumqve ex præscripto Scribarum, cùm non esset in totâ gente vel unus Propheta.

Contra institutionem festi Purim per Estheram & Mardochæum, Octoginta qvinq; Seniores, qvorum plures qvàm triginta erant Prophetæ, cavillabantur ut novaturientem contra legem. Hierof. Megill. fol. 70. 4. cùm tamen festum illud foret per biduum tantùm: Mirum ergò est, gentem festum octiduanum, authoritate Scribarum tantùm nixum, tàm leniter absorbere.

Refert *Josephus*, ut & liber *Maccabæorum*, hanc rem ad annum *Seleucidarum* centesimum qvadragesimum: Et tunc temporis diuqve anteà invaserat gentem doctrina de traditionibus, & authoritas Scribarum traditionalium: ita ut Synedrii consultum jam foret qvasi oraculare, nec qverela foret contra aliqvid ab eo decretum. Nam qvamvis

vis venditare non potuerint magiſtri iſti traditionum inſtitutionem talis feſti, pro traditione exhibitâ *Moſi* in monte *Sinai*, potuerunt tamen excogitare aliqvid, ut traditionale, qvô aſtruerent licentiam talis inſtitutionis.

Qvinam illi fuerint, qvi primarias ſedes jam tenuerint in Synedrio, non certè determinandum: Illud qvod dicitur de *Joshua ben Perachiah*, qvòd fugerit à *Jannæo* rege, *Sanhedr.* fol. 107. 2. probabilitatem aliqvam ſecum fert, *Joſen ben Joëzer Zeredaum*, & *Joſen ben Jochanan Hieroſolymitanum*, qvibus in cathedris ſucceſſerunt *Joſua ben Perachiah*, & *Nittai Arbelitanus*, præſidem & vice-præſidem fuiſſe in Synedrio: Sed non tanti eſt, ut nos in tali diſqviſitione fatigemus.

Dicunt magiſtri, ſed qvâ ratione aut authoritate nixi, obſcurum, in *Bemidbar rabba*, fol. 151. 2. מלאכת המשכן נגמרת בכ"ה בכסלו *Opus tabernaculi abſolutum eſt die XXV. menſis Cisleu* (hoc ipſo die menſis, de qvo nobis jam eſt ſermo) *& complicatum fuit tabernaculum usq; ad primum menſis Niſan, & tunc erectum.*

Καὶ χειμὼν ἦν.

Octiduum à viceſimo qvinto menſis *Chisleu* inchoatum, coincidit cum ſolſtitio brumali. Undè cùm lego apud Targumiſtam in I. Paral. XI, 22. qvòd יומא זוטרא דסיתוורא בעשרא יומין בירחא דטבת hæſito an reddam *Dies breviſſimus*, an *Dies brevis*, i.e. unus de diebus brevibus hyemis, videl. *decimus menſis Tebeth*: ſi ille non ſecundùm Calendarium noſtrum calculet potiùs, qvàm ſecundùm Judaicum.

Diſtingvunt magiſtri, ut obſervavimus ad Cap. IV, 35. menſes hyemales in חרף & קור *Hyemem & Brumam*, frigus remiſſius, ut videtur, innuentes, & intenſius. *Dimidium Chisleu, totus Tebeth & dimidium Shebat* erat חרף *Hyems*. Decem ergò dies hyemis præterierant, cum XXV^to^. menſis *Chisleu* introiret feſtum Encæniorum.

Hyems erat & Jeſus ambulavit in porticu, qvia hyems erat, ut captaret calorem: & fortè elegit ſibi porticum *Solomonis*, in qvâ ambularet, vel ut rem haberet cum patribus Synedrii, qvi ibi ſederunt, vel ut corrigeret & caſtigaret ementes & vendentes in tabernis.

VERS. 24. Ἕως πότε τ̃ ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις;

Non malus est sensus, *Qvousq; animam nostram suspendis*, qvamvis secundùm literam non sit exacta interpretatio. At qværo ego, Qvalisnam fuit hæc animæ eorum suspensio? An sperarunt Jesum esse Messiam, aut annon potiùs timuerunt ne esset Messias? Timuerunt inqvam, ne esset Messias. Nam cùm expectarent Messiam victorem, liberarorem populi à juge Ethnico, & terrenâ gloriâ omnimodâ coronatum, Jesum verò viderent infinitis gradibus distantem à tali pompâ, miracula autem ejus tàm pulchra specimina *Messiæ* exhibentia, hæsitare potuerunt animo, an talis *Messias* sit optandus.

VERS. 31. Ἐβάςασαν ȣ̃ν πάλιν λίθȣς.

Blasphemans מגדף secundùm processum Synedrii judicialem, erat lapidandus, qvam rem imitari hi volunt processu non judiciali.

Sanhedr. cap. 7. hal. 4. *Hi sunt lapidandi. Ille qvi coit cum matre sua, aut cum uxore patris,* —— *aut qvi blasphemat, aut patrat idololatriam.* Jam verò qvamvis varient magistri circa definitionem basphemi & blasphemiæ, in hoc tamen consentiunt maximè, qvòd כופר בעיקר *negat fundamentum:* qvod fecisse *Jesum*, cùm diceret, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, nemo iis non persvaserit: Genti miseræ & dementatæ, qvæ supra omnes & omnia exoptavit & expectavit *Messiam*, & tamen penitùs ignoravit, qvalis persona *Messias.*

VERS. 35. Εἰ ἐκείνȣς εἶπε θεȣ̀ς, &c.

Judæi verba Psaltæ, *Ego dixi Vos Dii estis*, in ridiculum hunc sensum interpretantur.

Avodah Zarah, fol. 5. 1. *Nisi patres nostri peccassent, nos non venissemus in mundum, Sicut dicitur, Ego dixi Vos Dii estis, & filii altissimi omnes, at corrupistis opera vestra, ergò moriemini sicut homines.* Et paulò pòst: *Non acceperant Israël legem, nisi ut non dominaretur iis Angelus mortis, sicut dicitur, Ego dixi Vos Dii estis, at corrupistis opera vestra, ergò moriemini*, &c.

Sensus est, qvòd nisi peccassent illi, qvi steterunt coram monte *Sinai*,

nai, per vitulum aureum, non generassent unqvam liberos, nec morti subjecti fuissent, sed fuissent sicut Angeli. Sic Gloss. *Nisi patres nostri peccassent in vitulo aureo, nos nunqvam venissemus in mundum, nam illi fuissent, sicut Angeli & nunqvam generassent liberos.*

Loqvitur qvidem Psaltes de magistratibus, ad qvos pervenit verbum Dei peculiari dispensatione & diplomate, eos destinantis & deputantis ad regimen & magistratum, ut planum facit tota tela & textura Psalmi; At si verba Salvatoris applices, ut ex communi ista gentis interpretatione, sic optimè arguunt: Si illos dixit Deos vel Angelos, ad qvos pervenit lex & verbum Dei in monte *Sinai*, ut vos opinamini, num blasphemia est, qvòd ego, qvem Deus peculiariter sanctificavit & misit in mundum, ut verbum & voluntatem ejus revelem, dicam me esse *Filium Dei*?

VERS. 40. ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων.

Id est, *Bethabara*. Nam loqvitur Evangelista secundùm propriam historiam: qvod lectori perspicaci non opus est probatu.

CAP. XI.

VERS. I. ΛΑΖΑΡΟΣ.

Sic in Talmude Hierosolymitano ר׳ לעזר *R. Lazar* pro *R. Eleazar*. Nam dialectico Hierosolymitanâ non infreqvens est, in vocibus nonnullis incipientibus in א, *Aleph*, literam istam decurtare: Ut

מאי מר מר *Qvid dicit Magister?* pro מאי אמר.
בר בא *Bar Ba*, pro בר אבא *Bar Aba*.
בי ר׳ בון *Be R. Bon*, pro בי ר׳ אבון *Be R. Abon*.

Sic freqventissimè לעזר *Lazar*, pro אלעזר *Eleazar*.

Taanith, fol. 68. 2. ר׳ לעזר בן ר׳ יוסי *R. Lazar ben R. Jose*.
Chagigah, fol. 78. 4. & 80. 2. ר׳ לעזר בן יעקב *R. Lazar ben Jacob*.

Kiddushin, fol. 60. 2. *R. Lazar discipulus R. Chaija Rubba.*

Qvi & aliqvandò nomine suo appellantur non abbreviato.

Sotah, fol. 23. *R. Eleazar ben Jacob.*

Ibid. fol. 20. 2. *R. Eleazar ben Jose.*

Μάρθας.

Occurrit nomen hoc muliebre freqventissimè etiam apud Talmudicos. *Hieros. Schabb.* fol. 3. 4. *Isaac bar Samuel, bar Martha.*

Bab. Jevamoth, fol. 120. 1. *Abba bar Martha, idem qvi Abba bar Minjomi.*

Ibid. cap. 6. halac. 4. *Josua ben Gamla desponsavit* מרתא בת ביתוס *Martham filiam Baithus.* Erat ea vidua ditissima, *Jucbas.* fol. 57. 2.

Vocatur etiam מרים בת ביתוס *Maria filia Baithus:* in *Echah rabbathi*, fol. 67. 2. cum hâc historiâ: *Maria filia Baithus, qvam desponsavit Josua ben Gamla, promotus à rege ad Pontificatum. Voluit ea qvadam die expiationis videre, qvaliter maritus fungeretur officio istius diei. Straverunt ergò ei tapetes ab ostio domus suæ usq; ad templum, ne pes ejus terram attingeret.* ——— ——— *R. Eleazar ben R. Zadok dicit,* אראה בנחמה *ita videam consolationem* (Israëlis) *vidi eam capillis suis ad caudas eqvorum Arabum ligatam, & sic currere eam coëgerunt à Jerosolyma ad Lyddam. Recitavi ego ergò de eâ versiculum istum, Tenera in te & deliciosa*, &c. Deut. XXVIII, 56.

Succah, fol. 52. 2. מרתא בת ביסות *Martha filia Baisuth:* cujus filius robustus admodùm inter sacerdotes. An ביסות *Baisuth* & ביתוס *Baithus* convertantur, an sit error librarii, qværat cui libet.

VERS. 2. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα.

Id est, *Qvæ unxerat anteà:* Nam

I. Æqvum est, ut *Aoristus* vim suam retineat, plus qvam perfecti. Qvod qvicunq; non concesserit, dicat velim, qvare *Bethania*, oppidum *Lazari*, non vocetur ejus nomine, sed nomine *Mariæ* & *Marthæ:* Qvippè qvòd nomina ista nota fuerint in historiâ præteritâ, at de *Lazaro* altum silentium ante hanc historiam. Sic & ἀλείψασα respicit historiam notam: illam scilicet in *Luc.* VII, 37. II.

II. Ratio nulla reddi potest, cur hæc ab Evangelista dicerentur τῇ πρόληψιν, ut referenda ad historiam cap. XII, 3. cùm ille totam istam historiam foret illicò enarraturus.

At ratio evidentissima reddi potest, qvare ad unctionem aliqvam præteritam sint referenda: Nempè ut demonstretur, unde illa familiaritas inter familiam *Lazari* & *Christum*, ita ut fiducialiter accersant eum *Lazaro* ægrotante; *Maria* qvippe soror *Lazari* pedes ejus dudum unxerat.

VERS. 11. Κεκοίμηται.

Auditâ nuper famâ de ægritudine *Lazari*, & jam dicente Christo qvòd *dormiret*, concipiunt discipuli acerbitatem morbi, qvæ eum huc usq; detinuerat insomnem, jam defervescere, & jam inqviunt, si dormit, spes est convalescendi: Non benè intellecto vocabulo, qvo usus est Salvator; an שכב an ישן an דמך non dicimus. Fallacia vocum non infacete exprimitur in

Beresh. Rabba, Sect. 72. Dixit *Rachel*, *Lea* ישכב עמך הלילה *Ille dormiet tecum hac nocte*. Gen. XXX, 15. עמך הוא דמיך עמי לא דמיך *Tecum ille dormiet, mecum non dormiet*. Id est, *Tu & ille recubabitis in eodem sepulchro, non ego & ille.*

VERS. 18. Ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε.

כחמסרי ריסי Hoc est, duobus milliaribus: Nam milliare Judaicum non constitit ex octo stadiis, ut alia, sed ex septem & semi.

Bava Mezia, fol. 33. 1. אחד משבע ומחצה במיל זה הוא ריס *Unum de septem & semi, qvæ constituunt milliare, est* ריס *stadium.*

Bava Kamah, cap. 7. hal. ult. *Non pandunt retia pro columbis nisi sit distantia à domibus* ל' ריס *Triginta* (ריס) *stadiorum:* IV. Mill.

In *Aruch* scribitur רוס cum *Vau*, & sic computatur:

Qvid est רוס*? Est jactus arcus. Et qvare vocatur jactus arcus* רוס*? Secundùm numeralem valorem literarum, qvi est 266. Nam 266.* (cubiti) *sunt jactus arcus. Jam computa, & sic comperies. Septies* ר *200, sunt 1400. Septies* ס *60, sunt 420. Connumera*

& assurgunt ad 1820. Septies ו *6, sunt 42. Dimidium* רוס, *133. Connumera totum & assurgit ad 1995. En bis mille, deficientibus tantùm qvinque cubitis.*

VERS. 19. ἵνα παραμυθήσωνται αὐτάς.

פסקי הראש in *Moed Katon*, Artic. 133. *Cùm redeunt à sepulchro* עושין שורה *stant circa lugentes, & dicunt* קדיש (Oratiunculam sic dictam*) & solantur lugentem, & comitantur eum ad domum suam.*

Chetub. fol. 8. 2. *Cùm redirent à sepulchro, steterunt circa lugentem in corona consolantes eum.* Gloss. *Corona circumstans constitit è decem ad minimum.* Ast ordinariè corona ista erat spissa & densa. Hinc illud in

Beracoth, fol. 17. 2. עומדין בשורה הפנימיים פטורים *De circumstantibus in corona ista, illi qvi interiores erant, non tenebantur ad recitanda Phylacteria, illi qvi exteriores, tenebantur.*

Bava bathra, fol. 100. 2. *Tradunt Rabbini, Non diminuunt de septem stationibus & sessionibus pro mortuo.* Ubi gloss. *Cùm redirent à sepulchro, processerunt paulùm & sederunt: partim ad consolandum lugentes, partim ad lugendum, partim ad meditandum de mortalitate. Steterunt iterum processeruntque paulùm, & sederunt, & sic septies. Ast vidi ego alicubi scriptum, qvòd hoc fecerunt propter diabolos, qvi eos comitati sunt à sepulchreto. Instituerunt nempè hasce stationes & sessiones, ut interea temporis diaboli ab iis discederent.*

Sic soliti sunt solari lugentes inter redeundum à sepulchro, & domum reducere die sepulturæ. Solati etiam sunt reliqvis diebus luctus, qvod & hîc vides factum.

Triginta dies erant tempus lugendi: Ast אין להקשו׳ על מת יותר מדאי *Pro mortuis non lugendum plus justo,* אלא ג׳ לבכי *Tres primi dies fletui,* ז׳ להספד *Septem Planctui.* ל׳ לגיהוץ ולתספורת *Triginta intermissioni lotionis vestium & tonsuræ* destinabantur.

I. Cùm advenirent המנחמין illi qvi consolarentur lugentes, invenerunt המטות כפויות Omnes lectos in domo depressos, & humiliatos.

Hierosl. Beracoth, fol 5. col. 4. מאימתי כופין את המטות *A qvo*

A qvo tempore inclinant, vel deprimunt *lectulos. R. Eleazar dicit, Ex qvo mortuus effertur ex porta atrii. R. Joshua dicit, Ex qvo occluditur operculum arcæ. Cùm mortuus esset Rabban Gamaliel, efferreturqve funus ex portâ atrii, dicit R. Eleazar discipulis suis: Inclinate lectulos, at cùm occluderetur operculum arculæ, R. Joshua dixit: Declinate lectulos. Vespere Sabbati erigit lectum, egressu Sabbati deprimit.*

Qvid sibi voluerit depressio hæc lectulorum, conjice ex iis, qvæ seqvuntur. Ibid. fol. 6. 1. *Unde lectorum depressio? R. Crispa, nomine R. Jochananis, dicit: Ex hoc qvod dicitur* וישבו אתו לארץ *Et sederunt cum eo ad terram.* (Job. II, 13.) *Super terram non dicitur, sed* לארץ *Ad terram. Id est, propè à terrâ. Hinc est, qvòd sederunt super lectos depressos.* At

Rabbenu Asher in Moed Katon, cap. 4. *Dicit Rabb,* אין מנחמין רשאין לישב אלא בקרקע *Non licet consolatoribus sedere nisi in pavimento.*

II. Lugens sedit summus. Mos assumptus ex verbis istis Job. XXIX, 25. *Elegi viam eorum, sedi supremus,* ——— *sicut ille, qvi consolatur lugentes. Ibid.*

III. Non licuit consolantibus aliqvid fari, anteqvam silentium rumperet ipse lugens. Exemplo ducto ab amicis *Jobi*, Job. II.

IV. אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו *R. Jochanan dicit, Si lugens nutet capite, ne sedeant consolatores juxta eum amplius.*

Gloss. *Si nutu indicet, se consolari seipsum.* Hinc illud freqvens de qvibusdam לא קיבלו תנחומין *Noluerunt recipere consolationes;* i.e. indicarunt nutu, se seipsos satis consolari.

Hæc & alia de hâc re fusè in *Moed Katon:* & *Rabbenu Asher,* & פסקי הראש super istum tractatum: & in *Massecheth Semachoth:* ubi istud obiter notemus; qvòd tractatus iste, qvi agit de lugentibus pro mortuo, vocetur מסכת שמחות *Tractatus lætitiarum.* Sic, sepulchra mortuorum sæpè vocant בתי חיים *Domus Viventium.*

Visne specimen aliqvod, lector, harum consolationum? Accipe ex *Moed Katon*, fol. 28. 2. *Tradunt Rabbini: Cùm mortui essent filii R. Ismaëlis, introierunt qvatuor seniores ad eum consolandum. R. Tarphon, & R. Joso Galilæus, & R. Eliezer ben Azariah, & R. Akibah. Dicit iis R. Tarphon, Scitote, qvòd hic vir est admodùm sapiens, & peritus expli-*

explicationum, ne irrumpat aliqvis vestrûm in verba socii sui. Dicit R. Akibah, Ego sum postremus. Incipit R. Ismaël & dicit (lugens rumpit silentium) *Multiplicata sunt iniqvitates, constrinxerunt eum luctus ejus, & defatigavit ille magistros suos: Sic dixit ille semel iterumqve. Tùm respondet R. Tarphon & dixit: Dicitur, Et fratres vestri domus Israëlis deflebunt incendium,* Levit. X, 6. *Nonne arguendum per minus & majus? Si Nadab & Abibu, qvi non præstiterunt nisi præceptum unum, sicut scribitur, Et obtulerunt filii Aaronis ei sangvinem, tùm filii R. Ismaëlis multò magis lugendi.*

Respondit Jose Galilæus & dixit: Et deflebunt eum omnis Israël, & sepelient eum, I. Reg. XIV, 13. *Et nonne arguendum à minori ad majus, Si ita de Abiab filio Jeroboami, qvi non præstitit nisi unum boni, sicut scribitur de eo, Qvia aliqvid boni repertum est in eo, de filiis R. Ismaëlis nonne multò magis?*

Ejus farinæ sunt verba RR. *Eliezeri* & *Akibæ*: sed hæc satis ad movendum, vel splenem, vel stomachum.

In eâdem paginâ proferuntur variæ formulæ loqvendi, qvas adhibuerunt fœminæ, vel solantes, vel lugentes: Ut

שיול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה *Sepulchrum est sicut stola circumcisionis, viro ingenuo, cujus consumpta sunt viatica.*

מותא כי מותא ומרעין חיבוליא *Mors hujus est sicut mors omnium, & morbi sunt fœnerationes.*

רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף *Cucurrit & cecidit in transitu, & mutuatus est mutuum.* Atqve alia intellectu satis difficilia.

Tres primi dies luctûs erant severiores, qvippe qvòd *die primo non licuit lugenti gestare Phylacteria, comedere de sacris, imò nec edere de suo. Totis tribus diebus nullum servile opus faciat, imò non clanculùm, si qvis eum salutet, ne ille resalutet.*

Septem primis diebus sunto omnes lectuli in domo depressi. Ne coëat cum uxore, ne induat sandalia, ne opus servile faciat apertè, ne qvem salutet, ne lavet se aqvâ calidâ, nec totum corpus frigidâ, ne ungat se, ne legat in lege, Mishnah, aut Talmud, Velet caput.

Omnibus triginta diebus non tondeatur, ne vestiatur amictu candido, novo, dealbato: nec consuat scissuras in veste, qvas fecit pro mortuo, &c. *Rambam* in Moed Katon, Cap. ult.

VERS.

VERS. 25. Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις.

Esto tibi si vis, O Judæe, vel si fieri potest, ossiculum *Luz* in spinâ dorsi, origo & semen resurrectionis tuæ: nobis erit beatissimus *Jesus* noster, qvi seipsum resuscitavit.

Midr. Coheleth, fol. 114. 3. *Hadrianus, cujus ossa conterantur, & nomen deleatur, interrogavit R. Josuam ben Hananiah: unde homo revivifcit tempore futuro? Respondit ille, A Luz in spinâ dorsi. Dicit ille, Demonstra hoc mihi. Accepit ille Luz ossiculum de spinâ dorsi, & indidit aqua, & non est maceratum: indidit igni, & non est crematum: subdidit molendina, & non est contritum; positum in incude contudit malleo, scissa est incus, & ruptus malleus*, &c. Qvare tali argumento non malleatis *Sadducæum?*

VERS. 31. Ἠκολούθησαν αὐτῇ.

Erubhin, fol. 18. 2. *Traditio. Ne seqvatur vir fœminam in viâ, imò non propriam uxorem.* Si hæc mica salis adhibenda sit in constructione hujus historiolæ, aut omnes seqventes erant fœminæ, aut si masculi, seqvebantur à longinqvo, aut dispensatum est in solennioribus, qvod non in vulgari conversatione. Sed hæc vix valent micam salis.

VERS. 39. Τεταρταῖος γάρ ἐστι.

Elapsi jam erant tres dies *Fletus*, & inchoatum jam est qvatriduum *Planctus*: & jam præterierat spes omnis & expectatio revivifcendi.

Massecheth Semacoth, cap. 8. פוקדין על המתים ג' ימים *Prodeunt ad sepulchra, atq; invisunt mortuos, tribus diebus.* ואין חוששין משום דרכי האמורי *Nec solliciti sunt, ne incurrant infamiam superstitionis Amorrhæorum. Historia, Inviserunt qvendam atq; ille revixit, vixitq; viginti qvinq; annos, & posteà est mortuus. Alterumq; qvi revixit, & genuit qvinq; filios, & posteà obiit.*

Beresh. rabba, fol. 114. 3. *Traditio Ben Kaphra: Summus vigor luctus non est nisi die tertio. Tribus diebus anima vagatur circa sepulchrum,*

 expe-

expectans ut redeat in corpus: Cùm verò videt, qvòd immutatur aspectus faciei, recedit & relinqvit corpus.

Jevamoth, fol. 120. 1 & Maimon. in *Gerushin*, cap. 13. *Non testantur de mortuo* (qvod ille hic est & non alius) *nisi intra tres dies post ejus necem aut mortem. Post tres autem dies non testantur de eo, qvia aspectus vultus ejus mutatur.*

Vers. 44. Κειρίαις, &c.

Videtur Evangelista particulatim de fasciis, qvibus ligabantur manus & pedes, loqvi, ut & de sudario, qvo obvoluta facies, ut etiam secundum miraculum indigitaret in magno illo miraculo. Prodiit mortuus qvamvis constrictus manibus pedibusq; fasciis, & qvamvis excœcatus oculos sudario.

Vers. 48. Καὶ ἐλεύσονται Ῥωμαῖοι.

Facillimè mihi persvaseris, patres Synedrii vel cognitionem, vel saltem suspicionem habuisse, *Jesum* fuisse verum *Messiam*. Nam

I. Hoc videtur planè innui per verba ista vinitorum in parabolâ, *Marc. XII, 7. Hic est hæres, agite, occidamus eum*, &c. Norunt benè, eum esse hæredem: & huc jam deventum est in sorte certaminis, *aut ille cum doctrinâ suâ hæreditabit, aut nos cum nostrâ*. Agite ergò occidamus eum, & hæreditas erit nostra.

II. Non potuerunt non benè nosse, exactè jam adimpletas esse hebdomadas *Danielis*, & adesse tempus revelationis *Messiæ*. Testatur hoc confluxus Judæorum ex omnibus regionibus ad *Hierosolymam*, Act. II. Prophetia *Danielis*, & congruentiâ temporis ductorum, ut sedes suas ibi figerent, expectantes *Messiam* jam revelandum. Confer etiam *Luc. XIX, 2.*

III. Cùm ergò viderent *Jesum* tàm stupenda miracula, & charactere *Messiæ* digna, edentem, idq; ipsissimo isto tempore, qvo præstituta erat *Messiæ* manifestatio, non potuerunt non suspicione strenuâ motos esse, illum esse ipsissimum *Messiam*.

At mirum tùm est, eos voluisse illum interimere. Qvid? *Messiam* interimere, delicias & expectationem gentis?

Tantum relligio potuit svadere malorum. At religio irreligiosissima

ma ex traditionibus solùm consuta atqve inventis humanis: effascinatio nescio qvalis potiùs, qvàm religio, qvæ eos ita dementavit, ut eligerent, ipsum *Messiam* exscindere potiùs, qvàm excideretur ista religio. Per traditiones suas docti, aut potiùs seducti erant, ut crederent I. Regnum *Messiæ* splendidum futurum pompâ & terrenâ gloriâ. II. Judaismum eorum ab eo promovendum, stabiliendum, glorificandum. III. Gentem per eum à jugo Ethnico & servitutis liberandam. Gratissimus illis sub his conceptibus adventus *Messiæ*. At cùm ille, qvi per miracula sua absqve dubio apparuit esse *Messias*, tàm pauper & contemptibilis appareret, tàm longè abesset à liberando populum à jugo servitutis, ut hortaretur tributum pendere *Cæsari*, tàm contraria Scribis & Pharisæis doceret, Judaismum qvassaret & profligaret: nec spes foret ab eo melioris status, pereat per eos *Jesus*, sit licet ipse *Messias*, potiùs qvàm pereat ipsorum religio & Judaismus.

At dicitur, qvòd ex ignorantiâ perpetrarunt, illud qvod perpetrarunt. Act.III,17. & XIII,27. I.Cor.II,8. Luc.XXIII,34.

Verissimè qvidem, ex ignorantiâ personæ. Nam non norunt, non crediderunt *Messiam* esse Deum, æqvè ac hominem, sed merè hominem. Qvamvis itaq; suspicarentur *Jesum* esse *Messiam*, parùm tamen suspicati sunt *Jesum* esse Deum.

Liceat ergò suspicari, Synedrium sub tali suspicione verba ista protulisse, qvæ jam tractamus: *Omnes credent in eum, & Romani*, &c. & *Caipham* sua, *Expedit ut unus moriatur*, &c.

Ast qvomodo seqvitur, *Omnes credent in eum*, Ergò *venient Romani*, &c.

I. Non sine pondere est illud, qvod hic vulgò redditur: Venient Romani contra gentem nostram, reputantes nos Imperatori rebelles, eò qvòd præter ipsius consensum populus noster acceperit Jesum hunc pro rege *Messia*.

II. Nec contemnendum est illud, qvod observatum est à Judæis olim, super ultimo commate capitis decimi *Esaiæ*, & primo undecimi. *Lebanon per fortem cadet, & egredietur virga de radice Jesse.* Nempè qvòd manifestatio *Messiæ*, & excidium templi parum distarent.

Hierosf. Beracoth, fol.5.1. Historia est de Arabe, Judæum arantem certum faciente, qvòd vastatum est templum, & qvòd natus *Messias*,

 qvam

qvam retulimus ad *Matth. II, 1.* Concluditur: *Dicit R. Bon: Qvid opus est, ut discamus ab Arabe? Nonne planè est scriptum, Lebanon cadet per fortem? Et qvid dein de seqvitur? Et egredietur virga de radice Jesse.* Recitantur eadem in *Echab Rabbathi*, fol. 68. 3.

Jam ergò si Synedrium suspicaretur, *Jesum* esse *Messiam*, posset colligere eodem modo, parum absuturum excidium urbis & gentis: præsertim verò, cùm videret gentem à Judaismo jam recedere ad religionem *Jesu*. Nam

III. Videntur patres Synedrii opinari grande scelus gentis, ob qvod subitura erat maledictiones istas Devt. XXIIX. speciatim verò eversionem finalem esse aversionem à Judaismo: & pereunte istâ eorum religione, non posse perire urbem & gentem. Tantum animis eorum hæsit amor, & æstimatio suarum traditionum.

Compingamus ergò verba eorum hac Paraphrasi: Videtur hic homo qvidem esse *Messias*, per stupenda hæc miracula, qvæ operatur, & qvid nobis est agendum? Indignum ex unâ parte est interimere *Messiam*, & periculosum est ex aliâ parte eum tolerare: nam omnes credent in eum, & sic peribit & corruet Judaismus noster: & cùm perierit religio nostra, qvid expectandum, nisi ùt corruat gens tota per Romanos? Φεῦ, inqvit *Caiaphas*, vos nihil scitis: Sitne *Messias* necne, expedit, & necesse est ut moriatur potiùs, qvàm ut gens tota pereat, &c.

Vers. 51. Προεφήτευσε.

Num *Caiphas* inter Prophetas? Non extiterat inter Pontifices, inter sacerdotes, inter populum, per annos retrò qvadringentos & amplius, Propheta qvispiam, & *Caiapham* primum prophetare? Longissimè petita est hujus rei ratio, dum ascribitur officio ejus Pontificali, ac si is ex ipso Pontificatu fieret vates. Sententia non digna confutatione.

Rationem propriam reddit ipse Evangelista, cùm dicit Ἀρχιερεὺς ὢν ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Qvæ verba oculos lectoris dirigunt in ipsum annum potiùs, qvàm in Pontificem.

I. Erat iste annus ille magnus effusionis Spiritus Prophetiæ & Revelationum, cui similem nec unqvam viderat mundus, nec erat visurus. Et cadunt nonnullæ guttulæ super hunc improbum, ut micæ ali-

aliqvæ à mensa filiorum ad catellum, ut ab ipso hoste redemptoris ederetur testimonium de redemptione. Indè Emphasis vocum Ἐνιαυτȣ̃ ἐκείνȣ, nam fuerat *Caiphas* Pontifex aliqvot annis antè hunc annum, & erat aliqvot pòst.

II. Revera & propria calculatione expiravit Pontificatus hoc ipsô annô: & prophetat Pontifex, & expirat Pontificatus.

Dicas, qvidnam discriminis foret, qvoad executionem officii sacerdotalis, inter summum Pontificem & reliqvos sacerdotes. Nihil omninò, nisi in his tantùm duobus. I. In sciscitatione per *Urim* & *Thummim*. II. In præstando officio diei Expiationis. Evanuerat jam diu sciscitatio per *Urim*, qvia evanuerat Spiritus Prophetiæ: ita ut jam nihil reliqvum foret qvô distingverentur, nisi qvod officio diei expiationis fungeretur summus Pontifex, qvod ab alio sacerdote præstari non potuit. Præcipuus istius diei ritus erat, ut cum sangvine ingrederetur ille Sanctum Sanctorum. Cùm ergò summus noster Pontifex per proprium sangvinem introisset in sanctissimum, qvid tùm reliqvum Pontifici? Cùm in morte Pontificis nostri scinderetur velum interpendens inter Sanctum & Sanctum Sanctorum, à summo ad imum, *Matth.* XXVII,51. clarè demonstratum est, finiri jam istos ritus, & terminari officium summi Pontificis, qvod à reliqvis sacerdotibus discretum est solùm per istos ritus. Expiraturus ergò jam Pontificatus, vaticinatur de redemptione per summum animarum Pontificem, *qvòd ille moriturus pro populo*, &c.

Illud Apostoli Act. XXIII,5. οὐκ ᾔδειν ὅτι ἐστὶν Ἀρχιερεὺς, forsan hoc vult, *Non novi qvòd sit ullus Pontifex omninò*, nam evanuit dudum istud officium. Nam detur, Paulum reverà non nosse faciem *Ananiæ*, nec qvòd ille summus Pontifex, at non potuit non scire eum fuisse magistratum, cùm sederet inter patres Synedrii: Illud ergò qvod profert è lege, *Principem populi tui non maledices*, mala verba erga qvemvis magistratum prohibuit, æqvè ac erga Pontificem. Ast Apostolus benè sciens, qvisnam *Ananias*, & qvòd illic sederet sub arrogato sibi titulo Pontificis summi, ex instituto vocat eum *Parietem dealbatum*, qvippe qvòd colorem tantùm gestaret Pontificatus, cùm res ipsa evanuerat.

Loqvitur *Caiaphas* ut *Caiaphas*, & loqvitur ut Propheta. Ut *Caiaphas*, impia & præcipiti audacia machinatur & promovet mortem Christi. Et qvid ut Propheta docet Evangelista: idqve, qvod præter animum Prophetantis.

Maximum opus *Messiæ* secundùm expectationem Judæorum est השבת הגליות vel אסיפת הגליות *Reductio*, vel *Collectio captivitatum. Jesum* hoc facturum, si viveret, desperat Pontifex. Nam omnia qvæ ille facit & docet, ei videntur tendere in contrarium, nempè ut populum seducat à sua religione potiùs, qvàm ut reducat à sua captivitate. Ita ut hoc unum tantùm videatur ei reliqvum, ut per mortem ejus caveatur, ne gens tota pereat: Si sit *Messias* (qvod suspicatum fuisse *Caiapham*, ego qvidem suspicor) qvoniam nulla spes ab eo de redemptione gentis, moriatur pro gente, ne per illum eà pereat.

Sic miserè & variè falluntur, grandes hi sapientiæ magistri: Expectant collectionem filiorum Dei in unum per vitam *Messiæ*, qvæ perficienda erat per ejus mortem. Credunt, traditionalem suam religionem esse stabilimentum gentis, qvæ qvidem erat ejus ruina. Opinantur, se securos fore per *Christi* mortem, cùm per eam qvassata maximè foret expectata ista securitas. Stupenda cœcitas, & amentia!

VERS. 55. ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Rosh hashanah, fol. 16. 2. *Dicit R. Isaac* חייב אדם לטהר את עצמו ברגל *Tenetur unusqvisq; ad purificandum se ad Festum.*

Jam verò variæ erant spatia purificationis. Ille, qvi immundus erat ex contactu mortui, opus habuit totâ hebdomadâ, ut aspergeretur aqvâ purificationis cum cineribus vaccæ combustæ mixtâ, die tertio & septimo: cujus rei ritum vide & ride in *Parah*. cap. 3.

Aliæ purificationes citiùs expediebantur. Inter alias, tonsura & lotio vestium sub classe purificationum necessariæ æstimabantur.

Moed Katon, fol. 13. 1. *Hi se tondent intra festum. Ille qvi venit à regione Ethnicâ, aut captivitate aut carcere. Item ille qvi fuerat excommunicatus, & jam absolverunt eum sapientes. —— Iidem etiam lavant vestes intra festum.*

Supponitur hos necessitate aliqvâ detentos fuisse, qvò minùs tonderi & lavare potuerint ante festum. Nam ritè præstandæ erant hæ res ante, ne qvis aliqvo modo pollutus accederet ad festi celebrationem: qvòd si, necessitate aliqva reprimente, præstari non possent ante festum, præstabantur בחולו של מועד *in profesto festi*, post diem scilicet festi primum.

CAP.

CAP. XII.

VERS. 2. *Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον.*

NUmeratis retrò à Paſchate diebus, & obſervato, Chriſtum obiiſſe die comeſtionem Paſchatis proximè ſeqvente, nobis die *Veneris*, patet hanc cœnam fuiſſe veſpere Sabbati; id eſt Sabbato jam exeunte.

Compingamus ſpatium in hoc Schemate.

Dies Menſis Niſan.	*Septimana.*	*Numerationis Evangeliſtæ.*
9	Sabbatum	6 Diebus ante Paſcha. *Jeſus* cœnat apud *Lazarum*, exeunte jam Sabbato, qvando pro more gentis erant cœnæ lautiores vid. *Maimon. Schabb.* cap. 29.
10.	Dies Solis.	5. Diebus ante Paſcha pergit *Hieroſolymam* inſidens aſino: & veſpere redit ad *Bethaniam*, Marc. II, 11. Hoc die aſſumptus eſt agnus, & reſervatus ad Paſcha, Exod. XII. qvo ipſo die ſeſe præſentavit hicce agnus Dei, iſtius ritus antitypum.
11.	Dies Lunæ.	4 Diebus ante Paſcha proficiſcitur iterum *Hieroſolymam*. Maledicit ficui infructuoſæ, Matth. XXI, 18. Marc. XI, 12. Veſpere redit ad *Bethaniam*, Marc. XI, 9.
12.	Dies Martis.	3. Diebus ante Paſcha redit *Hieroſolymam*. Obſervant diſcipuli ficum areſactam, Marc. XI, 20. Veſpere recedens ad *Bethaniam*, ſedens in monte Oliveto, prædicit excidium templi & urbis, Matth. XXIV. atqꝫ ea loqvitur, qvæ continentur Matth. XXV. Hac nocte cœnat apud *Simonem Leproſum*. Matth. XXVI, 1. &c. Johan. XIII.

Men-

Mensis Nisan.	*Dies Hebdom.*	*Dies numerationis Evangelistæ.*
13.	Dies Mercurii.	Hunc diem transigit in *Bethania*. Nocte ingruente, tota gens se applicat ad exterminationem fermenti, *Pesachin*, cap. 1.
14.	Dies Jovis.	Mittit duos discipulos, ut parent Pascha. Ipse post meridiem intrat *Hierosolymam*, vespere comedit Pascha, instituit Eucharistiam, prehenditur, & totâ ferè nocte sistitur in judicio.
15.	D. Veneris.	Post meridiem crucifigitur.
16.	Sabbatum.	Sabbatizat in Sepulchro.
17.	Dies Dominicus.	Resurgit.

VERS. 3. Ἡ οὖν Μαρία, &c.

In disputatione istâ, *An Maria soror Lazari eadem fuerit cum Magdalena*, hoc aliqvantum attestabitur affirmativo: nempè qvia erat urbs qvædam, nomine *Magdala*, qvam prope *Hierosolymam*.

Echab rabbathi, fol. 75. 2. כפריא דמגדלא *Clericus Magdalæ ordinavit candelas unoqvoq; vespere Sabbati, ascendit Hierosolymam, oravit, & rediit, & accendit eas, cùm jam ingrederetur Sabbatum.* Non multis opus, ut ostendatur *Magdalam* & *Hierosolymam* parùm distitisse, cùm hæc ab eo acta tàm citò, atqve intra tàm breve temporis spatium. Hoc tantùm discamus à Gloss. qvod *Magdala ista* הויא מגדל צבעים *erat Magdala Zebaim.* De qvâ dirum hoc & funestum refertur, *qvòd destructa est propter adulteria.*

Ibid. fol. 71. 4. & *Taanith Hieros.* fol. 69. 1. *Tres civitates erant, qvarum vectigal pensum deportatum est Hierosolymas.* Gloss. *In plaustris ob grande ejus pondus.*

Nomina autem civitatum erant Cabul, Sichin, Magdala. Et qvare destructa est כבול *Cabul? Propter discordiam. Qvare destructa est* שיחין *Sichin? Propter artes magicas. Et qvare destructa est Magdala?* מפני זנות *Propter scortationem.* Hierosolymitani dicunt, eam fuisse מגדל צבעייא *Magdalam Zabaia.* Huc se contulit aliqvandò R. *Jonathan*, ut medelam aliqvam acqvireret calvitiei suæ, *Midr. Cohel.* fol. 84. 2.

Jam

Jam ergò qvid prohibet, qvò minùs *Maria* soror Lazari *Bethaniensis* vocari possit *Magdalena*, & ob vicinitatem hujus oppidi, qvo forsan, elocata est in matrimonium & ob mores oppidanorum lascivos: qvâ labe maculatam fuisse *Mariam Magdalenam* creditur vulgò.

Ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

Duo hic inusitatiora.

I. Ungere qvidem pedes oleo vulgatissimum, ast ungvento aromatico rariùs. Et fingitur à *Gemaristis* in crimen, qvòd fœminæ Hierosolymitanæ olim etiam calceos ungerent ungvento odorifero, ut allicerent juvenes ad lasciviam.

Schabb. fol. 62. 2. תעכסנה ברגליהן Esai. III, 16. *R. Isaac dicit, Hinc innuitur, qvòd posuerunt myrrham & balsamum in calceis suis, & cùm occurrerent juvenibus Israëlis, calcitrarunt pedibus suis, & sic excitarunt in iis malos affectus.*

II. Indecorum fœminis, capillos in publico pandere, atqve è vittis dissolvere.

Sotah, fol. 5. 1. כהן סותר את שערה *Sacerdos solvit capillos* uxoris suspectæ, & per aqvas amaras explorandæ: qvod in dedecus factum.

Vajicra rabba, fol. 188. 2. *Kamitha habuit septem filios, qui functi sunt officiò summi Pontificatus. Qværunt ab ea, undè hoc tibi honoris? Respondit illa, Tigna domus meæ nunqvam viderunt capillos capitis mei.*

Καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν.

Annon lavit pedes ante unctionem? Non qværimus, annon laverit pedes *lachrymis*, ut olim Luc. VII. qvia de tali re silet Evangelista. Sed qværimus, annon lavit pedes *omninò?* qvia de tali re admonet mos gentis.

Menacoth, fol. 85. 2. *Protulit ei ancilla* קוקומא של חמין *Vasculum aqvæ tepefactæ, qvâ lavit manus & pedes; Protulit vasculum aureum plenum oleo, qvo tinxit manus & pedes.* Lotio primùm, dein unctio.

Aut igitur supponit vox ἐξέμαξε præcedaneam pedum lotionem, aut si ad ungventum sit referenda, vix supposuerit abstersionem un-

gventi jam illiti, qvin potiùs qvod fœmina capillis suis ungventum triverit & confricuerit.

Qvod in mentem revocat illud in

Scabb. fol. 128. 2. *Si fœmina in puerperio opus habeat oleo* (Sabbato) *vicina ejus oleum ei afferat in vola manus. Qvòd si illud non satis sit,* מביאה בשערה *afferat in capillis suis.*

Gloss. *Tingat crines suos oleo, & qvando venit ad puerperam, confricet illud super eam: atq; per hanc actionem non violat Sabbatum.*

Ἡ ᾗ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τ͂ ὀσμῆς ȣ͂ μύρȣ.

Midras Coheleth. fol. 99. 4. *Meliùs est nomen bonum, qvàm ungventum bonum.* שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין *Ungventum bonum* (per odorem suum) *transit è cubili in triclinum; At nomen bonum ab uno fine mundi ad alterum.*

VERS. 6. Γλωσσόκομον.

Occurrit vox ista apud Græc. interpr. II. *Paralip.* XXIV. pro *Capsulâ* vel *arcâ Corbanica.* Vers. 8. Γενηθήτω γλωσσόκομον. Hebr. ויעשו ארון & vers. 10, 11, &c.

Apud Talmudicos profertur גלוסקמא (istam vocem habet Syrus hoc in loco) & דלוסקמא. Nam ut *Aruch,* גלוסקמא idem est cum דלוסקמא & est vox Græca. Adhibetur vulgò pro Arca sepulchrali, *Moed Katon,* fol. 24. 1. *Massech. Semachoth,* cap. 3. &c.

Hesych. Γλωσσόκομον, θήκη, σορὸς ξυλίνη, τῶν λειψάνων.

Alii: Γλωσσόκομον, *vel potiùs ut scribit Phrynicus* Γλωττοκομεῖον, *Theca reliqviarum lignea, loculus, arca, capsula, marsupium, seu potiùs scrinium* (notetur illud, *potiùs scrinium*) *in qvo pecuniæ reconduntur. Legitur cap.* 12. *Evangel.* Joan. *pro marsupio.*

Et qvare tandem non potest legi ibi pro *Scrinio* aut *Arca?* Nam non dicitur, qvòd Judas ἐβάστωζε γλωσσόκομον, sed qvòd εἶχε γλωσσόκομον, & ἐβάστωζε τὰ βαλλόμενα. Ita ut nihil prohibeat, qvo minùs per Γλωσσόκομον significari possit *Cista,* vel *Scrinium pecuniarum* domi

mi titum, cujus claves erant penes Judam, ad qvod reportavit ille τὰ βαλλόμενα.

VERS. 7. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό.

Probat hinc *Baronius*, *Mariam* hanc fuisse *Magdalenam*, qvippè qvod ea nominetur inter ungentes Christum in funeratione sua, Christusqȝ ipse hic dicat, illam aliqvid hujus ungventi reservasse ad istud officium, qvod & adduximus alibi. Si cuiqvam ista interpretatio non placeat, hanc adde, *Sine illam*; nam hoc potest esse argumentum, & indicium, qvòd non vanè, & luxuriosè, & delicatè, ea hoc ungventum in me impendit, qvia ad hoc tempus illud reservavit, qvando ego jam tumulationi proximus, & non antehac profudit.

VERS. 12. Ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν.

Exspatiari in recensionem multitudinis ad Pascha confluentis penso nostro non est admodum congruum: Accipe tamen breviter hanc historiam, & de eâ judica pro arbitrio.

Echah rabbathi, fol. 59. 1. 2. *Agrippa Rex, cupiens scire, qvanta turba fuerit Hierosolymis in Paschate, dixit sacerdotibus, Seponite mihi renem unum de unoqvoqȝ agno. Seposuerunt sexcenties mille paria renum: numero duplicato super numerum exeuntium ex Ægypto. Non autem erat agnus qvivis Paschalis, ad qvem non numerabantur plures, qvàm decem personæ. R. Chaija dicit, Qvadraginta, imò Qvinqvaginta.* —— *Tempore qvodam ingressi sunt in montem Templi, & non potuit eos continere. Erat autem inter eos senex qvidam, qvem sub pedibus conculcarunt: Vocarunt ergò istud Pascha, Pascha compressum.*

Qvamvis excedat hæc narratio omnem fidem & modestiam Rabbinica licentia, qvædam tamen in eâ sunt observatione non indigna, qvæ qvivis lector advertet absqve monitore. Verum qvidem, est numerum Paschatizantium unoqvoqve festo fuisse ferè innumerum: At vix viderat *Hierosolyma* talem confluxum, qvalem in Paschate, de qvo jam agimus, congregatum ex omnibus nationibus mundi, Act. II. namqve affuisse eos ad Pascha, æqvè ad Pentecosten, vix est credo qvi non supponet.

VERS. 13. Ἔλαβον τὰ βάϊα τ̃ φοινίκων.

Egimus de hâc historiâ ad *Matth.*XXI. Adducamus hîc tantùm, qvia de *ramis palmarum* est mentio, illud qvod dicitur à magistris de *hederis palmarum*, usitatis etiam non rarò in Paschate.

Erubbin, fol. 26, 2. *Audivi ab eo* יוצאין בערקבלין בפסח *qvòd funguntur officio suo per Arkablin in Paschate. Qvidnam autem est Arkablin? Resh Lachish dicit* אצוותא חרוזייתא *Vimen complicatum.* Gloss. *Virgultum crassum, qvod crescit circa palmam, & complicatur circa eam, ascendens in eam.* Non novi ut aptiùs reddam, qvàm *hederam palmarum.* Foliis hujus, ut videtur, usi sunt non rarò vel inter herbas amaras comedendas cum agno Paschali, aut earum vice. Eò usq; res iis erat cum palmis, aliis Paschatibus, nempè ut hanc hederam decerperent, ast jam cum ipsis palmarum ramis eo more, qvo in festo Scenopegiæ: Res non sine admiratione prætereunda: & qvæ non in animum revocare non potest *Zechar.* XIV, 16. atq; *Johan.* VII, 8.

VERS. 19. Ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Talmudicis, כולא עלמא אזיל בתריה.

VERS. 20. Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες, &c.

Gentiles fuisse, ut reddit *Vulg. interpr.* non dubito: & *Syro-Græcos* fuisse suspicor, eosq; de *Decapolitanis*, vel *Gadarensibus*, vel *Hippenis*: & ratio conjecturæ, partim, qvòd se applicant ad *Philippum* de *Bethsaida*, ut ob vicinitatem notum, partim, qvod probabilius est, Græcos tàm Galilæis, & locis ubi Christus sua edidit miracula, vicinos, proniores videri posse, & ad religionem Judaicam, & ad videndum Christum, qvàm qvi remotiùs habitantes.

Ast: Sunto Gentiles alii & non Græci: aut sunto Græci de regionibus remotissimis, qvidnam tandem Græco aut Gentili cum festo Judæorum, aut cum eorum religione? Dicant ipsi Judæi.

I. *Menachoth*, fol. 51. 2. & 73. 2. *Si Ethnicus mittat holocaustum suum è regione Ethnicâ, & simul mittat cum eo libamina, offeruntur ista libamina: si verò ille nō mittat libamina, offeruntur libamina* sumptu *congregationis*

(note-

(notetur illud.) Habentur hæc eadem in *Vajicra rabba*, fol. 166. 2. Et utrobiqve additur, qvòd hæc res una erat inter septem, qvæ institutæ erant à Synedrio magno. Et qvòd sacrificium Ethnici non est nisi holocaustum. שלמי גוי עולות *Sacrificia Eucharistica Gentilis sunt holocausta.* Et ratio redditur גוי לבו לשמים *Animus istius Gentilis est erga Deum.* Gloss. *Mavult ut sacrificium suum totaliter absumatur igne, Deo, qvam* (ut Eucharistica) *comedatur ab hominibus.* Vid. & *Menachoth* fol. 72. 2. & *Temurah* fol. 103. 1. &c.

Josephi illud notandum in

De bell. lib. 2. cap. 30. *Eleazarus filius Ananiæ Pontificis juvenis audax, persvasit ministrantibus in Liturgia* μηδενὸς ἀλλοφύλου δῶρον ἢ θυσίαν προσδέχεσθαι, *ut non reciperent oblationem aut sacrificium cujusqvam alienigenæ.* Τοῦτο δ' ἦν τοῦ πρὸς Ῥωμαίους πολέμου καταβολή, *Hoc autem erat fundamentum belli cum Romanis.* Nam sacrificium pro *Cæsare* rejecerunt.

Cap. 31. Seniores, ut *Eleazarum* & suos à tali proposito revocent, orationem ad eos habentes, inter alia, hæc ajunt: *Majores suos templum plurimùm adornasse,* ἐκ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἀλλοφύλων, *ex rebus à Gentilibus sacratis:* ἀεὶ προσδεχομένους τὰς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐθνῶν δωρεάς: *semper accipientes dona ab exteris Ethnicis: & non statuisse differentiam inter sacrificia qvorumvis, nam illud irreligiosum*, &c. Hæc & plura cùm dixerant, *in medium proferunt sacerdotes qvosdam morum patriorum peritos, qvi ostenderent,* ὅτι πάντες οἱ πρόγονοι τὰς ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν θυσίας ἀποδέχοιντο, *qvòd omnes majores eorum acceperunt sacrificia ab Ethnicis.*

II. Nec dona, oblationes, & sacrificia *miserunt* solùm Gentiles, sed ipsi personaliter aliqvandò adierunt templum, & adorarunt.

Inde atrium templi extimum, vocatum est *Atrium Gentium*, & חול *Atrium commune:* qvo allusum est *Apoc. IX, 2. Atrium qvod est extra Templum, ejice & ne metiaris, nam datum est Gentibus.* Atqve ex iis erunt, qvi adorabunt numero immensurabili. *Et calcabant urbem sanctam mensibus qvadraginta duobus.* Non est καταπατήσουσι, *conculcabunt*, ut vastatores, sed πατήσουσι, *calcabunt*, ut adorantes, ut Esai. I, 12.

Bemidbar rabb. fol. 244. ארמאים וטמאמת נכנסין להר הבית *Syri, & immundi ex mortuo, ingressi sunt montem templi.*

Hierof. Avodah Zarah, fol. 40. 1. *Rabban Gamaliel ambulans in atrio Gentium, videt fœminam ethnicam, ac de eâ benedixit.*

Joseph. ubi ante: *Eos jam provocare Romanorum arma, & bellum cum iis sibi desponsare, & cultum novum introducere, impietatemq; cum periculo urbis suadere ei παρὰ μόνοις Ἰουδαίοις, οὔτε θύσει τις ἀλλότριος οὔτε προσκυνήσει, si præter Judæos solos, nemo alienigena sacrificet, aut adoret.*

Unde suspicio ista de *Trophimo*, à Paulo in templum introducto, respicit non hoc Atrium, sed Atrium Mulierum, in qvo erat ipse *Paulus* se purificans.

Pesachin, fol. 3. 2. Historia est de Ethnico qvodam, qvi edit Pascha Hierosolymis: Sed qvem, cùm detegerent eum esse Ethnicum, interfecerunt: nam Pascha à præputiato neqvaqvam comedendum. At nihil talis periculi præputiato atrium gentium ingredienti & adoranti.

VERS. 24. Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, &c.

Qvomodo qvadrat responsio Christi cum re propositâ? Hoc modò: Itane? Num Ethnici me cupiunt videre? Num Gentiles me qværunt? Appropinqvat jam tempus, ut ego glorificer, in conversione Gentilium. Veruntamen, sicut granum tritici non fructum fert, nisi jactum in terram atq; ibi moriens, & si ibi mortuum fuerit, multum fert fructum: sic mihi primùm est moriendum, & ego jaciendus in terram, & exinde crescet de me infinita seges Ethnicorum.

Esai XXVI, 19. Mortui tui vivent, נבלתי יקומון *Cum cadavere meo resurgent.* Sic Gallic. *Ressusciteront avec mon corps*: & vernac. nostra: Together with my body shall they arise. At propriè, *Corpus meum resurgent*, ut versio interlin. Ethnici in peccatis suis mortui, cum cadavere meo resurgente, à morte suâ etiam resurgent: Imò corpus meum resurgent, ut pars mei, & corpus meum mysticum.

VERS. 28. Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω.

Non levis petitio Christi, *Pater glorifica Nomen tuum*, cùm responsum referat à cœlo per vocem audibilem. Et qvidnam præcisè sibi voluit ista petitio? Ex contextu judicandum. Christus ex occasione Græcorum eum videre cupientium, ansam arripit de morte sua

suâ disserendi, & suos hortandi, ut exemplo ejus vitam suam non ament, sed perdendo custodiant ad vitam æternam. Qvò altiùs de morte suâ loqvitur & meditatur, eò magis turbatur anima ejus, qvod & fatetur, vers. 27.

Unde autem ista turbatio? Ex apprehensione furoris & insultùs Diaboli. An Christus in agoniâ & passione suâ rem habuerit cum Deo irato? qværo, certus sum, qvòd cum irato Diabolo. Cùm ille jam staret, & perstaret in summo & eminentissimo apice & gradu obedientiæ, qvod fecit in passione, vix congruum videtur, ut ingemisceret sub ira Dei, congruentissimum ut sub irâ Diaboli. Nam

I. Jam dimicandum erat inter serpentem & semen mulieris, ut *Gen. III, 15.* de gloria Dei & salute hominum. In qvo agone nemo dubitaverit, diabolum omnem furorem, & vires suas exerturum ad extremum usqve.

II. Deus Diabolo laxavit omnes habenas, atqve absqve ulla omninò restrictione permisit ei, ut potestatem & vires suas exerceret pro posse suo & velle, qvippè qvòd sciret, athletam suum Christum satis superqve valentem esse, non ad insultus ejus ferendum solùm, sed & vincendum.

III. Vincendum autem ei erat non per potentiam divinam, nam parum erat omnipotenti creaturam vincere utcunqꝫ potentissimum, sed per obedientiam, per justitiam, per sanctitatem.

IV. Hinc ergò turbatio animæ & agonia Christi, omnem furorem Satanæ illicò passuri, suspendente interim activitatem suam potentiâ divinâ, atqꝫ eum armis istis solùm committente.

Circa hanc rem igitur erat petitio Christi, & responsum cœleste: qvod & colligi potest ex seqventibus, vers. 31. *Nunc Princeps hujus mundi ejicietur foras.*

Nunc turbata est anima mea, inqvit ille, *& qvid dicam?* Non convenit, ut deprecer hanc horam, nam ex instituto & proposito veni ad hanc horam. Illud ergò qvod mihi precandum, ô pater, hoc est, ut nomen tuum, & promissum, & decretum tuum contra diabolum glorifices, ne ille glorietur. Et responsum est cœlitùs, Nomen meum semel glorificavi antehac, in victoria tuâ super *Satanam* in tentationibus in eremo, & nomen meum jam etiam glorificabo in victoriâ tuâ in hoc certamine.

Luc. IV, 13. Finitâ omni tentatione, recessit ab eo Diabolus ad tempus,

pus, & recessit victus. Et jam rediit multò magis insolens, & multò magis vincendus.

Et sic jam tertio testimonio & voce de cœlo honoratus est *Messias*, secundùm officium ejus regale: sicut fuerat secundùm officium sacerdotale, cùm iniret ministerium suum à baptismo, *Matth. III, 17.* & secundùm officium ejus Propheticum, cùm declararetur ille qvi audiendus, *Matth. XVII, 5.* cum *Devt. XIIX, 15.*

Vers. 31. ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου.

שר העולם *Princeps mundi:* Phrasiologia scriptoribus Judaicis non ignota, & qvo sensu, ex his conjice.

Sanhedr. fol. 94. 1. Cùm Deus *Ezechiam* facturus esset *Messiam*, אמר שר העולם *dicit Princeps Mundi ei, O Domine æterne, præsta desiderium hujus justi.* Ubi Gloss. *Princeps mundi est Angelus, in cujus manus traditur totus mundus.*

Qvisnam ille sit, eloqvuntur Magistri in

Bemidbar rabba, fol. 277. 4. *Cùm lex daretur, adduxit Deus Angelum mortis, & dixit ei* העולם כולו ברשותך *Totus mundus est in potestate tuâ, exceptâ tantùm gente hac* (Israëliticâ) *qvam eligi mihimet ipsi. Dicit R. Eliezer filius R. Jose Galilæi, Dixit Angelus mortis coram Sancto benedicto. Ego creatus sum frustra in mundo: Respondit ei Sanct. ben. Ego te creavi, ut sis advertens* (משכר) *super nationes mundi, exceptâ tamen hac natione, super qvam non datur tibi potestas.*

Bereshith, fol. 86. 4. *Si venerint nationes mundi conjuratæ contra Israëlem, dicit iis Sanct. ben.* שרכם לא הוה יכול לעמוד בו *Princeps vester non potuit stare coram Jacobo*, &c.

Jam verò nomen Angeli mortis, iis est *Samaël.*

Targ. Jon. in Gen. III, 6. *Et vidit fœmina* ית סמאל מלאך מותא *Samaëlem Angelum mortis, & timuit*, &c. Infinitis vicibus occurrit sub hoc nomine apud Rabbinos. Et existimant, eum esse Principem Diabolorum.

Elleh baddebharim rabba, fol. 302. 2. סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא *Angelus Samaël improbus, est Princeps omnium Satanarum: Angelus mortis* ὁ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τοῦτ᾽ ἔστιν ὁ Διάβολος, Heb. II, 14. Principem qvidem Dæmoniorum vocant *Beel-*

Beelzebul, Matth. XII. aſt illud ſub peculiari notione, ut oſtendimus iſto loco.

Concipiunt *Samaëlem* decepiſſe *Evam* : ſic Targ. antè : &

Pirke R. Eliezer, cap. 13. *Serpens qvæcunq; opera patravit, & verba loqvebatur, ea non niſi ex ſuggeſtu Samaëlis egit & locutus eſt.*

Concipiunt nonnulli, eum colluctatum fuiſſe cum Jacobo. Hinc illud qvod adduximus antè. Dicit *Sanct. ben. nationibus mundi, Princeps veſter non potuit ſtare coram eo. Princeps veſter*, id eſt, Princeps omnium nationum. Qvem dicunt Rabbini ארכילסטיס נדמה *apparuiſſe Jacobo in ſpecie Archilatronis* ; & *R. Chaninah bar Chama dicit*, שרו של עשו היה *Princeps Eſavi erat* : i.e. Princeps Edom. Jam verò *Princeps Edom erat Samaël*, Gloſſ. in *Maccoth*, fol. 12.1.

Fingunt ſibi, ſeptuaginta nationes mundi traditàs fuiſſe regimini totidem Angelorum. (bonos vix indulgebunt Gentilibus.) Cui opinioni favet verſio Græc. in *Devt. XXXII, 8. Qvando dividebat Altiſſimus gentes* (in LXX. nationes, inqviunt illi) *qvando ſeparabat filios Adam*, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν Ἀγγέλων θεοῦ. Supra hos Principes concipiunt Monarcham unum ſupra omnes eminentes, eumq; *Samaëlem Angelum mortis*, Archidiabolum.

Cum vulgo ergò loqvitur Salvator, cùm Diabolum vocat *Principem hujus mundi* : & illuſtratur phraſiologia eò magis, ſi eam ſiſtas in Antitheſi ad Principem illum, cujus regnum non eſt de hoc mundo, Principem ſcilicet mundi futuri. Confer. Heb. II, 5.

Ut Princeps iſte nationum mundi, tyrannidem ſuam exercuerit inter Gentiles, captivos eos ducens in omne peccatum & perditionem, opus non habet illuſtratione. Jam itaq; videns Chriſtus Græcos, id eſt Gentiles aliqvos, ipſum qværentes, & videndi ipſum ſtudio captos, lætanter pronuntiat, inſtare jam tempus, qvo Princeps iſte de throno & tyrannide ſuâ deturbabitur. Et cùm ego exaltatus fuero in cruce, atqve ipſum, qvi mortis poteſtatem habet morte devicero, omnes gentes ex ejus tyrannide ad me traham.

VERS. 34. Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, &c.

Ex lege, id eſt, ut apponitur Phraſiologia לדברי כופרים *Verbis Scribarum* : ſic freqventiſſimè occurrit מדאוריתא היא *Hoc*

Yyy yyy *eſt*

est ex lege, vel Scripturâ: cui oppositum מדרבנן היא *Hoc est ex Rabbinis.*

Messias manet in æternum: Unde ergò Magistri tempus & annos ejus definiunt? qvidam ad spatium XL. annorum, qvidam LXX, qvidam trium generationum. *Sanhedr.* fol. 99. 1. Post dies *Messiæ* expectarunt successuram æternitatem.

VERS. 39. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, &c.

In infidelitate suâ non constricti erant, qvia *Esaias* hæc dixerat, sed qvia vera ea erant, qvæ *Esaias* de illis dixerat, *Incrassatum est cor eorum,* &c. Qvam Prophetiam, si mentem eorum capio, à se amovent qvàm longissimè, & sensum ejus pervertunt penitùs.

Rosh hashanah, fol. 17. 2. *Dicit R. Jochanan, Magna res est pænitentia, qvæ rescindit decretum judicii determinatum contra hominem: sicut dicitur, Incrassatum est cor hujus populi, & aures ejus obduratæ, atqve oculi ejus compressi, ne oculis videat, & auribus audiat, & corde intelligat,* ושב ורפא לו *At convertetur, & sanabitur:* nam in talem sensum verba hæc ultima reddunt, ex diametro contrariantem animo Prophetæ.

Fingunt, *Esaiam* ob promulgationem præcipuè hujus Visionis & Prophetiæ, fuisse à *Manasseh* rege serrâ aut securi dissectum.

Jevamoth, fol. 49. 2. *Traditio. Simeon ben Azzai dicit, Inveni librum Hierosolymis,* ——— *in qvo scriptum erat, Manasseh occidit Esaiam. Dicit Rabba, Hac ratione judicavit & occidit eum. Dicit ei, Magister tuus Moses dicit, Non videbit homo Deum & vivet. At tu dicis, Vidi Jehovam sedentem super solium excelsum, & exaltatum. Moses Magister tuus dicit, Qvisnam est sicut Deus noster in omnibus qvibus invocamus eum,* Devt. IV, 7. *At tu dicis, Qværite Dominum dum est inveniendus,* Esai. LV, 6. *Moses Magister tuus dicit, Numerum dierum tuorum adimplebo*, Exod. XXIII, 26. *At tu dicis, Qvindecim Annos ad dies tuos adjiciam,* Esai. XXXIIX, 15. *Dixit Esaias, Novi qvòd non est auscultaturus, in qvocunq; illi dixero; si qvid illi dixero ut scripturas conciliem, ille fastuosè aget. Dixit ergò,* איבלע בארזא *Concludam me intra hanc cedrum. Adduxerunt cedrum & serra dissecuerunt eam.* כי מטא להדי פומא נח נפשיה

Cumq;

Cumq; serra os ejus attingeret, expiravit. Idq; ideò, qvod dixerat, Ego habito inter populum impurum labiis.

Manasseh occidit *Esaiam*, & factum, ut videtur, non improbant *Gemaristæ*, ideò qvòd accusaverat Israëlem ob impuritatem labiorum; ô ne tange Israëlem.

VERS. 41. Ὅτι εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ.

Esai. VI, 1. Vidi Dominum sedentem super thronum. Ubi Targ. חזיתי ית־ יקרא דיוי *Vidi gloriam Domini*, &c. Sic *Exod. XXIV, 10. Et viderunt DEUM Israëlis.* Targ. וחזו יקר *Et viderunt gloriam Dei Israëlis.* Et vers. 11. *Et viderunt Deum.* Targ. וחזו יקרא *Et viderunt gloriam Dei*: & sic alibi Targumistæ non rarò: laudati ideò à suis qvòd sic reddiderint, Qvia nemo potest videre Deum.

Dici ergò posset, qvòd Evangelista noster loqvitur cum Targumista, & gente, cùm dicit qvòd Esaias videt *gloriam* Domini, cùm *Esaias* ipse dicat, qvòd vidit *Dominum.*

Ast altior est sensus: Et minimè dubito ego, Gloriam hanc Christi, qvam vidit *Esaias*, fuisse gloriam talem, qvali describitur *Christus* adveniens ad vindictam, & supplicium sumendum de gente Judaicâ. Ut cùm dicitur *Venire in regno suo, in gloria sua, in nubibus*, &c. gloria scil. vindictrice. Nam animadverte,

I. Ut *Esaias* viderit *postes januarum qvassatos*, vergentes qvasi in ruinam. II. *Templum ipsum repletum fumo.* Non repletum nube, ut olim, specimine divinæ præsentiæ, sed fumo prænuntio, & prognostico conflagrationis, & incendii. III. Vidit *Seraphim*, id est Angelos igneos, propter incendium prædeterminatum. IV. Audiit decretum de excæcatione, & obduratione populi, donec urbes & terra vastabuntur.

CAP. XIII.

Vers. 1. Πρὸ ἢ τῆ ἑορτῆ τῦ Πάσχα.

Vulg. Beza, Interlin. *Ante diem autem festum Pascha*. At qvâ authoritate *Diem* adjecerint, ipsi videant. Nam

I. Lingvâ certè vulgari Judæorum, חג הפסח & חג הסוכות & חג העצרת nunqvam non denotant totam festivitatem & tempus Paschatis, Pentecostes, & Scenopegiæ, nullâ omninò particulâ exceptâ. Nec occurrit vox Ἑορτὴ apud sacras paginas alio significatu.

II. Durius est, cœnam Paschalem excludere extra titulum τῆ ἑορτῆ τῦ Πάσχα, cum ab eâ derivatâ fuerit cognominatio totius festi. Qvod faciunt illi, qvi hanc cœnam, de qvâ agimus, fuisse arbitrantur cœnam Paschalem, & tamen πρὸ τῆ ἑορτῆ τῦ Πάσχα.

Ostendimus pluribus ad *Matth. XXVI, 2, 6.* Cœnam, de qva hic mentio, eandem fuisse cum istâ *Bethaniæ* habitâ in domo *Simonis leprosi* biduo ante Pascha.

Vers. 2. Καὶ δείπνυ γενομένυ.

Agnoscimus Aoristum, & tamen non credimus, Cœnam fuisse peractam. Occurrit ipsissima eadem vox in historia ejusdem cœnæ, *Matth. XXVI, 6.* Τῦ ἢ Ἰησῦ γενομένυ ἐν Βηθανίᾳ: Qvod à Marco profertur, Καὶ ὄντος αὐτῦ ἐν Βηθανίᾳ, cap. XIV, 3. Sic Δείπνυ γενομένυ, nihil aliud est, qvàm Δείπνυ ὄντος.

Contexamus plenam historiam.

Jesu cœnanti apud *Simonem* leprosum, biduo ante Pascha, effunditur à fœminâ in caput ungventum pretiosissimum: Obmurmurantibus qvibusdam ob profusionem, tuetur ille fœminam & actionem apologiâ: & post finitam apologiam, surgit illicò à mensâ, qvasi mediâ cœnâ, & se accingit ad lavandum pedes discipulorum. Atq; ita, dum indignantur illi ob unctum ejus caput, non dedignatur ille lavare eorum pedes.

Rationem actionis tàm extraordinariæ expiscari aliqvantùm potes, ex præfatiunculis, qvas adhibet Evangelista ante historiam.

I. *Sci-*

I. *Sciens Jesus, venisse jam horam, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου*,&c. (Non absimilis phrasiologia, in *Bemidbar rabba*, fol. 143. 3. *Dixit Abrahamus, Ego sum caro & sangvis*, למחר נפטר מן העולם *cras ego μεταβαίνων ἐκ τοῦ κόσμου*.)

Refricuerat memoriam discessionis ejus ex mundo, qvòd fœmina jam eum unxerat in funerationem,& surgit illicò à mensa, ut valedictorium aliqvod specimen exhibeat suis humilitatis & charitatis suæ, & exemplar iis mutuæ humilitatis & charitatis inter se.

II. *Cùm Satanas immisisset in cor Judæ, ut proderet eum*, oportunum erat,ut aliqvo indicio demonstraret,se suos sibi vendicare & confirmare adversus lupum,qvi non ovem qvidem, sed hircum, è grege tamen suo surripuerat. Non negligendum est, qvod dicitur, qvòd *discipuli* indignabantur propter profusionem ungventi, Matth. XXVI, 8. ac si serperet malum obmurmurationis in aliqs etiam,præter *Judam*: qvod forsan Christum excitavit eò vehementiùs, ut hâc actione morbo isti occurreret.

III. *Sciens Jesus, Patrem omnia in manus dedisse sibi*, vers. 3. proditorem tradit Satanæ, reliqvos firmat sibi: externâ ablutione significans, suos à Satana liberari per ablutionem Christi. An pedes etiam *Judæ* laverit, qvicunqꝫ determinationem aggredietur, videat ut se ex hoc dilemmate extricet.

Si lavit, qvare *Judas* portionem in Christo non habuit æqvè ac reliqvi? Nam si illud verum, *Nisi te lavero, non habes portionem mecum*, nonne & illud? *Si te lavero, habes*.

Si non lavit *Judam* cum reliqvis, sed omisit, qvomodo tùm ignorârunt reliqvi, qvis immundus, vers. 10.? qvod penitùs ignorarunt.

VERS. 5. Εἰς τὸν νιπτῆρα.

Jadaim, cap. 4. hal. 1. *Isto die* (qvo præfecerunt *R. Eleazarum ben Azariah* Synedrio) *numerata sunt suffragia, & determinarunt* על עריבת רגלים *de pelvi, qvâ lavandi pedes, à duobus Logis usqꝫ ad decem Logos*.

Ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας, &c.

Circa ipsam actionem observandum,

 I. Fuis-

I. Fuisse rem inusitatam, ut superiores lavarent pedes inferiorum. Inter officia præstanda ab uxore erga maritum, hoc unum erat, ut lavaret faciem ejus, & manus, & pedes, *Maimon.* in אישות cap. 21. Eadem præstanda à filio patri, *Tosaphta* in *Kiddushin*, cap. 1. Eadem etiam à servo erga herum, *Kiddushin*, fol. 22. 2. At non vice versa. Nec qvod memini, incubuit istud officium discipulo erga magistrum, nisi fortè concludatur intra illud, *honorandum esse magistrum à discipulo plus qvàm patrem.*

II. Nunqvam loti sunt pedes solùm sub notione purificationis legalis. Lotæ sunt manus solùm à Pharisæis sub eâ notione, at non pedes: & manus & pedes à sacerdotibus, at non pedes solùm. Illud igitur, qvod dicitur ante de עריבת רגלים *pelvi in qvâ lavandi pedes*, non ita sonat, ac si in eâ lavarentur pedes in purificationem legalem, sed per traditionem cavetur, ne ex defectu justæ qvantitatis aqvæ, pedes & personæ, immunditiam contraherent, dum lavantur.

Qvo longiùs ergò recedit hæc actio Christi à communi more, eò altius assurgit ad erudiendum suos proposita non solùm in exemplum, sed & in doctrinam.

III. Qvoad modum actionis: Verisimile est, eum pedes eorum lavisse, eo modo qvo & ipsius pedes sunt loti, Luc. VII, 38. nempè dum adhuc accumberent mensæ, pedibus post se protensis. Et si ordinem sessionis observaret, ordiendum erat primum à *Petro*, qvi loco sedit post ipsum primo: Qvod credit *Nonnus*, dum reddit Ἀρχόμενος Σίμωνος, &c. In qvam sententiam eunt & alii. Et tum verba Ἤρξατο *νίπτειν, incepit lavare*, tali sensu sumenda sunt, ac si diceretur, paravit, aut disposuit se ad lavandum. Nisi fortè innuat Phrasiologia, eum aliqvos discipulorum lavare incepisse, sed non lavisse omnes: Qvod ego qvidem facilè crediderim. Nam cum illud, qvod fecit, fecerit in exemplum solùm & doctrinam, & non in aliqvam purificationem, voluit duos vel tres lavare, æqvè ac si laverat omnes. Et sic ego retia dilemmatis anteà memorati evitaverim, dicendo, illum non solùm *Judam* omisisse illotum, sed & aliqvos etiam alios. Qvid si *Petrum, Jacobum* & *Johannem* solos laverit? & prout eos anteà à reliqvis distinxerat, ad secretiora sua consilia eos admittendo, sic fortè & in hac actione distingvit. De his prædixit, qvòd subituri illi erant martyrium, & nonne per hanc lotionem eundem baptismum qvo, & ipse baptizandus

dus erat designat? Et sicut fœmina caput ejus unxerat in sepulturam, ita ille pedes eorum lavat in parem significationem.

VERS. 13. Ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος.

רבי *Rabbi*, & מר *Mar*: tituli inter Doctores usitatissimi, & inter Hierosolymitanos & Babylonicos.

VERS. 23. Ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ.

Gloss. in *Beracoth*, fol. 46. 2. *Soliti sunt comedere discumbentes, & reclinati in latus sinistrum, & pedibus ad terram, singuli super lectos singulos.*

Gemara: בזמן שהן שתי מטות *At cùm forent duo lectuli, ille qui primus erat, sedit summus:* ושני לו למעלה הימנו *& secundus ab eo sedit supra eum.* Gloss. *Lectus secundi*, לצר מראשותיו של גדול *erat juxta cervical primi.*

בזמן שהם שמש *Cùm tres forent, dignissimus discubuit in medio, & secundus ab eo supra eum, & tertius infrà.* Gloss. *Tertius discubuit juxta pedes primi.*

וכי בעי לאישתעויי בהדי מתריץ; *Et si vult colloqui cum eo;* תרוצי ומשתעי *Erigit se, & erectus sedet, & colloqvitur cum eo.*

Gloss. *Si dignissimus vult colloqvi cum secundo ab eo, necesse est, ut erigat se à recubitione suâ, & erectus sedeat, nam qvamdiu ille est reclinatus, non potest colloqvi cum eo, qvia secundus est post occiput primi, & facies primi est aliò aversa. Præstaret ergò secundo, ut sederet infra eum, nam tum potest audire verba ejus, cùm sedet reclinatus.*

Sic & *Lipsius* de more Romanorum:

Modus accubitus hic erat, Jacebant reclinatâ superiori parte corporis in cubitum sinistrum, inferiori in longum porrectâ & jacente, capite leviter erecto, dorso, pulvillis modicè suffulto. Et primus qvidem discumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur juxta dorsum secundi &c. Et tandem addit, *eundem accumbendi morem in Judæâ fuisse temporibus Christi, apparet clarè ex Johanne —— & Luca*, &c.

Discumbentibus ergò, Christo & Discipulis, accubuit *Petrus* à tergo Christi, & *Johannes* à sinu. *Johannes* in sinu Christi, & Christus in sinu

ſinu *Petri*. Non potuit ergò Chriſtus promptè colloqvium cum *Petro* in aure habere (nam ſuſurris in aure hæc res tranſigebatur.) *Petrus* ergò, ſupra caput Chriſti *Johannem* proſpectans, nutu eum excitat, ut de re intrerroget.

Sic Gemara citata, de *Perſis* (i. e. ni fallor, de Judæis in Perſia) cùm non poſſent ob hunc modum accubitûs inter ſe colloqvi מחוי לידה מחוג loqvebantur per ſigna, manibus aut digitis.

Prætereundum non eſt, qvod dixit Gloſſator, qvòd ſoliti ſunt diſcumbere reclinati in latus ſiniſtrum, *pedibus in terram*, qvod videtur intelligi, cùm qvis diſcumberet ſolus, aut duo tantùm. Et docet *Gemara*, inverſum eſſe ordinem ſeſſionis, cùm duo tantùm diſcumberent, nam tùm ſecundus ſedit infra digniorem, non poſt cervical ejus.

Et diverſitas erat etiam menſarum. Nam menſa ordinaria Phariſæi, vel Diſcipuli ſapientum, erat minuta; qvæ tres tantùm excepit convivas, aut circiter, & erat menſa, qvæ plures.

Ordinariam menſam depictam habes in

Bava bathra, fol. 57. 2. *Qvalisnam eſt menſa diſcipulorum ſapientum?* שני שלשי גידל ושליש גלאי ועליו קערות וירק *Duæ partes de tribus ſtratæ ſunt mappâ, & tertia pars nuda eſt, & ſuper iſtam partem diſpoſita ſunt ſcutellæ & olera.*

וטבעתו סבחוץ *Annulus autem menſæ erat ab extra.*

Gloſſ. *Soliti ſunt annulum figere in margine menſæ, qvo menſam ſuſpenderent.* Suſpenſio iſta menſæ, cùm foret extra uſum, videtur fuiſſe ut tutior eſſet à contrahendâ immunditiâ: & ſuſpenſio iſta arguit, menſam fuiſſe parvam & levem. Annulus ille erat *ab extra*, cùm pars iſta menſæ, in qvâ erat annulus, nuda foret & non obtecta mappâ: ita ut annulus tùm non foret inter convivas, ſed *ab extra* in loco ſcil. iſto vacuo, ubi conviva nullus. Et plura ibi de diſpoſitione annuli, ab intra, aut ab extra. Gloſſ. *Si aſſideret puerulus ad menſam cum patre, tùm annulus erat ab extra, & non inter convivas, ne puerulus cum annulo luſitans menſam concuteret & motaret.* Gemara, היא דאיכא שמעא היא דליכא שמעא. Si foret famulus miniſtrans ad menſam, tùm ita diſpoſita eſt menſa, ut annulus eſſet ab intra, inter convivas, noctu præſertim: Ne famulus huc illuc diſcurſitans impingeret in annulum.

VERS.

Ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς.

De hac re diximus ad *Marc.* X, 21. Ubi super verba ista, ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, addamus hæc qvæ illic omissa.

II. *Paralip.* XVIII. ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד. Græc. Καὶ ἠγάπα αὐτὸν συναναβῆναι μετ᾽ αὐτοῦ εἰς Ῥαμὼθ τῆς Γαλααδίτιδος. Ubi ἠγάπα *dilexit*, est pro ἔπεισε, *persuasit* : & sic *Complut*. Ubi *Nobilius, diligebat eum, id est, omnibus eum officiis prosequebatur, magnaque benevolentiæ signa præbebat*. Sic Jesus juvenem illum intuens, ἠγάπησεν αὐτὸν, i. e. הסיתהו, persvasit, animavit, blandis verbis & gestibus eum est complexus, ut urgeret & excitaret eum ad viam pietatis.

VERS. 26. Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, &c.

Insolitum hoc, ut sic buccellam alicui porrigeret: & qvid de eâ re judicare potuerunt reliqvi discipuli? Verisimile est, eos rem sic intellexisse, ac si Christus dixisset: Qvod tu facis, faciendum est citò, ne cuncteris ergò, donec cœna sit peracta, & mensæ remotæ, sed accipe hanc buccellam pro reliqva parte cœnæ tuæ, & exi & expedi tua negotia. Sic illi de re concipere potuerunt, solo Johanne, qvid sibi vellet, percipiente. Nisi forsan & Petrus, qvæstionis à Johanne propositæ non ignarus, non ignarus etiam foret, qvid responderit Christus per istam actionem.

VERS. 27. Καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, &c.

Novit & Satanas, qvid Christus sibi vellet. Nam cùm per istud indicium, data buccella, declaraverat ille proditorem, intrat Diabolus. Sat sciens, ei jam concessam esse licentiam intrandi. Nam sicut introierat in serpentem, qvi decepit primum *Adamum*, sic etiam novit secundum *Adamum* non prodendum, nisi per aliqvem, in qvem etiam intraret.

Ὃ ποιεῖς ποίησον τάχιον.

Pro tacitâ & severâ comminatione, eaqve cum aliqvâ irrisione

prolata, ego hæc verba intellexerim: q. d. Benè novi qvid machinaris, Age, *qvod facis, fac citò:* aliter per mortem prævenieris, nam brevi jam tibi est vivendum, & vitæ terminus qvàm proximè appropinqvat, ut Psal. CIX, 8. *Dies ejus sunto pauci.* Atq; intra biduum & trinoctiuum actum est de *Juda*.

VERS. 30. Εὐθέως ἐξῆλθεν· ἦν δὲ νύξ.

Sic prodit proditor ad opus suum tenebrarum, duce Diabolo, comite nocte. Duo milliaria emensuranda ei sunt à *Bethania* ad *Hierosolymam*. Qværendi & congregandi sacerdotes, ut de proditione suâ paciscatur: qvod an factum ab eo, ipsa hac nocte, an die inseqventi, silet historia sacra, nec tanti est ut inqviramus. Qvot nodis se illaqveat ista opinio, qvæ concipit omnia hæc acta ipsissimâ nocte cœnæ Paschalis, non tàm arduum est demonstrare, qvàm mirum est, authores ipsos istius opinionis non observâsse.

VERS. 33. Τεκνία.

Vajicra rab. fol. 177. 3. *Ecce ego & Filii qvos mihi dedit Dominus*, Esai. VIII, 18. *Num verò fuerunt illi filii ejus? Nonne fuerunt discipuli ejus? Hinc discas* לתלמידו של אדם שנקרא בנו *Qvod discipulus cujusvis vocatur ejus filius*. Et forsan Christus jam locum istum *Esaiæ* respexit. Nam cùm jam exclusus esset proditor, & filius perditionis, qvàm aptè potuit ille dicere, *Ecce ego & filii mei*.

VERS. 38. Οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει.

Hoc non ita sonat, nullus gallus canet, anteqvam tu ter me abnegaveris, nam illud falsum, cecinit enim gallus anteqvam *bis* eum abnegaverat. Sed hoc sensu, non absolvet gallus gallicinium suum, &c. Et qvidem non absolverat dimidium gallicinii.

In *Ioma*, fol. 21. 1 distingvunt gallicinium in cantum primum, secundum & tertium. Primum vocant illic, קריאת הגבר *Cantum galli:* Secundum כשישנה *Cùm iterat:* Tertium כשישלש *Cùm tertiat.* Distinctio apud alias gentes etiam satis nota, & tempora distincta. Jam ergò cùm adesset tempus, & nox ipsa cùm hoc eventurum, tum

tum dicit, *Hodiè, etiam hac nocte* לא ישנה הגבר *non canet gallus bis*, &c. At nunc, biduo antè istam noctem, dicit tantùm, *ἀλέκτωρ οὐ φωνήσει, Gallus non canet*, id est, non absolvet cantum suum: Et sic occurrit Christus nimiæ *Petri* confidentiæ, prædicens, eum illud qvod tàm fidenter præsumpserat, tàm parum præstiturum, ut intra tempus & spatium gallicinii ter abnegaret.

CAP. XIV.

VERS. I. *Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία.*

NOn potuerunt non animo turbari, ob discessum magistri jam instantem: at sunt & alia, qvæ super hoc discessu animos eorum cruciant mœstitia & perplexitate.

I. Nam cùm universali gentis opinione, expectarunt restitutionem regni Israëlitici per *Messiam*, Act. I, 8. expectarunt per eum redemptionem Israëlis à jugo Ethnico, *Luc*. XXIV, 21. Expectarunt, eum suos cum pompâ, festivitate, splendore, & triumpho excepturum, *Matth*. XX, 20. & eheu omnia evenerant contraria, paupertas, contemptus, derisio, persecutio: Et cum magister & Messias eorum illicò sit discessurus, nulla ulterius de talibus rebus, vel spes vel exspectatio, Et hoccine regnum Messiæ?

Contra hunc langvorem animos eorum solatur, docendo, qvòd in domo patris cœlesti, non in terrena hac regione, expectandæ ab iis mansiones suæ: & qvod illic ille eos hospitio excepturus, non in terrenis domiciliis.

II. Introduxerat Christus novam aliqvam normam & faciem religionis: qvam amplexantes illi, terga dederant veteri suo Judaismo, magnâ ex parte, atqve hinc non potuerunt non odium, & periculum sibi excitare, qvid nunc agendum à magistro derelictis?

Severum erat illud, si verum, *Sanhed*. cap. *Helek*, hal 1. *Epicuro* (i. e. spernenti discipulos & doctrinam sapientum) *non est portio in mundo futuro*. Et illud *Rosh hashanah*, fol. 17. 1. *Hæretici, & Apostatæ, &* Epi-

Epicuri —— *& qvi se separant à moribus Synagogæ, descendunt in Gehennam, atq; ibi judicantur in æternum.*

Tremenda hæc, & qvæ terrere potuerunt animos discipulorum, qvi moribus Synagogæ in plurimis valedixerant, & Judaismum abdicaverant, & vah, nunc ille, qvi eos huc duxit, discessurus!

In hac re ut eos stabiliat,

I. Authoritatem suam proponit, in ipsum nempè credendum esse, æqvè ac in Deum. Ubi duos nobilissimos fidei Christianæ articulos docet. I. De Deitate *Messiæ*, qvam negarunt Judæi. II. De verâ fide & salvificâ, de qvâ illi cœcutierunt.

II. Docet, varias in domo patris sui esse mansiones: & admissionẽ esse in cœlum sanctis viventibus sub variis Oeconomiis, & administrationibus. Ne turbetur ergò cor vestrum ob immutationem in Oeconomiam Judaicam introductam, nec vos pigeat, qvòd Judaismo vestro abacto, novam religionis administrationem sitis accepturi, *Nam in domo patris mei sunt mansiones multæ.* Vosq; æqvè admittendi sub novâ hac administratione, ac qvivis alii, vel ante legem, vel sub lege.

VERS. 3. πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν.

Confer Num. X, 33. *Præcedebat arca fœderis, ad explorandum iis reqviem.*

VERS. 6. Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή.

Et qvare tandem hæc superadduntur de *veritate & vitâ*, cùm qvæstio foret tantùm de *Via?*

I. Responderi potest per idiotismum Hebræorum, qvibus *Via, veritas & vita* idem esse possit, qvod *Via vera & viva.*

Hierem. XXIX. 11. לתת לכם אחרית ותקוה *Addandum vobis finem & spem*, vel expectationem: id est, Finem speratum vel expectatum. Sic *Kimch.* in loc. *Finem bonum sicut vos expectatis.*

II. Videtur Christus refellere velle sententiam Judæorum, qvibus Lex erat, via, veritas, & vita, & qvidem omnia: & propriam authoritatem & potestatem novam normam religionis introducendi asserere: qvia nempè ille est via, veritas & vita, sensu magis proprio & sublimi qvàm lex esse potest.

Fœli-

Fœlicius Judæo foret, si fœlicius judicare posset de lege, & distingvere inter accedere ad Deum *in* lege, & accedere ad Deum *per* legem: & inter Vivere *in* lege, & Vivere *per* legem.

Extra omnem controversiam est, nullo modo accedi posse ad Deum, nisi *in* lege Dei: nam qvis exlex, atq; extra semitas mandatorum Dei, potest ad eum accedere? Sic qvoq; impossibile est, ut qvis vivat nisi *in* lege Dei. Nam qvis potest vivere extra legem Dei, & non ambulans in ejus præceptis? At conseqvi accessionem ad Deum, & favorem ejus *per* legem, & vivere *per* legem, id est per opera legis justificari, longè aliud sonat. Nam per Christum solum vita & justificatio: per eum solum accessio ad Deum.

Hæc fingunt Rabbini in *Bava bathra*, fol. 74. 1. & *Bemidbar rabb.* fol. 271. 1. *Ostendit qvidam cuidam Rabbino locum, ubi absorptus est Corah cum suis, atqve, Audi, inqvit, qvid dicunt. Audierunt eos dicentes,* משה ותורתו אמת *Moses & lex ejus est veritas. Uniuscujusq; mensis Calendis, volutat eos Gehennah, sicut caro volutatur in lebete, & Gehennah dicit,* משה ותורתו אמת *Moses & lex ejus est veritas.*

Verissimum qvidem est illud, in falsissimâ hâc legendâ, qvòd *Lex Mosis est Veritas:* at disce, O Judæe, saniùs judicare de ejus Veritate, qvod nempè non sit veritas ultima, non summa, sed Christus est ipsa veritas veritatis *Mosis*, ut cap. I, 17. *Lex data est per Mosen, sed gratia & veritas ἐγένετο per Jesum Christum.*

VERS. 7. Εἰ ἐγνώκειτέ με, &c.

Ardua res erat, expiscari cognitionem *Messiæ* ex Lege & Prophetis sub templo primo, at dupliciter ardua sub secundo. Nam sub templo primo *Moses* habuit velum solùm suum, & Prophetæ propriam solùm obscuritatem: At sub secundo duplicatur obscuritas per tenebras & fumum traditionum: qvæ non solùm veram doctrinam fidei & religionis obfuscaverant, sed & in summis fidei articulis, doctrinam, veræ ex diametro contrariam, introduxerant: ut in articulis de justificatione, de persona, regno, & officio *Messiæ*, &c.

Qvantum caliginis, & tenebrarum, ex his fumis, animis Apostolorum adhuc insederit, difficiliùs & audaciùs est emensurare. Agnoverunt *Jesum* esse verum *Messiam*, cap. I, 41. Matth. XVI, 16. si verò in ali-

aliqvibus non clarè judicarent de ejus officio, opere, & regimine, laborabant adhuc morbo gentis epidemico. Qvò ſpectare videntur verba præſentia, *Si me cognoviſſetis*, & plenè & rectè dijudicaretis de munere, opere, & authoritate *Meſſiæ*, in omnibus hiſce, qvæ doceo & facio, agnoſceretis voluntatem, mandatum, authoritatem patris.

Καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτόν.

Reddere licet, *A modo cognoſcite eum*. Hinc porrò agnoſcite Patrem in omnibus qvæ ego feci, atq; introduxi, aut ſum introducturus, atq; in iſtâ re acqvieſcite. Atq; in me, & in his qvæ ago, exiſtimate vos videre Patrem.

Vers. 8. Δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.

Cùm daretur lex *Moſi*, viderunt Iſraëlitæ Deum in gloriâ ſuâ: & tu, cum jam aliam legem & oeconomiam introducis, ſi patrem ejusq; gloriam oſtenderis, ſat nobis erit, & de eâ re non ambigemus ampliùs.

Vers. 16. Ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν.

Qvamvis פרקלט apud Judæos freqventiſſimè occurrat pro *advocato*, & ſenſus iſte tribuatur voci Παράκλητος hoc in loco, tamen aptiùs videtur, ſi reddas per *Conſolatorem*.

I. Inter nomina & titulos *Meſſiæ* apud ſcriptores Hebræos, *Menahem, Conſolator*, præcipuè obtinuit, & *dies Meſſiæ* apud eos vulgatiſſimè vocantur *Dies Conſolationis*.

Bab. Sanhedr. fol. 98. 2. Enumerantur nomina Meſſiæ, *Shiloh*, *Ijnnon*, *Chaninah*, *Menahem*. Et *Hieroſ. Beracoth*, fol. 5. 1. Refertur *Meſſiam* natum fuiſſe in *Bethlehemo*, nomine *Menahem*.

Luc. II, 25. Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ.

Targ. in *Hierem. XXXI, 6.* *Qvi deſiderant annos Conſolationis venturos.* Et ſoliti ſunt jurare per deſiderium ſuum videndi hanc Conſolationem, אראה בנחמה *ita videam Conſolationem*.

Jam ergò applica hæc verba Salvatoris: Expectatis Conſolationem

nem cum gente in *Messia* & præsentia *Messiæ*. Benè. At mihi qvidem est discedendum, & præsentia mea subtrahenda, verùm ego mittam vice mea alium Consolatorem.

II. Mœstorum & turbatorum erant jam Discipuli animorum, & talibus qvadrat meliùs promissio *Consolatoris*, qvàm *Advocati*.

VERS. 17. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

Observato, ut totus mundus jam succubuerit sub falsitate & errore: Gentiles sub spiritu delusionis, & Judæi sub delusione traditionum, elucebit & ratio tituli hujus, *Spiritus veritatis*, & qvàm oportunum & necessarium erat, ut spiritus iste jam mitteretur in mundum.

VERS. 26. Ὑμᾶς διδάξει πάντα.

Sic cap. XVI, 13. *Ducet vos in omnem veritatem.* Ubi meritò qværi potest, an qvisqvam unqvam, præter Apostolos, doctus & ductus fuerit *in omnem veritatem?* Verum qvidem est, qvod omnis fidelis ducitur in omnem veritatem necessariam sibi ipsi. At ducti sunt Apostoli in omnem veritatem, & necessariam sibi & universæ Ecclesiæ.

VERS. 30. Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων.

Cùm phrasiologiâ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων in vulgari gentis usu, Diabolum exprimeret ut dominantem Gentilibus, eodem sensu, benè intelligi potest in his verbis, cùm instaret jam tempus, cum contendendum inter Christum & Diabolum de dominio & regimine inter Gentiles.

VERS. 31. Ἐγείρεσθε ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

Statuminant hæc verba tempus & locum hujus orationis, qvæ continetur in capite hoc decimo qvarto. Locus erat *Bethania*, tempus erat cùm jam die Paschatis profecturi forent à *Bethania* Hierosolymam.

Ista qvæ à Christo dicta sunt capite decimo tertio, dicta sunt binoctio ante Pascha, idqve *Bethaniæ*, ubi Christus cœnavit in domo *Simonis*

nis

nis leprosi. Egit ibi diem posterum, & noctem alteram, & cùm jam tempus esset die Paschatis eundi *Hierosolymam* ad Pascha, tùm dicit, *Surgite, eamus hinc.* Qvid actum & dictum ab eo pridie Paschatis, dum adhuc moram traheret *Bethaniæ*, Evangelista non memorat. Hæc solùm memorat, qvæ dicta in ultimâ suâ valedictione, ante cœnam Paschalem, & à *Bethania* discessione. Ista, qvæ habentur capitibus XV, XVI, XVII. protulit post cœnam Paschalem, & institutam Eucharistiam.]

CAP. XV.

Vers. 1. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή.

IN Antithesi hæc sume ad ea, qvæ prædicantur de *Israële. Israël est vitis*, Psal. LXXX, 8. Esai. V, 7. Hierem. II, 21. &c. Atq;

In *Vajicra rabba*, fol. 207, 2, ℥. Fit parallelismus inter vitem & Israëlem, & notatur congruentia in sedecim particulis, & plerumqve vafris.

At illud, qvod præcipuè hic respiciendum, hoc est: Nempè qvòd hucusq; Israël fuerat vitis, in qvam insitus atq; insertus fuit qvicunqve se voluit ad cultum veri Dei recipere. Ast amodò plantandi omnes non in Israëlitismum, sed in professionem Christi. Huc spectat illud Act. XI, 26. qvòd Discipuli vocati sunt *Christiani*, & non ampliùs Judæi aut Israëlitæ.

Sermocinatur hæc Christus illicò post institutam Eucharistiam, ut diximus, & in Institutione Eucharistiæ, ille dixerat *Hoc est novum Testamentum in sangvine meo*, atqve illico dicit, *Ego sum vitis vera*, Hinc porrò futura est Ecclesia sub administratione novi testamenti, & non sub Judaica veteris, atqve hinc porro *Ego vera vitis*, in qvam inserendi omnes palmites Ecclesiæ, & non amplius in Vitem Israëliticam.

VERS. 3. Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε.

Cùm de vite & palmitibus sit sermo, videntur hæc verba alludere ad legem de ערלה *Orlah*, sive de præputio arboris nuper plantatæ, *Levit.* XIX, 23. Per primum triennium, fructus erat tanqvam non circumcisus, immundus, non comedendus: At vos ô palmites mei, jam mundi estis per verbum, idq; jam per triennium à me vobis prædicatum.

VERS. 4. Μείνατε ἐν ἐμοί.

Vera qvidem fixio & permansio in Christo est per veram fidem: at nonne Christus etiam speciatim monet contra Apostasiam ab Evangelio ad Judaismum, qvæ ita tandem grassabatur in Ecclesia?

VERS. 6. Ὡς τὸ κλῆμα.

Vid. *Ezech.* XV, 1. Ubi sic D. Kimchi: *O fili hominis, ego non interrogo te de vite qvæ fert fructum, nam talis est æstimanda, sed de palmite* (הזמורה) *qvi est inter arbores sylvæ, infrugifer, sicut & illæ.* Ubi per זמורה, qvam reddimus *palmitem* (ut vulgò redditur) intelligenda est *vitis aggrestis.* Et sic R. Sol. in locum, *ego non loqvor,* inqvit DEUS, *de vite, qvæ est in vinea, & fert fructum, sed de palmite vitis crescentis in sylvis.* Sensus ergò Prophetæ hic est, O fili hominis, qvidnam erit lignum vitis præ omni ligno vitis, scilicet agrestis, inter arbores sylvæ, qvæ infrugifera est, sicut & illæ.

Et hic sensus Salvatoris, omnis palmes in me, qvi non fert fructum, ejicitur, ut palmis vitis sylvestris, qvæ ad omnia inutilis præter focum.

Eodem significatu ego זמורה sumserim apud eundem prophetam, cap. VIII, 17. והנם שלחים את הזמורה אל אפם. Ubi nota Masoretica super vocem אפם. חד מן י"ח מלין תיקון סופרים, *qvòd hæc est una de octodecim vocibus, qvæ corriguntur à scribis*; & lectam volunt אפי. Prolixum foret varias super locum

Aa aa aa a com-

commentatorum ſententias recitare. LXX. editionis *Romanæ*, καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ὡς μυκτηρίζοντες. *Alexandrinæ*, καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ἐξαποστέλλουσιν τὸ κλῆμα ὡς μυκτηρίζοντες. Targ. מיתן בהתא לאפיהון. *Adducunt confuſionem ad faciem ſuam*: & variis modis Rabbini & alii. אפם, aut ut lectum volunt Maſorethæ אפי, ego non per *nares* reddiderim, ſed per *iram*: ut hic ſit ſenſus, *hi faciunt abominationes iſtas, replentes terram iniqvitate, converſi ſunt ad irritandum me: Et ecce mittunt palmitem* vitis ſylveſtris ad *iram meam*, vel ad *iram ſuam*, i. e. qvam meruerunt.

Qvaſi dicat, eodem modo, qvo addit qviſpiam lignum ad focum, palmitem vitis ſylveſtris ad ignem, ut accendatur vehementius, ſic & illi mittunt, & apponunt palmitem ad iram meam, vel ad iram ſuam qvam meruerunt, ut excandeſcat acrius. Seqvitur ergò, *ergo & ego faciam in furore, non parcet oculus meus*, &c.

VERS. 12. ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

Hieroſ. Beracoth, fol. 3. 3. *Unoqvoqve Sabbato addiderunt hanc benedictionem ſuper Ephemeriam iſtam, qvæ functa officio ſuo, hebdomadâ elapſa, jam exiit. Ille qvi hanc domum habitat, plantet inter vos* אחוה אהבה שלום ריעות, *fraternitatem, dilectionem, pacem, amicitiam.*

Sæpiùs repetit Salvator hoc mandatum, *diligite invicem*: & *novum præceptum* vocat, cap. XIII, 34. Nam traditiones antiqvaverant mandatum de mutuâ dilectione, magnâ ex parte: idqve præcipuè per impia vota. Cujus aliqvod ſpecimen habes, Matth. XV, 5. & plura in tractatu *Nedarim*. Vid. & Matth. V. v. 43. *Odio habebis inimicum tuum*: obtinuit in ſcholis: & ſuper iſtud præceptum, *diliges proximum tuum ſicut teipſum*, charitativam hanc gloſſam habes in

Chetubb. fol. 37. 2. *Sotah*, fol. 8. 2. *Diliges proximum ſicut teipſum*, ברור לו מיתה יפה *id eſt, decerne ei mortem facilem*, nempè cùm morte mulctandus eſt per Synedrium.

Cùm recognoſcis freqventem iterationem hujus præcepti, *diligite invicem*, recognoſce & illud Matth. X, 34. *Non veni pacem mittere, ſed gladium*: Et meditare horrendas iſtas ſeditiones & ſtra-

ſtrages, qvibus inundata atq; obruta eſt gens iſta, ipſâ in ſe per diſſidia cruenta & bella civilia ſæviente, & clariùs percipies neceſſitatem hujus præcepti, & veritatem iſtius ſermonis, *per hoc noſcent omnes, qvòd diſcipuli mei eſtis, ſi diligatis mutuò.*

VERS. 15. Ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα, &c.

Sic de Abrahamo *amico DEI*, Gen. XVIII, 17. 18.

VERS. 16. Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε.

Nam apud Judæos in more erat, ut diſcipuli eligerent ſibi magiſtrum.

Avoth, cap. 1. hal. 6. *Jo'ua ben Perachiah dixit*, עשה לך רב, *Acqvire tibi magiſtrum, atq; obtine tibi collegam.*

VERS. 22. Ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον.

Sic etiam verſ. 24. Utrobiq; eſt ſermo de peculiari iſto peccato, rejectione *Meſſiæ*. Si ego non iſta locutus fuiſſem, atqve feciſſem, qvibus planè demonſtravi, me eſſe *Meſſiam*, illi rei non fuiſſent rejectionis mei. At cùm hæc fecerim, ſatis patet, eos ex mero odio mei patriſq; ea actitare, qvæ actitant. Exponit Salvator, qvodnam peccatum velit, Cap. XVI, 9.

CAP. XVI.

VERS. 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

DE ejectione à totâ congregatione Iſraelis hoc eſſe intelligendum, eò facilius credo qvod ita à Judæis contra Samaritanos proceſſum noverim: qvibus odioſi diſcipuli *Jeſu*, æqvè ac Samaritani, atqve illos freqventiſſimè כותים *Cuthæos*, appellant æqvè ac hos.

 Sic

Sic ex ecclesiâ ejectum, bonis suis spoliarunt, ut Ezr. X, 8. qvod & fecerunt cum Shammatizato. *Moed Katon,* fol. 81. 2. Unde qværi etiam potest, an Shammatizatio non ejecerit ex totâ congregatione? Et secundo qværi, an ejectus è totâ congregatione unqvam fuerit readmissus? Notetur illud in

Avodah Zarah, fol. 7. 1. כולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית *neminem horum recidivantem recipiunt iterum in æternum.*

Docent Glossatores, sermonem esse de plebeiis aut laicis, qvi sibi aliqvandò normam religiosam assumentes, iterum retrograediuntur. Non admittunt eos לחברות, in ordinem aut societatem istam iterum. An igitur recidivantes ab Evangelio ad Judaismum suum, admissi sunt rursus in Ecclesiam Judaicam, cùm discesserant anteà à Judaismo? Sed hæc obiter.

Erat reverà duplex Epocha persecutionis Ecclesiæ Apostolicæ, ante Apostasiam scil. illam, de qvâ freqvens mentio est, & pòst. De istâ Apostasiâ prædixerat Salvator in tremendâ illa parabolâ de spiritu immundo ejecto, at redeunte cum septem pejoribus. Et *sic erit,* inqvit, *improbæ huic generationi.* Matth. XII, 45. Et vestigia ejus observare licet in unaqvaqve ferè Apostolorum Epistola.

Jam ergò observetur illud II. *Thessal.* II, 3. *Non adveniet Dies Domini,* ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας: *Dies Domini,* de qvo agit, est cùm adventurus Christus in vindictâ & ultione suâ contra Hierosolymam, & gentem Judaicam, de qvâ phrasiologiâ dicturi sumus ad cap. XXI, 22. Diem illum præcessuræ erant *Apostasia* & revelatio *Hominis peccati*: qvod & ex ipsâ historiâ temporum demonstrari posset, si historicum ageremus aut Chronographum.

Cùm itaqve severa nimis & trux persecutio excitata fuerat ab infidelibus Judæis ante istam apostasiam, non parum aucta est post, & ab infidelibus, & Apostatis: qvam distinctionem benè observare potes ex hoc commate.

Δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ.

Sic קנאין *Zelotæ,* qvorum mentio in

Sanhedr. fol. 81. 2. קנאין פוגעין בו *Zelotæ interimunt eum.*

Glos-

Glossa: *Hi sunt viri probi, qvi zelo afficiuntur in causa Dei.* Qvi transgredientem propriis manibus immediatè interfecerunt, non exspectato judicio Synedrii. Sic loco allegato: *Sacerdotem, qvi ministrat in immunditiâ, non adducunt ad Synedrium, sed extrahunt ex atrio, & excerebrant sarmentis ligni* paratis ad fovendum focum in altari.

Qvantorum malorum, & effusionis sangvinis causa, potuerit esse prætextus talis Zeli erga Deum, facile est cuivis concipere, & dira exempla manifestarunt. Hinc toties illi aggressi lapidare Salvatorem. Hinc conjurati qvadraginta illi & plures contra *Paulum*. Et Zelotæ isti, qvorum carnificina tàm famosa in Judaicâ historiâ, ansam horrendæ suæ immanitatis arripuerunt primùm ab hâc licentiâ,

Ab istiusmodi nebulonibus parùm in tuto esse potuerunt discipuli Christi: & revera tripliciter periclitabantur. I. A fulmine excommunicationis, unde illi bonis & opibus suis spoliati, Heb. X, 31. II. A sententiâ Synedrii, eos vel ad flagella damnante, vel ad necem. III. Ab hisce *Assysinis*, nam nomine hoc nimium in *Europa* noto, eos appellemus. *Assasini* & *Assasinatio* nobis profertur: *Assysini* Gul. Tyrio, qvem, de nominis origine legere est operæ pretium, de Bell. Sacro lib. 20. cap. 31.

VERS. 8. Ἐλέγξει τ̄ κόσμον περὶ ἁμαρτίας, &c.

Abfuerat Spiritus Sanctus à populo, qvoad dona sua Prophetica & extraordinaria, per qvadringentos jam annos aut circiter: & cùm jam redditus & effusus esset modo & mensurâ tàm mirandis, non potuit non evincere, *Jesum esse verum Messiam*, Filium Deum, qvi Spiritum sic effuderat: & conseqventer non potuit non redarguere mundum de peccato, qvod in eum non crederet.

VERS. 10. Περὶ δικαιοσύνης ἢ, &c.

De *Justitia* Christi hoc intelligendum, nemo non promptè consenserit, at de qvanam Justitiâ hic agitur, de Justitiâ ejus personali & inhærente, an de Justitiâ ejus communicata & justificante? De utraqve.

I. Qvòd ascendit ad Patrem, satis arguit, *Justum* eum esse, & nullo omninò reatu teneri, qvamvis ut reus condemnaretur ab hominibus.

II. Qvòd effudit Spiritum, arguit *meritum* Justitiæ suæ, aliter non potuerat Spiritum tali modo donâsse.

Et de Justitia ejus justificante hic agi præcipuè, facilè hoc persvadere potest, qvòd de eâ tot & tanta celebrantur in Scripturâ.

Esai. LVI, 1. *Salus mea appropinqvat, & Justitia mea ut reveletur.*

Dan. IX, 24. *Ut introducat Justitiam æternam.*

Hierem. XXIII, 6. *Hoc est nomen, qvo vocabitur, Jehovah Justitia nostra.* Et in Epistolis Apostolicis, præsertim verò Paulinis, celebratur hæc Justitia freqventissimè, nobilissimè: Et est qvidem maximum, & præcipuum subjectum doctrinæ Evangelicæ.

Vice plurium sumamus illud *Rom.* I, 17. *In Evangelio revelatur Justitia Dei, ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ex fide in fidem.* Qvæ verba benè qvidem commentari possunt in hanc clausulam & præcedentem.

I. Lex docet fidem, nempè ut credamus in Deum. Sed Evangelium docet procedendum esse ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, nempè à fide in Deum, ad fidem in Christum. Nam vera & salvifica fides, non est mera & nuda innixio immediatè in Deum, qvalem fidem profitentur Judæi, sed fides in Deo, mediante fide in Christo.

II. In lege revelatur Justitia Dei *damnans*, in Evangelio Justitia *Justificans*. Et hoc est magnum Evangelii mysterium, qvòd peccatores justificantur, non solùm per gratiam & misericordiam divinam, sed & per Justitiam divinam, per Justitiam scil. Christi, qvi est *Iehovah*, & qvi est *Iustitia nostra.*

Et Spiritus veritatis cùm advenit, redarguit & erudiit mundum in duobus hisce magnis fidei articulis, in qvibus toto cœlo erratur à Judæis. Nempe de verâ & salvificâ fide, fide scil. in Christo, & de verô modo & formali causa justificationis, per Justitiam scil. Christi.

At qvomodo formatur argumentum? *Ego eo ad Patrem*, ergò evincatur mundus de Justitiâ meâ justificante.

I. *Vado ad Patrem*, plus denotat qvàm *Vado in cœlum*: nam omnes salvati dicuntur ire in cœlum: sed per phrasiologiam videtur Salvator hoc innuere: Perfectò opere, pro qvo peragendo misit me Pater in mundum, jam ad eum redeo. Jam verò opus

Chri-

Christi peragendum pro Patre, erat varium, manifestatio patris, prædicatio Evangelii, debellatio hostium Dei, peccati, mortis, diaboli: præcipuum verò, & à qvo pendebant omnia reliqva, erat, ut persolveret obedientiam vel Justitiam obedientialem DEO; Creavit Deus hominem, ut obediret creatori; qvod cum non faceret, sed à diabolo seductus esset in inobedientiam, ubi jam tùm gloria Dei? Triumphat Satanas, qvòd totum genus humanum in *Adamo*, contra Creatorem calcitrans, ei factum foret obediens, & castra sua seqveretur. Necesse ergò erat, ut Christus in carne humanâ, veniret in mundum, ut vindicaret gloriam Dei, per solutionem obedientiæ, à genere humano debitæ, & dignæ Deo. Persolvit ergò obedientiam, qvæ præponderavit inobedientiis omnium mortalium, imò dicam & diabolorum, nam persolvit infinitam. Persolvit justitiam, per qvam peccatores justificandi, qvæ æqvipollebat justitiæ damnanti, nam persolvit infinitam. Hoc erat præcipuum & maximum opus peragendum à Christo pro patre, ut persolveret talem obedientiam & justitiam: & hæc Justitia est magnum & nobile thema, & subjectum doctrinæ Evangelicæ, Rom. I, 17. & de eâ necessario & primariò erudiendus erat mundus, & in gloriam justificantis, & in manifestationem veræ doctrinæ justificationis. Jam ergò planè argui potuit de hâc Justitiâ, ex hoc, qvòd Christus rediret ad patrem, qvod facere non potuisset, nisi perfecto opere, ad qvod præstandum fuerat missus.

II. Non sine ratione additur, *& vos me non videtis amplius*: i.e. qvamvis vos mihi amicissimi, conjunctissimi, tamen præsentiâ meâ non fruemini amplius, unde argui potest, qvòd merito meo fruimini: præsertim verò, cùm vos videat mundus donis Spiritus mei ita locupletatos.

VERS. II. Περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων, &c.

Judicatum fuisse diabolum, benè notum, cùm Salvator eum devicerit per obedientiam mortis suæ, Heb. II, 14. Atqve indicium primum istius judicii & victoriæ erat, cum Christus à mortuis resurgeret: proximum, cùm gentiles è carcere Satanæ liberaret, per Evangelium, eumqve ipsum carceri mancipa-

rit,

ret, ut *Apoc.* XX. verſ. 1. 2. qvi locus in hæc verba optimè commentatur.

Utrumqve arguit planè, Chriſtum judicaturum totum mundum, nempè omnes in ipſum non credentes, cùm jam judicaverit Principem mundi. Atqve hîc in mentem revocaveris ſententiam Judæorum de Judicio ſub *Meßia*: ipſum non omninò judicaturum Iſraelem, ſed Gentiles ſolùm: imò Iſraelitas potiùs judicaturos Gentiles, qvàm ipſos eſſe judicandos: At qvi judicavit Principem hujus mundi, authorem infidelitatis, judicabit etiam omnes infideles.

VERS. 12. *Οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.*

Talia erant, inſtitutio Sabbati Chriſtiani, & abolitio Judaici (cujus rei rationem & fundamentum, reſurrectionem ſcil. Chriſti, adhuc non cognoverunt.) Rejectio gentis Judaicæ, cùm illi expectarent regnum reſtituendum Iſraeli, Act. I, 6. Totalis antiqvatio rerum Moſaicarum, Introductio omnium gentium, & alia pertinentia ad regnum Dei, Act. I, 3. Nam qvamvis ille planè locutus fuerat de excidio Hieroſolymæ, Matth. XXIV, qværi tamen poteſt, an illi *rejectionem gentis* etiam intellexerint: an intellexerint omnia Moſaica abolenda, qvamvis ille aliqvid in rem talem obſcurè inſinuaverat, &c.

VERS. 13. *Ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει.*

Et mox, *ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*, verſ. 14. Dictum eſt primum ſecundùm dialectum & morem gentis, ut loqvatur ad captum. אם שמעו אומרים, *ſi audierunt, docent*, *Sanhed.* cap. 11. hal. 2. Ubi ſermo eſt de judice in Synedrio inferiori, conſulente ſuperiora Synedria: primùm triumviralia, & *ſi illi audierunt, docent*: ſin minùs, pergit ad ſupremum.

Poſterius concipi poteſt ſumptum ex *Eſai.* XI, 2. præſertim ſi *λήψεται* ſit idem qvòd יקח: ſi verò Salvator ſenſum vocabuli protulerit per יקבל & in eo etiam morem loqvendi ſecutus eſt familiarem, & vulgo notum, Et videtur qvòd in hunc ſenſum inclinavit, qvia non dicit, *λήψεται καὶ δώσει*, ſed *λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ*: qvod

qvod Judæus intelligeret יקבל מן תלמודי *accipiet de doctrina*, aut instructione mea. Nam Spiritus missus est à filio instructor, sicut filius à patre redemptor.

VERS. 16. Καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα.

Non videbitis me, qvia vado ad patrem, & videbitis me, qvia vado ad Patrem: i.e. non videbitis me personaliter, sed videbitis me virtualiter aut operativè. Non viderunt qvidem eum, cùm lateret in sepulchro, at viderunt iterum cùm resurrexerat: sed hoc sensu ego qværo, an verba hæc sint sumenda, qvanqvam sit verissimus, qvia sic duriusculè sonaret, videbitis me, *qvia* vado ad Patrem: sed intellexerim potiùs de ascensu ejus in cœlum, post qvem non viderunt eum amplius, sed viderunt tamen in influxu suo & largitione Spiritus. Qvo congruunt optimè ista, qvæ seqvuntur, *in illo die non interrogabitis me qvicqvam* (prout jam interrogaturi eratis, vers. 19.) Petite à patre in nomine meo, atqve ille omnia revelabit vobis de qvibuscunq; petieritis.

VERS. 24. Ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου.

Intellige hæc de donis spiritus extraordinariis, & facilia sunt omnia. Orarunt omnes fideles in nomine *Messiæ*, & cùm hi *Jesum* agnoscerent *Messiam*, orarunt in nomine *Jesu Messiæ*. At hucusq; nihil extraordinarium petierant in nomine *Jesu*: non virtutem edendi miracula, non revelationem mysteriorum, & futurorum, non spiritum Prophetiæ, &c. nam non necesse iis adhuc erat hæc petere in ejus nomine, cùm ipse præsens foret, qvi hæc exhiberet pro eorum necessitate: ast amodò, cùm ille absens, qvodcunq; horum petierint in nomine ejus, pater donabit. Commentatur optimè in hæç verba illud Act. IV, 29. 30. Talia petite cùm opus fuerit in nomine meo, & qvodcunq; petitis, accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum, cùm videatis me etiam à vobis absentem, tamen à vobis non abesse.

Illa qvæ & hic, & alibi in sermonibus Christi, scholasticam

 ven-

ventilationem ſubeunt, ſcholis relinqvimus : & plurima omittimus, de qvibus plurima dici poſſent, qvia ab aliis jam ſunt dicta. Animi & penſi noſtri fuit, pauca notare qvæ vel non ab aliis notata, vel non ubiq; obvia. Memores tituli hujus opuſculi, *Horæ Hebraicæ & Talmudicæ*, in diſputationes Theologicas & Scholaſticas parcius exſpatiamur.

CAP. XVIII.

Vers. 1. Πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν Κέδρων.

LITIGATUR circa articulum pluralem τῶν, & circa accentum in Κέδρων: idqve ſub hac notione, ne conciperetur, relationem aliqvam eſſe ad Cedros: qvo conceptu deceptus eſt non nemo dum commentatur, *dicitur torrens Cedron, id eſt Cedrorum ibi creſcentium.* Sic & Arabs hoc in loco, עבר ואדי אלארז *Trans torrentem Cedri.* At II. Sam. XV, 23. & I. Reg. II, 37. retinet vocem קדרון.

Apud Talmudicos קדר ſignificat *ſtercus.*

Schabb. fol. 33. 1. נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן. Ubi gloſſa reddit קדר per נקבים, *exoneratio alvi.* Aruch per רעי *ſtercus*, & ſenſus clauſulæ eſt, *plures moriuntur ex non congrua exoneratione ventris, qvàm ex fame.*

Non dixerim, vocem קדר iſto ſenſu adhibitam fuiſſe in primævâ denominatione torrentis *Kidron* : qvin potiùs qvòd ſic dictus fuerit torrens ob *nigrorem*, aqvis ſcilicet ejus fimo & cœno atratis : nam erat revera potiùs cloaca urbis, qvàm fluviolus. At cùm קדר in uſu eſſet etiam pro *ſtercore*, qvod eſſe potuit, cùm exararetur verſio Græca, forſan interpretes iſti, vocabulum iſtud Hebræum in Græcum tranſtulerunt, qvod iis non infreqvens, ita ut χειμάῤῥου τῶν Κέδρων idem iis ſit qvod נחל קדרון.

Ὅπου ἦν κῆπος.

Hortos & paradiſos circa urbem habuerunt magnates populi,

puli, etiam in monte Oliveto. Nam non erant horti intra urbem, *Bava kamah*, cap.7.ad fin.

Joma, fol. 58. 2. *Sangvis redundans post aspersionem altaris interioris effunditur ad fundamentum occidentale altaris exterioris. Et sangvis redundans ab altari exteriori, effunditur ad basim ejus Australem: & sangvis iste & ille concurrentes, descendebant per meatum subterraneum in torrentem Kidron.* ונמכרין לגננין לזבל ומועלין בהן *& venditi sunt hortulanis, ad stercorandum* hortos, *atqve illi dato pretio utuntur iis.* Nam sangvis, qvi fuerat semel in usum sacrum dicatus, non potuit adhiberi in usum communem sine transgressione: Hortulani igitur pro eo pecuniam numerarunt, qva coëmeretur sacrificium pro transgressione.

VERS. 3. Μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων.

Talmudicis באבוקות ולפידים. Qvidnam autem אבוקות, Φανὸς, conjice ex

Succah, fol. 51. 2. *Saltarunt* (in festo Scenopegiæ) *manu tenentes* אבוקות של אור *faces ardentes.* Gloss. *Jactarunt faces in altum, & manibus iterum eas excipiebant: Erantq; nonnulli eorum in hac facultate adeò periti, ut sic agere possent cum qvatuor, imò cum octo facibus, unam jactando, & aliam excipiendo.*

VERS. 10. Μάλχος.

Nomen inter eos usitatissimum, *Malluch*, Nehem.X, 4.27. Μάλχος Ἄραψ, *Joseph. Antiq.* lib. 13. 9. Erat & hoc nomen dirissimi istius Christianismi hostis *Porphyrii*, itemqve patris ejus ut *Luc. Holsten.* in vita Porphyrii: ubi & plures istius nominis recenset.

Prostraverat in terram verbo suo Christus eos, qvi illum erant prehensuri, ut de fuga discipulorum pacisceretur, & provideret, atq; ut divinam suam potentiam demonstraret. Resurgentes illi eum aggrediuntur, *Judas* osculatur, manus illi injiciunt, & tùm *Petrus* stringit gladium, &c.

VERS. 13. Πρὸς Ἄνναν πρῶτον.

Nam erat ille *socer Caiaphæ*, atqve erat pariter סגן הכהנים

Sagan sacerdotum, Luc. III, 2. סגן כהניא Targ. in II. Reg. XXIII, 4. Jam verò *Sagan* erat idem cum הממונה *Præfecto*, de qvo tàm freqvens mentio apud magiſtros.

Joma, cap. 3. hal. 1. אמר להם הממונה *dicit iis præfectus*. Gloſſa: סגן הוא ממונה *præfectus eſt Sagan.*

Sanhedr. fol. 19. 1. סגן היינו ממונה *Sagan idem eſt qvi præfectus.*

Freqventiſſima eſt mentio apud Talmudicos *R. Ananiæ* סגן הכהנים *Sagan ſacerdotum*, ut *Joma*, fol. 8. 2. *Shekalim*, cap. 6. hal. 1. &c. Periit ille in obſidione urbis cum *Rabban Simeone*, & *Iſmaele*, *Tſemach David*, & *Juchaſin* fol. 57. Verùm illum ego ſuſpicarer potiùs fuiſſe acrem iſtum judicem Pauli Act. XXIII, qvàm *Annam* hunc noſtrum.

Qvare autem ducerent Chriſtum ii, qvi eum prehenderant, ad *Annam Sagan* priùs, qvàm ad *Caiapham* Pontificem, rationem unam reddit Evangeliſta, nempè qvia erat ſocer *Caiaphæ*, ſub qvâ & alia concludi poteſt, nempè qvod grandævior foret, & majoris experientiæ, & peritior in lege: Nam erant aliqvandò ſummi Pontifices, qvi erant indoctiſſimi, qvod colligi poteſt ex ſuppoſitione iſtâ in

Joma, cap. 1. hal. 6. *Si Pontifex maximus ſit ſapiens, exponit, ſin minus, exponunt ei: Si aſſvetus ille lectioni, ipſe legit, ſin minus, legunt coram eo.*

At verò *Sagan Sacerdotum*, neceſſe erat ut eſſet doctior, utpote qvi curaret de rebus templi & miniſterii, qviq; aſſiduè iſti penſo incumberet & præſens foret, cùm ſummus Pontifex rariùs præſens foret, atqve in iſtis rebus verſaretur.

Juchaſ. & *Aruch.* לא היה ממונה לכהונה גדולה עד שנעשה סגן *non erat rite promotus qviſpiam ad Pontificatum, niſi antea fuerat Sagan.* Cautè ſcilicet proviſo, ut in Saganatu experientiam in legibus & ritibus lucraretur, unde aptior evaderet Pontificatui. Verùm cùm crearentur Pontifices, non tàm propter merita, qvàm per ambitionem & pecuniam, indoctiſſimi nonnunqvam gradum iſtum aſcenderunt. Et nonne tu de iſto grege, O *Caiapha*?

Videntur ergò Jeſum ducere primùm ad *Annam*, ut conſilio ejus dirigeretur *Caiaphas*, atqve duce eo in iſto negotio procederet, ipſe

ipse forsan non omnium mortalium doctissimus. Et ignosce mihi, O Pontifex, si ego sententiam istam tuam, *præstat ut unus moriatur pro populo potiùs, qvàm pereat totus populus*, prudentiæ & gravitati tuæ non ascribam, qvin potiùs ferociæ & temeritati, qvamvis in proprium finem, te inscio, eam direxerit spiritus sanctus.

Aliam rationem, qvare Christus primùm ductus ad *Annam*, exhibebimus posteà.

ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου.

Si glossa ista, qvam exhibuimus super eadem verba, cap. XI, 51. hîc non qvadrabit, eâ congruitate qvâ illic, adjice & hanc, qvæ benè qvadrabit utrobiqve. Nempè qvòd tanta foret vicissitudo in summo Pontificatu, novo Pontifice annuatim ferè introducto, ut non absqve aliqva necessitate esset, peculiarem istam circumstantiam memorare, *Caiaphas erat Pontifex istius anni.*

Joma, fol. 9. 1. *In templo secundo, qvod stetit tamen* 420. *annis, ministrarunt plures qvàm trecenti Pontifices. De his* 420. *annis deme* 40. *annos, qvibus ministravit Simeon Iustus: &* 80. *qvibus ministravit Iochanan, &* 10. *qvibus Ismael ben Phabi, & ut dicitur* 11. *qvibus Eleazar ben Harsom, & tùm computa, & qvisqvam Pontifex, non complevit annum suum.*

De hoc numero Pontificum diminuitur plurimum in *Vajicra rabba*, fol. 189. 1. *In templo primo, qvoniam in eo ministrarunt in veritate, ministrarunt tantùm octodecim Pontifices, pater & filius & nepos successivè. At sub Templo secundo, cùm Pontificatum pecuniâ obtinerent, (sunt etiam qvi dicunt, qvòd alter alterum incantationibus interemerunt) ministrarunt octoginta Pontifices: sunt qvi dicunt, Octoginta unus; Alii, Octoginta duo; Alii, Octoginta qvatuor. Inter eos Simeon Iustus ministravit* 40 *annis. At cùm Pontificatum coëmerent nummo, abbreviati sunt anni eorum. Historia est de qvodam, qvi misit per filium suum duos modios argenti* (ad coëmendum Pontificatum) *atqve modii ipsi erant argentei. Et prostitit alius, & misit per filium suum duos modios auri, atqve ipsi modii erant aurei.*

De discrepantia numerorum non disputabimus: Forsan numerant Gemaristæ cum summis Pontificibus, etiam *Saganim*, atqve eos, qvi annuatim deputati sunt ut vicarii summi Pontificis, si

qvid immunditiei illi occurreret. Sunto 80. Pontifices aut circiter, tàm freqventes erant immutationes in Pontificatu, & succesſionum viciſſitudines, ut Pontifex hujus ánni, vix fuerit vel præcedentis vel ſubſeqventis: qvamvis qvidem in *Caiapha* aliqvantùm aliter foret: Tamen hoc de illo non immeritò additur ab Evangeliſtâ, vulgarem & communem ſtatum Pontificatus tacitè adnotante.

VERS. 15. Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, &c.

Videtur nonnullis eſſe hîc confuſio aliqva ordinis hiſtoriæ: Intertexendum ergò hoc loco volunt verſiculum 24. Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν, &c. qvippe qvòd ea, qvæ referuntur hinc porrò, acta ſunt in aula *Caiaphæ*, non in aula *Annæ*.

Ordinem hunc noſtrum retinent interpretes Syr. Arab. Vulg. & alii, invertunt *Nonnus, Carthus. Beza*, atqve eo referente *Cyrillus*, &c. Tacita qvidem hoc in loco eſt tranſitio, & inuſitatior trajectio verborum iſtorum in verſ. 24. qvarum nec hæc ratione ſuâ caret, nec illa.

I. Obſervandum eſt illud Matth. XXVI, 56. Marc. XIV. v. 51. *Tunc diſcipuli omnes relicto eo fugerunt.* Et nonne in numero fugientium erat Petrus, ut & alter hic diſcipulus, cùm *omnes* fugerent? Docet ergò tranſitio Evangeliſtæ, qvòd nec Petrus nec alter eum ſecuti ſunt ad aulam *Annæ*: qvin qvòd pro tempore, timiditate confuſi erant, & abſconditi: verùm ſeipſos tandem recolligentes, prorepunt, & recipiunt ſe ad turbam, jam ad aulam *Caiaphæ* tendentem: vel ſaltem ad aulam tendunt.

II. *Annas* non potuit judicialiter qvicqvid de Chriſto pronuntiare ſolus: nam cùm diſqvirendum erat de diſcipulis & doctrinâ ejus, atq; teſtes & pro & contra producendi, efflagitavit hæc res conceſſum Synedricum: Miſit *igitur* eum ad *Caiapham*, ubi & Synedrium. Et rejicit Evangeliſta mentionem iſtius miſſionis, uſqve dum mentionem habuerat de modo procedendi.

At qvare & qvo jure abeſt ipſe *Annas* à Synedrio? Num proceſſum ritè eſt in Synedrio magno, ſi non adeſſet completus ſeniorum numerus ſeptuaginta unius? Reſpondeat

Mai-

Maimon. Sanhedr. cap. 3. *Non necesse est, ut consessus septuaginta unius, sedeant omnes simul in loco suo in templo: at cùm necessario congregandi sunt omnes, congregentur.* ובשאר העתות *ast aliis temporibus, si cui sit aliqvod aliud negotium, exeat, & negotia sua peragat, & redeat. Et hoc cautum est, ne sint pauciores qvàm viginti tres semper considentes, dum durat Sessio. Si opus sit cuiqvam exeundi, prospiciat an sint viginti tres de collegis suis adhuc considentes, si ita, exeat, sin minus, maneat usqve dum intret alius.* Rationem aliam absentiæ Annæ reddimus illicò.

ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ.

Nonnus notum eum Pontifici supponit ἰχθυοβόλου παρὰ τέχνης, *ex arte sua piscatoria.* Alii aliunde ortam hanc notitiam opinantur. In qva re aliqvid statuere foret audacius. A qvacunqve tandem causâ processerit, oportunius inde potuerat iste discipulus ללמד עליו זכות defensorem Christi, ut testis, egisse propter istam notitiam. Nam

Sanhedr. fol. 32. 1. דיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה, *ordiuntur judicia capitalia à parte defensoriâ, & non à parte accusatoriâ. Omnibus licuit pro parte defensoriâ agere, non omnibus licuit pro accusatoriâ.*

Ibid. fol. 40. 1. *Incipiunt à parte defensoriâ. Unus testium dicit* יש לי ללמד עליו זכות *habeo qvo eum defendam. Et scholaris aliqvis dicit; habeo qvo eum accusem,* משתקין אותו, *silentium ei indicunt. At scholaris aliqvis dicit, Habeo qvo eum defendam, ad seipsos eum evocant, atqve inter se collocant, nec descendit ille inde per totum diem.*

Num sic processum cum Salvatore? Num pro innocentiâ ejus manifestandâ actum primùm, & producti testes? Si ita, adsunt *Petrus* & discipulus alter, qvi possunt pro eo testari: at negât *Petrus* se eum scire.

Vers. 18. ὅτι ψῦχος ἦν.

Frigus erat, nam profunda nox erat, instante jam gallicinio. Et rationem hanc experientiâ suâ doctus, reddit *Biddulphus* noster,

ſter, qvi Hieroſolymis extitit tempore Paſchali. *Nos ſenſimus ardorem,* inqvit ille, *ſupra illum, qvem ordinariè percipimus in Anglia ipſa media æſtate, unde miratus ſum, qvomodo ita frigeſceret Petrus. Aſt intra paucos dies ſolutum eſt dubium. Nam decidunt rores grandes, qvibus à ſole non adhuc areſfactis, fit frigus, noctu præſertim,* &c.

Imò ſupponunt traditionum patres, gelu & nives occurrere poſſe in tempore Paſchatis, in Canone iſto,

Maimon. Kiddush hodesh, cap. 4. *Non intercalant annum* לא מפני שלג ולא מפני הצנה *propter nivem aut propter gelu.*

Intercalatio anni reſpexit potiſſimùm ſolennitatem Paſchalem: nempè ut per interjectionem menſis intercalati, matura eſſent omnia, atqve apta iſti ſolennitati. Si, cùm jam adveniret menſis *Niſan,* non matureſceret adhuc hordeum idoneum ad offerendum manipulum, interpoſuerunt menſem, qvem vocarunt *Adar ſecundum*: Item ſi viæ non erant adhuc aptatæ, ad itinerandum, ut populus non poſſet ad Hieroſolymas aſcendere: Si pontes fracti, ut non poſſent fluvios tranſire, interjecerunt menſem, ut cùm, poſt iſtum menſem, *Niſan* jam intraret, parata eſſent omnia ad ſolennitatem Paſchalem reqviſita. At ſi gelu aut nix foret, cùm ordinario ſuo curſu introiturus eſſet *Niſan,* iſtius ergò, non intercalabant omninò. Unde planum eſt, occurriſſe nonnunqvam gelu, aut nivem iſto tempore.

Vers. 21. Ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας.

Nonne Jeſus hîc appellat jus & normam uſitatam? nempè ut primùm evocentur teſtes pro parte defenſoriâ ſaltem audiendi primum erant tales: (at qviſnam audet *pro* eo teſtari?) Dicitur *Matth.* XXVI, 59 qvòd Primarii ſacerdotes, & Seniores, & totum Synedrium ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, *qværebant falſum teſtimonium contra Ieſum,* at num qværebant, qvæſo, verum teſtimonium *pro* eo? Et num cum falſis ſuis teſtibus egerunt pro more? Severo & accurato examine eos explorantes, imò terrentes מאיימין & gravi hortatu monentes ad veracitatem? (qvod ſecundùm jus fieri oportuit, *Sanhed.* cap. 4) De hâc re plurimum dubito.

Vers.

VERS. 28. ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα.

I. Ostendimus ad *Marc.* XIV,12. comestionem agni Paschalis, nunqvam tralatam fuisse à vesperâ diei decimi qvarti jam exeuntis : nec propter Sabbatum, imò nec propter immunditiam congregationis : ita ut pluribus non opus sit ad confirmandum, Judæos ipso isto tempore, agnum suum comedisse, qvo & Christus. Hoc tantùm adjiciamus. Supponatur eos domum *Pilati* introivisse, atqve inde immunditiã contraxisse, ex tecto Ethnici; nonnè immunditia ista æstimata fuit sub prædicamento טבול יום Si ita, tùm lavare se potuerunt vespere, & mundi esse ad comedendum agnum Paschalem, si modò ille istâ vesperâ comedendus: Ast eum comederant vesperâ antecedente.

II. Τὸ Πάσχα igitur hîc apud Evangelistam nostrum non agnum Paschalem denotat, sed *Chagigam* Paschalem : de qvâ hæc pauca observemus.

I. Deut. XVI,2. וזבחת פסח & *sacrificabis Pascha Domino Deo tuo oves & boves.* Ubi R. Sol. *Oves* (*sicut dicitur, de agnis aut hædis : Boves*) *pro Chagigah.* Et R. Bechai in locum : *Oves* לחיוב פסח *in debitum Paschatis, Boves* לשלמי חגיגה *in sacrificia Chagigæ.* Sic & R. Nachmanid. *Boves* לחוג חגיגה *ad celebrationem Chagigæ.*

Pesachin, fol. 70.2. צאן זה פסח *Oves pro Paschate,* בקר זו חגיגה *Boves pro Chagigah.*

Gloss. ibi pag. 1. *Nonne Pascha est solùm de agnis aut hædis? Exod.* XII,5. *Si ita, qvare dicitur* בקר *Boves? Ad adæqvandum omne qvod adhibetur ad Pascha.* מה פסח דבר שהוא חובה *sicut Pascha* (i.e agnus Paschalis) *est ex debito, & non fit nisi* מן החולין *de pecoribus communibus* (i.e. nec de primogeniis nec decimis) *ita & hoc* (de bobus) *est ex debito, & non nisi de communibus.*

Vid. II. Paralip. XXX,24 &c. & XXXV, 8.9.

II. *Chagigah* erat pro lætitia & exhilaratione : secundùm illud in Deut. XVI,14. *Et lætaberis in festo tuo,* &c. Atqve inde sacrificia, qvæ in istum usum parata sunt, vocantur שלמי שמחה *sacrificia pacifica,* vel Eucharistica *hilaritatis.*

Cc cc cc c III. Pro-

III. Proprium tempus adducendæ Chagigæ, erat dies decimus qvintus.

Aruch in חג. *Edebant, bibebant & lætabantur, & sacrificium Chagigæ, ad qvod adducendum tenebantur die decimo qvinto,* vel die festo, i.e. festi primo, &c.

Erat qvidem, cùm adducerent *Chagigas* die decimo qvarto, sed hoc non adeò usitatum, & sub certis conditionibus, de qvibus

Pesachin, fol. 89.2. *Qvandonam adducunt Chagigam cum agno?* בזמן שהוא בא בחול בטהורה ובמועט *qvandò venit in die alio hebdomadis, & non Sabbato, qvando in munditiâ, & qvando in parvitate.* Postremam clausulam explicet Glossa, reliqvas nos posteà.

במועט *id est, si agnus sit minùs qvàm qvòd satisfaciat toti societati, tum parant Chagigam, & comedunt Chagigam primùm, & deindè agnum,* &c.

Et ratio redditur à glossatore alio. *Nempè ut mediocriter satientur* ventres comedentium, anteqvam incipiant comedere de agno, nam si famelici aggrederentur agnum, corpore minutum, illi autem numero multi, periculum esset, ne ossa frangerent, dum esurienter roderent.

Hujus & aliarum notionum ergò, reputant magistri *Chagigam* diei decimi qvarti, multis numeris non adeò absolutam, ac diei decimi qvinti, qvorum discussiones producere foret prolixius. Hæ sufficiant.

Pesachin, ubi ante: *R. Issai dicit; Chagigah diei decimi qvarti, non est de officio*: & aliqvantùm pòst:

R. Eliezer dicit, per Sacrificia pacifica, qvæ mactant vespere diei festi (primi) *non fungitur qvisqvam officio suo, vel qvoad lætitiam, vel qvoad Chagigam.*

Et jam redeamus ad verba Evangelistæ.

III. Dies decimus qvintus erat, cùm renuerent patres Synedrii intrare prætorium Pilati, ne polluerentur, qvin qvòd comedere possent Pascha; hoc est *Chagigam.*

I. Cum vulgo loqvitur Evangelista, cùm eam vocat *Pascha.*

Zevachin, fol. 7. 2. *Scriptum est, observa mensem Abib,* ועשית פסח

פסח *ut facias Pascha.* שיהו כל עשיותיו לשם פסח : *Ut sint omnia, quæ facis, sub nomine Pascha.*

Menachoth, fol. 3. 1. עגל ופר ששחטן לשום פסח *vitulus & juvencus, qvem mactant nomine paschatis*, vel pro paschate. Nota illud, vitulus est Pascha, uti & agnus.

II. Sese parant & astringunt hi seniores ad comedendam *Chagigam* Paschalem isto die, qvia dies inseqvens erat Sabbatum: Nam *Chagigah* non pepulit Sabbatum.

Pesachin, ubi ante. חגיגה אין דוחה את השבת *Chagigah non pellit Sabbatum.* Atqve inde illud, qvod protulimus ante; qvod Sabbato non erat adducenda *Chagigah*, ut nec in causa immunditiei, qvippe qvod *Chagigah* & immundities, qvamvis pellerent Pascha, non tamen pepulerunt Sabbatum.

VERS. 31. Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

Num jocatur, aut iis irridet Pilatus cùm dicit, *accipite eum & secundùm legem vestram judicate eum?* Non negandum est, judicia capitalia adempta esse à Judæis quadraginta annis ante excisionem urbis, prout ipsi affirmant freqventissimè: Ast unde ista ademptio? Vulgò recipitur, Romanos jam Judæorum dominos à Synedriis eorum abstulisse potestatem & licentiam judicandi in capitalibus: De qvâ qvæstione fusè diximus ad Matth. XXVI, 3. Pauca hic adjiciamus.

I. *Avodah Zara*, fol. 8. 2. *Rabh Cahna dicit, cùm ægrotaret R. Ismael bar Jose, miserunt ad eum dicentes, dic nobis, O domine, duo aut tria qvæ aliqvando dixisti nobis nomine patris tui. Dicit iis, centum & octoginta annis ante excidium templi, dominabatur regnum impium* (Romanum) *Israeli. Octoginta annis ante excidium templi* גזרו טומאה על ארץ העמים *determinarunt* (patres traditionum) *de immunditiâ terræ Ethnicorum, & circa vasa vitrea. Quadraginta annis ante excidium templi migravit Synedrium, & sedit in tabernis. Qvid sibi vult hæc traditio? Rabh Isaac bar Abdimi dicit, non judicarunt* דיני קנסות *Judicia mulctativa.*

Gloss. *Talia erant judicia, de mulctando inferentem vim, & allicientem virginem, & circa pretium servi* —— *cùm ergò non sederunt in con-*

conclavi Gazith, non judicarunt de iis, & sic cessarunt judicia ista mulctativa.

Sic perit pars una judiciariæ potestatis, non per Romanos abrepta, sed qvasi è manibus decidens ipsius Synedrii. Nec à Romanis abrepta ab iis est potestas judicandi in capitalibus, sed ipsi per oscitantiam & stolidam suam lenitatem eam amiserunt: Nam sic pergit Gemara.

Dicit Rabh Nachman bar Isaac, ne dicat qvòd non judicarunt judicia mulctativa, sed qvòd non judicarunt judicia capitalia. Atqve unde hoc? כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן *cùm viderent, qvòd ita multiplicarentur homicidæ, ut non possent eos judicare, dixerunt, præstat nobis, ut migremus è loco ad locum* כי היכי דלא לחייב *nam qvomodo possumus* (hic sedentes, & non punientes eos) *reatum non nobis contrahere?*

Obligatos se existimabant ad puniendum homicidas, dum federent in conclavi Gazith שהמקום גורם *nam ipse locus astrinxit:* verba sunt Gemaristarum: super qvæ gloss. *Conclave Gazith erat ex dimidiâ parte intra sanctum, ex dimidiâ, extra: & ratio erat qvia reqvisitum erat, ut Synedrium sederet prope divinam majestatem. Atqve hinc est qvod dicunt, qvicunqve instituit judicem non idoneum, est ac si plantaret lucum juxta altare Domini, sicut scriptum est, judices & officiarios statues tibi, atqve illicò seqvitur, Non plantabis tibi lucum juxta altare Domini,* Deut. XVI. vers. 18. 21. *Migrarunt igitur è Gazith & sederunt in Tabernis: Nam qvamvis Tabernæ forent in monte templi, ast illic non sederunt tàm prope divinam majestatem ac in conclavi Gazith.*

Rem totam ordine compingamus.

I. Stolidissima erat lenitas Synedrii circa judicia capitalia, idqve hâc præcipuè ratione, qvia horrendum erat, morte plectere Israelitam. Vah ille est de semine Abrahami, de sangvine Israelis, neqvaqvam ille asperè tangendus!

Bava Mezia, fol. 83. 2. *R. Eliezar b. R. Simeon, prehendit fures. Misit ad eum R. Joshua ben Korchah dicens,* חמץ בן יין, *O acetum fili vini* ; (i. e. ô fili neqvam boni patris) *qvousqve tu tradis populum Dei nostri ad occisionem. Respondit ille,* מכלה קוצים מן הכרם *ego eradico sentes è vineâ. Cui alter, veniat ipse Dominus vineæ,*

neæ, atque ipse eradicet. Nota, fures Israelitici sunt populus Dei, oh! noli tangere, sed refer eos ad judicium Dei. Et

Fol. 84.1. Cùm R. Ismael b. R. Jose constitueretur magistratus à rege, *occurrit tale qvid ei, nam reprehendit eum ipse Elias, dicens, qvousq; tu tradis populum Dei nostri ad occisionem?*

Hinc illud qvod & adduximus alibi ex

Maccoth, fol. 7. 1. *Synedrium, à qvo vel unus morte plectitur intra septennium, vocatur destructorium. R. Eliazar ben Azariah dicit, Imò, à qvo vel unus intra septuaginta annos.*

II. Nemo non promptè conceperit ex fatuâ hâc lenitate, & laxatione habenarum judicii, crescere velle numerum latronum, homicidarum, atqve omnimodæ neqvitiæ: crevitqve eo usqve ut nec posset, nec auderet Synedrium, sicut oportuit, de hisce flagitiis animadvertere. Silent leges inter scelera: & de justitiâ punitivâ adeò est conclamatum, ut nec de homicidiis incertis habeatur scrutinium, nec de certis judicium.

Sotah, fol. 47.1. *Ex qvo multiplicati sunt homicidæ, cessavit decapitatio vaccæ*: & loco ante citato in

Avodah, fol. 8.2. *Cùm viderent, qvòd adeò multiplicati erant homicidæ, ut non possent eos judicare, dixerunt, discedamus*, &c.

Sic & in causâ adulterii, qvod & observavimus ad cap. VIII.

Maimon. in Sotah, cap. 3. *Ex qvo multiplicati sunt adulteri palàm sub templo secundo, dissolvit Synedrium probationem adulteræ, per aqvas amaras*, &c.

Non magis itaqve ablata sunt judicia capitalia à Synedrio per Romanos, qvàm ablata est decapitatio vaccę per Romanos, aut ablata exploratio uxoris suspectæ per Romanos: qvod nemo dixerit. Qvinimò

III. Cùm viderent patres Synedrii, inane esse contendere contra illuviem, & inundationem maleficiorum ingruentium & grassantium, & qvòd contra ea authoritate suâ valere non possent, nec prout æqvum erat judicare, determinant de non judicando: & cùm se astrictos opinarentur ab ipsâ majestate loci, dum considerent in *Conclavi Gazith* (in ipso atrio Israelis coram altari) ad judicandum secundùm authoritatem loci, jam verò ita facere non possent ob superbientes neqvitias, excusserunt se e conclavi isto, & recesserunt in tabernas in Atrio Gentium,

& exinde in loca alia, de qvibus mentio in *Rosh hashanah* fol. 31. 1.

IV. An redierint unqvam ad conclave Gazith? si qværitur, affirmativum tuetur glossa in

Avodah Zarah fol. 8. 2. *Cùm pro tempore viderent necessarium esse, contulerunt se ad istud conclave.* Eadem habes etiam in *Chetubb.* fol. 30. 1. Super hanc traditionem

Traditio R. Chaiæ, A die, qvo excisum est templum, qvamvis cessarit Synedrium, tamen non cessarunt qvatuor mortes (qvæ erant à Synedrio infligendæ.) *Nam qvi reus erat lapidationis, aut ille decidit de tecto, aut bestia aliqva eum dilaceravit; qvi reus erat combustionis, aut cecidit in aliqvod incendium, aut serpens aliqvis eum momordit; qvi reus occisionis* (per gladium) *aut traditus est regno Ethnico, aut latrones invaserunt eum; qvi reus strangulationis, aut submersus est in aliqvo fluvio, aut suffocatus est anginâ.*

Objicitur, qvare dicitur, *à die qvo excisum est templum,* & non dicitur *qvadraginta annis ante excidium templi?* Respondet Glossa: *Aliqvandò pro necessitate temporis rediit Synedrium ad conclave Gazith,* &c. Ast excipit ומשום דיני נפשות ברציחה לא היו חוזרין לעולם *Verùm ad judicia capitalia in causa homicidii, redierunt nunqvam: Nam ratio migrationis erat propter homicidia, qvia viderunt, qvòd multiplicati fuerunt homicidæ:* &c.

V. Dum non sederet Synedrium magnum in conclavi *Gazith,* extincta sunt judicia de capite in omnibus aliis Synedriis.

Glossa una: *Non judicarunt de capitalibus in Synedriis inferioribus in aliqva civitate, nisi dum sederet Synedrium magnum in conclavi Gazith.*

Alia: *Qvo tempore sedit Synedrium magnum in loco suo, ut oportuit, juxta altare, tunc judices constitues in omnibus portis tuis, ad judicandum in capitalibus, at cùm recessit Synedrium magnum, cessarunt omnia judicia capitalia.*

VI. Migravit Synedrium à *Gazith,* ut vidimus, qvadraginta annis ante excidium urbis: atqve ipsissimum idem est, qvod dicitur, qvòd *qvadraginta annis ante excidium urbis ablata sunt judicia de capite:* & jam tu judica ô lector, de ratione ablationis, qvòd Romani non in causâ fuerint, sed ipsi Judæi, atqve ipsum Synedrium. Cùm recederet illud à conclavi *Gazith,* evanuerunt ista judicia, & cur

cur recederet, videmus planè, ipsis Judæis enarrantibus: Non disputamus de initio horum 40 annorum (inchoaverim ego à sesqvianno ante mortem Salvatoris.) non alio referenda sunt verba præsentia Synedrii ad Pilatum, qvàm ad istam rationem, de qvâ egimus: Ἡμῖν ὀυκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι ὀυδένα. Et qvare tandem ô Patres? Qvia necessitate coacti recessimus à conclavi Gazith; ubi si non sedeamus, judicari de capitalibus non potest, vel à nobis, vel ab ullo alio Synedrio.

At qvanam necessitate coacti? Qvia ita multiplicati sunt homicidæ, ac eò audaciæ creverunt, ut nec possimus nec audeamus de iis animadvertere, qvod, si ibi sedeamus, ipsa majestas loci à nobis efflagitat.

Notandum est illud apud Evangelistas, qvòd cùm noctu examen Christi habuerant in aulâ Caiaphæ, manè congregatum est totum Synedrium, ut de morte ejus sententiam ferant: Ast ubinam illud? In Gazith absqve dubio, si propriis Canonibus atqve institutis adhæserint. *Eo se receperunt aliqvandò urgente necessitate*, ait Glossa ante citata, *exceptâ solùm causâ homicidii*, cujus reatus Jesus non postulabatur.

Aut esto, conventum & concessum ab iis fuisse in Tabernis, vel in loco aliqvo alio (qvod qvidem cum traditione suâ minimè convenit) num veraciter, & ut res erat, cum Pilato agunt, cùm dicunt, Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι ὀυδένα? Dixerat ille, *accipite illum & secundùm legem vestram judicate eum.* Judicavimus qvidem, sed non possumus eum vel qvemvis alium morte afficere. Num hæc reverà vera? Unde igitur lapidatio protomartyris Stephani? Unde etiam lapidatio Ben Sarda in Lyddâ? Hieros. Sanhedr. fol. 25.4. Vivicomburium filiæ sacerdotis scortantis? Babyl. Sanhedr. fol. 52. 1. Juchas. fol. 51. 1.

Probabile est, eos neminem, ex qvo migraverant à Gazith, adhuc morte mulctasse, unde Pilato persvadere de ea re erat faciliùs. Saltem odium trucidationis Christi à se amoliri ambiunt, qvantum possunt, & turbam timentes, si ipsi trucidarent, evasionem hanc, qvæ aliqvo qvidem colore veritatis non penitùs caruit, sibi qværunt, & pro voto iis succedit, divinâ providentiâ sic disponente, ut innuit Evangelista vers. 32. *Ut sermo Jesu impleretur, qvem dixerat significans, qvâ morte erat moriturus*: Crucifixione scil. morte Romana.

Dum

Dum hæc cogito, ſubit illud, qvo nihil in beſtiæ Romanæ deſcriptione Apocalypticâ notatu dignius : *Draco dedit poteſtatem ſuam beſtiæ*, Apoc. XIII, 4. Non ita dixeris de imperio Aſſyriaco Babylonico aut qvovis alio, nam non ita dicit ſcriptura. Et dictat ratio, & docet eventus aliqvid patratum fuiſſe à Româ pro Dracone, qvod non ab aliis imperiis : videlicet interemptionem filii Dei. Qvam rem obſervare habemus, qvotieſcunq; clauſulam iſtam ſymboli noſtri recitamus, *paſſus eſt ſub Pontio Pilato*; id eſt interfectus eſt ab imperio Romano.

VERS. 37. Τί ἐστιν ἀλήθεια;

Dixerat Chriſtus, *ad hoc veni in mundum, ut teſtimonium perhibeam veritati*. Qvaſi dicat, non negabo, me eſſe regem ſicut tu dicis, nam ad hoc veni in mundum, ut atteſtarer veritati, occurrat qvodcunq; periculi occurrere poteſt. Cui Pilatus: *qvid eſt veritas* ? id eſt, qviſnam eſt verus hujus rei ſtatus ? Qvod tu tàm pauper dicas te regem; & dicas te regem, & tamen non de hoc mundo? Qvænam eſt medulla, & verus ſenſus rei tàm ænigmaticæ?

Aut eſto, qvod Chriſtus, cùm diceret, *ut atteſtarer veritati*, per *veritatem* intellexerit generaliter Evangelium, qværit Pilatus, qvaliſnam illa veritas ? At ſilet Evangeliſta, an ad iſtam qvæſtionem reſponderit CHRISTUS, an Pilatus reſponſum ſit moratus.

CAP. XIX.

VERS. 2. πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, &c.

INDICIUM indubitatum, qvòd regnum ejus non de terrâ, cùm coronetur tantùm *ſpinis & tribulis*, maledictione terræ, Gen. III, 18.

Purpuream veſtem induerat ei Herodes, Luc. XXIII, 11. & milites coronam hanc addunt : atqve illos etiam ei purpuream veſtem

vestem induisse dicitur pariter, id est, nudato antè illo ut flagellaretur.

VERS. 13. Εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον.

Qvidnam est qvod objiciatur, si dixerit qvis, qvòd Evangelista per hunc titulum intellexerit *conclave Gazith*, ubi sedes Synedrii? Et qvòd cùm Judæi nollent ire in prætorium Pilati (& nonne tribunal ejus in prætorio?) ipse iverit in prætorium & tribunal eorum.

Refert Aristæas, qvòd *Templum spectavit ad ortum*, *posterioribus ejus ad occasum tendentibus*, τὸ δὲ πᾶν ἔδαφος λιθόστρωτον καθέστηκε, *& totum pavimentum erat lapidibus constratum*: cui attestantur Talmudici, & speciatim de pavimento, *Josephus* memorabili historiâ,

De excid. lib. 6. cap. 7. *Julianus* qvidam in exercitu *Titi* centurio, Judæos in atrio templi stupendâ audaciâ & strenuitate proseqvens & occidens, habens autem in calceis suis clavos freqventes & acutos fixos, ὥσπερ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ἕκαστος, *prout habuit miles unusqvisqve*, καὶ κατὰ λιθοστρώτου τρέχων, *per pavimentum lapidibus constratum currens, labitur & cadit supinus*, &c.

At nonne *conclave Gazith*, habuit pavimentum lapidibus stratum modo accuratiori & nobiliori? Unde aliter ejus nomen?

Dictum est לשכת גזית *conclave Gazith*, inqvit Aruch, *qvia structum fuit lapidibus dolatis*. Nonne & ita etiam reliqva conclavia?

In *Bava Mezia*, fol. 117. 2. & *Bathra*, fol. 2. 1. distingvunt inter גויל, & גזית, & כפיסין, & לבינין, *Lapides rudes, & dolatos, & semilateres, & lateres*. Jam ergò cùm plurima fuerint conclavia circum atria, num illa ex lapidibus rudibus, aut lateribus structa, hoc autem solum ex lapidibus dolatis? Magis uniformis procul omni dubio erat tota structura. Et tùm probabiliorem rationem vix excogitaveris, qvare locus iste præ omnibus aliis dictus fuerit *Gazith*, qvàm à pavimento lapidibus dolatis strato modo accuratiori. Qvidnam igitur vetat, qvò minùs per λιθόστρωτον hoc in loco intelligatur iste locus?

Object. Conclave *Gazith* erat in loco ſancto, & non licitum *Pilato* Ethnico, illuc ingredi.

Reſp. I. At ſi per vim vellet, qvis reſtiterit?

II. Qværo an ille non potuerit in *conclavi Gazith* ſedere, & tamen non eſſe extra limites *atrii gentium*, in qvod ingredi licuit Gentili? Pars qvidem dimidia iſtius conclavis erat in atrio Iſraëlis, aſt in iſta parte ipſi patres Synedrii non ſederunt, qvia non licitum erat cuiqvam in iſto atrio ſedere niſi regi ſoli. Dimidia autem altera pars, in qvâ ſederunt, erat in *Chel*, & protenſa ut videtur ulteriùs in atrium gentium. Nam ſi חל, vel intermurale foret latitudine decem tantùm cubitorum, ut *Middoth* cap. 2. hal. 3. arctum & contractum nimis erat illud ſpatium, ad ſeſſionem ſeptuaginta virorum, ſi conclave non extenderit ſe aliqvantùm in atrium gentium.

Ἑβραϊστὶ δὲ γαββαθᾶ.

Syrus reddit per גפיפתא, id eſt περίβολον. Qvod qvidem ad ſenſum noſtrum poteſt accommodari, nam חל *Chel*, in qvâ pars hujus conclavis erat περίβολος ambiens omnia atria, excepto iſto gentium.

An verò γαββαθᾶ reddit λιθόστρωτον Hebraicè? גב *Gab*, inter alia ſignificare *ſuperficiem*, non opus eſt probatione: Pavimentum autem & ſuperficies ſoli benè poſſunt converti, ubicunq; eſt pavimentum: Et prout conclave iſtud dictum eſt ſingularius *Gazith* propter pavimentum, lingvâ veteri Hebræorum, ſic etiam benè dici potuit גבא, & גבתא eodem reſpectu, lingvâ præſenti Judæorum. Et notetur illud in

Hieroſ. Sanhedr. fol. 18. 3. זקנים שהיו יושבין על גב מעלית בהר הבית: Qvid ſi redderem, *Seniores qvi ſedent ſuper Gab ſupremum in monte Templi.* Sed non contendimus.

VERS. 14. Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα.

Id eſt *præparatio Chagigæ*: de qvâ diximus ad Cap. XVIII, 28. & fuſiùs ad Marc. XIV, 12. ubi etiam diximus de verbis ſeqventibus, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη.

VERS.

VERS. 20. Ἑβραϊστί.

Id eſt, lingva Tranſeuphratenſium vel Chaldaicâ, ut notavimus ad Cap. V.

VERS. 22. Ὃ γέγραφα γέγραφα.

Uſitatiſſima talis phraſiologia etiam apud magiſtros.

Chetubb. fol. 96. 1. *Vidua ſi prehendat*, vel occupet *bona mobilia* mariti ſui defuncti in alimoniam ſuam, מה שתפסה תפסה *illud qvod prehendit, prehendit*. Id eſt, hoc qvod fecit, ſtat & obtinet, & bona iſta mobilia ei cedent.

Menachoth, fol. 3. 1. *Si qvis dicat, obligo me ad offerendum oblationem de ſartagine, offert autem de craticula, aut ad offerendum de craticula, & offert de ſartagine,* מה שהביא הביא *illud qvod obtulit, obtulit.* Id eſt, qvod & ab iis freqventiſſimè uſitatum, מה שעשוי עשוי *qvod factum eſt, factum eſt*, & non eſt revocandum.

Jevamoth, fol. 106. 2. *Sive ſit diſcalceatio Leviri ante conſputationem in ejus faciem, ſive ſit conſputatio ante diſcalceationem*, מה שעשוי עשוי *qvod factum eſt, factum eſt*, & ſtat & obtinet.

Vaticineris velim, Pilate, cum Caiapha ferè: *Qvod ſcripſi* (JESUS NAZAR REX JUDÆORUM) *ſcripſi*, & ſtabit & obtinebit, nec alius Rex *Meſſias* ab iis obtinendus in æternum.

VERS. 23. Ἔλαβον τὰ ἱμάτια καὶ τὸν χιτῶνα, &c.

Per ἱμάτια intelligi videntur omnia ejus veſtimenta, excepto pallio, vel veſte exteriori, ſuper qvam, qvia inconſutilis erat, jecerunt ſortes.

Targ. in *Pſal.* XXII, 19. עלוי פתגי ירמון עדבין *ſuper ſindonem meam jecerunt ſortes*; nam פתגא eidem eſt *Sindon*, Prov. XXXI, 24. סדין nempè, ut convertitur cum טלית.

Matth. V, 40. Θέλοντι τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Id eſt, ei qvi vult auferre veſtimentum tuum exterius, dimitte ei etiam interius.

VERS. 25. Εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ.

Sic *Bava Mezia*, fol. 83. 2. קם תותי זקיפה וקא בכי *stetit sub cruce* (vel sub patibulo) *& flevit*. Historia est de *R. Eliezero ben R. Simeon*, qvi jusserat iratus suspendi fullonem : לבחר רנח רעתיה, at cùm ad sanam mentem rediret, deferve-scente jam ira, abiit post eum ut illum liberaret, at non potuit, nam illum suspenderant, recitavit ergò illud, *qvi custodit os suum & lingvam, custodit animam suam ab angustia. Stetit sub patibulo & flevit*, &c.

Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ.

Id est Uxor *Cleophæ*, vel *Alphai*. Nam

I. Confer Marc. XV, 40. *Erant fœminæ spectantes è longinqvo, inter qvas erat Maria Magdalena, & Maria mater Jacobi parvi, & Jose.* Jam verò sat notum est, patrem *Jacobi parvi*, & *Jose* fuisse *Alphæum*, Matth. X, 3.

II. Occurrit nomen חלפי freqventer apud Talmudicos, flexile in lectione, vel in *Alphai*, vel in *Chleophi*.

Echah rabbathi, fol. 79. 4. *R. Berechiah* וחלפי בר זיבר.

Midras Coheleth, fol. 82. 4. *Dicunt R. Chaija & R. Achah* בשום ר' חלפיי.

Hierof. Nazir, fol. 55. 3. *Rabbi* חילפיי *interrogavit R. Jochanem. Beresh. rabba*, fol. 14. 4. א' ר חלפאי.

VERS. 26. Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου.

I. *Maimon*. in אישות, cap. 18. אלמנה ניזונת מנכסי יורשין *Vidua sustentatur de bonis hæredum* (defuncti) *qvamdiu vidua est, donec recipiat dotem suam.*

II. Defuncto *Josepho*, & jam moriente *Jesu*, non sunt hæredes, nec, ut probabile, opes, qvibus *Maria* vidua sustentetur : in extremis igitur agens Christus de eâ re curat : & qvidem absqve dubio curaverat anteà. Nam vix concipiendum est, eum nunc pri-

primùm de alimoniâ matris cum *Johanne* sermonem habuisse, qvin qvod anteà promissionem de eâ re ab illo acceperat. Atqve inde amor iste, qvo illum præ aliis est prosecutus. Verba ergò ejus ad matrem, *Mulier ecce filius tuus*, & vicissim ad Johannem, *ecce mater tua*, huc respiciunt, ac si dixisset, hic ex hoc tempore, qvo me filio tuo privata es, instar filii tui futurus est, qvi te alat: & sic vice versa ad *Johannem*.

VERS. 29. Σκεῦος ἔν ἔκειτο ὄξους μεστόν.

Ast nonne hoc erat præter morem, ut aceto repleretur, qvin potiùs *οἴνῳ ἐσμυρνισμένῳ, vino myrrhato*, ut Marc. XV, 23?

Ex aliis Evangelistis liqvet, Christo fuisse propinatum bis.

I. Anteqvam affigeretur cruci, Matth. XXVII, 33. 34. *Cum venissent in locum, qvi dicitur Golgatha, dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum. Et crucifixerunt eum*, vers. 35.

Sic solitum cum damnatis à Synedrio: poculum nempè iis præbere, at vini myrrhâ aut thure mysti, ut bibentes à se alienarentur, & insensibiliores fierent cruciatuum, & audaciores contra mortem.

Sanhedr. fol. 43. 1. *Prodeunti ad supplicium capitis* משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין *potum dant aliqvid thuris in poculo vini.* Οἶνον ἐσμυρνισμένον, Marc. XV, 23. Atqve hâc dederunt ratione (ut immediatè seqvitur) כדי שתטרף דעתו *nempè ut turbaretur ejus intellectus.* Poculum Narcoticum, inebrians aut stupefaciens.

Vinum cum myrrhâ mistum, inqvit Marcus, at Matthæus *Acetum cum felle.* Forsan utrumqve: Nam ut seqvitur loco allegato, נשים יקרות שבירושלם היו מתנדבות ומביאות אותן *Fœminæ generosæ in Hierosolyma, sponte sua adduxerunt tale poculum.* Atqve erant absqve dubio in Hierosolyma fœminæ, qvæ huic officio erga Jesum non deessent: at ille, inqvit Marcus, noluit bibere. Tum probabile est milites, vel aliqvos de Judæis obtulisse ei poculum aceti & fellis per ludibrium: de eo etiam respuit bibere. At esto, fuisse unum tantùm poculum, idqve de aceto & felle, ut benè conciliari possint duo Evangelistæ, observamus ad Matth. XXVII, 34.

II. Damnatis à Synedrio non opus erat ulteriori poculo, nam illi citiſſimè interfecti, ſitim non ſenſerunt. At crucifixio diutiſſimè damnatum detinuit ſub tormine & cruciatu,& tormina & cruciatus ſitim provocarunt. Ita ut videatur poſitum fuiſſe vas aliqvod juxta crucem, poculento aliqvo aut aqvâ plenum,qvo crucifixus ſitim reſtinguere poſſet,cùm opus efflagitaret. An acetum erat de more apud Romanos, an ex ludibrio hac vice? non qværimus: Novit Chriſtus acetum ſibi dandum, cùm diceret, *ſitio*, imò dixit *ſitio* ex propoſito, ut daretur acetum in adimpletionem Prophetiæ.

Πλήσαντες σπόγγον ὄξους.

ספוג שבלע משקין: *Spongiam quæ abſorbet potum*: Ut *Kelim* cap.9.hal.4. ספוג שבלע משקין טמאים *ſpongia quæ abſorpſit liqvores immundos, & ab extra eſt ſicca, ſi decidat in furnum;polluit*,&c.

Καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες.

Matth.XXVI,48. περιθεὶς καλάμῳ: & ſic Marcus.

I. Si אזוב ſit *Hyſſopus*,ut ſvadere poteſt congruentia ſoni, habuit varias ſpecies.

Parah, cap.11.hal.7. כל אזוב שיש לו שם לווי פסול *qvæcunqve hyſſopus habet nomen adjunctum*,vel Epitheton, *non eſt idonea*,ad aſperſionem immundi. Nam erat, ut ibidem ſeqvitur, אזוב יון *Hyſſopus Græca.* אזוב כוחלורת *Hyſſopus fucatâ*: forſan coloris ſtibii, אזוב רומי *Hyſſopus Romana.* אזוב מדברי *Hyſſopus Agreſtis.*

II. Jam verò,qvòd hyſſopus aliqva in culmos creverit,cannarum aut calamorum inſtar,patet partim ex illo qvod immediatè ſeqvitur, *halacah* proximè ſuccedente , ubi ſic diſtingvitur לקטו לעצים & לקטו לאוכלין *colligit hyſſopum*,pro cibo, aut colligit pro ligno: & partim ex illo, qvod differitur in

Succah,fol.13.1. Ubi inter mentionem cannarum, calamorum,

rum, surculorum, qvibus obtexerunt tentoriola sua, structa pro festo tabernaculorum, memoratur אזוב. *Hyssopus.*

VERS. 31. Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ Σαββάτου.

Nam I. Erat Sabbatum. II. Erat dies qvo comparuit populus in templo, secundùm præceptum illud Exod. XXIII, 17. III. Erat dies qvo oblatus est manipulus primitialis, secundùm præceptum, Levit. XXIII, 11.

I. Die decimo qvinto, qvi erat dies festus, & festi primus, pararunt Hagigas suas, qvibus convivarentur pro lætitiâ festi: & notandum illud in

Joma, fol. 20. *Unoqvoqve die decinerarunt altare in gallicinio: at in die Expiationis à mediâ nocte* וברגלים מאשמורת הראשונה *Et in tribus festis à vigilâ primâ.* Et paulò pòst: *In tribus festis cùm plurimi adessent Israëlitæ, & plurima essent sacrificia, decinerarunt altare à vigiliâ primâ.* לא היתה קריאת גבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל nam *prius qvam foret gallicinium, repletum est atrium Israëlitis.* Non vereor enim reddere קריאת גבר *Gllicinium*, qvamvis in ipsissimo loco allegato disputetur, an denotet *Gallicinium*, an proclamationem τοῦ *Sagan*, vel præfecti Templi: istam scil. de qvâ mentio

Ibid. fol. 28. 1. *Dicit iis præfectus, ite & videte num appropinqvet tempus mactandi victimas. Si adesset tempus, ille qvi conspectum missus respondet, lucescit*, &c.

Si hoc sensu intelligenda esset phrasiologia קריאת גבר, vides tamen populum congregatum in atrio ante lucem auroræ: at non dubito, qvin qvòd denotet *Gallicinium*, qvod pluribus firmari posset, si esset locus. Et congregatio populi in atrium tàm cito mane, diebus hisce festis, erat hac ratione: qvia die primo festi offerenda erant innumera sacrificia pacifica (שלמים) pro *Hagigis*, & die secundo innumera etiam holocausta pro comparitione.

Verum est, non mactatas esse victimas ante lucem auroræ, ast ante mactationem, benè supponas pecudes mactandas subiisse

ſe examen τȣ̃ *Mumcheh*, vel qvorundam qvi in iſtud munus deputati ſunt, ut ſcrutarentur pecudes ſacrificandas, an ſine labe, atqve altari idoneæ forent necne. Hinc conventum in atrio & adducta ſacrificia tàm cito mane. Et jam ſubeat animum tuum *Annas Sagan*, vel Præfectus. Nonne ille etiam in templo multo mane, ut de rebus ibi agendis provideat & curet? Recordare illud anteà allatum, *dicit eis præfectus, Ite & videte, num ſit tempus mactandi*, id eſt, num appareat aurora. Atqve hinc forſitan rationem colligas, cur *Annas* non fuerit cum reliqvis in aulâ *Caiaphæ*, & cur ad eum adducatur Salvator anteqvam ad illos, qvia negotia ejus in templo non permiſerunt eum cum aliis ſedere, & voluerunt *Jeſum* coram eo ſiſtere, anteqvam ille in templum concederet ad munus ſuum.

Cùm afforet tempus, mactata ſunt ſacrificia iſta deſtinata pro Hagigis: & illa de iis, qvæ pertinuerunt ad altare, aut ad ſacerdotem, eo ceſſerunt, reliqvum beſtiæ ceſſit offerentibus, unde inſtitutæ convivationes, & ſuper eas lætitiæ & exhilarationes pro more feſti.

Erat hæc Παρασκευὴ τȣ̃ Πάσχα, verſ. 14. atqve erat illud, Πάσχα iſtud cui ſe reſervantes ſeniores Synedrii, noluerunt intrare Prætorium, cap. XVIII, 28.

II. Inclinanti in noctem die iſto, exierint illi qvi deputati erant à Synedrio ad demetendum manipulum primitialem.

Menacoth, fol. 65. 1. *Deputati à Synedrio ad metendum, prodierunt* מערב יום טוב *veſpera diei feſti* (primi) *& conſtrinxerunt ſegetes in manipulos propè à terra, ut meſſio eſſet facilis. Omnes urbes qvæ in vicino erant, congregatæ eò erant, ut meſſio fieret majori cum pompâ. Cùm jam inciperet tenebreſcere, dicit ille qvi meſſurus, ſol occidit, & reſponſum eſt, benè: Sol occidit, & reſponſum eſt, benè; Falce hâc, & illi, benè: Falce hac, & illi benè; In caniſtro hoc, & illi Benè: In caniſtro hoc, & illi, Bene. Et ſi Sabbatum foret, dicit ille, hoc Sabbato, & illi, benè: Hoc Sabbato, & illi, benè; Metam: & illi, Mete: Metam, & illi, Mete: & ſic ille ter hæc omnia, & reſponderunt illi ter ad omnia, benè, benè, benè. Atq; omne hoc propter Baithuſæos, qvi dixerũt, nõ eſt meſſio manipuli exeunte die feſto.*

Circa illam ergò diei horam, qvô ſepultus eſt Salvator, prodierunt ad hanc meſſionem, & cùm ingreſſum jam eſſet Sabbatum, meſſuerunt: nam hoc opus pepulit Sabbatum.

Ibid

Ibid. fol. 63. 2. *R. Ananias Sagan ſacerdotum dicit, Sabbato metebatur manipulus, in Seam tantùm unam, & falce unâ, & in caniſtro uno, at die communi, in Seas tres, falcibus tribus, & in caniſtris tribus. At ſapientes dicunt, dies alii, & dies Sabbati, qvoad hoc ſunt pares,* &c.

III. Hac nocte pernoctandum erat in Hieroſolyma, aut in tentoriis circa urbem fixis, intra limites Sabbaticos.

Mane iterum conventum in atrio multo mane, ut die præcedente, & allata ſacrificia pro comparitione populi coram DEO: & manipulus tempore ſuo oblatus: cujus oblationis ritus deſcribitur in tractatu anteà allegato. Sic in hunc diem coinciderunt tria ſolennia, Sabbatum, Manipulus, & ראיה comparitio populi in atrio, ſecundùm mandatum Exod XXIII.

VERS. 34. Λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε.

Arabs editionis *Erpenianæ*, addit vocabulum אלאימן fodit latus ejus *dextrum*. Veritus, ut videtur, ne res non videretur ſatis miraculoſa, ſi effluxio ſangvinis & aqvæ ſupponeretur è latere ſiniſtro, propter aqvam illam, qvæ dicitur contineri in περικαρδίῳ: qvo penetrato, naturaliter, ut concipitur, non effluere non potuit aqva cum ſangvine. Aſt myſterium ſapuit hæc effluxio potiùs qvàm naturam: & ſi præternaturale qvid in eâ non fuiſſet, vix credo Evangeliſtam, triplicatam illam aſſeverationem de veritate rei, adhibuiſſe velle, καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, &c.

Ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

Dicitur vulgò, qvòd effluxerunt duo Sacramenta novi fœderis: dicerem ego potiùs, qvòd emanavit Antytipus veteris.

I. Docet nos Apoſtolus, pactionem veteris fœderis fuiſſe *in ſangvine & aqva*, Heb. IX, 19. *Moſes accepit ſangvinem vitulorum, & hœdorum cum aqvâ*, &c. De aqvâ qvidem apud *Moſen* mentio nulla, Exod. XXIV. aſt Apoſtolus ad Hebræos ſcribens, non loqvitur abſqve authoritate ſuâ, cui illi non potuerunt contradicere, & aut labitur memoria mea, aut legi alicubi apud ſcriptores Hebræos, ſed infœliciter excidit locus, qvòd cùm mora aliqva

interponenda erat inter mactationem victimæ, & sparsionem sangvinis super altare (qvalis erat mora, dum Moses legeret articulos fœderis.) commiscuerunt aqvam cum sangvine, ne congelesceret aut coagularetur. At sufficit authoritas Apostoli dicentis, & docentis, qvòd fœdus vetus pactum est *in sangvine & aqva*: cujus Antitypus clarissimè hic elucet in pactione & consignatione novi: atqve hinc est, qvod Evangelista tàm ferventer veritatem hujus rei asseveret, nempè qvia tàm planè respondit typo, & demonstravit adimpletionem typi.

II. Prætcrire nullo modo possumus illud in *Shemoth rabba*, fol. 122. 1. *Et percussit petram* ויזובו מים *& effluxerunt aqva*, Psal. LXXVIII, 20. ואין יזובו אלא לשון דם *at vox* יזובו *nihil aliud denotat qvàm sangvinem, sicut dicitur* אישה כי יזוב זוב דמה *fœmina cujus fluxerit fluxus sangvinis*, Lev. XV, 20. *Percussit ergò Moses petram bis, & produxit primò sangvinem, & posteà aqvam.*

Petra erat Christus, I. Cor. X, 4. Et confer hæc duo: Percussit Moses petram, & effluxit sangvis & aqva, dicit Judæus. Percussit miles lanceâ Christum, & effluxit sangvis & aqva, dicit Evangelista.

Asseverationem suam concludit ille, ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε: Non sine pondere est, qvod vulgò observatur, nempè per hanc effluxionem sangvinis & aqvæ è latere Christi, plenam fidem fieri mortis ejus rupto περικαρδίῳ: at vix arbitror, Evangelistam eò in clausula ista respexisse: nam num hoc voluit, ille qvi vidit testatur, & scit se vera dicere, ut vos credatis Jesum esse reverà mortuum? Non opus habuit ista res tàm ardenti asseveratione. Sed aliqvid absqve dubio innuitur, nempè ut vos credatis, hunc esse verum sangvinem fœderis, qvi ita respondet typo in pactione fœderis primi. Nec arbitror ego aqvam qvæ effluxit ipsam solùm fuisse qvam continuit περικάρδιον, sed supernaturale qvid in hac re fuisse.

VERS. 36. Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.

Referri hæc possent ad Psal. XXXIV, 20. sed usitatius referuntur

tur

tur ab interpretibus ad legem istam de agno Paschali, Exod. XII,46. Nam *Christus est Pascha nostrum*, I.Cor. V,7.

Pesachin, fol.84.1. *Si quis fregerit os Paschatis, vapulet quadraginta plagis.*

Ibid. fol.83.1. *Ossa, nervi, & quod restat de carne, comburantur die decimo sexto. Si verò inciderit Sabbatum in diem decimum sextum* (qvod hoc anno, qvo Christus crucifixus, evenit) *tùm comburantur die decimo septimo: nam non pellunt Sabbatum, nec diem festum.*

VERS. 37. ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Observatur ab omnibus, ut varietur versio Græcorum interpretum in loco *Zachariæ*, unde hæc desumuntur. Nam illi, Ἐπιβλέψονται πρός με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, *& aspicient in me pro eo qvod insultaverunt.* Sic editio Romana, & non aliter aliæ nonnullæ. Unde

Qværitur, an Interpretes ita verterint, an non hæc fuerit interpolatio?

Ut omittamus testimonia veterum, qvi LXX interpretibus eam ascribunt, observemus hæc duo.

I. Non inusitatum esse Græcis interpretibus, in interpretatione suâ, favere aliqvandò traditionibus Judaicis, aliqvandò communi interpretationi gentis: Utriusqve rei non desunt exempla freqventia: cum posteriori nobis jam res est, cujus pauca hæc exempla habe vice plurium.

Qvare tandem iis sunt *Caphtorim* Καππάδοκες, & *Caphtor* Καππαδοκία, Deut.II,23? nisi qvòd *Pelusiotæ*, & *Pelusium* vulgò à Judæis ita vocarentur.

Qvis dixerit, qvanam ratione dicatur ab interpretibus de Eli, qvod ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ εἴκοσι ἔτη, I.Sam.IV,18. cùm in fonte sit *qvadraginta annis*? Nisi qvòd faveant communi commento gentis, qvod per viginti annos post mortem *Samsonis*, metuerint Philistæi *Samsonem*, ac si ille adhuc viveret & judicaret Israelem.

Hujus generis est illud, qvod reddunt בר per παιδείαν, Psal.

Psal. II, 12. Et eadem ratione parùm dubito, adhibitam ab iis *κατωρχήσαντ* loco, qvem jam tractamus. Nam

II. Paraphrastes Chaldæus sic verba reddit, ויעלדו אטלטלין *Rogabunt à facie mea qvoniam translati sunt*. Qvem R. Sol. sic interpretatur: *Respicient ad lugendum, qvoniam gentiles transfixerunt qvosdam ex iis, atq; interfecerunt in captivitate sua.*

Qvæ adeò conveniunt cum sensu versionis Græcæ, *aspicient in me* (lugentes) *qvoniam insultaverunt gentiles in populum meum in captivitate sua*, ut non possim suspicari interpolationem in Græcis exemplaribus, qvin credam potiùs *κατωρχήσαντ* esse ipsorum interpretum. A qvibus Evangelista noster meritò hìc recedit.

Num cogitas figmentum de *Messia ben Joseph* (ad qvem Talmudici in *Succah*, fol. 52. 1. hæc verba *Zachariæ* applicant, ut & *Ab. Ezra* in locum) excogitatum fuisse, cùm cuderetur versio Græca? Si non, qvod opinor, tùm probabile est, paraphrasten Chaldæum sensum eum reddidisse, qvi *tunc temporis* maximè obtinuit apud gentem, cum qvo non malè congruit iste Græcorum: Interpretibus secundùm vulgarem sensum gentis reddentibus, legerunt ut videtur רקדו pro דקרו; nam res iis non insolita, cœcutire, vel seriò, vel nuganter: vel ex instituto, vel ex purâ lippitudine. Nec mirum, si Evangelista ab iis hic recedat, cùm illi recesserint à vera lectione, qvam retinent ipsi Judæi etiam contra seipsos. Vocem retinent, sed sensum abalienant. *Kimchius* præsertim, qvem vide in locum. Targumista modestiùs, qvam vel ille vel Talmudici: at longè satis etiam ab animo Prophetæ, sed, ut videtur, non ab animo & sententiâ gentis super Prophetiam. Qvam sententiam secutos fuisse Græcos interpretes, vix negaveris, si admiseris R. *Solomonem* pro ejus interprete.

CAP.

CAP. XX.

VERS. 1. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, &c.

ET percussit eos David מהנשף ועד הערב למחרתם I Sam. XXX, 17. LXX. *Ἀπὸ ἑωσφόρου ἕως δείλης καὶ τῇ ἐπαύριον, à lucifere usqve ad vesperam & in crastina.* Vulg. *A vespera usqve ad vesperam alterius diei.*

At Rabbini, in *Vajicra rabba.* fol. 188. 13. *Qvid sibi vult* למחרתם? שתי לילות ויום אחד *duas noctes & diem unum.*

Kimchi: A vespera hujus diei, ad vesperam crastini, & tota illa vesperâ ad diluculum diei insequentis.

Computa spatium à sepulturâ Christi, ad ejus resurrectionem, & congruunt tempora: & computa res ipsas. Isto spatio devicit David Amalekitas: Atqve eodem spatio, devicit Christus Mortem, Orcum & Satanam.

VERS. 5. Καὶ παρακύψας, &c.

Intra speluncam stans, incurvat se ut despiciat in כוכין, locum ubi corpus positum, qvi qvatuor cubitis depressior & profundior erat, qvàm area speluncæ. De sepulchretis vide *Bava bathra,* cap. 6. hal. ult. qvem locum adduximus, atqve explicavimus, *Centur. Chorograph.* cap. ult.

VERS. 12. Ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν.

Sic erant Cherubini ab utraqve extremitate arcæ, Exod. XXV, 18. 19. De iis, qvi erant in Templo *Solomonæo*, II Paralip. III, 10. hoc nôn possumus non obiter notare ex

Bava bathra, fol. 99. 1. *Onkelos proselytus dicit* כרובים מעשה צעצועים *Cherubini erant instar puerorum recedentium à magistro.* Id est, facie partim erga magistrum versa, partim erga viam, qva

Ee ee ee e 3 illi

illi perrecturi. Nam ut Gemaristæ, *cùm præstaret Israel voluntatem Dei, alter in alterius faciem respexerunt Cherubini, at verò cùm non, tùm respexerunt parietes.*

Nota *Onkelosium* commentantem in hunc locum libri Paralipomenωn: vix credo super librum Targumizantem. *Targum* certè, qvod in manibus nostris jam est, reddit כרובין תריין עובר שושנין, *Cherubini bini erant opere liliaceo.*

VERS. 17. Μή μου ἅπτου, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα, &c.

Respiciunt hæc verba ista, qvæ dixerat antè de missione Paracleti, & qvòd suos non derelicturus erat ut orphanos, &c. Qvo intentum fuisse animum Magdalenæ, cùm pedes ejus amplexaretur, est probabile. At ille, Ascendendum mihi priùs est ad patrem, qvàm ista vobis exhibeam, qvæ promisi: ne me ergò prehende & detine jam sub istâ expectatione, sed ascensionem meam expecta potiùs: atqve eadem refer fratribus meis in eorum solatium.

VERS. 23. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται.

Donaverat iis anteà potestatem *ligandi & solvendi*, & jam novum aliqvid largitur, qvod non donaverat anteà. Nam

I. Incongruum videtur, CHRISTUM uti velle actione tàm insolitâ, & novâ, qvalis erat in eos insufflatio, ut eandem tantùm iis donaret potestatem, qvam donaverat ante.

II. Potestas *ligandi & solvendi*, erat circa articulos & decisiones legis, hæc qvam jam largitur est circa peccata hominum. Illa circa doctrinas, hæc circa personas.

Ut verba præsentia intelligamus, contexantur ista qvæ dicuntur, Luc. XXIV, 46. *Ita scriptum est & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die. Et prædicari ejus nomine pœnitentiam, & remissionem peccatorum apud omnes gentes, incipiendo ab Hierosolymis.*

Qvæ

Qvæ qvidem verba protulit, anteqvam hæc noſtra proferret. Et nonne oriri ex iis Apoſtolis potuit hic ſcrupulus: Itane? Remiſſio peccatorum Hieroſolymitanis, qvi manus ſuas commaculârunt ſangvine ipſius *Meſſiæ*? Imò, inqvit ille, *ſi qvorum peccata vos remiſeritis, remittuntur.* Qvo etiam ſpectant verba ejus in cruce, *pater remitte iis*, &c. Luc. XXIII, 34. Et qvonam tandem fundamento, qvâ fiduciâ potuerunt Apoſtoli remiſſionem peccatorum iis prædicare, qvi Dominum ſuum, Dominum vitæ, tàm nefariè & crudeliter trucidaverant, ſi non authoritate aliqvâ à Domino ſuo peculiariter de iſtâ re, iis commiſſâ?

Ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.

Præter negativum, qvod in his verbis includitur, i.e. *Si non remiſeritis, non remittentur*, poſitivum aliqvid etiam ſuperadditur. Conceditur nempè iis

I. Poteſtas feriendi rebelles, morte aut plagâ aliqva corporali.

II. Poteſtas tradendi Satanæ.

Unde enim *Petro* authoritas feriendi tàm ferali fulmine *Ananiam* & *Sapphiram*? Unde *Paulo* excœcandi *Elymam*? Et tradendi Satanæ *Hymenæum* & *Alexandrum*, ſi non ex hoc diplomate? Chriſtus ipſe tale qvid nunqvam exercuit: Morte aut plagâ corporali, ne unum qvidem afflixit unqvàm, ſed mortuos aliqvos reſuſcitavit, & afflictos corpore ſanavit infinitos. A Satana qvamplurimos eripuit & liberavit, ne unum unqvam ei tradidit. Ut hæc ergò præſtarentur ab Apoſtolis, neceſſe erat, ut ſingulari aliqvâ authoritate ab eo roborarentur: Qvam ſi non in hiſce verbis, ubinam tandem invenies? Cùm dotat ergò eos tali authoritate & poteſtate, qvalem ipſe nunqvam exercuerat, non mirum ſi ſingularem & inuſitatiorem, donandi eam, modum adhibeat in eos ſcilicet inſufflando.

Dum inter poteſtates jam collatas, numeramus poteſtatem *tradendi Satanæ*, longiſſimè abſumus ab iſtâ ſententiâ, qvæ *tradere Satanæ* nihil aliud facit qvàm *excommunicare*. Qvidnam phraſiologia iſta ſonuerit in auribus Judæorum, diſce ex hoc exemplo.

Suc-

Succah, fol. 53. 1. הנהו תרתי כושאי דהוו דקיימי קמיה שלמה *Duo isti Cushitæ, qui steterunt coram Solomone, Elihoreph & Ahijah scribæ, filii Shaushæ. Die qvodam vidit Solomon Angelum mortis dolentem, & dixit ei, qvid doles? Respondit ille* דקא רבעו סנאי הני תרתי כושאי דיתבי הכא *qvia me obsecrant duo hi Cushitæ, ut hic maneant.* מסרינהו לשעיר *tradidit eos Solomon Diabolo, qui adduxit eos ad limites Luz, cumqve jam pervenirent ad limites Luz, moriebantur.*

Glossa: *Vocat eos Cushitas* (Ironicè) *qvia erant formosi.* Obsecrant me, ut hic maneant. *Nam jam advenerat tempus mortis eorum: Verum non potuit Angelus mortis animas eorum abripere, qvia de iis decretum erat, qvòd non morerentur nisi in porta Luz. Tradidit eos Solomon* לשדים *Diabolis, nam ille regnavit super Diabolos, sicut scriptum est, & sedit Solomon rex super solium Domini, nam regnavit ille* על העליונין ועל התחתונין *super superiora, & super inferiora.*

De potestate Solomonis super Dæmonia, loqvitur & Josephus,

Ἀρχαιολογ. lib. 8. cap. 2. *Παρέσχε δὲ αὐτῷ μαθεῖν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων τέχνην*, &c.

Fides utriusqve historiæ esto penes authores. Nos ex priori hoc observamus, qvod *tradere Satanæ*, sensu Judæorum, erat divinæ & miraculosæ potestatis: Agnoscimus istam in Apostolis, atqve in Apostolis solis, originemqve istius potestatis & authoritatis, si non ex verbis sumes, qvæ sub manibus, unde sumes?

III. Potestas etiam donandi Spiritum Sanctum, hoc tempore concedi Apostolis videtur, in istis verbis *accipite Spiritum S.* id est, accipite ut detis. Nam qvamvis qvidem verum sit, qvòd Spiritum S. acceperunt alias ob rationes & fines; de qvibus diximus: non excludendus est hic finis, qvi qvidem videtur inter omnes summus & nobilissimus, nempè qvòd insufflante in eos illo, acceperunt Spiritum S. cum hoc privilegio & authoritate, ut Spiritum S. largirentur aliis.

VERS. 24. *Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν.*

I. Lexicographum heic non agit Evangelista, ac si nominis He-

Hebræi significationem Græcè reddere vellet, sed docet, eum qvi inter Hebræos vocatus est *Thomas*, inter Græcos vocatum fuisse *Didymum*: qvod est ejusdem significationis. Non erat alius inter duodecim Apostolos, de qvo sic dicitur, *Simon* qvidem vocatus est *Petrus*, qvæ reverâ erant duo nomina, sic & *Nathaneel* dictus *Bartholomæus*: ast *Thomas* & *Didymus* non erant nomina duo, sed nomen unum prolatum duabus lingvis. Forsan natus est *Thomas* in loco aliqvo, ubi habitabant & Judæi, & Græci, qvalis erat regio Decapolitana; atqve inde à Judæis Hebræo suo nomine appellatus, à Græcis Græco.

II. Fugerant omnes discipuli, & dispersi sunt, cùm prehenderetur Christus, Marc. XIV, 50. excepto Petro & Johanne. Hinc vers. 2. hujus capitis dicitur, qvod *Magdalena venit ad Petrum & alium illum discipulum, qvem amabat Jesus*: Nam novit ea, ubi hos inveniret, non ubi reliqvos. Dissipati, ut videtur, egerunt Sabbatum, ast audito tandem Dominum resurrexisse, incipiunt seipsos iterum consociare. Ast adhuc, non ad eos se receperat *Thomas*: Atqve absfuisset *Petrus* etiam, nisi viso Domino rediisset *Emmaunte*.

III. Absens ergò Thomas, cùm in reliqvos insufflaret Christus, atqve Spiritum sanctum impertiret, num isto dono & privilegio privatus est per absentiam? Minimè arbitror: Nam privilegium illud erat commune privilegium Apostolatus, & peculiare Apostolis: & qvamvis propter absentiam poterat eo caruisse, propter Apostolatum non potuit. Paulus longissimè absens, cùm hæc fierent, & ab Apostolatu & à professione Evangelica, cùm tamen factus est Apostolus, idem sortitur privilegium.

VERS. 25. Ἐὰν μὴ ἴδω, &c.

Paris ὀλιγοπίστεως reum judicant aliqvandò Mosen.

Shemoth rabba, fol. 160. 1. *Cùm diceret Sanct. ben. Mosi, descende, nam corrupit se populus tuus, prehendit ille tabulas, & non credidit, qvòd Israel peccaverat dicens* אם איני רואה איני מאמין *si non videro, non credam.*

Midr. Till. fol. 38. 4. *Racha, non credidisses nisi vidisses?*

VERS. 26. Θυρῶν κεκλεισμένων.

Non promptè mihi persvaseris, animum Evangelistæ in hisce verbis esse, ut doceat corpus Christi penetrasse fores, qvin clausas esse fores propter metum Judæorum, ut vers. 19. qvod & repetit hoc etiam commate, ut doceat discipulos, & adhuc fuisse Hierosolymis, ubi maximum à Judæis periculum. Crastino die, ut probabile, pergunt versus Galilæam.

VERS. 29. Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Tanch. fol. 8. 1. *Dicit R. Simeon ben Lachish, dilectus est proselytus coram Sancto ben. magis qvam ista turba, qvæ stetit ante montem Sinai, Nam illi nisi vidissent tonitrua & flammas, & fulgura, & montes trementes, & vocem tubarum, non excepissent legem. At proselytus non vidit qvicqvam horum, & tamen venit, & devovet seipsum Sancto ben. & suscipit in se regnum cœlorum.*

CAP. XXI.

VERS. 2. Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς, &c.

NUMERANTUR septem discipuli, sed nominantur tantum qvinqve. Non nominatos conceperim ego esse *Philippum* & *Andream*. Et qvatuor absentes, fuisse filios *Alphæi, Matthæum, Judam, Simonem, Jacobum*. Confer nominatos cap. I. & non immeritò suspiceris anoymum illum vers. 37. 40. fuisse *Thomam*.

VERS. 3. Ὑπάγω ἁλιεύειν.

Amandaverat discipulos Christus in montem in Galilæâ, Matth. XXVIII, 16. ubi iis adhuc non apparuerat, ut planum est ex

ex verſ.14. Unde mirandum, qvòd abeſſe audent ab iſto monte, & qvòd qvatuor abeſſe audent à reliqvo cœtu. Norunt abſqve dubio, montem, & ſi non norunt etiam tempus, qvo expectanda apparitio Chriſti, cur non in monte ſemper commorantes, præſtolantur ejus adventum?

Videtur, qvòd non expectarent eum appariturum, niſi die Dominicâ, qvæ adhuc non advenerat, ex qvo venerant illi in *Galilæam*. Et forſan filii *Alphæi* ad ſuos ſe contulerant in *Nazaretham*, in reditu ſuo ab Hieroſolymis, ſtatuentes ſecum, ad montem iſtum adeſſe die Dominicâ. Habitarunt hi ſeptem propius à monte; qvi erat propè *Capernaumum*, & circa mare Galilææ: *Nathaniele* ſolùm excepto, qvi remotiùs aliqvantum in *Cana*, versùs extrema maris Borealia. Ille ad ſua adhuc non perrexerat, ſed hîc expectans tempus præſtitutum, commoratur. *Petrus* & *Andreas* habitabant in *Capernaumo*, atqve illic ut probabile *Jacobus* & *Johannes*: *Philippus* in *Bethſaida*, & *Thomas*, ut per nomen ſuum Græcum *Didymus* conjectare licet, inter Syrogræcos in *Gadara* aut *Hippo*, aut loco aliqvo in regione iſtâ Decapolitanâ, non longè admodùm à *Geneſaretha*.

VERS. 5. Παιδία.

Qvocunqve tandem vocabulo, ſenſum hujus protulerit Salvator, ſive תינוקות ſive טליא ut Syrus, ſive דרדקיא ſive בניא: videtur familiari & molli hâc compellatione uti, ut diſcipuli eum ex illâ ipſa noſcerent. Ex intuitu eum non norunt, ut verſ.4. noſcant jam ex compellatione.

Πϱοσφάγιον.

מזון לסעודה, qvod freqventiſſimum apud Rabbinos, poteſt non incongruè ſic reddi, πϱοσφάγιον, i. e. *Cibus pro unâ repaſtione*, qvaſi diceret Chriſtus, pueri, num cibum habetis ſufficientem in jentaculum, aut prandium? Vel ſi πϱοσφάγιον denotet *cibum, qvo cum pane veſcerentur*, ut Camerarius, tùm ſonant verba Chriſti, en panem hîc apud me paratum, num vos aliqvid captaſtis, qvo veſcamur cum pane? ita ut מזון *cibus*, diſtingvatur à לחם *pane*.

VERS. 15. Ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων;

Et qvare tandem *πλεῖον τούτων*? Nonne ſatis fuit dixiſſe, núm amas me *ſicut* hi? Nam qvanam ratione expectandum, ut ille eum amaret *plus* qvàm cæteri? Præſertim verò, qvàm *Johannes*, qvem Chriſtus ipſe ita amavit? & qvi Chriſto ita adhæſerat.

At refricat Salvator *Petro*, idqve cum aliqvali ſeveritate & correptione, nuperam ejus confidentiam. Dixiſti nuper ô *Simon*, te nunqvam me deſerturum, qvanqvam omnes hi me deſererent. Profeſſus es ſupra omnes hos, te me comitaturum ad carcerem, ad mortem, imò pro me depoſiturum vitam tuam: Et qvid jam ais ô *Simon*? Num & adhuc diligis me *plus* qvam hi? Si paratus es & adhuc vitæ tuæ jacturam pro me facere, *paſce oves meas*, & meâ cauſa pro iis eam expone periculo, & depone.

Βόσκε τὰ πρόβατά μου.

Si peculiare qvid in hâc tergeminatione *paſce, paſce, paſce*, inſinuetur, vix aptiùs applicueris, qvàm ad tergeminum objectum miniſterii *Petri*, gentiles, Judæos, & Iſraelitas de decem tribubus.

I. Commiſſæ ſunt ei claves regni cœlorum à Domino ſuo Matth. XVI. ut oſtium fidei atqve Evangelii aperiret gentilibus, qvod & fecit in Evangelizatione ſuâ ad *Cornelium*.

II. In diſtributione Evangelizationis trium miniſtrorum circumciſionis, obtigit ei ſors inter Hebræos in *Babylonia*: *Jacobo* inter Hebræos in *Paleſtina* & *Syria*: *Johanni* inter Helleniſtas *Aſianos*.

III. Et cum Hebræis in *Babylonia* commixti ſunt *Iſraelitæ* de decem tribubus, atqve ad eos etiam pervenit Evangelium per miniſterium *Petri*, qvod fuſiùs oſtendimus alio in tractatu.

Huc ergò planè tendunt verba Salvatoris: Ut reminiſcens Petrus, qvali confidentiâ præ ſe tulerit, ſe Dominum ſuum amare plus qvàm cæteri, & qvanta ſtrenuitate vitam ſuam promiſerat pro eo deponendam, jam zelum iſtum exerat & exerceat in paſcendis ovibus Chriſti. Pro vitâ meâ, ô Simon, tuam jam qvod pollicitus es non potes deponere: nam ego propriam depoſui &

re

resumsi. At pasce oves meas,& pro illis vitam tuam depone cum reqviretur.

Primatum ergò Petri non tàm eloqvuntur hæc verba, qvàm periculum, nec tàm privilegium,qvàm officii vinculum & tandem martyrium: Nam huc digitum suum intendisse Salvatorem, ex hoc etiam planum est, qvod immediate loqvatur de Petri martyrio, vers. 18.

VERS. 22. Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι.

Id est,donec ego veniam ad excidendam urbem gentemq; Judaicam. De phrasiologia paucâ.

Dicit Christus,Matth.XVI,28. *Sunt qvidam ex his, qvi hic astant,qvi non gustabunt mortem,usqve dum videant Filium hominis venientem in regno suo*: qvod neqvaqvam intelligi potest de adventu ejus in ultimo judicio: nam non erat de astantibus vel unus eousqve victurus: nec intelligi potest de resurrectione & ascensione ejus,ut volunt qvidam,nam ferè omnes ibi tum astantes ad illud temporis pervenerunt: sed de adventu ejus ad vindictam sumendam de inimicis istis suis,qvi noluerunt eum ipsis dominari, ut Luc.XIX,12.27.

Forsan non pœnitebit lectorem scripturarum,hæc pauca observare.

I. Qvòd excidium Hierosolymæ,& status Judaici describitur ac si excidium foret totius universi, & dissolutio ipsius compagis machinæ mundi. Nec mirum,cùm Deus habitationem urbemqve suam,loca olim sibi dilectissima tàm dirâ & funestâ demolitione dirueret: populumqve proprium,qvi ei instar totius mundi fuerat,tàm feralibus,& stupendis plagis exscinderet.

Matth.XXIV,29.30. *Sol obscurabitur*,&c. *Et apparebit Filius hominis*,&c. Qvæ tamen dicuntur eventura intra istam generationem, vers. 34.

II. Pet.III,10. *Cœli cum stridore magno transibunt,elementa æstuantia dissolventur*,&c. Qvæ confer cum Deut.XXXII,22. Heb.XII, 26.& observa per *Elementa* intelligi Mosaica, Gal. IV,9 Colos. II, 20.& non dubitaveris,eum non nisi de conflagratione Hierosolymorum loqvi,de subversione gentis,& de annihilatione Oeconomiæ Mosaicæ.

Apoc.VI,12.13. *Sol factus est ut saccus cilicinus*, &c. *Et cœlum recessit sicut liber convolutus*,&c. Ubi si animadverteris plagas antecedentes,qvibus secundùm freqventissimas comminationes populum istum perdidit, gladium,vers.4. famem,vers.5.6.& pestem vers.8.contulerisqve verba ista,*dixerunt montibus & petris,cadite super nos*: cum Luc.XXIII,30.patebit satis per phrasiologias intelligi tremendum istius gentis urbisqve judicium & excidium.

Consonat & illud Hierem.IV,22.23.24.25.26.27.& phrasiologiam clarè explicat.

Huc spectant ista & istiusmodi.

I. Cor.X,11. *In nos fines sæculorum devenerunt.*

I. Pet.IV,7. *Omnium finis imminet.*

II. Sub hac notione & relatione, tempora excidium istud præcedentia vocantur *ultimi Dies*, vel *ultima tempora* אחרית הימים. Id est, ultima tempora urbis, gentis, & Oeconomiæ Judaicæ. Occurrit modus loqvendi freqventissimè: Cujus interpres esto hic noster. I. Johan. II.18. *Multi Antichristi sunt, unde scimus,qvòd est ultimum tempus*: & qvòd gens ista vergit jam qvàm proximè in ruinam,cùm enatus jam sit ultimus & summus apex infidelitatis,Apostasiæ, & neqvitiæ.

III. Et pari relatione tempora & rerum status excidium Hierosolymitanum subseqventia,vocantur *nova creatio*, & *novum cælum*, & nova terra.

Esai. LXV,17. *Ecce creo novos cœlos & novam terram.* Qvandonam illud? Perlege caput, & vides Judæos rejectos & excisos,& exinde nova illa creatio mundi Evangelici inter gentiles.

Confer II. Cor. V,17. & Apoc. XXI,1.2. ubi excisa veteri Hierosolymâ, struitur nova,& creantur novi cœli & nova terra.

II. Pet.III,15. *Nos secundùm ejus promissionem expectamus novos cœlos & novam terram.* Conflagratura sunt cœlum & terra ecclesiæ & reipublicæ Judaicæ, & elementa Mosaica igne absumentur; At nos istis absumptis, secundùm promissionem illam per Esaiam, expectamus novam creationem status Evangelici.

IV. Dies, & tempus, & modus istius vindictæ in illum populum, vocantur *dies Domini*, *dies Christi*, *adventus ejus in nubibus*, *in gloria*, *in regno suo*. Nec sine ratione: Nam forma loqvendi hinc desumitur.

Qvo-

QVONIAM Christus non nisi in humilitate ante istam vindictam apparuerat. A Judæis contemptus, blasphematus, occisus. Evangelium ejus spretum, derisum, conculcatum. Discipuli odio, persecutione, morte insectati. At tandem manifestat se in gloriâ, regno, potestate suâ, hostes istos acerrimos coram facie ejus trucidari faciens.

Act.II,20. *Priusqvam veniat Dies Domini magnus & terribilis.* Observetur, ut Petrus prophetiam *Joelis* applicet ad ipsissima ista tempora, & sine commentario planum est, qvisnam sit Dies iste Domini.

II. Thess.II,2. *Ac si dies Christi appropinqvaret*, &c. Huc pertinent ista, Heb.X,37. *Adhuc enim modicum qvantumcunqve, & qvi venturus est, veniet.*

Jacob.V,9. *Ecce venit judex stat præ foribus.*

Apoc.I,7. *Ecce venit in nubibus*; & XXII,2. *Ecce venio citò.* Varia sunt istiusmodi, qvæ omnia intelligenda de Christo veniente in judicio, & vindictâ contra neqvissimam istam gentem: Et ipso isto sensu hæc, qvæ sub manibus, *volo ut maneat, donec veniam.* Ad te qvod attinet, ô Petre, tu à contribulibus tuis Judæis patieris mortem, at qvod ad hunc, volo ut maneat, donec ego veniam vindictam sumpturus de istâ generatione, & si sic velim, qvid id ad te? Interpretationem istam firmat & utriusqve historia: nam omnibus in concesso est, *Petrum* martyrio coronatum ante excidium Hierosolymitanum, & *Johannem* supervixisse.

VERS. 24. Καὶ οἴδαμεν, ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Dixerat cap.XIX,35. Κἀκεῖνος οἶδεν, ὅτι ἀληθῆ λέγει. At hîc personam mutat, & dicit, Καὶ οἴδαμεν.

I. Crederes, talem esse idiotismum in lingvâ Chaldaicâ & Syrâ, ut οἴδαμεν idem sit qvod οἶδα: qvod & in aliis lingvis usitatum. Josu.II,9, ידעתי *novi.* Targ. habet ידענא qvod crederes esse, *novimus.* 1.Sam.XVII.28. אני ידעתי Targ אנא ידענא: Sic apud Talmudicos נהירנא : אמינא qvod videtur esse, *scimus, dicimus*; & qvidem aliqvandò, imo freqventissimè sic significant: Sed includitur aliqvandò vox אנא ut ידענא sit

ידע

ירע אנא & sic de reliqvis. Qvod & apparet clarissimè in locutione istâ,

Beracoth, fol. 56. 1. אימא לי מאי חזינא בחלמאי, *dic mihi, qvid visurus sum in insomnio meo.* Nam sic reddendum esse, *Visurus sum*, docet glossa & contextus: ubi חזינא est חזי אנא. Non igitur οἴδαμεν hîc sumemus pro οἶδα, qvamvis sensus iste non sit incongruus, sed

II. Supponimus, Evangelistam & hîc & cap. xix, 35. respicere testem ocularem, vel αὐτόπτην. Nam in causis omnibus judicialibus testimonium oculare obtinuit: Si qvis testaretur, se rem actam vidisse, Μαρτυρία αὐτοῦ ἦν ἀληθής, Testimonium ejus erat acceptandum. Nam נאמן ἀληθής, cùm de testimonio dicitur, non nudè *verum* significat, sed illud, qvod erat credendum & acceptandum pro testimonio firmo & irrefragabili. Ita ut hæc verba hoc velint, *hic* est discipulus, qvi de his testatur, & hæc scripsit, & novimus omnes, tale testimonium in omnibus judiciis obtinere, nam vidit qvod testatur.

Soli Deo Gloria.

INDEX

INDEX I.

LOCORUM SCRIPTURÆ.

NUMERI.

XXI,

LIBER JUDICUM.

XIII,

LIBER ESDRÆ.

LIBER NEHEMIÆ.

LIBER ESTHERÆ.

JOBUS.

XII.

IX,

MARCUS.

LUCAS.

ACTA APOSTOLORUM.

EPISTOLA AD ROMANOS.

I. AD CORINTHIOS.

II. AD CORINTHIOS.

EPISTOLA I. PETRI.

II. PETRI.

I. JOHANNIS.

III. JOHANNIS.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EPI-

INDEX II.

RERUM ET VERBORUM.

A.

Ama-

Aqva

עולם

Ben-

C.

Ca-

C

Cha-

Te

Cibi

ipsi-

Magi-

Ebal

offi-

 pro

Ex-

aa

Hazor

Hor

Iru-

in-

Præ-

è mo

N.

Na-

Ni-

Obe-

O.

ejus

Pec-

vis

Pol-

Præce-

Ptole-

pro

ob

Sal-

Saphetta

Locus

Lotio-

Syria

secundi

Tra

V.

post

Uxo-

צינו

FINIS.